

SÜSBD
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sinop University
Journal of Social Sciences

Cilt (Volume): 7 Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2023

Sinop Üniversitesinin 55. Bilimsel Yayımıdır.

ISSN 2547-989X

SİNOP ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SINOP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt (Volume): 7 Sayı (Issue): 2 Yıl (Year): 2023

ISSN 2547-989X

Yayın Türü | Publication Type
Sürelili Yayın | Periodical

Sahibi | Publisher
Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Şakir TAŞDEMİR
Rektör | Rector

Baş Editör | Editor in Chief
Prof. Dr. Serkan YAZICI

Editörler | Editors
Doç. Dr. Cenk DEMİR- Doç. Dr. Nuriye ÇELİK

Doç. Dr. Hülya KARAÇALI TAZE

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap DEMİRTÜRK

Mizanpaj Editörü | Layout Editor
Arş. Gör. Yusuf KILIÇ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet Şimşek	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ceylan Gazi Uçkun	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş Şahin	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Dominique Kassab Tezgör	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.ERCÜMEND ERSANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gökmen Özmenteş	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Yavuz Atar	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Şirin	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Krzysztof Boroda	Bialystok University
Prof. Dr. M. Öcal Oğuz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. R. Pars Şahbaz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan Güzel	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit Kılıç	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Irene Strazzeri	Salento University
Doç. Dr. Süleyman Tekir	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Yağmur Sağlam Liman	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Döne Ayhan	KTO Karatay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karaman	Sinop Üniversitesi
Dr. Burcu Başaran	Selçuk Üniversitesi
Dr. Hülya Anakız Ertürk	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Philipp Wirtz	SOAS University of London

Alan Editörleri | Section Editors

Prof. Dr. Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Aziz Erkan	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Kibar Aktın	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Uçar	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem Orakçı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Fırıncı	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Erataş Sönmez	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Kan Şahin	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Barlak	Sinop Üniversitesi

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Bayram Dalkılıç	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Kaya	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Conevery Bolton Valencius	Boston College
Prof. Dr. Fethi Kerim Kazanç	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Gülbadi Alan	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Kutay Oktay	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Yavuz Eler	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Musa Kadioğlu	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Roberta L. Wollons	University of Massachusetts Boston
Prof. Dr. Saffet Köse	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Servet Karabağ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Takaoğlu	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar Düzenli	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ferhat Akdemir	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Keskin	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Vafa Savaşkan	Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Hazar Kaba	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim Karabela Şermet	Sinop Üniversitesi

Sayı Hakemleri | Referees on This Issue

Prof. Dr. Ali Murat Tanyer	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Arif Ereñin	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Asım Yapıcı	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ İğüs	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Gülbadi Alan	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Gürsoy Şahin	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Demirel	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Üreten	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Topal	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür Yılmaz	Samsun Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan Çeken	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Suphi Saatçi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Atar	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Oğuz Akçay	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Arif Kolay	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut Sığın	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Beyhan Beller Dikmen	Tarsus Üniversitesi
Doç. Dr. Burak Ayçiçek	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Burhanettin Uysal	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Cem Aslan	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Çağlar Özbek	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Derya Özilhan Özbek	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Emre Ünal	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Erciment Sarıay	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan Tunç	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Ezgi Kırıcı Tekeli	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Feridun Kaya	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Koğar	Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Hürü Sağlam Tekir	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Kerim Eser Afşar	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Kıvanç Aycan	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Kurtuluş Demirkol	Gebze Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Lütfi Sürücü	World Peace University
Doç. Dr. Nesrin Akca	Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Mavi Akkaya Yılmaz	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Enes Sağar	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Koray Pekerçli	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Öncel	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Solak	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Melek Körükçü	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Melek Sarı Güven	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Meral Öztürk	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Nazlı Yıldırım	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Nurhan Öztürk	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Ömerül Faruk Bölükbaşı	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Özge Demirbulat	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Seda Yılmaz Vurgun	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Sıtkı Bahadır Tutu	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Sibel Karaduman	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Şükrü Mert Karıcı	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin Barlak	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep Şimşir Gökalg	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Tercan	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Bahar Yolvermez	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Benan Kurt Yılmaz	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Besime Arzu Güngör Akıncı	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cihan Yemişçi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gaye Özen Akın	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Gülveren	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Harun Çoban	Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Topal Doğan	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İnan Kaynak	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Cüneyt Birkök	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Karaağaç	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Aydoğan	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Perihan Şara Hürsoy	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sefa Mızrak	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra Kiyi	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevda Demiröz Yıldırım	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şengül Büyükboyacı	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şerif Baldıran	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Gör. Kıvanç Uzun	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Çiğdem Baki Pala	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Ergün Cihat Çorbacı	Sinop Üniversitesi

Dizinler | Indexes and Platforms

	Ulakbim TR DİZİN
	Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index)
	İdeal Online
	Crossref Metadata Search (Crossref)
	The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
	Journal Abstracting and Indexing Service (ROOTINDEXING)
	Academic Resource Index (ResearchBib)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Google Scholar

Yazım Editörü | Spelling Editor

Arş. Gör. Emrah MARAL

Arş. Gör. Fırat KÜSKÜ

Arş. Gör. Muazzez GÜNDÜZ OĞUL

Baskı Yeri ve Tarihi | Publication Place and Date

Sinop, Ekim 2023

Baskı | Printing

Şimal Ajans / Camikebir Mah. Karantina Sk. No:7/B Sinop

Sertifika No: 21439

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (SÜSBD), yılda iki kez matbu ve elektronik olarak yayımlanan hakemli, bilimsel ve süreli bir yayın organıdır. Makaleler, ithenticate programı ile intihal taramasına tabi tutulur. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Köyü Trafo Mahallesi No: 36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763

<http://dergipark.gov.tr/sinopusd> | e-posta: sbd@sinop.edu.tr

İÇİNDEKİLER | CONTENT

Makaleler | Articles

Kıvanç UZUN & Muhammet TORTUMLU Araştırma Makalesi

Genç Yetişkinlerin Modern Çağın Zaman Tuzakları İle Kendini Affetme Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship Between Modern Age Time Traps and Self-Forgiveness Tendencies of Young Adults 860-892

Derya YILMAZ Araştırma Makalesi

A Study on Smartness and Sustainability of Global Cities: New York and Istanbul
Küresel Şehirlerin Akıllılığı ve Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Araştırma: New York ve İstanbul 893-927

Habib AYDIN & Fatih Yılmaz ŞENYÜZ Araştırma Makalesi

Kapitalizm Üzerine Bir Değerlendirme: Asgari Ücret Tespit Komisyonu

An Evaluation on Capitalism: Minimum Wage Determination Commission 928-967

Haluk SATIR & Ahmet TAMBAY Araştırma Makalesi

Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Program Öğrencilerinin İş Hayatından Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: KSÜ Uygulaması

A Research on Business Life Expectations of Vocational School Economic Program Students: KSU Application 967-996

Yüksel GÜNDÜZ & Tamer ÇAĞIGA Araştırma Makalesi

Öğretmenlerin Tolerans Düzeyi İle Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki

The Relationship Between Teachers' Tolerance Level and Psychological Well-Being 997-1028

Galip USTA	Araştırma Makalesi
Evaluation of University Students' Perception of Disaster Risk <i>Üniversite Öğrencilerinin Afet Risk Algısının Değerlendirilmesi</i>	1029-1051
Mehmet Enes SAĞAR	Araştırma Makalesi
Social Anxiety As A Predictor Of Loneliness In Teacher Candidates <i>Öğretmen Adaylarında Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Sosyal Kaygı</i>	1052-1065
Ruhen ÖZEL & Eda ERDAŞ KARTAL	Araştırma Makalesi
Sınıf Öğretmenlerinin Bilimsel Sorgulamanın Doğasına İlişkin Görüşleri <i>Primary School Teachers' Views on The Nature of Scientific Inquiry</i>	1066-1095
Hakan UŞAKLI	Araştırma Makalesi
Sinop Kültür Mirasında Drama Unsurları <i>Drama Elements in Sinop Cultural Heritage</i>	1096-1120
Işık ALBASAN	Araştırma Makalesi
Augustus Döneminde Mitolojik İmaj ve İmparatorluk Kültü Bağlamında Merkez ve Eyalet Karşılaştırması <i>Comparison Of The Center And The Province In The Context Of Mythological Image And The Imperial Cult In The Augustus Period</i>	1121-1163
Ersan ÇİFTÇİ & Serap Yağmur İLHAN	Araştırma Makalesi
Âşık Davut Sulari Türkülerinin Müzik Öğretim Programlarında Belirtilen Değerler Açısından İncelenmesi ve Tema Analizleri <i>Investigation of Minstrel Davut Sulari Folk Songs in Terms of Values Stated in Music Education Programs And Theme Analysis</i>	1164-1201
Abdullah ERAVCI	Araştırma Makalesi
Şehir Marka Değerinin Algısal Boyutunun Satın Alma Niyeti ve Davranışı Üzerine Etkisi	

The Effect of Perceptual Dimension of City Brand Equity on Purchasing Intention and Behavior 1202-1230

Muhammet ŞEN Araştırma Makalesi

Esaretten Hetmanlığa: Yuriy Hmelnitski (1641-1685)

From Captivity To Hetman: Yurii Khmelnitsky (1641-1685) 1231-1249

Halim DEMİR YÜREK Araştırma Makalesi

Bir Nahiyenin Portresi: Osmanlı Devletinin Son Döneminde Lefke/Osmaneli

A Portrait of a District: Lefke/Osmaneli in the Late Period of the Ottoman Empire

1250-1270

Mustafa FİLİZ & Olkan BUDAK Araştırma Makalesi

Sağlık Bölümlerinde Okuyan Öğrencilerin Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin

Sağlık Farkındalık Düzeylerine Etkisinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Effect of Dark Triple Personality Features on Health Awareness

Levels of Students Reading in Health Departments 1271-1300

Zekeriya Fatih İNEÇ & Zehra ÇORLU Araştırma Makalesi

Web Tabanlı Dijital Eğitsel Kitaplar Üzerine Gerçekleştirilen Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi

Analysis of Postgraduate Studies on Web-Based Digital Educational Books

1301-1343

Akın KARAKUYU Araştırma Makalesi

Öğretmen Adaylarının Dijital Vatandaşlık Kavramına Yükladıkları Metaforlar

The Metaphors that Teacher Candidates Use Regarding Digital Citizenship

1344-1369

İlkay GÜLERYÜZ Araştırma Makalesi

Tükenmişliğin İşten Ayrılma Niyetine Olan Etkisinde İş Tatmininin Aracı Rolü

The Mediating Role of Job Satisfaction in the Effect of Burnout on Turnover Intention 1370-1393

Refik ARIKAN Araştırma Makalesi
Sakarya Nehri ve Osmaneli
Sangarius River and Osmaneli 1394-1418

Esra YÜCESAN Araştırma Makalesi
Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Müziksel Beğeni Eğitiminde Şiir Terapi Uygulama Modelinden Yararlanabilir miyiz? Bir Program Önerisi
Can We Benefit From Poetry Therapy Practice Model in Musical Appreciation Education of Pre-School Pre-Service Teachers? A Program Proposal 1419-1454

Murat GÜMÜŞ & Özgür SARI Araştırma Makalesi
Yoksullukla Mücadele Bağlamında Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları Şırnak-Cizre Örneği
Social Policy Practices In the Context Of Against Poverty Şırnak-Cizre Case 1455-1503

Ümmü Gülsüm DEDEŞAH & Besime Arzu GÜNGÖR AKINCI Araştırma Makalesi
Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri İle Tarihsel Empatileri Arasındaki İlişki
Examining The Relationship Between Middle School Gifted Students' Views On Historical Knowledge And Their Historical Empathy 1504-1533

Hasan Ali CENGİZ Araştırma Makalesi
XVIII. Yüzyılda Yaşanan Depremler Sonrası Kandiye Kalesi'ndeki Onarımlar
Repairs in Kandiye Castle After The Earthquakes in the 18th Century 1534-1555

Ayşegül KUŞ Araştırma Makalesi

Amerikalı Gazeteci Curtis'in İttihat ve Terakki'nin Yönetimi ve Eğitim Anlayışına Dair Bazı Gözlem ve Değerlendirmeleri

Some Observations And Evaluations Of An American Journalist Curtis On The Administrative Approach Of The Union And Progress 1556-1589

Onur Emre KOCAÖZ, Gülistan YALÇIN & Neslihan ÜNLÜOL ÜNAL

Araştırma Makalesi

The Emergency Distance Education: An Example Of Observation In Special Education Institutions Course

Acil Uzaktan Eğitim: Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem Dersi Örneği 1590-1620

M. Serhan YÜCEL

Araştırma Makalesi

21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimlerinde İstanbul Vilayeti

Istanbul Province in the General Elections of the Parliamentary July 21, 1946

1621-1651

Onur ÇAPAR

Araştırma Makalesi

Akim Kalmış Bir Proje Hudeyde-Sana Demiryolu İmtiyazı

An Abandoned Transport Project In Yemen: Hodeidah-San'a Railway 1652-1692

Rabia ADIGÜZEL & Volkan DEMİR

Araştırma Makalesi

Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Endişe İle İlgili Olumlu İnançlar Arasındaki İlişkide Akılcı Olmayan İnançların Aracı Rolü

The Mediating Role of Irrational Beliefs in the Relationship Between Intolerance to Uncertainty and Positive Beliefs About Anxiety 1693-1723

Özcan OĞUR & Mustafa EĞİLMEZ

Araştırma Makalesi

Kastamonu Mahmudiye Medresesi ve Vakıfları

Kastamonu Mahmutiye Madrasa and Foundations 1724-1752

Sertuğ Galip İNAN

Araştırma Makalesi

Portekiz Kralı II. João Dönemindeki Denizaşırı Yolculukları Yeniden Değerlendirmek: Diogo Cão Örneği

Review of the Discovery Voyages in the Reign of João II: A Case of Diogo Cão

1753-1789

Uğur BOZKURT

Araştırma Makalesi

Halep Rus Konsolosu İvanov Nikolay Grigoryeviç'e Göre 1878 Zeytun İsyanı

The 1878 Zeytun Revolt According to Aleppo Russian Consul Ivanov Nikolay

Grigoryevich

1790-1811

Aysel KAYA

Araştırma Makalesi

Kaplıcalardan Termal Otellere: Yalova Termal

From Thermal Springs to Thermal Hotels: Yalova Thermal

1812-1832

Emine Sibel HATTAP

Araştırma Makalesi

İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesindeki Zulopetra (Delikli Taş) İçin Bir Değerlendirme

Evaluation of "Hole Stone" Zulopetra in İstanbul Balat Aya Taksiarhi Church

1833-1852

Kitap Değerlendirmesi | Book Reviews

Şevket AKYILDIZ

The History of Magic: From Alchemy to Witchcraft, from the Ice Age to the Present

1853-1856

Bilal ÇAVDAR

"Mekânın Üretimi" Üzerine İnceleme Yazısı

1857-1862

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 860-892

Geliş Tarihi:02.03.2023 Kabul Tarihi:01.06.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1259074>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

GENÇ YETİŞKİNLERİN MODERN ÇAĞIN ZAMAN TUZAKLARI İLE KENDİNİ AFFETME EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Kıvanç UZUN*

Muhammet TORTUMLU**

Öz

Bu araştırmanın temel amacı, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri ile modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırmanın bir diğer amacı ise genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimlerinin ve modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve akademik not ortalaması değişkenleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığının saptanmasıdır. Bu amaçlar doğrultusunda, değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma grubu ise uygun örnekleme yöntemiyle seçilen ve genç yetişkinlik döneminde bulunan 409 (303 kadın ve 106 erkek) üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 18 ila 29 arasında değişmekte iken yaş ortalaması ise 20.49'dur ($SD=2.03$). Araştırmada veriler; demografik bilgi formu, Modern Çağın Zaman Tuzakları Ölçeği ve Heartland Affetme Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde ise betimsel istatistiklerin yanı sıra Pearson korelasyon katsayısı, basit doğrusal regresyon analizi ve üç yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri ile modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca genç yetişkinlerin, modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin artması kendilerini affetme eğilimlerini negatif yönde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan genç yetişkinlerin, kendini affetme eğilimlerinin cinsiyet ve akademik not ortalaması değişkenlerine; modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin ise akademik not ortalaması değişkenine ve cinsiyet x öğrenim görülen bölüm ikili etkileşimine göre anlamlı farklılaştığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kendini Affetmek, Zaman, Zaman Yönetimi, Zaman Tuzağı, Modern Çağın Zaman Tuzakları, Genç Yetişkinler

* Öğr. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Kariyer Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, kuzun@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6816-1789>

** Öğr. Gör. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Tefenni Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü / İnsan Kaynakları Yönetimi Programı, mtortumlu@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7245-1017>

Investigation of the Relationship Between Modern Age Time Traps and Self-Forgiveness Tendencies of Young Adults

Abstract

The main purpose of this research is to determine the relationship between young adults' self-forgiveness tendencies and the level of being caught in the modern age's time traps. Another aim of the study is to determine whether the self-forgiveness tendencies of young adults and the level of being caught in the modern age's time traps differ in terms of gender, department of education and academic grade point average. For these purposes, the relational screening model was used to determine the relationship between the variables. The study group was formed by a convenient sampling method. The sample consisted of 409 university students in their young adult, comprising 74.10% females and 25.90% males, ranging in age from 18 to 29 years ($M=20.49$, $SD=2.03$). Data were collected using the demographic information form, the Time Traps Scale of the Modern Age and the Heartland Forgiveness Scale. In addition to descriptive statistics, Pearson correlation coefficient, simple linear regression analysis and three-way variance analysis were used to analyze the data. As a result of the research, negative significant relationships were found between the self-forgiveness tendencies of young adults and the level of being caught in the modern age's time traps. In addition, it was concluded that the increase in the level of being caught in the modern age's time traps predicted the tendency of self-forgiveness negatively. On the other hand, it was determined that young adults' self-forgiveness tendencies differed significantly according to gender and academic grade point average variables. It has been determined that the level of being caught in the modern age's time traps differs significantly according to the academic grade point average variable and the pairwise interaction of gender x education department.

Keywords: Self-Forgiveness, Time, Time Management, Time Traps, Time Traps of the Modern Age, Young Adults

1. Giriş

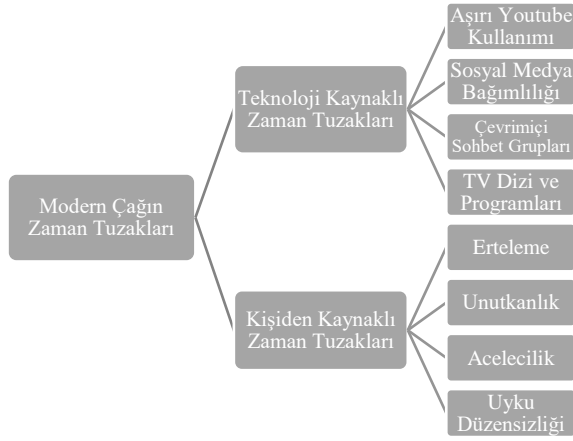
Evrenin varoluşundan bugüne kadar yıpranmayan, yok olmayan ve eskimeyen bir varlığın olmadığı bir gerçektir. Varlığı bu sonlanışa sürükleyen şey zamandır. Immanuel Kant zamanı “sessiz bir testere” olarak tanımlamıştır. Bu testerenin sessizliği, insana, akıp giden, boşa geçen zamanın kıymetini unutturmaktadır. Zamanın kolayca harcanan ve önemi unutulmuş bir olgu oluşunun nedeni ona gerekli kıymetin verilmemesindedir (Tortumlu, Uzun ve Yanık, 2021). Zaman satın alınmaz, depolanamaz, tekrar yerine konulamaz, iyi kullanıldığında ucuz, kaybedildiğinde pahalıdır (Hacıoğlu, Gökdeniz ve Dinç, 2009). Dolayısıyla bu tanım ve özellikler, insan yaşamının verimli ve üretken geçmesi açısından zaman olgusunu dikkate değer görmesi gerektiği gerçeğini gözler önüne sermektedir. Zira insan yaşamının her döneminde hedeflerini gerçekleştirme sürecinde gecikme, vazgeçme, motivasyon kaybı ve çeşitli sebeplerle erteleme davranışı gösterilebilmektedir. İnsanlık tarihinin her döneminde insanı işlerinden, yapmayı hedeflediği şeylerden alıkoyan unsurlar hep var olmuştur. Bugün de bilgi çağında, teknolojinin sürekli kendini yenilediği dijital bir dönem yaşanmaktadır. Her ne kadar dijital araçlar vasıtasıyla bilginin hızlı yayılışı, iş ve eğitim öğretim faaliyetlerini kolaylaştırır da sosyal medya araçlarının aşırı kullanımı, zamanın etkin kullanımına zarar verebilmektedir (Tortumlu vd., 2021). Dolayısıyla hem sosyal medya hem de çeşitli medya platformları bireyler için birer zaman tuzağı haline gelebilmektedir.

Zaman tuzakları zaman yönetiminin boyutlarından biridir (Kibar, Fidan ve Yıldırım, 2014). Zaman tuzaklarıyla etkili bir şekilde mücadele edememek, kötü zaman yönetimine yol açmaktadır. Davis, kötü zaman yönetiminin göstergelerini sıklıkla geç kalma, düşük enerji ve motivasyon, sabırsızlık, hayal kırıklığı, erteleme, mükemmeliyetçilik, ayrıntılarda boğulma ve gösterişsizlik olarak belirtmektedir (Jha, 2008). Anacak zaman yönetimi ilkelerini bilmek ve zamanı etkin kullanmanın farkında olmak tek başına yeterli bir faktör değildir (Haynes, 1999). Zira zamanı yönetirken hangi aksiliklerle karşılaşılacağını tahmin edebilmek ve bunların ne gibi sebeplerden kaynaklandığının farkında olmak da gereklidir. Zaman tuzakları hem

kişiden hem de çevresel faktörlerden oluşabilir. Bu bakımdan bireyler öncelikle zaman tuzaklarının kendilerinden mi yoksa dış etkenlerden mi kaynaklandığını bilmezlerdir (Mackenzie, 1989). Kişinin yarattığı zaman tuzakları düzensizlik, erteleme, dengede olma, hayır diyememe, önceliklerini belirleyememe ve sıralama yapamamadır. Dış etkenlerden kaynaklanan zaman tuzakları ise ziyaretçiler, iş kazaları ve doğal olaylar olarak sıralanmaktadır (Tutar, 2007). Bir başka araştırmacı olan Hickox (2006) ise zaman tuzaklarını uyumak, televizyon izlemek, trafikte geçirilen süre, düşük okuma hızı, e-posta okumak ve cep telefonu kullanmak olarak sıralamıştır.

Nesnelerin interneti çağında Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), insanların günlük yaşamlarını giderek daha fazla etkilemekte ve belirleyici rol oynamaktadır (Krasnova, Abramova, Notter ve Baumann, 2016; Ling, 2004). Bu teknolojiler sayesinde insan, bilgi sermayesini elde etmek için dünyanın birçok ülkesinde istediği zaman internete ve sosyal medyaya erişebilmektedir (Kuss ve Griffiths, 2011). Facebook, YouTube, Twitter, Instagram veya Tik Tok gibi sosyal medya platformları insanların eğlence (oyun oynamak, vakit geçirmek, can sıkıntısıyla mücadele etmek vb.), sosyal etkinlik (iletişim kurmak, sosyalleşmek, kendini ifşa etme, ilgili sanal veya sosyal topluluklarla iletişim halinde olma, çevrimdışı ağları sürdürme vb.) ve kimlik (sanal bir sosyal kimlik oluşturma, kimlik inşası, benlik sunumu vb.) ihtiyaçlarını karşılamak için önemli birer araçtır (Allen, Ryan, Gray, McInerney ve Waters, 2014; Ryan, Chester, Reece ve Xenos, 2014). Bugün ileri düzeyde gelişmiş teknolojiler, dijitalleşme ve akıllı telefon kullanma yaygınlığı yeni zaman tuzaklarını doğurmuştur. Yapılan araştırmalarda teknolojiden kaynaklı zaman tuzakları olarak aşırı YouTube kullanımı, sosyal medya bağımlılığı, çevrimiçi sohbet grupları, TV dizi ve programları gösterilirken; kişiden kaynaklı zaman tuzakları olarak ise erteleme, unutkanlık, acelecilik ve uyku düzensizliği gösterilmektedir (Tortumlu vd., 2021). Teknolojiden ve kişiden kaynaklanan zaman tuzakları Şekil-1’de gösterime sunulmuştur.

Şekil 1. *Modern Çağın Zaman Tuzakları* (Tortumlu vd., 2021)

Özellikle genç yetişkin yaş grubundaki üniversite öğrencileri, yaygın bir şekilde akıllı telefon kullanmaktadır. Akıllı telefonlar genç yetişkinlerin günlük yaşamlarında belirleyici bir role sahiptir (Sağır ve Eraslan, 2019). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin günlük 4 saatten fazla akıllı telefon ekranını kullandıkları görülmüştür (Engin ve Genç, 2020). Sosyal medya ve akıllı telefon kullanımı modern zamanın “normal” bir parçası haline gelmiştir (Boyd ve Ellison, 2007). Ancak bireylerin yeni teknolojik aletleri ve sosyal medyayı bilinçsiz ve aşırı kullanımı, kaygı ve depresyona yol açarak yaşam kalitelerini düşürmektedir (Tran vd., 2017). Bu durum bireylerin kendi planladıkları ve hedefledikleri işleri erteleme, zamanında gerçekleştirememesi ve devamında pişmanlık ve kendini suçlama duygularını doğurabilir. Nihai bir sonuç olarak zamanı verimli kullanmalarının önündeki bu tuzaklara yakalanan bireylerin kendini affetme eğilimlerinin zarar görmesi beklenir. Nitekim alanyazında, bireylerin sahip oldukları olumsuz tutumların ve yaşantıların, kendini affetme eğilimlerine büyük ölçüde zarar verdiğine dair önemli kanıtlar mevcuttur (Uzun ve Karataş, 2023).

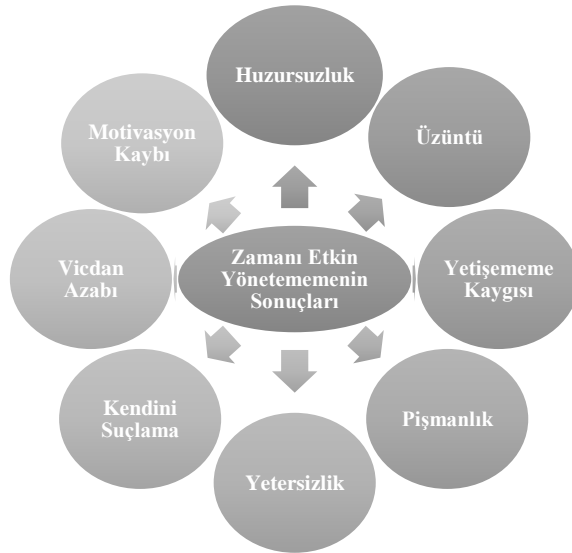
Kendini affetme bireyin yaşadığı suçluluk duygusu, utanç, kendini suçlama ve kaygı durumları ile ilgilidir (Karataş ve Uzun, 2021). Felsefe literatüründe kendini affetme, kişinin zihnini bir başkasını incitmekten kaynaklanan kendinden nefret

ve kendini aşağılamadan arındırırken, kendine karşı iyi niyet gösterisi olarak kavramsallaştırılmıştır (Horsbrugh, 1974). Benzer şekilde Holmgren (1998) da kendini affetme sürecinde, suçlunun kendi içsel değerinin yaptığı hatadan bağımsız olduğunu kabul ettiğini ileri sürmüştür. Filozoflar, kendini affetmenin kendine saygının yeniden kazanılmasını içerdiğini (Dillon, 2001; Holmgren, 1998) ve üç unsurdan oluştuğunu iddia etmişlerdir (Holmgren, 1998). Bu unsurlardan ilki, nesnel bir hata veya yanlış yapmak; ikincisi, bu suçun tetiklediği olumsuz duyguların üstesinden gelmek ve üçüncüsü bunu içsel olarak kabul etmektir. Luskin (2002) ise kendini affetmeyi dört tip insan davranışı çerçevesinde ele almıştır:

- a. Hayatın önemli görevlerinden birini başaramadıkları için kendilerini suçlayanlar.
- b. Kendilerine veya bir başkasına yardım etmek için gerekli önlemleri almadıklarından dolayı kendilerini suçlayanlar.
- c. Başka birini incittiği için kendini suçlayanlar.
- d. Bağımlılık gibi kendine zarar verici davranışlar için kendini suçlayanlar.

Bireylerin kendilerine verdikleri sözü tutmaması, hedefledikleri zaman planlamasını keyfi olarak ertelemesi, uymaması, pişmanlık ve suçluluk duygusu yaşatarak kendini affetme eğilimini düşürebilir. Özellikle üniversite öğrencileri, eğitim aldıkları dönemde esnek ve zamanlarının çoğunu kendilerinin doldurabilecekleri uzun bir süreç geçirmektedirler. Hem akademik hem sosyal olarak gelişimin beklendiği bu dönemde geçen zamanın kıymeti büyüktür. Üniversite dönemini doğru çalışma düzeni ve zaman planlaması ile geçirecek olan öğrencilerin, başarılı olma ihtimallerinin daha yüksek olacağı açıktır. Diğer yandan günümüz zaman tuzaklarına daha fazla yakalan öğrencilerin, bu durumdan kaynaklı olarak yaşadıkları olumsuzlukların akademik başarılarına yansımaları kuvvetle muhtemeldir. Yapılan birçok araştırma etkili zaman yönetiminin akademik başarı ile ilişkili olduğunu kanıtlar niteliktedir (Demirtaş ve Özer, 2007; Durmaz, Hüseyinli ve Güçlü, 2016; Erdem, Pirinççi ve

Dikmetaş, 2005; Tektaş ve Tektaş, 2010). Çalışma planlarını, zaman tuzaklarına yakalanarak öteleyen öğrenciler ise pişmanlık, kendini suçlama ve çeşitli kaygılara kapılabilirler. Nitekim Tortumlu ve diğerlerinin (2021) üniversite öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırmada, zamanın etkin yönetilmemesi sonucunda huzursuzluk, üzüntü, yetişememe kaygısı, pişmanlık, yetersizlik, kendini suçlama, vicdan azabı ve motivasyon kaybı yaşandığı tespit edilmiştir. Zamanı etkin yönetememenin sonuçları Şekil-2’de sunulmuştur.

Şekil 2. Zamanı Etkin Yönetememenin Sonuçları (Tortumlu vd., 2021)

Modern çağın zaman tuzaklarının bireylerin kendini affetme eğilimleri üzerindeki etkisinin tespit edilmesi, genç yetişkinlerin günümüz teknoloji çağında kendini affetme süreçlerinin açıklanması, kendini affetme eğilimlerine zarar veren değişkenlerin tespit edilmesi ve buna dair önleyici çalışmaların planlanması bakımından oldukça önemlidir. Tüm bu açıklamalardan hareketle bu araştırmanın temel amacı, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri ile modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimlerinin modern çağın zaman tuzakları tarafından yordayıp yordanmadığının belirlenmesidir. Araştırmanın bir diğer amacı ise genç yetişkinlerin

kendini affetme eğilimlerinin ve modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve akademik not ortalaması değişkenleri açısından farklılaşp farklılaşmadığının saptanmasıdır. Bu amaçlar doğrultusunda şu araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri ile modern çağın zaman tuzakları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri, genç yetişkinlerin kendilerini affetme eğilimlerinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
3. Genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve akademik not ortalaması değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
4. Genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve akademik not ortalaması değişkenlerine göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2. 1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, genç yetişkinlerin kendilerini affetme eğilimleri ile zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek için ilişki tarama modeli kullanılmıştır. İlişki tarama modeli, nicel araştırma yöntemlerinden olup, iki veya daha fazla değişkenin eş zamanlı olarak birlikte değişim gösterip göstermediğini ve bu değişim oranının ne düzeyde olduğunu belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2012).

2. 2. Çalışma Grubu

Araştırmada yer alan çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim ve öğretim yılının güz döneminde Türkiye’deki bir devlet üniversitesinin çeşitli fakültelerinde öğrenim gören 409 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu oluşturulurken, seçkisiz

olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme tercih edilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi, araştırmacıların ihtiyaç duydukları örneklem büyüklüğüne ulaşabilene kadar en erişilebilir katılımcılardan başlayarak çalışma gruplarını belirlemeleridir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Araştırmaya toplamda 15 farklı lisans programından gönüllü katılım sağlanmıştır. Katılımcıların %74.10'u ($n=303$) kadın, %25.90'ı ($n=106$) erkektir. Çalışma grubunun yaş aralığı 18 ila 29 arasında değişmekte iken yaş ortalaması ise 20.49'dur ($SD=2.03$). Katılımcıların %7.80'i ($n=32$) 2.49 ve altında, %5.50'si ($n=39$) 2.50-2.99 arasında, %29.60'ı ($n=121$) 3.00-3.49 arasında, %36.40'ı ($n=149$) 3.50-4.00 arasında ve %16.70'i ($n=68$) ise henüz belli olmayan akademik not ortalamasına sahiptir.

2. 3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında verilerin toplanabilmesi için genç yetişkinlere yönelik kişisel bilgilerin yer aldığı demografik bilgi formu, Modern Çağın Zaman Tuzakları Ölçeği ve Heartland Affetme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılması planlanan bütün veri toplama araçlarının kullanım izinleri, fikri mülkiyet hakkı sahiplerinden e-posta aracılığıyla alınmıştır.

2. 3. 1. Demografik Bilgi Formu

Çalışma grubu içerisinde yer alan genç yetişkinlerin, kişisel bilgilerini elde etmek için araştırmacılar; cinsiyet, yaş, öğrenim görülen bölüm ve akademik not ortalamasını sordukları bir demografik bilgi formu oluşturmuşlardır.

2. 3. 2. Modern Çağın Zaman Tuzakları Ölçeği (MÇZTÖ)

MÇZTÖ, Tortumlu ve Uzun (2023) tarafından genç yetişkinlerin 21. yüzyılın zaman tuzaklarına ne düzeyde yakalandıklarını belirlemek için geliştirilmiştir. Toplamda 10 maddeden meydana gelen ölçek, 5'li Likert tipindedir. Ölçekte yer alan maddelerin puanlaması “[1] Beni hiç yansıtmıyor” ile “[5] Beni tamamen yansıtıyor” arasındadır. Ölçekten alınması muhtemel puanlar 10 ila 50 aralığında değişim göstermektedir. Ölçekten yüksek puan alınması, bireyin modern çağın zaman tuzakla-

rına yakalanma düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Açıklanan toplam varyansı %48.17 olan ölçek tek boyutludur. MÇZTÖ'nün iç tutarlık katsayısı ise .82'dir (Tortumlu ve Uzun, 2023).

Bu çalışma kapsamında MÇZTÖ'nün kullanılabilmesi için öncelikle geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini kontrol etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmış olup, MÇZTÖ'ye ait model-veri uyumluluğunun kabul edilebilir referans değerleri arasında yer aldığı tespit edilmiştir ($\chi^2[n=409]=103.139$, $sd=27$, $p=.000$, $\chi^2/sd=3.819$, $RMSEA=.080$, $SRMR=.077$, $CFI=.964$). MÇZTÖ'nün güvenilirlik değerlerini ortaya koymak için ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı analizi yapılmıştır. Ölçeğe ait iç tutarlılık katsayısı .88 olarak tespit edilmiştir. Bu incelemeler sonucunda MÇZTÖ'ye yönelik ulaşılan değerlerin, alanyazında belirtilen geçerlik (Kline, 2015) ve güvenilirlik (Büyükoztürk, 2014) referans aralığına uygun olduğu ve bu çalışma kapsamında kullanılabileceği söylenebilir.

2. 3. 3. Heartland Affetme Ölçeği (HAÖ)

HAÖ, Thompson ve diğerleri (2005) tarafından geliştirilmiş olup, Bugay ve Demir (2010) tarafından Türk kültürüne uyarlanmıştır. Toplamda 18 maddeden meydana gelen ölçek, 7'li Likert tipindedir. Ölçekte yer alan maddelerin puanlaması “[1] Beni hiç yansıtmıyor” ile “[7] Beni tamamen yansıtıyor” arasındadır. HAÖ, “Kendini Affetmek” (1., 2., 3., 4., 5. ve 6. maddeler), “Başkalarını Affetmek” (7., 8., 9., 10., 11. ve 12. maddeler) ve “Durumu Affetmek” (13., 14., 15., 16., 17. ve 18. maddeler) olmak üzere 3 farklı alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçeğin her bir alt boyutu ayrı ayrı kullanılabilirdiği gibi, HAÖ'den genel bir affetme puanı da alınabilmektedir. Ölçeğin her bir alt boyutundan alınması muhtemel puanlar 6 ila 42 aralığında değişirken, ölçeğe ilişkin toplam puanlar ise 18 ila 126 aralığında değişim göstermektedir. Alt boyutların herhangi biri için alınan puanın yükselmesi, o affetme boyutuna ilişkin affetme eğiliminin yükseldiğine işaret etmektedir. Ölçekte yer alan

2., 4., 6., 7., 9., 11., 13., 15. ve 17. maddeler ters olarak puanlanır. HAÖ için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları şu şekildedir: ölçeğin tamamı için .81, kendini affetme alt boyutu için .64, başkalarını affetme alt boyutu için .79 ve durumu affetme alt boyutu için .76 (Bugay ve Demir, 2010). Bu çalışma kapsamında, mevcut araştırmanın problem durumuna uygun olarak HAÖ'nin sadece "Kendini Affetmek" alt boyutu kullanılmıştır.

Bu çalışma kapsamında HAÖ'nün kullanılabilmesi için öncelikle geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini kontrol etmek için DFA yapılmış olup, HAÖ'ye ait model-veri uyumluluğunun kabul edilebilir referans değerleri arasında yer aldığı tespit edilmiştir ($\chi^2[n=409]=415.126$, $sd=132$, $p=.000$, $\chi^2/sd=3.144$, $RMSEA=.076$, $SRMR=.072$, $CFI=.913$). HAÖ'nün güvenilirlik değerlerini ortaya koymak için ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı analizi yapılmıştır. Ölçeğe ait iç tutarlılık katsayısı; ölçeğin tümü için .82, kendini affetme alt boyutu için .65, başkalarını affetme alt boyutu için .80 ve durumu affetme alt boyutu için ise .78 olarak bulunmuştur. Bu incelemeler sonucunda genelde HAÖ'ye özelde ise "Kendini Affetmek" alt boyutuna yönelik ulaşılan değerlerin, alanyazında belirtilen geçerlik (Kline, 2015) ve güvenilirlik (Büyüköztürk, 2014) referans aralığına uygun olduğu ve bu çalışma kapsamında kullanılabileceği söylenebilir.

2. 4. Verilerin Toplanması

Demografik bilgi formunun yanında iki farklı kendini değerlendirme envanterinin bulunduğu uygulama formu, verilerin toplanabilmesi için Google Formlar uygulaması aracılığıyla çevrimiçi bir form haline getirilmiştir. Daha sonra oluşturulan bu çevrimiçi form, verilerin toplandığı devlet üniversitesinin 15 farklı lisans programı için ayrı ayrı kurulan ve öğrencilerin kolaylıkla haberleşmelerini sağlamak amacıyla kullanılan Whatsapp gruplarında paylaşılmıştır. Çevrimiçi formun giriş kısmında çalışmanın içeriği ve ölçekler hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Bunun üzerine "Açıklamayı okudum. Çalışmanın amacını anladım. Bu çalışmaya

katılmayı gönüllü olarak kabul ediyorum.” beyanını çevrimiçi olarak onaylayan katılımcılar ile araştırmanın süreci ilerletilmiştir.

2. 5. Verilerin Analizi

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen ölçme araçlarıyla elde edilen verilerin bilgisayar ortamındaki analizlerinde, SPSS 22.0 ve AMOS 21.0 yazılım paketleri kullanılmış ve anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır. Verilerin istatistiksel işlemlere tabi tutulabilmesi için ilk aşamada toplanmış olan 427 veri seti SPSS 22.0 programına aktarılmıştır. Veriler, çevrimiçi form yardımıyla internet ortamında toplandığı ve katılımcı bireylerin formu başarıyla doldurarak tamamlayabilmeleri için çevrimiçi anket formunda yer alan tüm soruları tam olarak yanıtlamış olmaları zorunludur. Bu şekilde, katılımcıların tamamlayarak araştırmacılara gönderdikleri çevrimiçi anket formlarında yer alan değerlerin tümü beklenen sınırlar (ranj) içerisinde yer almış ve herhangi bir kayıp veri bulundurmamıştır. Bu nedenle, veri seti içerisinde kayıp veri incelemesine veya kayıp veri atama işlemlerinin yapılmasına ihtiyaç duyulmamıştır.

Veri setinde yer alan uç değerlerin tespiti için tek değişkenli ve çok değişkenli uç değer analizi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, tek değişkenli uç değer analizi için Z testi kullanılmıştır. Çalışma grubu büyüklüğünün 100’ün üzerinde olmasından dolayı Z puanı referans değeri -4.00 ila +4.00 aralığı olarak belirlenmiştir (Mertler ve Vannatta, 2016). Standartlaştırılmış Z puanı -4.00 ila +4.00 aralığında yer almayan 11 katılımcının verileri çalışma kapsamından çıkarılmıştır. İkinci olarak çok değişkenli uç değerlerin incelenebilmesi için Mahalonobis uzaklık katsayıları hesaplanmış ve veri setinde yer alan 7 katılımcıya ait veriler uç değer ifade ettikleri için çalışma kapsamından çıkarılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Toplamda 18 katılımcıya ait veri analiz dışı bırakılmış ve diğer tüm analizler 409 katılımcıya ait veriler kullanılarak yürütülmüştür.

Verilerin analiz edilmek için uygun duruma getirilmesinden sonra, Modern Çağın Zaman Tuzakları Ölçeği'nin ve Heartland Affetme Ölçeği'nin mevcut çalışmada kullanılmak üzere geçerlik ve güvenilirlik incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Geçerliğe ilişkin değerlerinin kontrolü için AMOS 21.0 programından yararlanılarak DFA yöntemi uygulanmıştır. Güvenirliğe ilişkin değerlerinin kontrolü için ise SPSS 22.0 programından yararlanılarak Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı analizi uygulanmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre ilgili ölçeklerin, araştırma sürecinde kullanılmak üzere geçerli ve güvenilir oldukları anlaşılmıştır. Ölçeklerin geçerliğine ve güvenilirliğine ilişkin değerler, araştırmanın veri toplama araçlarıyla ilgili bölümde ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Mevcut çalışma içerisinde, genç yetişkin bireylerin zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin kendilerini affetme eğilimlerini ne ölçüde yordadığını ortaya koymak için basit doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizi, bağımlı değişken (yordanan değişken) ile ilişkili olan bir bağımsız değişkene (yordayıcı değişkenlere) dayalı olarak, bağımlı değişkenin tahmin edilmesine yönelik gerçekleştirilen bir analiz yöntemidir (Büyüköztürk, 2014). Ancak regresyon analizinin yapılabilmesi için bazı varsayımların karşılanması gereklidir. Bu nedenle, veri setinde yer alan değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği, çoklu bağlantı sorunu oluşturup oluşturmadığı kontrol edilmiş ve bağımlı değişkene ait otokorelasyon değeri tespit edilmiştir.

Bütün değişkenler için hesaplanmış olan çarpıklık ve basıklık katsayıları -1.00 ile +1.00 arasında değiştiğinden, verilerin normallikten aşırı sapmadığı (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014) ve normallik varsayımının karşılandığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, veri seti içerisinde çoklu bağlantı sorunu olup olmadığının kontrol edilmesi için değişkenler arasında basit (ikili) korelasyonlar incelenmiştir. Yapılan analizin sonucunda, değişkenlerin arasındaki ikili korelasyon değerlerinin tamamının referans değeri olan .90'dan küçük olduğu anlaşılmıştır (Çokluk vd., 2014). Ek olarak, çoklu bağlantı sorununun kontrol edilmesi için VIF ve CI değerleri

de incelenmiştir. Tüm değişkenler için VIF değerleri 10'dan, CI değerleri ise 30'dan küçük bulunmuştur (Field, 2009). Bu durumda değişkenlerin arasında çoklu bağlantı sorunu bulunmadığı ifade edilebilir. Son olarak bağımlı değişkenin otokorelasyon değerine (Durbin Watson test değeri) bakılmış ve Durbin Watson test değerinin 1.941 olduğu saptanmıştır. Tabachnick ve Fidell'in (2013) belirttiği gibi, hataların birbirleriyle ilişkisiz olabilmeleri için Durbin Watson test sonucunun 1.50 ila 2.50 aralığında bulunması gerekli olduğundan, ulaşılan bu değer kabul edilebilecek seviyede olduğu ifade edilebilir. Yapılmış olan bütün bu istatistik analizler neticesinde veri setinin regresyon analizinin gerçekleştirilebilmesi için gereken varsayımları sağladığı anlaşılmıştır. Buradan hareketle araştırmanın ilk alt problemini cevaplamak adına değişkenlerin arasındaki ilişkileri belirlemek için pearson korelasyon katsayısı analizi kullanılmıştır. Araştırmanın ikinci alt problemi olan modern çağın zaman tuzaklarının, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimlerini ne ölçüde yordadığını cevaplayabilmek için ise basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen üçüncü ve dördüncü alt problem olan genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimlerinin ve modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin cinsiyetlerine, öğrenim gördükleri bölümlere, akademik not ortalamalarına ve bu değişkenlerin etkileşimine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar ortaya koyup koyamayacağını saptamak amacıyla üç-yönlü varyans analizleri gerçekleştirilmiştir. Varyans analizlerinin yapılmasından önce veri setinin varyansların homojenliği varsayımını karşılayıp karşılamadığı Levene testinin yapılmasıyla kontrol edilmiştir. Elde edilen Levene testi sonucunda, kendinin affetme eğiliminde cinsiyet [$F_{(1-407)}=3.535, p>.05$], öğrenim görülen bölüm [$F_{(15-393)}=.905, p>.05$], akademik not ortalaması [$F_{(4-404)}=2.681, p>.05$] ve modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinde cinsiyet [$F_{(1-407)}=1.691, p>.05$], öğrenim görülen bölüm [$F_{(15-393)}=1.683, p>.05$], akademik not ortalaması [$F_{(4-404)}=1.278, p>.05$] dağılımlarının istatistiksel açıdan anlamlı bulunmadığından dolayı varyansların homojenliği varsayımının karşılandığı anlaşılmıştır. Farklılıkların kaynağını test etmek

için çalışma grubunun demografik kategorilerdeki dağılımları arasındaki farklar dikkate alınarak Hochberg's GT2 testi tercih edilmiştir (Field, 2009). Son olarak tek yönlü varyans analizi için Omega kare (Kirk, 1996); ilişkisiz örneklemeler için t-testinde ise Cohen'in d (Cohen, 1988) etki büyüklüğü hesaplama yöntemlerinden yararlanılmıştır.

2. 6. Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nca 25/10/2022 tarihinde gerçekleştirilen 127 nolu toplantıda 8 nolu karar sayısı ile gerekçesi, amacı, yaklaşımı ve yöntemi açısından incelenmiş, kapsam ve uygulama açısından etik ilkelere ve insan haklarına uygun olarak değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın alt problemlerine ilişkin elde edilen bulgular sunulmadan önce araştırmanın değişkenleri olan kendini affetme eğilimi ve modern çağın zaman tuzaklarına ilişkin hesaplanan betimleyici istatistikler Tablo-1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	n	Ranj	Min.	Max.	X_{ort}	$\bar{x}$	ss	Çarpıklık	Basıklık
Kendini Affetme Eğilimi	409	36.00	6.00	42.00	21.00	20.72	5.81	-.057	.112
Modern Çağın Zaman Tuzakları	409	40.00	10.00	50.00	28.00	28.05	8.71	.241	-.439

Araştırmanın verilerinin, normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığını anlamak için Tablo-1'deki çarpıklık ve basıklık katsayılarına dikkat edildiğinde; her bir değişken için çarpıklık ve basıklık katsayılarının referans değeri olarak kabul edilen -1.00 ile +1.00 arasında (Çokluk vd., 2014) yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda araştırmanın kapsamında bulunan tüm değişkenlerin normallik varsayımını karşıladığı söylenebilir. Ayrıca Heartland Affetme Ölçeği'nin Kendini Affetmek alt

boyutundan en az 6 en yüksek 42 puan alınabileceği bilindiğine göre katılımcıların kendini affetme eğilimi puan ortalamasının ($\bar{x}=20.72$), ortanca (medyan) puanın ($X_{ort}=21.00$) çok az altında olduğu söylenebilir. Diğer yandan katılımcıların Modern Çağın Zaman Tuzakları Ölçeği'nden en az 10 en yüksek 50 puan alınabileceği bilindiğine göre genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma puan ortalamasının ($\bar{x}=28.05$), ortanca puanın ($X_{ort}=28.00$) çok az üstünde olduğu ifade edilebilir.

Araştırmanın birinci alt problemini çözmek amacıyla genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimi ile modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığı ve bu ilişkinin ne düzeyde olduğunu belirlemek için pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı kullanılarak değişkenlerin arasındaki ikili korelasyon değeri tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki korelasyon değeri Tablo-2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Değişkenler Arası Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı

Değişkenler	Modern Çağın Zaman Tuzakları
Kendini Affetme Eğilimi	-.296*

* $p<.05$

Tablo-2 incelendiğinde, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri ile modern çağın zaman tuzaklarına yakalanmaları arasında negatif yönde anlamlı ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=-.296$, $p<.05$). Ek olarak ulaşılan korelasyon katsayısına bakıldığında, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri ile modern çağın zaman tuzaklarına yakalanmaları arasında zayıf düzeyde ($.00<r<.30$) bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır (Büyüköztürk, 2014). Öte yandan, bu ilişkinin oluşturulan modelde çoklu bağlantı problemi yaratamayacak kadar zayıf olduğu söylenebilir ($.90$ 'dan küçük); bu durum, verilerin analizi bölümünde belirtilmiş olan regresyon varsayımı için yapılan analizlerde de ortaya konulmuştur (Çokluk vd., 2014).

Araştırmanın ikinci alt problemi olan genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanmalarının kendilerini affetme eğilimlerini ne ölçüde yordadığını ortaya koymak için basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Basit doğrusal regresyon analizine dair elde edilen bulgular Tablo-3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Genç Yetişkinlerdeki Kendini Affetme Eğiliminin Yordayıcısı Olarak Modern Çağın Zaman Tuzakları

Yordayıcı Değişken	<i>B</i>	<i>SH</i> (<i>B</i>)	β	<i>t</i>	<i>p</i>
Sabit	15.178	.764	-	19.874	.000*
Modern Çağın Zaman Tuzakları	-.198	.026	-.296	-7.602	.000*

R=.296 *R*²=.088 *F*=57.794 *sd*=1/407 *p*=.000 Durbin Watson=1.941

*p<.05

Tablo-3'te görülen basit doğrusal regresyon analizi sonucuna göre modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimlerini istatistiksel açıdan anlamlı olarak yordamaktadır ve regresyon için oluşturulan modelin anlamlı olduğu anlaşılmaktadır [*R*=.296, *R*²=.088, *F*_(1,407)= 57.794, *p*<.05]. Modern çağın zaman tuzakları, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimi puanlarındaki değişkenliğin %8.80'ini açıklamaktadır. Buradan hareketle modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri üzerindeki etkisinin küçük oranda ($.00 < R^2 < .13$) olduğu ifade edilebilir (Cohen, 1988). Regresyon katsayılarının anlamlılığına yönelik t-testi sonucuna baktığımızda ise modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyinin, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri üzerinde negatif yönde ($t=-7.602$, *p*<.05) anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Tüm bu bulgular dikkate alındığında genç yetişkinlerin, modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma puanlarının artmasıyla kendilerine yönelik affetme eğilimlerinin azaldığı söylenebilir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan genç yetişkinlerin kendilerini affetme eğilimlerinin cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve akademik not ortalaması değişkenlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık ortaya koyup koymadığını tespit etmek üzere üç-yönlü varyans analizi yapılmış olup, elde edilen bulgular Tablo-4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Kendini Affetme Eğilimine Yönelik Üç-Yönlü Varyans Analizi Bulguları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	<i>sd</i>	Kareler Ortalaması	<i>F</i>	<i>p</i>
Cinsiyet (C)	135.14	1	135.14	4.201	.041*
Öğrenim Görülen Bölüm (ÖGB)	429.53	15	28.64	.890	.576
Akademik Not Ortalaması (ANO)	333.96	4	83.49	2.595	.036*
C x ÖGB	590.16	15	39.34	1.223	.252
C x ANO	19.71	3	6.57	.204	.893
ÖGB x ANO	1270.99	33	38.52	1.197	.217
C x ÖGB x ANO	351.17	10	35.12	1.092	.368
Hata	10487.41	326	32.17		
Toplam	13734.69	408			

* $p < .05$

Tablo-4'te görüldüğü üzere genç yetişkinlerin cinsiyetlerine [$F_{(1-326)}=4.201$, $p < .05$] ve akademik not ortalamalarına [$F_{(4-326)}=2.595$, $p < .05$] göre kendini affetme eğilimi puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Diğer yandan genç yetişkinlerin öğrenim görülen bölümlerine [$F_{(15-326)}=.890$, $p > .05$], “cinsiyet x

öğrenim görülen bölüm” [$F_{(15-326)}=1.223, p>.05$], “cinsiyet x akademik not ortalaması” [$F_{(3-326)}=.204, p>.05$], “öğrenim görülen bölüm x akademik not ortalaması” [$F_{(33-326)}=1.197, p>.05$] ikili etkileşimlerine ve “cinsiyet x öğrenim görülen bölüm x akademik not ortalaması” [$F_{(10-326)}=1.092, p>.05$] üçlü etkileşimine göre kendini affetme eğilimi puanlarının istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Cinsiyet ve akademik not ortalaması düzeyinin, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri üzerinde anlamlı farklılık yarattığının tespit edilmesinden sonra bu farklılığın hangi gruplar lehine olduğunun tespit edilmesi adına ilişkisiz örneklemeler için t-testi ve tek yönlü varyans analizi yapılmış olup, farklılıkların kaynağını kontrol etmek için çalışma grubunun kategorilerdeki dağılımları arasındaki fark gözetilerek Hochberg’s GT2 testi tercih edilmiştir.

Genç yetişkinlerin cinsiyet açısından kendini affetme eğilimi puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını ve bu farkın hangi gruplar lehine olduğunun tespit edilmesi için ilişkisiz örneklemeler t-testi analizi yapılmış olup, analiz sonuçları Tablo-5’te verilmiştir.

Tablo 5. Genç Yetişkinlerin Cinsiyet Açısından Kendini Affetme Eğilimi Puanlarının İncelenmesine Yönelik İlişkisiz Örneklemeler T-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	<i>n</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	Cohen’s <i>d</i>
Kendini Affetme Eğilimi	Kadın	303	21.15	5.85	407	1.880	.037*	.62
	Erkek	106	19.92	5.58				

* $p<.05$

Tablo-5’te görüldüğü üzere kadın ve erkek genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimi puanları [$t_{(407)}=1.88, p<.05, d=.62$] anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Diğer bir deyişle, kadın genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimi puan ortala-

malarının erkek genç yetişkinlerin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu söylenebilir. Ayrıca Tablo-5'te görüldüğü gibi cinsiyetin, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimi üzerindeki etki büyüklüğü ($d=.62$) orta düzeydedir (Cohen, 1988).

Genç yetişkinlerin akademik not ortalamalarına göre kendini affetme eğilimi puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını ve bu farkın hangi gruplar lehine olduğunun belirlenmesi için tek yönlü varyans analizi yapılmış olup, analiz sonuçları Tablo-6'da sunulmuştur.

Tablo 6. *Genç Yetişkinlerin Akademik Not Ortalamalarına Göre Kendini Affetme Puanlarının İncelenmesine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları*

	Akademik Not Ortalaması	<i>n</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	Fark	Ω^2
Kendini Affetme Eğilimi	2.49 ve altında (A)	32	17.22	6.28				
	2.50-2.99 arasında (B)	39	20.18	5.23				
	3.00-3.49 arasında (C)	121	21.50	5.52	2.681	.031*	A-E	.10
	3.50-4.00 arasında (D)	149	20.17	5.73				
	Henüz belli değil (E)	68	21.98	6.45				

* $p<.05$

Tablo-6'da görüldüğü gibi genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimi puanları, akademik not ortalamalarına göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır [$F_{(4-404)}=2.681$, $p<.05$, $\Omega^2=.10$]. Buna göre üniversite öğreniminde henüz bir akademik not ortalaması elde etmemiş öğrencilerin, 2.49 ve altında akademik not ortalamasına sahip öğrencilere göre daha çok kendini affetme eğiliminde oldukları söylenebilir. Ayrıca akademik not ortalamasının, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimi puan ortalamaları üzerindeki etki büyüklüğü ($\Omega^2=.10$) orta düzeydedir (Kirk, 1996).

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve akademik not ortalaması değişkenlerine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık ortaya koyup koymadığını tespit etmek için üç-yönlü varyans analizi uygulanmış olup, elde edilen bulgular Tablo-7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Modern Çağın Zaman Tuzaklarına Yönelik Üç-Yönlü Varyans Analizi Bulguları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Cinsiyet (C)	28.73	1	28.73	.442	.506
Öğrenim Görülen Bölüm (ÖGB)	1455.28	15	97.02	1.494	.105
Akademik Not Ortalaması (ANO)	1272.18	4	318.04	4.898	.001*
C x ÖGB	2061.82	15	137.45	2.117	.009*
C x ANO	273.70	3	91.23	1.405	.241
ÖGB x ANO	2640.57	33	80.02	1.232	.184
C x ÖGB x ANO	350.72	10	35.07	.540	.861
Hata	21166.81	326	64.929		
Toplam	29785.52	408			

* $p < .05$

Tablo-7’de görüldüğü üzere genç yetişkinlerin akademik not ortalamalarına [$F_{(4-326)}=4.898$, $p < .05$] ve “cinsiyet x öğrenim görülen bölüm” [$F_{(15-326)}=2.117$, $p < .05$] ikili etkileşimine göre modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Diğer yandan genç yetişkinlerin cinsiyetlerine [$F_{(1-326)}=.442$, $p > .05$], öğrenim görülen bölümlerine [$F_{(15-326)}=1.494$,

$p > .05$], “cinsiyet x akademik not ortalaması” [$F_{(3-326)}=1.405, p > .05$] ve “öğrenim görülen bölüm x akademik not ortalaması” [$F_{(33-326)}=1.232, p > .05$] ikili etkileşimlerine, “cinsiyet x öğrenim görülen bölüm x akademik not ortalaması” [$F_{(10-326)}=.540, p > .05$] üçlü etkileşimine göre modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Akademik not ortalamasının genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri üzerinde anlamlı farklılık yarattığının tespit edilmesinden sonra bu farklılığın hangi gruplar lehine olduğunun tespit edilmesi adına tek yönlü varyans analizi yapılmış olup, farklılıkların kaynağını kontrol etmek için çalışma grubunun kategorilerdeki dağılımları arasındaki fark gözetilerek Hochberg’s GT2 testi tercih edilmiştir.

Genç yetişkinlerin akademik not ortalaması açısından modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyi puanları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını incelemek için tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiş olup, elde edilen sonuçlar Tablo-8’de sunulmuştur.

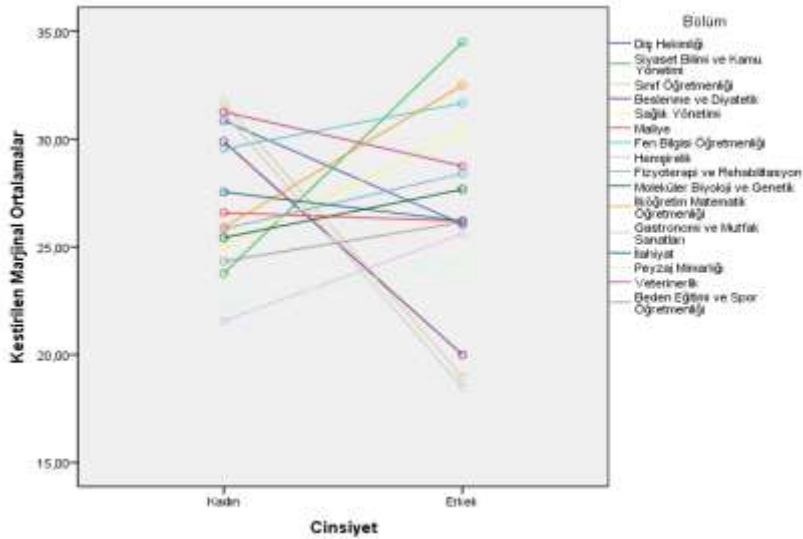
Tablo 8. *Genç Yetişkinlerin Akademik Not Ortalamalarına Göre Modern Çağın Zaman Tuzaklarına Yakalanma Puanlarının İncelenmesine İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları*

Akademik Not Ortalaması	<i>n</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	Fark	Ω^2
2.49 ve altında (A)	32	30.22	7.93				
2.50-2.99 arasında (B)	39	28.23	9.61				
Modern Çağın Zaman Tuzakları 3.00-3.49 arasında (C)	121	28.65	8.68	1.278	.024*	A-D	.12
3.50-4.00 arasında (D)	149	26.84	8.32				
Henüz belli değil (E)	68	28.88	8.15				

* $p < .05$

Tablo-8’de görüldüğü üzere genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma puanları, akademik not ortalamalarına göre istatistiksel açıdan anlamlı olarak farklılaşmaktadır [$F_{(4-404)}=1.278, p<.05, \Omega^2=.12$]. Buna göre, 2.49 ve altında akademik not ortalamasına sahip genç yetişkinlerin, 3.50-4.00 arasında akademik not ortalamasına sahip genç yetişkinlere göre daha çok modern çağın zaman tuzaklarına yakalandıkları söylenebilir. Ayrıca akademik not ortalamasının, genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma puan ortalamaları üzerindeki etki büyüklüğü ($\Omega^2=.12$) orta düzeydedir (Kirk, 1996).

“Cinsiyet x öğrenim görülen bölüm” ikili etkileşiminin genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma puanları üzerindeki etkisini daha somut incelemek amacıyla Şekil-3’te görülen ikili etkileşime ait çizgi grafiği çizdirilmiştir.

Şekil 3. Cinsiyet x Öğrenim Görülen Bölüm İkili Etkileşimine Ait Çizgi Grafiği

Şekil-3’te görülen çizgi grafiği incelendiğinde siyaset bilimi ve kamu yönetimi, ilköğretim matematik öğretmenliği, fen bilgisi öğretmenliği, sağlık yönetimi, fizyoterapi ve rehabilitasyon, moleküler biyoloji ve genetik, beden eğitimi ve spor öğretmenliği, peyzaj mimarlığı, gastronomi ve mutfak sanatları bölümlerinde öğrenim gören erkeklerin, aynı bölümde öğrenim gören kadınlara oranla modern çağın

zaman tuzaklarına yakalanma oranlarının daha yüksek olduğu; veterinerlik, diş hekimliği, hemşirelik, beslenme ve diyetetik, ilahiyat, maliye ve sınıf öğretmenliği bölümlerinden öğrenim gören kadınların ise aynı bölümde öğrenim gören erkeklere oranla modern çağın zaman tuzaklarına daha yüksek oranda yakalandığı anlaşılmaktadır.

4. Tartışma ve Sonuç

Bireyler kendilerine verdikleri sözleri tutmadıklarında ya da hedefleri doğrultusunda yaptıkları planlara uymadıklarında öz-saygılarını yitirebilir, kendilerini suçlama eğilimine girebilirler. Bireysel planlara uymama, geciktirme ve ertelemenin temel sebeplerinden biri de modern çağın zaman tuzakları olarak gösterilen aşırı YouTube kullanımı, sosyal medya bağımlılığı, çevrimiçi sohbet grupları ve TV dizi ve programlarıdır (Tortumlu vd., 2021). Bugünün modern zaman tuzakları, bireylerin kendilerini affetme eğilimlerini düşürebilir ve olumsuz duygulara yol açabilir. Alan yazındaki araştırmalar kendini affetme eğiliminin, yüksek benlik saygısı (Mauger vd., 1992), olumlu duygular (Ross, Kendall, Matters, Wrobel ve Rye, 2004), utanma eksikliği (Tangney, 2000), düşük nevrotiklik (Ross vd., 2004) ve düşük düzeyde kaygı ve depresyon (Maltby, Macaskill ve Day, 2001; Mauger vd., 1992; Walker ve Gorsuch, 2002) ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Özellikle üniversite öğrenimi gören genç yetişkinlerin, akademik ve sosyal olarak gelişmeleri beklenen bir dönem olan üniversite yıllarında zamanlarını doğru kullanmaları kritik bir öneme sahiptir. Bu araştırmanın amacı da genç yetişkinler olarak üniversite öğrencilerinin kendini affetme eğilimleri ile modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Ayrıca bu araştırmada, öğrencilerin zaman tuzaklarına yakalanma ve kendini affetme düzeylerinin akademik ortalama, cinsiyet ve öğrenim görülen bölüm değişkenleri açısından farklılık gösterip göstermediği de incelenmeye çalışılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, genç yetişkinlerin modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin kendini affetme eğilimlerini olumsuz yönde etkilediği anlaşılmıştır. Yani zaman tuzaklarına yakalanma durumu, genç yetişkinlerin kendini

affetme eğilimlerine zarar vermektedir. Sosyal medyanın, YouTube gibi çeşitli platformların, akıllı telefonlar vasıtasıyla kullanılan çevrimiçi sohbet gruplarının ve TV dizi programlarının bilinçsiz ve kontrolsüz kullanımı öğrencileri kendini suçlama davranışına götürerek kendini affetme düzeylerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum bireylerin, sahip oldukları sorumluluk özellikleri ile ilgili olabilir. Zira sorumlulukların farkında olan, kendine verdiği sözleri yerine getirmede dirayetli bireylerin, zaman tuzaklarına yakalanması daha düşük bir ihtimal olarak yorumlanabilir. Sorumluluk, bir kişilik özelliği olarak kişinin bir amacı başarmada sürdürdüğü motivasyonu, kararlı oluşu, düzenliliği ve irade göstergesi olarak tanımlanabilir (Barrick ve Mount, 1991).

Araştırmanın bir başka sonucu da kadınların kendini affetme düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğudur. Nitekim Miller, Worthington ve McDaniel'in (2008) yetmiş farklı araştırmayı kapsayan geniş çaplı meta analizi çalışmasında, kadınların affetme eğilimlerinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonucun ortaya çıkmasının sebebi, genellikle erkeklerin sosyolojik açıdan saldırganlığı ve atılganlığı ile ilgili yüreklendirilmesinden; kadınlara ise ilişkilerde uyumu yakalama rolünün yüklenmesinden kaynaklı olabilir. Kohlberg'in (1984) adalet dayalı ahlak anlayışına göre de erkekler, ihlallere karşı savaşmayı, intikamı veya adaleti vurgulayan tepkiler gösterebilmektedirler. Bazı araştırmalar ise kadınların erkeklerden daha affedici olmasını, kadınların daha dindar olmasına bağlamıştır (Şentepe, 2016). Toussaint, Williams, Musick ve Everson-Rose (2008) kişiler arası ilişkilerdeki farklılıkların, cinsiyete göre affetme eğilimindeki farklılığın sebebi olabileceğini ifade etmişlerdir. Kadınlar erkeklere nazaran sosyal ikili ilişkilere daha önem vermektedir (Göçen, 2012).

Bu araştırmanın bir diğer sonucuna göre üniversitede ilk dönemini yaşayan ve henüz akademik bir not ortalaması oluşmamış olan öğrencilerin, akademik not ortalaması düşük olan öğrencilere göre kendini affetme eğilimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Üniversitede ilk dönemlerini yaşayan öğrenciler, lise öğrenimi düzeyinden üniversitenin sağladığı esnek öğretim sürecine yakın zamanda dahil

olmuşlardır. Yaşanan bu durum, yeni bir deneyimin başlangıcının oluşturduğu motivasyon eşliğiyle olumlu duyguları yükseltebilir. Nitekim kendini affetme düzeylerinde ortaya çıkan farkın sebebi de bu motivasyon olabilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise akademik not ortalaması yüksek olan öğrencilerin, akademik not ortalaması düşük olan öğrencilere göre modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma düzeylerinin daha düşük olmasıdır. Bu sonuç, modern çağın zaman tuzaklarına görece daha az yakalanan öğrencilerin akademik olarak daha başarılı olduğunu göstermektedir. Zaman yönetimi, üniversitede başarılı olmanın önemli bir parçasıdır. Başarının kriteri ise çalışma zamanını etkili bir şekilde kullanmaktır (Pintrich, Smith, Garcia ve McKeachie, 1991). Zamanı etkili kullanmanın yolu planlanan işleri zaman tuzaklarına yakalanmadan gerçekleştirmekten geçmektedir. Üniversite öğrencilerinin akademik başarısı da bu faktöre bağlıdır. Zira etkili zaman yönetiminin üniversite öğrencilerinin not ortalamasını etkilediğine dair bulgular mevcuttur (Basila, 2014).

Araştırmanın son bulgusu ise modern zaman tuzaklarına yakalanma düzeyinin üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölüm ve cinsiyet etkileşimine göre farklılaştığıdır. Siyaset bilimi, ilköğretim matematik ve fen bilgisi öğretmenliği, sağlık yönetimi, fizyoterapi ve rehabilitasyon, moleküler biyoloji ve genetik, beden eğitimi ve spor öğretmenliği, peyzaj mimarlığı, gastronomi ve mutfak sanatları bölümlerinde öğrenim gören erkeklerin, aynı bölümde öğrenim gören kadınlara oranla modern çağın zaman tuzaklarına yakalanma oranlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca veterinerlik, diş hekimliği, hemşirelik, beslenme ve diyetetik, ilahiyat, maliye ve sınıf öğretmenliği bölümlerinden öğrenim gören kadınların ise aynı bölümde öğrenim gören erkeklere oranla modern çağın zaman tuzaklarına daha yüksek oranda yakalandığı anlaşılmaktadır. Böyle bir farkın ortaya çıkmasının temel sebeplerinden biri, bölümlere daha fazla rağbet gösteren cinsiyet grubuyla ilgili olabilir.

5. Sınırlılıklar ve Öneriler

Araştırmanın örneklemini genç yetişkinlik döneminde bulunan üniversite öğrencileriyle sınırlandırılmıştır. Üniversite öğrenimi görmeyen genç yetişkinler araştırmaya dahil edilmemiştir. Bu bağlamda araştırmanın sonuçlarının genellenebilirliği benzer örneklerle sınırlıdır. Mevcut araştırmanın sınırlılık ve sonuçlarından yola çıkılarak hem bu konu özelinde çalışmalar yapmayı planlayan yeni araştırmacılara hem de alandaki uygulayıcılara yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir. Bu araştırmada modern çağın zaman tuzaklarının kendini affetmeye yönelik olumsuz etkisi ortaya çıkarılmış ve bu tuzakların akademik başarıda önemli bir rolü olduğu gözler önüne serilmiştir. Bu problem durumunda aracı ve düzenleyici etkilerin ortaya çıkarılması alanyazın için büyük önem arz etmektedir. Araştırmacılara beş faktör kişilik özelliklerinden sorumluluk boyutunun, modern çağın zaman tuzaklarının kendini affetme eğilimi üzerindeki etkisinde düzenleyici rolünün incelenmesi özellikle önerilmektedir. Ayrıca modern çağın zaman tuzaklarının dışında genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri üzerinde etkili olabilecek diğer değişkenlerin tespit edilmesine yönelik çalışmalara da devam edilebilir. Bu çalışmaların sonucunda, kendini affetme eğilimi ile olumlu veya olumsuz ilişkili bulunan değişkenler ele alınarak, genç yetişkinlerin kendini affetme eğilimleri önündeki engellerin kaldırılması ve kendini affetme eğilimlerinin desteklenmesi için çalışmalar yürütülebilir. Diğer yandan modern çağın zaman tuzaklarının kendini affetme eğilimi üzerindeki olumsuz etkisine ilişkin genç yetişkinlere yönelik seminer ve konferanslar düzenlenebilir, bu konuya dair farkındalık ve bilgi seviyeleri artırılabilir.

Kaynakça

- Allen, K. A., Ryan, T., Gray, D. L., McInerney, D. M., & Waters, L. (2014). Social media use and social connectedness in adolescents: The positives and the potential pitfalls. *The Australian Educational and Developmental Psychologist*, 31(1), 18-31. <https://doi.org/10.1017/edp.2014.2>
- Barrick, M. R., & Mount, M. K. (1991). The big five personality dimensions and job performance: a meta-analysis. *Personnel Psychology*, 44(1), 1-26. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1991.tb00688.x>

- Basila, C. (2014). Good time management and motivation level predict student academic success in college on-line courses. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning (IJCPL)*, 4(3), 45-52. <https://doi.org/10.4018/ijc-bpl.2014070104>
- Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Bugay, A., & Demir, A. (2010). A Turkish version of heartland forgiveness scale. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 5, 1927-1931. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.07.390>
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (19.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2.Basım). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (3.Basım). Ankara: Pegem Akademi.
- Demirtaş, H., & Özer, N. (2007). Öğretmen adaylarının zaman yönetimi becerileri ile akademik başarısı arasındaki ilişkisi. *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 34-47.
- Dillon, R. S. (2001). Self-forgiveness and self-respect. *Ethics*, 112(1), 53-83. <https://doi.org/10.1086/339140>
- Durmaz, M., Hüseyinli, T., & Güçlü, C. (2016). Zaman yönetimi becerileri ile akademik başarı arasındaki ilişki. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(7), 2291-2303. <https://doi.org/10.15869/itobiad.260266>
- Engin, G., & Genç, S. Z. (2020). Öğretmen adaylarının akıllı telefon ekran kullanım süreleri ile akademik erteleme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 314-325. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.678739>
- Erdem, R., Pirinççi, E., & Dikmetaş, E. (2005). Üniversite öğrencilerinin zaman yönetimi davranışları ve bu davranışların akademik başarı ile ilişkisi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 167-177.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3.Basım). London: Sage Publications Ltd.
- Göcen, G. (2012). *Şükür ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişki üzerine bir alan araştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A., & Dinç, Y. (2009). *Boş zaman ve rekreasyon yönetimi örnek animasyon uygulamaları* (2.Basım). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Haynes, M. E. (1999). *Kişisel zaman yönetimi* (1.Basım) (Çev. Yaşar Bülbül). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Hickox, R. (2006). *Time: Friend or foe?*. USA, Bentonville: Rex Publishing.
- Holmgren, M. R. (1998). Self-forgiveness and responsible moral agency. *The Journal of Value Inquiry*, 32(1), 75-91.

- Horsbrugh, H. J. N. (1974). Forgiveness. *Canadian Journal of Philosophy*, 4(2), 269-282. <https://doi.org/10.1080/00455091.1974.10716937>
- Jha, P. K. (2008). *Time management: The art of stress-free productivity*. New Delhi: Global India Publications.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24.Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, Z., & Uzun, K. (2021). Ergenlerin kendilerini, başkalarını ve durumları affetme eğilimlerinin yordanmasında mükemmeliyetçilik, yalnızlık ve öz-şefkatin etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (58), 248-289. <https://doi.org/10.21764/maeuefd.877884>
- Kibar, B., Fidan, Y., & Yıldırım, C. (2014). Öğrencilerin zaman yönetimi becerileri ile akademik başarıları arasındaki ilişki: Karabük üniversitesi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 2(2), 136-153. <https://doi.org/10.15295/bmij.v2i2.65>
- Kirk, R. E. (1996). Practical significance: A concept whose time has come. *Educational and Psychological Measurement*, 56(5), 746-759. <https://doi.org/10.1177/0013164496056005002>
- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling* (4.Basım). New York: Guilford Publications.
- Kohlberg, L. (1984). *Essays in moral development: Vol. 2. The psychology of moral development*. New York, NY: Harper & Row.
- Krasnova, H., Abramova, O., Notter, I., & Baumann, A. (2016). Why phubbing is toxic for your relationship: Understanding the role of smartphone jealousy among “Generation Y” users. *Research Papers*. 109. http://aisel.aisnet.org/ecis2016_rp/109
- Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2011). Online social networking and addiction - a review of the psychological literature. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, 8(9), 3528-3552. <https://doi.org/10.3390/ijerph8093528>
- Ling, R. (2004). *The mobile connection: The cell phone's impact on society*. New York, NY: Elsevier.
- Luskin, F. (2002). *Forgive for good: A proven prescription for health and happiness*. San Francisco, CA: Harper.
- Mackenzie, R. A. (1989). *Zaman tuzağı: Zamanı nasıl denetlersiniz?* (Çev. Yakut Güneri). İstanbul: Amacom İlgı Yayınları.
- Maltby, J., Macaskill, A., & Day, L. (2001). Failure to forgive self and others: A replication and extension of the relationship between forgiveness, personality, social desirability and general health. *Personality and Individual Differences*, 30(5), 881-885. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00080-5](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00080-5)
- Mauger, P. A., Perry, J. E., Freeman, T., Grove, D. C., McBride, A. G., & McKinney, K. E. (1992). The measurement of forgiveness: Preliminary research. *Journal of Psychology and Christianity*, 11(2), 170-180.
- Mertler, C. A., & Vannatta, R. A. (2016). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation* (6.Basım). CA: Pyrczak Publishing.
- Miller, A. J., Worthington, E. L., Jr., & McDaniel, M. A. (2008). Gender and forgiveness: A meta-analytic review and research agenda. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(8), 843-876. <https://doi.org/10.1521/jscp.2008.27.8.843>

- Pintrich, P. R., Smith, D. A. F., García, T., & McKeachie, W. J. (1991). *A manual for the use of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ)*. Ann Arbor: University of Michigan, National Center for Research to Improve Postsecondary Teaching and Learning.
- Ross, S. R., Kendall, A. C., Matters, K. G., Mark S. Rye, M. S. R., & Wrobel, T. A. (2004). A personological examination of self-and other-forgiveness in the five factor model. *Journal of Personality Assessment*, 82(2), 207-214. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa8202_8
- Ryan, T., Chester, A., Reece, J., & Xenos, S. (2014). The uses and abuses of Facebook: A review of Facebook addiction. *Journal of Behavioral Addictions*, 3(3), 133-148. <https://doi.org/10.1556/jba.3.2014.016>
- Sağır, A., & Eraslan, H. (2019). Akıllı telefonların gençlerin gündelik hayatlarına etkisi: Türkiye’de üniversite gençliği örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 48-78. <https://doi.org/10.26466/opus.515339>
- Şentepe A. (2016). *Ruh sağlığı belirtilerinin yordayıcısı olarak affetme ve dindarlık ilişkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.
- Tangney, J. P. (2000). Humility: Theoretical perspectives, empirical findings and directions for future research. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 70-82. <https://doi.org/10.1521/jscp.2000.19.1.70>
- Tektaş, M., & Tektaş, N. (2010). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin zaman yönetimi ve akademik başarıları arasındaki ilişki. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 221-229.
- Thompson, L. Y., Snyder, C. R., Hoffman, L., Michael, S. T., Rasmussen, H. N., Billings, L. S., ... & Roberts, D. E. (2005). Dispositional forgiveness of self, others, and situations. *Journal of Personality*, 73(2), 313-360. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00311.x>
- Tortumlu, M., & Uzun, K. (2023). 21. yüzyılın zaman tuzaklarına yönelik bir ölçek geliştirme çalışması: Modern çağın zaman tuzakları ölçeği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25.
- Tortumlu, M., Uzun, K., & Yanık, A. (2021). Time traps of the modern age: Views of young adults about time management. *Journal of Current Research on Social Sciences*, 11(3), 377-396. <https://doi.org/10.26579/jocress.434>
- Toussaint, L. L., Williams, D. R., Musick, M. A., & Everson-Rose, S. A. (2008). The association of forgiveness and 12-month prevalence of major depressive episode: Gender differences in a probability sample of U.S. adults. *Mental Health, Religion & Culture*, 11(5), 485-500. <https://doi.org/10.1080/13674670701564989>
- Tran, B. X., Huong, L. T., Hinh, N. D., Nguyen, L. H., Le, B. N., Nong, V. M., ... & Ho, R. (2017). A study on the influence of internet addiction and online interpersonal influences on health-related quality of life in young Vietnamese. *BMC Public Health*, 17, 138. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3983-z>
- Tutar, H. (2007). *Zaman yönetimi* (2.Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uzun, K., & Karataş, Z. (2023). The examination of the mediator role of optimism, self-compassion, altruism and gratitude in the relationship between cognitive distortions

and forgiveness of emerging adults. *Emerging Adulthood*.
<https://doi.org/10.1177/21676968231171200>

Walker, D. F., & Gorsuch, R. L. (2002). Forgiveness within the Big Five personality model. *Personality and Individual Differences*, 32(7), 1127-1137.
[https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00185-9](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00185-9)

Extended Abstract

Introduction and Purpose

In the era of the Internet of Things, Information and Communication Technologies (ICT) increasingly affect and play a decisive role in people's daily lives. Thanks to these technologies, people can access the internet and social media anytime and anywhere in many countries around the world to acquire knowledge capital. Social media platforms such as Facebook, YouTube, Twitter, Instagram, or TikTok are important tools for meeting people's entertainment needs (playing games, passing time, coping with boredom, etc.), social activities (communicating, socializing, self-disclosure, communicating with relevant virtual or social communities, maintaining offline networks, etc.), and identity (creating a virtual social identity, identity construction, self-presentation, etc.). Today, advanced technologies, digitalization, and the widespread use of smartphones have led to new time traps. Studies have shown that excessive use of YouTube, social media addiction, online chat groups, TV series and programs are technological time traps, while procrastination, forgetfulness, haste, and sleep irregularity are personal time traps. Individuals' tendency to procrastinate, fail to accomplish their planned and targeted tasks on time, and subsequently experience regret and self-blame can be detrimental to their ability to use time efficiently. As a result, individuals who fall into these traps that hinder the efficient use of time are expected to experience impaired tendencies of self-forgiveness.

Based on all these explanations, the main purpose of this research is to determine the relationship between young adults' tendencies of self-forgiveness and their levels of susceptibility to modern time traps, as well as to determine whether young adults' tendencies of self-forgiveness can be predicted by modern time traps. Another goal of the research is to determine whether young adults' tendencies of self-forgiveness and levels of susceptibility to modern time traps differ in terms of gender, department of education, and academic grade point average variables.

Method

In this study, the relational screening model was used to examine the relationship between young adults' self-forgiveness tendencies and their level of being caught in time traps. The study group consists of 409 undergraduate students studying at various faculties of a state university in Turkey in the 2022-2023 academic year. Convenience sampling, which is a non-random sampling method, was preferred in the formation of the study group. 74.10% ($n=303$) of the participants were female and 25.90% ($n=106$) were male. The age range of the participants ranged from 18 to 29, while the mean age was 20.49 ($SD=2.03$). Demographic information form, which includes personal information for young adults, the Time Traps Scale of the Modern Age and the Heartland Forgiveness Scale were used to collect the data of the study. The application form, which includes two different scales together with the demographic information form, was transformed into an online form with the help of the Google Forms application in order to collect the data. This online form, which was

created later, was shared with the designated students through social networks. Participants who voluntarily agreed to participate in the study were included in the research process. The relationship between the self-forgiveness tendencies of young adults and the level of being caught in the modern age's time traps was examined with the Pearson correlation coefficient and simple linear regression analysis. A three-way analysis of variance was conducted to determine whether the tendency of young adults to self-forgiveness and their level of being caught in the modern age's time traps differ statistically according to gender, department of education, and academic grade point average.

Results

According to the findings of the study, there is a negative significant relationship between the tendency of young adults to self-forgiveness and the time traps of the modern age ($r=-.296, p<.05$). Looking at the correlation coefficient obtained, it was understood that there was a weak relationship between the tendency of young adults to self-forgiveness and their being caught in the modern age's time traps ($.00<r<.30$). According to the results of the simple linear regression analysis, the levels of being caught in the time traps of the modern age predict the self-forgiveness tendencies of young adults statistically and it is understood that the model created for the regression is significant [$R=-.296, R^2=.088, F_{(1-407)}= 57.794, p<.05$]. Time traps of the modern age explain 8.80% of the variability in young adults' self-forgiveness scores. From this point of view, it can be stated that the level of being caught in the time traps of the modern age has a small effect on the self-forgiveness tendencies of young adults ($.00<R^2<.13$). When the t-test result for the significance of the regression coefficients is examined, it is seen that the level of being caught in the time traps of the modern age is a negative significant predictor of the self-forgiveness tendencies of young adults ($t=-7.602, p<.05$).

Another finding obtained within the scope of the research is that the scores of self-forgiveness tendency differ statistically according to gender [$F_{(1-326)}=4.201, p<.05$] and academic grade point averages [$F_{(4-326)}=2.595, p<.05$] of young adults. The mean scores for self-forgiveness of female young adults were found to be higher than the mean scores of male young adults [$t_{(407)}=1.88, p<.05, d=.62$]. In addition, it has been determined that students who have not yet achieved an academic grade point average in university education tend to self-forgiveness more than students with an academic grade point average of 2.49 and below [$F_{(4-404)}=2.681, p<.05, \Omega^2=.10$]. On the other hand, it was found that there was no statistically significant difference in self-forgiveness tendency scores of young adults based on the department of education [$F_{(15-326)}=.890, p>.05$], "gender x department of education" [$F_{(15-326)}=1.223, p>.05$], "gender x academic grade point average" [$F_{(3-326)}=.204, p>.05$], "department of education x academic grade point average" [$F_{(33-326)}=1.197, p>.05$] pairwise interactions and "gender x department of education x academic grade point average" [$F_{(10-326)}=1.092, p>.05$] triple interaction.

According to another finding, young adults' scores for being caught in modern age time traps show statistically significant differences according to the academic grade point averages [$F_{(4-326)}=4.898, p<.05$] and "gender x department of education" [$F_{(15-326)}=2.117, p<.05$] pairwise interaction. Young adults with an academic grade point average of 2.49 and below are more likely to be caught in the modern age traps than young adults with an academic grade point average of 3.50-4.00 [$F_{(4-404)}=1.278, p<.05, \Omega^2=.12$]. When the line graph of the pairwise interaction between "gender x department of education" is examined, it is determined that men studying in the fields of political science and public administration, primary school mathematics teaching, science education, health management, physiotherapy

and rehabilitation, molecular biology and genetics, physical education and sports teaching, landscape architecture, gastronomy and culinary arts are more likely to fall into the traps of modern times compared to female studying in the same fields. In addition, it can be said that females who study veterinary, dentistry, nursing, nutrition and dietetics, theology, finance and classroom teaching departments are more likely to be caught in the time traps of the modern age than men who study in the same department.

On the other hand, it has been found that there is no statistically significant difference in the scores of young adults who fall into the traps of modern times based on their gender [$F_{(1-326)}=.442, p>.05$], the department of education [$F_{(15-326)}=1.494, p>.05$], the "gender x academic grade point average" [$F_{(3-326)}=1.405, p>.05$] and "department of education x academic grade point average" [$F_{(33-326)}=1.232, p>.05$] pairwise interaction, and the "gender x department of education x academic grade point average" triple interaction [$F_{(10-326)}=.540, p>.05$].

Discussion and Conclusion

According to the analyses conducted in the scope of this research, it has been revealed that the level of young adults' susceptibility to time traps negatively affects their tendency for self-forgiveness. In other words, being caught in time traps damages young adults' tendencies for self-forgiveness. One of the main reasons for not following individual plans and delaying or procrastinating is attributed to modern time traps such as excessive use of YouTube, addiction to social media, online chat groups, TV series and programs. Today's modern time traps can lower individuals' tendencies of self-forgiveness and lead to negative emotions. This situation may be related to individuals' responsibility characteristics. Indeed, individuals who are aware of their responsibilities and persistent in fulfilling their promises to themselves can be interpreted as having a lower probability of falling into time traps. Responsibility can be defined as a personality trait that indicates an individual's motivation, determination, organization, and willpower in achieving a goal.

Another result of the research is that students with higher academic averages have lower levels of falling into modern time traps compared to students with lower academic averages. This result shows that students who are relatively less caught up in modern time traps are more academically successful. Time management is an important part of success in university. The criterion for success is to use study time effectively. The way to effectively use time is to accomplish planned tasks without falling into time traps. The academic success of university students also depends on this factor. There is evidence that effective time management affects university students' grade point average.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 893-927

Geliş Tarihi: 13.06.2023 Kabul Tarihi: 11.07.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1314048>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

A Study on Smartness and Sustainability of Global Cities: New York and Istanbul

Derya YILMAZ*

Abstract

Cities are not only places where problems such as migration, unemployment, air pollution, crime, and climate change arise, but also where many problems find solutions. After a literature review on the global city, smart sustainable city, and smart sustainable city indicators, this research examined and compared New York and Istanbul based on certain indicators. The study aims to identify the strengths, weaknesses, commonalities, and differences between cities. The performance of cities can be compared by ranking them according to different indicators. Ranking the cities can also enable them to monitor their development in different areas over the years. However, a rank-based performance comparison alone may limit a deeper view of cities' commonalities, differences, opportunities, and weaknesses. Therefore, this study examines the areas of development of New York and Istanbul from a smart sustainable city perspective, taking into account eleven different indicators including population, economy, education, energy, health, security, internet, job opportunities, transportation, water, and waste management.

Keywords: Global cities, Smart sustainable cities, New York, Istanbul

---

* Dr., Ankara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetim Bölümü, derya.yilmaz@gmx.com, <https://orcid.org/0000-0002-3793-0442>

Küresel Şehirlerin Akıllılığı ve Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Araştırma: New York ve İstanbul

Öz

Şehirler yalnızca göç, işsizlik, hava kirliliği, suç ve iklim değişikliği gibi sorunların ortaya çıktığı yerler değil, aynı zamanda bir çok problemin çözüm bulduğu yerlerdir. Bu araştırma, küresel şehir, akıllı sürdürülebilir şehir ve akıllı sürdürülebilir şehir göstergelerine ilişkin bir literatür taramasının ardından New York ve İstanbul'u belirli göstergelere dayalı olarak incelemiş ve karşılaştırmıştır. Çalışmanın amacı şehirlerin güçlü, zayıf yanlarını, ortak yönlerini ve farklılıklarını tespit etmektir. Şehirlerin performansı, farklı göstergelere göre sıralanarak karşılaştırılabilir. Şehirlerin sıralanması, yıllar içinde farklı alanlardaki gelişimlerinin de izlenmesini sağlayabilir. Ancak, yalnızca sıralamaya dayalı bir performans karşılaştırması, şehirlerin ortak yanlarını, farklılıklarını, fırsatlarını ve zayıflıklarını daha derinlemesine görmeyi sınırlandırabilir. Bu nedenle, bu çalışma -nüfus, ekonomi, eğitim, enerji, sağlık, güvenlik, internet, iş imkanları, ulaşım, su ve atık yönetimini içeren- onbir farklı göstergelyi dikkate alarak New York ve İstanbul'un akıllı sürdürülebilir şehir perspektifinden geliştirilebilir alanlarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel şehirler, Akıllı sürdürülebilir şehirler, New York, İstanbul

Introduction

Global cities' role in the economic and sustainable development of the world is significant (Wang, 2019). They contribute to greenhouse gas emissions and are frequently vulnerable to global warming and extreme weather events (Sufiyan, 2013). Moreover, global cities struggle excessively with the pathologies of a new economy such as pollution, inequality, terrorism, and the stresses of immigration if they control global power (Longworth, 2015).

Besides, cities are at the heart of answering critical global problems such as climate change (Huovila, Bosch, and Airaksinen, 2019), and assessing their performance is vital to understand their position in globalization and offers valuable information to urban planners, policymakers, and the public (Wang, 2019).

Over the years, researchers started to explore the relationship between smart cities and sustainability in different contexts (Pira, 2021). According to Huovila et al.(2019), the birth of the new concept of Smart Sustainable Cities is because of the

strong criticism of their techno-centric character and inadequate attention to environmental sustainability and cities' needs. Since the Smart City concept and sustainability share a common basis, applying Smart and sustainable initiatives will provide an effective tool to mitigate urban challenges (Pira, 2021).

This paper discusses the Smart sustainable city concept in the global city context. New York and Istanbul will be examined to explore commonalities, differences, strengths, and weaknesses considering some of the Smart sustainable city indicators. The notion of global cities and Smart sustainable cities are studied to achieve this goal. After reviewing Smart sustainable city indicators developed in the literature, a comparison of New York and Istanbul is presented.

1. Global city

The global city concept date back to Saskia Sassen's *The Global City* in 1991. Sassen offers a new perspective on the functional centrality of cities in the Global economy by concentrating on producer service firms' attraction to major cities that provide knowledge-rich and technology-enabled environments (Derudder, De Vos, and Witlox, 2011).

The idea of a global city is closely linked with the globalization concept, a perspective about the most favored path to local, regional, national, and international development that has been important in geography, economics, planning, politics, and governance over the years (Nelson, 2012). Sassen (2012) mentions that global cities are (1) action centers in the organization of the global economy, (2) main locations and markets for the big industries of the existing period-finance and specialized services for firms, and (3) important production sites, containing the production of innovations.

Shatkin (2007) explains that literature claims that the political, social, and spatial development of particular cities is heavily formed by their role as "command and control" centers in the world economy. Some of the analyses on developing countries' very large cities under this course have discussed the convergence of global/world cities around a model of urbanization that belongs to the West, and

especially to the United States. The author adds that this claim has demonstrated controversial, nevertheless, and an increasing chorus has debated that the global/world city concept overstresses the power of actors and institutions working at a global level, and undervalues contingency and local agency.

2. Smart Sustainable City Concepts

Sustainability is key to preserving resources for current and future generations while realizing rural, urban, or regional projects (Pira, 2021). The sustainable city development concept was created after introducing the sustainable development concept at the end of the 20th century (Janik, Ryszko, and Szafranec, 2020), and it is growingly perceived as essential to meeting jointly agreed sustainability goals at local, regional, and global scales (Bai, Surveyer, Elmqvist, Gtazweiler, Güneralp, et al., 2016). Since there is not a single and recognized definition of "sustainable development", the sustainable city does not have one shared definition either (Janik et al., 2020). Yigitcanlar, Kamruzzaman, Foth, Sabatini-Marques, et al. (2019) explain that sustainable city development needs an interconnected triplet including society, economy, and nature that supports the formation of a socioeconomic system that is not harmful to the natural world. However, assessing the sustainability of 100 global cities using 32 different indicators showed that cities around the world were not successfully balancing the three pillars of sustainability. Moreover, many cities cope with the challenge of putting people at the core of a city's sustainability (Arcadis, 2016).

Considering Smart cities, there are still different views and misconceptions about what a smart city is (Pira, 2021; Yigitcanlar et al., 2019; Janik et al., 2020). The first use of the term 'smart city' was in the early 1990s in relation to the increased importance of new information and communications technologies and modern infrastructures within cities (Janik et al., 2020). Although sustainability has the longest history and broadest acceptance among several urban concepts, it has been

surpassed in popularity by the “smart cities” concept during the past decade (Huovila et al., 2019).

The most shared concept of a smart city is the one that uses communication and digital technologies (ICT) to improve the performance and quality of urban services, minimize costs and resource consumption, and engage more actively and effectively with its citizens (Bhattacharya, Bhattacharya, Mclellan, and Tezuka, 2020). Since cities differ in history, climate, size, demographic structure, degree of economic development, culture, and architecture, smart city solutions must consider different requirements (Milošević, Milošević, Stević, and Stanojević, 2019).

While Smart city advocates claim that smart cities will provide positive social transformation by adapting ICTs, human capital, and enhanced governance among the population, opponents mention the gaps and negative impacts that exist in their planning and implementation (Kummitha & Crutzen, 2017). Grossi & Pianezi (2017) criticize that the Smart city utopia overlooks the necessity of political answers to public and common interests while serving the interests of big multinational ICT companies. It transfers neoliberal values and forms urban issues by turning on some features while simultaneously hiding others. Ahvenniemi, Huovila, Pinto-Seppä, and Airaksinen (2017) analyzed eight smart cities and eight urban sustainability assessment frameworks. Their observations showed a much stronger emphasis on modern technologies and "smartness" in the Smart city frameworks compared with urban sustainability frameworks. Besides, environmental indicators are insufficient in Smart city frameworks. However, they underline social and economic aspects.

A Smart sustainable city is a concept that appears to have asserted itself, and scientific literature linked to it is rapidly growing (Huovila et al., 2019; Janik et al., 2020). This concept appeared in reply to issues and challenges resulting from the acceleration of urbanization, and it became common in the mid-2010s (Janik et al., 2020). According to Yigitcanlar et al. (2019), heavy techno-centricity, practice complexity, and ad hoc conceptualization are three significant weaknesses or challenges

of smart cities in providing sustainable outcomes, and the development of Smart and sustainable cities can merely be achieved through inclusive and sustainable growth through a healthy mixture of Smart people, technologies and policies. Besides, the creation of a suitable method to assist in establishing a Sustainable and Smart city has become particularly essential to understand the ecological and social contexts of the city, its history, its primary activities, and specific features (Milošević et al., 2019).

Urban smartness and sustainability as a new emerging notion stress that both features should be studied concurrently. The emergence of Smart sustainable cities can be seen both as a) a reaction to the criticisms of such smart city solutions that are conflicting with sustainability, and b) as an effort to address the demands of the current highly digitalized cities more thoroughly than the traditional sustainability concept (Huovila et al., 2019).

A city can be made more sustainable and "smarter" in various ways (Milošević et al., 2019). Some scholars claim that smart and sustainable cities should follow a circular economy model (Yigitcanlar et al., 2019). According to Bhattacharya et al. (2020), in a developing country aiming for sustainable smart cities, apart from ICT, the habitats must be eligible for the facilities like an adequate and secure supply of water and electricity, clean and pollution-free environment, reliable transport facilities, better and affordable medical facilities, safety and security of citizens, etc. Yigitcanlar et al. (2019) add that policies that encourage the replacement of non-renewable energy and other resources, protecting open space (especially concerning biological and natural processes, assets, and services), using suitable technologies, reducing and natural assimilation of waste, and local economic and functional self-reliance are necessary to be in place for a healthy Smart and Sustainable city transformation.

3. Smart Sustainable City Indicators

Indicator models to judge the performance of Smart cities as sustainable development agents started to increase, catalyzed by the expansion of smart city solutions. Such models enable comparing cities' performance in different dimensions (Benites & Simões, 2021), target setting, monitoring, and performance assessment for city managers (Huovila et al., 2019). Selection of the indicators is very critical since it immediately influences decision-making and city management. In addition, since each city has its own context and strategic goals, it is essential to use indicators that attach to those goals (Huovila et al., 2019).

Table 1 and Table 2 present a comparison of four different smart sustainable city indicators (SSCI) suggested in the literature. Three out of four studies examined the indicators in four categories (Pira, 2021; Bhattacharya et al., 2020; Hara, Nagao, Hanno, and Nakamura, 2016) apart from Benites & Simões (2021). All researchers suggested indicators related to the environment and economy category (Pira, 2021; Bhattacharya et al., 2020; Hara et al., 2016; Benites & Simões, 2021). Researchers proposed a society category (Hara et al., 2016) and they combined socio-cultural aspects (Pira, 2021), or divided social and cultural indicators to separate categories (Bhattacharya et al., 2020; Benites & Simões, 2021). While Pira (2021) suggested a category for Governance, Benites & Simões (2021) offered Institutional indicators. Besides, Hara et al. (2016) advised studying the Satisfaction of the citizens. At this stage, the original works of researchers were examined in further detail to see which indicators have been repeated by different studies and which have been considered at greater length. Later, New York and Istanbul were reviewed based on the indicators having a major length. As a result of the analysis, New York and Istanbul decided to be examined in terms of Population, Education, Economy, Energy, Health, Internet, Job opportunities, Safety, Transportation, Water, and Waste.

Table 1: Smart Sustainable City Indicators (Part 1)

Smart sustainable city indicators Pira (2021)		Breakdown of sustainability dashboard indices Benites& Simões (2021)	
Category	Indicator	Category	Sub-indices and derived indicators
Socio-cultural	Healthcare delivery, Quality drinking water, Individuals' health monitoring, Quality food, Education funding, Free education, Low crime rate, Population density, Population growth rate, Investment in culture, Civic engagement	Social	Poverty index, gender equality, nutritional regime, health, mortality, sanitation conditions, drinking water, educational level, literacy, housing, violence, and population
		Cultural	Heritage, cultural identity and diversity, tourism, recreation, art, and aesthetics/design
Economic	Affordable housing, Start-ups, International collaboration, Low poverty rate, Job opportunities	Economic	Economic performance, trading, financial status, material consumption, energy consumption, and waste generation and management, and transport.
Environmental	Green spaces, Air quality, Low pollution, Energy use, Waste generation, Sustainability-certified buildings	Ecological/ Environmental	Climate change, ozone layer depletion, air quality, agriculture, forests, desertification, urbanization, coastal zone, fishing, water volume, water quality, ecosystem, and species.
Governance	E-governance, Real-time data monitoring, Internet and Wi-Fi coverage, Disaster preparedness, Public transport, Clean-energy transport	Institutional	Ethics and trust reinforcement, sustainable development strategic implementation, international cooperation, access to information, communication infrastructure, science and technology, natural disasters - preparedness and response - and sustainable development monitoring.

Table 2: Smart Sustainable City Indicators (Part 2)

Smart Sustainable City Development Index Bhattacharya et al.(2020)		Key Performance Indicators for a Smart Sustainable City Hara et al.(2016)		
Category	Indicators	1st Layer	2nd Layer	3rd Layer
Social Dimension	Health, Education , Transportation , ICT , Demography	Society	Safety	Accident, Natural disaster, Crime, Information Security
Culture & Lifestyle Dimension	Recreational facilities, Safety		Health	Health management, Prevention of illness, Medical treatment, Stress
			Comfort	Diverse opportunities, Barrier free, Simplicity, Ubiquitous
Economic Dimension	Income and Employment	Economy	Economy	Cost performance
Environment Dimension	Energy, Water, Land, Biodiversity, Sanitation & Waste Management, Pollution	Environment	Environment	Environment/natural resource, Energy
		Satisfaction	Satisfaction	Citizens' degree of satisfaction

4. Comparison of New York and Istanbul

New York has been a crowded city all the time (Shah, Kothari, and Doshi, 2019). It is one of the centers of social diversity, finance, and growth. Global problems are administered through a capitalist approach that is the tertiary services business sector and market-oriented management (Kubina, Šulyová & Vodák, 2021). Cohen who reviews the parameters of sustainability and innovation, ranked New York in the 3rd place in the Top 10 Smart Cities around the world. New York's score was higher than the majority of other cities in the ranking in all of the categories besides life quality (Ercoşkun, 2016). There are numerous plans and programs to transform New York City (NYC) into a smart city (Shah, Kothari & Doshi, 2019). For instance, as the city's smart city strategic plan, OneNYC supports a vision of a strong and equitable city. In addition, a "Smart city" is not seen as a goal but as a path to accomplish its goals in New York instead (ARUP, 2017). Besides, New York's Vision 2030 is built on five foundational pillars including i) digitalization, ii) environmental, social, and governance, iii) diversity, equity and inclusion, iv) resilience, and v) resource alignment.

Istanbul has the 23rd largest urban area in the world (Ercoşkun, 2016) and it has become internationally important by moving national boundaries due to its population, strategic location, and contribution to the domestic economy (Eren&Şimşek, 2016). Istanbul, as a value-gaining and developing city is getting increasingly higher in the smart city index. The city's actions regarding smart city applications started before 2015. The Smart Cities Special Commission was founded in the Istanbul Metropolitan Municipality in April 2015 to achieve the 2023 Focus City targets (Çelikyay, 2017). Moreover, Istanbul's Smarter City Initiative is giving rise to new/improved infrastructure, human capacity development, and better safety and security, in addition to positive results on education, health services, transportation, power, and emergency/crisis management (Bower, 2018).

Istanbul may not be enlarging at the excessive speed of Shanghai or Mumbai, or be under the increasing social inequality and violence of Mexico City, São Paulo, or Johannesburg. However, it tackles many of the same issues in New York, Berlin, and London such as economic stability, social coherence, and climate change (Burdett, 2009). A comparison of different mega-cities by Batur & Koç (2017) indicated that while the population of Istanbul is around 1.68 times more than the population of New York, the total metro network (km) is nearly 2.65 times more in New York. Besides, car ownership per 1000 residents in New York is around 1.41 times more than car ownership in Istanbul. However, the total road network (km) of New York is 1.73 times more than the amount in Istanbul, and the congestion index of Istanbul is higher than the congestion index of New York.

The Global Power City Index measures six functions including Economy, Livability, Cultural Interaction, Environment, Research and Development, and Accessibility, and ranks the cities of the world based on their “magnetism” (The Mori Memorial Foundation, 2022). While New York achieved 2nd place, Istanbul achieved 32nd place in the ranking list of 2021. Although New York’s position did not fluctuate between 2013 to 2022, Istanbul’s position seemed very fragile. Istanbul could not maintain the achieved position of 2014 and 2016 (21st) in 2022. Figure 1 indicates the comparison of the place of the cities in different categories. Social cohesion, international profile, and environment are the categories where Istanbul and New York seem to perform close to each other in terms of ranking. In terms of economy, human capital, technology, urban planning, and governance, there seems to be a significant difference in cities’ performance.

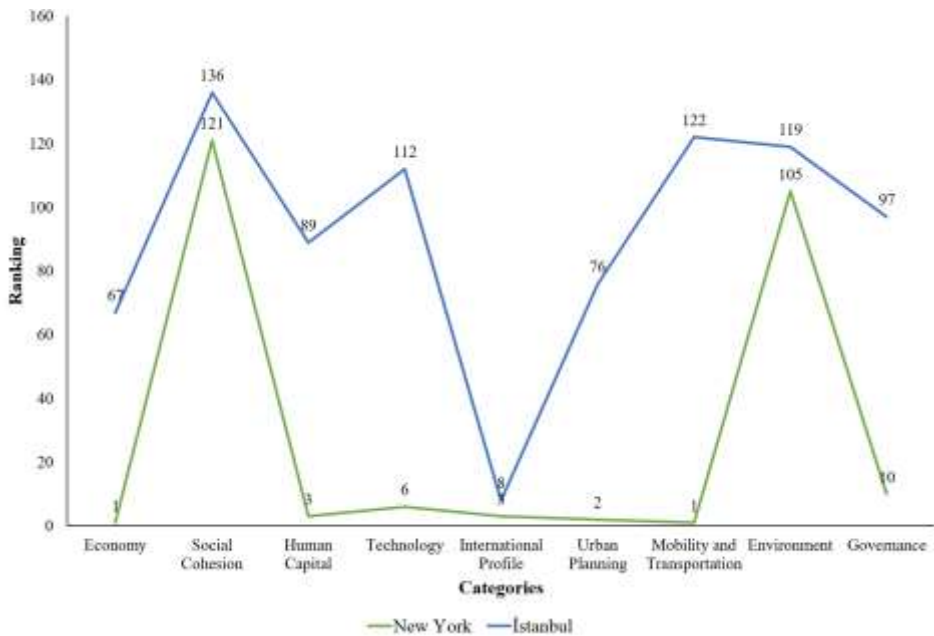

Figure 1. The Global Power City Index Comparison of New York and Istanbul

Arcadis Sustainable Cities Index ranks cities by focusing on the priority of Planet, People, and Profit respectively. Planet pillar contains indicators related to environmental sustainability that are not limited to air pollution, bicycle infrastructure, energy consumption and renewable energy share, green spaces, sustainable transport incentives, and waste management. While New York ranked in 36th place, Istanbul ranked in 55th place considering Planet pillar (Figure 2). The people pillar considers indicators to open the highest potential for the citizens. Some of the indicators are crime, education, health, income inequality, and Wi-Fi availability. Regarding the People pillar, New York ranked in the 42nd place and Istanbul ranked in the 74th place. The profit pillar includes more economic measurement indicators such as employment, economic development, affordability, and ease of doing business. Given the profit pillar, New York was in 14th place while Istanbul was in the 79th place. Especially, the performance of the cities differs regarding the Profit pillar.

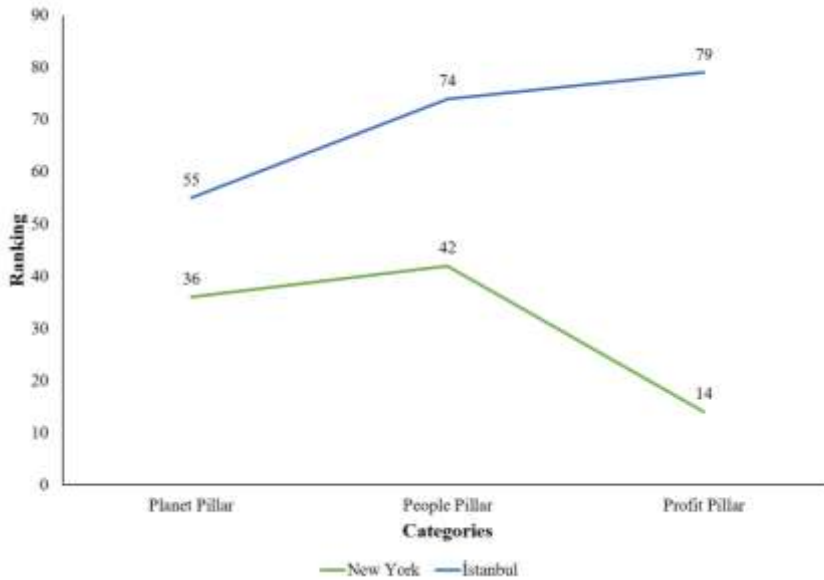

Figure 2. Arcadis Sustainable Cities Index Comparison of New York and Istanbul

4.1 Population indicator

The massive populations and high levels of consumption that portray the cities in the US and Europe, present remarkably destructive challenges to achieving three main pillars of sustainability (McDonogh, Isenhour & Checker, 2011).

The estimated population of New York City was 8,622,698, as of April 1, 2020 (NYC, 2023a). 37.2 percent of the city's population is made up of immigrants who constitute 44.2 percent of the labor force (NYC, 2023b). New York underlines the significance of assertive and flexible management, which should predict cultural conflicts in diversity management. Multicultural management plans are coordinated with smart city development programs, such as PlaNYC 2030 in the city (Šulyová & Vodák, 2020).

Istanbul with an estimated population of 15,907,951 in 2022 (TUIK, 2023) is the most populated city in Turkey (Erçetin, 2014) and it is the economic, financial, and industrial center of modern Turkey (Batur&Koç, 2017). Moreover, it is one of

the most rapidly growing cities in Europe (Van Leeuwen&Sjerps, 2015). The annual population growth is 2.8 percent which is nearly twice the overall rate of the whole of Turkey, due to a large in-migration (Van Leeuwen&Sjerps, 2015). Furthermore, there are over 1 million foreigners including refugees in Istanbul (Hurriyet Daily News, 2018).

4.2 Economy indicator

Cities that coordinate the integration of their national economies into the global economy, tend to obtain global/world city status and usually are found at the heart of large "global city regions" (Shatkin, 2007 cited from Scott).

New York is one of such centers, together with London and Tokyo that control financial and commercial operations around the whole world (Portes & Martínez, 2019 cited from Sassen). One of the main goals of New York's smart city strategy is economic development. It is believed that providing technology to the city can encourage the city as a platform, attract businesses to the city and grow the local economy (ARUP, 2017). However, income inequality has exceeded the national average in New York and 45% of New Yorkers live in or near poverty (ARUP, 2017). Taş (2022) suggests that income equality will be reinforced by human capital, an increased trade volume, spending more on research and development, and mitigating unemployment. According to Global EDGE (2020), New York was the 3rd largest exporter and 4th largest importer in the US in 2020. Total imports were 2.34 times more than total exports, creating a negative trade balance. While Switzerland, China, and Canada are the top three import countries, precious stones & metals, electrical machinery, and industrial machinery are the top 3 import goods.

Istanbul contributes 22 percent of Turkey's GDP, with 17.8 percent of the national population (Burdett, 2009). However, Istanbul is the most unequal city in terms of income in Turkey (TUIK, 2022a). Istanbul was the top exporter and the importer in the country in February 2023. Imports were 1.79 times more than exports, causing a negative trade balance. Besides, while Turkey imported mostly from

Russia, Switzerland, and China in February 2023, the top 3 import goods were cars, tractors, trucks & parts thereof, electrical machinery and electronics, and precious stones, metals & pearls (OEC, 2023). Istanbul demonstrates considerable progress in past years. However, its resources still are not satisfactory for international competition concerning finance (Eren & Şimşek, 2016). Besides, Istanbul Regional Plan for 2014-2023 aims to make Istanbul a strategic actor in the global economy while maintaining its unique tenets, spreading the transfer of knowledge and technology among others, and enhancing standards of living for citizens (Bower, 2018).

4.3 Education indicator

Akçura & Avci (2014) specified the essential factors that help create global cities and found that country-level features like education or humans play strong parts in global cities.

There were 1859 schools and 1,058,888 students in 2021-22 in New York. 71.9 percent of these students were in financial difficulties (New York City Department of Education, 2023). Funding for education has grown by \$2.9 billion over the last three years and the New NY Education Reform Commission has been created to assure the efficient use of the funds in 2012. The commission consists of a group of nationally acknowledged education, business, and community leaders, responsible for giving guidance for future reforms in education (New York Smart Schools Commission Report, 2014). Percent of people that are high school graduates or higher is 83.2% in New York, while the percentage is 39.6% for people holding Bachelor's degree or higher (U.S.Census Bureau, 2022).

There were 7437 schools, of which 3790 were private and 3,175,285 students in 2019 in Istanbul (T.C.Istanbul Valiliği, 2019). Additionally, there are 51 universities with 400.000 students. The average age is 30 and its young population is a notable advantage for Istanbul (Bulu, Önder, and Aksakalli, 2014). Turkey's first smart city strategy and action plan is the 2020-2023 National Smart Cities Strategy and Action Plan. The document states that sustainable development of smart cities will be possible when local governments develop a vision for the city of today

and the future. It is mentioned that an improvement and adaptation to the smart city requirements are aimed not only at preschool, primary, secondary, and high school levels but also at undergraduate and postgraduate education (Gülseçen, 2020).

4.4 Energy indicator

Energy is one of the fundamental resources of a city. Rising energy prices lead cities to use energy more effectively and efficiently (Bulu et al., 2014).

The Accelerated Conservation and Efficiency Program offers funding for city agencies to apply energy efficiency developments in New York City (Csukás & Szabó, 2021). Razmjoo, Gandomi, Pazhoohesh, Mirjalili & Rezaei (2022) presented the most important policies and strategies of eight cities. According to this study, New York has powerful policies and strategies in the sector such as the wide application of renewable energy, green roof development, and the use of the energy-efficient streetlight system. Furthermore, in the building sector, there are important policies and strategies on smart infrastructure, improved infrastructure, and green buildings. Besides, 70 percent of electricity in the city was codified to come from renewable energy sources like wind and solar by 2030 (New York State, 2023). However, Doğan, Williams & Williams (2023) found that renewable energy investments were reduced when economic policy uncertainty increased in G-7 countries. Urban Green Council provides important insights for a sustainable future in New York. According to the Council (2020), New York is among the earliest American cities on collecting data about the energy and water consumption in large buildings. Nearly 22.6 percent of total emission reduction was achieved in around 3200 regularly benchmarked properties during the last 10 years. Although New York is home to 3.7 percent of the country's population, it produces only 1 percent of its overall greenhouse gases (Burdett, 2009). However, the speed of building emissions reduction has lately slowed. New York aims to reduce greenhouse gas emissions by 80 percent from 2005 levels by 2050. Therefore, prolongation of this trend will cause the city to miss its goal (Urban Green Council, 2020).

Eren & Şimşek (2016) state that Istanbul can be in a better position in global cities indices if significant improvement and structural reforms are performed regarding energy consumption, environment, constructing green energy-saving buildings, green action planning, environmental management, and public participation. Dincer, Javani, and Karayel (2022) add that because of the small area and substantial population, heavy traffic, and, numerous industrial areas, a shift from relying on fossil fuels to renewable energy-based systems is necessary. There are various renewable energy resources around the city, such as wind, solar, geothermal, hydroelectric, underwater current, and biomass energy. Moreover, Eren & Şimşek (2016) explain that buildings in the city generally do not display features of green construction. Istanbul is in slow, but balanced progress in three main fields (social, natural, and economic), and an average quality has been obtained in environmental problems (energy, air, water, CO₂, environmental management, waste, etc.) compared to other global cities. Dincer et al. (2022) studied hydrogen production from renewable energy sources, such as solar, wind, biomass, geothermal, and underwater current in Istanbul. The results gave the districts with the highest potential for green hydrogen. Gülseçen, Gezer, Çelik, and Koçoğlu (2021) present some of the smart green projects of Istanbul related to energy. Sea Solar Power Plant Project aims that 55% of the energy consumed in Istanbul until 2033 come from renewables. In addition, the Solar G-Charge project uses solar energy at parking stations for a more energy-efficient and sustainable living.

4.5 Health indicator

Cities worldwide are making efforts to improve the quality of their citizens' lives, using strategies like improvements in access to healthcare services and safety, and investments in resilient infrastructure to fight climate change (A.T. Kearney, 2016). According to Moreno, Allam, Chabaud, Gall & Pratloug (2021), six necessary functions to maintain a decent urban life include healthcare, education, working, commerce, living, and entertainment.

New York had 161 hospitals in 2021, of which 138 were not-profit (Statista, 2023). There were at least 2,000 deaths, around 1,400 admissions for health conditions and lung to the hospitals, and 3,750 admissions for asthma to the emergency department every year between 2015 and 2017 in the city. Moreover, higher baseline rates of various health conditions, involving those connected with air pollution are seen in high-poverty neighbourhoods (NYC, 2022). New Yorkers confront many obstacles to getting quality and affordable health care. Uninsured adult New Yorkers are around 1 million, another 500,000 don't have consistent coverage and further need a regular provider. Each of them positions New Yorkers at risk for not getting regular, preventive services and needed care (New York City Department of Health and Mental Hygiene, 2007).

In comparison to the previous year, there was a 41.6% increase in total health expenditure in 2021 in Turkey (TUIK, 2022b). There are 234 hospitals and 46,960 beds in Istanbul. Population per emergency care ambulance was highest with 29,066 people in 2021 in Istanbul. While the number of hospital beds per 10000 population was 24,3 in 2002, it increased to 29,6 in 2021. In addition, the bed occupation rate reduced by 15,4% in 2021 compared to 2002 (The Ministry of Health, 2021). Paköz (2014) examined the spatial accessibility of health facilities and the related health facility location problem in Istanbul. The results showed that there were important differences between districts in terms of spatial accessibility and proficiency rates which make some districts disadvantageous.

4.6 Safety indicator

According to Bower (2018), smart city technologies can deliver some enhanced public safety outcomes such as allowing better distribution of resources, reducing response times, and reducing crime levels through more prevention, and so on (cited from Smart Cities Council).

The Mayor's Office of Data Analytics (MODA) in New York City collects and examines data to handle public safety, and quality of life issues better. As an

example, the city's response was handled through analytics during Hurricane Sandy which dislocated one-eighth of NYC's populace. MODA integrated residents' responses to surveys to distribute the resources of disaster response to the most susceptible inhabitants (ARUP, 2017). Around 12% of index crimes occur outdoors and during night-time hours on New York City's public housing developments (Chalfin, Hansen, Lerner, and Parker, 2022). Chalfin et al. (2022) studied the impact of temporary street lights on outdoor index crimes. The results indicated that night-time outdoor index crimes declined substantially in communities with more lighting. Ceccato, Kahn, Herrmann & Östlund (2022) compared the potential impact of pandemic restrictions on spatial and temporal patterns of crime in New York City, São Paulo, and Stockholm. The results showed that crime levels were considerably lower (except for murder) in all cities in the first months of 2020. However, crime started to rise again after a few months. The authors stated that in general, the pandemic could not entirely maintain a reduction of crime at an aggregate level for more than a couple of months which can demonstrate the weak capacity of law enforcement to limit crime levels.

Implementation of the Istanbul Smarter City Project fosters Istanbul's government data safety and security. In addition, it improves the physical safety and security of the public (Bower, 2018). Ergun & Yirmibeşoğlu (2007) studied the crime rates in districts of Istanbul. Their study included theft (from homes businesses, and cars), homicide, attempted homicide, assault, aggravated assault, and pick-pocketing/snatching in their calculations in 2003. While higher crime rates were seen in the districts that were closer to the center and were older, lower crime rates were seen in new districts that were established as a consequence of migration from rural areas of Istanbul. Bilen, Aşkın, and Büyüklü (2013) mapped the citizens' crime fear using GIS in Istanbul. A survey of 1,837 people showed that individuals felt safe during the daytime in homes and neighborhoods. In addition, they never felt unsafe at night. However, the results are contrary to the general view of Istanbul being unsafe.

4.7 Internet indicator

Internet use and telecommunication technologies substantially modify how city authorities plan, implement their tasks and evaluate their successes (Akçura & Avci, 2014). Besides, if people have easy access to government information and services, they will engage more fully in government (Bower, 2018).

Households with a computer and with a broadband Internet subscription are 92% and 86.2% in New York (U.S. Census Bureau, 2023). To improve citizens' quality of life and government services, New York undergoes a transformation via multiple programs such as "New York City Connected Communities" and "LinkNYC". While computer centers were developed by the government in places with highly dense poverty rates in the first program, developing a free ultra-high-speed WiFi network was the purpose of the second one (Lai, Jia, Dong, Wang, Tao, et al., 2020).

According to TUIK (2021b), Istanbul is the city with the highest proportion of households with Internet access (97.1%) in Turkey. In addition, it is the leading city in the total number of mobile telephone and broadband subscriptions, and the length of fiber cable in Turkey (Ercoskun, 2016). Although Istanbul has covered ground in areas of research sufficiency, information, and communication technology, research and development, and housing the head offices of global firms, more improvements in these topics are needed (Eren & Şimşek, 2016). Recently, governmental agencies in Istanbul started to use information technology systems effectively to control and monitor Istanbul's problems related to energy, infrastructure, transportation, and resources (Bulu et al., 2014). Gülseçen et al. (2021) mentioned some of the smart green projects developed in Istanbul. For instance, the IBB WIFI project is a free internet project providing citizens a daily 1GB Quota with 2Mbps speed. Besides, the Traffic Density Map project informs users in real-time and orients them to alternative routes to use road network capacity more efficiently. Moreover, the

MahalleIstanbul project provides information through web or mobile applications related to public/urban services at the neighborhood level.

4.8 Job availability indicator

The reorganization of the global economy has caused a necessity for new types of cities that has a major impact on social and cultural change, contributing especially to the emergence of a new class of highly qualified professionals, and the marginalization of the old industrial working class and immigrants, who are dismissed to low-paid jobs in the service economy (Shatkin, 2007).

In New York, the main motivations behind the creation of the smart city strategy are creating jobs, creating efficiencies, and attracting investment (ARUP, 2017). The share of adult workers in low-paying jobs is nearly 30% in the city (Hillard, González-Rivera & Sharp, 2018). Positions in the tertiary services sector were better paid in New York and London in comparison to Tokyo (Kubina et al.,2021). Hillard et al. (2018) state that a major new investment is unquestionably necessary for job training and workforce development programs in New York. The necessity for skilled and certified New Yorkers that go beyond a high school diploma has never been more to move ahead in today's economy. Moreover, growth is expected in clean energy jobs in New York State in the following years. Sectors including land-based wind energy, solar photovoltaics, battery energy storage, and utility-funded energy efficiency deployments have state-level employment growth potential for 2025 and 2030 (Moe &Turner, 2022). Taş (2022) states that technological developments necessitating a highly educated labor force are one of the major causes of growth in the relative demand for a skilled workforce.

Istanbul became a destination point for migrants from different cities in Turkey because of the diversity of the facilities and its job opportunities (Keskin, 2008). While agriculture had a portion of only 0.2% of the city's gross value added in 2011, the province's share (72.4%) exceeded Turkey's average considering services. In terms of manufacturing, Istanbul had very close figures (27.4%) to the country (İlk-

karacan, 2016 cited from TURKSTAT). Boz (2010) developed a job satisfaction index for the Istanbul labor market which consists of job benefits, income, weekend vacation, wishes for a child, and physical conditions of the workplace. A survey of 500 people from the industrial, agricultural, construction, and service sector showed that nearly half of the participants had low satisfaction levels with only 7 percent having high job satisfaction. İlkkaracan (2016) states that Istanbul's labor market is doing better regarding women compared with the country as a whole. However, it is still insufficient. Women's participation in the labor force is relatively low and there is a large gap of 43.5 percentage points with men. Besides, the unemployment rate among women is pretty high at 14.8%.

4.9 Transportation indicator

The experience of megacities in both developed and developing countries shows that sustainable mobility modes are necessary to reduce dependence on personal motorization and mitigate undesirable side effects (Batur & Koç, 2017).

New York has powerful strategies and policies related to improved public transport using Bus (transit signal priority), yellow taxis, and bicycle sharing (Razmjoo et al., 2022). It contains the largest public transportation system in America with bus networks, subway networks, ferry networks, and commuter railroad networks. Public transportation is quite crucial to enter the business center. Because three-quarters of the trips into the central business district are done by public transit (NYCDOT, nd). The mean travel time to get from home to work is 41,4 minutes (U.S. Census Bureau, 2023). Moreover, New York City showed growth in bicycle usage by over 67% in March during COVID-19 mitigation and its success caused demands for permanent transformation to turn into a "bicycle city" (Moreno et al., 2021 cited from Hu). Sandy Storm damaged seriously various parts of the transportation system, caused disruption, and showed how the transportation system was central to the economy and functioning capabilities of the city. Therefore, the City aims to work for a more resilient transportation system (NYCDOT, nd).

Istanbul has very high levels of mobility, serious problems with heavy traffic (Erçetin, 2014), overloaded public transport services, and noise and air pollution (Canitez, Alpkokin, and Kiremitci, 2020). Bower (2018) explains that the largest part of Istanbul's Smarter City investments is used for metro projects. However, investments in public transportation and efficient policies were unsuccessful to satisfy the growing travel demands. As a result, motorization rates in the city have increased disturbingly to compensate for the deficiency, especially in the past years (Batur & Koç, 2017). Canitez et al. (2020) add that the megaprojects are largely driven by political and economic expectations which are sometimes conflicting with social and environmental sustainability policies. Bike-sharing system has been in service since May 2013 between Kadıköy and Kartal coastal line in Istanbul. However, this system is not based on a transport plan. Although policymakers intend to encourage cycling and create a culture for cycling through bike-sharing, apart from recreational aims, this pilot project has no visions for the improvement of widespread non-motorized transport involving pedestrian areas (Erçetin, 2014). Despite the major investments in infrastructure such as new tram and metro lines, a bus rapid transit line, and capacity growth in public bus networks have been applied in the last years, the objective to achieve a modal shift from car use to more sustainable transport forms such as walking, public transportation, and cycling is far from achieving (Canitez et al., 2020).

4.10 Water indicator

The accessibility to adequate clean and fresh water is essential for the health, social well-being, and economic development of any society. Increasing urban populations grow water demand and this leads to depletion of groundwater, saltwater intrusion, and water quality degradation from pollution and climate change. These threats position water regularly higher on the international agenda (Van Leeuwen & Sjerps, 2015).

New York has significantly reduced direct per capita water demand during recent decades (Krueger, McPhearson & Levin, 2022). This decline can be connected to various factors, such as greater ecological awareness of urban water managers, the realization of numerous user interests in the water resources and natural surroundings of the watershed area, in addition to the introduction of water metering in the 1990s (Krueger et al., 2022 cited from Soll). According to Rahm, Morse, Bowen, Choi, et al. (2018) New York State, USA, faces challenges in meeting wastewater treatment quality standards due to aging infrastructure, shifting demographics, increasingly stringent environmental regulations, and limited funding. Krueger et al. (2022) analyzed water supply security in New York City and its resilience to serious shocks and continuing disturbances. The results showed that water supply security remains high and existing response to shocks remains resilient because of past shock experiences.

Because of being far away from drinking water resources, scarcity of water has always been faced in the history of Istanbul (Van Leeuwen & Sjerps (2015) cite from Saatci). The authors state that illegal settlements in watershed zones created a threat to scarcity of water resources in the city. Despite large efforts, additional major transitions towards sustainable integrated water resources management are necessary for Istanbul because of the expected future population growth and climate change (Van Leeuwen & Sjerps (2015). Horizon 2020 project “BlueSCities” aims to give suggestions on the integration of water and waste into the Smart City policy and develop a tool to assess urban water management. The project suggests Blue City Index (0-10) where a higher score indicates a more sustainable urban water cycle. In this index, Istanbul achieves a score between 2-4 (KWR Water Research Institute, 2023).

4.11 Waste indicator

One of the major environmental problems is solid waste management in our age. While it continues to be a challenge for developed countries, it is an exponentially growing issue for developing countries (Goel, 2017).

The NYC suggested a plan in 2015 to reduce the volume of accumulated solid waste by 90% by 2030 and proposed the increase of reuse opportunities as one of its key drivers (Fortuna & Castaldi, 2018). Kontokosta, Hong, Johnson & Starobin (2018) studied the prediction of daily and weekly waste generation at the building scale in New York by combining machine learning and small-area estimation techniques. Shittu, Williams & Shaw (2021) state that the United States and Canada generate Waste from Electrical and Electronic Equipment (WEEE) ca.19-20kg/person/year. In both countries, there is WEEE-related legislation that differs from state to state in the USA. New York State's new regulations pay attention to reducing the use of polystyrene foam, waste from electrical and electronic equipment, and the prohibition of plastic bags (New York State, 2022).

14000 tons of solid waste is produced in Istanbul every day. While land-filling continues to be the main approach for municipal solid waste (MSW) treatment, biogas energy recovery and the proportion of biological waste/wastewater/sludge are still low in the city (Kanat,2010). The majority of the municipal and industrial solid wastes, mixed with hospital and hazardous wastes are dumped on the nearest lowlands and river valleys or into the sea in the Black Sea region of Turkey (Berkun, Aras, Nemlioglu, 2005). Moreover, healthcare waste management has not been conducted properly in the city. All of the healthcare wastes (i.e. infectious, domestic, and recyclable wastes) were collected together. There is a need to increase the waste volume in recycling. In addition, proper segregation should be performed via training, strict enforcement, and clear standards to reduce the volume of infectious wastes (Alagöz & Kocasoy, 2008). Besides, although MSW has improved in recent decades in Istanbul, there are still issues with MSW management and the protection of the environment (Kanat, 2010). Turkey published Zero Waste Regulation

in 2019 and Istanbul developed Zero Waste Management System Plan to provide a roadmap for the waste management stakeholders, to present the current situation, and to ensure gradual spread of the system in 2020.

5. Conclusion

Cities are places where problems such as air pollution, unemployment, migration, crime, and climate change not only arise but also find solutions. This study examined two global cities by considering some of the smart sustainable city indicators developed previously in the literature. The aim is to determine the strengths, weaknesses, commonalities, and differences between those cities that achieve unique positions in various smart and sustainable city indexes. For instance, while New York achieved 2nd place in the Global Power City Index and 15th place in Arcadis Sustainable Cities Index, Istanbul achieved 32nd place in the former, and 74th place in the latter. Ranking cities based on various indicators allows a comparison of cities' performances, measuring and monitoring their progress over the years. However, relying solely on ranking-based performance assessment may hinder seeing the opportunities and weaknesses of those cities on a deeper level. Therefore, by conducting a literature review on various smart sustainable city indicators, this study reveals where those cities can pay attention to perform better in terms of smartness and sustainability.

First, considering the studies in the literature, it is seen that New York has significant policies, plans, and strategies to achieve smart and sustainable cities. While New York is one of the most important centers controlling financial and commercial operations in the world, Istanbul aims to be one of the strategic actors in the global economy. However, it does not seem to have sufficient resources yet to be assertive concerning finance in the international arena. Economic development is one of the primary goals of the smart city system in New York, and technology is viewed as an enabler to achieve the ambitions of its economy. Second, income inequality appears to be an issue that needs to be solved in both cities. Besides, both cities

have a negative trade balance. Switzerland and China are two of the top import countries in Istanbul and New York. Third, a very significant rate of students in New York experience financial difficulties in education. In Istanbul, where the number of students is almost three times higher than in New York, the young population is an advantage whose potential has not been fully utilized. Moreover, in both cities, there are plans and projects to increase the share of renewables, notably in energy consumption. New York is the leading city in terms of green buildings compared to Istanbul. Considering health care, observing worse health conditions due to air pollution in neighborhoods with high poverty, lack of quality and affordability in health care, and the problem of many uninsured adults are some addressed challenges of New York in the literature. Besides, a research draws attention to the fact that it is necessary to resolve the imbalance of accessibility of health facilities in different districts in Istanbul. A summary can be found in Table 3 and Table 4.

While a study showed that strategically planned street lighting reduced nighttime outdoor crimes substantially, another study concluded that crime levels were much lower in New York during the Covid-related restrictions first. However, crime was rising again after a couple of months. On the other hand, another research pointed out that contrary to popular belief, Istanbul was not as unsafe as it appeared to be. In addition, regarding access to the Internet, it is seen that the rate of Internet access in residences are more than 85 percent in both cities. Besides, they had similar smart city services such as providing free WIFI access to its citizens. In New York, nearly a third of adults work in low-paying jobs. Nevertheless, New York's need for skilled labor increases and clean energy jobs are expected to expand in future years. In Istanbul, service workers are the big majority of the workforce, followed by manufacturing workers. A study on employee satisfaction from different sectors revealed that almost half of the employees have low job satisfaction in Istanbul. Apart from that, a study noted that the labor force participation rate of women is quite low in Istanbul.

While New York demands to become a "bicycle city" after the bicycle usage growth during Covid, another research explained that bicycle was preferred for recreational aims rather than as a means of transportation in Istanbul. New York has a highly developed transportation network. However, the severe affects of Hurricane Sandy and the likely affects of climate change on the transportation network encourage the stakeholders to make the system more resilient in the future.

Table 3: Assessing New York and Istanbul based on indicators

NoIndicator	New York	Istanbul
11 Population	8,622,698 in 2020 one of the centers that control financial and commercial operations around the world (Portes & Martinez, 2019), income inequality (ARUP, 2017), 2.34 times more total imports than total exports in 2020 (Global Finance EDGE, 2020).	15,907,951 in 2022 Unsatisfactory resources for international competition concerning income inequality (Eren & Şimşek, 2016), income inequality (TUIK, 2022a), 1.79 times more imports than exports in 2023 (OEC, 2023).
12 Economy	1859 schools, 1,058,888 students in 2021-22, over 70 percent of students with financial difficulties (New York City Department of Education, 2023).	7437 schools, 3,175,285 students in 2019 (T.C.Istanbul Valiliği, 2019), young population is a notable advantage (Bulu et al., 2014).
13 Education	Powerful policies and strategies in the sector such as the wide application of renewable energy, green roof development, and the use of the energy-efficient streetlight system, important policies and strategies on smart infrastructure, improved infrastructure, and green buildings in the building sector (Razmjoo et al., 2022)	Significant improvement and structural reforms are needed regarding energy consumption, environment, constructing green energy-saving buildings, green action planning, environmental management, and public participation (Eren & Şimşek, 2016) .
14 Energy	161 hospitals in 2021 (Statista, 2023), high-poverty neighborhoods show higher baseline rates of various health conditions such as the ones connected with air pollution (NYC, 2022), many obstacles to getting quality and affordable health care, around 1 million of adults are uninsured (New York City Department of Health and Mental Hygiene, 2007).	234 hospitals in 2021 (The Ministry of Health, 2021), important differences between districts in terms of spatial accessibility to health facilities and proficiency rates make some districts disadvantageous (Paköz, 2014)
15 Health	Around 12% of index crimes occur outdoors and during night-time hours on public housing developments (Chalfin et al., 2022), weak capacity of law enforcement to limit crime levels (Kahn et al., 2022)	Lower crime rates in new districts and higher crime rates in the older districts that were closer to the center (Ergun & Yirmibeşoğlu, 2007).
16 Safety		

Table 4 : Assessing New York and Istanbul based on indicators (Part 2)

No Indicator	New York	Istanbul
I7 Internet	86.2% of households with a broadband Internet subscription (U.S. Census Bureau, 2023)	97.1% of households with Internet access (TUIK, 2021b)
I8 Job availability	Nearly 30% of adults work in low-paying jobs (Hillard et al., 2018), expected growth in clean energy jobs in New York levels (Boz, 2010), relatively low women participation in the labor State (Moe & Turner, 2022).	Share of service workers is 72.4% (Ilkkaracan, 2016), a survey of 500 people showed that nearly half of the participants had low satisfaction (Boz, 2010), relatively low women participation in the labor force (Ilkkaracan, 2016)
I9 Transportation	Largest public transportation system in America (NYCDOT, nd), growth in bicycle usage during COVID-19 mitigation (Erçetin, 2014), unsuccessful investments in public transportation and demands to turn into a "bicycle city" (Moreno et al., 2021), aiming for a more resilient transportation system (Koc, 2017), pilot projects for cycling serve more to recreational aims against storms such as Sandy (NYCDOT, nd).	Very high levels of mobility, serious problems with heavy traffic and demands to turn into a "bicycle city" (Moreno et al., 2021), unsuccessful investments in public transportation and demands to turn into a "bicycle city" (Moreno et al., 2021), aiming for a more resilient transportation system (Koc, 2017), pilot projects for cycling serve more to recreational aims against storms such as Sandy (NYCDOT, nd).
I10Water	Significantly reduced direct per capita water demand during recent decades (Krueger et al., 2022), challenges in meeting wastewater treatment quality standards in New York State (Rahm et al., 2018), high water supply security and expected resilience to shocks due to past shock experiences (Krueger et al., 2022).	Scarcity of water, additional major transitions towards sustainable in-water resources management are necessary (Van Leeuwen & Sjerps, 2015).
I11Waste	A plan in 2015 aims to reduce the volume of accumulated solid waste by 90% (Fortuna & Castaldi, 2018), New York State's new regulations pay attention to reducing the use of polystyrene foam, waste from electrical and electronic equipment, and the prohibition of plastic bags (New York State, 2022).	Landfilling is the main approach for municipal solid waste treatment, biogas energy recovery and the proportion of biological sludge are still low (Kanat, 2010), proper waste management is needed (Alagöz & Kocasoy, 2008).

Water demand in New York has been reported to have declined over the years, and a research claimed that New York City has a high water supply security and thanks to its previous experience it is expected to be resilient in the event of a shock. Another study mentioned New York State's struggle with wastewater treatment because of aging infrastructure, changing demographics, stringent environmental regulations, and limited resources. Considering Istanbul, water scarcity has always been an issue, and it seems that it will continue to be a problem in the future. A study indicated that the sustainability of Istanbul's water cycle was worse than the average. Last, New York has set zero waste targets by 2030. In addition, New York State has new regulations on the reduction of electrical, and electronic waste, polystyrene foam, and banning plastic carry-out bags. The preparation of the Zero Waste Management System Plan in Istanbul is an important step. Researchers point out that healthcare waste management and municipal waste management stages should be implemented more properly in the city.

Reference

- Ahvenniemi, H., Huovila, A., Pinto-Seppä, I., Airaksinen, M. (2017). What are the differences between sustainable and smart cities?. *Cities*, 60, 234-245.
- Akçura, M. T., & Avci, S. B. (2014). How to make global cities: Information communication technologies and macro-level variables. *Technological Forecasting and Social Change*, 89, 68-79.
- Alagöz, A. Z., & Kocasoy, G. (2008). Improvement and modification of the routing system for the health-care waste collection and transportation in Istanbul. *Waste Management*, 28(8), 1461-1471.
- Arcadis. (2016). *Sustainable cities index 2016*. <https://tinyurl.com/bdhuht6d>
- ARUP. (2017). *Smart city strategies: A global review*. <https://tinyurl.com/4hsutnsw>
- A.T.Kearney (2016). *Global cities 2016: Which global cities are performing best today, which have the best long-term potential, and what makes a "smart city"?* <https://tinyurl.com/4utxx75u>
- Bai, X., Surveyer, A., Elmqvist, T., Gatzweiler, W.F., Güneralp, B., Parnell, S., Prieur-Richard, A. H., Shrivastava, P., Siri, G.J., Stafford-Smith, M., Toussaint, J-P., Webb, R. (2016). Defining and advancing a systems approach for sustainable cities. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 23, 69-78.
- Batur, İ., & Koç, M. (2017). Travel Demand Management (TDM) case study for social behavioral change towards sustainable urban transportation in Istanbul. *Cities*, 69, 20-35.

- Benites, A. J., & Simões, A. F. (2021). Assessing the urban sustainable development strategy: An application of a smart city services sustainability taxonomy. *Ecological Indicators*, 127.
- Berkun, M., Aras, E., & Nemlioglu, S. (2005). Disposal of solid waste in Istanbul and along the Black Sea coast of Turkey. *Waste Management*, 25(8), 847–855.
- Bhattacharya, T. R., Bhattacharya, A., McLellan, B., & Tezuka, T. (2020). Sustainable smart city development framework for developing countries. *Urban Research and Practice*, 13(2), 180–212.
- Bilen, Ö., Aşkın, Ö. E., Büyüklü, A. H., Ökten, A., & Gür, M. (2013). How the fear of crime spatially differs among the districts of Istanbul. *E-Journal of New World Science Academy*, 8(4), 153–164.
- Bower, L. L. (2018). The development impact of smart city programs. *2018 IEEE International Symposium on Technology and Society*, 20–25.
- Boz, C. (2010). Job satisfaction index for Istanbul labor market. *International Journal of Business and Management Studies*, 2 (2), 9-15.
- Bulu, M., Önder, M. A. and Aksakalli, V. (2014). Algoritm-embedded IT applications for an emerging knowledge city: Istanbul, *Expert Systems with Applications*, 41, 5625-5635.
- Burdett, R. (2009). *Istanbul: City of intersections*. Urban Age. <https://tinyurl.com/ykvn7kxw>
- Canitez, F., Alpkokin, P., & Kiremitci, S. T. (2020). Sustainable urban mobility in Istanbul: Challenges and prospects. *Case Studies on Transport Policy*, 8(4), 1148–1157.
- Ceccato, V., Kahn, T., Herrmann, C., & Östlund, A. (2022). Pandemic restrictions and spatiotemporal crime patterns in New York, São Paulo, and Stockholm. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 38(1), 120–149.
- Chalfin, A., Hansen, B., Lerner, J., & Parker, L. (2022). Reducing crime through environmental design: Evidence from a randomized experiment of street lighting in New York City. *Journal of Quantitative Criminology*, 38, 127-157.
- Csukás, M. S., & Szabó, R. Z. (2021). The many faces of the smart city: Differing value propositions in the activity portfolios of nine cities. *Cities*, 112, 103116.
- Çelikyay, H.H. (2017). The studies through smart cities model: The case of Istanbul. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 6(1), 149-163.
- Derudder, B., De Vos, A., & Witlox, F. (2011). *Global city/world city*. In International handbook of globalization and world cities. Edward Elgar Publishing.
- Dincer, I., Javani, N., Karayel, G.K. (2022). Sustainable city concept based on green hydrogen energy. *Sustainable Cities and Society*, 87, 104154.
- Doğan, B.Ö., Williams, A. & Williams, A. (2023). Economic policy uncertainty and renewable energy-is there a relation? Case study G7. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 823-843.
- Ercoşkun, Y.Ö. (2016). Ultimate ICT network in Turkey for smart cities. *Planlama*, 26(2):130-146.
- Erçetin, C. (2014). Planning and management of bike sharing system for sustainable urban transport: Konya, Kayseri and Istanbul cases. [Master's Thesis, Middle East Technical University]. METU Open. <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/23648>
- Eren, F. & Şimşek, N. (2016). How Istanbul could be at the top in global city indices? *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 21 (10), 41-69.
- Ergun, N., & Yirmibeşoğlu, F. (2007). Distribution of crime rates in different districts in Istanbul. *Turkish Studies*, 8(3), 435–455.

- Fortuna, L. M., & Castaldi, M. J. (2018). New York City's reuse impact calculator: Quantifying the zero waste impact of materials reuse. *Waste Management and Research*, 36(12), 1190–1200.
- Global EDGE (2020). *New York: Trade statistics*. <https://tinyurl.com/44jrvxah>
- Goel, S. (2017). Solid and hazardous waste management: An introduction. In: Goel, S. (Eds), *Advances in Solid and Hazardous Waste Management*. Springer.
- Grossi, G., Pianezzi, D. (2017). Smart cities: Utopia or neoliberal ideology? *Cities*, 69, 79–85.
- Gülseçen, S. (2020) *Smart people: Smart cities capacity building and guidance project*. Republic of Turkey Ministry of Environment, Urbanization and Climate Change. <https://tinyurl.com/2t5w8rsw>
- Gülseçen, S., Gezer, M., Çelik, S., & Koçoğlu, F. Ö. (2021). Future needs from the smart mega city (SMC) plans-smart green city-the case of Istanbul. In book: *Sustainable Mega City Communities* (pp.109–118). Butterworth-Heinemann.
- Hara, M., Nagao, T., Hannoe, S., & Nakamura, J. (2016). New key performance indicators for a smart sustainable city. *Sustainability (Switzerland)*, 8(3).
- Hillard, T., González-Rivera, C., Sharp, N. (2018, March). *Opportunity knocks: Boosting state investment in New York's workforce development system*. Center for an Urban Future. <https://tinyurl.com/5d9ayme3>
- Huovila, A., Bosch, P., & Airaksinen, M. (2019). Comparative analysis of standardized indicators for smart sustainable cities: What indicators and standards to use and when? *Cities*, 89, 141–153.
- Hurriyet Daily News. (2018, September 24). *Istanbul has highest income inequality in Turkey*. <https://tinyurl.com/4ttweckn>
- İlkkaracan, İ. (2016). *Analysis of Istanbul labour market from a gender equality perspective*. International Labour Organization. <https://tinyurl.com/2dh74vbz>
- Janik, A., Ryszko, A., & Szafraniec, M. (2020). Scientific landscape of smart and sustainable cities literature: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 12(3).
- Kanat, G. (2010). Municipal solid-waste management in Istanbul. *Waste Management*, 30(8–9), 1737–1745.
- Keskin, B. (2008). Hedonic analysis of price in the Istanbul housing market. *International Journal of Strategic Property Management*, 12(2), 125–138.
- Kontokosta, C.E., Hong, B., Johnson, N.E., Starobin, D. (2018). Using machine learning and small area estimation to predict building-level municipal solid waste generation in cities. *Computers, Environment and Urban Systems*, 70, 151–162.
- Krueger, E. H., McPhearson, T., & Levin, S. A. (2022). Integrated assessment of urban water supply security and resilience: Towards a streamlined approach. *Environmental Research Letters*, 17(7).
- Kubina, M., Šulyová, D., & Vodák, J. (2021). Managing global smart cities in an era of 21st century challenges. *Sustainability*, 13(5), 1–13.
- Kummitha, K.R., Crutzen, N. (2017). How do we understand smart cities? An evolutionary perspective. *Cities*, 67, 43–52.
- KWR Water Research Institute. (2023). *City blueprint*. <https://tinyurl.com/5n8rhvr5>
- Lai, C. S., Jia, Y., Dong, Z., Wang, D., Tao, Y., Lai, Q. H., ... Lai, L. L. (2020). A review of technical standards for smart cities. *Clean Technologies*, 2(3), 290–310.
- Longworth, R.C. (2015). *On global cities*. The Chicago Council on Global Affairs. <https://tinyurl.com/nhd5cvkd>

- Mcdonogh, G., Isenhour, C., & Checker, M. (2011). Introduction: Sustainability in the city: Ethnographic approaches. *City and Society*, 23(2), 113–116.
- Milošević, M. R., Milošević, D. M., Stević, D. M., & Stanojević, A. D. (2019). Smart city: Modeling key indicators in Serbia using IT2FS. *Sustainability*, 11(13).
- Moe, A. & Turner, S. (2022). *Clean energy education and training resources and opportunities in New York's Southern Tier Region*. National Renewable Energy Laboratory. <https://tinyurl.com/3h93ujb7>
- Moreno, C., Allam, Z., Chabaud, D., Gall, C., & Pralong, F. (2021). Introducing the “15-minute city”: Sustainability, resilience and place identity in future post-pandemic cities. *Smart Cities*, 4(1), 93–111.
- Nelson, G. (2012). *Beyond the Global City : Understanding and planning for the diversity of Ontario*. McGill-Queen's University Press.
- New York City Department of Education. (2023). *DOE data at a glance*. <https://tinyurl.com/5b2zyapw>
- New York City Department of Health and Mental Hygiene. (2007). *Health care access among adults in New York City: The importance of having insurance and a regular care provider*. <https://tinyurl.com/2uckyren>
- New York Smart Schools Commission Report. (2014). Retrieved from <https://tinyurl.com/3yrydvzd>
- New York State. (2022). *DEC announces draft regulations to reduce waste sent to landfills, improve waste management, and reduce solid waste's climate change impacts*. <https://tinyurl.com/2m78kykf>
- New York State. (2023). *Clean energy standard*. <https://tinyurl.com/498m6bym>
- NYC. (2022). *Efforts to reduce air pollution should focus on neighborhoods with the worst health impacts*. <https://tinyurl.com/3j5wznm>
- NYC. (2023a). *Population*. <https://tinyurl.com/5ehpbwj7>
- NYC. (2023b). *An economic profile of immigrants in New York City*. <https://tinyurl.com/ary8ppdf>
- NYCDOT. (n.d). *Transportation*. <https://tinyurl.com/bdesm8xt>
- OEC. (2023). *Turkey*. <https://tinyurl.com/2j7y458x>
- Pira, M. (2021). A novel taxonomy of smart sustainable city indicators. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1), 1–10.
- Portes, A., & Martínez, B. (2019). Emerging global cities: Structural similarities and historical differences. *Revista Espanola de Sociologia*, 28(3), 9–21.
- Rahm, B. G., Morse, N., Bowen, M., Choi, J., Mehta, D., & Vedachalam, S. (2018). Is bigger better? Driving factors of POTW performance in New York. *Water Research*, 135, 134–143.
- Razmjoo, A., Gandomi, A. H., Pazhoohesh, M., Mirjalili, S., & Rezaei, M. (2022). The key role of clean energy and technology in smart cities development. *Energy Strategy Reviews*, 44, 100943.
- Sassen, S. (2012). *Cities in a world economy*. Sage.
- Shah, J., Kothari, J., & Doshi, N. (2019). A survey of smart city infrastructure via case study on New York. *Procedia Computer Science*, 160, 702–705.
- Shatkin, G. (2007). Global cities of the South: Emerging perspectives on growth and inequality. *Cities*, 24(1), 1–15.

- Shittu, O.S., Williams, I.D., Shaw, P.J. (2021). Global E-waste management: Can WEEE make a difference? A review of e-waste trends, legislation, contemporary issues and future challenges. *Waste Management*, 120, 549-563.
- Sufiyan, A. M. (2013). Initiatives of global cities in environmental sustainability: A Case of London and New York City. *Journal of Sustainable Development*, 6(3), 1–15.
- Šulyová, D., & Vodák, J. (2020). The impact of cultural aspects on building the smart city approach: Managing diversity in Europe (London), North America (New York) and Asia (Singapore). *Sustainability*, 12(22), 1–11.
- Statista. (2023, May). *Number of hospitals in New York 2021 by ownership*. <https://tinyurl.com/3nsdw6td>
- Taş, B. (2022). The effect of human capital on income equality : Cross-sectional analysis. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 823-843.
- T.C. İstanbul Valiliği. (2019, June 14). *Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul Eğitim İstatistikleri*. <https://tinyurl.com/5n6n5ecf>
- The Mori Memorial Foundation. (2022). *Global Power City Index 2022*. <https://tinyurl.com/3tyxhyav>
- The Ministry of Health. (2021). *Health Statistics Yearbook*. <https://tinyurl.com/2bep6b3b>
- TUIK (2021a, April 06). *International migration statistics*. <https://tinyurl.com/bd9f7apn>
- TUIK (2021b, August 26). *Survey on information and communication technology (ICT) usage in households and by individuals*. <https://tinyurl.com/mtn9mf5a>
- TUIK (2022a, May 12). *Income and living conditions survey regional results*. <https://tinyurl.com/249hj9xx>
- TUIK (2022b, December 7). *Health expenditure statistics*. <https://tinyurl.com/yc533h8w>
- TUIK (2023, February 06). *The results of address based population registration system*. <https://tinyurl.com/4xwj7bab>
- Urban Green Council. (2020). *New York City's Energy and Water Use Report*. <https://tinyurl.com/4vpb4kuz>
- U.S. Census Bureau. (2022, July 1). *Quick facts*. <https://tinyurl.com/3xpm6sz6>
- Van Leeuwen, K. & Sjerps, R. (2015). Istanbul: the challenges of integrated water resources management in Europa's megacity. *Environment, Development and Sustainability*, 18, 1-17.
- Wang, D.D. (2019). Performance assessment of major global cities by DEA and Malmquist index analysis. *Computers Environment and Urban Systems*, 77(4): 101365.
- Yigitcanlar, T., Kamruzzaman, M., Foth, M., Sabatini-Marques, J., da Costa, E., & Ioppolo, G. (2019). Can cities become smart without being sustainable? A systematic review of the literature. *Sustainable Cities and Society*, 45, 348–365.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 928-966

Geliş Tarihi:26.01.2023 Kabul Tarihi:31.07.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1242735>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

KAPİTALİZM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: ASGARI ÜCRET TESPİT KOMİSYONU

Habib AYDIN*

Fatih Yılmaz ŞENYÜZ*

Öz

İnsanlık tarihinde özel mülkiyetin neden olduğu sınıf ayrımı; ilkel dönemde efendi-köle, feodal dönemde serf-senyör, kapitalist evrede burjuva-proletarya şeklinde sürekli devam etmiştir. Kapitalist evrede sınıflar arası mülkiyet eşitsizliğini gizlemek için emeklilik, sigorta ve işçi hakları gibi hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmanın amacı, Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun sermaye sınıfı ve işçiler arası bir hukuki mutabakat olmaktan ziyade sınıfsal bir dayatma olduğunu göstermektir. Kapitalist dönemde liberalizm ideolojisi, sosyalizmin sınıf çatışması iddiasına, sınıflar arası bir uzlaşma olarak cevap vermeye çalışmıştır. Bu çalışma, Asgari Ücret tanımı ile işçilerin emekleri karşılığında minimum yaşam standartından ziyade sermaye karşısında daha çok bağımlı ve sömürüye maruz kalmaları iddiasına dayanmaktadır. Günümüzde asgari ücretli çalışan sayısının artması, komisyon kararlarının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Asgari Ücret, bir ekonomideki milli gelirin bölüşümüne ışık tutmaktadır. Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi ile sınıflar arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği analiz edilecektir. Çalışmada derleme yöntemi ile içerik analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asgari Ücret Tespit Komisyonu, Sınıf Bilinci, Kapitalizm

JEL Kodları: B14, E24, J83, J31

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İ.İ.B. Fakültesi, S.B.K.Y. Bölümü, pamukkale_9@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7774-8725>

* Y. Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, senyuzfatihyilmaz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8065-0705

An Evaluation on Capitalism: Minimum Wage Determination Commission

Abstract

In the history of humanity, the class distinction caused by private property has persisted and presented itself as master-slave in the primitive period, serf-lord in the feudal period, and bourgeois-proletariat in the capitalist phase. In the capitalist phase, legal arrangements such as pensions, insurance, and workers' rights were developed to conceal the inequality of property between classes. The aim of this study is to demonstrate that the Minimum Wage Determination Commission is a class imposition rather than a legal agreement between the capitalist class and workers. In the capitalist era, the ideology of liberalism attempted to respond to socialism's claim of class conflict as an inter-class compromise. This study is based on the claim that with the definition of Minimum Wage, workers are more dependent and subject to exploitation in the face of capital rather than a minimum standard of living in return for their labor. The increasing number of minimum wage workers today shows how important the commission's decisions are. The Minimum Wage also sheds light on the distribution of national income in an economy. The Gini Coefficient and Lorenz Curve were used to analyze the inequality of income distribution between classes. The compilation method and content analysis were also used in the study.

Keywords: Minimum Wage Determination Commission, Class Consciousness, Capitalism.

JEL Codes: B14, E24, J83, J31

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Liberalizm ideolojisinin rızaya dayalı hukuki bir mutabakat olarak tanımladığı Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun sermaye sınıfı tarafından tek taraflı bir dayatma olduğu yaklaşımını göstermektir. Çalışmada sırasıyla; kapitalizmin tarihçesi, sınıf, kapitalizmin ortaya çıkardığı çelişkiler, rıza üretimi, sendikacılık, Asgari Ücret Tespit Komisyonu, komisyonun sınıfsal eleştirisi ile Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi kavramları incelenecektir.

Asgari Ücret ile ilgili yapılan çalışmalar arasında ; Sayın (2019) ILO Normları Bakış Açısı ile Dünyada ve Türkiye'de Asgari Ücret Uygulamaları, Korkmaz (2004), Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Türkiye'de Asgari Ücret: 1951-2003, Yolvermez (2020), Türkiye'de Asgari Ücret Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme,

Akarca (2017), Ücret ve Asgari Ücret, Eser Ve Terzi (2008), Türkiye’de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler, Korkmaz Ve Avsallı (2012), Türkiye’de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü, Çelik (2022). Asgari Ücret Tuzağı bulunmaktadır.

Asgari ücret, gelir eşitsizliği ve yoksullukla mücadelede çok önemli bir sosyal politika aracıdır. Türkiye’de ortalama ücret düzeyinin asgari ücret düzeyine yaklaşması, Türkiye’nin bir asgari ücretliler toplumu haline gelmesine neden olmaktadır. “Orta gelir tuzağı” olarak tanımlanan bu yaklaşıma ilaveten Türkiye’de az tartışılan bir başka konu ise “asgari ücret tuzağı” sorunudur. Bu durum, sınıfsal bölüşüm ilişkilerinin bozulmasına, diğer bir ifadeyle emek gelirlerinin yeterince pay alamamasına neden olmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri içinde en düşük asgari ücrete sahip ülkelere biri olmanın yanında, asgari ücretle çalışanların oranının en yüksek olduğu ülkedir. Sendikalı işçilerin ücretleri toplu pazarlıkla belirlenmekte ancak grev erteleme baskısı nedeniyle özgür toplu pazarlık gerçekleşmemektedir. Özel sektörün geri kalanında ise ücret zamları işverenlerin inisiyatifine bırakılmıştır (Çelik, 2022).

Sınıflar arası mülkiyet eşitsizliğinden doğan Asgari Ücret Tespit Komisyonu’nun sahip olduğu fonksiyonun incelenmesi için insanlık tarihi boyunca özel mülkiyetten doğan ekonomik farklılıkların analiz edilmesi gereklidir. Sanayi Devrimi sonrasında üretim araçlarının yaratmış olduğu mülkiyet zenginliği, burjuvazi ve proleterya olarak iki sınıfa karşı karşıya getirmiştir. Kapitalizm öncesi evrede serf-senyör; Antik dönemde ise efendi-köle arasında bir çatışma mevcuttu. İnsanlık tarihini üretim ilişkilerinin yarattığı çelişki üzerinden değerlendiren Karl Marks, kapitalizmin sahip olduğu mülkiyet zenginliğinin önceki dönemler gibi sınıflar arası bir çatışma yarattığını iddia etmektedir. Bu noktada Asgari Ücret Tespit Komisyonu, sınıflar arası çatışmayı, rızaya dayalı bir onay aracı görevinin yanı sıra sınıf bilincini de ortadan kaldıran bir aygıt olarak belirlemektedir. Ünal (2021, s.408), çalışma hayatındaki çatışmaların önüne geçmek için komisyonların sahip olduğu misyonun eleştirelere neden olduğunu işaret etmektedir. Bununla birlikte hükümetler bu noktada bir

tür yasama rolü oynamaktadır. Ticari amaçlar bu tür komisyonların üzerinde etkileyici rollere de sahiptir. Endüstri Devrimi'nden sonra üretim araçlarına sahip Burjuva sınıfı, proletaryanın artı değer emeğine el koymakla sömürü sistemini devam ettirmektedir. Her ne kadar Marks, işçilerin devrimle sınıfsız, eşit, devletsiz bir toplum yaratacağını öngördüyse de Komünist ideoloji; Sovyet Rusya, Latin Amerika ve Asya'daki deneyimlerle teoriden uzaklaşmıştır. Öte yandan sosyal demokrasi ideolojisi kapitalist ülkeler tarafından özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulanmaya çalışılmış daha çok kabul gören bir model olmuştur. Türkiye de sahip olduğu konjonktürel tutum nedeniyle sosyal demokrasi politikasını izleyen ülkeler arasında yer almıştır (Başaran, 2017, s.228; Marks, 2019; Marks ve Engels, 2010; Marks, Engels ve Lenin, 2019). İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan gelişmeler de geleneksel Marksizm'in sorgulanmasına yol açmıştır. SSCB'nin batı kapitalizmiyle yaklaşması ile Çin'in piyasa sistemine geçmesi post-Marksist tezleri de güçlendirmiştir. İngiltere ve ABD'de "Yeni Sağ"ın evrimleşmesi de örnek verilebilir. Bu noktada Marksizm'in klasik sınıf siyaseti tanımsalı sorgulanır durumu gelmiştir (Bilir, 2022, s.306).

Kapitalizmin Tarihçesi ve Sınıf Kavramı

Bir Olgu Olarak Kapitalizm

Harvey (2020, s.22), kapitalizmi okyanusta ilerleyen devasa bir gemiye benzetmektedir. Geminin içinde farklı türde insanlar ve bu insanların yürüttüğü ilişkiler bulunmaktadır. Kaptandan başlayarak buradaki insanlar bir hiyerarşiye göre dizilmektedirler. Ancak kapitalizmin tanımı ya da ne olduğunun anlaşılması açısından bütüncül olarak önemli olan kapitalizmin geminin hangi kısmına denk geldiğidir. Buradaki tanıma göre geminin ilerlemesini sağlayan motor, kapitalizmin sürükleyici gücü ve kapitalizmin kendisi olarak ifade edilmektedir. Kapitalizmin bir sistem olarak ifade edilmesinde kullanılan bu yöntem motorun bozulması gibi durumlarda motorun kendisini tamir etmesini sistemin devamlılığıyla eş değer görmektedir.

Dolayısıyla kapitalizm temelinde kriz ve yeniden dönüşüm kavramları oldukça önemli olarak görülmektedir. Kapitalizmde yaşanan krizler sistemin devamlılığı açısından hayati bir değişken olarak görülmektedir. Sistemin devamlılığının yanında kapitalizmi ortaya çıkaran etkenler de olgunun anlaşılması adına önemlidir. Her şeyden önce kapitalizm mülkiyetin özel oluşu üzerine kurulmuştur. Kapitalist sistemde devlet mülkiyetinden kaçınılmış, asgari seviyede tutulmuştur. Devlet müdahalesini olabildiğince reddederek siyasi baskıdan uzaklaşma eğiliminde olan kapitalizm aynı şekilde her türlü dini ya da din dışı öğretilerin de uzağında bir konum seçmeyi tercih etmektedir. Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir politika olarak Asgari Ücret Tespit Komisyon'unda devletin temsil edilmesi, kapitalist sistemin isteksiz de olsa paydaşlar ile çalıştığını ortaya koymaktadır. Din dışı konumlanma sayesinde her türlü baskı aracından uzaklaşmakta ve eleştirel anlamda olgusal kapitalizme çelik bir zırh da böylelikle sağlanmaktadır. Sonuçta üretim ve kâr güdüsü yani mali karşılık ya da en temel düzeyde para unsuru kapitalizmin özünde bulunmaktadır. Bu sayede sistemin özünde bulunan kâr güdüsüne de hizmet edilmektedir (Ertit, 2014). Kâr elde etme hedefi, artı değere el koymayı normalleştirmekte ve beraberinde sömürü düzenini işler hale getirmektedir.

Öte yandan kapitalizm, tüketimin özendirildiği ve devamının hedeflendiği bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu tüketime dayalı süreç, iktisadi dönüşümü sağlamanın yanında, toplumsal ve siyasal olarak da toplumların algısını değiştirmeyi hedeflemektedir. Böylelikle devlet olgusu olabildiğince piyasadan uzak tutularak serbest piyasanın içselleştirilmesine çalışılmıştır. Diğer yandan bu içselleştirme çabası yerel düzeyde kalmamış yaşanan teknolojik ve bilimsel gelişmeler sayesinde önemi sınırların ötesine de uzanabilmiştir. Dolayısıyla kapitalizmin tüketimi özendirilen yönünü toplumsal olarak bir mecburiyet olmaktan çıkmış ve onlar için sosyalleşmenin bir yansıması olarak bir yaşam biçimi haline gelmeye de başlamıştır. Bu yaşam biçimi tam olarak kapitalizmin amaçladığı tüketimin özendirilmesi amacına hizmet etmekte ve mali güçleri düşük olsa bile insanları ihtiyaç dışı tüketime teşvik etmektedir (Demirel ve Yegen, 2015).

Kapitalizmin yaşadığı krizlerden kaynaklı geçirdiği dönüşümler sonucu sürekli bir değişim içinde olduğu görülür. Bu değişim üretimi artırmanın ötesinde tüketimin özendirilmesi gibi sonuçlar ortaya çıkarabildiği gibi kapitalizmin olgusal yönü sebebiyle devletler ve toplumlar için esasen ortaya var olmayan bir düşman da meydana getirebilmektedir. Toplumlar bu yeni rakibin farkına varabilmekte ancak çeşitli sebeplerden dolayı ona karşı bir güç geliştirememektedir. Devletler de meşruluklarının devamlılığı açısından üretimin artırılmasına ihtiyaç duydukları için bu yeni ama görünmez düşmanla iş birliği yapma yoluna gidebilmektedirler (Kartal, 2007). Marks, devleti sınıflar arası çelişkiden doğan egemen üretim zenginliği yani burjuvaziye hizmet eden aygıt olarak değerlendirmektedir. Alt yapı olarak ekonomi, yani üretim ilişkileri iken; üst yapı eğitim, sanat, din gibi alanlarda belirlemektedir. Üst yapı, tüketimi özendirmekle burjuvaziye hizmet etmekte ve sınıflar arası çatışmayı da derinleştirmektedir.

Kapitalizmle ilgili söylenebilecek bir diğer temel yaklaşım, sistemin temelinde üretim olduğudur. Üretim ve üretim araçları kapitalist sistemin varlığı açısından hayati önemde görülmektedir. Feodalizmin yıkılmasıyla, kırsal alanlarda özel mülkiyette bulunan üretim ilişkilerinin içerik anlamında yeni üretim modellerine dönüştürülmesi sonucu, tarımsal faaliyet gibi kırsal alana özgü olan üretim biçimleri içerik değiştirmiş ve sermayeye konu edilerek sanayi gibi yeni alanlara dâhil edilmiştir. Bu sayede kırsal alandaki üretim biçimi değişerek kapitalizmin üretim ve yeniden dönüşüm unsuruna destek olmaktadır. Bu üretim ve yeniden dönüşüm süreçlerinin destekleyici ve tamamlayıcısı bir unsur olarak kapitalizm sürekli yeni üretim ve geri dönüştürme krizleriyle baş başa kalabilmektedir. Öyle ki, üretim modellerinin değişime konu edilmesi sonucu işgücünde ve üretim araçlarında yaşanan dönüşüm kapitalizmi sürekli olarak yeni ve çözüme muhtaç sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla üretim, kriz ve yeniden dönüşüm gibi unsurların kapitalizmin yapılacak ilk tanımlaması içinde mutlaka olması gerekmektedir. Bu unsurlardan hareketle kapitalizm, üretim araçlarını elinde bulunduran sermaye ya da

sermaye gruplarının üretim araçlarını yeniden dönüşüme konu etmesi sonucu meydana gelen krizlerden oluşan ve bu krizleri de üretim araçlarını tekrar dönüştürerek saf dışı bırakan üretim, dönüşüm ve kriz ekseninde kendisini konumlandıran bir sermaye sistemidir (Marks, 2019; Harvey, 2020, s.9-14).

Kapitalizmin tanımını içerisine dâhil edilecek bir diğer unsur ise kapital sistemin kâr odaklı faaliyetlerine devam etmek istemesidir (Yanıklar, 2010). Kârın sürekli ve devamlı olarak artırılması veya kârlılığın en azından azami seviyede tutulması isteği bir anlamda kapitalizmin yeniden dönüşüm geçirmesine de kaynaklık etmektedir (Harvey, 2020, s.9). Üretim araçlarının ve sermayenin yeniden dönüşümünü sağlamakla birlikte yaşanan krizler kapitalizmi tanımlayan farklı bir yaklaşımdır. Bu tanıma sınıf kavramı da dahil edilirse emek ve sermaye arasındaki çatışma ve gerilimlerin anlaşılması açısından önemlidir (Belek, 2017). Kapitalist ekonomide aşırı genişlemeci makroekonomik politikalar, ekonomik popülizme de neden olmaktadır. Tüketimi teşvik edici ve ücret artışını sağlayan hükümet müdahaleleri gözlemlenmektedir. Ayrıca döviz kurlarına müdahale de popülist amaçlar için kullanılmaktadır (Ünal, 2021, s.410-411).

Sınıf Kavramı

Kapitalizm ve sınıf kavramı bağlamında Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun sahip olduğu tarihsel görev ile Türkiye'de çalışanların çok büyük oranda geçimlerini belirlemesi, komisyon'un bilimsel açıdan analiz edilmesini önemli kılmaktadır. Bu nedenle makalede, Sınıf kavramı üzerinden Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun sınıfsal eleştirisi ve çelişkilerine vurgu yapılmaktadır.

Sınıf kavramının yaşadığı dönüşümü açıklamak, sınıfın sahip olduğu sınırları tanımlamak açısından önemlidir. Sınıfla ilgili sınırların belirlenmesinde ölçüt olarak maddi zenginliğe sahip olanlar ile olmayanlar bağlamında iş gücünün dağılımı temel alınmaktadır. Bu noktada özel mülkiyetin oluşmadığı ilkel-komünal dönemde sınıf kavramından söz etmek güçleşmektedir (Savran, 2015, s.23). Maddenin ihtiyaç

olmaktan çıkıp takas-değişim ve kâr aracı olduğu evrelerde “sınıf” kavramı belirginleşmiştir. Bu evreler; köleci, feodal ve kapital dönemlerdir. Şöyle ki kapitalist evrede en temel düzeyde işçi, yönetici, zenginler ve din adamları ekseninde açıklanan sınıf kavramı yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte dönüşüm geçirmiştir. Teknolojik gelişmelerin teknik donanımı yüksek ve eğitilmiş insanları piyasaya salması sonucu işçi sınıfının içinde karmaşık bir yapı meydana gelmiştir. Bu durum sınıf kavramında sınırların soyutlaşmasına ve sınıf kavramının önemini kaybetmesine de neden olmuştur (Belek, 2017, s.11-23; Şenel, 1982; Şenel, 2020). Kapitalizmdeki sınıf kavramı, üretim ve mülkiyet temellidir. Özünde, kapitalizmin öncü gücü olarak değerlendirilen çalışanların elindeki mülkiyetin en aza indirilmesi ya da elinden alınması vardır. Sınıf oluşumunda belirlenen temel öncelik ise mülkiyetin kime ait olduğudur. Mülkiyet de üretimle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Sınıf kavramına Marks açısından baktığımızda da üretim araçlarına sahip olmanın ya da olmamanın bu sınırları belirlemede bir kriter olarak belirlendiği görülmektedir. Ancak yine de hatırlanması gereken Marks’ın işçi sınıfı diyerek neyi kast ettiğidir. Marks’a göre işçi sınıfı sadece sanayi işçilerinden oluşmalı ve hangi sebeple olursa olsun bir üretim aracına sahip olmamalıdır. İşçilerin bir üretim aracına sahip olması gibi bir durum gerçekleştiğinde işçi sınıfında bulunan kimşelerin sermaye sınıfına geçmesi gibi bir durum ortaya çıkacaktır (Başaran, 2017, s.228-229). Ancak buradaki dönüşümün önemli görülmesinin sebebi sınıflar arası geçişin gerçekleşmesi değildir. Tam aksine böyle bir geçiş meydana geldiğinde Marks’ın keskin sınırlar çizerek yaptığı kapitalizm ve sınıf tanımı geçerli olmayacak; dahası sınıflar arası sınırlar bilimsel olmaktan çıkmakla beraber geçişken olmaya başlayacaktır.

Modern anlamda sınıf kavramı üzerindeki tartışmalar, endüstri devrimine kadar uzanmaktadır. Sınıfın varlığı ve ne olduğuna dair dile getirilen kuşku sınıfların açıklanmasına da kaynaklık etmiştir. Sınıfın sınırlarını çizen dinamiklerin ne olduğu konusu ise söylendiği gibi çeşitli tanımlamalarla dile getirilmektedir. Marks, sınıfı

bir kutuplaşma ekseninde ifade etmektedir. Bu kutuplaşmanın bir aktörü işçi sınıfyken diğer aktörü ise burjuvazidir. Metanın takası olarak açıklanan kapitalizm tanımından hareketle işçi ve patronlar arası ücret pazarlığı da sınıfın varlığına işaret etmektedir. Ancak teknolojik gelişmelerle birlikte sınırlarının soyutlaştığını söylediğimiz sınıfın aslında Marksist görüş açısından bir önemi bulunmamaktadır. Onlar işçi sınıfı içindeki bu farklılaşmayı yapay bir detay olarak görmektedir. Her halükârda üretimin içinde bulunan ve emeğini bir ücret karşılığı satan kişi işçi sınıfının içinde varlığını sürdürecektir. Dolayısıyla hem sınıfın varlığı hem de aralarındaki mücadele ve çatışma, Marksist düşünce açısından önemli bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Yine buradan hareketle sınıfın sınırlarını çizen kavramın işçi sınıfı içindeki yapay bölünme değil; bizzat üretim araçlarıyla kurulan mülkiyet ilişkisidir (Öngen, 2006, s.23-31; Marks, 2019; Marks ve Engels, 2010; Marks, Engels ve Lenin, 2019).

Kapitalist toplumun ilk sistemli analizini yapanlar arasında bulunan Adam Smith, sınıfları “kapitalistler”, “toprak sahipleri” ve “işçiler” olarak ayırmıştır. Bu sınıflandırmayı Marks’a kıyasla farklı kılan Smith’in üçlü bir ayrımına gitmesidir. Öte yandan Marks’ın yapay ve geçici olarak değerlendirdiği bölünmeyi Smith’in ayrı bir sınıf olarak kabul ettiği, orta sınıfın varlığı görülmektedir. Smith’in, Marks’ın görüşünden ayrıldığı tek nokta burası da değildir. İlaveten Smith sınıflar arası geçişlerin gayet olağan ve doğal bir seyirde gerçekleşebileceğini de söylemektedir. Marks’ın görüşü ise bu noktada sınıflar arası geçişin sadece devrim gibi çatışma ve benzeri yöntemlerle gerçekleşebilmesi üzerinedir. Aynı zamanda Smith sınıflar arası geçişi kolaylaştırmak ve çatışmayı azaltabilmek adına da bir “orta sınıf” öngörmekte bunun da sınıflar arası geçişi doğal bir seyre yerleştirdiğini savunmaktadır. Esasen bu yeni oluşturulan sınıfı da Marks’ın mutlak sınırlar ekseninde ifade ettiği ve kesinlikle olmasını istediği kutuplaşma anlayışının karşısında yeni ama çatışmayı azaltarak Smith’in doğal seyrine katkı sunan bir kavrayış olarak görebilmek mümkündür (Başaran, 2017, s.222-223). Smith açısından değerlendirmeye katılması gereken bir

diğer husus ise emeğin üzerindeki mülkiyet ve bunun pazarlanması sürecidir. Öncelikle Smith'in emeğin mülkiyetine özel bir önem verdiğini söylememiz gerekir. İşçilerin emeğini satarak onu mali bir karşılığa dönüştürmesinin Smith açısından toplumların refahını artırıcı bir etkisi bulunmaktadır. Emeğini iyi bir karşılığa satan işçi sınıfı daha verimli olarak artı ekonomik değer üretecek ve sermayeyi geliştirecektir. Sermayenin artmasıyla birlikte de kapitalizmin tanımında yaptığımız gibi kapitalizm ya üretimle ya da bilinçli bir krizle kendisini dönüştürecek. Üretimin artmasıyla emek ihtiyacı da artacak ve ücretler yükselse bile sermaye azalmayacak aksine kârlılık artacaktır (Başaran, 2017, s.225-226). Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun yürütmüş olduğu faaliyet, Smith tarafından meşru görülen bir süreç iken; Marks ise burjuvaziye hizmet eden bir üst yapı aygıtı olarak değerlendirmektedir.

Sınıf kavramına Giddens'in yaklaşımı, tanımın özünde bir sınıfa ait olmanın doğuştan kazanılmadığı bunun yerine kişilerin ortak bir ekonomik kaynağa sahip olmalarının belirleyici olduğu yer almaktadır. Weber ise sınıf kavramının bulunabilmesinin bazı şartların gerçekleşmesi halinde mümkün olabileceğini söylemektedir. Bu şartlar ise Weber tarafından mülkiyet sahipliği, işçilerin içinde buldukları yaşam koşulları ve sahip oldukları olanaklar etrafında formüle edilmektedir. Bir anlamda mülkiyet üzerinde etkin bir karar verme mekanizmasının gerekliliği bu tanım ekseninde tartışılmaktadır. Dolayısıyla Weber'in sınıf tanımında belirleyici unsurun ekonomik olanaklar olduğunu söyleyebilmek de mümkündür (Demir, 2017, s.13-14). Sınıf kavramıyla ilgili oluşturulacak çerçevede yer alması gereken sorular sınıf kavramının varlığına, içinde yaşadığı gerilimlere ve sınıfı kimin belirlediğine dair bazı cevapları da bünyesinde barındıracaktır. Bu noktada Belek'in (2017, s.11-23) "Bir Olgu Olarak Kapitalizm" başlığında söylediği üzere kapitalizm, çeşitli unsurları bünyesinde barındıran ama bir olgu olarak da değerlendirilmesi gereken soyut bir kavramdır. Dolayısıyla kapitalizm olgusunun sınıf kavramını ortaya çıkardığını ve bunu desteklediğini söylemek mümkündür.

Kapitalizmin Çelişkileri

Kapitalizm, başlangıçta tanımlandığı üzere sürekli üretimin teşvik edildiği ve devamlılığını da kendi içinde yaşadığı krizlere borçlu olan bir sistem olarak değerlendirilmektedir (Harvey, 2020, s.9). Bu sebeple kapitalizmin yaşadığı gerilimleri de kendi içinde devamlılığının bir parçası olarak saymak yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Harvey, “*On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*” isimli eserinde kapitalizmin dayandığı temel anlayışı yeniden üretimin zorunlu koşulu ve buna bağlı olarak gelişen krizler ekseninde açıklamıştır.

Öte yandan kapitalizmin kendi içinde barındırdığı “çelişik” durumu tahlil edebilmek için kavramın iktisadi ya da ideolojik ekseni de incelenmelidir. İktisadi anlamda yapılacak tanımın hareket noktasını daha önce açıklanmaya çalışıldığı üzere metanın üretimi ve pazarlanması süreci oluşturmaktadır. Siyasi anlamda yapılacak tanımın özünde ise “özel mülkiyet”, “liyakat” ve “kendi başına kişisel uğraşı” kavramları bulunmaktadır. Marks’ın sınıf kavramına yaklaşırken ifade ettiği mutlak sınırların bir benzeri de kapitalizmin temel ilkeleri arasında görülmektedir. Bu noktada Marks, işçi sınıfını tanımlarken emeğin kiralanması durumunu, özel mülkiyetin reddini ve köle karşıtı bir durumu tanımlamaktadır. Ancak kapitalizm açısından temel ilke görülen olgu başlangıçta köle olup toprağa bağlı olanların yerini bu kez emeğini ücretle satanların almasıdır (Eroğul, 1990). Anlaşılacağı üzere kapitalizmde emeğin ücret getirisi, geleneksel anlamda serfliğin veya köleliliğin dönüşümü veya farklılaşması yerine kullanılan bir kavram olarak görülmektedir. Kapital sistem sermayeyi yeniden dönüştürebilmek adına da bu emeğe ihtiyaç duymaktadır. İlave olarak eklenebilecek bir diğer temel anlayış ise kapitalizmin özünü oluşturan ve bizim de tanımlama yaparken kullandığımız kâr güdüsüdür. Kâr etme güdüsü hem sermaye hem de işçi sınıfı açısından geçerli bir endişe olarak değerlendirilmektedir. Bir bakıma Marks’ın dediği gibi yaşanacak çatışmanın temeli olarak emeğin ve sermayenin bölüşümünden daha fazla pay istemesi görülmektedir (Marks, 2019).

Sermaye ve emek arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi bağlamında kapitalizmin yaşadığı çelişkinin yanında Asgari Ücret Tespit Komisyonu’nun içinde bulunduğu

fonksiyonun da irdelenmesi gerekmektedir. Daha sonra açıklanacağı üzere Komisyonda da sermaye ve emek arasında bir mücadelenin varlığı görülmektedir. Bunun yanında aynı çekişmenin kapitalizmin yaşadığı çelişkiler ekseninde bir olgu olarak kapitalizmin içinde olduğu da değerlendirilmektedir. Emeğin talep edicisi kapital sistemde sermaye olarak karşımıza çıkmaktadır. Emek sahibi de bu talebin karşılığı olarak emeğini kapitale belli bir miktar karşılığında satmakta ve kiralamaktadır. Belli bir bedel karşılığında gerçekleştirilen mülkiyet değişimi bir anlamda özel mülk olarak değerlendirilebilen emeğin sermayeye satılması olarak ifade edilebilmektedir. Bu mübadele sonucu gerçekleşecek kazanımlarda ise hangi grubun daha fazla kâr elde edeceği sorusu iki grup için de oldukça tartışmalıdır. Sermaye, emeğe kendi yeniden üretimini gerçekleştirmek için ihtiyaç duyarken emek ise hayat standartlarını artırabilmek adına bu bölüşümde kendi lehine ısrarcı olmaktadır. Emek ve sermaye arasında yaşanan bu çekişmeyi kimin kazanacağından göreceli şekilde hakem olarak yer alan devlet için de önemli bir mücadele olarak görülmektedir. Bu noktada sosyal demokrasi açısından devlet bir hakem; Marks açısından sermayenin bir üst yapı aygıtı konumundadır. Çünkü bir anlamda devlet de üretim kapasitesini artırabilmek adına işçi sınıfına; diğer yandan meşruluğunun devam edebilmesi açısından da sermaye sınıfına ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla sermaye ve emek arasında kârın bölüşümü anlamında yaşanan bu çekişme kapitalizmin yaşadığı çelişkiyle birlikte bizim de değerlendirdiğimiz Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nda da benzer şekilde gerçekleşmekte, sermaye kendi kazanımını artırmaya çalışırken aynı şekilde emek de kendi kazanımlarına odaklanmaktadır (Harvey, 2020, s.73-81). Burjuva ve işçi sınıfı arasındaki çekişme, sınıf bilincinin zayıf olması sebebiyle bir uzlaşma zemini üzerinde gerçekleşmektedir. Gramsci'nin "baskıcı hoşgörü" olarak ifade ettiği bu durum rızanın gönüllü bir şekilde imal edilmesi süreciyle de benzerlik gösterir. Ancak burada unutulmaması gereken burjuvanın mali gücü sebebiyle emek karşısında her zaman daha avantajlı bir konumda olduğudur. Bir anlamda işçi sınıfı devlet ve burjuva arasında ezilmiş ve yine mecburi sebepler ekseninde her iki tarafla

da anlaşmaya mecbur kalarak Marks'ın öngördüğü proleter devrimden uzaklaşmıştır. Dolayısıyla Gramsci'nin formüle ettiği gibi hegemonik tahakküm gerçekleşmiş ve işçi sınıfı üzerindeki baskıdan dolayı yasal bir zemine yerleşmiştir (Gramsci, 1986; Şimşek, 2004, s.47). İşçi sınıfının üretim sürecinde bulunduğu meta üzerinde herhangi bir iradesinin olmayışı, üretim sürecinde bulunduğu ürüne karşı yabancılaşmıştır ve sürecin bir nesnesi haline gelmiştir (Şeker, 2021, s.129).

Kapitalizmde yaşanan ve gelir bölüşümü olarak ifade edilebilecek bu gerilimin devlet eliyle Asgari Ücret Tespit Komisyonu gibi kurumlar aracılığıyla yasal bir zemine yerleştirilebildiğini söyleyebilmek mümkündür. Bir bakıma oluşan ekonomik artı değerın paylaşılması ve bunun şiddetsiz, hukuki, göreceli meşru şekilde meydana getirilmesi amaçlanmaktadır. Kapitalizmden temel alınarak açıklanmaya çalışılan bu durumun Asgari Ücret Tespit Komisyonu için de geçerli olabildiğini ve komisyonun sürece yasal bir zemine yerleştirerek gerilimi azaltmanın yanında ekonomik değerin bölüşümü konusunda da yönlendirici olduğunu söylenebilir. Ancak burada önemli olan nokta işçinin artı değeri üretmeye sadece kendisi açısından değil sermaye açısından da mecbur olduğu gerçeğidir. Sadece bu gerçekleştiği zaman sermaye açısından işçinin yaptığı üretimin bir karşılığı olabilecek ve bu sayede sermaye de kendi yeniden üretimini sağlayabilecektir. İşçi görüldüğü üzere kendisi açısından ücrete mecburdur. Sermayenin yeniden üretimi için de çalışmaya mecbur olarak değerlendirilmektedir. Ancak söz konusu mecburiyet sermaye grubu içinde geçerli olabilmektedir. Çünkü sermaye de kendi artı değerini yükseltebilmek ve bir kazanım elde edebilmek için işçi sınıfının ürettiği artı değere mecbur olarak görülmektedir. Dolayısıyla emek ve sermaye arasındaki bu mecburiyet aralarındaki gerilimi artıran bir unsur olarak da değerlendirilmektedir. Kapitalizmin yaşadığı çelişkiler ekseninde Asgari Ücret Tespit Komisyonu özelinde bir değerlendirmeye tabi tutarsak Komisyondaki grupların birbirine yeniden üretim anlamında mecbur olduğunu ve kapitalizmin yaşadığı bu üretim çelişkisinin bir benzerinin Asgari Ücret Tespit Komisyonunda da bulunduğunu söyleyebiliriz (Harvey, 2020, s.187-204).

Rıza Üretimi

İktidarın görece sorumsuz olduğu, demokratik ve liberal rejimlerin henüz uygulanmadığı dönemlerde, zora dayalı bir yönetim anlayışı söz konusuydu. Bu durum muhalefet eksikliğine neden olmaktaydı. Bu sebeple iktidarların yönetilenleri ikna etmek için ilave bir araca ihtiyaç duymadığı durumlar meydana gelebiliyordu. Ancak totaliter rejimlerin yerine demokratik süreçlerin geliştiği toplumlarda iktidar sahipleri yeni araçlar kullanmaya başladı. Esasen bahsedilen bu yeni araç arayışları temelde yöntem değişikliğinden başkaca bir şey değildir. Her halükârda yöneticilerin temel amacı yönetilenleri bir şeye ikna etmektir. Geleneksel anlamda bunun aracı söylendiği gibi şiddet veya baskı gibi zorlayıcı unsurlar olabiliyorken artık günümüzde bu yöntem, halen varlığını sürdürmekle birlikte, yerini rızanın gönüllü üretimi esasına bırakmıştır. Dolayısıyla yönetilenlerin baskı veya şiddete başvurulmadan yönetilmesi ve ikna edilmesi *rıza üretimi* olarak açıklanabilmektedir (Güler, 2018, s.75-76). İktidarın sürekliliği adına yönetenler bir meşruiyet ihtiyacı hissetmektedir. Yönetilenlerin otorite altında tutulması ise iktidarın sürekli olmasına kaynaklık edecektir (Öztekin ve Öztekin, 2020, s.2913-2915). Açar (2022, s.90)'a göre İdeoloji, sınıf egemenliğine dayalı yapıyı meşrulaştıran, mevcut düzene entegre ve adapte eden özelliğe sahiptir. Bu noktada kapitalist üretim evresi, ortaya çıkardığı yoksulluk, sömürü sistemine karşın bazı araçlar ile *rıza üretimini* sağlamaya çalışacaktır. Asgari Ücret Tespit Komisyonu da bir *rıza üretim* aracı olarak ortaya çıkmaktadır.

Kölelikten Sendikaya İşçi Sınıfının Durumu

Kölelik ve serflik kavramlarının değerlendirilmesi ve tanımlanması, işçi sınıfının yaşadığı dönüşümleri incelemek açısından önemlidir (Bakirezer, 2008, s.18-19). Kapitalist üretim modeliyle düşündüğümüzde kişilerin bir borca karşılık köle statüsüne terk edilmesi, serbest piyasa ekonomilerinde içerik değiştirmiş olsa bile hala yöntemsel olarak görülebilmektedir. Her ne kadar bu süreç, kölelerin ya da serflerin emeklerini ya vücut bütünlüklerini sermayeye konu edebilmesi şeklinde

gerçekleşiyorsa da sadece yönetsel ve içerik olarak birbirinden farklı gözükmektedir. İşçi sınıfı kavramının kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmasının nedeni, Marks'ın ifade ettiği gibi işçinin geleneksel daha doğrusu feodal üretim anlayışından çıkması ve şehirlere yönelmesi bulunmaktadır. Köleci evrede özgür olmayan emek tipleri üç sınıfta incelenebilir. Bunlardan ilki borç bağımlılığı şeklinde ortaya çıkan emek biçimidir. Borcunu ödeyemeyen kişinin, kendi bedenini yahut örneğin çocuklarını rehin vermesi yoluyla kurulan ilişki biçimidir. Genelde borçlunun borcunu ödeyemeyip alacaklının sürekli kölesi haline geldiği görülmüştür. Bir diğer emek biçimi olarak taşınır mülk gibi kölelik ise efendisinin kişisel mülkü olarak satılabilir veya satın alınabilir. Üçüncü bir kategori ise serflik (Peksan, 2021). Kişinin, efendisi altında köle sıfatıyla çalışmasının tarihi antik Yunan düşüncesine kadar dayanmaktadır (Bakırezer, 2008, s.17). İşçilerin emeği üzerindeki hukuksal tasarrufu, onları görelide olsa kölelerden ve serflerden ayırmaktadır (Koç, 2003, s.8). Sınıf kavramının temellerini oluşturmada tarımdan koparak sanayiye eklenen işçi sınıfı etkili olmuştur. Üretim anlamında yaşanan artı değer topraktaki serf'i emek anlamında değersizleştirmiş ve onu sermayenin insafına bırakmıştır. Politik ekonominin değişen bu yönüyle birlikte sendika kavramı da önem kazanmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında işçilerin tepkisel harekâtının nedeni, işçilerin makinalaşma karşısında yedek bir ordu statüsüne geçirilmesidir. Bu duruma en şiddetli tepkilerden biri İngiltere'de gözlemlenmiştir. Teknoloji karşıtı bir hareket olan Ludizm, 19. yüzyılın tekstil işçilerinin oluşturduğu bir gruptan adını almaktadır. Ned Ludd 1770'lerin sonunda yeni keşfedilmiş dokuma makinalarını parçalamıştır. Ona göre makinalaşma tekstil sektöründe işsizliğe neden olmuştur. 1812 yılında Ludd'un takipçileri stoklama alanlarına ve dokuma tezgâhlarına saldırılar düzenlemeye başladı. İlk örgütlü Ludist isyanı 1811 yılında yaşanmıştı (Arif, 2015). 1824 yılında İngiltere'de kabul edilen Reform Yasası ile İngiliz işçiler örgütlenme hakkını elde etmişlerdir. Yasal anlamda ilk sendikacılık harekâtının temeli atılmıştır. Sendikacılık ülkelerin rejim, sistem ve diğer faktörlerine göre değişiklik göstermiştir (Kalaycıoğlu ve diğ., 2008, s.78). Sanayiye bağlı üretimin artması ve emeğin savunmasız kalması sonucu sosyalist fikirler gelişmeye

başlamıştır. Sosyalist fikirler aynı zamanda kapitalist fikirlerin karşısına işçi haklarını savunan bir değer olarak çıkmıştır. İlk haliyle Marks'ın çatışmaya dayanan devrimci komünizm hedefi, özellikle Batı Avrupa'da, sosyal demokrat politikalar ile tedrici ve uzlaşmacı bir kimliğe bürünmüştür. Klasik Marksizm'in revizyona uğratılması ve sendikal hareketin önemsenmesi sonucu işçi sınıfının proleter devrimi gerçekleştirmesi mümkün olmamıştır. Bu noktada Sovyet Rusya, Latin Amerika ve Asya devrimleri Marksizm'in klasik hedefleri ile de yer yer çatışma içine girmişlerdir. Öte yandan sosyal demokrasi anlayışı, proleter devrim önüne set çektiği gibi kapitalist ekonomi tarafından dayatılan şartları sahiplenmekle, işçilerin sınıf bilincine ulaşmasını engellemiştir (Marks, 2019; Marks ve Engels, 2010; Marks, Engels ve Lenin, 2019). Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte siyasi partilerden bağımsız ve onlardan çok farklı olarak çıkar gruplarını ortaya çıkarmıştır. Çıkar gruplarının amacı siyasi olmaktan çok ekonomik kaygıların etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla çıkar gruplarını toplu halde değerlendirdiğimizde dernek veya cemiyet gibi yakın anlamlara gelen kurumlara işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bir diğer yönüyle çıkar grupları siyaseten bir kazanım elde etmeyi amaçlamazlar ve çok büyük oranda siyasi fikirlerden uzakta konumlanmışlardır. Çıkar gruplarının temel amacı siyasi olarak iktidarı ele geçirmekten çok onu etkilemek ve bir kazanım elde etmek üzerine inşa edilmiştir. Ancak çizilen bu net sınırlara rağmen çıkar grupları da kendi içinde dönüşüm geçirerek farklı fraksiyonlara bölünmüştür. Bu bölünmüşlük hali sınıf bilincinin yerleşmesine saldırdığı gibi burjuva açısından da kendisine yönelecek tepkinin yavaşlatılması adına bir araç olarak kullanılmaktadır. Çıkar grubu kavramının bir diğer yönü farklı türlerde oluşması sebebiyle kendi içinde yaşadığı bölünme sebebiyle yaşanmaktadır. Bunlardan ilki geleneksel anlamda ifade edilen ve hâlihazırda doğuştan edinilen “Komünal Grup” biçimidir. Kavramın bu halinde zaten bir grubunu içine hazır olarak girildiği için aynı zamanda örgütlü bir hareketin daha kolay gerçekleşeceği de savunulabilir. Çıkar grubu kavramının bir diğer yönü ise “Kurumsal Gruplar” olarak formüle edilmiştir. Bu tarzında sınıf bilincini uyandırmaktan

çok var olan siyasi düzene eklenme ve siyasi araçlar sayesinde bir kazanım elde etmek amaçlanmaktadır. Çıkar grubu kavramının son halinde ise sadece var olan ortak menfaatlere odaklanılmış ve hedefler grubun amaçlarıyla sınırlanmıştır. Tam da bu haliyle kavramın bir sınıf bilinci inşa etmede bir araç olarak kullanılabilmesinin önü açılmıştır. Çıkar grubu kavramıyla ilgili yapılan bu sınırlı tanımdan hareketle anlaşılmaktadır ki kavram kendi içinde nasıl ve hangi dereceye kadar bölünebileceği üzerinde bir fikir birliği bulunması güçleşmektedir. Dolayısıyla kavramsal anlamda yaşanan bu çekişmenin bile burjuva açısından sınıf bilincine saldırmada bir araç olarak kullanılması gayet olası bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun niteliksel yapısı incelendiğinde de gerek sendikaların varlığı gerekse de devlet ve burjuvanın dâhil olmasıyla oluşan üçlü yapıyla, sınıf bilincinin oluşması engellenmektedir. Çıkar gruplarının kavramsal niteliğine dair yaşanan bölünmenin bir benzeri çıkar gruplarının siyaset yapma yöntemlerinde de gözükmektedir. “Çoğulculuk” olarak tanımlanan ilk halinde yüksek bir uzlaşma kültürünün olduğu söylenmektedir. Klasik Marksistlerin bu modele karşı çıkmasında ise yine bu modelin sınıf bilincinin oluşmasını engellemesi ve şiddetle yaşanması öngörülen proleter devrimi imkânsızlaştırması bulunmaktadır. Bir diğer model olan “Korporatist Model” ’de ise çıkar grupları devletle iç içedir ve bu gruplar ayrıcalıklı bir politika oluşturma hakkına da sahiptir. Bu sayede bir tarafı devlet, bir tarafı sermaye ve bir tarafı da korporatist modelden kaynaklı olarak devletle iç içe geçen çıkar gruplarından oluşan üçlü bir yapı söz konusudur. Ancak her üç grup için de söz konusu katılım her düzeyde değil sadece bu erişime sahip olanlar açısından gerçekleşmektedir. Yani bu modelde önemli bir çoğunluk politika üretme sürecinin dışında kalmaktadır. Korporatist modelin bir diğer yönünde ise dikey bir hiyerarşi oluşturulmakta ve politika üretme süreci istişareyle politika üretildiği iddiası arkasına gizlenmektedir. Bu yöntem sebebiyle işçi sınıfının burjuvaya yöneltmesi gereken tepki, yine kendi sınıfı içinde kalmaktadır. Kapital dönemde sınıf siyasetinin açıklamak zorunda kaldığı tartışmalar da mevcuttur (Başaran, 2017, s.223).

İşçi sınıfının sendikalaşmaya evrilme süreci, Türkiye örneğinde özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasına rastlamaktadır. Savaşın bitmesiyle birlikte ülkelerin ekonomik sistemlerinde liberal anlayış hâkim olmaya başlamış ve Türkiye de doğal olarak bu durumdan etkilenmiştir. Ekonomik olarak devlet odaklı yaklaşımdan uzaklaşmış ve özel sektörün önemsendiği ve teşvik edildiği bir döneme girilmiştir. Bahsedilen bu önem ve teşvik sadece yerli sermaye ile sınırlı kalmamış aynı oranda yabancı sermaye de ekonomik sistemin içine dâhil edilmek istenmiştir. Ekonomik sistemler yanında yaşanan siyasi dönüşümle birlikte yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili hayata geçiş yaşanmaya başlanmıştır. Bu sayede iktidarı ele geçirmek isteyen partiler açısından işçi sınıfı önemli bir aktör haline gelmiş ve bu sayede işçiler kazanım elde etme açısından siyasi partiler tarafından önemli bir noktada görülmeye başlanmıştır. İşçi sınıfının öneminin artmaya başlamasıyla birlikte örgütlenme bakımından var olan hukuki ve siyasi engeller ortadan kaldırılmış ve işçilerin 1960 ve sonrası yaşanan siyasal ortam sebebiyle devlet denetiminde bile olsa sendikalaşabilmelerinin önü açılmıştır. Bir bakıma yoğun şekilde örgütlenmek isteyen ve devletin sürekliliği açısından birleştirici ve devlete yardımcı konumda olması istenen işçi sınıfı hareketleri bir düzen altında tutulmak istenmiştir. İşçi sınıfının sendikalaşmaya başlamasıyla birlikte emekçilerin yaşadığı örgütsel dağınıklık, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun kurulmasıyla son bulmuştur. Ancak örgütsel dağınıklık son bulmasına rağmen işçi sınıfı içinde yaşanan suni bölünme ise hala varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla işçi sınıfının içinde bulunduğu ve bu çalışma içinde yararlanılan Marks'ın tanımından hareketle işçi sınıfında var olan iş gücü ve nitelik ayrımı işçilerin sendikal birleşiminin gerçekleşmesine zarar vermiştir. Kazandığı ücret veya ilave ayrıcalıklar sebebiyle işçi sınıfının içinde olan ancak sınıf dışı bir örgütlenme yoluna giderek patronların örgütlenmesine dâhil olan çalışanlar sebebiyle işçi sınıfı içindeki ayrılık derinleşmiş ve sendikal hareketler 1960'lara kadar işçiler açısından amacına ulaşamamıştır (Çevik, 2020, s.275-276). 1960'lı yıllarda işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda şekillenen kurumsal değişimler, emek hareketini daha

çok hükümet politikalarına bağımlı hale getirdi. Ücretler, işçileri korumak ve cezbetmek için bir araç haline geldi. Hükümet açık ekonomi politikalarına, özelleştirmelere, serbest piyasa ekonomik reformlarına karşı işçi sınıfının taleplerini öncelerek kendi çıkarlarını korumayı hedefleyen popülist bir iktidar yapılanmasına dönüştü (Ünal, 2021, s.412).

27 Mayıs 1960'ta yaşanan askeri müdahaleden sonra oluşturulan anayasa, sosyal anlamda özgürlükçü bir ortam yaratmıştır. Hatta bu özgürlükçü ortam ve anayasa ruhu, bir sonraki askeri müdahale için de bir sebep olarak gösterilmiştir. 1960 öncesinde “Cemiyetler Kanunu”, “Sendika Kanunu”, “İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun” ile düzenlenmeye çalışılan sendikal hareketler 1960 sonrasında anayasal anlamda koruma altına alınmıştır. Dolayısıyla 1960 ve sonrasında oluşan özgürlükçü ortam, işçi hareketinin sendikal deneyimini devlet güdümünden uzaklaştırmıştır. Bu dönemden sonra 1980'lere kadar sendikal hareket yoğunlaşarak artmış ve işçilerin çok büyük bir bölümü sendika çatısı altında toplanmıştır. 1960 ve 1980 arasında işçilerin örgütsel birliği anlamında dikkate alınması gereken bir konu ise işçi sınıfı içindeki siyasi nitelikli bölünmedir. İlk grev hakkı 1963 yılında kazanılmıştır (Ünal, 2021: 416). 1960 ve öncesinde iş gücü niteliğine göre derinleşen ayrım bu kez siyasi anlamda kendisini göstermiş ve siyasi tabanlı ayrılmalar sebebiyle işçilerin sendikal bölünmesi derinleşmiştir. Özellikle 1980'nin hemen öncesinde yaşanan bu ayrımın temelinde, işçi sınıfının kazanımlarını öncelikleme ile siyasi beklentileri ön plana çıkarmak arasında sendikal anlamda önemli fikir çatışmaları ve bölünmeler yaşanmıştır. 1980 müdahalesinin öncesinde yaşanan sosyal ve siyasi belirsizlik ortamı ile sendikal faaliyetler de bu durumdan etkilenmiştir. 1980 müdahalesinin hemen öncesinde yaşanan ve işçi sınıfının sendikal hareketini siyasi bir ortama taşıyan bölünme sebebiyle, 1980 sonrasında sendikal hareketler pasif bir hale getirilmek istenmiş ve anayasada bu yönde düzenlemeler de yapılmıştır. Sendikaların siyasi faaliyetlerde bulunması yasaklanmış; grev, lokavt gibi işçi özgürlüklerini sınırlamada ucu açık, yorumlanmaya muhtaç sınırlar belirlenmiştir. Sen-

dikal hareketler 1960 ve öncesinde olduğu gibi tekrar yoğun devlet denetimine alınmak istenmiştir (Çevik, 2020, s.278-280). İmalat sektörünün gelişmesiyle birlikte 1960'lı yılların başında işçi sınıfının gücü artmaya başlamış ve ithal ikamesi yoluyla yerli tüketim önem kazanmıştır. Sanayileşme, işçileri kırsal alanlardan şehirlere çekmiştir. Bu durum, emekçi sınıfın gücünü yoğunlaştırması ve temsili örgütlenmeleri talep etmesi için fırsat sağladı. Ekonomi, tarımdan imalata bu endüstriyel geçişi yaşarken, Sovyetler Birliği'nin etkisi ve komünist solun politikaları alan kazanıyordu. Örgütlü emeğin sol ideolojiye yakın durması ve ekonomik ortamdaki eğilimler, sendikalaşma talebini artırmaktaydı (Ünal, 2021, s.416; Ünal ve Köse, 2018, s.6).

Çatışmadan Uzlaşıya: Asgari Ücret Tespit Komisyonu

Asgari Ücret'in Tarihçesi

18. yy' da Sanayi Devrimi'yle birlikte üretim yapısının kitle üretimine dönüşmesi, Marks'ın tanımıyla "mülksüzleşenlerin" fabrika sisteminde çalışmaya başlamasıyla ücretli çalışan sayısını arttırmış, ücret düzeylerini düşürmüştür. Literatürde ücretlerin düşük olduğunu ifade edebilmek amacıyla "sefalet ücreti" ya da "ölmeyecek derecede ücret" olarak tanımlanmıştır (Yolvermez, 2020, s. 2442-2443). Ülkemizde asgari ücretle ilgili düzenlemeler Osmanlı ve Selçuklu dönemlerine kadar uzanmaktadır. Çalışma hayatında "ahi örgütleri" çeşitli düzenleyicilik fonksiyonları görmüş, fiyatlara müdahale etmiş, usta, kalfa ve çıraklar arasındaki ilişkileri düzenleyerek, esnaf ve işçisine uygun hayat koşulları sağlama konusunda önemli görevler yerine getirmiştir. Osmanlı devletinde asgari ücretler konusunda bilinen ilk müdahale 1806 tarihli bir fermanda, o zamanki para birimi ile belli işlerde çalışan işçilerin ücretleri tespit edilmiştir (Eser ve Terzi, 2008, s. 129-130).

ILO (International Labour Organization) Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa Sosyal Şartı ve diğer belgelerde

asgari ücrete ilişkin referans düzenlemeler bulunmaktadır. ILO Anayasasının başlangıç kısmında asgari ücret “yeterli yaşam koşullarını sağlayacak bir ücret” şeklinde tanımlanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde (m.23/3); “her çalışanın insan haysiyetine uygun olarak kendisi ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayacak bir geliri elde etmesi” temel bir insan hakkı olarak görülmektedir. Avrupa Sosyal Şartı’nda (m.4/1) ise; “çalışanların kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına sahip oldukları” belirtilerek, asgari ücrete ‘amaç’ yönünden yaklaşılmaktadır (Sayın, 2019, s. 1879). BM (Birleşmiş Milletler)’ye göre asgari ücretin evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı ve bu tür bir ücreti tanımlayan evrensel olarak kabul edilmiş bir parasal miktar bulunmamakla birlikte, işçilerin ve ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlayan bir ücret olarak tanımlanabilir (UN, 2023).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’ne göre herkesin adil ve elverişli bir ücret hakkı bulunmaktadır. Bu hakkın yanında kendilerine sosyal korumaların sağlanabileceği de söylenmektedir (Üçışık, 2010, s.9). Ücretin belirlenmesi çeşitli mevzuatlarda çeşitli şartlara bağlanmıştır. Asgari Ücret Yönetmeliği’ne göre ücret, günlük olarak ödenen ve işçinin temel gereksinimlerini karşılayan bir değere denk düşmelidir. Bir diğer deyişle işçi, ücretiyle gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi gereksinimlerini karşılayabilmelidir (Asgari Ücret Yönetmeliği, 2004, md. 4/d). Ücretin belirlenmesinde bir diğer kriter ise ayrımcılık yapılmamasıdır. Ücretin belirlenmesinde her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır (Asgari Ücret Yönetmeliği, 2004, md. 5). Asgari ücret tüm iş kolları için ve mutlaka günlük olarak belirlenir (Asgari Ücret Yönetmeliği, 2004, md. 6). Asgari ücret belirlendikten sonra bu ücretin altında herhangi bir tutarın işçilere ödenmesi gibi bir durum hukuki olarak söz konusu değildir. İşçinin asgari ücretten düşük bir ücreti kabul etmesi durumunda bile asgari ücretin altında bir miktarın işçiye ücret olarak ödenmesi mümkün olmamaktadır. İlaveten işçilere sosyal yardım sağlandığı söylenerek işçilerin ücreti belirlenen asgari ücretten düşük bir şekilde kararlaştırılamamaktadır (Asgari Ücret Yönetmeliği, 2004, md.12). Asgari ücret tanımında aile kavramı yer almamakla birlikte, ILO’nun 1995 tarihli 176

numaralı ‘*Madenlerde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi*’ni 28 ülke imzalamış, Türkiye bu sözleşmeye imza atmamıştır (Sözcü, 2014).

1982 Anayasa’nın 5. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti sosyal hukuk devleti ilkesi gereği devletin kişilerin karşılaştığı ekonomik, siyasal ve sosyal engelleri kaldırma gibi bir yükümlülüğü bulunmaktadır. Gereken şartların hazırlanması devletin görevi olarak sayılmaktadır. Ücretin belirlenmesinde Anayasanın 5. maddesinin önemli bir mevzuat kaynağı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Anayasanın 10. Maddesine göre devlet kadın ve erkek haklarının eşit olarak hayata geçmesinden sorumlu tutulmaktadır. Bu madde her ne kadar genel ve soyut bir tanımlama içerse de ücretin de bir hak olduğundan hareketle anayasanın 10. maddesinin önemli bir kazanım olabileceği görülmektedir. İlgili maddenin kadın ya da erkek işçilerin sadece cinsiyetleri dolayısıyla daha düşük veya daha yüksek bir ücretle karşı karşıya kalmasını engelleme yönünde önemli bir koruma sağladığı yorumunu yapabilmek mümkündür. Anayasanın 55.maddesi ise açıkça asgari ücretten bahsetmektedir. Ücret emeğin karşılığı olarak ifade edilmekte ve asgari ücretin belirlenmesinde çalışanın geçim şartları ve ülkenin ekonomik durumunun da dikkate alınması gerektiği söylenmektedir. Adaletli ücretin sağlanması ve gerekli sosyal yardımların yapılması ise ücretle ilgili getirilen diğer koruma uygulamaları olarak dikkat çekmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, md. 55).

Komisyonun Kısa Tarihçesi

Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde “ahi örgütleri”nin düzenleyici fonksiyonlarının olduğu, fiyatlara müdahale ettiği, usta, kalfa ve çıraklar arasındaki ilişkileri düzenlediğini belirtmiştik. Ayrıca esnaf ve işçisine uygun hayat koşulları sağlama konusunda önemli görevler yerine getirmiştir. Asgari ücretler konusunda bilinen ilk müdahale 1806 tarihli bir fermanda, o zamanki para birimi ile belli işlerde çalışan işçilerin ücretleri tespit edilmiştir (Eser ve Terzi, 2008, s. 129-130). Türkiye’de asgari ücretin belirlenmesine yönelik politikalar 1. İzmir İktisat Kongresi ile

birlikte başlamaktadır (Erdoğdu, 2014, s.4). Kongrenin öncesinde 1921 yılında Ereğli Kömür İşçileri için belirlenen ücretin tüm işçiler için asgari bir düzeyde belirlenmesine yönelik kanun çıkarılmıştır. Ancak bahsedilen bu kanun büyük oranda uygulanmadığı için henüz asgari ücretin mevzuat anlamında korunduğu gibi bir yorum erken olarak görölmektedir (Korkmaz ve Avsallı, 2012, s.153). Türkiye’de ücretin belirlenmesine yönelik ilk mevzuat kaynağı 1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu’dur. Kanunla birlikte dönemin İktisat Vekaletine¹ ücreti “En Az Ücret” adı altında düzenleme yetkisi verilmiştir. Ancak hangi meslek kolları için ücretin belirlenebileceği bakanlığın takdirine bırakılmıştır. 1950 senesine gelindiğinde ise bu yetki Çalışma Bakanlığına devredilmiştir. Çalışma Bakanlığının 1951 yılında çıkardığı yönetmelikle birlikte cinsiyet ayrımı ortadan kaldırılmış ve kadın-erkek bir olmak üzere asgari ücret uygulamasına geçilmiştir. Ancak yine de bahsedilen ücret tüm iş kollarını kapsamamış, ilaveten illerde de ücretin belirlenmesi kapsam dışında bırakılarak daha yerel bir ölçek belirlenmiştir. 1967 yılında ise 931 sayılı İş Kanunu çıkarılmış ve tüm iş kolları ayırım gözetilmeksizin kapsam içine alınmıştır. Anayasa Mahkemesi bu kanunu iptal etmiş; 1971 yılında 1475 sayılı Kanun ile birlikte Çalışma Bakanlığının ücreti bir komisyon vasıtasıyla belirlemesi mümkün hale getirilmiştir. Bu tarihten sonra başlangıçta dar bir kapsamla da olsa ücretin pazarlık konusu edilmesi mümkün olmuştur. Sonuçta 1951-1968 arasında yerel düzeyde belirlenen ücret 1971 sonrasında ise ulusal bir komisyonlar aracılığı ile belirlenmeye başlamıştır. 1989’a kadar sektör ve coğrafî farklılıklar ekseninde belirlenen asgari ücret bu tarihten sonra her türlü farklılıktan arındırılmıştır (Kuzgun, 1991: 139-141; Yolvermez, 2020: 2447).

Kongre gerçekleştikten sonra asgari ücretin yasal anlamda korunabilmesi ilk kez 1951 yılında uygulamaya koyulan 1936 tarihli İş Kanunu ile mümkün olabilmıştır (Korkmaz, 2004, s.54). Bu sebeple 1951 yılından itibaren asgari ücretin artık mevzuat anlamında korunmaya başladığı yorumunu yapabilmek daha doğru bir yaklaşım

---

¹ Ekonomi Bakanlığı.

olarak görülmektedir. Asgari ücretin yerelde tespit edilebilmesi amacıyla 1951 yılından sonra asgari ücretin belirlenmesine “Asgari Ücretlerin Tespitine Müteallik Yönetmelik” uygulamaya konmuştur. Ancak asgari ücretin yerelde uygulanmasının zor olması sebebiyle 1968 tarihinden başlayarak ulusal ve merkezi bir komisyonla artık asgari ücretin belirlenmesine başlanmıştır (Gül Yücel, 2019, s.345).

Komisyonun Sınıfsal Eleştirisi

Asgari Ücret Tespit Komisyonu’nun sermaye ve emek arasında yerine getirdiği fonksiyonun sınıfsal duruşunun incelenmesi önemlidir. Asgari Ücret Tespit Komisyonu; işçi, patron ve hükümet yetkililerinden oluşmaktadır. İlgili mevzuat kaynağına göre Komisyon; işçileri, patronları ve hükümet yetkililerini beşer üye ile temsil etmektedir. Komisyonun bu üçlü yapısı sayesinde komisyondaki her grubun müzakere şansının bulunduğu değerlendirilmektedir. Komisyon en az 10 üyenin katılımı ile toplanacağı ve kararlarını da oy çokluğu ile alacağı için (Asgari Ücret Yönetmeliği, 2004, md. 8) bu üçlü mekanizmanın bir denge diplomasisi meydana getirebileceği de düşünülmektedir. Asgari Ücret Tespit Komisyonu’ndaki durum incelendiğinde işçi sınıfı temsilcilerinin bugünkü mevzuat gereği beş kişiyle ve bir ayırım gözetilmeksizin temsil edildiği görülmektedir. Nicel olarak eşit bir denklem kurulmuş olsa da Asgari Ücret’in tespitinde işçi sendikalarının izlemiş olduğu politikalar da analiz edilmelidir. Asgari Ücretin belirlenebilmesinin yasal bir zemini bulunmaktadır. Bu zemin anayasadan başlayarak ilgili kanunlara ve oradan da yönetmeliklere kadar uzanan geniş bir yelpazede yer almaktadır. Anayasanın 55. maddesinde ücret emeğin karşılığı olarak görülmüş, emek ile sermaye arasındaki mübadele bir anlamda ifade edilmiştir. Her ne kadar ücretin kimden alınacağı tam olarak ifade edilmemişse de burada değerlendirilmesi gereken ücretin bir mübadele aracı olarak görülmesidir. Aynı maddenin devamında ise ücretin asgari oranda belirlenebilmesi adına devlet sorumlu kılınmıştır. Dolayısıyla devletin ücretin belirlenmesi adına yönlendirici bir misyonu olduğu değerlendirilmesi yapılabilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, md. 55).

Asgari Ücret Tespit Komisyonuyla ilgili bir diğer yasal zemin, 4857 sayılı İş Kanunudur. Kanuna göre Komisyon ile alakalı işlemler Maliye Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının müşterek çıkaracakları yönetmelik çerçevesinde yürütülmektedir (İş Kanunu, 2003, md. 39). Yönetmeliğin henüz 2. maddesinde ise ücretin belirlenme esası olarak tüm iş kolları gösterilmektedir (Asgari Ücret Yönetmeliği, 2004, md.2). Asgari ücretin belirlenmesi ile ilgili yönetmelik incelendiğinde genel anlamda sınırların keskin çizildiği görülmektedir. Bu hem işçilerin bir bütün olarak ifade edilmesinde 2. Maddede, hem de ücretin belirlenmesinde ayrımcılık yapılamayacağına dair ifadelerin olduğu 5. maddede görülmektedir (Asgari Ücret Yönetmeliği, 2004, md. 2 ve 5).

Nicelik açısından eşit kurulan komisyonun nesnel politika üretme konusunda karşılaştığı eleştiriler bulunmaktadır. Hükümet yetkililerinden oluşan 5 kişilik temsilci grubuyla patronlardan oluşan diğer 5 kişilik grubun anlaşması durumunda çoğunluk elde edilmekte ve işçi grubunun varlığı, nicelik anlamında etkisiz bir duruma düşmektedir. Dolayısıyla Komisyon'un tesis etme iddiasında olduğu adaletli ücretin hangi gruplar için gerçekleşeceği sorunsalı tartışmalı bir zeminde gerçekleşmektedir. Dahası işçi grubunu temsil eden sendikaların da toplumsal anlamda bulunduğu karşılık, Komisyon'un yapısına bakıldığında doğru orantılı gözükmemektedir. Sendikaların, Komisyon'u istediği her şeye ikna edebileceği şekilde toplumda bulunan genel algıya rağmen sendikalar kendileri dahi Komisyon'un içeriğini ve adaletini tartışmaktadır (TES-İŞ, 2022a). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre Ocak 2023 itibarıyla 16 milyon 163 bin 54 işçi bulunmaktadır. Sendikaya üye olan işçilerin oranı yüzde 14,42 olarak açıklanmıştır. 2 milyon 330 bin 98 işçi herhangi bir işçi sendikasına üyedir (Birgün, 2023). Sendikaların varlığı önemli olmakla birlikte sendikaların her türlü müzakere şansına sahip olduğu ve Komisyon'u tamamen kendisinin istediği şekilde yönlendirebileceği gibi bir yaklaşım söz konusu değildir. Toplumsal olarak yüklenen bu çekinceli yaklaşım sebebiyle sendikaların da Komisyon'a karşı olan tavrı genel anlamda olumsuz bir seyir izlemektedir (Amerika'nın Sesi, 2022). Ücretin asgari düzeyde belirlenmesi sadece ekonomik anlamda değil sosyal

anlamda da karşılığı olan bir konudur. Sendikaların özellikle vurguladığı ve ilgili kanunlarda da koruma altına alınan ve “*insan onuruna yakışır seviyede*” diyerek ifade edilen ücret miktarı ülkemizde çok büyük oranda açlık sınırının hemen üzerinde ve yoksulluk sınırının da çok altında belirlenmektedir. Komisyon aracılığı ile belirlenen bu ücret sebebiyle de toplumsal olarak sendikalara olan yaklaşım olumlu bir ivme yakalayamamıştır (TES-İŞ, 2022b). Komisyon’un üçlü üye yapısı uygulamada işçiler adına olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Komisyon’un toplantı ve karar alma şekli düşünüldüğünde Komisyon’da var olan üç gruptan ikisinin uzlaşmaya varması durumunda diğer grubunun varlığı tartışmalı bir konuma düşmektedir. Genel anlamda gerçekleştiği şekliyle hükümet ve patronların anlaşması halinde işçi temsilcilerinin beklenti ve talepleri önemini yitirmektedir. Buna bir de işçi temsilcilerinin işçi haklarını savunmak yerine sermayeden taraf olması eklenince hem Komisyon’un hem de sendikaların varlığına dair tartışmalar şiddetlenmektedir. Komisyon toplantısında sendika başkanının görüşmelerin uzaması halinde tıkanma riskine karşı, imza atması basına yansımış, farklı tepkilere neden olmuştur (HABER-İŞ, 2020; Evrensel, 2019).

Komisyon açısından temel bir farka daha değinmek yerinde olacaktır. Komisyonun belirlediği ücret daha önce söylendiği gibi sadece ücret olarak görülmemeli ve öncelikle toplumun diğer bütün değişkenlerini de etkilediği kabul edilmelidir. Bu sebeple ücretin belirlenmesi Türkiye ekonomisini yönlendirici bir değerde görülmektedir. Ücretin belirlenmesi esasen ülke ekonomisinin veya daha önce anlatıldığı üzere sermayenin genişlemesinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilecektir. Buradaki asıl sorun ise hangi sınıfın bu büyümeden ne kadar pay alabileceğidir. Zaten Komisyondaki temel kaygının bu olduğu söylenebilir. 2002 yılından bu yana gelir dağılımını matematiksel olarak inceleyen parametrelerden biri olan *Gini Katsayısı* incelendiğinde ekonomik büyüme oranlarına karşın gelir dağılımından uzaklaştığı görülecektir.

Komisyonun popülist amaçlara hizmet ettiğine yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Ekonomik popülizm olarak tanımlanan bu durum çatışma potansiyeli ihtimalinde ve hükümetin işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda hareket ettiği durumlarda gözlemlenir. Gelişmekte olan ülkelerde yüksek bir ücret artışı ile iş dünyasının çıkarları görmezden gelinir. Bu durum enflasyonu yükseltebilir ve döviz kurunda büyük değer kayıplarına neden olur. Türkiye’de hükümet, orta sınıfın desteğini çekmek için ekonomik popülizmi teşvik ederek işçi sınıfının bir savunucusu gibi davranmaktadır (Ünal, 2021, s.408; Ünal ve Köse, 2018, s.3; Ünal ve Köse, 2019, s.146).

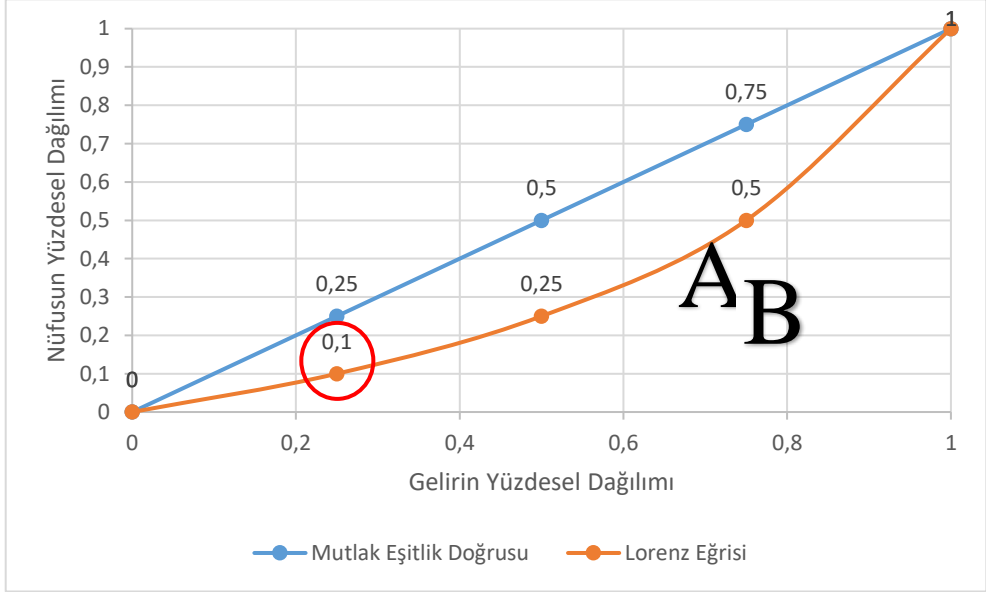
Gini Katsayısı ve Lorenz Eğrisi

Toplumsal refahın artırılması ve elde edilen milli gelirin adaletli bir şekilde bölüştürülmesi ülke ekonomilerinin öncelikleri arasındadır. Ancak sanayi devrimiyle birlikte üretim kapasitesi artmasına rağmen işçiler ve burjuvazinin ekonomik refahtan aldığı pay arasındaki makasın açılması bu iki sınıf arasındaki çatışmayı artırmış kimi zaman da bu iki sınıf arasındaki çekişmenin ekonomik temelinin yanına siyasi ve ideolojik eksenlerin dâhil edilmesiyle sonuçlanmıştır (Çalışkan, 2010, s.89-92).

Ülkelerin gelir dağılımının hangi oranda adaletli olduğuna dair yapılan hesaplamalarda kullanılan göstergeler bulunmaktadır. Lorenz eğrisi ve bu eğriden türetilen Gini katsayısı da gelirin dağılımı hakkında matematiksel veriler içermektedir. Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı bir ülkedeki nüfusun ürettiği ekonomik artı değer in nüfusun içerisinde nasıl dağıldığına odaklanmaktadır (Çalışkan, 2010, s.98-99; Acar, 2015, s.47). Lorenz eğrisi 1905 yılında Max Otto Lorenz tarafından gelir dağılımındaki adaletin yorumlanabilmesi adına geliştirilmiştir (Çütçü, Atay ve Akkurt, 2020, s.451). Ülkelerin makroekonomik göstergelerinin olumlu bir seyirde ilerlemesi, bireysel alım gücünün iyileştirilmesi çabası ücretle ilgili bölüşümünün önemini artırmaktadır. 1912 yılında Corrado Gini tarafından geliştirilen “Gini Katsayısı” ülkeler arasındaki ekonomik bölüşümün değerini göstermektedir. 0 ile 1 arasında değerler alabilen Gini katsayısına göre bölüşümün değeri 1’e yaklaştıkça ücretler arasındaki

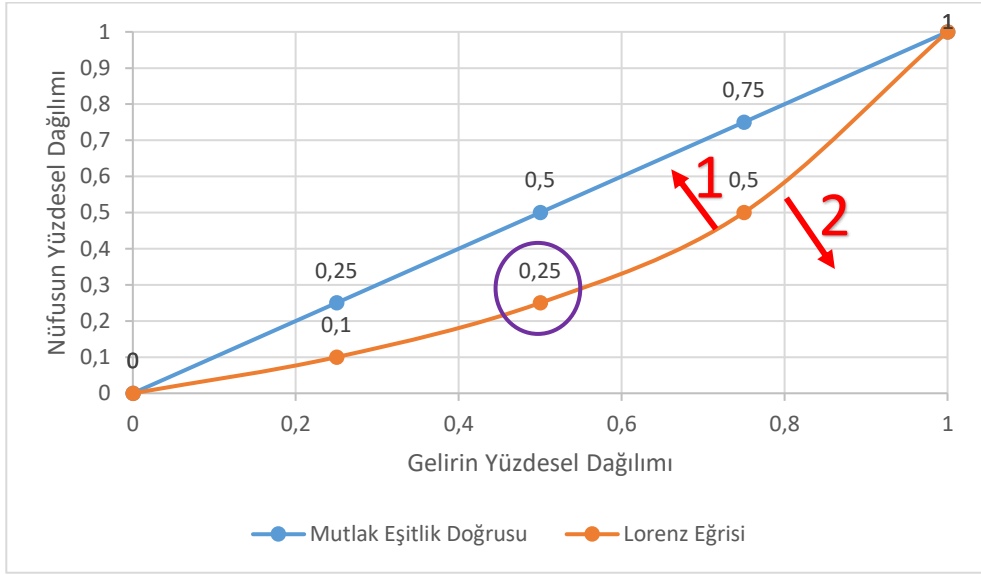
eşitsizlik çoğalmakta ve alım gücü düşük kişiler için eşitsizlik oranı artmaktadır. İlgili değer 0'a yaklaştıkça kişilerin milli servetten aldıkları pay artmaktadır (Zaman vd., 2019, s.235-236).

Grafik 1: Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı

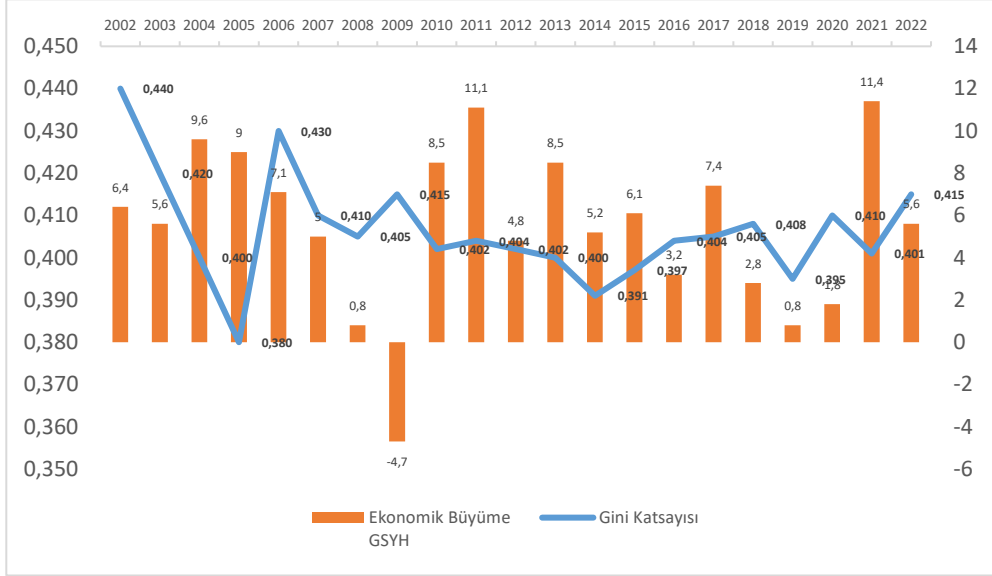
Grafik 1'e göre mavi renkle gösterilen çizgi mutlak eşitlik doğrusu olarak ifade edilmektedir. Turuncu renkle gösterilen eğri ise Lorenz eğrisi olarak adlandırılmaktadır. Tablonun dikey ekseninde nüfusun yüzdesel dağılımı yatay ekseninde ise gelirin yüzdesel dağılımı yer almaktadır. Grafik 1'de kırmızı çember içine alınarak işaretlenen noktaya göre gelirin yüzde 25'i nüfusun yüzde 10'u sahip olmaktadır. Gini katsayısı da yine bu tablodan A bölgesinin alanı ve A ile B bölgesinin alanları toplamı olarak $G=A/A+B$ şeklinde hesaplanmakta ve 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır (Peçe, Ceyhan ve Akpolat, 2016, s.138).

Grafik 2: Lorenz Eğrisi 'nin Hareketi

Grafik 2'de mor renkli çember içine alınarak gösterilen alanda ise gelirin yüzde 50'sini nüfusun yüzde 25'i paylaşmaktadır. Grafik 2'ye göre Lorenz eğrisi 1 numaralı hareketi gerçekleştirip mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştıkça gelirin adaletli bir şekilde dağıldığı; 2 numaralı hareketi yaparak genişlediğinde ise gelirin adaletsiz bir biçimde dağıldığı yorumu yapılmaktadır (Yılmaz ve Güven, 2021, s.69).

Grafik 3: 2002 ve 2022 Yılları Arası Türkiye Gelir Eşitsizliği Tablosu

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr> ; www.mahfiegilmez.com adreslerinden derlenmiştir.

Gini katsayısı ve Lorenz eğrisine dair Eğilmez'in yaptığı yorum; 2002 ve 2012 yılları arasında kapsamaktadır. Eğilmez'in 2013 yılında paylaştığı tabloya göre ilgili yıllar arasında Gini Katsayısı azalıp sifıra yaklaşmaktadır. Dolayısıyla ilk bakışta ücretlerin arttırılmasının milli gelirdeki bölüşümü olumlu etkilediği gibi bir yanılgıya düşmek muhtemel bir sonuç olabilecektir. Ancak Eğilmez'in değerlendirmesine göre bu yıllar arasında eşitsizliğin azalmasındaki temel neden ücretlerin iyileştirilmesine değil, 2001 yılında yaşanan ekonomik krize dayanmaktadır. Bunun esas sebebi ise üst gelir gruplarında ekonomik krizden kaynaklı yaşanan gelir kaybının alt ekonomik gruplara doğru hızlıca akması olarak değerlendirilmektedir. 2013 sonrası incelendiğinde ekonomik büyüme oranlarının Gini

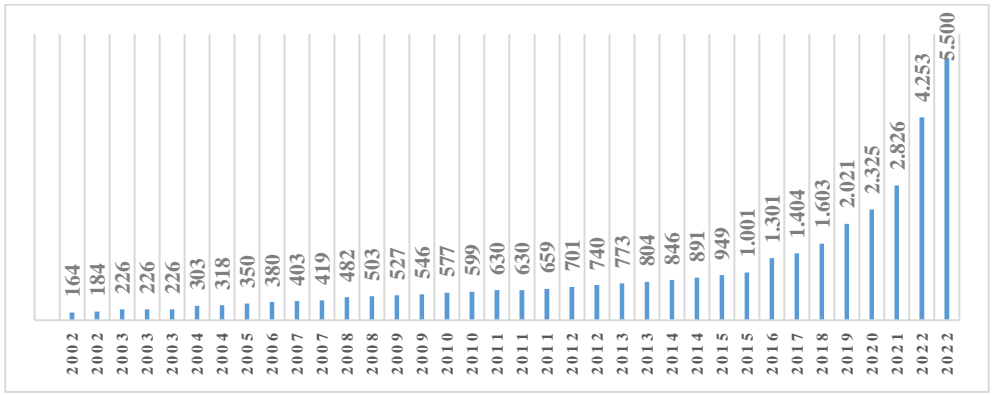
Katsayısını 2014 ve 2019 yılında aşağıya çektiğini diğer yıllarda mevcut konumunu koruduğu görülmüştür. 2020 ile 2022 yıllarında katsayı yükselmiş, 2021 GSYH büyüme oranı ile ters orantılı şekilde düşmüştür.

Tablo 1: 1974-2001 Yılları Arası Asgari Ücretin Gösterimi (TL)

1974-1975		1.200
1976-1977		1.800
1978-1979		3.300
1979-1981		5.400
1981-1982		10.000
1983-1984		16.200
1984-1985		24.525
1985-1986		41.400
1987-1988		74.250
1988-1989		126.000
1989-1990		225.000
1990-1991		414.000
1991-1992		801.000
1992-1993		1.449.000
1993-1994		2.497.500
1994-1995		4.173.750
1995-1996		8.460.000
1996-1997		17.010.000
1997		35.437.500
1998		47.839.500
1999		78.075.000
1999		93.600.000
2000		109.800.000
2000		118.800.000
2001		139.950.000
2001		146.947.500
2001		167.940.000

Kaynak: <https://www.mevzuatdergisi.com/pratik/01.htm>

Grafik 4: Yıllara Göre Asgari Ücret Net Tutarı (TL)

Asgari ücret net tutarı, Tablo 1 ve Grafik 4'te görüldüğü üzere 1974 ile 2022 yılları arasında artan bir eğilime sahip olmasına karşın Gini Katsayısı ile karşılaştırıldığında; mevcut artışın sınıflar arası eşitsizliği önleyemediğini göstermektedir. Bir ekonomide nicel olarak az bir kesimin gelirin çoğunluğuna sahip olması karşısında asgari ücret yetersiz kalmaktadır. Asgari ücret ile geçinmek zorunda kalan ücretliler yetersiz veya sınırlı ekonomik, sosyal, kültürel aktiviteler ile hayatlarını devam ettirmektedir. Bundan dolayı sosyal sorunlar; boşanma, intihar, fuhuş, hırsızlık gibi olayların artmasında da gözle görülür artış meydana gelmektedir. Kapitalist dünyanın sıklıkla tekrar ettiği hukukun üstünlüğü, rıza ve uzlaşma kavramlarının aksine Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun gerçekte sermaye ya da işveren kesiminin tek taraflı iradesi olduğu tezini güçlendirmektedir.

Sonuç

Ülkemizde nüfusun yaklaşık yüzde yirmisinin işçi olması nedeniyle Asgari Ücret tutarı ile Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun sahip olduğu pozisyonun emekçiler açısından ne denli önemli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Komisyon her ne kadar devlet, işveren ve işçiler arasında belli normlara göre çalışan hukuki bir süreç olsa da ucuz emek, sınıf baskısı, bağımlılık ve sömürü gibi tartışmaları da gündeme getirmektedir. Asgari ücret, özellikle mavi yakalı olarak tanımlanan vasıfsız işçileri ilgilendirmektedir. Bunun yanında ekonomik krizler nedeniyle meydana gelen yoğun işsizlik, vasıflı çalışanların dahi asgari ücretten çalışmak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Yüksek vergi oranları da bir diğer sorun olarak sayılabilir. Ülke genelinde tek bir asgari ücret uygulanması, bölgeler arası gelişmişlik düzeyini gözardı etmektedir. Asgari ücret olarak tanımlansa da işçilerin asgari yaşam ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Kriz dönemlerinde bile asgari ücret artışlarının devam etmesi, hükümetlerin siyasi tercihleri ile doğrudan bağlantılıdır. Aksi takdirde iktidarı kaybedebilme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardır. Asgari Ücret tespit edilirken ücret artışının ihracat mallarının verimlilik artışına endekslenmesi gerekir. Böylelikle enflasyon ve işgücü maliyet artışını azaltabilecek daha olumlu makroekonomik sonuçlar ortaya çıkacaktır. Gelişmiş ülkelerde ücret komisyonu siyasi dinamiklerden uzak; piyasa ekonomisine bağlıdır. Türkiye'de ise bir piyasa ekonomisi uygulandığı tam olarak kestirilebilir değildir. Türkiye, Sosyalist Piyasa Ekonomisine geçen Çin gibi işgücünü kullanarak endüstrileşmeyi ve ihracata dayalı olarak büyümeyi desteklememektedir. Türkiye'deki destek tamamıyla piyasa ekonomisinden uzak, siyasi amaçlara daha yakındır. Şayet sermayeye daha yakın olsaydı özel sektör yüksek zam artışlarıyla karşılaşmaz ve uluslararası arenada maliyetlerinde yüksek artışlar gerçekleşmezdi. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'in asgari ücret ile ilgili önerileri bazı yıllarda dikkate alınırken; bazı yıllarda gözardı edilmiştir. TÜİK asgari ücret tutarı belirtmekten ziyade, bekâr bir çalışan açısından asgari geçim şartının ne olduğu üzerinde durmaktadır. İnsanlık tarihinde artı ürünün ihtiyaç olmaktan çıkıp kâr amaçlı değişim veya takas sürecine girmesi, beraberinde mülkiyet ve üretim ilişkilerinin de incelemesini gerekli kıldı. Endüstri Devrimi ile beraber artı ürünün üretim

ilişkileri, önceki dönemlere oranla hukuksal bir zemin kazanmış ve sınıfsal tartışmalara konu olmuştur. Türkiye örneğinde sınıflar arası ilişkiden doğan Asgari Ücret Tespit Komisyonu incelendiğinde, emek ve sermaye arasındaki bölüşüm pazarlığında devlet bir yandan sermayeyi korumaya çalışırken bir yandan da ekonomisini büyütme adına işçi sınıfına ihtiyaç duymaktadır. Asgari düzeyde ihtiyaçların karşılanması bağlamında komisyonun etkin olduğunu söylemek, gelir dağılımı adaleti bağlamında zayıf kalmaktadır. Bu noktada devletin komisyon dışında tutulması, ücret tespitinde komisyonun meşruiyetine katkı sağlayacaktır. Komisyon, Neo-liberal politikaların 1980 sonrası yoğunlaştığı bir ekonomide sembolik bir yapı olarak kaldığı gibi etkinliği konusunda tartışmaların odağında kalmıştır. Endüstri Devrimi ve sonrasında sendikacılığın Avrupa’da ortaya çıkmış olmasına karşın; Türkiye’de sendikacılık hareketlerinin devlet kontrolünde kalması amaçlandığından, ileri demokralara göre zayıf ve sınıf bilincinin dışında faaliyet gösteren bir komisyon olarak yer edinmiştir. Komisyonun varlığı, sermayenin serbest piyasa alanında hareket etmesine ve devlet için de sınıfsal eleştirilere karşı hukuksal zemine sahip bir referans kaynağı olmuştur.

Kaynakça

- Acar, İ. (2015). Türkiye’de Gelir Dağılımı. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi. 4(8), 42-59.
- Açar, O. (2022). Althusserci Teoride “İdeoloji” Kavramının Analizi: Klasik Marksist Anlayıştan Farkları ve Kapitalist Devlet Kuramındaki Rolü . Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , (73) , 88-99 . DOI: 10.51290/dpusbe.1080644
- Arif, M. (2015). Ludizm ve teknoloji düşmanlığı. <https://www.tufeyli.com/ludizm-ve-teknoloji-dusmanligi/>
- Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararı (2021, 16 Aralık). Resmî Gazete, Sayı: 31692. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/12/20211217-8.pdf>
- Asgari Ücret Yönetmeliği. (2004, 1 Ağustos). Resmî Gazete (Sayı: 25540). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5454&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Bakirezer, G. (2008). Antik Yunan Düşüncesinde Kölelik. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 63(1), 17-54. DOI: 10.1501/SBFder_0000002127
- Başaran, A. (2017). Adam Smith ve Karl Marks’ın Düşüncelerinde Sınıf Kavramının Yeri. Politik Ekonomik Kuram, 1(1), 214-237. DOI: 10.30586/pek.310729

- Baysal, M. (2020). İşçilerin Sahip Olduğu İzin Haklarınının 4857 İş Kanunu Bakımından Değerlendirilmesi. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 9(24), 268-283. DOI: 10.31199/hakisderg.682148
- Belek, İ. (2017). *Kapitalizmde Sınıf*, 3. Baskı, Yazılama, İstanbul. ISBN: 978-605-5892-89-0
- Bilir, H. (2022). Post-Marksizm'in Marksist İktisat Eleştirisi . *Politik Ekonomik Kuram* , 6 (2) , 304-329 . DOI: 10.30586/pek.1188157
- Birgün (2023). Bakanlık verileri: Türkiye'de işçilerin sadece yüzde 14,42'si sendikalı, <https://www.birgun.net/haber/bakanlik-verileri-turkiye-de-iscilerin-sadece-yuzde-14-42-si-sendikali-418163>
- Çalışkan, Ş. (2011). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 0(59), 89-132.
- Çelik, A. (2022). Asgari Ücret Tuzağı . *Mülkiye Dergisi* , 46 (1) , 297-304 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mulkiye/issue/69859/1115417>
- Çevik, Ö. (2020). Endüstri İlişkilerinin Gelişim Süreci, (Ed. Erdinç Yazıcı), Akçağ, Ankara. ISBN: 978-605-342-332-4
- Çütçü, İ. Atay, G. ve Akkurt, A. (2020). Kalkınma-Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Yapısal Kırılmalı Ekonometrik Analiz. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 11(22), 448-466.
- Demir, İ. (2017). Türkiye'de Sınıflar. *Sosyolojik Düşün Dergisi*. 2(1), 12-30 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosdus/issue/30366/323446>
- Demirel, S.; Yegen, C. (2015). Tüketim, Postmodernizm ve Kapitalizm Örgüsü. *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi*. 2(1), 63-82. DOI: 10.24955/ilef.305275
- Eğilmez, M. (2013). Kendime Yazılar. <https://www.mahfiegilmez.com/2013/09/gini-siseden-ckt.html>
- Erdoğan, D. S. (2014). Türkiye'de Asgari Ücret Tespit Komisyonu Kararlarında İşçi ve İşveren Temsilcilerinin Yaklaşımları (1969-2013). "İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 16(2), 1-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/isinguc/issue/25539/269479>
- Eroğul, C. (1990). *Devlet Nedir?* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ertit, V. (2014). Sekülerleşmenin Hızlandırıcısı Olarak Kapitalizm. *Liberal Düşünce Dergisi*. (74), 63-82. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/48159/609299>
- Evrensel (2019). Mikrofonu açık unutan Türk-İş Başkanı: Uzasa işi karıştıracağız, kapattım böyle. <https://www.evrensel.net/haber/384851/mikrofonu-acik-unutan-turk-is-baskani-uzasa-isi-karistiracagiz-kapattim-boyle>
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*, İstanbul: Onur Yayınları.
- Gül Yücel, K. (2019). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Asgari Ücret Uygulamasının Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(2), 338-364. DOI: 10.30586/pek.654807
- Güler, M. (2018). Bir manipülasyon aracı olarak rızanın imalatı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 75-101. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader/issue/36855/383277>
- HABER-İŞ (2020). 2021 YILI İÇİN ASGARİ ÜCRET NET 2 BİN 825 LİRA 90 KURUŞ OLDU, <http://www.haberis.org.tr/genel-merkez-haberler/777&p=3>
- Harvey, D. (2020). *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, (Çev: E. Soğancılar), Sel, İstanbul. ISBN: 978-975-570-732-7
- İş Kanunu. (2003). Resmî Gazete. Sayı: 25134. <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatme-tin/1.5.4857.pdf>

- Kalaycıoğlu, S. , Rittersberger, H. ve Çelik, K. (2008). Değişen işçilik ve sendika . Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi , 25 (1) , 0-0 .
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41206/502699>
- Kartal, Z. (2007). Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 8(2), 251-264. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10992/131549>
- Kaya, M. A. (2010). Propaganda, Medya Propagandasının İki Kavramı “Rıza İmalatı ve CNN Etkisi” ve Bu Uygulamaların Savaşlardaki Örnekleri. Erciyes Üniversitesi. https://www.researchgate.net/publication/341655404_Propaganda_Medya_Propagandasinin_Iki_Kavrami_Riza_Imalati_ve_CNN_Etkisi_ve_Bu_Uygulamaların_Savaşlardaki_Ornekleri
- Koç, Y. (2003). Türkiye işçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, A. (2004). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Türkiye’de Asgari Ücret: 1951-2003. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (7), 53-71. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/252057>
- Korkmaz, A. ve Avsallı, H. (2012). Türkiye’de Asgari Ücretin Hukuksal Yönü. Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4(2), 151-162. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uaifd/issue/21594/231879>
- Köseoğlu, A. C.; Kabul, S. (2014). 4857 Sayılı İş Kanunu Bağlamında Çalışma Sürelerinin Aşılması. İstanbul Hukuk Mecmuası. 72(2), 233-268. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9190/115340>
- Kuzgun, İ. (1991). Türkiye’de Asgari Ücret Uygulaması, Sorunlar, Öneriler. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 9 (1) , 0-0 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huniibf/issue/35774/400131>
- Marks, Karl (2019). Kapital. 1. Cilt (Çevirenler. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Kitap
- Marks, K., & Engels, F. (2010). Komünist Manifesto. (H. İlhan) Ankara: Alter Yayınları.
- Marks, K., Engels, F. ve Lenin, V. (2019). Kadın ve Aile (7. Baskı). (Çev. A. Gelen) Ankara: Sol Yayınları.
- Öngen, T. (2006). Marksist Sınıf Kavramının ve Sınıf Analizinin Ayırt Edici Özellikleri. Ezgi Matbaa, İstanbul.
- Öztekin, A. ve Öztekin, H. (2020). İktidarın Meşruiyeti ve Rıza Üretimi: Masallardan ve Mitlerden Kitle İletişimine Toplumsal Bilincin İnşası. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 16(30), 2911-2940. DOI: 10.26466/opus.758822
- Peçe, M.A., Ceyhan, M.S. ve Akpolat, A. (2016). Türkiye’de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. Special Issue, 135-148.
- Peksan, S. (2021). Çalışmanın Evrimi ve İşin Sonu. Ankara: İmge Kitabevi. ISBN
- Savran, S. (2015). Marksizm ve Sınıflar, Dünya’da ve Türkiye’de Sınıflar ve Mücadeleleri, (Yay. Haz. S. Savran, K. Tanyılmaz ve E. Ahmet Tonak), Sınıfların Geleceği Üzerine Bir Not, Yordam Kitap, İstanbul, 21-24.
- Savran, S. (2015). Marksizm ve Sınıflar, Dünya’da ve Türkiye’de Sınıflar ve Mücadeleleri, (Yay. Haz. S. Savran, K. Tanyılmaz ve E. Ahmet Tonak), Sınıfları Haritalamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır?, Yordam Kitap, İstanbul, 25-67.
- Sayın, A. K. (2019). ILO Normları Bakış Açısı ile Dünyada ve Türkiye’de Asgari Ücret Uygulamaları, Çalışma ve Toplum, 2019/3 (62).

- Sözcü (2014). Türkiye bu sözleşmeyi neden imzalamıyor, <https://www.sozcu.com.tr/2014/gundem/turkiye-bu-sozlesmeyi-neden-imzalamiyor-510640/>
- Şeker, O. (2021). Marx'ın Erken Dönem Eserlerinde Yabancılaşma Kavramı: Tarihsel Bir Yaklaşım . İzmir Sosyal Bilimler Dergisi , 3 (2) , 125-131 . DOI: 10.47899/ijss.20213202
- Şenel, A. (1982). İkel Topluluktan Uygur Toplumuna Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Şenel, Alaeddin (2020). Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi, 6. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şimşek, S. (2004) Türkiye'de Sivil Toplumun Dönüşümü: Nicelikten Niteliğe, Türk Araştırmaları, 5:3, 46-74, DOI: 10.1080/1468384042000270326
- TES-İŞ (2022a). Türk-İş Genel Başkanı Ergün Atalay Asgari Ücret Görüşmeleri Öncesi Açıklamalarda Bulundu, <http://www.tes-is.org.tr/news-detail/479/>
- TES-İŞ (2022b). Asgari Ücret Tespit Komisyonu İkinci Toplantısı TÜRK-İŞ Genel Merkezinde Gerçekleştirildi. <http://www.tes-is.org.tr/news-detail/580/>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982, 18 Ekim). Resmî Gazete, Sayısı: 17863. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021). Ücretli Çalışan İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulleten/Index?p=Ucretli-Calisan-Istatistikleri-Ocak-2021-37498>
- Türkiye İstatistik kurumu. (2021). Gelir Dağılımı İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=gini&dil=1>
- Üçışık, F. (2010). Asgari Ücret Tespitinde Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul: Ötügen Yayınları. ISBN: 978-975-437-817-7
- UN (United Nations) (2023). Ensuring a Living Wage is an Essential Aspect of Decent Work, <https://unglobalcompact.org/what-is-gc/our-work/livingwages>
- Ülgen, P. (2010). Orta Çağ Avrupa'sında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış. Mukaddime Dergisi, 1(1), 1-18. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/184130>
- Ünal, E, Köse, N. (2018). The impact of workdays lost to strikes on wage growth in Turkey, Journal of Economic Structures, ISSN 2193-2409, Springer, Heidelberg, Vol. 7, Iss. 12, pp. 1-19, <https://doi.org/10.1186/s40008-018-0108-0>
- Ünal E, Köse N (2019). Türkiye ve Birleşik Krallık'ta Grevde Kaybolan İşgünü Sayısının Ücret Üzerindeki Etkisi. Verimlilik Dergisi, (2), 143 - 168.
- Ünal, E. (2021). "Economic Populism and Institutional Changes in Wage- Labor Relations", Evolutionary and Institutional Economics Review, 407-433.
- VOA / Voice of America, Türkçe (2020). Asgari Ücrette Üç Büyük Sendikadan Ortak Tutum, <https://www.voaturkce.com/a/asgar%C4%B1-ucrette-uc-buyuk-sendikadan-ortak-tutum-aciklamasi/5687423.html>
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim Kültürü, Kapitalizm ve İnsan İhtiyaçları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Tartışma. Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. 34(1), 25-32. <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/4342/59313>
- Yılmaz Eser, B. & Terzi, H. (2008). Türkiye'de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22 (1), 129-143 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniibd/issue/2693/35439>
- Yılmaz, H.; Güven, M.E. (2021). Türkiye'de Gelir Dağılımındaki Adaletsizliğe Yönelik Siyasi Partilerin Yaklaşımları. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler. 9, 67-81.

Yolvermez, B. (2020). Türkiye’de Asgari Ücret Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme. Çalışma ve Toplum, 4 (67), 2441-2462. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71782/1155159>

Zaman, T.; Dünder, E.; Aydın, S. (2019). Gini Katsayısını Etkileyen Faktörlerin Beta Regresyon Yöntemi Yardımı ile Belirlenmesi. Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi. 12(1), 235-240. DOI: 10.18185/erzifbed.443037

Extended Abstract

The purpose of this study is to present the approach that the Minimum Wage Determination Commission (Asgari Ücret Tespit Komisyonu), which the ideology of Liberalism defines as a consensual legal agreement, is a unilateral imposition of the capitalist class. The minimum wage is a critical social policy instrument in the struggle against income inequality and poverty. As the average wage level in Turkey approaches the minimum wage level, Turkey is becoming a society of minimum wage earners. In order to analyze the function of the Minimum Wage Determination Commission, which stems from the inequality of property between classes, it is necessary to analyze the economic differences arising from private property throughout human history. After the Industrial Revolution, wealth through property created by the means of production pitted two classes, the bourgeoisie and the proletariat, against each other. Capitalism is considered as a phenomenon in which consumption is encouraged and its continuation is targeted. This consumption-based process aims to change the perception of societies socially and politically as well as ensuring economic transformation. In the context of capitalism and the concept of class, the historical role of the Minimum Wage Determination Commission and the fact that it determines the livelihood of a large proportion of workers in Turkey make it important to analyze the commission from a scientific perspective. For this reason, this study emphasizes the class criticism and contradictions of the Minimum Wage Determination Commission through the concept of class. Marx defines class on the axis of polarization. While one actor of this polarization is the working class, the other actor is the bourgeoisie. Adam Smith, one of the first systematic analyzers of capitalist society, divided classes into “capitalists”, “landowners” and “workers”. What makes this classification different from Marx’s is that Smith made a tripartite distinction. On the other hand, it is seen that Smith accepted the division, which Marx considered as artificial and temporary, as a separate class and the existence of the middle class. Giddens’ approach to the concept of class is that the essence of the definition lies in the fact that belonging to a class is not acquired by birth, but rather the fact that people have a common economic resource is determinative. Weber, on the other hand, argues that the existence of the concept of class is only possible if certain conditions are met. These conditions are formulated by Weber around property ownership, the living conditions of workers and the opportunities they have. Capitalism, as defined at the beginning, is considered as a system that encourages continuous production and owes its continuity to the crises it experiences. It is possible to claim that this tension in capitalism, which can be expressed as income distribution, can be placed on a legal basis by the state through institutions such as the Minimum Wage Determination Commission. In the case of Turkey, the process of the working class evolving into trade unions coincides with the aftermath of the Second World War. With the end of the war, a liberal approach began to prevail in the economic systems of countries and Turkey was naturally affected by this situation. Until the 1980s, the trade union movement increased in intensity and a large portion of the workers gathered under the umbrella of trade unions. Between 1960 and 1980,

another issue that should be taken into account in terms of the organizational unity of workers is the political division within the working class. In the 18th century, with the Industrial Revolution, the transformation of the production structure into mass production increased the number of wage earners and decreased the wage levels as the “dispossessed”, as defined by Marx, started to work in the factory system. In the literature, in order to express that wages are low, it is defined as “misery wages” or “just enough wages to not cause death”. The ILO (International Labour Organization) Constitution, the Universal Declaration of Human Rights, the European Social Charter and other documents contain reference regulations on minimum wages. According to the Universal Declaration of Human Rights, everyone has the right to a fair and adequate remuneration. According to Article 5 of the 1982 Constitution of the Republic of Turkey, the state has an obligation to remove economic, political and social obstacles faced by individuals in accordance with the principle of social state of law. The preparation of the necessary conditions is considered as the duty of the state. The first source of legislation on wage determination in Turkey is the Labor Law No. 3008 dated 1936. In 1967, Labor Law No. 931 was enacted and all lines of work were included in its scope without discrimination. The Constitutional Court annulled this law and in 1971, with Law No. 1475, it became possible for the Ministry of Labor to determine wages through a commission. After this date, wage bargaining became possible, albeit initially with a narrow scope. As a result, wages, which were determined at the local level between 1951 and 1968, started to be regulated by national commissions after 1971. The minimum wage, which was determined on the basis of sectoral and geographical differences until 1989, has since been freed from all kinds of differences. The commission, which is equal in terms of quantity, faces criticisms in terms of objective policy-making. When a group of 5 representatives from government officials and another group of 5 representatives from the bosses agree, a majority is obtained and the presence of the workers’ group becomes quantitatively ineffective. Therefore, for which groups the fair remuneration that the Commission claims to establish will be achieved is a controversial issue. Moreover, the public reception of the trade unions, which represent the workers’ group, does not seem to be commensurate with the structure of the Commission. Despite the general public perception that trade unions can persuade the Commission to do anything they want, even trade unions themselves question the content and fairness of the Commission. There are indicators used to calculate the extent to which countries have a fair distribution of income. The Lorenz curve and the Gini coefficient derived from this curve also contain mathematical data on the distribution of income. The Lorenz curve and the Gini coefficient focus on how the economic surplus value produced by the population in a country is distributed within that population.

66ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 967-996

Geliş Tarihi: 15.04.2023 Kabul Tarihi: 18.08.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1283835>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

MESLEK YÜKSEKOKULU İKTİSADİ VE İDARİ PROGRAM ÖĞRENCİLERİNİN İŞ HAYATINDAN BEKLENTİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: KSÜ UYGULAMASI

Haluk SATIR*

Ahmet TAMBAY**

Öz

Meslek Yüksekokullarının iktisadi ve idari programları hem kamu sektörü hem de özel sektör işletmelerinin nitelikli eleman ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol üstlenmektedir. Bu programlarda öğrenim gören Z kuşağı öğrencilerinin iş hayatından beklentilerinin araştırılması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ön lisans programlarının ikinci sınıflarında okuyan 457 işletme yönetimi, muhasebe ve vergi uygulamaları, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı, bankacılık ve sigortacılık, halkla ilişkiler, lojistik, maliye ve dış ticaret programı öğrencisinden anket yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen verilerin, SPSS programı aracılığıyla yapılan analizleri (T-testi, Anova testi) sonucunda, öğrencilerin düşüncelerini başkalarıyla özgürce paylaşan, dinlemeyi ve sohbet etmeyi iletişimin vazgeçilmez bir niteliği gören, iş ile ilgili alınan kararlara katılımın sistematiği ve analize dayalı olması gerektiğine inanarak ve toplantılarda ekip arkadaşlarına karşı çözüm odaklı sorumluluk almayı ve anlaşmazlıkların çözümünde yardımcı olmayı isteyen bir beklenti içerisinde oldukları bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi ve idari program, Z kuşağı, İş hayatı, Kariyer beklentisi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Afşin MYO/Yönetim ve Organizasyon Bölümü/İşletme Yönetimi Programı, haluksatir70@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3240-7211>

** Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Afşin MYO/Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü/Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı, ahmettambay@ksu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0635-9180>

A Research on Business Life Expectations of Vocational School Economic Program Students: KSU Application

Abstract

The economic and administrative programs of Vocational Schools play an important role in meeting the qualified personnel needs of both public and private sector enterprises. The aim of this study is to investigate the expectations of the “Z-generation” students studying in these programs from business life. The data of the research were obtained by questionnaire method from 457 students of business management, accounting and tax applications, office management and executive assistant, banking and insurance, public relations, logistics, finance and foreign trade programs who were studying in the second year of associate degree programs at Kahramanmaraş Sütçü İmam University. As a result of the analysis of the data obtained through the SPSS program (T-test, Anova test), students who freely share their thoughts with others, consider listening and chatting an indispensable quality of communication, believe that participation in business-related decisions should be systematic and based on analysis, it has been found that they have an expectation that they want to take solution-oriented responsibility towards their teammates and help in the resolution of disagreements.

Keywords: Economic and administrative program, Generation Z, Business life, Career prospect

Giriş

1982 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Yükseköğretim Kuruluna devredilen meslek yüksekokullarının amacı, sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe istihdam edilecek nitelikli iş gücünü yetiştirmektir. Meslek yüksekokulları, rekabet edebilen, kaliteyi ve verimliliği önceleyen nitelikli ara elemanları yetiştirmeyi hedefleyen eğitim kurumları olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bu eğitim kurumları hem ulusal hem de uluslararası gelişmeleri göz önüne alarak, toplumun ve iş dünyasının ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak elemanların yetiştirilmesini hedeflemektedir (Özgüler ve ark., 2013).

Rekabetin acımasız olarak yaşandığı günümüz ekonomik koşullarında, üniversite öğrencilerinin beklentileri ile işveren beklentilerinin giderek birbirinden uzaklaştığı görülmektedir. Bir tarafta Oxford Dictionaries’in tanımına göre, 1990’ların sonlarında veya 21. Yüzyılın başlarında doğan, çok genç yaşlardan itibaren dijital teknoloji, internet ve sosyal medya kullanımına aşina olarak algılanan

Z kuşağı neslinin özellikleri ve istekleri, diğer tarafta ise daha geleneksel niteliğe sahip işveren istekleri yer almaktadır. Z kuşağı öğrencilerini, günümüz rekabetçi iş ortamına hazırlayan ve işletmelerin beklentilerine göre nitelikli eleman olarak yetiştiren yüksek öğretim kurumları bu konuda önemli bir görev üstlenmektedir.

Meslek yüksekokullarındaki işletme yönetimi, büro yönetimi ve sekreterlik, pazarlama, muhasebe ve vergi uygulamaları ve lojistik programlarında verilen eğitim ve kazandırılan mesleki değer ile bu programlardan mezun olan öğrencilerin iş hayatından beklentileri arasındaki uyum göz önünde bulundurulmalıdır. Günümüzde işletmelerin sürdürülebilir bir başarıya ulaşmaları, özverili ve iş yerine bağlılığı yüksek çalışanlara sahip olmalarına bağlıdır. Bu özelliklere sahip iş gücünün yetiştirilmesinde hem mesleki hem de teknik olarak eğitim veren meslek yüksekokulları önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada, öncelikle meslek yüksekokulu ile iktisadi ve idari programlara ait eğitimin önemi ve Z kuşağı öğrencilerin özelliklerine ait kavramsal açıklamalar yapılmıştır. Daha sonra meslek yüksekokulu iktisadi ve idari program öğrencilerinin ilgili programı tercih etme sebepleri ve programdan beklentileri ile Z kuşağı öğrencilerinin iş hayatından beklentilerinin incelendiği çalışmaların literatür araştırmasına yer verilmiştir. Son olarak araştırma metodolojisi ele alınmış ve bu kapsamda araştırmanın evreni, araştırmanın analizi ve testleri ve araştırma bulgularına yer verilmiştir.

1. Meslek Yüksekokulu ve İktisadi ve İdari Programlara Ait Eğitimin Önemi

Ülkemizde ön lisans eğitimi veren meslek yüksekokullarının iktisadi ve idari programlar bünyesinde yer alan işletme, muhasebe, büro yönetimi, pazarlama, lojistik, bankacılık ve maliye gibi programların amacı, bu programlarda eğitim gören öğrencilerin hem özel sektör hem de kamu kurumlarında çalışabilecek ve program müfredatının gerektirdiği bilgiyle donanmış nitelikli eleman istihdamını karşılayabilmektir.

Bilginin ve bilgi teknolojisinin hızla değiştiği ve geliştiği günümüz iş hayatında, bu değişime ayak uydurabilecek nitelikli iş gücünün yetiştirilmesinin, ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimine önemli katkısı olacaktır. Bu nitelikte iş gücünün yetiştirilmesine büyük ölçüde katkı sağlayan meslek yüksekokulları, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında ülkemiz yüksek öğretiminde öğrenim gören öğrencilerin %42'si gibi önemli bir kısma sahiptir. Böylece meslek yüksekokulları, iş gücünü karşılama ve istihdama katkı sağlama konusunda üzerine düşen görevini yerine getirmiştir (Yüksek Öğretim Kurumu, 2022).

Ticaret, hizmet ve sanayi sektörlerinde çalışacak nitelikli eleman yetiştirme bakımından meslek yüksekokullarındaki eğitimin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu sebeple hem sektöre yönelik yetkinliğe sahip hem de daha kısa sürede eğitim verebilme esnekliğiyle eleman yetiştiren ön lisans programlarının bu sorunun çözümüne katkı sağlamaları beklenmektedir (Başer, 2010).

İktisadi ve idari programlara ait bölümler; sayısal verileri kullanabilen, ekonomi ve finansal bilgileri analiz edip yönetebilen ve idari alanlarda nitelikli eleman yetiştiren öğrenimi içermektedir. Bu bölümler, beşeri ve finansal programlar olarak tüm sektörlerde ve oldukça geniş bir yelpazede çalışabilme imkanına sahiptir. Ayrıca bu program mezunlarının sahip olacakları bu özellikleri ile iş bulma konusunda diğer bölümlere göre daha avantajlı durumda oldukları söylenebilir (Kariyer.net., 2022).

2. Z Kuşağı Öğrencilerin Nitelikleri ve Beklentileri

Çalışmamızın araştırma evrenini şu anda yüksek öğrenimini sürdüren öğrenciler oluşturmakta ve bu öğrencilerin de “Z kuşağı” olarak tanımlanan nesli içerdiği bilinmektedir. Bu sebeple araştırma kısmındaki analizlere ışık tutması bakımından bu kuşağı ait kavramsal açıklamalara yer verilmiştir.

Z Kuşağı, 1996 ve 2009 yılları arasında doğanlardan oluşmaktadır. Z kuşağı, teknoloji konusunda bilgili olmakla bilinmektedir. Ancak bu kuşağın üyeleri

teknolojiden daha fazlasıdır. Bu kuşak, doğdukları çağın krizleri, iklim değişiklikleri, ekonomik durgunluklar gibi zorluklarına tanık olmuşlardır. Böylece bu kuşağın üyeleri daha temkinli ve daha gerçekçi davranabilme özelliklerine sahip bir duruma gelmişlerdir (Sladek & Grabinger, 2016).

Z kuşağına, internet kuşağı da denilmektedir. Bu kuşak, teknoloji ile iç içe yaşamakla birlikte insan ilişkileri ve sosyalleşme bakımından önceki X ve Y kuşaklarına göre daha eksiktirler. Sahip oldukları imkanların fazlalığı ve teknolojik ortamın da etkisiyle iş yaşamında daha başarılı olmaları beklenmektedir. Ancak bu kuşak üyelerinin eğlenceye düşkünlüğü ve dikkat ve konsantrasyon zorlukları nedeniyle kendilerinden beklenen girişimcilik başarısı daha az görülmektedir (Kabakcı, 2022).

Bu kuşak, ebeveyn aşırılıkları, bilgisayarlar ve çarpıcı teknolojik gelişmeler tarafından şekillendirilmiştir. Bu kuşağın en sık bildirilen özelliklerinden biri de teknolojik konularda rahat olmalarıdır. Ayrıca bu kuşağın diğer öne çıkan özellikleri ise ekip çalışmasına ve kolektif eyleme değer vermemeleri, iyimser olmamaları, sosyal ve dengeli bir yaşam sürdürememeleri şeklinde sıralanmaktadır (Tolbize, 2008).

Z kuşağı, iş dünyasında daha çok kariyer odaklı ve ısrarcıdırlar. Teknolojiye hızla adapte olan bu kuşak üyeleri, kariyer aşamalarını hızla geçmek isteyen ve sabırsız bir terfi beklentisi olan özellikleriyle dikkat çekmektedir. Ancak bu kuşağın iş hayatındaki varlıkları, beklentileri ve etkinliğine bakıldığında, bu neslin iş dünyasında henüz yeni yer almaya başlamaları, iş üretkenlikleri bakımından zayıf kaldıkları da göz önünde bulundurulmalıdır (Kılınç ve Varol, 2021).

Yukarıda ana hatlarıyla açıklanan Z kuşağı üyelerinin sahip olduğu karakteristik özelliklerine ek olarak tanımlanan Z kuşağı nitelikleri Tablo 1’de verilmiştir (Düzgün, 2020; Sladek & Grabinger, 2016).

Tablo 1: Z Kuşağının Nitelikleri

Takma adları	İletişim nesli, Dijital nesil
Özellikleri	Gerçekçi, Girişimci, İleri düzeyde iletişimci
Yetiştirme biçimleri	Korku kültürü, mobil teknoloji, sosyal medya ile yetiştirilmiş
İletişim tarzları	Yüz yüze toplantılar yerine teknoloji aracılığıyla görsel iletişimi tercih ederler. İstedikleri zaman ve istedikleri yerde iletişim kurabilmeyi isterler
Karşılaştıkları sorunlar	İş imkanlarının olmaması, ciddiye alınmamak, bir kimliğe sahip olmamak
Kusurları	Bilgisine her zaman güvenirler, kişilerarası becerilerden yoksundurlar ve hızlı sonuç elde etmek isterler

3. Literatür Araştırması

Literatür araştırması sırasında, araştırma kapsamına aldığımız konunun iki farklı başlık altında ele alınıp incelendiği görülmüştür.

Bunlardan birinci başlığı, meslek yüksekokulu iktisadi ve idari program öğrencilerinin ilgili programı tercih etme nedenlerini ve bu programdan beklentilerini inceleyen çalışmalar oluşturmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı aşağıda özetlenmiştir:

Delice ve Ezin (2022), Adıyaman Üniversitesi bünyesinde en az bir muhasebe dersi alan ön lisans ve lisans öğrencilerinin muhasebe öğretimine yönelik bakış açıları ve muhasebe eğitiminden beklentileri incelenmiştir. Araştırmada SPSS23 istatistik programı kullanılarak t testi ve Anova testi ile analiz yapılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin aldıkları muhasebe eğitime karşı olumlu bir bakış açısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin muhasebe eğitiminden beklentileri arasında analitik düşünme yeteneği kazandırdığı, sosyal statü ve kariyer sağladığı yönünde olumlu görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir.

Saatcı (2013), Uludağ Üniversitesi Harmancık Meslek Yüksekokulu pazarlama programı öğrencilerinin bu programı tercih etme faktörlerini değerlendirmiştir. Anket ile toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, öğrencilerin okudukları bu programdan memnun oldukları ve mezuniyetten sonra ileriye dönük pazarlama alanında mesleki beklentilerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Sayın ve Küçük (2020), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi lojistik programı ön lisans ve lisans öğrencilerinin aldıkları eğitim ile bu sektörde çalışma niyetleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Toplanan veriler AMOS ve SPSS programlarıyla faktör analizi ve geçerlilik analizine tabi tutulmuştur. Çalışma sonucunda, öğrencilerin lojistik sektöründe kariyer yapma ve çalışma eğilimlerinin, aldıkları eğitim ile olumlu yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Atmaca ve Çoşgun (2014), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi muhasebe ve vergi uygulamaları programı ön lisans öğrencilerinin bu programdan beklentileri ve bu programa ait motivasyonlarını incelemiştir. Yüz yüze yapılan anketler ile toplanan verilere SPSS programı ile güvenilirlik analizi, faktör ve frekans analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin bu programı tercih etmelerindeki en önemli faktörün, gelecek konusunda kariyer fırsatlarını en iyi karşılayacak bir program olarak görülmesi olmuştur. Ayrıca bu programdan alınan eğitimin prestij ve farklı mesleki yetenek kazanımı beklentilerini karşıladığı değerlendirildiği tespit edilmiştir.

Mayatürk Akyol, Yılmaz ve Yurttaşer (2015), Harran Üniversitesi Hilvan Meslek Yüksekokulu büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin bu programı tercih etme nedenlerini ve programdan kariyer beklentilerini incelemiştir. Anket uygulaması ile elde edilen veriler analize tabi tutularak değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin programdan aldıkları eğitim ile kazandıkları mesleki bilince ve ileriye yönelik kariyer geliştirme hedeflerine sahip

oldukları belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin mesleki hayatlarında sürekli olarak kendilerini geliştirmek istedikleri bu konuda istekli oldukları tespit edilmiştir.

Yürekli (2017), Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu muhasebe ve vergi uygulamaları programı öğrencilerinin muhasebecilik mesleğinden beklentilerini incelemiştir. Yüz yüze anket ile toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, öğrencilerin bu programa isteyerek gelmeleri ve programdan mezun olduktan sonra muhasebe mesleğinde kariyer yapmak istemeleri konusunda bilinçli oldukları tespit edilmiştir.

İkinci başlık altında değerlendirilen çalışmaların ise, Z kuşağı üniversite öğrenimi gören öğrencilerin iş hayatından beklentilerini inceleyen çalışmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu çalışmalardan bir kısmı şöyle özetlenebilir:

Düzgün (2020), Gümüşhane Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerin çalışma hayatından yönetim, iletişim, motivasyon, takım çalışması, örgüt kültürü gibi konularda beklentilerini kuşaklar arası karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Toplanan anket verileri SPSS programında analiz edilerek t testi ile gruplar arasındaki farklılıklar değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, iş hayatındaki iletişim ve karar verme konularında Y ve Z kuşaklarının aynı beklentilere sahip olduğu, takım çalışması, örgüt kültürü ve motivasyon konularında ise farklı beklentilere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Deniz ve Gemlik (2022), İstanbul'da bir vakıf üniversitesindeki Z kuşağı sağlık yönetimi bölümü öğrencilerinin iş hayatına yönelik beklentilerini incelemişlerdir. Araştırma verileri öğrenci görüşmesi şeklinde elde edilerek içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, araştırmaya katılan öğrencilerin iş hayatından beklentilerinin Z kuşağı kişilik özellikleri ile örtüştüğü tespit edilmiştir.

Kılınç ve Varol (2021), Konya'daki devlet üniversiteleri işletme, turizm ve sağlık yönetimi lisans ve yüksek lisans Z kuşağı öğrencilerinin Covid-19 Pandemisi sonrası iş hayatına yönelik kariyer algıları ve beklentilerini incelemişlerdir. Üçüncü

ve dördüncü sınıf lisans ve yüksek lisan öğrencilerine uygulanan anket uygulaması ile toplanan veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Z kuşağına giren öğrenciler üzerinde uygulanan araştırma sonucunda, öğrencilerin iş ve iş yeri tercihlerinde ekonomik değer, iş koşulları, işyeri itibarı ve örgüt kültürü gibi konuların en önemli sıralamayı oluşturduğu tespit edilmiştir.

Pekel ve arkadaşları (2020), Ankara Üniversitesi sağlık yönetimi öğrencilerinin iş hayatı özellikleri ve iş hayatından beklentilerini incelemiştir. Çalışmaya katılmaya gönüllü olan Z kuşağı öğrencilerinden yüz yüze toplanan anket verileri SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, Z kuşağı öğrencilerinin esnek çalışmayı tercih ettikleri, iş hayatı ve sosyal hayatın eşit ve birlikte yaşanması gerektiği, teknolojiyi fazlasıyla kullanmaktan çekinmedikleri, iş yükünün az olması gerektiği, emir almaktan hoşlanmadıkları, hızlı terfi etmek istedikleri ve çalışanlar ile yöneticiler arasında yakınlık ve içtenlik aradıkları tespit edilmiştir.

Taşlıyan, Eyitmiş ve Gündüğü (2014), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi son sınıf öğrencilerinin iş hayatındaki motivasyon, karar verme, iletişim ve yönetim gibi değişkenler ile ölçülen beklentilerini incelemiştir. Anket ile toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, Y kuşağı öğrencilerin iş hayatından beklentilerinde, motivasyonun ve kişisel gelişimin diğer değişkenlere göre daha önemli olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilerin doğum yerlerinin ve gelir düzeylerinin, beklentileri üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1. Araştırma Evreni

Araştırmanın evrenini, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi bünyesinde bulunan meslek yüksekokullarının iktisadi ve idari programlarında öğrenim gören ikinci sınıf öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini; işletme yönetimi, muhasebe ve vergi uygulamaları, büro yönetimi ve sekreterlik, bankacılık ve sigorta, halkla ilişkiler, lojistik, maliye ve dış

ticaret programlarındaki öğrencilerden kolayda örneklem yöntemi ile seçilen ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada toplam 457 adet anket uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan anket soruları, Jusoh, M., Simun, M. ve Chong, S. C. (2011) tarafından geliştirilen ve Türkçeye çevrilerek Düzgün (2020) tarafından kuşakların çalışma hayatından beklentilerinin karşılaştırıldığı makalede de yararlanılan beklenti ölçeği dikkate alınarak oluşturulmuştur. Araştırma evrenini oluşturan katılımcıların demografik bilgilerini gösteren cinsiyet, program, öğretim ve yaş değerleri Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4 ve Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet Bilgileri

Değişken	Türü	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	232	50,8
	Erkek	225	49,2
	Toplam	457	100

Tablo 2’de katılımcıların %50,8’inin kadınlar ve %49,2’sinin erkeklerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Program Bilgileri

Değişken	Türü	Sayı	Yüzde (%)
Program	İşletme Yönetimi	85	18,6
	Muhasebe ve Vergi Uyg.	72	15,8
	Büro Yönetimi	80	17,5
	Bankacılık ve Sigorta	83	18,2
	Halkla İlişkiler	39	8,5
	Lojistik	52	11,4
	Maliye	32	7
	Dış Ticaret	14	3,1
	Toplam	457	100

Tablo 3'te araştırmaya katılan öğrencilerin program dağılımlarının ilk sırasında %18,6 ile işletme yönetimi, ikinci sırasında %18,2 ile bankacılık ve sigorta ve üçüncü sırasında %17,5 ile büro yönetimi programlarının yer aldığı görülmektedir. Bu programların diğer programlardan farklı olarak ikinci öğretimlerinin de olması, sıralamadaki yerlerinin belirlenmesine önemli bir etki yapmıştır. En az katılımın ise %3,1 ile dış ticaret programı olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Öğretim Bilgileri

Değişken	Türü	Sayı	Yüzde (%)
Öğretim	I. Öğretim	306	67
	II. Öğretim	151	33
	Toplam	457	100

Tablo 4'e göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %67'sinin I. öğretim %33'ünün ise II. öğretim öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yaş Bilgileri

Değişken	Aralığı	Sayı	Yüzde (%)
Yaş	17-18	22	4,8
	19-20	175	38,3
	21-22	192	42
	23-24	68	14,9
	Toplam	457	100

Tablo 5'e göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %80 gibi büyük bir çoğunluğunun 19-22 yaş aralığındaki katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Böylece araştırmaya katılan öğrencilerin, 1999-2006 yılları arasında doğan "Z kuşağı" olarak tanımlanan katılımcılardan oluştuğu tespit edilmiştir..

Örneklem yeterliliğinin belirlenmesi için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinde % 86,9 oranında bir yeterlilik derecesi elde edilmiştir. Araştırmalarda örneklem uygunluk ölçüsü olan KMO indeksinin %60'ın üzerinde olması gerekir (Büyüköztürk, 2007). Elde edilen veriler çalışmanın örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir.

4.2. Araştırmanın Analiz ve Testleri

4.2.1. Güvenilirlik Analizi

Araştırmanın soruları katılımcıların demografik özelliklerinin yer aldığı birinci kısım ve her biri 6 ifadeden oluşan örgüt kültürü, yönetici, iletişim, karar verme, takım çalışması ve motivasyon beklentilerinin sorgulandığı 6 boyuttan meydana gelen ikinci kısımdan oluşmaktadır. Ölçek boyutlarının genel güvenilirlik test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Ölçek Boyutlarının Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik	Boyut	Soru Sayısı	Yüzde (%)
Cronbach Alpha	Örgüt Kültüründen Beklentileri (ÖKB)	6	70
	Liderden Beklentileri (LB)	6	77
	İletişim Açısından Beklentileri (İB)	6	65
	Karar Verme Açısından Beklentileri (KVB)	6	63
	Takım Çalışması Açısından Beklentileri (TÇB)	6	77
	Motivasyon Açısından Beklentileri (MB)	6	87
	Toplam	36	92

Bir ölçeğin iç tutarlılık katsayısının (Cronbach alpha) $60 \leq \alpha \leq 70$ olması kabul edilebilir ve $80 \leq \alpha$ olması yüksek güvenilirlik seviyesine sahip olduğu anlamına

gelmektedir (Çınar ve Temelli, 2017; Düzgün, 2020; Kalaycı, 2008; Nunally, 1978). Ölçek boyutlarının ve ölçek genelinin yapılan güvenilirlik analizlerinin sonuçlarına göre birinci, üçüncü ve dördüncü boyutları kabul edilebilir iç tutarlılık oranlarına sahipken, ölçeğin ikinci, beşinci ve altıncı boyutlarının ve genel ölçek güvenilirlik katsayısının yüksek sayılabilecek güvenilirlik katsayı değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Bu değerler ölçek iç tutarlılığının yüksek derecede sağlanmış olduğunu ifade etmektedir.

4.2.2. Normallik Testi

Z kuşağı olarak tanımlanan meslek yüksekokulu iktisadi ve idari programları öğrencilerinin mezuniyet sonrası beklentilerinin demografik niteliklerinden etkilenip etkilenmediğini değerlendirecek olan testler yapılmadan önce hangi testlerin yapılacağına karar vermek amacıyla ölçeğin normal dağılım testleri yapılmıştır. Normallik testi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Normallik Testi

Beklenti Boyutları	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
ÖKB	-,712	,885
LB	-,774	1,222
İB	-,197	,228
KVB	-,355	,664
TÇB	-,445	,244
MB	-1,344	2,280

Normallik testinin çarpıklık (Skewness) ve basıklık (Kurtosis) değerlerinin Büyüköztürk vd. (2011) + - 1,00 değerleri arasında; Tabachnick ve Fidell (2013) + - 1,50 değerleri arasında ve George ve Mallery (2010) ise + - 2,00 değerleri arasında olduğunda verilerin normal dağıldığı varsayılmaktadır. Elde edilen normallik analiz

sonuçlarının istenilen veri değerleri çerçevesinde olması nedeniyle çalışmanın verilerinin normal dağıldığı söylenebilir.

4.2.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Bu başlık altında araştırma verilerinin ortalamaları SPSS’te programında hesaplanarak tanımlayıcı istatistikler ve karşılaştırma testleri yapılmıştır. Tablo 9’da elde edilen ortalamalar Tablo 8’de belirtilmiş olan 5’li Likert yöntemiyle hazırlanan anketlerin değerlendirme kriterlerine Kaplanoğlu (2014) göre yorumlanmıştır.

Tablo 8: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	N	Min	Max	Ort	Ss	Değerlendirme
ÖKB	457	1,83	5,00	4,2028	,55986	Katılıyorum
LB	457	1,17	5,00	4,1780	,60229	Katılıyorum
İB	457	1,17	5,00	3,8122	,64722	Katılıyorum
KVB	457	1,67	6,00	4,0346	,59200	Katılıyorum
TÇB	457	1,33	5,00	3,9540	,67796	Katılıyorum
MB	457	1,00	5,00	4,4592	,62001	Kesinlikle Katılıyorum
Genel	457	1,44	5,00	4,1068	,47043	Katılıyorum

Katılımcıların beklentilerle ilgili vermiş oldukları yanıtların ortalamaları incelendiğinde Motivasyon beklentisine (4,45) kesinlikle katılıyorum bunun dışındaki diğer beklentilere ise katılıyorum şeklinde bir yanıt verdikleri görülmüştür. Ayrıca genel ortalamaya bakıldığında katılımcıların beklentilerin tüm boyutlarında (4,10) katılıyorum olarak değerlendirilebilecek bir beklenti ortalamasına sahip oldukları belirlenmiştir.

Tablo 9: 5'li Likert İle Hazırlanmış Anketlerin Analizlerinde Ortalama Puanlarının Değerlendirme Aralıkları

Aralık	Seçenek
1,00-1,80	Kesinlikle Katılmıyorum
1,81-2,60	Katılmıyorum
2,61-3,40	Kararsızım
3,41-4,20	Katılıyorum
4,21-5,00	Kesinlikle Katılıyorum

4.2.4. Katılımcıların Demografik Özellikleriyle İlgili Fark Analizleri

Katılımcıların demografik özellikleriyle ilgili fark analizleri; cinsiyet, öğretim türü, program ve yaşlarına göre sıralanmıştır.

4.2.4.1. Katılımcıların Cinsiyet Özelliklerine Göre Fark Analizi

Katılımcıların cinsiyet özelliklerinin beklentileriyle ilgili bir fark oluşturup oluşturmadığının belirlenmesine yönelik olarak değişken sayısının bağımsız iki grup (Kadın – Erkek) olması dolayısıyla t-testi uygulanmış ve analiz sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Cinsiyete Göre Katılımcıların Beklentileriyle İlgili T-Testi Analizi

Boyutlar	( ) Erkek ( ) Kadın	Ortalama	F	Sig (P*)	t	Sig. (2- tailed)
ÖKB	ERKEK	4,239	.576	.448	1.373	.170
	KADIN	4,167				
LB	ERKEK	4,205	.114	.735	.951	.342
	KADIN	4,151				
İB	ERKEK	3,855	1.701	.193	1.412	.159
	KADIN	3,770				
KVB	ERKEK	4,046	.073	.787	.427	.670
	KADIN	4,023				
TÇB	ERKEK	3,943	.355	.551	-.321	.748
	KADIN	3,964				
MB	ERKEK	4,409	2.586	.109	-1.685	.093
	KADIN	4,507				

Tablo 10 incelendiğinde kadın ve erkek katılımcıların beklentilerle ilgili ifadelere vermiş oldukları yanıtlarda bir farklılık olup olmadığını belirlemek için uygulanan t-testi sonuçlarına göre anlamlılık değerinin 0.05 ten küçük olması (Sig (P*) < 0,05) şartını sağlayan bir değer olmaması nedeniyle varyansın homojen dağıldığı görülmektedir. T-testi analizinde elde edilen sonuçların tamamının 0,05'ten büyük olması kadın ve erkek katılımcıların beklentileri bakımından fark olmadığını göstermektedir.

4.2.4.2. Katılımcıların Öğretim Türü Özelliklerine Göre Fark Analizi

Anket sorularında yer alan demografik özelliklerden bağımsız iki grup oluşturan bir diğer değişken olan katılımcıların öğretim (I. Öğretim – II. Öğretim) türünün beklentiler açısından bir fark oluşturup oluşturmadığı yine t-testiyle analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11: Öğretim Türüne Göre Katılımcıların Beklentileriyle İlgili T-Testi Analizi

Boyutlar	( ) I Öğretim ( ) II Öğretim	Ortalama	F	Sig (P*)	t	Sig. (2-tailed)
ÖKB	I ÖĞRETİM	4,154	1.121	.290	-2.661	.008
	II ÖĞRETİM	4,301				
LB	I ÖĞRETİM	4,153	.063	.802	-1.260	.208
	II ÖĞRETİM	4,228				
İB	I ÖĞRETİM	3,778	1.306	.254	1.569	.117
	II ÖĞRETİM	3,879				
KVB	I ÖĞRETİM	3,985	2.050	.153	2.552	.011
	II ÖĞRETİM	4,134				
TÇB	I ÖĞRETİM	3,921	2.290	.131	1.460	.145
	II ÖĞRETİM	4,019				
MB	I ÖĞRETİM	4,427	2.798	.095	1.580	.115
	II ÖĞRETİM	4,524				

Tablo 11’e göre, gerçekleştirilen analiz sonucunda elde edilen veriler Sig (P*) < 0,05 şartını sağlayan bir değer ortaya çıkmaması nedeniyle varyansın homojen dağıldığını gösterir. Katılımcıların öğretim türüne göre bir farklılık olup olmadığını değerlendirmek amacıyla Sig. (2-tailed) anlamlılık değerleri incelendiğinde I.

Öğretim öğrencileri ve II. Öğretim öğrencilerinin örgüt kültürü ($0.008 < 0,05$) ve karar verme ($0.011 < 0,05$) boyutuyla ilgili anlamlılık değerlerinin $P < 0,05$ şartını sağladığı görülmüştür. Bu durum I. öğretim ve II. öğretim öğrencilerinin bu iki boyutta yer alan ifadelere vermiş oldukları yanıtlarda bir farklılık olduğunu ifade etmektedir. Bu iki boyuta verilen yanıtların ortalamaları incelendiğinde hem örgüt kültürü hem de karar verme boyutunda II. öğretim öğrencilerinin I. öğretim öğrencilerine göre beklentilerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer dört boyutta ise öğretim türüne göre verilen yanıtlar açısından bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

4.2.4.3. Katılımcıların Eğitim Gördükleri Programlara Göre Fark Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilerle ilgili veriler iktisadi ve idari programlarda eğitim verilen sekiz ayrı bölümden elde edilmiştir. Bu bölümlerde eğitim gören öğrenciler arasında iş hayatından beklentiler konusunda bir farklılık olup olmadığını değerlendirmek amacıyla değişkenlerin birden fazla grup oluşturması nedeniyle tek yönlü varyans (One-Way ANOVA) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12: Programlara Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ÖKB	Between Groups	2,114	7	,302	,963	,458
	Within Groups	140,818	449	,314		
	Total	142,932	456			
LB	Between Groups	2,701	7	,386	1,065	,385
	Within Groups	162,712	449	,362		
	Total	165,414	456			
İB	Between Groups	1,635	7	,234	,554	,793
	Within Groups	189,383	449	,422		
	Total	191,018	456			
KVB	Between Groups	2,495	7	,356	1,017	,418
	Within Groups	157,318	449	,350		

	Total	159,813	456			
TÇB	Between Groups	1,416	7	,202	,436	,879
	Within Groups	208,175	449	,464		
	Total	209,591	456			
MB	Between Groups	2,935	7	,419	1,092	,367
	Within Groups	172,358	449	,384		
	Total	175,293	456			

Tablo 12'ye göre, analiz sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde gruplar arası anlamlılık değerlerinin anlamlılık (Sig < 0,05) anlamlılık şartını sağlamaması ve anlamlı olmaması dolayısıyla beklentiler açısından programlar arasında bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

4.2.4.4. Katılımcıların Yaşlarına Göre Fark Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş gruplarının iş hayatından beklentileri konusunda bir farklılık olup olmadığını değerlendirmek amacıyla değişkenlerin birden fazla grup oluşturması nedeniyle tek yönlü varyans (One-Way ANOVA) analizi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13: Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testi

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
ÖKB	Between Groups	2,011	3	,670	2,155	,093
	Within Groups	140,921	453	,311		
	Total	142,932	456			
LB	Between Groups	1,968	3	,656	1,818	,143
	Within Groups	163,446	453	,361		
	Total	165,414	456			
İB	Between Groups	1,293	3	,431	1,029	,379
	Within Groups	189,725	453	,419		
	Total	191,018	456			

KVB	Between Groups	,238	3	,079	,225	,879
	Within Groups	159,575	453	,352		
	Total	159,813	456			
TÇB	Between Groups	1,480	3	,493	1,074	,360
	Within Groups	208,111	453	,459		
	Total	209,591	456			
MB	Between Groups	2,598	3	,866	2,272	,080
	Within Groups	172,695	453	,381		
	Total	175,293	456			

Tablo 13 incelendiğinde, yaş değişkenine göre öğrencilerin iş hayatından beklentilerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemek üzere yapılan analizde anlamlılık (Sig < 0,05) şartını sağlayan bir grup olmaması nedeniyle gruplar arasında beklentiler açısından bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

4.3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada öğrencilere mesleki faaliyetlerindeki örgüt kültürü, lider, iletişim, karar verme, takım çalışması ve motivasyon beklentilerini ölçümlemek amacı ile sorular yöneltilmiştir. “1” kesinlikle katılmıyorum ile başlayıp “5” tamamen katılıyorum ile biten likert ölçeği sıralanan yanıtlar elde edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre oluşturulan özet değerler Tablo 14, Tablo 15, Tablo 16, Tablo 17, Tablo 18 ve Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 14: Öğrencilerin Örgüt Kültürü Açısından Beklenti Değerleri

Boyut	N	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Ort
		%	%	%	%	%	
‘Çalışanlar, takım halinde uyumlu çalışmalı’	457	0,4	1,8	5,5	34,1	58,2	4,479
‘İşletmede çalışanlar birbirlerine değer vermeli’	457	0,2	2,6	4,2	37,6	55,4	4,453
‘İşletme, çalışanlarının daha verimli olabilmesi için daima yollar aramalı’	457	0,2	2,6	5,5	37,4	54,3	4,428

‘İşletme, müşterilerini dinlemeli ve onların gerksinimlerine hızlı yanıt vermeli’	457	1,3	4,6	11,6	37,4	45,1	4,203
‘İşletme, çalışanlarının herhangi bir kişisel probleminin üstesinden gelebilmesi için çözüm aramalı’	457	2,6	6,6	16,6	35,4	38,7	4,010
‘İşletme, her zaman işletmede olup bitenleri çalışanları ile paylaşmalı’	457	2,2	16,2	22,5	33,5	25,6	3,641

Tablo 14’e göre, öğrencilerin örgüt kültürü açısından ilk sırada 4,479 ortalama ile takım halinde uyumlu çalışma ortamı yönünde beklenti içerisinde oldukları görülmektedir. İkinci sırada ise 4,453 ortalama ile çalışanların birbirlerine değer vermesi gerektiği sonucu elde edilmiştir. Anket sorularına verilen yanıtlarda örgüt kültürü açısından altı boyutun beşinde de oldukça yüksek ve (4 üzeri) bir ortalama değer elde edilmiştir. Böylece tüm boyutları ile iş başarısında örgüt kültürü faktörünün katılımcılar bakımından pozitif yönde bir anlamlılık taşıdığı görülmektedir.

Tablo 15: Öğrencilerin Lider Açısından Beklenti Değerleri

Boyut	N	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Ort
		%	%	%	%	%	
‘Yöneticim standartlara uymayan durumlarda beni uyarmalı’	457	0,4	2,2	8,3	39,8	49,2	4,352
‘Yöneticim gelecekte karşılaşılabileceğim firmalara göre bir vizyon oluşturmalı’	457	1,1	2,4	9,4	43,8	43,3	4,258
‘Yöneticim düzeltilmesi gereken hatalar için performansımı izlemeli’	457	0,7	3,1	10,9	44,2	41,1	4,221
‘Yöneticim yapılması gerekenleri yaptığımda ne elde edeceğimi açıkça belirtmeli’	457	1,1	4,4	11,6	40,5	42,5	4,188
‘Yöneticim benim için rol model olmalı’	457	3,1	4,6	16,0	36,3	40,0	4,056
‘Yöneticim çabalarımın karşılığında ödüllendirilebilmem için ne yapmam gerektiğini söylemeli’	457	3,1	5,9	15,8	39,4	35,9	3,991

Tablo 15 incelendiğinde, lider açısından öğrencilerin beklentilerinin ilk üç sırasında; 4,352 ortalama ile yöneticilerin çalışanlarına olumlu yönde yaklaşımlarını içeren standartlara uymayı sağlamak, 4,258 ortalama ile gelecekte karşılaşılabilecek fırsatlara göre vizyon oluşturabilmek ve 4,221 ortalama ile performansın artırılması için hataların düzeltilmesi gerektiği yönünde beklentilerin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 16: Öğrencilerin İletişim Açısından Beklenti Değerleri

Boyut	N	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Ort
		%	%	%	%	%	
‘İnsanlarla konuşurken nazik ve yardımsever olurum’	457	0,7	2,0	7,0	37,0	53,4	4,404
‘Düşüncelerimi başkalarıyla özgürce paylaşmalıyım’	457	3,1	4,2	15,5	30,6	46,6	4,135
‘İnsanlarla sohbet etmekten keyif alırım’	457	3,3	4,2	16,8	35,7	40,0	4,005
‘İş arkadaşlarının problemlerini dinlerim’	457	3,9	7,7	17,7	37,2	33,5	3,886
‘Çoğunlukla aklıma ilk geleni söylerim’	457	9,2	19,0	23,9	24,1	23,9	3,343
‘İş arkadaşlarıma çok uzun ve kesin talimatlar veririm’	457	12,0	23,9	25,6	23,9	14,7	3,052

Tablo 16’ya göre, öğrencilerin iletişim açısından beklentilerinin ilk sırasında 4,404 ortalama ile nazik ve yardımsever olmayı istemeleri yer almaktadır. İkinci sırada ise 4,135 ortalama ile düşüncelerini başkalarıyla paylaşmayı istemeleri gelmektedir. Sonrasında sıralamanın sohbet etmekten keyif alan, iş arkadaşlarının problemlerini dinleyen hazır cevap çalışmayı isteyen beklentilerin yer aldığı görülmektedir. Beklentinin son sırasında 3,052 ortalama ile çok uzun ve kesin talimat veririm şeklindeki olumsuz iletişim beklentisi yer almaktadır.

Tablo 17: Öğrencilerin Karar Verme Açısından Beklenti Değerleri

Boyut	N	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Ort
		%	%	%	%	%	
‘Makul ve sistematik bir şekilde karar aldığımda kendimi daha rahat hissederim’	457	1,3	3,3	7,4	37,4	50,5	4,328

‘Gerçek bilgilerin ayrıntılı analizine dayanarak kararlar veririm’	457	1,8	2,0	10,9	42,0	43,3	4,234
‘Karar alırken içgüdülerimden ziyade gerçekleri dikkate alırım’	457	1,1	3,3	17,3	39,4	38,9	4,120
‘Karar verirken içgüdülerime ve tepkilerime güvenirim’	457	2,8	3,9	14,7	36,5	42,0	4,111
‘Veriler bir seçeneğin doğru olduğunu gösterse-ler bile tam olarak inanmadığım bir konuda karar vermem’	457	3,3	8,3	19,0	37,0	32,4	3,870
‘Karar alırken kararın ardında mantıklı bir se-bep aramaktansa kararın doğru olduğunu hissetmeyi tercih ederim’	457	8,5	14,4	18,4	31,7	26,9	3,542

Tablo 17’ye göre, öğrencilerin karar verme açısından verdikleri yanıtların ortalama değerleri incelendiğinde ilk sırada 4,328 ortalama ile makul ve sistematik bir kararın kendilerini rahat hissedireceği sonucu elde edilmiştir. İkinci sırada 4,234 ortalama ile bilgilerin ayrıntılı analizine dayanarak karar almak istedikleri beklentisi tespit edilmiştir. Ortalamalara göre karar vermede en düşük beklentinin ise 3,542 ortalama ile karar alırken mantıklı bir sebep yerine, hislere dayanarak alınmasının tercih edildiği sonucu elde edilmiştir.

Tablo 18: Öğrencilerin Takım Çalışması Açısından Beklenti Değerleri

Boyut	N	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Ort
		%	%	%	%	%	
‘Toplantılarda takımına yön verme konusunda sorumluluk alırım’	457	2,0	4,2	16,8	41,8	35,2	4,041
‘Toplantılarda takım arkadaşlarımın farklılıklarını çözmelerine aktif olarak yardımcı olurum’	457	2,2	4,6	13,6	46,4	33,3	4,039
‘Genellikle diğer ekip üyeleri arasında oluşan anlaşmazlıkların çözülmesine yardımcı olurum’	457	3,1	3,3	15,5	43,3	34,8	4,035
‘Takımda olup biten hakkında herkesin haberdar olmasını sağlarım’	457	3,1	5,9	18,4	38,9	33,7	3,943
‘Genellikle takımın tartışmayı nasıl organize edeceğini belirlemesine yardımcı olurum’	457	2,4	4,8	18,4	46,4	28,0	3,927

‘Toplantıda konuşulan konularla ilgili not tutan kişi olmaktan hoşlanırım’	457	7,4	6,1	22,5	33,0	30,9	3,737
--	-----	-----	-----	------	------	------	-------

Tablo 18 incelendiğinde, öğrencilerinin takım çalışması açısından beklentilerinin ilk sırasında 4,041 ortalama ile takımına yön verme konusunda sorumluluk aldıkları ve 4,039 ortalama ile ekip üyeleri arasında oluşan anlaşmazlıkların çözülmesine yardımcı oldukları görülmektedir. Son sırada ise 3,737 ortalama ile ekip içerisinde ve toplantılarda not alan takım üyesi olmak istenmeleridir. Böylece ankete katılan öğrencilerin takım çalışması faaliyeti bakımından not tutan pasif bir görevden ziyade çözüm odaklı ve sorumluluk alan daha aktif bir beklenti içerisinde olmaları ekip başarısı bakımından olumlu bir sonuç olarak gözükmektedir.

Tablo 19: Öğrencilerin Motivasyon Açısından Beklenti Değerleri

Boyut	N	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Ort
		%	%	%	%	%	
‘Yetenek ve becerilerimi geliştirme fırsatı beni motive eder’	457	0,7	1,3	7,9	26,7	63,5	4,509
‘Yöneticimden aldığım övgü beni motive eder’	457	2,4	0,2	6,8	28,7	61,9	4,474
‘Değerli bir şeyleri başarma imkânının olması beni motive eder’	457	1,1	0,7	7,9	31,3	59,1	4,466
‘İşimde sahip olduğum özgürlük miktarı beni motive eder’	457	0,9	0,9	7,0	34,4	56,9	4,455
‘Terfi veya daha iyi bir iş bulma şansı beni motive eder’	457	1,8	2,4	6,8	28,0	61,1	4,442
‘Birlikte çalıştığım insanların arkadaş canlılığı beni motive eder’	457	0,9	2,4	9,6	29,3	57,8	4,407

Tablo 19’a göre, motivasyon açısından beklentilerin ilk sırasını 4,509 ortalama ile yetenek ve becerilerin geliştirilmesi için verilen fırsatlar oluşturmaktadır. İkinci sırada 4,474 ortalama ile yöneticilerden alınan övgünün motivasyonu artırabileceği gelmektedir. Sonrasında sıralamanın bir şeyleri başarma imkanının olması, sahip olunan özgürlük miktarı ve terfi imkanının olması gibi beklentilerden

oluştugu görülmektedir. En düşük motivasyon beklentisinin 4,407 ortalama ile çalışma ortamındaki insanların arasındaki arkadaşlığın motivasyonu artırabileceğidir. Ankete katılan öğrencilerin motivasyon beklentileri ile ilgili olarak tüm faktörler için verdikleri yanıtlarda, 4'ün üzerinde bir ortalama ile motivasyon beklentisinin yüksek olduğu ve iş başarısı için motivasyonun önemli olduğu sonucu elde edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

X ve Y kuşaklarında olduğu gibi, Z kuşağında kendine özgü kişilik özelliklerini iş yaşamına yansıtılabilmektedir. Bu nedenle çalışma Z kuşağı ön lisans öğrencilerinin iş yaşamına ait beklentilerini ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi bünyesinde bulunan iktisadi ve idari programlarının önlisans seviyesinde eğitim alan ikinci sınıf öğrencilerinin, çalışma hayatlarındaki örgüt kültürü, lider, iletişim, karar verme, takım çalışması ve motivasyon gibi iş başarısı ile doğrudan etkili faktörlerin beklenti düzeyleri incelenmiştir. Yapılan analizlere göre elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir;

- Analizin sonucuna göre, örgüt kültürü açısından işletmeler, Z kuşağı çalışanlarına takım halinde ve birbirine değer verilerek oluşturulan bir çalışma ortamı sağlamalıdır. Ayrıca daha verimli çalışabilmesi için yönetim tarafından sürekli yeni yollar aranmalıdır. Öğrencilerin beklentilerinin örgüt kültürü açısından 4,20 ortalama ile yüksek bir düzeyde olduğu sonucu elde edilmiştir.
- Analiz sonucuna göre, öğrencilerin liderden beklentileri içerisinde ilk sırayı yöneticiler tarafından izlenerek, performansa göre değerlendirilip, uyarılma beklendikleri sonucu elde edilmiştir. Bu konuda en düşük beklentinin yöneticinin çalışanlara rol model olması ve ödüllendirme noktasında yöneticiden ne yapılması gerektiğinin söylenmesidir. Öğrencilerin liderden beklentileri konusunda 4,18 ortalama ile yüksek bir düzeyde olduğu sonucu elde edilmiştir.

- İletişim açısından beklenti noktasında, öğrencilerin düşüncelerini başkalarıyla özgürce paylaşmak istemeleri, dinlemenin ve sohbet etmenin iletişimin vazgeçilmez bir unsuru olması gerektiği sonucu elde edilmiştir. Öğrencilerin iletişim açısından beklentileri konusunda 3,80 ortalama değeri ile diğer beklentilere göre daha düşük seviyede olduğu sonucu elde edilmiştir.
- Analiz sonucuna göre, öğrencilerin karar verme açısından beklentilerinin ilk sırasında, işle ilgili alınan kararlara katılımın sistematik olması halinde kendilerini daha rahat hissedecekleri sonucu elde edilmiştir. Ayrıca bilgilerin ayrıntılı analizine dayanılarak karar verilmesi gerektiği beklentisi hakimdir. Bu konuda beklentinin son sırasında karar alırken kararın ardında mantıklı bir sebep aramaktansa, kararın doğru olduğunu hissederek alınması gerektiği yer almaktadır. Öğrencilerin karar alma açısından beklentileri konusunda 4,03 ortalama ile makul bir düzeyde olduğu sonucu elde edilmiştir.
- Takım çalışması açısından beklentinin ilk sıralarında, toplantılarda takımına yön verme konusunda sorumluluk almak isteyen ve takım arkadaşlarının anlaşmazlıklarının çözümünde yardımcı olmak isteyen bir takım çalışması beklentisi olduğu sonucu elde edilmiştir. Öğrencilerin takım çalışması açısından beklentileri konusunda 3,95 ortalama değeri elde edilmiştir. Bu sonucun, öğrencilerin diğer beklentilere göre daha zayıf bir beklenti içerisinde olduğunu göstermektedir.
- Analiz sonucuna göre, öğrencilerin motivasyon açısından beklentilerinin birinci sırasında yetenek ve becerilerini geliştirme fırsatı verilmesinin motivasyonu artıracacağı sonucu elde edilmiştir. Beklentinin ikinci ve üçüncü sırasında ise, yöneticilerden övgü almak ve birşeyleri başarma imkanının tanınması yer almaktadır. Öğrencilerin beklentilerinin motivasyon konusunda 4,46 ortalama ile en yüksek düzeyde olduğu sonucu elde edilmiştir.

İşletmelerin geleneksel kalıplardan çıkarak Z kuşağının yukarıda belirtilen beklentilerini karşılamaya yönelik esnekliklerin sağlanması gerekmektedir. Yeni ve farklı hedefleri olan bu yeni kuşağın iş hayatına bir avantaj oluşturabilmesi için, işverenler tarafından bu neslin nasıl yönetilebilmesi gerektiği iyi bilinmelidir. Böylece bu kuşağa kendi hedeflerini belirleme ve fikirlerini sunabilme açısından özgürlük sağlandığı takdirde hem çalışma motivasyonu hem de iş başarısı noktasında etkin sonuçlar alınması sağlanacaktır.

Bu beklenti sonuçlarının, bilimsel olarak açıklanan Z kuşağı çalışma hayatı özelliklerine göre, daha yapıcı ve iş başarısı odaklı nitelikler olduğu söylenebilir. İktisadi ve idari program öğrencilerinin, istihdam açısından iş verenler, meslek elemanları, meslek kuruluşları ve kamu gibi tüm tarafların sorumluluk alarak, bu beklentilerinin karşılanması noktasında birlikte hareket edilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın yalnızca Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ön lisans öğrencilerine yapılmış olması araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelecekte daha kapsamlı çalışmalar yapılarak, iş hayatından beklentinin Z kuşağı ve Z kuşağından sonra gelen Z Alpha kuşağına göre farklılıkların ortaya konulması açısından faydalı sonuçlar elde edilebilecektir.

Kaynakça

- Atmaca, M. ve Çoşgun, N. (2014). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne bağlı Meslek Yüksek Okullarında muhasebe eğitimi alan öğrencilerin motivasyonlarının ve beklentilerinin değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 167-184.
- Başer, H. (2010). *Meslek Yüksekokullarında muhasebe eğitimi ve iş dünyasının beklentilerine göre yapılandırılması* [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (1. Baskı). Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2011). *Sosyal Bilimler için İstatistik* (7. Baskı). Pegem Akademi.
- Çınar, Ö. ve Temelli, F. (2017). Üniversite öğrencilerinin akademik başarılarını etkileyen örgütsel faktörler ölçeğinin geliştirilmesi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi örneği [Sözlü Sunum]. "ICOME'17 - International Congress of Management Economy and Policy.

- Delice, F. ve Ezin, Y. (2022). Z Kuşağının muhasebe eğitimine bakış açısı ve muhasebe eğitiminden beklentisi üzerine bir araştırma. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 1-16.
- Deniz, D. ve Gemlik, H. N. (2022). Z kuşağı öğrencilerinin kişilik özellikleri bağlamında iş hayatına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-11.
- Düzgün, A. (2020). Y ve Z kuşaklarının iş hayatından beklentilerinin karşılaştırılması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 218-241. <https://doi.org/10.17218.hititsosbil.734483>.
- George, D., & Mallery, M. (2001). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference 10.0 update* (3rd Edition). Allyn and Bacon.
- Jusoh, M., Simun, M., & Chong, S. C. (2011). Expectation gaps, job satisfaction, and organizational commitment of fresh graduates: Roles of graduates, higher learning institutions and employers. *Education Training*, 53(6), 515-530. <https://doi.org/10.1108/00400911111159476>.
- Kabakcı, B. (2022). *Z kuşağının iş hayatından beklentileri*. Konya Ticaret Odası Yayını.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (3. Baskı). Asil Yayın.
- Kaplanoğlu, E. (2014). Muhasebe stajyerlerinin meslek mensuplarından ve meslek örgütlerinden beklentileri: Manisa ili araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 265-284.
- Kılınç, E. ve Varol, F. (2021). *Z kuşağının iş hayatına ilişkin beklentileri ve kariyer alguları*. Ekin Yayınları.
- Mayatürk Akyol, E., Yılmaz, İ. ve Yurttaşer, F. (2015). Yöneticilerin asistanlarından ve öğrencilerin gelecekte beklenen beklentilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 5(3), 14. BÜROKON Özel Sayısı, 1-14.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory* (2nd ed.). McGraw-Hill.
- Özgüler, D., Koca, T. ve Özgüler, A. T. (2013). Meslek Yüksekokullarında eğitim öğretim süresinin irdelenmesi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, UMYOS Özel Sayısı, 40-43.
- Pekel, B., Çalışkan, F., Doğan, M., Öner, S., Kaya, T., Özyıldız, Z. ve Erbay, E. (2020). Z kuşağı öğrencilerinin iş hayatı kişilik özelliklerinin ve iş beklentilerinin belirlenmesi: Ankara Üniversitesi örneği. *Sağlık Hizmetlerinde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 1(1), 1-9.
- Saatçı, G. (2013). Öğrencilerin pazarlama mesleğini seçme nedenlerinin incelenmesi: Harmançık Meslek Yüksekokulu örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 36-50.
- Sayın, A. A. ve Küçük, Ü. (2020). Lojistik bölümünü tercih eden öğrencilerin lojistik sektöründen beklentileri: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(28), 1342-1373. <https://doi.org/10.26466/opus.679831>.
- Sladek, B. S., & Grabinger, A. (2016). Gen Z The first generation of the 21st Century has arrived. Erişim adresi: https://www.xyzuniversity.com/wp-content/uploads/2018/08/GenZ_Final-d11.pdf.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th Edition). Pearson.
- Taşlıyan, M., Eytmiş, A. M. ve Gündüğü, E. (2014). Y kuşağı iş yaşamından ne bekliyor. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 19-32.

- Tolbize, A. (2008). *Generational differences in the workplace*. University of Minnesota Community Life Research and Education Center publication.
- Yürekli, E. 2017. Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yükseokulu öğrencilerinin muhasebe eğitimine ve mesleğe bakış açılarının araştırılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(1), 319-339.
- Kariyer.net. (2022). <https://www.kariyer.net/bolumler/iktisadi%2Bidari%2Bbilimler/> adresinden 18 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.
- Yüksek Öğretim Kurumu. (2022). İstatistik. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden 18 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.

Extended Abstract

The purpose of the Vocational Schools, which were transferred to the Higher Education Council by the Ministry of National Education in 1982, is to train a qualified workforce to be employed in the industry, commercial, and service sectors. Vocational Schools stand out as educational institutions that aim to train qualified personnel who can compete and prioritize quality and efficiency. One of the most important goals of these educational institutions is to train staff who will meet the needs and expectations of society and the business world, taking into account both national and international developments. In today's economic and social conditions, where competition is ruthless, it is seen that the expectations of university students and the expectations of employers are becoming increasingly distant from each other. On the one hand, there are the characteristics and aspirations of the generation defined as the Z-generation, and on the other hand, there are more traditional employer demands. Higher education institutions that prepare the Z-generation students for today's competitive business environment and train qualified personnel according to the expectations of the enterprises take the most important place in this regard.

It is a matter that should be taken into account that the professional value gained by the education given in the programs that train management, secretarial, marketing, finance, accounting and logistics professionals in Vocational Schools is important in meeting the expectations of graduates from business life and adapting to business life. Today, the sustainable success of businesses depends on having qualified, devoted and highly committed employees. For this reason, vocational schools that provide education in both vocational and technical subjects have an important place in raising the workforce with these characteristics. In today's business world, where information and information technology change and develop rapidly, raising a qualified workforce that can keep up with this change will make a significant contribution to the economic and social development of the country. Vocational schools, which contribute greatly to the training of such a workforce, will contribute to employment by having a significant portion of 42% of the students studying in higher education in the 2021–2022 academic year in Turkey. Thus, it will fulfill its duty to meet the required workforce throughout the country.

The importance of education in vocational schools is increasing day by day in terms of training qualified personnel to work in trade, service, and industry sectors. It is inevitable that our associate degree programs, which have the competencies for the sector and train personnel with the flexibility to provide training in a shorter time, will contribute to the solution of this problem. Economic and administrative departments include programs that can use numerical data, analyze and manage economic and financial information, and train qual-

ified personnel in administrative fields. Departments of economic and administrative programs have the opportunity to work in all sectors and in a wide range of human and financial programs. It can be said that the graduates of this program are in a more advantageous position compared to other departments in terms of finding a job with these features.

The research population of our study consists of students currently continuing their higher education, and it is known that these students also include the generation defined as the “Z-generation”. For this reason, conceptual explanations of this generation are included in order to shed light on the analyzes in the research part. Generation Z consists of those born between 1996 and 2009. Generation Z is known for being tech-savvy. But members of this generation are more than just technologists. They have witnessed the difficulties of the age in which they were born, such as crises, climate changes, and economic recessions. Thus, the members of this generation have come to a situation where they can behave more cautiously and more realistically. This generation is also called the Internet generation. Although they live together with technology, they are more deficient than the previous X and Y generations in terms of human relations and socialization. It is expected that they will be more successful in business life due to the abundance of opportunities they have and the effects of their technological environment. However, due to their fondness for fun and difficulties with attention and concentration, the entrepreneurial success expected of them is less common.

The Z generation has been shaped by parental excesses, computers, and dramatic technological advances. One of the most frequently reported characteristics of this generation is that they feel comfortable with technology. Other prominent features are listed: they do not value teamwork and collective action, they are not optimistic they are independent and they cannot lead a balanced life. Generation Z is more career-oriented and more persistent in the business world. The members of this generation, who adapt quickly to technology, draw attention with their characteristics of wanting to climb the career ladder quickly and having an impatient expectation of promotion. However, when we look at the assets, expectations, and effectiveness of this generation in business life, it should be taken into account that this generation has just started to take part in the business world and that they are weak in terms of business productivity.

This study aims to investigate the expectations of Z-generation students studying in associate degree economic and administrative programs in business life. In the research, data were obtained from 457 students of business management, accounting and tax applications, office management and executive assistant, banking and insurance, public relations, logistics, finance and foreign trade programs, who were studying in the second year of associate degree programs at Kahramanmaraş Sütçü İmam University by the questionnaire method. In the analysis of the obtained data, first of all, reliability, normality, and difference analyses were performed using the SPSS program. Afterward, the significance of the independent variables was tested by applying the T-test and the ANOVA test. As a result of the analysis of the data, students are expected to freely share their thoughts with others, consider listening and chatting an indispensable quality of communication, believe that participation in business-related decisions should be systematic, and, based on the analysis, it has been found that they expect that they want to take solution-oriented responsibility towards their team-mates and help in the resolution of disagreements.

In the study, the expectation levels of directly effective factors such as organizational culture, leadership, communication, decision-making, teamwork, and motivation in the working lives of second-year students in economic and administrative programs from associate degree programs at Kahramanmaraş Sütçü İmam University were examined. According to the analyses made, the following results were obtained:

- A working environment created as a team and by giving value to each other is desired.

- It is expected to be monitored, evaluated, and warned according to performance by the managers.

- It is said that sharing thoughts freely with others, listening, and chatting should be an indispensable quality of communication.

- It is stated that participation in business decisions should be systematic and based on analysis.

- In the meetings, a role that takes solution-oriented responsibility towards teammates and helps in resolving conflicts is assumed.

- It is said that receiving praise from managers and being allowed to achieve something will increase motivation.

It can be said that these results have more constructive and work success-oriented qualities compared to the working life characteristics of the Z generation, which are scientifically explained. Based on these results, there is a need for cooperation in order to meet the expectations of economic and administrative program students from working life in terms of employability by taking responsibility for all parties such as employers, professional staff, professional organizations and the public.

ÖĞRETMENLERİN TOLERANS DÜZEYİ İLE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yüksel GÜNDÜZ*

Tamer ÇAĞIRGA*

Öz

Çalışma, öğretmenlerin tolerans düzeyleri ile psikolojik iyi oluş durumları arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla yapılan çalışma ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Çalışmanın evrenini 2019-2020 eğitim öğretim yılında, Şırnak il merkezi ve Cizre ilçesinde ilk ve ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenler oluştururken, örneklemini ise evrenden basit tesadüfi yöntemle seçilen 800 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmada, “Tolerans” ve “Psikolojik İyi Oluş” ölçekleri veri toplamak amacıyla kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde, frekans dağılımı, yüzdelik oran, aritmetik ortalama, “t” testi, ANOVA, korelasyon ve regresyon teknikleri kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, öğretmenlerin sahip oldukları toleransın düzeyi “düşük” ve “çok düşük” iken, psikolojik yönden iyi oluş düzeylerinin de “yüksek” olduğu bulunmuştur. Öğretmenlerin sahip oldukları tolerans durumları, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılıklar gösterirken, kıdem durumu, medeni durum, branş, eğitim durumu ve okul türü değişkenleri açısından anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluşları, cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık gösterirken, medeni duruma, eğitim durumu, mesleki kıdemi, kurum türü ve branşa göre anlamlı farklılık göstermemiştir. Öğretmenlerin sahip oldukları tolerans durumları ile psikolojik yönden iyi oluşları arasındaki ilişki, anlamlı ve negatif yönde olmuştur. Öğretmenlerin sahip oldukları tolerans durumları, onların psikolojik yönden iyi oluşlarının anlamlı bir yordayıcısıdır. Bu sonuçlardan hareketle, öğretmenlerin

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, yukselgunduz0735@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4710-8444>

* Yüksek Lisans Mezunlu, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, tameran_2007@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7638-562X>

düşük olan tolerans düzeylerini yükseltici eğitim etkinlikleri ve bu kapsamda değişik uygulamalar yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tolerans, Psikolojik İyi Oluş, Öğretmen, İlişki

The Relationship Between Teachers' Tolerance Level and Psychological Well-Being

Abstract

This research aims to determine the relationship between teachers' tolerance levels and their psychological well-being. In accordance with this purpose, it was carried out in a relational survey model. The population of the study consisted of teachers working in primary and secondary schools in Şırnak provincial center and Cizre district during the 2019-2020 academic year and the sample consisted of 800 teachers selected by simple random method from this population. "Tolerance" and "Psychological Well-Being" scales were used to collect data in the study. In order to analyze the data obtained from the study, such analysis techniques as frequency distribution, percentage ratio, arithmetic mean, "t" test, ANOVA, correlation and regression techniques were used.

According to the findings of the study, while the level of tolerance of teachers was found to be "low" and "very low", their level of psychological well-being was found to be "high". Also, it was revealed that while teachers' tolerance levels showed significant differences in terms of gender, it did not show any significant differences in terms of the variables of seniority, marital status, branch, education level and school type.

| Similarly, it was found that while teachers' psychological well-being showed a significant difference in terms of their gender, it did not show any significant differences in terms of the variables of marital status, educational status, professional seniority, institution type and branch. Lastly, the relationship between teachers' tolerance and their psychological well-being was found to be significant and negative and the tolerance levels of teachers were found to be a significant predictor of their psychological well-being. Based on these results, it is suggested that training activities and different practices are carried out to increase teachers' low tolerance levels.

Keywords: Tolerance, Psychological Well-being, Teacher, Relationship

Giriş

Eğitim sisteminin en önemli öğelerinden biri öğretmendir. Öğretmenler mesleklerinin gereği toleranslı olmak durumundadırlar. Çünkü öğretmenler çok farklı grup ve bireylerle iletişim ve etkileşim içindedirler. Böyle bir yapı içerisinde tolerans gösterilmesi gereken çok durum meydana gelmektedir. Tolerans davranış istenmeyen, hoş gitmeyen ve olumsuz durumlar ortaya çıktığında bu durumlara karşı uzak durmayı gerektirir (Cohen, 2014). Burada tolerans, farklılıkların ve zıtlıkların sosyal hayat bakımından sorun yaratmayacağını önyargısız kabul etme (Kaya, 2000) işlevi görmektedir. Öğretmenin toleranslı davranış göstermesi, onun içinde bulunduğu psikolojik durumla da doğrudan ilgilidir. Öğretmenin içinde bulunduğu psikolojik iyi oluş durumu, onun iletişim ve etkileşim içinde bulunduğu tüm değişkenler üzerinde olumlu etkiler bırakacaktır. Psikolojik iyi oluş, bireyin çevresindeki bireylerle ilişkilerinde nitelikli bir hayatı devam ettirip ettirmediği ile ilgilidir (Ryff ve Keyes, 1995). Bu açıdan bakıldığında öğretmenlerin hem tolerans durumlarının hem de psikolojik iyi oluşlarının önemli olduğu görülmektedir.

Tolerans

Latineden Türkçeye geçen “tolerans” desteklemek, tahammül etmek, katlanmak, kaldırmak, üstüne almak anlamlarını içermektedir (Kabağağaç ve Alova, 1995). Tolerans kelimesinin İngilizce karşılığı, hoşgörü, hoş görme, göz yumma, müsamaha, tahammül, dayanma, katlanma şeklindedir (Atalay, 2008). Toleransın Fransızca karşılığı ise hoşgörü, müsamaha, anlayış, anlayış göstermek, dayanma ve katlanma gücü gibi anlamlara gelmektedir (Saraç, 1985). Tolerans, hoş görmek, dayanmak, tahammül etmek, göz yummak ve karşımızdakinin kusurlarını görmezden gelmek, eksiklerini hoş görmek (Tanış, 1995) olarak ta tanımlanmaktadır. Toleransın genel tanımını Kaya (2000) şu şekilde yapmıştır: Başkalarının olması gerektiği gibi olmadığını düşündüğümüz veya hatalı gördüğümüz fikir, görüş, davranış, inanç,

duygu ve düşüncelerinin onlara göre doğru olabileceğini, kendilerine göre haklı olabileceklerini, aradaki farklılıkların ve zıtlıkların sosyal hayat bakımından problem olmayacağını önyargısız kabul etmektir.

Toleransın yapısal özelliklerine bakıldığında bunların, müsamaha, tesamuh, hoşgörü, sapma, önem, kınama, güç, reddetmeme, iyilik, tahammül oldukları görülmektedir (Batuhan, 2007; Yürüşen, 1996). Müsamaha, izin verme, bir şeyi basit görme veya hafife alma, görmezden gelme, zorluk çıkarmama, görmemiş gibi davranma, zor bir duruma dayanma, hoşgörü ile karşılama gibi anlamlara gelir (Aslan, 2005). Tesamuh, yaygın anlamıyla hoş görme, müsamaha etme, basitleştirme, dikkatsizce ve kayıtsızca davranma anlamına gelmektedir. Kolaylaştırma, bir şeyi basite alma, hafife alma ve başka insanların inançlarını kabul etme anlamına da gelmektedir (Aslan, 2005). Hoşgörü, Türk Dil Kurumu'na (TDK) (2005) göre, hoşgörü, her şeye karşı anlayışlı olma ve olabildiğince hoş görme durumudur. Geniş açıdan tanımına baktığımızda, başkalarına karşı saygılı olma, din, dil, ırk, millet, renk, siyasi düşünce, gelenek, görenek, inanış ve fikir farklılığına bakılmaksızın saygılı olmaktır (Topuz, 1995). Buna rağmen sapmalar da yaşanmaktadır.

Sapma, toleranslı davranılan bir durum, tolerans gösteren bireyin yapılmasına inandığı ya da yaptığı veya düşündüklerine göre uyumsuzluğudur (Locke, 2017). Dini inançları aynı olan insanların mensup oldukları dinin ilkelerini farklı yorumlamaları sapmadır. Önem, tolerans gösteren bireyin sapmanın konusunu ve sapma davranışı gösteren bireyi önemli görmesi gerekmektedir. Kınama, sapma davranışı ve durumu, tolerans sergileyen kişiye göre ahlak bakımından kınanabilir bir değere sahip olmalıdır. Güç, tolerans gösteren kişi, tolerans gösterdiği durum veya davranışı engelleyebilme, bastırabilme veya önleyebilme gücüne sahip olmalıdır. Reddetmeme, tolerans gösteren birey, tolerans gösterdiği durum veya davranışı engelleme, bastırma gücüne sahip olmasına karşın sapma olan bu davranış veya durumun devam etmesi için elindeki gücü kullanmaz. İyilik, bir kişiye hoşgörülü davranmaktır ve hoşgörü gösteren kişi de erdemli bir kişidir (Nicholson, 1985). Tahammül,

tolerans gösteren kişi, tolerans gösterirken beğenmediği, hoşuna gitmediği durum veya davranışa karşı gücünü kullanmadan tahammül eder, o durum veya davranışa katlanır.

Tolerans davranışının oluşabilmesi için istemediğimiz, hoşlanmadığımız ve olumsuz olarak adlandırdığımız durumlar ortaya çıktığında bu durumlara karşı uzak durmamız gerekir (Cohen, 2014). Tolerans doğası, istenmeyen bir durumu normal görmeyi gerektirir. Bu durum karşının hata yapabilirliğinin ve birçok farklılığının kabulü anlamına gelmektedir. Ancak, bireylerin her durumda toleranslı olmalarını beklemek doğru değildir. Çünkü toleransın da bir sınırı vardır. Toleranssızlığı da içine alarak her türlü düşüncenin ifade edilmesine tolerans gösterilse bile, uygulama sürecine girildiği zaman kişinin hak, hürriyet ve düşüncelerini ihlal eden durumlara tolerans gösterilmemelidir (Nicholson, 1985). Ayrıca herhangi birinin başka kişilerce toleranslı olmaya zorlanması bir şey ifade etmez çünkü tolerans göstermek ya da toleranslı olmak zorlamayla yapılamaz. Bir kişinin isteyerek ve bu isteği baskı ve zorlamaya maruz kalmadan tolerans göstermesi ile başkalarının zorlama ve baskılarıyla gönülsüzce tolerans göstermesi arasında belirli bir fark bulunmaktadır (Cohen, 2014). Burada isteyerek gösterilen toleransın daha anlamlı olduğu söylenebilir.

Öğretmenler girdisi ve çıktısı insan olan bir mesleği icra ettiklerinden, mesleklerinin gereği olarak çok farklı kişiliğe ve karaktere sahip bireylerle bir arada bulunmak, onlarla iletişim ve etkileşim içinde olmak durumundadırlar. Bu farklılıkları içselleştirmek ve normal görmek, yüksek düzeyde toleransı gerektirir. Buradan hareketle öğretmenlerin yüksek düzeyli bir toleransa sahip olmalarının gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Öğretmenlerin toleranslı davranışları, demokratik bir ortamın oluşmasına yardımcı olurken, aynı zamanda öğrencilerin akademik yönden gelişimlerini de sağlamaktadır. Bu konuda yapılan araştırmaların bir kısmı öğretmenlerin tolerans düzeylerinin (Gül ve Alimbekov, 2020; Gündüz, 2019; Muhammed, 2019) kısmen de olsa yüksek düzeyde olduğunu ortaya koyarken, bir kısmı da (Çağırğa, 2020; Ersanlı ve Dicle, 2011) düşük düzeyde olduğunu ortaya koymuştur.

Psikolojik İyi Oluş

İyi oluş, mutluluk kavramıyla aynı anlamı taşır. Mutluluk kişinin yaşamındaki iyi ya da kötü duyguların uyumu ile ilgilidir ve yaşam tatmininin de bir sonucudur. Kişinin yaşamında olumlu duyguları olumsuz duygulara göre daha fazla hissetmesi, durumunun iyi olduğunu gösterir. Kısaca bireyin iyi olması mutlu veya mutsuz olmasıyla açıklanabilir (Bradburn, 1969; akt. Timur, 2008). Psikolojik iyi oluş ise, bireyin hayatında karşısına çıkan farklı güçlüklerle karşı olumlu yönde işlevde bulunmak için çaba göstermesidir. Diğer bir ifadeyle psikolojik iyi oluş, bireyin kendi hayatıyla ilgili olumlu değerlendirmelerde bulunması, sürekli gelişme duygusuna sahip olması, başkalarıyla nitelikli ilişkilerde bulunması, çevresini etkili bir şekilde yönetme kapasitesine sahip olmasıdır (Ryff ve Singer, 1996). Diğer yandan, insan, mutluluğa giden yolda, önüne çıkan hoş olmayan durumlarla karşı karşıya kalınca, hedefe ulaşabilmek ve mutluluğu yakalayabilmek için engel durumlarla mücadele edebilmelidir (Waterman, 1984). Psikolojik iyi oluş, bireyin kendi gücünün ve amaçlarının farkına varıp varmadığı, çevresindeki bireylerle ilişkilerinde nitelikli bir hayatı devam ettirip ettirmediği ile ilgilidir (Ryff ve Keyes, 1995). Bu yönü ile psikolojik iyi oluş, ruhsal sağlıkla çok yakından ilgilidir ve kişinin hayatında meydana gelen çoğu soruna kaynaklık etmektedir (Sezer, 2013).

Bireylerin psikolojik iyi oluşlarını yaş, cinsiyet, medeni durum, kişilik, kültür, duygular ve özsaygı gibi faktörler olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Bunda bireyin yaşadığı sosyoekonomik ve kültürel çevrenin önemli olduğu düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar, yaş, cinsiyet, medeni durum, kişilik, kültür, psikolojik iyi oluşla, duygular ve özsaygı arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu göstermiştir (Diener ve Diener, 2015; Kumcağız ve Gündüz, 2016; Özen, 2010; Tuzgöl Dost, 2005; Tütüncü, 2012). Öğretmenlerin de psikolojik iyi oluşlarında bu değişkenlerin etkili olduğu görülmektedir.

Öğretmenin içinde bulunduğu psikolojik durum, mesleğine olan ilgisi, bilgi ve donanımı, mesleğini sevip sevmediği ve psikolojik iyi oluş düzeyi eğitim ve öğretimi etkileyeceği gibi eğitimin seviyesini ve kalitesini de etkileyecektir (Cemaloğlu, 2002). Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları, mesleklerinin gereğinin yerine getirilmesinde, performanslarında, insan ilişkilerinde, öğrencilerin akademik gelişimlerinde, yaşamdan zevk almaları üzerinde etkili olacaktır.

Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının yüksek düzeyde olması, içinde barındırdığı olumluluktan dolayı istenen bir durumdur. Buna ilişkin yapılan araştırmalar, yüksek düzeyde psikolojik iyi oluşa sahip bireylerin, yaşam standartlarının daha yüksek, fiziksel yönden sağlıklarının ve psikolojik durumlarının daha iyi olduğunu göstermiştir. (Keyes, Dhingra ve Simoes, 2010). Bu durumda olan öğretmenlerin de görevlerinde başarılı olacağı, öğrencilerinin başarılarını artırıcı yönde gayret göstereceği umulmaktadır. Ayrıca, psikolojik yönden yüksek düzeyde iyi olanların, değişiklik yapma yönleri ve bağışlıkları daha güçlü, insanlarla ilişkileri daha iyi, işte daha verimli olma ve diğer insanlara göre daha uzun ömürlü olma durumları (Diener, King ve Lyubomirsky, 2005) gözlenmiştir. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının yüksek olmasının eğitim öğretim sürecine de olumlu yansımalarının olacağını söylemek mümkündür. Süreçte öğretmenin göstereceği performansın da yüksek olacağı değerlendirilebilir.

Öğretmenlere yönelik yapılan psikolojik iyi oluş durumuna ilişkin çalışmalarda, öğretmenlerin genelde psikolojik iyi oluş yönünden iyi düzeyde olduğu görülmüştür (Ağaçbacak, 2019; Aydoğan, 2019; Demir, 2018; Erözyürek, 2019; Genç ve Durmuş, 2020; Köylü ve Gündüz, 2019; Kurt, 2018; Yakut ve Yakut, 2018). Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının genelde iyi düzeyde olması, olumlu ve istenen bir durumdur. Çünkü bu durum, öğretmenlerin iyilikseverlik, haz alma, başarı, uyum ve özyönelim gibi özelliklerinin de yüksekliğine işaret etmektedir (Telef, Uzman ve Ergün, 2013). Bu aynı zamanda, öğretmenlerin, yaşamı anlamlı kılma, özerklik, benlik

saygısı, kişisel gelişime değer verme, çevreye hâkim olma, insanlarla olumlu iletişim konusunda da önemli bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır (Ryff, 1995).

Alanyazın incelendiğinde çok sınırlı da olsa öğretmenlerin tolerans durumları (Çağırca, 2020; Gül ve Alimbekov, 2020; Gündüz, 2019; Muhammed, 2019) ve psikolojik iyi oluşları ile ilgili çalışmalara (Ağaçbacak, 2019; Aydoğan, 2019; Eröz-yürek, 2019; Genç ve Durmuş, 2020; Köylü ve Gündüz, 2019; Yakut ve Yakut, 2018) rastlamak olası iken, öğretmenlerin tolerans ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmalara en azından yazarların araştırmalarında rastlanılmamıştır. Bu kapsamda yapılan araştırma, bu konuda araştırma yapacaklara yeni araştırma alanları yaratması, bulguları ile de destek vermesi, diğer yandan literatürde bu konudaki boşluğun doldurulmasına katkı yapması beklenmektedir.

Bu araştırma ile öğretmenlerin tolerans durumları ile psikolojik yönden iyi oluş durumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin toleransları ne düzeydedir?
2. Öğretmenlerin tolerans düzeyleri arasında cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, kıdem durumu, branş ve okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
3. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları ne düzeydedir?
4. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasında cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, kıdem durumu, branş ve okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık var mıdır?
5. Öğretmenlerin tolerans düzeyi ile psikolojik iyi oluşları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

6. Öğretmenlerin tolerans düzeyi, psikolojik iyi oluşlarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

1.Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada amaca uygunluğu bakımından, ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. Tarama modeli, katılımcıların bir konuya yönelik görüşlerinin belirlendiği, genelde diğer araştırmalara nazaran, daha çok katılımcı ile yapılan araştırma modelidir (Karasar, 2006). Bu modelde kısa sürede çok sayıda katılımcıdan bilgi toplamak mümkündür. İlişkisel tarama modeli, bir araştırmada, ikiden fazla değişken varsa, bu değişkenler arasındaki değişimin birlikte oluşu veya düzeyini tespit etmeyi hedefleyen çalışmalara denir (Cohen, Manion ve Morrison, 2000; Karasar, 2006).

1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmada evren olarak, 2019-2020 eğitim yılında Şırnak ili Merkez ilçe ve Cizre ilçelerindeki ilk ve ortaöğretim okullarında çalışan 3180 öğretmen alınmıştır. Örneklemi ise, evrenden kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenen ve araştırmaya gönüllü katılmayı kabul eden 800 öğretmen oluşturmuştur. Örneklemi ise, evrenden kolayda örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kolay-da örnekleme yöntemi, erişimi kolay ve ucuz bir yöntem olup, hem nitel hem nicel çalışmalarda kullanılmaktadır (Suri, 2011). Farklı büyüklükteki evren için kuramsal boyutta örneklem büyüklüğü %95 kesinlik düzeyine göre (5000'lik bir evrenden 357'lik örneklem yeterlidir), 3180 kişilik evrenden, 800 kişilik örneklem yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2015).

Öğretmenlerin, % 55.5'i (N:444) kadın, % 44.5'u (N:356) erkek; % 58,1 (N:465) bekar, % 41.9'u (N:335) evli; % 94,6'ı (N:757) lisans, % 5.4'ü (N:43) lisansüstü mezunu; % 42.9'u (N:343) ilkökul, % 39,5'i (N:316) ortaokul ve % 17.6'i (N:141) lisede görev yapmakta; % 81.8'i (N:654) 1-5 yıl, % 12,5'i (N:100) 6-10 yıl,

% 5.8'i (N:46) 11 -15 yıl arası kıdeme; % 64.4'ü (N:515) branş, % 35.6' s s da (N:285) sınıf öğretmenidir.

1.3. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Bu araştırma, üç farklı ölçme aracı ile yürütülmüştür. Bunlar birincisi, Demografik Değişkenler Anketi (DDA), Tolerans Ölçeği (TÖ) ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOÖ)'dir. Demografik Değişkenler Anketi, öğretmenlerin cinsiyet, eğitim, mesleki kıdem, medeni durum, görev yapılan eğitim kurumu ve branş durumları yer almaktadır. Verilerin toplanması için kullanılan Tolerans ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği için ölçeklerin geliştiricilerinden e-posta yoluyla izin alınmıştır. Üniversite aracılığıyla da Milli Eğitim Müdürlüğünden (Şırnak) ölçekleri uygulama izinleri alındıktan sonra, çalışma grubundaki okullara gidilip ölçme araçları öğretmenlere uygulanmıştır. Öğretmenlere yeterli süre verilmiş ve bu sürede doldurmaları istenmiştir. Doldurulan ölçme araçları, araştırmacılarca incelenmiş ve amaca uygun olarak doldurulmayan (aynı seçenekleri işaretlendiği, demografik bilgilerin girilmediği) ölçme araçları uygulamaya alınmamıştır. Doğru olarak doldurulan ölçme araçlarının her birine kod (ID) verilmiştir. Bu kodlara göre de SPSS programına girişler yapılmıştır.

Tolerans Ölçeği

Tolerans Ölçeğini, Ersanlı (2014) geliştirilmiştir. Ölçek, 11 maddeden oluşmuş, beşli Likert tipi ve tek boyutlu bir ölçektir. Her maddeye karşılık gelen cevaplar ise, “tamamen katılıyorum” dan (1), “tamamen katılmıyorum” (5) şeklinde sıralanmıştır. Ölçekteki maddelerin biri hariç (3.madde) ters puanlanan madde bulunmaktadır. Ölçeğinin uyum indeks değerlerine bakıldığında, bu değerlerin NFI=.97, RMSEA=.047, GFI=.97 ve CFI=.98 olduğu görülmüştür. Tek boyutlu olan tolerans ölçeği için araştırma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi tekrar uygulanmıştır. DFA analizi sonucuna ilişkin doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri incelendiğinde; [X2 /sd=4.146; GFI=0.958; CFI=0.954; NFI=0.940; RMSEA=0.040]'dır. Bu değerler Meydan ve Şeşen'in (2015) önerdiği uyum iyiliği değerleri

ile karşılaştırıldığında modelin iyi uyuma sahip olduğu ifade edilebilir. Tolerans Ölçeği Alpha değerinin .84 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırmada tolerans ölçeğinin güvenilirliği tekrardan hesaplanmış ve güvenirliliğin (Alfa değerinin) .70 olduğu bulunmuştur. Ölçek maddelerinin tümü negatif ifadelidir. “Tamamen katılıyorum” un karşılığı “1” puan iken, “hiç katılmıyorum” un karşılığı “5” olarak puanlanmıştır. Buna göre, düşük puan tolerans düzeyinin düşüklüğünü, yüksek puan ise tolerans düzeyinin yüksekliğini göstermektedir.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, Diener, Wirtz, Biswas, (2009) tarafından geliştirilmiş ve Türkçeye uyarlanması da Telef (2013) tarafından yapılmıştır. Temel bileşenler analizine (TBA) göre, toplam açıklanan varyans %42’dir. Ölçekte bulunan maddelerin faktör yükleri. 54 ile. 76 arasındadır. Ölçeğin, doğrulayıcı faktör analizine göre, uyum indeks değerleri SRMR=0.04, RMSEA= 0.08, GFI= 0.96, IFI=0.95, NFI= 0.94, CFI= 0.95 ve RFI= 0.92 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa kat sayısı .80’dir. Test tekrar testten elde edilen sonuca göre, ölçek üzerinde yapılan ilk ve son uygulama arasındaki korelasyon, pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve manidar bulunmuştur ($r=0.86, p<.001$). PİO ölçeğinin t-değerlerinin anlamlı olduğu, toplam (madde) korelasyonlarının .41 ile. 63 aralığında değiştiği görülmüştür ($p<.001$). PİO Ölçeği’nin her maddesine karşılık gelen cevaplar ise, “kesinlikle katılmıyorum (1)” ve “kesinlikle katılıyorum (7)” şeklindedir. Değerlendirme de bu aralıklarda yapılmıştır. Ölçek, iyi oluşun değişik yönlerine ilişkin ayrıntılı ölçümler vermese de, önemli olarak kabul edilen değişik alanlarda pozitif yönde genel bir bakış açısı kazandırmaktadır (Diener vd. 2010; akt. Telef, 2013). Uyarlaması yapılan PİO ölçeği tek boyutludur. Tek boyutlu olan psikolojik iyi oluş ölçeği için araştırma kapsamında doğrulayıcı faktör analizi tekrar uygulanmıştır. DFA analizi sonucuna ilişkin doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri incelendiğinde; [$X^2 /sd=3.446$; GFI=0.968; CFI=0.971; NFI=0.952; RMSEA=0.042]’dır. Bu değerler Meydan ve Şeşen’in (2011) önerdiği uyum iyiliği değerleri ile karşılaştırıldığında modelin iyi

uyuma sahip olduğu ifade edilebilir. Bu araştırma kapsamında Psikolojik İyi Oluş ölçeğinin güvenilirliği cronbach alfa katsayısı tekrar sınınanmıştır. Cronbach alfa değeri .832 olarak bulunmuştur. Madde korelasyon katsayıları en düşük .496 ve en yüksek .655'dir.

Ölçeklerin kullanımı ile ilgili gerekli izinler ölçeğin geliştiricilerinden alınmıştır. Daha sonra. Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nden olumlu etik kurul raporu alınmıştır. Ayrıca ölçeklerin okullarda öğretmenlere uygulanabilmesi için MEM'den de gerekli izinler alınmıştır.

1.4. Verilerin analizi

Tolerans ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği toplam puanlarının betimsel istatistiki değerlerinden oluşan verilere ait merkezi eğilim ölçüleri içinde medyan ve aritmetik ortalamaların birbirine çok yakın, çarpıklık basıklık değerleri ise $[-1, +1]$ aralığındadır. Burada, çarpıklık ve basıklık değerlerinin $[-1, +1]$ aralığında olması, merkezi eğilim ölçülerinin birbirine yakın olması, dağılımın normalliği olarak yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2015; Can, 2013). Genelde dağılımın normalliği için örneklem büyüklüğünü artırmak gerekir. Buna göre, bir örnekleme 300 ya da daha fazla sayıda katılımcı bulunursa, dağılım normalliği sağlamasa da, bu dağılımının normal olduğu kabul edilebilir (Büyüköztürk, 2015). Burada dağılımların normalliği sağlaması üzerine parametrik istatistiklerin kullanılmasına karar verilmiştir.

Araştırma verilerin çözümlenmesinde, yüzde oranları ve frekans dağılımları, standart sapma, aritmetik ortalama, t testi, ANOVA, ANOVA'da anlamlı farklılıklar bulunduğu, bu farklılığın kaynağını ortaya çıkarmak için scheffe veya tamhane çoklu kıyaslama testi, korelasyon katsayısı ve yordama amacı yönelik basit regresyon analizi işlemleri gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir. İstatistikî işlemler SPSS 14.0 programı ile yapılmıştır.

2. Bulgular

Bu bölümde örneklemeden alınan verilerin istatistiksel sonuçları incelenmiştir. Tablo 1’de öğretmenlerin toleranslarına ilişkin istatistik değerleri sunulmuştur.

Tablo 1: Tolerans Ölçeği Puanlarının İstatistikî Sonuçları

	n	$\bar{X}$	ss
Tolerans Ölçeği	800	1.61	.46

Tablo 1. incelendiğinde, tolerans ölçeği puan toplamalarının aritmetik ortalaması $\bar{X}=1.61$ ’dir. Buna göre, öğretmenlerin tolerans durumlarının düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Bunda geleneksel anlayışın korunması refleksinin etkisi olduğu düşünülebilir.

Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarına ilişkin betimsel değerler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

	n	$\bar{X}$	ss
PIOÖ Ölçeği	800	5.79	.82

Tablo 2’ye göre, psikolojik iyi oluş ölçeği puan toplamalarının aritmetik ortalaması $\bar{X}=5.79$ ’dur. Bu ortalamanın ölçekteki karşılığı “katılıyorum” olarak adlandırılmıştır. Ölçek puanlamasına bakıldığında, yüksek puan psikolojik iyi oluş düzeyinin yüksekliğini göstermektedir. Buna göre, öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluş düzeyleri “yüksek”tir. Bunda öğretmenlerin genelde beklenti düzeylerinin düşüklüğünün etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 3’te cinsiyet durumuna göre, öğretmenlerin tolerans özellikleri arasındaki farklılıklar veren t-testi değerleri verilmiştir.

Tablo 3: Tolerans Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	Cohen's d
Toplam	Kadın	444	1.56	.41	-3.87	798	.000***	.32
	Erkek	356	1.68	.50				

***p<.001

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre, Tolerans Ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları için yapılan t-testinde manidar bir farklılık meydana gelmiştir (t:-3,87; p<.001). Burada erkek öğretmenlerin tolerans özelliklerinin, kadın öğretmenlerinden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu farka ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde (Cohen's d=.32) küçük etki büyüklüğü olduğu görülmektedir. Ancak iki değerinde ortalamasının ortalaması “düşük” tolerans sınırları içindedir. Bunda, erkeklerin sosyal hayatla daha fazla ilgili olmalarının bir etkisinin olduğu düşünülebilir.

Tablo 4'te medeni duruma göre, öğretmenlerin tolerans düzeylerine ait t-testi değerleri sunulmuştur.

Tablo 4: Tolerans Ölçeği Puanlarının Medeni Duruma Değişkenine Göre t Testi Sonuçları

	Medeni Durum	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Toplam	Evli	335	1.60	.44	-.82	798	.408
	Bekâr	465	1.63	.47			

*p<.05

Öğretmenlerin medeni durumuna göre, Tolerans Ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları, t-testi sonuçları anlamlı bir fark vermemiştir (p>.05). Evli ve bekâr öğretmenlerin tolerans özelliklerinin birbirine yakın düzeyde bulunmuştur. Her iki değerinde düşük tolerans özelliği gösterdiği görülmektedir.

Eğitim durumu değişkenine göre, öğretmenlerin tolerans özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin t-testi sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Tolerans Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumuna Göre t Testi Sonuçları

	EğitimDurumu	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Toplam	Lisans	757	1.61	.45	-1.49	798	.13
	YüksekLisans	43	1.72	.58			

*p<.05

Eğitim durumuna göre, Tolerans Ölçeği puan ortalamaları için yapılan ilişkisiz grup t-testi sonucunda bulunan farklılık anlamlı bulunmamıştır (p>.05). Lisans ve yüksek lisans mezunu olan öğretmenlerin tolerans özellikleri benzer düzeyde olmuştur.

Öğretmenlerin kıdemine göre, tolerans özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin (ANOVA) testi sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: Öğretmenlerin Mesleki Kıdemine Göre Tolerans Ölçeği ANOVA Sonuçları

	Mesleki Kıdem	n	$\bar{X}$	ss	sd	F	p
Tolerans Toplam	1-5 yıl	654	1.61	.44	2-797	.262	.769
	6-10 yıl	100	1.65	.50			
	11-15 yıl	46	1.61	.56			
	Toplam	800	1.61	.46			

*p<.05

Mesleki kıdeme göre Tolerans Ölçeği puan ortalamaları için yapılan ANOVA’da anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Mesleki kıdemleri farklı öğretmenlerin tolerans düzeylerinin birbirine benzer ve düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

Kurum türü değişkenine göre, öğretmenlerin tolerans özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 7’dedir.

Tablo 7: Öğretmenlerin Kurum Türüne Göre Tolerans Ölçeği ANOVA Sonuçları

	Kurum	n	$\bar{X}$	ss	sd	F	p
Tolerans Toplam	İlkokul	343	1.61	.42	2-797	.059	.943
	Ortaokul	316	1.62	.49			
	Lise	141	1.61	.46			
	Toplam	800	1.61	.46			

* $p < .05$

Öğretmenlerin çalıştıkları okul türüne göre, Tolerans Ölçeği puanlarının ortalamaları için yapılan tek (ANOVA) testinde anlamlı bir farklılık oluşmamıştır ($p > .05$). Farklı kurumlarda görev yapan öğretmenlerin tolerans düzeylerinin birbirinden farklılık göstermediği ve tolerans düzeylerinin düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

Branş değişkenine göre, öğretmenlerin tolerans özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin t-testine ilişkin sonuçlar Tablo 8’dedir.

Yüksel GÜNDÜZ & Tamer ÇAĞIGA, Öğretmenlerin Tolerans Düzeyi İle Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki

Tablo 8: Tolerans Ölçeği Puanının Branşa Göre t Testi Değerleri

	Branş	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Tolerans Toplam	Sınıf Öğrt.	285	1.60	.43	-.74	798	.457
	Branş Öğrt.	515	1.62	.47			

*p<.05

Branşa göre Tolerans Ölçeği puan ortalamalarına ilişkin t-testinde ulaşılan sonuç, anlamlı bir farklılık vermemiştir (p>.05). Sınıf öğretmenleri ve diğer farklı branşlardaki öğretmenlerin tolerans düzeyleri birbirine yakın olmuştur.

Cinsiyete göre, öğretmenlerin psikolojik iyi oluş özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin t-testi sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Psikolojik İyi Oluşlarının t Testi Sonuçları

PİÖÖ Ölçek	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	Cohen’s d
Toplam	Kadın	444	5.85	.82	2.20	798	.028*	.34
	Erkek	356	5.72	.82				

*p<.05

Katılımcıların cinsiyetlerine göre, Psikolojik İyi Oluş Ölçeğinden alınan puanların t testi sonucu oluşan farklılık anlamlı bulunmuştur (p<.05). Sonuçta, kadınların psikolojik yönden iyi oluş özellikleri, erkek öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluş özelliklerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu farka ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde (Cohen’s d =.34) küçük etki büyüklüğü olduğu görülmektedir. Bunda kadın öğretmenlerin beklenti düzeylerinin düşük oluşunun etkili olduğu söylenebilir.

Medeni durum değişkenine göre, öğretmenlerin psikolojik iyi oluş özellikleri arasındaki farklılıklara ait t-testi bulguları Tablo 10’dadır.

Tablo 10: Öğretmenlerin Medeni Durumlarına Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının t Testi Sonuçları

PİÖÖ Ölçek	Medeni Durum	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p	Cohen's d
Toplam	Evli	335	5.91	.75	3.62	798	.000***	.52
	Bekâr	465	5.70	.86				

***p<.001

Öğretmenlerin medeni durumlarına göre, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanlarının ortalamaları için yapılan ilişkisiz grup t testinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur (p<.001). Öğretmenlerden evli olanların psikolojik yönden iyi oluş düzeyleri, bekâr öğretmenlerinkinden daha yüksek düzeydedir. Bu farka ilişkin etki büyüklüğü incelendiğinde (Cohen's d =.52) orta etki büyüklüğü olduğu görülmektedir Bunda yüklenilen sorumluluğun etkili olduğu söylenebilir.

Eğitim durumu değişkenine göre, öğretmenlerin psikolojik iyi oluş özellikleri arasındaki farklılık Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11: Eğitim Durumuna Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği t Testi Sonuçları

PİÖÖ Ölçek	Eğitim Durum	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Toplam	Lisans	757	5.79	.82	-.28	798	.777
	Yüksek Lis.	43	5.82	.73			

*p<.05

Katılımcıların eğitim durumlarına ilişkin Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanları üzerinden yapılan "t" testine göre, elde edilen sonuç anlamlı bulunmamıştır (p>.05). Burada lisans ve yüksek lisans mezunlarının psikolojik iyi oluş özelliklerinin birbirine yakın düzeyde olduğu söylenebilir.

Kıdem değişkenine göre, öğretmenlerin psikolojik iyi oluş özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin ANOVA değerleri Tablo 12’dedir.

Tablo 12: Mesleki Kıdeme Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

PİÖÖ Ölçek	Mesleki		$\bar{X}$	ss	sd	F	p
	Kıdem	n					
PİÖÖ Toplam	1-5 yıl	654	5.81	.81	2-797	.838	.433
	6-10 yıl	100	5.72	.90			
	11-15 yıl	46	5.68	.78			
	Toplam	800	5.79	.82			

*p<.05

Mesleki kıdeme göre, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanları için yapılan ANOVA’da anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Mesleki kıdemleri farklı olan öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin birbirine yakın düzeyde olduğu görülmektedir.

Kurum türü değişkenine göre, öğretmenlerin psikolojik iyi oluş özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin ANOVA sonuçları Tablo 13’tedir.

Tablo 13: Öğretmenlerin Çalıştıkları Kuruma göre, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının ANOVA Sonuçları

PİÖ Ölçek	Okul türü	n	$\bar{X}$	ss	sd	F	p
PİÖÖ Top.	İlkokul	343	5.79	.82	2-797	.068	.934
	Ortaokul	316	5.78	.85			
	Lise	141	5.80	.74			
	Toplam	800	5.79	.82			

*p<.05

Öğretmenlerin çalıştıkları kurumlara göre, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanlarının ANOVA sonucu anlamlı bir farklılık vermemiştir (p>.05). Öğretmenlerin

farklı kurumlarda görev yapmaları psikolojik yönden iyi oluşlarında bir farklılık yaratmamıştır.

Branşa göre, öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluş özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin t-testi değerleri Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14: Öğretmenlerin Branşlarına Göre Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanlarının t Testi Sonuçları

PİOÖ Ölçek	Branş	n	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
PİOÖ Toplam	Sınıf Öğrt.	285	5.83	.82	.93	798	.352
	Branş Öğrt.	515	5.77	.82			

* $p < .05$

Katılımcıların branşlarına göre, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanlarının t-testi sonucu anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p > .05$). Farklı branşlardaki öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluş düzeyleri birbirinden farklılık göstermemiştir.

Tolerans Ölçeği puanı ile Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanları arasındaki ilişki Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15: Tolerans ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları Arasındaki İlişkiler

Tolerans ölçeği	PİOÖ toplam
Tolerans Toplam	-.160***

*** $p < .001$

Öğretmenlerin Tolerans Ölçeği toplam puanı ile Psikolojik İyi Oluş ölçeği puanları arasındaki ilişkiler, korelasyon (Pearson çarpım momentler) katsayısı ile sınılanmış ve buna göre sonuç r : -.160 olarak elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, .001 düzeyinde (istatistiksel açıdan) anlamlı bulunmuştur. Ölçeklerin puanları arasındaki ilişkinin, anlamlı ve negatif yönlü olduğu görülmüştür. Burada, öğretmenlerin toleranslı davranışları düştükçe, psikolojik yönden iyi oluş düzeyleri yükselmektedir.

Burada, öğretmenler mevcut yapıyı –geleneksel anlayışı- koruduklarında, doğru iş yaptıklarını düşünerek, kendilerini daha mutlu hissetmiş olabilirler.

Tolerans toplam puanlarından, psikolojik iyi oluş ölçeği toplam puanlarını yordama sonuçları Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16: Tolerans Ölçeği ile Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Std Hata	β	t	p
İçerik	6.25	.105		59.43	.000
Tolerans Top.	-.286	.063	-.160	-4.57	.000***

R: .160 R²: .026 F=20,901 p=.000***

Tolerans Ölçeği puanı, öğretmenlerin psikolojik iyi oluş puanları ile anlamlı ve negatif yönde bir ilişki vermiştir (R=.160, R²=.026). Tolerans puan değişkeni, öğretmenlerin psikolojik iyi oluş puanları varyansının % 2,6’ini açıklamaktadır. Regresyon katsayısının anlamlılık durumuna ilişkin t- testi sonuçlarına bakıldığında, (t=-4.57, p=.000***) tolerans puanlarının, psikolojik iyi oluş üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin tolerans durumları psikolojik iyi oluşlarına etki ettiği söylenebilir.

3. Sonuç ve Tartışma

Araştırmada, öğretmenlerin tolerans düzeyleri düşük bulunmuştur. Bu sonuç, Ersanlı ve Dicle’nin (2011) yaptığı çalışmanın sonucu ile örtüşmektedir. Oysa öğretmenlerin tolerans düzeylerinin yüksek olması beklenir. Gelecek nesilleri yetiştirecek ve onları hoş görümlü barışsever bireyler olarak yetiştirecek olan öğretmenlerin bu bağlamda tolerans düzeylerinin de yüksek olması, bu bağlamda ayrıca önem taşır. Diğer yandan öğretmenlik mesleği öncelikle sabırlı olmayı gerektirir (Şahin Taşkın ve Hacıömeroğlu, 2010). Öğrencilerini istedikleri hedefe ulaşmaya katkı sağlamak isteyen öğretmen, tahammül, özveri ve çaba göstermekle bunu başarabilecektir. Hatta tahammülü olmayan, sabır gösteremeyen öğretmenlerin öğretmenlik mesleğini

icra ederken verimli ve başarılı olabilmesi de zor görünmektedir (Türe ve Ersoy, 2015). Diğer yandan öğretmenler görevi gereği farklı beklentileri olan, farklı özelliklere sahip kişi ve gruplarla bir ortamda bulunmak, onlarla iletişim ve etkileşim kurmak durumundadırlar. Bu denli farklı birey ve gruplarla bir arada iletişim ve etkileşimde bulunan öğretmenlerin, tolerans durumlarının da yüksek olmasını gerektirir. Öğretmenlerin toleranslı davranışları, okul ve sınıf ortamında demokratik bir iklimin oluşmasına yardımcı olurken, aynı zamanda öğrencilerin akademik yönden gelişmelerini de sağlamaktadır. Bu konuda yapılan araştırmaların bir kısmı öğretmenlerin tolerans düzeylerinin (Gül, Alimbekov, 2020; Gündüz, 2019; Muhammed, 2019) kısmen de olsa yüksek düzeyde olduğunu ortaya koyarken, bir kısmı da (Çağırca, 2020; Ersanlı ve Dicle, 2011) düşük düzeyde olduğunu ortaya konmuştur.

Öğretmenlerin cinsiyet değişkenlerine göre, tolerans durumlarında oluşan farklılık anlamlı bulunmuştur. Buna göre, erkek öğretmenlerin tolerans özelliklerinin, kadın öğretmenlerinkinden anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ne var ki, iki değerinde ortalamasının ortalaması “düşük” tolerans sınırları içinde kalmıştır. Bunda kadın öğretmenlerin olaylara durumlara daha hassasiyetle yaklaşmalarının etkili olduğu düşünülebilir. Bu sonuç, Demir, Eranlı ve Kutlu'nun (2016) araştırma sonucu ile benzerlik göstermemektedir. Buna rağmen, Taş ve Ünal (2022) ve Atas'ın (2017) araştırma sonuçları yapılan çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Medeni durum değişkenine göre öğretmenlerin tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç, Demir, Eranlı ve Kutlu'nun (2016) araştırma sonucuyla örtüşmektedir. Kıdem durumu değişkenine göre, öğretmenlerin tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç, Demir, Eranlı ve Kutlu'nun (2016) araştırma sonucuyla örtüşmemektedir. Eğitim durumu, branş ve okul türü değişkenlerine göre, öğretmenlerin tolerans düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Öğretmenlerin eğitim durumu, medeni durum, kıdem durumu, branş ve okul türleri bakımından tolerans özellikleri birbirine yakın görülmüştür.

Araştırmada, öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluşlarının yüksek düzeyde olduğu ortaya konmuştur. Bu sonuç, Genç ve Durmuş (2020), Demir (2018), Aydoğan (2019), Ağaçbacak (2019), Kurt (2018), Erözyürek (2019) ve Köylü ve Gündüz'ün (2019) yaptıkları araştırma sonuçları ile örtüşürken, Yılmaz, Uçum, Kızıllırmak, Aktepe, Petek, Gündüz'ün (2023) araştırma sonucuyla örtüşmemektedir. Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının genelde iyi düzeyde olması, olumlu ve istenen bir sonuçtur. Çünkü öğretmenlerin psikolojik yönden iyi olmaları, iyilikseverlik, haz alma, başarı, uyum ve özyönelim gibi özelliklerinin de yüksek olduğunu kanıtlamaktadır (Telef, Uzman ve Ergün, 2013). Bu durum, öğretmenlerin, yaşamı anlamlı kılma, özerklik, benlik saygısı, kişisel gelişime değer verme, çevreye hâkim olma, insanlarla olumlu iletişim konusunda kabul edilen bir düzeyde olduklarını ifade eder (Ryff, 1995). Araştırmacılar bilinçli farkındalığın doğrudan ve dolaylı biçimde değişik sistemlerdeki etkileriyle iyi oluşa katkı yaptığını ileri sürmektedirler (Brown ve Ryan, 2003). Bilinçli farkındalığın artması, şefkat, sevgi ve affetme duygularına olumlu etkide bulunup, bu duyguların gelişimini sağlar. Bu sayede birey olumsuz duyguların yıkıcı etkilerinden daha az etkilenir ve bu durum öz anlayışında da bir artışa sebep olacaktır (Özyeşil, 2011). Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının yüksek seviyede olması, öğretmen, öğrenci, eğitim ve öğretim açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Psikolojik iyi oluş durumları mutlu olma, hoşnut kalma, memnun olma ve zihinsel süreçleri etkileme özelliğine sahiptir (Gediksiz, 2013). Ayrıca yüksek düzeyde psikolojik iyi oluşa sahip bireylerin yaşam standartlarının daha yüksek, fiziksel yönden sağlıklarının ve psikolojik durumlarının daha iyi olduğunu kanıtlar (Keyes, Dhirgra ve Simoes, 2010). Öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluş durumları, çalıştıkları ortamın havası ile çok yakından ilgili bir durumdur.

Cinsiyete göre, öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluşları arasındaki farklılık anlamlı bulunmuştur. Buna göre, kadın öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluş özellikleri, erkek öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluş özelliklerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu sonuç, Alabucak (2019), Ağaçbacak (2019), Erözyürek

(2019) ve Sarıtaş'ın (2019), araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Bu araştırmalarda da psikolojik iyi oluş yönünden kadınlar, erkeklerden daha yüksek seviyede bulunmuşlardır. Buna karşın, Uslu'nun (2016) yaptığı çalışmada, cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık görülmüştür. Burada, erkeklerin psikolojik yönden iyi oluşları, kadınlardan daha yüksek seviyede tespit edilmiştir. Bu sonuç bu yönüyle araştırmanın sonucu ile benzerlik göstermemektedir. Arslan ve Tura (2022), Demirtaş (2016), Kurt (2018) Yeşiltepe ve Çelik (2014) ve Yılmaz vd.'nin (2023) yaptıkları çalışmalarda da cinsiyete göre, öğretmenlerin psikolojik iyi oluş durumları arasında farklılık oluşmadığı görülmektedir.

Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları, medeni duruma göre anlamlı farklılık vermemiştir. Buna göre, öğretmenlerden evli olanların psikolojik yönden iyi olma durumları, bekâr olan öğretmenlerden daha yüksek olduğu söylenebilir. Uslu'nun (2016) çalışmasında, medeni durumda anlamlı bir farklılık bulunmuş ve evlilerin psikolojik iyi oluş düzeyleri bekârlardan daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Arslan ve Tura (2022) ve Erözyürek'in (2019) çalışmasında da, öğretmenlerin medeni durumlarının anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür.

Öğretmenlerin psikolojik yönden iyi oluşları arasında, mesleki kıdem, görev yapılan kurum, eğitim durumu, branş ve görev yapılan kurum türüne göre oluşan farklılıklar anlamlı bulunmamıştır. Ağaçbacak (2019), Demirtaş (2016) ve Yılmaz vd.'nin (2023) çalışmalarında, öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının, mesleki kıdem açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ortaya konmuştur. Erözyürek'in (2019) çalışmasında, öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasında, okul türü, meslekteki kıdem ve öğrenim durumu değişkenine göre manidar farklar bulunmamıştır. Arslan ve Tura'nın (2022) yaptıkları araştırmada da brans değişkenine göre anlamlı bir farklılık ortaya konulmamıştır. Bu sonuç, yapılan araştırmaların sonucu ile örtüşmektedir.

Öğretmenlerin sahip oldukları tolerans durumları ile psikolojik yönden iyi oluş durumları arasındaki ilişki anlamlı ve negatif yöndedir. Buna göre; öğretmenlerin sahip oldukları tolerans düzeyleri düştükçe, psikolojik yönden iyi oluşları artmaktadır. Bu durumun öğretmenlerin geleneksel yapıyı koruma reflekslerinin bir yansıması olduğu düşünülebilir. Oysa öğretmenlerin tolerans düzeyleri ile psikolojik iyi oluşları doğru orantılı bir trend göstermeleri beklenirdi. Bireyler, güçlü duygusal beceriye sahipse, duyguları daha iyi algılar, anlar, yönetir ve kullanır. Bu durum, bireylerin iyi oluşlarına katkıda bulunur (Griebel, 2015; Koydemir, Selişik, Tezer, 2005; Zhao, Kong, Wan, 2013). Bir araştırmada, tolerans düzeyi yükselen bireylerin, duygusal tükenmişlik düzeylerinin düştüğü sonucuna ulaşılmıştır (Bolat, 2013). Bu sonuç, yapılan araştırmanın sonucunu desteklememektedir. Demirci ve Şar'ın (2017) araştırmasında, olumlu ilişkiler ve psikolojik olarak iyi oluş arasındaki ilişkinin anlamlı ve pozitif yönde olduğu sonucuna ulaşımlardır. Bu sonuçta, araştırmanın sonucu ile örtüşmemektedir. Öğretmenlerin sahip oldukları tolerans durumları, psikolojik yönden iyi oluşlarının anlamlı bir yordayıcısıdır. Diğer bir ifadeyle öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının azda olsa belli bir kısmı onların sahip oldukları toleransları ile açıklanabilir. Bu bağlamda aşağıdaki öneriler getirilmiştir.

4. Sınırlılıklar ve Öneriler

Veriler, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin görüşleri ile sınırlıdır. Verilerin toplanması tolerans ve psikolojik iyi ölçekleri ile sınırlıdır. Bu araştırma Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinde Türkçe veya İngilizce olarak yayımlanmış lisansüstü ve doktora tez çalışmalarıyla sınırlıdır. Araştırma Google akademik, Dergi Park gibi konuyla ilgili yayımlanmış evreni Türkiye olan Türkçe ve İngilizce makaleler ile sınırlıdır.

Öğretmenlerin düşük düzeyde olan tolerans durumlarını yükseltici çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bunun için öğretmenlerin tolerans düzeylerini artırmak amacıyla bireysel gelişim programları düzenlenmelidir. Öğretmenlerin yüksek dü-

zeydeki psikolojik iyi oluşlarının devamının sağlanması için gerekli önlemler alınmalıdır. Öğretmenlerin tolerans düzeyinin düşüklüğünün gerek nedenimi belirlemeye yönelik nitel bir çalışma yapılabilir.

Kaynakça

- Ağaçbacak, P. M. (2019). *Pozitif psikoloji bağlamında sınıf öğretmenlerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile özyeterlik inançları ve örgütsel bağlılık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Alabucak, E. (2019). *Beliren yetişkinlerin psikolojik iyi oluşlarını açıklamada yalnızlık, sosyal destek, kardeş ilişkileri ve bazı demografik değişkenlerin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, A. ve Tura, G. (2022). Öğretmenlerin psikolojik iyi oluşlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi: Yüksekova örneği. *EDUCATIONE*, 1(2), 212-234.
- Aslan, Ö. (2005). *Kur'an ve hoşgörü*. Ankara: Avrasya Yayıncılık.
- Atalay, Y. Ö. (2008). *Felsefi açıdan tolerans ve hoşgörü*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ataş, T. (2017). *Psikolojik danışmanların sosyal destek anlayışı ile tolerans düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Aydoğan, İ. (2019). *Öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin yordayıcısı olarak okul iklimi algıları*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi-İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi, Ortak Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- Batuhan, H. (2007). *Semiyotik, fanatizm ve tolerans*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bolat, M. (2013). *Engelli çocuğu olan anne babaların tolerans düzeylerine göre tükenmişlik durumları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Brown, K. W. ve Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (4), 822-848.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cemaloğlu, N. (2002). Öğretmen performansının artırılmasında okul yöneticinin rolü. *Milli Eğitim Dergisi*, 153-154. Erişim: 30/11/2019. <http://dhgm.meb.gov.tr/>
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education*. London: Routledge Falmer,
- Cohen, A. J. (2014). *Toleration*. USA: Polity Press.
- Çağırca, T. (2020). *Öğretmenlerin tolerans düzeyi ile psikolojik iyi oluşları arasındaki*

- ilişki*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Demir, Y., Ersanlı, E. ve Kutlu, M. (2016). *Öğretmenlerin tolerans düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. 6. Uluslararası Canik Sempozyumu: Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Samsun.
- Demir, D. (2018). *Bilişim öğretmenlerinin sanal yalnızlık, mesleki tükenmişlik ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Demirci, İ ve Şar, A. (2017). Kendini bilme ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 6 (5). 2710-2728.
- Demirtaş, S. (2016). *Okul yöneticilerinin psikolojik iyi olma ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Mevlana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Diener, E., King, L. ve Lyubomirsky, S. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to Success?, *American Psychological Association*, 131(6), 803-855.
- Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., et al. (2009). *New measures of well-being. The collected works of Ed Diener*. The Netherlands: pringer.
- Diener, E. ve Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 24. 25-41.
- Erözyürek, A. (2019). *Okul yönetiminin demokratiklik düzeyi ile öğretmenlerin psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Ersanlı, E. (2014). The validity and reliability study of tolerance scale. *Journal of Basic and Applied Scientific Research*. 4 (1). 85-89.
- Ersanlı, E. ve Dicle, A. N. (2011). *Üniversite öğretim elemanı yetiştirme programında tolerans eğitiminin yeri ve önemi*. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi, Yeni Yönelişler ve Sorunlar. 2(11). 1531-1535.
- Gediksiz, E. (2013). *Alçakgönlülük ile psikolojik iyi olma arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Genç, H. ve Durmuş, E. (2020). Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluşun yordayıcısı olarak bağışlama. *Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi*. 13 (70). 510-518.
- Griebel, C. (2015). *Emotional intelligence as a mediator in the relationship between mindfulness and subjective well-being*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eastern Illinois University, Illinois.
- Gül, Y. E. ve Alimbekov, A. (2020). Öğretmen adaylarının hoşgörü ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi, *Turkish Studies - Education*, 15(2), 831-849.
- Gündüz, M. (2019). Determination of tolerance levels of teacher candidates. *SDU International Journal of Educational Studies*, 6(2), 43-52.
- Kabağaç, S. ve Alova, E. (1995). *Latince Türkçe sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Y. (2000). *Aydınlanma çağı ve felsefesi*. İstanbul: Tiglot Matbaacılık.
- Keyes, C. L. M., Dhingra, S. S. ve Simoes, E. J. (2010). Change in level of positive mental health as a predictor of future risk of mental illness. *American Journal of Public Health*, 100, 2366-2371.

- Koydemir, S., Selişik, ZES. ve Tezer, E. (2005). Evlilik uyumu ve mükemmeliyetçilik boyutları arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3 (23). 65-74.
- Köylü, D. ve Gündüz, Y. (2019). Öğretmenlerin karar alma sürecine katılım düzeylerinin örgütsel bağlılık ve psikolojik iyi oluş ile ilişkisi. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8 (15), 279-299.
- Kumcağız, H. ve Y. Gündüz (2016). Relationship between psychological well-being and smartphone addiction of university students. *International Journal of Higher Education*. 5 (4).144-156.
- Kurt, N. (2018). *Öğretmenlerin psikolojik sermaye algıları ile psikolojik iyi oluşları ve iş doyumları arasındaki ilişki*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Locke, J. (2017). *Tolerans üzerine bir mektup*. Fikret Yılmaz (çev.) Ankara: Atıf Yayınları.
- Meydan, C. H. ve Şeşen H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi amos uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Muhammed, H. İ. (2019). *Development of the tolerance scale: A study of validity and reliability*, Master's Thesis, Yuzuncu Yıl University Institute Of Educational Sciences, Van.
- Nicholson, P. (1985). Toleration as a moral ideal, in: John Horton and Susan Mendus (eds.) *Aspects of Toleration. Philosophical Studies* (158-185), London: Methuen.
- Özen, Y. (2010). Kişisel sorumluluk bağlamında öznel ve psikolojik iyi oluş (Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2 (4). 46-58.
- Özyeşil, Z. (2011). *Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış düzeylerinin bilinçli farkındalık, kişilik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Ryff, C. D. ve Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 69 (4). 719-727.
- Ryff, C. D. (1995). Psychological well-being in adult life. *Current Directions in Psychological Science*, 4(4), 99-104.
- Ryff, C. D. ve Singer, H. B. (1996). Psychological well-being: Meaning, measurement and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics Journal*. 65 (1),14-23.
- Şahin Taşkın, Ç. ve Hacıömeroğlu, G. (2010). Öğretmen özyeterlik inanç ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve sınıf öğretmeni adaylarının özyeterlik inançları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (27), 63-75.
- Saraç, T. (1985). *Büyük Fransızca-Türkçe sözlük*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Sarıtaş, S. (2019). *Sınıf öğretmeni adaylarının psikolojik iyi oluş halleri, mesleki kaygı düzeyleri ve özyeterlik inançlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sezer, F. (2013). Psikolojik iyi olma durumu üzerine etkili faktörler. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 8(4),489-504.
- Suri H. (2011). Purposeful sampling in qualitative research synthesis. *Qualitative Research Journal*, 11(2), 63-75.
- Taş, M. Ünal, S. (2022). İlkokul öğretmenlerinin meslekte geçirdikleri sürenin hoşgörü düzeylerine etkisinin incelenmesi, *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi (YASAD)*, 1(2), 96-106.

- Tanış, A. (1995). *İtalyanca-Türkçe büyük öğretici sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği (PİOO): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*. 28 (3). 374-384.
- Telef, B. B., Uzman, E. ve Ergun, E. (2013). Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluş ve değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies*. 8 (12). 1297-1307.
- Timur, M. S. (2008). *Boşanma sürecinde olan ve olmayan evli bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerini etkileyen faktörlerin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Topuz, H. (1995). *Hoşgörü*. Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayınları.
- Tuzgöl Dost, M. (2005). Öznel iyi oluş ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3 (23), 103-111.
- Türe, H. ve Ersoy, A. F. (2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü eğitimine bakışı ve hoşgörü eğitimine ilişkin uygulamaları. *Anadolu Journal Of Educational Sciences International*. 5 (1). 57-87.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tütüncü, M. (2012). *Yönetici ve çalışanların psikolojik iyi olma ve stres düzeyleri açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uslu, M. (2016). *Okul yöneticilerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile karar verme stilleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Waterman, A. S. (1984). *The psychology of individualism*. New York: Praeger.
- Yakut, S., Yakut, İ. (2018). Öğretmenlerde psikolojik iyi oluş ve iş yerinde dışlanma ilişkisi, *Turkish Studies Social Sciences*, 13 (18), 357-1376.
- Yeşiltepe, S. S. ve Çelik, M. (2014). Öğretmenlerin evlilik uyumlarının psikolojik iyi olma ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*. 13 (3), 992-1013.
- Yılmaz, A., Uçum, Y., Kızılırmak, A., Aktepe, H., Petek, S., Gündüz, H. (2023). Çeşitli eğitim kademelerinde görevli öğretmenlerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi, *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 9(27), 13-23.
- Yürüşen, M. (1996). *Liberal bir değer olarak ahlaki ve siyasi hoşgörü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Zhao, J., Kong, F., Wan, Y. (2013). Shyness and subjective well-being: The role of emotional intelligence and social support. *Social Indicators Research*. 114 (3). 891-900.

Extended Summary

Introduction

In the teaching profession, it is essential to behave tolerantly and be psychologically well. This will have positive reflections on both the teacher and students. One of the essential elements of the education system is the teacher. Teachers have to be tolerant as a requirement of their profession. Because teachers are in communication and interact with many different groups and individuals. In such a structure, many situations need tolerance. The tolerant behavior of teachers is directly related to the psychological situation they are in. The teacher's psychological well-being formation will positively affect all the variables it is associated with. From this point of view, it is seen that both the tolerance and psychological well-being of the teachers are essential. However, it is also important to reveal the relationship between teachers' tolerance and psychological well-being. Studies examining the relationship between the level of tolerance and psychological well-being formation of the teachers were not found. In this context, explaining the concepts of tolerance and psychological well-being formation is useful.

Tolerance has meanings such as complaisance, indulgence, connivance, endurance, sufferance and condonation (Atalay, 2008). The broad definition of tolerance is respecting others regardless of religion, language, race, nationality, colour, political thought, tradition, custom, belief and opinion (Topuz, 1995). When undesirable, disliked, and negative situations arise, these situations should be avoided for tolerance behaviour to occur (Cohen, 2014) as tolerance also has a limit. Since teachers perform in a profession whose input and output are human, they must be with individuals with very different personalities and characters as a requirement of their profession and communicate and interact with them. Internalising and seeing these differences, as usual, requires a high tolerance level.

Psychological well-being is the individual's efforts to function positively against different difficulties in one's life. In other words, psychological well-being is the individual's making positive evaluations about their own life, having a sense of continuous improvement, having quality relations with others, and having the capacity to effectively manage their environment (Ryffve Singer, 1996). The psychological state of a teacher, her interest in her profession, knowledge and equipment, whether the teacher likes their profession, and level of psychological well-being will affect education and training, as well as the level and quality of education (Cemaloğlu, 2002). Teachers' psychological well-being will have an impact on their fulfilment of their profession, their performance, their human relations, their academic development, and their enjoyment of life. Research on this subject has shown that individuals with a high level of psychological well-being have higher living standards, better physical health and psychological status (Keyes, DhingraSimoes, 2010). When the literature is examined, it is possible to come across studies on the tolerance situations of teachers (Gündüz, 2019; Gül, Alimbekov, 2020; Çağırğa, 2020 ve Muhammed, 2019) and their psychological well-being (GençveDurmuş, 2020; Ağaçbacak, 2019; Erözyürek, 2019; Aydoğan, 2019; Yakut ve Yakut, 2018; Köylü ve Gündüz, 2019). However, studies determining the relationship between teachers' tolerance and psychological well-being formation levels have not been found. In this context, the research is expected to create new research fields and support the literature with its findings, and thus contribute to filling the gap on this subject.

In this context, this research aims to determine the relationship between teachers' tolerance and psychological well-being. In this respect, answers to the following questions have been sought:

1. What is the tolerance level of the teachers?
2. Is there a significant difference between the teachers' views on the tolerance levels of them according to the variables of gender, marital status, education level, seniority level, branch, and school type?
3. What is the psychological well-being level of teachers?
4. Is there a significant difference between the views of the teachers on the psychological well-being of them according to the variables of gender, marital status, education, seniority status, branch, and school type?
5. Is there a significant relationship between teachers' tolerance and psychological well-being levels?
6. Is the tolerance level of teachers a significant predictor of their psychological well-being?

Method

In the research, the relational survey model was preferred in terms of its suitability for the purpose. The relational survey model is a model that aims to determine the coexistence or level of change between these variables if there are more than two variables in a study (Cohen, Manionve Morrison, 2000; Karasar, 2006). 3180 teachers working in primary and secondary schools in the central district and Cizre districts of Şırnak province during the 2019-2020 academic year were determined as the population of the research. The sample consisted of 800 teachers selected from the population by simple random sampling method. In the simple random sampling method, the samples must be taken randomly from the population (Büyüköztürk, 2015). The Tolerance and Psychological Well-Being Scale was used to collect data in the research. Among the central tendency measures of the data consisting of the descriptive statistical values of the Tolerance and Psychological Well-Being Scale total scores, the median and arithmetic means are very close to each other, and the skewness and kurtosis values are in the range of +1-1. In addition, this value shows the normality of the distribution. Parametric statistical procedures have been initiated as the normality of the distribution was achieved. In data analysis process of the research, percentages and frequency distributions, standard deviation, arithmetic mean, "t" test, ANOVA, correlation and regression processes were accomplished. Statistical operations were performed with SPSS 14.0 program.

Findings, Discussion and Results

In the research, it was determined that the tolerance levels of the teachers were low. However, teachers' tolerance levels are expected to be high as the teaching profession primarily requires patience (Şahin Taşkınve Hacıömeroğlu, 2010). The teacher, who is in the position of education and teaching, manages both the education and the teaching process, but it is possible to face many difficulties, not one. Since each difficulty contains its solution, the teacher has to produce new formulas for every problem he encounters. This is more challeng-

ing than it seems. In the simplest, due to individual differences, the teacher has to act considering the differences of each student. In this context, the tolerance power of the teacher is essential. It seems complicated for teachers who are not tolerant and patient to be productive and successful while performing their teaching profession (Türeve Ersoy, 2015). In addition, due to their duties, teachers must be in an environment and communicate and interact with people and groups with different expectations and characteristics. While some of the research on this subject revealed that the tolerance levels of teachers (Gül, Alimbekov, 2020; Gündüz, 2019; Muhammed, 2019) were at a high level, albeit partially, some of them were found to be at a low level (Çağırğa, 2020; ErsanlıveDicle, 2011). There are some reasons for teachers' low tolerance levels like economic, social, cultural, and educational, etc. In the process of the professional upbringing of teachers, more classical teacher models are imposed, and their tolerant behaviours may have been put into the background. In addition, as a reflection of social culture, the idea that tolerant behaviour will create a toxic situation may have emerged.

According to gender variables, the tolerance levels of male teachers were found to be significantly higher than female teachers. There were no significant differences between the tolerance levels of teachers with regard to marital status, seniority status, educational status, branch, and school type variables.

In the research, it was revealed that teachers' psychological well-being is at a high level. This result coincides with the research results of Genç and Durmuş (2020), Demir (2018), Aydoğan (2019), Ağaçbacak (2019), Kurt (2018), Erözyürek (2019), Köylü and Gündüz (2019). Teachers' psychological well-being is generally reasonable, which is a positive and desired result. Since teachers' psychological well-being proves that their characteristics such as benevolence, pleasure, success, harmony and self-direction are high (Telef, UzmanveErgün, 2013). This situation indicates that teachers are at an acceptable level in making life meaningful, having autonomy, self-esteem, valuing personal development, dominating the environment, and positive communication with people (Ryff, 1995).

Regarding gender, female teachers' psychological well-being features were found to be significantly higher than male teachers' psychological well-being. The psychological well-being of teachers gave significant differences concerning the variable of marital status. Married teachers' psychological situations have been higher than single teachers. Among the psychological well-being of the teachers, the differences that occur according to the type of professional seniority, institution, education, branch, and type of institution were found to be significant.

The relationship between teachers' tolerance levels and psychological well-being was found to be significant and negative. In other words, as the tolerance levels of teachers decrease, their psychological well-being increases. The tolerance levels of teachers are a significant predictor of their psychological well-being. Based on these results, educational activities that increase the low tolerance levels of teachers and different practices in this context should be carried out. In order to maintain teachers' high level of psychological well-being, necessary measures should be taken. Lastly, this research is a quantitative one. The same research should be carried out with qualitative and mixed methods in order to obtain more detailed information about the causes of the low tolerance level of teachers and solutions against these.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1029-1051

Geliş Tarihi:28.02.2023 Kabul Tarihi: 18.08.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1257735>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

EVALUATION OF UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTION OF DISASTER RISK

Galip USTA*

Abstract

Perception of risk is conceptually a cognitive phenomenon and is essentially thought of as a processing of information. Comprehension and processing of information are indicators of perception. In this study, it was carried out in a multicenter way to determine the disaster risk perceptions in the campus areas where university students often spend time. In this study, there is no statistically significant difference between the genders in terms of the scale's subdimensions of exposure, anxiety, effect and uncontrollable ($p>0.05$). In the study, there is no statistically significant difference between university regions in terms of exposure, uncontrollable and anxiety levels, which are the sub-dimensions of the scale ($p>0.05$). There is a statistically significant difference between university regions in terms of effect levels ($p<0.05$). The level of influence of those studying at the university in the Marmara region is significantly lower than the level of influence of those studying at the university in the Eastern Anatolia region. In conclusion, action plans should be prepared to create a disaster culture in campus environments. Campus disaster plans should be created with student participation. Projects related to increasing campus disaster resilience should be supported and these projects should be encouraged. Disaster trainings should be organized and these trainings should be supported with exercises. Disaster education orientations should be organized for new students and all personnel.

Keywords: Disaster Risk Management, Campus Disaster Risk, University Students, Risk

---

* Asst. Prof. Dr., Trabzon University, Tonya Vocational School, Department of Medical Services and Techniques, galipusta@trabzon.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6279-1694>

Üniversite Öğrencilerinin Afet Risk Algısının Değerlendirilmesi

Öz

Risk algısı, kavramsal olarak bilişsel bir olgudur ve esasen bir bilginin işlenmesi olarak düşünülmektedir. Bilginin kavranması ve işlenmesi ise algılamamanın bir göstergesidir. Gerçekleştirilen bu çalışma, üniversite öğrencilerinin sıkça zaman geçirdiği kampüs alanlarındaki afet risk algılarının tespit edilmesi amacıyla çok merkezli olarak yapılmıştır. Yapılan bu çalışmada; ölçek alt boyutları olan maruziyet, anksiyete, etki ve yönetilemezlik düzeyleri açısından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Çalışmada; ölçek alt boyutların olan maruziyet, yönetilemezlik ve anksiyete düzeyleri açısından üniversite bölgeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Etki düzeyleri açısından üniversite bölgeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p<0,05$). Marmara bölgesinde üniversite okuyanların etki düzeyleri, Doğu Anadolu bölgesinde üniversite okuyanların etki düzeylerine göre anlamlı derecede düşüktür. Sonuç olarak; kampüs ortamlarında afet kültürünün oluşturulmasına yönelik eylem planları hazırlanmalıdır. Öğrenci katılımlı kampüs afet planları oluşturulmalıdır. Kampüs afet dirençliliğinin artırılmasına ilişkin projelere destek verilmeli ve bu projeler teşvik edilmelidir. Afet eğitimleri düzenlenmeli ve bu eğitimler tatbikatlar ile desteklenmelidir. Eğitim-Öğretime yeni başlayan öğrenciler ile tüm personellere yönelik afet eğitim oryantasyonları düzenlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Afet Risk Yönetimi, Kampüs Afet Riski, Üniversite Öğrencileri, Risk

Introduction

Perception of risk is conceptually a cognitive phenomenon and is essentially thought of as a processing of information. The comprehension and processing of information is an indicator of perception (Sjöberg, 1996). Disaster risk, on the other hand, is considered a complex phenomenon as it expresses an event that has not yet occurred. Therefore, disaster risk can be associated with probability. It can be said that various evaluations have been made regarding the concept of disaster risk in the literature. However, it is traditionally considered that disaster risk can be associated

with the vulnerability levels of the elements exposed to an event, rather than the presence of an event (Pazzi et al., 2020). The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction speaks of a human-centered and comprehensive approach to disaster risk reduction. It is stated that all stakeholders, including vulnerable groups, should be involved in reducing disaster risks (United Nations, 2015). In short, it can be emphasized that comprehensive, human-centered, accessible and applicable disaster risk reduction plans should be established. Community, community awareness and resilience are commonly used terms in disaster management systems and disaster policies (UNISDR, 2009).

It can be stated that it is difficult for disaster risk management efforts that do not prioritize community participation to reach the desired targets. Because social life, experiences and cultural approaches are criteria that cannot be excluded from the disaster management system (Van Niekerk et al., 2018). Disaster risk reduction and disaster risk management is a systematic approach created to reduce the negative effects of various disasters, especially those caused by climate change, on the environment (Etinay et al., 2018). It has been stated that the concept of Disaster Risk Management has changed over time. In the globalizing world, determining, knowing and understanding the change of the factors that make up the components of the concept of Disaster Risk Management may be important in terms of revealing new scientific and evidence-based approaches in the future. It was observed that the Disaster Risk Management approach was initially created as response-oriented, and later it was built on a risk reduction strategy (Rajabi et al., 2022). Therefore, it can be evaluated that risk reduction studies are prioritized rather than crisis management as in the integrated disaster management model. Incorrect understanding or misinterpretation of the concept of Disaster Risk Reduction will cause the disaster management system to function imperfectly. In this case, it will be difficult to reach the desired goals (Lavell & Maskrey, 2014). It can be said that following and applying the developing technologies in disaster risk management will contribute

positively to disaster management policies. The use of innovative technologies can have an important role in building a disaster-resilient society (Li et al., 2018).

New technologies can help create applicable risk management policies for many disasters such as earthquakes, floods, and fires (Henstra et al., 2019). Worldwide floods, storms, tsunamis, earthquakes, etc. Millions of people are affected every year due to disasters. Therefore, the use of new technologies in the face of this global problem will contribute to the reduction of disaster risks. For example, by creating flood models, places that may be exposed to flooding can be identified and necessary precautions can be taken (Alfieri et al., 2017; Berghuijs et al., 2017; United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR), n.d.; Vitousek et al., 2017). In short, it can be evaluated that innovative technologies will be a potential solution method for detecting disaster risks and reducing possible damages (Parker, 2019; Tan et al., 2020). Literature studies show that the use of innovative technologies and people's disaster experiences affect mitigation, preparedness, response and recovery activities in terms of disaster management and risk perception. It has been emphasized that community awareness and preparedness efforts are important in reducing disaster damage and achieving planned targets (Gohram Khan et al., 2017). Students and educators play an important role in preparing for disasters and reducing disaster risk. Therefore, it can be assumed that the studies on students, who constitute a young and dynamic part of society, will be an important guide for the measures to be taken in the future (Chen & Adefila, 2020; United Nations, 2015). In this study, a multi-centre study was carried out in order to determine the disaster risk perceptions in the campus areas where university students often spend time. In this context, answers to the following questions were sought;

Does the perception of disaster risk change according to the education period of university students, age, gender and marital status?

Does the perception of disaster risk change according to the type of department/program the university students are enrolled in, the level of education and the region where the university is located?

1. Method

In this part of the study, the model of the research, data collection tools, the universe and sample, ethical dimension, data collection process and data analysis are included.

1.1. The Universe of The Research

The universe of the research consisted of students enrolled in universities in Turkey in the 2021-2022 academic year. Sample selection was not made, and it was aimed to reach the quorum for the study with the convenience sampling method. Individuals aged 18 and over, registered at any university and studying formally, were invited to the study voluntarily. There is no conflict of interest between the participants and the researcher that will affect the study.

1.2. Model of the Research

The research was planned in descriptive and cross-sectional types. Since the study aims to determine the disaster risk perceptions of university students, the general survey model was taken as a basis. In general scanning models, it is aimed to reveal the existing situations by examining the whole or a certain part of the universe (Creswell, 2012; Karasar, 2022).

1.3. Data Collection Tool

“University Students Disaster Risk Perception Scale” developed by Mızrak & Aslan (2020) was used to determine the disaster risk perceptions of the participants. The data collection tool consists of two parts, including socio-demographic information (10 items) and items related to the “University Students Disaster Risk Perception Scale” (19 items). In the socio-demographic part; There are eight questions that provide information such as grade, age, marital status, registered university, registered department, education level, grade level and education type. The disaster risk perception scale consists of 19 items and four sub-dimensions: exposure, effect, anxiety and Uncontrollable. A five-point scale ranging from strongly disagree to completely agree was adopted in the scale (Mızrak & Aslan, 2020).

1.4. Analysis of Data

The data obtained in this study were analyzed with the licensed SPSS 25 package program. The skewness and kurtosis coefficients were used while investigating the normal distribution of the variables, and according to Tabachnik & Fidell (2013), if the skewness and kurtosis values are between -1.50 and +1.50, it is a normal distribution. While examining the differences between the groups, t and ANOVA tests were used because the variables came from the normal distribution. In case of a difference in the ANOVA test, the differences were calculated with the Tukey test, considering the assumption of homogeneity of variances.

While interpreting the results, 0.05 was used as the significance level; it was stated that there is a significant difference in the case of $p < 0.05$, and there is no significant difference in the case of $p > 0.05$. The frequency distribution table of the disaster risk scale levels is given above. According to this, between 1-5 values of exposure sub-dimension levels, 3.05 ± 0.76 average, between 1-5 values of anxiety levels, 2.11 ± 0.81 average, between 1-5 values of effect levels, 3.08 ± 0.86 average, It is seen that Uncontrollable levels range between 1-5 values with an average of 2.55 ± 0.84 , and disaster risk scale total levels between 1-5 values with an average of 2.73 ± 0.66 . The skewness- kurtosis coefficients were used for the normality of the sub-dimension and total dimension scores of the disaster risk scale. According to Tabachnik & Fidell (2013), if the skewness and kurtosis values are between -1.50 and +1.50, it is accepted that there is a normal distribution. Accordingly, it is seen that parametric tests will be applied in comparison, relationship and difference tests where disaster risk scale levels come from normal distribution.

The internal consistency coefficient Cronbach's Alpha test statistic was used for the reliability of the disaster risk scale. Confidence coefficient $0.00 \leq \alpha < 0.40$ (not reliable); $0.40 \leq \alpha < 0.60$ (with low confidence); $0.60 \leq \alpha < 0.80$ (highly reliable) and $0.80 \leq \alpha < 1.00$ (highly reliable) (Kalaycı, 2010). According to this, the internal consistency coefficient of exposure levels is high at 0.858, the internal consistency coefficient of anxiety levels is high at 0.880, the internal consistency coefficient of

effect levels is high at 0.880, the internal consistency coefficient of uncontrollable levels is quite high with 0.777 and internal consistency coefficient of total disaster risk scale levels is very high with 0.926. is seen (Table 1).

Table 1: Frequency, Normality and Reliability Table of Scale Levels

	Mean	Min.	Max.	SD	Skewness	Kurtosis	Cronbach's Alpha
Exposure	3.05	1.00	5.00	0.76	-0.412	0.336	0.858
Anxiety	2.11	1.00	5.00	0.81	0.745	0.809	0.880
Effect	3.08	1.00	5.00	0.86	-0.205	0.045	0.880
Uncontrollable	2.55	1.00	5.00	0.84	0.191	0.273	0.777
Disaster Risk							
Perception	2.73	1.00	5.00	0.66	-0.170	1.092	0.926
Total							

The construct validity of the scales used in the study was first evaluated with explanatory factor analysis. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sampling adequacy and Barlett sphericity test were applied to test the suitability of the data set for factor analysis in the disaster risk perception scale of university students. The KMO value was found to be 0.974 above the acceptable limit of 0.70, and the Barlett sphericity test was also found to be suitable for factor analysis since it was above 0.50 and was significant a 0.05 significance level. The KMO coefficient found shows that the data are suitable for the analysis. Since there was no item under the factor, no statement was removed from the analysis. 4 factors with eigenvalues of 1 and above were obtained. The total explained variance was 67.72%. This value is quite high. It is above 60%, which is considered the best lower limit for social sciences. Therefore, the construct validity of the model is ensured. The factors were named as "Exposure", "Anxiety", "Effect" and "Uncontrollable", respectively. Table 2 shows the factor analysis results of the university students' risk perception scale. Findings from exploratory factor analysis show that the model provides construct validity.

Table 2: Factor Analysis

Factor Name	Item No	Factor Load	Factor Explanation (%)
Exposure	1	0.836	18.99
	2	0.790	
	3	0.855	
	4	0.817	
	5	0.903	
	6	0.819	
	7	0.915	
Anxiety	8	0.898	18.49
	9	0.855	
	14	0.901	
	19	0.905	
	10	0.881	
Effect	11	0.878	18.41
	12	0.906	
	13	0.880	
	15	0.864	
Uncontrollable	16	0.766	11.82
	17	0.791	
	18	0.781	
		Total	67.72
KMO Validity			0.974
Barlett's Test		chi-square	16828
		p	0.001

1.5. Ethical Dimension

Before starting the study, approval was obtained from the "Trabzon University, Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee" (Approval Number: E-81614018-000-654). For the scale used in the study, permission was obtained from the responsible author via e-mail. Consent of the participants that they participated voluntarily before the study was obtained. Participants were told that the information would be kept confidential in accordance with ethical rules and they could leave the study whenever they wanted.

1.6. Data Collection

Data were collected at specific time intervals from January 2021 to December 2022. The questionnaire form prepared by the researcher online (Google Forms) was delivered to the participants via social media (WhatsApp). The questionnaire form consists of two parts. In the first part, the purpose of the study, obtaining consent, voluntary participation and sociodemographic information are included. In the second part, there are 19 questions to measure the perception of disaster risk. The data were collected by convenience sampling method. It is accepted that it is sufficient to reach a minimum of 385 participants (95% confidence interval and 5% margin of error) in studies whose universe is known. Therefore, in the study, it was accepted that reaching 823 people was sufficient (Cohen et al., 2002).

1.7. Limitations of the Study

The collection of the data of the study online and the fact that the majority of the participants are associate degree students are considered limitations of the study.

2. Results

When the socio-demographic characteristics of the participants were examined, 67.07% of them were female, 32.93% were male, 98.30% were single, 1.70% were married, and 60.75% were from the University. In the Black Sea region, 11.30% is in the Marmara region, 7.90% is in the Central Anatolian region, 15.80% is in the Aegean region and 4.25% is in the East Anatolian region, 21.14% is the property. protection and security, 61.48% in medical services and techniques, 2.19% in health care services, 12.76% in therapy and rehabilitation, 2.43% in public relations and promotion, 93.07% of them are associate degree graduates, 6.93% of them have bachelor's degrees, 50.67% of them are 1st grade, 42.89% of them are 2nd grade, 2.19% of them are 3rd grade and it is seen that 4.25% of them studied in 4th grade, 87% of them studied in 1st education, 13% of them studied in 2nd education, and their age values ranged between 18-45 with an average of 20.63±2.82 (Table 3).

Table 3: Frequency Distribution Table of Socio-Demographic Characteristics

		n	%
Gender	Female	552	67.07
	Male	271	32.93
Marital status	Single	809	98.30
	Married	14	1.70
University	Black Sea Region	500	60.75
	Marmara Region	93	11.30
	Central Anatolia Region	65	7.90
	Aegean Region	130	15.80
	Eastern Anatolia	35	4.25
Department	Property Protection and Security	174	21.14
	Medical Services and Techniques	506	61.48
	Health Care Services	18	2.19
	Therapy and Rehabilitation	105	12.76
	Public Relations and Promotion	20	2.43
Education level	Associate Degree	766	93.07
	Graduate	57	6.93
Grade	1 st Grade	417	50.67
	2 nd Grade	353	42.89
	3 rd Grade	18	2.19
	4 th Grade	35	4.25
Education Type	Formal education	716	87.00
	Second education	107	13.00
		Min.-Max.	Mean±SD
Age		18-45	20.63±2.82

There is no statistically significant difference between the genders in terms of exposure levels ($p>0.05$). There is no statistically significant difference between the genders in terms of anxiety levels ($p>0.05$). There was no statistically significant difference between the genders in terms of effect levels ($p>0.05$). There was no statistically significant difference between the genders in terms of Uncontrollable levels ($p>0.05$). There was no statistically significant difference between the genders in terms of disaster risk scale levels ($p>0.05$) (Table 4).

Table 4: Comparison of Scale Levels with Gender

		Gender		t test	
		Mean	SD	t	p
Exposure	Female	3.08	0.75	1.298	0.195
	Male	3.00	0.80		
Anxiety	Female	2.11	0.79	0.1	0.92
	Male	2.11	0.86		
Effect	Female	3.09	0.84	0.731	0.465
	Male	3.05	0.90		
Uncontrollable	Female	2.55	0.82	-0.112	0.911
	Male	2.55	0.88		
Disaster Risk Perception Total	Female	2.74	0.65	0.733	0.464
	Male	2.71	0.69		

There is no statistically significant difference between marital status in terms of exposure levels ($p>0.05$). There is a statistically significant difference between marital status in terms of anxiety levels ($p<0.05$). Anxiety levels of those who are married are significantly higher. There is no statistically significant difference between marital status in terms of effect levels ($p>0.05$). There is no statistically significant difference between marital status in terms of Uncontrollable levels ($p>0.05$). There is a statistically significant difference between marital status in terms of disaster risk scale levels ($p<0.05$). Disaster risk scale levels of those who are married are significantly higher (Table 5).

Table 5: Marital Status Comparison of Scale Levels

		Marital Status		t test	
		Mean	SD	t	p
Exposure	Single	3.05	0.76	-1.328	0.185
	Married	3.32	0.74		
Anxiety	Single	2.10	0.80	-2.212	0.027*
	Married	2.59	1.05		
Effect	Single	3.07	0.86	-1.284	0.2
	Married	3.37	0.70		

Uncontrollable	Single	2.54	0.84	-1.818	0.07
	Married	2.95	0.89		
Disaster Risk Perception Total	Single	2.73	0.66	-2.001	0.046*
	Married	3.08	0.74		

* $p < 0.05$

There is no statistically significant variation in exposure levels between university regions ($p > 0.05$). There is no statistically significant variation in anxiety levels between university regions ($p > 0.05$). There is a statistically significant difference between university regions in terms of effect levels ($p < 0.05$). The level of influence of those studying at universities in the Marmara region is significantly lower than the level of influence of those studying at University in the Eastern Anatolia region. There is no statistically significant difference between university regions in terms of Uncontrollable levels ($p > 0.05$). There is no statistically significant difference between university regions in terms of disaster risk scale levels ($p > 0.05$) (Table 6).

Table 6: University Region Comparison of Scale Levels

	University	ANOVA				
		Mean	SD	F	p	Difference **
Exposure	Black Sea Region	3.02	0.77	2.223	0.065	-
	Marmara Region	2.93	0.71			
	Central Anatolia Region	3.15	0.74			
	Aegean Region	3.14	0.81			
	Eastern Anatolia	3.29	0.58			
Anxiety	Black Sea Region	2.07	0.78	1.742	0.139	-
	Marmara Region	2.25	0.85			
	Central Anatolia Region	2.12	0.90			
	Aegean Region	2.10	0.86			
	Eastern Anatolia	2.35	0.66			
Effect	Black Sea Region	3.11	0.87	3.132	0.014*	2<5
	Marmara Region	2.87	0.82			

Uncontrollable	Central Anatolia Region	3.20	0.90			
	Aegean Region	2.98	0.83			
	Eastern Anatolia	3.33	0.65			
	Black Sea Region	2.53	0.83			
	Marmara Region	2.53	0.88			
	Central Anatolia Region	2.72	0.99	0.824	0.51	-
Disaster Risk Perception Total	Aegean Region	2.51	0.80			
	Eastern Anatolia	2.61	0.74			
	Black Sea Region	2.72	0.66			
	Marmara Region	2.67	0.68			
	Central Anatolia Region	2.83	0.70	1.459	0.213	-
	Aegean Region	2.72	0.69			
	Eastern Anatolia	2.94	0.46			

* $p < 0.05$; **Tukey Test

There is no statistically significant difference between departments in terms of exposure levels ($p > 0.05$). There is no statistically significant difference between departments in terms of anxiety levels ($p > 0.05$). There is no statistically significant difference between departments in terms of effect levels ($p > 0.05$). There is a statistically significant difference between departments in terms of Uncontrollable levels ($p < 0.05$). Uncontrollable levels of those studying in property protection and security departments are significantly lower than those studying in Therapy and Rehabilitation and Public Relations and Publicity departments. There is no statistically significant difference between departments in terms of disaster risk scale levels ($p > 0.05$) (Table 7).

Table 7: Department Comparison of Scale Levels

	Department	ANOVA				
		Mean	SD	F	p	Difference**
Exposure	Property Protection and Security	3.03	0.72	0.964	0.426	-
	Medical Services and Techniques	3.08	0.76			

	Health Care Services	3.00	0.78			
	Therapy and Rehabilitation	2.93	0.85			
	Public Relations and Promotion	3.18	0.74			
Anxiety	Property Protection and Security	2.12	0.72			
	Medical Services and Techniques	2.08	0.83			
	Health Care Services	2.30	0.72	1.377	0.24	-
	Therapy and Rehabilitation	2.16	0.86			
	Public Relations and Promotion	2.44	0.89			
Effect	Property Protection and Security	3.06	0.80			
	Medical Services and Techniques	3.05	0.87			
	Health Care Services	3.32	0.74	1.314	0.263	-
	Therapy and Rehabilitation	3.18	0.91			
	Public Relations and Promotion	3.31	0.83			
Uncontrollable	Property Protection and Security	2.36	0.74			
	Medical Services and Techniques	2.55	0.85			
	Health Care Services	2.39	0.73	6.305	0.001*	1<4 1<5
	Therapy and Rehabilitation	2.78	0.90			
	Public Relations and Promotion	3.03	0.70			
Disaster Risk Perception	Property Protection and Security	2.69	0.57			
Total	Medical Services and Techniques	2.72	0.67			
	Health Care Services	2.80	0.63	1.107	0.352	-
	Therapy and Rehabilitation	2.77	0.75			
	Public Relations and Promotion	2.99	0.66			

* $p < 0.05$; **Tukey Test

There is no statistically significant difference between education levels in terms of exposure levels ($p > 0.05$). There is a statistically significant difference between education levels in terms of anxiety levels ($p < 0.05$). Anxiety levels of undergraduates are significantly higher. There is a statistically significant difference

between education levels in terms of effect levels ($p < 0.05$). The effect levels of those with a bachelor's degree are significantly higher. There is a statistically significant difference between education levels in terms of Uncontrollable levels ($p < 0.05$). Uncontrollable levels of those with undergraduate degrees are significantly higher. There is a statistically significant difference between education levels in terms of disaster risk scale levels ($p < 0.05$). Disaster risk scale levels of those with undergraduate degrees are significantly higher (Table 8).

Table 8: Comparison of Scale Levels with Education Levels

		Education level		t test	
		Mean	SD	t	p
Exposure	Associate Degree	3.05	0.76	-0.121	0.903
	Graduate	3.06	0.86		
Anxiety	Associate Degree	2.09	0.79	-2.551	0.011*
	Graduate	2.38	0.99		
Effect	Associate Degree	3.06	0.85	-2.32	0.021*
	Graduate	3.33	0.92		
Uncontrollable	Associate Degree	2.51	0.82	-5.383	0.001*
	Graduate	3.12	0.89		
Disaster Risk Perception Total	Associate Degree	2.72	0.65	-2.727	0.007*
	Graduate	2.96	0.79		

* $p < 0.05$

There is no statistically significant difference between grade levels in terms of exposure levels ($p > 0.05$). There is a statistically significant difference between grade levels in terms of anxiety levels ($p < 0.05$). The anxiety levels of the students studying in the 2nd grade are significantly lower than the anxiety levels of the students studying in the 4th grade. There was no statistically significant difference between grade levels in terms of effect levels ($p > 0.05$). There is a statistically significant difference between grade levels in terms of Uncontrollable levels ($p < 0.05$). The Uncontrollable levels of the 2nd-grade students are significantly lower than the 4th-

grade students' Uncontrollable levels. There was no statistically significant difference between grade levels in terms of disaster risk scale levels ($p>0.05$) (Table 9).

Table 9: Comparison of Scale Levels to Grade Level

		Grade		ANOVA		
		Mean	SD	F	p	Difference**
Exposure	1 st Grade	3.05	0.73	0.118	0.949	-
	2 nd Grade	3.06	0.78			
	3 rd Grade	2.99	0.80			
	4 th Grade	3.00	0.94			
Anxiety	1 st Grade	2.15	0.81	3.044	0.028*	2<4
	2 nd Grade	2.03	0.78			
	3 rd Grade	2.26	0.86			
	4 th Grade	2.38	1.03			
Effect	1 st Grade	3.04	0.83	1.72	0.161	-
	2 nd Grade	3.10	0.87			
	3 rd Grade	3.24	0.89			
	4 th Grade	3.34	1.02			
Uncontrollable	1 st Grade	2.47	0.81	9.142	0.001*	2<4
	2 nd Grade	2.56	0.84			
	3 rd Grade	3.00	0.81			
	4 th Grade	3.14	1.04			
Disaster Risk Perception Total	1 st Grade	2.72	0.65	1.574	0.194	-
	2 nd Grade	2.72	0.65			
	3 rd Grade	2.87	0.69			
	4 th Grade	2.95	0.91			

* $p<0.05$; **Tukey Test

There is no statistically significant difference between education types in terms of exposure levels ($p>0.05$). There is no statistically significant difference between education types in terms of anxiety levels ($p>0.05$). There is no statistically significant difference between education types in terms of effect levels ($p>0.05$). There is a statistically significant difference between education types in terms of

uncontrollable levels ($p < 0.05$). The uncontrollable levels of those studying in the 1st education are significantly lower than the uncontrollable levels of those studying in the 2nd education. There was no statistically significant difference between education types in terms of disaster risk scale levels ($p > 0.05$) (Table 10).

Table 10: Comparison of Scale Levels by Education Type

		Education Type		t test	
		Mean	SD	t	p
Exposure	Formal Education	3.03	0.76	-1.726	0.085
	Second Education	3.17	0.78		
Anxiety	Formal Education	2.11	0.80	0.107	0.915
	Second Education	2.10	0.87		
Effect	Formal Education	3.06	0.86	-1.729	0.084
	Second Education	3.21	0.86		
Uncontrollable	Formal Education	2.53	0.84	-1.983	0.048*
	Second Education	2.70	0.85		
Disaster Risk Perception Total	Formal Education	2.72	0.66	-1.584	0.114
	Second Education	2.83	0.68		

* $p < 0.05$

3. Discussion

In this part of the study, the discussion and results of the findings on the determination of the disaster risk perceptions of university students are included.

In this study, exposure with scale sub-dimensions. There is no statistically significant difference between the genders in terms of anxiety, effect and Uncontrollable levels ($p > 0.05$). There is no statistically significant difference between the genders in terms of disaster risk scale levels ($p > 0.05$). In a study conducted in the United States, it has been stated that the level of perception of environmental risks, especially epidemics, is higher in female students than in male students (Song, 2014). In a study on risk assessment, it has been stated that women (Slovic, 1999) are more anxious than men in the face of situations that threaten human health and safety (Slovic, 1999). In a study on flood disasters considering the behavioral characteristics of men. It has been emphasized that male individuals may

be more negligent than females at the point of preparing for a possible disaster (Andráško et al., 2020). Therefore, it can be evaluated that this situation may change the risk perception of men compared to women. In a study conducted in California, it has been stated that women have higher disaster risk perceptions than men. It has been stated that women see natural disasters as higher risk (Turner et al., 1986). In a study on risk perception, it has been mentioned that the risk perceptions of women and men are different in disaster events and that the gender factor is an important variable in risk perception (Gustafson, 1998). In the study conducted in Bangladesh, it is stated that women have a higher risk perception than men (Mallick et al., 2022). In another study, it is stated that gender and age factors affect the perception of disaster risk. In the same study, it was mentioned that women have a higher risk perception (Mills et al., 2016). In the literature studies, it has been seen that the gender factor is an important variable in terms of risk perception. It has been emphasized that women have higher risk perceptions than men. However, in our study, it was found that the perception of on-campus disaster risk was not statistically significant in terms of gender. In this context, it has been evaluated that the data of our study and the data of the literature differ.

In this study, there was no statistically significant difference between exposure levels and education levels, which are sub-dimensions of the scale ($p>0.05$). However, there is a statistically significant difference between education levels in terms of anxiety levels ($p<0.05$). Anxiety levels of undergraduates are significantly higher. There is a statistically significant difference between education levels in terms of effect levels ($p<0.05$). The effect levels of those with a bachelor's degree are significantly higher. There is a statistically significant difference between education levels in terms of Uncontrollable levels ($p<0.05$). Uncontrollable levels of those with undergraduate degrees are significantly higher. There is a statistically significant difference between education levels in terms of disaster risk scale levels ($p<0.05$). Disaster risk scale levels of those with undergraduate degrees are significantly higher. In our study, there was no statistically significant difference

between exposure and effect levels, which are sub-dimensions of the scale, and grade levels ($p>0.05$). However, there is a statistically significant difference between anxiety and Uncontrollable and grade levels ($p<0.05$). It was determined that the anxiety and Uncontrollable levels of the 2nd-grade students were significantly lower than the 4th grade students. In a study conducted in the Netherlands; It has been stated that there is evidence that people with higher education have lower flood risk perceptions (Botzen et al., 2009). In a study evaluating the risk perception of the public, it has been mentioned that there is an inverse relationship between the education level of individuals and their risk perception. In other words, it has been pointed out that people with a high level of education have a low perception of risk (Slovic, 1997). In the study conducted in Southern Slovakia, the relationship between risk perception and education level is included (Jakubcová et al., 2016). In a study conducted on university students, students received training for disasters. It has been stated that risk perceptions are higher than students who do not receive disaster education (Aksa et al., 2020). In another study, age, gender, frequency of events and income status of individuals. It has been emphasized that situations such as education level and receiving training for disasters affect the perception of disaster risk (Wachinger et al., 2013). In the study conducted in Florida, gender and age in shaping the natural disaster risk perception. education and socio-demographics, etc. It was emphasized that these factors are important (Peacock et al., 2005). In our study, in terms of sub-dimensions of the scale, it was determined that there was a significant difference between anxiety, effect and Uncontrollable and education levels. It was observed that there was a significant difference between the disaster risk perception of the students and their education level. It can be said that as the education level of the students increases, the levels of anxiety, influence and Uncontrollable increase. In the literature, it has been observed that the risk perception of people who receive training for disasters is high. However, it can be considered that some studies indicate the opposite of this situation. In this context, it can be said that the data of our study and the literature data have common aspects.

In this study, exposure to scale sub-dimensions. There was no statistically significant difference between university regions in terms of Uncontrollable and anxiety levels ($p>0.05$). There is a statistically significant difference between university regions in terms of effect levels ($p<0.05$). Influence levels of university students in Marmara region. It is significantly lower than the level of influence of those studying at the University in the Eastern Anatolia region. There is no statistically significant difference between university regions in terms of disaster risk scale levels ($p>0.05$). In the study conducted in Pakistan, it was stated that age, gender and economic status were effective in reducing disaster damage (Ahmad & Afzal, 2020). In a study on risk perception, it has been mentioned that spatial situations are important for risk perception (Wachinger et al., 2013). In a study on flood risk, it has been emphasized that the flood events that are experienced pose a serious threat to the public and that the threat/risk perception of the people changes depending on the settlement (Brilly & Polic, 2005). In another study, it has been mentioned that factors such as changes in vegetation, improper land use and environmental degradation increase disaster risk (Gao & Sang, 2017). It can be said that the changes in and around the campus increase the risk of disaster. In this context, it can be evaluated that the increasing disaster risk in and around the campus is more likely to be noticed by the people living on the campus. In our study, students studying at universities in the Eastern Anatolia region. It has been determined that the effect levels of the scale sub-dimensions are lower than the students studying at the universities in the Marmara region. The position of these data affects the disaster risk in the literature. It can be evaluated that the results such as education level and awareness level, albeit at a limited level, are similar.

Conclusion

In this part of the study, suggestions are given in light of the results obtained. Action plans should be prepared to create a disaster culture in campus environments. Student-participated campus disaster plans should be established. Projects related to

increasing campus disaster resilience should be supported and these projects should be encouraged. Disaster trainings should be organized and these trainings should be supported with exercises. Disaster education orientations should be organized for new students and all personnel. Anxiety levels of undergraduates are significantly higher. It can be thought that awareness increases as the level of education increases. Therefore, it is thought that giving disaster education formally is important in terms of community resilience. It has been observed that the region of residence influences the perception of disaster risk. In this context, it is thought that it is important to prepare disaster risk maps for the region.

Acknowledgment

I would like to thank everyone who supported the study from the design, preparation and completion of the study.

References

- Ahmad, D., & Afzal, M. (2020). Flood hazards and factors influencing household flood perception and mitigation strategies in Pakistan. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(13), 15375–15387. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-08057-z>
- Aksa, F. I., Utaya, S., Bachri, S., & Handoyo, B. (2020). The role of knowledge and fatalism in college students related to the earthquake-risk perception. *Jambá: Journal of Disaster Risk Studies*, 12(1), 1–6. doi: 10.4102/jamba.v12i1.954
- Alfieri, L., Bisselink, B., Dottori, F., Naumann, G., de Roo, A., Salamon, P., Wyser, K., & Feyen, L. (2017). Global projections of river flood risk in a warmer world. *Earth's Future*, 5(2), 171–182. <https://doi.org/10.1002/2016ef000485>
- Andráško, I., Dolák Klemešová, K., Dolák, L., Trojan, J., & Fiedor, D. (2020). Surely it will come again. Flood threat appraisal, mitigation strategies and protection motivation in Czech communities endangered by floods. *Moravian Geographical Reports*, 28(3), 170–186. <https://doi.org/10.2478/mgr-2020-0013>
- Berghuijs, W. R., Aalbers, E. E., Larsen, J. R., Trancoso, R., & Woods, R. A. (2017). Recent changes in extreme floods across multiple continents. *Environmental Research Letters*, 12(11), 114035. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aa8847>
- Botzen, W. J. W., Aerts, J. C. J. H., & Van Den Bergh, J. C. J. M. (2009). Dependence of flood risk perceptions on socioeconomic and objective risk factors. *Water Resources Research*, 45(10), 10440. <https://doi.org/10.1029/2009wr007743>
- Brilly, M., & Polić, M. (2005). Public perception of flood risks, flood forecasting and mitigation. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 5(3), 345–355. <https://doi.org/10.5194/nhess-5-345-2005>

- Chen, Y. F., & Adefila, A. (2020). Enhancing school safety through university engagement in DRR education. *International journal of Disaster Risk Reduction*, 44, 101386. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2019.101386>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2002). Research methods in education. *Research Methods in Education*. <https://doi.org/10.4324/9780203224342>
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. 650.
- Etinay, N., Egbu, C., & Murray, V. (2018). building urban resilience for disaster risk management and disaster risk reduction. *Procedia Engineering*, 212, 575–582. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2018.01.074>
- Gao, J., & Sang, Y. (2017). Identification and estimation of landslide-debris flow disaster risk in primary and middle school campuses in a mountainous area of Southwest China. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 25, 60–71. <https://doi.org/10.1016/j.ijdr.2017.07.012>
- Gohram Khan, M., Johar, F., Ndalai Baba, A., & Bahru, J. (2017). Disaster Management Risk Perception of Local Communities. *Jurnal Kemanusiaan*, 15(1), 87-94. <https://jurnalkemanusiaan.utm.my/index.php/kemanusiaan/article/view/120>
- Gustafsson, P. E. (1998). Gender differences in risk perception: theoretical and methodological perspectives. *Risk Analysis*, 18(6), 805–811. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1998.tb01123.x>
- Henstra, D., Minano, A., & Thistlethwaite, J. (2019). Communicating disaster risk? An evaluation of the availability and quality of flood maps. *Natural Hazards and Earth System Sciences*, 19(1), 313–323. <https://doi.org/10.5194/nhess-19-313-2019>
- Jakubcová, A., Grežo, H., Hrešková, A., & Petrovič, F. (2016). Impacts of flooding on the quality of life in rural Regions of southern Slovakia. *Applied Research in Quality of Life*, 11(1), 221–237. <https://doi.org/10.1007/s11482-014-9363-x>
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikler*. Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Karasar, N. (2022). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Lavell, A., & Maskrey, A. (2014). The future of disaster risk management. 13(4), 267–280. <https://doi.org/10.1080/17477891.2014.935282>
- Li, M., Porter, A. L., & Suominen, A. (2018). Insights into relationships between disruptive technology/innovation and emerging technology: A bibliometric perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, 129, 285–296. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.09.032>
- Mallick, J., Salam, R., Amin, R., Islam, A. R. M. T., Islam, A., Siddik, M. N. A., & Alam, G. M. M. (2022). Assessing factors affecting drought, earthquake, and flood risk perception: empirical evidence from Bangladesh. *Natural Hazards*, 112(2), 1633–1656. <https://doi.org/10.1007/S11069-022-05242-w>
- Mills, M., Mutafoğlu, K., Adams, V. M., Archibald, C., Bell, J., & Leon, J. X. (2016). Perceived and projected flood risk and adaptation in coastal Southeast Queensland, Australia. *Climatic Change*, 136(3–4), 523–537. <https://doi.org/10.1007/S10584-016-1644-y>
- Mızrak, S., & Aslan, R. (2020). Disaster risk perception of university students. *Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*, 11(4), 411–433. <https://doi.org/10.1002/rhc3.12202>
- Parker, D. J. (2019). Disaster resilience – a challenged science, 19(1), 1–9. <https://doi.org/10.1080/17477891.2019.1694857>

- Pazzi, V., Morelli, S., & Bonati, S. (2020). Disaster Risk Perception Knowledge Base-A Consolidated Understanding of Disaster Risk Perception in Social Media and Crowdsourcing. Strengthening links between technologies and society for European disaster resilience, funded by the European Union's Horizon (No. 883490)
- Peacock, W. G., Brody, S. D., & Highfield, W. (2005). Hurricane risk perceptions among Florida's single family homeowners. *Landscape and Urban Planning*, 73(2–3), 120–135. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2004.11.004>
- Rajabi, E., Bazyar, J., Delshad, V., & Khankeh, H. R. (2022). The evolution of disaster risk management: historical approach. *Disaster medicine and public health preparedness*, 16(4). <https://doi.org/10.1017/dmp.2021.194>
- Sjöberg, L. (1996). A discussion of the limitations of the psychometric and cultural theory approaches to risk perception. *Radiation Protection Dosimetry*, 68(3–4), 219–225. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.rpd.a031868>
- Slovic, P. (1997). Public perception of risk. *Journal of Environmental Health*, 59(9), 22–25.
- Slovic, P. (1999). Trust, emotion, sex, politics, and science: Surveying the risk- assessment battlefield. *Risk Analysis*, 19(4), 689–701. <https://doi.org/10.1023/A:1007041821623>
- Song, G. (2014). Understanding public perceptions of benefits and risks of childhood vaccinations in the United States. *Risk Analysis*, 34(3), 541–555. <https://doi.org/10.1111/risa.12114>
- Tabachnik, B. G., & Fidell, S. L. (2013). *Multicollinearity and singularity. Using multivariate statistics*. Boston, MA: Pearson.
- Tan, L., Guo, J., Mohanarajah, S., & Zhou, K. (2020). Can we detect trends in natural disaster management with artificial intelligence? A review of modeling practices. *Natural Hazards* 107(3), 2389–2417. <https://doi.org/10.1007/S11069-020-04429-3>
- Turner, R., Nigg, J., & Paz, D. (1986). *Waiting for disaster: Earthquake watch in California*. https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=XpVLHPidZ-QC&oi=fnd&pg=PR7&ots=vAcGKOzDkU&sig=h5N-Bft3Ip-W_EBOjxOuxNRygSk
- UNISDR. (2009). *Terminology on disaster risk reduction*. Geneva, Switzerland.
- United Nations. (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030 | UNDRR*. <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (n.d.). Retrieved 12 January 2023 from <https://www.undrr.org/>
- Van Niekerk, D., Nemaokonde, L.D., Kruger, L. and Forbes-Genade, K. (2018), “Community-based disaster risk management”, in Rodríguez, H., Donner, W. and Trainor, J.E. (Eds), *Handbook of Disaster Research*, 2nd ed., Springer, Cham, 411-429.
- Vitousek, S., Barnard, P. L., Fletcher, C. H., Frazer, N., Erikson, L., & Storlazzi, C. D. (2017). Doubling of coastal flooding frequency within decades due to sea-level rise. *Scientific Reports* 2017 7:1, 7(1), 1–9. <https://doi.org/10.1038/s41598-017-01362-7>
- Wachinger, G., Renn, O., Begg, C., & Kuhlicke, C. (2013). The risk perception paradox—implications for governance and communication of natural hazards. *Risk Analysis*, 33(6), 1049–1065. <https://doi.org/10.1111/J.1539-6924.2012.01942.X>

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1052-1065

Geliş Tarihi: 24.03.2023 Kabul Tarihi: 18.08.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1270356>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SOCIAL ANXIETY AS A PREDICTOR OF LONELINESS IN TEACHER CANDIDATES

Mehmet Enes SAĞAR*

Abstract

This study aims to determine how much the social anxiety variable predicts the loneliness levels of teacher candidates. In addition, in this study, it was examined to determine the differentiation status of teacher candidates in loneliness levels according to gender. The study was conducted based on the relational screening model. The study group of the study consisted of 281 (47.7% male (n=134), 52.3% (n=147) female) teacher candidates studying at different universities in Turkey in the 2022-2023 academic year. The average age of the study group is 21.14. UCLA Loneliness Scale (ULS-8), Short Form of the Social Anxiety Scale and Personal Information Form were used as data collection tools in the study. The relationship between teacher candidates' social anxiety levels and loneliness was determined by Pearson correlation analysis. The predictive level of social anxiety and loneliness was tested with simple linear regression analysis. In addition, t-test analysis was applied for independent samples in order to determine whether the loneliness levels of teacher candidates show a significant difference according to their gender. As a result of the research, it was determined that there was a positive and moderately significant relationship between loneliness and social anxiety. It was observed that the social anxiety variable predicted the loneliness variable significantly. The social anxiety variable explained approximately 28% of loneliness. In addition, as a result of this study, it was concluded that there was no significant gender difference in the loneliness levels of teacher candidates.

Keywords: Teacher, Candidate, Loneliness, Social Anxiety

---

*Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, mehmetenes15@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0941-5301>

Öğretmen Adaylarında Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Sosyal Kaygı

Öz

Bu araştırmada amaç, sosyal kaygı değişkeninin öğretmen adaylarının yalnızlık düzeylerini ne kadar yordadığıdır. Ayrıca bu araştırmada öğretmen adaylarının cinsiyete göre yalnızlık düzeylerinde farklılaşma durumlarının belirlenmesi incelenmiştir. Araştırma ilişkisel tarama modelinde dayalı olarak yürütülmüştür. Çalışmanın araştırma grubunu 2022-2023 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki farklı üniversitelerde öğrenim gören 281 (% 47.7'si erkek (n=134), % 52.3'ü (n=147) kadın) öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırma grubunun yaş ortalaması 21.14'tür. Araştırmada veri toplama araçları olarak Ucla Yalnızlık Ölçeği- Kısa Formu (ULS-8), Sosyal Kaygı Ölçeği Kısa Formu ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının sosyal kaygı düzeyleri ile yalnızlıkları arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile saptanmıştır. Sosyal kaygının, yalnızlığı yordama düzeyi ise basit doğrusal regresyon analizi ile test edilmiştir. Bunun yanında öğretmen adaylarının yalnızlık düzeylerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla bağımsız örneklem için t-testi analizi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda yalnızlık ile sosyal kaygı arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı birer ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Sosyal kaygı değişkeninin yalnızlık değişkenini anlamlı düzeyde yordadığı görülmüştür. Sosyal kaygı değişkeni yalnızlığın yaklaşık olarak %28'ini açıklamıştır. Ayrıca bu çalışma sonucunda öğretmen adaylarının yalnızlık düzeylerinde cinsiyete göre farkın anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Aday, Yalnızlık, Sosyal Kaygı

Introduction

It creates great importance for individuals to establish meaningful social bonds so that they can experience change and development (Surkalim et al., 2022). However, some individuals cannot fully establish their social connections, so they feel disconnected from others by feeling emptiness inside. This situation is described as loneliness and draws attention as a subjective negative emotion arising from the perceived deficiencies in one's social relationships (Vedder et al., 2022).

Loneliness is defined as an unwanted or unpleasant experience with feelings such as feeling different from others, anger, sadness, and anxiety. The origin of loneliness, on the other hand, goes back to the time of human existence (Di Tommaso & Spinner, 1997; Jones et al., 1981; Russell et al., 1980). The concept of loneliness is defined as an unpleasant subjective psychological state experienced as a result of

inconsistencies between the current social relationship and the desired social relationship (De Jong-Gierveld, 1998; Peplau & Perlman, 1982). In addition, loneliness is also expressed as a subjective feeling such as being disconnected or distant from other people (Plattner et al., 2022). In this context, loneliness can be expressed as a negative mood caused by the incompatibility or conflict of existing social relations with the social relations that arouse desire in the person. According to Stokes (1985), loneliness is the feeling of distress in one's social interaction and introversion due to the insufficient development of social skills and self-disclosure behavior. For this reason, introverted individuals want to stay away from society. As a matter of fact, they can be restless and worried about being in social situations. Therefore, it is emphasized that loneliness may be related to social anxiety (Stokes, 1985). It is thought that social anxiety can be a significant predictor of loneliness, based on the fact that individuals turn away from interpersonal relationships and become introverted due to incompatibilities and may be worried about social environments.

Although social anxiety, which is thought to be related to loneliness in the context of this study, was defined by Marx and Gelder in 1966, it took its place for the first time in the 3rd edition of the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-III) (APA, 2013). The term was first used by Janet in 1903 (phobias des situations sociales) to describe patients who fear being observed by others while speaking, writing or playing the piano (Dilbaz, 1997). Social anxiety is defined as individuals' avoidance of one or more social situations by being exposed to possible scrutiny and negative evaluations by clearly fearing or worrying about one or more social situations (APA, 2013). People with social anxiety experience fear and avoid the scrutiny of others. In such situations, people are worried, embarrassed, or say or do something that results in humiliation. In this context, anxieties become more pronounced in people, and as a result, people avoid most interpersonal relationships or endure such situations with intense discomfort (Stein & Stein, 2008). Accordingly, people with social anxiety experience trembling hands, sweating, blushing, fear of

doing something that will cause humiliation, and thus avoiding certain social environments (being in a crowd) when they are in public, sitting, standing, speaking etc.) is afraid of taking part (Dilbaz, 1997; Öztürk, 1990). At this point, people with high levels of social anxiety think that they are examined by others and avoid being evaluated negatively (Hofmann et al., 2010; Rapee, 1995). In line with this information, social anxiety can be expressed as the state of being afraid of social environments and avoiding such environments, thinking that they are observed and evaluated by their social environment (Sağar, 2021). When the subject is evaluated in the context of the research, it can be said that the loneliness levels of the teacher candidates who stay away from these environments due to the fear of being evaluated and examined in the social environments they are in may increase. Therefore, it is thought that social anxiety may be a variable associated with loneliness.

Loneliness can be expressed as the uneasiness experienced by individuals due to the conflict or incompatibility of their desired interpersonal relationships with their current social relationships. Accordingly, loneliness can be explained as a negative mood that occurs as a result of the contradiction and incompatibility between the desired social relations and the existing social relations. Loneliness, which can be seen in individuals of all age groups, can cause a loss of function in different areas of daily life and threaten mental health. In this context, it can be said that loneliness, which is important for mental health for all age groups, is also a problem that needs to be studied for teacher candidates. From this point of view, it is thought that determining the variables related to loneliness in teacher candidates will benefit from a better understanding of the loneliness problem and preventive and remedial mental health studies to be carried out at this point. In the literature review about loneliness, it was found that studies examined social anxiety. However, it was thought that these studies were handled on different samples and should be updated with original data. In this case, it is expected that the research will make important and valuable contributions to the field. In this context, it was aimed to examine how much the social anxiety variable predicted the loneliness levels of teacher candidates. In addition, it

is wondered whether there is a difference in the level of loneliness among teacher candidates in terms of gender. Therefore, another aim of this study is whether the loneliness levels of teacher candidates show a significant difference according to gender. The research conducted for this purpose, “Does the variable of social anxiety significantly predict the loneliness levels of teacher candidates?” and “Does the loneliness levels of teacher candidates show a significant difference according to their gender?” sought answers to questions.

1. Method

In this study, the relational research method was used to reveal whether two or more variables affect each other (Karasar, 2016). The dependent variable of the research is loneliness, while the independent variable is social anxiety.

1.1. Study Group

The study group consisted of 281 teacher candidates who were studying at different universities in Turkey in the 2022-2023 academic year in the 1st, 2nd, 3rd and 4th grades of the Faculty of Education. The age of the study group ranged from 18 to 27 and the mean age was 21.14. In addition, 47.7% (n=134) of the study group were male and 52.3% (n=147) were female. The distribution of the study group in terms of gender is presented in Table 1 below.

Table 1: Distribution of the Research Group by Gender

Gender	N	%
Male	134	47.7
Female	147	52.3
Total	281	100

1.2. Data Collection Process

Ethics committee approval was obtained from Afyon Kocatepe University Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee (Date of Decision: 24.02.2023; Meeting: 02; Number of Documents: 166179). After obtaining the necessary permission, the research data were collected via Google Forms online (online) method. The researcher sent the data collection tools prepared

via Google Forms to the teacher candidates via e-mail and invited them to the research. The study was based on the participation of volunteer teacher candidates. In this context, firstly, informed consent was requested from the teacher candidates. During the data collection process, attention was paid to the principle of confidentiality and accordingly, teacher candidates were informed.

1.3. Data Collection Tool

Ucla Loneliness Scale (ULS-8)

This scale was developed by Russell et al. and revised in 1980. The Turkish adaptation of the scale was carried out by Doğan et al. (2011). It consists of 8 items. In the reliability study of the scale, the internal consistency coefficient was calculated as .72 for the entire scale (Doğan et al., 2011). In this study, the Cronbach's Alpha (α) reliability coefficient of the total scores of the scale was .85.

Short Form of the Social Anxiety Scale

The measurement tool (with three sub-dimensions and 18 items), which was originally developed for children by La Greca and Lopez (1998), was revised by La Greca et al. (2015) and prepared for high school students and adults. Nunes et al. (2018) revised this 18-item form of the scale and created a short form consisting of 12 items. The Turkish adaptation of the scale was carried out by Can and Bozgün (2021). It consists of 12 items. In the reliability study of the scale, the internal consistency coefficient was calculated as .90 for the entire scale. The scale is a five-point Likert type (Can & Bozgün, 2021). In this study, the Cronbach's Alpha (α) reliability coefficient of the total scores of the scale was calculated as .89.

Personal Information Form

It was created within the scope of this research in order to obtain information about the gender and age of the teacher candidates in the study group.

1.4. Data analysis

The relationship between teacher candidates' social anxiety levels and loneliness was determined by Pearson correlation analysis. The predictive relationship

of social anxiety levels on loneliness was tested with simple linear regression analysis. In addition, t-test analysis was applied for independent samples in order to determine whether the loneliness levels of teacher candidates show a significant difference according to their gender.

Kurtosis and skewness values were checked to determine whether the data met the normality assumption. It was observed that the skewness and kurtosis values related to the social anxiety level and loneliness scores met the assumption of normality (Kurtosis and skewness values related to social anxiety = -.02 to -.48; loneliness kurtosis and skewness values = .39 to -.62).

2. Findings

In the research findings section, firstly, the arithmetic mean and standard deviation values of the study group's loneliness and social anxiety scores are given. Then, simple correlation analysis coefficients for the variables are presented. Then, the results of simple linear regression analysis for the prediction of loneliness are included. Finally, t-test results for independent samples are presented in order to determine whether loneliness differs statistically according to the gender variable.

The arithmetic mean and standard deviation values of the study group's loneliness and social anxiety scores are given in Table 2.

Table 2: *The Arithmetic Mean and Standard Deviation Values of the Study Group's Loneliness and Social Anxiety Scores*

Variable	N	$\bar{X}$	SS
Loneliness	281	14.74	4.68
Social Anxiety	281	54.98	16.25

When Table 2 is examined, the arithmetic mean and standard deviation values of the study group were determined as loneliness ($\bar{X} = 14.74$; $SS = 4.68$) and social anxiety ($\bar{X} = 54.98$; $SS = 16.25$). Pearson correlation analysis was conducted to determine the relationship between the social anxiety scores and levels of the study group and loneliness. The obtained results are shown in Table 3.

Table 3: *Relationship Chart Between Social Anxiety and Loneliness*

Variable	Loneliness
----------	------------

Social Anxiety	.527**
N	281

p<.01

When Table 3 is examined, it was found that there is a positive and moderate relationship as a result of the Pearson correlation analysis performed to determine whether there is a significant relationship between the social anxiety levels of the study group and loneliness ($r = .527, p < .01$). Accordingly, if the level of social anxiety increases, the level of loneliness will also increase. Then, simple linear regression was performed to reveal the predictive power of the social anxiety variable to the level of loneliness. The obtained results are shown in Table 4.

Table 4: Simple Linear Regression Analysis Results of Social Anxiety Level as a Predictor of Loneliness

Variable	B	Standard Error	β	t	p
Constant	6.408	.840		7.626	.000
Social Anxiety	.152	.015	.527	10.347	.000

$R = .527, R^2 = .277, F_{(1-279)} = 107.053, p < .01$

When Table 4 is examined, social anxiety scores have a positive predictive effect on loneliness ($R = .527, R^2 = .277, F_{(1-279)} = 107.053, p < .01$). The findings show that social anxiety explains about 28% of the variance on loneliness. Therefore, based on this finding, it can be said that as the level of social anxiety increases, the level of loneliness also increases. To determine whether the loneliness levels of the study group differ statistically according to the gender variable, a t-test was applied for independent samples and the results are given in Table 5.

Table 5: Examination of Loneliness Scores by Gender

Variable	Gender	N	$\bar{X}$	S.s.	t	p
Loneliness	Male	281	14.70	4.55	.131	.896
	Female	281	14.78	4.80		

When Table 5 was examined, it was determined that there was no significant difference in the loneliness levels of the study group according to gender. In line with this finding, it can be said that gender is not a factor affecting the level of loneliness.

3. Discussion, Conclusion and Suggestions

As a result of the study, there was a positive and moderately significant relationship between loneliness and social anxiety. It was observed that the social anxiety variable was a significant predictor of the loneliness variable. The social anxiety variable explained approximately 28% of loneliness. In addition, as a result of this study, it was concluded that there was no significant gender difference in the loneliness levels of teacher candidates.

The teaching profession is a field of study where social skills are at the forefront as well as educational and professional performance. In this context, it is of great importance that teacher candidates can develop socially in addition to their academic and professional skills. Therefore, it is among the behaviors expected from teacher candidates to develop in professional and educational aspects, to make progress in these areas by using the opportunities appropriate for the period they live in, and to integrate with society by using their social skills. On the contrary, they shouldn't distance themselves from society by isolating themselves, to experiencing social anxiety due to being in front of society, being alone, complicating or hindering their mental health and other vital activities, as well as their professional development and productivity. For this reason, it is critical that teacher candidates do not experience problems such as loneliness and social anxiety in order to progress and develop healthily in all aspects (academic, educational, professional and social). It is thought that providing insight into loneliness and social anxiety in teacher candidates and determining the variables associated with these problems are also important in terms of remedial and preventive mental health studies.

In this study, which was carried out on teacher candidates, it was determined that the social anxiety variable predicted loneliness at a significant level and there

was a positive and significant relationship between them. In other words, it can be said that as the social anxiety level of teacher candidates increases, the level of loneliness increases. When the literature is examined, studies that directly address the relationship between loneliness and social anxiety have been found. For example, the finding from this study supports the results of the studies conducted by Lin and Fan (2022); Maes et al. (2019) that there is a positive relationship between loneliness and social anxiety. Similarly, in the study conducted by Johnson et al. (2001), it is consistent with the result that social anxiety and social avoidance feelings are associated with feelings of loneliness. In addition, the result of the research conducted by Lim et al. (2016) that social anxiety is the only predictor of future loneliness is compatible with the result of this study. In another study conducted by Danneel et al. (2019), in which loneliness and social anxiety symptoms were examined in three measurements, one year apart, the result of this study is in line with the conclusion that social anxiety symptoms play a very important role as a potential precursor of loneliness. Moreover, it is consistent with the conclusion that there is a strong relationship between social isolation and social anxiety in the research conducted by Teo et al. (2013) on the meta-analysis of studies examining the relationships between social isolation and social anxiety. When the results of the current study in the literature and the results obtained from this study are evaluated together, it can be stated that loneliness is also high in teacher candidates with high social anxiety levels. In this respect, it can be said that reducing the social anxiety levels of teacher candidates has an important function in reducing their loneliness levels, and studies to be conducted to reduce their social anxiety levels can make a positive contribution to reducing their loneliness levels.

Another result obtained in this study is that there is no significant difference according to gender in the loneliness levels of teacher candidates. In this case, it can be said that gender does not have a significant effect on the level of loneliness. When the literature is examined, this result supports the results of the studies conducted by

Çeçen (2008), and Ekinçi et al. (2015) that the difference in loneliness levels according to gender is not significant. Contrary to this study, studies by Barreto et al. (2021); Victor et al. (2006) found that loneliness is more common in men than women. It is thought that this difference in the results may be due to the characteristics of the study groups. In this context, it can be said that loneliness is a psychological problem that can negatively affect life for both males and females in changing life conditions.

In line with the study, it can be said that the loneliness of teacher candidates with high levels of social anxiety may also be high. Based on this result, it is thought that studies aimed at reducing the social anxiety levels of teacher candidates may help them to be more resistant to loneliness. In addition, this study concluded that there was no significant difference according to gender in the loneliness levels of teacher candidates. This study has some limitations as well as revealing important results that low social anxiety can help reduce loneliness and that there is no difference in the level of loneliness according to gender. These are limitations such as the fact that the study group consisted of only teacher candidates, examining only the social anxiety variable with loneliness, and the study was carried out with quantitative data. In this direction, a similar study can be carried out on different study groups (such as other university students/prospective candidates, adults, adolescents, children, etc.) other than teacher candidates. In the context of this study, only the social anxiety variable was evaluated and other psychological factors that could be related to loneliness were not examined. In future studies, the predictor of different variables on loneliness can be examined. This study is cross-sectional, so it does not present cause-effect relationships between loneliness and social anxiety. In future studies, the cause-effect relationships between loneliness and social anxiety can be examined based on different methods. Although loneliness and social anxiety are investigated in current studies, this study provides important information in terms of examining a special group such as teacher candidates and updating the data. Therefore, in this study, by adhering to the existing findings in the literature, it was tried to reach the

original data on the prediction of loneliness of the social anxiety variable as well as confirm the previous findings on social anxiety studies with loneliness. In this direction, studies on preventing or reducing loneliness among teacher candidates can be included in studies that can reduce their social anxiety levels. Therefore, interventions related to social anxiety can also be tried on loneliness. In addition, group studies, intervention programs, seminar studies and training programs can be carried out to reduce the loneliness levels of teacher candidates.

References

- American Psychiatric Association, DSM-5. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™* (5th ed.). Washington, DC.
- Barreto, M., Victor, C., Hammond, C., Eccles, A., Richins, M. T., & Qualter, P. (2021). Loneliness around the world: Age, gender, and cultural differences in loneliness. *Personality and Individual Differences*, 169, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.pay.2020.110066>
- Can, F. & Bozgün, K. (2021). Sosyal kaygı ölçeği kısa formunun Türkçeye uyarlanarak psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 156-168. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mrefdergi/issue/64326/952613>
- Çeçen, A. R. (2008). Öğrencilerinin cinsiyetlerine ve anababa tutum algılarına göre yalnızlık ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 415-431. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tebd/issue/26111/275099>
- Danneel, S., Nelemans, S., Spithoven, A., Bastin, M., Bijttebier, P., Colpin, H., ... & Goossens, L. (2019). Internalizing problems in adolescence: Linking loneliness, social anxiety symptoms, and depressive symptoms over time. *Journal of abnormal child psychology*, 47, 1691-1705. <https://doi.org/10.1007/s10802-019-00539-0>
- De Jong Gierveld, J. (1998). A review of loneliness: concept and definitions, determinants and consequences. *Reviews in Clinical Gerontology*, 8(1), 73-80. <https://doi.org/10.1017/S0959259898008090>
- Dilbaz, N. (1997). Sosyal fobi. *Psikiyatri Dünyası*, 1(1), 18-24.
- DiTommaso, E., & Spinner, B. (1997). Social and emotional loneliness: A re-examination of Weiss' typology of loneliness. *Personality and individual differences*, 22(3), 417-427. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(96\)00204-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(96)00204-8)
- Doğan, T., Çötök, N. A., & Tekin, E. G. (2011). Reliability and validity of the Turkish Version of the UCLA Loneliness Scale (ULS-8) among university students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 2058-2062. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.053>
- Ekinci, N. E., Demirel, M., Demirel, D. H. & Işık, U. (2015). Lise öğrencilerinin yalnızlık algılarının rekreasyonel etkinliklere katılımları ve bireysel değişkenlere göre incelenmesi. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 71-78. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbsebd/issue/31660/347121>

- Hofmann, S. G., Anu Asnaani, M. A., & Hinton, D. E. (2010). Cultural aspects in social anxiety and social anxiety disorder. *Depression and anxiety*, 27(12), 1117-1127. <https://doi.org/10.1002/da.20759>
- Johnson, H. D., LaVoie, J. C., & Mahoney, M. (2001). Interparental conflict and family cohesion: Predictors of loneliness, social anxiety, and social avoidance in late adolescence. *Journal of Adolescent Research*, 16(3), 304–318. <https://doi.org/10.1177/0743558401163004>
- Jones, W. H., Freemon, J. E., & Goswick, R. A. (1981). The persistence of loneliness: Self and other determinants 1. *Journal of Personality*, 49(1), 27-48. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1981.tb00844.x>
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. (31. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Peplau, L. A. ve Perlman, D. (1982). Perspectives on loneliness. L. A. Peplau ve D. Perlman (Ed.), *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy* (s.1-18). New York: Wiley-Inter Science.
- Lim, M. H., Rodebaugh, T. L., Zyphur, M. J., & Gleeson, J. F. M. (2016). Loneliness over time: The crucial role of social anxiety. *Journal of Abnormal Psychology*, 125(5), 620–630. <https://doi.org/10.1037/abn0000162>
- Lin, Y., & Fan, Z. (2022). The relationship between rejection sensitivity and social anxiety among Chinese college students: The mediating roles of loneliness and self-esteem. *Current Psychology*, 1-10. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02443-7>
- Maes, M., Nelemans, S. A., Danneel, S., Fernández-Castilla, B., Van den Noortgate, W., Goossens, L., & Vanhalst, J. (2019). Loneliness and social anxiety across childhood and adolescence: Multilevel meta-analyses of cross-sectional and longitudinal associations. *Developmental Psychology*, 55(7), 1548–1565. <https://doi.org/10.1037/dev0000719>
- Öztürk, M. O. (1990). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. İstanbul: Evrim Yayıncılık.
- Plattner, L., Brandstötter, C., & Paal, P. (2022). Einsamkeit im pflegeheim–erleben und maßnahmen zur verringerung: Eine literaturübersicht. *Zeitschrift Fur Gerontologie Und Geriatrie*, 55(1), 5-10. doi: [10.1007/s00391-021-01881-z](https://doi.org/10.1007/s00391-021-01881-z)
- Rapee, R.M. (1995) *Social phobia*. New York: Guilford Press.
- Russell, D., Peplau, L. A., & Cutrona, C. E. (1980). The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(3), 472–480. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.39.3.472>
- Sağar, M. E. (2021). Intervention for social anxiety among university students with a solution-focused group counseling program. *International Journal of Progressive Education*, 17(3), 316-326. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2021.346.20>
- Stokes, J. P. (1985). The relation of social network and individual difference variables to loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(4), 981–990. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.48.4.981>
- Stein, M. B., & Stein, D. J. (2008). Social anxiety disorder. *The lancet*, 371(9618), 1115-1125. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)60488-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)60488-2)
- Surkalim, D. L., Luo, M., Eres, R., Gebel, K., van Buskirk, J., Bauman, A., & Ding, D. (2022). The prevalence of loneliness across 113 countries: systematic review and meta-analysis. *BMJ*, 376, 1-17. <https://doi.org/10.1136/bmj-2021-067068>
- Teo, A. R., Lerrigo, R., & Rogers, M. A. (2013). The role of social isolation in social anxiety disorder: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, 27(4), 353-364. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2013.03.010>

- Vedder, A., Boerner, K., Stokes, J. E., Schut, H. A., Boelen, P. A., & Stroebe, M. S. (2022). A systematic review of loneliness in bereavement: Current research and future directions. *Current Opinion in Psychology*, 43, 48-64. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.06.003>
- Victor, C. R., Scambler, S. J., Marston, L., Bond, J., & Bowling, A. (2006). Older people's experiences of loneliness in the UK: does gender matter?. *Social Policy and Society*, 5(1), 27-38. <https://doi.org/10.1017/S1474746405002733>

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1066-1095

Geliş Tarihi:30.03.2023 Kabul Tarihi: 18.08.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1273718>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN BİLİMSEL SORGULAMANIN DOĞASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Ruhan ÖZEL*

Eda ERDAŞ KARTAL*

Öz

Bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir. Çalışmaya Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı çeşitli okullarda görev yapan ve kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenen 17 sınıf öğretmeni gönüllü bir şekilde katılmıştır. Araştırmanın verileri, ilk olarak açık uçlu Bilimsel Sorgulamaya İlişkin Görüşler Anketi (Views About Scientific Inquiry/VASI) anketi ve devamında yarı yapılandırılmış görüşmeler ile çevrimiçi olarak toplanmıştır. Tüm veriler betimsel analiz yöntemi ile bütüncül bir şekilde analiz edilmiştir. Öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin görüşleri Lederman ve arkadaşları (2014) tarafından belirlenen kodlar ve temalar kullanılarak zayıf (naive), karma (mixed) ve bilgili (informed) olarak analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, en fazla zayıf görüşe sahip olunan temanın “Bilimsel açıklamalar önceden bilinenler ve toplanan veriler ışığında geliştirilir” teması olduğu görülmüştür. En fazla bilgili görüşe sahip olunan temanın ise “tüm bilimsel araştırmalarda izlenen tek bir bilimsel yöntem yoktur” teması olduğu görülmüştür. Genel olarak tüm temalarda bilgili görüşlere sahip olan öğretmenlerin çoğunun bu temaları kendi cümleleriyle ifade edip örneklendiremedikleri tespit edilmiştir. Araştırmanın sonunda öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin anlayışlarının geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Sorgulamanın Doğası, Bilimsel Sorgulamanın Doğasına İlişkin Görüşler, Bilim Okuryazarlığı, Sınıf Öğretmenleri.

* Öğr. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Hereke Asım Kocabıyık MYO, Kimya ve Kimyasal İşleme Tek. Bölümü, ruhan_ozel@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8511-1241>

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, erdaseda@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1568-827X>

Primary School Teachers' Views on The Nature of Scientific Inquiry

Abstract

This study aims to determine the views of primary school teachers about the nature of scientific inquiry. 17 primary school teachers working in various schools affiliated with the Ministry of National Education in Turkey and determined by the snowball sampling method voluntarily participated in the study. The study data were first collected online with the open-ended Views About Scientific Inquiry/VASI questionnaire, followed by semi-structured interviews. All data were analyzed holistically with the descriptive analysis method. Teachers' views on the nature of scientific inquiry were analyzed as naive, mixed, and informed using the codes and themes determined by Lederman et al. (2014). According to the results obtained, it was seen that the theme with the weakest opinion was "Scientific explanations are developed in the light of what is known beforehand and collected data". It was seen that the theme with the most informed opinion was "There is no single scientific method followed in all scientific research". In general, it was determined that most teachers who had knowledgeable opinions on all themes could not express and exemplify these themes in their own words. At the end of the study, suggestions were made to improve teachers' understanding of the nature of scientific inquiry.

Keywords: Nature of Scientific Inquiry, Views About Nature Scientific Inquiry, Scientific Literacy, Primary School Teachers.

Giriş

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler toplumları etkilemekte ve toplumun bu gelişmelere uyum sağlamasını zorunlu kılmaktadır. Toplumda bilimsel bilgiye ulaşabilen, onu nasıl kullanacağını bilen, çevresinde olanları merak eden, araştıran ve sorgulayan, eleştirel düşünebilen, problem çözebilen bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum ülkelerin eğitim programlarını gözden geçirmelerine sebep olmaktadır. Bilim okuryazarı bireyler yetiştirmek birçok ülkede fen eğitiminin amaçları arasında önemli bir yer kaplamaktadır (Amerikan Bilimsel Gelişme Birliği [American Association for the Advancement of Science / AAAS], 1993; Ulusal Araştırma Konseyi [National Research Council / NRC], 2011; Gelecek Nesil İçin Bilim Standartları [Next Generation Science Standarts / NGSS], 2013). Ülkemizde de 2018 yılında güncellenen Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda (FBDÖP) bilim okuryazarlığına vurgu yapılmakta ve programın özel amaçlarında 'doğanın

keşfedilmesi ve insan-çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması ve bu süreçte bilimsel süreç becerileri ve bilimsel araştırma yaklaşımını benimseyip bu alanlardaki problemlere çözüm bulmak ve bilim insanlarının bilimsel bilgiyi nasıl oluşturdukları, bilimsel bilginin gelişim süreçlerini ve daha sonraki araştırmalarda nasıl kullanıldığını anlamak' (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018) yer almaktadır.

Bilim okuryazarlığı bilimsel bilginin doğasını bilmeyi, bilimsel bilgiyi ve nasıl oluştuğunu anlamayı, bilim-teknoloji-toplum ilişkisini kavramayı, bilim ve teknolojiye değer vermeyi ve gündelik hayatta kullanabilmeyi içermektedir. Bilim okuryazarı birey, kişisel ve toplumsal konularda bilinçli kararlar verebilme hususunda ihtiyaç duyulan bilimsel kavram ve süreçlerin bilgisine ve anlayışına sahiptir (NRC, 1996). Bir diğer ifade ile teorik anlamda bireylerin bilimsel araştırma ve süreçlerini içselleştirip, bir bilimsel çalışmayı yürütebilecek beceri ve yetkinliğe sahip olmaları şeklinde tanımlanmaktadır (NGSS, 2013). Bilimsel sorgulama bilim okuryazarlığının önemli bileşenlerinden birisidir (Lederman vd., 2013; NGSS, 2014; Schwartz vd., 2004).

Bilimsel sorgulama hem yeni bilimsel bilgilerin oluşturulması sürecinde hem de mevcut bilimsel bilgilerin geliştirilmesi sürecinde bilim insanlarının kullandıkları yöntemleri kapsamaktadır (Schwartz vd., 2004). Temel anlamda bilim, insanların çevresinde olup bitenleri anlamak ve açıklamak için sistemli bir şekilde yapmış oldukları bilimsel çalışmaların tamamıdır (Lederman & Lederman, 2012). Bilimsel sorgulamanın; bilimsel süreçleri yapabilme ve bilimsel süreçler ile ilgili bilgili olma becerisi olmak üzere iki farklı çıktısı mevcuttur (Mesci & Erdaş Kartal, 2021; NGSS, 2013). Uluslararası dokümanlarda beceri ve anlayış olarak belirtilmesi gerektiği vurgulanan bilimsel sorgulamanın beceri boyutunda bilimsel süreç becerilerinin geliştirilmesi, anlayış boyutunda ise bilimsel sorgulamanın doğası ile ilgili anlayış geliştirme ifade edilmektedir (NGSS, 2013).

Bilimsel sorgulamanın doğası bilimsel bilginin üretildiği süreci kapsamaktadır. Kısaca bilimsel sorgulama sürecinin özellikleri bilimsel sorgulamanın doğasını

ortaya koymaktadır (Deniz & Akerson, 2013; Lederman vd., 2014). Bilimsel sorgulama sürecinin özellikleri araştırmacılar tarafından şu şekilde belirtilmiştir: (a) bilimsel araştırmaların tümü bir soru ile başlar ve her zaman bir hipotezi test etmesi gerekmez; (b) bilimsel araştırmaların tümünde izlenen sabit bir yöntem bulunmamaktadır, farklı yöntemler kullanılabilir; (c) bilimsel sorgulama süreci araştırma soruları rehberliğinde ilerler; (d) aynı işlem adımlarını uygulayan bilim insanları farklı sonuçlara ulaşabilirler; (e) bilimsel sorgulama prosedürleri araştırma sonuçlarını etkileyebilir; (f) bilimsel araştırma sonuçları elde edilen verilerle tutarlı olmalıdır; (g) bilimsel veri ile bilimsel kanıt aynı şeyi ifade etmez; (h) bilimsel açıklamalar, elde edilen verilerle mevcut bilinenlerin bir araya getirilmesinden geliştirilir (Lederman vd., 2014; Lederman vd., 2019).

Öğrencilerin bilimsel sorgulama yapmaları onların bilimsel sorgulamanın doğasını anlamaları için yeterli değildir (Leblebicioğlu vd., 2017). Öğrencilerin bilimsel sorgulamayı tam anlamıyla deneyimleyebilmeleri için bilimsel sorgulamanın doğasını kavramaları, bilim epistemolojisini anlamaları ve bilimsel sorgulama ile hedeflenen amaçlara ulaşmaları gerekmektedir (Doğan vd., 2020). Alan yazında farklı eğitim seviyesindeki öğrencilerle yürütülen birçok çalışmada öğrencilerin bilimsel sorgulamanın doğası ile ilgili görüşlerinin yeterli olmadığı belirtilmektedir (Angraeni vd., 2017; Doğan vd., 2020; Leblebicioğlu vd., 2019; Leblebicioğlu vd., 2020; Lederman vd., 2014; Lederman vd., 2019; Yang vd., 2017).

Küçük yaşlardan itibaren çocuklara, bilim okuryazarlığının temelini oluşturan bilimsel sorgulamanın doğasını kavratmak önem taşımaktadır (Tytler & Peterson, 2003). Erken çocukluk ile başlayıp ilkökul ile devam eden dönem çocukların daha çok merak ettiği, daha çok soru sorduğu ve daha çok sorguladığı bir süreçtir. Fen eğitiminin etkili bir şekilde yürütülebilmesi için erken yaşlardan başlayarak öğrencilere bilimsel düşünebilme ve bilimsel sorgulama gibi üst düzey becerilerin kazandırılması gerekmektedir (Muşlu, 2008). Çocukların bu dönemde edindikleri de-

neyimler ve yaşantılar onların bilimsel bakış açısı geliştirerek bilim okuryazarı olmaları noktasında önemlidir. Bunun için öğrencilerin bilimsel sorgulamayı kullanmaları gerekmektedir. Yapılan araştırmalar öğrencilerin okul öncesi ve ilkökul döneminden itibaren bilimsel sorgulamanın özelliklerinden bazılarını kavrayabileceklerini belirtmekte ve bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki eğitimlerin olabildiğince erken yaşlarda başlamasını gerektiğini vurgulamaktadır (Bartels & Lederman, 2022; Lederman, 2009; Lederman, 2012; Lederman vd., 2019; NGSS, 2013). Bu yaş grubundaki çocuklarla yapılan çalışmalar daha az sayıda olsa da mevcut çalışmalar çocukların bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki görüşlerinin sınırlı düzeyde olduğunu göstermektedir (Bartels & Lederman, 2022; Lederman, 2012; Lederman vd., 2013; Lederman & Lederman, 2004; Penn vd., 2021).

Çocukların bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki görüşleri üzerinde öğretmenler önemli bir rol oynamaktadır (Bostan-Sarıoğlan, 2018; Hanuscin vd., 2011). Çünkü eğitim öğretim sürecinde öğrenme ortamını düzenleyen ve öğrencilere rehberlik eden öğretmenlerdir (Şama & Tarım, 2007). Sorgulamaya dayalı öğretimin sınıflarda etkili bir şekilde uygulanabilmesi öğretmenin sorumluluğundadır (Bayır & Köseoğlu, 2013). Roehring ve Luft (2004), öğretmenlerin bilimsel sorgulamayı derslerinde uygulayamamalarının temel nedenlerinden birinin bilimsel sorgulamaya ilişkin anlayış eksikliği olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasını anlamaları ve sorgulamaya dayalı öğretimi planlayıp uygulayabilecek yetkinlikte olmaları önemlidir (Zion & Mendelovici, 2012). Bunun yanı sıra öğretmenler sınıflarında model olma rolü ile öğrencileri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Öğretmenler öğrencilerine doğru rol model olarak etkili öğrenme stratejilerini öğretebilir, problem çözme becerilerini geliştirebilir ve doğru davranışları kazandırabilirler (Demirbaş & Yağbasan, 2005). Bu bağlamda öğretmenin niteliği ve yeterliliği eğitim çıktılarını doğrudan etkilemektedir. Öğrencilerin bilimsel sorgulamanın doğası ile ilgili bir anlayış geliştirmeleri ve bilimsel

sorgulamayı içselleştiren bireyler olarak yetişmeleri için öncelikle öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğası ile ilgili görüşlerinin gelişmiş ve bilimsel sorgulama yaklaşımını kullanabilecek yeterliliğe sahip olması gerekmektedir (Bostan-Sarıoğlan, 2018; Lederman & Lederman, 2005; Mesci & Erdaş Kartal, 2021). Öğretmenler bilimsel sorgulamanın doğası ile ilgili gelişmiş görüş ve yeterliliğe sahip oldukları zaman öğrencilerde kavram yanlışlarının oluşmasına sebep olmayacak ve var olan kavram yanlışlarını da tespit edebileceklerdir (Özdemir & Akçay, 2009).

Alan yazın incelendiğinde bireylerin bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki görüşlerini araştıran sınırlı sayıda çalışma olduğu görölmüştür. Bu çalışmalar çoğunlukla ortaokul ve lise düzeyindeki öğrenciler ve öğretmen-öğretmen adayları ile yürütölmüştür. Özellikle daha küçük yaş gruplarıyla yürütölen daha az sayıdaki çalışmalarda, bu gruptaki çocukların bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki görüşlerinin sınırlı olduğu belirtilmektedir (Bartels & Lederman, 2022; Lederman, 2012; Lederman vd., 2013; Penn vd., 2021). Ayrıca ortaokul (Doğan vd., 2020; Hamed vd., 2017; Leblebicioğlu vd., 2019; Lederman vd., 2014; Lederman vd., 2019; Yang vd., 2017) ve lise (Anggaraeni vd., 2017; Beyazörtü, 2019; Gündüz & Doğan, 2021; Leblebicioğlu, vd., 2020; Tezcan, 2021) düzeyinde yapılan çalışmalar öğrencilerin bilimsel sorgulamanın doğası ile ilgili görüşlerinin yeterli olmadığını ifade etmektedir. Yine benzer şekilde öğretmen adayları (Baykara & Yakar, 2020; Baykara vd., 2018; Çavuş-Güngören & Öztürk, 2021; Karışan vd., 2017; Mesci vd., 2020; Schwarz, 2009) ve öğretmenlerle (Adisendjaja vd., 2017; Mesci & Erdaş Kartal, 2021; Wang & Zhao, 2016) yapılan araştırmalarda da elde edilen bulgular katılımcıların bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki görüşlerinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin görüşlerin belirlendiği ve geliştirilmeye çalışıldığı araştırmalarda da başlangıçta elde edilen bulgular genel anlamda öğretmenlerin görüşlerinin yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır (Adisendjaja vd., 2017; Crawford vd., 2010; Çiğdemoğlu & Köseoğlu, 2019; Pérez & Díaz-Moreno, 2022).

Öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin görüşlerinin okul öncesi ve ilkököl düzeyinde incelendiği araştırmalar ise diğler eğitim seviyesindeki araştırmalara göre daha sınırlı düzeydedir. Bu araştırmaların birinde Lederman ve Lederman (2004), açık/yansıtıcı bir yaklaşım uygulayarak etkinlikler, okuma ve tartışma yoluyla 1. ve 2. sınıf öğretmenlerini bilimin doğası ve bilimsel sorgulamanın yönleriyle tanıştırmayı amaçlayan oryantasyon programının ardından bir akademik yıl boyunca devam eden ve aylık atölye çalışmalarını içeren bir mesleki gelişim programını sürdürmüştür. Başlangıçta katılımcıların bilimsel sorgulamanın doğası hakkında özellikle de bilimsel yöntem ile ilgili zayıf görüşe sahip olduklarını, gerçekleştirilen eğitim ve uygulamalar sonrasında ise bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki görüşlerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Lederman ve arkadaşları tarafından yürütölen Bilimin Sorgulaması, Bağlamı ve Doğası (Inquiry, Context and Nature of Science, [ICAN]) Projesi öğretmenlerin bilimin doğası ve bilimsel sorgulama, sınıf uygulamaları ve öğrenci başarısı ile ilgili mesleki gelişimlerini ve bilgilerini birleştirmeye yönelik bir girişimdir. Bu projenin bir ilkököl öğretmeni ve öğrencilerinin örnek olay incelemesine odaklanan bölümünde ilkököl öğretmenin ve 1-2. sınıf öğrencilerinin bilimin doğasının çıkarımsal, deneysel, yaratıcı ve öznel yönlerine ilişkin görüşlerinin önemli ölçüde geliştiği belirlenmiştir. İlköğretim 1-2. sınıf düzeyinde fen öğretimi bağlamında bilimin doğası ve bilimsel sorgulamanın doğasının açık bir yaklaşımla öğretiminin, öğretmenin görüşlerinde ve yeteneklerinde gelişme sağladığı ortaya konmuştur. Ayrıca araştırma içeriğinin/bağlamının küçük çocuklara bilimin doğası ve bilimsel sorgulama öğretiminde önemli bir etkiye sahip olabileceğini ortaya koymuştur (Lederman & Lederman, 2005). Akerson ve Hanuscin (2007), üç yıl süren bir mesleki gelişim programının, anaokulu ve ilköğretim öğretmenlerinin (1. ve 6. sınıf öğretmeni) bilimin doğası hakkındaki görüşlerine, uygulamalarına ve öğrencilerin bilimin doğasına yönelik görüşlerine olan etkisini incelemişlerdir. Öğretmenler, kendi öğrencilerinin bilimin doğası hakkındaki görüşle-

rini geliştirmelerine yardımcı olmak için bilimsel sorgulamayı ve bilimsel sorgulamaya dayalı öğretimi vurgulayan bir program içerisine yerleştirilmiş açık-yansıtıcı etkinliklere katılmışlardır. Araştırmacılar mesleki gelişim programının başlangıcında öğretmenlerin bilimsel sorgulama anlayışlarının yetersiz olduğunu ve uygulamalarında bilimsel sorgulamaya yer vermediklerini ortaya koymuştur. Bir diğer araştırmada ise ilkokul öğretmenleri ile birlikte ortaokul fen bilgisi öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğasına yönelik görüşleri incelenmiştir. Öğretmenler bilim insanlarıyla birlikte çalıştıkları altı haftalık bir hizmet içi eğitim programına katılmışlardır. Katıldıkları hizmet içi programı sonucunda bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin görüşlerinde gelişme gösterdikleri tespit edilmiştir (Bahbah vd., 2013). İlkokul öğretmenleri ile yürütölen bir başka çalışmada ise katılımcıların bilimin doğası, bilimsel sorgulamanın doğası ve fen öğretimi yeterlilik inançlarının bir mesleki gelişim programı sonrasında ne ölçüde değiştiği araştırılmıştır. Mesleki gelişim programında öğretmenler 6 saatlik beş atölye çalışmasına katılmışlardır. Bilimin doğası ve bilimsel sorgulamanın doğası eğitimi dil sanatları ile bütünleştirilmiş biçimde verilmiştir. Bu mesleki gelişim programının sonunda öğretmenlerin görüşlerinin geliştiği tespit edilmiştir (Deniz & Akerson, 2013). Mıcık (2021) tarafından yapılan nitel bir çalışmada ise okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğası hakkında genellikle bilgili görüşe sahip oldukları belirlenmiştir. En fazla bilgili görüşe “bütün araştırmalarda izlenen tek bir bilimsel yöntem yoktur” ve “bilimsel veri ile bilimsel delil aynı şey değildir” temalarında ulaşılmıştır. Aydemir ve arkadaşları (2017) çalışmalarında katılımcıların bilimin doğası ve bilimsel sorgulamanın doğasına yönelik görüşlerini incelemiştir. Araştırma 54 okul öncesi öğretmen adayı ile yürütölmüştür. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının bilimin doğasına ve bilimsel sorgulamaya ilişkin bakış açılarının zayıf düzeyde olduğu ve bazı kavram yanılığları içerdiiği tespit edilmiştir.

Fen bilgisi öğretim programlarında bilimsel sorgulamanın kullanımına ve bilimsel sorgulamanın doğasının anlaşılmasına vurgu yapılmaktadır. Bilimsel sorgulama yaklaşımının temel eğitim döneminden itibaren uygulanabilmesi için sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin anlayışlarının belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü öğrenciler fen ile ilgili konuları fen bilgisi öğretmenlerinden önce sınıf öğretmenleri ile deneyimlemektedirler. Sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamaya yönelik görüşlerinin belirlenmesinin bu konudaki eksiklikleri gidermek için yapılacak çalışmalara rehberlik etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yukarıda verilen literatürde görüldüğü üzere ulusal düzeyde hizmet içi sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki görüşlerini araştıran yeterli çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda alan yazındaki boşluğu doldurmak ve alan yazına katkı sağlamak amacıyla ulusal düzeyde çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1 Araştırma Deseni

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin görüşlerinin araştırıldığı nitel bir durum çalışması (case study) kullanılmıştır. Durum çalışması, çeşitli veri toplama tekniklerini kullanarak bir programın, olay ya da olgunun olduğu gibi derinlemesine araştırıldığı nitel bir araştırma desendir (Creswell, 2009).

2.2. Katılımcılar

Araştırmaya Türkiye'de MEB'e bağlı çeşitli okullarda görev yapan 17 sınıf öğretmeni (7 kadın, 10 erkek) katılmıştır. Çalışma için etik izinler alınmış ve öğretmenler gönüllülük esası dikkate alınarak çalışmaya dahil edilmiştir. Örneklem amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak belirlen-

miştir. Kartopu örneklemede ilk katılımcının belirlenmesinden sonra diğer katılımcılara, katılımcıların yönlendirmesi ile ulaşılmaktadır (Patton, 2014). Öğretmenlerin hiçbiri daha öncesinde bilimin doğası hakkında bir ders ya da kurs almamıştır. Öğretmenlerin isimleri etik ilkeler gereği gizli tutulmuş, isimler Ö1,Ö2 vb. kodlar ile değiştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın verileri Lederman ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen ve Mesci ve arkadaşları (2020) tarafından Türkçeye çevrilen VASI anketi kullanılarak toplanmıştır. Anket katılımcıların bilimsel sorgulamanın doğası temalarıyla ilgili görüşlerini belirlemeyi hedefleyen yedi açık uçlu sorudan oluşmaktadır. VASI anketi Google form'a yüklenmiş ve öğretmenlerin anketi online olarak doldurmaları istenmiştir. Sonrasında doldurdukları formlar üzerinden öğretmenler ile çevrimiçi görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler öğretmenlerin anlaşılmayan cevaplarını daha anlaşılır hale getirmek ve görüşlerini daha detaylı bir şekilde ortaya koymalarını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Her bir öğretmen ile gerçekleştirilen görüşmeler yaklaşık 25 dakika sürmüştür.

2.4. Veri Analiz Yöntemi

Öğretmenlerin ankete verdikleri yanıtlar ve görüşmelerden elde edilen kayıtlar betimsel analiz yöntemiyle bütüncül bir şekilde analiz edilmiştir. Analizlerde Lederman ve arkadaşları (2014) tarafından bireylerin bilimsel sorgulamanın doğası hakkındaki görüşlerini analiz etmek için belirlenen kodlar (zayıf, karma ve bilgili) ve temalar (bilimsel araştırmaların tümü bir soru ile başlar ve her zaman bir hipotezi test etmesi gerekmez; bilimsel araştırmaların tümünde izlenen sabit bir yöntem bulunmamaktadır, farklı yöntemler kullanılabilir; bilimsel sorgulama süreci araştırma soruları rehberliğinde ilerler; aynı işlem adımlarını uygulayan bilim insanları farklı sonuçlara ulaşabilirler; bilimsel sorgulama prosedürleri araştırma sonuçlarını etkileyebilir; bilimsel araştırma sonuçları elde edilen verilerle tutarlı olmalıdır; bilimsel

veri ile bilimsel kanıt aynı şeyi ifade etmez; bilimsel açıklamalar, elde edilen verilerle mevcut bilinenlerin bir araya getirilmesinden geliştirilir) kullanılmıştır.

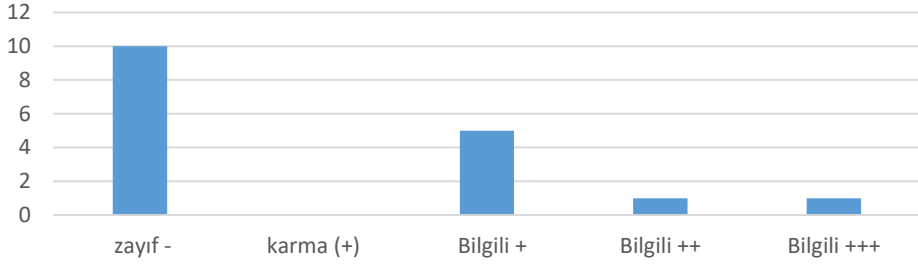
Öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğası temalarına ilişkin görüşleri zayıf "-", karma "(+)" ve bilgili görüşleri artan bilgi düzeyine göre "+, ++, +++" şeklinde kodlanmıştır (Schwartz vd., 2008). Öğretmenlerin görüşleri yetersiz veya literatürle uyumsuz olması durumunda zayıf, anket boyunca tutarsız olması durumunda karma, yeterli ve literatürle uyumlu olması durumunda ise bilgili olarak kodlanmıştır. Bilgili kategorisindeki görüşler artan bilgi düzeyine göre "+", "++", veya "+++" olarak kodlanmıştır. Araştırmanın iç tutarlılığını belirlemek için verilerin tamamı araştırmacılar tarafından birbirlerinden bağımsız olarak analiz edilmiştir (Neuendorf, 2002). Kodlayıcılar arası uzlaşma düzeyi Miles ve Huberman'a (1994) ait formül [$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}}$] kullanılarak %87 olarak hesaplanmıştır. Tüm veriler için farklı kodlamalar birlikte değerlendirilmiş ve ortak görüş benimsenmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde verilerin analiz edilmesi sonucu elde edilen bulgular yer almaktadır.

3.1. Tüm Bilimsel Araştırmalar Bir Soru ile Başlar Ancak Her Zaman Bir Hipotez Test Etmesi Gerekmez Temasına İlişkin Bulgular

Araştırma bulgularına göre, katılımcı öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasının 'tüm bilimsel araştırmalar bir soru ile başlar ancak her zaman bir hipotez test etmesi gerekmez' teması ile ilgili çoğunlukla zayıf görüşlere sahip oldukları, bilgili görüşe sahip olanların ise çoğunlukla görüşlerini detaylandırıp örneklendirmedikleri tespit edilmiştir (Grafik 1).

Grafik 1. 'Tüm Bilimsel Araştırmalar Bir Soru ile Başlar Ancak Her Zaman Bir Hipotez Test Etmesi Gerekmez' Temasında Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Bu tema ile ilgili yetersiz görüşe sahip olan öğretmenler bilimsel araştırmaların soruyla başlamak zorunda olmadığını düşünmektedir. Bu şekilde düşünen öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıdaki gibidir:

Hayır. Çünkü bir merak edip araştırma ile de başlayabilir. (Ö2)

Bilimsel araştırmalar bilimsel soruyla başlamasına gerek olmadığını düşünüyorum. Her şey merakla başlar, merak edilen konuyla ilgili düşünceler oluşturulur. Daha sonra bilimsel sonuçlara ulaşabilecek mantıklı sorularla test edilir. (Ö16)

Hayır. Bilimsel bir araştırma bazen neden sorusundan ziyade günlük yaşamda karşılaşılan zorluklara çözüm bulmak adına da başlar diye düşünüyorum. Yani bir araştırma merakla başlayabileceği gibi ihtiyaçla da başlayabilir. (Ö17)

Bilimsel araştırmaların bir soruyla başlaması gerektiğini düşünen öğretmenlerin sadece iki tanesinin görüşlerini detaylandıkları görülmüştür. Bu öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıdaki gibidir:

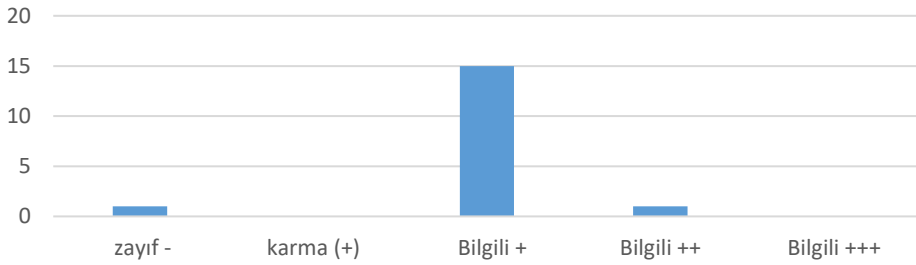
Bir soru ile başlayacağını düşünüyorum. Newton kafama neden elma düştü sorusuyla bence yer çekimini bulmuştur. (Ö8)

Evet. Öncelikle anlamak gerekir. Bunun içinde Nedir? Nasıl? gibi sorularla sorunu ortaya koymak gerekir. Kuşların gaga yapısı ile yedikleri besinler

arasındaki ilişkiyi saptamak için ilk önce kuşların gaga yapısı ile yedikleri besinler arasında bir ilişki var mı? sorusu yöneltilmeli. (Ö11)

3.2. Tüm Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Tek ve Adım Adım Takip Edilen Bir Bilimsel Yöntem Yoktur Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcı öğretmenlerin neredeyse tamamının bilimsel sorgulamanın doğasının ‘tüm bilimsel araştırmalarda kullanılan tek ve adım adım takip edilen bir bilimsel yöntem yoktur’ teması ile ilgili bilgili görüşlere sahip oldukları, ancak bu katılımcıların görüşlerini kendi cümleleriyle ifade edip örneklendiremedikleri ortaya konulmuştur (Grafik 2). Bu tema ile ilgili yetersiz görüşe sahip olan tek bir öğretmen bulunmaktadır.

Grafik 2. ‘Tüm Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Tek ve Adım Adım Takip Edilen Bir Bilimsel Yöntem Yoktur’ Temasında Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Bu temada bilgili görüşe sahip olan öğretmenler bilim insanlarının farklı yöntemler kullanabileceklerini altını çizmişlerdir. Bu şekilde düşünen öğretmenlerin görüşlerinden bazı alıntılar aşağıdaki gibidir:

Farklı yöntemler kullanılabilir. (Ö4)

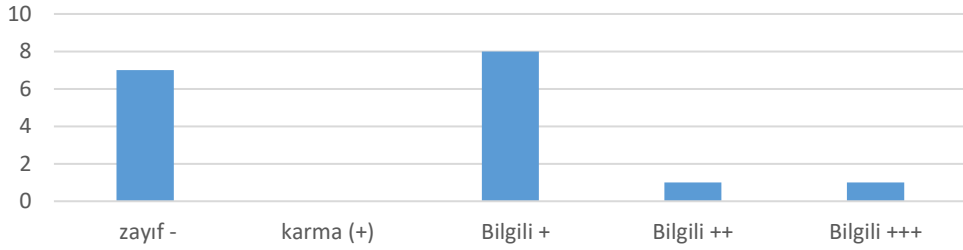
Evet. Deney ile sonuca ulaşılabilir ve veri toplayarak sonuca ulaşılabilir.

İkisi de genel sonuçları verir ve kabul edilebilir. (Ö8)

*Evet deneme yanılma veya gözleme dayalı farklı yöntemler kullanılabilir.
(Ö15)*

3.3. Bilimsel Sorgulama Sürecine Araştırma Soruları Rehberlik Eder Temasına İlişkin Bulgular

Araştırma bulgularına göre, katılımcı öğretmenlerin ‘bilimsel sorgulama sürecine araştırma soruları rehberlik eder’ teması ile ilgili çoğunlukla bilgili görüşlere sahip oldukları; ancak benzer şekilde öğretmenlerin görüşlerini detaylandırıp örneklendiremedikleri görülmüştür (Grafik 3).

Grafik 3. ‘Bilimsel Sorgulama Sürecine Araştırma Soruları Rehberlik Eder’ Temasında Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Sorgulama sürecine araştırma sorularının rehberlik etmesi gerektiğinin farkında olmayan öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıdaki gibidir:

B takımı tek düze davranmamış. Farklı yöntemler ile test yapmışlar. (Ö3)

*B takımı farklı yollarda da lastiklerin performansını ölçtüğü için daha iyidir.
(Ö5)*

Bu tema ile ilgili bilgili görüşe sahip olan öğretmenlerin çoğu soruya neden o şekilde yanıt verdiklerinin nedenini sorulan soruya dayandırmıştır:

A takımının izlediği yol doğru çünkü soruda bazı markaların lastikleri üzerine soru sorulmuş bazı yollarda diye sorulmamış. (Ö6)

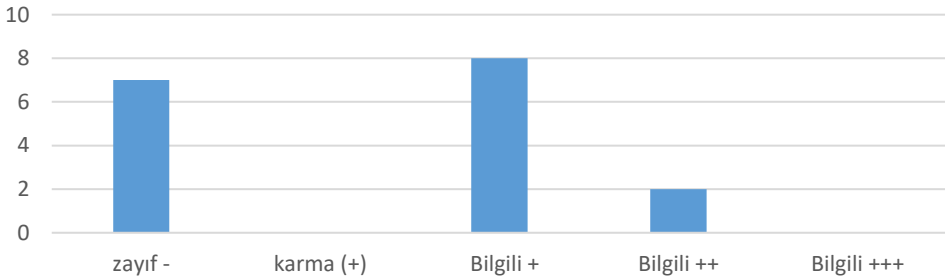

A daha iyi çünkü soru bazı marka lastiklerin patlamaya daha mı yatkın olduğudur. (Ö8)

Sorumuz eğer 'bazı markaların lastikleri patlamaya daha mı yatkındır ?' ise sonuca varabilmek için birden fazla markayı denememiz gerekir. (Ö9)

3.4. Aynı İşlemleri Yapan Tüm Bilim İnsanları Aynı Sonuçlara Ulaşamayabilirler Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcı öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasının ‘aynı işlemleri yapan tüm bilim insanları aynı sonuçlara ulaşamayabilirler’ teması ile ilgili çoğunlukla bilgili görüşlere sahip oldukları, ancak bu katılımcıların görüşlerini çoğunlukla kendi cümleleriyle ifade edip örneklendiremedikleri ortaya koyulmuştur (Grafik 4).

Grafik 4. 'Aynı İşlemleri Yapan Tüm Bilim İnsanları Aynı Sonuçlara Ulaşamayabilirler' Temasında Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Bu tema ile ilgili yetersiz görüşe sahip olan öğretmenler aynı işlemleri yapan bilim insanlarının aynı sonuçlara ulaşmaları gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu şekilde düşünen öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıdaki gibidir:

Evet. Herkes aynı şekilde düşünse aynı soruları sorsa farklı bakış açıları oluşmazdı. (Ö2)

Aynı sonuçlara ulaşmalıdır. Çünkü sonuç herkes tarafından kabul görmelidir ki bilimsel sonuç olsun. (Ö8)

Aynı sonuca ulaşır. Bilim genellebilir, mantıksal, nesneldir. Veri toplamak için aynı soruya aynı yöntemler izleniyor ve farklı sonuçlara ulaşıyorsa bu araştırma bilimin temel özelliklerini karşılamadığı için bilimsel olmaz. Ö(11)

Bu tema ile ilgili bilgili görüşe sahip olan öğretmenler bilim insanlarının aynı işlemleri yapsalar da araya giren farklı etmenlerden dolayı farklı sonuçlara ulaşabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu temada bilgili görüşlere sahip olan öğretmenlerden alıntılar aşağıdaki gibidir:

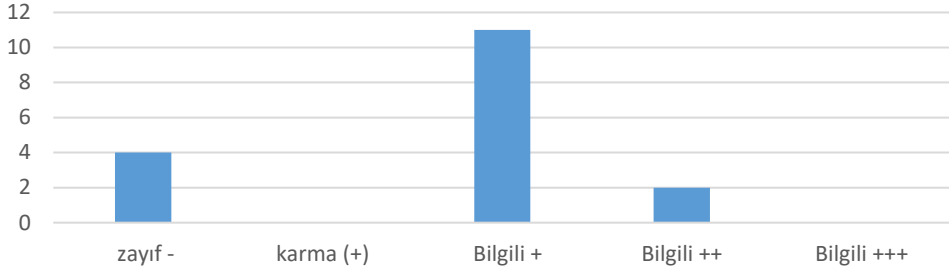
Hayır. Farklı yorumlarda bulunarak değişik sonuç çıkarabilirler. (Ö1)

Hayır. Ortam koşulları, zaman, süreç gibi birçok etken sonucu etkileyebilir. (Ö7)

Bilim her zaman sürekli ve değişkendir. Aynı örneklem grubuna farklı zamanlarda aynı test aracı uygulansa dahi farklı sonuçların çıkabileceği görülmektedir. Dolayısıyla örneklem grubuna göre farklı araştırmacılar tarafından aynı yöntemler uygulansa dahi sonuçlar farklı çıkabilir. (Ö16)

3.5. Bilimsel Sorgulama Prosedürleri Sonuçlar Üzerinde Etkili Olabilir Temasına İlişkin Bulgular

Araştırma bulgularına göre, katılımcı öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasının ‘bilimsel sorgulama prosedürleri sonuçlar üzerinde etkili olabilir’ teması ile ilgili çoğunlukla bilgili görüşlere sahip oldukları, bilgili görüşe sahip olanların ise görüşlerini detaylandırıp örneklendiremedikleri tespit edilmiştir (Grafik 5).

Grafik 5. 'Bilimsel Sorgulama Prosedürleri Sonuçlar Üzerinde Etkili Olabilir' Temasında Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Bu tema ile ilgili yetersiz görüşe sahip olan öğretmenlerin bilim insanları aynı yöntemleri kullansalar da farklı yöntemleri kullansalar da aynı sonuca ulaşmaları gerektiğini düşündükleri görülmüştür:

Farklı yöntemle de aynı sonuç olmalıdır. Sonuç herkes tarafından kabul görmelidir. (Ö8)

En sonunda aynı sonuca ulaşırlar. Bilimsel bilginin geçerliliği ve doğruluğu bu durumda anlaşılır. (Ö14)

Evet. Bilim nettir. İspata dayalı olduğu için farklı sonuçlar elde edilemez. Ö(17)

Bilimsel sorgulama prosedürlerinin sonuçlar üzerinde etkili olabileceğini düşünen öğretmenlerin görüşlerinden bazı alıntılar ise aşağıdaki gibidir:

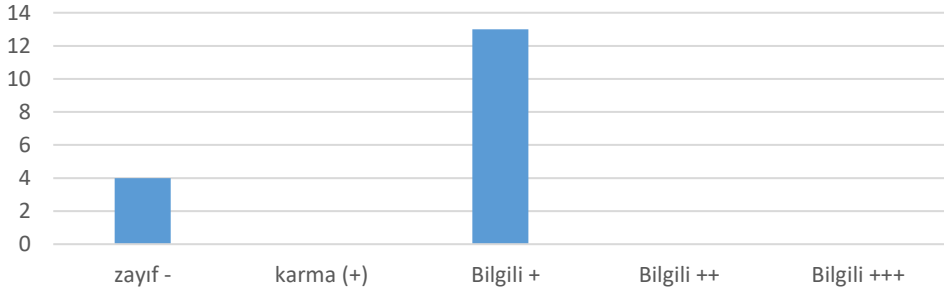
Yorumlama da farklılıklar olabilir. (Ö1)

Aynı sonuca farklı yollardan da ulaşabilirler. Farklı yerlere de ulaşabilirler. (Ö2)

Her yöntemin getirisi de farklı olacaktır. (Ö12)

3.6. Araştırma Bulguları ve Toplanan Veriler Arasında Tutarlılık Olmalıdır Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcı öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasının ‘araştırma bulguları ve toplanan veriler arasında tutarlılık olmalıdır’ teması ile ilgili çoğunlukla bilgili görüşlere sahip oldukları, ancak bu katılımcıların hiçbirinin görüşlerini kendi cümleleriyle ifade edip örneklendiremedikleri ortaya koyulmuştur (Grafik 6).

Grafik 6. ‘Araştırma Bulguları ve Toplanan Veriler Arasında Tutarlılık Olmalıdır’ Temasında Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Bu tema ile ilgili yetersiz görüşe sahip olan öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıdaki gibidir:

Bitkilerin büyümesi ile ışık arasında anlamlı bir bağlantı bulunabilmesi için farklı araştırmalarda yapılmalıdır. (Ö7)

Hiçbirine katılmıyorum. (Ö16)

Bilgili görüşe sahip olan öğretmenlerin cevaplarını soruda verilen tablodaki verilere dayandırdıkları görülmüştür:

3. olan sonucu tercih ediyorum. Yukarıdaki verilere bakarak güneş ışığının fazlalığı ya da azlığının bitkilerin büyümesine olumlu ya da olumsuz katkısı olmuştur diye söyleyemeyiz. (Ö6)

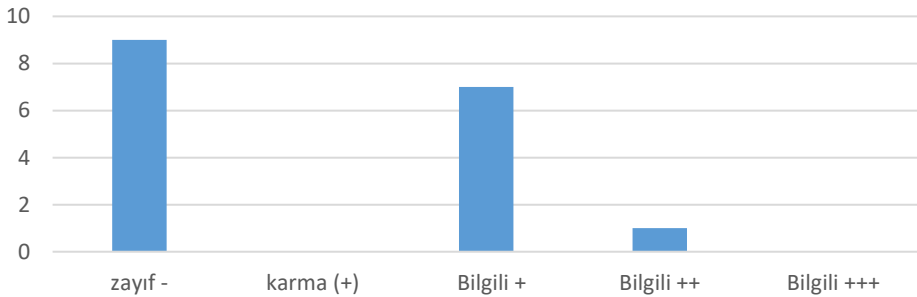
2. seçeneği seçiyorum çünkü öncül tabloya bakınca ışık arttıkça uzama azalıyor. (Ö10)

Bitkiler daha az güneş ışığı ile daha çok büyür. Veriler alınan ışık süresi ile büyüme hızının ters olduğunu göstermektedir. (Ö11)

3.7. Bilimsel Veri ile Bilimsel Delil Aynı Şey Değildir Temasına İlişkin

Bulgular

Araştırma bulgularına göre, katılımcı öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasının ‘bilimsel veri ile bilimsel delil aynı şey değildir’ teması ile ilgili çoğunlukla yetersiz (zayıf) görüşlere sahip oldukları, bilgili görüşe sahip olanların ise çoğunlukla görüşlerini detaylandırıp örneklendiremedikleri tespit edilmiştir (Grafik 7).

Grafik 7. ‘Bilimsel Veri ile Bilimsel Delil Aynı Şey Değildir’ Temasında Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Veri ile delilin aynı şey olmadığı görüşüne katılmayan öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıdaki gibidir:

Farklı değildir. Sonuca ulaşmak için elde edilen bilgidir ikisi de. (Ö8)

Veri ile delili ayıran şey sanırım verilerin sayısal değerlerden oluşması iken delillerin sözel ifadelerden oluşmasıdır. (Ö9)

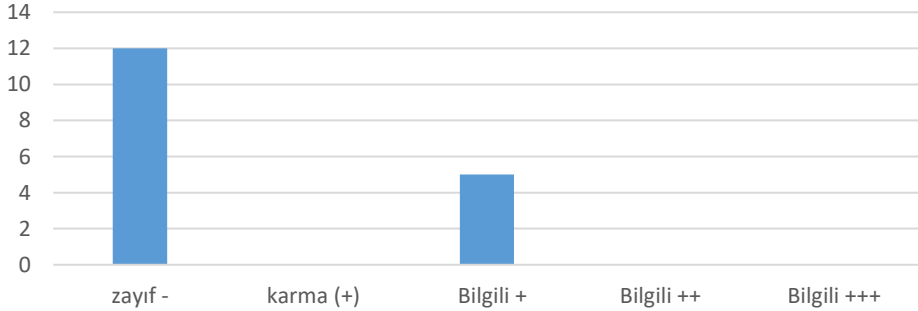
Bu tema ile ilgili bilgili görüşe sahip olan öğretmenlerin görüşlerinden bazı alıntılar ise aşağıdaki gibidir:

Veri bilgidir. Delil kanıttır. (Ö4)

Veri ve delil benzer gibi görünse de aynı şeyler değildir. Veri yapılan araştırma sonucu elde edilen ya da işaret veren içinde düşünce gücünü de barındıran bir kavramken, delil sonuca ulaşmada ipucu sağlayan ve bu doğrultuda düşünce gücünü aktive eden bir kavramdır. (Ö17)

3.8. Bilimsel Açıklamalar Önceden Bilinenler ve Toplanan Veriler Işığında Geliştirilir Temasına İlişkin Bulgular

Katılımcı öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasının ‘bilimsel açıklamalar önceden bilinenler ve toplanan veriler ışığında geliştirilir’ teması ile ilgili çoğunlukla yetersiz (zayıf) görüşlere sahip oldukları, bilgili görüşe sahip olanların ise hiçbirinin görüşlerini detaylandırıp örneklendiremedikleri tespit edilmiştir (Grafik 8).

Grafik 8. ‘Bilimsel Açıklamalar Önceden Bilinenler ve Toplanan Veriler Işığında Geliştirilir’ Temasında Öğretmen Görüşlerinin Dağılımı

Öğretmenlerin çoğunun bilim insanlarının açıklamalarını sadece verilere dayalı olarak ürettiklerini düşündükleri görülmüştür. Bu şekilde düşünen öğretmenlerin görüşlerinden alıntılar aşağıdaki gibidir:

Verileri değerlendirip olası sonuçlara göre karar verirler. (Ö2)

Bilim insanları bilimsel bilgi kullanırlar. (Ö6)

Bilimsel açıklamaların önceden bilinenler ve toplanan veriler ışığında geliştirildiği konusunda bilinçli olan öğretmenler bilim insanlarının açıklamalarını üretirken önceden bildiklerinden de yararlandıklarının altını çizmişlerdir. Bu konuda bilgili görüşe sahip olan öğretmenlerin görüşlerinden bazı alıntılar ise aşağıdaki gibidir:

Daha önceden edindikleri bilgileri de kullanırlar. (Ö8)

Bildikleri üzerine bulduklarını mantık çerçevesinde yorumlayarak sunarlar. (Ö9)

Kendilerinden önceki çalışmaları ve ortaya çıkan ispatları göz önünde bulundurmuşlardır. (Ö17)

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın sonucunda sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğasının bazı temalarında çoğunlukla bilgili bazı temalarında ise çoğunlukla zayıf görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin çoğunluğunun ‘tüm bilimsel araştırmalar bir soru ile başlar ancak her zaman bir hipotez test etmesi gerekmez’, ‘bilimsel veri ile bilimsel delil aynı şey değildir’ ve ‘bilimsel açıklamalar önceden bilinenler ve toplanan veriler ışığında geliştirilir’ temalarında zayıf görüşlere sahip oldukları, diğer temalarda ise çoğunlukla bilgili görüşlere sahip oldukları ortaya koyulmuştur. Ancak genel olarak incelendiğinde tüm temalarda bilgili görüşlere sahip olan bireylerin çoğunun bu temaları kendi cümleleriyle ifade edip örneklendiremedikleri tespit edilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin görüşlerinin

tutarsız olduğu tema bulunmamaktadır. Akalamkam (2020) tarafından sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin anlayışlarının ve görüşlerinin incelendiği bir çalışmada öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğası temaları hakkında zayıf ve karma görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Öğretmenlerin en çok ‘tüm bilimsel araştırmalar bir soru ile başlar ancak her zaman bir hipotez test etmesi gerekmez’ ve ‘bilimsel sorgulama sürecine araştırma soruları rehberlik eder’ temalarında bilgili görüşlere sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu çalışmanın bulgularıyla benzer şekilde ‘bilimsel veri ile bilimsel delil aynı şey değildir’ temasında+ öğretmenlerin çoğu zayıf görüşlere sahiptir. Diğer tüm temalarda ise öğretmenlerin çoğunluğunun karma görüşlere sahip olduğu belirlenmiştir.

Mevcut araştırmada sınıf öğretmenlerinin ‘bilimsel açıklamalar önceden bilinenler ve toplanan veriler ışığında geliştirilir’ temasında en fazla zayıf görüşe sahip oldukları görülmektedir. Genel anlamda öğretmenler bilim insanlarının yalnızca eldeki verileri değerlendirerek karar verdiklerini ifade etmişlerdir. Bir diğer ifade ile öğretmenler bilimsel açıklamaların araştırma sırasında toplanan veriler ile önceki bilgi ve bilimsel ilkelerin dikkatlice analiz edilerek türetildiğini bilmemektedir. Bu çalışmanın bulgularının aksine, bilimsel sorgulamanın doğasının ‘bilimsel açıklamalar önceden bilinenler ve toplanan veriler ışığında geliştirilir’ temasında öğretmenlerin oldukça bilgili görüşe sahip olduklarını belirten çalışma bulguları da mevcuttur (Faize, 2022; Mesci & Erdaş Kartal, 2021; Muntholib vd., 2019).

Mevcut araştırmada bilimsel sorgulamanın doğasının ‘tüm bilimsel araştırmalarda kullanılan tek ve adım adım takip edilen bir bilimsel yöntem yoktur’ temasında sınıf öğretmenlerinin tamamına yakınının bilgili görüşe sahip olduğu gözlenmiştir. Bu sonuç alan yazındaki bazı araştırma bulguları ile benzerlik gösterirken (Mesci & Erdaş Kartal, 2020; Mıcık, 2021) bazı çalışmaların bulgularıyla farklılık göstermektedir (Adisendjaja vd., 2017; Akalamkam, 2020; Lederman & Lederman, 2004). Sınıf öğretmenleri tüm bilimsel araştırmalarda kullanılan tek bir yöntem olmadığını, birden çok yöntemin kullanılabileceğini belirtmelerine

rağmen birçok öğretmen görüşünü örnek vererek açıklayamamakta ve kendi cümleleri ile ifade edememektedir. Bu durumda öğretmenlerin ilgili temayı tam anlamıyla kavrayamadıkları söylenebilir.

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin anlayışları incelenmiştir. Bilimsel sorgulamanın doğası ile ilgili öğretmenlerin görüşlerinin incelendiği çalışmalar çoğunlukla fen alanındaki öğretmenlerle yapılmış olup, daha küçük yaşlardaki çocuklara hitap eden öğretmenlerin görüşlerinin araştırıldığı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Öğrencilerin daha küçük yaşlarda edindikleri kavram ve anlayışların daha sonraki öğrenmelerine temel olduğu düşünüldüğünde, bu çocuklara hitap eden öğretmenlerin görüşlerinin araştırıldığı daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Böylece sınıf öğretmenlerinin bilimsel sorgulamanın doğası konusundaki eğitim ihtiyaçları belirlenerek gerekli planlamalar yapılabilir.

Araştırma sonucunda bilimsel sorgulamanın temalarında bilgili görüşlere sahip olan öğretmenlerin çoğunun bu temaları örneklendiremedikleri tespit edilmiştir. Bilimsel sorgulamanın doğası ile ilgili lisans ve lisansüstü düzeyde verilen derslerin ve hizmet içi eğitimlerin öğretmen adayları ve öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin görüşlerini önemli ölçüde geliştirdiği görülmektedir (Adisendjaja vd., 2017; Bahbah vd., 2013; Çiğdemoğlu, & Köseoğlu, 2019; Deniz & Akerson, 2013; Lederman & Lederman, 2005; Mesci & Erdaş Kartal, 2021). Bu doğrultuda sınıf öğretmen adaylarına lisans düzeyde bu içerikteki derslerin sunulması, öğretmenlerin ise hizmet içi eğitimlerle bu konuya dair desteklenmeleri önerilmektedir. Hizmet içi eğitimler aracılığıyla öğretmenlerin bilimsel sorgulamanın doğasına ilişkin anlayışları geliştirilmeli ve varsa kavram yanılgıları giderilmelidir. Verilecek eğitimlerde öğretmenlerin görüşlerinin daha zayıf olduğu bilimsel sorgulamanın doğası temalarına daha fazla ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Adisendjaja, Y. H., Rustaman, N. Y., Redjeki, S. ve Satori, D. (2017). Science teachers' understanding of scientific inquiry in teacher professional development. *Journal of Physics: Conference Series*, 812, 1-5. doi:10.1088/1742-6596/812/1/012054
- Akalamkam, K. (2020). Primary school teachers' understanding about scientific inquiry, *International Journal of Research in Applied, Natural and Social Sciences (IMPACT: IJRANSS)*, 8(1), 17-22.
- Akerson, V. L., & Hanuscin, D. L. (2007). Teaching nature of science through inquiry: Results of a3-year professional development program. *Journal of Research in Science Teaching*, 44(5), 653- 680. <https://doi.org/10.1002/tea.20159>
- American Association for the Advancement of Science (AAAS). (1993). *Benchmarks for science literacy: A Project 2061 report*. New York: Oxford University Press. <https://www.aaas.org/programs/project-2061>
- Angraeni, N., Adisendjaja, Y. H., & Amprasto, A. (2017). Profile of high school students' understanding of scientific inquiry. *Journal of Physics: Conference Series*, 895, 1-5. doi: 10.1088/1742-6596/895/1/012138
- Aydemir, S., Uğraş, M., Cambay, O., & Kılıç, A. (2017). Prospective pre-school teachers' views on the nature of science and scientific inquiry. *Üniversitepark Bülten*, 6(2), 74-87. doi: 10.22521/unibulletin.2017.62.6
- Bahbah, S., Golden, B. W., Roseler, K., Elderle, P., Saka, Y., & Shoutherland, S. A. (2013). The influence of RET's on elementary and secondary grade teachers' views of scientific inquiry. *International Education Studies*, 6(1), 117-131. doi:10.5539/ies.v6n1p117
- Bartels, S. & Lederman, J. (2022) What do elementary students know about science, scientists and how they do their work?, *International Journal of Science Education*, 44(4), 627-646, doi: 10.1080/09500693.2022.2050487
- Bayır, E. & Köseoğlu, F. (2013). Kimya öğretmen adaylarında sorgulayıcı-araştırma odaklı öğretime ilişkin anlayış oluşturma. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 29-43.
- Baykara, H., Yakar, Z., & Liu, S. Y. (2018). Preservice science teachers' views about scientific inquiry. *European Journal of Education Studies*, 4(10), 128-143. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.1311801>
- Baykara, H., & Yakar, Z. (2020). Preservice science teachers' views about scientific inquiry: The case of Turkey and Taiwan. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 11(2), 161-192. doi: 10.17569/tojqi.618950
- Beyazörtü, N. (2019). *9. sınıf öğrencilerinin bilimsel sorgulama süreci görüşlerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- Bostan-Sarioğlu, A. (2018). Fen bilgisi öğretmen adaylarının öğretim deneyimlerinden sonra bilimsel sorgulama hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 136-159. doi: 10.21764/maeuefd.402615
- Crawford, B. A., Capps, D., Meyer, X., Patel, M., & Ross, R. M. (2010, April). Supporting teachers in complex situations: Learning to teach evolution, nature of science, and scientific inquiry. *A paper presentation at the American Educational Research Association Annual Meeting*, Denver, Colorado.

- Creswell, J. W. (2009). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (3rd ed.). Sage Publications, Inc.
- Çavuş-Güngören, S., & Öztürk, E. (2021). What do pre-service science teachers views about the nature of scientific inquiry? *International Journal of Progressive Education*, 17(1), 421-438. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2021.329.27>
- Çiğdemoglu, C., & Köseoğlu, F. (2019). Improving science teachers' views about sci-entific inquiry. *Science & Education*, 28, 439-469. <http://dx.doi.org/10.1007/s11191-019-00054-0>
- Demirbaş, Y., & Yağbasan, R. (2005). Sosyal Öğrenme teorisine dayalı öğretim etkinliklerinin, öğrencilerin bilimsel tutumlarının kalıcılığına olan etkisinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 363-382.
- Deniz, H., & Akerson, V. (2013). Examining the impact of a professional development program on elementary teachers' views of nature of science and nature of scientific inquiry, and science teaching efficacy beliefs. *Electronic Journal of Science Education*, 17(3), 1-19.
- Doğan, N., Han-Tosunoglu, Ç., Özer, F., & Akkan, B. (2020). Ortaokul öğrencilerinin bilimsel sorgulama görüşleri: cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü değişkenlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 162-189. <https://doi.org/10.9779/pauefd.515080>
- Faize, F. A. (2022). Assessing science teachers' understanding about the nature of scientific inquiry and its reflection in students' responses using the VASI questionnaire, *International Journal of Science Education*, 44(14), <https://doi.org/10.1080/09500693.2022.2116959>
- Gündüz, Ş., & Doğan, Ö. K. (2021). Lise son sınıf öğrencilerin bilimsel sorgulama anlayışları: farklı lise türlerinin karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 21-48. doi: 10.17932/IAU.EFD.2015.013/efd_v07i002
- Hamed, S., Rivero, A., & Jiménez, J. (2017, September 5-8). Views about scientific inquiry (VASI): The case of Spain and Sweeden. *In X Congreso Internacional sobre Investigación en Didáctica de las Ciencias [X International Congress on Research in Science Didactics*, Sevilla, Spain.
- Hanuscin, D. I., Lee, M., & Akerson, V. L. (2011). Elementary teachers' pedagogical content knowledge for teaching the nature of science. *Science Education*, 95(1), 145-167. <https://doi.org/10.1002/sce.20404>
- Karışan, D., Bilican, K., & Şenler, B. (2017). Bilimsel sorgulama hakkında görüş anketi: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 326-343. doi: 10.17679/inuefd.307053
- Kremer, K., Specht, C., Urhahne, D., & Mayer, J. (2014) The relationship in biology between the nature of science and scientific inquiry, *Journal of Biological Education*, 48(1), 1-8. doi: 10.1080/00219266.2013.788541
- Leblebicioğlu, G., Metin, D., Çapkinoğlu, E., Çetin, P. S., Eroğlu Doğan, E., & Schwartz, R. S. (2017). Changes in students' views about nature of scientific inquiry at a science camp. *Science & Education*, 26(7), 889-917. doi:10.1007/s11191-017-9941-z
- Leblebicioğlu, G., Abik, N. M., Capkinoglu, E., Metin, D., Eroglu Dogan, E., Cetin, P. S., & Schwartz, R. (2019). Science camps for introducing nature of scientific inquiry through student inquiries in nature: Two applications with retention study. *Research in Science Education*, 49(5), 1231-1255. doi:10.1007/s11165-017-9652-0

- Leblebicioğlu, G., Çapkınoğlu, E., Peten, D. M., & Schwartz, R. S. (2020). Views of nature of scientific inquiry of students in different high schools. *Education & Science*, 45(201), 143-165. doi: 10.15390/EB.2020.7911
- Lederman, J. S., Bartels, S. L., Liu, C., & Jimenez, J. (2013). Teaching nature of science and scientific inquiry to diverse classes of early primary level students. *A paper presented at the annual meeting of the National Association for Research in Science Teaching (NARST)*, San Juan, PR, USA.
- Lederman, J. S., & Lederman, N. G. (2004, April). Early elementary students' and teacher's understandings of nature of science and scientific inquiry: lessons learned from project ICAN. *A paper presented at the annual meeting of the National Association for Research in Science Teaching*, Vancouver, British Columbia.
- Lederman, J. S., & Lederman, N. G. (2005, April). Developing and assessing elementary teachers' and students' understandings of nature of science and scientific inquiry. *A paper presented at the Annual Meeting of the National Association for Research in Science Teaching*, Dallas, Texas.
- Lederman, N., & Lederman, J. (2012). Nature of scientific knowledge and scientific inquiry: Building instructional capacity through professional development. In B. J. Fraser, K. Tobin & C. J. McRobbie (Eds.), *Second International Handbook of Science Education* (24th ed., pp. 335–359). Dordrecht: Springer.
- Lederman, N. G., Lederman, J. S., & Antink, A. (2013). Nature of science and scientific inquiry as contexts for the learning of science and achievement of scientific literacy. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 1(3), 138–147.
- Lederman, N. G., Antink, A., & Bartos, S. (2014). Nature of science, scientific inquiry and socio-scientific issues arising from genetics: A pathway to developing a scientifically literate citizenry. *Science & Education*, 23(2), 285-302. <http://dx.doi.org/10.1007/s11191-012-9503-3>
- Lederman, J. S., Lederman, N. G., Bartos, S. A., Bartels, S. L., Meyer, A. A., & Schwartz, R. S. (2014). Meaningful assessment of learners' understandings about scientific inquiry—The views about scientific inquiry (VASI) questionnaire. *Journal of Research in Science Teaching*, 51(1), 65-83. <https://doi.org/10.1002/tea.21125>
- Lederman, J.S., Lederman, N.G., Bartels, S., Jimenez, J., Akubo, M., vd. (2019). An international collaborative investigation of beginning seventh grade students' understandings of scientific inquiry: Establishing a baseline. *Journal of Research in Science Teaching*, 56(4), 486-515. <https://doi.org/10.1002/tea.21512>
- Mesci, G., Çavuş-Güngören, S., & Yesildag-Hasancebi, F. (2020). Investigating the development of pre-service science teachers' NOSI views and related teaching practices. *International Journal of Science Education*, 42(1), 50-69. <https://doi.org/10.1080/09500693.2019.1700316>
- Mesci, G., & Erdas-Kartal, E. (2021). Science teachers' views on nature of scientific inquiry. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 10(1), 69-84. <https://doi.org/10.1016/buefad.797246>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source-book*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325>
- Muntholib, Pratiwi, Y. N., Yahmin, & Parlan. (2019). Chemistry teachers' views about scientific inquiry: A study in East Java Province of Indonesia. *Journal of Physics: Conference Series*, 1227(1). <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1227/1/012007>
- Muşlu, G. (2008). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin bilimin doğasını sorgulama düzeylerinin tespiti ve çeşitli etkinliklerle geliştirilmesi* (Doktora tezi). İstanbul, Marmara Üniversitesi.
- National Research Council. (1996). *National science education standards*. Washington, DC: National Academic Press.
- National Research Council. (2000). *Inquiry and the national science education standards*. Washington, DC: National Academy Press.
- National Research Council. (2011). *A framework for K-12 science education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas*. Washington, DC: National Academy Press.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- NGSS Lead States. (2013). *Next generation science standards: For states, by states*. Washington, DC: The National Academy Press.
- NGSS Lead States (2014). *Next generation science standards: For states, by states*. Washington, DC: National Academies Press.
- Özdemir, G., & Akçay, H. (2009). Bilimin doğası ve bilim tarihi dersinin öğrencilerin bilimin ve bilimsel bilginin doğasına ilişkin düşüncelerine etkisi. *Education Sciences*, 4(1), 218-227.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. Ed. Bütün, M., & Demir, S. B.). Ankara: Pegem Akademi.
- Penn, M., Ramnarain, U., Kazeni, M., Dhurumraj, T., Mavuru, L., & Ramaila, S. (2021). South African primary school learners' understandings about the nature of scientific inquiry. *Education 3-13*, 49(3), 263-274. doi: 10.1080/03004279.2020.1854956
- Pérez, B.C., & Díaz-Moreno, N. (2022). Promoting pre-service primary teachers' development of NOSI through specific immersion and reflection. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 18(3), 1-16. <https://doi.org/10.29333/ejmste/11795>
- Schwartz, R. S., Lederman, N. G., & Crawford, B. A. (2004). Developing views of nature of science in an authentic context: An explicit approach to bridging the gap between nature of science and scientific inquiry. *Science Education*, 88(4), 610-645. <http://dx.doi.org/10.1002/sce.10128>
- Schwartz, R. S., Lederman, N., & Lederman, N. (2008, March). An instrument to assess views of scientific inquiry: The VOSI Questionnaire. *Paper presented at the International Conference of the National Association for Research in Science Teaching*. Baltimore, MD.
- Schwarz, C. (2009). Developing preservice elementary teachers' knowledge and practices through modeling-centered scientific inquiry. *Science Education*, 93(4), 720-744. <https://doi.org/10.1002/sce.20324>
- Tezcan, M.N. (2021). *Ortaöğretim 10. sınıf öğrencilerinin bilimsel sorgulama anlayışlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

- Tytler, R., & Peterson, S. (2003). Tracing young children's scientific reasoning. *Research in Science Education*, 33(4), 433-465. <https://doi.org/10.1023/B:RISE.000005250.04426.67>
- Yang, I. H., Park, S. W., Shin, J. Y., & Lim, S. M. (2017). Exploring Korean middle school students' view about scientific inquiry. *Eurasia Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(7), 3935-3958. <https://doi.org/10.12973/eurasia.2017.00765a>
- Zion, M., & Mendelovici, R. (2012). Moving from structured to open inquiry: challenges and limits. *Science Education International*, 23(4), 383-399.

Extended Abstract

Raising scientifically literate individuals occupies an essential place among the aims of science education in many countries (American Association for the Advancement of Science [AAAS], 1993; National Research Council [NRC], 2011; Next Generation Science Standards [NGSS], 2013). Scientific literacy is emphasized in the science curriculum updated in 2018 in Turkey. Scientific literacy includes knowing the nature of scientific knowledge, understanding scientific knowledge and how it is produced, understanding the relationship between science-technology-society, valuing science and technology, and using it in daily life (NRC, 1996).

One of the essential components of scientific literacy is scientific inquiry (Lederman et al., 2013; Schwartz et al., 2004; NGSS, 2014). Scientific inquiry includes the methods that scientists use both in the process of creating new scientific knowledge and in the development of existing scientific knowledge (Schwartz et al., 2004). Scientific inquiry has two different outputs: the ability to do scientific processes and the ability to know these processes. It is expressed that scientific inquiry should be emphasized as skill and understanding in international documents (NGSS, 2013). The nature of scientific inquiry (NOSI) includes producing scientific knowledge. In short, the characteristics of the scientific inquiry process express the nature of scientific inquiry (Lederman et al., 2014).

Making a scientific inquiry is insufficient to understand the NOSI (Leblebicioğlu et al., 2017). So that students to experience scientific inquiry, they need to know NOSI, understand the epistemology of science, and achieve the objectives that are aimed by scientific inquiry (Doğan et al., 2020). In many studies in the literature, it is stated that the NOSI views of students are not sufficient (Anggraeni et al., 2017; Leblebicioğlu et al., 2019; Leblebicioğlu et al., 2020; Lederman et al., 2014; Lederman et al., 2019; Yang et al., 2017).

It is important to make children understand NOSI from early ages (Tytler & Peterson, 2003). The experiences of children in this period are important in terms of developing a scientific perspective and becoming scientifically literate. Teachers play an important role in children's views on the NOSI (Bostan-Sarıoğlu, 2018; Hanuscin et al., 2011). Because it is the teachers who organize the learning environment and guide the students in the education process (Şama & Tarım, 2007). When the literature is examined, it is seen that there are a limited number of studies investigating the views of teachers on the NOSI. These studies were mostly carried out with secondary school and high school students and in-service teacher and teacher candidates. Studies examining teachers' views on the NOSI at preschool and primary school levels are more limited than studies at other educational levels (Aydemir et al., 2017; Bahbah et al., 2013; Lederman & Lederman, 2004; Lederman & Lederman, 2005; Mıçık, 2021). One of these studies included a three-week camp focusing on the nature

of science and scientific inquiry through a series of explicit/reflective activities, followed by a teacher professional development program (Lederman & Lederman, 2004). The researchers found that teachers initially had naive views on NOSI, and after the professional development program, teachers improved their views on NOSI by 85%. A qualitative study conducted by Mıcık (2021), it was tried to determine the views of teachers about the nature of science and the NOSI. 20 preschool teachers participated in the research. The Views About Nature of Science, The Views About Scientific Inquiry and Demographic Characteristics Questionnaires forms were used as data collection tools. In addition, the follow-up semi-structured interviews were made. As a result of the research, it was determined that teachers generally have an informed view of the NOSI.

Emphasis is placed on the use of scientific inquiry and understanding the nature of scientific inquiry in the science curriculum. To apply the scientific inquiry approach from the basic education period, it is necessary to determine the understanding of the primary school teachers about the NOSI. Because students experience science-related subjects with their primary school teachers before they do science teachers. It is thought that it is important to determine the views of primary school teachers about scientific inquiry in terms of guiding the studies to be planned to eliminate the deficiencies in this subject. This study aimed to determine the primary school teachers' views on the NOSI.

This research was designed as a qualitative case study. The snowball sampling method was used to determine the sample. 17 (7 females, 10 males) volunteer primary school-teachers were the participants of the study. Ethical permissions were obtained for the research. The names of the teachers were changed with codes such as T1 (Teacher 1), and T2 (Teacher 2). None of the teachers had taken a course on the nature of science before.

The data were obtained using The Views About Scientific Inquiry (VASI) questionnaire. The questionnaire was created by Lederman et al. (2014). It was translated into Turkish by Mesci et al., (2020). The VASI questionnaire consists of seven open-ended questions and includes eight themes of the NOSI. The VASI questionnaire was uploaded to Google Forms and the data were collected online. To make the answers more understandable, semi-structured follow-up interviews on the VASI questionnaire were conducted with all teachers. The online interviews took about 25 minutes for each teacher.

The data were holistically analyzed with descriptive analysis. The codes and themes determined by Lederman et al. (2014) to analyze the NOSI views of individuals were used in the analysis of the data. The teachers' views on NOSI themes were coded as naive "-", mixed "(+)", and informed views as "+, ++, +++" according to the increasing level of understanding (Schwartz et al., 2008). The teachers' views were coded as naive (-) if their views were insufficient knowledge or incompatible with the literature. The teachers' views were coded as mixed (+) if they were inconsistent throughout the survey. The teachers' views were coded as informed (+, ++, +++) if they were compatible with the literature. All of the data were analyzed independently by the researchers to provide inter-rater reliability (Neuendorf, 2002) and discussed to reach a consensus. The inter-coder reliability level was calculated as 87% using the reliability formula of Miles and Huberman (1994). Different codings for all data were evaluated together and a common view was tried to be adopted.

As a result of the research, it was determined that the primary school teachers had mostly informed views on some themes of the NOSI and mostly naive views on some themes. The majority of the participating teachers had naive views on the themes of 'all scientific investigations begin with a question and do not necessarily test a hypothesis', 'scientific data

are not the same as scientific evidence', 'explanations are developed from a combination of collected data and what is already known'. In other themes, it was revealed that they mostly had informed views. In a study by Akalamkam (2020), primary school teachers' understandings and views on the NOSI were examined. This research was conducted as part of in-service professional development program for teachers. The sample of the research consists of 39 primary school teachers with different academic backgrounds. It was determined that teachers had naive and mixed views about NOSI themes. It has been found that teachers have the most informed views on the themes of 'all scientific investigations begin with a question but do not always necessary to test a hypothesis' and 'scientific inquiry procedures are guided by the question asked'. In addition, similar to the findings of this study, most of the teachers had naive views regarding the theme of "scientific data are not the same as scientific evidence". In all other themes, it was determined that the most of teachers had mixed views.

In this study, it was observed that almost all of the primary school teachers had an informed view on the theme of the NOSI 'there is no single scientific method that is used in all scientific investigations and is followed step by step'. While this result is similar to some research findings in the literature (Mesci & Erdaş-Kartal, 2020; Mıcık, 2021), it differs from the findings of some research (Adisendjaja et al., 2017; Akalamkam, 2020; Lederman & Lederman, 2004). Although the primary school teachers stated that there is not a single scientific method used in all scientific investigations and that multiple methods can be used, most of the teachers who had informed views on all themes could not express and exemplify these themes in their own words. In this way, it can be said that the teachers did not understand the relevant themes and there is no theme in which the views of the participant teachers are inconsistent.

In this study, primary school teachers' views of the NOSI were examined. The studies determining teachers' views on the NOSI were mostly conducted with science teachers. The studies investigating the views of primary school teachers are quite limited. The concepts and understandings that students acquire at an early age affect their later learning. For this reason, more research is needed to improve primary school teachers' views of the NOSI. Thus, the educational needs of primary school teachers regarding the NOSI and their level can be determined and relevant plans can be made.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1096-1120

Geliş Tarihi:04.05.2023 Kabul Tarihi:05.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1231308>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SİNOP KÜLTÜR MİRASINDA DRAMA UNSURLARI

Hakan UŞAKLI*

Öz

Sinop, Orta Karadeniz bölümünde Türkiye'nin en kuzeyinde bulunan bir yarımada şehridir. Şehrin Antik Çağ'da, Paflagonya bölgesi içinde kalan Sinop'un saptanabilen en eski adı, Sinope'dir. Bir rivayete göre kent adının kurucusu kabul edilen aynı isimli Amazon kraliçesinden almıştır. Sinop antik dönem de dahil olmak üzere Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı kültürel mirasından özellikler taşır. Kültür insanoğlu tarafından oluşturulan ve şekillendirilen ortamın bir parçasıdır. Kültür cinsiyet, din, dil, fiziki yeterlilik ya da yetersizlik gibi pek çok durumdan etkilenmektedir. Çokkültürlülük pek çok değişkeni içermektedir. Bu değişkenler yaş, cinsiyet ve yaşanan yer gibi demografik değişkenleri; sosyo-ekonomik durum ve eğitim durumu gibi durumsal değişkenleri; resmi ve gayri resmi üyelikleri ve milliyet, ırk, dil, din gibi etnografik değişkenleri kapsamaktadır. Sinop bir liman şehri olmasından dolayı çok kültürlü yapıdadır. Drama oyunun gücünü eğitimde kullanan bir alandır. Erken çocukluk döneminden itibaren yetişkinliği de içine alan bütün yaşam dönemlerinde oyuna eğilimleri vardır. Dramanın oyunsu özelliği, yaratıcı edimlere ve yaratıcılık süreçlerine uygunluğu dikkati çekmekte ve dramanın eğitimde kullanımı söz konusu olmaktadır. Drama çağrışımların, duyguların, bilgi ve deneyimlerin özgürleştiği bir ortamın sağlanmasıdır. Drama, bir sözcüğü, bir kavramı, bir davranışı, bir cümleyi, bir fikri, atasözünü ya da özlü sözü bir yaşantıyı, bir olayı tiyatro tekniklerinden yararlanarak oyun ya da oyunlar geliştirerek canlandırmaktır. Bu bölüm Sinop kültürel mirasına ilişkin olarak daha önce bilinmeyenler üzerine odaklanmamıştır. Aksine kültüre etki eden doğa özellikleri, tarihi ve sözlü edebiyat örneklerinin drama ile nasıl anlatılacağı bu bölümün amacıdır. Sinop'ta yetişmiş ünlü kişilerin hayatları canlandırılmış, merkezdeki büstler heykel tekniğiyle anlatılmış ve dönüm noktası olabilecek kararlar forum tiyatroyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinop Kültürü, Drama, Doğaçlama, Forum Tiyatro, Heykel

Drama Elements in Sinop Cultural Heritage

Abstract

Sinop, the Middle Black Sea region is a peninsula located in the north of Turkey. Sinope is the oldest known name of Sinop in the ancient city of Paphlagonia. It was taken from a queen of the same name, Amazon, who was regarded as the city's founder according to custom.

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, husakli@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4307-2226>

Sinop features from Roman, Byzantine, Anatolian Seljuk and Ottoman cultural heritage including antiquity. Culture is a part of the environment created and shaped by mankind. Culture is influenced by many factors such as gender, religion, language, physical competence or inadequacy. Multiculturalism includes many variables. These variables include demographic variables such as age, gender and place of residence; situational variables such as socio-economic status and educational status; official and informal memberships, and ethnographic variables such as nationality, race, language, and religion. Sinop is a multicultural city because it is a port city. Drama is a field that uses game power in education. There is a tendency to play in all lifetimes, from early childhood to adulthood. The playful nature of the drama draws attention to the suitability of creative acts and creativity processes, and the use of drama in education is the subject of discussion. Drama is an environment in which connotations, emotions, knowledge and experiences are liberated. Drama is to revive a word, a concept, a behavior, a sentence, an idea, an oath, or a concise promise by developing games or games using a theater technique. This chapter has not focused on those previously unknown regarding the cultural heritage of Sinop. On the contrary, the purpose of this section is to explain how the cultural characteristics of nature, historical and oral-literary examples can be expressed through drama. The lives of the famous people who grew up in Sinop were portrayed, the busts in the center were explained by the sculpture technique and the forum was evaluated by theater as a turning point.

Keywords: Sinop Culture, Drama, Improvisation, Forum Theater, Sculpture

Giriş

Sinop Türkiye'nin en kuzeyinde yer alan bir yarımada şehridir. Çok eski çağlardan gelen tarihi kalıntıları, tabii güzellikleri Sinop'un konumundan dolayı sadece görmek için gelenleri kendine hayran bırakmaktadır. Bir şehir kendi insanına ve dışarıdan gelenlere en güzel nasıl anlatılır? Tabii turistik anlamda bir şehri gezip görmek bize çok bilgi kazandırır ancak gerek tabii güzelliklerin görülmesi yanında kültürel zenginliğin daha anlamlı idrak edilmesi açısından farklı anlatım yöntemlerinin kullanılması daha etkili olacaktır.

Oyun insanoğlu kadar eski kültürel bir unsurdur, bu yüzden insana başka bir tanımlamayla homo ludens denilmiştir (Huizinga, 2018). Oyun oldukça güçlü bir faktör olarak dramayla eğitime entegre edilebilir. İnsanlar küçük yaştan itibaren geç yetişkinlik dönemlerine kadar oyuna hayatlarının her evresinde yer verirler. Drama yaratıcılığı geliştiren bir süreç olarak eğitimde tehditkâr olmayan bir ortam sunması açısından oldukça önem taşımaktadır. (Fleming, 1994: 37; San, 1995: 93-94; Köksal

Akyol, 2003). Drama sayesinde duygular, düşünceler ve davranışlar rahatlıkla eyleme dönüşebilmektedir (Adıgüzel, 1999). Drama tüm eğitim kademeleri için insan-cıl bir ortam sağlar (Akar Vural & Somers, 2011). Tüm bu koşulları bir araya getire-rek drama şu şekilde tanımlanır: Olgü, olay, nesne, şahıs, durum, yer, zaman kısaca akla gelebilecek her türlü varlığı tiyatral yöntemlerle anlatmaktır (Uşaklı, 2014). Drama imgesel olarak sınırları olmayan fakat fiziksel sınırlı bir alanda bir var olma eylemidir.

Dramanın Faydaları

Dramanın eğitimde kullanılmasıyla katılımcılar,
Kendine inanma bilincinin gelişmesini,
Duyuşsal, davranışsal, düşünsel yönlerden gelişmesini,
Kendilerini karşısındaki durumuna koyarak kısaca empatik açıdan farklı taraflardan düşünebilmesini,
İşbirlikçi yaklaşım sergileme, yardım etme, paylaşma gibi alturistik tavır ve davranışlar sergilemede becerilerinde artış,
Sözlü ve sözsüz iletişimde bulunabilmeyi,
Algı, kodlama, saklama gibi zihinsel becerilerde gelişmeyi,
Değişik yaşantılar tanımasını ve rahatlamasını,
Eğitimde aktif olarak rol almasını,
İnisiyatif alabilmede şuurlu davranışlar sergilemeyi,
Çekingen ve saldırganlıktan uzak atılgan davranışlarda bulunabilmeyi sağ-lar.

Eğitim ve Drama

Genel olarak katılımcılarda;
Bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan gelişmesi
Başkalarının dünyasından görebilmeye katkısı
Ne demek istediğini rahatlıkla ortaya koyabilmeye
Öğrendiklerini uygulayabilmeye
Farklılıkları tanımaya ve saygı göstermeye

Aktif eğitimi sentezleyebilmesine
Heyecanını yenip duygu durumunu denetleyebilmesine
Spontane ve yaratıcı hareket edebilmesine katkı sağlar.

Drama Programının Hedefleri

Drama yöntemini grup çalışmalarında uygulayabilir.

Drama ile ilgili kavramların anlamını, gerekliliğini, özünü, niteliğini bilir.

Dramanın bileşenlerini bilir.

Dramanın uygulama alanlarını ve boyutlarını bilir.

Drama tekniklerini bilir ve uygular.

Dramanın tarihsel sürecini ve dramanın arketiplerini bilir.

Drama ile ilgili diğer alanlarla işbirliği yapar.

Genel anlamda bir oyunculuk becerisine sahip olur.

Dramanın temel tekniği olan doğaçlamayı bilir.

Sahne bilgisi konularında bilgi sahibi olur.

Çağdaş sanatlar hakkında temel düzeyde bilgi sahibi olur.

Dramanın eğitim, tiyatro ve diğer alanlarla olan ilişkisini kavrar.

Çalışacağı yaş grubunun gelişim özelliklerini bilir.

Uygulamalarını analiz eder, sonuçlarını gözden geçirerek yeniden planlar.

Dramayı genel bir eğitim strajesisini olarak herhangi bir ders için planlar ve uygular.

Dramayı bağımsız bir etkinlik ya da ders olarak planlar ve uygular.

Drama ile ilgili organizasyonlar için gerekli tüm alanlarla işbirliği yapabilir.

Drama konusunda yapacağı her türlü çalışmada, alanla ilgili tüm kişi ve kurumlarla nesnel ölçütlere dayalı işbirlikleri yapar ve bu işbirliklerini üretime yönlendirebilir.

Dramanın yaygınlaşması için ortamlar oluşturur, var olanlara katkı sağlar.

Dramanın Yararları Niçin Drama?

- Yaratıcılığı ve estetik beğenileri pekiştirmek için
- Korku, öfke, bunalma, sıkılma, utanma gibi duygulardan kurtulmak için
- Verileni olduğu gibi kabullenmeden çok, araştırmacı olmak için
- Hayal gücünü geliştirmek için
- Düzgün konuşabilme becerisinin gelişmesi için
- Verili söylemin dışında, kendi özgün söylemini ortaya koyabilmek için
- Kendini tanımak, keşfetmek, geliştirmek ve daha iyi ifade etmek için
- Psikotik zeminde ruhi depresyon göstermemek için
- Monoton bir hayatı yaşamaya zorlananlar için
- Kendine inancın gelişmesi için
- Toplulukla çalışma yeteneğinin gelişmesi, katılımcılığın ve toplumsal duyarlılığın artmasını için
- Olaylara başkalarının gözünden bakabilmek için
- Günlük sıkıntılardan kurtulup, deşarj olabilmek için
- Olaylara, olgulara eleştirel bakabilmek için
- Sosyalleşmeyi ve birlikte çalışma becerilerini geliştirmek için
- Dinleme, anlama soru sorma becerilerini geliştirmek için
- Demokrasi kültürünün yerleşmesi için (Arslan, 2006).

En yaygın drama teknikleri:

*** Bilinç Koridoru**

Bir kişi bir çıkmazda olduğunda veya hayatında bir karar vermesi gerektiğinde kullanılabilir bir stratejidir. Grup önce çiftler halinde sıralanarak bir koridor oluşturur. Katılımcı, öğrencilerin oluşturduğu koridor boyunca yavaş yavaş ilerlerken, her öğrenci çeşitli düşünce ve duyguları yansıtan bir cümle söyleyerek kişinin iç sesi olur. Her öğrencinin burada ayrı bir fikir sunma fırsatı vardır. Figür koridor boyunca yürüdükçe seslerin şiddeti artıyor. Koridor boyunca sunulan fikirler, düşünceler ve duygusal ipuçları kişinin seçim yapmasına yardımcı olur. (O'Neill & Lambert: 1991; Neelands: 1990).

* Geriye Dönüş

Sinemalarda ekranın bulanıklaştırarak geçmiş bir zamanın canlandırılmasına benzer. Şimdi ve geçmiş arasındaki bağlantı, "geriye dönüş" dizilerini sergileyerek veya katılan geçmişin dramatik resimlerini karşılaştırarak inşa edilmiş dramada korunur. Drama etkinliğinde şimdiki zaman ve geçmiş arasındaki ilişki vurgulanır, geçmişe ait görüntüler bugüne yansıtılarak pekiştirilir.

* Forum Tiyatrosu

İçses ve forum psiko-eğitim amaçlı grup çalışmalarında kullanılan gelen tekniklerdir. Bu çalışma iki tiyatro ustasının ortaya koydukları ürünlerden yola çıkarak hazırlanmıştır. Dramatik ürünler kişisel ve kişiler arası iletişim becerileri açısından karşılaştırılmıştır. Bu teknik Brezilyalı tiyatro adamı Augusto Boal tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmada insanın yapmak istediklerini ortaya koyma ve karşısına çıkan sorunsalı nasıl algıladığını fark etmesi üzerinedir.

İçses, en az iki kişinin karşılıklı iletişimde olması anında sözel iletişimin dışarıdan bir başkası tarafından kesilip “şu an ne düşünüyor olabilir?” sorusuna yine dışarıdan bir başka birisinin cevap vermesi şeklinde tanımlanabilir. Daha çok oyuncunun konuştuklarıyla aynı fikirde olmaktan öte başka fikirlerin belirtilebilmesi için başvurulan bir tekniktir (Usakli, 2008a: 42).

Forum ise bir grup karşısında yine gruptan kişilerin herhangi bir konu hakkında düşüncelerini ifade etmesi şeklinde açıklanabilir. Eğitimli ve deneyimli oyuncular tarafından ortaya konan bir durum özellikle çatışmalı bir sorun yine grup üyelerinin katılımlarıyla bir sonuca götürülmeye çalışılır (Usakli, 2021; Usakli, 2008b: 308).

* Dedikodu Halkası

Tüm grup bir halka oluşturulur. Katılımcılar duygularını, grubun içinde söylenti ve dedikodu olarak dile ifade ederler. Söylentiler, halkanın etrafında abartılarak

ve çarpıtılarak yayılır. Çelişkileri ortaya koymada kullanılır. Ana karakterlerin dramadaki eylemleri, katılımcılar tarafından kurulan bir daire içinde dedikodu olarak büyütülür. Konuşma halka yayıldıkça, giderek çarpık ve abartılı hale geliyor. Tiyatronun bir sonraki aşamasına hazırlanırken gerilimleri ve tutarsızlıkları saptamak için yararlı bir araçtır (Somers,1994).

* Toplantı Düzenleme

Oyundaki belirli olayları kontrol etmek veya yönlendirmek için etkili bir yaklaşımdır. Kolektif bir projenin odağını değiştirmek için de kullanılır. Bireylerin topluluk önünde konuşma yeteneklerini göstermeleri ve geliştirmeleri için fırsat sağlar (O'Neill & Lambert: 1991; Neelands: 1990).

* Görüşmeler- Sorgular

Gazeteciler veya yetkili bir kişi, değerleri ve görüşleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için katılımcılarla röportaj yapar (O'Neill & Lambert: 1991; Neelands: 1990).

* Gerçek An

Topluluğun dramanın bitiş sahnesini canlandırmasını talep eden yaklaşım budur. Grubun üyeleri final sahnesi için dramatik bir an yaratmalıdır (O'Neill & Lambert: 1991; Neelands: 1990).

* Özel Mülkiyet

Drama çalışmalarında özel mülkiyetle, yarım bırakılmış nesnelerin kullanımını aynı sonuca yöneliktir. Özel mülkiyette bir katılımcı; varlıklar, pusulalar, yazımlar, kıyafetler, çocuk eşyalar, resmî belgeleri vb. özenle seçilmiş kişisel nesnelere yardımıyla tanıtılır. Bu bireysel nesne ya da nesnelere elde edilen bilgiler sayesinde grup üyesi alt metnini oluşturacak tartışmalar yaratılır.

* Aradaki Boşluk

Dramaya katılanlar, grup üyeleri arasındaki bağlantı derecesini dikkate alarak molayı planlar. Ne kadar yakın? Ne kadar uzakta? Kim kiminle akraba? Bu tür soruşturmalar yapılıyor. Sosyometrik bir yöntemdir. Bu eşitsizliğin zaman içinde nasıl değiştiğini de değerlendirebilirler. Öğrenciler ise bu mesafeyi isimlendirebilirler.

Örneğin güç, korku, ihanet ve gelenek bu boşluğu dolduracaktır (O'Neill & Lambert: 1991; Neelands: 1990).

* Bölünmüş Ekran

Dramada, bir grubun üyeleri, ayrı dönemlerde ve yerlerde geçen iki veya daha fazla sahne konfigürasyonu yaratır. Birkaç sahenin dramanın gelişimini bozmayan bir yöntemle üretilmesidir. Daha sonra, bu sahneler arasında yaşananlar, tıpkı bir filmdeki gibi, ileri veya geri gitme şeklinde görünür. Bu çeşitli senaryoların kurulumu, bağlantıları ve karşılıklı ilişkileri titizlikle planlanmalıdır (Somers, 1994). Öğrenciler, farklı zamanlarda ve yerlerde geçen iki veya daha fazla senaryo oluşturmalıdır. Bu iki sahne arasındaki olaylar daha sonra bir filmdeki gibi ileri veya geri oynatılır.

* Yarım Kalmış Materyaller

Gruba bitmemiş bir metin, resim, öge veya diyagram gösterilir. Amaçları, işi bitirmek veya bitmesine engel olan sorunu çözmektir (O'Neill & Lambert: 1991; Neelands: 1990).

* Telefon Görüşmeleri

Dinleyiciler, bir telefon görüşmesinin yalnızca bir tarafını veya her iki tarafını duyabilir. Grup lideri, dramaya yeni bilgiler eklemek ve geliştirilmekte olan olay örgüsünü zenginleştirmek için bu tartışmaları kullanabilir (O'Neill & Lambert: 1991; Neelands: 1990).

* Donma/Hareketsiz Görüntü

Drama oyuncularını bu yaklaşımla bir anıyı, bir fikri, bir konuyu veya bir resmi dondurmak için kendi bedenlerini kullanırlar. Görsellerde ve düşüncelerde önemli noktaları vurgulamak kolay gibi görünse de güçlü bir yaklaşımdır.

* Sıcak Sandalye:

Gestalt terapisinden alındığı söylenir. Gestalt terapi yöntemi kurucusu Frederch Perls'ün ise bu tekniği Jacop Levi Moreno'dan esinlenerek tasarladığı söylenir. Kahraman seyirciye dönük bir sandalyede oturuyor. Grup üyeleri, oyuncunun

değerleri, ilişkileri, zevkleri, iyi ve olumsuz özellikleri, ilgi alanları ve eylemleri hakkında test edilir. Oyuncunun kendisi hakkında bilgi edinmesini sağlar. Soru soran kişiler "doktor, şehit, tarihçi, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, yönetici, okul müdürü" gibi meslekleri de sahiplenebilmektedir. Stresli veya duygusal bir patlama sırasında karakter sorgulanırsa gerginlik ortaya çıkabilir.

Grup içinde bir geribildirim tekniği olarak kullanılır. Farklı uygulama biçimleri vardır. Lider grubun yeteri kadar birbirini tanıdığına kanaat getirirse bu geribildirim tekniğini kullanır. Bu çalışmada üyeler sıra ile grubun ortasındaki sandalyeye otururlar ve diğer grup üyeleri bu üye hakkında hissettiklerini dile getirirler. Bu çalışma grubun yapısını, ihtiyaçlarına uygun olarak bazı sınırlamalarla uygulanabilir. Örneğin sadece olumlu duygular veya sadece belli bir çalışmadan sonraki duygular ya da sadece olumsuz duygular gibi (Altınay, 2003: 132).

* Öğretmenin Rol Alması (Teacher In Role)

Dorothy Heathcote tarafından geliştirilmiştir. Dramatik bir anlatı oluşturmak için çok önemli bir stratejidir. Öğretmenin öğrencilerle birlikte tiyatro çalışmalarına katıldığını gösterir. Bunun için olağanüstü sanatsal yeteneklere sahip olmak gerekli değildir. Öğretmenlerin, öğrencilerden en uygun tepkiyi elde etmek için hareket etme yetkisine sahip olmaları gerekir. Özellikle öğretmen, gençlerden yardım ve tavsiye arayan biri karakterine bürünürse, önemli ilerlemeler kaydedilebilir.

* Tüm Grupla Drama

Bütün katılımcılar ve öğretmen (lider) aynı anda dramanın içinde yer alırlar. (O'Neill & Lambert: 1991; Neelands: 1990)

* Rol Kartları

Bu teknikte drama lideri, katılımcıların oynayacağı rol ve konu ile ilgili ayrıntılı bilgilerin bulunduğu kartlar dağıtır.

* Doğaçlama

Bir duygunun, düşüncenin, olayın veya nesnenin göz önünde bulundurularak anında, kendiliğinden (spontane) canlandırmasıdır.

Sinop Üzerine

Sinop İli, doğuda Anadolu'nun en kuzey noktası olan İnce Burun'a bağlanan Boztepe Burnu kıstağı üzerinde bir kale-kent olarak kurulmuş ve tarih boyunca doğuda gelişmiştir. Kale dışına taşmayan kent, her zaman bir liman kenti özelliği taşımıştır. Kıstağın kuzeydoğusundaki dış limanın fırtınalara maruz kalması ve denizcilik için uygun görülmemesine rağmen, Antik Çağ'da büyük ölçüde kullanıldığı bilinmektedir (White, 2018).

Sinop toprakları Hitit, Frig, Lidya, Pers, Büyük İskender, Selevkes, Roma, Bizans, Selçuklu, Candaroğlu ve Osmanlı imparatorlukları tarafından yönetilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra oluşan idari sistemde sancakların tasfiyesiyle Sinop il olmuştur. Sinop tarihinin en önemli olaylarından biri, 15 Eylül 1928'de Mustafa Kemal Atatürk'ün şehri ziyaret etmesi ve alfabe devrimiyle ilgili ilk işaret ve konferansı vermesidir.

Sinop, Karadeniz kıyı şeridinin en kuzey noktası olan Boztepe Burnu ve Yarımadası üzerinde kurulmuştur. 41° 12' ve 42° 06' kuzey enlemleri ile 34° 14' ve 35° 26' doğu boylamları arasındadır. Batıda Kastamonu, güneyde Orum, güneydoğuda Samsun ve kuzeyde Karadeniz ile çevrilidir. 475 km. Geniş sınırları 300 kilometre kara ve 175 kilometre deniz kıyı şeridinden oluşur. İlin toplam yüzölçümü (göl dahil) 5.816 km²'dir.

Sinop ili, Batı Karadeniz'e benzer bir iklime sahiptir. İlde mevsimler arası sıcaklık değişimleri çok şiddetli olmayıp, yıl boyu rüzgarlar esmektedir. Yazın birkaç gün dışında yıl boyu nemli ve yağışlıdır. Sinop'un kuzey yarısına Karadeniz iklimi hakimdir. Kıyıya paralel uzanan dağlar nedeniyle, ilin güney kesimlerinde Karadeniz ikliminin etkisi giderek azalmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden biri de doküman analizidir. Nitel araştırmalarda karmaşık ve değişen toplumsal gerçeklik anlatılır.

Araştırmacının organize çoklu gerçeklikleri vurgulamak için konularla aktif olarak ilgilenmesini gerektirir (Creswell, 2003). Nitel araştırmalarda veri kalitesini değerlendirmek için dört kriter kullanılır. Araştırma bulgularına dayanarak, iç geçerliliği veya geçerlilik derecesi yüksek nedensel çıkarımlar yapılabilir. Dış geçerlilik, bir araştırmacının bulgularının diğer sistem ve durumlardaki çalışmalar için geçerli bir olasılığa işaret etme derecesidir. Yapı geçerliliği ölçütleri veya çalışma haritasının derecesi, temel kavramlarla ilgili ikincil kavramları uygun şekilde anlayabilir ve istatistiksel sonuç geçerliliğinin geçerliliği veya derecesi, bulguların niteliksel olarak sağlam olduğu ancak yeterince bağlantılı olmadığı yönünde zorlayıcı yargılar üretebilir (McGrath & Johnson, 2003: 42). Şeffaflık, araştırma güvenilirliğinin önemli bir yönüdür. Eserin okuyucusu için tüm noktaları açıklığa kavuşturmayı gerektirir. Araştırma sürecinde gerçekleştirilen işlemler ve ulaşılan yargılar detaylandırılarak okuyucunun kendi bakış açısından uygun ve geçerli bir eleştiri yapmasına olanak sağlanmaktadır (Frost, 2011: 195).

Geçerlilik üç faktör tarafından belirlenir. Her şeyden önce, araştırma sorusu temel olarak geliştirildi (güçlendirme sonucunu desteklemek için yeterli verinin elde edilmesi). İkinci gereklilik, göndergenin kalitesidir (çalışmada çalışılan sorunun belirlenmesi, nitel çalışmanın işlevi insanlarda anlayışı arttırmaktır). Uzlaşıya dayalı doğrulama üçüncü adımdır (iki veya daha fazla nitel araştırmacı, güvenilirlik veya yargıç anlaşması ile neredeyse aynı sonuçlara veya gözlemlere ulaşır) (Eisner, 2003: 26).

Bulgular

Yapılan doküman incelemelerinde drama için hammadde olabilecek Sinop'a özgü kültürel değerlere rastlanmıştır.

Acar (2017) Sinop'la ilgili 1074 mâni derlemiştir. Mâni, birinci, ikinci ve dördüncü dizelerin kafiyeli olduğu ve az sözle çok şey ifade ettiği bir halk gazelidir (Acar, 2017: 11).

Arpa biçtim destem var

Yatak serdim hastam var

O yatağın içinde
Uzun boylu Esmam var

Arpalar dize gadar
Öküzler vize gader
Buylâraki dostluğumuz
Ahir zamana gadar

Arpalar dize gadar
Yarım gel bize gadar
Sana çorap öreyin
Topuktan dize gadar

Arpalar oraklandı
Havalar guraklandı
Gitti yarım gelmiyor
Nerede duraklandı

Apalığî biçelim
Sar üstünde yatalım
Gumalık çetin oldu
Geç içine yatalım (Acar, 2017: 44).

Sinop'un Yetiştirdiği Değerler
Sinoplu Diogenes
Sarı Saltuk
Gazi Çelebi
Celâlüddin Beyazıt
Sinoplu Mümin Hekim

İsfendiyar Bey

H. İbrahim Bey

Kızıl Ahmet Bey

Seydi Ali Reis (Sinoplu Kâtibi)

Sinoplu Şükrullah

Seyfi

Sâfi

Elmas Mehmet Paşa

Sinoplu Âşık Ömer

Ömer Şifaî Dede

Yesari Baba

Rüştü Paşa (Mütercim⁹)

Teyyarici Nuri Bey

Mehmet Şerif Bey

Prof.Salih Zeki

Dr. Rıza Nur

Yusuf Kemel Tengirşenk

Cevdet Kerim İncedayı

Ferit Dikmen

Ahmet Muhip Dıranas

Ali Rıza Tandoğan

Sinop ve civarında en çok söylenmekte olan bilmecelerden örnekler:

1- Yer altında gizli kovuk.

2- Mini mini minare

Minarede ganare

Ganarede balık

Balığın ucu yanık

3-Dağdan gelir dağ gibi

Kolları budak gibi

Eğilir bir su içer

Bağırır oğlak gibi

4- uzun kuyu, gümbür suyu

5- Gel leyleğim, giden leyleğim

Bir ayağının üstünde duran leyleğim

6- Bizim bir gelinimiz var, gelenin de gidenin de elini öper

7- Sarı öküzüm var. Ahıra atarken kuyruğu elimde kaldı (Görgün, 2010: 150).

Sinop. Belediye Kültür Yayınları

Sinop türkülerinden bir örnek:

Hamidem Türküsü

Olay

I. Dünya Savaşı sıralarında, Sinop'un Karasu bucağının (şimdi Erfelek İlçesi) Toplu mahallesinde Hamide adında harikulade güzel bir kız bucağın imamı Çakır'la (Çakır İmam) severmiş. Birgün bu güzel kızı eşkıyalar (şakiler) dağa kaldırırlı. Türlü eziyetlerle bu kızı dağda alemlerde oynatırlarmış. Halk bu olayla ilgilendiği için bu kaçırma üzerine Hafız adında bir zaptiye (jandarma) çavuşu emrindeki jandarmalarla takibe çıkıp bu güzel kızı perişan bir vaziyete eşkıyaların elinden kurtarır ve bu olay üzerine aşağıdaki türkü yakılır.

Hamidem Hamidem kalksana,

Lambaları da yaksana

Üstüm başım kan oldu,

Şu halıma baksana.

Nakarat: Gelin gelin Hamide gelin,

Yaylalar senin

Hamidem kaşına ker (rastık) yakmış,

Kadir Mevla'm yaratmış,

Yetiş Jandarma Hafız,

Hamide ambarda yatmış.

Nakarat

Hamidem Hamidem der misin?

Şeker versem yer misin?

Çakır İmam geliyor

Top sakallım der misin?

Nakarat

Kaynak: Emekli Öğretmen Tevfik Turan-Cafer Altay (Görgün, 2010: 158).

Halk Âdet ve Gelenekleri

Hamilelik zamanına ait bazı inanışlar:

a) Hamile kadın, hamile olduğu müddet içinde hiçbir zaman için evliya ziyaretine götürülmez. Gitmek icap etse bile, türbeye girmez. Elini de orada hiçbir şeye sürmez. Eğer elini bir yere sürer ve kendi üzerine de sürerse, çocuğun o yerine rast gelen tarafında bir leke olacağına inanılır.

b) Hamile kadına anahtar verilmez. Şayet verilirse çocuğun dudağının yırtık olacağına inanılır.

c) Hamile kadın, hiçbir bir surette tavşana bakmaz. Bakarsa dudağının yırık olacağına dair inanç kuvvetlidir.

d) Doğacak çocuğun beyaz olması için, hamile kadına yoğurt yedirilir.

e) Hamile kadına, tavuğun derisi yedirilmez. Doğacak çocuğun derisinin tavuk derisi gibi karcıkı olacağına inanılır.

f) Doğacak çocuğun, çukur yanaklı ve çukur çeneli olması için hamile kadına ayva yedirilir (Görgün, 2010: 167).

Çocuklarla ilgili bazı inançlar:

a) Yeni doğan çocuğun göbeği kuruduktan sonra çocuğun okumaya meraklı olması için okul bahçesine gömülür. Köyler de ise çocuğun toprağa bağlı olması için göbeği sabana bağlanır.

b) Boş beşik sallanmaz. Sallanırsa çocuğun hasta olacağına inanılır.

c) Kırkı çıkan kadın komşuya giderken çocuğun kundağına bir baş soğan sokar. Gittiği yerde anneye, yumurta ve şeker verilir. Çocuğun yüzüne ve başına saç sakalı ağrsın çok yaşasın diye sürülür.

d) Kırkı çıkmadan dışarı çıkmak zorunda kalan loğusa kadın, sokağa çıkar-ken evin kapısından çıkarken bir boş soğan kırar ve öyle çıkar (Görgün, 2010: 169).

Tarihi Eserler Listesi

Eski Cezaevi, Askerlik Şubesi, Kervansaray Kalıntısı, Kale yazısı Camii, Sarmısaklı Çeşmesi, Halk Çeşmesi, Tayboğa Türbesi, Şehabettin Ağa, Pervane Hamamı, Tersane Camii, Şehitler Çeşmesi, Liman Başkanlığı, PTT Binası, Saray Mescidi Müştemilatı, Saray Mescidi, Saray Çeşmesi, Fıskıran Çeşmesi, Terazı Çeşmesi, Alaaddin Hamamı, Pervane Medresesi, Alaaddin Camii, İsfendiyoğulları Türbesi, Yeşil Türbe, Meydankapı Camii, Meydankapı Kilise Kalıntısı, Ferih Baba Mescidi, Saat Kulesi, İl Jandarma Misafirhanesi, Eski Adliye Binası, Cumhuriyet İlkokulu, Aslan Çeşmesi, Esli Vali Konağı Çeşmesi, Serapis Tapınağı, Aynalı Kadın Türbesi, Öğretmenevi, Kefevi Camii Çeşmesi, Kefevi Camii, Bekirpaşa Çeşmesi, Kethüda Mehmet Ağa, Bilat Çeşmesi, Balatlar Kilisesi, Bizans Yapı Kalıntısı, Su Deposu, Hatunlar Türbesi

Drama İçin Malzeme Olabilecek Örnekler

Yalmanoğlu

Erfelek'te Yalmanoğlu denilince akla Yalmanoğlu Yusuf gelir.

Yalmanoğlu, Erfelek'in renkli kişilerinden biridir. Giyimine özel önem gösterir. Remzi Altay, Sancak Şimşek gibi her zaman fötr şapkası başındadır. Onun uzun sakallı ve dağınık giysiyle göremezsiniz. Gömleğinin üstten birkaç düğmesi açıktır ki göğüs kılları görünsün. Yaz kış, hava sıcaklığı ne olursa olsun ceketini mutlaka üzerindedir. Eğer birisi ceketini çıkarmasını söyler ya da ima ederse genelde aldığı yanıt

“Yegen, ayıp olur şimdi. Herkes silahı gösteriş için taşıdığını düşünür.” Oysa ceke-
tin altında silah falan yoktur. Amaç, silah olduğu izlenimi yaratmaktır.

Yalmanoğlu, çoğu kez oluşması fizik yasalarına aykırı olayların kahramanı
olarak gösteriri kendisini. Övünmek için yapılan bu anlatımlara hiç kimse inanmasa
da yüzüne kimse vurmaz bunu, büyük bir hayranlık ve şaşkınlık içerisinde dinleni-
yormuş gibi yapılır.

Yalmanoğlu’nun en bilinen anlatımlarından örneklersek:

“Yegen” diye başlar genellikle söze. “Yegen”; yeğen sözcüğünün Gürcüce
telaffuzudur.

“Geçenlerde Ankara’ya gitmiştim. Başbakanı bir ziyaret edeyim diye. Uzun
zamandır haber gönderiyordu. “Darıldın mı Dayı, neye gelmiyorsun?” diye.

Gittim. Ellerime sarıldı. ‘Olur mu?’ dedim, öptürmedim elimi. Kucakladım,
öptüm alnından. Çayını içerek uzun uzun anlattı yaptıklarını. Fikrimi sordu (Altay,
2015: 61).

Bir Drama Programı

1. Oturum

Isınma: Grup drama odası içinde sessizce dolaşır. Gruptan hızlanmaları is-
tenir, oldukça önemli bir toplantılarının olduğu ve yetişmek için koşmaları gerektiği
söylenir. Bu şekilde hareketlilik beş dakika kadar sürer. Öğrencilerin tekrar yavaşla-
yarak yürümeleri istenir. Göz göze bakmaları istenir. Gözleriyle ve başlarıyla selam-
laşmaları istenir. Daha sonra el sıkarak selamlaşmaları söylenir.

Oyun: Grup çember şeklinde bir araya gelir. Herk katılımcı ortaya çıkarak
Sinop ilçelerinden birinin adını söyler.

Grup tekrar dağılır. Yavaş yavaş yürümeleri istenir. Tekrar çember halini
alırlar.

Gruptan Sinop’lu önemli bir insan olmaları ve neden bu insanı seçtiğini söy-
lemesi istenir.

Grup 1, 2, 3, ve 4 şeklinde sayar. 1'ler bir araya 2'ler bir araya ... toplanır. Her grup Sinop'ta bulunan önemli bir yapıyı oluşturması istenir. (Hamsilos, Akli-man, Paşa Tabyaları...) grup bu yapıyı birlikte oluşturur ve bu yapıyı özelliklerini çoklu zekâ alanından birini ulanarak anlatır (sosyal, matematiksel, kinestetik ...)

Değerlendirme: Her katılımcı neler hissettiğini söyler.

Forum Tiyatro (Sinop'un sorunları): Tüm gruptan sesiz bir şekilde dolaşmaları istenir. Grup çember olarak bir araya gelir. 1, 2, 3, ve 4 şeklinde sayar. 1'ler bir araya 2ler bir araya ... toplanır. Her gruba A3 büyüklüğünde kartonlar verilir. Birinci gruptan Sinop'un sorunları anlatan bir yazı yazmaları istenir. İkinci gruptan Sinop'un sorunlarını anlatan sloganlar yazması istenir. Üçüncü gruptan Sinop'u sorunlarını anlatan bir zihin haritası yapması istenir. Dördüncü gruptan Sinop'un sorunlarını anlatan bir resim yapması istenir. Her grup istasyonlarda 10 ar dakika geçirecektir. Her grup kendi görüşlerini kağıtlara aktaracaktır. Süreç sonunda kağıtlar tüm gruba gösterilerek okunur.

Değerlendirme: Her katılımcı neler hissettiğini söyler.

2. Oturum

Isınma: Gruptan oda içinde sessizce dolaşmaları istenir.

Çember halini almış grupta herkes sırayla ismini söyler. Diğerleri ismi kızgın, üzgün ve neşeli şeklinde tekrar eder.

Gruptan sessizce dolaşması istenir. İki doğru bir yanlış: Herkes sırayla Sinop'la ilgili iki doğru ve bir yanlış bilgiyi söyler (Örnek İnce dayı Sinop'ta bir mahallenin adıdır. Çatalzeytin Sinop'un bir ilçesidir. Seyid Bilal Türbesi Sinop'tadır.

Gruptan sessizce dolaşması istenir. Sıcak sandalye: Grubun karar vermesiyle ortadaki sandalyeye Sinop'la ilgili birisi oturur. Örneğin sıcak sandalyede oturması için bir gönüllü seçilir. Bu gönüllü Sinop Belediye Başkanındır. Grup başkana sorular sorar.

Tüm grupla drama: Sinoplu bir çocuk sokaklara düşmüştür. Bu çocuk kaç yaşında? Grup çember olarak bir araya gelir. 1, 2, 3, ve 4 şeklinde sayar. 1'ler bir araya 2ler bir araya ... toplanır. 1. Grup bu çocuğun aile hayatını ve sokağa düştüğü

anı canlandıracaktır. 2. Grup çocuğun sokak çocuklarına katılma zamanını ve onlarla geçirdiği zamanı canlandırır. 3. Grup bu çocuğun kötü alışkanlıklar kazanmasını ve işlediği bir suçu canlandırır. 4. Grup çocuk psikiyatry, sosyolog, aile ve çocuk bakanlığından bir müfettiş, tıp doktoru, emniyet çocuk bürosundan bir komiser gibi uzmanlardan oluşmaktadır. Bu uzmanlar sokak çocuğunun rehabilitasyonu üzerine tartışırlar.

Değerlendirme: Her katılımcı neler hissettiğini söyler.

3. Oturum

Grup sessizce dolaşır. Yere otururlar ikililer halinde kolları bağı ayağı kalkmaya çalışırlar. Bu eylem üçlüler dörtlüler beşliler ve tüm grup olarak devam eder.

Karadeniz'deki balıklar dile geldi. Tüm grup rastlantısal olarak 6 gruba ayrılır. Her bir grup Karadeniz'de avlanan balıklardır. Gruplar sorunlarını dile getirir ve insanlardan isteklerini söyler.

Grup çember olarak bir araya gelir. 1, 2, 3, ve 4 şeklinde sayar. 1'ler bir araya 2ler bir araya ... toplanır. Her bir grup Sinop ritüeli oynayacaktır. Bunlar helesa, kına gecesi, kız hamamı, sünnet (ya da Sinop'a ait törenlerdir)

Diogenin hayatı çocukluğu, gençli (Sinop'ta geçen yılları)

Sinoptaki sivil toplum kuruluşları

Resim Drama İçin Örnekler

Hamsilos

Paşa Tabyaları

Şahin Tepesi

Sarıkum Plajı

Sonuç ve Öneriler

Anadolu'nun en kuzeyinde yer alan Sinop geçmiş tarihi tabii güzellikleriyle zengin bir kültürü barındırmaktadır. Sinop üzerine yapılan çalışmalar bu tarihi ve kültürel mirası ortaya koymaktadır (Altay, 2015; Acar, 2017; Kuru, 2008).

Diogenes gibi tanınmış şahsiyetler, Hamsilos, Şelaleler gibi tabii varlıklar, Adliye, PTT, Balatlar gibi tarihi eserler drama yoluyla anlatılmak için liderlere imkân vermektedir.

Bir duyguyu, düşünceyi, nesneyi, olayı tiyatro teknikleri kullanılarak anlatılması olan drama bir şehri tabii güzellikleriyle ve tarihi dokusuyla anlatılmaya imkân tanımaktadır. Drama yoluyla anlatım katılımcılarına kendilerini ifade etmelerine, olgulara farklı açılardan bakabilme yollarını sunmaktadır. Konu üzerine yapılacak ileriki çalışmalar farklı yaş, sosyoekonomik seviye üzerine olabilecek deneysel düzlemdeki çalışmalar olabilir.

Kaynakça

- Acar, E. (2017). *Sinop Manileri*. Ankara: Gazi Yayınevi.
- Adıgüzel, Ö. (1999). Aytül Akal'ın Çocuk Kitaplarına İç ve Dış Yapı Açısından Bakış. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 32 (1), -. DOI: 10.1501/Egifak_0000001171
- Akar Vural, R. & Somers, J. W. (2011). Hümanist İlköğretim Programları İçin İlköğretimde Drama: Kuram ve Uygulama. Ankara: Pegem.
- Altay, A. (2015). *Karasu'dan Erfelek'e*. İstanbul: Heyamola Yayınları
- Altınay, D. (2003). *Psikodrama Grup Psikoterapisi El Kitabı* (Genişletilmiş 2. Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Aslan, N. (2006). Eğitimde alternatif bir yöntem: yaratıcı drama. H. Ö. Adıgüzel (Ed.), *Yaratıcı drama 1985-1998 yazılar* (ss. 384-402). Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. California: Sage Publications.
- Eisner, E.W. (2003). On the Differences between Scientific and Artistic Approaches to Qualitative Research. *Visual Arts Research*, 29(57), 5-11.
- Fleming, M. H. (1994). Conditional reasining: Creating meaningful experiences. In C. Mattigly & Fleming (Eds.), *Clinical reasining: Froms of inquiry in a therapeuticpractice* (pp. 197-235). Philadelphia: F. A.
- Frost, N. (2021). *Qualitative Research Methods in Psychology: Combining Core Approaches* 2e. McGraw-Hill Education (UK).
- Görgün, O. (2010). *Okuduklarım Gördüklerim ve Duyduklarım- Sinop*. Sinop: Sinop Belediyesi Yayınları.
- Huizinga, J. (2018). *Homo Ludens. Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. (7. Basım). İstanbul: Ayrıntı.
- Somers, J. W. (1994). *Drama in the curriculum*. London: Cassel Educational Limited.
- Köksal Akyol, A. (2003). Drama ve Dramanın Önemi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (2),
- Kuru, O. (2008). *Myths and Legends. Erasmus Educational Programs*. Sinop: Copy Center.
- McGrath, J. E., & Johnson, B. A. (2003). Methodology makes meaning: How both qualitative and quantitative paradigms shape evidence and its interpretation. In P. M. Camic, J. E. Rhodes, & L. Yardley (Eds.), *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design* (pp. 31-48). American Psychological Association.
- Neelands, J. (1990), *Structuring Drama Work*, Cambridge, CUP
- O'Neil, C., & Lambert, A. (1991). *Drama structures a pratical handbook for teachers*. Cheltenham, England: Heinemann Educational Books.
- San, İ. (1995). Eğitsel Bir Sanat Şöleni. *Milliyet Sanat Dergisi*.
- Usakli, H. (2008a). *Inner voice or forum? Lecture Notes 1997-2007 10 years in Faculty*. İstanbul: DT Press.
- Usakli, H. (2008b). *Motivation and Group Dynamics*. Grafiker Publications.
- Usakli, H. (2021). Inner sound or forum theater to resolve communicational problems. *International Journal of Education and Science*, 4(1), 26-32. <https://doi.org/10.26697/ijes.2021.1.3>
- Uşaklı, H. (2014). *Drama ve İletişim Becerileri. Teori, Araştırma ve Uygulama*. (3. Baskı). Ankara: Nobel.
- White, A. (2018). *Discovering Turkey*. Ankara: Ministry of Tourism, Republic of Turkey.

Extended Abstract

In this study, the cultural heritage of the city of Sinop, located in the northernmost part of Turkey, has been tried to be examined with drama, which is both a technique and a method. The whole study was designed as a qualitative research method. Research has been made on how the poems, songs, well-known people and other cultural elements of Sinop can be explained with the drama method.

Sinop is a peninsula city located in the northernmost part of Turkey in the Central Black Sea region. The oldest identifiable name of Sinop, which was within the Paphlagonia region, is Sinope. According to a rumor, the city was named after the Amazon queen of the same name, who is considered the founder of the city. Sinop has features from the Roman, Byzantine, Anatolian Seljuk and Ottoman cultural heritage, including the ancient period.

Culture is part of the environment created and shaped by human beings. Culture is affected by many factors such as gender, religion, language, physical ability, or disability. Multiculturalism includes many variables. These variables include demographic variables such as age, gender and place of residence, situational variables such as socio-economic status and educational status. It encompasses formal and informal memberships and ethnographic variables such as nationality, race, language, and religion. Since Sinop is a port city, it has a multicultural structure.

Drama is a type of narrative, usually based on a fictional work and played by actors. It is to narrate a word, a concept, a behavior, a sentence, an idea, an experience or an event by developing a play or games by using theater techniques. Drama can be expressed as an event, a memory, a concept, a subject, or an idea, by using theatrical techniques such as role-playing and improvisation, in the workshop environment of the leader and the participants. Drama surrounds and develops people. In education and training, teachers benefit from drama in many subjects. Role-playing is one of the important tools of creative drama. Drama studies lead the child to act independently, to be tolerant, democratic and to gain a creative personality.

Drama is a field that uses the power of play in education. They tend to play in all life stages from early childhood to adulthood. The playful feature of drama draws attention to its compatibility with creative acts and creativity processes, and the use of drama in education is in question. (Fleming, 1994: 37; San, 1995: 93-94; Köksal Akyol, 2003). Drama is the provision of an environment in which associations, emotions, knowledge and experiences are liberated (Adıgüzel, 1999). Drama is to revive a word, a concept, a behavior, a sentence, an idea, a proverb or a saying, an experience, or an event by using theater techniques and developing plays or games (Uşaklı, 2014). What is drama? Drama is a highly accessible art form for young people. It is a mode of learning in education that challenges and supports students to make sense of their world and enables them to express and communicate their ideas in the form of art.

We can list the effects of drama as follows: Drama in Education Developing the individual's sense of self-confidence, Cognitive, language, motor and social development, Being able to think multi-dimensionally by putting themselves in the place of others, Developing the sense of cooperation, solidarity and sharing, Being able to express himself, Persistence of what he has learned, Recognizing and relaxing different experiences, Active in education Developing a sense of responsibility, Having a different point of view, learning to criticize and discuss.

In general, the relationship between education and drama can be explained as follows: Cognitive, language, motor and social development Thinking multi-dimensionally by

putting himself in the shoes of others, Being able to express himself, being persistent in what he has learned, Recognizing/recognizing different experiences, Taking an active role in education and teaching, Relaxing, Developing a sense of responsibility, Goals of the Drama Program, Drama can apply the method in group work. understands the significance, relevance, character, and quality of theatrical conceptions. Participants can understand the elements of drama and the uses and depths of drama. The group comprehends and uses theater tactics. People know the historical development of play and its archetypes and collaborates with other disciplines related to theater. learns the fundamentals of acting techniques. Participants can know improvisation, the fundamental acting technique Finally people learn about stage details. possess a foundational understanding of modern art. understands how drama relates to theater, education, and other disciplines.

He/she knows the developmental characteristics of the age group he/she will work with. It analyzes its applications and re-plans it by reviewing the results. Participants plans and implements drama as a teaching method for any lesson and plans and implements drama as an independent activity or lesson. People can cooperate with all necessary fields for organizations related to drama. In all kinds of work on drama, it cooperates with all people and institutions related to the field based on objective criteria and can direct these collaborations to production. It creates environments for the spread of drama and contributes to existing ones.

Drama is a very useful educational tool. Some of these benefits can be listed as follows: to develop creativity and aesthetic tastes, to get rid of feelings such as shyness and shyness, to be inquisitive rather than accepting the given as it is, to develop imagination.

People who take part in drama, improve their capacity to talk clearly and distinguish their own unique discourse from that of others, better understand, learn, grow, and express oneself, maintain mental health. For individuals who must live within strict confines, in order to boost one's confidence, with the neighborhood, improve involvement and social sensitivity, and to enhance working abilities, employ drama in the classroom, promote socialization and cooperation skills, develop communication skills, to establish a democratic culture, to be more empathic, to release everyday stress, to look at events and facts critically, and more. It is useful, for initiating to speak.

Some of the most used drama techniques are corridor of consciousness, hot chair, role-playing, improvisation, split screen, flashback, unfinished material, private property, space in between, phone calls, role cards, and real-time techniques often used in drama sessions. known.

Sinop province is a region where the Western Black Sea climate characteristics are intertwined. The temperature differences between the seasons in the province are not very large, and the continuous winds blowing throughout the year are effective. Except for a few days in summer, it is humid and rainy all year. In the northern part of Sinop, the Black Sea climate type is dominant. In the southern parts of the province, the effect of the Black Sea climate is gradually decreasing due to the mountains extending parallel to the coast.

In this study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used. Qualitative research describes the complex and dynamic social world.

It includes the active engagement of the researcher with the participants in order to underline the structured multiple realities (Tindal, 2002: 143). Data quality in qualitative studies includes four criteria. Causal inferences with strong internal validity or degree of validity can be made on study findings. External validity, or the degree to which the findings of a particular study suggest valid probability for studies in other systems and contexts.

Measures of construct validity or degree of study map are possible to accurately infer subordinate concepts about basic concepts, and to make definite conclusions that statistical outcome validity or degree of validity are not sufficiently strong and qualitatively confounded findings (McGrath & Johnson, 2003: 42). Transparency is an important point in the credibility of research. It involves making all points clear to the reader of the work. The steps taken in the research process and the decisions made are given in detail, allowing the reader to make sufficient and strict criticism from his own point of view (Frost, 2011: 195).

There are three criteria for validity. First of all, the research question has been strengthened structurally (obtaining sufficient data to support the strengthening result). The second criterion is referent quality (identification of the studied problem in the study, the function of qualitative work is to increase understanding in people). The third is conciliatory validation (two or more qualitative researchers arrive at almost the same conclusions or observations as credibility or judge agreement) (Eisner, 2003: 26).

The findings of the research can be listed as follows:

The document analyses discovered Sinop-specific cultural values that could serve as the basis for a play.

Acar (2017) compiled 1074 manias about Sinop. Mani is generally defined as a folk poem with rhymes in the first, second, and fourth lines, telling a lot with few words. Apart from Manis, folk songs, riddles, and tales belonging to Sinop are among the materials that can be used in drama. There are many scientists, politicians and businesspeople raised in Sinop. The lives of these people can be transferred to the younger generations through animation. The ruins, pictures, and posters of Sinop are other dramatic elements.

In this study, a three-session drama program was prepared as an example. These sessions include warm-up, game and evaluation phases. With its history and physical characteristics, Sinop carries important elements that can be used in drama. It is thought that drama based Sinop promotion programs can be quite effective for people who do not know Sinop.

Drama is a new understanding in education and training that means "learning by doing" developed against rote-based education. In the 20th century, it has been accepted as an area that meets the needs of the child's aesthetic perception and development.

What are the general characteristics of drama in education?

Since drama is a way of learning, its most important feature is integration with social, psychomotor, and mental abilities. Many skills found in every form of learning are acquired by participating in the studies in drama.

The following should be considered in drama practices in education: There should be a large area where children do not touch each other, especially during relaxation and concentration activities. In addition, it should be a comfortable environment where you can work without shoes, noiseless, reliable, suitable temperature, and lighting conditions.

Session 1

Warm-up: The group walks quietly through the drama room. The group is asked to speed up, they are told they have a very important meeting, and they have to run to catch up. In this way, the mobility takes up to five minutes. Students are asked to slow down and walk again. They are asked to look eye to eye. Ask them to greet with their eyes and head. Then they are told to greet by shaking hands.

Game: The group comes together in a circle. Each participant comes out and says the name of one of the districts of Sinop.

The group disperses again. They are asked to walk slowly. They become a circle again. The group is asked to be an important person from Sinop and to say why they chose this person.

Group counts 1, 2, 3, and 4. 1's are gathered. Each group is asked to create an important structure in Sinop. (Hamsilos, Akliman, Pasha Bastions...) the group creates this structure together and describes the features of this structure by using one of the multiple intelligence areas (social, mathematical, kinesthetic...)

Evaluation: Each participant tells how they feel.

Forum Theater (Sinop's problems): The whole group is asked to walk around in silence. The group comes together in a circle. Counts 1, 2, 3, and 4. 1's are gathered. Each group is given an A3 size cardboard. The first group is asked to write an article describing Sinop's problems. The second group is asked to write slogans describing the problems of Sinop. The third group is asked to make a mind map describing Sinop's problems. The fourth group is asked to paint a picture describing Sinop's problems. Each group will spend 10 minutes each at the stations. Each group will transfer their views to the papers. At the end of the process, the papers are read by showing them to the whole group.

Evaluation: Each participant tells how they feel.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1121-1163

Geliş Tarihi:25.03.2023 Kabul Tarihi:04.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1270957>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

AUGUSTUS DÖNEMİNDE MİTOLOJİK İMAJ VE İMPARATORLUK KÜLTÜ BAĞLAMINDA MERKEZ VE EYALET KARŞILAŞTIRMASI

Işık ALBASAN*

Öz

Tarihin akışı içinde krallar ve imparatorlar güç kazanmak ve politik amaçlar için mitolojiyi ve kültleri kullanarak kendilerine bir imaj yaratmışlardır. Yaratılan bu imaj hem edebiyat gibi sözel alanlarda hem de sanat eserleri gibi görsel alanlarda kendini göstermiş, halkın bilinçaltına işlenmiştir. Böylece krallar ve imparatorlar zaferlerini sadece savaş alanlarında askeri dehalarıyla değil, yarattıkları bu mitolojik imajlarıyla da kazanmışlardır. Bu konuda, Roma'da, İmparator Augustus çok önemli bir isimdir. Augustus döneminde onun ideolojik imajı ve politikaları için kullanılan mitoloji ve imparatorluk kültürü, Roma'da ve eyaletlerde sanat eserleriyle görsel hale gelmiştir. Fakat ideolojik amaçlar aynı olsa da eyalette ve Roma'da izlenen yol, kültürel nedenlerden farklılık göstermiştir. Makalede bu farklılıkları anlamak için merkezden yani Roma'dan bir örnek ve içinde birçok Roma eyaletini barındıran Anadolu'dan bir örnek seçilip karşılaştırılmıştır. Bu örnekler Roma'dan *Ara Pacis Augustae* ve Anadolu'dan *Sebasteion*'dur. Augustus'un ideolojik amaçları için yaratmış olduğu bu imaj bağlamında *Ara Pacis Augustae* ve *Sebasteion*'un benzerliklerine ve farklılıklarına bakılmıştır. Böylece bu iki sanat eseri üzerinden zafer, güç ve ideolojik amaçlar için oluşturulan bu mitolojik imajın izleri sürülmüştür; bu imajın dışavurumlarının, amaç aynı olsa da, eyalette ve merkezde nasıl farklılaştığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Merkez, Eyalet, Mitoloji, İdeoloji, İmparatorluk Kültü.

Comparison Of The Center And The Province In The Context Of Mythological Image And The Imperial Cult In The Augustus Period.

Abstract

In the course of history, kings and emperors have created an image for themselves by using mythology and cults to gain power and for political purposes. This created image has manifested itself both in verbal fields such as literature and in visual fields such as works of art and has been processed in the subconscious of the people. Thus, kings and emperors won their victories not only on the battlefields with their military genius, but also with the mythological images they created. In this regard, in Rome, Emperor Augustus was a very important

* Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Bölümü,
isikalbasan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8977-4613>

figure. The mythology and imperial cult used for his ideological image and policies during the reign of Augustus became visual with artworks in Rome and the province. However, although the ideological aims were the same, the path followed in the province and central Rome differed for cultural reasons. In order to understand these differences in the article, an example from Rome and an example from Anatolia, which contains many Roman provinces, were selected and compared. These examples are *Ara Pacis Augustae* from Rome and *Sebasteion* from Anatolia. In the context of this image created by Augustus for his ideological purposes, the similarities and differences between *Ara Pacis Augustae* and *Sebasteion* were examined. Thus, traces of this mythological image created for victory, power and ideological purposes were traced through these two works of art; it shows how the expressions of this image differ in the province and the center, even though the purpose is the same.

Keywords: Center, Province, Mythology, Ideology, Imperial Cult.

Giriş

Tarih boyunca mitoloji ve kùltler hem Doğu hem Batı uygarlıklarındaki kral- lar ve imparatorlar tarafından ideolojik amaçlar uğruna kullanılmıştır. Böylece kral- lar ve imparatorlar hem kendilerini yüceltmışler hem de halk üzerinde daha etkili olup güç elde etmişlerdir. Bu nedenle, soylarını ya tanrılara ya da kahramalara da- yandırarak kendilerine tanrısallık katmışlardır. Tüm bu sürecin bir sonucu olarak im- paratorluk kùltü ortaya çıkmıştır (Zanker, 1988, s. 33-43). Fakat bu süreç Doğu ve Batı toplumlarında farklı bir gelişim çizgisi göstermiştir. Örneğin Mezopotamya ve Mısır gibi doğu toplumlarında tanrı-kral imajı diğer bir ifadeyle kralın tanrının bir gölgesi olduğu düşüncesi açık bir dille yansıtılırken, tanrılaştırma net bir şekilde gö- rülürken; Hellen ve Makedonya gibi batı toplumlarında bu vurgu detaylara saklan- mış, net bir dille gösterilmemiştir (Price, 1984).

Batı toplumlarında yöneticiler, krallar soylarını tanrılara veya kahramanlara dayandırmışlar, böylece tanrısallık bir bağ yaratmışlardır. Ama yaşarken tanrılaştırma yapılmamıştır. Bu durum Makedonya Kralı Büyük İskender ile farklılaşmaya başla- mıştır. Büyük İskender açık bir şekilde kendi soyunu kahraman Hercules'e dayan- dırılmış, sikkelerinde doğu etkisiyle tanrı-kral imajını kullanmıştır. Büyük İskender'in ardından ortaya çıkan Hellenistik krallarda da benzer bir durum gözlenmektedir. Hellen toplumlarından sonra Roma Uygarlığı'na bakıldığında imparatorlar kùltü ve

mitolojik-kültürel imajın tam olarak politik güç elde etme amacıyla daha fazla ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir (Price, 1984; Kreitzer, 1990, s. 210-217).

Roma Dönemi'nde *Apotheosis* Kavramı ve İmparatorluk Kültü

Roma Dönemi'nde *apotheosis* yani tanrılaştırma kavramıyla ilgili Roma Krallık Dönemi'nden Roma'nın efsanevi kurucusu Romulus'u örnek vermek mümkündür. Efsanevi kral Romulus ile ilgili anlatılan tanrısallık hikayeleri ve kehanetler vardır. Kralın kutlamalarda tanrısallık renk moru tercih ettiği, yöneticiliğini simgeleyen, Tanrı Iuppiter'in sembolü olan kartal başlı bir asa tuttuğu ve yüzünü *Capitolinus Iuppiter*'i gibi kırmızıya boyadığı aktarılmaktadır (Ando, 2000, s. 23-34; Gradel, 2002, s. 34-35) Aslında Kral Romulus ile ilgili anlatılanlar kralın hem yönetici gücünü vurgulamakta hem de ona Tanrı Iuppiter'in bir temsilcisi rolünü yüklemektedir. Krallık Dönemi'ndeki Etrüsk kökenli krallar da tanrılaştırma kavramını kullanarak yönetimde daha etkili bir güç olma yoluna gitmişlerdir. Zaten Etrüsk atalar kültüründe, ölen ataların ruhlarının birer tanrı olduğuna olan inanç da mevcuttu. Bu durum Etrüsk kökenli kralların da bu imajı benimseyip kullanmalarında etkili rol oynamıştır (Gradel, 2002, s. 34-35).

Roma Cumhuriyet Dönemi'nde her ne kadar bu dönemin bakış açısıyla yöneticinin tanrılaştırılması birbiriyle uyuşmayan iki fikir olsa da bu dönemde *Senatus*'ta yer alanlar da etkilerini artırmak adına, soylarını tanrılara ya da kahramanlara dayandırmışlardır. Örneğin; Titus Quintus Flaminius, sikkelerinde kendini Tanrıça Roma ve Dioskurlar ile bağlantılı göstermiştir. Yine Pompeius, Neptunus'la bağlantı kurmuştur. Antoniuslar soylarını Hercules'in oğluna dayandırmaktadırlar (Burgon, 2005, s. 23). Geç Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde ise Iulius Caesar ile artık *apotheosis* ve imparatorluk kültürünün resmiyet kazandığı görülmektedir. Iulius Caesar'ın tanrısallaştırılması üç adımda gerçekleşir. İlk aşama M.Ö. 48 yılıdır. Pompeius ile girdiği Pharsalos Savaşı'nı kazanan Iulius Caesar'a tanrısallık onurlandırmalar yapılmıştır. Savaş arabası içindeki Iulius Caesar'ın dünyanın üzerinde betimlendiği heykeli *Capitolinus Iuppiter Tapınağı* içine yerleştirilmiştir (Fowler, 1914, s. 114;

Grant, 1975, s. 62). İkinci aşamada aynı tapınağın içine bir yazıt yaptırılmıştır. Bu yazıta göre Iulius Caesar soyunu Troia'ya bağlayarak Tanrıça Aphrodite'ye (Venüs) dayandırmaktadır. Iulius Caesar'ın tanrılaştırılmasının son aşaması ise onun öldürülmesinden sonra gerçekleşen olaylardır (Grant, 1975, s. 62; Kreizer, 1990, s. 210-217; Gradel, 2002, s. 34-35). Iulius Caesar'ın ölümü üzerine düzenlenen törende gökyüzünde daha önce görülmemiş bir kuyruklu yıldız tam yedi gün süresince hiç kaybolmadan gözlenmiştir. Bu durum daha önceki iki aşamada oluşturulan imajla beraber bir işaret olarak algılanmış ve artık Iulius Caesar'ın tanrısallığı resmileştirilmiştir. Daha sonra Augustus adını alacak Octavianus'un etkisiyle M.Ö. 42 yılında *Senatus*, Iulius Caesar'ı tanrı ilan etmiş ve *Divus Iulius* kültü resmîyet kazanmıştır. Iulius Caesar adına tapınak yapılmış, kabartmalarda ve sikkelerde bu tapınak ve yıldız betimlenmiş, adı resmi takvime eklenmiş, adına her yıl düzenli oyunlar düzenlenmiştir. Iulius Caesar'ın resmi olarak tanrılaştırılmasından sonra, onun mirasını devralan evlatlığı Augustus (Octavianus) bu mitolojik-kültürel imajlara yön verme ve batıdaki imparatorluk kültürünü politik güç, propaganda aracı olarak kullanmak adına etkili bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır (Zanker, 1988, s. 33-37; Kreitzer, 1990, s. 210-217).

Augustus'un Mitolojik İmajı ve İmparatorluk Kültü Kapsamında İzlenen Süreç

Batı'da imparatorluk kültürünün resmîyetinde kilit rol oynayan Octavianus Augustus'tur. Bu dönemde, mitolojiyle beraber imparatorluk kültürü kullanılarak adeta yeni bir sanat dili, bir imaj yaratılmıştır. Böylece politik güç ekseninde, bu imaj, propaganda amaçlı kullanılmıştır. Augustus (Octavianus) gücüne güç katmıştır. Tabii ki bu süreç adım adım ilerlemiştir. Çünkü Iulius Caesar'ın öldürülmesi sonrası varisi, adı sonradan Augustus olacak, Octavianus'un içinde bulunduğu siyasi ortam çok karışıktı.

Bu süreçte *Senatus* ikiye ayrılmıştı. Bir yanda Marcus Antonius ile Iulius Caesar'ı destekleyenler, diğer yanda Cumhuriyet taraftarları. Genç yaşın getirdiği

tecrübesizlikle Augustus (Octavianus), başlangıçta Cumhuriyet taraftarlarının yanında dursa da hızla içinde bulunduğu durumu kavramış ve kendi politik görüşünü şekillendirmiştir. Roma geleneklerine bağlı bir kişiliği olan Augustus (Octavianus) atalarına duyduğu saygının bir ifadesi şeklinde babası Iulius Caesar'ın intikamını almak adına, Marcus Antonius ve Lepidus'la *II. Triumvirliği* oluşturmuştur. Iulius Caesar'ın katillerini Philippi Savaşı'nda yenen bu grup M.Ö. 38 yılına kadar idari sistemde sorunsuz ilerlemişlerdir. Marcus Antonius ile Augustus'un (Octavianus) arası gerilmeye başlamıştır. Fakat imparatorluğun batısını Augustus (Octavianus), doğusunu Marcus Antonius idare etmeye başlamasıyla bu gerilim çözülmüş ve M.Ö. 33'e kadar bu system barış içinde devam etmiştir (Tekin, 2008, s. 216-218).

Augustus (Octavianus), komutan Marcus Agrippa'yla beraber Sicilya Savaşı'nda Pompeius'u yenmiştir. Bu süreç zarfında Marcus Antonius'la Augustus'un (Octavianus) yönetimde tek başına iktidar olmak adına, arası açıldı. M.Ö. 31'de Augustus (Octavianus), Marcus Antonius'a karşı savaş açmış ve Actium Zaferi'ni elde ederek M.Ö. 29 yılında Roma'ya geri dönmüştür (Tekin, 2008, s. 216-218).

Augustus (Octavianus) bu savaşı yalnızca askeri dehasıyla değil mitolojiyi ve imparatorlar kültürünü propaganda aracı olarak kullanarak da kazanmıştır. *Senatus*'a girdiği andan kısa bir süre sonra Augustus (Octavianus) zekice politik bir propagandanın her açıdan temelini atmaya başlar. Bunun için ilk adım olarak Iulius Caesar'ın tanrılaştırılması ve *Divus Iulius* kültürünü oluşturmuştur. Iulius Caesar, Aphrodite (Venüs)- Anchises- Aeneas soyunun bir parçası olarak tanrı ilan edilmiş ve dolaylı olarak da Augustus'ta (Octavianus) Iulius Caesar'ın oğlu yani *divi filius* olmuştur. "*Imperator Caesar Divi Iuli Filius*" yazıları sikkelerinin en önemli parçası haline gelmiştir (Zanker, 1988, s. 98-105).

Resim 1: Ön Yüzünde Augustus'un Portresinin, Arka Yüzünde Venüs Genetrix'in
Betimlendiği Sikke (Zanker, 1988, s. 41)

Bu şekilde *Senatus*'ta güç kazanan Augustus (Octavianus), Marcus Antonius'un doğuda yani Mısır'da olmasından, doğulu bir kral gibi davranmasından yararlanmıştı. Babası Iulius Caesar'ın tanrısallaştırılmasının yanında eski Roma geleneklerine bağlı bir mitolojik imaj yaratmış ve bu imaj üzerinde taraftarlarını ve gücünü büyütüştür. Marcus Antonius kendini şarabın, eğlencenin ve coşkunun tanrısı Dionysos ile özdeşleştirirken Augustus (Octavianus) kendini güneşin, ışığın, aklın ve bilicinin tanrısı Apollon ile özdeşleştirmiş, Apollon'un koruyuculuğunu üstlenerek Roma halkına barış, bolluk, huzur dolu bir gelecek vaat etmiştir (Zanker, 1988, s. 98-105). Roma halkı da duygusallık ve coşkunluk yerine akıllı, düzeni, Augustus'un (Octavianus) tanrı Apollon aracılığı ile vaat ettiği barış, bereket ortamını tercih etmiştir. Böylece Augustus (Octavianus), Marcus Antonius ile girdiği Actium Savaşı'nı sadece askeri gücüyle değil aklını kullanarak adım adım işlediği mitolojik imajıyla da kazanmıştır.

Actium Zaferi, Augustus'un (Octavianus) doğru bir yolda olduğunun açık bir kanıtı gibidir. M.Ö. 27 yılında artık Augustus (Octavianus), resmi olarak imparator olmuş ve ona *Senatus* tarafından kutsal, yüce anlamına gelen "*Augustus*" ismi

verilmiştir. Bu isim aslında imparatorluk kültürü ve Augustus'un mitolojik-dini imajı açısından önem taşımaktadır (Grant, 1975, s. 62). Augustus, bu savaşın zaferini sanatla görsel hale getirerek güçlendirmiştir: Tritonlar, dünya, Victoria, gemiler, Apollon betimleri eserlerde sıklıkla yer almıştır (Taylor, 1920, s. 116-123).

Resim 2: Tritonların Çektiği Savaş Arabasında Duran Augustus'un Betimlendiği

Bir Sardonyx.

(Zanker, 1988, s. 96)

Augustus, ideolojik propagandası kapsamında yarattığı mitolojik imajı, kültürlerle de desteklemiştir. Tanrı Apollon'un koruyuculuğunu üstlenmiş, ardından Tanrı Mercurius ve Tanrı Iuppiter ile ilgili sembolleri eserlerinde kullanmıştır (Taylor, 1920, s. 116-123).

Resim 3: Ön Yüzünde Augustus'un Portresinin, Arka Yüzünde Iuppiter'in Simgesi Şimşek Demetinin Betimlendiği Sikke (Zanker, 1998)

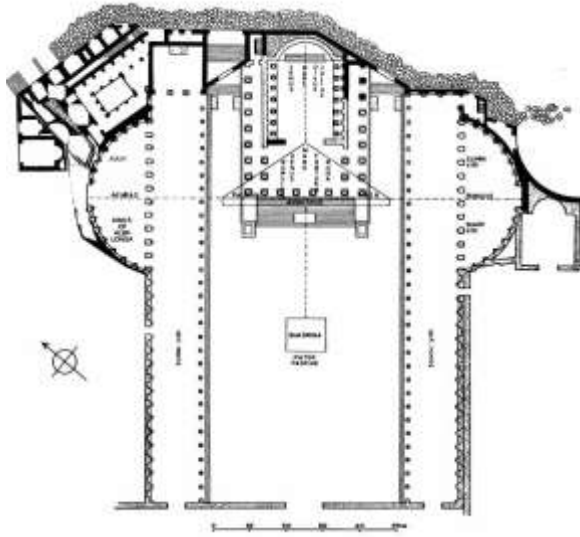

Ardından Augustus dönemindeki edebiyatçılara kendisiyle ilgili tanrısallık hikayeleri anlattırmıştır (Castriota, 1995, s. 87). Bu dönemin dört önemli yazarı Vergilius, Ovidius, Horatius ve Livius'tur. Eserlerinde savaşların ardından gelen zafer, barış, bolluk ve bereket dolu bir yaşamı, eski Roma geleneklerinin canlanmasını, Romalılık bilincinin ön plana çıkmasını, Augustus'un tarım politikasını, Tanrı Apollon korumasındaki Augustus'un yüceltilmesini, hatta tanrılaştırılmasını işlemişlerdir (Tamer, 2007).

Actium Savaşı öncesi babası Iulius Caesar'ın tanrısallığından yararlanmasının yanında savaş sırasında ve sonrasında oluşturduğu, dönem edebiyatçıları tarafından da desteklenen mitolojik-dini imaj, Augustus'un politikasının bir parçasıydı. Bu bağlamda eski Roma dini değerleri ve geleneklerini de canlandırma politikası gütmüştür. Bu kapsamda *Ludi Saeculares* denilen Yüzyıl Oyunları düzenlenmiştir. Oyunlar için de *Lupercalia* ve *Penates* festivalleri önemli bir yere sahipti. Bu festivaller sıradan dini içerikler dışında halka da Augustus'un imparatorluğunda her şeyin yolunda olduğu ve altın çağ içinde olduğu düşüncesini pompalanıyordu. Dini canlandırma politikası askeri, yönetsel ve ekonomi alanlarında da uygulanmıştır. Roma geleneksel değerleri (*virtus*-cesaret, *clemantia*-alçakgönüllük, *pietas*-atalara saygı, *iustitia*-adalet, *gravitas*-ağırbaşlılık) bu alanlarda temel nosyon olmuştur. Geleneksel değerlerine ve inançlarına bağlı, mütevazı tarımsal bir yapıya sahip Eski Roma yaşamı ön plana çıkarılmıştır (Demiriş, 1998, s. 4-5).

Din politikası kapsamında Augustus dini gelenekleri canlandırma ve festivaller düzenleme dışında birçok tapınağı onartmış ve yeni tapınaklar inşa ettirmiştir. *Res Gestae* adlı eserinde Augustus, bu çalışmalarını bizzat dile getirmektedir. *Senatus* tarafından tam destek alan Augustus'a *pontifex maximus* (baş rahip) ve *pater patriae* (vatanın babası) ünvanları verilmiştir; adı geleneksel Roma takvimine işlenmiştir. *Senatus* kararıyla Augustus'un evi çelenklerle süslenmiş ve bir nevi tapınak işlevi kazanmıştır (Taylor, 1920, s. 123-133).

Augustus, edebiyatçıların eserlerinden de yararlanarak mitolojik bir imaj yaratmış, imparatorluk kültürünü kullanmış, dini canlandırma politikası gütmüş ve tüm bunları sanat eserleriyle (mimari, plastik, küçük sanat eserleri, sikkeler) görsel hale getirmiş, ideolojisini sağlamlaştırmıştır. Mimari alanda *Forum Romanum*'da Iulius Caesar'dan yarım kalan yapılara devam etmiştir, buraya *Forum Iulium* ve *Divus Iulius* Tapınağı'nı inşa ettirmiştir. *Forum*'da yaptırdığı veya devam ettirdiği yapılarla aslında Augustus, Iulius Hanedanı'nın tanrılaştırılmasını ve görsel propagandasını sağlamıştır. Aynı vurgu Augustus *Forum*'u içinde yer alan Mars Ultor Tapınağı'nda ve *Palatinus* Tepesi'ndeki Apollon Tapınağı'nda da görülmektedir (Kellum, 1985, s. 172-173).

Resim 4: *Augustus Forumu* (Zanker, 1998)

Augustus'un propagandası bağlamında heykeltraşi alanında her Romalının evine Lares sunakları yapılmıştır. Bu sunaklara ait kabartmalarda ise Augustus ve ailesinin mitolojik ve özellikle de dini imajına atıfta bulunan betimler tercih edilmiştir (Zanker, 1998, s. 240-243).

Resim 5: *Lares Sunağı Kabartması* (Zanker, 1998)

Özellikle heykeltıraşı kapsamında en önemli örneklerden biride *Prima Porta* heykelidir. Burada zırh üzerinde Augustus'un tanrısal soyuyla bağlantılı Aphrodite (Venüs), Aeneas, Eros, tanrısal Iulius Caesar betimleri; Parth, Sicilya, Actium gibi zaferlerine yapılan atıflar ve bolluk-bereket ile bağlantılı tanrıçalar yer almaktadır.

Resim 6: *Prima Porta Zırhı* (Zanker, 1998)

Küçük sanat eserlerinden de *Gemma Augustea* ve *Boscovale* Kapları örnek gösterilebilir. Bu eserlerdeki betimlerde Augustus ve ailesi zaferleri nedeniyle tanrı-lar tarafından taçlandırılmakta, tanrısal yanları ön plana çıkarılmakta ve imparator-lukta bolluk içinde bir süreç yaşandığı vurgusu yapılmaktadır. Kısacası gerek sözlü,

gerek görsel alanda yapılan bu vurgular ile Augustus'un mitik-dini imajı ilmek ilmek halkın bilinçaltına işlenmiştir.

Augustus'un politik ideolojileri için oluşturulan bu mitolojik-dini imajın izleri ve bu izlerin sanat eserlerinde somut hale gelmesi sadece merkezde yani Roma'da değil eyaletlerde de gözlenmektedir. Böylece hem Roma'da hem de eyaletlerde Augustus, hatta genişleterek ifade edilirse, Iulius-Claudius Hanedanı'nın yönetiminde yer aldığı süreçte güç elde etme ve bir dünya imparatorluğu olma amacıyla mitolojik ve sanatsal propaganda başat bir rol oynamıştır. Fakat doğaldır ki, Augustus ve onun ideolojileri Roma'da ve eyaletlerde aynı amaçlar doğrultusunda ilerlese de ortak payda üzerinden yol alsada farklı bölgelerin ve farklı kültürlerin etkisiyle aralarında belirgin farklar doğurmuştur (Zanker, 1988, s. 98-105).

Bu bağlamda bu farkları anlamak ve daha iyi analiz etmek için Roma ve birçok Roma eyaletini barındıran Anadolu ele alınmıştır. Roma, Augustus'un mitolojik imajını ve imparatorluk kültürünü filizlendirdiği ilk ve ana merkez iken; Anadolu ise Roma egemenliği öncesi sayısız kültürlere evsahipliği yapmış bir yerdir. Dolayısıyla Anadolu, Roma'dan ideolojik propagandanın izlediği yol ve süreç açısından farklılaşmıştır. Bu kapsamda merkez ve eyalet farklarını en iyi anlatan örnekler Roma'dan *Ara Pacis* ve Anadolu'da yeralan, Roma ile ilişkileri açısından özel bir yeri olan Aphrodisias'tan *Sebasteion*'dur.

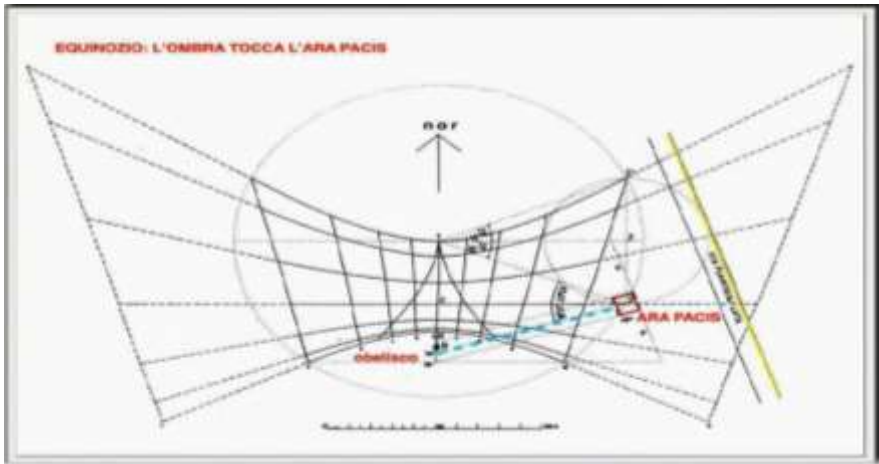
Ara Pacis Augustae

M.Ö. 13 ile M.Ö. 9 yılları arasında Augustus'un Gallia ve İspanya'dan dönüşü onuruna yapılan *Ara Pacis*, Roma'da bulunan *Campus Martius*'ta inşa edilmiştir (Moretti, 1948, s. 115). *Ara Pacis*'in inşa edildiği *Campus Martius*, Tanrı Mars'a adanmış geniş bir açık alandır; buradaki tüm yapılar M.Ö. 42 ile M.Ö. 9 arasında inşa edilmiştir. M.Ö. 29 yılında *Campus Martius*, Augustus'un ideolojisinin bir ürünü olan mitik imajına hizmet eden bir alana dönüşmüştür. Buraya öncelikle *Augustus Mausoleumu*, ardından M.Ö. 13'de *Ara Pacis*, M.Ö. 10'da *Horologium* yapılmıştır (Simon, 1998, s. 7-8).

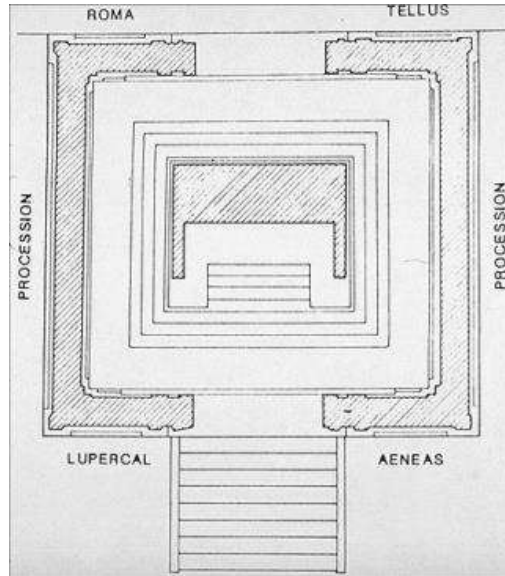
Resim 7: *Campus Martius'ta Bulunan Augustus Mausoleumu'nun, Ara Pacis Augustae'nin ve Solarium Augusti'nin (Horologium) Konumları* (Foresta, 2011, s. 337)

Augustus bu üç yapıyla, bu yapıların alandaki konumları ve yönelimleriyle kendini ve soyunu güneş ile bağlantılı göstererek tanrısallık vurgusu yapmıştır. Böylece Augustus bu vurguyu görsel hale getirmiştir (De Franceschini, 2012).

Resim 8: *Augustus Mausoleumu'nun, Ara Pacis Augustae'nin, Horologium'un Güneş ile Bağlantılı Konumları* (Foresta, 2011, s. 340)

Ara Pacis Augustae, Augustus onuruna yapılmış bir barış sunağıdır. Sunak mimari olarak iki kısımdan oluşur: Kurban sunağı ve *temenos*. *Temenos*, sunağı dıştan çeviren duvar olup biri doğudan diğeri batıdan olmak üzere iki kapısı vardır. Ana giriş *Campus Martius* tarafından olup merdivenlidir. Diğer giriş merdivensiz, toprak seviyesinde olup *Via Flamina* tarafındadır. Duvarların dışı iki yanından *Korinth* başlıklı, zengin bezemeli motiflerle bezenmiş *pilasterler* ile çevrelenmiştir (Dolari, 2009, s. 35). *Meander* bandı ile ikiye bölünmüştür. *Meander* bandının alt kısımları bitkisel motiflerle, üst kısımları ise figürlü kabartmalarla bezenmiştir. İç duvarlarda lotus palmet friziyle ikiye bölünmüş olup frizin alt kısmı ahşap kaplamayı andıran şekilde; üst kısmı ise *girlandlar* ile süslenmiştir. *Temenos* içinde yer alan sunak U şeklinde bir duvarla çevrilmiş olup sunak duvarlarının üzeri *akroter* ve alınlık şeklinde bir süslemeyle taçlandırılmıştır (Moretti, 1948, s. 20).

Resim 9: *Ara Pacis Augustae'nin Planı* (Photo Ashmole King's College)

Resim 10: Ara Pacis Augustae (Yazarın Müzede Çektiği Fotoğraf)

Ara Pacis'in heykeltıraşı programında, *Ara Pacis*'in dış duvarlarının (*temenos*) dış kısmı *meander* bezemeli bir bant ile ikiye bölünmüş olup üst kısmında Aeneas, Mars ve İkizler (Romulus-Remus), Tellus, Roma gibi mitolojik kabartmalar ve tören frizi konulu bir betim varken; alt kısmında ise hayvanlar ve bitkisel motiflerden oluşan bir betim vardır. *Ara Pacis*'in dış duvarlarının (*temenos*) iç kısmı ise lotus palmet frizi ile ikiye bölünmüş olup üst kısmında *bukranion*lara asılı çiçek ve meyvelerden oluşan *girlandlar* varken; alt kısmında ise ahşap kaplamayı andıran mermer plakalar vardır. Sırasıyla bu kabartmalara bakılacak olursa;

* Aeneas Kabartması: Aeneas'ın Lavinium'a gelişi ve *Penates*'lere adak sunmasıdır. Kurban sahnesinin tam ortasında arkada bir çınar ağacı vardır. Ağacın altında sahneyi ikiye bölen bir sunak vardır. Sunağın sağında Aeneas olan figür betimlenmiştir. Figür sağ kolunu açıkta bırakan bir *himation* giymiştir. *Himationunu* başına çekmiş, sunu yapar şekilde betimlenmiştir. Aeneas'ın arkasında çoğunluğun Iulius-Ascanius dediği elinde çoban sopası tutan figür vardır. Sahnenin giyimli iki genç vardır. Öndeki çelenk ve sunu tabağı taşıırken; diğeri domuzu sunağa getirir.

Kabartmanın sol panelinde sol üst köşede tapınak betimi vardır (Moretti, 1948, s. 130).

Resim 11: *Aeneas Kabartması* (Moretti, 1948, s. 233)

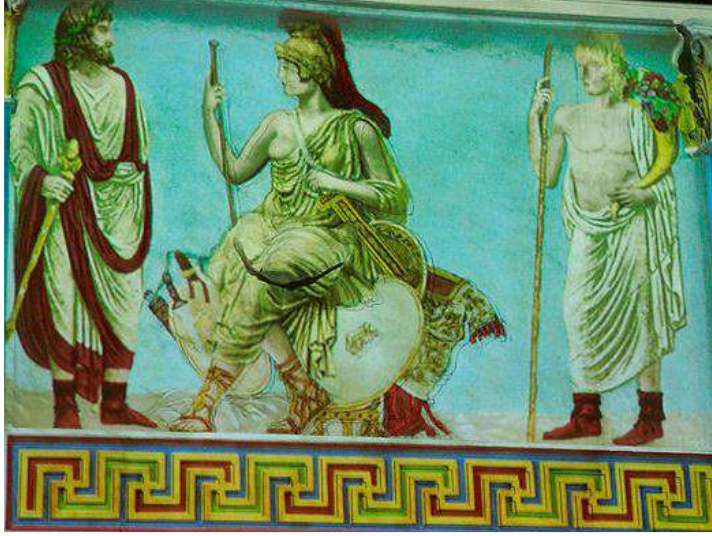
* Mars ve İkizler Kabartması: Kabartmanın solunda Tanrı Mars'ın sağında çoban Faustulus'un her ikisinin ortasında ise incir ağaç altında duran dişi bir kurdun emzirdiği Romus ve Remulus kardeşlerin olduğu tahmin edilmektedir. Çok parçalı olduğu için kesinlik yoktur (Simon, 1988).

Resim 12: Mars ve İkizler Kabartması (Yazarın Çektiği Fotoğraf)

* Roma Kabartması: Çok parçalıdır. Silah aletleri üzerinde oturur şekilde Tanrıça Roma'nın olduğu, arkasında *Genius Populi Romani* ile önünde ise *Genius Senatus Romanus* olduğu tahmin edilmektedir. Simon (1988) bu Roma halkını ve *Senatus*'unu temsil eden iki genç figürünü Domitianus dönemine tarihlenen *Cancel-leria* Kabartmaları'nı referans alarak söylemektedir.

Resim 13: *Tanrıça Roma Kabartması* (Foresta, 2011, s. 337)

*Tellus-Pax-Aphrodite (Venüs) Kabartması: Kabartmanın ortasında taş ve kayalardan oluşan ve bir tahtı andıran bir yükselti üzerinde genç ve dolgun vücutlu, giyimli bir kadın figürü oturmaktadır. Kadın figürünün iki kolunda birer çıplak bebek figürü vardır. Kadının kucağında elmalar, üzümler vardır. Ayakları dibinde ise hayvanlar vardır. Etraf verimli bir araziyle çevrilmiştir. Kadın figürünün sağında ve solunda yarı çıplak, uçuşan *himation*larını tutan kuğu ve *ketos* üzerine oturan kadınlar betimlenmiştir. Sahnede zıtlıklar, simetri ve klasizm gibi özellikler fazlasıyla hissedilir. Merkezdeki kadın figürünün kimliğiyle ilgili görüş birliği yoktur; Tellus, Pax ve Venüs olduğu üzerinde görüşler mevcuttur (Moretti, 1948, s. 148).

Resim 14: *Tellus-Pax-Venus Kabartması* (Yazarın Çektiği Fotoğraf)

*Tören Frizleri: *Ara Pacis*'in dış uzun duvarlarında, *meander* bandının üst kısımlarında iki büyük tören frizi yer almaktadır. Figürlerin sırası ve kimliği tartışmalıdır. Tören doğudan batıya ilerler (Kleiner, 1978, s. 753). Moretti (1948) töreni ikiye ayırır: Kuzey ve Güney Tören Frizi. Güney Tören Frizi'nde sırasıyla Varro ile Tiberius arasında duran Augustus, *flamen*'ler, balta taşıyıcılar, Marcus Agrippa, Livia, Iulia, Gaius Caesar, Tiberius, Messella, Drusus, eşi Antonia Minor, oğlu Germanicus, kızı Octavia Minor, Domitianus Ahenobarbus, eşi Antonia Maior, oğlu Maecenas gelir. Kuzey Tören Frizi'nde ise *lictor*'lar, külte yardım edenler, *rex sacrorum*, *pontifex maximus*, *augur*'lar ve ikinci dereceden önemli aile grupları vardır (s. 148).

Resim 15: *Tören Frizleri* (Yazarın Çektiği Fotoğraf)

*Bitkisel Kabartmalar: *Ara Pacis*'in dış duvarlarının (*temenos*) dış kısmı *meander* bezemeli bir kuşak ile enine olarak ikiye bölünmüştür. Bu kuşağın alt kısımlarında hayvan ve bitkilerden oluşan zengin süslemeli frizler yer almaktadır. Bitkisel kabartmalarda zengin bitkilerle ve hayvanlarla doğanın canlılığı vurgulanmıştır. Gerek idealizmle gerekse natüralizmle verimli ve bolluk dolu bir sahne yaratılarak altın çağa bir vurgu yapılmıştır. Bazı bitkiler idealize, bazıları natüralisttir. Hayvan figürleri arasında da zıtlıklar vardır. Bazı hayvanlar küçük, belirsizken, bazıları örneğin kuğular dikkat çekicidir (Castriota, 1995, s. 30-55).

Resim 16: *Bitkisel Kabartmalar* (Yazarın Çektiği Fotoğraf)

*Girlandlar: *Ara Pacis*'in dış duvarlarının iç kısmı lotus-palmet kuşağı ile ikiye bölünmüştür. Bu kuşağın üst kısmında *bukranion*lara asılı çiçek ve meyveler-

den oluşan bu çelenkler birbirlerine kurban hayvanlarının kafataslarıyla bağlanmıştır. Çelenklerin orta üst kısımlarında ise kurbanla ilgili bir kap olan *pateralar* betimlenmiştir (Simon, 1988, s. 30).

Resim 17: *Girlandlar* (Yazarın Çektiği Fotoğraf)

Genel olarak *Ara Pacis*'in kabartmalarında Augustus'un ideolojik propagandasının mitolojik ve alegorik izlerine rastlamak mümkündür. Aeneas kabartması ile Augustus, *pietas* yani atalara saygı kavramı olan Roma geleneğini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca yine Aeneas, Mars ve İkizler kabartmaları ile sadece Roma'nın geçmişi değil, Augustus ve onun soyunun da tanrısal kökenleri hatırlatılmıştır. Roma kabartması ile de Augustus'un savaşları ve zaferleri vurgulanmıştır. Tellus kabartması ve bitkisel motifler ise bolluk, bereket, barış yani altın çağ temasını, Augustus'un imparatorluğunun sonsuzluğu vurgusunu halkın hafızasına kazımıştır. Tören frizlerinde yer alan gençten yaşlıya herkesin betimlenmesiyle de Augustus'un haki-miyeti ve gücü yansıtılmıştır (Elsner, 1991, s. 50-61). Kısacası *Ara Pacis*'in gerek mimari konumu gerekse heykeltraşi programı Augustus'un ideolojileri kapsamında zekasını, aklını kullanarak oluşturduğu mitolojik imajının görsel şölenidir.

***Sebasteion* 'nun Yer Aldığı Eyalet Kenti Aphrodisias ve Roma'yla İlişkisi**

Sebasteion, Anadolu'nun güneybatısında bulunan Karia Bölgesi'ndeki Aphrodisias kentinde yer almaktadır. Geçmişi M.Ö. 5 binin ortalarına kadar uzanan kent adını aşk tanrıçası Aprodite'den almaktadır. Kentin Roma İmparatorluğu ile ilişkisi daima iyi olmuştur. Hatta kentin asıl gelişimi Roma Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Özellikle Geç Cumhuriyet ve İmparatorluk Dönemleri Aphrodisias ve Roma arasındaki bağ sadece siyasi ve yönetsel değil, dinsel bir işleve de sahipti (Reynolds, 1996, s. 42).

Geç Cumhuriyet Dönemi'nde Mithridates'e karşı yapılan seferlerde Aphrodisias, Roma'nın yanında yer almıştır. Ardından M.Ö. 41-40 yıllarında Labienus'un seferlerine karşı mücadele eden kent M.Ö. 39 yılında "*civitas libera*", özgür kent ünvanını almaya hak kazanmıştır. Roma'nın Küçük Asya'daki faaliyetlerinde hep yanında olmuştur. Vergiden muafiyet hakkı da kazanmıştır. Tabii ki bu haklar daha önce de ifade edildiği gibi sadece Roma'ya ve yönetime bağlılıkla değildi, bu olayın aynı zamanda imparatorluk kültürüyle bağlantılı dinsel bir yanı bulunmaktaydı. Çünkü kentin ana tanrıçası ve kente ismini veren Aphrodite, Iulius Caesar'ın ve Iulius-Claudius Hanedanlığı'nın tanrısal atasıdır. Bu da Iulius-Claudius Hanedanlığı yönetimiindeki Roma ile Aphrodisias arasında dinsel, özel bir bağın temellerini meydana getirmekteydi ve bu bağın açık kanıtları yazıtlarla da desteklenmektedir (Reynolds, 1980, s. 70-84; Reynolds, 1981, s. 317-327).

Bu sebeple Iulius-Claudius Hanedanı'nın Aphrodisias'a katkıları çok büyük olup kentteki inşa faaliyetleri hız kazanmıştır. Gerek kentin Iulius-Claudius yönetimiindeki Roma'ya bağlılığını kaybetmemesinde, Roma'nın sağladığı ayrıcalıklardan faydalanılmaya devam edilmesinde, gerekse Aphrodisias'taki hemen her yapıda Iulius-Claudius Hanedanlığı'nın özellikle de Iulius Caesar ve Augustus'un tanrılaştırılmasının ve mitolojik imajlarının yer almasının arkasında azatlı köle Zoilos bulunmaktaydı (Reynolds, 1980, s. 70-84; Ratté, 2001, s. 121; Ratté, 2002, s. 5).

Zoilos'un adı ilk olarak Augustus'un Marcus Antonius'un bir vekili olan Stephanos'a yazmış olduğu mektupta karşımıza çıkmaktadır. Zoilos'un yaşamı hakkında iki teori bulunmaktadır: İlki Zoilos, Iulius Caesar'ın kölesidir ve onun tarafından daha sonra azad edilip hür statüsüne kavuşur. Iulius Caesar'ın ölümünden sonra Augustus'a hizmet etmiştir. İkinci teoriye göre Zoilos, Augustus'un kölesidir, onun tarafından hür bırakılır ve Augustus'un vekili olmuştur (Smith, 1987, s. 4-10). M.Ö. 40'lı yıllarda Augustus'un vekili olarak doğduğu Aphrodisias kentine geri dönen Zoilos burada birçok inşa faaliyetlerinde bulunmuştur. Kentteki Aphrodite'ye ait mermer bir tapınak, tiyatro sahne binası ve Kuzey Agora'nın stoa inşası gibi üç önemli yapının projesinde yer almıştır (Ratte, 2002, s. 5). Zoilos tüm bu inşa faaliyetleriyle kentin donatılmasına yardımcı olurken, bir yandan da Iulius-Claudius Hanedanlığı'nın mitolojik imajlarının, tanrılaştırılmalarının ve özellikle hanedanlığın tanrısız atası Aphrodite ile Roma arasındaki bağının da destekleyicisi olmuştur. M.Ö. 30-20 aralığına tarihlendirilen Zoilos Anıtı'ndaki frizlerde de Romalı sivil ve askeri kıyafetler içinde betimlenen Zoilos, kendini Romalı olarak kabul ederek hem kendini yüceltmekte hem de Roma'nın gücüne vurgu yapmaktadır. Capua'lı Aphrodite, Arles'li Aphrodite ve Aphrodite-Nike tipinde betimlenen Andreia, Time ve Polis figürleriyle de hem Aphrodisias-Roma arasındaki bağa hem de Iulius-Claudius Hanedanlığı'nın tanrısız kökenlerine atıf yapılmıştır (İşkan, 1987).

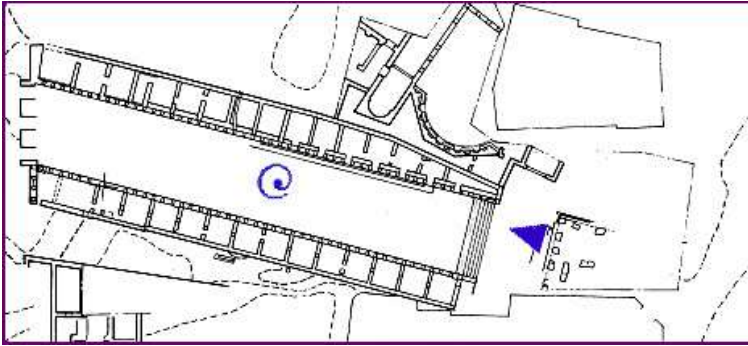
MS 1. yüzyılda kentte inşa çalışmaları ve kentin popülerliği artarak devam etmiştir. Kentte oldukça uzun bir süredir var olan özellikle Zoilos'un destekleriyle ön plana çıkan Iulius-Claudius Hanedanlığı'nın tanrılaştırılması, mitolojik-görsel imajları ve Roma ile ilişkileri güçlendirme amacıyla Iuliuslar'ın tanrısız atası Aphrodite'nin ön plana çıkarılması, kentteki hemen her yapıda etkilerini sürdürmektedir. Bu yapılardan biri de MS 20-60 arasında inşa edilen, Aphrodite ve Iulius-Claudius Hanedanlığı'na adanan *Sebasteion*'dur (Ratte, 2010, s. 253-267).

Sebasteion

Yazıtlara göre Aphrodisias'lı iki aile tarafından yaptırılan *Sebasteion*'un (İmparatorlar Tapınağı) mimarisine bakıldığında yapı kent merkeziyle bağlantılı olarak inşa edilmiştir. Yapıya giriş batıdan olup bir *propylon* ile sağlanmaktadır. *Propylon*'un cephesi *Ion* ve *Korinth* düzenlerinde iki katlı *aediculalar* şeklinde tasarlanmıştır. Batıda yer alan bu gösterişli *propylon*'dan girildikten sonra kuzey ve güneyde iki büyük yapıyla sınırlanan uzun bir caddeden ve caddenin sonunda bir teras üzerinde yer alan imparatorluk kültürüne ait tapınaktan oluşan bir komplekstir. Bu uzun cadde boyunca kuzey ve güneyde, *Ion*, *Dor* ve *Korinth* düzeninde üçer katlı yapılar bulunmakta olup bu yapıların ikinci ve üçüncü katları kabartmalarla bezenmiştir (Rockwell, 1990, s. 101; Ratte, 2001, s. 121).

Sebasteion'un bu aksial ve simetrik planının Roma *imparatorluk forumları*ndan etkilenmiş olduğu açıktır. Özellikle Augustus ve Nerva *Forumları*'yla benzer şekilde gösterişli bir *propylon*, her iki yanda sıralanan *porticolar* yer almaktadır. Tapınak, ana *aks* üzerinde bulunmakta olup alanın en sonuna adeta gizlenmiş olarak yerleştirilmiştir. Bu mimari düzenlemelerle *Sebasteion*'da açıkça Roma yani merkezin etkisi hissedilmektedir (Ratte, 2001, s. 121; Thommen, 2012, s. 82-88).

Resim 18: *Sebasteion*'un Planı (Bejor, 2010)

Resim 19: *Sebasteion*'un Restitüsyonu (Bejor, 2010, s. 267)

Sebasteion'un heykeltraşi programına bakıldığında ise yapı, kuzey ve güney diye ikiye ayrılmıştır. Güney yapı üç katlı olup yapının ikinci ve üçüncü katlarında kabartmalar vardır.

Güney Yapı İkinci Kat:

*Oturan Zeus Heykeli: Zeus tahtında oturmakta, elinde asasını tutmaktadır. Klasik Yunan üslubunda betimlenmiştir.

Resim 20: *Zeus Heykeli* (İlgım, 2010, s. 85)

*Anchises ve Aphrodite: Anchises ve Aphrodite buluşmaktadırlar. Aphrodite'nin kucagında Eros figürü vardır. Geceyi simgeleyen Selene ise bu iki figürü izlemektedir (Ilgım, 2010, s. 88).

Resim 21: *Anchises ve Aphrodite Heykeli* (Ilgım, 2010, s. 87)

*Aeneas'ın Troia'dan Kaçışı: Aphrodite'nin gözcülüğünde Aeneas, babası Anchises ve oğlu Iulius ile Troia'dan kaçarken betimlenmişlerdir (Ilgım, 2010, s. 90).

Resim 22: *Aeneas'ın Troia'dan Kaçışı* (Ilgım, 2010, s. 90)

*Aeneas'ın İtalya'ya Varışı: Romalı gibi betimlenmiş olan Aeneas figürü Poseidon'a sunu yapmaktadır (Ilgım, 2010, s. 92).

Resim 23: *Aeneas'ın İtalya'ya Varışı* (Ilgım, 2010, s. 91)

*Apollo ve Soylu Kahraman: Apollon bir yükselti üzerinde oturmaktadır. Yanında *tripod* durmaktadır. Bir kadın ve erkek, bilici Tanrı Apollon'un önünde ayakta durmaktadırlar (Ilgım, 2010, s. 94).

Resim 24: *Apollon* (Ilgım, 2010, s. 95)

Bu kabartmalar dışında güney yapı ikinci katta üç güzeller, av köpekleriyle soylu kahraman Hercules, Nessos, Deineira, Demeter, Triptolemos, Nysa, Dionysos, Agon, Leda ile Kuğu, Polyphemos ile Galateia, Bellephrontes, Meleagros ile Atalante, Hercules ile Prometheus, Achilleus ile Penthesilia betimleri yer almaktadır (Smith, 1990, s. 89-100). Kısacası güney yapının ikinci katındaki kabartmalarda Yunan ve Roma mitolojik konuları ele alınmıştır. Özellikle Anchises, Aeneas, Aphrodite ve Troia Savaşı gibi konularla Roma ve Aphrodisias kenti arasındaki bağ güçlendirilmiştir. Iuliusların kökeni bir kez daha Aeneas ve Aphrodite ile ön plana çıkarılmıştır. Birçok kahramanın, insanlık için önemli figürlerin ve tanrıların, tanrıçaların yer almasıyla Roma imparatorlarının zaferlerinde tanrısal gücün onların arkasında olduğu vurgusuna gidilmiştir.

Güney Yapı Üçüncü Kat:

* Aphrodisias Aphroditesi: Güney yapının doğu ucunda yer alır; tahrip edilmiş bir kabartmadır (Smith, 1987, s. 88).

* Livia ve Kurban: Augustus'un eşi Livia, Aphrodite'ye kurban sunmaktadır. Livia sağ eliyle, solda yeralan sunağa libasyon yapar. Livia'nın yanındaki yardımcı tören malzemelerini taşır (Smith, 1987, s. 138).

Resim 25: *Livia* (Smith, 1987)

*İki Genç Betimi: Dioskurlara benzer şekilde betimlenen bu iki gencin Augustus'un üvey oğulları Gaius ve Lucius oldukları düşünülmektedir (Smith, 1987).

Resim 26: *İki Genç* (Smith, 1987)

*Augustus ve Victoria: Augustus çıplak olarak betimlenmiştir. Figürün ayakları altında Zeus'un sembolü kartal durur. Augustus'un yanında kanatlı Zafer Tanrıçası Nike/Victoria figürü durmaktadır. Nike/Victoria, *tropheumu* uzatarak Augustus'u ödüllendirir. *Tropheumun* altında elleri arkadan bağlı olan erkek esir figürü betimlenmiştir (Smith, 1987, s. 88-138).

Resim 27: *Augustus ve Victoria* (Smith, 1987)

*Augustus Betimi: Uçuşan *himationu* hariç, tamamen çıplak olarak betimlenen figürün iki yanında küçük şekilde betimlenmiş kadın figürleri gösterilmiştir. Sol elinde bir gemi pruvası sağ elinde bir *cornucopia* tutan Augustus karada ve denizde egemenliğini vurgulamaktadır (Smith, 1987).

Resim 28: *Augustus* (Smith, 1987)

*Claudius ve Agrippina: Sahnenin ortasında ayakta duran Claudius askeri pelerin giymekte ve eşi Agrippina ile el sıkışmaktadır. Sahnenin solundaki Agrippina, Tanrıça Demeter'e benzetilmiştir, Elinde bir buğday başağı tutmaktadır. Askeri pelerin giyen Claudius, eşi Agrippina ile el sıkışır. Sahnenin sağında Roma halkını ve Roma *Senatusu*'nu temsil eden giyimli bir erkek figürü betimlenmiştir. Figür, Claudius'u taçlandırmaktadır (Smith, 1987, s. 88-138).

Resim 29: *Claudius ve Agrippina* (Smith, 1987)

*Roma ve Gaia: Giyimli şekilde betimlenen Tanrıça Roma elinde mızrak tutmakta, başında kent surlarını temsil eden bir taç taşımaktadır. Toprağı sembolize eden Gaia ise yarı çıplaktır, bir meyve yığımına yaslanmaktadır. Elinde bir *cornucopia* (bereket boynuzu) tutmaktadır. Bir bebek figürü, içi meyve dolu bu *cornucopia*'ya tırmanmaktadır (Smith, 1987, s. 130). Yeryüzü, Roma tarafından bolluk ve bereket ile donanır vurgusu yapılmıştır.

Resim 30: *Tanrıça Roma ve Gaia* (Smith, 1987)

*Claudius ve Britania: Pelerin giyen ve kılıç kayışı takan çıplak savaşçı Claudius, kadın olarak betimlenmiş Britania'yı saçlarından tutmuş, öldürme anında gösterilmiştir (Smith, 1987, s. 98-100). Achilleus ve Penthesilia sahnesini andırmaktadır. Buna benzer yapıda Tiberius ve Esir, Nero ve Armenia kabartmaları vardır. Bu sahnelerle Romalı imparatorların zaferlerine atıf yapılmıştır.

Resim 31: *Claudius ve Britania* (Smith, 1987)

* İmparator ve Roma Halkı: Çıplak şekilde betimlenen imparator simgesel bir *tropheum* diker. *Tropheumun* altında ise elleri arkadan bağlanmış yarı çıplak esir bir kadın acı içinde kıvrılmaktadır. Roma halkının bir kişileştirmesi olan bir figür, imparatoru taçlandırır (Smith, 1987, s. 132-138).

Resim 32: *İmparator ve Roma Halkı* (Smith, 1987)

*Roma: Tanrıça Roma tam teçhizatlı olarak betimlenmiştir. Hemen yanında yerde elleri arkadan bağlanmış erkek bir esir figürü yerde diz çökmüş şekilde betimlenmiştir. Oldukça küçük gösterilmiş figür başını hafifçe yukarı doğru kaldırmış, Tanrıça Roma'ya bakmaktadır.

Resim 33: *Tanrıça Roma* (Smith, 1987)

Güney yapının üçüncü katındaki kabartmalarda Roma imparatorları ve tanrı-tanrıçalar betimlenmiştir. İmparatorlar ile yapının yapıldığı an yani şimdiki zaman vurgusu yapılırken; tanrılar ve tanrıçalar ile geçmiş vurgusu yapılmıştır. Kabartmalardaki imparatorlar, tanrılar gibi yarı çıplak betimlenerek onlara tanrısallık katılmıştır. Bu kattaki kabartmalarda zafer vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Roma imparatorları hem güçlerini ve zaferlerini hem de kendilerini tanrılar gibi göstererek tanrısallıklarını ön plana çıkarıp tanrılardan bir temsilcisi oldukları fikrini halka aşılamışlardır. Aphrodisias Aphrodite'si ve Andreia tarafından taçlandırılan Aphrodite kabartmalarıyla Aphrodisias ve Roma arasında bir bağ kurulup vurgulanmıştır. Ayrıca Roma ve Gaia kabartmasıyla Roma hem kendine bağlı topraklara bolluk ve bereketi vaat etmekte, hem de genel olarak Roma ile yeryüzünde zengin, bereketli bir süreç yapıldığı mesajı verilmiştir. Augustus betimleriyle hem karada hem denizde güç te-

ması ön plana çıkarılmış, özellikle Claudius, Tiberius gibi Iulius-Claudius Hanedanı'ndan imparatorların da esirlerle olan betimleriyle zafer ve güç vurgusu baskın hale gelmiştir. Kabartmalardaki Roma *Senatusu*'nu ve halkını temsil eden figürlerle imparatorların halktan da *Senatus* 'tan da destek aldığı ve uyum içinde olduğu ifade edilmiştir.

Kuzey yapı da üç katlı olup yapının ikinci ve üçüncü katında kabartmalar vardır. İkinci katta alegoriler betimlenmişken, üçüncü katta zaman ve mekan vurguları betimlenmiştir (Smith, 1988, s. 50-77).

Kuzey Yapı İkinci Kat:

*Nero ve Agrippina: Agrippina *chiton* ve *himation* giymiş, başına taç takmıştır. Sağ elinde *cornucopia* tutan figür, sol elinde tuttuğu defne yaprağıyla oğlu Nero'yu taçlandırır. Nero, Roma'ya has zırh ve pelerin giymiş ve ayaklarının dibinde duran miğferi ile betimlenmiştir (Smith, 1988, s. 55).

Resim 34: Nero ve Agrippina (Smith, 1988)

*Hemera ve Oceanus Kabartmaları: Zamanı sembolize eden Hemera giyimli bir kadın, okyanusu temsil eden Oceanus ise çıplak bir erkek figürü olarak gösterilmiştir. Her iki figür de uçşan ve dalgalanan *himation*ları ile betimlenmişlerdir (Smith, 1988, s. 55-70).

Resim 35: *Hemera ve Oceanus* (Smith, 1988)

Kuzey yapının ikinci katındaki Nero ve Agrippina kabartması ile bereket-bolluk temaları yansıtılırken; Hemera ile gün geceye kavuşarak Roma imparatorlarının ve imparatorluğunun sonsuzluğu yansıtılmıştır. Oceanus'la ise Roma İmparatorluğu'nun kara ve denizlerdeki egemenliğine atıf yapılmıştır.

Kuzey Yapı Üçüncü Kat: Burada Doğu Afrika'dan Batı İspanya'ya kadar uzanan bölgeleri ve halkları temsil eden 50 adet kabartma yer alır. Figürler bir *porticonun* sütunları arasında duran heykelleri andıracak şekilde kaideleri üzerine yerleştirilmiştir. Figürler kaidelerdeki yazıtlarla tanımlanmaktadır. Kabartmaların amacı Augustus tarafından kurulan dünya imparatorluğunun görsel bir listesini sunmaktır (Smith, 1988, s. 70-77).

Resim 36: *Daçya Halkı* (Smith, 1988)

Merkez-Eyalet Karşılaştırması: *Ara Pacis* ve *Sebasteion*

İmparator Augustus ve onun ideolojik amaçları kapsamında oluşturduğu mitolojik imaj Roma’da ve eyalette aynı amaçlarla şekillenmiştir. Fakat farklı kültürler ve bölgesel etkiler nedeniyle bu yolda farklılıklar da karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle merkez ve eyalet açısından benzerlikleri ve farklılıkları analiz etmek için Roma’dan *Ara Pacis* ve Anadolu’dan *Sebasteion* en uygun örnekler olmuşlardır.

Augustus’un ideolojik propagandası bağlamında *Ara Pacis*’in ve *Sebasteion*’un benzerliklerine bakılacak olursa öncelikle her iki yapıda Augustus vurgusu ön plana çıkmıştır. Her iki eserde savaş tanrıçası Roma betimiyle Augustus’un zaferlerine atıf yapılmıştır. Ardından *Sebasteion*’daki halklarla (*ethnos*’lar) Augustus’un imparatorluk gücü ve sınırları vurgulanmıştır; aynı vurgu *Ara Pacis*’te tören frizleriyle sağlanmıştır. Tören frizlerinde gençten yaşlıya herkes Augustus’un egemenliği altındadır. Her iki eserdeki Aeneas ve Aphrodite kabartmalarıyla hem Eski

Roma'ya hatırlatma yapılmış hem de Iulius-Claudius soyu ve dolayısıyla Augustus'un soyu vurgulanmıştır. Her iki eserde *cornucopia* betimi, *velificans* tiplerle bolluk-bereket ve altın çağ vurgusuna gidilmiştir.

İki yapı aynı ortak amaç üzerinde temellense de aralarında önemli farklar da bulunmaktadır. *Ara Pacis*'in ve *Sebasteion*'un bu farkları ele alınacak olursa; *Ara Pacis* sadece tek bir imparatora ve Roma'ya odaklanırken; *Sebasteion* sadece Augustus'a değil, tüm erken Roma imparatorlarına odaklanmıştır. Bir nevi Roma İmparatorluğu altında kentin ne kadar ilerlediği vurgusu yapılmıştır. Aynı zamanda Aphrodisias kentinin de önemini vurgulamıştır. Bazı kabartmalardaki betimlerle Aphrodisias ve Roma arasında bağ kurulmuştur.

İki yapı arasındaki en önemli fark ise tanrı-kral imajındadır. Bilindiği gibi imparatorluk kültürü Doğu'da ve Batı'da farklı gelişim çizelgesi göstermiştir (Price, 1984). Doğu'da zaten tanrı-kral imajı vardı. Oysa Batı'da yönetici kültüründen imparatorluk kültürüne giden, uzanan bir yol izlenmiştir. Batı'da bir imparator ancak ölünce tanrı statüsüne erişirdi. Yaşarken sadece soyunu tanrılara dayandırabilirdi. Bu nedenle Batı'da, Augustus ile her ne kadar imparatorluk kültürü resmileşse de net ve açık bir şekilde imparatorlar tanrılar gibi gösterilmemiştir. Bu vurgu sadece detaylara saklanmış, ince mesajlar aracılığıyla halka verilmeye çalışılmıştır. Doğu'da ise bu vurgu zaten normal kabul gören bir durum olduğu için açıkça vurgulanmıştır (Ando, 2000, s. 23-34; Teraman, 2014, s. 229-239). Örneğin; *Ara Pacis*'te tanrılar ve mitolojik figürler vardır. Bu figürler Augustus dönemi ideolojik amaçları bağlamında kullanılmıştır. Fakat İmparator Augustus sadece sıradan bir sivil gibi betimlenmiştir. Oysa *Sebasteion*'da imparatorlar açıkça tanrılar gibi betimlenmişlerdir, Çıplaktırlar ve tanrılarla direkt olarak birlikte gösterilmişlerdir.

Üslup, stil ve konularda da farklılıklar vardır. Örneğin; *Sebasteion*'da Yunan mitolojik konuları Roma mitolojisi ile iç içeyken; *Ara Pacis*'te tamamen Roma'ya has konular betimlenmiştir. Roma'da çıplaklık genelde ölünce tanrısallık bağlamında kullanılmışken; *Sebasteion*'da tanrısallığın, *pax*'ın (barış) ve *concordia*'nın

(uyum, anlaşma) bir sonucu olarak kullanılmıştır. Tanrısal zaferler ve askeri başarı *Sebasteion*'da daha önemliken; *Ara Pacis*'te barış ve altın çağ vurgusu daha ön plana çıkmıştır. *Tropheum*, Hellenistik kişileştirmeler, Tanrıça Victoria (Nike) bunlar eyalet kenti olan Aphrodisias'ta sıklıkla kullanılan sembollerdir. Eyalette betimlerde hep savaş ve zaferler ön planda olmuştur. Oysa Roma'da barış vurgusu yapılmıştır. Adeta *Ara Pacis*, altın çağ içindeki Roma'yı tamamen yansıtırken; *Sebasteion*'da ise Roma fikirleri, Yunan-Roma karışımıyla ve kente özgülikle, yani eklektik bir yapıyla vücut bulmuştur.

Sonuç

Kısaca *Ara Pacis* ve *Sebasteion* üzerinden eyalet ve merkez arasındaki farklar ve bu bağlamda farklılaşan yapılar anlatılmaya çalışılmıştır. Tabii ki her iki yapıda işlev olarak farklıdır. *Ara Pacis* sadece bir imparator adına yapılmış bir sunakken; *Sebasteion* birden çok imparatora adanmış oldukça geniş bir komplekstir; bu da farklılaşmanın bir diğer yanıdır.

Bölgeler ve bunun getirdiği kültür farkları yapıları etkilemiştir. Örneğin; imparatorluk kültürüne bakış açısı *Sebasteion*'da daha açık vurgulara, mesajlara neden olmuştur. *Ara Pacis*'te daha sade bir yapı varken; *Sebasteion*'da ise her iki kentin mitolojik efsaneleri ve kentler arası bağ vurgusuyla gelişen daha eklektik ve komplice bir yapı vardır. Merkez Roma zaten başı, yöneticiyi temsil ettiği için *Ara Pacis*'te barış-bolluk vurgusu ön plana çıkarılmıştır. Eyalette savaş ve esirlerle yönetim ve asıl gücün kimde olduğuna dair hep bir hatırlatma olduğundan *Sebasteion*'da savaş-esir-zafer üçlemesi ön plana çıkmıştır.

Tabii ki her iki eser de kendi içinde üniktir, özeldir. Merkezde *Ara Pacis*, eyalette *Sebasteion* birer istisnadır. Fakat yukarıda da ifade edildiği gibi bu iki eser üzerinden çıkarımlarda bulunulup ideolojik propaganda kapsamında eyalet ve merkez arasındaki farklar, farklı bir bakış açısıyla sunulmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda denilebilir ki; merkez ve eyaletin en önemli ortak yanı Augustus ve onun soyunun propagandası, Roma'nın güçlü olduğu ve Iulius-Claudius Hanedanlığı soyunun tanrısal olduğu, altın çağın savunucuları, garantörleri oldukları vurgusudur. En önemli fark ise Roma'da İmparator açıkça tanrı değilken, bu gizli mesajlar aracılığıyla vurgulanırken, eyalette İmparator açıkça bir tanrıdır. Ve bu da dolaysız bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Kısacası ortak mesaj, Roma'nın bir dünya gücü olduğu ve tüm kıtalarda egemenlik sürdürdüğü ve bu durumun hep daim olacağıdır. Bu mesajı verirken de İmparator Augustus gerek kendini gerekse kendi soyunu ön plana çıkarmıştır. Augustus sadece askeri ve yönetsel dehasıyla değil, aklıyla ve zekasıyla oluşturduğu bu mitolojik imajla zafer ve güç kazanmıştır. İdeolojisinin propagandası adına mitolojiyi, kültleri, edebiyatı ve sanatı zekice ve ince ince kullanmıştır. Böylece insanların bilinçaltına kendinin ve soyunun tanrısal olduğunun, altın çağın garantörü olduğunun tohumlarını ekmiştir.

Kaynakça

- Ando, C. (2000). *Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire*. California: California University Press.
- Bejor, G. (2010). Aspetto Urbano e Monumenti dell'Ideologia Imperiale in Asia Minore. *Studi Classici ed Orientali*, 56, 255-271.
- Bordignon, C. (2009). Bello Gloria Maior Eris, Alcuni Riferimenti Formali Ideologici per L'Ara Pacis Augustae. *Engramma*, 75, 5-25.
- Burgon, M. (2005). *Empire of Ancient Rome*. New York: Facts on File.
- Castriota, D. (1995). *The Ara Pacis Augustae and The Imagery of Abundance in Later Greek and Early Roman Imperial Art*. New Jersey: Princeton University Press.
- Demiriş, B. (1998). *Roma'nın Yurtsever Tarihçisi Titus Livius*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dolari, S. (2009). Riscoperta e Fortuna dei Rilievi dell'Ara Pacis nell'Eta della Rinascita. *Engramma*, 75, 35-49.
- Elsner, J. (1991). Cult and Sculpture: Sacrifice in Ara Pacis. *Journal of Roman Studies*, 181, 50-61.
- Erim, K. (1995). *Aphrodisias*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Foresta, S. (2011). La policromia dell'Ara Pacis e I Colori del Campo Marzio Settentrionale. *Colore e Colorimetria Contributi Multidisciplinari*, 7, 333-340.
- Fowler, W.W. (1914). *Roman Ideas of Deity in the Last Century Before the Christian Era*. London: Macmillan and Co. Limited.

- Franceschini, M. (2012). Archeoastronomia nella Roma di Augusto e Adriano: L'Horologium Augusti ed Il Pantheon. *Nextum*, 5, 1-26.
- Frieberg, G. (1986). Indo-European Tripartition and the Ara Pacis Augustae: An Exercus in Ideological Archaeology. *Numen*, 33, 3-32.
- Gradel, I. (2002). *Emperor Worship and Roman Religion*. Oxford: Clarendon Ship.
- Grant, M. (1975). *The Twelve Caesars*. London: Bones and Noble.
- Holliday, P. (1990). Time, History and Ritual on the Ara Pacis Augustae. *The Art Bulletin*, 72, 542-557.
- Ilgım, M. (2008). *Afrodisyas Sebasteion Sevgi Gönül Salonu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İşkan, H. (1987). *Der Zoilosfries aus Aphrodisias und seine Beziehungen zur Ara Pacis*. Philipps: Universitaet Marburg, Geisteswissenschaftliche Fakultät, Klassische Archaeologie.
- Kellum, B. (1985). Sculptural Programs and Propaganda in Augustan Rome: The Temple Apollo on the Palatinus. *The Age of Augustus*. Belgium: Art and Archaeology.
- Kreitzer, L. (1990). Apotheosis of the Roman Emperor. *The Biblical Archeologist*, 4, 210-217.
- Momigliano, A. (1942). The Peace of the Ara Pacis. *Journal of the Warburg and Courtauld Institues*, 5, 228-231.
- Moretti, G. (1948). *Ara Pacis Augustae*. Roma: Libreria dello stato.
- Price, S. R. F. (1984). *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ratte, C. (1990). New Research on the Region around Aphrodisias. *Hellenistic Caria*, 253-267.
- Ratte, C. (2001). New Research on the Urban Development of Aphrodisias in Late Antiquity. *JRA Supplementary Series*, 45, 120-211.
- Ratte, C. (2002). The Urban Development of Aphrodisias in the Late Hellenistic and Early Imperial Periods. *BABesch Supplement*, 8, 4-5.
- Ratte, C. (2010). New Research on the Region around Aphrodisias. *Hellenistic Caria*. Paris: Pessac.
- Reynolds, J. (1980). The Origins and Beginnings of Imperial Cult at Aphrodisias. *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 1980, 70-84.
- Reynolds, J. (1981). New Evidence for the Imperial Cult in Julio-Claudian Aphrodisias. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 43, 317-327.
- Reynolds, J. (1996). Ruler-Cult at Aphrodisias in the Late-Republic and Under the Julio-Claudian Emperors. *Subject and Ruler: The Cult of the Ruling Power in Classical Antiquity*. Cambridge: Journal of Roman Archaeology.
- Rockwell, P. (1990). Finish and Unfinish in the Carving of the Sebasteion. *Aphrodisias Papers-Supplementary Series*, I, 101-120.
- Rose, B. (2015). The Reliefs from the Julio-Claudian Sebasteion at Aphrodisias. *Journal of Roman Archaeology*, 28, 786-793.
- Simon, E. (1988). *Ara Pacis Augustae*. New York: New York Graphics Society.
- Smith, R. R. R. (1987). The Imperial Reliefs from the Sebasteion at Aphrodisias. *The Journal of Roman Studies*, 77, 88-138.
- Smith, R. R. R. (1988). Simulacra Gentium: The Ethne from the Sebasteion at Aphrodisias. *The Journal of Roman Studies*, 78, 50-77.
- Smith, R. R. R. (1990). Myth and Allegory in the Sebasteion. *Aphrodisias Papers*,

I, 89-100.

Tamer, D. (2007). *Augustus Çağı'nda Cinsel Suçlar*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Taylor, L. R. (1920). The Worship of Augustus in Italy during His Lifetime.

Transactions and Proceedings of the American Philological Association, 51, 123-153.

Tekin, O. (2008). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim.

Teraman, Ö. (2014). *Kent Mekanı Tasarımında İdeolojik Bir Temsil Aracı: Küçük Asya'da Roma İmparatorlar Kültü'nün Mimari Yoluyla Temsili (Doktora Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Thommen, G. (2012). The Sebasteion at Aphrodisias: An Imperial Cult to Honour Augustus and the Julio-Claudian Emperors. *Chronika*, 2012, 82-88.

Zanker, P. (1988). *The Power of Images in the Age of Augustus*. Michigan: University of Michigan Press.

Extended Abstract

Throughout history, mythology and cults have been used by kings and emperors in both Eastern and Western civilizations for ideological purposes. Thus, kings and emperors both exalted themselves and gained power by being more effective on the people. Therefore, they have given themselves divinity by basing their lineage either on gods or heroes. The cult of empire emerged as a result of this whole process.

We see Emperor Augustus as an influential figure in shaping such mythological images and formalizing the imperial cult in the West in order to be strong and to gain victory. In the Augustus period, a new art language and an image were created by using mythology and the imperial cult.

Augustus created a mythological image, used the imperial cult and visualized all this with works of art (architecture, sculpture, coins), solidifying his ideology. With these emphases made both verbally and visually, it has been woven into the subconscious of the people, stitch by stitch.

During his empire, Augustus had several works of art built for his ideological image both in central Rome and in provinces. Thus, mythological and artistic propaganda played an important role both in central Rome and in the provinces. However, it is natural that Augustus and his ideologies have led to significant differences between them under the influence of different regions and different cultures, even though they proceed on the same common ground in central Rome and the provinces.

In this context, Central Rome and Anatolia, which contain many Roman provinces, are discussed in order to understand and better analyze these differences. While central Rome was the first and main center where Augustus sprouted his mythological image and imperial cult; Anatolia, on the other hand, is a place that has hosted countless cultures before the Roman domination. In this context, the best examples in the center and in the province are *Ara Pacis* from Central Rome and *Sebasteion* from Anatolia.

Ara Pacis, built between 13 and 9 B.C. in honor of Augustus' return from Gallia and Spain, was built at *Campus Martius* in Rome. The *Campus Martius*, where the *Ara Pacis* was built, is a large open space dedicated to the God Mars. In 29 B.C., *Campus Martius* was transformed into a space serving the mythical image of Augustus, a product of his ideology.

The *Mausoleum of Augustus* was built here first, followed by the *Ara Pacis* in 13 B.C., and the *Horologium* in 10 B.C. Augustus emphasized divinity by showing himself and his lineage in connection with the sun with these three buildings, their positions and their orientations in the field. Thus, Augustus made this emphasis visual. It is possible to encounter mythological and allegorical traces of Augustus' ideological propaganda in the reliefs of *Ara Pacis*. With the relief of Aeneas, Augustus brought the Roman tradition of *pietas*, the concept of respect for ancestors, to the fore. In addition, with the reliefs of Aeneas, Mars and Gemini, not only the past of Rome, but also the divine origins of Augustus and his descendants were reminded. The wars and victories of Augustus are emphasized with the Roman relief. The Tellus relief and floral motifs, on the other hand, engraved the theme of abundance, fertility and peace, that is, the golden age, and the eternity of the Empire of Augustus in the memory of the people. The dominance and power of Augustus are also reflected by the depiction of everyone, from young to old, on the ceremonial friezes. In short, both the architectural position and the sculptor program of *Ara Pacis* are a visual feast of the mythological image that Augustus created by using his intelligence and intellect within the scope of his ideologies.

Sebasteion is located in the city of Aphrodisias in the Caria region, in the southwest of Anatolia. The real development of the city, which took its name from the Goddess Aphrodite, took place in the Roman period. Particularly, the contributions of the Julius Claudius Dynasty to the city are great and the construction activities of Caesar and Augustus are very high. In the 1st and 2nd centuries, monumental structures began to be built in the city. One of these structures is *Sebasteion*, which was built between 20-60 A.C. Considering the sculptor program of *Sebasteion*, Greek and Roman mythological subjects were discussed in the reliefs on the second floor of the south building. The bond between Rome and the city of Aphrodisias was strengthened, especially with issues such as Anchises, Aeneas, Aphrodite and the Trojan War. The origin of Julius was once again brought to the fore with Aeneas and Aphrodite. With the participation of many heroes, important figures for humanity and gods and goddesses, it was emphasized that the divine power was behind them in the victories of the Roman emperors. Roman emperors and god-goddesses were depicted on the reliefs on the third floor of the south building. While emphasizing the present time, that is, the moment when the building was built with the emperors, the past emphasis is placed on gods and goddesses. The emperors on the reliefs are depicted as half-naked like gods, adding divinity to them. The emphasis on victory is highlighted in the reliefs on this floor. The Roman emperors, by showing both their power and victories and themselves are gods, brought their divinity to the forefront and instilled the idea that they were representatives of the gods. A link between Aphrodisias and Rome was established and emphasized with the reliefs of Aphrodite of Aphrodisias and Aphrodite crowned by Andreia. In addition, with the relief of Rome and Gaia, Rome both promises abundance and fertility to the lands connected to it, and in general, the message is given that a rich and fertile process has been made on earth with Rome. The theme of power both on land and in the sea was emphasized with the depictions of Augustus, and the emphasis on victory and power became dominant, especially with the depictions of captives in emperors from the Julius-Claudius dynasty, such as Claudius and Tiberius. It has been stated that the figures representing the Roman senate and people on the reliefs and the emperors received support from both the people and the senate and were in harmony. While the Nero and Agrippina reliefs on the second floor of the northern building reflect the fertility-abundance themes; Hemera reflected the eternity of the Roman emperors and empire. With Oceanos, reference was made to the dominance of the Roman Empire on land and sea. On the third floor of the northern building, there are fifty reliefs representing regions and

peoples stretching from East Africa to Western Spain. The purpose of the reliefs provides a visual listing of the world empire founded by Augustus.

The mythological image created by Emperor Augustus and his ideological purposes was shaped in central Rome and the province for the same purposes. However, due to different cultures and regional influences, there have been differences in this path. Therefore, *Ara Pacis* from central Rome and *Sebasteion* from Anatolia were the most suitable examples to analyze the similarities and differences in terms of the center and the province.

Considering the similarities of *Ara Pacis* and *Sebasteion* in the context of Augustus' ideological propaganda, the emphasis on Augustus came to the fore in both structures. Both works refer to the victories of Augustus with the Roman depiction of the goddess of war. Then, in *Sebasteion*, the imperial power and limits of Augustus were emphasized with the sculptures of different publics; the same emphasis is provided by the ceremonial friezes at the *Ara Pacis*. In the ceremonial friezes, everyone from young to old is under the rule of Augustus. With the reliefs of Aeneas and Aphrodite in both works, a reminder of Ancient Rome was made, and the lineage of Julius-Claudius, and therefore of Augustus, was emphasized. In both works, the emphasis was placed on abundance and the golden age with the cornucopia depiction.

Although the two structures are based on the same common goal, there are also important differences between them. Considering these differences between *Ara Pacis* and *Sebasteion*; while *Ara Pacis* focuses on only one emperor and Rome, *Sebasteion* focuses not only on Augustus but on all early Roman emperors. In a way, it was emphasized how far the city had progressed under the Roman empire. At the same time, Aphrodisias also emphasized the importance of his own city. A connection was established between Aphrodisias and Rome with the depictions of some reliefs.

The most important difference between the two structures is in the god-king image. As it is known, the cult of the empire showed different development schedules in the East and the West. In the East, there was already a god-king image. whereas, in the West, an emperor attained god status only when he died. In the West, emperors have not been clearly and unequivocally portrayed as gods. This emphasis has been hidden only in the details and has been tried to be given to the public through subtle messages. In the East, on the other hand, this emphasis is clearly emphasized, as it is a normally accepted situation. For example, there are gods and mythological figures in the *Ara Pacis*. These figures were used in the context of ideological purposes in the Augustan period. But Emperor Augustus is only depicted as an ordinary civilian. However, in *Sebasteion*, emperors are clearly depicted as gods, they are naked and they are shown directly with the gods. There are also differences in style and subjects. For example, while Greek mythological subjects are intertwined with Roman mythology in *Sebasteion*, Roman subjects are described in *Ara Pacis*. While nudity was generally used in the context of divinity in Rome, it was used in *Sebasteion* as a result of divinity, pax (peace) and Concordia (harmony, agreement). While divine victories and military success were important in *Sebasteion*; In *Ara Pacis* the emphasis on peace and the golden age has come to the fore. Tropheum, Hellenistic personifications and Goddess Victoria (Nike) are the symbols frequently used in Aphrodisias, the province city. Wars and victories have always been at the forefront of the depictions in the province. However, the emphasis was on peace in central Rome. As if *Ara Pacis* completely reflects Rome in its

golden age; in *Sebasteion*, on the other hand, Roman ideas were embodied with a mixture of Greco-Roman and urban specificity with an eclectic structure.

In short, the differences between the province and the center and the differentiated structures in this context are tried to be explained through *Ara Pacis* and *Sebasteion*. The regions and the cultural differences brought about by this have affected the structures. For example, the viewpoint of the imperial cult caused clearer emphases and messages in *Sebasteion*. While there is a simpler structure in *Ara Pacis*, in *Sebasteion*, on the other hand, there is a more eclectic and complicated structure that develops with an emphasis on the mythological legends of both cities and the inter-city bond. Since the head of Rome already represents the ruler, the emphasis on peace-abundance is highlighted in *Ara Pacis*. War-prisoner-victory has come to the fore in *Sebasteion*, as there is always a reminder about war and administration with prisoners and who has the real power in the province. Both works are unique and special in themselves. *Ara Pacis* in the center and *Sebasteion* in the province are exceptions. The common message in both structures is that Rome is a world power and dominates all continents and this situation will always be. While giving his message, Emperor Augustus brought both himself and his own lineage to the fore. He gained victory and power not only with his military and administrative genius, but also with this mythological image that he created with his mind and intelligence on war and victory. He cleverly and subtly used mythology, cults, literature and art to propagate his ideology. Thus, he planted the seeds in people's subconscious that he and his descendants are divine and that he is the guarantor of the golden age.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1164-1201

Geliş Tarihi:28.07.2023 Kabul Tarihi: 14.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1334250>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ÂŞIK DAVUT SULARI TÜRKÜLERİNİN MÜZİK ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA BELİRTİLEN DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ VE TEMA ANALİZLERİ

Ersan ÇİFTÇİ*
Serap Yağmur İLHAN*

Öz

Âşıklar, toplumun duygu, düşünce ve yaşayış tarzını yansıtmaları bakımından, Türk toplumu için önemli kültür öğelerinin arasında gelmektedir. Âşık Davut Sulari de bu öğelerin önemli bir temsilcisi, taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Buna bağlı olarak, yapılan çalışmada, değerler eğitiminde Âşık Davut Sulari türkülerinin incelenmesi ve sözel tema analizlerinin yapılması, buradan hareketle de toplumsal izlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ve çalışma bu yönüyle önem taşımaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, Âşık Davut Sulari'ye ait TRT Türk Halk Müziği repertuarında yer alan ve almayan ulaşılabilen 200 türkü oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel yöntemlerden içerik analizi ve belgesel tarama modeli kullanılmıştır. Bu kapsamda, Sulari'nin türkülleri MEB İlköğretim ve Ortaöğretim Müzik Dersi Öğretim Programlarında yer alan 10 kök değer (*adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik*) bakımından incelenerek söz katmanları açısından tema analizlerinde bulunulmuştur. Çalışmanın sonucunda; Sulari türküllerinde en fazla “*sevgi*” değerinin mevcut olduğu, “*adalet*”, “*yardımseverlik*” ve “*sorumluluk*” değerlerinin mevcut olmadığı, en az görülen değerlerin ise “*sevgi-saygı*”, “*sevgi-öz denetim*”, “*öz denetim*” ve “*öz denetim-dürüstlük*” değerleri olduğu incelenmiştir. Değer tespit edilen türküller, temaları açısından incelendiğinde ise türkülerde en yoğun olan değer ve temanın “*sevgi değeri ve aşk teması*” olduğu, “*sevgi-saygı değeri, anlatı teması*”, “*sevgi-öz denetim değeri, tasavvufi tema*”, “*sevgi değeri, aşk ve hasret teması*”, “*sevgi değeri, farkındalık ve çaresizlik teması*”, “*sevgi değeri, öz denetim ve tasavvufi tema*”, “*sevgi değeri, farkındalık teması*”, “*sevgi değeri öğüt teması*”, “*sevgi değeri, sitem teması*”, “*sevgi değeri yakınma teması*”, “*dostluk değeri, anlatı teması*”, “*dostluk değeri, hasret teması*”, “*dostluk değeri, sitem teması*”, “*dostluk değeri, tasavvufi tema*”, “*dürüstlük değeri, anlatı teması*”, “*sabır değeri, öğretici tema*”, “*sabır değeri, yakınma teması*”, “*vatanseverlik değeri, hasret teması*”, “*vatanseverlik değeri, yakınma teması*”, “*öz denetim değeri, çalışkanlık teması*”, “*saygı değeri, yakınma teması*” ve “*sevgi değeri, anlatı ve öğüt temalarında*” olan türküllerin ise en az yoğunlukta olduğu saptanmıştır.

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programı, ersan.ciftci@inonu.edu.tr, 0000-0001-9889-3078

* Öğr. Gör. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Müzik Bölümü, serapyagmurilhan@ksu.edu.tr, 0000-0002-1383-3576

Anahtar Kelimeler: Değerler Eğitimi, Türkülerde Değerler Eğitimi, Âşık Davut Sulari Türkülerinde Değerler

INVESTIGATION OF MINSTREL DAVUT SULARI FOLK SONGS IN TERMS OF VALUES STATED IN MUSIC EDUCATION PROGRAMS AND THEME ANALYSIS

Abstract

Abstract: Minstrels are among the important cultural elements in Turkish society in terms of reflecting the society's feelings, thoughts and lifestyle. Âşık Davut Sulari is an important representative, carrier and transmitter of these elements. The study aimed to examine the folk songs of Âşık Davut Sulari in values education and to perform verbal theme analysis, and from this, to reveal the social traces. And the study is important in this respect. The study group of the research consists of 200 folk songs belonging to Âşık Davut Sulari, some of which are available in the TRT Turkish Folk Music repertoire. In the research, content analysis and documentary scanning models from qualitative methods were used. In this context, Sulari's folk songs were examined in terms of 10 root values (*justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism and helpfulness*) included in the MEB Primary and Secondary Education Music Lesson Curriculum and theme analyzes were made in terms of lyric layers. As a result of the study, it was observed that; in Sulari folk songs, the value of "love" was mostly included; the values of "justice", "helpfulness" and "responsibility" were not used. It was concluded that the least common values were "love-respect", "love, self-control", "self-control" and "self-control-honesty". When the folk songs whose values were determined were examined in terms of their themes, it was determined that the most intense value and theme in the folk songs were "love value and love theme", "Love-respect value, narrative theme", "love-self-control value, mystical theme", "love value, love and longing theme", "love value, awareness and helplessness theme", "love value, self-control and mystical theme", "love value, awareness theme", "love value advice theme", "love value, reproach theme", "love value complaint theme", "friendship value, narrative theme", "friendship value, longing theme", "friendship value, reproach theme", "friendship value, mystical theme", "honesty value, narrative theme", "patience value, instructive theme", "patience value, complaint theme", "patriotic value, longing theme", "patriotic value, complaint theme", "self-control value, diligence theme", "respect value, the theme of complaint" and "love value, narrative and advice themes" were the least dense.

Keywords: Values in Âşık Davut Sulari Folk Songs

Giriş

Değerler, toplumdaki bireylerin ilişkileri ve birbirlerine karşı davranışlarını düzenleyen, sağlıklı toplumsal ilişkileri olan bir yapının sağlanması veya korunması açısından önem arz eden yazısız toplumsal ilkelerdir. Bu ilkeler toplumun uyum içerisinde yaşamasını sağlar. Bu ilkeler değerler çatısı altında toplandığında; tevazu, saygı, sevgi, hoşgörü, anlayış, vatanseverlik, yardımseverlik veya adalet şeklinde örneklendirilebilir.

Değerler, bireylerin biyolojik ihtiyaçlarından doğan, onların birbiriyle olan etkileşimlerini kolaylaştıran, toplumsal ihtiyaçlara cevap veren ve seçimlerini yönlendiren arzu ve hedeflerdir (Seddig ve Davidov, 2018; s. 2, Schwartz, 1994, s. 21).

Değerler, bireylerin davranışlarındaki istenen veya arzu edilebilir eylemlere kılavuzluk eden ilkeler bütünüdür (Halstead ve Taylor, 2000, s. 169). Değerlerin bireylere öğretimi, değerler eğitimi ile gerçekleşmektedir. Değerler eğitimi, kasıtlı ve istendik bir şekilde bireylerin toplumla olan bağını güçlendirmek ve toplum ile uyum içerisinde yaşamını sürdürmesini sağlamak amacıyla verilen eğitimidir. (Bozkurt, 2019, s. 20). Bu bilgiler ışığında, değerler eğitiminin hem bireysel hem de toplumsal yönlerinin olduğu söylenebilir. Değerler eğitimi, ailede verilen eğitim ile başlayıp okulda verilen eğitimle devam etmektedir.

Aileler, değerler eğitiminin temelini oluşturmakta iken okulların ise, bireylerin yaşam süreçlerinin düzenlemesi ve onların toplumsallaştırılması konusunda önemli işlevleri vardır (Bolat, 2016, s. 323). Bu da okullarda değerler eğitiminin sistematik bir şekilde kazandırılması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu sistematikliğin sağlanması amacıyla ilköğretim, ortaokul ve lise kademelerindeki tüm öğretim programlarına (müzik, matematik, fen, görsel sanatlar vs.) değerler eğitimi kazanımı eklenmiştir. Değerler eğitimi, bu öğretim programları içerisinde bireylere örtük bir şekilde kazandırılmaktadır. 2018 yılında yenilenen Millî Eğitim Bakanlığı öğretim

programında belirlenen değerler, 10 kök başlık altında sınıflandırılmıştır. Bu değerler, aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018);

Tablo 1. Milli Eğitim Bakanlığı Müzik Öğretim Programında Belirtilen Değerler

Değerler				
Adalet	Dostluk	Dürüstlük	Öz Denetim	Sabır
Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Yardımsızlık

Birçok farklı duyu organına hitap etmesinden dolayı müzik derslerinin, bahsedilen değerlerin bireylere kolaylıkla aktarılmasında önemli bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Bu aktarımı sağlamanın en kolay yollarından birinin halkın duygu, düşünce ve yaşam tarzını bireylere yansıtan türlerden biri olan türkülerdir. Türkülerde değerler kadar işlenen temalar da önemlidir. Değerler, bir toplumun arzu edilir davranışlarını belirtirken, temalar ise toplumdaki bireylerin üzerinde durdukları konuları açıklamaları açısından önemlidir. Temalar aşk, gurbet, hasret, kahramanlık gibi birçok alt kategoriye ayrılmıştır. Değerler, tüm öğretim programları ve özellikle de birçok duyu organına hitap eden müzik derslerinde, bireylere aktarım açısından kültür yansıtıcılarından biri olan Türk halk edebiyatı vs. gibi alanlardan farklılık göstermektedir.

Değerler Eğitimi Aracı Olarak Müzik Dersleri

Eğitim sisteminin öncelikli görevi, toplumun varlığını ve kültürünü koruyarak kültürün gelecek nesillere aktarılmasının sağlanmasıdır. Toplumun varlığı ve kültürünün korunmasının sağlanabilmesi için de gelecek nesillerin bilgi ve beceri kadar ahlaki değerler ile de donatılmış olması gerekmektedir (Cihan, 2014, s. 431). Çevresiyle uyumlu, hoşgörü sahibi, saygılı, vatanını-milletini seven ve kendini gerçekleştirmiş bireyler, ancak sağlam bir eğitimle yetiştirilebilir. Sanatın insana verdiği haz ile bu eğitimin zorunluluktan çıkarılıp severek, isteyerek ve zevkle çocuklara verilmesi sağlanabilir. Bu değerlerin çocuklara müzik eğitimi yoluyla kazandırılması ise öğrenmenin kalıcılığının sağlanması açısından etkili bir yol olabileceği düşünülmektedir (Karagöz, 2013, s. 54). Bu bağlamda, müzik eğitiminin

değerler öğretimi konusunda çocuklarda eğlenerek öğrenmede kalıcılığı artırdığı söylenebilir.

Millî Eğitim Bakanlığı müfredatı kapsamında yer alan tüm dersler, örtük program kapsamında değerler eğitimini kazandırma amacı gütsede müzik dersleri, duyuşsal, bilişsel ve psikomotor alanlara daha fazla hitap ettiğinden dolayı bu kazanımların sağlanması açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Uçan (1997, s. 8) Buna bağlı olarak, insan davranışlarının, duyuşsal, bilişsel, devinişsel ve sezicişsel yönden çok çeşitlilik gösterdiği, müziğin de bu etkilere sahip olmasından dolayı ayrı ve önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Müzik eğitimi, özellikle orkestra ve koro gibi toplu müzik etkinlikleri kapsamında düşünüldüğünde, bireylerde, sosyal uyum ve etkileşimi geliştirmektedir. Bu sayede, bireylerde, iş birliği gibi birtakım değerlerin kazandırılması sağlanmaktadır (Öztürk ve Can, 2020, s. 1054). Müzik eğitimde bahsedilen bu değerlerin yanı sıra bireylere diğere birçok değerin de kazandırılabilceği düşünülmektedir.

Müzik eğitiminde değerler, bireylere çeşitli araçlar ile kazandırılabilir. Bu değerler, içerisinde; çocuk şarkıları, marşlar, Türk halk ve sanat müziği gibi birçok müzik türünün de bulunduğu Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan ve okullara gönderilen kitaplar aracılığıyla kazandırılabilir.

Değerlerin bireylere aktarılmasında en önemli türlerden biri ise, halkın duygu ve düşüncelerini samimi olarak yansıtmışından dolayı Türk halk müziği türü olduğu düşünülmektedir.

Türkülerde Değerler

Türk tarihi incelendiğinde, Türklerin hayatı fetihlerle başlamış olup zamanla yeni toprakları yurt edinerek geniş coğrafyalara yayılma şansının bulunduğu görülmüştür. Anavatanları Orta Asya olan Türkler, bugün yedi Türk Cumhuriyeti ve birçok özerk toplulukta, ayrıca çeşitli devletlerin idaresinde azınlık halinde yaşam-

larını sürdürmektedir. Geniş coğrafyalarda yayılım göstermesinden dolayı farklı birikimleri ve çok çeşitli kültürel yapıları bünyesine katmayı sağlamıştır (Bozok, 2010, s. 41). Bu çeşitlilik ve birikimler bireylerin tüm yaşam tarzına yansıdığı gibi halk müziğine de yansımıştır.

Türk halk müziği, toplumun ortak duygu ve düşüncelerini yansıtmakla beraber, müzikal yapısında, ezgilerinde ve sözlerinde bulunan samimiyet, coşku ve yaşamışlıklardan kaynaklanan mesajlar barındırmaktadır. Bu da Türk halk müziğinin toplum yaşamına katkı sağlamasında, etkili bir iletişim aracı olma özelliğini beraberinde getirmektedir. Özellikle sözler, sadece türkünün ezgisel yönünün aktarılmasında kullanılan bir araç olmakla kalmayıp (Kınık, 2011, s. 136) aynı zamanda halkın içinden doğması ve halkın duygularını yansıması açısından toplumsal değerlerin bireylere aktarılmasında da önemli bir yer tuttuğu düşünülmektedir.

Türk halk müziği, engin geçmişe, sağlam temellere/ çok çeşitliliğe dayanması ve Türk Halkına özgü ifade biçimlerini bünyesinde barındırmasından dolayı, Türk kültür yaşantısı içerisinde değerlerin yansıtılmasında kullanılan önemli bir araçtır (Bulut, 2019, s. 13). Türk halk müziğinin içerisinde, âşıkların, değerlerin toplumdaki topluma saz ve sözler ile aktarılmasında önemli kültür elçileri olduğu söylenebilir.

Âşıklar, Türk sözlü kültüründe aktarım görevi üstlenen kişilerdir. Diğer bir ifadeyle, halk şiiri ve müziğinin temsilcileridir. İceraları ve edebi üretimleriyle hem kendilerinin hem de yüz yüze veya dolaylı olarak iletişim kurdukları kitlenin geçmişiyle ilişki kurulması bağlamında (Arslan, 2015, s. 1, Çelebi, 1986, s. 229), değerlerin toplumlara aktarılması hususunda önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Türk halk müziği temalarının da türkülerde anlatılmak istenen duygu ve düşünceyi aktarması yönü ile önemli işlevleri bulunmaktadır.

Türkülerde Sözel Temalar

Temalar, eserlerde (öğretici veya edebi eserler) işlenen ana düşünce, ana fikir, ana konu veya temelerdir (Oktay, 2018). Başka bir anlamda, söz yazarının bir

eserde genel itibari ile anlatmak istediği genel düşünce de denebilir. Temalar, sabit veya tek tip sözel kelime gruplarını oluşturmamak ile beraber metin içerisinde çeşitli şekil ve kalıplar içerisinde de kendini göstermektedir (Erkan, 2012). Temalar, şiirler, metinler (düzyazı) ve filmler gibi çeşitli eserlerde olabildiği gibi müzikte ve müziğin alt türlerinden biri olan Albayrak (2009)' ın da “müzikli Türk halk şiiri” olarak belirtmiş olduğu sözlü Türk halk müziği eserlerinde de doğal olarak bulunmaktadır.

Eserlerde işlenen temaların, çeşitli alt tiplerde olduğu görülmektedir. En çok işlenen temalar aşağıda belirtildiği gibidir:

Aşk teması; iki insanın birbirine duyduğu, birine karşı tek taraflı duyulan ya da Allah'a, peygamberlere/ düşünce veya inançlarını benimsediği kişilere karşı duyulan yoğun sevgidir (Çapan, 2009). Bu tema, eserlerde en çok işlenen temalardan biridir.

Gurbet teması; Türk edebiyatında en fazla işlenen temalardan biri olup daha iyi imkanlara sahip olmak (ekonomik, güvenlik nedenler vs.) amacıyla büyük şehirlere ya da ülkelere yerleşme sonrası oluşan duyguların aktarıldığı temalardır (Göher Vural, 2011).

Hasret teması; kalıcı göç veya geçici olarak yer değiştirme sonucu bireylerde oluşan özlemi oluşturan temalardır (Vural, 2018).

Kahramanlık, askerlik, savaş teması; İnsani davranışların zirvesi olarak görülen; merhamet, diğergamlık, toplum yanlılığı gibi toplum menfaatini ön planda tutan davranışların aktarıldığı temalardır (Franco vd, 2016).

Tasavvufi tema; Tanrı'ya, peygamberlere, kutsal kabul edilen ve izi doğrultusunda gidilen zatlara duyulan güçlü bağı aktaran eserlerde bulunan temalardır (Britten, 2023).

Âşık Davut Sulari

Davut Ağbaba, yani değişen soyismiyile Davut Sulari, 1925 yılında Erzincan'da (Çayırılı ilçesi Karahüseyin Köyü'nde) dünyaya gelmiştir. Sulari, Türk halk

müziği adına birçok konser ve projelerde yer almış olup Türk halk müziği alanında birçok beste yapmıştır. Sulari, kendi yöresi ve diğer yörelerin türkülerini, deyişlerini, ayrıca kendine ait olan ya da olmayan eserleri (diğer ozanların eserlerini), geleneğin farklı dönemlerini temsil etmesinin yanı sıra onları topluma aktaran önemli bir kaynak kişidir. O, birçok aşığı müziğiyle etkisi altına almıştır. Birçok önemli sanatçı ise günümüzde hala onun eserlerini seslendirmektedir (Yalsızuçanlar, 2018, s. 35-36). 18 Ocak 1985 yılında geçirdiği rahatsızlık sonucu Erzurum'da hayata gözlerini yummuştur (Arvas, 2015, s. 202). Birçok türküsü buluna Âşık Davut Sulari, türkülerinde, toplumun kültürü, inançları ve değerlerini yansıtır. Bunun yanı sıra türkülerinde işlemiş olduğu temalar da çok çeşitlilik göstermektedir.

Problem Durumu

Âşıklar, toplumun duygu, düşünce ve yaşayış tarzını yansıtmaları bakımından, Türk toplumu için önemli kültür öğelerinin arasında gelmektedir. Âşık Davut Sulari de bu öğelerin önemli bir temsilcisi, taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Buna bağlı olarak, yapılan çalışmada, değerler eğitiminde Âşık Davut Sulari türkülerinin incelenmesi ve sözel tema analizlerinin yapılması, buradan hareketle de toplumsal izlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Ve çalışma bu yönüyle önem taşımaktadır. İlgili literatür incelendiğinde, konu ile ilgili yeterince çalışma yapılmamış olduğu görülmüştür. Bu bilgiler doğrultusunda, yapılan çalışmanın, ilgili literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın problem cümlesi, “Âşık Davut Sulari türkülerinin temaları, Millî Eğitim Bakanlığı öğretim programında belirtilen kök değerlerle ne kadar örtüşmektedir ve incelenen türküler değerler eğitiminde nasıl kullanılabilir?” şeklinde oluşturulmuştur. Bu doğrultuda, araştırmanın alt problemleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. Âşık Davut Sulari türkülerinin, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmiş olan kök değerler ve temaları açısından dağılımı nasıldır?

2. Âşık Davut Sulari türkülerinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmiş olan kök değerler ve temalar ne şekilde işlenmiştir?

Yöntem

Bu araştırma; içerik analizi ve belgesel tarama modellerine dayalı betimsel nitelikte bir araştırmadır. Betimsel araştırma, bir problemi tanımlamak, yorumlamak ve irdelemek için kullanılır. Bu araştırma ile bazı ölçütler göz önüne alınarak incelenen değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı incelenir (Aydoğdu vd., 2017, s. 558). İçerik analizi, verilerin sınıflandırılması ve bu verilerin hangi yargıları içerdiğini ortaya koymak için araştırmacının ortaya koyduğu bilimsel rapordur (Janis, 1943, s. 425). Belgesel tarama, araştırmacının veri setini oluşturan kaynak niteliğinde olan çeşitli dokümanların elde edilmesi, incelenmesi ve analizine dayanan bir araştırma yöntemidir (Özkan, 2019).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; Âşık Davut Sulari'nin TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan ve almayan ulaşılabilen 200 türkü oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri kaynağını 200 Âşık Davut Sulari türküsü oluşturmaktadır. Âşık Davut Sulari türkülerinde olan değerler, müzik dersi öğretim programlarında (1- 2- 3- 4- 5- 6- 7- 8. ve 9-10-11-12. sınıf) bulunan 10 kök değere (*adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik*) göre incelenmiş olup değer tespit edilen türkülerin, temaları (konuları) analiz edilmiştir. Şarkı sözleri ve notalarında, değer ve temaların geçtiği yerler örneklendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışmada, 200 Âşık Davut Sulari türküsünde, açık veya örtük bir şekilde bulunan değer ifadeleri tespit edilmiş olup, değer ifadeleri tespit edilen türküler, temaları bakımından incelenmiştir. İçerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinde, amaç, toplanacak verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu amaçla, bu analizde toplanan verilerin kavramsallaştırılması, kavramsallaşan verilerin ise mantıklı bir şekilde düzenlenmesi ve bu verileri açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmada, Âşık Davut Sulari'ye ait TRT Türk halk müziği repertuarında yer alan ve almayan ulaşılabilen 200 türkü, Milli Eğitim Bakanlığı öğretim programında yer alan 10 kök değer açısından incelenmiştir. Değerleri saptanan türkülerin, temaları detaylıca incelenmiş olup, değer ve tema dağılımları verimştir. Aşağıda ise TRT Türk halk müziği repertuarında yer alan ve almayan değer ifadeleri incelenecek olan Âşık Davut Sulari'ye ait tüm türküler gösterilmiştir. Bu kapsamda 200 türküye ulaşılmıştır:

Tablo 2. TRT Repertuarında Yer Alan ve Almayan Türküler

TRT Repertuarında Yer Alan ve Almayan Türküler				
1. Ağayı Gerbela	2. Ahu Gözlüm Benim İçin	3. Ahu Gözlüm Sana Ben Ben Demiştım	4. Ahu Gözlüm Senden Uzak Olmam Allah Etmesin	5. Akçalının Altında
6. Alan Kalmadı	7. Almanya'da Çalışmaya Gelenler	8. Alemin İçinde Böyle Gezerim	9. Alın Kızmayın	10. Alo
11. Asi Güzel	12. Aşk Bir Padişah'tır Sevda Veziri	13. Aşkınan	14. Ayıptır	15. A Zalim
16. Baban	17. Bağışla	18. Baharda Bizim Yaylada Ilgıt Ilgıt Yel Gelir	19. Bahçenin Kapısını Açtım	20. Banane

<i>TRT Repertuarında Yer Alan ve Almayan Türküler</i>				
21. Bana Bu İlmi İrfanı Veren	22. Bana Bu Sey Yolu	23. Battalgazi	24. Ben Bir F talığa	25. Ben Bir Güzel Sevdim
26. Benden Selam Olsun	27. Benden Soru Aşık Olanlar	28. Ben Dervişem Hoşça Düzmü	29. Benem	30. Benim Bir Derdim Var
31. Benim Davam	32. Benim Elem İlen Bağrım Doludur	33. Benim Hazreti Hüseyinim Var	34. Ben Öyle Mahbup Sevc	35. Ben Pirim Diyene
36. Ben Yol Mazlumuyum	37. Bilsin	38. Binbir Mihne ile Bir Gül Bitirdim	39. Bir Ağan Kapısında	40. Biraz Evvel Toroslardan Bahsettin
41. Bir Cahil Birazcık Mesnet Bulunca	42. Bir Çift Turna Gördüm Selim Yolunda	43. Bir Dilberin Sevdasıyla Yanarım Ben Yanarım	44. Bir Güzel Aşığyım	45. Bir Meleğin Yakıtığını
46. Bir Su Ver İçeyim	47. Bir Taş Attım Çegile	48. Bir Yiğit Gurbete Düşse	49. Bismillahi Elif	50. Boş Değil Dede
51. Böyle İkrarınan Böyle Yolunan	52. Bu Dünya Bakidir	53. Bugün Bayram Günü	54. Bugün Dostun Pazarında Üçbeş Devran Var	55. Bugün Hakike Doğru Giderim
56. Bugün Nazlı Pire Yolum	57. Bu kadar mı Bana Sitem Eyledin	58. Bulağa Yağdı Piyan	59. Bu Yola Talip Ol Bağlandın İse	60. Cedd-i Pakimdir Muhammed Babı Zişanım Al
61. Cihan Bizim Dedik Cevher Nerede	62. Çek Kateri Ben Gelirem Peşine	63. Çıkar Yücelerde Yumak Yuvarlar	64. Çok Şükür	65. Çoktan Beri Yollarımı Gözlerim
66. Çok Zordur	67. Dada Dolan Git Sor Öğren	68. Dağlar Sizi Delik Delik Delerem	69. Deli Gönül	70. Divane
71. Dost Bağından Bir Gonca Gül	72. Dört Kitap Okudum	73. Duydum Dost Sözüünü Şad-ı Hürremem	74. Dünya Arsızındır Fırsat Pirsizin	75. Efendiler Bağ

<i>TRT Repertuarında Yer Alan ve Almayan Türküler</i>				
76. Eğer Benden Bab-ı Hikmet Sorarsan	77. Ela Gözlerini Sevdiğim Dilber	78. Elde Dügün Bayram Benim Neyime	79. Erzincan'dan Yolculuk	80. Evi Yalnız Bizden Destur Diliyor
81. Ey Dilber Aşk-ı Beyanım	82. Ey Hamamcı	83. Ey Güzeller Şahı Bir Abidesin	84. Eylen Turnam	85. Fani
86. Gahnut Yaylası	87. Gel Aslım Sorarsan	88. Geru	89. Gız Senin Derdinden Derbeder Oldum	90. Gittim
91. Gizlidir	92. Gönümün Gönümün Sultanı Canımın Canı	93. Gönümünden Ruhumdan Hiç Sormayın ki	94. Gönül Defterini Açtım Okuram	95. Gönül Dostun Divanına
96. Göremez Onlar	97. Görücü Muhammed Ali	98. Gözlerim Doldu	99. Göznum	100. Gül Cemalin Kabe Gibi Görmeyen Bilmez Seni
101. Güzellerin Meclisine	102. Güzel Yar	103. Haçkar Ana	104. Hakkım İsterem	105. Halife-i Ruyi Zemin
106. Hamdim	107. Hangi Rüzgar Esti Taş Yürekli Yar	108. Hatrı Hayalizde	109. Havuz Başının Gülleri	110. Hayal Meyan Olmuş
111. Hayat Veriyorsun	112. Hayırdır İnşallah	113. Hazreti Şah ile	114. Hiç Korkma	115. Hurufiye
116. Hz. İsmail'im	117. İmam Ağa	118. İmam Hüseyin	119. İmam Hüseynim	120. İpek Tellerine Gönül Bağladım
121. İsmini Sevdiğim	122. İşçi Geldim Almanya'ya Açtım	123. İşte Yetimlerin Yetimi	124. İyi Bil	125. Kahpe Dünya
126. Kara Kaşlar Siyah Gözler Bedir Üze	127. Kaşların İnce Mince	128. Kelmizi	129. Kerrarım Sensin	130. Kiblemdir Cemalin
131. Kırklar Meydanında Pirlere Var İdi	132. Kızılbel Sultanı	133. Kimden Öğüt Aldım	134. Kirpiğin Kaşına Değdiği Zaman	135. Kolkola Girmiş Geziyor
136. Kumaş mısın	137. Kutb-ı Âlem Gerçek Kişi	138. Kün	139. Küntü Kenzullahtan	140. Mehek Mehmet

<i>TRT Repertuvarında Yer Alan ve Almayan Türküler</i>				
141. Menekşe Ded	142. Mihraci Nebiye Varam	143. Mirac-1 Nebi	144. Muhabbet Dedğin	145. Muhammed'den Dörtbinbeşyüzyıl Evvel
146. Nadü Ali Gül	147. Nasılsınız	148. Necef Deryasından Bir Gemim Geldi	149. Nedendir	150. Nesimi
151. Nist	152. Olamam	153. Ondan Sor	154. Orman Kıbarı Değilsin Ürkek Ceylansın	155. Ölmeden Evvel Ölmüş Kişiyem
156. Peñ-i Al-i A	157. Per-vaneler Gibi	158. Rahman Sendedir	159. Reisim	160. Reyhani
161. Sabah Nama	162. Sabah Oldu Tan Yıldızı Atıyor	163. Sakın Ebrulerin	164. Sam Yelimi Vurdu	165. Sarı Çiçek
166. Seher Vakti Kalkan Kervan	167. Sen Bendesin Ben Sendeyim	168. Senin Derdin İle Cümle Cihan	169. Seyyid Hüseyin	170. Seyyit Sabunlu'nun Bahçesinde
171. Sır Şehri	172. Siyah Perçemini Dökmüş Yüzüne	173. Sor Beni	174. Süren Var Belki	175. Şah Şehit
176. Şepke'nin Kavakları	177. Şu Divane Gönlüm Bahar Çağında	178. Şu Hakikat Göz Önünde Görenlere Er Denirdi	179. Şu Tefsire Ben Bir Göz Attım	180. Şu Yüce Dağları Duman Kaplamış
181. Tel Gülüm	182. Tercan Kazası'ndan Gelen Bir Gelin	183. Ulu Dağlar Gibi Kar Olan Başım	184. Ulu Divandan Geldik	185. Üçlerdir
186. Üç Telli Turnam	187. Vardım Kırklar Kapısına	188. Varımdır Ali	189. Verene Bakın	190. Yaban Gülü
191. Ya İkrarım	192. Yapsın Da Görüm	193. Yar Sevmesi Sevaptır	194. Yarım İsmarlamış	195. Yaz Ayları Geldi Geçti
196. Yeşilova Yolun Gözler Geçerken	197. Yetiş	198. Yıllar Ev Yoldaş İdik Dost İdik	199. Yine Kırçalandı Dağların Başı	200. Yola Talip Olup Bağlandın İse

*Yukarıda TRT Repertuarında olan ve olmayan tüm türküler verilmiş olup bulgular kısmında değer tespit edilen türkülerin analizleri yapılmıştır.

Etik

Araştırmanın etik kurul izni KSÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 18.07.2023 Tarih ve 2023-28 sayılı oturumunda alınan 1 numaralı karar ile alınmıştır.

Bulgular

Âşık Davut Sulari'ye ait 200 türküye ulaşılmıştır. Bu türkülerin değerleri incelenmiş olup tema analizleri yapılmıştır. Bu tema analizleri değerlere karşılık gelen temalara göre yapılmıştır.

1. Sevgi Değeri Tespit Edilen Türküler

Tablo 3. Sevgi Değeri ve Aşk Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Hayırdır İnşallah	Sevgi	Aşk
Yar Sevmesi Sevaptır		
Ben Öyle Bir Mahbup Sevdim		
Bir Güzelin Aşığıyım		
Bu Dünya Bakidir		
Hayat Veriyorsun		
Güzel Yar		
Ben Bir Güzel Sevdim		
İsmini Sevdğim		
Ela Gözlerini Sevdğim Dilber		
Kaşların İnce Mince		
Olamam		
Ey Güzeller Şahı Bir Abidesin		
Güzellerin Meclisine		
Aşk Bir Padişahdır Sevda Veziri		
İpek Tellerine Gönül Bağladım		
Ahu Gözlüm Sana Ben Ben Demiştim		
Ey Dilber Aşk-ı Beyanım		
Sabah Namazında Gördüm		
Sen Bendesin Ben Sendeyim		
Bir Dilberin Sevdasıyla Yanarım Ben Yanarım		

Tablo 3'te Âşık Davut Sulari'ye ait sevgi değeri ve aşk teması tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 21'inin sevgi değeri ve aşk temasında olduğu gözlenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkükleri içerisinde, sevgi değeri ve aşk teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %10.50 olduğu görülmüştür.

Tablo 4. *Sevgi Değeri ve Birden Fazla Tema Tespit Edilen Türküler*

Türküler	Değerler	Temalar	
Deli Gönül	Sevgi	Aşk	Hasret
Ölmeden Evve Ölmüş Kişiyem		Farkındalık	Çaresizlik
Baban		Anlatı	Öğüt

Tablo 4'te Âşık Davut Sulari'ye ait türkülerin sevgi değerinde olup birden fazla tema tespit edilen türkülerin dağılımı verilmiştir. Sevgi değerinde olup aşk, hasret, farkındalık ve çaresizlik, anlatı ve öğüt temaları tespit edilen birer türkü olduğu incelenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkülerinin %0,50'sinin sevgi değeri, aşk ve hasret teması, sevgi değeri, farkındalık ve çaresizlik teması, sevgi değeri, anlatı ve öğüt temasında olduğu incelenmiştir. Sevgi değeri ve iki farklı temaya sahip olan türkülerin ise %1,5 olduğu gözlenmiştir.

Tablo 5. *Sevgi Değeri ve Tasavvufi Tema Tespit Edilen Türküler*

Türküler	Değerler	Temalar
Haçkar Ana	Sevgi	Tasavvufi
Biz Ezelden İkrar Verdik		
Benem		
İmam Hüseyin		
Varımdır Ali		
Süren Var Belki		
Mihraci Nebiye Varam		
Necef Deryasından Bir Gemim Geldi		
Bir Meleğin Yaktığını		
Orman Kibarı Değilsin Ürkek Ceylansın		
Bugün Hakikate Doğru Giderim		
Dada Dolan Git Sor Öğren		

Tablo 5’de Âşık Davut Sulari’ye ait sevgi değeri ve tasavvufi temada olduğu tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 12’sinin sevgi değeri ve tasavvufi temada olduğu gözlenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkülleri içerisinde sevgi değeri ve tasavvufi tema taşıdığı tespit edilen türküllerin %6 olduğu incelenmiştir.

Tablo 6. *Sevgi Değeri ve Hasret Teması Tespit Edilen Türküller*

Türküller	Değerler	Temalar
Kirpiğin Kaşına Değdiği Zaman	Sevgi	Hasret
Gönlümün Sultanı Canımın Canı		
Böyle İkrarınan Böyle Yolunan		

Tablo 6’da Âşık Davut Sulari’ye ait sevgi değeri ve hasret teması tespit edilen türküllerin dağılımı incelenmiştir. Bu türküllerin 3’ünün sevgi değeri ve hasret temasında olduğu görülmüştür. Tüm Âşık Davut Sulari türkülleri içerisinde, sevgi değeri ve hasret teması taşıdığı tespit edilen türküllerin %1,50 olduğu görülmüştür.

Tablo 7. *Sevgi Değeri ve Farkındalık Teması Tespit Edilen Türküller*

Türküller	Değerler	Temalar
Bir Ağanın Kapısında	Sevgi	Farkındalık

Tablo 7’de Âşık Davut Sulari’ye ait sevgi değeri ve farkındalık teması tespit edilen türküllerin dağılımı incelenmiştir. Bu türküllerin 1’inin sevgi değeri ve farkındalık temasında olduğu görülmüştür. Tüm Âşık Davut Sulari türkülleri içerisinde sevgi değeri ve farkındalık teması taşıdığı tespit edilen türküllerin %0,50 olduğu görülmüştür.

Tablo 8. *Sevgi Değeri ve Öğüt Teması Tespit Edilen Türküller*

Türküller	Değerler	Temalar
Şu Tefsire Ben Bir Göz Attım	Sevgi	Öğüt

Tablo 8’de Âşık Davut Sulari’ye ait sevgi değeri ve öğüt teması tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin sevgi değeri ve öğüt temasında olduğu incelenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkülerinde sevgi değeri ve öğüt teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

Tablo 9. Sevgi Değeri ve Sitem Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Hangi Rüzgar Esti Taş Yürekli Yar	Sevgi	Sitem

Tablo 9’da Âşık Davut Sulari’ye ait sevgi değeri ve sitem teması tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin sevgi değeri ve sitem temasında görülmüştür. Tüm Âşık Davut Sulari türkülerinde sevgi değeri ve sitem teması olduğu tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu gözlenmiştir.

Tablo 10. Sevgi Değeri ve Anlatı Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Hakkım İsterem	Sevgi	Anlatı
Siyah Perçemini Dökmüş Yüzüne		

Tablo 10’da Âşık Davut Sulari’ye ait sevgi değeri ve anlatı teması tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 2’sinin sevgi değeri ve anlatı temasında olduğu görülmüştür. Tüm Âşık Davut Sulari türkülerinde sevgi değeri ve anlatı teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %1 olduğu gözlenmiştir.

Tablo 11. Birden Fazla Değer ve Tek Tema Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler		Temalar
Biraz Evvel Toroslar'dan Bahsettin	Sevgi	Saygı	Sitem
Ayıptır	Sevgi	Öz Denetim	Tasavvufi

Tablo 11’de Âşık Davut Sulari’ye birden fazla değer ve tek tema tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin, sevgi-saygı değeri ve sitem teması ve sevgi-öz denetim değeri ve tasavvufi temada olan birer türkü olduğu görülmüştür. Tüm Âşık Davut Sulari türkülerinde sevgi-saygı değeri ve sitem teması ve sevgi-öz denetim değeri ve tasavvufi temada olduğu tespit edilen türkülerin

%0,50 olduğu görülmüştür. Tüm Âşık Davut Sulari türküleri içerisinde birden fazla değer ve tek tema taşıdığı tespit edilen türkülerin ise %1 olduğu gözlenmiştir.

Tablo 12. Sevgi Değeri ve Yakınma Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Gız Senin Derdinden Derbeder Oldum	Sevgi	Yakınma

Tablo 12’de Âşık Davut Sulari’ye ait sevgi değeri ve yakınma teması tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin sevgi değeri ve yakınma temasında olduğu incelenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türküleri içerisinde sevgi değeri ve yakınma teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

2. Dostluk Değeri Tespit Edilen Türküler

Tablo 13. Dostluk Değeri ve Tasavvufi Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Bağışla	Dostluk	Tasavvufi
Alan Kalmadı		
Kün		
Hazreti Şah İle		

Tablo 13’de Âşık Davut Sulari’ye ait dostluk değeri ve tasavvufi temada olduğu tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 4’ünün dostluk değeri ve tasavvufi temada olduğu incelenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türküleri içerisinde dostluk değeri ve tasavvufi tema taşıdığı tespit edilen türkülerin %2 olduğu görülmüştür.

Tablo 14. Dostluk Değeri ve Anlatı Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Yine Kırçalandı Dağların Başı	Dostluk	Anlatı

Tablo 14’te Âşık Davut Sulari’ye ait dostluk değeri ve anlatı temasında olduğu tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin dostluk değeri ve anlatı temasında olduğu incelenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türküleri

içerisinde dostluk değeri ve anlatı teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

Tablo 15. Dostluk Değeri ve Hasret Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Ahu gözlüm benim için	Dostluk	Hasret

Tablo 15'te Âşık Davut Sulari'ye ait dostluk değeri ve hasret teması tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1'inin dostluk değeri ve hasret temasında olduğu incelenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkülerini içerisinde dostluk değeri ve hasret teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

Tablo 16. Dostluk Değeri ve Sitem Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Yıllar Evvel Yoldaş İdik Dost İdik	Dostluk	Sitem

Tablo 16'da Âşık Davut Sulari'ye ait dostluk değeri ve sitem teması olduğu tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1'inin dostluk değeri ve sitem temasında olduğu gözlenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkülerini içerisinde dostluk değeri ve sitem teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

3. Dürüstlük Değeri Tespit Edilen Türküler

Tablo 17. Dürüstlük Değeri ve Sitem Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Bana Bu Seyahat Yolu	Dürüstlük	Tasavvufi

Tablo 17'de Âşık Davut Sulari'ye ait dürüstlük değeri ve tasavvufi tema tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1'inin dürüstlük değeri ve tasavvufi temada olduğu görülmüştür. Tüm Âşık Davut Sulari türkülerini içerisinde dürüstlük değeri tasavvufi tema taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu gözlenmiştir.

Tablo 18. *Dürüstlük Değeri ve Anlatı Teması Tespit Edilen Türküler*

Türküler	Değerler	Temalar
Nedendir	Dürüstlük	Anlatı

Tablo 18’de Âşık Davut Sulari’ye ait dürüstlük değeri ve anlatı teması tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin dürüstlük değeri ve anlatı temasında olduğu incelenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkülleri içerisinde dürüstlük değeri ve anlatı teması taşıdığı tespit edilen türküllerin %0,50 olduğu görülmüştür.

4. Sabır Değerinde Olan Türküler

Tablo 19. *Sabır Değeri ve Öğretici Tema Tespit Edilen Türküler*

Türküler	Değerler	Temalar
Hurufiye	Sabır	Öğretici

Tablo 19’da Âşık Davut Sulari’ye ait sabır değeri ve öğretici teması tespit edilen türküllerin dağılımı incelenmiştir. Bu türküllerin 1’inin sabır değeri ve öğretici temada olduğu gözlenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkülleri içerisinde dürüstlük değeri ve öğretici tema taşıdığı tespit edilen türküllerin %0,50 olduğu görülmüştür.

Tablo 20. *Sabır Değeri ve Tasavvufi Tema Tespit Edilen Türküler*

Türküler	Değerler	Temalar
Gönül Defterini Açtım Okuram	Sabır	Tasavvufi
Gel Aslım Sorarsan		
Çok Zordur		

Tablo 20’de Âşık Davut Sulari’ye ait sabır değeri ve tasavvufi temada olduğu tespit edilen türküllerin dağılımı incelenmiştir. Bu türküllerin 3’ünün sabır değeri ve tasavvufi temada olduğu gözlenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkülleri içerisinde, sabır değeri ve tasavvufi tema taşıdığı tespit edilen türküllerin %1,5 olduğu görülmüştür.

6. Saygı Değeri Tespit Edilen Türküler

Tablo 21. Saygı Değeri ve Yakınma Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Dünya Arsızındır Fırsat Pirsizin	Saygı	Yakınma

Tablo 21’de Âşık Davut Sulari’ye ait saygı değeri ve yakınma teması olduğu tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin saygı değeri ve yakınma temasında olduğu görülmüştür. Tüm Âşık Davut Sulari türkeleri içerisinde saygı değeri ve yakınma teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu gözlenmiştir.

5. Vatanseverlik Değeri Tespit Edilen Türküler

Tablo 22. Vatanseverlik Değeri ve Hasret Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
İşçi Geldim Almanya'ya Açtım	Vatanseverlik	Hasret

Tablo 22’de Âşık Davut Sulari’ye ait vatanseverlik değeri ve hasret teması olduğu tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin vatanseverlik değeri ve hasret temasında olduğu gözlenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türkeleri içerisinde vatanseverlik değeri ve hasret teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

Tablo 23. Vatanseverlik Değeri ve Yakınma Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Benim Bir Derdim Var	Vatanseverlik	Yakınma

Tablo 23’te Âşık Davut Sulari’ye ait vatanseverlik değeri ve yakınma temasında olduğu tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin vatanseverlik değeri ve yakınma temasında olduğu gözlenmiştir. Tüm Âşık Davut

Sulari türküleri içerisinde vatanseverlik değeri ve yakınma teması taşıdığı tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

5. Öz Denetim Değeri Tespit Edilen Türküler

Tablo 24. Öz Denetim Değeri ve Çalışkanlık Teması Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler	Temalar
Üçlerdir	Öz Denetim	Başarı

Tablo 24’de Âşık Davut Sulari’ye ait öz denetim değeri ve çalışkanlık temasında olduğu tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin öz denetim değeri ve çalışkanlık temasında olduğu gözlenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türküleri içerisinde öz denetim değeri ve çalışkanlık teması taşıyan türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

Tablo 25. Birden Fazla Değer ve Tema Tespit Edilen Türküler

Türküler	Değerler		Temalar	
Bilsin	Öz Dene- tim	Dürüstlük	Öğüt	Tasavvufi

Tablo 25’de Âşık Davut Sulari’ye ait birden fazla değer ve tema tespit edilen türkülerin dağılımı incelenmiştir. Bu türkülerin 1’inin birden fazla değer ve tema içerdiği incelenmiştir. Tüm Âşık Davut Sulari türküleri içerisinde, birden fazla değer ve tema tespit edilen türkülerin %0,50 olduğu görülmüştür.

Tüm tablolar değerler açısından incelendiğinde, 66 Âşık Davut Sulari türküsünde değer olduğu incelenmiştir. Bu türkülerin %23’ünün sevgi, %3,50’sinin dostluk, %2’sinin sabır, %1’inin dürüstlük ve vatanseverlik, %0,50’sinin ise saygı, sevgi-saygı, sevgi-öz denetim, öz denetim ve öz denetim-dürüstlük değerlerinde olduğu görülmüştür.

Tüm tablolar değer ve temaları açısından incelendiğinde ise; sevgi değeri, aşk temasında olduğu tespit edilen türkülerin %10,50, sevgi değeri, tasavvufi tema olduğu tespit edilen türkülerin %6, dostluk değeri, tasavvufi temada olduğu tespit edilen türkülerin %2, sevgi değeri, hasret temasında olduğu tespit edilen türkülerin

%1,50, sabır değeri, tasavvufi tema ve sevgi değeri, anlatı temasında olduğu tespit edilen türkülerin %1, sevgi-saygı değeri, anlatı teması, sevgi-öz denetim değeri, tasavvufi tema, sevgi değeri, aşk ve hasret teması, sevgi değeri, farkındalık ve çaresizlik teması, sevgi değeri, öz denetim ve tasavvufi tema, sevgi değeri, farkındalık teması, sevgi değeri öğüt teması, sevgi değeri, sitem teması, sevgi değeri yakınma teması, dostluk değeri, anlatı teması, dostluk değeri, hasret teması, dostluk değeri, sitem teması, dostluk değeri, tasavvufi tema, dürüstlük değeri, anlatı teması, sabır değeri, öğretici tema, sabır değeri, yakınma teması, vatanseverlik değeri, hasret teması, vatanseverlik değeri, yakınma teması, öz denetim değeri, çalışkanlık teması, sevgi değeri, anlatı ve öğüt, saygı değeri, yakınma temaları tespit edilen türkülerin ise %0,50 olduğu incelenmiştir.

2. Alt Probleme İlişkin Bulgular

1. Adalet

Toplumsal iş birliğini sağlamak amacıyla belli kısıtlamaları içeren ilkeler üzerinde anlaşmaya varmak için tasarlanmış argümanlardır (Rawls, 2020: 3). Buradan hareketle adaletin toplumun düzenini sağladığı anlaşılmaktadır. Çalışmamızda incelenen türkülerden “adalet” değeri kapsamında bulguya rastlanmamıştır.

2. Dostluk

Dostluk; iki ya da daha fazla bireyin birbiri ile kurduğu derin bağ ve sevgi olarak tanımlanabilir (Thomas, 1987: 217). Tilmann-Healy (2003: 731) dostluğu gönüllülük esasına dayanan bir bağ olarak tanımlamıştır. Sitem, öfkelenmeden bireylerin tek taraflı yapmış olduğu hareket veya söylediği söze karşın alınganlık ve üzüntü duygularını sözler ile belirtmesidir (Hussein, 2022). Çalışmada 7 türküde “*dostluk*” değeri ile ilgili ifadeler olduğu incelenmiştir. bu değer ile ilgili Âşık Davut Sulari’ye ait türkülerden bazıları aşağıdaki dizelerde görüldüğü şekilde örneklendirilmiştir:

“Yıllar Evvel Yoldaş İdik Dost İdik” adlı türkü örneğinde “dostluk” değeri, “sitem” temasında olan türkü aşağıdaki şekildedir:

“Yıllar evvel yoldaş idik dost idik
Demek dostu sormak zor Hamit Çine
Duydum emekliye ayrılmışsınız
Bazen mektup ile sor Hamit Çine”

“Yıllar Evvel Yoldaş İdik Dost İdik” adlı türküde, “Yıllar Evvel Yoldaş İdik Dost İdik” ifadesinde dostluk değerinin açık şekilde olduğu göze çarpmaktadır. “Demek dostu sormak zor Hamit Çine, Duydum emekliye ayrılmışsınız” ifadelerinde sitem teması olduğu incelenmiştir.

3. Dürüstlük

Dürüstlük doğruyu söyleme ve verilen sözleri tutma eğilimidir (Hugh-Jones, 2016: 99). Dürüstlüğün insani ilişkileri düzenlemesi açısından önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Anlatı temalı türkülerde bölgeye (efsaneler, destanlar) ya da bireye özgü konuların anlatı şekli ile ele alındığı türkülerdir (Vural, 2013). Araştırmada 2 türküde “dürüstlük” değeri ile ilgili ifadeler olduğu incelenmiştir. Bu değer ile ilgili Âşık Davut Sulari’ye ait türkülerden bazıları aşağıdaki dizelerde görüldüğü şekilde örneklendirilmiştir:

“Nedendir” adlı türkü örneğinde, “dürüstlük” değeri ve “anlatı” teması aşağıdaki dizelerde görüldüğü gibi örtük bir şekilde belirtilmiştir:

“Ne Muhammed bildik ve nede Ali
Her birimiz olduk bir karaçalı
Boynumuzda vardır çoluk çocuk ahvali
Çeşit mahlukata gittik nedendir”

“Ey Davut Sulari sen seni tanı
Sakın hiç kimseye etme bühtanı
Eğer biliyorsan On İki İmam’ı
Çeşit Devir Çağa kattık neden

“*Nedendir*” adlı türküde “*Sakin hiç kimseye etme bühtanı*” ifadesinde “*bühtan*” sözcüğü “*suçlama, iftira atma*” anlamına gelmekte olup “*dürüstlük*” değerinin vurgulanmış olduğu genel olarak türkünün teması incelendiğinde ise “*anlatı*” temasında olduğu görülmüştür. “Anlatı” temasında ise yanlış bir yolda gidildiği, kişinin kendini tanınması ve yalan söylememesi gerektiği anlatılmaktadır.

4. Öz Denetim

Öz denetim, benliğin bireyin kendisi tarafından düzenlenmesi, davranışsal ve duygusal olarak bireyin uzun vadeli hedeflere ulaşmasında kendini kontrol etmesidir (Duckworth, 2011: 2639). Araştırmada 2 türkü içerisinde “öz denetim” değerine ilişkin ifadeler olduğu incelenmiştir. Bu değer ile ilgili Âşık Davut Sulari’ye ait türkülerden bazıları aşağıdaki dizelerde görüldüğü şekilde örneklendirilmiştir:

“*Üçlerdir*” adlı türkü örneğinde, “öz denetim” değeri, “başarı” temasına şu şekilde değinilmiştir:

*“Davut Sulari'yem gördüğüm derem
Gözlüye gözlüyem görmeze körem
Caht edem ki Maksut menzile erem
Dar günde destimden tutan Üçler'dir”*

*“Azmettim yoluma Bağın'e vardım
Şah dedemin namu nişanın gördüm
Gemiyi Taş etmiş hükmüne erdim
Bu kulu sürüye katan üçlerdir”*

“*Üçlerdir*” adlı türküde “*Caht edem ki Maksut menzile erem*” adlı ifadede “öz denetim” değerinin olduğu “*Azmettim yoluma Bağın'e vardım*” ifadesinde ise “başarı” temasının olduğu incelenmiştir.

5. Sabır

Sabır, bir kişinin hayal kırıklığı, acı ve sıkıntı karşısında sakince beklemesidir. Zamansal olarak bekleme eylemi olarak ifade edilmesine rağmen doğrudan zamana odaklanmayan (Schnitker, 2012: 263) veya uzun vadeli sürece gösterilen bir tepki olarak yorumlanmasının daha doğru olduğu söylenebilir. Yakınma, bir durumdan memnuniyetsizlik durumu sonucu durumdan şikayetçi olmaktır (Şimşek, 2018). Araştırmada 3 türküde içerisinde “*sabır*” değeri ile ilgili ifadeler olduğu incelenmiştir. Bu değer ile ilgili Âşık Davut Sulari’ye ait türkülerden bazıları aşağıdaki dizelerde görüldüğü şekilde örneklendirilmiştir:

“*Gönül Defterini Açtım Okuram*” adlı türkü örneğinde, “*sabır*” değeri ve “*tasavvufi*” temada olan türkü aşağıdaki gibi örneklendirilmiştir:

*“Dünyada gerektir ahiret başta
Ne gezersin gardaş dağ ile dağta
Nefsin ile uğraş dur sen savaşta
Sabır külüngüynen gir bak neler var*

*Davut Sulari’yem hey hey çevrildim şaha
Üstadımlan gettim yar yar ulu divana
Düldülü ali’yle hey hey devri devrana
Girebilir isen gir bak neler var”*

“*Gönül Defterini Açtım Okuram*” adlı türküde “*Sabır külüngüynen gir bak neler var*” ifadesinde sabır değerinin “*Üstadımlan gettim yar yar ulu divana*” ifadesinde ise “*tasavvufi*” temanın olduğu görülmüştür.

6. Saygı

Saygı, çocukluktan itibaren doğrudan ya da örtük olarak öğretilen başkalarının hakkını gasp etmemek, bireylere, geleneklere veya kültüre gösterilen özen olarak tanımlanabilir (Dillon, 2003: 1). Saygının Türk toplumunda yıllar içinde süregelen önemli bir değer olduğu söylenebilir. Araştırmada 1 türkü içerisinde “*saygı*” değerine ilişkin ifadeler olduğu incelenmiştir. Bu değer ile ilgili Âşık Davut

Sulari'ye ait türkülerden bazıları aşağıdaki dizelerde görüldüğü şekilde örneklendirilmiştir:

“*Biraz Evvel Toroslar'dan Bahsettin*” adlı türkü örneğinde “*hem saygı hem de sevgi*” değeri mevcuttur. Aşağıdaki gibi örneklendirilmiştir:

*Barazama dağı zifiri kara
Sordum gittim mihman oldum muhtara
Konu komsu koştı geldi bir ara
Sevgi saygı hürmet çok Kumru Hanım”*

“*Biraz Evvel Toroslar'dan Bahsettin*” adlı türküde “*Sordum gittim mihman oldum muhtara*” adlı ifadede “*Mihman*” sözcüğü Farsça bir sözcük olup dizede “*konuk olmak*” anlamı taşımakla beraber (TDK, 2021). “*Sevgi saygı hürmet çok Kumru Hanım*” cümlesi ile “*sevgi*” ve “*saygı*” değerine açık bir şekilde vurgu yapıldığı tespit edilmiştir.

“*Dünya Arsızın Fırsat Pirsizin*” adlı türkü örneğinde “*saygı*” değeri “*yakınma*” teması aşağıdaki dizelerde görüldüğü gibi belirtilmiştir:

*Mazlum Davut Sulari'yi yaratır
Gelen günler geçen geçen günü aratır
Aradan kalktı mı hürmetle hatır
Sarıp da solmak mı bu da mı hayat”*

*Dünya arsızındır hey dost fırsat pirsizin
Rağbet yalancının da refah arsızın
Azap yoksulundur hey dost göçük yersizin
Sefil sergan olmak bu da mı hayat”*

“*Dünya Arsızın Fırsat Pirsizin*” adlı türküde “*Aradan kalktı mı hürmetle hatır*” ifadelerinde “*hürmet*” sözcüğü “*saygı*” değerini ifade etmekte olup bu değere açık bir şekilde vurgu yapıldığı incelenmiştir. “*Sefil sergan olmak bu da mı hayat*” ifadesinde ise “*yakınma*” teması olduğu belirlenmiştir.

7. Sevgi

Sosyal bir varlık olan için insan için doğal bir ihtiyaç niteliğinde olan sevgi, Moslow'un sıraladığı hiyerarşik insan gereksinimleri üçgeninde fizyolojik ve güven gereksiniminden sonra gelen bir değerdir. Bu değer ilgi, hoşgörü, tahammül etme ile ilgilidir (Özmen, 1999: 194). Farkındalık, bireyin sahip olduğu bilgi, yapabileceklerinin bilincinde olmasıdır (Özsoy ve Günindi, 2011). Araştırmada 47 türkü içerisinde “sevgi” değerine ilişkin ifadeler olduğu incelenmiştir. Bu değer ile ilgili Âşık Davut Sulari’ye ait türkülerden bazıları aşağıdaki dizelerde görüldüğü şekilde örneklendirilmiştir:

“Bir Ağanın Kapısında” adlı türküde “sevgi” değeri ve “farkındalık” temasının olduğu incelenmiştir. Bu değer ve tema aşağıdaki dizelerde görüldüğü üzere belirgin bir şekilde vurgulanmıştır:

“Bir ağanın kapısında
Olmaya çalışmaktayım
Verdiği metahım ele
Almaya çalışmaktayım”

“Kız ar mısın warvay Hıdır?
Bu muhabbet yoldur budur
İstersen kız ister kudur
Sevmeye çalışmaktayım”

“Bir Ağanın Kapısında” adlı türküde *Sevmeye çalışmaktayım*” ifadesinde “sevgi” değerinin açık bir şekilde vurgulandığı saptanmıştır. “Bir ağanın kapısında olmaya çalışmaktayım” ifadesinde ise “farkındalık” teması olduğu görülmüştür. “Şu Tefsire Ben Bir Göz Attım” adlı türkü örneğinde, “sevgi” değeri belirgin bir şekilde belirtilmiştir olup “öğüt” temasının mevcut olduğu incelenmiştir.

“Davut Sulari der Alameyi Hakk
Hakk kimde olursa Hakk saklar mutlak
Şöyle bir gözün aç bu aleme bak
Ben gibi aşıklar sevdaya gider”

“*Şu Tefsire Ben Bir Göz Attım*” adlı türküde “*Ben gibi aşıklar sevdaya gider*” cümlelerinde “sevgi” değerinin “*Şöyle bir gözün aç bu aleme bak*” ifadesinde ise “*öğüt*” teması olduğu belirlenmiştir.

“*Ölmeden Evvel Ölmüş Kişiyem*” adlı türkü örneğinde, “sevgi” değeri “*çaresizlik*” ve “*farkındalık*” temaları verilmiştir:

*İtibarsız bu han bir fani devran
Soyum sülbüm bütün dökmüş yaşlı kan
Ne mekânı vardır ne sever cihan
Ölmeden evvel ölmüş kişiyem*

*Evlâdu Ali-ye hürmet kalkınca
Bu Seyyidden ters göz dönüp bakınca
Evin yıkıp otlarını yakınca
Sineme her derdi almış kişiyem*

“*Ölmeden evvel ölmüş kişiyem*” adlı türküde “*Ne mekânı vardır ne sever cihan*” ifadesinde “sevgi” değeri “*Ölmeden evvel ölmüş kişiyem*” ifadesinde “*çaresizlik*” teması, “*Sineme her derdi almış kişiyem*” ifadesi ile “*farkındalık*” temasının olduğu göze çarpmaktadır.

8. Sorumluluk

Sorumluluk, bireyin üzerinde olan herhangi bir işi sonuna kadar yapma veya yapmaya çalışması isteğine dayalı olan bir değerdir (Özen, 2015: 8). Sorumluluk değerinin bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılmaya çalışılması bu duygunun kalıcı olabilmesi açısından önem arz ettiği düşünülmektedir. Ancak Âşık Davut Sulari türkülerinde sorumluluk değerine rastlanmamıştır.

9. Vatanseverlik

Vatanseverlik milleti birleştiren bir bağıdır (Canovan, 2000: 415). Yıldırım (2006: 23) vatan severliği bir insanın ülkesini anlamlı ve değerli bulması olarak tanımlamaktadır. Vatanseverliğin Türk Milleti açısından önemli bir yerde olduğundan bahsedilebilir. Âşık Davut Sulari’nin de türkülerinde bu değer üzerine de eğilim gösterdiğini söylemek mümkündür. Araştırmada 2 türkü içerisinde “*vatanseverlik*”

değerine ilişkin ifadeler olduğu incelenmiştir. Bu değer ile ilgili Âşık Davut Sulari'ye ait türkülerden bazıları aşağıdaki dizelerde görüldüğü şekilde örneklendirilmiştir:

“İşçi Geldim Almanya'ya Açtım” adlı türkü örneğinde “vatanseverlik” değeri ve “hasret” teması aşağıdaki şekildedir:

*“Nürnberg'te fabrikaya aldılar
Yavrularım Türkiye'mde kaldılar
Hasret mektubunu bana saldılar”*

*“Gidem gardaş gidem anavatana
Bu diyarlar mesken olur mu bana”*

“İşçi Geldim Almanya'ya Açtım” adlı türküde “Gidem gardaş gidem anavatana Bu diyarlar mesken olur mu bana” ifadesinde “vatanseverlik” değeri, “Yavrularım Türkiye'mde kaldılar Hasret mektubunu saldılar” ifadesi ile “hasret” temasının vurgulanmış olduğu saptanmıştır.

10. Yardımseverlik

Yardımseverlik toplumu kaynaştıran ve birlik beraberliğe dayalı sağlam temeller atan değerlerden biridir (Sönmez ve Akıncan, 2013: 106). Rachman (1978: 1) yardımseverliği bireylerin bir işi zorlanmadan veya rahatsız olmadan yapabilmesi yapılacak olan eylemlerinde başarılı olabilmesi için sunulan maddi manevi destek olarak tanımlamaktadır. Bu bilgilerden yola çıkarak yardımseverliğin toplumsal yaşamı kolaylaştıran ve insani ilişkileri düzenleyen bir yönünün olduğu söylenebilir. Çalışmada incelenen türkülerden “yardımseverlik” değerine dair bulguya rastlanmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan araştırmada Âşık Davut Sulari'ye ait TRT repertuvarında yer alan ve almayan 200 türkü 2018 yılı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan müzik dersi öğretim programında (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9, 10, 11, 12 sınıflar) yer alan

“adalet”, “dostluk”, “dürüstlük”, “öz denetim”, “sabır”, “saygı”, “sevgi”, “sorumluluk”, “vatanseverlik” ve “yardımseverlik” olmak üzere toplam on kök değer olarak yer alan değerlere göre analiz edilmiş olup değer tespit edilen türkülerin tematik değerlendirmeleri yapılmıştır.

Bu bilgiler ışığında; Âşık Davut Sulari türkülerinde “sevgi” değerinin en yoğun olarak incelenen değer olduğu, “dostluk, sabır ve dürüstlük” (sabır ve dürüstlük değerleri aynı sayıda) değerlerinin sırası ile “sevgi” değerini yoğunluk açısından takip ettiği, en az görülen değer ise “sevgi-saygı, sevgi-öz denetim, öz denetim ve öz denetim-dürüstlük” değerleri olduğu incelenmiştir. İncelenen değerlerin yanı sıra “adalet, sorumluluk ve yardımseverlik” değerinde ise hiç türkü olmadığı ortaya çıkmıştır.

Değer tespit edilen türküler temaları açısından incelendiğinde ise türkülerde en yoğun olan değer ve temanın “sevgi” değeri, “aşk” teması olduğu, “sevgi” değeri ve “tasavvufi” temada olan türkülerin azımsanmayacak düzeyde olup ikinci en yoğun değer ve tema olduğu, “sevgi-saygı değeri, anlatı teması, sevgi-öz denetim değeri, tasavvufi tema, sevgi değeri, aşk ve hasret teması, sevgi değeri, farkındalık ve çaresizlik teması, sevgi değeri, öz denetim ve tasavvufi tema, sevgi değeri, farkındalık teması, sevgi değeri öğüt teması, sevgi değeri, sitem teması, sevgi değeri yakınma teması, dostluk değeri, anlatı teması, dostluk değeri, hasret teması, dostluk değeri, sitem teması, dostluk değeri, tasavvufi tema, dürüstlük değeri, anlatı teması, sabır değeri, öğretici tema, sabır değeri, yakınma teması, vatanseverlik değeri, hasret teması, vatanseverlik değeri, yakınma teması, öz denetim değeri, çalışkanlık teması, saygı değeri, yakınma teması ve sevgi değeri, anlatı ve öğüt” temalarında olan türkülerin ise en az yoğunlukta olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar ışığında, türkülerde incelenen değerlerin belirlenmesi sonucunda incelenen temaların, birbiriyle doğru orantı göstermekte ve birbirini destekler nitelikte olduğu, yanı sıra bu türkülerin müzik derslerinde değerleri yansıtması açısından kullanılabileceği söylenebilir.

Araştırmamızın bulgularından elde edilen sonuçlar, önceden yapılan bazı araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Türküler genel anlamda incelendiğinde örneğin Neşet Ertaş türkülerindeki sosyal bilgiler dersi değerleri ile ilgili yapılan bir yüksek lisans tezinde (Dilek, 2019), “*sevgi*” değerinin diğer tüm değerlerden fazla olduğu tespit edilmiş olup “*adalet*” değerinin ise en az sayıda olduğu görülmüştür. TRT Türk halk müziği repertuvarındaki türkülerin müzik öğretim programlarındaki değerlere göre incelendiği yüksek lisans tezinde, “*sevgi*” değerinin diğer değerlerden daha fazla olduğu “*adalet*” değerinin ise en az sayıda olduğu sonucuna varılmıştır. Barış Manço eserlerindeki değerlerin incelendiği çalışmada ise yine en fazla “*sevgi*” değerinin işlenmiş olduğu görülmüştür (Üztemur ve ark., 2021). Bitlis türkülerinde aşk, ayrılık ve sosyal hayat temalarını işleyen Şengül’ün (2017) makale çalışmasında en fazla işlenen temanın “*aşk*” teması olduğu saptanmıştır. Terzioğlu ve arkadaşlarının (2023), Âşık Davut Sulari’ye ait 18 türkünün incelenmiş olduğu makale çalışmasında en yoğun işlenen değer “*sevgi*” değeri olduğu, en az işlenen değerlerin ise “*merhamet, şefkat, tevazu, bağışlayıcılık ve tutumluluk*” olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızın bulgularından elde edilen sonuçlar, önceden yapılan bazı araştırmaların sonuçlarıyla ise farklılıklar göstermektedir. Teke yöresi geleneksel halk türkülerinin incelendiği bir çalışmada, Teke yöresine ait olan geleneksel halk türkülerini Schwartz’ın değerleri kapsamında incelenmiş olup bu türkülerde “*hazcılık, geleneksellik, iyilikseverlik, uyarılım, güvenlik, başarı, evrenselcilik, güç, uyma ve özyönelim*” değerlerinin mevcut olduğu ortaya çıkmıştır (Yardımcı ve Uslu, 2015). İçerik analizinin yapılmış olduğu türkülerin değerler eğitimi kapsamında incelendiği çalışmada türkülerde 22 değer belirlenmiş olup türkülerin öğrencilere değerler eğitimi aktarmada işlevsel bir boyutunun olabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Arıcı ve Er, 2017). Araştırmalardan kısmen ortak sonuçlar elde edilmiş olsa da birtakım farklı sonuçların da mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle Teke yöresi geleneksel halk türkülerinin incelenmiş olduğu çalışmada, türküler Milli Eğitim Bakanlığı müzik öğretim programının haricinde Schwartz’ın değerleri kapsamında

incelenmiştir. Dolayısı ile de araştırma ile benzer olmayan değerlerin yoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda birtakım önerilerde bulunulabilir. Bunlar;

1. Eğitim bilimleri alanında oldukça önemli bir yeri kapsayan değerler ve kültür aktarıcıları olarak âşıklar ile ilgili yeterince çalışma yapılmadığı incelenmiştir. İlgili konu ile alakalı literatüre daha fazla çalışma kazandırılabilir.
2. Müzik ders kitaplarında âşıklar ve evrensel veya milli değerler ile alakalı ayrı bir ünite oluşturularak türküler aracılığı ile değerlerin bireylere öğretilmesi kolaylaştırılabilir.
3. Türküler, tematik anlamda toplum yaşantısı, inanışları ve kültürünü yansıtan önemli öğeleri barındırmaktadır. Ayrıca müzik eğitiminde de önemli araçlardan biridir. Bu açıdan bakıldığında araştırmamızdan Milli Eğitim Bakanlığı müzik ders kitaplarına kaynaklık etmesi yönüyle yararlanılabilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, N. (2009). Türk halk şiirinde biçim ve tür sorunu. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(3-4), 133-186., s151.
- Arıcı, A. F., & Züleyha, E. R. Değerler Eğitimi Aracı Olarak Türküler: Bir İçerik Analizi. *İv. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 19.
- Arslan, M. (2015). Kültürel Belleğin Uzman Taşıyıcıları Olarak Âşıklar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(1), 1-6.
- Arvas, A. (2015). Gezgin Bir “Alevî Dedesi”: Âşık Davut Sularî. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (74), 199-209.
- Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O., & Bülbül, M. Ş. (2017). Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi Örneği. *Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty*, (30).
- Bolat, Y. (2016). Sosyal Değerleri ve Değerler Eğitimi Anlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(29), 322-348.
- Bozkurt E. (2019). Karakter Eğitimi ve Değerler Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar, Karakter Ve Değerler Eğitimi, Ed; Özer, B. 1. Baskı, PEGEM AKADEMİ, Ankara. S. 20.
- Bozok, B. (2010). İlköğretim 8. Sınıf Görsel Sanatlar Dersinde Milli Değerlerin Kazanılmasında Milli Bayramlarımızın Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Britten, F. I. (2023). Fuzûlî'nin Türkçe Divan'ında ve Shakespeare'in Sonelerinde Aşk Teması. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (10), 58-67.
- Bulut, S. (2019). *TRT Türk Halk Müziği Repertuvarındaki Türkülerin Müzik Öğretim Programlarındaki Değerlere Göre Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Trabzon.
- Canovan, M. (2000). Patriotism Is Not Enough. *British Journal Of Political Science*, 30(3), 413-432.
- Cihan, N. (2014). Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış. *Electronic Turkish Studies*, 9(2).
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Siyasal kitabevi.
- Çapan, P. (2009). Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'unda Tematik Olarak Aşk. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4, 7., s. 227.
- Çelebi, N. (1986). 20. Konya Aşıklar Bayramı'na Katılan Aşıklar Üzerinde Yapılan Sosyolojik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 227-250.
- Dilek, O. (2019). *Neşet Ertaş Türkülerindeki Sosyal Bilgiler Dersi Değerleri* (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).
- Dillon, R. S. (2003). Respect.
- Duckworth, A. L. (2011). The Significance Of Self-Control. *Proceedings Of The National Academy Of Sciences*, 108(7), 2639-2640.
- Erkan, S. (2012). *Anadolu Sahası Köroğlu Anlatılarında Tema ve Ezgi Meselesi*. Doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Franco, Z. E., Blau, K., & Zimbardo, P. G. (2011). Heroism: A conceptual analysis and differentiation between heroic action and altruism. *Review of general psychology*, 15(2), 99-113.
- Göher Vural, F. (2011). Türk Kültürünün Aynası: Türküler. *Fine Arts*, 6(3), 397-411.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning And Teaching About Values: A Review Of Recent Research. *Cambridge Journal Of Education*, 30(2), 169-202.
- Hugh-Jones, D. (2016). Honesty, Beliefs About Honesty, And Economic Growth In 15 Countries. *Journal Of Economic Behavior & Organization*, 127, 99-114.
- Hussein, H. M. (2022). The concept of reproach in the Poetry of Necati Cumalı: Necati Cumalı'nın Şiirlerinde Sitem Anlayışı. *Journal of the College of Languages (JCL)*, (45), 305-323.
- Janis I L (1943) Meaning and the study of symbolic behavior, *Psychiatry*, 6, 425-439.
- Karagöz, B. (2013). İlköğretim Öğrencilerine Değerlerin Okul Şarkıları Yoluyla Kazandırılması. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kınık, M. (2011). Bir İletişim Aracı Olarak Türk Halk Müziği ve Türküler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 2(1).
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). 1-8. Sınıf ve 9-12. Sınıf Müzik Dersi Öğretim Programı
- Oktay, A. (2018). Âmid-İ Sevdâ Gazetesindeki Şiirlerde Tematik Bir İnceleme. *Turkish Studies*, 13, 12, 293.
- Özen, Y. (2015). Sorumluluk eğitimi. *Ankara: Vize Yayıncılık*.
- Özkan, U. B. (2019). Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi. *Ankara: Pegem Akademi*, 4.
- Özmen, F. (1999). Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Duyuşsal Alanın Önemi. Sevgi Eğitimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 193-198.

- Özsoy, G., & Günindi, Y. (2011). Okulöncesi öğretmen adaylarının üstbilişsel farkındalık düzeyleri. *İlköğretim Online*, 10(2), 430-440.
- Öztürk, E., & Can, A. A. (2020). The Effect of Music Education on the Social Values of Preschool Children. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 15(5), 1053-1064.
- Rachman, S. (1979). The Concept Of Required Helpfulness. *Behaviour Research And Therapy*, 17(1), 1-6.
- Rawls, J. (2020). *A Theory Of Justice*. Harvard University Press.
- Seddig, D., & Davidov, E. (2018). Values, Attitudes Toward İnterpersonal Violence, And İnterpersonal Violent Behavior. *Frontiers İn Psychology*, 9, 604.
- Schnitker, S. A. (2012). An Examination Of Patience And Well-Being. *The Journal Of Positive Psychology*, 7(4), 263-280.
- Schwartz, S. H. (1994). Are There Universal Aspects İn The Structure And Contents Of Human Values? *Journal of social issues*, 50(4), 19-45.
- Sönmez, Ö. F., & Akıncan, N. (2013). Ortaokul Öğrencilerinin “Yardımseverlik” Değeri İle İlgili Metefor Algıları. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, (7), 105-120.
- Şengül, M. B. (2017). Bitlis Türkülerinde Aşk, Ayrılık Ve Sosyal Hayat. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 315-332.
- Şimşek, Y. (2018). Cahit Külebi Şiirlerinde Mekânın Poetikası. *Journal Of International Social Research*, 11(60).
- Terzioğlu, A. M., Demirel, S., ve Lehimler, E. (2023). Examination of Asik Davut Sulari Turkish Folk Songs in the Context of Values Education. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 31(1), 38-47.
- Thomas, L. (1987). Friendship. *Synthese*, 217-236.
- Tillmann-Healy, L. M. (2003). Friendship As Method. *Qualitative inquiry*, 9(5), 729-749.
- Uçan, Ali. (1997)., Müzik Eğitimi Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1997.
- Üztemur, S., Seviğen, E., & İnel, Y. (2021). “Barış Abi” yle Değer Öğretimi: Barış Manço Eserlerinde Değerler. *Başkent University Journal Of Education*, 8(1), 93-103.
- Vural, T. (2013a). Konya türkülerindeki konular. *TheJournal of SocialScienceStudies*, 6(4), 743-758.
- Vural, T. (2018b). Türkülerdeki Göç Algısı. *Sahne ve Müzik*, (6), 1-12.
- Yalsızuçanlar, S. (2018). *Efendiler Bağı: Davut Sulari Yaşamı ve Şiirleri*. Mevsimler Kitap.
- Yardımcı ve Uslu, E. (2015). Teke Yöresi Geleneksel Halk Türkülerinin Değerler Bağlamında İncelenmesi.
- Yıldırım, S. (2006). TSK Vatandaşlık Bilinci ve Vatan Sevgisi Eğitiminin Analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayıncılık.

Extended Abstract

Values are societal principles that hold crucial importance in regulating individuals' relationships, organizing the structure of a society, fostering healthy connections among individuals, and preserving harmony within these relationships. They stem from individuals' biological needs, facilitate interactions between individuals, address societal needs, and guide their decision-making. The instruction of values to individuals is achieved through values

education. Values education is an intentional and purposeful form of education aimed at strengthening individuals' connection with society and enabling them to lead a life in harmony with the community. This education starts in the family and continues in schools. While families form the foundation of values education, schools play a crucial role in shaping individuals' lives.

In order to impart values education systematically in schools, value-based learning outcomes have been incorporated into the curriculum of all levels, including primary, middle, and high school programs. In the 2018 revised curriculum of the Ministry of National Education, values have been classified under ten main headings. These values are Justice, friendship, honesty, self-discipline, patience, respect, love, responsibility, patriotism, and helpfulness.

Values are present in all educational programs. All subjects are considered important for passion on values to individuals, but music lessons are particularly noteworthy due to their ability to appeal to multiple senses, making it easier to transmit values to individuals.

The primary mission of the education system is to ensure the passing of culture to future generations. In order to preserve the existence of society and its culture, future generations need to be equipped not only with knowledge and skills but also with values. Only through a solid education can individuals be raised to be harmonious, tolerant, respectful, patriotic, and self-improving, while maintaining harmony with their surroundings. With the pleasure that art brings, this education can be transformed from being mandatory to being delivered to children with enthusiasm and enjoyment, making it a desired and willingly embraced experience. It is believed that imparting these values to children through music education can be an effective way to ensure the permanence of learning.

In music education, values can be taught to individuals through various music genres such as children's songs, national anthems, Sufi music, Turkish Folk Music, and Classical Music, as well as through educational materials prepared and distributed to schools by the Ministry of National Education.

When Turkish history is examined, it reveals that the lives of the Turks began with conquests, and over time, they had the opportunity to expand their territories and spread to vast geographical areas by acquiring new lands as their homeland. The Turks, whose homeland is Central Asia, continue to live today in many autonomous communities within the seven Turkic Republics, under the administration of various states, and as minority groups. Their extensive spread across diverse geographical regions has allowed them to assimilate various accumulations and a wide range of cultures into their own. This diversity and accumulation have also been reflected in Turkish Folk Music.

Turkish folk music reflects the collective emotions and thoughts of society, conveying sincerity, enthusiasm, and lived experiences through its musical structure, melodies, and lyrics. As a result, Turkish folk music has become an effective means of communication, contributing significantly to the life of the society. Indeed, the lyrics in Turkish Folk Music, originating from the community itself, serve not only as a means to convey the melodic aspect of the song but also reflect the sentiments of the people and play a significant role in passing the values onto individuals.

Turkish Folk Music holds significant importance in reflecting the values rooted within Turkish cultural life, owing to its rich historical past, strong foundations, and its incorporation of a wide range of diverse expressions unique to the Turkish people. It is believed

that within this genre, the "aşıklar" (traditional Turkish folk poets and minstrels) play a crucial role in transmitting values from one generation to another within society. The importance of themes explored in Turkish folk songs is considered to be as significant as the values they convey. This is because themes provide listeners or singers with insights into the overall content and message of the songs.

Themes refer to the main idea, central concept, or subject matter explored in a piece of work. Themes can also be defined as the general ideas that the lyricist or songwriter intends to convey in a piece of work. Themes in a text are not limited to fixed or uniform verbal word groups; they can be conveyed through various forms and patterns within the text. Themes can be found not only in various works such as poems, texts, and films but also in music, including its sub-genre, Turkish Folk Music, which comprises vocal pieces. Love, homesickness (gurbet), longing, heroism, and Sufistic themes are among the most well-known themes.

The theme of love refers to intense affection felt between two individuals and one-sided affection towards someone, or profound love directed towards Allah, prophets, or individuals whose thoughts or beliefs are embraced. This theme is one of the most commonly explored themes in artistic works. The theme of homesickness/"gurbet" (meaning being away from one's homeland) is one of the most frequently explored themes in Turkish literature, portraying the emotions that arise after moving to big cities or foreign countries in pursuit of better opportunities. The theme of longing is one of the themes that arise from individuals experiencing longing or yearning due to permanent migration or temporary relocation. The themes of heroism, military service, and war are regarded as the pinnacle of human behavior, portraying acts of compassion, altruism, and community-oriented actions that prioritize societal interests. Sufistic theme portrays the strong bond and love towards God, prophets, and revered individuals whose path is followed, as depicted in works of art. Indeed, minstrels hold a significant place in Turkish folk music and are regarded as an important cultural heritage of the society. One of the most prominent among these minstrels is Aşık Davut Sulari. Aşık Davut Sulari was born in 1925 in Erzincan and has become an important cultural heritage known to the whole community. Sulari has been actively involved in numerous concerts and projects related to Turkish Folk Music and has composed many pieces in the field of Turkish Folk Music. Sulari is an important figure who serves as a valuable source, passing on folk songs, ballads, and both his own and other poets' works (compositions of other minstrels) from his own region and other regions to the public. Through his folk songs, Aşık Davut Sulari reflects the culture, beliefs, and values of the society. In addition, his folk songs encompass a wide range of themes, including love, longing, helplessness, Sufism, advice, awareness, grievance, narrative, lamentation, and instructive themes.

In songs such as "Hayırdır İnşallah," "Yar Sevmesi Sevaptır," "Ben Öyle Bir Mahbup Sevdim," "Bir Güzelin Aşığıyım," "Bu Dünya Bakidir," "Hayat Veriyorsun," "Güzel Yar," "Ben Bir Güzel Sevdim," "İsmini Sevdiğim," "Ela Gözlerini Sevdiğim Dilber," "Kaşların İnce Mince," "Olamam," "Ey Güzeller Şahı Bir Abidesin," "Güzellerin Meclisine," "Aşk Bir Padişahdır Sevda Veziri," "İpek Tellerine Gönül Bağladım," "Ahu Gözlüm Sana Ben Ben Demiştim," "Ey Dilber Aşk-ı Beyanım," "Sabah Namazında Gördüm," "Sen Bendesin Ben Sendeyim," "Bir Dilberin Sevdasıyla Yanarım Ben Yanarım," themes of love and affection are present. In the song "Deli Gönül," themes of love, longing, and helplessness are expressed, while in "Ölmeden Evve Ölmüş Kişiyem," themes of love, awareness, and helplessness are explored. The song "Ayıptır" encompasses themes of love, self-control, and Sufism, while "Baban" portrays themes of love, narrative, and advice.

The songs of Âşık Davut Sulari have been analyzed based on 10 core values (*justice, friendship, honesty, self-discipline, patience, respect, love, responsibility, patriotism, and benevolence*) found in the music curriculum (for grades 1 to 12). Through this analysis, the themes of the identified values in the songs have been examined. The song lyrics and musical notations have been exemplified along with the occurrences of values and themes. In the present study, explicit or implicit expressions of values in the songs of Âşık Davut Sulari have been identified. The songs with identified value expressions were then examined in terms of themes, and a content analysis of these songs was conducted.

In the songs of Âşık Davut Sulari, the value of "love" has been identified as the most frequently explored value. Following "love," the values of "friendship," "patience," and "honesty" (with the same frequency for patience and honesty) were found to be the next most commonly represented values in terms of intensity. The least frequently observed values were "love-respect," "love-self-control," "self-control," and "self-control-honesty." Additionally, it was revealed that there are no songs specifically dedicated to the values of "justice," "responsibility," and "benevolence" among the examined songs.

When examined in terms of themes, the most prevalent values and themes in folk songs are the "love" value and the "romantic love" theme. Additionally, the folk songs with the "love" value and the "Sufistic" theme are found to be quite significant, ranking as the second most prevalent value and theme. On the other hand, the folk songs with the "love-respect" value and the "narrative" theme, the "love-self-control" value and the "Sufistic" theme, the "love" value and the "romantic love" and "longing" themes, the "love" value and the "awareness" and "benevolence" themes, the "love-self-control" value and the "Sufistic" theme, the "love" value and the "awareness" theme, the "love" value and the "advice" theme, the "love" value and the "remonstrance" theme, the "love" value and the "grievance" theme, the "friendship" value and the "narrative" theme, the "friendship" value and the "longing" theme, the "friendship" value and the "remonstrance" theme, the "friendship" value and the "Sufistic" theme, the "honesty" value and the "narrative" theme, the "patience" value and the "instructive" theme, the "patience" value and the "grievance" theme, the "patriotism" value and the "longing" theme, the "patriotism" value and the "grievance" theme, the "self-control" value and the "diligence" theme, the "respect" value and the "grievance" theme, and the "love" value and the "narrative" and "advice" themes are found to have the least prevalence among the folk songs.

Based on the research conducted within the scope of this study, several recommendations can be made. The research has revealed that there is insufficient study regarding the cultural transmitters known as minstrels. Remove this more efforts are needed to enrich the existing literature on this subject. Creating a separate unit in music textbooks dedicated to minstrels and their connection to universal or national values can indeed facilitate the teaching of values to individuals through folk songs. Folk song themes encompass significant elements that reflect societal life, beliefs, and culture. From this perspective, our research can be utilized as a valuable resource for the music textbooks of the Ministry of National Education.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1202-1230

Geliş Tarihi:07.08.2023 Kabul Tarihi: 14.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1339045>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ŞEHİR MARKA DEĞERİNİN ALGISAL BOYUTUNUN SATIN ALMA NİYETİ VE DAVRANIŞI ÜZERİNE ETKİSİ¹

Abdullah ERAVCI*

Öz

Pazarlamanın genel ilkelerinde olduğu gibi şehir pazarlamasında da tüketici satın alma niyetinin oluşması ve satın alma davranışında marka değeri rol oynamaktadır. Şehir pazarlaması bağlamında bu çalışmada satın alma niyeti ve davranışının oluşmasında toplamda algılanan marka değerinin, marka değeri bileşenlerinden farkındalık, kalite ve marka çağrışımları boyutlarının rol oynadığı varsayılmaktadır. Bu varsayım üzerine daha önce Sinop ili örneğinde yapılan doktora tezi araştırması temel alınarak 414 katılımcıyla gerçekleştirilen nicel çalışma verileri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre algılanan şehir marka değeri, kalite ve marka çağrışımlarının satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir. Şehir marka farkındalığının satın alma niyeti ve davranışını desteklemediği anlaşılmaktadır. Bu alanda yapılacak ileri çalışmalar için tüketici satın alma niyeti ve davranışı üzerinde etkisi olan şehir marka değeri alt boyutlarının ayrı ayrı çalışılabileceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şehir Pazarlama, Şehir Markalama, Marka Değeri

The Effect of Perceptual Dimension of City Brand Equity on Purchasing Intention and Behavior

Abstract

Some cities can attract more consumer attention and sell more products than others. The efforts of those cities to create brand value targeting consumer perception draw attention. There are two approaches to brand equity, one financial and the other consumer approach. This study focuses on the effect of the perceptual dimension of city brand equity on consumer purchase intention and behavior. The aim is to contribute to the economic development of

¹ Makale, yazarın “Şehir Marka Değerinin Şehir Sakinlerinin Şehirden Tatmini ve Yaşam Memnuniyetine Etkisi: Sinop İli Örneği” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat MYO Toptan ve Perakende Satış Bölümü, aeravci@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4184-0842>

cities and city marketing studies. Studies focusing on the consumer perceptual dimension of brand equity in city marketing are rarely encountered.

As in the general principles of marketing, brand equity plays a role in the formation of consumer purchase intention and purchasing behavior in city marketing. In the context of city marketing, in this study, it is assumed that the dimensions of perceived brand equity, awareness, quality and brand associations, which are the components of brand value, play a role in the formation of purchase intention and behavior. Based on this assumption, the data of the quantitative study conducted with 414 participants, based on the doctoral thesis research conducted in the sample of Sinop province, were used. According to the findings, the perceived city brand value, quality and brand associations positively affect the purchase intention. It is understood that city brand awareness does not support purchase intention and behavior. For further studies in this area, it is suggested that the sub-dimensions of city brand equity, which have an impact on consumer purchase intention and behavior, can be studied separately.

Keywords: City Marketing, City Branding, Brand Equity

Giriş

Şehir pazarlaması belli zaman ve aşamalardan geçerek günümüzde akademisyenlerin ve yerel yöneticilerin ilgisini çeken disiplinler arası bir konu haline gelmiştir. Şehir pazarlamasında amaç şehirde rahat bir yaşam sürmek, yatırım yapmak, öğrencilik yapmak ve şehri ziyaret etmek isteyen insanlar veya tüketicilerin ilgisini çekecek marka değeri olan şehirlerin üretilmesidir (Kavaratzis, 2008; Herget, Petrü & Abraham, 2015; İkiz, 2016; Dril, Galkin & Bibik, 2016; Audouin, 2022). Marka değeri olan şehirlerin üretilmesi markalama ile şehir gelişiminin desteklenmesi demektir ve bu da şehrin pazarlanması anlamına gelmektedir. Şehrin pazarlanmasında temel değişkenler tüketici algısı ve tüketici algısını ürüne yöneltecek marka değeri üzerine inşa edilmektedir. Marka değerinin tüketici algısı üzerinde bir gücü vardır ve bu güç tüketici algısının yönetilmesi yönünde araç olarak kullanılmaktadır (Audouin, 2022, s.1).

Şehir pazarlaması pazarlama biliminin bir alt disiplinidir ve iyi değerlendirildiğinde şehrin gelişimini destekleyen önemli ve güçlü bir araçtır. Bu bağlamda şehir gelişimini desteklemek için somut ve soyut varlıklar üzerine marka değerinin oluşturulmasına ihtiyaç vardır (Kavaratzis, 2009, s.41-47). Şehir marka değerinin oluşturulmasında vizyon, misyon ve kimliğin bir coğrafyaya uygulanması üzerinden

tüketici temelli bir yaklaşım gereklidir. Çünkü, tüketici ve marka arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki marka değeri kavramını üretmiştir (Ogunnaike, Kehinde, Omoyayi, Popoola & Amoruwa, 2017, s.403-404). Marka değeri kazanan ürün tüketici istek ve ihtiyaçlarını yol gösterici bir araç olarak kullanmaktadır ve bu durum şehir pazarlaması stratejisine uygun düşmektedir (İkiz, 2016, s.5). Çünkü marka değeri uzun vadeli odaklanmayı gerektirmektedir (Wood, 2000, s.662). Uzun vadeli odaklanma tam da şehir pazarlamasının ihtiyacıdır. Marka değeri üreterek şehir pazarlamasının süreklilik kazanması ulaşılmaması gereken en önemli hedefdir. Şehir, diğer şehirlere göre geçerli ve ayırt edici bir fark yaratarak tüketiciyi etkileyebiliyorsa, sürdürülebilir ve iletişime açık bir ortam oluşturabiliyorsa pazarlama başarısı elde etmiş demektir (Herget vd., 2015, s.119). Pazarlama başarısı elde eden şehirlerde marka değeri oluşturma çabaları dikkat çekmektedir. Şehir markalamada hedef kitleler için değer yaratacak bütün kaynaklar etkin hâle getirilmektedir. Günümüzde marka değeri tüketici satın alma niyeti ve davranışı için gerekli görülmektedir (Avçılar & Kara, 2015, s.77, 79).

Marka değeri ile ilgili araştırmalar öncesinde var olmakla birlikte 1990'lı yıllarda daha belirgin hâle gelmiştir. Bu tarihlerde markanın ürüne kattığı değer dikkat çekmeye başlayınca marka değeri konusuna araştırmacıların ve yerel yöneticilerin ilgisi artmıştır (Keskin & Durmaz, 2021, s.79; Audouin, 2022, s.3, 9). Şehirlerin pazar özelliklerinin artırılması yönünde çabalar da artmış ve bu sayede son otuz yılda akademik çalışmaların sayısında artışlar olmuştur. Şehir pazarlaması ülke gelişiminin itici bir gücü olarak görülmeye başlanmıştır (Metaxas, 2010, s.11). Bir taraftan iç, bir taraftan da dış tüketici taleplerine odaklanma bir ihtiyaç olarak görülmüştür (Lucarelli & Berg, 2011, s.9). Tüketici algısı, marka değeri yaratmak isteyen bir firmanın odaklandığı en temel konudur. Marka değeri ürünü sattıran sadakat, farkındalık, kalite ve marka çağrışımları gibi önemli değişkenler içermektedir. Bütün bu değişkenlerde amaç tüketici algısının uyarılması yoluyla satın alma niyetinin oluşturulması ve satın alma davranışının gerçekleştirilmesidir (Öcal & Aksoy, 2020, s.120-

121; Yan, 2019, s.611). Zeren & Gökdağlı (2017, s.101) tarafından yapılan bir çalışmaya göre algılanan marka değeri ile tüketicinin satın alma niyeti arasında bir ilişki görülmektedir.

Şehir pazarlaması bağlamında şehir marka değerinin algısal ve davranışsal boyutlarının incelenmesi konusunda kısmi ve az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır (Florek, 2011; Shin, Saithibongsa & Choi, 2019). Bu çalışmada amaç, araştırmacılar ve yerel yöneticilere fayda sağlayacak şehir pazarlaması alanına katkıda bulunmaktır. Belirlenen amaca uygun olarak aşağıda ilk olarak şehir pazarlaması konusuna göz atılmakta, ikinci olarak şehir pazarlamasında satın alma niyeti ve davranışının kavramsal çerçevesi belirlenmekte, üçüncü olarak marka değerinin algısal boyutları, satın alma niyeti ve hipotezleri oluşturulmasına yer verilmektedir. Sonraki aşamada da deneysel çalışmalar yer almakta ve elde edilen bulgular değerlendirilmektedir.

1. Şehir Pazarlaması ve Şehir Markalaması

Şehir pazarlaması kavramı 1970'lerde pazarlama bilimi literatürüne girmiş ve 2000'lerle birlikte şehir markalaması bir strateji olarak benimsenmiştir. Bugün için şehir markalaması dünyada gelişmek ve büyümek isteyen şehirler için bir faaliyet alanı olmuştur. Bir takım araştırma ve çalışmalara rağmen bilgi eksikliği devam etmektedir (Sığındı, 2017, s.372-374)

Şehir pazarlaması, şehrin turizme açılarak sadece turistlere ve ziyaretçilere satılması değildir. Turizm dışında tüm pazarlama araçlarının kullanılarak şehrin bütünsel olarak pazarlanması demektir (Kavaratzis, 2009, s.56-57). İşletmelerin ve tüketicilerin şehre çekilmesi, şehir yaşamının cazip hale getirilmesi ve bir yaşam kalitesinin sunulması şehir pazarlamasının kavramsal çerçevesini ortaya koymaktadır. Bu çerçeveden hareketle şehir pazarlaması; şehirde yaşayan toplum ve diğer tüketiciler için değer ve tekliflerin üretilmesi, üretilen ürünün tüketicisine iletilmesi, teslim

edilmesi, değiş tokuş işlemlerine ev sahipliği yapılması, tüketici odaklı felsefe geliştirilmesi veya desteklenmesi ve pazarlama araçlarının eşgüdömlü bir biçimde kullanılması demektir (Braun, 2008, s.43).

Şehir pazarlaması ve markalamasının kavramsal çerçevesi birkaç aşamadan geçerek olgunlaşmıştır (Lucarelli & Berg, 2011, s.10). İlk aşama baca kovalama (smokestack chasing) olarak adlandırılmakta olup bu aşamada düşük işletme maliyeti ve yüksek kâr vaadiyle işletmelerin çekilmesi amaçlanmaktadır. İkinci aşama “hedef pazar” (target marketing) belirleyerek imalat ve hizmet cazibesiyile kârlı büyüme ve istihdamı amaçlayan aşamadır. Üçüncü aşama ise önceki iki aşamayı kapsayan “ürün geliştirme” (product development) aşaması olup geleceğin işlerine odaklanma, küresel rekabette yer alma ve bunun için kamu-özel ortaklığının harekete geçirilmesi aşamasıdır. Bu aşamada şehir yaşamı daha cazip hale getirilerek ve karmaşık işler masaya yatırılarak tüketiciye yaşam kalitesi sunulması amaçlanmaktadır (Kavaratzis, 2007, s.697).

Her şehir kendi ihtiyaçlarını nasıl karşılayabileceği, yatırımcıları nasıl çekebileceği, turizmi nasıl geliştirebileceği ve uluslararası bağlantıları nasıl kurabileceğini sorgulamaktadır (Dril vd., 2016, s.47). Şehir pazarlamasının önünde ulaşılması ve takip edilmesi gereken tutarlı ve uzun vadeli stratejiler ve çözölmeli gereken acil problemler vardır. Şehrin imajı ve tüketici zihnindeki çağrışımlarını içeren marka değerinin rehberliğine başvurmak bu gereksinimlere karşı bir cevaptır (Kavaratzis, 2009, s.43-44). Kavaratzis’e göre tüketici zihnine ürün yerleştirme açısından algı, görsellik ile imaj arasında güçlü bir ilişki vardır. İmaj dâhil marka değerinin bütün boyutları algıdan uzak değildir. Şehir pazarlamasına yönelik kültürel etkinlikler, konaklama hizmetleri, diğer mal ve hizmetler üzerine projeler üretmek markalaşma yoluyla tanıtım faaliyetlerinin yürütölmeli ve pazarlama faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi marka değeri oluşturma çalışmalarına götürmektedir. Şehir marka değeri oluşturulurken turizmde rekabet gibi bütün pazarlama boyutlarını destekleyen temel bir felsefenin oluşturulabileceği değerlendirilebileceği belirtilmektedir (Kavaratzis,

2009, s.48). Şehirlerin kendi imkânları ile gelişmesi ve büyümesi ticarete ve pazar ekonomisine bağlıdır. Pazar ekonomisinin oluşması için de satın alma niyetinin ve davranışının oluşması gerekmektedir (Pena-Garcia, Gil-Saura, Rodriguez-Orejuela & Siqueira-Junior, 2020, s.2).

2. Şehir Pazarlamasında Satın Alma Niyeti ve Davranışı

Bir ürünü satın alacak tüketicide satın alma niyetinin inşası önemlidir (Zeren & Gökdağlı, 2017, s.101). Satın alma niyeti, tüketicinin belli şartlarda gelecekte bir mal veya hizmeti satın alma ihtimalini anlatmaktadır (Daimi & Tolunay, 2021, s.61). Bireyin ürünü satın alma veya almama yönünde bir planı ve eğilimi söz konusudur (Güner, Karabıyık Yerden & Öztekin, 2021, s.258). Planlı hareket edeceği teorisinden hareketle tüketici davranışı önceden tahmin edilebilir. Planlı davranış teorisine göre niyet çaba ve istekliliğin ifadesidir (Hernandez & Küster, 2012, s.4). Çaba ve isteklilik durumu niyetin oluşturulabileceği anlamına gelmektedir. Daimi ve Tolunay (2021) tarafından yapılan çalışmaya göre insanlar ikna edilebilir ve ihtiyaçlar tetiklenebilir.

Şehir pazarlamasında da birey arzusunu gerçekleştirmek için çaba göstermektedir. Markalaşan şehir tüketicinin satın alma arzusunu uyandırmakta ve satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir (Kusumawati, Rahayu & Putra, 2022, 12). Şehir pazarlamasının temel özelliği parçalı eylemlerden oluşması ve parçalı eylemler olarak uygulanmasıdır (Kavaratzis, 2009, s.43). Parçalı eylemlerin başında da tüketici satın alma niyeti ve davranışı gelmektedir. Tüketicide satın alma niyetinin oluşması ve davranışa dönüşmesi pazarlama çalışmalarına ışık tutmaktadır (Fettahoğlu, 2008, 45; Sığındı & Kavak, 2015, s.112). Pazarlama çalışmalarında tüketici satın alma niyeti ve davranışına duyulan ihtiyaç şehir pazarlaması için de geçerlidir ve tüketiciye odaklanmak gerekmektedir (Dril vd., 2016, s.47). Tüketiciye odaklanıldığında pazarlama alanındaki araştırmalara göre tüketici satın almak istediği mal ve hizmeti algıladığı değere göre tercih etmektedir (Sözer, 2019, s.64). Algı ile tercih arasında satın alma niyeti vardır. Satın alma niyeti, tüketicinin bir ürünü satın almayı

planlaması veya satın alma istekliliğini göstermektedir (Clarence & Keni, 2021, s.482; Nguyen, Viet & Nguyen, 2022, s.4).

Tüketicinin içgüdüleri ve satın almayı teşvik eden faktörlerden en önemlisi marka algısıdır (Çağlar Çetinkaya, 2020, s.99). Bir ürünü satın almadan önce tüketici o ürünü satın almaya niyetlenme süreci yaşamaktadır (Clarence & Keni, 2021, s.482). Tüketici seçimlerini hazırlayan algı, bilgi, ilgi, bağlılık, imaj, sadakat, farkındalık, kalite ve zihinsel çağrışım gibi faktörler pazarlama biliminde önemli yer tutmaktadır. Pazarlama biliminde satın alma kararlarını satın alma niyetinin oluşmasıyla başlayan birtakım süreçler takip etmektedir. Bu süreçler içinde satın alma niyetiyle ilişkili algısal marka değeri boyutları söz konusudur (Fettahoğlu, 2008, s.36-58). Dolayısıyla mal ve hizmetler üzerine marka değeri oluşturmanın satın alma niyeti ile ilişkisi açıktır. Örneğin; Lucarelli & Berg (2011, s.9) tarafından belirtildiğine göre 2008 yılında yayınlanan bir raporda şehir markalamasının turizm acentelerinin ana gündeminin %73'ünü oluşturduğu anlatılmaktadır. Hedef kitlelerin sadece birini ifade eden turizm örneğinde olduğu gibi şehir pazarlamasında bütün alanlarda satın alma niyeti ve davranışında marka değerinin önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır.

3. Şehir Marka Değerinin Algısal Boyutları ve Satın Alma Niyeti ve Davranışı Üzerine Hipotezlerin Oluşturulması

Şehir marka değeri, marka değeri çalışmalarının bir parçasıdır ve markalama çalışmalarından beslenmektedir (Gorska-Warsevicz, 2020, s.21). Akademisyenler tarafından belirli bir markanın değerini ve özelliklerini ifade etmek için “marka değeri” ifadesi kullanılmaktadır (Aaker, 1991, Lucarelli, 2012). Marka değeri ile mal, hizmet ve kurumsal marka, markayı oluşturan unsurların ilişki değeri, ölçümü ve değerlendirmesi veya bunların hepsi anlaşılmaktadır (Lucarelli, 2012, s.233). Marka değeri için ortak tek bir tanım yoktur. İçeriği incelendiğinde marka değeri ile biri firmaya, diğeri de tüketiciye olmak üzere iki yönlü fayda sağlanmaktadır. Firmaya sağlanan fayda verimlilik, sadakat, fiyat, marka genişletme, ticari kaldıraç ve rekabet

avantajıdır. Tüketicie kattığı değeri ise bilgi ve güven sağlaması ile tatmin duygusudur (Aaker, 1991, s.28). Şehir marka değeri ile şehre kalite, sadakat, ticari avantaj, tüketiciye bilgi verilmesi, onun güven ve tatmin duygularının beslenmesi üzerinden fayda sağlanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda bazı araştırmacılar pazarlama yönetimi modellerinden, bazıları finansal modellerden, bazıları da tüketici güdümlü pazarlama modellerinden hareket etmektedirler (Aaker, 1991, s.12; Keller, 1993, s.1; Simon & Sullivan, 1993, s.28; Kapferer, 1997, s.9, 507).

Modellemelerin genelinde biri satan diğeri de satın alan olmak üzere marka değerinin iki boyutu vardır. Pazarlayan pazarlamak istediği mal ve hizmeti tüketicide olumlu tutum oluşturmak ve satın almaya ikna etmek için kullanmaktadır (Sözer, 2019: s.64). Satın alan tüketici ise marka bir ürünü satın aldığında iyi bir anlaşma yaptığı hissini yaşamak istemektedir (Yi & Yoo, 2011, s.888). Satın alan, tüketici olarak psikolojik ve sosyo-kültürel faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler algı, öğrenme, güdüleme, değerler ve tutumları kapsamaktadır ve bunların merkezinde algı vardır. Algı, bireyin bilgiyi nasıl anlamlandırdığını ve yorumladığını anlatmaktadır. Bireyin kişiliğinden, deneyimlerinden ve ruh halinden beslenmektedir (Keskin & Durmaz, 2021, s.80-81). Deneyimlerden veya yaşanmışlıklardan beslenen algının etkisiyle bazı ürünler satın alma sürecin dâhil edilirken bazı ürünler de dışarıda bırakılmaktadır (Fettahoğlu, 2008, 36). Bazı ürünlerin satın alınması ve bazılarının da dışarıda bırakılması üzerine etki ediyorsa tüketici algısı önemlidir (Florek, 2012: 394).

Tüketicie yönlendiren algısal bir gerçeklik vardır. Bu gerçeklik marka değerinin algısal ve davranışsal boyutlarında kendini göstermektedir. Marka değerinin algısal ve davranışsal boyutu pazarlamada çokça tartışılan bir konudur (Foroudi, Gupta, Foroudi & Kitchen, 2018, s.462). Algısal ve davranışsal boyutlar ürünün tüketici zihninde konumlandırılması, satılması, kâr elde edilmesi ve paydaşların ilgisinin sürekli hâle getirilmesinde rol oynamaktadır. Tüketicinin marka algısı ve dav-

ranış biçimi herhangi bir markanın pazarlanmasında olduğu gibi şehrin pazarlanmasında da odaklanılması gereken bir konudur. Bu nedenle marka algısı ve davranışsal boyutların çerçevesinin kavramsal açıdan belirlenmesi gerekmektedir (Florek, 2012: 392).

3.1. Marka Algısı ve Algılanan Şehir Marka Değeri

Marka algısı; mevcut ve potansiyel tüketicilerin marka adına, sembollerine ve kişiliğine verdiği katma değeri ifade etmektedir. Marka algısı markanın kendisini değil tüketiciyi etkileyen psikolojik faktörleri anlatmaktadır (Nadeem, Jamal, Hassan, AsadUllah & Rasheed, 2019, s.23) Tüketici, algısal olarak markanın kendisine sağladığı değere bakmaktadır ve burada algı marka değeri ile birlikte çalışmaktadır. Marka değeri üzerine tüketicinin verdiği bir tepki söz konusudur (Keller, 1993, s.8). Marka değerinin ne anlama geldiği kontrol edildiğinde Aaker (1991, s.27)'e göre marka değeri, bir ürünün firmayla ilişkisi üzerine inşa edilen marka veya markayı temsil eden ad, sembol, marka bağlılıkları ve yükümlülükleri kümesidir. Marka bağlılığı ve hissedilen yükümlülük marka değerinin algısal boyutlarına yönelmektedir. Foroudi vd. (2018, s.462)'e göre marka değerinin algısal boyutları marka farkındalığı, algılanan kalite, marka çağrışımı, marka sadakati, marka imajı ve marka ürün imajından oluşmaktadır.

Marka değeri şehir marka değerine uygulandığında şehirdeki ürün seti üzerine tüketiciye yön veren algısal faktörler söz konusu olmaktadır (Keskin & Durmaz, 2021, s.80-81). Marka değeri ile şehir marka değeri boyutları arasında benzerlikler ve ortak yönler söz konusudur. Foroudi vd. (2018)'e göre marka değeri boyutları marka farkındalığı, algılanan kalite, marka çağrışımı, marka düşkünlüğü, marka imajı ve marka ürün imajından oluşurken Gorska-Warsevicz (2020, s.23) tarafından yapılan bir çalışmada şehir marka değeri boyutları marka imajı, marka çağrışımları, marka kalitesi, marka farkındalığı ve marka sadakati şeklinde sıralanmıştır. Marka imajı bazen marka çağrışımları içerisinde değerlendirilmekte, bazen ayrı bir boyut

olarak incelenmektedir (İslamoğlu, 2013, s.367). Bu çalışmada İslamoğlu'na uyularak marka imajı marka çağrışımları boyutuna gizlenmiştir. Marka değeri inşası ile ilgili farklı yaklaşımlar olabilmektedir.

Marka değeri inşası ile tüketici için değer üretilmesi amaçlanmakta ve algısal olarak satın almaya özendirme stratejisi izlenmektedir. Şehir pazarlaması konusunda da algılanan şehir marka değeri ile ürünü satın alma niyeti ve davranışı bakımından tüketicinin etkilenmesi istenmektedir (Keller, 1993, s.8; Yi & Yoo, 2011, s.888; Sözer, 2019, s.64; Nadeem vd., 2019, s.23). Örneğin turizm konusunda marka değerinin, ziyaretçiler için yeniden ziyaret etme isteğini desteklediği belirtilmektedir (Gorska-Warsevicz (2020, s.17). Pazarlama bilimine göre algılanan marka değeri marka tercihlerinde rol oynamaktadır (Fettahoğlu, 2008: s.55-65). Güner vd. (2021, s.258, 277)'e göre satın alma yönünde tüketici tercihlerinde marka değeri alt boyutlarıyla birlikte önemli bir güce sahiptir ve marka değeri satın alma niyetine kapı aralayan bir öncüdür. Zeren & Gökdağlı (2017, s.101)'ya göre algılanan değer ile tüketici satın alma niyetinin desteklenebileceği belirtilmektedir. Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki H1 üretilmiştir.

H1: Şehir pazarlamasında algılanan değer satın alma niyeti ve davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

3.2. Şehir Marka Kalitesi

Şehir pazarlaması rekabetçi yapısıyla tüketicisine kaliteli mal ve hizmet sunma amacı taşımaktadır (Kavaratzis, 2008, s.6, 40). Şehrin tüketici kitleleri de kaliteli ürün beklentisi içindedirler. Ürün kalitesi ile tüketici arasında bir ilişki vardır ve tüketiciden tüketiciye değişen bu ilişki ürün kalite algısı olarak ifade edilmektedir (Shin, Saithibongsa & Choi, 2019, s.12). İnsan, yaşadığı yerde yaşam kalitesi, satın aldığı üründe ürün kalitesi aramaktadır. Kalite ile satın alma niyeti ilişkilendirilmektedir (Zeren ve Gökdağlı, 2017, s.91-92). Kaliteli ürün ile tüketici arasında mesafe önemini yitirmiştir. Günümüz rekabetinde ürün kalite algısı ülke sınırlarını aşmış ve küresel bir boyut kazanmıştır. Ürün, menşei olan ülkeyle (Shin vd., 2019, s.22), ait

olduğu şehir veya yerle anılmaktadır. Şehrin kendisi şehirde üretilen ve sunulan mal ve hizmetlerle bir ürün seti oluşturmakta ve ürün olarak şehir kalitesinden bahsedilebilmektedir. Kaliteli şehir marka şehir olarak bir markayla sembolleştirilmektedir.

Şehir marka kalitesi tüketici ile şehir arasında bağ kurma aracı olarak kullanılmaktadır. Charton-Vachet, Lombart & Louis (2020, s.708-713)'e göre tüketici ile ürün bölgesi arasında duygusal bir bağ oluşmaktadır. Bu bağ algılanan değer ile niyet arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır. Algılanan değer yüksekse talep de yüksek olmaktadır. Şehir markası bir çekirdek marka olur veya bir çekirdek markaya mekân teşkil ederse markanın genişletilme olanakları vardır. Charton-Vachet vd. (2020) tarafından gerçekleştirilen alan çalışmasına göre bölgesiyle anılan ve bilinen bir markanın %35 civarında daha kaliteli olduğu inancı vardır. Tüketicilerin %58'lik kısmı %5 ile %10 oranları arasında bilinen marka için daha fazla ödemeye razı olmaktadır. Bir ülke veya yer ile anılan marka kalitesi şehir marka kalitesiyle aynı düzlemde incelemelere konu olmaktadır. Ülke, yer veya şehir marka kalitesi bir bölgeye yönelik olumlu tutum geliştirme avantajı sağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre bir şehir marka kalitesi kimliği oluştuğunda tüketicide güven duygusu gelişmekte ve başka şehirlere göre bildikleri şehri veya o şehrin ürünlerini tercih etmektedirler. Güner vd.'ne (2017, s.275) göre algılanan kalite marka denkliğinin bir boyutu olarak satın alma niyeti üzerinde bir güce sahiptir. Bu bilgiler şehir marka kalitesi ile tüketici satın alma niyeti arasındaki ilişkiye uygulandığında aşağıdaki hipotez ortaya çıkmaktadır.

H2: Algılanan şehir marka kalitesi satın alma niyeti ve davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

3.3. Şehir Marka Farkındalığı

Şehir marka değeri oluşturma konusunda beklentilerden bir tanesi de farkındalığın artırılarak şehir pazarlaması araçlarının kullanılmasıdır (Kavaratzis, 2009, s.49). Markalaşma şehir pazarlaması araçlarından bir tanesidir ve farkındalık da marka değeri boyutlarından biridir. Farkındalığın satın alma niyeti üzerindeki etkisini araştıran araştırmacılar olmuştur (Güneri vd., 2017; Machi, Nemavhidi, Chuchu,

Nyagadza & Villiers, 2022). Machi vd. (2022, s.184)'ne göre online alışverişlerde marka farkındalığı satın alma niyetini olumlu yönde etkilemektedir. Güner vd. (2017, s.272-273) tarafından yapılan başka bir çalışmaya göre marka denkliğinin bir boyutu olarak marka farkındalığının satın alma niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Farkındalık ve satın alma niyetine günümüzde dijital teknolojiler de aracılık etmektedir. Dijital iletişim sayesinde en uzak coğrafyalarda bulunan şehirler hakkında bilgi elde edilebilmektedir. Farkındalık bilgi ve aşinalık gibi alt faktörler içermektedir. Bu nedenle şehir marka farkındalığı dijital iletişim sayesinde tüketiciyi şehre yakınlaştırmakta ve marka değeri elde etmiş herhangi bir şehrin bilinirliği artmaktadır. Bilinirliği kapsamına alan farkındalık faktörünün tüketicide satın alma niyetini desteklediği, ek olarak kalite algısına ve marka çağrışımlarına aracılık ettiği belirtilmektedir (Hameed, Malik, Hadi & Raza, 2023, s.2, 9). Buna göre aşağıdaki hipotez oluşmaktadır:

H3: Şehir marka farkındalığı satın alma niyeti ve davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

3.4. Şehir Marka Çağrışımları

Markanın kendisi, tüketicide oluşan çağrışımının başlangıcıdır. Marka ürün tüketicisi zihninde ad, imaj, değer, fayda, özellik, sembol, dostluk, sevgi, statü vs. birtakım anlamlar ifade etmektedir (Yalçın & Geçit, 2023, s.171). Şehir marka çağrışımları da şehir markası üzerine oluşan deneyim, imaj, görüntü, kimlik, kişilik ve duygu gibi faktörleri içermektedir (Eravcı, 2020, s.103-104). Literatürde rastlanan bazı araştırmacılara göre marka çağrışımlarının satın alma niyeti ve davranışı üzerinde etkisi vardır. Güner vd. (2017, s.274)'ne göre marka denkliğinin bir boyutu olarak marka çağrışımları satın alma niyeti üzerinde rol oynamaktadır. Machi vd. (2022, s.177)'ne göre marka çağrışımı tüketicisi zihninde markanın yer etmesiyle tüketicisi ürüne yönlendirmektedir. Chen, Yeh & Jheng (2013, s.1914) tarafından ise marka çağrışımlarının tüketicisiye ürünün satın alınması konusunda bilgi sağlayarak ve gerekçe yaratarak yardımcı olduğu belirtilmektedir.

H4: Şehir marka çağrışımları satın alma niyeti ve davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde desteklemektedir.

Metodoloji

Sinop ve ilçelerinde yüz yüze ve online anketler uygulanmıştır. Katılımcılar şehir pazarlaması ve markalaması konusunda bilgi sahibi ve şehrin ekonomik gelişimine duyarlı insanlar arasından gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Anketler için kullanılan ölçek araştırma konusunu destekleyen Foroudi vd. (2018)'ne ait Marka Değeri Algısı ölçeğidir. Ölçeğin orijinali 43 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekteki ifadelerle ilgili detaylar faktör analizi bölümünde verilmiştir. Yazar tarafından Türkçeye çevrilen ölçek test aşamasında iki uzman tarafından kontrol edilmiştir. Cronbach alpha değeri 0,929 çıkmıştır. 5'li likert tipi ölçekteki marka değerinin algısal ve davranışsal boyutunu içeren ifadeler şehir pazarlamasında tüketici satın alma niyeti ve davranışını ortaya koyacak özelliktedir. Yapılan alan çalışmasında şehir pazarlaması stratejisi olarak uygulanan şehir markalamasında algılanan değer, şehir marka kalitesi, şehir marka farkındalığı ve şehir marka çağrışımlarının satın alma niyeti ve davranışı üzerine etkisini ölçmeye uygun olduğu değerlendirilmiş ve metodoloji buna göre belirlenmiştir. Lucarelli (2012), Sığındı (2017), Gorska-Warsewicz (2020) ve Sokolowska, Pawlak, Hajduk & Dziadkiewicz (2022) gibi araştırmacıların çalışmaları marka değerinin şehir marka değeri olarak alınmasını, uygulanmasını ve modellenmesini desteklemektedir.

Araştırma Modeli

Araştırma modeli Aaker'den (1991, s.28) esinlenilerek marka değerinin boyutları üzerine inşa edilmiştir. "Marka adı farkındalığı" Keller'in (1993) yaklaşımıyla "marka farkındalığı" olarak adlandırılmıştır (Keller, 1993, s.2). Algılanan değer ve bu kapsamda marka kalitesi, marka farkındalığı ve marka çağrışımları Foroudi vd. (2018, s.465) tarafından uygulanan çoklu modellemeye uygun düşmektedir. Araştırma modeli aşağıdaki şekilde (Şekil 1) oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Literatür araştırmalarına göre pazarlama ve markalama modellerinin şehir pazarlamasına uygulanmasında farklı sonuçların elde edilebileceği belirtilmektedir (Lucarelli & Berg, 2011, s.19). Tek bir ürün üzerine algılanan değer, algılanan kalite, farkındalık ve marka çağrışımları ile şehir markası üzerine algılanan değer arasında farklar olabilir. Şehir pazarlamasında şehirdeki ürün yelpazesi oldukça geniştir. Tüketicinin hangi ürünü algılayıp satın alma niyeti ve davranışı göstereceği konusunda seçenekler fazladır. Her şehirde farklı ürünler ve farklılık gösteren coğrafya söz konusudur. Bu nedenle yukarıdaki “Şehir Marka Değerinin Satın Alma Niyeti ve Davranışı Üzerine Etkisi Araştırma Modeli” (Şekil 1) bir bağımlı ve dört bağımsız değişken ile sınırlandırılmıştır.

Bulgular

Bulgular şehir pazarlamasında marka değeri algısının satın alma niyeti ve davranışında etkili olduğunu göstermiştir. Algılanan değer, şehir markası kalitesi, farkındalığı ve çağrışımlarından oluşan bağımsız değişkenlerin satın alma niyeti ve davranışını yordadığı ortaya çıkmıştır. Şehir pazarlaması ve markalamasında satın alma niyeti ve davranışının oluşması üzerine algısal ve davranışsal özelliklerini yansıtması açısından katılımcıların demografik bilgilerine ihtiyaç duyulmuştur. Aşağıda Tablo 1’de katılımcıların cinsiyeti, yaşı, öğrenim durumu ve yaşadıkları yer bilgisine yer verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Yapısı

Demografik Konusu	Sayı	%'si	Demografik Konusu	Sayı	%'si
Cinsiyet			Yaş		
1. Erkek	254	61.4	1. 25 yaş ve altı	121	29.2
2. Kadın	160	38.6	2. 26-40 yaş arası	133	32.1
Toplam	414	100	3. 41-65 yaş arası	143	34.6
Öğrenim Durumu			4. 66 yaş ve üstü	17	4.1
1. İlk ve Ortaokul	41	9.9	Toplam	414	100
2. Lise	85	20.5	Yaşadığı Yer		
3. Ön Lisans ve Lisans	249	60.1	1. İl merkezi	326	78.7
4. Lisansüstü	39	9.5	2. İlçe	88	21.3
Toplam	414	100	Toplam	414	100

Katılımcıların %61,4'ü erkek, %38,6'sı kadındır. 25 yaş altı katılımcı oranı %29,2; 26-40 yaş arası %32,1; 41-65 yaş arası %34,6 ve 66 ve üstü yaş oranı %4,1'dir. Katılımcıların öğrenim durumlarına bakıldığında %9,9'u ilk ve ortaokul mezunu, %20,5'i lise mezunu, %60,1'i ön lisans ve lisans mezunu, %9,5'i lisansüstü eğitilidir. Katılımcıların yaşadıkları yerlere bakıldığında ise %78,7'si il merkezinde, %21,3'ü ise ilçede yaşamaktadır. Şehir pazarlaması temelinde yapılan araştırmada katılımcıların %78,7'sinin şehir merkezinde yaşıyor olması önemsenmektedir. İlçeler de şehir kabul edilmekle birlikte Sinop ili örneğinde bazı ilçeler köy statüsüne yakın, nüfusu az ve şehir pazarlaması açısından yetersiz ilçelerdir. Saraydüzü ve Dikmen ilçe merkez nüfusları 2000'in altındadır (TÜİK, 2021). Öğrenim durumu bakımından katılımcıların ön lisans ve üstü eğitim almış olması anketin uygulanması ve maddelerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Görüşmeler sırasında yapılan gözlemlere göre 25 yaş altı gençler içerisinde yaşadıkları yer üzerine heyecanlı, gelişmeyi ve büyümeyi arzulayan katılımcılara rastlanmıştır. Demografik profilde yer alan yaş gruplarının şehir pazarlamasını algılaması, davranışsal özellikleri, üretici ve tüketici olmaları farklı bakış açılarıyla araştırmaya katkı sağladıkları değerlendirilmektedir.

Faktör Analizi ve Regresyon Analizi

Faktör yapılarının tespiti amacıyla keşifsel faktör analizi yapılmış, korelasyon ve regresyonlara bakılarak hipotezler test edilmiştir. Faktör analizi öncesinde aşağıda Tablo 2’de Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett’s testleri yapılmıştır.

Tablo 2. Algısal ve Davranışsal Şehir Marka Değeri Ölçeği KMO Değeri ve Barlett Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Testi		.930
Bartlett's Testi	Ki-Kare (X^2)	7248.248
	<i>Df</i>	253
	Sig.(<i>p</i>)	.000

Yukarıda Tablo 2 incelendiğinde KMO test değerlerinin 0.50’nin üzerinde ve faktör analizine elverişli olduğu tespit edilmiştir. Değerlendirmeye alınan 23 madde ile ölçülen KMO değeri .930 olarak belirlenmiştir. Barlett’s testi veri setinin korelasyon değerleriyle faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Algısal ve Davranışsal Şehir Marka Değeri Ölçeği Keşifsel Faktör Analizi Bulguları

Değişkenler	Faktörler	Açıklanan Toplam Varyans
A_Değ	Açıklanan Varyansı 44.713	74.735
Boyut 1: ŞM_Bağ.		
ŞM. Bağ. 1	.858	
ŞM. Bağ. 2	.842	
ŞM. Bağ. 3	.764	
Boyut 2: ŞM_İmj		
ŞM.İmj 1	.857	
ŞM.İmj 2	.837	
ŞM.İmj 3	.697	
Boyut 3: ŞM_Sad.		
ŞM. Sad. 1	.664	
ŞM. Sad. 2	.654	
ŞM. Sad. 3	.586	
ŞM_Kal	Açıklanan Varyansı 11.277	
ŞM. Kal. 1	.919	
ŞM. Kal. 2	.916	
ŞM. Kal. 3r	.851	
SAN	Açıklanan Varyansı 7.707	
SAN 1	.928	
SAN 2	.911	
SAN 3	.867	
ŞM_Frk	Açıklanan Varyansı 6.371	
ŞM. Frk. 1	.787	
ŞM. Frk. 2	.766	
ŞM. Frk. 3	.683	
ŞM. Frk. 4	.656	
ŞM. Frk. 5	.541	
ŞM_Mç	Açıklanan Varyansı 4.666	
ŞM. Mç. 1	-761	
ŞM. Mç. 2	-759	
ŞM. Mç. 3	-592	

Ekstraksiyon Yöntemi: Temel Bileşen Analizi yapılmıştır. Rotasyon Yöntemi: Kaiser Normalleşme ile Oblimin yöntemi uygulanmıştır. (A. Değ.= Algılanan Değer, ŞM. Bağ.= Şehir Markası Bağlılığı, ŞM. İmj= Şehir Markası İmajı, ŞM. Sad= Şehir Markası Sadakati, ŞM. Kal.= Şehir Markası Kalitesi, SAN. = Satın Alma Niyeti, ŞM. Frk.= Şehir Markası Farkındalığı, ŞM. Mç.= Şehir Markası Çağrışımları)

Yapılan faktör analizi keşifsel faktör analizi olarak iki kez tekrarlanmıştır. Ön testte 18, 19, 20 ve 21 maddelerin ülke imajını ölçmesi ve marka çağrışımları kapsamına alınan şehir imajından ayrı düşmesi nedeniyle ikinci faktör analizine

dâhil edilmemiştir. İkinci faktör analizinde 3, 15, 34 ve 43.maddeler %50'nin altında kalması, 1, 16, 17, 22, 26, 27, 28, 32, 33, 35 ve 37.maddeler farklı faktör yüklerine dağılım göstermesi ve 8.madde tek faktör olarak tek kalması nedeniyle çıkarılmıştır. Bu sonuçla aşağıda Tablo 3'de gösterildiği üzere 23 maddelik faktör analizi 5 faktör altında toplanmıştır.

Tablo 3'te görüldüğü üzere 23 maddeye uygulanan keşifsel faktör analizinde 5 faktörlü bir yapı belirlenmiştir. 23 maddeden oluşan 5 faktör, açıklanan toplam varyansın %74.735'ini anlatmaktadır. Birinci faktör (A-Değ) şehir marka bağlılığı, şehir marka imajı ve şehir marka sadakati olmak üzere dokuz maddeden oluşmaktadır ve bu faktörün açıklanan toplam varyans içindeki payı %44.713'tür. Literatür araştırmalarında rastlanan marka bağlılığı, marka imajı ve marka sadakati faktörleri şehre uygulandığında tek maddede toplandığı görülmüş olup bu üç faktör ölçeğe uygun olarak "Algılanan Değer" başlığı altında alt faktörler olarak değerlendirilmiştir. Marka bağlılığı, marka imajı ve marka sadakati alt faktörlerinin her biri üçer ifadeden oluşmakta ve aldıkları pozitif değerler bakımından üst faktöre uyum sağlamaktadır. İkinci faktör (ŞM_Kal) üç maddeden oluşmakta ve varyans içindeki payı %11.277, üçüncü faktör (SAN) varyans için deki payı %7.707, dördüncü faktörün (ŞM_Frk) varyans içindeki payı %3.371, beşinci faktörün (ŞM_Mç) varyans içindeki payı ise %4,666'dır.

Algısal ve Davranışsal Şehir Marka Değeri ölçeği üzerinde oluşan değişkenler satın alma niyeti (SAN), şehir marka kalitesi (ŞM_Kal), şehir marka farkındalığı (ŞM_Frk), Şehir marka çağrışımları (ŞM_Mç) algılanan değer (A_Değ) olup bunlar arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla SPSS korelasyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Şehir Marka Değeri ve Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişki

		ŞM Kal	SAN	ŞM Frk	ŞM Mç	A Değ
SAN	Pearson r	.279**				
	P	.000				
	N	413	413			
ŞM_Frk	Pearson r	.109*	.358**			
	P	.027	.000			
	N	413	413	413		
ŞM_Mç	Pearson r	.268**	.441**	.619**		
	P	.000	.000	.000		
	N	413	413	413	413	
A_Değ	Pearson r	.316**	.486**	.628**	.683**	
	P	.000	.000	.000	.000	
	N	412	412	412	412	412

*Korelasyon $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır. (ŞM.Kal.=Şehir Markası Kalitesi, SAN=Satın Alma Niyeti, ŞM. Frk.=Şehir Markası Farkındalığı, ŞM. Mç. Şehir Markası Çağrışımları, A. Değ.=Algılanan Değer).

Yukarıdaki korelasyon tablosunda araştırmaya 413 katılımcı dahil edilmiştir. Algılanan değer değişkeninde bir kayıp madde söz konusudur. SPSS yardımıyla yapılan Pearson Korelasyon Analizine göre Tablo 4'te soldan sağa birinci satırda yer alan SAN ve ŞM_Kal arasında $r_{kısmi} = .28$, $p = .000$ düzeyinde düşük, anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. İkinci satırda görülen ŞM_Frk ve ŞM_Kal arasında $r_{kısmi} = .11$, $p = .027$; ŞM_Frk ve SAN arasında $r_{kısmi} = .36$, $p = .000$ düzeyinde düşük, anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Üçüncü satırda yer alan ŞM_Çağ ve ŞM_Kal arasındaki $r_{kısmi} = .27$, $p = .000$; ŞM_Çağ ve SAN arasındaki $r_{kısmi} = .44$, $p = .000$; ŞM_Çağ ve ŞM_Frk arasındaki $r_{kısmi} = .62$, $p = .000$ veriler düşük ve orta düzeyde ilişkiler göstermektedir.

Dördüncü satırda görülen A_Değ ve ŞM_Kal arasında $r_{kısmi} = .32$, $p = .000$; A_Değ ve SAN arasında $r_{kısmi} = .49$, $p = .000$; A_Değ ve ŞM_Frk arasında $r_{kısmi} = .63$, $p = .000$; A_Değ ve ŞM_Çağ arasında $r_{kısmi} = .68$, $p = .000$ şeklindeki bulgular düşük ve orta düzeyde ilişkiler göstermekte olup doğrusallık sorununun veya çoklu bağlantılılık sorununun bulunmadığı ve regresyonun yerinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 5: Model Özeti

Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Sapma	Durbin-Watson
1	.525 ^a	.276	.268	2.78593	1.507
a. Bağımsız Değişkenler: (Constant), A_Değ, ŞM_Kal, ŞM_Frk, ŞM_Mç					
b. Bağımlı Değişken: SAN					

Tablo 5'e göre çok değişkenli regresyon analizinde bağımlı değişkenindeki varyansın %27'sinin (R^2 düzeltilmiş = .22) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı görülmüştür.

Tablo 6: Anova Tablosu

Model		Kareler Toplamı	df	Ortalama	F	Sig.
1	Regresyon	1201.368	4	300.342	38.697	.000 ^b
	Artık Değer	3158.894	407	7.761		
	Toplam	4360.262	411			
a. Bağımlı Değişken: SAN						
b. Bağımsız Değişkenler: (Constant), A_Değ, ŞM_Kal, ŞM_Frk, ŞM_Mç						

Yukarıda Tablo 6'da yer alan çok değişkenli regresyon analizi sonucunda $F(5, 407) = 38,70, p < .001$ şeklinde elde edilen veriler anlamlı bir regresyon modelinin kurulduğunu göstermektedir.

ŞM_Kal, ŞM_Frk, ŞM_Çağ ve A_Değ değişkenlerini kullanarak SAN değişkenini açıklamak amacıyla aşağıda Tablo 7'de yer alan çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Çoklu Regresyon Analiz Modelinin Beta Değerleri

Model		Standardize Edilmiş Katsayılar		Beta		Sig.
		B	Std. Hata			
1	Bağımsız Değişkenler*	2.706	.789		3.432	.001
	ŞM_Kal	.139	.046	.136	3.013	.003
	ŞM_Frk	.046	.047	.058	.994	.321
	ŞM_Mç	.206	.074	.171	2.766	.006
	A_Değ	.117	.026	.290	4.559	.000

*Bağımlı değişken: SAN (Satın Alma Niyeti)

Katsayı tablosuna (Tablo 7) göre şehir marka kalitesi (ŞM_Kal) modeli olumlu ve anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($\beta = .14, t(41) = 3.01, p < .003$). Şehir

marka farkındalığı (ŞM_Frk) modeli olumlu, fakat anlamsız bir şekilde açıklamaktadır ($\beta = .05$, $t(41) = 0.99$, $p > .321$). Şehir marka çağrışımları (ŞM_Çağ) p değerinin 0.05 'ten küçük, pozitif yönlü ve anlamlı olduğu görülmektedir ($\beta = .21$, $t(41) = 2.77$, $p > .006$). Algılanan Değer (A-Değ) değişkeni de modeli pozitif ve anlamlı bir şekilde açıklamaktadır ($\beta = .18$, $t(41) = 4.56$, $p > .000$).

Tablo 7'ye göre hipotez sonuçları şehir pazarlamasında satın alma niyetinin (SAN) algılanan değerden (A-Değ) etkilendiğini göstermektedir. ($\beta = .139$, t -değeri=3.013, p -değeri=.001); p -değeri $.05$ 'ten küçüktür. Sonuç olarak H1 desteklenmiştir.

Şehir pazarlamasında satın alma niyetinin (SAN) şehir marka kalitesinden (ŞM_Kal) etkilendiğini göstermektedir ($\beta = .046$, t -değeri=.994, p -değeri=.046); p -değeri $.05$ 'ten küçüktür. Sonuç olarak H2 desteklenmiştir.

Şehir marka farkındalığının (ŞM_Frk) satın alma niyetini etkilemediği anlaşılmaktadır (p -değeri=.321). Buna göre H3 reddedilmiştir.

Tablo 8'e göre şehir pazarlamasında satın alma niyetinin (SAN) şehir marka çağrışımlarından etkilendiği görülmüş olup ($\beta = .117$, t -değeri=4.559, p -değeri=.000); p -değeri $.05$ 'ten küçüktür. Sonuç olarak H4 desteklenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada şehir marka değerinin algısal boyutunun satın alma niyeti ve davranışı üzerine etkisi incelenmiştir. Şehir marka değeri çalışmaları şehir pazarlaması çalışmalarının izlediği bir stratejidir. Alandaki akademik çalışmalar şehirlerin ekonomik yönden geliştirilmesi amacı taşımaktadır. Bu amaç aynı zamanda şehir yönetimlerine şehirlerini tanıtmaya, pazarlamaya, geliştirme ve ticari ilişkilerde firmaların işlerini kolaylaştırma konusunda yardımcı olmaktadır. Başarılı firma davranışları incelendiğinde tüketici satın alma niyetini teşvik eden yüksek marka değeri oluşturma çabaları dikkat çekmektedir. Tüketici davranışı üzerinde algıların nasıl yansıdığını kontrol etmek mümkün görünmektedir.

Şehir pazarlama stratejisi olarak izlenen şehir marka değeri çalışmalarının en önemli boyutları yukarıdaki çalışmada tercih edilen algısal marka değeri ölçeğinde beş faktör altına toplanmıştır. Yapılan alan çalışmasında dört hipotez üzerinden deneysel bir çalışma yürütülmüştür. “Şehir pazarlamasında algılanan değer satın alma niyeti ve davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir” şeklindeki H1 kabul edilmiştir. Marka için algılanan değer değişkeni altında bağlılık, imaj ve sadakat boyutları yer almaktadır. Alanda yapılan araştırmalar marka değeri algısının satın alma niyeti ve davranışını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Deniz, 2011; Ayas, 2012; Kaynak, 2020). Markalı ürün tercihleri konusunda Deniz (2011: 264-264) tarafından yapılan çalışmada algıyla ilişkilendirilerek marka bağlılığı, imajı ve sadakati boyutlarına dikkat çekilmektedir. “Algılanan şehir marka kalitesi satın alma niyeti ve davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir” şeklindeki H2 kabul edilmiştir. “Şehir marka farkındalığı satın alma niyeti ve davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir” şeklindeki H3 reddedilmiştir. “Şehir marka çağrışımları satın alma niyeti ve davranışını olumlu ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir” şeklindeki H4 kabul edilmiştir.

Ulaşılan hipotez sonuçlarına göre şehir marka değeri algısının toplamda şehir pazarlama çalışmalarını desteklediği, şehir markası kalitesi ve çağrışımlarının şehir pazarlaması için anlamlı olduğu ve pazarlamaya olumlu katkıda bulunduğu değerlendirilmektedir. Şehir markası farkındalığının satın alma niyeti ve davranışını desteklememiş olması farkındalık boyutunun önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Farkındalık faktörü altındaki bilgi ve aşinalık gibi ifadelerin satın alma niyeti ve davranışı için örneğin kaliteli mal ve hizmet kadar değer ifade etmediği şeklinde yorumlanmaktadır. Lucarelli ve Berg (2011) tarafından belirtildiği gibi farklı çalışmalarda farklı sonuçların da elde edilebileceği varsayımıyla şehirlere özgü daha ileri araştırma ve çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (1991). *Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of a Brand Name*. Three Free Press, New York, NY. eISBN-13: 978-1-4391-8838-5.
- Audouin, C. (2022). The Role of Multi-Level Governance in Branding Medium-Sized Cities: the Case of Nantes, France. *Cities*, 123, 1-13.
- Avcılar, M. Y. & Kara, E. (2015). Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 34, 76-94.
- Ayas, N. (2012). Marka Değeri Algılamalarının Tüketici Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(1), 163-183.
- Braun, E. (2008). *City Marketing Towards an Integral Approach*. Erasmus Research Institute of Management (ERIM) RSM Erasmus University / Erasmus School of Economics Erasmus University, Rotterdam, ISBN 978-90-5892-180-2
- Charton-Vachet, F., Lombart, C. & Louis, D. (2020). Impact of Attitude Towards a Region on Purchase Intention of Regional Products: The Mediating Effects of Perceived Value and Preference. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 48(7), 707-725.
- Chen, T. Y., Yeh, T. L., & Jheng, W. S. (2013). Factors Influencing Brand Association. *African of Business Management*, 7(19), 1914-1926.
- Clarence, C. & Keni, K. (2021). The Prediction of Purchase Intention Based on Digital Marketing, Customer Engagement, and Brand Preference. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 653, 481-486.
- Çağlar Çetinkaya, N. (2020). Tüketici İlgilenimi ve Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişki Üzerinde Markaya Duyulan Güvenin Düzenleyici Etkisi. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 98-109.
- Daimi, S. & Tolunay, A. (2021). An Empirical Investigation on Influencer Marketing: the Impact of Content-related, Follower-related and Influencer-related Factors on Consumers' Purchase Intentions. *Istanbul Management Journal*, 91, 59-86.
- Deniz, M. H. (2011). Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 61(2), 243-268.
- Dril, N., Galkin, A. & Bibik, N. (2016). Applying City Marketing as a Tool to Support Sustainable Development in Small Cities: Case Study in Ukraine. *Transportation Research Procedia*, 16, 46-53.
- Eravcı, A. (2020). Şehir Marka Değerinin Şehir Sakinlerinin Memnuniyetine Etkisi. Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.
- Fettahoğlu, H. S. (2008). Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarında Özel Markaların Tüketici Tutumları Üzerine Etkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/12278/227067.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim: 02.02.2023.
- Florek, M. (2012). City Brand Equity as One of the City Sustainable Development Indicator. *Transformation in Business and Economics*, 11(2A), 385-405.
- Foroudi, P., Jin, Z., Gupta, S., Foroudi, M. M. & Kitchen, P. J. (2018). Perceptual Components of Brand Equity: Configuring the Symmetrical and Asymmetrical Paths to Brand Loyalty and Brand Purchase Intention. *Journal of Business Research*, 89, 462-474.

- Geçti, F. (2012). Marka Bağlılığı Üzerinde Fiyat Algılamasının Rolünün İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12619/77565/T03422.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim: 25.5.2023
- Gertner, D. & Kotler, P. (2004). How Can a Place Correct a Negative Image? *Place Branding*, 1(1), 50-57.
- Gorska-Warsewicz, H. (2020). Factor Determining City Brand Equity - A Systematic Literature Review. *Sustainability*, 12 (7858), 1-35.
- Güner, E., Karabıyık Yerden, N. & Öztek, M. Y. (2021). Marka Denklığı ile Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkide Marka Tercihinin Önemi ve Mobil Telefon Sektörü Üzerine bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 16(55), 250-285.
- Hameed, F., Malik, I. A., Hadi, N. & Raza, M. A. (2023). Brand Awareness and Purchase Intentionin the Age of Digital Communication: A Moderated Mediation Model of Celebrity Endorsement and Consumer Attitude. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 13(2), 1-14.
- Herget, J., Petrü, Z. & Abraham, J. (2015). City Branding and Its Economic Impacts on Tourism. *Economics and Sociology*, 8(1), 119-126.
- Hernandez, A. & Küster, I. (2012). Brand Impact on Purchasing Intention. An Approach in Virtual Social Networks Channels. *Economics and Business Letters*, 1(2), 1-9.
- İkiz, A. S. (2016). The Importance of Coastal Marinas City Branding: Evaluation of Muğla City in Turkey. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-23.
- İslamoğlu, A. H. (2013). Pazarlama Yönetimi. Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Kapferer, J.N. (1997). Strategic Brand Management: Creating and Sustaining Brand Equity Long Term. Kogan Page Ltd, London. ISBN: 978 0 7494 5085 4
- Kavaratzis, M. (2007). City Marketing: The Past, the Present and Some Unresolved Issues. *Geography Compass*, 1(3), 695-712.
- Kavaratzis, M. (2008). From City Marketing to City Branding: An Interdisciplinary Analysis with References to Amsterdam, Budapest and Athens. University of Groningen. Yayınlanmamış Doktora Tezi, ISBN: 9789036735520
- Kavaratzis, M. (2009). What Can We Learn from City Marketing Practice? *European Spatial Research and Policy*, 16(1), 41-58.
- Kaynak, İ. (2020). Örgüt Kültürünün Kurumsal İmajı Etkisi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2): 136-148.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, Measuring, and Managing Customer-Based Brand Equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22.
- Keskin, Ş. & Durmaz, Y. (2021). The Effect of Brand Value on Consumers' Purchasing Decisions: An Application in Turkey. *Business, Management and Economics Research*, 7(3), 79-92.
- Kusumawati, A., Rahayu, K. S. & Putra A. W. (2022). Antecedents Customer Decision to Visit Yogyakarta as Special Regions in Indonesia. *Cogent Business & Management*, 9, 1-12.
- Kumar, S., Lakshimbala, M. & Anand, V. V. (2017). Impact of Brand Equity on Purchase Intention: A Study of Consumers of Health Food Drinks in Chennai using Structural Equation Model. *International Journal of Applied Business and Economic Research*, 15(17), 369-380.
- Lucarelli, A. & Berg, P.O. (2011). City Branding: A State-of-the-Art Review of the Research Domain. *Journal of Place Management and Development*, 4(1), 9-27.

- Lucarelli, A. (2012). Unraveling the Complexity of “City Brand Equity” a Three-Dimensional Framework. *Journal of Place Management and Development*, 5(3), 231-252.
- Machi, L., Nemavhidi, P., Chuchu, T., Nyagadza, B. & Villiers, M. V. (2022). Exploring the Impact of Brand Awareness, Brand Loyalty and Brand Attitude on Purchase Intention in Online Shopping. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 11(5), 176-187.
- Metaxas, T. (2010). Cities Competition, Place Marketing and Economic Development in South Europe: The Barcelona Case as FDI Destination. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, 5(14), 5-19.
- Nadeem, M., Jamal, T., Hassan M., AsadUllah, M. & Rasheed, A. (2019). Brand Message vs Brand Perception. *Reviews of Management Sciences*, 1(1), 22-27.
- Nguyen, H. H., Viet, B. N., Nguyen, Y. T. & Le, T. H. (2022). Understanding Online Purshase Intention: The Mediating Role of Attitude Towards Advirtising. *Cogent Business & Management*, 9, 1-23.
- Ogunnaike, O. O., Kehinde, O. J., Omoyayi, O. O., Popoola, O. O. & Amoruwa, A. (2017). Conceptualization of the Relationship between Brand Equity and Purchase Behavior. *International Review of Management and Marketing*, 7(2), 403-408.
- Öcal, D. & Aksoy, F. (2020). Tüketici Temelli Marka Değeri Kapsamında Bir Nitel Çalışma: Apple ve Samsung Markaları Örneği. *Karadeniz İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 119-163.
- Pena-Garcia, N., Gil-Saura, I., Rodriguez-Orejuela, A. & Siqueira-Junior, A. (2020). Purchase Intention and Purchase Behavior Online: A Cross-Cultural Approach. *Helikon*, 6, 1-12.
- Rungsisawat, S. & Sirinapatpokin, S. (2019). Impact of Brand Equity on Consumer Purchase Intent. *Utapia Y Praxis Latinoamericana*, 24(6), 360-369.
- Shin, J., Saithibvongsa, P. & Choi H. C. (2019). Country Image, Perceived Product Quality and Purchase Intention: The Moderating Roles of Quality Warranty Certificate and Country-Image Transferred Strategies. *International Journal of Economics and Management*, 1(3), 10-23.
- Simon, C.J. ve Sullivan, M. W. (1993). The Measurement and Determinants of Brand Equity: a Financial Approach. *Marketing Science*, 12(1), 28-52.
- Sığındı, T. (2017). The Ling Between Attributes and City Brand Meanings: An Analysis for Multiple Stakeholders. *Research Journal of Business and Management*, 4(3).
- Sığındı, T. & Kavak, B. (2015). Satın Alma Niyetinin Öngörüsünde Planlı Davranış Modeli'nin Farklı Ürün Sınıfları İçin Denenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 111-128.
- Sokolowska, E., Pawlak, K., Hajduk, G. & Dziadkiewicz, A. (2022). City Brand Equity, a Marketing Perspective. *Cities*, 130, 1-15.
- Sözer, E. G. (2019). The Effect of Dynamic Pricing on Holiday Purchase Intentions: Moderated Mediation Role of Perceived Risk. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 7(1), 57-84.
- TÜİK (2021). İlçe Nüfusu. https://www.tuik.gov.tr/duyuru/favori_raporlar Erişim:13.09.2023.
- Wood, L. (2000). Brands and Brand Equity: Definition and Management. *Management Decision*, 38(9), 662-669.
- Yalçın, M. & Geçit, E. (2023). Maskotların Şehir Marka İmajına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 26(1), 166-179.

- Yan, B. (2019). Research on the Influence of Customer Perceived Value on Brand Equity. *American Journal of Industrial and Business Management*, 9, 609-626.
- Yıldız, S. B. (2013). Konaklama İşletmelerinde Markalaşmanın Turistlerin Satın Alma Tercihleri Üzerindeki Etkileri: Antalya'daki Zincir Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 135-154.
- Yi, Y. & Yoo, J. (2011). The Long-Term Effects of Sales Promotions on Brand Attitude Across Monetary and Non-Monetary Promotions. *Psychology and Marketing*, 28(9), 879-896.
- Zeren, D. & Gökdağlı, N. (2017). Marka Prestiji ve Marka Kredibilitésinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi. *İşletme ve İktisat Dergisi*, 5(2), 91-102.

Extended Abstract

Today, the efforts of cities that carry out branding city marketing draw attention. City marketing has entered the literature as a concept since the 1970s, and since the 2000s, the city branding strategy has become prominent. Every city has target groups and unique assets. The city, which determines its target audience correctly and attracts the attention of its consumers by adding brand equity to its assets, obtains economic income. The fact that the city has income means that it has financial resources for the development of the city. That's why city marketing is an important strategy for local administrations. City development is also a driving force of the country's development. The growth and development of cities have become fertile ground not only for local administrators but also for academicians. Academic studies and the discourse of local administrators on city marketing and branding are increasing. Despite increasing academic studies and branding discourses of local administrators, city marketing remains a difficult marketing field.

There is a common approach to the growth and development of cities between city administrators and academics. For the development and growth of the city, there is a need for marketing, branding and gaining brand equity. However, there are challenges in the way to branding and gaining brand equity as a marketing strategy. The multiplicity of the stakeholders, the determination of the product or products to be a brand, the determination of the strategy, the decision-making problems, the multiplicity and selection of the target audiences and cooperation do not produce conveniences. For example, who or what should be the target audience? Is it enough just to turn to tourism? What are the assets that can be marketed? Many questions can be asked, such as. Sometimes there is only a branding approach to tourism. However, city marketing is not only the opening of the city to tourism and selling it only to tourists and visitors. It means marketing the city holistically by using all marketing tools other than tourism. Attracting businesses and consumers to the city, making city life attractive and offering a quality of life reveals the conceptual framework of city marketing. Based on this framework, city marketing means producing values and offers for the community and other consumers living in the city, communicating the produced product to the consumer, delivering it, hosting exchange transactions, developing or supporting a consumer-oriented philosophy and using marketing tools in a coordinated manner.

There are two main factors in city marketing, one of which is the consumer groups and the other is the city itself as a product. The consumers of the city consist of city dwellers, investors, entrepreneurs, students, tourists and visitors, new settlers and other consumers who want to live a comfortable life where they live. As a product, the city refers to a wide range of products. The nature of the city, its cultural and historical heritage, shopping opportunities,

food and beverage services, accommodation, income-generating infrastructure and super-structure services, etc. constitute a wide range of products.

Cities that consider consumer needs and wishes and create brand equity for the consumer can attract more attention of the consumer and sell more products than others. The efforts of the cities that manage to attract the attention of the consumer to create brand equity targeting the consumer perception attract attention. There are two approaches to brand equity. One of them is the financial approach, the other is the consumer-oriented approach. In this study, the consumer approach is followed because it focuses on the effect of the perceptual dimension of city brand equity on consumer purchasing intention and behavior. The aim is to contribute to the economic development of cities and city marketing studies.

Academicians working on marketing science and companies carrying out marketing activities adopt branding and brand equity creation as a strategy. City marketing benefits from the science of marketing. City branding studies also benefit from product marketing studies. In academic studies, city marketing and city branding studies have taken their place today and these studies shed light on city managers. The adoption of city marketing activities by city managers also facilitates the marketing activities of businesses in the city. Today, on the one hand, local administrators, on the other hand, citizens who want their cities to develop are talking about city branding. In this context, city marketing and branding studies are gradually increasing. However, the city that has achieved brand success is quite a few. Because the issue of obtaining brand equity in branding studies is seen as problematic. For this reason, there is a need for city brand equity studies that express value for the consumer. When the studies in the field are scanned, studies focusing on brand equity in urban marketing and the consumer perception dimension are rarely encountered.

As in the general principles of marketing, brand equity plays a role in consumer purchasing intention and purchasing behavior in urban marketing. The individual makes a planned effort while meeting their needs and wants. At this point, the individual's perceived brand equity is reflected in their preferences. The brand creates a stimulus perception. In other words, the individual makes choices according to the value he perceives. However, between perception and preference lies intention. Purchasing intent forms the basis for the consumer's planning to purchase a product or his willingness to buy. The most important factor for the activation of consumer instincts and purchase action is brand perception. Before purchasing the product, the individual goes through the process of intending to buy the product. In this process, the consumer experiences stages such as perception, knowledge, interest, commitment, image, loyalty, awareness, quality and mental association. These stages are listed under brand equity.

The concept of brand equity describes the characteristics of a product as a brand. Product refers to goods and services. The branded product provides two-way benefits to its owner on the one hand and to its consumer on the other. It returns to its owner or producer as efficiency and profit, giving it a competitive advantage in price and trade. It gives its consumers a sense of knowledge, trust and satisfaction. The brand makes its consumers feel good with the value it gains. There is a perceptual reality of the consumer on the product. There are also psychological and socio-cultural realities in social life. Among these realities, there are fluctuations in consumer purchasing intention and behavior. The consumer has the desire to gain prestige in society with the product he buys. Brand indicators such as brand name, logo and symbol are transformed into realities both for the benefit of the owner and the benefit of the consumer with the brand equity.

Since the focus was on the consumer dimension in this study with brand equity, the dimensions of brand equity that stimulate the consumer's purchasing intention and support

the purchasing behavior were taken into consideration. When the literature studies in the field are examined, basic variables and sub-variables such as brand loyalty, brand awareness, perceived quality, brand associations, brand image, company or place image to which the brand belongs are encountered under brand equity. Applying variables for the brand equity of any product or dimensions of brand equity to a city can bring different results. Each city is unique and city-specific studies are required.

City brand equity refers to the added value that the brand adds to the city as in the product. As well as the benefit that the brand brings to the owner or producer, the branded city obtains advantages in competition. The consumer feels good about the brand city accompanied by social and psychological factors. He wants to live in this city, do business, stay, have fun and take advantage of opportunities such as education. The city it perceives personalizes the city with its brand equity and finds identity with a sense of belonging. In short, city brand equity is directed to brand components such as identity, personality, prestige, etc. as in a product brand. All studies on the brand equity of the city must borrow their information from the brand studies. Certain principles and standard models have been formed in marketing and branding studies. It is possible to benefit from these models on the city brand equity.

In this study, the purchasing intention and behavior of the city's consumers were modeled as dependent variables are perceived brand equity, awareness, quality and brand associations as independent variables. Quantitative study data with 414 participants were used based on the doctoral thesis research conducted in the Sinop province sample. The scale used in the quantitative study is the scale by Foroudi et al. (2018). The preliminary test results showed the feasibility of the questionnaire and positive results were obtained. The expressions used in the survey and the answers given by the participants reveal the perceptual dimension of the city brand equity. In the factor analysis, perceived city brand equity, city brand quality, city brand awareness and city brand associations, purchasing intention and behavior factors were formed. The issue of supporting purchasing intention and behavior, which is taken as a dependent variable, is one of the most important issues in marketing activities today. The relationship between purchase intention and behavior and brand equity has been revealed by research in the field. In this study, in the correlation study performed in an SPSS environment, low and medium relationships between the variables were determined and it was determined that the study was suitable for regression. With the regression study, hypotheses designed in accordance with the research model were tested.

The hypotheses designed on the basis of the literature and the conclusions reached by the quantitative study are as follows:

H1: Perceived brand equity in city marketing positively and meaningfully supports purchase intent and behavior. H1 approved.

H2: Perceived city brand quality positively and meaningfully supports purchase intent and behavior. H2 approved.

H3: City brand awareness promotes purchase intent and behavior in a positive and meaningful way. H3 is rejected.

H4: City brand associations positively and meaningfully support purchase intent and behavior. H4 approved.

According to the findings obtained at the end of the study, it was clear that perceived city brand equity, perceived city brand quality and brand associations affected purchasing intention and behavior significantly and positively. It turned out that city brand awareness did not support purchase intention and behavior. Of the components of brand equity, the brand awareness variable includes statements such as brand knowledge and brand familiarity. Among the factors that determine purchasing intention and behavior, it is evaluated that

expressions such as knowledge and familiarity are less important in the eyes of the consumer, while brand associations, including perceived quality and positioning of the product in the mind, are more useful.

Cities make up countries. Therefore, economic success and development in cities will be the driving force for a country. Therefore, the issue of city marketing and branding is important for the development and development of countries. Further work on city marketing and branding will always be needed. For further research and studies, it is thought that the city brand equity and sub-dimensions that have an impact on consumer purchasing intention and behavior can be studied separately. It is recommended that academics carry out field studies and local administrators cooperate with academics.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi
Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1231-1249

Geliş Tarihi:31.08.2023 Kabul Tarihi:17.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1353143>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ESARETTEN HETMANLIĞA: YURİY HMELNITSKI (1641-1685)

Muhammet ŞEN*

Öz

Çok uzun bir geçmişe dayanan Türk- Ukrayna (Kozak) ilişkileri, tarih boyunca inişli-çıkışlı bir seyir göstermiştir. Bohdan Hmelnitstkiy'in hetmanlık döneminde (1648-1657) akim kalan Osmanlı-Kozak yakınlaşması, Petro Doroşenko'nun (1665-1676) hetmanlık döneminde Ukrayna Kozaklarının Osmanlı tabiliğine girmesiyle neticelenmiştir. Söz konusu bu tabilik Osmanlı Devleti'ni, Ukrayna toprakları hakimiyet mücadelesinde üçüncü bir güç olarak Polonya ve Rusya ile karşı karşıya getirmiştir. Petro Doroşenko'nun Rusya safına geçmesi (1676), Osmanlı Devleti'nin hem Ukrayna Kozakları üzerindeki otoritesinin sarsılmasına hem de mücadele halinde bulunduğu rakipleri Polonya ve Rusya'nın gerisinde kalmasına neden olmuştur. Hetman Petro Doroşenko'dan sonra Osmanlı Devleti, Hetman Bohdan Hmelnitstkiy'in oğlu Yuriy Hmelnitstkiy'i hetman tayin ederek, Kozaklar üzerindeki otoritesini tekrar tesis etmek istemiştir.

Bu çalışmada; Yuriy Hmelnitstkiy'in Osmanlı Devleti'ne esir düşüp rehin olarak tutulmasına kadar olan siyasi yaşamı ele alınacak ve hangi konjektürel nedenlerle Osmanlı Devleti tarafından hetman tayin edildiğine değinilecektir. Nihayetinde Osmanlı Devleti hizmetinde bir hetman olarak yürütmüş olduğu siyasi faaliyetleriyle, Osmanlı Devleti'nin beklentilerini karşılayıp karşılayamadığı hususu, neden ve sonuçlarıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ukrayna Kozakları, Rusya, Bohdan Hmelnitstkiy, Yuriy Hmelnitstkiy.

From Captivity To Hetman: Yuriy Khmelnitstkiy (1641-1685)

Abstract

Turkish-Ukrainian (Cossacks) relations, which have a very long history, have shown an up-and-down course throughout history. The Ottoman- Cossack rapprochement, which failed during the hetmanate of Bogdan Khmelnytsky (1648-1657), resulted in the subordination of the Ukrainian Cossacks to the Ottoman Empire during the hetmanate of Petro Doroshenko (1665-1676). This subordination brought the Ottoman Empire face-to-face with Poland and Russia as a third power in the struggle for dominance over the Ukrainian lands. Petro

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, tardu61@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7402-4158>

Doroshenko's defection to the Russian side (1676) caused the Ottoman Empire to lose its authority over the Ukrainian Cossacks and to fall behind its rivals Poland and Russia. After hetman Petro Doroshenko, the Ottoman Empire wanted to re-establish its authority over the Cossacks by appointing Yurii Khmelnsky, the son of hetman Bogdan Khmelnsky, as hetman.

In this study, the political life of Yurii Khmelnytskyi, until he was captured by the Ottoman Empire and held as a hostage, will be analysed and the conjectural reasons for his appointment as a hetman by the Ottoman Empire will be discussed. Finally, the political activities he carried out as a hetman in the service of the Ottoman Empire and whether he was able to meet the expectations of the Ottoman Empire will be evaluated with its causes and consequences.

Keywords: Ottoman Empire, Ukrainian Cossacks, Russia, Bogdan Khmelnsky, Yurii Khmelnsky.

Giriş

İstanbul'un fethiyle cihan imparatorluğu haline gelen Osmanlı Devleti, 1461 senesinde Trabzon'u ele geçirerek Karadeniz sahillerine sahip olmuş, Karadeniz'i "Türk Gölü" haline getirmişti. Bu yeni süreçte karşısına bir problem olarak çıkan Karadeniz'in güvenliği meselesi, Osmanlı Devleti'ni bölgede, kendisine güvenli bir müttefik arayışına mecbur etmişti.

Altın Orda Devleti'nin en büyük bakiyesi olarak ortaya çıkan Kırım Hanlığının (1441 /1442) kuruluş yıllarında varlığını tehdit eden Altın Orda Devleti, Ceneviz ve Polonya tehlikesi karşısında sığınacak güvenli bir liman arayışı, Osmanlı Devleti'ne aradığı müttefiki bulma fırsatı doğurmuş, her iki tarafın menfaatleri doğrultusunda 1475 yılında Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti tabiliğine girmişti. Kırım Hanlığını himayesi altına alan Osmanlı Devleti, daha sonra Kili ve Akkerman'ı (1484) ele geçirip, Yedisan bölgesini de hakimiyet altına almak suretiyle, sınırlarını Ukrayna Kozaklarının yaşam alanları Podolya'ya kadar taşıdı. Böylece Ukrayna Kozakları, Osmanlı Devleti'nin siyasi faaliyet alanı içerisine girmişti.

Kozak kelimesi; "Cossack", "Kossak", "Kosak", "Kazak" gibi farklı şekillerde adlandırılmakta olup kelime anlamı itibarıyla; bir otoriteye boyun eğmeyen, kural, nizam tanımayan maceraperest, özgürlüğüne düşkün insan

manasına gelmektedir. Azak Denizi'ne dökülen Don Nehri sahillerinden Özi Nehri boylarına- Buğ (Aksu) Nehrine kadar olan bataklık sahada varlıklarını sürdüren Kozakların; en başından beri Rusya'ya tabi olarak Don Nehri civarında yaşayan zümresi "Don Kozakları", 17. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, Polonya ve Rusya arasında sorun teşkil eden Kozak zümresi ise, genel olarak Ukrayna Kozakları olarak adlandırılmaktaydı.

Polonya ve Rusya hükümlanlık sahasında ortaya çıkan Kozaklar, Osmanlı Devleti himayesinde bulunan Kırım Hanlığı kuvvetlerinin yaşam alanlarına yönelik saldırıları nedeniyle Batı'ya doğru hareket etmek zorunda kalmış, Polonya ve Rusya arasında sıkıőmıőlardı. Bir siyasi teşekkül oluőturamayan Kozaklar, Polonya ve Rusya tarafından kimi zaman birbirlerine karşı, kimi zaman da Kırım Hanlığına karşı, sınır muhafızı olarak kullanılıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin kıyı bölgelerine saldırmaktan dahi geri durmayan Kozaklar, 17. yüzyılın ilk çeyreğinde Karadeniz sahillerini yağmaladıktan sonra Sarıyer, Tarabya, Yeniköy'e hareket ederek, İstanbul'da korku ve endişeye neden olmuşlardı.

Siyasi bir teşekkül haline gelmek, bağımsız olmak için o sırada hamileri olan Polonya'ya karşı Hetman Bohdan Hmelniĭskiy öncülüğünde 1648 senesinde giriştikleri isyan hareketi, başarısızlıkla neticelenmiőti. Başarısızlıkla sonuçlanan bu isyan hareketi, zamanla büyüyerek Ukrayna toprakları için Polonya ve Rusya arasında cereyan eden hâkimiyet mücadelesine dönüştü. Rusya ve Polonya'nın arasında sıkışıp kalan Ukrayna Kozakları, Kırım Hanı III. İslam Giray'a (1644-1654) gönderdikleri elçiler vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nden himaye talep etmişlerdi. Bu suretle Osmanlı Devleti ve Ukrayna Kozakları arasında ilk siyasi temas kurulmuş oluyordu.

Bohdan Hmelniĭskiy'ın hetmanlık döneminde akim kalan Ukrayna Kozaklarının Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmeleri talebi, ancak Petro Doroşenko'nun hetmanlık döneminde (1665-1672) hayat bulacaktı. Osmanlı Devleti'nin himayesine alarak, Petro Doroşenko'yu Sağ Yaka Ukrayna'sı hetmanı

tain etmesi, Ukrayna toprakları üzerindeki Polonya ve Rusya arasında devam eden hakimiyet mücadelesine üçüncü bir güç olarak dahil olmasına neden oldu. Bu hakimiyet mücadelesinde Osmanlı Devleti'nin, rakipleri Polonya ve Rusya'ya karşı Ukrayna Kozakları üzerinde otorite kurmak ve bunu devam ettirebilmek için her yola baş vurduğunu görmekteyiz.

Yuriy Hmelnitskiy (1641-1685)

1641 senesinde Çehrin yakınlarında bulunan Subotiv kasabasında doğan Yuriy Hmelnitskiy, Ukrayna dilinde; “*Юрій Хмельницький*”, Rusça; “*Юрій Хмельницький*”, Lehçe; “*Jerzy Chmielnicki*” olarak adlandırılmakta, Osmanlı vakayinamelerinde; “*Yorgi Ehmelicki*” ismiyle bilinmektedir. Ukrayna Kozaklarının en ünlü atamanı Bohdan Hmelnitskiy'in ilk eşi Anna Somkova'dan doğan küçük oğludur (Sokladov, 2015, s. 389,390).

Bohdan Hmelnitskiy'ın 1657 senesindeki ölümü, Ukrayna Kozakları tarihinde, “The Ruin / 1657-1687” olarak adlandırılacak olan siyasi parçalanma ve yıkım döneminin başlangıcı olmuştu. Henüz 16 yaşında olan Yuriy Hmelnitskiy'ın önemli bir siyasi figür olarak tarih sahnesinde yer alması da bu döneme tesadüf etmektedir. 1657, 1659-1663 tarihleri arasında babasının halefi olarak, 1677-1685 yılları arasında da Osmanlı Devleti himayesinde Sağ Yaka Ukrayna Kozakları Hetmanlığı görevinde bulunmuştur (Çuhlib, 2004, s. 498).

Bohdan Hmelnitskiy'ın ölümünden hemen sonra Yuriy'in üstlenmiş olduğu hetmanlık görevi, sadece bir yıl sürdü. Ukrayna Kozaklarına bağımsızlık ve özgürlük yolunu açan, bundan dolayı kendisine karşı büyük saygı duyulan babası Bohdan Hmelnitskiy'e hiç benzemiyordu. Fiziksel olarak zayıf, epilepsi hastası olan Yuriy, karakter olarak da cesur, atılgan ve dirayetli bir yapıya sahip değildi. Bu özelliklerinden dolayı sağlında dahi babası tarafından halefi olarak görülmemiştir. Bohdan Hmelnitskiy, kendisinden sonra halefi olarak genel sekreterliğini yapan Vyhovs'ky'i (1657-1659) daha liyakatli görüyordu (Ploky, 2006, s. 270-275). Fakat “Hmelnitskiy” soyadını taşımaktan başka bir vasfı olmayan Yuriy, babasının

ölümüne müteakip Kozak konseyi tarafından iradesi dışında hetman seçilerek, Ukrayna siyasi hayatının içerisinde yer almak zorunda kalmıştı (Allen, 1940, s. 144).

Lider özelliklerden yoksun, tecrübesiz Yuriy, babasının kendisi hakkındaki öngörülerini haklı çıkarmıŐ, Vyhovs'ky'in entrikalarıyla hetmanlık görevinden Vyhovs'ky lehine feragat etmek zorunda kalmıştı. Yuriy'in, Őahsından daha ziyade taşıdığı soyadından dolayı devamlı surette kendisine rakip, engel olacağını düşünen yeni Hetman Vyhovs'ky, Yuriy'i uzaklaŐtırmak için Kiev Teoloji Akademisine göndermiş fakat planında başarılı olamamıştı (Zamlinskiy, 1989, s. 336). Hetman Vyhovs'ky'e karşı, başını M. PuŐkar ve Y. Bar gibi Albayların çektiği muhalifler, Vyhovs'ky'i; Yuriy'i adاتم, Bohdan Hmelniġski'den kalan hazineyi hoyratça harcamak ve imzalamış olduğu 1658 tarihli Hadiach (Hadjaç) Antlaşmasıyla, Ukrayna Kozaklarını Polonya tahakkümü altına sokmakla suçluyorlardı. Bu ithamlarla hetmanlıktan azledilen Vyhovs'ky'in yerine Yuriy, ikinci defa (1659-1663) Sağ Yaka Ukrayna Kozakları Hetmanlığı görevine getirildi (Florya, 2003, s. 36).

İkinci hetmanlık döneminde henüz 18 yaşında olan Yuriy'in içerde; zedelenen itibarını kurtarmak, hetmanlığını yaptığı Kozaklar arasındaki saygınlığını kazanmak için Vyhovs'ky'i bertaraf etmesi, dıŐarda; Sağ Yaka Ukrayna Kozakları üzerindeki Polonya ve Rusya'nın tazyikine bir son vermesi gerekiyordu. Çünkü babası Bohdan Hmelniġski, Sağ Yaka Ukrayna'sı Kozaklarının Rusya hakimiyeti altına girmelerine neden olan 1654 tarihli Pereyaslav AntlaŐmasını imzalamıŐtı. Mezkûr antlaŐmayla Ukrayna toprakları, Polonya ve Rusya arasında hakimiyet mücadelesine giriŐecekleri bir alan haline gelmişti (Sanin, 1987, s. 38, 39).

Hetman Yuriy, Kozakların hazinelerinin bulunduğu ve karargâh merkezleri olan Çehrin'de Vyhovs'ky'i kuŐattıęı sırada Polonya ve Rusya, 1660 senesinde Volyn önlerinde karşı karşıya gelmiŐlerdi. Hetman Yuriy, 1654 tarihli Pereyaslav Antlaşması gereğince hamisi Rusya tarafından görevlendirilen B. Őeremetev kumandasındaki Rus birliklerine yardım etmekle vazifelendirilmiŐti. Bu sırada

Polonya da Kırım Hanlığı ile ittifak yapmıştı. 1660 tarihli Chudnov savaşında Polonya-Kırım ittifakı, Rusya-Kozak ittifakı karşısında galip gelmiş, savaş sonrasında taraflar arasında imzalanan Slobodishe (Слободіще) Antlaşmasıyla Hetman Yuriy, bir kez daha saf değiştirmek suretiyle Polonya himayesine girmişti (Kostomarov, 1991, s. 291).

Hetman Yuriy'in vermiş olduğu sadakat sözüne rağmen Polonya safına geçmesi, Çar I. Aleksey Mihayloviç Romanof'u (1629-1676) oldukça öfkelenmişti. Yuriy'i ihanet etmekle suçlayan Çar I. Aleksey, hemen karşı hamle yaparak Kozak birlikleri Albayı Yakim Somko'yu, Sol Yaka Ukrayna'sı Hetmanı tayin etmişti. Rusya'nın kendisine karşı önlemler aldığı bu dönemde, Polonya himayesinde birleşik Ukrayna-Kozak birliğini kurmayı amaçlayan Hetman Yuriy, Pereyaslav, Kaniv ve Nizhynê yönelik saldırılara girişmişti. Fakat General Romodanovski ve Hetman Somko emrindeki Rus-Kozak birlikleri karşısında mağlup olup esir düşmüştü. Hetmanlığını yaptığı Sağ Yaka Ukrayna'sı Kozakları üzerindeki itibar ve nüfuzunu kaybeden Yuriy, 27 Haziran 1663'te Çehrin'de toplanan Kozak konseyinde hetmanlıktan el çektirildi ve yerine kayınbiraderi Pavlo Teterya (1663-1665) hetman tayin edildi (Savçuk, 2001, s. 126).

Hetmanlıktan azledilen Yuriy, önce “*Gedeon*” takma adıyla keşiş olarak Mgarsky Manastırı'nda inzivaya çekildikten bir süre sonra Kiyiv Metropoliti Dionisiy Balaban'ın yanına iltica etti. Akabinde Kiyiv, Korsun ve Çehrin'de bulunan Yuriy, “*archimandrite*” yani birkaç manastırın idareci rütbesiyle taltif edildi (Savçuk, 2001, s. 126).

Geçmiş ve soyadı, Yuriy'in keşiş olarak hayatını sürdürmesine müsaade etmemişti. Vyhovs'ky gibi kayınbiraderi Hetman Teterya da Yuriy'in muhalifleri tarafından kendisine karşı kullanılacağından endişe etmekteydi. Smelanskiy Başpiskoposunun Yuriy hakkında yazmış olduğu “*Kozaklarla siyasi faaliyetler yürütüyor*” yönündeki rapor, Hetman Teterya'ya beklediği fırsatı vermişti. 1664 senesinde Lviv'de arada sırada kalmakta olduğu kız kardeşinin evinde tevkif edilen

Yuriy, Teterya tarafından Malbork Kalesine sürgün edildi. Malbork Kalesinde 1664-1667 tarihleri arasındaki üç yıl süren esaret hayatından sonra Teterya'nın hetmanlıktan azledilmesiyle serbest bırakılarak, Uman Manastırında keşiş hayatını sürdürmeye devam etti (Paliy, 2015, s. 356, 357).

Yuriy Hmelnitskiy'in Osmanlı Devleti Tarafından Esir Alınması

Teterya'nın hetmanlık görevinden sonra halefi olarak İvan Bryuhovetskiy (1663-1666) başa geçmiş, o da 3 yıl süren hetmanlık görevinden sonra yerini Petro Doroşenko'ya (1666-1676) bırakmıştı. 1666 senesinde Çehrin'de toplanan Kazak Konseyinde Sağ Yaka Ukrayna'sı hetmanı seçilen Petro Doroşenko, Bohdan Hmelnitskiy'den sonra Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa politikasının belirlenmesi ve bu kapsamda Kozak meselesine müdahil olmasında etkili olmuştur. Çünkü Bohdan Hmelnitskiy gibi, Sağ ve Sol Yaka Ukrayna'sını birleştirerek bir Kozak-Hetman Devleti kurma arzusunda olan Doroşenko'nun önünde Polonya ve Rusya gibi iki büyük engel durmaktaydı. Bu iki devlet, 1667 tarihli Andrusova Antlaşmasıyla aralarındaki 13 yıl süren savaşı sonlandırmış, Sağ Yaka Ukrayna'sının Polonya, Sol Yaka Ukrayna'sının Rusya'ya ait olacağı hususunda anlaşmışlardı. Bu durumda Doroşenko'nun amacına ulaşabilmesi için Kırım Hanlığı ve hamisi Osmanlı Devleti'nin yardımına başvurmaktan başka çaresi kalmamıştı (BOA, İE. HR. 1/38, 1/34, 2/167, 2/126), (Saharov, 1999, s. 446).

1667 tarihli Andrusova Antlaşmasıyla Polonya ve Rusya'nın barış sürecine girmeleri, Ukrayna topraklarını aralarında paylaşmaları, Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmişti. Çünkü Polonya ve Rusya arasında gerçekleştirilen bu ittifak, Kırım Hanlığı ve dolayısıyla hamisi sıfatıyla Osmanlı Devleti'ne yönelebilirdi. Bu güvenlik zaafını gören Osmanlı Devleti, Rusya ve Polonya karşısında mevzi kazanmak, avantaj sağlamak amacıyla Hetman Doroşenko'nun himaye talebini fırsat olarak görmüş ve Doroşenko'yu 1669 senesinde Sağ Yaka Ukrayna'sı Hetmanı olarak tayin etmişti.

Doroşenko'nun tabiliği, Osmanlı Devleti'ni önce Polonya ile karşı karşıya getirdi. Çünkü Andrusova Antlaşmasıyla Sağ Yaka Ukrayna'sı Polonya'ya bırakılmıştı. 1672 Bucaş ve 1676 İzvançe (Zurowno) Antlaşmalarıyla (Bantiş-Kamenskiy, 1858, s. 208-212) Osmanlı Devleti, Sağ Yaka Ukrayna'sı üzerindeki hakimiyetini Polonya'ya kabul ettirmişti. Sağ Yaka Ukrayna'sına hâkim bir Osmanlı Devleti, Sol Yaka Ukrayna'sına sahip Rusya için tehlike arz etmekteydi. Tehlikenin farkında olan Rusya, Osmanlı Devleti'nin elinden Doroşenko vasıtasıyla Ukrayna Kozakları üzerinde kurduğu hakimiyet kozunu almak istiyordu. 18 Ağustos 1676'da Hetman Doroşenko'nun Rusya safına geçmesiyle, Rusya amacına ulaştı (Bantiş-Kamenskiy, 1858, s. 208-212).

Sağ yaka Ukrayna'sındaki meşruiyetini 1672 Bucaş ve 1676 İzvançe (Zurawno) Antlaşmalarına dayandıran, Sağ Yaka Ukrayna'sını kendi hinterlandı içerisinde gören ve bu toprakları elde etmek için maddi-manevi büyük kayıplar veren Osmanlı Devleti'nin amacından kolayca vazgeçmesi beklenemezdi (Mitsik, 1995, s. 25-40). Fakat hedefine ulaşmak için Doroşenko'nun boşluğunu doldurması, Ukrayna Kozakları üzerinde yeniden nüfuz elde etmesi gerekiyordu. Bu sorunu çözmek için Osmanlı Devleti, 1668 senesinden itibaren rehin olarak İstanbul'da tuttuğu Yuriy'i, Doroşenko'nun yerine hetman tayin ederek çözmeye çalışmıştır (Sanin, 2000, s. 341).

Hatırlayacak olursak daha önce Teterya'nın hetmanlık döneminde, nedenleriyle Yuriy'in bir süre Malbork'ta hapsedildikten sonra serbest bırakıldığından bahsetmiştik. İvan Bryuhovetskiy'dan sonra yeni hetman tayin etmek için toplanan Kozak konseyinde Yuriy, Doroşenko'ya destek verenler arasında karşımıza çıkmaktadır. Fakat Doroşenko'nun hetman seçilmesinden kısa bir zaman sonra Yuriy, Doroşenko'nun rakibi, Hanenko safında yer almıştı. Hanenko (1669-1674), Osmanlı Devleti'nin Sağ Yaka Ukrayna'sı Hetmanı tayin ettiği Doroşenko karşısında, Polonya'nın hetman adayıydı. Yuriy Hmelniçkiy, Hetman Hanenko

emrindeki kuvvetlerle Polonya adına Osmanlı Devleti ile savařırken esir dūřmūő ve Yedikule'ye hapsedilmiőt (Çuhlib, 2004, s. 139).

Yuriy'in Osmanlı Devleti tarafından esir alınmasıyla ilgili olarak tarih ve olay örgüsü hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre Yuriy, 1672 senesinde Bucaő Antlaőmasıyla son bulan I. Kamaņiġe seferinde, Polonya ordusu saflarında Osmanlı Devleti'ne karőt mūcadele ederken esir dūőup Yedikule'de hapsedilmiőt. Bizim de iőtirak ettiğimiz, mantıken ve kronolojik olarak daha tutarlı gōrdüğümüz ikinci gōrūőe göre Yuriy, 1668 Ekim ayı ortalarında Polonya ordusu saflarında mūcadele ederken Stebliv yakınlarında Bucak Tatarları tarafından esir alınmıő, bir süre Kalinitski hapishanesinde tutulduktan sonra Akkerman, Edirne ve oradan İstanbul'a gōnderilerek Yedikule'de hapsedilmiőt (Çuhlib, 2004, s. 139).

Osmanlı Devleti, Hetman tayin ettięi Doroőenko'ya en baőından beri gūvenmemekteydi. Nitekim Rusya safına geġmesinden endiőe ederek Yuriy'i, ona karőt alternatif bir hetman adayı olarak rehin sıfatıyla elinde tutmuőt. Sultan IV. Mehmed tarafından Doroőenko'ya gōnderilen Evail-i Muharrem 1086 / 28 Mart-7 Nisan 1676 tarihli beratta da bu gūvensizlik aġık olarak gōr÷lmektedir. Mezkūr beratla Sultan IV. Mehmed, Hetman Doroőenko ve emrindeki Kozakların Osmanlı Devleti'ne sadakatlerini sūrd÷rmelerini temin etmek istemiőt:

Sarıkamuő, Barabaő ve Potkal ūġ kavim Kazaęı Hatmanı Petro Doroőenko hutimet avakıbuġū bilhayr rikab-ı kâmyabıma elġi ve âdem gōnderüp hizmet ve ubūdiyyet arz edip memalik-i mahrusatū'l-mesalikiimde zikr-i himâye-i hūsrevâneme dâhil olan Eflak ve Boędan vesair ibâd-ı inayet mūtadım idâdından ad olunup ūġ ūlke hâkimi olmak ūzre avatıf-ı âliye-i mülūkânemden tuę ve âlem ve sancak verilmek rica etmekle ricası karin-i kabul-i hümayunum olup... (BOA, İE. HR, 1/52)

Esir alındığı ilk gūnden itibaren Yuriy'in, Bohdan Hmelniġskiy'in oęlu olması hasebiyle "Hmelniġskiy" soyadını taőtıyor olmasından dolayı Osmanlı Devleti

tarafından Doroşenko'ya karşı alternatif hetman adayı olarak düşünülmesi, Osmanlı vakayinamelerinde de açıkça ifade edilmektedir:

“Edirne’ye ihzar olup belki bir mahallinde lazım ola deyü fermân-ı pâdişâhi ile Yedikule’de beş-altı senden mütecâviz mahbûs olan Yorgi Ehmelicki...” ...” (Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, 1928, s. 665, 666).

“Mukaddema hatmanlıkda papaslık ihtiyar idüp, kendü halinde azade iken Bucak Tatarına giriftar ve ol takrib ile Edirne’ye ihzar ve beş altı seneden berü Yedikulle’de mahbus olan Yorgi Ehmilicki hatmanlığa münasib görülp...” (Özcan, 1995, s. 80, 81).

Yuriy Hmelıtskiy’in Osmanlı Devleti Hizmetinde Hetmanlık Dönemi

Osmanlı Devleti'nin Hetman Doroşenko'nun yerine, *“Küçük Rusya'nın Prensi, Zaporojya Ordusunun Lideri”* ünvanını vererek Sağ Yaka Ukrayna'sı Hetmanı olarak tayin ettiği Yuriy'in ilk icraatı; yayınladığı 13 Şubat 1676 tarihli beyannameyle Ukrayna Kozaklarını kendi bünyesinde birleştirmeye çalışmak oldu. Ardından Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı tertip ettiği 1677 tarihli I. Çehrin seferine katılan Hetman Yuriy'in bu seferdeki görevi; Rusya himayesindeki Sol Yaka Ukrayna'sı Hetmanı Samoyloviç'in kumandasındaki Kozak birliklerine karşı koymaktı (Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossii (AZP), 1853, s. 152-157).

Polonya elçisi Gninski'nin bildirdiğine göre; I. Çehrin seferi esnasında Hetman Yuriy, Osmanlı Devleti'nden müstakil, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişti. Rusya himayesindeki Kozakların Çehrin kalesini tahliye etmeleri için Polonya'ya gönderdiği elçileri vasıtayla Polonya Kırallı Jan Sobieski'den (1674-1695), 1676 İzvançe Antlaşması şartları gereğince Kalnik ve Nemirov'daki birliklerini geri çekmesini istemişti. Diğer taraftan Sol Yaka Ukrayna'sındaki nüfuzunu genişletmek için Pereyaslav, Pryluky, Gadyats, Myrhorod'a girmişti. Lubensky ve Poltova Kozak birliklerinden kendisine biat edeceklerine dair söz

almışsa da I. ehrin seferinin Osmanlı Devleti adına başarsızlıkla sonuçlanması amacının sonuçsuz kalmasına neden olmuştu (Pułaski 1907, s. 246).

Başarsızlıkla neticelenen I. ehrin seferi sonrası Osmanlı Ordusu, 1678 yılında ehrin üzerine ikinci bir sefer daha düzenlemiş, 33 gün süren muhasaradan sonra 12 Ağustos 1678 tarihinde kaleyi ele geçirmiştir. Yuriy'e ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mahfuz tespit edebildiğimiz en eski tarihli belge, yukarıda zikrettiğimiz ehrin Kalesinin ele geçirilmesinden takriben uç ay sonrasına ait 15 Şevval 1089 /30 Kasım 1678 tarihli belgedir. Söz konusu belge, Yuriy'in Kapı Kethdasının İstanbula'da bulunduğu süre zarfında masraflarının hazine-i amireden karşılanmasıyla ilgilidir. Gene 10 L 1090 /14 Kasım 1679 tarihli bir diğer belge, "*Beray-ı nafaka baha-i kethüda bb-ı Kazak*" başlığı altında Yuriy'in Kapı Kethdasının 17.700 akçe tutarındaki masraflarının hazineden karşılanmasına ilişkindir (BOA, İE. HR. 1/108, BOA, İE. HR. 2/213)

Yuriy, 1677-78 tarihli ehrin seferlerine kaç Kozak askeriyle katılmıştı? Ukrayna Kozakları, kendisine teveccüh göstermiş, Osmanlı Devleti'nin beklentilerine karşılık verebilmiş miydi? Cevap bulması gereken bu soruların yanıtlarına, Osmanlı kaynaklarında rastlayamıyoruz. Rusça kaynaklarda rastladığımız bilgiler ise, Rus ordusu hizmetinde sefere bizzat iştirak etmiş olan İşko kökenli General Patrik Gordon'un gnlğindeki (Dnevnik) istatistiklere dayanmaktadır (Şen, 2018, s. 339-353). Bu istatistiklere göre Yuriy, emrindeki 200 askeriyle ehrin seferlerinde Osmanlı Devleti'ne destek verebilmişti (Kosinenko, 1911, s. 29, 30). Rus tarihçi Kostomarov'a göre ise; Osmanlı Devleti, Doroşenko'nun yerine, Yuriy'i hetman tayin etmekle büyük hata yapmıştı. İkiyüzlü ve güvenilmez bir zat olan Yuriy, Ukrayna Kozakları tarafından sevilmiyordu. Osmanlı Devleti onu, Sağ Yaka Ukrayna'sı hetmanı tayin ettiğinde diğer Kozak gruplarından kendisine iltica edenlerin sayısı 200' geçmemiş, Osmanlı Devleti'nin beklentilerini karşılayamamıştı (Kostomarov, 1912, s. 240-271).

Çehrin seferlerinin akabinde karargâh merkezi olarak Nemirov'u seçen Yuriy, Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından Sağ Yaka Ukrayna'sında geriye kalan bölgeleri ele geçirmekle görevlendirilmişti. 1679 yılında Yuriy emrindeki Kozaklar ve Kırım kuvvetleri tarafından Özi- Tiasmin Nehirleri arasında bulunan Kanev, Cherkassy, Stebliv yakılıp-yıkılmıştı. Devamında Sağ Yaka Ukrayna'sında kalan Kozak bakiyeleri Rusya emrindeki Samayloviç'in oğlu Semyon'a tabi olmuş ve Uman- Kanev ile Çehrin arasındaki topraklarda nüfus kalmamıştı. Bu boşluktan istifadeyle bölgede kendisine ait bir yönetim tesis etmeyi amaçlayan Yuriy, Nemirov'daki Bratlavsk birliklerini bölgeye sevk ederek acımasız, gaddarca uygulamalar içerisine girmişti. Onun bu tutumu Osmanlı Sultanın tepkisine neden olmuş, Tsargrad'ta tevkif edilerek 1681 senesinde yerine, Eflak-Boğdan Voyvodası Gheorghe IV Duca (1681-1682) hetman tayin edilmişti (Vlasova, 1980, s. 24).

Yuriy'in hetmanlıktan azledilmesi, resmen olmasa da fiilen Osmanlı Devleti nezdinde misyonunu tamamladığı anlamına geliyordu. Bazı kaynaklar bu süre zarfında Yuriy'in İstanbul'a çağrıldığını, kalacak evi dahi olmadığını bildirirken bazı kaynaklar ise, onun Nemirov'da olduğunu kaydetmektedirler (Mitsik,1995, s. 249, 250). Osmanlı Devleti'nin Avusturya üzerine tertip ettiği 1683 tarihli II. Viyana seferinde Voyvoda Gheorghe IV Duca'nın esir düşmesiyle, Osmanlı Devleti nezdinde Yuriy tekrar önem kazanmış, Yuriy'e iki yıl kadar sürecek olan (1683-1685) son bir görev daha düşmüştü:

Fî 17 C. sene 1094/ 13 Haziran 1683 tarihli Kırım Hanı, Erdel, Orta Macar Kralı ve Kazak hetmanı için verilecek olan atıyye ve in'âm. *“İşbu sefer-i hayr hâteminde menziletli Hân-ı âlişân hazretleri için ve Erdel ve Orta Macar ve hatman için defter olduğu üzere atıyye ve in'âm olunacak esbâbın Enderun-ı hümayûn hazînesinden ihsân buyurulan şimşir ve tırkeş ve abâyiden mâ'adâ eşyâ-i sâiresinin bahâsı sekiz bin sekiz yüz altmış beş gurus olduğuna ve mühimmât-ı mezkûreyi bâzergânbaşı kulları yedinden taşra cihetinde Varyaşi kulları kabz eylediğine*

memhûr defteridir mûcebince tezkiresi verilmek bâbında fermân devletlü sultânım hazretlerininindir” Tezkire-i hazîne dâde, fi 12 C. sene [10]94.

Kayd şüd, fi 17 C. sene 1094, Yevmü'l-ehad, Fî 17 C. sene 1094, tezkire dâde (BOA, İE. HR, 2/221).

Osmanlı Devleti nazarında son demlerini yaşadığının farkında olan Yuriy, 1685 yılına kadar sürecek olan hetmanlığının bu son döneminde, gönderildiği Memiriv ve Kamanıçe'de ağır vergi uygulamalarına girişmişti. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin 1681 Bahçesaray Antlaşmasıyla Sağ Yaka Ukrayna'sı üzerindeki haklarını büyük ölçüde Rusya'ya devretmesinden de rahatsız olduğu için Polonya ile ittifak yolları aradı (Pulaski, 1907, s. 187). Hatta bazı kaynaklar 1681 Bahçesaray Antlaşmasının hemen ertesinde, Polonya tarafından Osmanlı tabiliğinden çıkması karşılığında kendisine, Bar, Memiriv ve Medzhibyzh'i vereceği yönündeki teklifi kabul ettiği için hetmanlıktan azledildiğini yazmaktadır (Mitsik,1995, s. 249, 250).

Yuriy'in nerede, ne zaman ve nasıl öldüğüne dair Osmanlı kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlayamıyoruz. Ukrayna, Rus ve Batılı tarihçiler arasında ise, ölüm yeri ve ölüm tarihi hususunda bir ittifak söz konusu değildir. Üzerinde hemfikir olunan tek husus; Yuriy'in 1681-1685 seneleri arasında İstanbul ya da Kamanıçe-Podolskiy'de öldüğü ya da öldürüldüğüdür. Yuriy'in 1685 senesi sonunda Osmanlı Devleti tarafından Kamanıçe-Podolskiy'de boğularak idam edildiği ve cesedinin suya atıldığını iddia edenlerin ise olayı izah şekli şöyledir:

“Hetman Yuriy'in, Memiriv'de uyguladığı ağır vergi uygulamalarının içerisinde evlilik vergisi de bulunmaktaydı. Bahse konu olan evlilik vergisi, Yuriy'in Yahudi kökenli zengin bir tüccar olan Harun (Oren) ile problem yaşamasına neden olmuştu. Osmanlı haremine cariye temin eden Oren'in, Osmanlı Devleti'nin üst düzey bürokratlarıyla arası oldukça iyiydi. Yuriy, kendisine vergi vermeyi reddeden Oren'in eşini, derisini yüzdürmek suretiyle katletmişti. Oren'in şikâyeti üzerine üç

Osmanlı Paşasının karşısında mahkemeye çıkarılan Yuriy, suçunu kabul etmiş ve idama mahkûm edilmişti. Cesedi de suya atılmıştı” (Efimenko,2015, s. 432, 433).

Çuhlib gibi konuya daha ihtiyatlı yaklaşan, artık Osmanlı Devleti için hiçbir anlam ifade etmeyen Yuriy’in, İstanbul’da öldürülmüş olabileceğini, hatta zehirlenerek öldürüldüğünü (Çuhlib, 2010, s. 163) iddia edenler olsa da bu iddialar, kaynaklarla desteklenememektedir. Kısacası Yuriy’in ölümü, mevcut kaynakların verileri ışığında halen bir muamma ve aydınlatılması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Sonuç

İlk Osmanlı-Kozak münasebetleri, Polonya ve Rusya’nın tazyikleri neticesinde Bohdan Hmelıtskiy’in Kırım Hanı III. İslam Giray vasıtasıyla Osmanlı Devleti’nden himaye talep etmesiyle başlamış fakat bu talep, siyasi bir ittifaka dönüşmemiştir. Osmanlı Devleti ve Kozaklar arasında ilk ittifak ancak, Petro Doroşenko döneminde gerçekleşmiş ve Osmanlı Devleti Doroşenko’yu Sağ Yaka Ukrayna’sı hetmanı tayin ederek himayesine almıştır.

İstanbul’u elinde bulunduran ve Karadeniz’i “Türk Gölü” haline getirmiş olan bir devlet sıfatıyla Osmanlı Devleti’nin Kuzey Karadeniz siyaseti şekillenmeye başlamıştı. Kuzey Karadeniz siyasetini 1475 senesinde himayesine aldığı Kırım Hanlığı vasıtasıyla tatbik eden Osmanlı Devleti, 17. yüzyılın ortalarından itibaren oluşan yeni konjonktürel süreçte; Doroşenko’yu himayesine alarak Kozaklar üzerinde nüfuz kuracak, Kozaklar vasıtasıyla Ukrayna toprakları üzerindeki hakimiyet mücadelesinde Polonya ve Rusya’ya rakip olacak ve büyük resme baktığımızda Doğu Avrupa politikasında söz sahibi olmaya çalışacaktır.

Hetman Doroşenko’nun 1676 senesinde Rusya safına geçmesi Osmanlı Devleti açısından; Kozaklar üzerindeki hakimiyetin yitirilmesi, dolayısıyla Doğu Avrupa politikasının rakipleri olan Polonya ve Rusya karşısında sekteye uğraması

anlamına gelmekteydi. Osmanlı Devleti, Doroşenko'dan doğan boşluğu, Yuriy Hmelnitskiy'ı hetman tayin ederek çözmeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nin, Yuriy Hmelnitskiy'ı büyük bir cihan devleti tecrübe ve öngörüsüyle 1668 senesinden beri rehin olarak elinde tuttuğunu görmekteyiz. Bu öngörüsünde haklı çıktığını Doroşenko'nun hetmanlığı döneminde Rusya safına geçmesi, açıkça göstermektedir. Fakat Doroşenko'nun yerine Yuriy'i hetman tayin etmekle, beklentilerine karşılık bulduğunu söyleyemeyiz. Osmanlı Devleti Yuriy'i hetman tayin ederek Kozaklar ve Ukrayna üzerindeki nüfuzunu kaybetmiştir. Nihayetinde Rusya ile imzaladığı 1681 Bahçesaray Antlaşmasıyla maddi-manevi büyük kayıplar vererek, giriştiği Doğu Avrupa politikasında başarısız olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Arşivi (BOA): İbnülemin. Hariciye (İE. HR.) 1/34; 1/38; 1/ 52; 1/108; 2/126; 2/167; 2/213; 2/221.

Araştırma İnceleme Eserler

Allen, W.E.D. (1940). *The Ukraine: A History*, Londra: Cambridge, 144.

Arhiv Yugo-Zapadnoy Rossii (AZP), T. V, (1853). S. Peterburg, 152-157.

Bantiş-Kamenskiy, D. (1858). *İstoçniki Malorossiyskoy istorii 1649-1687*, Çast I, Moskva: Universitetskaya tip., 208-212.

Çuhlib, T. (2004). "Ruina, getmasini çi borotba za utverdjenjnya Ukrainskoi Kozatskoi derjavi?", *Ukraina v Tsentralno-Shisniy Yevropi*, No:4, 498.

Çuhlib, T. (2004). *Getmani Pravoberejnoi Ukrayini v istorii tsentralno-shidnoi Yevropi (1663-1713)*, Kiyiv: Kiyivo-Mogilyanska Akad, 139.

Çuhlib, T. (2009). "Knyazyvaniya vid imeni Osmanskoi imperii Hetman Yuriya Himelnitskoho", *Kozaki i monarhi (Mejnarodni vidnosini rannomodernoi Ukrayinskoi derjavi 1648-1721)*, Kiyiv: Vidavinststvo Oleni Teligi, 255-257.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, (1995). *Zübde-i Vekaiyât (Tahlil ve Metin-1066 /1116) – (1656/1704)*, Haz. A. Özcan, TTK, 80, 81.

Efimenko, A. Ya. (2015). *İstoriya Ukrainskogo naroda*, Moskva-Berlin: Directmedia, 432, 433. 2015.

Florya, B. N. (2003). "Spornie problemi Russko-Ukrainskih otnoşeniy v pervoy polovine i seredine XVII v, Belorussiya i Ukraina". Moskva: İstoriya i kultura, 36.

- Hodireva, G. V. (1999). "Borba Rossii i Turtsii za Ukrainskie Zemli 1677-1678 gg.", *Kultura narodov priçernomorya*, No: 9, 91-202.
- Kosinenko, N. İ. (1911). *Pervaya Russko-Turetskaya semiletnyaya voyna. Çigirinskie pohodi 1677-1678 gg.*, St. Petersburg: Russkaya skoropeçatnya, 29, 30.
- Kostomarov, N. İ. (1991). *Russkaya istoriya v jizneopisaniyah eyo glavneyşih deyateley*, Kniga 2, Moskva: Kniga biznes, s. 291.
- Mitsik, Yu. (1995). *Politiçni Kontseptsii Bogdana Himelnitskogo deyaki aspekti realizatsii, Doba Bogdana Himelnitskogo*, Kiyiv: Nauk Prats, 25-40.
- Paliy, O. A. (2015). *Istoriya Ukrayini*, Kiyiv: K.I.S, 356, 357.
- Plokhly, S. (2006). *The Origins of the Slavic Nations. Premodern Identities in Russia, Ukraine and Belarus*, Cambridge: University Press, 270-275.
- Pulaski, F. (1907). *Zrodla do poselstva Jana Gninskiego vojevody Chelminskiego do Turcyi v latach 1677-1678*, Warszawa: Zrodla historyczne, 246.
- Saharov, A. N., Sanin, G. A. (1999). *Istoriya vneşney politiki Rossii*, Moskva: Mejdunarodnie Otnoşeniya, 446.
- Sanin, G. A. (1987). *Otnaşeniya Rossii i Ukraini s Krumskim Xanstvom v seredine XVII veka*, Moskva: Nauka, 38, 39.
- Sanin, G. A. (2000). "Ukraina v politiçeskih otnaşeniyah Rossiyskogo Gosudarstva i Osmanskoy imperii (1667-1686 gg.)", *Ukraine v Tsentralno-Shidniy Yevropi*, Kiyiv: Stydii istorii, 341.
- Savçuk, N.O. (2001). *Ukrainska derjava za germanuvannaya Yuriy Himelnitskogo (1659 poç-1663 pp.)*, Kamyants-Podilskiy: Kaligraf, s. 126.
- Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, (1928). *Silahdâr Tarihi*, C. I, Devlet Matbaası, 665, 666.
- Sokladov, Yu. (2015). "Kazaçestvo v kontekste preobrazovaniy, politiçeskoj i voorujennoj borby na Ukraine v XVI-XIV vv.", *Prostranstvo i vremya*, No: 1-2, 389, 390.
- Şen, M. (2018). "İskoç General Patrik Gordon'un Gözüyle İlk Osmanlı- Rus Savaşı: I. Çehrin Seferi 1677", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 18, 339-353.
- Vlasova, A. V. (1980). *Moldavsko-Pol'skie politiçeskie svyazi v posledney çetverti XVII naçale XVIII vek.*, Kishinev: Akademiya Nauk Moldavskoy, 24.
- Zamlinskiy, V. A. (1989). *Bohdan Hmelnitkiy*, Moskva: Gvardiya, 336.

Extended Abstract

The Ottoman Empire, which became the Empire of the World with the conquest of Istanbul, completed its Black Sea coast with the conquest of Trebizond in 1461 and turned the Black Sea into a "Turkish Lake". The issue of the security of the Black Sea, which emerged as a problem in this new process, led the Ottoman Empire to search for a secure partner in the region.

In the foundation years of the Crimean Khanate (1441/1442), which emerged as the largest remnant of the Golden Horde State, the Golden Horde State, which threatened its existence in the years of its establishment, and the search for a safe harbour to take refuge in the face of the Genoese and Polish danger, gave the Ottoman Empire the opportunity to find the partner it was looking for, and in line with the interests of both parties, in 1475 the Crimean Khanate became a subject of the Ottoman Empire. The Ottoman Empire, which took the Crimean Khanate under its protection, later captured Kili and Akkerman (1484) and took the Yedisian region under its control, extending its borders to Podolia, the habitat of the Ukrainian Cossacks. Thus, the Ukrainian Cossacks entered the Ottoman political sphere of activity.

The Cossacks, who had emerged in the Polish and Russian sphere of sovereignty, were forced to move westwards due to the attacks of the forces of the Crimean Khanate, which was under the protection of the Ottoman Empire, on their habitat, and were squeezed between Poland and Russia. Unable to form a political organisation, the Cossacks were sometimes used by Poland and Russia against each other and sometimes as border guards against the Crimean Khanate. In the first quarter of the 17th century, the Cossacks, who did not even refrain from plundering the coastal regions of the Ottoman Empire, caused fear and anxiety by moving to Istanbul after plundering the Black Sea coast.

The request of the Ukrainian Cossacks for the patronage of the Ottoman Empire, which had failed during the hetmanate of Bogdan Khmelnytsky, was to be realised only during the hetmanate of Petro Doroshenko (1665-1672). The Ottoman Empire's appointment of Petro Doroshenko as the hetman of the Right Bank Ukraine led to the Ottoman Empire's involvement as a third power in the ongoing struggle for dominance between Poland and Russia over the Ukrainian lands. In this struggle for sovereignty, it is clear that the Ottoman Empire resorted to every means to establish and maintain its authority over the Ukrainian Cossacks against its rivals Poland and Russia.

The death of Bogdan Khmelnytsky in 1657 marked the beginning of a period of political disintegration and destruction in the history of the Ukrainian Cossacks, which would be called "The Ruin 1657-1687". It was also during this period that Yurii Khmelnytsky, who was only 16 years old, appeared on the stage of history as an important political figure. He served as his father's successor between 1657 and 1659-1663, and as the Right Bank Ukrainian Cossack hetman under the Ottoman Empire between 1677-1681.

As if confirming his father's predictions about him, Yurii, who lacked leadership qualities and was inexperienced, had to renounce his position as hetman in favour of Vyhovs'ky as a result of Vyhovs'ky's intrigues. The new hetman Vyhovs'ky, who thought that Yurii would constantly be a rival and obstacle to him because of his surname rather than his person, sent Yurii to the Kiev Theological Academy in order to remove him, but he did not succeed in his plan. The opponents of the hetman Vyhovs'ky, led by colonels such as M. Pushkar and Y. Bar, accused Vyhovs'ky of having committed Yurii, extravagantly left by Bogdan Khmelnytsky and bringing the Ukrainian Cossacks under Polish domination with the Treaty of Hadiach (Hadjach) of 1658. In place of Vyhovs'ky, who was dismissed as hetman on these charges, Yurii was appointed for the second time (1659-1663) as hetman of the Right Bank Ukrainian Cossacks.

Yurii, who was only 18 years old at the time of his second hetmanate, needed to eliminate Vyhovs'ky in order to save his damaged reputation internally and to gain respect among the Cossacks he was hetman, and externally, to put an end to the Polish and Russian pressure on the Right Bank Ukrainian Cossacks. Because his father, Bogdan Khmelnytskyi,

had signed the Treaty of Pereyaslav of 1654, which led to the Russian domination of the Right Bank Ukrainian Cossacks. With this treaty, the territory of Ukraine became an arena for the struggle for dominance between Poland and Russia.

In 1660, Poland and Russia confronted each other in front of Volyn while Hetman Yurii was besieging Vyhov'sky in Chigirin, where the treasures of the Cossacks were located and their headquarters were located. Hetman Yurii was tasked with assisting the Russian troops under the command of B. Sheremetev, who had been assigned by his patron Russia in accordance with the Treaty of Pereyaslav of 1654. Meanwhile, Poland had also allied with the Crimean Khanate. In the 1660 Battle of Chudnov, the Polish-Crimean alliance was victorious over the Russian- Cossacks alliance, and with the Treaty of Slobodishe signed between the parties after the battle, Hetman Yurii once again changed sides and became a protector of Poland.

After Teteria's tenure as hetman, Ivan Bryukhovetsky (1663 - 1666) succeeded him, and after three years as hetman, he was succeeded by Petro Doroshenko (1666-1676). Petro Doroshenko, who was elected hetman of Right Bank Ukraine at the Cossack Council held in Chigirin in 1666, was influential in determining the Ottoman Empire's Eastern European policy after Bogdan Khmelnytsky and in this context, in intervening in the Cossack issue. Because Doroshenko, who, like Bogdan Khmelnytsky, wanted to unite the Right and Left Bank Ukraine and establish a Cossacks -Hetman State, had two major obstacles in front of him, namely Poland and Russia. These two states had ended the 13-year war between them with the Treaty of Andrusova of 1667 and agreed that the Right Bank Ukraine would belong to Poland and the Left Bank Ukraine to Russia. In this situation, Doroshenko had no choice but to seek the help of the Crimean Khanate and its patron, the Ottoman Empire.

Doroshenko's subordination first brought the Ottoman Empire into confrontation with Poland. Because the Right Bank Ukraine had been ceded to Poland with the Treaty of Andrusova. With the Treaties of 1672 Bucash and 1676 Izvançe (Zurawno), the Ottoman Empire made Poland recognise its sovereignty over the Right Bank Ukraine. An Ottoman Empire dominating the Right Bank Ukraine posed a danger to Russia, which held the Left Bank Ukraine. Aware of the danger, Russia wanted to take away from the Ottoman Empire the trump card of dominance over the Ukrainian Cossacks through Doroshenko. On 18 August 1676, with the defection of Hetman Doroshenko to the Russian side, Russia achieved its goal.

The Ottoman Empire, which based its legitimacy in the Right Bank Ukraine on the Treaties of Bucash of 1672 and Izvançe (Zurawno) of 1676, considered the Right Bank Ukraine within its own hinterland and suffered great material and moral losses in order to obtain these territories, could not be expected to give up its goal easily. However, in order to achieve its goal, it had to fill Doroshenko's void and regain influence over the Ukrainian Cossacks. The Ottoman Empire tried to solve this problem by appointing Yurii, who had been held as a hostage in Constantinople since 1668, as a hetman.

During Teteria's hetmanship, Yurii was imprisoned in Malbork for a while and then released. At the Cossacks council convened to appoint a new hetman after Ivan Bryukhovetsky, Yurii was among those who supported Doroshenko. However, shortly after Doroshenko's election as hetman, Yurii sided with Doroshenko's rival, Hanenko. Hanenko (1669-1674) was the Polish candidate for hetman against Doroshenko, whom the Ottoman Empire had appointed hetman of the Right Bank Ukraine. Yurii Khmelnytsky was captured and imprisoned in Yedikule while fighting against the Ottoman Empire on behalf of Poland with the forces under the command of Hetman Hanenko.

The first action of Yurii, who was appointed by the Ottoman Empire to replace Hetman Doroshenko as the Hetman of the Right Bank Ukraine with the title of "Prince of Little Russia, Leader of the Zaporog Army", tried to unite the Ukrainian Cossacks under himself with the declaration dated 13 February 1676, and he took part in the first expedition organised by the Ottoman Empire on Chigirin in 1677. The task of the Cossack troops under Yurii's command in the first Chigirin campaign was to confront the Cossack troops under the command of Samoylovich, hetman of the Left Bank Ukraine under the Russian protectorate.

After the Chigirin campaigns, Yurii chose Nemirov as his headquarters and was tasked by Grand Vizier Merzifonlu Kara Mustafa Pasha to capture the remaining territories in Right Bank Ukraine. In 1679, the Cossacks and Crimean forces under Yurii's command burnt down Kanev, Cherkassy and Stebliv between the Dinyester-Tiasmin Rivers, the Cossacks remnants in the Right Bank Ukraine were subordinated to Semyon, son of Samaylovich, under the Russian command, and the lands between Uman, Kanev and Chigirin were left unpopulated. Yurii, who aimed to establish a government of his own in the region by taking advantage of this vacuum, dispatched Bratlavsk troops from Nemirov to the region and engaged in ruthless and practices. His behaviour caused the reaction of the Ottoman Sultan, he was arrested in Tsargrad and in 1681 he was replaced by Gheorghe IV Duca (1681-1682), the voivode of Wallachia-Bogdan, as hetman.

After Hetman Doroshenko, the Ottoman Empire, which thought that it would influence the Cossacks again by appointing Yurii as an ataman, especially since Yurii was the son of Bogdan Hmelnitskiy and had the surname 'Khmelnysky', failed to meet its expectations with Hetman Yurii. The Ottoman Empire not only failed to become the dominant power over the Cossacks, but also failed in its Ukrainian policy, which it had been pursuing since the middle of the 17th century with great material and moral losses, by transferring its rights over the right bank Ukraine to Russia with the 1681 Treaty of Bakhchisarai signed with Russia at the end of the Chigirin Wars (1677-1688).

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1250-1270

Geliş Tarihi: 11.09.2023 Kabul Tarihi: 17.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1083116>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

BİR NAHİYENİN PORTRESİ: OSMANLI DEVLETİNİN SON DÖNEMİNDE LEFKE/OSMANELİ

Halim DEMİRYÜREK*

Öz

Tarih bilimi sadece “büyük yerlerde büyük sorular” değil “küçük yerlerde büyük sorular” da sorabildiği ölçüde geçmişteki kişileri, kurumları ve yerleşim yerlerini anlamaya ve anlamlandırmaya olanak sağlayabilir. Bu çerçevede yapılacak tespitler Osmanlı gibi büyük ölçekli bir devletin küçük bir parçasını oluşturan Lefke'nin geçmişte nasıl ve nerede konumlandığının belirlenebilmesi adına önem taşıdığı gibi büyük resimdeki flu noktaların giderilebilmesi bakımından da oldukça mühimdir. Başka bir deyişle, geçmiş mikro odaklı bir perspektifle incelemek, doğruya en yakın muhtemel gerçeğe zarar vermeden daha sarih bir görüntü/bilgi elde etmeye kapı aralayabilir.

Bu itibarla, ifade edilen kriterler bağlamında tarihte küçük bir idari birim olma özelliği gösteren Lefke'ye yoğunlaşan bu makale; hem birincil hem de ikincil kaynaklardan temin edilen veriler doğrultusunda Lefke'nin tarihi gelişimini, demografik yapısını ve nüfus hareketlerini incelemektedir. Bunun yanı sıra Lefke'deki eğitim kurumlarını, ekonomik durumu, ulaşım ve iletişim imkânlarını da analiz etmektedir. Ayrıca söz konusu çalışma değişim rüzgârlarının her yönden tüm şiddetiyle estiği bir dönemde Lefke'nin bu dönüşüm sürecini nasıl deneyimlediğini gözlemlemeyi de amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lefke, Osmaneli, Nüfus, Eğitim, Ekonomi, Ulaşım

A Portrait of a District: Lefke/Osmaneli in the Late Period of the Ottoman Empire

Abstract

The science of history can provide an opportunity to comprehend and make sense of people, institutions and settlements in the past to the extent that it can ask not only “big questions in big places” but also “big questions in small places”. The determinations in this framework are important in terms of determining how and where Lefke, which is a small part of a large-scale state like the Ottoman Empire, was located in the past, as well as in terms of eliminating the blurred aspects in the great scheme of things. In other words, examining the past with a micro-focused perspective may open the door to obtaining a clearer image/information without harming the most probable truth.

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, halim.demiryurek@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0731-4235>

In this respect, in the context of the stated criteria, this article focusing on Lefke, which has shown the characteristic of being a small administrative unit in history, examines the historical development, demographic structure and population movements of Lefke in line with the data obtained from both primary and secondary sources. In addition to this, the study also analyzes the educational institutions, economic situation, means of transportation and communication capacity in Lefke. Besides, this study also aims to observe how Lefke experienced this transformation process at a time when the winds of change were blowing from all directions.

Keywords: Lefke, Osmaneli, Population, Education, Economy, Transportation

Giriş: Tarihi Serencâm ve İdarî Statü

Lefke, farklı medeniyetlerin izlerini taşıyan kadim bir yerleşim yeridir. Literatürde Lefke, Leukae ve Melagina adlarıyla anılan şehir, tarih boyunca başta Frigler, Persler, Romalılar ve Bizanslılar olmak üzere pek çok devletin egemenliği altında kalmıştır. 1308'de¹ Osman Gazi tarafından fethedilerek Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (B.J.V. Hammer Purgstall, s.84). Osmanlı Devleti'nin klasik devrindeki yönetim hiyerarşisi içinde farklı idarî pozisyonlar elde etmiştir. 1885'te ise Hüdavendigâr Vilayetine bağlı Bilecik merkezli Ertuğrul Sancağının kurulmasıyla Bilecik'e bağlı bir nahiyeye dönüştürülmüştür (BOA, İ.Ş.D., 76/4504).

Lefke, yirminci yüzyıl başlarında Nahiye Müdürü Mehmed Abdulvehhab Nureddin Bey tarafından idare ediliyordu. Müdür, kanun ve tüzükleri yayınlamaktan, doğum-ölüm olaylarını incelemeye kadar birçok işle meşguldü. Ayrıca, ihtiyar heyeti seçimlerini takip etmek ve nahiye meclisine başkanlık etmek gibi vazifeler de yüklenmişti (Demiryürek, 2015, s.28). Lefke Nahiye Heyeti ise Salim Efendi, Müm-taz Bey, Cevad Efendi ve Hacı Yanko Efendi gibi kişilerden oluşmaktaydı. Bu heyet, nahiye yönetiminde önemli bir rol oynuyordu. Lefke Nahiyesinde bulunan diğer birimler de oldukça önemliydi. Bunlar arasında Maarif Komisyonu, Belediye Dairesi, Telgraf ve Posta İdaresi, Duyûn-ı Umûmiye İdaresi, Evkaf Komisyonu ve Redif Zabitani yer almaktaydı. Bu birimler, nahiyedeki belediye hizmetleri, eğitim, iletişim,

¹ Lefke'nin Osmanlı egemenliğine girdiği tarihe ilişkin farklı görüşler de vardır. Mesela İsmail Hakkı Uzunçarşılı Lefke'nin 1313 tarihinde Osmanlı hakimiyetine girdiğini yazmaktadır (Uzunçarşılı, s.110).

malî ve askerî konularda çalışmalar yürütüyorlardı (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1325, s.443-444).

Yirminci yüzyıl başlarında, Lefke açısından son derece önemli bir gelişme yaşandı. Nitekim binlerce yıldır kullanılan “Lefke” adının değiştirilmesi gündeme taşındı. Sebep ise muhtelif bölgelerde aynı ismi taşıyan birkaç yerleşim yerinin varlığı ve bu durumun haberleşme ve yazışmalarda birtakım aksaklıklara yol açmasıydı. Sorunun üstesinden gelebilmek için Ertuğrul Mutasarrıflığı, Lefke’nin fâtihi olan Osman Gazi’ye atfen nahiyenin isminin “Osmaneli” olarak değiştirilmesi talebiyle izin istedi. Gerekli yazışmaların ardından 8 Nisan 1914’te padişahın kararıyla Lefke’nin adı resmen “Osmaneli” yapıldı (BOA, DH. İD., 97-2/35; BOA, DH. EUM., 19/105/A).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ve 1924 Anayasası ile sancak teşkilatı kaldırılıp yerine bugünkü yapı oluşturuldu (Keskin, 2007, s.226-235). Bilecik, yeni idarî teşkilatlanma çerçevesinde il statüsü kazanırken, Osmaneli ise 26.06.1926 tarih ve 877 sayılı kanun ile Bilecik’e bağlı bir ilçe haline getirildi.

Demografik Harita ve Kimlik

Nüfus; şehir, köy, nahiye veya herhangi bir idarî üitedeki insan sayısını ifade eder. Bir bölgenin demografik ve sosyoekonomik yapısını anlamayı/anlamlandırmayı sağlayan en temel göstergelerden biridir. Dinî, etnik ve kültürel özelliklerin belirlenebilmesi için de önem arz eder.

Lefke’nin nüfus verileri çeşitli kaynaklar aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında, Hüdavendigâr Vilayet Salnameleri öne çıkmaktadır. 1876 yılına ait Salname, Lefke’nin altı mahallesinde toplam 1.516 hane bulunduğunu ve bu hanelerde 3.559 Müslüman erkek ve 399 gayrimüslim erkek yaşadığını göstermektedir. Bu veriler iki ile çarpıldığında Lefke’nin yaklaşık nüfusunun 7.916 olduğu ortaya çıkmaktadır (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1292, s.148-149).

Nispeten daha detaylı bilgiler sunan 1899 tarihli Salname, Lefke Nahiyesi-nin 1.471 hane ile birlikte 7.317 nüfusa sahip olduğuna işaret ediyor. Cinsiyet dağı-lımına bakıldığında, nüfusun; 3.118'i erkek ve 3.175'i kadın olmak üzere 6.293'ü Müslüman, 508'i erkek ve 516'sı kadın olmak üzere 1.024'ü Rum'dur. Altısı Müs-lüman üçü Hristiyan olmak üzere dokuz mahalleden oluşan Lefke'nin merkezinde ise 620 hanede 2.841 kişi yaşamaktadır (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1316, s.309).

Lefke'nin nüfus verilerini ihtiva eden bir diğer kaynak ise 1 Eylül 1915 ta-rihli arşiv kayıdır. Bu belgede Hüdavendigâr Vilayeti ve bağlı sancakların nüfusları detaylı bir şekilde yer almaktadır. Buna göre, Lefke Nahiyesinde 1.141 Rum ve 8.239 Müslüman olmak üzere 9.380 kişi yaşıyordu. Müslüman nüfusun oranı yüzde 87.84'tü. Nahiye merkezinde ise 1.972'si Müslüman ve 1.141'i Rum olmak üzere 3.113 kişi ikâmet ediyordu.

Ayrıca Lefke'ye bağlı 29 köy vardı. Bu köyler şunlardı: Selimiye, Karaağaç, Yenice-i Sagır, Akçapınar, Kazancı, Borçak, Soğucakpınar, Kaşıkçı, Selçuk, Ye-nice-i Kebir, Ericek, Ciciler, Kızılöz, Dereyörük, Orhaniye, İncirli, Necmiye, Bey-likbelen, Çiftlik, Balçıkhisar, Düzmeşe, Egerce, Avdan, Paşalar, Muradlı, Üyük, Şe-refiye, Kaynarca ve Bereket. Köylerin toplam nüfusu 6.267 idi. Muradlı en kalabalık köy iken, Kaşıkçı ve Orhaniye en az nüfusa sahip olan köylerdi (BOA, DH. EUM. KLU., 15/73).

Son tahlilde eldeki bilgiler, Lefke'de önemli oranda Rum nüfus bulunmasına karşın çoğunluğu Müslümanların teşkil ettiğini göstermektedir. Şehirde, uzak ve ya-kın periyotlarda gerek köy sayısının gerekse nüfus çizgisinin stabil bir seyir takip ettiği, dramatik yükseliş ve düşüş gözlemlenmediği söylenebilir.

Lefke'nin Yeni Sâkinleri: Muhacirler

Osmanlı Devleti, Balkanlar ve diğer bölgelerde toprak kaybetmeye başla-yınca, buralarda yaşayan Müslüman halk zorunlu göçe maruz kaldı. Göçlerin en

önemli dönüm noktalarından biri 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşıydı. Rusya, savaş sırasında işgal ettiği topraklarda yaşayan Müslümanları göç etmeye zorladı. Bunun sonucunda Müslümanlar Varna, Şumnu, Edirne, Makedonya ve İstanbul gibi yerlere göç etti. Söz konusu bölgelerde yığılmalar baş gösterince muhacirler için yeni yerleşim alanları bulunması icap etti (İpek, 1999, s.172-185). Bu nedenle, Babıâli tarafından Rumeli ve İstanbul'da toplanan Müslümanlar Anadolu vilayetlerine dağıtıldı. Ertuğrul Sancağının kazaları ve nahiyeleri de muhacirlere ev sahipliği yaptı.

Bilecik'in merkezi ve Lefke'de iskân edilenlerin tamamı Rumeli göçmeniydi. 1886 yılında Lefke'deki Tekke köyüne 205 (53 hane), diğer köylere ise 71 muhacir (13 hane) yerleştirildi (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1303, s. 84-85). 18 Mart 1903'te, Lefke ile Vezirhan arasındaki Arapçeşmesi adlı mevkide Bulgaristan'dan gelen Aydos muhacirleri için "Selimiye" adında bir köy kuruldu (BOA, İ. DH., 1408/1321/M/5). 14 Ağustos 1903'te bunların nüfus kayıtları, köy krokisinin tanzimi ve Vezirhan ile Kiblebaşı mevkiine yerleştirilecek göçmenlerin iskân edileceği şekil ve yöntemlerin belirlenebilmesi için Muhacirîn Komisyonundan birer üye ve bir mühendisten oluşan heyet bölgede görevlendirildi ve gerekli çalışmalar yapıldı (BOA, DH. MKT., 745/2; BOA, A. MKT. MHM., 523/33).

İskân faaliyetleri, sorunları da beraberinde getiriyordu. Yerli halk ile göçmenler arasında yaşanan anlaşmazlıkların en önemli nedenlerinden biri, iskân memurlarının dikkatsizliği sonucu ortaya çıkan arazi kavgalarıydı. Bu durum açık bir şekilde 26 Ağustos 1894 tarihinde Bilecik, Lefke ve Yarhisar muhtarları tarafından sadarete gönderilen yazıda belirtilmişti. Muhtarlar, köylerindeki hayvan otlaklarının Rumeli'den gelen muhacirler tarafından zapt edilmesinden şikâyetçiydi. Daha önce, muhtarlar göçmenlerin meralardan gönderilmesi hususunda Ertuğrul Mutasarrıflığına bir dilekçe yazmış ve bunun üzerine sancak meclisinden bir heyet tayin edilmişti. Heyetin yaptığı inceleme sonucunda otlakların, şikâyette bulunan köy-

lere/köylülere ait olduğu ve buraların muhacirler tarafından kullanılmasının yasaklanması gerektiği kararlaştırılmıştı. Ancak mutasarrıfın gereğini yapmaması üzerine muhtarlar mutasarrıflık, vilâyet ve sadarete telgraf göndermişlerdi. Probleme ilişkin kurumlar arasında gerekli yazışmalar yapılmış ve konunun takip edilmesi istenmişti (BOA. DH. MKT., 283/41).

Sonuçta, muhacirlerin iskân edilmesi sürecinde karşılaşılan bu ve buna benzer zorluklara rağmen, devlet sorumluluğunu yerine getirmek için gerekli adımları atmış ve iskânın gerçekleşmesine yardımcı olmuştur.

Geleceğe Açılan Kapı: Okullar

Osmanlı Devleti'nin son devrinde eğitim alanında köklü değişimler yaşandı. Bu dönüşüm Lefke Nahiyesinde de önemli gelişmeleri beraberinde getirdi. Lefke'de farklı derece ve kademede eğitim-öğretim faaliyeti yürüten medrese, iptidai ve rüştiye gibi okullar bulunuyordu. Nitekim iki medrese faaliyet halindeydi (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1316, s.300-301). Osmanlı Devleti'nin geleneksel eğitim kurumu olan medreselerde 'naklî' ve 'aklî' olmak üzere iki grup ders okutulurdu. Naklî ilimler, Kurân, hadis, tefsir, fıkıh, kelim, ahlak ve ibadet gibi dinî ilimleri içerirken; aklî ilimler, Arapça gramer, lügat, belagat ve yazı derslerini kapsamaktaydı (Bilim, 2002, s.6-9).

Medreselerin yanı sıra Lefke'de iptidai mektepler de mevcuttu (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1310, s.470-471). İlköğretim çağındaki çocukların devam ettiği bu okulların temelini Sıbyan mektepleri oluşturuyordu. Sıbyan mektepleri geleneksel yöntemlerle eğitim verdiği için başarı sağlanamıyordu. Bu itibarla 1869'dan itibaren medrese mantığının terk edilmesini amaçlayan (YAZICI, 2019, s.48) "İbtidâî Mektep" veya "Usûl-ı Cedîde Mektebi" adlı okullar kurulmuştu. Lefke'deki iptidai mektep sayısı 23'tü. Bunların pek çoğu yeni metotla eğitim-öğretim faaliyeti yürütüyordu. Ancak söz konusu okulların sorunları imkânlar dâhilinde giderilmeye çalışılacaktı. Nitekim Bilecik'in köy ve nahiyelerindeki iptidai mekteplerin kadrolarına

1909'da yeni muallimler atandı. Muallim görevlendirmesi yapılan okullar arasında Lefke İptidaisi de vardı (Demiryürek, 2015, s.136).

Lefke'de ilköğretimin ikinci kademesini teşkil eden Rüştüye mektebi de bulunuyordu. 1886 senesinde Lefke'deki rüştiyede, 1. sınıftan 4. sınıfa kadar farklı sınıf seviyelerinde eğitim veriliyordu. Toplam öğrenci sayısı ise 30'du. 1. sınıfta 6 öğrenci, 2. sınıfta 9 öğrenci, 3. sınıfta 9 öğrenci ve 4. sınıfta 6 öğrenci okuyordu (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1303, s.42-43). 1906'da bu okuldaki öğrenci sayısı 48'e yükselmışti (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1323, s.344).

Lefke'de gayrimüslimlerin açtığı okullar da vardı. Burada hatırı sayılır miktarda Rum nüfus bulunduğu için üç adet Hristiyan mektebi mevcuttu (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1316, s.307). Bahsi geçen okullar, genellikle kilise ile birlikte işleyen eğitim kurumları olarak faaliyet gösterirdi. Okullarda, çocuklara hem dinî hem de dünyevî konularda eğitim verilirdi.

Lefke'deki Rum topluluğunun dinî ritüellerini yerine getirmeleri ve inançlarını yaşayabilmeleri için bir de kiliseleri bulunuyordu (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1324, s.348-349). Bu kilise, zaman zaman Lefkeli Rumlar tarafından yenileme ve onarılma talepleriyle gündeme gelmişti. Aya Yorgi Kilisesi, süreç içinde kullanılamaz hale gelince Rumlar kiliselerini yeniden inşa etmek için ruhsat talep etmişlerdi. İlgili kurumlarca yapılan incelemeler sonucunda, herhangi bir sakıncanın olmadığı anlaşılmış ve başvuru olumlu karşılanmıştı. Kilise, 1903 yılında yeniden inşa edilerek, yenilenmiş ve güçlendirilmiş bir şekilde hizmet vermeye başlamıştı (BOA. İ. AZN., Ş-II/1321.Ş.05). Lefke'deki Rum topluluğu için oldukça önemli bir mabet olan Aya Yorgi Kilisesi, aynı zamanda bölgenin zengin tarihî dokusunu gösteren somut kültür miraslarından birisidir.

Geçim Kaynakları: İktisadî Faaliyetler ve İmkanlar

Lefke'nin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı olarak şekillenmişti. İklim ve toprak yapısına uygun bir biçimde gerçekleştirilen tarımsal üretim, Lefke'nin iktisadî yapılanmasında önemli rol oynuyordu. Dolayısıyla halkın geçim kaynaklarının büyük bir bölümünü ziraî faaliyetler oluşturuyordu.

Lefke'de afyon, pamuk ve buğday gibi ürünlerin yanı sıra ipekböceği de yetiştirilirdi (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1316, s.306-307). Ancak bu ürünler, sadece Lefke'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde üretildiğinden dış piyasalara satılmıyordu. Yıllık üretilen koza miktarı yaklaşık doksan ton seviyesindeydi (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1324, s.349-350).

Lefke'nin ekonomisi tarım ve hayvancılıkla büyük ölçüde bağlantılı olsa da 1844'te Bursa'da faaliyet göstermeye başlayan ipek fabrikaları zamanla yaygınlaşınca, ipek üretimi Bilecik, Küplü, Lefke ve Söğüt çevrelerinde de önem kazandı. Modern ipek üretim yöntemlerinin benimsenmesi için ciddi çalışmalar yürütüldü. Bu çerçevede 1891 ve 1892 yıllarında Bursa'da ipek üretim yarışmaları düzenlendi. Bilecik'te ise nakit para ve ipek üretiminde kullanılan araç gereç ödüllü yıllık sergiler icra edildi. Bu teşvikler sayesinde Bilecik'in yanı sıra Lefke Nahiyesinde de ipek fabrikaları kuruldu (Demiryürek, 2015, s.193-194).

1906'da Lefke'de üç ipek fabrikası mevcuttu. Bu fabrikaların sahipleri ve işletmecileri arasında A. Surlas, Dimitros ve Abacıoğlu gibi isimler yer alıyordu. A. Surlas ve Dimitros'a ait fabrikalar 60, Abacıoğlu'nun fabrikası ise 40 mançınığa sahipti (Delbeuf, 1906, s.135, 136, 137). Fabrikaların faaliyetlerine ilişkin yeterli bilgi yoktur. Fakat bu işletmelerin istihdam olanakları düşünüldüğünde halkın gelir düzeyini arttırmış ve bölge ekonomisine katkı sağlamış olmaları muhtemeldir.

Öte yandan Lefke'deki Kızıltepe adlı yerde işletilmeyen bir alçı madeni ve değirmen taşı imâline uygun bir taş ocağı da vardı (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi,

1310, s.385). Alçı madeni, inşaat sektörünün yanı sıra diğer işkolları için de kullanılan önemli bir kaynaktı. Değirmen taşı ise tarımda kullanılırdı. Şayet bu maden işletilse bölgenin ekonomik çeşitliliğini arttıran bir faktör olabilirdi.

Özetle, Lefke'nin iktisadî kalkınmasına imkân tanıyabilecek söz konusu kaynaklar tam anlamıyla kullanılmadığı gibi tarım ve hayvancılığın da modernize edilememesi Lefke'nin ekonomik gelişimini olumsuz etkilemiştir. Bu durum, şehrin sahip olduğu iktisadî potansiyelin tam olarak açığa çıkarılamaması anlamına gelmektedir.

Hızlı Ulaşım, Kolay İletişim: Demiryolu, Posta ve Telgraf

Lefke, Osmanlı döneminde İstanbul-Bağdat yolu üzerinde yer alıyordu. Ayrıca Mekke güzergâhı üzerinde önemli bir menzil noktasıydı.² O dönemde hacı adayları Mekke'ye varana kadar binlerce kilometre yol kat etmek zorundaydı. Bu yolculuk bir hayli yorucu olduğu için hacı adayları sık sık mola verirdiler. Lefke, bu bakımdan yolcuların dinlenebilecekleri ideal bir konuma sahipti. Lefke'de konaklayan hacı adayları hem yemek hem de barınma ve ibadet ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra seyahatlarına devam ederlerdi.

Bununla beraber Osmanlı'nın son döneminde Lefke'deki yollar oldukça bakımsızdı. Bu nedenle karayolu yapım çalışmalarına ağırlık verildi. İmkânların elverdiği ölçüde aşamalı bir şekilde yürütülen bu faaliyetler sayesinde ulaşım problemi giderilmeye çalışıldı.

---

² Lefke'nin ulaşım hattı içerisindeki yeri ve önemine dair şu eserlerden ayrıntılı bilgi edinilebilir: Nurfeddin Kahraman, Refik Arıkan, "Osmaneli-Bilecik ve Söğüt Arasındaki Tarihi Yollar", *Tarih Boyunca Söğüt ve Kültürü*, 2015 s.95-108; Refik Arıkan, "An Unknown Bridge on Sangarius And Ancient Road System Around It", *Global Journal on Humanites and Social Sciences*, Issue 3, 2016, s. 270-278; Refik Arıkan, "Göksu Taş Köprüsü", *Bir İnsan-ı Selim Prof. Dr. Azmi Özcan'a Armağan*, Antalya, 2016, s. 503-514; Nurfeddin Kahraman, Refik Arıkan, "İstanbul'u Anadolu'ya Bağlayan Kadim Yol Üzerinde Tarihi Bir Yapı: Lefke Rüstempaşa Kervansarayı", *ASOS Journal*, S. 46, Mayıs 2017, s. 223-233.

Lefke’de karayoluna ek olarak demiryolu yapımına yönelik de çalışmalar yürütüldü. Osmanlı döneminde gerçekleştirilen demiryolu projeleri, ülkenin modernleşmesi ve ekonomik kalkınması açısından büyük önem taşımaktaydı. Bu projelerin en önemlilerinden biri, Anadolu’dan Basra’ya ulaşacak demiryolu hattıydı. Devlet 1871 yılında kendi imkânlarıyla 92 kilometrelik Haydarpaşa-İzmit hattını inşa ettirdi. 1888’de ise bir imtiyaz sözleşmesi yapılarak adı geçen hat Alman Deutsche Bank grubuna satıldı.

Bu sözleşme çerçevesinde İzmit-Ankara arasında 486 kilometrelik demiryolu inşaatına başlandı. Ertuğrul Sancağından geçen kısım 117 kilometreydi. Hat boyunca Lefke-Mekece arasında ve Lefke istasyonu yakınında 145 metre uzunluğunda, Lefke-Vezirhan arasında 30 metre ve Vezirhan-Bilecik arasında 20-30 metre uzunluğunda demir köprüler inşa edildi. Ayrıca Lefke-Vezirhan arasında 80 metre uzunluğunda ufak bir tünel de yapıldı.

Anadolu demiryolu projesi kapsamında inşa edilen hat, Lefke’yi de içine alacak şekilde planlanmıştı. Lefke, hattın 196. kilometresinde yer alıyordu. 1892 yılında tren seferleri başladı. Ertuğrul Sancağı sınırları içindeki istasyonların birbirleri arasındaki mesafeler şöyleydi: Lefke-Vezirhan arası 18.773 metre, Vezirhan-Bilecik arası 17.772 metre, Bilecik-Karaköy arası 16.706 metre, Karaköy-Bozüyük arası 14.606 metre, Bozüyük-İnönü arası 16.840 metre ve İnönü-Çukurhisar arası 14.310 metreydi (Demiryürek, 2015, s.212-213).³

Lefke’nin coğrafi konumu ulaşım alanında olduğu gibi iletişim alanında da şehre büyük avantaj sağlıyordu. Nitekim Tanzimat Fermanının ilanından sonra, 1840’ta Posta Teşkilatı kuruldu. Posta ve Telgraf idarelerinin tek bir kurumda birleştirilmesi amacıyla Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak 21 Eylül 1871’de Posta ve

---

³ Demiryolu ağına sahip olan Lefke, Milli Mücadele yıllarında Anadolu’ya geçişte son derece kilit bir noktadaydı. Bu nedenle önce İngilizler daha sonra da Yunan orduları tarafından işgal edilmişti. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik 2015.; Taner Bilgin, “Milli Mücadele’de Osmaneli (Lefke)” Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi, Bilecik, ss.1653-1668, Ekim, 2016.

Telgraf Nezareti oluşturuldu (Demir, 2005, s.33). Taşrada posta işlerini düzene koymak için de çalışmalar yapıldı. 1882-1885 yılları arasında posta yolu ve duraklarından biri de Lefke'de bulunuyordu (Taeschner, 2010, s.150). 1908'de Bilecik, Söğüt, Yenişehir, İnegöl, Lefke, Bozüyük ve Küplü'de posta şubeleri açılmıştı (Hüdâvendigâr Vilâyet Salnamesi, 1324, s.297). Bu şubelerin hepsinde ülke içi havalename ve posta kabul edilmekteydi. Aynı tarihte postaya ilaveten, gelişen teknoloji ve artan ihtiyaçlar doğrultusunda, telgrafhaneler de yaygınlaşmaya başladı. 1908 yılında, Lefke'de telgrafhane de mevcuttu (Özyüksel, 1999, s.667-668).

Neticede, karayolu ve demiryolu yatırımları bölgenin ulaşım sorunlarını nispeten çözdü. Yol ağının genişlemesi, ticarî potansiyeli arttırarak ekonomik kalkınmaya ivme kazandırdı. Posta teşkilatının yaygınlaşması ve telgrafhane inşa edilmesi ise iletişim ağını genişleterek Lefke'ye yeni imkânlar tanıdı.

Devletin Hizmetkârları: Lefkeli Memurlar

II. Abdülhamit döneminde, memurlarla ilgili ve memur istihdamı konusunda bir dizi değişiklik yapıldı. Memurların sicillerinin tutulması da bunlardan birisiydi. Nitekim 6 Şubat 1879'da Sicill-i Ahvâl Komisyonu kuruldu. 1896 yılında II. Abdülhamit, yönetim üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak amacıyla Sicill-i Ahvâl Komisyonunu lağvederek yerine Memurîn-i Mülkiye Komisyonunu teşkil etti. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise 1908'de Memurîn-i Mülkiye Komisyonu kaldırıldı ve yerine Sicill-i Ahvâl İdaresi adıyla ayrı bir daire oluşturuldu. Otuz yıllık süreçte yaklaşık 92.000 memurun sicil kaydı 201 defterde toplandı. Bu kayıtlar, memurların hizmetleri hakkında önemli bilgiler içermektedir (Sarıyıldız, 2009, s.135). Osmanlı Arşivindeki Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl İdare-i Umumiyesi kataloğunda, Lefke doğumlu beş memurun kaydına rastlanmaktadır.

Abdulvehhab Efendi

1849 yılında Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu olarak Lefke'de dünyaya gelen Abdulvehhab Efendi, Türkçe okuma ve yazma becerilerine sahipti. Sıbyan mektebinde mukaddemat-ı ulûm, rüştiye mektebinde ise izhar, gülistan ve hesap dersleri aldı.

Abdulvehhab Efendi 1867'de İzmit telgrafhanesinde stajyer memur olarak işe başladı. Daha sonra 1868'de Geyve, 1869'da Ankara ve 1871'de Yozgat'ta muhabere memuru olarak çalıştı. Bu görevleri sürdürdüğü dönemde maaşı 400 kuruştı. Ancak 1871 yılında maaşı 380 kuruşa düşürülerek Beyobası'na muhabere memuru olarak atandı. İki sene sonra maaşı yeniden 400 kuruşa yükseltildi. 1875'te ise maaşı 500 kuruşa çıkartılarak Yozgat'ta görev yapmaya başladı. 1876'da Kastamonu'ya atandı ve 600 kuruş maaşla muhabere memurluğu vazifesini yürüttü.

1878 senesinde Abdulvehhab Efendi'nin maaşı 500 kuruşa düşürüldü. 1881'de mevcut maaşıyla Tosya muhabere memurluğuna getirildi. Bu görevi sırasında Kastamonu Vilayeti Telgraf ve Posta Baş Müdüriyeti ile vilayet makamları tarafından çalışmaları takdir edilerek, başarılı bir memur olarak değerlendirildi.

Bununla beraber 1899 yılında Tosya'da vazife yaparken Abdulvehhab Efendi'nin memuriyeti açısından olumsuz bir gelişme yaşandı. Nitekim Çerkeş Ziraat Bankasından, Kastamonu Ziraat Bankası namına dört parça emanet gönderildi. Tosya Postanesinde bu emanetlerin iki parçasının (608 kuruş) eksik olduğu tespit edildi. Eksik ücret Abdulvehhab Efendi'den tahsil edildi. Olayın dikkatsizlik sonucu yaşandığı belirlenmişse de Abdulvehhab Efendi işlerini daha dikkatli yapması hususunda uyarıldı ve aksi takdirde ceza alacağı konusunda bilgilendirildi. Abdulvehhab Efendi, 14 Kasım 1900'de 237 kuruş maaşla emekliye ayrıldı (BOA, DH. SAİD.d., 54/110).

Mehmed Arif Efendi

Mehmed Arif Efendi, çiftçilikle uğraşan Hacı Kuddusi Ağa'nın oğludur. 11 Ocak 1857'de Lefke'de doğdu. Sıbyan ve rüştiye mekteplerinde okudu ama diploma alamadı. Türkçe okuma ve yazma bilen Mehmed Arif Efendi, 11 Ağustos 1873'te henüz 17 yaşındayken Lefke rüsumat memurluğu kalemine stajyer memur olarak girdi. 27 Temmuz 1875'te 450 kuruş maaşla Lefke rüsumat idaresi tahrirat kalemine, 28 Haziran 1876'da ise müzayede kâtipliğine atandı.

1 Mayıs 1877'de 235 kuruş maaşla Gölpazarı rüsumat idaresi sandık eminaliği görevine getirilen Mehmed Arif Efendi, yaklaşık iki yıl boyunca çalıştı. Lakin sağlık sorunları nedeniyle 22 Şubat 1879'da görevinden istifa etmek zorunda kaldı. Ardından 8 Ekim 1892'de 350 kuruş maaşla Akhisar duyûn-ı umûmiye sandık emanetine atanarak yeniden memuriyete döndü. 10 Haziran 1897'de ise 400 kuruş maaşla Karasu duyûn-ı umûmiye memurluğuna tayin edildi. İzmit duyûn-ı umûmiye merkez müdüriyeti ile idare-i merkeziye müdüriyeti tarafından yazılan değerlendirme raporunda Mehmed Arif Efendi'nin mesleğinin ehli olduğu belirtilmiştir (BOA, DH. SAİD.d., 109/39).

Mehmed Rasim Efendi

Mehmed Rasim Efendi, Geyve duhan memuru Lefkeli Mehmet Efendi'nin oğludur. 1861 yılında Lefke'de dünyaya geldi. Sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulûm dersi aldı. Rüştiye mektebine devam etti ise de diploma alamadı. Türkçe okuyup yazabilen Mehmed Rasim Efendi, 17 yaşındayken Geyve rüsumat müdüriyeti mülhakatından Akhisar memuriyet kaleminde stajyer memur olarak görev aldı. 8 Eylül 1879'da 200 kuruş maaşla Geyve rüsumat müdüriyeti mülhakatından Ortaköy rüsumat memuriyeti kitabetine tayin edildi. 14 Mart 1880'de maaşı 34 kuruş eksilti-lerek 166 kuruşa düşürüldü. Fakat 3 Ocak 1881'de maaşı tekrar yükselti-lerek 250 kuruşa çıkartıldı. 12 Şubat 1881'de ise Taraklı rüsumat memurluğuna atandı.

27 Mart 1881’de Mehmed Rasim Efendi, redif olarak askere alındı. Ardından 166 kuruş maaşla Akhisar rüsumat memuriyeti kitabetine tayin edilmesi planlanırken, kitabetin lağvedilmesi nedeniyle 26 Ekim 1881’de 300 kuruş maaşla Akhisar rüsumat memurluğuna atandı. İzmit duyûn-ı umûmiye merkez müdüriyeti ile idare-i merkeziye müdüriyeti tarafından Mehmed Rasim Efendi’nin vazifesini yapmaya muktedir olduğu tasdik edildi. Ancak 13 Ekim 1892’de usulsüz pusula, hasılatı idareye vaktinde göndermeme ve defterlerde tahrifat gibi suistimalleri nedeniyle memurluktan azledildi (BOA, DH. SAİD.d., 11/115).

Mustafa Efendi

Mustafa Efendi, Lefke Nahiyesi süvari zaptiyesinden Hacı Ömer oğlu İsmail ağanın oğludur. 20 Kasım 1865’te Lefke’de doğdu. Lefke İptidai Mektebinde mukaddemat-ı ulûm-ı diniye, rüştiye’de ise müretteb dersi aldı. Türkçe yazabiliyordu. 13 Kasım 1893’te 100 kuruş maaş ve bir nefer erzakla mekteb-i tıbbiye muhasebe kaleminde çalışmaya başladı. Maaşı 13 Ocak 1895’te 140 kuruşa yükseltildi. 13 Ocak 1898’de 60 kuruş, 14 Eylül 1899’da ise 120 kuruş zam alarak maaşı 320 kuruşa çıktı. Böylelikle dördüncü sınıfa terfi ederek mekteb-i tıbbiyenin tahrirat kalemine nakledildi (BOA, DH. SAİD.d., 179/12).

Yuvan Efendi

1875 yılında Lefke’de hayata gözlerini açan Yuvan Efendi, Rum milletine mensuptu. Babasının adı Anastaş’tı. Yuvan Efendi, İznik Rüştiye Mektebi’nde müretteb dersleri tahsil ederek diploma aldı, fakat sonradan diplomasını kaybetti. Hem Türkçe hem de Rumca okuyup yazabiliyordu. 29 Temmuz 1905’te aylık maaşı 275 kuruşu geçmeyecek şekilde Yenişehir Kazası piyade tahsildarlığına atandı. Yenişehir Kaymakamlığı, Mal Müdürlüğü, Ertuğrul Sancağı Mutasarrıflığı ve Muhasebe Kalemi tarafından kaleme alınan bir görüşe dayanarak, Maliye Nezareti tarafından Yuvan Efendi’nin vazifesini îfâ edebilecek yetkinlikte olduğu beyan edilmiştir (BOA, DH. SAİD.d.,155/161).

Sonuç itibariyle taramalarda Lefke doğumlu beş memur olduğu belirlenmiştir. Bu memurların dördü Müslüman, biri ise gayrimüslimdir. İlköğretim düzeyinde eğitim aldıkları bilinen memurların tamamı Türkçe okuyup yazabiliyordu. Yuvan Efendi isimli memur ise Rumca da okuyup yazabilmekteydi. Vazife süreleri boyunca terfi, nakil, azil, istifa ve sağlık gibi nedenlerden dolayı memurların hem görev yerleri hem de görev pozisyonları değişmiştir.

Sözün Sonu

Eski bir yerleşim yeri olan Lefke, tarih boyunca birçok medeniyetin etkisi altında kaldı. Osmanlı döneminde, farklı idari pozisyonlar elde etti. 1885'te Hüdavendigâr Vilayetine bağlı Bilecik merkezli Ertuğrul Sancağı kurulunca, Bilecik'e bağlı bir nahiyeye dönüştürüldü. Lefke'de önemli oranda Rum bulunmasına karşın nüfusun çoğunluğu Müslümandı. Şehirde gerek köy sayısı gerekse nüfus son devirde stabil bir seyir izledi; kayda değer yükseliş ve düşüş yaşanmadı. Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarına maruz kaldığı süreçte, Lefke Rumeli'den gelen göçmenlere ev sahipliği yaptı.

Lefke'de eğitim öğretim faaliyetleri medreseler, iptidai mektepler, rüştiye okulları ve Rum topluluğuna ait Hristiyan mektepler vasıtasıyla yürütüldü. Aya Yorgi Kilisesi, Rum topluluğu için son derece önemli bir mabetti.

Lefke'de tarım, hayvancılık ve ipek üretimi halkın geçim kaynaklarının temelini oluşturdu. Özellikle ipek üretimi, modern yöntemlerin benimsenmesiyle beraber şehrin ekonomisine ciddi katkı sağladı. Buna ilaveten alçı madeni ve değirmen taşı gibi doğal kaynaklar da önemli iktisadi fırsatlar sundu.

İstanbul-Bağdat yolu ile Mekke güzergâhı üzerinde bulunması ve Anadolu'dan Basra'ya uzanan demiryolu hattının bir parçası olmasının yanı sıra posta teşkilatı kurulduktan sonra posta yolu ve duraklarından birinin de Lefke'de bulunması, şehri hem ulaşım hem de iletişim açısından avantajlı bir konuma yükseltti.

Diğer taraftan Lefke doğumlu memurlar devletin taşra bürokrasisinde vazifeler üstlendi. Beş kişi oldukları ve ilköğretim düzeyinde eğitim aldıkları tespit edilebilen bu memurların dördü Müslüman, biri ise gayrimüslimdi.

Sonuç olarak Lefke, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan ana güzergâh üzerinde önemli bir menzil, tarım faaliyetleri ile öne çıkan verimli bir belde ve Müslümanlar ile gayrimüslimlerin birlikte yaşadıkları küçük bir yerleşim yeri olarak dikkat çekmekteydi.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Osmanlı Arşivi (BOA)

Belgeler:⁴

İrade Tasnifi

-Adliye ve Mezahib (İ.AZN)

-Şûra-yı Devlet (İ.ŞD)

-Dâhiliye (İ.DH)

Sadâret Mektubî

-Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi (BOA. A.MKT. MHM)

Dâhiliye Tasnifi

-Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri (DH. EUM)

-Dâhiliye İdari Kısım Belgeleri (DH. iD)

-Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Kalem-i Umumî (DH. EUM. KLU)

-Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT)

-Dâhiliye Sicill-i Ahvâl Defterleri (BOA.DH.SAİD.d.)

Salnameler

1292 Tarihli *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi (H.V.S)*

1303 Tarihli *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi (H.V.S)*

1310 Tarihli *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi (H.V.S)*

1316 Tarihli *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi (H.V.S)*

1323 Tarihli *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi (H.V.S)*

1324 Tarihli *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi (H.V.S)*

1325 Tarihli *Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi (H.V.S)*

Kitaplar, Makaleler ve Diğer Eserler

Arıkan, R. (2016). "An Unknown Bridge on Sangarius And Ancient Road System Around It", *Global Journal on Humanites and Social Sciences*, Issue 3.

Arıkan, R. (2016). "Göksu Taş Köprüsü", *Bir İnsan-ı Selim Prof.Dr. Azmi Özcan'a Armağan*, (Ed: Refik Arıkan, Halim Demiryürek), Antalya.

Bilgin, T. (2015). *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik.

Bilgin, T. (2016). "Milli Mücadele'de Osmaneli (Lefke)" *Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi*, Bilecik.

Bilim, C. (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi 1734-1876*, Eskişehir.

Delbeuf, R. (1906). *De Constantinople a Brousse et a Nice*, Constantinople.

Demir, T. (2005). *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Ankara.

Demiryürek, H. (2015). *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*, Bilecik Üniversitesi Yayınları, Bilecik.

Demiryürek, H. (2016). "II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa'nın Demografik Yapısı", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2016/1.

Demiryürek, H. (2018). "XX. Yüzyıl Başlarında Ertuğrul Sancağında İpek Üretimi", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2018/3.

Hammer B.J.V., *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.1, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

İpek, N. (1999). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara 1999.

---

⁴ Arşiv belgelerinin numaraları metinde verildiği için kaynakça kısmında gösterilmemiştir.

- Kahraman, N., Arıkan, R. (2015). "Osmaneli-Bilecik ve Söğüt Arasındaki Tarihi Yollar", *Tarih Boyunca Söğüt ve Kültürü*, (Ed: Halim Demiryürek, Taner Bilgin), Ankara.
- Kahraman, N., Arıkan, R. (2017). "İstanbul'u Anadolu'ya Bağlayan Kadim Yol Üzerinde Tarihi Bir Yapı: Lefke Rüstempaşa Kervansarayı", *ASOS Journal*, S. 46, 5/2017.
- Özyüksel, M. (1999). "Anadolu ve Bağdat Demiryolları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, (Ed: Güler Eren), C. 3. Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H., *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sarıyıldız, G. (2009). "Sicill-i Ahval Defterleri", *DİA*, C. 37, İstanbul.
- Taeschner, F. (2010). *Osmanlı Kaynaklarına Göre Anadolu Yol Ağı*, (Çev: Nilüfer Epçel), İstanbul.
- Yazıcı, S. (2019). "Osmanlı Modernleşmesi", *Modern Türkiye Tarihi*, (Ed. Ahmet Şimşek), Ankara.
- Yurt Ansiklopedisi. (1982). "Bilecik", C. 2, İstanbul.

Extended Abstract

Lefke, an ancient and small settlement that bears traces of various civilizations, is a place of historical significance. Throughout history, this city, known as Lefke, Leukae, and Melagina in the literature, has been under the dominion of numerous states, primarily including the Phrygians, Persians, Romans, and Byzantines. In 1308, it was conquered by Osman Gazi and became part of the Ottoman Empire.

During the classical period of the Ottoman Empire, Lefke held various administrative positions within the hierarchical structure of governance. In 1885, it was transformed into a "nahiye" under the jurisdiction of the Bilecik-based Ertuğrul Sanjak, a new administrative division.

In the early 20th century, Lefke was administered by the Subdistrict Director Mehmed Abdulvehhab Nureddin Bey. The director was responsible for tasks ranging from enacting laws and regulations to examining birth and death records.

In the early 20th century, a significant development took place in Lefke. The change of the name "Lefke" which had been in use for thousands of years, was brought up for discussion. The reason behind this was the existence of several settlements in different regions with the same name, which led to communication and correspondence difficulties. In order to address this issue, the Ertuğrul Mutasarrıflığı requested permission to change the name of the subdistrict to "Osmaneli" in honour of Osman Gazi, the conqueror of Lefke. Following the necessary correspondence, on April 8, 1914, the name of Lefke was officially changed to "Osmaneli" by the decree of the Sultan.

As the Republic era began, the Sanjak system was abolished, and the current administrative structure was established with the Teşkilât-ı Esasiye Kanunu and the 1924 Constitution. Bilecik gained provincial status within this new administrative framework, while Osmaneli was transformed into a district of Bilecik by Law No. 877 dated June 26, 1926.

The population data of Lefke has been preserved through various sources and has reached the present day. Among these sources, the Hüdavendigâr Vilayet Salnames stand out prominently. The Salname of 1876, for instance, reveals that Lefke had a total of 1.516 households across its six neighbourhoods, housing 3.559 Muslim males and 399 non-Muslim males. When these figures are multiplied by two to account for the female population, an approximate total population of 7.916 for Lefke becomes evident.

Providing relatively more detailed information, the Salname of 1899 indicates that Lefke Nahiye had 1,471 households and a total population of 7.317. When examining the gender distribution, the population consisted of 3.118 males and 3.175 females among Muslims, and 508 males and 516 females among Greeks, resulting in a total of 6.293 Muslims and 1.024 Greeks. In the central part of Lefke, which comprises nine neighbourhoods, six Muslim and three Christian, 620 households were inhabited by 2.841 people.

Another source containing population data for Lefke is an archival record dated September 1, 1915. This document provides detailed population statistics for Hüdavendigâr Vilayet and its associated sanjaks. According to this record, Lefke Nahiye had a population of 9,380 individuals, consisting of 1.141 Greeks and 8.239 Muslims, with Muslims comprising 87.84% of the population. In the nahiye centre, 3.113 individuals resided, including 1.972 Muslims and 1.141 Greeks.

Furthermore, Lefke was connected to 29 villages. The total population of these villages was 6.267. Muradlı was the most populous village, while Kaşıkçı and Orhaniye had the smallest populations.

As the Ottoman Empire began to lose territory in the Balkans and other regions, the Muslim population residing in these areas found themselves subjected to forced migration. One of the crucial turning points in these migrations was the Ottoman-Russian War that occurred between 1877 and 1878. During this war, Russia compelled the Muslims living in the territories it occupied to migrate. As a result, Muslims migrated to places such as Varna, Şumnu, Edirne, Macedonia, and Istanbul. With the concentration of populations in these areas, the need arose to find new settlement areas for the migrants. Consequently, the Babıali undertook the task of gathering Muslims from Rumelia and Istanbul and distributed them to Anatolian provinces. The districts and subdistricts of the Ertuğrul Sanjak also hosted these refugees.

All those settled in the centre of Bilecik and Lefke were Rumelian immigrants. In 1886, 205 (53 households) refugees were settled in the Tekke village of Lefke, while 71 refugees (13 households) were placed in other villages. On March 18, 1903, a village named "Selimiye" was established in a location known as Arapçeşmesi between Lefke and Vezirhan to accommodate refugees from Bulgaria. On August 14, 1903, a committee consisting of members from the Muhacirîn Commission and an engineer was appointed to oversee the registration of the population, the preparation of the village layout, and the determination of the methods and procedures for settling migrants in the Vezirhan and Kiblebaşı regions. The necessary groundwork was carried out as planned.

In Lefke, various levels of educational activities were conducted through institutions such as madrasas, elementary schools (iptidai), and secondary schools (rüştiye). In fact, there were two active madrasas in the Lefke. Alongside madrasas, Lefke also boasted several elementary schools. The total count of elementary schools in Lefke was 23, although many of them struggled to implement new teaching methods. Nevertheless, efforts were made to address the issues faced by these schools within the available means.

Furthermore, Lefke had a secondary school, known as the Rüştiye, which constituted the second stage of primary education. In the year 1886, the Lefke Rüştiye offered education at various grade levels, ranging from the first to the fourth grade.

Additionally, there were schools established by the non-Muslim communities in Lefke. Given the significant Greek population in the Lefke, three Christian schools were in operation. These institutions provided an avenue for the Greek community to practice their

religious rituals and maintain their beliefs. To serve the religious needs of the Greek community, there were also churches in Lefke. These churches occasionally came to public attention when requests for renovation and repair were made by the local Greek residents.

One such church, the Aya Yorgi Church, had become unusable over time, prompting the Greek residents to seek permission to rebuild and strengthen their place of worship. In 1903, the church underwent reconstruction and emerged renewed and fortified, resuming its services.

The economy of Lefke was predominantly shaped by agriculture and livestock farming. Agricultural production, conducted in harmony with the climate and soil structure, played a significant role in the economic structure of Lefke. In addition to crops such as opium poppy, cotton, wheat, and silkworms were also cultivated in the region. However, these products were primarily produced to meet the local demand and were not actively sold in external markets.

As silk factories began operating in Bursa in 1844 and gradually expanded, silk production gained importance in the surrounding regions of Bilecik, Küplü, Lefke, and Söğüt. Serious efforts were made to adopt modern silk production methods. In this context, silk production competitions were organized in Bursa in 1891 and 1892. In Bilecik, annual exhibitions with cash prizes and microscopes were held to encourage silk production. Thanks to these incentives, silk factories were established not only in Bilecik but also in the Lefke Sub-district.

By 1906, there were three silk factories in Lefke. Among the owners and operators of these factories were notable names like A. Surlas, Dimitros, and Abacıoğlu. The factories owned by A. Surlas and Dimitros had 60 and 40 silk-reeling machines, respectively. Unfortunately, there is limited information available about the activities of these factories. Additionally, in the area known as Kızıltepe in Lefke, there was an unused gypsum mine and a stone quarry suitable for grinding millstone production.

During the Ottoman era, Lefke occupied a strategic position along the Istanbul-Baghdad Road. It also served as a significant staging point on the pilgrimage route to Mecca. In those times, pilgrims destined for Mecca had to traverse thousands of kilometers before reaching their sacred destination. Given the arduous nature of this journey, pilgrims frequently needed to take breaks. Lefke, in this regard, held an ideal location for travelers to rest and recuperate. Pilgrims who lodged in Lefke had their dining, accommodation, and worship needs to be met before continuing their journeys.

However, in the later years of the Ottoman Empire, the roads in Lefke were in a state of disrepair. Therefore, efforts were intensified to focus on road construction projects. These activities, carried out gradually to the extent of available resources, aimed to address transportation issues. In addition to road construction, efforts were also made to develop railway infrastructure in Lefke. Under the scope of the Anatolian railway project, a railway line was planned that would include Lefke in its route. Lefke was situated at the 196th-kilometer mark of the railway. Train services commenced in 1892.

Lefke's geographical location not only provided a transportation advantage but also benefited the city in terms of communication. Between 1882 and 1885, Lefke had one of the postal routes and stops. In 1908, postal branches were established in Bilecik, Söğüt, Yenişehir, İnegöl, Lefke, Bozüyük, and Küplü. All of these branches accepted domestic mail and postal parcels. Additionally, in line with advancing technology and growing needs, telegraph offices also began to proliferate in 1908. In the same year, Lefke had a telegraph office in operation.

During the reign of Sultan Abdulhamid II, a series of changes were introduced concerning civil servants and civil service employment. One of these changes involved the maintenance of records for civil servants. Following the declaration of the Second Constitutional Era in 1908, the “Memur-in-i Mülkiye Komisyonu” was abolished, and a separate department named the “Sicill-i Ahvâl İdaresi” was established. Over thirty years, approximately 92,000 civil servants had their records compiled into 201 registers. These records contain important information about the services rendered by these civil servants. In the catalog of the “Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl İdare-i Umumiyesi” in the Ottoman Archives, records of five civil servants born in Lefke can be found.

Abdulvehhab Efendi: Born in Lefke in 1849, Abdulvehhab Efendi possessed the ability to read and write in Turkish. He began his career as a trainee clerk at the İzmit telegraph office and served in various positions. He retired in the year 1900.

Mehmed Arif Efendi: Born in Lefke in 1857, Mehmed Arif Efendi came from a family engaged in farming. He held various positions in Lefke, including roles as a tax officer and auction clerk. Due to health issues, he was compelled to resign at certain times.

Mehmed Rasim Efendi: Born in Lefke in 1861, Mehmed Rasim Efendi served in roles related to tax administration. However, he was dismissed from his position due to irregular activities.

Mustafa Efendi: Born in Lefke in 1865, Mustafa Efendi served in the accounting department and was promoted during his career.

Yuvan Efendi: Born in Lefke in 1875, Yuvan Efendi belonged to the Greek community. He attended the İznik Rüştiye Mektebi and held various civil service positions.

Lefke, an ancient settlement, has been influenced by various civilizations throughout its history. During the Ottoman period, it acquired different administrative positions. In 1885, when the Ertuğrul Sanjak, centered in Bilecik under the Hüdavendigâr Vilayet, was established, Lefke was transformed into a sub-district of Bilecik. Despite a significant Greek presence in Lefke, the majority of the population was Muslim. The city’s number of villages and population remained relatively stable in recent times, with no significant increase or decrease. During the period of the Ottoman Empire’s territorial losses, Lefke hosted immigrants arriving from Rumelia.

Educational activities in Lefke were conducted through madrasas, primary schools, secondary schools, and Christian schools belonging to the Greek community. The Aya Yorgi Church held great significance for the Greek community.

Agriculture, livestock farming, and silk production formed the basis of the people’s livelihoods in Lefke. Silk production, especially with the adoption of modern methods, significantly contributed to the city’s economy. Additionally, natural resources such as gypsum and millstone offered significant economic opportunities.

Its location on the Istanbul-Baghdad road and the pilgrimage route to Mecca, as well as being part of the railway line extending from Anatolia to Basra, along with the establishment of the postal system, made Lefke advantageous in terms of both transportation and communication.

On the other hand, native-born officials from Lefke took on duties in the state’s provincial bureaucracy. Out of these five individuals, whose primary education level is confirmed, four were Muslim, and one was non-Muslim.

In conclusion, Lefke stood out as an important stopover on the main route connecting Istanbul to Anatolia, a fertile town with prominent agricultural activities, and a small settlement where Muslims and non-Muslims lived together.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1271-1300

Geliş Tarihi:19.02.2023 Kabul Tarihi: 11.04.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1253090>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SAĞLIK BÖLÜMLERİNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN SAĞLIK FARKINDALIK DÜZEYLERİNE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa FİLİZ*

Olkan BUDAK*

Öz

Bu çalışmada amaç, sağlık bölümlerinde okuyan öğrencilerin karanlık üçlü kişilik özelliklerinin, sağlık farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın evrenini 2021-2022 bahar döneminde Artvin Çoruh üniversitesi işletme fakültesi ve sağlık bilimleri fakültesinde eğitim gören 740 öğrenci olup, örneklemini ise gönüllü katılım sağlayan 304 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri çevrim içi toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak anket kullanılmış ve karanlık üçlü kişilik ölçeği ve sağlık farkındalık ölçeğinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde betimleyici, tanımlayıcı, fark, açıklayıcı faktör, doğrulayıcı faktör, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, karanlık üçlü kişilik ölçeğinin yedi alt faktöre ve sağlık farkındalık ölçeğinin ise iki alt faktöre ayrıldığı görülmüştür. Öğrencinin gelir düzeyine göre, yaşadığı bölgeye göre ve yerleşim yeri açısından karanlık üçlü kişilik özellikleri ve sağlık farkındalık düzeyinin gruplar arasında farklılığa neden olmadığı görülmüştür. Karanlık üçlü kişilik özelliklerinin sağlık farkındalık düzeyini etkilediği ve genel itibariyle bu etkinin negatif olduğu görülmüştür. Çalışmada temel sonuç olarak, kişide karanlık üçlü kişilik özelliği arttıkça sağlık farkındalık düzeyi azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Makyavelizm, Narsisizm, Psikopati, Sağlık Eğitimi, Kişilik.

Evaluation of The Effect of Dark Triple Personality Features on Health Awareness Levels of Students Reading in Health Departments

Abstract

This study aims to investigate the impact of the dark triad personality traits of students studying in health departments on their health awareness levels. The population of the study consists of 740 students who are studying at Artvin Çoruh University Faculty of Business

* Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, mustafafiliz1109@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7445-5361>

* Dr., Beykent Üniversitesi, İşletme Yönetimi Doktora Programı, olkan_budak@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2276-2300>

and Faculty of Health Sciences in the spring semester of 2021-2022, and the sample consists of 304 students who voluntarily participated in the study. The data of the study were collected online. A questionnaire was used as the data collection tool, and the Dark Triad Personality Scale and Health Awareness Scale were utilized. Descriptive, exploratory factor, confirmatory factor, correlation, and regression analyses were used in the data analysis. According to the findings, the Dark Triad Personality Scale was divided into seven sub-factors, and the Health Awareness Scale was divided into two sub-factors. The results indicated that the dark triad personality traits and health awareness levels did not differ among groups based on students' income level, region of residence, and settlement area. However, it was observed that the dark triad personality traits had a negative effect on health awareness levels. In conclusion, this study found that as the dark triad personality traits increase in individuals, their health awareness levels decrease.

Keywords: Machiavellianism, Narcissism, Psychopathy, Health Education, Personality.

Giriş

Sağlık hizmetleri, toplumlar ve devletler için büyük önem arz etmektedir. Sağlık çalışanlarının bu hizmetlerin sunumunda aktif görev almaları, hizmet kapsamını belirleme hakkının olması, uzmanlık gücü gibi faktörlerden dolayı sağlık hizmetleri, sağlık çalışanının kişiliğiyle özdeşleşmiş durumdadır. Bu yüzden sağlık çalışanlarının teknik bilgilerinin yanında kişilik ve karakterleri de hizmet sunumu üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bireyin, kişilik ve karakterinin şekillenmesinde üniversite eğitim süreci önemli bir etken olmaktadır (Filiz, 2022, s. 4).

Üniversite eğitim süreci, öğrenci karakterinin şekillendiği ve birçok değişimin yaşandığı dönemdir. İnsan hayatındaki her değişiklik uyum sürecini beraberinde getirir. Öğrencilik yılları, en çalkantılı gelişim dönemlerinden biri olup sosyal ve biyolojik yönden bir geçiş evresi olarak kabul edilen ergenliğin son dönemlerine denk gelmektedir. Bu dönemde, ergenliğin genel karmaşasının yanında, aileden ve bilinen çevreden ayrılma, arkadaş ve grup seçimi, bir mesleğe yönelme ve geleceğin temin edilmesine yönelik belirsizlikler gibi birçok problemin görüldüğü yıllardır (Özdel vd., 2002, s. 156). Diğer yandan üniversite eğitim süreci, öğrencinin tutum ve davranışlarının temelinde yatan, kişiliğin şekillendiği bir süreçtir (Mischel, 1993, s. 216). Kişilik, kişinin kendine has ve farklı davranışlarını içermektedir.

Bireyin sürekli yaptığı veya onun karakterini temsil eden genel davranışlardan dolayı kişilik, bireyi özel kılmaktadır. Bireyin davranışlarıyla diğer insanlardan ayrılması da kişiliğin farklı olması olarak nitelendirilmiştir (Morgan, 2000, s. 27). Kişilik, bireyi diğer insanlardan ayıran özelliklerin tümü olarak insanın bütün hayatını etkilemektedir. Bu yüzden, kişinin aynı durumlar karşısında farklı tepki vermesi ve farklı algıya sahip olmasında, kişiliğin önemli etkisi olduğu söylenebilir (Erkuş & Tabak, 2009, s. 215).

Literatürde genel itibarıyla kişilik ile ilgili çalışmalarda beş faktör kişilik teorisi, Eysenck'in kişilik teorisi, Holland'ın kişilik teorisi gibi teoriler üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir (Malesza & Kaczmarek, 2019; Kroencke vd., 2019; Chapman vd., 2019). Bu çalışmada kişilik sınıflandırmaları arasında yer alan karanlık üçlü kişilik özellikleri dikkate alınmıştır. Karanlık üçlü kişilik özellikleri üç boyutta incelenmektedir. Bunlar, Makyavelizm, Narsisizm ve Psikopati'dir. Makyavelist bireyler, kendi arzularını gerçekleştirmek adına diğer bireyleri araç olarak görürler ve kendi çıkarları doğrultusunda bireyleri kullanırlar (Chapman vd., 2019, s. 47). Bir diğer boyut ise Narsisizm'dir. Narsisizm, kişinin kendisine olan aşırı sevgisi şeklinde ifade edilmektedir (Geçtan, 2010, s. 157). Bir çeşit kişilik bozukluğu olarak görülen Narsisizm, kişinin diğer insanlardan kendini üstün görmesi, beğenilme ve takdir edilme isteğinin doruk noktalarda olması gibi özellikleri de içermektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Üçüncü ve son boyut ise Psikopatidir. Psikopati, psikotik bir sendrom göstermeyen, entelektüel açıdan normal, fakat davranışlarının ahlaki yönüne önem vermeyen, dengeli olmayan davranışlar ve hatalarından pişmanlık göstermemek gibi özellikleri de içermektedir (Kroencke vd., 2019, s. 236). Paulhus ve Williams (2002)'a göre, genel açıdan karanlık üçlü kişilik alt boyutlarının orta düzeyde birbiriyle ilişkili olabileceğini ifade etmiştir. Çünkü her insan, karanlık kişilik özelliklerinin bir kısmını az-çok sergileyebilmektedir. Bu düşünce, literatürde yapılan çalışmalarla teyit edilmiştir (Lee & Ashton, 2005).

Kişiliğin şekillendiği, değişim ve gelişim gösterdiği önemli bir dönemde üniversite eğitim yıllarıdır (Mischel, 1993). Kişilik, bireyin değişimler yaşamasında, gelişim döneminde ve daha sonraki birçok dönemde farklı çıktılar ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Kesebir & Diener, 2008). Kişiliğin önemli bir çıktısı yaşam memnuniyetidir. Yaşam memnuniyetinin şekillenmesinde bireyin kişiliği önemli rol oynamaktadır (Zhang vd., 2010; Chapman vd., 2007). Kişinin yaşam memnuniyet düzeyi, bireyin fiziksel ve psikolojik yönden sağlığını etkilemektedir. Örneğin narsist bireyler kendine fazla değer veren bireyler olup, kendilerine odaklanan bireyler olmasından dolayı, bu tip kişiliklerden daha fazla sağlıklı davranışlar beklenmektedir (Özsoy vd., 2017). Bireylerin koruyucu sağlık davranışlarını sergilerken özgür oldukları kabul edilmekle beraber, içsel ve dışsal birçok faktöre göre davranışlar şekillenmektedir. Bu yüzden, kişisel sağlık sorumluluğu ve farkındalığı değerlendirilirken iç ve dış faktörlerin etkisinin de dikkate alınması gerekmektedir (Davies & Thirlaway, 2013, s. 203).

Kişisel risk veya hassasiyet, bireylerin sağlık davranışı göstermelerinde ve farkındalığın oluşmasında önemli etkenlerdir. Birey sağlık farkındalığı ve algıladığı risk düzeyine göre sağlık davranışı şekillenmektedir (Hayden, 2009, s. 21). Bununla birlikte kişinin olumlu sağlık davranışı gerçekleştirmesi için katlanması gereken bedel (algıladığı engel) ve koruyucu davranış sonrasında elde edeceğini düşündüğü fayda (algılanan yarar) arasındaki fark da olumlu sağlık davranışlarını gerçekleştiren ya da engelleyen en önemli değişkenlerden biri olarak ifade edilmektedir. Sergilenen bir sağlık davranışı hastalığın şiddetini azaltma adına büyük önem arz etmektedir (Çenesiz & Atak, 2007, s. 429). Buna göre, bireyin hastalığı önemsemesi, hassas davranması ve karar mercilerinin istediği koruyucu sağlık davranışları sonucunda fayda elde edeceğine inanması, kişinin algıladığı engellerin etkisini azaltır ve sağlık davranışı sergilenir (Bulduk vd., 2015, s. 30).

Sağlığın korunması ve geliştirilmesi ile ilgili bireyin uyguladığı eylemlerin tümü kişisel sağlık davranışları olarak görülmektedir (Mosby's Medical Dictionary,

2009). Sigara, alkol kullanımı, kahvaltı alışkanlığı, uyku düzeni, uygun çalışma performansı, sağlıklı beslenme, düzenli fiziksel aktivite, emniyet kemeri ve güneş kremi kullanma, stresle başa çıkmada etkili yöntemler kullanma gibi davranışlar kişisel sağlık davranışları kapsamında değerlendirilir (Belloc & Breslow, 1972, s. 417). Sağlığı belirleyen önemli faktörlerden biri, kişilerin yaşam biçimleridir (Bahar, 2008, s. 2). Bu nedenle, sağlığı koruma girişimlerinde, bireylerin sağlık davranışlarının da kültür ve değer algılarını doğru ölçen vasıtalarla incelenmesi önem arz etmektedir. Sağlığın geliştirilmesi kavramı, kişinin kendi sağlığını kontrol edebilmesi ve farkındalığının artmasıdır. Sağlığın geliştirilmesi, erken teşhisin artması ve kaliteli bir yaşama katkı sağlayan davranışların sergilenmesiyle mümkün olabilmektedir (Owens, 2006, s. 16).

Kişilik ve sağlık davranışları arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, kişinin sağlık durumuna ilişkin bireysel değerlendirmesini içeren öznel sağlıkla yakından ilişkilidir (Deary vd., 2010. s. 57). Obsesif ve kompulsif kişilik yapılarının kontrol ve ahlaki doğruluk meseleleriyle yakından ilgili oldukları ve toplumsal fayda arz eden kurallara uymada çoğu kez başarılı olukları söylenebilir (McWilliams, 2013, s. 211). Bu kapsamda obsesif ve kompulsif kişilik yapılarının koruyucu sağlık davranışlarına uyum göstermeleri beklenebilir (Öztürk, 2021, s. 566). Ayrıca bu tarz kişilik yapılarının sağlık farkındalık düzeylerinin yüksek olabileceği öngörülmektedir (Robinson vd., 2017, s. 196).

Kişiliğin nevrotiklik boyutu, öznel sağlık üzerinde güçlü bir yordayıcı olduğu görülmüştür (Köots-Ausmees vd., 2016). Yüksek nevrotikliğe sahip kişilerin, düşük nevrotikliğe sahip kişilere göre sağlık sorunlarını bildirme ihtimali daha yüksek olmaktadır (Aiken-Morgan vd., 2014). Birçok çalışmada dışa dönük, uyumlu, vicdanlı ve açıklık kişiliğine sahip bireylerin öznel sağlıklarının daha iyi olduğu bulgulanmıştır (Roberts vd., 2007; Wu & Wang, 2009). Ayrıca aktif, azimli ve rahat olma gibi kişilik özelliklerine sahip üniversite öğrencilerinin zihinsel ve fiziksel sağlıklarının daha iyi olduğu görülmüştür (Wu & Wang, 2009; Dong & Wang, 2018). Bao vd., (2013), Çin’de yetişkinler üzerinde yaptıkları çalışmada,

öznel sağlığın hem iş doyumundan hem de bireyin kişiliğinden etkilendiğini bulgulamışlardır.

Kişilik, stres altında bir birey için koruyucu mekanizma görevi görebilmektedir. Bu açıdan, bazı bireylerin neden diğer bireylere göre daha sağlıklı olduğunu sorgulayan çalışmalar olmuştur (Shacter vd., 2009). Diener vd., (1999), genetik faktörlerin, örneğin kalıtsal olarak uyumlu ve hoş kişiliğe sahip bireyler, zihinsel sağlıklarının daha iyi olduğunu bulgulamıştır. Lykken & Tellegen (1996), düşük nevrotik kişiliğine sahip bireyler, kendini daha olumlu ve iyimser hissettiklerini bulgulanmıştır. Bireyin sahip olduğu kişilik bazı noktalarda değiştirilebilir. Bunların tespitiyle, sağlık açısından daha nitelikli çıkarım ve önerilerin sunulabileceği öngörülmektedir (Huber vd., 2008). Kişilik özellikleri açısından problemlili özelliklere sahip bireylerin, çocukluk evresinde bile müdahale edilebileceği öngörülmektedir (Troxel vd., 2013). Baker vd., (2004), sağlık okuryazarlık seviyesi iyi olan kişilerin daha az sigara ve alkol kullandıkları, bedensel sağlıklarının da iyi oldukları bulgulanmıştır.

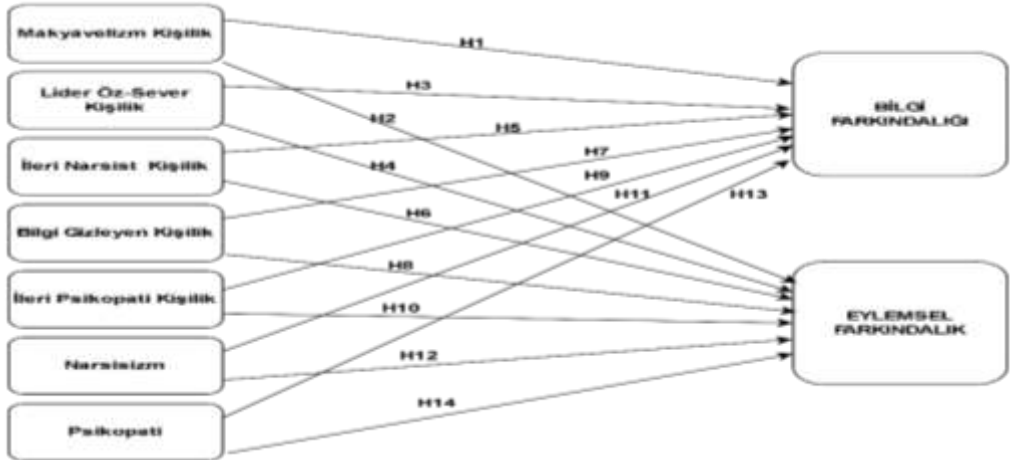
Sağlığın korunması ve geliştirilmesinde temel faktörlerden biri olan sağlık farkındalık düzeyi, içsel bir faktör olan kişilik özelliklerinden etkilendiği düşünülmektedir. Bu açıdan çalışmada, sağlık bölümü okuyan üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin sağlık farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini ortaya konulması amaçlanmaktadır. Ayrıca çeşitli demografik değişkenlere göre karanlık üçlü kişilik özellikleri ve sağlık farkındalık özelliklerinin değişiminin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Karanlık üçlü kişilik özelliklerinin kişisel çıktılar üzerinde daha fazla olumsuz yansımaları olmasının öngörülmesinden dolayı, bu çalışmada kişilik kavramı, karanlık üçlü kişilik perspektifinden alınmıştır. Literatürde sağlık bölümü okuyan öğrencilerin, karanlık üçlü kişilik özellikleri ile sağlık farkındalık düzeyleri arasındaki etkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan sağlığı korumada önemli bir faktör olan sağlık

farkındalık düzeyinin, kişilik özelliklerine göre değişiminin irdelenmesi önem arz etmektedir.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmada kullanılan kişilik değişkeninin sağlık farkındalık düzeyini etkilediği, bireyin sağlık bilgisi düzeyinin kişiliğe göre değiştiği ve sağlık davranışlarının sergilenmesinde kişiliğin önemli rol oynadığına dair literatürde birçok çalışma bulunmaktadır (Lykken & Tellegen, 1996; Dienner vd., 1999; Owens, 2006; Bahar, 2008; Shacter vd., 2009; Wu & Wang, 2009; Kööts-Ausmees vd., 2016; Robinson vd., 2017; Dong & Wang, 2018). Bu çalışmada kişiliğin olumsuz tarafını ifade eden karanlık üçlü kişilik ve bireyin sağlık konularına yönelik bilgi düzeyini ve sağlık davranışını ifade eden sağlık farkındalık değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada literatür kapsamında genel anlamda kişiliğin bağımsız değişken, sağlık davranış, farkındalık vb. tutumlarının ise bağımlı değişken olarak incelendiği görülmüştür (Owens, 2006; Dong & Wang, 2018). Araştırma kapsamında geliştirilen model, Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Şekil 1’de gösterilen model kapsamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Öğrencilerin Makyavelizm kişilik özellikleri sağlık bilgi farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₂: Öğrencilerin Makyavelizm kişilik özellikleri sağlık eylemsel farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₃: Öğrencilerin lider öz-sever kişilik özellikleri sağlık bilgi farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₄: Öğrencilerin lider öz-sever kişilik özellikleri sağlık eylemsel farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₅: Öğrencilerin ileri narsist kişilik özellikleri sağlık bilgi farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₆: Öğrencilerin ileri narsist kişilik özellikleri sağlık eylemsel farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₇: Öğrencilerin bilgi gizleyen kişilik özellikleri sağlık bilgi farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₈: Öğrencilerin bilgi gizleyen kişilik özellikleri sağlık eylemsel farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₉: Öğrencilerin ileri psikopati kişilik özellikleri sağlık bilgi farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₁₀: Öğrencilerin ileri psikopati kişilik özellikleri sağlık eylemsel farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₁₁: Öğrencilerin Narsisizm kişilik özellikleri sağlık bilgi farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₁₂: Öğrencilerin Narsisizm kişilik özellikleri sağlık eylemsel farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₁₃: Öğrencilerin Psikopati kişilik özellikleri sağlık bilgi farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

H₁₄: Öğrencilerin Psikopati kişilik özellikleri sağlık eylemsel farkındalık düzeylerini etkilemektedir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini, Artvin Çoruh Üniversitesi hemşirelik, beslenme ve diyetetik ve sağlık yönetimi bölümlerinde 2021-2022 bahar döneminde eğitim gören 740 öğrenci oluşturmaktadır. Bryman & Cramer (2001)'a göre ölçek sorularının 5 veya 10 katının alınmasının örneklem büyüklüğünün hesaplanması için yeterli olduğu ifade edilmiştir. Bu ölçüte göre, çalışmada iki ölçek kullanılmış ve ölçeklerdeki toplam soru sayısı 37'dir. Bu yüzden en az toplanması gereken örneklem büyüklüğü $37*5=185$ 'tir. Çalışmada 304 öğrenciye ulaşılmış ve söz konusu ölçüte göre örneklem büyüklüğünün yeterli olduğuna karar verilmiştir. Verilerin toplanmasında kolayda örneklem tekniği takip edilmiştir. Diğer örnekleme tekniklerine göre daha kolay, daha ucuz ve hızlı veri toplamaya imkân sağladığı için

(Gürbüz & Şahin, 2016) tercih edilmiştir. Elde edilen anketlerde tüm sorulara cevap verilmemesi ve cevapların yetersiz bulunması gibi nedenlerden dolayı 11 anket analize dahil edilmemiştir.

Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmada elde edilen verilerin toplanmasında kişisel bilgi formu, karanlık üçlü kişilik ölçeği ve sağlık farkındalık ölçeği kullanılmıştır.

Kişisel bilgi formu: Sağlık eğitimi alan öğrencilerin kişisel ve demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Form, öğrencilerin cinsiyet, öğrenim gördüğü bölüm, çoğunlukla yaşadığı yerleşim yeri, okuduğu sınıf, yaşadığı bölge ve ailenin gelir durumu olmak üzere toplam altı sorudan oluşmaktadır.

Karanlık üçlü kişilik ölçeği; Jones & Paulhus (2014) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye çevrilerek güvenilirlik ve geçerliliği Özsoy vd., (2017) tarafından test edilmiştir. Ölçek, 27 soru ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar şunlardır: Makyavelizm (1-9 arası sorular), subklinik narsisizm (10-18 arası sorular) ve subklinik psikopati (19-27 arası sorular). Beşli likert tipinin kullanıldığı bir ölçektir.

Sağlık farkındalık ölçeği; katılımcıların sağlıkla ilgili farkındalıklarını belirlemek amacıyla geliştirilmiş 10 maddeli bir ölçektir (Araz vd., 2009). Katılımcılar her maddeye tepkilerini “1: hiçbir zaman”dan, “5: her zaman”a değişen 5’li Likert tipi cevap seçeneklerinde belirtmektedirler. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 50, en düşük puan 10’dur. Ölçekte sağlığın geliştirilmesi için yapılan bazı eylemler (sağlıkla ilişkili gazete, magazin veya kitapların okunması, yeterli ve dengeli beslenmenin sağlanması gibi) sorgulanmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha değeri orijinal araştırmada 0,78 olarak saptanmıştır.

Araştırmada Veri Toplama ve Etik İzinler

Çalışmada kullanılan veri toplama aracı, bilimsel yönden araştırma ve yayın etik ilkelerine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruluna gerekli belgeler oluşturularak

başvuruda bulunulmuştur. Kurulun, 24.05.2022 tarihli ve E.50034 sayılı kararıyla çalışmanın etik açıdan uygun olduğuna dair etik kurul belgesi alınmıştır. Daha sonra çalışmanın verilerinin toplanacağı Artvin Çoruh Üniversitesi hemşirelik, beslenme ve diyetetik ve sağlık yönetimi bölümlerinde yetkili kişilerden onay alınarak, 30.05.2022-12.06.2022 tarihleri arasında çalışmanın verileri toplanmıştır.

Verilerin değerlendirilmesinde, karanlık kişilik ölçeğine verilen cevaplar en olumsuz seçeneğe en olumlu seçeneğe doğru (Kesinlikle katılmıyorum “1”, Kesinlikle Katılıyorum “5”) kodlanmıştır. Ölçekte ters anlam içeren maddeler ters kodlama ile ifade edilmiştir. Sağlık farkındalık ölçeğine verilen cevaplar en olumsuz seçeneğe en olumlu seçeneğe doğru (Hiçbir zaman “1”, Her zaman “5”) kodlanmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın gerçekleştirme sürecinde çeşitli sınırlılıklar bulunmuştur. Bunlar;

Araştırmanın evreni Artvin Çoruh Üniversitesi sağlık bölümleri ile sınırlandırılmış ve örnekleme ise hemşirelik, beslenme ve diyetetik ve sağlık yönetimi bölümleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma bulguları çalışmada kullanılan analizlerle sınırlandırılmıştır. Farklı analiz teknikleri farklı sonuçlar doğurabilmektedir.

Araştırma Verilerinin Analizi

Çalışmada elde edilen verilerin analiz edilmesinde öncelikle hangi yöntemin kullanılacağına karar vermek için normallik dağılımına bakılmıştır. Bu amaçla ölçeklerin ve alt boyutlarının ortalama puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Elde edilen verilerin normalliğin göstergesi olarak çarpıklık ve basıklık katsayısı değerleri dikkate alınarak karar verilmiştir. Buna göre her iki ölçeğin ve alt boyutlarının çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal sınırlar içerisinde (+1,624/-2347) dağılım gösterdiği görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2007). Öncelikle ölçeklerin yapı ve faktöriyel geçerliliğini kontrol etmek adına

açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise ölçeklerin güvenilirlik düzeyine bakılmıştır (Tablo 5).

Çalışmada öğrencilerin demografik değişkenlere göre farklılıklarını ortaya koymak amacıyla T testi ve Anova testleri yapılmıştır. Regresyon analizi yapılmadan önce ölçek alt boyutları arasında çoklu bağlantı sorununun olup olmadığını incelemek adına korelasyon analizi yapılmıştır. Öğrencilerin karanlık kişilik özelliklerinin sağlık farkındalık düzeylerini etkileyip etkilemediğini tespit etmek amacıyla çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Analizlerin yapılmasında IBM SPSS 25 ve AMOS 23 paket programlarından faydalanılmıştır.

Bulgular

Tablo 1: Demografik Değişkenler

Değişkenler		n	%	Değişkenler		n	%	
Cinsiyet	Kadın	244	80,3	Yaşadığınız Bölge	Güneydoğu	60	19,7	
	Erkek	60	19,7		Doğu Anadolu	53	17,4	
Bölüm	Hemşirelik	123	40,5		Akdeniz	33	10,9	
	Beslenme ve Diyetetik	117	38,5		Karadeniz	82	27,0	
	Sağlık Yönetimi	64	21,1		Marmara	33	10,9	
Yerleşim yeri	Büyükşehir	96	31,6		Ege	17	5,6	
	Şehir Merkezi/İl	88	28,9		İç Anadolu	26	8,6	
	İlçe Merkezi	78	25,7		Sınıf	1.sınıf	55	18,1
	Köy/Mezra	42	13,8			2.sınıf	110	36,2
Gelir Durumu	Kötü	33	10,9			3.sınıf	108	35,5
	Orta	219	72,0	4.sınıf		31	10,2	
	İyi	52	17,1					

Tablo 1’de çalışmaya katılan öğrencilerin çeşitli demografik özellikleri verilmiştir. Buna göre katılımcıların %80,3’ü kadın oldukları, %40,5’i hemşirelik bölümünde okudukları, %31,6’sı büyükşehirde yaşadığı, %36,2’si 2.sınıfta oldukları, %27,0’si Karadeniz bölgesinde yaşadıkları ve büyük çoğunluğunun (%72,0) aile gelir durumunu orta düzey olarak tanımladıkları görülmüştür.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin yapısal ve faktöriyel geçerliliğini kontrol etmek amacıyla Tablo 2 ve Tablo 3’te gösterildiği gibi açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Tablo 2: Sağlık Farkındalık Ölçeği Faktör Analizi

Faktörler	Değişkenler	Faktör Yükleri	Öz değer	Açıklanan Varyans
Eylem Farkındalığı	S3: Sağlığını korumak için perhiz/diyet yapar mısınız?	0,721		
	S4: Yemeklerinizde katkı maddesi ve koruyucu içeren ürünleri kullanmaktan kaçınır mısınız?	0,676		
	S5: Organik tarım ürünleri satan yerlerden alış-veriş yapar mısınız?	0,574	3,26	36,312
	S6: Yeterli ve dengeli beslenmeye özen gösterir misiniz?	0,694		
	S7: Sağlıklı olmak için düzenli olarak spor yapar mısınız?	0,631		
	S10: Sağlıklı kalmak için kilonuza dikkat eder misiniz?	0,663		
Bilgi Farkındalığı	S1: Sağlıkla ilgili gazete, dergi ve kitap okur musunuz?	0,754		
	S2: TV, radyo vb. deki reklamlarda sağlıkla ilgili bilgilere dikkat eder misiniz?	0,804	1,22	13,602
	S9: Reçete edilen ilaçlar hakkında yan etkileri de dâhil olmak üzere bilgi edinmeye çalışır mısınız?	0,613	4	
Değerlendirmeler	KMO: 0,824 Approx. Chi-Square: 562,369 Barlett's Test of Sphericity: 0,000 Extraction Method: Principal Components Rotation Method: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: %49,914			

Tablo 2'ye bakıldığı zaman KMO değerinin çok iyi ($0,824 > 0,600$) olduğu, bundan dolayı örneklemin faktör analizi için yeterli olduğu ve Bartlett testinin sonucunun anlamlı olduğu ($0,000 < 0,05$) görülmüştür. Buna göre, korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi kullanımı için yeterli düzeyde olduğuna karar verilmiştir (Gürbüz & Şahin, 2016, s. 312). Ayrıca faktör analizi için temel bileşenler analizi (Principal Components) ve varimax döndürme tekniğinden faydalanılmıştır. Düşük eşdeğerlik gösteren ve 0,50'nin altında olan ifadeler ölçekten çıkarılmıştır. Bu kapsamda “s8: Görünüşü ve tadı hoşunuza gitmese de sağlığını korumak için bazı yiyecek ve içecekleri tüketir misiniz?” ifadesi 0,50'nin

altında faktör yükü gösterdiği için ölçekten çıkartılmıştır. Ölçeğin toplam açıklanan varyans oranının %49,914 olduğu ve iki alt boyut olduğu görülmüştür. Alt boyutların isimlendirilmesinde, boyut altında toplanan maddelerin genel anlamını ifade eden terimler kullanılmıştır. Bu açıdan bilgi farkındalığı boyutunda genel itibariyle sağlık bilgi farkındalığı ile ilgili ifadelerin olduğu ve eylem farkındalığı ile ilgili boyutta ise genel itibariyle sağlık farkındalığının uygulamaya dönük ifadelerin toplandığı görülmüştür.

Tablo 3: Karanlık Üçlü Kişilik Ölçeği Faktör Analizi

Faktörler	Değişkenler	Faktör Yükleri	Öz Değer	Açıklanan Varyans
Makyavelizm	K4:İleride işime yarayabilecek kimselerle doğrudan çatışmaktan kaçınırım	0,764	4,411	19,178
	K5:Daha sonra insanlara karşı kullanabileceğiniz bilgileri bir kenarda tutmak akıllıcadır	0,703		
	K3:Her ne pahasına olursa olsun, önemli kişileri kendi tarafına çekmelisin	0,676		
	K6:İnsanlardan intikam almak için doğru zamanı beklemelisiniz	0,670		
	K2:İstediğimi elde etmek için akıllıca manipülasyon yapmaktan hoşlanırım.	0,482		
Lider Öz-Sever	K12: Birçok grup aktivitesinin bensiz sıkıcı olduğu söylenir	0,750	2,180	9,479
	K13:Özel biri olduğumu biliyorum, çünkü herkes bana sürekli böyle söylüyor.	0,735		
	K10:İnsanlar beni doğal bir lider olarak görür.	0,627		
	K14:Önemli kişilerle tanışmaktan hoşlanırım.	0,570		
İleri Narsist	K22:İnsanlar sıklıkla kontrolden çıktığımı söyler.	0,837	1,671	7,266
	K23:Başkalarına karşı kaba olabildiğim doğrudur.	0,740		
	K26:Kaybedenlere sataşmaktan hoşlanırım.	0,640		
	K21:İntikam hızlı ve çirkin (bedeli ağır bir şekilde) olmalıdır.	0,552		
Bilgi Gizleyen Kişilik	K1:Sırlarınızı insanlara anlatmak akıllıca değildir.	0,703	1,405	6,110
	K18:Hak ettiğim saygıyı görmekte ısrar ederim	0,581		

	K7:İnsanların bilmesi gerekmeyen şeyleri onlardan saklamalısınız.	0,532		
	K8:Planlarımı başkalarına değil, kendime fayda sağlayacak şekilde yaparım.	0,526		
İleri Psikopati	K20:Tehlikeli durumlardan kaçınırım.	0,738		
	K19:Yetkililerden intikam almak hoşuma gider.	0,526	1,222	5,314
Narsisizm	K15:Biri bana iltifat ederse mahcup olurum.	0,714	1,149	4,995
	K17:Ortalama biriyim.	0,708		
Psikopati	K11:İlgi odağı olmaktan nefret ederim	0,636	1,013	4,404
	K25:Yasa dışı işlere bulaşmaktan dolayı hiç sorun yaşamadım.	0,559		
Değerlendirmeler	KMO: 0,767			
Kriterleri	Approx. Chi-Square: 1505,948			
	Barlett's Test of Sphericity: 0,000			
	Extraction Method: Principal Components			
	Rotation Method: Varimax			
	Açıklanan Varyans Toplamı: %56,744			

Tablo 3'e bakıldığı zaman KMO değerinin iyi ($0,767 > 0,600$) olduğu, bundan dolayı örneklemin faktör analizi için yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. Bartlett testinin sonucunun ise anlamlı olduğu ($0,000 < 0,05$) görülmüştür. Buna göre, korelasyon matrisindeki ilişkilerin faktör analizi kullanımı için yeterli düzeyde olduğuna karar verilmiştir (Gürbüz & Şahin, 2016, s.312). Ayrıca faktör analizi için temel bileşenler analizi (Principal Components) ve varimax döndürme tekniğinden faydalanılmıştır. Düşük eşdeğerlik gösteren ve 0,50'nin altında olan ifadeler (K9, K16, K24 ve K27) ölçekten çıkarılmıştır. Bu kapsamda "Birçok insan gerektiğinde manipüle edilebilir", "Ünlü kişilerle mukayese edilmişliğim vardır", "Benimle uğraşanlar daima pişman olur" ve "İstedığimi almak için her şeyi söylerim" ifadeleri 0,50'nin altında faktör yükü gösterdiği için ölçekten çıkartılmıştır. Ölçeğin toplam açıklanan varyans oranının %56,744 olduğu ve yedi alt boyut oluştuğu görülmüştür. Alt boyutların isimlendirilmesinde, boyut altında toplanan maddelerin genel anlamını ifade eden terimler kullanılmıştır.

Tablo 4: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	Min.	Max.	Ortalama	S.S.
-------------	------	------	----------	------

Karanlık Üçlü Kişilik	1,00	4,86	2,6137	0,046
Sağlık Farkındalık	1,00	5,00	3,2260	0,340

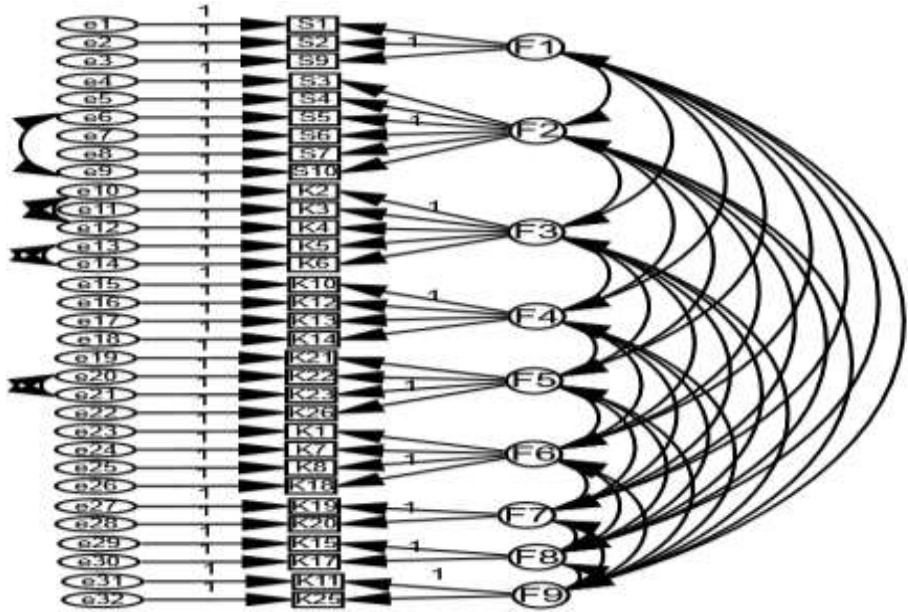
Tablo 4’te çalışmada kullanılan ölçeklerin çeşitli özellikleri verilmiştir. Buna göre sağlık bölümünde okuyan öğrencilerin karanlık üçlü kişilik değerinin orta düzeyde olduğu (2,61) görülmüştür. Sağlık farkındalık ortalama değerinin ortalama değerinin üstünde (3,23) oldukları görülmüştür.

Tablo 5: Model Değişkenlerine ait Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Soru Sayısı	Cronbach Alpha
Karanlık Üçlü Kişilik	23	0,765
Sağlık Farkındalık	8	0,777

Tablo 5’te sağlık farkındalık ölçeği ($p:0,765>0,700$) ve karanlık üçlü kişilik ölçeğinin ($p:0,777>0,700$) Cronbach Alpa katsayılarının yeterli olduğu ve ölçeklerin güvenilir olduğu (Gürbüz & Şahin, 2016) görülmüştür.

Ölçeğin keşfedici analizi sonuçlarına göre kullanılabilir olduğu belirlendikten sonra doğrulayıcı faktör analizi ile ölçeğin uyum indekslerinin yeterli olup olmadığına bakılmıştır. Şekil 2’de Amos programında birinci düzey doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulan araştırmanın modeli verilmiştir.

F1:Bilgi Farkındalığı F2:Eylemsel Farkındalık F3:Makyavelizm Kişilik F4:Lider Öz-Sever Kişilik F5:İleri Narsist Kişilik F6:Bilgi Gizleyen Kişilik F7:İleri Psikopati Kişilik F8:Narsisizm F9:Psikopati

Şekil 2: Araştırma Modeli Birinci Düzey DFA

Şekil 2’de verilen model üzerinde gerçekleştirilen analiz sonucunda, modelin uyum indeksleri değerlendirilmiştir. Tablo 6’ta ölçeklerin bazı uyum iyiliklerine ilişkin alt ve üst değerler ile ölçekten elde edilen uyum iyilikleri görülmektedir.

Tablo 6: Araştırmada Elde Edilen Uyum İyiliği İndeksleri ve Kabul Aralıkları

Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum	Mükemmel Uyum	Uyum İyilikleri
CMIN	$\chi^2/df \leq 5$	$\chi^2/df \leq 3$	1,428
RMR	$0 < RMR \leq 0,08$	$0 < RMR \leq 0,05$	0,07
IFI	$0,90 \leq IFI < 0,95$	$0,95 \leq IFI$	0,908
CFI	$0,90 \leq CFI < 0,95$	$0,95 \leq CFI$	0,904
RMSEA	$0,05 < RMSEA < 0,08$	$0,05 \geq RMSEA$	0,038
GFI	$0,85 \leq GFI < 0,90$	$0,90 \leq GFI$	0,891
AGFI	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	$0,90 < AGFI$	0,864

Tablo 6 incelendiğinde görüleceği gibi CMIN=1,428 ve RMSEA= 0,038 değerleri mükemmel uyum aralığında oldukları, RMR=0,07, IFI = 0,908, CFI= 0,904, GFI= 0,891ve AGFI= 0,864 değerleri ise kabul edilebilir uyum aralığında

oldukları görülmüştür. Buna göre karanlık üçlü kişilik ölçeği ve sağlık farkındalık ölçeği faktör yapılarıyla uyum içerisinde oldukları ifade edilebilir.

Araştırma verileri normal dağılım göstermesinden dolayı demografik değişkenlere yönelik farklılıkları belirlemek amacıyla T testi ve Anova testleri yapılmıştır. Tablo 7’de T testi bulguları paylaşılmıştır.

Tablo 7: T Testi Bulguları

Değişkenler	Gruplar	n	Ort.	ss	t	p
Sağlık Farkındalık	Kadın	244	3,53	0,670	3,274	0,001
	Erkek	60	3,21	0,713		
Karanlık Üçlü Kişilik	Kadın	244	3,21	0,684	1,517	0,130
	Erkek	60	3,06	0,696		

Tablo 7’deki verilere göre öğrencilerin cinsiyete göre karanlık üçlü kişilik özelliklerinin değişmediği görülmüştür. Diğer ifade ile öğrencilerin karanlık üçlü kişilik özellikleri cinsiyete göre farklılık arz etmemektedir.

Öğrencilerin sağlık farkındalık düzeylerinin cinsiyete göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Buna göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek düzeyde sağlık farkındalık düzeyine sahip oldukları görülmüştür.

Öğrencilerin üç ve daha fazla gruplar arasındaki farklılığı belirlemek amacıyla Anova testi yapılmış ve Tablo 8’de elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

Tablo 8: Anova Bulguları

	Değişkenler	F	P	Farkın Kaynağı
Bölüm	Sağlık Farkındalık	3,159	0,044	Beslenme ve Diyetetik(3,59) Hemşirelik(3,37)
	Karanlık Üçlü Kişilik	3,816	0,023	Sağlık Yönetimi(2,86) Beslenme ve Diyetetik(2,50)
Yerleşim Yeri	Sağlık Farkındalık	0,361	0,781	Fark yok
	Karanlık Üçlü Kişilik	0,680	0,565	Fark yok
Sınıf	Sağlık Farkındalık	1,716	0,164	Fark yok
	Karanlık Üçlü Kişilik	2,382	0,070	Fark yok
Gelir Durumu	Sağlık Farkındalık	2,082	0,103	Fark yok
	Karanlık Üçlü Kişilik	1,811	0,145	Fark yok
Bölge	Sağlık Farkındalık	1,151	0,333	Fark yok
	Karanlık Üçlü Kişilik	1,427	0,204	Fark yok

Tablo 8’de Anova testi sonuçlarına göre öğrencilerin yerleşim yeri okudukları sınıf, gelir durumları ve yaşadıkları bölge açısından sağlık farkındalık ve karanlık üçlü kişilik özelliklerinin değişmediği görülmektedir ($p>0,05$). Ancak öğrencilerin okudukları bölüme göre sağlık farkındalık düzeylerinin ve karanlık üçlü kişilik özelliklerinin değiştiği görülmektedir. Farklılığın hangi gruplar arasında kaynaklandığını tespit etmek amacıyla LSD testi yapılmıştır. Buna göre beslenme ve diyetetik okuyan öğrencilerin sağlık farkındalık düzeylerinin hemşirelik okuyan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin karanlık üçlü kişilik özelliklerinin bölüme göre farklılaştığı görülmektedir ($p<0,05$). Yapılan LSD testi sonucuna göre sağlık yönetimi okuyan öğrencilerin beslenme ve diyetetik okuyan öğrencilere göre daha fazla karanlık üçlü kişilik özellikleri taşıdıkları görülmektedir.

Çalışmada sağlık kuruluşlarında algılanan değerın alt boyutları arasındaki korelasyon analizi sonuçları Tablo 9’da görülmektedir.

Tablo 9: Korelasyon Analizi Bulguları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Makyavelizm Kişilik	1								
2.Lider Öz- Sever Kişilik	,343** ,000	1							
3.İleri Narsist Kişilik	,366** ,000	,133** ,020	1						
4.Bilgi Gizleyen Kişilik	,304** ,000	,294** ,033	,122* ,033	1					
5.İleri Psikopati Kişilik	,296** ,000	,190** ,001	,464** ,000	,132* ,022	1				
6.Narsisizm	,131* ,022	,201** ,000	,088 ,127	,057 ,319	,127* ,027	1			
7.Psikopati	,045 ,434	,011 ,852	-,014 ,803	-,020 ,722	-,005 ,938	,145* ,011	1		
8.Bilgi Farkındalığı	,016 ,779	,103 ,073	- ,243** ,000	,064 ,263	-,096 ,094	-,008 ,895	,190** ,001	1	
9.Eylemsel Farkındalık	,093 ,106	,121* ,036	-,095 ,100	,083 ,147	-,031 ,595	,054 ,351	,116* ,044	,404** ,000	1

**0.01 *0.05

Tablo 9'a göre alt boyutlar arasındaki ilişkilerin çoğunun istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup, korelasyon katsayıları 0,121 ile 0,366 arasında değişmektedir. Korelasyon katsayıları değerlendirildiğinde tüm değişkenler için hesaplanan tolerans değerleri 0,10'un altında ve VIF değerleri 10'un üzerinde olmadığı için çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığı söylenebilir (Pallant, 2005, s. 36). Araştırma hipotezlerini test etmek için yapılan regresyon analizleri Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	t	P	F	Model(p)
Bilgi Farkındalığı	Makyavelizm	0,08	1,521	0,129	6,084	0,000
	Lider Öz-Sever	0,13	2,366	0,019		
	İleri Narsist	-0,25	-4,350	0,000		
	Bilgi Gizleyen	-0,10	-1,626	0,105		
	İleri Psikopati	-0,003	-0,068	0,946		
	Narsisizm	-0,04	-0,807	0,420		
	Psikopati	0,13	3,359	0,001		
Not 1:R ² :0,12;Düz.R ² :0,11; F:6,084						
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	t	P	F	Model(p)
Eylemsel Farkındalık	Makyavelizm	0,08	1,464	0,144	2,271	0,029
	Lider Öz-Sever	0,8	1,443	0,150		
	İleri Narsist	-0,12	-2,085	0,038		
	Bilgi Gizleyen	0,05	0,786	0,433		
	İleri Psikopati	-0,02	-0,315	0,753		
	Narsisizm	0,02	0,328	0,743		
	Psikopati	0,07	1,853	0,065		
Not 2:R ² :0,05;Düz.R ² :0,03 F:2,271						

Tablo 10'da öğrencilerin karanlık kişilik özelliklerinin sağlık farkındalık düzeyinin alt boyutlarından bilgi farkındalığının etkileyip etkilemediğini ortaya koymak amacıyla çoklu regresyon testi yapılmıştır. Buna göre çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır (F: 6,084, p:0,000<0,05). Düzeltilmiş R² değeri 0,11'dir. Bu sonuç, öğrencilerin bilgi farkındalık düzeylerinin %11 oranındaki varyansın makyavelizm kişilik, lider öz-sever kişilik, ileri narsist kişilik, bilgi gizleyen kişilik, ileri psikopatik kişilik, narsisizm ve psikopati kişilik

eğilimlerinden açıklandığını ifade eder. Ancak Tablo 10'daki beta (β) katsayıları incelendiğinde, tüm bağımsız değişkenler regresyon modeline sokulduğu zaman bilgi farkındalık düzeyini açıklamada lider öz-sever kişilik ($B=0,13$, $P:0,019<0,05$), ileri narsist kişilik ($\beta=-0,25$, $p:0,000<0,05$) ve psikopati ($\beta=0,13$, $p:0,001<0,05$) kişilik özelliğinin anlamlı etkisi olduğu görülmüştür. Bu etki lider öz-sever kişilik ve psikopati için pozitif ve olumlu etkiye sahip olduğu, ileri narsist kişilik için ise negatif olduğu ve olumsuz etkiye sahip olduğu görülmüştür. Diğer bağımsız değişkenleri olan kişilik özelliklerinin öğrencilerin bilgi farkındalık düzeyine anlamlı katkısı olmadığı ($p:>0,05$) görülmüştür. Buna göre H3, H5 ve H13 hipotezleri kabul edilmiş, H1, H7, H9, H11 hipotezleri ise red edilmiştir.

Tablo 10'da öğrencilerin karanlık kişilik özelliklerinin sağlık farkındalık düzeyinin alt boyutlarından eylemsel farkındalığı etkileyip etkilemediğini ortaya koymak amacıyla çoklu regresyon testi yapılmıştır. Buna göre çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F: 2,271$, $p:0,029<0,05$). Düzeltilmiş R^2 değeri 0,03 tür. Bu sonuç, öğrencilerin eylemsel farkındalık düzeylerinin %3 oranındaki varyansın makyavelizm kişilik, lider öz-sever kişilik, ileri narsist kişilik, bilgi gizleyen kişilik, ileri psikopatik kişilik, narsisizm ve psikopati kişilik eğilimlerinden açıklandığını ifade eder. Ancak Tablo 10'daki beta (β) katsayıları incelendiğinde, tüm bağımsız değişkenler regresyon modeline sokulduğu zaman eylemsel farkındalık düzeyini açıklamada sadece ileri narsist kişilik özelliğinin anlamlı etkisi ($\beta=-0,12$, $p:0,000<0,038$) olduğu görülmüştür. Bu etki ($\beta=-0,12$) negatif olduğu ve olumsuz etkiye sahip olduğu görülmüştür. Diğer bağımsız değişkenleri olan kişilik özelliklerinin öğrencilerin bilgi farkındalık düzeyine anlamlı katkısı olmadığı ($p:>0,05$) görülmüştür. Buna göre H6 hipotezi kabul edilmiş, H2, H4, H8, H10, H12 ve H14 hipotezleri ise red edilmiştir.

Tartışma

Bu bölümde çalışma kapsamında elde edilen bulgular literatürle karşılaştırılarak tartışılacaktır.

Sağlık farkındalık ölçeği Araz vd., (2009) tarafından geliştirilmiş tek boyutlu bir ölçektir. Bu çalışmada ise sağlık farkındalık ölçeğine yönelik yapılan faktör analizinde bilgi farkındalığı ve eylem farkındalığı olmak üzere iki boyutun ortaya çıktığı görülmüştür. Karanlık üçlü kişilik ölçeği Jones & Paulhus (2014) tarafından geliştirilmiş 3 boyutlu bir ölçektir. Bu çalışmada ise makyavelizm kişilik, lider öz-sever kişilik, ileri narsist kişilik, bilgi gizleyen kişilik, ileri psikopatik kişilik, narsisizm ve psikopati olmak üzere toplamda yedi boyutun ortaya çıktığı görülmüştür. Çalışma da Türkçeye uyarlanmış bu ölçeklerin, Türkiye örneğinde farklı sonuçlar doğurması literatüre farklı bir bakış açısı kazandırması adına önemli katkı sağladığı düşünülmektedir

Öğrencilerin karanlık üçlü kişilik özelliklerinin ve sağlık farkındalık düzeylerinin gelir seviyesi, yerleşim yeri ve yaşanan bölge açısından yapılan farklılık analizi testleri sonucunda istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermedikleri tespit edilmiştir. Karanlık üçlü kişilik özelliklerinin cinsiyete göre değişmediği görülmüştür. Okwaraji vd., (2017) kişilik tiplerinin cinsiyet açısından farklılık arz ettiğini bulgulamıştır. Furnham vd., (2013) ve Filiz (2022) sağlık çalışanlarının karanlık üçlü kişilik alt boyutu olan Psikopati kişiliğinin erkeklerin kadınlara göre daha yüksek sergiledikleri bulgulamıştır. Fakat cinsiyet değişkenine göre makyavelizm ve narsisizm algısının değişmediğini bulgulamışlardır. Jonason vd., (2011) psikopat kişiliğe sahip bireylerin, dürtüsellik ve agresiflik gibi durumların hayatlarında daha çok hâkim olduğunu belirtmiştir. Genel itibariyle erkeklerin kadınlara nispeten daha fazla karanlık üçlü kişilik özelliklerine sahip olmaları yaratılış ve hormonal özellikler nedeniyle beklenen bir durumdur.

Cinsiyet değişkenine göre kadın öğrencilerin sağlık farkındalık düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Sağlık öğrencilerinin okudukları bölüm açısından beslenme ve diyetetik öğrencilerinin, hemşirelik öğrencilerine göre sağlık farkındalığı konusunda daha duyarlı oldukları görülmüştür. Sağlık öğrencilerinin okudukları bölüm açısından sağlık yönetimi öğrencilerinin beslenme ve diyetetik

öğrencilerine nispeten daha fazla karanlık üçlü kişilik özelliklerine eğilimli oldukları görülmüştür.

Öğrencilerin sahip oldukları karanlık üçlü kişilik özellikleri göre sağlık farkındalık düzeyini anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Buna göre karanlık üçlü kişilik özellikleri sağlık farkındalık düzeyini %11 ve eylemsel farkındalık düzeyini %3 oranında belirlemektedir. Literatürde nevrotiklik kişilik eğilimi yüksek olan bireylerin, kişisel davranışlarının kendi sağlık düzeyleri üzerinde daha fazla etkiye sahip olduğu ve bunun genelde olumsuz yansımalar şeklinde olduğu görülmüştür (Quevedo & Abella, 2011; Hudek-Knezevic & Kardum, 2009). Gomez vd., (2009) yaptıkları meta analizinde nevrotiklik, dışadönüklük, uyumluluk ve vicdanlılık gibi kişilik özelliklerinin bireyin yaşam kalitesi üzerinde etkili olduğu ve dolaylı olarak bireyin sağlık düzeyinin belirleyicisi olduğu görülmüştür. Bir kısım çalışmalarda kişinin kişilik özellikleri olumlu veya iyi olarak nitelendiren tutum ve davranışlarla ilişkilendirilen bireylerin, daha çok pozitif duygular içerisinde oldukları ve karşılaştıkları stres gibi sağlığı olumsuz etkileyecek faktörlerle daha iyi başa çıktıkları saptanmıştır (Lahey, 2009). Yine bir kısım çalışmalarda olumsuz duyguları içinde daha çok barındıran kişilik tiplerinin sağlık farkındalık ve sağlıklı yaşam ile ilgili ortalama puanlarının düşük olduğu görülmüştür (Bogg & Roberts, 2004; Malouff vd., 2005).

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada sonuç olarak sağlık bölümü okuyan öğrencilerin karanlık üçlü kişilik özelliklerinin sağlık farkındalık düzeyleri üzerinde etkisinin olduğu ve bu etkinin genel anlamda negatif olduğu görülmektedir. Diğer ifade ile öğrencilerin karanlık kişilik özellikleri sağlık davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yüzden sağlık hizmetleri öğrencilerine yönelik üniversite dönemlerine sağlık farkındalık eğitimleri verildiği zaman kişilik tiplerinin de dikkate alınarak eğitimlerin verilmesi önem arz etmektedir. Özellikle hangi kişilik tipinin hangi eğitimleri alması gerektiği noktasında özen gösterilmesi gerekmektedir.

Yapılan bu çalışmayla literatüre üç ana başlık altında katkı sunulduğu düşünülmektedir:

- Literatürdeki karanlık üçlü kişilik özelliklerinin sağlık farkındalık düzeyini etkilediğini destekler nitelikteki bulgulara ulaşılmıştır.
- Karanlık üçlü kişilik ölçeği yedi boyutta analizlere dahil edilerek, literatüre üçlü karanlık üçlü kişilik ölçeğinin alt boyutlarının ele alınması konusunda önemli bir katkı sunulmuştur. Bu sayede söz konusu alt boyutların sağlık farkındalık düzeyine olan etkilerinin ortaya konulması sağlanmıştır.
- Sağlık farkındalık ölçeği iki alt bileşende incelenmiştir: Bilgi farkındalığı ve eylemsel farkındalık. Bu sayede yapılacak araştırmalar açısından sağlık farkındalığına yeni bir boyut kazandırılabilceği düşünülebilir. Kişilik türlerine bağlı olarak sağlık farkındalığının iki alt boyutla değerlendirilmesi elde edilebilecek bulgular açısından da literatüre önemli katkılar sağlayabilecektir.

Elde edilen araştırma bulguları, temelde bireylere verilen koruyucu sağlık hizmetleri boyutunda ve sosyal sorumluluk projeleri kapsamında iletilen sağlık bilinçlendirme kampanyalarında bireylere iletilecek mesajların, kişilik yapılarına göre özelleştirilmesinin yarar sağlayabileceğini göstermektedir. Bu sayede söz konusu kişilik yapılarına özel geliştirilen eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri, kişilere sağlık farkındalığı açısından hem bilgi farkındalığı hem de eylemsel farkındalık boyutunda önemli katkılar sağlayabilecektir.

Mali Destek Bildirimi

Çalışmada herhangi bir kamu ve özel kuruluştan mali destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Aiken-Morgan, A.T., Bichsel, J., Savla, J., Edwards, C.L., & Whitfeld, K.E. (2014). Associations between self-rated health and personality. *Ethnicity & Disease, 24*(4), 418-422.
- Amerikan Psikiyatri Birliği (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı (DSM-V)*. (5. baskı). (Çev., Köroğlu, E.) HYB Yayıncılık, Ankara.
- Araz, A., Harlak, H., & Meşe, G. (2007). Sağlık davranışları ve alternatif tedavi kullanımı. *TSK koruyucu hekimlik bülteni, 6*(2), 112-122.
- Bahar, Z.A. (2008). Sağlıklı yaşam biçimi davranışları ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *C.U. hemşirelik yüksekokulu dergisi, 12*(1), 1-7.
- Baker, D. W., Gazmararian, J. A., Williams, M. V., Scott, T., Parker, R. M., Green, D., & Peel, J. (2004). Health literacy and use of outpatient physician services by medicare managed care enrollees. *Journal of general internal medicine, XIX*(39), 215-220.
- Bao, X., Pan, W., Shi, M., & Ji, M. (2013). Life satisfaction and mental health in Chinese adults. *Social behavior & personality an international journal, 41*(10), 1597-1604. doi.10.2224/sbp.2013.41.10.1597.
- Belloc, N.B., & Breslow, L. (1972). Relationship of physical health status and health practices. *Preventive medicine, 1*, 409-421.
- Bogg, T., & Roberts, B.W. (2004). Conscientiousness and health-related behaviors: A meta-analysis of the leading behavioral contributors to mortality. *Psychol bull, 130*, 887-919.
- Bryman, A., & Cramer, D. (2001). *Quantitative Data Analysis With SPSS Release 10 For Windows: A Guide For Social Scientists*. Routledge.
- Bulduk, S., Seher, Y., Dincer, Y., & Ardic E. (2015). Sağlık davranışı modelleri. *Düzce üniversitesi sağlık bilimleri enstitüsü dergisi, 5*(1), 28-34.
- Çenesiz, E., & Atak, N. (2007). Türkiye’de sağlık inanç modeli ile yapılmış araştırmaların değerlendirilmesi. *TSK koruyucu hekimlik bülteni, 6*(6), 427-434.
- Chapman, B. P., Lin, F., Roy, S., Benedict, R. H. B., & Lyness, J. M. (2019). Health risk prediction models incorporating personality data: Motivation, challenges, and illustration. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment, 10*(1), 46-58.
- Chapman, B., Duberstein, P., & Lyness, J.M. (2007). Personality traits, education, and health-related quality of life among older adult primary care patients. *The Journals of gerontology: Psychological sciences and social sciences, 62*(6), 343-352. doi.10.1093/geronb/62.6.p343.
- Davies, L.E., & Thirlaway, K. (2013). The influence of genetic explanations of type 2 diabetes on patients’ attitudes to prevention, treatment and personal responsibility for health. *Public health genomics, 16*(5), 199-207.
- Deary, I. J., Weiss, A., & Batty, G. D. (2010). Intelligence and Personality as predictors of illness and death. *Psychological science in the public interest, 11*(2), 53-79. doi.10.1177/1529100610387081.
- Diener, E., Suh, M.E., Lucas, R.E., & Smith, H.L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychol bull, 125*, 276-302.
- Dong, D., & Wang, D. (2018). Relationship between personality and depression of floating adolescents: regulating effect of subjective health. *Journal of Bio-education, 6*(1), 24-29. doi.10.3969/j.issn.2095-4301.2018.01.006.

- Erkuş, A., & Tabak, A. (2009). Beş faktör kişilik özelliklerinin çalışanların çatışma yönetim tarzlarına etkisi: savunma sanayiinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 213-242.
- Filiz, M. (2022). Türkiye’de sağlık çalışanlarının karanlık üçlü kişilik özelliklerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Eurasian journal of health technology assessment*, 6 (1), 1-11. doi: 10.52148/ehta.1079174.
- Furnham, A., Richards, S.C., & Paulhus, D.L. (2013). The dark triad of personality: a 10 year review. *Social and personality psychology compass*, 7, 199–216.
- Geçtan, E. (2010). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. (19 baskı)Metis Yayınları, İstanbul.
- Gomez, V., Krings, F., Bangerter, A., & Grob, A. (2009). The influence of personality and life events on subjective well-being from a life span perspective. *J res pers*, 43, 345-354.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem Analiz*. Seçkin yayıncılık/ Sosyal bilimler, Ankara.
- Hayden, J. (2009) *Health Belief Model: Introduction to Health Behavior Theory*. Jones And Barlett Publishers, Canada.
- Huber, A., Suman, A.L., Biasi, G., & Carli, G. (2008). Predictors of psychological distress and well-being in women with chronic musculoskeletal pain: Two sides of the same coin? *J psychosom res*, 64, 169-75.
- Hudek-Knezevic, J., & Kardum, I. (2009). Five-factor personality dimensions and 3 health-related personality constructs as predictors of health. *Croat med j*, 50, 394-402.
- Jonason, P. K., Valentine, K. A., Li, N. P., & Harbeson, C. L. (2011). Mate-selection and the Dark Triad: Facilitating a short-term mating strategy and creating a volatile environment. *Personality and individual differences*, 51, 759- 763.
- Jones, D. N., & Paulhus, D. L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3): A brief measure of the Dark Triad personality traits. *Assessment*, 21, 28-41.
- Kesebir, P., & Diener, E. (2008). In pursuit of happiness. *Perspectives on psychological science*, 3, 117-125.
- Kööts-Ausmees, L., Schmidt, M., Esko, T., Metspalu, A., Allik, J., & Realo, A. (2016). The role of the five-factor personality traits in general self-rated health. *European journal of personality*, 30(5), 492–504. doi: 10.1002/per.2058.
- Kroencke, L., Harari, G. M., Katana, M., & Gosling, S. D. (2019). Personality trait predictors and mental well-being correlates of exercise frequency across the academic semester. *Social science & medicine* (1982), 236, 112400.
- Lahey, B.B. (2009). Public health significance of neuroticism. *Am psychol*, 64, 241-256.
- Lee, K., & Ashton, M.C. (2005). Psychopathy, Machiavellianism, and narcissism in the five-factor model and the HEXACO model of personality structure. *Personality and individual differences*. 38, 1571-1582.
- Lykken, D., & Tellegen, A. (1996). Happiness as a stochastic phenomenon. *Psychol Sci*, 7, 186-189.
- Malesza, M., & Kaczmarek, M. C. (2019). Dark side of health predicting health behaviors and diseases with the Dark Triad traits. *Journal of Public Health*. 29, 275–284.
- Malouff, J.M., Thorsteinsson, E.B., & Schutte, N.S. (2005). The relationship between the five-factor model of personality and symptoms of clinical disorders: A meta-analysis. *J psychopathol behav*, 27, 101-114.

- McWilliams, N. (2013) *Psikanalitik Tanı, Klinik Süreç İçinde Kişilik Yapısını Anlamak*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Psikanaliz/ Psikoloji Dizini 1, İstanbul.
- Mischel, W. (1993). *Introduction to Personality*. Fifth edition. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, Florida.
- Morgan, C.T. (2000). *Psikolojiye Giriş*. (Çev: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Mosby's Medical Dictionary (2009). 8th Edition. Elsevier. Retrieved 22 Jun 2021, from <http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/health+behavior>
- Okwaraji, F.E., Nduanya, C.U., Okorie, A., & Okechukwu, H.E. (2017). Personality traits, happiness and life satisfaction, in a sample of Nigerian adolescents. *The journal of medical research*, 3(6), 284-289. doi: 10.31254/jmr.2017.3609.
- Owens, L. (2006). *The relationship of Health Locus Of Control, Self Efficacy, Health Literacy And Health Promoting Behaviors in Older Adults*. A dissertation presented for the doctor of philosophy degree The University of Memphis.
- Özdel, L., Bostancı, M., Özdel, O., & Oğuzhanoglu NK. (2002). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve sosyo-demografik özelliklerle ilişkisi. *Anadolu psikiyatri dergisi*, 3, 155-161.
- Özsoy, E., Rauthmann, J. F., Jonason, P. K., & Ardic, K. (2017). Reliability and validity of the Turkish versions of dark triad dirty dozen (DTDD-T), short dark triad (SD3-T), and single item narcissism scale (SINS-T). *Personality and individual differences*, 117, 11-14.
- Öztürk, G. (2021). Covid-19 salgınına yönelik koruyucu sağlık davranışlarının kişilik yapıları ve savunma mekanizmaları üzerinden değerlendirilmesi. *Social sciences research journal*, 10(3), 564-579.
- Pallant, J. (2005). *SPSS survival manual a step by step guide to data analysis using SPSS for Windows* (Version 12). Allen & Unwin, Sydney.
- Paulhus, D.L., & Williams, K.M. (2002). The dark triad of personality: narcissism, machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556-563.
- Quevedo, R., & Abella, M. (2011). Well-being and personality: Facet-level analyses. *Pers Individ Dif*, 50, 206-211.
- Roberts, B.W., Kuncel, N. R., Shiner, R., Caspi, A., & Goldberg, L.R. (2007). The comparative predictive validity of personality traits, SES, and cognitive ability. *Perspectives on Psychological Science*, 2, 331-345.
- Robinson, K. J., Rose, D., & Salkovskis, P. M. (2017). Seeking help for obsessive compulsive disorder (OCD): a qualitative study of the enablers and barriers conducted by a researcher with personal experience of OCD. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 90(2), 193-211.
- Schacter, D.L., Gilbert, D.T., & Wegner, D.M. (2009). *Psychology*. Worth Publishers: New York.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Needham heights, MA: Allyn & Bacon.
- Troxel, W.M., Trentacosta, C.J., Forbes, E.E., & Campbell, S.B. (2013). Negative emotionality moderates associations among attachment, toddler sleep, and later problem behaviors. *J family psychol*, 27, 127-36.

- Wu, S., & Wang, R. (2009). Research on the correlation of Undergraduate students' mental health factors and personality factors. *Journal of shandong youth administrative cadres college*, 4(14), 48–52.
- Zhang, J. J., Li, N. X., & Liu, C. J. (2010). Associations between poor health and school-related behavior problems at the child and family levels: A cross-sectional study of migrant children and adolescents in Southwest Urban China. *Journal of school health*, 80(6), 296–303. doi:10.1111/j.1746-1561.2010.00504.x.

Extended Abstract

Health services are of great importance for societies and states. Health services are identified with the health worker himself, due to factors such as health workers taking an active role in the provision of these services, determining the scope of service, and power of expertise. Therefore, besides the technical knowledge of healthcare professionals, their personality and character also have a significant impact on service delivery. The university education process is an important factor in shaping personality and character (Filiz, 2022, p. 4).

University education is the period in which the character of the student is shaped and many changes are experienced. Every change in human life brings along the adaptation process. Student years are one of the most turbulent developmental periods and coincide with the last periods of adolescence, which is considered a transitional stage in terms of social and biological aspects. In addition to the general confusion of adolescence, this process is years in which many problems such as separation from family and known environment, choice of friends and groups, orienting to a profession and uncertainties about ensuring the future are seen (Özdel et al., 2002, p. 156). On the other hand, the university cover the years in which the personality of the student is formed, which underlies the attitudes and behaviors of the students (Mischel, 1993, p. 216). Personality includes a person's unique and different behaviors. Personality makes the individual special because of the general behaviors that the individual does constantly or that represent his or her character. The separation of the individual from other people with his/her behaviors is also described as being different from the personality (Morgan, 2000, p. 27). Personality, as all the features that distinguish the individual from other people, affects the whole life of a person. Therefore, it can be said that personality traits are the main factors in people's different reactions to the same situations and have different perceptions (Erkuş & Tabak, 2009, p. 215).

It is thought that the level of health awareness, which is one of the main factors in the protection and development of health, is affected by personality traits, which is an internal factor. In this respect, it is aimed to reveal the effect of personality traits of university students studying in the health department on their health awareness levels. Since the dark triad personality traits are predicted to have more negative reflections on personal outcomes, the concept of personality in this study is taken from the perspective of the dark triad personality. No study has been found in the literature examining the relationship between the dark triad personality traits and health awareness levels of students studying health department. In this respect, it is important to examine the change in health awareness level, which is an important factor in protecting health, according to personality traits.

The universe of the study consists of 740 students studying in the departments of nursing, nutrition and dietetics within the Faculty of Health Sciences of Artvin Coruh

University and the health management department within the Faculty of Business in the spring term of 2021-2022.

Personal Information Form, Dark Triple Personality Scale and Health Awareness Scale were used to collect the data obtained in the study. In personal information form: there are statements to determine the personal and demographic characteristics of students receiving health education. The form consists of a total of six questions: the gender of the students, the department where they study, the place where they mostly live, the class they study, the region they live in, and the income status of the family. Dark triple personality scale; The scale developed by Jones & Paulhus (2014) was translated into Turkish and its reliability and validity were tested by Özsoy et al., (2017). The scale consists of 27 questions and three sub-dimensions. These sub-dimensions are machiavellianism (questions 1-9), subclinical narcissism (questions 10-18), and subclinical psychopathy (questions for plots 19-27). It is a scale on which a five-point Likert type is used. Health awareness scale; It is a 10-item scale developed to determine participants' awareness of health (Araz et al., 2009). Participants express their reactions to each item in 5-point Likert-type response options ranging from "1: never" to "5: always". The highest score that can be obtained from the scale is 50, and the lowest score is 10. Some actions taken to improve health (such as reading health-related newspapers, magazines or books, and providing adequate and balanced nutrition) are questioned in the scale. The Cronbach Alpha value of the scale was found to be 0.78 in the original study.

In order to evaluate the compliance of the data collection tool used in the study with scientific research and publication ethical principles, an application was made to Artvin Coruh University Scientific Research and Publication Ethics Committee by creating the necessary documents. With the Board's decision dated 24.05.2022 and numbered E.50034, an ethics committee document was obtained stating that the study was ethically appropriate. The data of the study were collected between 30.05.2022 and 12.06.2022 by obtaining approval from the authorized persons in Artvin Coruh University Nursing, Nutrition and Dietetics and Health Management departments, where the data of the study will be collected later. The answers given to the dark personality scale were coded from the most negative option to the most positive option (Strongly disagree "1", Strongly agree "5"). Items with reverse meanings in the scale were expressed with reverse coding. Responses to the health awareness scale were coded from the most negative to the most positive (Never "1", Always "5"). Coding operations were done in the excel program. Then the data was transferred to the IBM SPSS 25 package program.

In order to decide which method to use in the analysis of the data obtained in the study, the normality distribution was examined. For this purpose, it was examined whether the mean scores of the scales and their sub-dimensions showed a normal distribution. As an indicator of the normality of the obtained data, the skewness and kurtosis coefficient values were taken into account. Accordingly, skewness and kurtosis values of both scales and their sub-dimensions were found to be distributed within normal limits (+1,624/-2347) (Tabachnick & Fidell, 2007). First of all, exploratory factor analysis and confirmatory factor analysis were performed in order to control the structural and factorial validity of the scales. Afterward, the reliability level of the scales was examined. Before performing the regression analysis, correlation analysis was performed to examine whether there was a multicollinearity problem among the scale sub-dimensions. Multivariate regression analysis was conducted to

determine whether students' dark personality traits affect their health awareness levels. IBM SPSS 25 and AMOS 23 package programs were used in the analysis.

The health awareness scale is a one-dimensional scale developed by Araz et al., (2009). In this study, it was seen that two dimensions emerged in the factor analysis for the health awareness scale, namely knowledge awareness and action awareness. The dark triad personality scale is a 3-dimensional scale developed by Jones & Paulhus (2014). In this study, it was observed that a total of seven dimensions emerged: Machiavellian personality, leader self-loving personality, advanced narcissistic personality, information hiding personality, advanced psychopathic personality, narcissism and psychopathy. It was determined that the dark personality traits and health awareness levels of the students did not show a statistically significant difference as a result of the difference analysis tests conducted in terms of income level, place of residence and living area. It was observed that the level of operational awareness did not differ according to the gender variable. It was observed that the leader's self-loving personality, information-hiding personality, information hiding personality and psychopathy personality tendencies did not change. However, male students were found to have more Machiavellian personalities, advanced narcissistic personalities and advanced psychopathy personality tendencies than female students. Okwaraji et al., (2017) found that personality types differ in terms of gender. Furnham et al., (2013) and Filiz (2022) found that the psychopathy personality, which is the dark triad personality sub-dimension of healthcare professionals, is higher in males than females. However, they found that the perception of Machiavellianism and narcissism did not change according to the gender variable. Jonason et al., (2011) stated that individuals with psychopathic personalities are more predominant in their lives such as impulsivity and aggression. In general, it is expected that men have more dark triad personality traits than women, due to their genetic and hormonal characteristics. It was observed that the operational awareness levels of health students did not differ in terms of the department they studied. However, it was observed that nutrition and dietetics students were more sensitive than nursing students about knowledge awareness. It was observed that the sub-personality characteristics of a leader's leader self-loving personality, narcissism and psychopathy did not differ in terms of the department they studied. However, in general, it has been observed that nursing students are more prone to dark triad personality traits than other departments.

According to the dark triad personality traits of the students, it significantly affects the level of health awareness. Accordingly, dark triad personality traits determine the level of health awareness by 11% and the level of operational awareness by 3%. In the literature, it has been observed that the personal behaviors of individuals with high neuroticism personality tendency have a greater effect on their own health levels and this is generally in the form of negative reflections (Quevedo & Abella, 2011; Hudek-Knezevic & Kardum, 2009). In their meta-analysis, Gomez et al., (2009) found that personality traits such as neuroticism, extroversion, agreeableness, and conscientiousness have an impact on an individual's quality of life and are indirectly a determinant of an individual's health level. In some studies, it has been determined that individuals who are associated with attitudes and behaviors that describe a person's personality traits as positive or good are more likely to have positive emotions and better cope with factors that will negatively affect health, such as the stress they encounter (Hague, 2009). Again, in some studies, it has been observed that the average scores of health awareness and healthy living personality types that contain more negative emotions are low (Bogg & Roberts, 2004; Malouff et al., 2005).

The findings of the research show that it can be beneficial to customize the messages to be conveyed to individuals according to their personality structures, mainly in the scope of preventive health services provided to individuals and in health awareness campaigns delivered within the scope of social responsibility projects. In this way, training and awareness-raising activities developed specifically for these personality structures will be able to provide important contributions to individuals in terms of both information awareness and operational awareness in terms of health awareness.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1301-1343

Geliş Tarihi:26.04.2023 Kabul Tarihi: 18.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1287660>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

WEB TABANLI DİJİTAL EĞİTSEL KİTAPLAR ÜZERİNE GERÇEKLEŞTİRİLEN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Zekeriya Fatih İNEÇ*

Zehra ÇORLU*

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de web tabanlı dijital eğitsel kitaplar üzerine gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların genel eğilimlerini analiz etmektir. Web tabanlı e-kitap, elektronik kitap, d-kitap, dijital kitap, z-kitap, zenginleştirilmiş kitap gibi parametrik değerlerle YÖK Ulusal Tez Merkezi’nden tespit edilen kırk üç lisansüstü çalışma nitel araştırma yaklaşımlarıyla incelenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen on üç alt problem üzerinden yürütülen çalışma tematik içerik analiziyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen bulgular bütüncül bir perspektifle sentezlenerek tablolara dönüştürülmüştür. Bulgular, Türkiye’de web tabanlı dijital eğitsel kitaplar üzerine gerçekleştirilen lisansüstü çalışmaların çoğunlukla dijital eğitsel kitapların öğrenmeye etkisinin incelenmesi amacıyla yapıldığını göstermiştir. Çalışmalar çoğunlukla Gazi Üniversitesi bünyesinde yürütülmüş, ülkemizdeki Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümünde (BÖTE) tasarlanmış, 2019 yılında yoğunlaşmış ve ortalama üç haftada gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda bağımlı değişken olarak dijital eğitsel kitaplara ilişkin görüşler; yöntem olarak ise nicel yöntem araştırma yaklaşımlarıyla buna bağlı olarak deneysel desenler tercih edilmiştir. Çalışmalarda çoğunlukla rastgele örnekleme, öğrencilerden oluşan çalışma grupları ve kitaplardan oluşan veri kaynakları yer almıştır. Nicel veri analiz tekniklerinin çoğunlukla tercih edildiği çalışmalarda buna bağlı olarak bağımsız gruplar t-testinin ön plana çıktığı görülmüştür. Bunu sırayla karma, nitel ve nicel + nitel yöntem araştırma yaklaşımları analiz teknikleri takip etmiştir. Karma yöntem araştırmaları veri analizleri ikinci derecede, nitel araştırma yaklaşımlarında içerik analizi ise öncelikle kullanılmıştır. Ölçme değerlendirme aracı olarak görüşme formları kullanılırken, dijital eğitsel kitapların sürümünün ise web 1.0 olduğu anlaşılmıştır. Çalışmalarda çoğunlukla akademik başarı ve e-kitaba yönelik değerlendirmelerin olumlu olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: web tabanlı dijital eğitsel kitaplar, dijital eğitsel kitaplar, lisansüstü çalışmalar, tematik içerik analizi.

* Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, fatihinec@erzincan.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2391-605X>

* Y. Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, zehra.corlu@ogr.ebyu.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0004-1674-4343>

Analysis of Postgraduate Studies on Web-Based Digital Educational Books

Abstract

This research aims to analyze the general trends of postgraduate studies on web-based digital educational books in Turkey. Forty-three postgraduate studies associated with parametric values such as web-based e-books, electronic books, d-books, digital books, z-books, and enriched books were examined with qualitative research approaches. The study, which was carried out on thirteen sub-problems determined in line with the purpose of the research, was carried out with thematic content analysis and the findings were synthesized with a holistic perspective and turned into tables. The findings showed that postgraduate studies on web-based digital educational books in Turkey were mostly conducted to examine the effect of d-books on learning. The studies were mostly carried out within the body of Gazi University, designed in the Department of Computer Education and Instructional Technologies (CEIT) in our country, concentrated in 2019 and carried out in an average of three weeks. Opinions about the digital educational book as the dependent variable in the studies. As a method, quantitative method research approaches and experimental designs were preferred accordingly. The studies mostly included random sampling, study groups consisting of students, and data sources consisting of books. In studies in which quantitative data analysis techniques are mostly preferred, it has been seen that independent groups t-test comes to the fore. This was followed by mixed, qualitative and quantitative + qualitative method research approaches and analysis techniques. In mixed methods research data analysis was used secondarily, while content analysis was used primarily in qualitative research approaches. While interview forms were used as measurement and evaluation tools, it was understood that the version of the digital educational book was Web 1.0. Studies show that most academic achievement and evaluations for digital educational books are positive.

Keywords: web-based digital educational books, digital educational books, postgraduate studies, thematic content analysis.

Giriş

Bilgi odaklı düşünen toplumlar yaşadıkları dönemi bilgi çağına dönüştürmektedir. Üretilen bilginin nitelik ve niceliğindeki artışı sağlamadaki en etkili yolun eğitim; hızlandırmada ise teknolojinin olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle toplumsal bilgi ve kalkınma düzeyi eğitim ve teknoloji kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir (Türk, 2021; Wegerif, 2007; Zeidler vd., 2005).

Eğitim ve teknoloji bağımsız birer kavram olmalarına rağmen birlikte kullanıldıklarında özel bir disiplin alanına karşılık gelmektedir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşındaki teknolojik gelişmelerden yararlanan eğitim, formal ortamlardaki öğrenme – öğretme etkinliklerinin çeşitli elektronik ve mekanik araçlarla

desteklenmesiyle farklı bir boyut kazanmaktadır. Bu birleşimin neticesinde modern eğitim teknolojileri ortaya çıkarken bilginin işlevselliği de artmaktadır (Madrakhimova, 2023). Böylece geleneksel öğretime kıyasla teknoloji ile desteklenen öğretimin öğrencilere çeşitli kazanımlar sağladığı (Lin vd., 2017; Hastuti ve Rakhmawati, 2023), yeni teknoloji ürünlerinin ise yeni öğrenme etkinliklerinin oluşturulmasına vesile olduğu görülmektedir (Harris vd., 2009).

Eğitim ve teknoloji kavramlarındaki bu değişimle birlikte öğrenme ve öğretme etkinliklerinin işlevi de farklılaşmıştır. Yardımcı bir araç olarak teknoloji çeşitli elektronik aygıtlarla bilişsel süreçlerde bilginin anlamlı hale getirilmesinde rol oynamaktadır (Huang vd., 2016). Bununla birlikte teknoloji, eğitimde kolaylık sağlamak ve ağlar üzerinden fırsat eşitliği sunmak için de işe koşulmaktadır (Hakkari vd., 2017). Bu sayede öğrenci aktif olarak sosyal öğrenme ortamında etkileşime geçerek kolay ve anlamlı öğrenmeyi gerçekleştirmek için dikkat çekici görsel imgeler, animasyon, müzik ve video gibi çoklu ortam öğelerinden yararlanmaktadır (Raja ve Nagasubramani, 2018). Dolayısıyla teknoloji, bilgiye erişimde büyük imkanlarla (İneç, 2012; İneç, 2017; İneç ve Akpınar, 2018; Erdoğan Coşkun, 2021) birlikte öğrenmede, öğretimde ve bunların yönetiminde yeni olanaklar sağlarken (Davis, 1997) çeşitli sorunları da ortaya çıkarmaktadır (Özekinci ve Öztay, 2022).

Ülkelerin eğitimden sorumlu bakanlıkları tarafından eğitim ve teknoloji kavramlarının entegrasyonu ile ilgili planlamalar yapılmaktadır. Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yürütülen bu sürecin en somut çıktısı olarak 2011 yılında Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi Projesi (FATİH) uygulamaya konulmuştur.

FATİH Projesi, okullarda teknolojinin etkin kullanımını hedefleyerek öğrenciler arasındaki fırsat eşitliğini sağlamayı ve eğitimde kaliteyi bir standarda dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda akıllı tahtalar, tabletler ile EBA gibi dijital platformlar oluşturulmaktadır. Formal ve informal düzeyde gerçekleştirilecek etkinlikler ve içerikler ise dijital bir dönüşüme tabi tutulmaktadır (Hakkari vd., 2017).

Metin, ses, resim ve video gibi çoklu ortam öğeleriyle desteklenerek yeni bir boyut kazanan içeriklerin öğrenme sürecini kolaylaştırdığı bilinmektedir (Abdulrahaman vd., 2020; Wijaya ve Devianto, 2019; Fuady ve Mutalib, 2018; Al-Seghayer, 2005). Bu bağlamda ortaya çıkan ürünler ise toplumsal ihtiyaçlara dönüşmektedir. Dijital bir forma dönüşen kitaplar ise dijital kitaplar olarak hayatımızda yerini almaktadır (Özenç ve Akın, 2020). Öğrenme ve öğretme etkinliklerinde en çok kullanılan materyaller olan ders kitapları da dijital forma dönüşen gereçlerdendir (İneç, 2022). Kitaplara önyargılı olup, teknolojiye ilgi duyan öğrenciler ise bu yeni forma karşı olumlu bakmakta ve dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmek için bu formlardan yararlanmaktadır (Bus vd., 2020). Nitekim Parker (2017) teknolojinin olumlu etkilerini göz önünde bulundurarak geleneksel basılı materyaller yerine teknolojik materyallerin artırılması gerektiğini düşünmektedir.

Okuma etkinliklerinin dijital forma dönüşmesi ve mobil araçların insan hayatına tamamen entegre olması dijital kitapların ortaya çıkmasında rol oynamaktadır (Elkatmış, 2021). Dijital kitaplar, en yalın ifade ile tüm kitapların elektronik ortamlarda okunabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kompakt teknolojiler sayesinde resim, animasyon, ses ve bağlantılar gibi çoklu ortam öğelerini barındırabilen dijital kitaplar bu sayede öğrencilerin eğlenerek etkileşimli bir biçimde öğrenmelerini sağlamaktadır (McCrow, 2014). Bu da öğrencilerin yaratıcılıklarını, akademik başarılarını ve derslere karşı olan tutumlarına katkı sağlamaktadır (Rohman vd., 2019).

Öğrenme amaçlı yapılandırılan etkileşimli dijital kitaplar, öğrenciler için birer öğrenme ortamına dönüştürülebilmektedir (Suwarno, 2020). PDF, HTML, ePub gibi farklı uzantılarla sunulabilen dijital kitaplar, not ekleme, arama yapabilme ve bağlantı kullanabilme gibi yardımcı öğeler sayesinde işlevlerini sürekli geliştirmektedir (İneç, 2022; Özer ve Türel, 2015). Bu bağlamda dijital kitapların, okuyucuların birer kullanıcıya dönüşmesiyle gelecekte makineler gibi antropoit özellikler taşıması, yapay zekâ gibi yeni teknolojilerle desteklenerek içeriği

betimlemesi, metaverse sayesinde tamamen farklı bir forma dönüşmesi beklenmektedir (İneç, 2022).

Dijital kitapların tabiatında oluşan bu değişim, kitaplarla birlikte gazete ve dergilerin de formatını değiştirmiştir. Elektronik ortama taşınan bu yeni teknoloji sayesinde yeni kitleler oluşmaktadır. Taşınabilir, çevre dostu, ekonomik, hızlı ve güncel gibi anahtar kelimelerle ifade edilen dijital kitaplar her türlü özelleştirmenin yapılmasını kolaylaştırmaktadır (Çelik, Arslan ve Yıldırım, 2020). Ayrıca dijital kitapların eğitimde kullanımıyla interaktif çoklu ortam öğeleri okuyucuya sunulmakta ve ortaya çıkan etkileşimli kitaplar ise öğrencilerin dikkat ve odaklanma sorununu ortadan kaldırmaktadır (Özer ve Türel, 2015). Ayrıca yenilikçi bireylerin yetişmesi desteklenmektedir (A'yun vd., 2020).

İnternetin ilk dönemlerinde basılı kitapların dijital platformlara doğrudan aktarımıyla oluşan dijital kitaplar, web 2.0 ile birlikte kullanıcıların etkileşimine açılmıştır. Böylelikle eğitsel faaliyetlere entegre olan dijital kitaplar (Robin, 2008), web 2.0 ve web 3.0 teknolojileri sayesinde öğrenci – birey, makine – öğrenci ve öğretmen etkileşiminin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Teknoloji entegrasyonu, öğretim tasarımı ile birlikte planlandığında; merkezinde öğrencinin bulunduğu, öğretmenin ise tamamen rehberlik ettiği demokratik dijital sınıf ortamlarını oluşturmaktadır (İneç, 2021; İneç, 2020; İneç, 2017). Bu etkileşim sayesinde öğretmenler kendi disiplinlerine özel eğitsel dijital kitaplarını oluşturabilmektedir. Disiplinlerine ait kaynakları zenginleştiren öğretmenler böylece kendi deneyimlerini de öğrencilere aktarabilmektedir (Ren, 2017).

Dijital eğitsel kitapların olumsuz yönleri arasında ise teknik açıdan yaşanan problemlerle birlikte istenmeyen reklamlar ve kişisel veriyi talep eden çerezler yer almaktadır (Öztürk ve Can, 2013). Popülerliğini ücretsiz olmasına borçlu olan web 2.0 araçlarının pandemi döneminde karşılaştığı yoğun taleple birlikte ücretli hale gelmesi ise dijital eğitsel kitapların yeni sınırlılıklarından biridir. Dijital eğitsel kitap okuyucularının pahalı olması, kullanılan elektronik cihaz ile dijital eğitsel kitap arasında yazılım uyumsuzluğunun yaşanması (Subba Rao, 2004), sosyal etkileşimi

azaltması (McCrow, 2014) ve ekranla uzun süreli etkileşim sonucu göz, baş ve boyun ağrısı gibi sağlık sorunlarının ortaya çıkması dijital eğitsel kitap kullanımının dezavantajları olarak ifade edilmektedir.

1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Türkiye’de gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda teknoloji destekli eğitimin genelde akademik başarıyı, ön görülen temel ve spesifik beceriler ile daha fazlasını desteklediği görülmektedir (Temir, 2019; İneç ve Akpınar, 2018; İneç, 2017; Şanal, 2016; Özer, 2015; İneç, 2012). Dolayısıyla eğitimde teknoloji entegrasyonunun doğru gerçekleştirilmesinde bu süreçlerin değerlendirildiği akademik çalışmaların incelenmesinin bir zaruriyet olduğu düşünülmektedir. Nitekim Gülme ve Kocaman Karoğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada dijital kitapların genel analizleri yapılmakta fakat bilimsel literatürde dijital eğitsel kitapların işlevlerini değerlendiren herhangi bir çalışmaya ise rastlanılmamaktadır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışma, Türkiye’de dijital eğitsel kitap olarak kabul edilen web tabanlı platformların geliştirilmesine veya değerlendirilmesine odaklanan lisansüstü çalışmaların tematik olarak analiz edilmesini amaçlamaktadır. Çalışma bu çerçevede şu alt problemlere sahiptir:

Çalışmaların;

1. Amaçları nelerdir?
2. Gerçekleştirildiği üniversiteler hangileridir?
3. Gerçekleştirildiği bilim dalları hangileridir?
4. Gerçekleştirilme yılları nedir?
5. Uygulama süresi nedir?
6. Sınırlılıkları nasıldır?
7. Bağımlı değişkenleri nelerdir?
8. Araştırma yöntem ve desenleri nelerdir?
9. Örneklem ve çalışma grupları nasıl oluşturulmuştur?
10. Verileri hangi analiz yöntemleriyle incelenmiştir?
11. Ölçme değerlendirme araçları nelerdir?

12. Web sürümü nedir?

13. Elde edilen sonuçları nelerdir?

Yukarıda yer alan alt problemler doğrultusunda çok boyutlu, bütüncül ve sentez sonuçlara ulaşılması ve bunların paylaşılarak mevcut durumun ortaya konulması, bilimsel literatürle kıyas yapılması ve eğitimle ilgili sonuçların anlaşılmasıyla yeni çalışmalara kaynak ve kılavuzluk edilmesine yardımcı olunması planlanmaktadır. Bu gerekçeler çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından tematik içerik analizi (meta-sentez) ile yürütülmüştür. Bir yöntem olarak kabul edilen tematik içerik analizi (Chrastina, 2018; Akgöz, Ercan ve Kan, 2004), bilimsel çalışmaların sonuçlarıyla problem durumlarına ilişkin parametreleri bütüncül bir bakış açısıyla sentezleyen bir resmetme aracıdır (Chrastina, 2018). Farklı bir deyişle aynı bilimsel tema altındaki araştırma sonuçlarını birleştirerek eleştirilerin yeniden yorumlamasını sağlayarak araştırmacıyı sentez sonuçlara ulaştırmaktadır (Akgöz, Ercan ve Kan, 2004). İncelenen araştırma konularının alt sınıflara ayrılarak eleştirel bir perspektifle yorumlandığı bu yöntemde sonuçlar bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulmaktadır (Çalık ve Sözbilir, 2014). Bu bağlamda ulaşılan meta-sentezler ise araştırmacıların olguları keşfetmesini, tanımlamasını ve yorumlamasını sağlamaktadır. Bunları bilimsel literatürdeki teorik varsayımlarla ilişkilendirmeyi kolaylaştırırken aynı zamanda da karmaşık araştırma deneyimlerinin çok boyutlu sonuçlarının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Chrastina, 2018). Daha sade bir ifade ile tematik içerik analizi belli bir temaya sahip çalışmaların nitel bir anlayış çerçevesinde benzer ya da farklı durumlarının karşılaştırılarak ortaya konulmasını kapsamaktadır (Çalık ve Sözbilir, 2014).

Tematik içerik analizinin yukarıda açıklanan tabiatına uygun olarak gerçekleştirilen bu çalışmada çalışmanın amacına doğrultusunda belirlenen parametrelere (metalara) ilişkilendirilerek aynı tema altında yer verilen lisansüstü

çalışmalar eleştirel bir bakış açısıyla yorumlanarak bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması

Araştırmada dijital kitap türleri üzerine gerçekleştirilen lisansüstü tezlere YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden (YÖKUTM) ulaşılmıştır. Bu doğrultuda “e-kitap”, “d-kitap”, “z-kitap”, “elektronik kitap”, “dijital kitap”, “zenginleştirilmiş kitap” parametreleri ile tarama gerçekleştirilmiştir. Neticede ise “e-kitap” ile 27, “d-kitap” ile 2838, “z-kitap” ile 7, “elektronik kitap” ile 16, “dijital kitap” ile 1, “zenginleştirilmiş kitap” parametresiyle 1 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Bunlardan eğitsel boyutu olan 29 yüksek lisans ve 14 doktora tezi araştırmanın veri kaynağını oluşturması için Tablo 1'deki gibi kodlanmıştır.

Tablo 1. Veri kaynağını oluşturan çalışmalar

Kod	Kaynak	Tür	Kod	Kaynak	Tür
T1	Güler (2022)	Y.L.	T23	Ertan Özen (2015)	Y.L.
T2	Uzun (2022)	Y.L.	T24	Topbaşoğlu (2015)	Y.L.
T3	Tokay (2022)	Y.L.	T25	Öztürk (2014)	Y.L.
T4	Akkaya Alıcı (2022)	Y.L.	T26	Dağlı (2014)	Y.L.
T5	Dügeroğlu (2022)	Y.L.	T27	Bozkurt (2013)	Y.L.
T6	Kardeş (2020)	Y.L.	T28	Baştemur Kaya (2013)	Y.L.
T7	Erkal (2020)	Y.L.	T29	Kirişçigil Doğan (2012)	Y.L.
T8	Özçelik (2019)	Y.L.	T30	Cingİ (2022)	Doktora
T9	Boynukara (2019)	Y.L.	T31	Topuz İn (2021)	Doktora
T10	Şarman (2019)	Y.L.	T32	Erdoğdu (2020)	Doktora
T11	Daş (2019)	Y.L.	T33	Ertan Özen (2020)	Doktora
T12	Kuptan (2019)	Y.L.	T34	Özer Şanal (2020)	Doktora
T13	Budiyar (2018)	Y.L.	T35	Demirel Uzun (2019)	Doktora
T14	Mollamehmetoğlu (2018)	Y.L.	T36	Tok (2019)	Doktora
T15	Cirit (2017)	Y.L.	T37	Sarı (2018)	Doktora
T16	Halat (2017)	Y.L.	T38	Ormancı (2018)	Doktora
T17	Şanal (2016)	Y.L.	T39	Hakkari (2016)	Doktora
T18	Aşkın (2016)	Y.L.	T40	Yıldırım (2014)	Doktora
T19	Urfalı Dadandı (2016)	Y.L.	T41	Kayak (2014)	Doktora
T20	Bal Çetinkaya (2015)	Y.L.	T42	Öngöz (2011)	Doktora
T21	Oruçoğlu (2015)	Y.L.	T43	Güney (2007)	Doktora
T22	Özer (2015)	Y.L.			

2.3. Veri Toplama Araçları

YÖKUTM üzerinden gerçekleştirilen taramayı gerçekleştirebilmek için araştırmacılar tarafından bir kontrol listesi oluşturulmuştur. Web Tabanlı Dijital Kitap Kontrol Listesi (WTDKKL) adı verilen formun oluşturulmasında ilgili literatürden yararlanarak (İneç, 2022; Öngöz, 2020) dijital kitap ifadesi altında yer alan kavramlar belirlenmiştir. Oluşturulan liste ile öncelikle YÖKUTM’da “detaylı” ve “gelişmiş” arama seçenekleri üzerinden taramalar yapılmış ve böylece toplamda 2890 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Ardından WTDKKL ile tezler tekrar incelenerek web tabanlı olan dijital eğitsel kitaplar ve bu kapsamda yer alan platformlar belirlenerek 43 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Dolayısıyla WTDKKL ile lisansüstü çalışmaların ön taramaları ile nihai taramaları gerçekleştirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın tematik içerik analizi için WTDKKL ile web tabanlı dijital eğitsel kitapların değerlendirildiği kırk üç lisansüstü çalışma incelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmaların amaçları, gerçekleştirildiği üniversiteler, bilim dalları, yılları, uygulama süreleri, sınırlılıkları, bağımlı değişkenleri, araştırma yöntem ve desenleri, örneklem ve çalışma grupları, analiz yöntemleri, ölçme değerlendirme araçları, dijital kitapların web sürümleri ve sonuçları olmak üzere on üç betimsel tema alt problemler doğrultusunda belirlenmiştir. Bu nedenle temaların analizinde betimsel, kodların tespitinde ise içerik analizine başvurulmuştur (Yıldırım, Kurşun ve Göktaş, 2015). Daha sonra temalar altında kodlanan bulgular ise tablolar halinde frekans değerleri, veri görselleştirme grafikleri ve yorumlarıyla başlıklar altında verilmiştir.

2.5. Verilerin Geçerliliği ve Güvenirliği

Çalışma kapsamında ulaşılan verilerin geçerliliğini ve güvenirliliğini sağlamak için öncelikle veri kaynağı olarak kabul edilen lisansüstü çalışmalar araştırmacılar tarafından WTDKKL ile bağımsız olarak belirlenmiştir. Ardından tarama sonuçlarını karşılaştırılarak 2890 lisansüstü tezin ön taramada ulaşılabilir olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu tezler araştırmacılar tarafından WRDKKL ile

birlikte incelenerek web tabanlı ve eğitsel olanlar ayıklanmaya çalışılmıştır. Tek tek incelenen tezlerden etkisi tahmin edilemeyen değişkenlerin en aza indirilmesi için iki alan uzmanının görüşleri de alınarak 43 farklı lisansüstü tezin çalışmanın veri kaynağı olarak kabul edileceğine karar verilmiştir. Yaklaşık yedi hafta süren veri analiz sürecinde verilerin güvenilirliğini standardize etmek için Miles ve Huberman (1994) güvenilirlik hesaplaması ile çalışmayı yürüten iki araştırmacı ile verileri sınavan iki uzmanın görüşleri incelenmiştir. Buna göre tespit edilen verilerin %91 oranında benzerlik gösterdiği anlaşılmıştır. Bu sonuç verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994).

3. Bulgular

Çalışma kapsamında ulaşılan bulgular aşağıda başlıklar haline yorumlanarak verilmektedir.

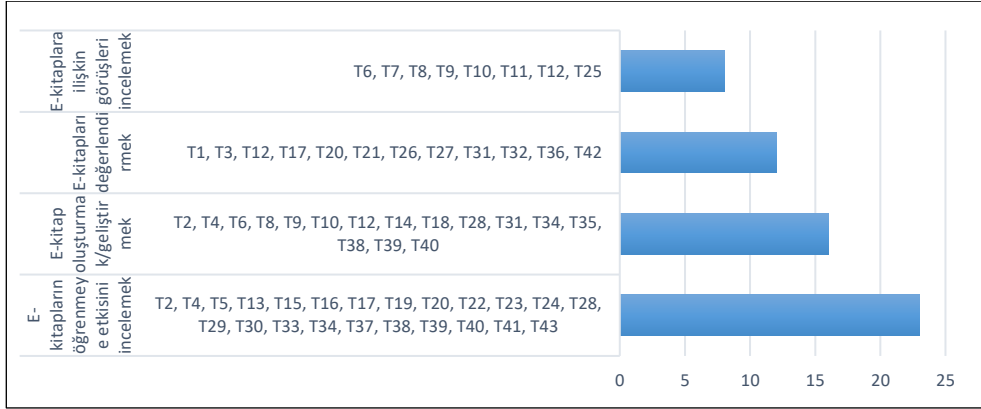
3.1. Amaçlara İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmaların amaçlarını yansıtan bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 2).

Tablo 2. Çalışmaların amaçlarına ilişkin veriler

Amaçlar	Çalışmalar	f
E-kitapların öğrenmeye etkisini incelemek	T2, T4, T5, T13, T15, T16, T17, T19, T20, T22, T23, T24, T28, T29, T30, T33, T34, T37, T38, T39, T40, T41, T43	23
E-kitap oluşturmak/geliştirmek	T2, T4, T6, T8, T9, T10, T12, T14, T18, T28, T31, T34, T35, T38, T39, T40	16
E-kitapları değerlendirmek	T1, T3, T12, T17, T20, T21, T26, T27, T31, T32, T36, T42	12
E-kitaplara ilişkin görüşleri incelemek	T6, T7, T8, T9, T10, T11, T12, T25	8

Şekil 1. Çalışmaların amaçlarına ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 2 ve Şekil 1’de lisansüstü tez çalışmalarının en fazla e-kitapların öğrenmeye etkisini incelemek ($f=23$) amacıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte e-kitap oluşturmak/geliştirmek ($f=16$), e-kitapları değerlendirmek ($f=12$) ve e-kitap üzerine görüş incelemek ($f=8$) amaçlarıyla gerçekleştirilen çalışmaların da olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Üniversitelere İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmaların gerçekleştirildiği üniversitelere ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 3).

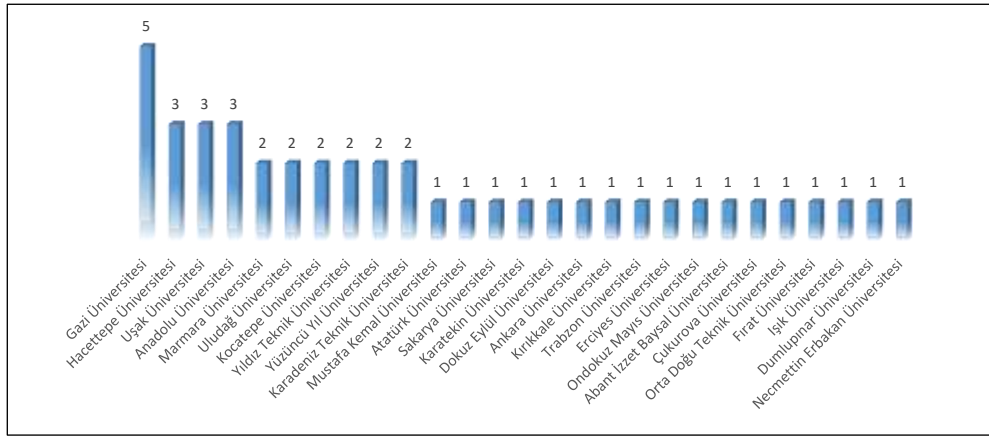
Tablo 3. Çalışmaların yayınlandığı üniversitelere ilişkin bulgular

Üniversiteler	Çalışmalar	f
Gazi Üniversitesi	T16, T19, T28, T35, T41	5
Hacettepe Üniversitesi	T8, T30, T34	3
Uşak Üniversitesi	T23, T24, T33	3
Anadolu Üniversitesi	T27, T32, T36	3
Marmara Üniversitesi	T15, T26	2
Uludağ Üniversitesi	T37, T38	2
Kocatepe Üniversitesi	T6, T13	2
Yıldız Teknik Üniversitesi	T20, T21	2
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	T9, T11	2
Karadeniz Teknik Üniversitesi	T14, T42	2
Mustafa Kemal Üniversitesi	T39	1
Atatürk Üniversitesi	T40	1
Sakarya Üniversitesi	T25	1
Karatekin Üniversitesi	T7	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	T2	1
Ankara Üniversitesi	T43	1

Kırıkkale Üniversitesi	T5	1
Trabzon Üniversitesi	T10	1
Erciyes Üniversitesi	T3	1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	T31	1
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	T17	1
Çukurova Üniversitesi	T4	1
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	T12	1
Fırat Üniversitesi	T22	1
Işık Üniversitesi	T18	1
Dumlupınar Üniversitesi	T1	1
Necmettin Erbakan Üniversitesi	T29	1
Toplam		43

Şekil 2. Çalışmaların gerçekleştirildiği üniversitelere ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 3 ve Şekil 2’de çalışmaların gerçekleştirildiği üniversiteler yer almaktadır. Elde edilen bulgular sonucunda çalışmaların çoğunlukla Gazi Üniversitesi’nde ($f=5$) gerçekleştirildiği görülmektedir. Hacettepe Üniversitesi ($f=3$), Uşak Üniversitesi ($f=3$) ve Anadolu Üniversitesi ($f=3$) iken; Marmara Üniversitesi ($f=2$), Uludağ Üniversitesi ($f=2$), Kocatepe Üniversitesi ($f=2$), Yıldız Teknik Üniversitesi ($f=2$), Yüzüncü Yıl Üniversitesi ($f=2$), Karadeniz Teknik Üniversitesi ($f=2$) sınırlı sayıda gerçekleştirilmiş lisansüstü çalışmaya sahiptir. Mustafa Kemal Üniversitesi ($f=1$), Atatürk Üniversitesi ($f=1$), Sakarya Üniversitesi ($f=1$), Karatekin Üniversitesi ($f=1$), Dokuz Eylül Üniversitesi ($f=1$), Ankara Üniversitesi ($f=1$), Kırıkkale Üniversitesi ($f=1$), Trabzon Üniversitesi ($f=1$), Erciyes

Üniversitesi ($f=1$), Ondokuz Mayıs Üniversitesi ($f=1$), Abant İzzet Baysal Üniversitesi ($f=1$), Çukurova Üniversitesi ($f=1$), Orta Doğu Teknik Üniversitesi ($f=1$), Fırat Üniversitesi ($f=1$), Işık Üniversitesi ($f=1$), Dumlupınar Üniversitesi ($f=1$) ve Necmettin Erbakan Üniversitesi ($f=1$) ise birer lisansüstü çalışmanın gerçekleştirildiği akademik kurumlardır.

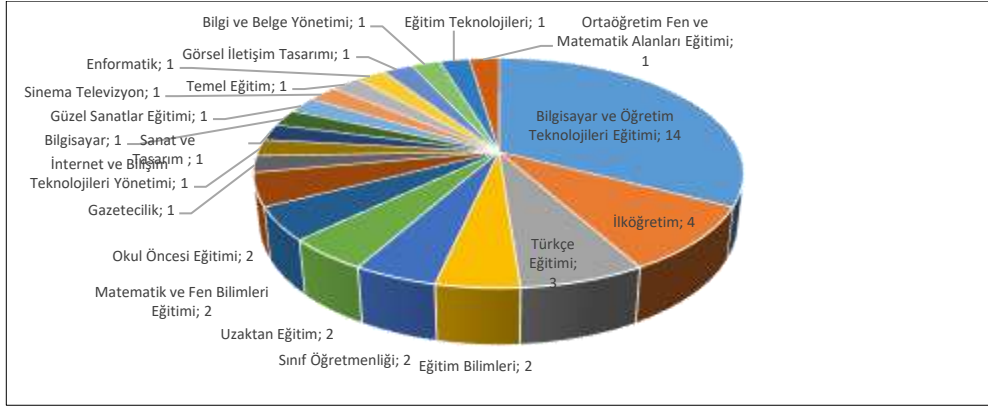
3.3. Bilim Dallarına İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmaların gerçekleştirildiği bilim dallarına ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 4).

Tablo 4. Çalışmaların bilim dallarına dağılımına ilişkin veriler

Bilim Dalları	Çalışmalar	f
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	T8, T9, T10, T11, T12, T14, T20, T21, T22, T26, T28, T34, T35, T40	14
İlköğretim	T23, T25, T29, T30	4
Türkçe Eğitimi	T17, T19, T33	3
Eğitim Bilimleri	T3, T43	2
Sınıf Öğretmenliği	T5, T24	2
Uzaktan Eğitim	T27, T32	2
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi	T2, T38	2
Okul Öncesi Eğitimi	T4, T37	2
Gazetecilik	T15	1
İnternet ve Bilişim Teknolojileri Yönetimi	T13	1
Sanat ve Tasarım	T1	1
Bilgisayar	T6	1
Güzel Sanatlar Eğitimi	T31	1
Sinema Televizyon	T36	1
Temel Eğitim	T16	1
Enformatik	T39	1
Görsel İletişim Tasarımı	T18	1
Bilgi ve Belge Yönetimi	T7	1
Eğitim Teknolojileri	T41	1
Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi	T42	1

Şekil 3. Çalışmaların gerçekleştirildiği bilim dallarına ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 4 ve Şekil 3'te çalışmaların gerçekleştirildiği bilim dalları yer almaktadır. Elde edilen bulgulara göre çalışmaların Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi'nde (BÖTE) ($f=14$) yoğunlaştığı görülmektedir. İlköğretim ($f=4$) ve Türkçe Eğitimi ($f=3$) bilim dallarında gerçekleştirilen çalışmalar bu bulguyu nicel büyüklük olarak takip ederken; Eğitim Bilimleri ($f=2$), Sınıf Öğretmenliği ($f=2$), Uzaktan Eğitim ($f=2$), Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi ($f=2$) ve Okul Öncesi Eğitimi'ndeki ($f=2$) sınırlı sayıda çalışmalar dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Gazetecilik ($f=1$), İnternet ve Bilişim Teknolojileri Yönetimi ($f=1$), Sanat ve Tasarım ($f=1$), Bilgisayar ($f=1$), Güzel Sanatlar Eğitimi ($f=1$), Sinema Televizyon ($f=1$), Temel Eğitim ($f=1$), Enformatik ($f=1$), Görsel İletişim Tasarımı ($f=1$), Bilgi ve Belge Yönetimi ($f=1$), Eğitim Teknolojileri ($f=1$), Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Eğitimi'nde ($f=1$) birer çalışmaya rastlanılmaktadır.

3.4. Gerçekleştirilme Yıllarına İlişkin Bulgular

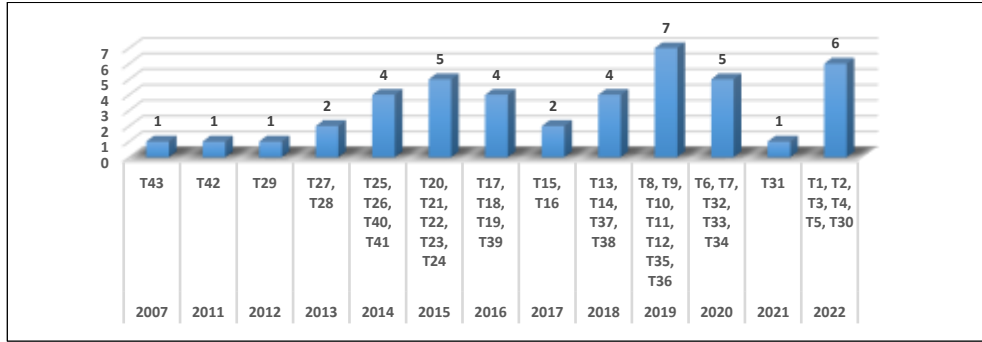
İncelenen lisansüstü çalışmaların gerçekleştirilme yıllarına ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 5).

Tablo 5. Çalışmaların gerçekleştirilme yıllarına ilişkin bulgular

Yıl	Çalışmalar	f
2019	T8, T9, T10, T11, T12, T35, T36	7
2022	T1, T2, T3, T4, T5, T30	6
2020	T6, T7, T32, T33, T34	5
2015	T20, T21, T22, T23, T24	5
2018	T13, T14, T37, T38	4

2016	T17, T18, T19, T39	4
2014	T25, T26, T40, T41	4
2017	T15, T16	2
2013	T27, T28	2
2021	T31	1
2012	T29	1
2011	T42	1
2007	T43	1

Şekil 4. Çalışmaların gerçekleştirilme yıllarına ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 5 ve Şekil 4'te lisansüstü çalışmaların gerçekleştirildiği yıllar incelendiğinde lisansüstü çalışmaların en fazla 2019 yılında ($f=7$), ardından ise 2022 yılında ($f=6$) gerçekleştirildiği görülmektedir. 2020 ($f=5$) ve 2015 ($f=5$) yıllarında beş; 2018 ($f=4$), 2016 ($f=4$) ve 2014 ($f=4$) yıllarında dört; 2017 ($f=2$) ve 2013 ($f=2$) yıllarında ise iki adet çalışmanın yayınlandığı tespit edilmekle birlikte en az çalışmanın 2021 ($f=1$), 2012 ($f=1$), 2011 ($f=1$) ve 2007 ($f=1$) yıllarında gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.

3.5. Uygulama Sürelerine İlişkin Bulgular

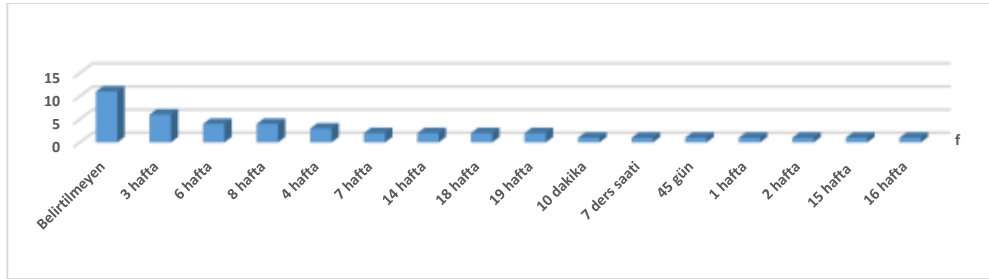
İncelenen lisansüstü çalışmaların uygulama sürelerine ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 6).

Tablo 6. Çalışmaların uygulama sürelerine ilişkin veriler

Uygulama Süresi	Çalışmalar	f
Belirtilmeyen	T1, T3, T11, T12, T15, T18, T21, T25, T26, T31, T36	11
3 hafta	T13, T17, T22, T23, T28, T43	6
6 hafta	T2, T9, T16, T30	4
8 hafta	T4, T10, T27, T39	4
4 hafta	T6, T7, T41	3
7 hafta	T24, T32	2

14 hafta	T40, T42	2
18 hafta	T5, T14	2
19 hafta	T8, T33	2
10 dakika	T37	1
7 ders saati	T20	1
45 gün	T29	1
1 hafta	T38	1
2 hafta	T35	1
15 hafta	T34	1
16 hafta	T19	1

Şekil 5. Çalışmaların uygulama sürelerine ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 6 ve Şekil 5’te lisansüstü çalışmaların uygulama sürelerinin çoğunlukla belirtilmediği; belirtilenlerde ise en fazla üç hafta ($f=6$) sürdüğü görülmektedir. Bu bulguyu altı ($f=4$) ve sekiz ($f=4$); dört ($f=3$), yedi ($f=2$), on dört ($f=2$), on sekiz ($f=2$), on dokuz ($f=2$) hafta süren çalışmalar takip etmektedir. Bazı çalışmaların ise uygulama sürelerinin on dakika ($f=1$), yedi ders saati ($f=1$), kırk beş gün ($f=1$), bir ($f=1$), iki ($f=1$), on beş ($f=1$) ve on altı ($f=1$) olduğu anlaşılmaktadır.

3.6. Sınırlılıklara İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmaların sınırlılıklarına ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 7).

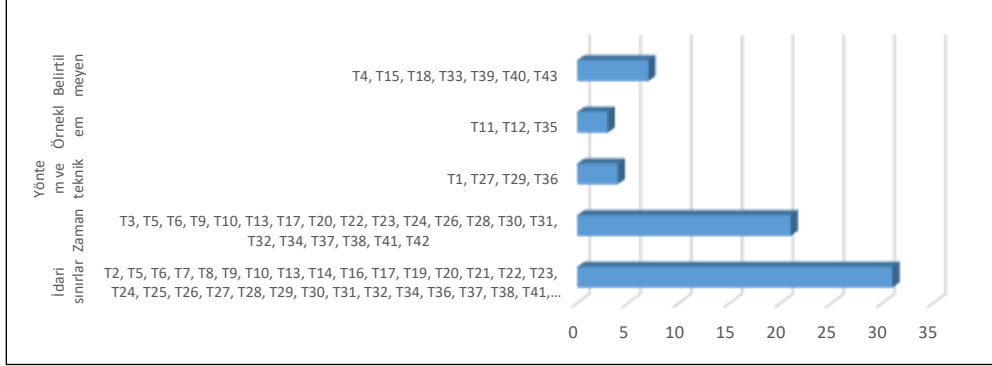
Tablo 7. Çalışmaların sınırlılıklarına ilişkin bulgular

Sınırlılıklar	Çalışmalar	f
İdari sınırlar	T2, T5, T6, T7, T8, T9, T10, T13, T14, T16, T17, T19, T20, T21, T22, T23, T24, T25, T26, T27, T28, T29, T30, T31, T32, T34, T36, T37, T38, T41, T42	31
Zaman	T3, T5, T6, T9, T10, T13, T17, T20, T22, T23, T24, T26, T28, T30, T31, T32, T34, T37, T38, T41, T42	21
Yöntem ve teknik	T1, T27, T29, T36	4
Örneklem	T11, T12, T35	3

Belirtilmeyen

T4, T15, T18, T33, T39, T40, T43

7

Şekil 6. Çalışmaların sınırlılıklarına ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 7 ve Şekil 6’da lisansüstü çalışmaların sınırlılıkları dört farklı kategoride sınıflandırılmıştır. Yapılan çalışmaların sınırlılıklarının en fazla idari sınırlar ($f=31$) ardından zaman ($f=21$) ile belirlendiği görülmektedir. Yöntem ve teknik ($f=4$) ile örneklem ($f=3$) ise en az sınırlılık türüdür. Bununla birlikte sınırlılıklarını belirtmeyen çalışmalar ($f=7$) tabloda verilmektedir.

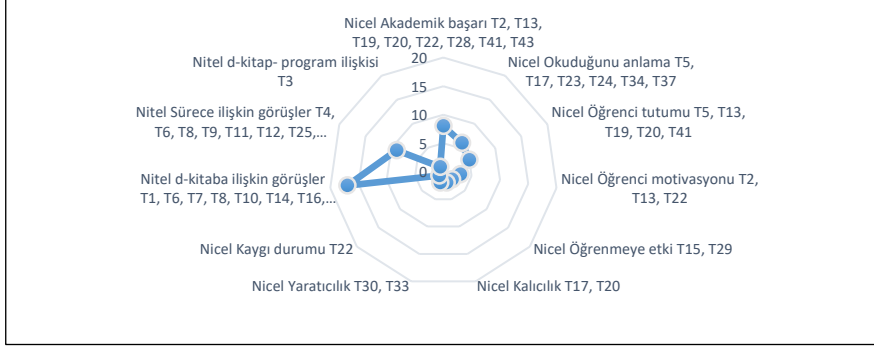
3.7. Bağımlı Değişkenlere İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmaların bağımlı değişkenlerine ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 8).

Tablo 8. Çalışmaların bağımlı değişkenlerine ilişkin veriler

Bağımlı değişkenler	Çalışmalar	f	
Nitel	Akademik başarı	T2, T13, T19, T20, T22, T28, T41, T43	8
	Okuduğunu anlama	T5, T17, T23, T24, T34, T37	6
	Öğrenci tutumu	T5, T13, T19, T20, T41	5
	Öğrenci motivasyonu	T2, T13, T22	3
	Öğrenmeye etki	T15, T29	2
	Kalıcılık	T17, T20	2
	Yaratıcılık	T30, T33	2
	Kayı durumu	T22	1
	Toplam		29
Nitel	Dijital eğitsel kitaba ilişkin görüşler	T1, T6, T7, T8, T10, T14, T16, T18, T21, T26, T27, T31, T32, T35, T36, T40, T42	17
	Sürece ilişkin görüşler	T4, T6, T8, T9, T11, T12, T25, T38, T39	9
	Dijital eğitsel kitap program ilişkisi	T3	1

Şekil 7. Çalışmaların bağımlı değişkenlerine ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 8 ve Şekil 7’de lisansüstü çalışmaların bağımlı değişkenleri nicel ($f=29$) ve nitel ($f=27$) temaları altında verilmektedir. Nicel çalışmaların bağımlı değişkenleri akademik başarı ($f=8$), okuduğunu anlama ($f=6$), öğrenci tutumu ($f=5$), öğrenci motivasyonu ($f=3$), öğrenmeye etki ($f=2$), kalıcılık ($f=2$), yaratıcılık ($f=2$) ve kaygı durumu ($f=1$) kategorileri altında yer almaktadır. Nitel çalışmaların bağımlı değişkenleri ise kitaba ilişkin görüşler ($f=17$), sürece ilişkin görüşler ($f=9$) ve kitap-program ilişkisi ($f=1$) olarak kategorilere dağılmaktadır. Nicel teması altında en çok incelenen bağımlı değişken öğrenci başarısı iken, nitel temasında dijital eğitsel kitaba ilişkin görüşlerdir.

3.8. Yöntem ve Desenlere İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmaların yöntem ve desenlerine ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 9).

Tablo 9. Çalışmalarda tercih edilen yöntem ve desenlere ilişkin veri görselleştirme grafiği

Yöntem	Desen	Çalışmalar	f
Nicel	Yarı deneysel	T2, T4, T5, T13, T20, T30, T39, T42	8
	Deneysel	T16, T17, T28, T29, T37, T41, T43	7
	Tarama	T15	1
	Toplam		16
Nitel	Tarama modeli	T1, T23, T41	3
	Betimsel model	T7, T24	2

	Doküman incelemesi	T3, T31	2	
	Durum çalışması	T21	1	
	Eylem araştırması	T32	1	
	Fenomenografik	T9	1	
	Tasarım tabanlı araştırma	T40	1	
	Literatür taraması	T11	1	
	Biçimlendirici araştırma	T35	1	
	Temel nitel araştırma	T12	1	
	Toplam		14	
Karma	İç içe karma	T22, T33	2	
	Eş zamanlı gömülü	T36	1	
	Eş zamanlı baskın karma	T8	1	
	Paralel	T10	1	
	Ardışık karma	T14	1	
	Çok aşamalı karma	T38	1	
	Açımlayıcı sıralı	T19	1	
	Gömülü	T27	1	
	Belirtilmemiş	T25	1	
	Toplam		10	
Nitel + Nicel	Nitel	Tasarım tabanlı araştırma	T6	1
		Eylem araştırması	T34	1
		İç içe geçmiş tek durum	T26	1
	Nicel	Tek deneysel deneysel	T34	1
		Belirtilmemiş	T26	1
Toplam		5		
Belirtilmeyen	-	T18	1	
	Toplam		1	

Şekil 8. Çalışmaların yöntem ve desenlerine ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 9 ve Şekil 8’de lisansüstü çalışmaların çoğunlukla nicel ($f=16$) ve nitel yöntemlerle ($f=14$) yürütüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte karma yöntemin ($f=10$) orta düzeyde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitel ve nicel yöntemin birlikte kullanıldığı çalışmalar ($f=5$) ise oldukça sınırlıdır.

Nicel yöntemler temasında yarı deneysel ($f=8$), deneysel ($f=7$) ve tarama ($f=1$) desenlerinin tercih edildiği görülmektedir. Fakat bu temada deneysel çalışmaların daha fazla rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.

Nitel yöntemlerin tercih edildiği çalışmalarda tarama modeli ($f=3$), betimsel model ($f=2$), doküman incelemesi ($f=2$), durum çalışması ($f=1$), eylem araştırması ($f=1$), fenomenografik ($f=1$), tasarım tabanlı araştırma ($f=1$), literatür taraması ($f=1$), biçimlendirici araştırma ($f=1$) ve temel nitel araştırma ($f=1$) desenleri kullanılmaktadır. Bunlardan tarama modeli en çok kullanılan desendir.

Karma yöntemle yürütülen çalışmalarda iç içe karma ($f=2$), eş zamanlı gömülü ($f=1$), eş zamanlı baskın karma ($f=1$), paralel ($f=1$), ardışık karma ($f=1$), çok aşamalı karma ($f=1$), açılımlayıcı sıralı ($f=1$) ve gömülü ($f=1$) desenleri ile araştırma süreci tasarlanırken bir çalışmanın ($f=1$) ise araştırma deseni belirtilmemektedir.

Nitel ve nicel yöntemin birlikte kullanıldığı çalışmaların nitel boyutunda tasarım tabanlı araştırma ($f=1$), eylem araştırması ($f=1$) ve iç içe geçmiş tek durum ($f=1$) modelinin kullanıldığı dikkat çekmekle birlikte nicel boyutunda ise tek deneysel desen ($f=1$) ve desenin belirtilmediği bir ($f=1$) çalışmanın olduğu görülmektedir.

Bilimsel araştırma yöntem ve desenin belirtilmediği bir çalışma ($f=1$) ise tabloda verilmektedir.

3.9. Örneklemeye / Çalışma Gruplarına / Veri Kaynaklarına İlişkin Bulgular

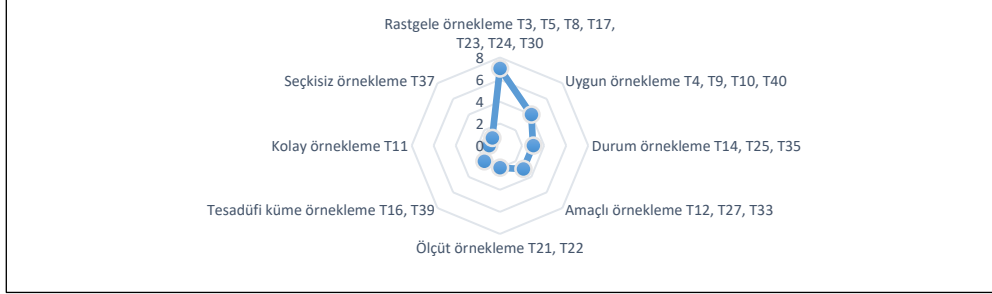
İncelenen lisansüstü çalışmaların örneklemeye yöntemine ve çalışma gruplarına ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 10, Tablo 11, Tablo 12).

Tablo 10. Çalışmaların örneklemeye yöntemlerine ilişkin veri görselleştirme grafiği

Örneklemeye yöntemi	Çalışmalar	f
Rastgele örneklemeye	T3, T5, T8, T17, T23, T24, T30	7
Uygun örneklemeye	T4, T9, T10, T40	4
Durum örneklemeye	T14, T25, T35	3
Amaçlı örneklemeye	T12, T27, T33	3
Ölçüt örneklemeye	T21, T22	2

Tesadüfi küme örnekleme	T16, T39	2
Kolay örnekleme	T11	1
Seçkisiz örnekleme	T37	1

Şekil 9. Çalışmaların örnekleme yöntemlerine ilişkin veri görselleştirme grafiği

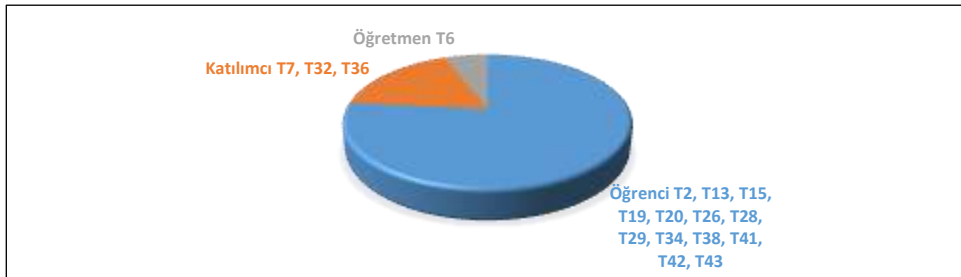

Tablo 10 ve Şekil 9’da lisansüstü çalışmaların örnekleme yönteminde çoğunlukla rastgele örnekleme ($f=7$), ardından uygun örnekleme ($f=4$) ve durum örnekleme ($f=3$) ile amaçlı örneklemenin ($f=3$) seçildiği görülmektedir. Ölçüt örnekleme ($f=2$) ve tesadüfi küme örnekleminin ($f=2$) tercih edildiği çalışmalar da bulunmaktadır. En az tercih edilen örnekleminin kolay örnekleme ($f=1$) ve seçkisiz örnekleminin ($f=1$) olduğu görülmektedir. Çalışmalarda çoğunlukla rastgele örnekleme kullanılmaktadır.

Tablo 11. Çalışma gruplarına ilişkin bulgular

Çalışma Grubu	Çalışmalar	f
Öğrenci	T2, T13, T15, T19, T20, T26, T28, T29, T34, T38, T41, T42, T43	13
Katılımcı	T7, T32, T36	3
Öğretmen	T6	1

Şekil 10. Çalışma gruplarına ilişkin veri görselleştirme grafiği

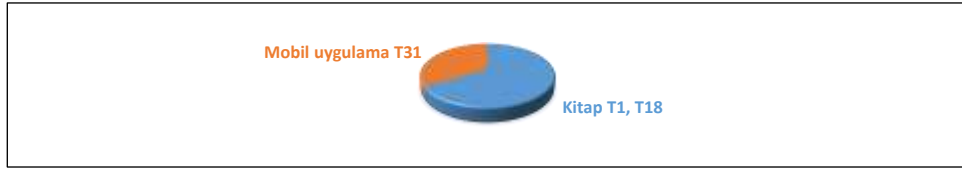

Tablo 11 ve Şekil 10'da lisansüstü çalışmaların çalışma grupları öğrenci ($f=13$), katılımcı ($f=3$) ve öğretmenler ($f=1$) ile oluşturulmaktadır. Çalışma grupları çoğunlukla öğrencilerden meydana gelmektedir.

Tablo 12. Veri kaynaklarına ilişkin bulgular

Veri Kaynağı	Çalışmalar	f
Kitap	T1, T18	2
Mobil uygulama	T31	1

Şekil 11. Veri kaynaklarına ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 12 ve Şekil 11'de lisansüstü çalışmaların veri kaynaklarının özellikle kitap ($f=2$), birinde ise mobil uygulama ($f=1$) olarak belirlendiği görülmektedir.

3.10. Veri Analiz Yöntemlerine İlişkin Bulgular

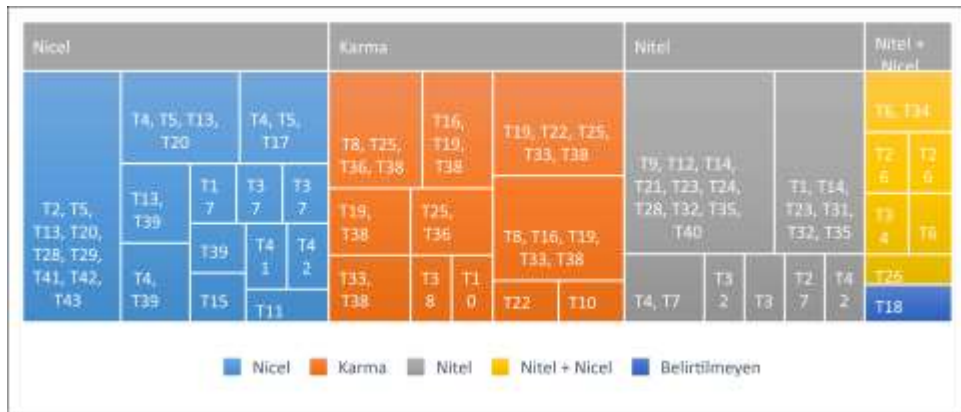
İncelenen lisansüstü çalışmaların veri analiz yöntemlerine ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 13).

Tablo 13. Çalışmaların veri analiz yöntemlerine ilişkin veriler

Analiz Yöntemleri	Çalışmalar	f	
Nicel	Bağımsız gruplar t-testi	T2, T5, T13, T20, T28, T29, T41, T42, T43	9
	Mann-Whitney U testi	T4, T5, T13, T20	4
	Wilcoxon işaretli sıralar testi	T4, T5, T17	3
	Kovaryans analizi (ANCOVA)	T13, T39	2
	Betimsel istatistik analiz	T4, T39	2
	Kruskal Wallis testi	T17	1
	Regresyon analizi	T37	1
	Tek yönlü kovaryans analizi (ANOVA)	T37	1
	Çok değişkenli kovaryans analizi (MANOVA)	T39	1
	Ki-kare analizi	T15	1
	Frekans analizi	T41	1
	Pearson korelasyon analizi	T42	1
	Yapısal eşitlik modeli	T11	1
	Toplam		28

Karma	Nitel	Mann-Whitney U testi	T8, T25, T36, T38	4
		Bağımsız gruplar t-testi	T16, T19, T38	3
		Tek yönlü kovaryans analizi (ANOVA)	T19, T38	2
		Wilcoxon işaretli sıralar testi	T33, T38	2
		Kruskal Wallis testi	T25, T36	2
	Nitel	Kovaryans analizi (ANCOVA)	T38	1
		Betimsel analiz	T10	1
		İçerik analizi	T19, T22, T25, T33, T38	5
		Betimsel analiz	T8, T16, T19, T33, T38	5
		Profil analizi	T22	1
		Belirtilmeyen	T10	1
		Toplam		27
Nitel	İçerik analizi	T9, T12, T14, T21, T23, T24, T28, T32, T35, T40	10	
	Betimsel analiz	T1, T14, T23, T31, T32, T35	6	
	İstatistiksel analiz	T4, T7	2	
	Tematik içerik analizi	T32	1	
	Doküman analizi	T3	1	
	Delphi tekniği	T27	1	
	Kritik olay yöntemi	T42	1	
		Toplam	22	
Nitel + Nitel	Nitel	Betimsel analiz	T6, T34	2
		Doküman incelemesi	T26	1
		Katılımcı gözlemi	T26	1
	Nitel	Örtüşmeyen veri yüzdesi indeksi	T34	1
		Belirtilmeyen	T6	1
		Frekans	T26	1
		Toplam	7	
		Belirtilmeyen	T18	1
		Toplam		1

Şekil 12. Veri analiz yöntemlerine ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 13 ve Şekil 12’de lisansüstü çalışmalara ait veri analiz türü seçiminin nicel ($f=28$), karma ($f=27$), nitel ($f=22$) ve nitel+ nicel ($f=7$) yöntemleriyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Bir çalışmanın ise analiz tekniği belirtilmemiştir ($f=1$).

Nicel yöntemler temasında bağımsız gruplar t-testi ($f=9$), Mann-Whitney U testi ($f=4$), Wilcoxon işaretli sıralar testi ($f=3$), kovaryans analizi (ANCOVA) ($f=2$), betimsel istatistik analiz ($f=2$), Kruskal Wallis testi ($f=1$), regreasyon analizi ($f=1$), tek yönlü kovaryans analizi (ANOVA) ($f=1$), çok değişkenli kovaryans analizi (MANOVA) ($f=1$), ki-kare analizi ($f=1$), frekans analizi ($f=1$), Pearson korelasyon analizi ($f=1$) ve yapısal eşitlik modeli ($f=1$) bulunmaktadır.

Karma yöntemin kullanıldığı çalışmalarda veri analizi için nicel boyutta Mann-Whitney U testi ($f=4$), bağımsız gruplar t-testi ($f=3$), tek yönlü kovaryans analizi (ANOVA) ($f=2$), Wilcoxon işaretli sıralar testi ($f=2$), Kruskal Wallis testi ($f=2$), kovaryans analizi (ANCOVA) ($f=1$) ve betimsel analiz ($f=1$); nitel boyutta ise içerik analizi ($f=5$), betimsel analiz ($f=5$), profil analizi ($f=1$) ve belirtilmemiş ($f=1$) analiz tekniklerinin bulunduğu görülmektedir.

Nitel yöntemlerin tercih edildiği temada içerik analizi ($f=10$), betimsel analiz ($f=6$), istatistiksel analiz ($f=2$), tematik içerik analizi ($f=1$), doküman analizi ($f=1$), Delphi tekniği ($f=1$) ve kritik olay yöntemi ($f=1$) kullanılmaktadır.

Nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı çalışmaların nitel boyutunda betimsel analiz ($f=1$), doküman incelemesi ($f=1$) ve katılımcı gözlemi ($f=1$); nicel boyutunda ise örtüşmeyen veri yüzdesi indeksi ($f=1$), frekans ($f=1$) ve tanımsız ($f=1$) bir çalışma bulunmaktadır. Bir çalışmada ise kullanılan yöntem belirtilmemiştir.

3.11. Ölçme ve Değerlendirme Araçlarına İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmaların ölçme ve değerlendirme araçlarına ilişkin bulgular ve açıklamalar şu şekildedir (Tablo 14).

Tablo 14. Çalışmalarda kullanılan ölçme ve değerlendirme araçlarına ilişkin veriler

Ölçme-Değerlendirme Araçları	Çalışmalar	<i>f</i>
☒ † Görüşme formu	T6, T8, T9, T14, T19, T20, T21, T22, T23, T24, T25, T28, T34, T35, T40, T41	16

	Anket	T7, T10, T11, T14, T15, T22, T26, T38, T36, T38, T39, T42	12
	Mülakat/ görüşme	T10, T12, T29, T32, T38, T42	6
	Gözlem formu	T14, T26, T34, T35, T38	5
	Bilgi formu	T4, T8, T22, T30	4
	Değerlendirme formu	T35	1
	Değerler ölçeği çocuk formu	T16	1
	Yaratıcı düşünce testinin şekilsel formu	T30	1
	Doküman analiz formu	T31	1
	Görev listesi	T26	1
	Yanlış analiz envanteri	T34	1
	Toplam		49
Ölçekler	Tutum ölçeği	T4, T5, T13, T17, T19, T33, T39, T41, T42	9
	Algı ölçeği	T19, T20, T25, T38	4
	Motivasyon ölçeği	T2, T13, T20	3
	Likert tipi ölçek	T27	1
	Zihin kuramı ölçeği	T37	1
	Kaygı ölçeği	T22	1
	Kullanılabilirlik ölçeği	T8	1
	Prozodik okuma ölçeği	T5	1
	Değerlendirme ölçeği	T42	1
	Görüş belirleme ölçeği	T24	1
		Toplam	
Testler	Başarı testi	T2, T5, T13, T19, T20, T22, T28, T39, T41, T43	10
	Kalıcılık testi	T20, T43	2
	Okuduğunu anlama testi	T17, T24	2
	Kavramsal anlama testi	T38	1
	Beceri testi	T38	1
	Yaratıcılık potansiyelinin ölçülmesi testi	T30	1
	Resim kelime testi	T37	1
	Kelime edinimi ölçme testi	T37	1
	Anlama becerisini ölçme testi	T37	1
		Toplam	
Notlar	Araştırmacı günlüğü notları	T10, T14, T34	3
	Sesli düşünme notları	T35	1
	Öğrenci günlükleri	T38	1
	Deney kayıtları	T26	1
	Toplam		6
	Belirtilmeyen	T1, T18	2
	Toplam		2

Şekil 13. Ölçme ve değerlendirme araçlarına ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 14 ve Şekil 13'te lisansüstü çalışmalarda kullanılan ölçme değerlendirme araçlarının temaları (f=49), ölçekler (f=23), testler (f=20), notlar (f=6) temaları altında toplandığı görülmektedir.

Formlar temasında görüşme formu (f=16), anket (f=12), mülakat/görüşme (f=6), gözlem formu (f=5), bilgi formu (f=4), değerlendirme formu (f=1), değerler ölçeği çocuk formu (f=1), yaratıcı düşünce testinin şekilsel formu (f=1), doküman analiz formu (f=1), görev listesi (f=1) ve yanlış analiz envanteri (f=1) bulunmaktadır. Bu temada en çok kullanılan veri toplama aracının görüşme formu olduğu görülmektedir.

Ölçekler teması altında tutum ölçeği (f=9), algı ölçeği (f=4), motivasyon ölçeği (f=3), likert tipi ölçek (f=1), zihin kuramı ölçeği (f=1), kaygı ölçeği (f=1), kullanılabilirlik ölçeği (f=1), prozodik okuma ölçeği (f=1), değerlendirme ölçeği (f=1) ve görüş belirleme ölçeği (f=1) yer almaktadır. Bu tema altında en çok kullanılan veri toplama aracı ise tutum ölçeğidir.

Testler temasında başarı testi (f=10), kalıcılık testi (f=2), okuduğunu anlama testi (f=2), kavramsal anlama testi (f=1), beceri testi (f=1), yaratıcılık potansiyelinin ölçülmesi testi (f=1), resim kelime testi (f=1), kelime edinimi ölçme testi (f=1) ve anlama becerisini ölçme testi (f=1) bulunmaktadır. Bu temada en çok kullanılan veri toplama aracı ise başarı testidir.

Notlar teması altında ise araştırmacı günlüğü notları ($f=3$), sesli düşünme notları ($f=1$), öğrenci günlükleri ($f=1$) ve deney kayıtları ($f=1$) yer almaktadır. İki çalışmaya ($f=2$) ait veri toplama aracı ise tespit edilememektedir.

3.12. Başvurulan Dijital Eğitsel Kitapların Web Sürümüne İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmalarda kullanılan dijital eğitsel kitapların web sürümüne ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 15).

Tablo 15. Çalışmaların web sürümüyle ilişkisine ait bulgular

Sürümü	Çalışmalar	f
1.0	T3, T5, T7, T13, T15, T17, T19, T20, T22, T23, T25, T27, T28, T29, T30, T33, T34, T39 T42	19
2.0	T2, T4, T8, T9, T10, T11, T12, T16, T24, T26, T31, T32, T35, T37, T38, T40, T41, T43	18
3.0	T1, T6, T14, T18, T21, T36	6

Şekil 14. Web sürümlerine ilişkin veri görselleştirme grafiği

Tablo 15'te çalışmaların üç kategori altında web sürümlerinin farklılaştığı anlaşılmaktadır. Çalışmalarda en fazla web 1.0 ($f=19$) ardından web 2.0 ($f=18$) kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca web 3.0'ın ($f=6$) kullanıldığı çalışmalar da yer almaktadır.

3.13. Sonuçlara İlişkin Bulgular

İncelenen lisansüstü çalışmaların sonuçlarına ilişkin bulgular ve açıklamaları şu şekildedir (Tablo 16).

Tablo 16. Çalışmaların sonuçlarına ilişkin bulgular

Sonuçlar	Çalışmalar	f	
Olumlu	Akademik başarıya etki	T2, T4, T22, T39, T41, T42, T43	7
	E-kitap değerlendirme	T12, T14, T22, T26, T32, T34, T40	7
	Öğrencinin okuma performansına etkisi	T14, T17, T23, T25, T34	5
	Derse etki	T6, T9, T10, T33	4
	Öğrenmeye etki	T6, T27, T29	3
	Motivasyona etki	T2, T6, T22	3
	Öğrenci tutumu	T5, T13, T24	3
	E-kitap kullanıcısı arasındaki ilişki	T1, T11	2
	Kalıcılığa etki	T21, T43	2
	Yaratıcılığa etki	T30	1
	Kaygıya etki	T22	1
	Değerler öğretimine etki	T16	1
	Kelime öğrenimine etki	T37	1
	Toplam		40
Nötr	Akademik başarıya etki	T13, T19, T20, T28	4
	E-kitap değerlendirme	T18, T31, T35, T36	4
	Öğrenci tutumu	T19, T41, T42	3
	Cinsiyet ve e-kitap ilişkisi	T15, T25	2
	Akıcı okuma ve okuma tutumu arasındaki ilişki	T5	1
	Motivasyona etki	T13	1
	Okuduğunu anlamaya etki	T24	1
	Beceri gelişimine etki	T38	1
	E-kitap statü ilişkisi	T25	1
	Öz yeterlilik inancına etki	T19	1
Toplam		19	
Olumsuz	E-kitap deneyimi/ farkındalığı	T7, T8	2
	Öğretim programıyla uyum	T3	1
	Sağlığa etki	T25	1
	Kitap değerlendirme	T21	1
Toplam		5	

Şekil 15. Çalışmaların sonuçlarına ilişkin veri görselleştirme grafiği

Olumlu						Nötr				Olumsuz
T2, T4, T22, T39, T41, T42, T43		T14, T17, T23, T25, T34		T6, T27, T29		T2, T6, T22		T13, T19, T20, T28		T7, T8
T12, T14, T22, T26, T32, T34, T40		T6, T9, T10, T33		T5, T13, T24		T3		T15, T25		T3
		T1, T11		T21, T43		T3		T13, T24		T25
				T2		T1		T19, T41, T42		T21
				2		6		T5		9
								T25		
								T1		
								9		

Tablo 16 ve Şekil 15’te çalışmaların sonuçlarına ilişkin veriler olumlu ($f=40$), nötr ($f=19$) ve olumsuz ($f=5$) olmak üzere üç temaya ayrılmaktadır. Sonuçların olumlu değerlendirildiği çalışmalarda akademik başarıya etki ($f=7$), e-kitap değerlendirme ($f=7$), öğrencinin okuma performansına etkisi ($f=5$), derse etki ($f=4$), öğrenmeye etki ($f=3$), motivasyona etki ($f=3$), öğrenci tutumu ($f=3$), e-kitap kullanıcı arasındaki ilişki ($f=2$), kalıcılığa etki ($f=2$), yaratıcılığa etki ($f=1$), kaygıya etki ($f=1$), değerler öğretimine etki ($f=1$) ve kelime öğrenimine etki ($f=1$) şeklinde sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Olumlu temasında en çok akademik başarıya etki ve e-kitap değerlendirmenin yer aldığı görülmektedir.

Nötr temasında akademik başarıya etki ($f=4$), e-kitap değerlendirme ($f=4$), öğrenci tutumu ($f=3$), cinsiyet ve e-kitap ilişkisi ($f=2$), akıcı okuma ve okuma tutumu arasındaki ilişki ($f=1$), motivasyona etki ($f=1$), okuduğunu anlamaya etkisi ($f=1$), beceri gelişimine etki ($f=1$), e-kitap statü ilişkisi ($f=1$) ve öz yeterlilik inancına etki gibi sonuçlar yer almaktadır. Nötr temasında çoğunlukla akademik başarıya etki ve e-kitap değerlendirme sonuçlarının bulunduğu görülmektedir.

Olumsuz temasında ise e-kitap deneyimi/farkındalığı ($f=2$), öğretim programıyla uyum ($f=1$), sağlığa etki ($f=1$) ve kitap değerlendirmeye ($f=1$) ilişkin sonuçlar bulunmaktadır. Bu temada e-kitap deneyimi/farkındalığına ilişkin sonuçların daha fazla yer aldığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de web tabanlı dijital eğitsel kitaplar üzerine gerçekleştirilen kırk üç lisansüstü tez tematik içerik analiziyle bütüncül bir bakış açısıyla incelenmiştir. Bu tezlerin yirmi dokuzunu yüksek lisans, on dördünü doktora tezleri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen tezlerin amaçları, gerçekleştirildikleri üniversiteler ve bilim dalları, yılları, uygulama süreleri, sınırlılıkları, bağımlı değişkenleri, araştırma yöntem ve desenleri, örnekleme ve çalışma grupları, derlenen verilerin analizi, ölçme ve değerlendirme araçları, dijital eğitsel kitapların web sürümleri ve sonuçları aşağıda paragraflar halinde verilmektedir.

Araştırmanın birinci alt probleminden elde edilen bulgular, çalışmaların genelde e-kitapların öğrenme üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapıldığını göstermektedir. Duran ve Topbaşoğlu (2015) çalışmalarında çoklu ortam öğeleriyle geliştirilen dijital etkileşimli kitapların öğrenmeyi ve öğrenci motivasyonunu olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Buna benzer olarak Öztürk ve Can’ın (2013) yaptığı çalışmada e-kitapların öğrenmeyi kolaylaştırdığı, bilgiler arası anlamsal bağ kurarak bilginin kalıcı olarak öğrenilmesini sağladığını tespit etmiştir. Anwas vd., (2018) ise elektronik kitapların metin ve görsel içeriğin yanında ses, animasyon ve simülasyon öğeleriyle öğrenmeyi kolaylaştırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bunlar çalışmanın birinci alt problemine ilişkin sonuçları desteklemektedir.

Araştırmanın ikinci alt probleminden elde edilen bulgular, çalışmaların çoğunlukla Gazi Üniversitesi’nde hazırlandığını göstermektedir. Bu sonuç, Gülme ve Kocaman Karoğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonucuyla aynı doğrultudadır. Gazi Üniversitesi 1926 yılında kurulmuş Türkiye’nin en büyük üniversitelerinden biridir (Süer vd., 2005). Gazi Üniversitesi’nin geliştirdiği e-öğrenmeyi destekleyici sistemlerin aktif bir yapıya sahip olması (Toplu ve Gökçearsan, 2012) dijitalleşmenin eğitimi geliştirdiğini göstermektedir. Gazi Üniversitesi’nin ardından Hacettepe Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Uşak Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi’nde de yakın sayıda çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt probleminden elde edilen bulgular, çalışmaların çoğunlukla Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi (BÖTE) Bilim Dalında gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu sonuç, Gülme ve Kocaman Karoğlu (2022) ile Özer ve Türel (2015) tarafından yürütülen çalışmaların sonuçlarıyla desteklenmektedir. Çalışma, BÖTE öğretmen adaylarının e-kitaplara karşın metaforlarının olumlu olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın dördüncü alt probleminden elde edilen bulgularda çalışmaların en fazla 2019 yılında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte çalışmaların yıllara göre dağılımı düzensizdir. Çalışmalar, 2007- 2012 yılları arasında stabil iken, 2013 - 2015 yılları arasında artmaktadır. 2016 ve 2017 yıllarında çalışmalarda azalma görülürken, 2018 ve 2019 yıllarında artış tespit edilmiştir. 2020 ve 2021 yıllarında tekrar azalma meydana gelmekte, 2022 yılında ise çalışmaların sayısında artış gözlenmektedir. Kıpçak (2019) yaptığı çalışmada elektronik kitap kullanımının 2007’de insanların dikkatini çekmeye başladığını, 2009 yılında “hiperkitap” adıyla Türkçe çevrimiçi kütüphanenin oluşturulduğunu ve 2010 yılında dijital platformda elektronik kitap satışlarının başladığını belirtmektedir. Özellikle üniversiteler ve dünyadaki bilimsel çalışmaları takip etmek adına elektronik kitap kullanımının gün geçtikçe arttığına vurgu yapmaktadır. Fakat bu sonuç incelenen çalışmaların yıllara dağılımının düzensiz olmasıyla çelişmektedir. Bunda özellikle COVID-19 pandemisinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yurt dışında eğitsel e-kitaplar üzerine gerçekleştirilen çalışmalar Google Akademik veri tabanından incelendiğinde 2010 yılından itibaren düzenli bir artışın, 2016 yılında ise bir yoğunluğun olduğu görülmektedir. Küresel eğitsel dijital kitap trendindeki bu artışın Türkiye’deki bilimsel çalışmaları 2017 yılında etkileyerek 2018 yılındaki artışa neden olduğu düşünülmektedir. 2022 yılındaki düşüş ise veri tabanlarında henüz taranmayan yayınlardan kaynaklanmaktadır (Google Scholar, 2023).

Araştırmanın beşinci alt probleminden elde edilen bulgular, çalışmaların bir kısmında deneysel bir süreç yürütülmesine rağmen uygulama sürelerinin çoğunlukla belirtilmediğini, belirtilenlerde ise uygulamanın genelde üç hafta sürdüğünü

göstermektedir. Bu sonuç Gülme ve Kocaman Karoğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarıyla benzerdir.

Araştırmanın altıncı alt probleminden elde edilen bulgularda çalışmaların sınırlılıklarının çoğunlukla idari sınırlardan ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Bunda bilimsel çalışmaların örneklem ve çalışma gruplarının etkili olduğu ve bu nedenle genelde yerel düzeyde gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Bununla birlikte farklı web sürümlerine ait dijital kitapların zamana ve mekâna bağlı kalmaksızın küresel erişime açık olduğu da unutulmamalıdır (Tian ve Martin, 2010).

Araştırmanın yedinci alt probleminden elde edilen bulgular, çalışmaların bağımlı değişkenlerinin nitel ve nicel olarak iki temada sınıflandırıldığını; çalışmalarda bağımlı değişkenin nicel olarak akademik başarı; nitel olarak ise dijital eğitsel kitaplara ilişkin görüşlerin en çok tercih edildiğini göstermektedir. Alevli'nin (2014) yaptığı bir çalışmada dijital eğitsel kitaba kullanımının öğrencilerin anlama, okuma hızı, yorumlama ve değerlendirme gibi becerilerini çoğunlukla geliştirdiği; Çelik vd., (2019) yaptığı çalışmada Açık Öğretim öğrencilerinin e-kitapları; erişebilme, güncelleyebilme, kopyalayabilme ve saklayabilme yönünden geleneksel kitaplarla karşılaştırıldığında daha kullanışlı olduğunu tespit etmeleri; Lim ve arkadaşlarının (2020) gerçekleştirdiği bir çalışmada ise öğrencilerin öğrenme ortamında etkileşimli elektronik kitap gibi materyal kullanımının öğrencilerin dikkatini çekme ve akademik başarıyı artırdığı sonucuna ulaşmaları çalışmanın yedinci alt probleminden elde edilen sonucu desteklemektedir.

Araştırmanın sekizinci alt probleminden elde edilen bulgularda çalışmalarda en çok nicel yöntemlerin altında deneysel desenlerin tercih edildiği görülmektedir. Fakat Taylor ve Turijullo (2001), son 20 yılda yapılan çalışmalarda çoğunlukla nitel araştırma yaklaşımlarının kullanıldığını ifade etmektedir. Bu çalışmada incelenen çalışmalarda nitel yöntemlerin de yoğun bir şekilde uygulandığı anlaşılmaktadır. Bunda nitel araştırma yaklaşımlarında veri toplamada kullanılan açık uçlu sorular ile katılımcıların kendilerini daha iyi ifade edebilmeleri ve bu durumun araştırma geçerliğini artırması yer almaktadır (Mack vd., 2005). Çalışmalarda en az karma

desene başvurulduğu da görülmektedir. Karma araştırma yönteminin nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılmasıyla araştırmanın güvenilirliğini artırdığı (Tunalı, Gözü ve Özen, 2016) göz önünde bulundurulduğunda ileride hazırlanacak çalışmalarda karma yöntemin kullanılması önerilmektedir.

Araştırmanın dokuzuncu alt probleminden elde edilen bulgular, çalışmaların örnekleme seçiminin çoğunlukla rastgele örnekleme yöntemiyle; çalışma gruplarının öğrencilerle ve veri kaynaklarının kitaplarla oluşturulduğunu açıklamaktadır. Rastgele örnekleme yöntem örneklemeyi oldukça basit bir hale getirdiğinden tercih edilmektedir. Bu örneklemede tüm birimler listelenir ve rastgele seçilir böylelikle tüm birimler seçilmede eşit şansa sahiptir. Uygulamada evren büyük ve karmaşık olmadığına hem seçme ve değerlendirme işlemi kolay olur hem de örnekleme hatası kolay hesaplanmaktadır (Kılıç, 2013). Rastgele örnekleme yönteminin araştırmacılar tarafından bu nedenle tercih edildiği düşünülmektedir. Ayrıca çalışma gruplarına ilişkin elde edilen sonuç ise Gülme ve Kocaman Karoğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonucuyla desteklenmektedir.

Araştırmanın onuncu alt probleminden elde edilen bulgular, çalışmaların veri analizinde çoğunlukla nicel veri analiz yöntemleri ile bağımsız gruplar t-testinin tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte karma yöntem altında nicel ve nitel analiz yöntemleriyle ifade edilen kategorilerin nicel boyutunu Mann-Whitney U ve bağımsız gruplar t-testi; nitel boyutunu ise betimsel ve içerik analizi oluşturmaktadır. Nicel yöntemlerin tercih edildiği çalışmalarda örneklem grubunun büyüklüğü, çalışmaların geçerliliğini ve güvenilirliğini belirlemektedir (Günay ve Aydın, 2015). Bu durum çeşitli çalışmalarda nitel araştırma yönteminin yoğunlukla kullanılmasının nedeni olarak görülmektedir. İncelenen çalışmalarda karma yöntem altındaki yaklaşım ve desenler nitel ve nicel yaklaşımlardaki analiz türleriyle benzerlik göstermektedir. Karma araştırma yöntemi nitel ve nicel yöntemlerin güçlü yönlerini birleştirerek çalışmanın güvenilirliğini artırdığından son zamanlarda fazlaca tercih edilmektedir (Alkan, Şimşek ve Erbil, 2019).

Araştırmanın on birinci alt probleminden elde edilen bulgularda çalışmalarda çoğunlukla formların kullanıldığını; bunlardan ise görüşme formu ile anketlerin tercih edildiği görülmektedir. Sosyal bilimlerde en çok başvurulan araştırma yönteminin görüşme olması (Yıldırım ve Şimşek, 2013) ve bu sayede katılımcılara yöneltilen kısa soruların okuyucuyu yormaması ve ilginin azalmaması (Braun vd., 2021) bu sonucu desteklemektedir. Ayrıca Gülme ve Kocaman Karoğlu (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları da bu bulguyla aynı doğrultudadır.

Araştırmanın on ikinci alt probleminden elde edilen bulgular, çalışmalarda başvurulan dijital eğitsel kitapların web sürümünün genellikle web 1.0 ve 2.0'ı olduğunu, web 3.0'ın ise çok fazla tercih edilmediğini göstermektedir. Web 1.0 etkileşimsiz (Kapan ve Üncel, 2020; İneç, 2017), web 2.0 etkileşimi, web 3.0 ise semantik zekayı ifade etmektedir (İneç, 2017; İneç ve Akpınar, 2017). Karaman vd., (2008) yaptığı bir çalışmada web 2.0 sürümünün eğitimin tüm seviyelerinde kullanıldığını fakat lisans düzeyinde yoğunluk kazandığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Özer ve Türel (2015) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada klasik metin formatı olarak sunulan e-kitaba kıyasla etkileşimli e-kitabın kullanıcıların daha fazla ilgilerini çektiği sonucuna ulaşmaları araştırmanın bu sonucunu desteklemektedir. Bunlar çalışmanın on ikinci probleminden elde edilen sonucun web 2.0 ile ilgili kısmını desteklemektedir. Ancak web 1.0 sürümünün halen kullanılıyor olması lisansüstü çalışmalarda kullanılan dijital eğitsel kitapların etkileşimsiz bir yapıda olduğunu göstermektedir. Web 3.0 sürümündeki çalışmaların az sayıda olması ise web 3.0'ın anlamsal yapısı ve yeni bir teknoloji olması ile açıklanmaktadır (İneç, 2022). Ayrıca web 3.0'ın sosyal web yapısının nesnelerin interneti gibi kavramlarla uyumlu olma çabası yazarları henüz tam bir yayıncı pozisyonuna erdirmemesi (Tian ve Martin, 2010) web 3.0 teknolojisinin en popüler dönemine ulaşmadığını göstermektedir.

Araştırmanın on üçüncü alt probleminden elde edilen bulgularda çalışmaların sonuçlarının genelde dijital eğitsel kitapların akademik başarıya

etkisinin olumlu olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Özekinci ve Öztay (2022) yaptığı bir çalışmada öğretmenlerin, e-kitap vasıtasıyla öğrencilere çoklu ortam desteği sağlanmasının öğrencinin derse aktif katılımını sağladığını, öğrenmeyi kalıcı ve eğlenceli hale getirdiğini, tekrar etme ve not alma gibi avantajlar sağlayarak öğrencinin başarısını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Masa'deh vd., (2022) ise gerçekleştirdikleri bir çalışmada elektronik kitapların öğrencinin akademik başarısını olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Ulaşılan bu sonuçlar çalışmanın on üçüncü alt problemine ilişkin sonuçları desteklemektedir.

Kaynakça

- A'yun Q., Rusilowati, A., ve Lisdiana, L. (2020). Improving students' critical thinking skills through the STEM digital book. *Journal of Innovative Science Education*, 9(2), 237-243.
- Abdulrahman, M.D., Faruk, N., Oloyede, A.A., Surajudeen-Bakinde, N.T., Olawoyin, L.A., Mejabi, O.V., Imam-Fulani, Y.O., Fahm, A.O. ve Azeez, A.L. (2020). Multimedia tools in the teaching and learning processes: A systematic review. *Heliyon*, 6(11), 1-14. DOI:10.1016/j.heliyon.2020.e05312.
- Akgöz, S., Ercan, İ. ve Kan, İ. (2004). Meta-analizi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 30(2), 107-112.
- Alevli, O. (2014). *Ekranda okumanın 8. Sınıf öğrencilerinde anlamaya etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan Erbil, B. (2019). Karma yöntem: Öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 559-582.
- Anwas, E. O. M. ve Jakawarsihna, I. (2018). Middle school student behavior in the utilization of electronic boks. *International Symposium on Open, Distance, and E-learning*, 1(1), 62-71.
- Braun, V., Clarke, V. Boulton, E. Davey, L. ve McEvoy, C. (2021) The online survey as a qualitative research tool. *International Journal of Social Research Methodology*, 24(6),641-654.
- Bus, A. G., Neuman, S. B. ve Roskos, K. (2020). Screens, apps and digital boks for young children: the promise of multimedia. *AERA Open*, 6(1), 1-6.
- Cabı, E. (2016). Dijital teknolojiye yönelik tutum ölçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3), 1229-1244.
- Chrastina, J. (2018). Meta-synthesis of qualitative studies: background, methodology and applications. *NORDSCI*.
- Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(174).
- Çelik, E., Arslan, M. ve Yıldırım, S. (2020). Açıköğretim öğrencilerinin e-kitap kullanımının incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 333-347.

- Davis, N. (1997). *Strategies for staff and institutions*. İçinden Somekh, B. ve Davis, N. *Using information technology effectively in teaching and learning: Studies in pre-service and in-service teacher education*. Cambridge: Psychology Press.
- Duran, E. ve Topbaşoğlu, N. (2015). Dijital- etkileşimli öyküleyici metinler ve anlama. *Electronic Turkish Studies*, 10(11).
- Elkatmış, M. (2021). Üniversite öğrencilerinin e-kitap okuma alışkanlıkları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(4), 1081- 1101.
- El-Saghayer, K. (2005). *The effect of multimedia annotation modes on L2 vocabulary acquisition: A comparative study*. İçinden Y. Zhao. *Research in technology and second language learning: developments and directions (ss.133-163)*. Connecticut: Information Age Publishing.
- Erdoğan Coşkun, A. (2021). Eğitimde dijitalleşmenin oluşturduğu sosyo-kültüreliliğin öğretmenin rolüne etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 53(53).
- Fuady, R., ve Mutalib, A. A. (2019). Audio-visual media in learning. *Journal of K6 Education and Management*, 1(2), 1-6. <https://doi.org/10.11594/jk6em.01.02.01>
- Google Scholar (2023) [https://scholar.google.com/scholar?q="educational+e-books"&hl=tr&as_sdt=0%2C5&as_ylo=&as_yhi=](https://scholar.google.com/scholar?q=)
- Günay, R. ve Aydın, H. (2015). Türkiye’de çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmalarda eğilim: Bir içerik analizi çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 40 (178).1-22.
- Hakkari, F., Yeloğlu, T., Tüysüz, C. ve İlhan, N. (2017). Zenginleştirilmiş kitap (z-kitap) kullanımı için dokuzuncu sınıf kimya dersi “kimyasal türler arası etkileşimler” ünitesi ile ilgili materyal geliştirme ve geliştirilen materyalin etkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 42(192). 327-348.
- Harris, J. Mishra, P. ve Koehler, M. (2009). Teachers’ technological pedagogical content knowledge and learning activity types. *Journal of Research on Technology in Education*, 41(4). 393-416, DOI: 10.1080/15391523.2009.10782536.
- Hastuti, S., ve Rakhmawati, A. (2023). Short Story Writing Learning Based on Local Wisdom with Digital Book Media for University Students. *International Journal of Instruction*, 16(1). 821-832.
- Huang, YM., Shadiev, R., Sun, A. vd. (2017). A study of the cognitive diffusion model: facilitating students’ high level cognitive processes with authentic support. *Education Tech Research Dev*. 65, 505–531. <https://doi.org/10.1007/s11423-016-9475-0>
- İneç, Z. F. (2012). *Web based geographical information system application in social studies education*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, Türkiye.
- İneç, Z. F. (2017). *The effectiveness of geo-media assisted authentic learning environment on learning on the social studies lessons*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, Türkiye.
- İneç, Z. F. (2020). *Otantik öğrenme*. İçinden Kozikoğlu, İ. (Ed.), *Eğitimde güncel yaklaşımlar (ss.17-38)*, Ankara: Pegem Akademi.
- İneç, Z. F. (2021). *Otantik öğrenme modeli*. İçinden S. Polat ve B. Aksoy. (Ed.), *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretiminde çağdaş öğrenme ve öğretme yaklaşımları (ss.93-114)*, Ankara: Pegem A.
- İneç, Z. F. (2022). *Sosyal bilgiler ders kitapları ve dijital entegrasyon*. İçinden Akbaba, B. ve Kaymakçı, S. (Ed.), *Sosyal bilgiler ders kitabı inceleme ve tasarım kılavuzu (ss.241-272)*. Ankara: Pegem Akademi.

- İneç, Z. F. ve Akpınar, E. (2018). Authentic social studies teaching: the effect of semantic geo-media material on learning. *Review of International Geographical Education Online*, 8(2), 273-310.
- Kapan, K. ve Üncel, R. (2020). Gelişen web teknolojilerinin (web 1.0- web 2.0- web 3.0) Türkiye turizmine etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 276-289.
- Karaman, S., Yıldırım, S. ve Kaban, A. (2008). Öğrenme 2.0 yaygınlaşıyor: web 2.0 uygulamalarının eğitimde kullanımına ilişkin araştırmalar ve sonuçları. *XIII. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri*, 22-23.
- Kılıç, S. (2013). Örneklemeye yöntemleri. *Duygudurum Bozuklukları Dergisi*, 3 (1), 44-6.
- Kıpçak, H. (2019). Türkiye'de bilginin toplumsallaşmasında elektronik yayınların rolü. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, (12), 62-79.
- Lim, B. C. Y., Liu, L. W. L. ve Chian- Hou, C. (2020). Investigating the effects of interactive e-bok towards academic achievement. *Asian Journal of University Education*, 16(3), 78-88.
- Lin, M. H., Chen, H. C. ve Liu, K. S. (2017). A study of the effects of digital learning on learning motivation and learning outcome. *EURASIA Journal of Mathematics Science and Technology Education*, 13(7), 3553-3564.
- Mack, N., Woodson, C., MacQueen, K., Guest, G. ve Namey, E. (2005). *Qualitative research methods: a data collector's field guide*. Family Health International (FHI), USA. 1-12.
- Madrakhimova, M. T. (2023). The role of information technology in the teaching of biology. *Kokand State Pedagogical Institute*.
- Masa'deh, R., Alhadid, I., Abu- Taieh, E., Khwaldeh, S., Alrowwad, A. ve Alkhaldeh, R.S. (2022). Factors influencing students' intention to use e-textbooks and their impact on akademik achievement in bilingual environment: an empirical study Jordan. *Information*, 13(5), 233.
- McCrow, R. H. (2014). *There is an app for that: uses of print and digital materials in the lives of three preschoolers*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Güney Karolina Üniversitesi.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. ThousandOaks, CA: Sage Publications.
- Öngöz, S. (2020). *Dijital ders kitaplarının geliştirilmesi ve öğrenme ortamlarında kullanımı*. İçinden Keleş, E. ve Kokoç, M. (Ed.), *Güncel öğrenme teknolojileri ve materyal tasarımı* (ss.1-37). Ankara: Pegem Akademi.
- Özekinci, O. ve Öztay, E. S. (2022). Fen bilimleri öğretmenlerinin etkileşimli e-kitap kullanımına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(Özel Sayı), 131-154.
- Özenç, E. ve Akın, E. (2020). Okuduğunu anlama ve akılda tutma becerileri bakımından baskı ve dijital kitap okumanın karşılaştırılması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(25),40-50.
- Özer, S. (2015). *ARCS motivasyon modeline göre geliştirilen etkileşimli e-kitapların öğrencilerin akademik başarıları, matematik kaygıları ve motivasyonlarına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Özer, S. ve Türel, Y. K. (2015). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının e-kitap ve etkileşimli e-kitap kavramına ilişkin metaforik algıları. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(2), 1-23.

- Öztürk, E. ve Can, I. (2013). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin elektronik kitap okumaya ilişkin görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171(171), 137-153.
- Parker, G. (2017). *The use of e-readers for secondary literacy and reading motivation*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Güney Karolina Üniversitesi.
- Raja, R. ve Nagasubramani, P. C. (2018). Impact of modern technology in education. *Journal of Applied and Advanced Research*, 3(1), 33-35.
- Ren, Z., Uosaki, N., Kumamoto, E., Liu, G. Ve Yin, C. (2017). Improving teaching materials through digital book reading log. *2017 International Conference on Advanced Technologies Enhancing Education (ICAT2E 2017)*, 90-96.
- Robin, B. R. (2008). Digital storytelling: a powerful technology tool for the 21st century classroom. *Theory Into Practice*, 47(3), 220-228.
- Rohman, M., Sudjimat, D. A., Sugandi, M. ve Nurhadi, D. (2019). Developing an interactive digital book to improve the technical drawing abilities of mechanical engineering students. *Global Journal of Engineering Education*, 21(3), 239-244.
- Subba Rao, S. (2004). Electronic book technologies: an overview of the present situation. *Library Review*, 53(7), 363-371.
- Suwarno, W., Muhdi, M., Indriati, W. T., Achmad, B. Ve Nur, C. (2020). Digital book desing with a contextual approach to citizenship Education courses. *2nd International Conference on Education and Social Science Research (ICESRE 2019)*, 190-193.
- Süer, İ., Kaya, Z., Bülbül, H. İ., Karaçanta, H., Koç, Z. ve Çetin, Ş. (2005). Gazi Üniversitesi'nin uzaktan eğitim hizmeti. *Türk Online Eğitim Teknolojileri Dergisi*, 4(1), 107-113.
- Şanal, A. (2016). *Ders kitabı olarak z-kitap kullanımının okuduğunu anlamaya etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Taylor, B. C. ve Trujillo, N. (2001). *Qualitative research methods. The new handbook of organizational communication: Advances in theory, research, and methods*, 161-194.
- Temir, A. (2019). *Dijital çocuk yayınlarının çocukların öğrenmesi üzerinde etkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tian, X. ve Martin, B. (2010). Digital Technologies for Book Publishing. *Pub Res Q* 26, 151–167. <https://doi.org/10.1007/s12109-010-9164-5>
- Toplu, M. ve Gökçearsan, Ş. (2012). E-öğrenmenin gelişimi ve internetin eğitim sürecine yansımaları: Gazi üniversitesi örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(3), 501-535.
- Tunalı, S. B., Gözü, Ö. ve Özen, G. (2016) Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması “karma araştırma yöntemi”. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24(2), 106-112.
- Türk, N. (2021). *Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmen ve yöneticilerin eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin yeterlilik düzeylerinin incelenmesi (Şanlıurfa örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Wegerif, R. (2007). *Dialogic education and technology: Expanding the space of learning*. Devon: Springer Science & Business Media.
- Wijaya, H.D., & Devianto, Y. (2019). Application of multimedia in basic English vocabulary learning with the ADDIE Method. *International Journal of Computer Techniques*. 6(1). 57-63.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zeidler, D.L., Sadler, T.D., Simmons, M.L. ve Howes, E.V. (2005), Beyond STS: A research-based framework for socioscientific issues education. *Science Education*, 89. 357-377. <https://doi.org/10.1002/sce.20048>.

Ek 1. İncelenen tezler

- Akkaya Alıcı, Y. (2022). *Okul öncesi çocuklar için e-kitap ile bütünleştirilmiş sürdürülebilirlik eğitimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Aşkın, O. (2016). *Okul öncesi eğitimde dijital çocuk kitabı uygulamalarının görsel iletişim sorunları ve uygulama önerisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bal Çetinkaya, K. (2015). *Elektronik kitap destekli matematik öğretiminin 5. sınıf öğrencilerinin akademik başarısına, kalıcılığa, ders kitabı algısına etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baştemur Kaya, C. (2013). *6. sınıf sosyal bilgiler dersi için geliştirilen etkileşimli elektronik kitabın öğrenci başarısı üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Boynukara, M. (2019). *Etkileşimli e-kitap oluşturulması, öğretmen adaylarının gelecekte etkileşimli e-kitap kullanımı hakkındaki düşünceleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Bozkurt, A. (2018). *Açık ve uzaktan öğrenmeye yönelik etkileşimli e-kitap değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Budiyar, S. (2018). *Fatih Projesi kapsamındaki Z-kitap uygulamasının 7. sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutum, motivasyon ve başarısına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Cingi, M.A. (2022). *Etkileşimli kitap okuma etkinliklerinin 60-72 aylık çocukların yaratıcılıklarına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cirit, A.E. (2017). *İnteraktif eğitim sürecinde elektronik ders kitaplarının öğrenmeye etkisi (Özel okullar ve devlet okulları karşılaştırması)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dağlı, M. (2014). *Fatih Eğitim Projesi kapsamında hazırlanan Z-kitapların göz izleme ve geçmişe dönük sesli düşünme teknikleri ile kullanılabilirliğinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Daş, A. (2019). *Etkileşimli elektronik kitap kullanım sürecinin bilgi sistemleri beklenti onaylama modeliyle incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Demirel Uzun, F. (2019). *Okul öncesi çocuklarına yönelik etkileşimli elektronik kitaplar için tasarım kurallarının belirlenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dügeroğlu, M. (2022). *Elektronik kitaplarla yapılan serbest okuma etkinliklerinin, ilkökul birinci sınıf öğrencilerinin akıcı okuma becerileri ile okuma tutumuna etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

- Erdoğdu, E. (2020). *Açık ve uzaktan öğrenmede bulut tabanlı ve iş birliğine açık e-kitapların etkileşim boyutunun incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Erkal, E. (2020). *Halk kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin e-kitap farkındalığı ve kullanımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karatekin üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Ertan Özen, N. (2015). *Dijital ve etkileşimli İngilizce öykülerin 5. sınıf öğrencilerinde okuduğunu anlamaya etkisinin araştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Uşak.
- Ertan Özen, N. (2020). *Dijital hikâye oluşturma ortaokul 7.sınıf öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerisine katkısı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak.
- Güler, E. (2022). *Dijital kitaplarda sinemagraf tekniği ile hareketli görüntü tasarımı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya.
- Gülmez, A. ve Kocaman Karoğlu, A. (2022). Elektronik kitap konusunda Türkiye’de 2006-2020 yılları arasında tamamlanmış lisansüstü tez çalışmalarının incelenmesi. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi (BEST Dergi)*, 6(1), 32-52.
- Güney, Z. (2007). *Etkileşimli elektronik kitapla öğretimin öğrenci başarısına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hakkari, F. (2016). *Zenginleştirilmiş kitap (z- kitap) kullanımı için 9. sınıf Kimya dersi "Kimyasal Türler Arası Etkileşimler" ünitesi ile ilgili materyal geliştirme ve geliştirilen materyalin etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü, Hatay.
- Halat, A.A. (2017). *5-6 yaş grubu çocuklara paylaşma, iş birliği ve sorumluluk değerlerinin kazandırılmasında etkileşimli kitap okuma tekniğinin etkililiğinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kardeş, A. (2020). *Robotik kodlama öğretimine yönelik zenginleştirilmiş e-kitap geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Afyon.
- Kayak, S. (2014). *Tablet bilgisayar için geliştirilen etkileşimli e-kitabın öğrencilerin akademik başarısına ve tutumuna etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kirişçiğil Doğan, F. (2012). *Okul öncesi dönemde masal öğretiminde insancıl (hümanist) ve teknolojik (e-kitap) yöntemlerinin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kuptan, C. (2019). *Basılmış ve etkileşimli elektronik teknik kılavuzların eğitimde kullanımını karşılaştıran görüşler: bir temel nitel araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Mollamehmetoğlu, M. Z. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin elektronik ders kitabı tasarım tercihlerinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Ormancı, Ü. (2018). *Rehberli araştırma-sorgulama yaklaşımına uygun web destekli fen materyalinin etkililiğinin değerlendirilmesi: Z-kitap örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

- Oruçoğlu, İ.P. (2015). *Z-kitap geliştirme kriterlerinin derlenmesi ve bu kriterlere göre güncellenen bir z-kitabın değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Öngöz, S. (2011). *Eğitim fakültelerinde okutulan gelişim ve öğrenme dersine yönelik hazırlanan bir elektronik kitabın değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Özçelik, F. (2019). *Nesne tabanlı programlamaya yönelik etkileşimli e-kitap tasarımı ve kullanıcı deneyiminin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özer Şanal, S. (2020). *Fabl animasyon içerikli işbirlikli e-kitabın özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin okuma performansına etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özer, S. (2015). *ARCS motivasyon modeline göre geliştirilen etkileşimli e-kitapların öğrencilerin akademik başarıları, matematik kaygıları ve motivasyonlarına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Öztürk, I. (2014). *İlköğretim sınıf öğretmenlerinin elektronik kitap algıları ve ilköğretim 5.sınıf öğrencilerinin elektronik kitap ile ilgili görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Sarı, B. (2018). *Elektronik hikâye kitaplarının farklı sosyo-ekonomik düzeyden gelen 4-6 yaş çocukların anlamlı kelime edinimleri üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Şanal, A. (2016). *Ders kitabı olarak z-kitap kullanımının okuduğunu anlamaya etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Şarman, M. (2019). *Yetişkin eğitimine yönelik bir elektronik kitap geliştirilmesi ve kullanıcı görüşlerinin alınması: Ordu örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Tok, M. Ç. (2019). *Açık ve uzaktan öğrenmede yararlanılan etkileşimli e-kitaplarda yer alan videoların incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Tokay, A. (2022). *Ortaokul matematik e-kitaplarının matematik öğretim programı hedeflerine göre incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Topbaşoğlu, N. (2015). *Dijital ve etkileşimli öyküleyici metinlerin okuduğunu anlamaya etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Topuz İn, B. (2021). *4-6 yaş çocuklarına yönelik interaktif e-kitap içerikli mobil uygulamaların görsel tasarım sorunları ve bir masal kitabı uygulaması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Urfalı Dadandı, P. (2016). *Türkçe öğretiminde elektronik ders kitabı kullanmanın başarı, öz yeterlik inançları ve tutuma etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uzun, A. (2022). *Ortaokul fen bilimleri dersinde etkileşimli elektronik kitap kullanımının öğrenci başarısına ve motivasyonuna etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Yıldırım, G. (2014). *Tablet bilgisayarlaraya yönelik geliştirilen e-kitapların video ile zenginleştirilmesi süreci: bir tasarım tabanlı araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yıldırım, Ö., Kurşun, E. ve Göktaş, Y. (2015). Bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda yapılan hizmet içi eğitimlerin niteliğini etkileyen faktörler. *Eğitim ve Bilim*, 40(178). DOI:10.15390/EB.2015.4137.

Extended Abstract

This research aims to analyze the postgraduate studies focusing on the development or evaluation of web-based platforms that are considered as digital educational books in Turkey. The aims of the studies determined in this direction, the universities, disciplines, years, application periods, limitations, dependent variables, preferred methods and patterns, sample, study groups and data sources, data analysis methods, measurement and evaluation tools, web versions of digital books and research analyzed in terms of thirteen sub-problems. In line with the purpose of the research, graduate studies with specified parameters such as e-book, d-book, z-book were accessed from Council of Higher Education (CoHE) National Thesis Center. A total of 43 theses, 29 master's and 14 doctoral theses, which were evaluated with the Web-Based Digital Book Checklist (WTDKKL) created by the researchers, constituted the data source of the study. The studies were evaluated with thematic content analysis (meta-analysis), one of the qualitative research approaches, in order to interpret them from a critical point of view. These findings are as follows:

In the first sub-problem of the research, the aims of the studies were examined. The findings show that the aims of the studies are generally to examine the effect of e-books on learning. In the second sub-problem of the research, the universities where the studies were prepared were examined. As a result of the findings, it was determined that the studies were mostly prepared in Gazi University, followed by Hacettepe University, Uşak University and Anadolu University. In the third sub-problem of the research, the distribution of the studies to the branches of science was examined. The findings showed that the studies focused on Computer and Instructional Technologies Education (CEIT). In the fourth sub-problem of the research, the distribution of the studies over the years was examined. As a result of the findings, it was determined that the most of the studies were carried out in 2019 and the distribution over the years was irregular. In the fifth sub-problem of the research, the implementation times of the studies were examined. It was observed that the experimental implementation process of the studies mostly lasted three weeks. In the sixth sub-problem of the research, the limitations of the studies were examined. As a result of the findings, it is seen that the limitations of the studies are mostly determined as administrative boundaries, so the studies are generally carried out at the local level. In the seventh sub-problem of the research, the dependent variables of the studies were examined. As a result of the findings, it was determined that the dependent variables of the studies were classified in two themes as qualitative and quantitative; academic achievement as the dependent variable in studies; qualitatively, it was understood that the views on the digital educational books were the most preferred. In the eighth sub-problem of the research, the methods and designs of the studies were examined. As a result of the findings, it was determined that the experimental design, which is one of the quantitative methods, was used most in the studies, but qualitative and mixed approaches were also preferred intensely, but it was determined that the least qualitative + quantitative approaches were used. In the ninth sub-problem of the research, the

sampling, study groups and data sources of the studies were examined. As a result of the findings, the sampling selection of the studies was mostly by random sampling method; It was seen that study groups were formed with students and data sources were created with books. In the tenth sub-problem of the research, the data analysis methods of the studies were examined. As a result of the findings, it was determined that mostly quantitative data analysis methods and independent groups t-test were preferred in the data analysis of the studies; the quantitative dimension of the categories expressed by quantitative and qualitative analysis methods under mixed method, Mann-Whitney U and independent groups t-test; it has been determined that the qualitative dimension consists of descriptive and content analysis. In studies where qualitative approaches were adopted, content analysis was mostly carried out. In the eleventh sub-problem of the research, the assessment and evaluation tools of the studies were examined. As a result of the findings, it was determined that forms were mostly used in the studies; among these, it was concluded that the questionnaires were preferred after the interview form. In the twelfth sub-problem of the research, the web version of the digital books referenced in the studies was examined. As a result of the findings, it has been determined that the web versions of the digital educational books referenced in the studies are generally web 1.0 and 2.0, while web 3.0 is not preferred much. In the thirteenth sub-problem of the research, the results of the studies were examined. As a result of the findings, it was seen that the effects of the results of the studies on academic success were generally evaluated positively with digital educational books.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1344-1369

Geliş Tarihi:06.05.2023 Kabul Tarihi: 12.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1293347>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİJİTAL VATANDAŞLIK KAVRAMINA YÜKLEDİKLERİ METAFORLAR

Akın KARAKUYU*

Öz

Gittikçe dijitalleşen dünyada vatandaşlık anlayışı da dijital bir hale bürünmüş ve dijital vatandaşlık zorunluluk haline gelmiştir. Dijital vatandaşları, yetiştirecek onlara rol model olacak öğretmen adaylarının dijital vatandaşlığa yönelik metaforlarını belirlemek bu anlamda önemlidir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının dijital vatandaşlığa yönelik metaforlarını belirlemek amaçlanmıştır. Nitel araştırma modellerinden olgu bilim deseninde yürütülen çalışmada veriler tek bir sorudan oluşan soru formu ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ölçüt örnekleme tekniğine göre belirlenen 110 öğretmen adayı oluşturmuştur. Verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için analizler iki kodlayıcı tarafından yapılmıştır. Elde edilen kategoriler ve metaforlara ait kodlayıcılar arasındaki görüş uyum oranı % 92,7 olarak belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, öğretmen adayları dijital vatandaşlıkla ilgili olarak 6 kategoride toplam 43 farklı metafor üretmişlerdir. Bu kategoriler, hayati/değerli olarak dijital vatandaşlık, yol gösterici olarak dijital vatandaşlık, yaşam alanı olarak dijital vatandaşlık, gündelik yaşam olarak dijital vatandaşlık, meslek olarak dijital vatandaşlık ve eşya olarak dijital vatandaşlık şeklinde belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, vatandaşlık, dijital vatandaşlık, öğretmen adayı, metafor.

The Metaphors that Teacher Candidates Use Regarding Digital Citizenship

Abstract

In an increasingly digital world, the understanding of citizenship has also become digital and digital citizenship has become a necessity. In this sense, it is important to identify the metaphors of pre-service teachers who will raise digital citizens and be role models for them. In this study, it was aimed to determine the metaphorical perceptions of teacher candidates towards digital citizenship. In the study conducted in the phenomenology design, one of the qualitative research models, the data were collected with a form consisting of a single question. The study group of the research consisted of 110 teacher candidates determined according to the criterion sampling technique. Content analysis technique was used in the analysis of the data. In order to ensure the reliability of the research, the analyses were made by two

* Öğr. Gör. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya MYO, karakuyakin@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-7370-5464>

coders. The rate of agreement between the coders of the obtained categories and metaphors was determined as 92.7%. According to the results of the research, pre-service teachers produced 43 different metaphors in 6 categories related to digital citizenship. These categories were determined as digital citizenship as crucial/valuable, digital citizenship as a guide, digital citizenship as a living space digital citizenship as daily life, digital citizenship as a profession and digital citizenship as belongings.

Keywords: Digitization, citizenship, digital citizenship, teacher candidate, metaphor.

Giriş

Teknolojide yaşanan bütün gelişmeler adeta bir sel gibi her alanı ve herkesi etkilemiştir. Teknolojik cihazlar ve internet, teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin başlıca aktörleri olarak değerlendirilebilir. Bu değişimlerden etkilenen alanlardan biri de vatandaşlık olmuştur. Artık günümüzde vatandaşlık geleneksel halinden sıyrılıp elektronik ortamlarda çift yönlü olarak yürütülen dijital bir hale bürünmüş ve dijital vatandaşlık kavramı ortaya çıkmıştır.

Dijital vatandaşlık, vatandaşlığın güncel hali olarak ifade edilebilir. Farmer (2010) dijital vatandaşlığı, internetteki bilgilere ulaşabilen ve bu bilgileri hem bireysel hem de toplumsal iyilik anlamında kullanabilen vatandaşlar olarak ifade etmektedir. Dijital vatandaş, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanırken eleştirel yaklaşım sergileyen, etik değerlere dikkat eden, bilgi paylaşımında ve diğer davranışlarında sorumluluklarını yerine getiren bireylerdir (Mercimek, Yaman, Kelek ve Odabaşı, 2016). Dijital bir cihaz ve internet bağlantısı ile erişim sağladığı dijital dünyada bilinçli bir şekilde hem resmi hem de gündelik yaşamdaki işlemlerini yerine getirebilecek temel bilgi ve becerilere sahip bireyler dijital vatandaşlar olarak nitelendirilebilir.

Dijital vatandaşlık, çok boyutlu bir kavramdır. Dijital sağlık, dijital güvenlik, dijital hak ve sorumluluklar, dijital hukuk, dijital erişim, dijital etik, dijital ticaret, dijital okuryazarlık ve dijital iletişim olmak üzere dokuz alt boyuttan oluşmaktadır. Ribble (2011) dijital vatandaşlığın boyutlarını ve kapsamını şu şekilde açıklamıştır;

Dijital Erişim; Bireyin dijital bir cihazla internete her yerden hızlı ve kaliteli bir şekilde erişmesi. Dijital Etik; dijital cihazları kullanırken haklarımız ve sorumluluklarımızın bilincinde olmaktır. Dijital Hukuk; gerçek yaşamda olduğu gibi sanal dünyada da geçerli kural ve yasalara karşı farkında olma ve uymadır. Dijital Hak ve Sorumluluk; sanal dünyada dijital cihazları kullanarak bireyin özgürce katılım hakkını, karşılaştığı suç durumlarına karşı şikayet hakkını ve diğer haklarını kullanabilmesidir. Dijital Sağlık; çok fazla teknoloji kullanımına bağlı olarak sağlık ve psikolojik sorunların yaşanmasını engellemek için alınan önlemlerdir. Dijital Güvenlik; kullandığımız dijital araçların ve kişisel bilgilerimizin güvenliğinin sağlanmasıdır. Dijital okur-yazarlık; teknolojiyi ne zaman ve nerede kullanacağını bilerek bilgiye ulaşma, sorgulama, üretme ve paylaşma bilinci kazanmadır. Dijital İletişim; dijital ortamlarda doğru araçları kullanarak insanlarla irtibat kurabilmektir. Dijital Ticaret; dijital bankacılığı kullanarak çevrim içi ortamlarda ürün ve hizmet alıp satmaktır (Ribble, 2011).

Dijital vatandaşlık günümüzde herkesin sahip olması gereken özelliklerden biridir. Özellikle teknolojiyi yoğun kullanan ve dijital cihazlarla mobil öğrenme gerçekleştiren öğrencilerde bu durum daha da önemli hale gelmiştir. Uluslararası eğitim teknolojileri derneği (ISTE) 2016 yılında öğrenenlerde bulunması gereken yedi standart belirlemiştir. Bu standartlardan biri de dijital vatandaşlıktır. Buna göre öğrenenler, dijital dünyada yaşamanın, öğrenmenin, iletişim kurmanın ve çalışmanın sorumluluklarını bilerek, güvenli, yasal ve etik biçimde davranışlar gösterirler.

Öğrenciler:

1-Kendi dijital kimliklerine sahip çıkarak dijital ortamlardaki yaptıklarının dijital ayak izi oluşturduğunu bilirler,

2-Dijital ortamlardaki her türlü işlemlerini yürütürken olumlu, güvenli, yasal ve etik davranış sergilerler,

3-Fikri mülkiyetin ne olduğunu bilerek buna uygun davranışlar gösterirler,

4-Kişisel verilerini dijital güvenliği koruyacak şekilde muhafaza ederler (ISTE, 2016).

Dijital vatandaşlık eğitimin amacı, insan hakları, ülkeler arası evrensel bir dayanışma ve fakirlik, çevre kirliliği, iklim değişikliği, çocuk işçiliği vb. küresel sorunlara dikkat çekerek farkındalık sahibi bireyler yetiştirmektir (Schattle, 2008). Ayrıca dijital vatandaşlık eğitimi ile küresel anlamda bağlılık hissedenden duyarlı ve bilinçli dünya vatandaşları ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır (Banks, 2004). Yeni dünya düzenine ve vatandaşlığın güncel haline uyum sağlamış, hem ülke hem de küresel çaptaki sorunlara karşı hassas ve katılımcı bireyler yetiştirmek dijital vatandaşlığın amaçları arasında gösterilebilir.

Geleneksel vatandaşların yetiştirilmesinde olduğu gibi dijital vatandaşların yetiştirilmesinde de öğretmenlere önemli bir rol düşmektedir. Öğretmen adaylarının meslek yaşamlarında olumlu rol model olabilmeleri ve bilinçli dijital vatandaşlar yetiştirebilmeleri için dijital vatandaşlığa yönelik metaforlarının belirlenmesi yol gösterici olabilir.

Metafor, kelime anlamı olarak meta (öte, üst) ve pherein (taşıma) anlamına gelmektedir (Demir, 2007). Metafor, farklı bilim alanlarında farklı anlamlara gelebilmektedir. Örneğin; Sosyoloji ve Felsefe, analogi; Edebiyat ve Dilbilim alanında, mecaz; Eğitim Bilimleri alanında ise daha çok benzetme anlamında (Balaban ve Yapıcı 2013) yani bir anlamı açıklarken başka bir anlam yapısını kullanma ondan yararlanma (Kövecses, 2002) şeklinde kullanılmaktadır. Metaforlar, insanların zihinlerinde haritalama oluşturma yöntemidir. Bu yöntem sayesinde insanlar, hayal kurma ve yaratıcı düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerini kullanıp, bunları kendi yaşantıları ile ilişkilendirmelerini sağlar (Girmen, 2007).

Meslek yaşantısında, Z kuşağı ve dijital vatandaş olarak adlandırılan öğrencilere rehberlik edecek ve her konuda onlara rol model olacak öğretmen adaylarının dijital vatandaşlığa ilişkin duygu, düşünce ve algılarının tespit edilmesi, eksiklerinin veya yeterliklerinin belirlenmesi önemlidir. Bu kapsamda çalışmada öğretmen adaylarının dijital vatandaşlığa ilişkin görüşlerinin metaforlar aracılığıyla elde edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında şu sorulara cevap aranmıştır;

1-Öğretmen adayları dijital vatandaşlık kavramını hangi metaforlarla açıklamaktadırlar?

2-Öğretmen adayları tarafından belirlenen dijital vatandaşlıkla ilgili metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kategoriler altında toplanabilir?

Yöntem

1. Araştırmanın Deseni

Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık kavramına yönelik metaforlarını belirlemenin amaçlandığı çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma, insanların yaşantı, tecrübe, düşünce ve bakış açılarını nasıl yorumladıklarını açıklamaya çalışan modeldir (Merriam, 2013). Araştırmada desen olarak ise, olgu bilim (fenemoloji) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim yaklaşımına göre tek bir gerçek ve tek bir doğru yoktur. Gerçeklik ve bilgilerimiz, kişilerin algıları ve bakış açıları ile içinde bulunduğumuz durum ve şartların etkisine göre değişebilir (Giorgi & Giorgi, 2003). Olgu bilim çalışmaları, insanların olguları nasıl hissettiği, betimlediği, yargıladığı, anlamlandırdığı ve algıladıklarına odaklanır (Patton, 2014). Bu anlamda çalışmada, öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık kavramına bakışları, algıları ve değerlendirmeleri belirlenmeye çalışıldığı için olgu bilim (fenemoloji) deseni kullanılmıştır.

2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 110 öğretmen adayından oluşmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken ölçüt örneklem kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme, araştırmanın temel amacı doğrultusunda belirlenen ölçütleri karşılayan katılımcıların araştırmaya dâhil edildiği örneklem türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışma grubunda ölçüt olarak, teknoloji bağımlılığı, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi dersler alma ve çalışmaya katılmaya gönüllü olma belirlenmiştir. Bu nedenle çalışmada amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örneklem kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının, %65,4'ü (n=72) kadın, %34,6'sı (n= 38) erkek; %42,7'si (n=47) 2. Sınıf, %57,3'ü (n=63) 3. Sınıf; %24,5'i (n=27) özel eğitim öğretmenliği, %43,6'sı (n=48) sınıf öğretmenliği ve %31,9'u (n=35) Türkçe öğretmenliği bölümünde öğrenim görmektedirler.

3. Verilerin Toplanması

Öğretmen adaylarından veriler, “Dijital Vatandaşlık ..... gibidir; çünkü .....” cümlesi şeklinde tek sorudan oluşan veri toplama aracı ile toplanmıştır. Metafor çalışmalarında, gibi kavramı durum ile kaynak arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için, çünkü kavramı ise metaforun sebebinin ortaya çıkarılması için kullanılır (Saban, 2008). Çalışmada kullanılan veri toplama aracı, etik kurula sunulmuş ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu, 02.11.2022 tarih ve 09 no’lu kararı ile etik ilkeler açısından herhangi bir sakıncasının olmadığına karar verilmiştir. Veriler toplanmadan önce katılımcılara çalışma ve metafor hakkında bilgiler verilmiştir.

4. Verilerin Analizi

Çalışmada öğretmen adaylarından elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. İçerik analizi, bir metnin özünü değiştirmeden metinden elde edilen sözcük veya sözcük gruplarının kullanılarak kategori, tema ve kodların oluşturulduğu analiz tekniğidir (Büyüköztürk, vd., 2020). Çalışmada belirlenen araştırma problemleri doğrultusunda elde edilen veriler kodlar altında ortak özellik gösteren kodlar ise kategoriler altında toplanmıştır. Bu anlamda çalışmada veriler için içerik analizi kullanılmıştır.

4. Geçerlik Güvenirlik

Çalışmanın geçerliğinin ve güvenilirliğinin sağlanması için bazı önlemler alınmıştır. Çalışmanın geçerliğinin sağlanması için katılımcılardan görüşler alınmış ve doğrudan alıntılar şeklinde sunulmuştur. Ayrıca geçerliği sağlamak için çalışmanın yöntem kısmında desenin gerekçesi, çalışma grubu, örneklemin gerekçesi, veri toplama aracı ve analizin ne olduğu ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için analiz sonucu elde edilen bulgular yorum yapılmadan doğrudan alıntılar şeklinde sunulmuştur. Öte yandan çalışmanın güvenilirliği için kodlayıcılar arasındaki uyuma Miles ve Huberman (1994) görüş uyumu formülü kullanılarak bakılmıştır. Kodlayıcılar arasındaki uyum oranı, %92,7 olarak belirlenmiştir.

Bulgular

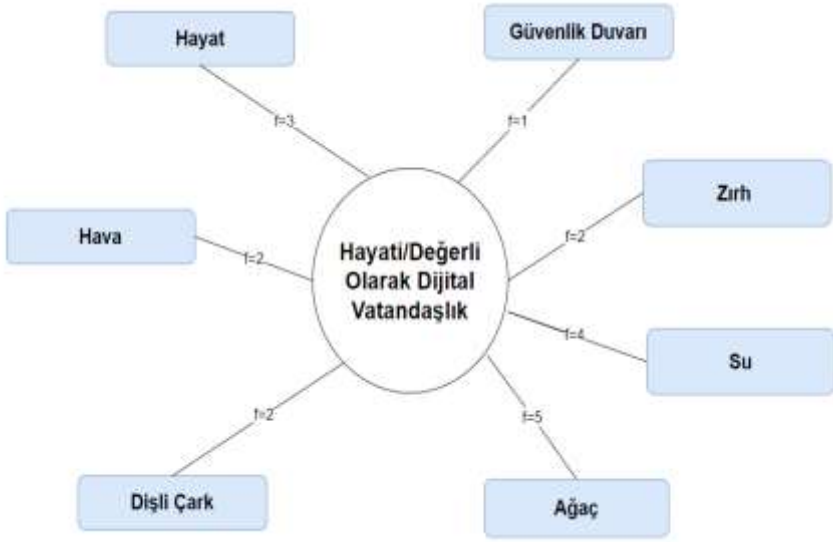
Öğretmen adaylarının dijital vatandaşlıkla ilgili metaforlarına ilişkin elde edilen bulgular öncelikle kategoriler halinde şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Dijital Vatandaşlığa Yönelik Metaforların Kategorileri

Şekil 1’ de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık kavramına yönelik metaforları 6 kategori olarak sınıflandırılmıştır. Bu kategoriler; hayati/değerli olarak dijital vatandaşlık (f=19), yol gösterici olarak dijital vatandaşlık (f=19), gündelik yaşam olarak dijital vatandaşlık (f=13), eşya olarak dijital vatandaşlık (f=19), meslek olarak dijital vatandaşlık (f=22) ve yaşam alanı olarak dijital vatandaşlık (f=18) 43 tane farklı olmak üzere toplam 110 metafor görülmektedir.

Öğretmen adaylarının hayati/değerli olarak dijital vatandaşlık kategorisine yönelik ürettikleri metaforlara şekil 2’de yer verilmiştir.

Şekil 2. Hayati/Değerli Olarak Dijital Vatandaşlık Kategorisi Metaforları

Şekil 2'e göre öğretmen adaylarının, hayati/değerli olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait ortaya koydukları 7 farklı toplam 19 metafor vardır. Bu metaforlar, hayat (f=3), güvenlik duvarı (f=1), zırh (f=2), su (f=4), ağaç (f=5), dişli çark (f=2) ve hava (f=2) şeklindedir. Metaforlara ait ifadeler şu şekildedir;

Ö79: "Hayat gibidir. Çünkü içerisinde iyi ve kötü olan her şeyi barındırır. Kullanımı sana aittir. Kendin içerisinde seçim yaparak ayırt edersin. Hayatta olduğu gibi belli kuralları (hak, hukuk, güvenlik gibi) vardır."

Ö48: "Dijital vatandaşlık güvenlik duvarı gibidir. Çünkü; dijital vatandaş kavramına uyan bireyler sayesinde internet ortamında dünyanın dört bir yanından insanlar aynı çevrim içi ortamı güvenle paylaşırlar. Bireyler iletişim halindeyken etik kurallara, kişisel verilerin gizliliğine dikkat ederek siber dünyada problem yaşamazlar."

Ö21: "Zırh gibidir. Bizi bilinçli ve ahlaki seviyeye yükselten, çevreden gelen sosyal ağlar nedeniyle mağduriyetimizi azaltan hak ve sorumluluklarımızın farkına varmamızı sağlayan güçlü ve sağlam bir zırhtır."

Ö27: “Dijital vatandaşlık su gibidir. Çünkü; doğru ve yerinde kurallara uygun kullanırsak yararımıza olur. Aksi takdirde içinde kayboluruz.”

Ö102: “Dijital vatandaşlığı ağaç olarak görüyorum. Çünkü; kişi bilgi ve teknolojiyi ne kadar öğrenirse bu konuda bilgi sahibi olursa ağaç o kadar gelişir, yeşillenir ve büyür. Kötü ve yanlış kullanırsa ağaç kurur.”

Ö87: “Dijital vatandaşlık dişli çarklar gibidir. Çünkü; erişim, etik, hukuk, sağlık, güvenlik ve ticaret gibi birbirinden ayrılmayan ve bir bütün oluşturan dişli-lerin parçaları gibidir. Bir tanesi döndükçe diğerleri de ondan etkilenip dönmeye ve sistemi çalıştırmaya başlar. Böylelikle çark döndükçe dijital vatandaşlık başrolde yerini alır.”

Ö62: “Hava gibidir. Havanın içinde yaşamımızı sürdürmemizi sağlayan gazlar vardır. Bu gazlar olmadığında yaşam mümkün değildir. Dijital vatandaşla-rında sahip olması gereken bazı bilgi ve beceriler olması gerekir. Bunlara sahip ol-madan günümüz şartlarında vatandaşlığını sürdürmesi zordur.”

Eğitim fakültesi öğrencilerinin yol gösterici olarak dijital vatandaşlık kate-gorisine ait metaforlarına şekil 3’te yer verilmiştir.

Şekil 3. Yol Gösterici Olarak Dijital Vatandaşlık Kategorisi Metaforları

Şekil 3'e göre öğretmen adaylarının yol gösterici olarak dijital va-tandaşlık kategorisine ait ortaya koydukları 6 farklı toplam 19 metafor vardır. Bu metaforlar, Atatürk ilkeleri (f=1), anne (f=4), anayasa (f=2), navigasyon (f=5), kumanda (f=3) ve ışık (f=4) şeklindedir. Metaforlara ait bazı ifadeler şu şekildedir:

Ö31: *“Dijital vatandaşlık Atatürk ilkeleri gibidir. Çünkü; dijital vatandaşlık ve alt boyutları Atatürk ilkeleri gibi kişinin sanal dünyada hak ve özgürlüklerini korur. Dijital vatandaşlık, teknolojinin gelişimiyle insanlığın işlerini kolaylaştırmakta, zaman, mekan, ekonomi ve daha birçok açıdan tasarruf sağlamaktadır. Kısacası, Atatürk ilkeleri ve dijital vatandaşlık dünyanın yenilik ve değişimini ele alarak yol gösterir.”*

Ö3: *“Dijital vatandaşlık anne gibidir. Vatandaşları korur, kollar, yol gösterir. İşlerini kolaylaştırır, yarı yolda bırakmaz. Nasıl ki annemiz bizi hayata hazırlar o olmadan zorlanırsınız. Dijital vatandaşlıkta günümüz için aynı durumdadır.”*

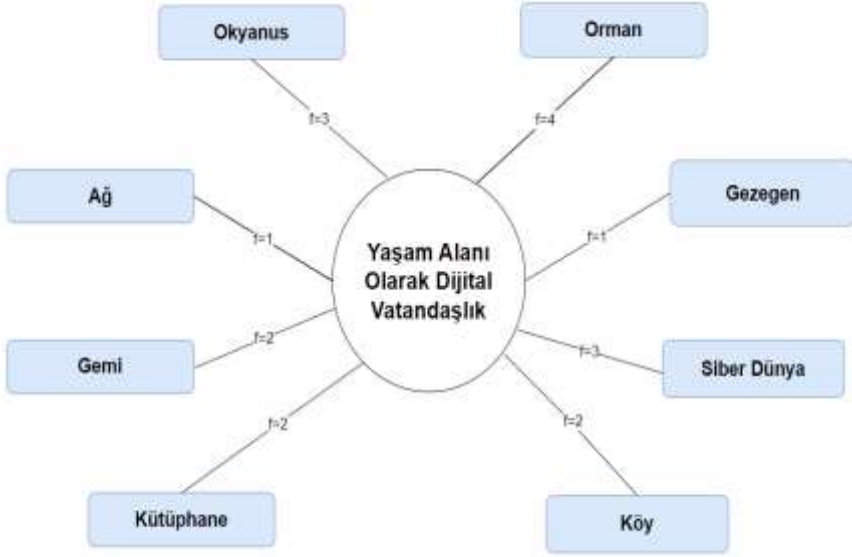
Ö7: *“Anayasa gibidir. Anayasada belirli kurallar olduğundan ve uyulması gerektiğinden her bir dijital vatandaşın da uyması gereken bazı kurallar vardır. Anayasa devleti ayakta tutan yasa olduğu gibi dijital vatandaşlıkta günümüz insanlarının vatandaş olmasını sağlayan bir kavramdır.”*

Ö9: *“Dijital vatandaşlık navigasyon gibidir. Çünkü; navigasyon bir yerden başka bir yere gitmek için en uygun yolu bulan ve gidilecek adrese en hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlayan uygulamadır. Dijital vatandaşlıkta amaçlardan biri bilgiye en kısa yol-dan ve en doğru yoldan ulaşmaktır. Dijital vatandaşlık bu yönüyle navigasyona benzemektedir.”*

Ö80: *“Dijital vatandaşlık uzaktan kumanda gibidir. Çünkü; tek tuşla bütün kanalları görebiliyoruz ve değiştirebiliyoruz. Dijital vatandaşlıkta uzaktan kumanda gibi tek tuşla yerimizden kalkmadan özgürce hak sahibi olduğumuz, fikirlerimizi ifade edebildiğimiz, dünyadaki tüm olaylardan haberdar olduğumuz ve ev ortamında alışveriş yaptığımız geniş bir platformdur.”*

Ö11: “Dijital vatandaşlık bir mum ışığı gibidir. Çünkü; doğru kullanıldığında ateşiyle seni ısıtır, ışığıyla doğru yolu gösterir. Ama yanlış kullanıldığında tıpkı bir mum gibi söner. Sönen ışık sana artık doğru yolu gösteremez.

Öğrencilerin yaşam alanı olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait metaforlarına şekil 4’te yer verilmiştir.

Şekil 4. Yaşam Alanı Olarak Dijital Vatandaşlık Kategorisi Temaları

Şekil 4’e göre öğretmen adaylarının yaşam alanı olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait ortaya koydukları 8 farklı toplam 18 metafor vardır. Bu metaforlar, okyanus (f=3), orman (f=4), gezegen (f=1), siber dünya (f=3), köy (f=2) kütüphane (f=2), gemi (f=2) ve ağ (f=1) şeklindedir. Metaforlara yönelik bazı örnek ifadeler şu şekildedir;

Ö54: “Dijital vatandaşlık bence bir okyanus gibidir. Nasıl ki okyanusa girebilmek ve derinlere dalabilmek için yüzmek bilmek gerekiyorsa interneti kullanabilmek için de ona erişebilmek ve onu doğru ve yerinde kullanmayı bilmek gerekiyor. Mesela dalgıçlar daha derinlere dalarak daha çok veri edinebiliyorlar. Aynı şekilde

interneti ne kadar yoğun yani aslında çok amaçlı kullanabilirsek o kadar çok bilgi edinmiş oluyoruz.”

Ö106: *“Dijital vatandaşlık orman gibidir. Çünkü; orman insanların, hayvanların ve bitkilerin yaşamı için önemlidir. Dijital vatandaşlıkta sanal dünyanın ormanıdır. Orman nasıl kaynaklarıyla fayda sağlıyorsa, dijital vatandaşlıkta insanlara sunduğu imkanlarıyla fayda sağlar. Ormanlar olmadan dünya yaşamı tehlikeye girer. Sanal ortamda da dijital vatandaşlık olmazsa insanların birbirleriyle iletişimi, sunulan yararlar tehlikeye girmiş olur. Nasıl ki ormanımızı koruyorsak dijital vatandaşlıkta bizim kimliğimizi, haklarımızı ve iletişimimizi korur.”*

Ö61: *“Dijital vatandaşlık gezegen gibidir. Çünkü; dijital vatandaş olan bir birey dijital etik, dijital hukuk, dijital erişim, dijital ticaret, vb. konularda bilgi sahibidir. Tıpkı gezegenlerin birbiri etrafında, belli bir düzen ve yörüngede dönmesi gibi dijital vatandaşlık ve diğer boyutları birbirine bağlıdır. Birindeki bozulma tüm düzeni olumsuz etkiler. “*

Ö83: *“Dijital vatandaşlık siber dünya gibidir. Çünkü; sanal dünyada her türlü erişime sahip olabiliyorsun. Günümüz dünyasında dijital kullanım ciddi arttı. Özellikle pandemi döneminde dijital ticaretten, dijital erişime, dijital güvenlikten, dijital sağlığa her işimizi sanal ortamlarda yürüttük. Bu nedenle artık ikinci bir dünyamız gibi oldu.”*

Ö92: *“Dijital vatandaşlık köy gibidir. Çünkü; köy küçük bir yerleşim yeri olduğu için herhangi bir olay çabuk yayılır, herhangi bir olay çabuk duyulur. Dijital vatandaşlık sayesinde dünya da küçük bir köy haline gelmiştir.”*

Ö6: *“Dijital vatandaşlık kütüphane gibidir. Çünkü; onun ile ilgili bilmen gerekenleri raflarında barındırarak sana hayatını kolaylaştıracak bilgileri hiçbir karşılık beklemeden sunar. Dijital ortamların bize sunduğu bilgiler içinde bizden bir şey istemez. Onun için önemli olan bizim aradığımızı bulabilmemiz ve tıpkı kütüphanelerde sessiz olduğu gibi başkalarının haklarını ihlal etmeden amacımıza ulaşmamızdır.”*

Ö17: “Dijital vatandaşlık gemi gibidir. Çünkü; dijital vatandaşlıkta edindiğimiz bilgileri doğru bir şekilde kullanırsak gemimiz denizin üstünde yüzmeye devam eder. Ancak başka dijital vatandaşlara yönelik kötü, saldırgan ve kaba davrandığımızda gemimiz su alır.”

Ö32: Dijital vatandaşlık dünyanın her yerini saran bir ağ gibidir. Çünkü; bilgi ve iletişim teknolojileri ile ortaya çıkan vatandaşlığın güncel halidir. Birçok konuda vatandaşlara kolaylık sağlar ve bunu tüm dünya geneli için yapar. Onu kocaman bir örümcek ağına benzetiyorum.”

Katılımcıların eşya olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait metaforlarına şekil 5’te yer verilmiştir.

Şekil 5. Eşya Olarak Dijital Vatandaşlık Kategorisi Temaları

Şekil 5’e göre öğretmen adaylarının eşya olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait ortaya koydukları 8 farklı toplam 19 metafor vardır. Bu metaforlar, anahtar (f=5), ayna (f=1), beyaz eşya (f=2), şemsiye (f=3), sihirli lamba (f=2) bilgisayar

(f=2), çöp kovası (f=1) ve alışveriş sepeti (f=3) şeklindedir. Metaforlara yönelik bazı örnek ifadeler şu şekildedir;

Ö82: “Dijital vatandaşlık anahtar gibidir. Çünkü; dijital platformlarda uyulması gereken kuralların olduğunu bilen, bilinçli, hak ve özgürlüklerinin farkında olan kişi hem kendine hem de topluma faydası olur. Bu anahtar bize güzel kapılar açar.”

Ö6: “Dijital vatandaşlık ayna gibidir. İnsanın kendisine yapılmasını istemediği şeyleri empati yaparak karşı tarafa yapmaz. Davranışlarının ve sorumluluklarının farkında olarak etik neticelere dikkat eder. Sanal ortamda sadece kendisine değil herkese zarar vermeyecek şekilde kullanır.”

Ö77: “Dijital vatandaşlık evde kullandığımız beyaz eşya gibidir. Çünkü; hayatta bize kolaylık sağlar. Vakit kaybindan kaçınmamızı ve evdeki gündelik işlemlerimizi kolaylıkla halletmemizi sağlar. Evde kullandığımız beyaz eşyaların bize günlük yaşantımızda yardımcı olduğu gibi dijital vatandaşlıkta günlük yaşantımızdaki birçok işimizi tek tıkla hallederek bize yardımcı olur.”

Ö71: “Dijital vatandaşlık şemsiye gibidir. Birçok kolu vardır. Dijital vatandaşlıkta farklı birçok boyutu vardır. Değişen zamanla birlikte güncellenen hayatta bilgi ve değişim yağmuruna karşı bizleri koruyacak olan dijital vatandaşlıktır.”

Ö53: “Dijital vatandaşlık Alaaddin’in sihirli lamba gibidir. Çünkü; istediğimiz her bilgiye tek tuşla ulaşırız. Tabi ulaştığımız her bilgiyi doğru kabul edemeyiz. Doğru olup olmadığını kontrol etmeliyiz. Dijital vatandaşlık biz dijital yerliler için oldukça eğlenceli ve hayat kurtarıcıdır. Alışverişimizi, iletişimimizi ve her türlü öğrenmelerimizi buradan gerçekleştirebiliriz.”

Ö46: “Dijital vatandaşlık bilgisayar gibidir. Çünkü; bilgisayarlar sayesinde alış-verişten bankacılığa, araştırmadan iletişime, birçok işlemlerimizi yapabiliyoruz. Teknoloji sayesinde ödevlerimizi, araştırmalarımızı, alışverişlerimizi vb rahatlıkla bilgisayarlar üzerinden yapabiliyoruz. Dijital vatandaşlıkta günlük yaşamdaki birçok şeyi kolaylıkla tek tıkla yapmamızı sağlar. Bu nedenle dijital vatandaşlık bilgisayar gibidir.”

Ö66: “Dijital vatandaşlık çöp kovası gibidir. Çünkü; nasıl ki bütün insanlar çöplerin çöp kovasına atılacağını bilmesine rağmen çöpler yere atılıyorsa dijital vatandaşlıkta olması gereken bütün kurallara rağmen uymayanlar olabilmektedir. Kurallara uymayı bilenleri; dijital ortamlarda güçlü şifreler kuran, kendi sorumluluklarını bilen, kendi hakkını bilip başkalarının haklarını çiğnemeyen insanlar olarak ifade edebiliriz.”

Ö34: “Dijital vatandaşlık alışveriş sepeti gibidir. Büyük bir avm ye gittiğimizde sepetimize her türlü ürünü doldurabildiğimiz gibi dijital vatandaşlıkta sağlıktan erişime, güvenlikten ticarete, hukuktan etiğe günlük yaşantımızın her alanını ve anını doldurur.”

Öğretmen adaylarının gündelik yaşam olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait metaforlarına şekil 6’da yer verilmiştir.

Şekil 6. Gündelik Yaşam Olarak Dijital Vatandaşlık Kategorisi Temaları

Şekil 6’ya göre aday öğretmenlerin gündelik yaşam olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait ortaya koydukları 7 farklı toplam 13 metafor vardır. Bu metaforlar,

puzzle (f=3), kahve (f=2), sayı (f=1), oyun (f=2), sarmaşık (f=3), mantar (f=1), ve haber kaynağı (f=1) şeklindedir. Bu metaforlara ait bazı örnek ifadeler şu şekildedir:

Ö82: *“Dijital vatandaşlık puzzle gibidir. Çünkü; puzzle parçaları tek başına anlam ifade etmezler. O parçalar bir araya gelince ancak anlamlı bir bütün ortaya çıkar. Dijital vatandaşlığı da oluşturan puzzle parçaları vardır. Bunlar, dijital sağlık, hukuk, erişim, okuryazarlık gibi. Bu parçalar bir bütün olarak bir araya gelince ortaya anlamlı bir dijital vatandaş çıkar.”*

Ö6: *“Dijital vatandaşlık kahve gibidir. Kahveyi bilinçli ve sınırlı bir şekilde içtiğimizde bize zarar vermez. Ama bilinçsizce ve sınırsızca içtiğimizde insanlara zarar verebilir. Şimdi, dijital vatandaşlık bilgi teknolojilerini etik, eleştirel, bilinçli ve güvenli kullanım değil midir? Kahveyi teknolojiye benzetelim teknoloji araç ve gereçlerini bilinçsiz ve güvensiz kullanırsak insanlara zarar verir. Aksi kullanımda fayda sağlar.”*

Ö77: *“Dijital vatandaşlık sayı gibidir. Çünkü; öğrenmeye en kolay basamaktan başlarız. Sayıların gittikçe büyümesi gibi dijital vatandaşlıktaki bilgi ve deneyimlerimiz de büyür. Bu bilgiler bize tecrübe kazandırır. Günlük hayatımızı şekillendirmemize yarar. Örneğin, dijital güvenlikte harf, işaret ve sayıları kullanırız. Ne kadar güçlü ve uzun bir şifre oluşturursak güvenliğimiz o kadar artar. Sayılar büyüdükçe dijital vatandaşlık tecrübemiz, bilgimiz ve deneyimimiz artar. Günlük hayatta da bu tecrübeleri kullanırız.”*

Ö71: *“Dijital vatandaşlık oyun gibidir. Çünkü; iyi oynamasını bilersen eğlendirir ve faydalıdır. Oyunun kurallarını iyi bilersen oyunda başarılı olursun ve zevk alırsın. Yani bilgi ve iletişim teknolojilerini iyi kullanırsan bu vatandaşlıkta aslında gerçek hayatta başarılı ve mutlu olursun.”*

Ö53: *“Dijital vatandaşlık sarmaşık gibidir. Çünkü; günümüzde olduğu gibi dijital vatandaşlık dijital anlamda en temel öğelerdendir. Dijital vatandaşlığı sarmaşığa benzetmemin amacı, sarmaşık tek bir kökten çıkan her yere uzanan ve her yeri kaplayan bir bitki olduğu için dijital vatandaşlığı sarmaşığa benzetebiliriz. Eğer*

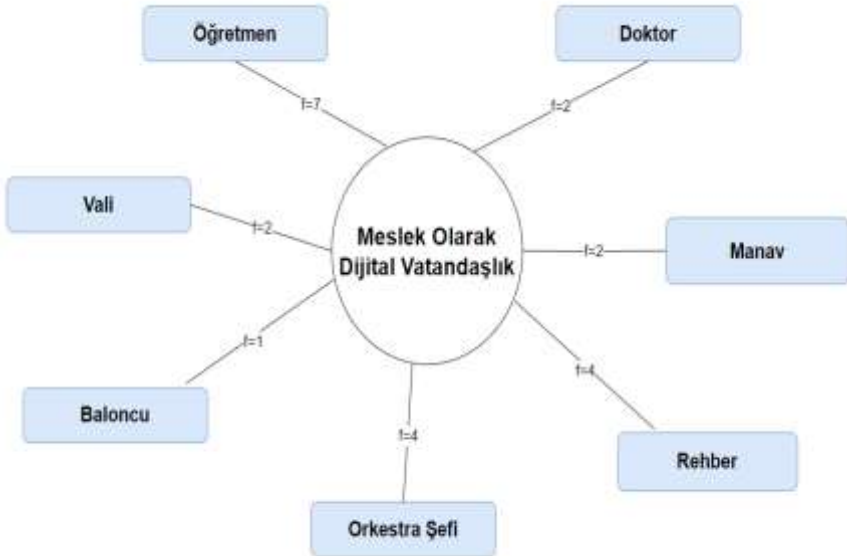

sarmaşığın kökünü sulamazsak yani dijital vatandaşlığı doğru kullanmazsak sarmaşık büyümmez ve uzanamaz. Dijital vatandaşlıkta aynı sarmaşık gibidir. Dijital vatandaşlığın özellikleri, alt boyutları ve yönleri bizim daha bilinçli vatandaş olmamızı sağlar.”

Ö46: “Dijital vatandaşlık mantar gibidir. Çünkü; mantarların bilinçsiz yenilmesi durumunda zehirlenme ihtimali vardır. Dijital ortamları kullanırken dikkatli olmazsak, gerekli önlemleri almazsak, uyarılara uymazsak ve öğrendiklerimizin doğruluğunu araştırmazsak mantar gibi bizi zehirleyebilir.”

Ö66: “Dijital vatandaşlık haber kaynağı gibidir. Çünkü; edindiğimiz bir haberin kaynağının doğru ve güvenilir olması önemlidir. Bu bilgiye göre duygu, düşünce ve davranışlarımızı yönlendiririz. Günümüz yaşantısında da dijital ortamlardan edindiğimiz bilgilere göre yaşantımızı şekillendiririz.”

Öğretmen adaylarının meslek olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait metaforlarına şekil 7’de yer verilmiştir.

Şekil 7. Meslek Olarak Dijital Vatandaşlık Temasına Ait Kategoriler

Şekil 7'ye göre aday öğretmenlerin gündelik yaşam olarak dijital vatandaşlık kategorisine ait ortaya koydukları 7 farklı toplam 22 metafor vardır. Bu metaforlar, öğretmen (f=7), doktor (f=2), manav (f=2), rehber (f=4), orkestra şefi (f=4), baloncu (f=1), ve vali (f=2) şeklindedir. Bu metaforlara ait bazı örnek ifadeler şu şekildedir:

Ö34: *“Dijital vatandaşlık öğretmen gibidir. Çünkü; ondan öğreneceğimiz çok bilgi var. Bu bilgileri hayata geçirebilmemiz için yol göstericidir. Yanlış bir şey yaptığımız-da veya çıkmaza girdiğimizde bize yardımcı olan öğretmen gibidir. Nasıl ki öğretmen öğrencilerine bir ışık olur, dijital vatandaşlıkta uçsuz bucaksız sanal dünya da bizlere yol gösteren ışık gibidir. Bize sanal alışverişi, güvenliğimizi sağlamamızı, haklarımızı, etik davranmayı ve iletişimi nasıl gerçekleştireceğimizi öğretir.”*

Ö12: *“Dijital vatandaşlık doktor gibidir. Çünkü; bilinçsiz kullanılan ve bağımlısı haline gelen teknoloji karşısında atılan sağlıksız adımlara karşı ve yaşanan sağlıksız durumlara karşı tıpkı bir doktor gibi başvurabileceğimiz dijital vatandaşlıktır.”*

Ö18: *“Dijital vatandaşlık manav gibidir. Bir manavda tatlı, ekşi, acı her türlü meyve ve sebze bulabiliriz. Sağlıklı beslenmemiz için manav önemlidir. Günümüz yaşantısında sanal dünyada karşılaşacağımız olumlu olumsuz her türlü durum karşısında dijital vatandaşlık bize nasıl tedbir alacağımızı ve nasıl davranacağımızı göstermesi bakımından önemlidir.”*

Ö26: *“Dijital vatandaşlık rehber gibidir. Çünkü; rehberler gezmeye gittiğimiz yerlerde o yeri bize tanıtan ve özelliklerini anlatan kişilerdir. Sanal dünyada nasıl davranmamızı ve neler yapmamızı gerektiğini bize tanıtacak ve anlatacak olan rehber dijital vatandaşlık bilincidir.”*

Ö37: *“Dijital vatandaşlık orkestra şefi gibidir. Orkestra birçok müzik aletinin ahenkli bir şekilde bir araya gelmesinden oluşur. Orkestra şefi bunları yönlendiren ve komut veren kişidir. Dijital vatandaşlığında birçok alt boyutu vardır. Bu alt boyutların ahenkli bir şekilde bir araya gelmesi ve yönetilmesi için şefe yani dijital vatandaşa ihtiyaç vardır.”*

Ö96: *“Dijital vatandaşlık baloncu gibidir. Çünkü; elindeki balonlar birer teknolojik dijital araçlardır. Şöyle düşünecek olursak dijital vatandaş baloncu ve elindeki balonlarda dijital vatandaşlığın boyutlarıdır. Eğer baloncu elindeki balonları uygun şekilde kullanırsa kendine ve topluma faydalı olur ama kullanamazsa elindeki balonlar bir bir patlar.”*

Ö42: *“Dijital vatandaşlık vali gibidir. Vali bir ilin en büyük idari amiridir. O ilin sağlık, güvenlik, adalet, eğitim, iletişim, ticari hayatı vs. validen sorumludur. Dijital vatandaşlarda dijital dünyada dijital sağlıklarından, güvenliklerinden, hukuktan, etik-ten, eğitimden, ticaret ve iletişimlerinden sorumludurlar.”*

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada öğretmen adaylarının günümüz vatandaşlık türü olan dijital vatandaşlığa yönelik metaforları belirlenmiştir. Olgu bilim deseninde yürütülen çalışmada veriler tek bir sorudan oluşan soru formu ile toplanmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmış ve kodlayıcılar arasındaki görüş uyumu % 92,7 olarak hesaplanmıştır.

Öğretmen adayları dijital vatandaşlıkla ilgili olarak 6 kategoride toplam 43 farklı metafor üretmişlerdir. Bu kategoriler, hayati/değerli olarak, yol gösterici olarak, yaşam alanı olarak, gündelik yaşam olarak, meslek olarak ve eşya olarak dijital vatandaşlık şeklindedir.

Öğrenciler, dijital vatandaşlığı hayati/değerli olarak görmektedirler. Bu kategoride konu ile ilgili öğrenciler tarafından, hayat, güvenlik duvarı, zırh, su, ağaç, dişli çark ve hava metaforları üretilmiştir. Öğretmen adayları 18 – 24 yaş arası genç yetişkinler grubunda yer aldığı için teknolojiyi en yoğun olarak kullanan grup (TÜİK, 2021) arasında yer almaktadır. Sosyal medya, oyun, araştırma, ödev, gündem takibi gibi birçok farklı amaç ve nedenlerle interneti ve dijital cihazları yoğun olarak kullanan aday öğretmenler dijital vatandaşlığı da bu anlamda hayati ve değerli olarak görmektedirler.

Dijital vatandaşlıkla ilgili olarak üretilen bir diğeri kategori yol gösterici olması kategorisidir. Bu kategoride, Atatürk ilkeleri, anne, anayasa, navigasyon, kumanda ve ışık metaforları öğrenciler tarafından üretilmiştir. Dijital vatandaşlara günümüzde dijital içeriğinin nasıl oluşturulacağına öğretmesinden ziyade dijital hak ve sorumluluklar çerçevesinde bilinçli, güvenli ve etkin kullanımın öğretilmesi gerekir (Çubukçu ve Bayzan, 2013). Meslek yaşamlarında öğretmen olarak öğrencilere bu özellikleri kazandırabilmeleri onlara yol gösterici olabilmeleri için öğretmen adaylarının metaforları arasında yol gösterici olarak dijital vatandaşlığı değerlendirmeleri önemlidir.

Öğretmen adayları dijital vatandaşlığı yaşam alanı olarak da değerlendirilmektedirler. Bu kategoride okyanus, orman, gezegen, siber dünya, köy, kütüphane, gemi ve ağ metaforlarını üretmişlerdir. Öğrencilerin günlük yaşamında dijital cihazlar ve uygulamalar önemli bir yer edindiği için dijital vatandaşlığı yaşam alanı olarak değerlendirmiş olabilirler. Blaj – Ward ve Winter (2019) dijital vatandaşlığı bir seçim olarak değil zorunluluk olarak belirtmişlerdir. Bu nedenle dijital vatandaşlığı bir yaşam alanı yani gündelik yaşam alışkanlıkları olarak görüp güvenli hale getirmek gerekir (Tapingkae vd., 2020).

Gündelik yaşam olarak dijital vatandaşlık kategorisinde puzzle, kahve, sayı, oyun, sarmaşık, mantar ve haber kaynağı metafor olarak ifade edilmiştir. Bu kategoride öğrenciler dijital vatandaşlığı, puzzle olarak ifade ederken alt boyutları ile kendi içinde bir sistem olduğunu, sayı, oyun ve sarmaşık metaforlarıyla hayatımızda ayrılmaz bir yer edindiğini, mantar ve haber kaynağı metaforlarıyla sorgulayıcı yaklaşımın dijital vatandaşlıktaki yerini vurgulamışlardır. Choi (2016) dijital vatandaşları yetiştirirken verilecek eğitimde eleştirel yaklaşımın öneminden bahsederken, Choi, Glassman ve Cristol (2017) genç yetişkinlerle yaptıkları çalışmada katılımcıların interneti daha çok eleştirel bakış açısı geliştirmek ve e ticaret için kullandıklarını öne sürmüşlerdir.

Meslek olarak dijital vatandaşlık kategorisinde, öğretmen, doktor, manav, rehber, baloncu, orkestra şefi ve vali meslekleri metafor olarak belirlenmiştir. Bu

meslekler içinde ise kendi meslekleri olan öğretmenliği en fazla öne çıkarmalarının sebebi olarak öğretmenliğin, öğretici olması, yol gösterici olması ve öğrenenlerin hayatlarına dokunuşlar yapan meslek olması söylenebilir. Özer ve Albayrak Özer (2018) sosyal bilgiler öğretmeni adayları ile (2019) yılında sınıf öğretmeni adayları ile yaptıkları çalışmalarda öğretmen adaylarının dijital vatandaşlıkla ilgili ihtiyaçlarını ortaya koyarken üniversitelerde öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık düzeylerini geliştirmeye dönük kazanımlara yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların meslek olarak öğretmenliğe benzetmeleri rol model olma eğiliminde oldukları şeklinde ifade edilebilir. Öğretmenlerin öğrenenlere teknolojinin ve sosyal medyanın kullanımı ile dijital vatandaşlıkta rol model olarak rehberlik etmeleri gerekir (Ribble, 2011). Lindsey (2015) benzer şekilde öğretmen adaylarının dijital vatandaşlığı tanıtip rol model olma eğiliminde olduklarını tespit etmişlerdir.

Katılımcılar, eşya olarak dijital vatandaşlık kategorisinde, anahtar, ayna, beyaz eşya, şemsiye, sihirli lamba, bilgisayar, çöp kovası ve alışveriş sepeti metaforlarını ortaya koymuşlardır. Bu eşyaların günlük yaşantımızda yaygın bir şekilde kullanılması ve işlevsel olması öğrencilerin dijital vatandaşlığı günümüz bireysel ve toplumsal yaşantısında olmazsa olmazlarımız arasında görüyor olmalarından kaynaklı olabilir. James, Weinstein, ve Mendoza (2019) dijital teknolojilerin hayatımızın olmazsa olmazı olduğunu gençlerin dijital yaşamın avantajlarından faydalanmasını sağlayarak sosyalleşme, olumlu kişilik edinme ve demokratik katılımlarını sağlamanın önemini vurgulamışlardır.

Öğretmen adayları, genel olarak dijital vatandaşlıkla ilgili ürettikleri metaforlar günlük yaşamdan ve sıklıkla kullanılan eşyalardan olmuştur. Meslek olarak dijital vatandaşlığı en fazla, eğitimini aldıkları öğretmenliğe ve birbirinden saygın birçok farklı mesleğe benzetmişlerdir. Ayrıca dijital vatandaşlığı hayati ve yol gösterici olarak görmekte-dirler. Bu kapsamda öğretmen adaylarının dijital vatandaşlığı önemsedikleri ve günümüz hayatının bir parçası olarak gördükleri ifade edilebilir.

Kaynakça

- Balaban, T. & Yapıcı, M. (2013). Türkçe Öğretmen Adaylarının Tasavvufa İlişkin Metaforları, *Electronic Turkish Studies*, 8(9), 745-755.
- Banks, J. A. (2004). Teaching for Social Justice, Diversity, and Citizenship in a Global World. *The Educational Forum*, 68 (4), 296-305.
- Blaj-Ward, L. & Winter, K., (2019). Engaging Students As Digital Citizens. *Higher Education Research and Development*, 38 (5), pp. 879-892. ISSN 0729-4360
- Choi, M. (2016). A Concept Analysis of Digital Citizenship For Democratic Citizenship Education in The İnternet Age. *Theory & Research in Social Education*, 44(4), 565-607.
- Choi, M., Glassman, M., & Cristol, D. (2017). What It Means to Be A Citizen in The Internet Age: Development of A Reliable And Valid Digital Citizenship Scale. *Computers & Education*, 107, 100–112. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.01.002>
- Çubukçu, A. & Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de Dijital Vatandaşlık Algısı ve Bu Algıyı İnternetin Bilinçli, Güvenli ve Etkin Kullanımı ile Artırma Yöntemleri, *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 5, 148-174.
- Demir, C.E. (2007). Metaphors as a Reflection of Middleschoolstudents’ Perception of School: A Crosscultural Analysis. *Educational Research and Evaluation*, 13(2), 89-107
- Farmer, L. (2010). 21. Century Standarts for Information Literacy. *Leadership*, 39 (4), 20-22.
- Giorgi, A. & Giorgi, B. (2003). *Qualitative Pschology*. Sage Publica-tion.
- Girmen, P. (2007). *İlköğretim Öğrencilerinin Konuşma ve Yazma Sürecinde Metaforlardan Yararlanma Durumları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ISTE (International Society for Technology in Education). (2016). Digital Citizenship Defined: Teach the Nine Elements to Enhance Students’ Safety, Creativity and Empathy”. https://otis.coe.uky.edu/DDL/Digital_Citizenship_Downloadable_10-2016_v11_web.pdf
- James, C., Weinstein, E., & Mendoza, K. (2019). *Teaching digital citizens in today's world: Research and insights behind the Common Sense K–12 Digital Citizenship Curriculum*. Common Sense Media.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford University Press.
- Lindsey, L.A. (2015). *Preparing Teacher Candidates for 21st Century Classrooms: A Study of Digital Citizenship*, Doctoral Thesis, Arizona State University.
- Mercimek, B., Yaman, N., Kelek, A., & Odabaşı, H. (2016). “Dijital dünyanın yeni gerçeği: Troller”. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 67-77. <https://dergipark.org.tr/en/pub/trkefd/issue/21483/230247>
- Merriam, S. B. (2013). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (3. Baskıdan Çeviri, Çeviri Editörü: S. Turan). Nobel Yayın Dağıtım.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, Sage Publication.
- Özer, Ü. & Albayrak-Özer, E. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Dijital Vatandaşlık Eğitimi İhtiyaçları. *International Congress on Politic, Economic and Social Studies*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

- Özer, E.A., & Özer, Ü. (2019). Digital Citizenship Training Needs of Primary School Teacher Candidates. (Ed. C. Atar & H. Bağcı) Current Studies in Pre-service Teacher Education. Cambridge Scholar Publishing
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice* (3. Baskıdan Çeviri). M. Bütün ve S. B. Demir (Çev Ed.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ribble, M. (2011). *Digital Citizenship in Schools*,(Cilt 2nd Edition). The International Society for Technology in Education (ISTE).
- Saban, A. (2008). Okula İlişkin Metaforlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 55, 459-496.
- Schattle, H. (2008). Education For Global Citizenship: Illustrations of İdeoloji-Cal Pluralism And Adaptation. *Journal of Political Ideologies*, 13 (1),73-94
- TÜİK (2021), Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması”, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437)
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

All the developments in technology have affected every field and everyone like a flood. Technological devices and the internet can be considered this the main actors of the developments in the field of technology. One of the areas affected by these changes has been citizenship. Today, citizenship has emerged from its traditional state and turned into a digital state that is carried out in electronic environments in two directions, and the concept of digital citizenship has emerged.

Digital citizenship can be expressed as the current state of citizenship. Farmer (2010) defines digital citizenship as citizens who can access information on the internet and use this information for both individual and social well-being. Digital citizens are individuals who display a critical approach when using information and communication technologies, pay attention to ethical values, and fulfill their responsibilities in information sharing and other behaviors (Mercimek, Yaman, Kelek, & Odabaşı, 2016). We can define individuals as digital citizens who have basic knowledge and skills and who can consciously perform both official and daily activities in the digital world this which they access with a digital device and internet connection.

The International Educational Technologies Association (ISTE) has determined seven standards that should be found in learners in 2016. One of these standards is digital citizenship. Accordingly, learners act in a safe, legal and ethical manner, knowing the responsibilities of living, learning, communicating and working in the digital world.

Students:

- 1-They know that what they do in digital environments creates a digital footprint by protecting their own digital identities,
- 2-Exhibit positive, safe, legal and ethical behavior while carrying out all kinds of transactions in digital environments,
- 3- Knowing what intellectual property is, they act accordingly,
- 4- They preserve their personal data in a way that protects digital security (ISTE, 2016).

Metaphor means meta (over, above) and pherein (carrying) as a word (Demir, 2007). Metaphors can have different meanings in different fields of. For example; In Sociology and Philosophy, analogy; In the field of Literature and Linguistics, metaphor; In the field of Educational Sciences, it is mostly used in the sense of analogy (Balaban and Yapıcı 2013). Metaphors are a way of creating maps in people's minds. Thanks to this method, people use high-level thinking skills such as daydreaming and creative thinking and enables hem to associate them with their own lives (Girmen, 2007).

It is important to determine the feelings, thoughts and perceptions of pre-service teachers, who will provide students with digital citizenship skills in their professional lives, and to determine their deficiencies or competencies. There is no study in the literature examining metaphors for the concept of digital citizenship. In this respect, it is anticipated that the study will fill the gap in the literature. Within the scope of the study, answers to the following questions were sought;

1-Which metaphors do pre-service teachers explain the concept of digital citizenship?

2- Under which categories can the metaphors related to digital citizenship determined by the teacher candidates be grouped in terms of their common characteristics?

Method

1. Research Design

The qualitative research model was used in the study, which aimed to determine the metaphors of teacher candidates for the concept of digital citizenship. Qualitative research is a model that tries to explain how people interpret their experiences, thoughts and perspectives (Merriam, 2013). In the research, the phenomenology design was used as a design. According to the phenomenological approach, there is no single truth and no single truth. Our reality and knowledge may change according to the perceptions and perspectives of people and the effects of the circumstances and conditions we are in (Giorgi & Giorgi, 2003). Phenomenology studies focus on how people feel, describe, judge, make sense of and perceive phenomena (Patton, 2014). In this sense, the phenomenology design was used in the study as it was tried to determine the views, perceptions and evaluations of the pre-service teachers on the concept of digital citizenship.

2. Working Group

The study group of the research consists of pre-service teachers who took courses on information and technology under different names and participated in the study voluntarily. For this reason, criterion sampling, one of the purposeful sampling types, was used in the study. Criterion sampling is the type of sampling in which participants who meet the criteria determined in line with the main purpose of the research are included in the research (Yıldırım & Şimşek, 2018). 65.4% (n=72) of the teacher candidates were female, 34.6% (n= 38) were male; 42.7% (n=47) were in the 2nd grade, 57.3% (n=63) were in the 3rd grade; 24.5% (n=27) of them are special education teachers, 43.6% (n=48) of them are primary school teachers, and 31.9% (n=35) of them are studying Turkish language teaching.

3.Data Collection Tool

Data from teacher candidates is like Digital Citizenship .....; because ..... was collected in a semi-structured form as a sentence. In metaphor studies, the concept of "like" is used to reveal the relationship between the situation and the source, and the concept "because" is used to reveal the reason for the metaphor (Saban, 2008). The data collection tool used in the study was presented to the ethics committee and it was decided that there was no objection

in terms of ethical principles with the decision of Hatay Mustafa Kemal University, Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee, dated 02.11.2022 and numbered 09. Before the data were collected, information about the study and metaphor was given to the participants.

4. Data Analysis

In the study, the data obtained from the pre-service teachers were analyzed by content analysis. Content analysis is an analysis technique in which categories, themes and codes are created by using words or phrases obtained from the text without changing the essence of a text (Büyüköztürk, et al., 2020). The data obtained in line with the research problems determined in the study were collected under the codes and the codes showing common features were collected under the categories. In this sense, content analysis was used for the data in the study.

5. Validity and Reliability

Some precautions were taken to ensure the validity and reliability of the study. In order to ensure the validity of the study, the opinions of the participants were taken and presented in the form of direct quotations. In addition, in the method part of the study, the rationale for the design, the study group, the reason for the sample, the data collection tool and the analysis were explained in detail in order to ensure validity. For the reliability of the research, the findings obtained as a result of the analysis are presented as direct quotations without comment. On the other hand, for the reliability of the study, the agreement between the coders was checked using the Miles and Huberman (1994) opinion agreement formula. The agreement rate among the coders was determined as 92.7%.

Discussion and Conclusion

Pre-service teachers produced a total of 43 different metaphors in 6 categories regarding digital citizenship. These categories were determined as vital/valuable, as a guide, as a living space, as daily life, as a profession, and as digital citizenship as a commodity.

Students see digital citizenship as vital/valuable. In this category, metaphors of life, firewall, armor, water, tree, gear wheel and air were produced by the students related to the subject.

Another category produced in relation to digital citizenship is the category of guiding. In this category, Atatürk's principles, mother, constitution, navigation, command and light metaphors were produced by students.

Prospective teachers also consider digital citizenship as a living space. In this category, they produced the metaphors of the ocean, forest, planet, cyber world, village, library, ship and network. They may have considered digital citizenship as a living space, as digital devices and applications have gained an important place in the daily lives of students.

In the category of digital citizenship this everyday life, puzzles, coffee, numbers, games, ivy, mushroom and news source are expressed as metaphors. In this category, while expressing digital citizenship as a puzzle, students emphasized that it is a system this with its sub-dimensions, that it has an inseparable place in our lives with the metaphors of number, game and ivy, and the place of the questioning approach in digital citizenship with the metaphors of mushroom and news source.

In the category of digital citizenship as a profession, the professions of teacher, doctor, green-grocer, guide, balloonist, conductor and governor were determined as metaphors. Among these professions, it can be said that the reason why they put their own profession, teaching,

to the fore the most, is that it is a teacher, a guide, and a profession that touches the lives of learners.

In the category of digital citizenship as goods, the participants put forward the metaphors of keys, mirrors, white goods, umbrellas, magic lamps, computers, dustbins and shopping baskets.

The metaphors that pre-service teachers generally produced about digital citizenship were from daily life and frequently used items. They compared digital citizenship as a profession to the teaching they received their education and to many different professions that are more respected than each other. They also see digital citizenship as vital and guiding. In this context, it can be stated that pre-service teachers care about digital citizenship and see it as a part of today's life.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1370-1393

Geliş Tarihi:02.08.2023 Kabul Tarihi: 12.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1349269>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

TÜKENMİŞLİĞİN İŞTEN AYRILMA NİYETİNE OLAN ETKİSİNDE İŞ TATMİNİNİN ARACI ROLÜ

İlkay GÜLERYÜZ*

Öz

Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme hızı iş dünyasında örgütsel davranış konularını her geçen gün daha önemli hale getirmektedir. Tükenmişlik, işten ayrılma niyeti ve iş tatmini bu konuların önde gelenleri arasındadır. Literatürde bu değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre belirtilen değişkenlerin birbirlerini etkileme yönleri benzerlik gösterse de etkileme düzeyleri ve aracılık etme durumları sektöre ve örneklem gruplarına göre farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada savunma sanayi sektöründe yer alan bir işletme çalışanları örneklem alınarak (N=351), tükenmişliğin işten ayrılma niyetine olan etkisi ve iş tatmininin bu etkiye aracılık etme durumu incelenmiştir. Toplanan veriler IBM SPSS 23 yazılımı kullanılarak, frekans, korelasyon ve Process Macro analizleri yardımıyla kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler Araştırma sonuçları farklı sektörlerde yapılan çalışmalara benzerlik göstermiş olup, tükenmişliğin işten ayrılma niyetini artırdığı, iş tatminini ise azalttığı görülmüştür. Ayrıca iş tatmininin, tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiye aracılık ettiği ve örgütlerin işten ayrılma hızını azaltmak için iş tatmini kavramına önem vermesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte iş tatmininin işten ayrılma niyetini negatif yönlü olarak etkilediği ve tatmin duygusu yüksek olan çalışanların işten ayrılmayı düşünmedikleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti, İş Tatmini, Örgütsel Davranış, Savunma Sanayi.

The Mediating Role of Job Satisfaction in the Effect of Burnout on Turnover Intention

Abstract

Technological developments and the speed of globalization make organizational behavior issues more important in the business world. Burnout, turnover intention and job satisfaction are among the leading issues. There are many studies in the literature to examine the relationship between these variables. According to the results of the research, although the ways in which the variables affect each other are similar, their level of effect and mediation status

* Dr. Öğr. Üyesi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi, ilkayguleryuz@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0002-4700-3386>

differ according to the sector and sample groups. In this study, the effect of burnout on turnover intention and the mediation of job satisfaction to this effect were examined by sampling (N=351) of an enterprise in the defense industrial sector. The collected data were analyzed using IBM SPSS 23 software with the help of frequency, correlation and Process Macro analyses. The results of the research were similar to the studies conducted in different sectors, and it was seen that burnout increased turnover intention and decreased job satisfaction. In addition, it was concluded that job satisfaction mediates the relationship between burnout and turnover intention, and that organizations should attach importance to the concept of job satisfaction in order to reduce the rate of turnover. In addition, it has been revealed that job satisfaction negatively affects turnover intention and employees with a high sense of satisfaction do not think about leaving the job.

Keywords: Burnout, Turnover Intention, Job Satisfaction, Organizational Behavior, Defense Industry.

Giriş

Küreselleşme hızı, teknolojik gelişmeler, salgın hastalıklar gibi dünyayı derinden etkileyen istemli veya istemsiz değişimler, tüm iş dünyasını da aynı oranda etkilemektedir. Özellikle bu değişimleri yakalayarak faaliyet sürdürmeyi amaçlayan işletmeler için bu belirsizlik durumu oldukça zor bir hale gelmektedir. Ayrıca, zaman içinde bu değişim, artan iş yükü ve azalan işçi faydalarından kaynaklanan mesleki stres kaynaklarının ve genellikle ciddi sağlık sorunlarının da giderek artmasına neden olmaktadır. Belirtilen bu nedenler, hem işverene hem de çalışanlara yönelik olan baskı ve stresi de artırmaktadır. Artan bu değişkenler, fiziksel ve zihinsel olarak yükler getirmekle birlikte, özellikle çalışanların iş tatminini yakalamalarını da oldukça zorlaştırmaktadır. Bu zorluklar, özellikle yüksek riskli ve tükenmişliğe karşı savunmasız olan mesleklerde kendini daha da fazla göstermektedir. Bu mesleklere örnek olarak sağlık, eğitim, savunma ve kolluk güçleri verilebilir. Başta belirtilen bu sektörler olmak üzere tükenmişlik hem örgütsel hem de çalışanlar açısından ciddi olumsuzluklara yol açtığından, 2019 yılından itibaren Dünya Sağlık Örgütü, tükenmişliği uluslararası hastalık sınıflandırmasında yer alacak meslek hastalıklarından biri olarak kabul etmektedir (WHO, 2019).

İş hayatındaki stresin artması sonucu ortaya çıkan tükenmişlik, ilerleyen zamanlarda çalışanların işten ayrılma niyetine girmelerini kaçınılmaz hale getirmektedir. İşverenler, çalışanların bu konuda zarar görmemesi için, onların iş ve kariyer

tatminini sağlayamazlarsa, bu durum nihayetinde çalışanların işten ayrılmalarına neden olmaktadır. Bu da, işletmelerde devir hızını artırarak maliyet ve zaman kaybına yol açmaktadır (Gomes vd., 2022, s. 92). Kaynakların korunması teorisi kapsamında konu değerlendirildiğinde, teori tükenmişliğin çalışanların sürdürülebilir bir kariyer için kaynaklarını azalttığını, tatminsizliğe ve düşük öz-yeterliliğe yol açtığını ve sonunda çalışanların işten ayrılma niyeti geliştirmeleri ile sonuçlandığını ileri sürmektedir (Zhang vd., 2022).

Başta çalışanlar olmak üzere, hem örgütlere hem de sektöre ciddi zararlar verebilen bu durumların araştırılması ve çözümlenebilmesi için son zamanlarda bu konularda yapılan araştırmalara büyük önem verilmektedir.

Bu çalışma tükenmişliğin işten ayrılma niyetine olan etkisinin, savunma sanayi sektörüne yansımalarını belirleyerek, hem uygulamaya hem de literatüre katkı sağlanması amacıyla yürütülmüştür. Bununla birlikte iş tatmininin bu iki değişken arasındaki ilişkiye ne derece ve ne yönde aracılık ettiğinin resmedilmesi de çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Ayrıca son dönemlerde özellikle Covid 19 pandemisi etkisiyle yoğun olarak sağlıkçılar üzerinde yürütülen tükenmişlik başlıklı çalışmaların farklı sektörler örneklem alınarak ortaya konulmasının, literatüre farklı bir perspektif kazandıracağı değerlendirilmektedir (Raja vd., 2022; Zhang vd., 2021 Maslakçı ve Sürücü, 2022). Bu kapsamda, İstanbul'da faaliyet gösteren bir savunma sanayi işletmesinde anket kullanılarak 500 kişiye (362 nitelikli dönüş alınmıştır) yönelik olarak yapılan bu uygulama sonuçlarının başta savunma sanayi sektörü olmak üzere iş dünyasına tükenmişlik ve bunun sonucunda ortaya çıkan işten ayrılma niyetine yönelik alınması gereken tedbirlerin özellikle iş tatmini boyutundan değerlendirilmesi yapılacaktır. Ayrıca ulusal literatürde yeralan çalışmalara bakıldığında, makalenin başlığını oluşturan üç değişkene yönelik çalışmaların oldukça az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Hem uluslararası literatürden güncel örnekler hem de yapılacak güncel bir uygulama ve analizler ile bu eksikliğin de giderilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde tükenmişlik, işten ayrılma niyeti ve iş tatmini kavramlarına yönelik literatür taraması yapılmıştır. Bu değişkenlere yönelik güncel araştırmalara yer verilerek literatürdeki yerleri vurgulanmıştır. Yöntem kısmında ise araştırmanın özellikleri, veri toplama ve analiz yöntemleri ve bunlar sonucunda elde edilen bulgular ortaya konulmuştur. Veriler IBM SPSS 23 yazılımı kullanılarak; başta örneklemin sosyo-demografik özelliklerini tespit etmek için frekans analizleri, sonrasında değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için korelasyon analizi, son aşamada ise Process Macro ile analiz edilerek hipotezler test edilmiştir.

1. Literatür İncelemesi

1.1. Tükenmişlik

Tükenmişlik, artarak büyüyen ve sonunda kronikleşerek ciddi sağlık sorunlarına neden olabilen kronik iş stresi olarak tanımlanmaktadır (Montero-Marín, 2016). Psikolojik açıdan bakıldığında tükenmişlik, işe, akranlara, kullanıcılara ve profesyonel rolün kendisine karşı olumsuz davranışlara dönüşen bilişsel, duygusal ve tutumsal düzeyde hasara neden olmaktadır (Maslach, 2006; Maslakçı ve Sürücü, 2022). Tükenmişlik, kişisel bir sorun değil, iş faaliyetinin belirli özelliklerinin bir sonucudur (Bouza vd., 2020). Zayıf kişi/iş veya kişi/örgüt uyumuna kalıcı bir tepki olarak da bilinen tükenmişlik, sinizm ve profesyonel yetersizlik sendromu olarak yaşanmaktadır (Maslach ve Leiter, 2016, s.353).

Tükenmişlik kavramı, tarihte ilk defa Graham Greene tarafından “A Burnt-Out Case” adlı romanda, hem mesleğinde anlam bulamayan hem de hayattan zevk alamayan bir mimarın öyküsünü anlatırken kullanılmıştır (Valsania vd., 2022). Daha sonra bu terim, Freudenberger (1974), tarafından psikolojik alanda kullanılmaya başlanmış ve burada tükenmişlik, beklentilerin karşılanmadığı profesyonel bir faaliyet nedeniyle bir bitkinlik ve hayal kırıklığı durumu olarak tanımlanmıştır.

Maslach (1976), tükenmişliği bilimsel literatüre dahil ederek, onu kademeli bir yorgunluk, sinizm ve azalan bağlılık süreci olarak tanımlamaktadır. Birkaç ampirik çalışmadan sonra, Maslach ve Jackson (1981), kavramı yeniden formülize ederek, çalışanlarda ortaya çıkabilen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve azalmış

profesyonel yeterlilik duygusu ile karakterize edilen, psikolojik bir sendrom olarak daha kesin ve işlemsel bir tanım geliştirmiştir.

Tanımlarda da görüldüğü üzere tükenmişlik, yüksek düzeyde duygusal tükenme, yüksek düzeyde sinizm veya duyarsızlaşmaya yol açmaktadır (Taris vd., 2005). Benzer şekilde ampirik araştırmalar, duygusal tükenme ve duyarsızlaşmanın iş yerinde tükenmişlik sendromunun temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Yani bu değişkenler birbirini çift yönlü olarak etkilemektedirler.

Maslach ve Leiter (2016, s. 353), 1970'lerden günümüze kadar sürekli araştırma konusu olan tükenmişliğin, kişilik veya demografik özellikler ile arasında bazı bağlantıları bulunmuş olsa da, tükenmişliğin birincil itici güçleri olarak iş yeri değişkenlerinin olduğunu vurgulamaktadır. Bu değişkenler, iş yükü, kontrol, ödül, topluluk, adalet ve değer uyumu olarak belirtilmektedir. Tükenmişliğin ortadan kaldırılması ile ilgili olarak ise, işyeri sosyal ortamlarının kalitesinin artırılmasına yönelik girişimlerin olumlu sonuçlar gösterdiği ortaya konulmuştur (Maslach ve Leiter, 2016, s. 353).

1.2. İşten Ayrılma Niyeti

Birbiriyle sıkça karıştırılan iki kavramdan işten ayrılma fiili bir eylemi ve kesinliği ifade ederken, işten ayrılma niyeti belirsiz ve soyut bir olguyu ifade etmektedir. İşten ayrılma niyeti, “organizasyondan ayrılmaya yönelik bilinçli ve kasıtlı isteklilik”, “bir bireyin belirli bir süre içinde işi değiştirmesinin (öznel) olasılığı” ve “bir çalışanın örgütten ayrılmayı ne ölçüde planladığı” olarak tanımlanmaktadır (Tett ve Meyer, 1993; Sousa-Poza ve Henneberger, 2004; Lacity vd., 2008). Belirtilen üç tanımlamada da işten ayrılma niyeti, bir çalışanın örgüte karşı sahip olduğu tutumu yansıtmaktadır. Tutumlar çok karmaşık olduğundan onları anlamak için birkaç temel bileşenin dikkate alınması gerekmektedir. Bunun yanında belli bir ilgi davranışının beyanı olan niyetlerin de incelenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Ngo-Henha, 2018). İşten ayrılma niyeti, işi bırakma düşüncesi; farklı bir iş arama eylemi ve son olarak bırakma niyeti olmak üzere üç basamaklı bir süreç olarak ifade edilmektedir (Rahman ve Nas, 2013, s. 568).

İşten ayrılma niyetinin olması, bir çalışanın istifa edeceği anlamına gelmemekte, ancak bunu yapmayı düşündüğünü ifade etmektedir. Ayrılma davranışını nihai olarak etkileyen dinamik ve davranışsal bir tutumdur (Wang vd., 2020, s. 11).

Bir çalışan bir organizasyona girdikten sonra, organizasyon bireyin görüşleri ile etkileşime girmektedir. Eğer ikisi eşgüdüm ve dengeyi sağlayamazsa, kişisel duygu ve deneyimler ayrılık krizine yol açmaktadır. Süreç, nihayetinde çalışanın organizasyondan ayrılmasına varan sonuçlara yol açabilmektedir (Kang ve Sung, 2017, s. 84).

İşten ayrılma niyetini etkileyen faktörler en basit haliyle; kişisel faktörler, iş faktörleri, örgütsel faktörler ve dış çevresel faktörler olmak üzere dört kategoriye ayrılmaktadır (Sun vd., 2013).

1.3. İş Tatmini

Temel olarak zihinsel bir nitelik olan iş tatmini, çalışanlara bağlı olarak ve kişiden kişiye değişen bir olgudur. Çalışanların, örgütlerde performans göstermelerini sağlayan duygusal sonuçları temsil eden iş tatmini kavramı, belirlenen rolü yerine getirmek için fizyolojik, psikolojik ve çevresel durumların yoğunluğu olarak da tanımlanabilmektedir. Çalışanların özlük haklarından, çalışma ortamından, iş arkadaşlarının davranışlarından ve yöneticilerinden memnun olmaları (Sürücü, 2021) en önemli iş tatmini sağlayıcıları arasında yer almaktadır (Taheri vd., 2020; Yıkılmaz ve Sürücü, 2023). Bu hususların eksikliği durumunda ise çalışanların örgütten kopmayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Clark (1997), tatminsiz çalışanların işsiz kaldığını ve örgütlerin yeni çalışanlar alması gerektiğini ve bunun da aynı görev için yine örgüte maliyet getirdiğini belirtmektedir.

İşinden memnun ve mutlu olan, yani tatmin olmuş insanlar, daha iyi performans gösterirken, olmayanlar düşük performans göstermektedirler (Bhatti vd., 2019). İş tatmini, zevk, mutluluk, tutku, şevk ve aşk gibi duygusal parametreleri içermektedir (Jain, 2016, s. 723). İş tatmini, kısaca iş davranışlarından birisi olup iş

deneyimlerinden kaynaklanan bir tatmin duygusunu ifade etmektedir (Oluwatayo ve Adetoro, 2020).

Piansoongnern ve Anurit (2007, s. 9) tarafından 400 Taylandlı yatırımcı üzerinde yapılan bir araştırma sonucuna göre, çalışan iş tatmininin, müşteri tatmini için de önemli bir ön koşul olduğu vurgulanmaktadır. Yapılan araştırmalar, performans raporlama, sıralama, maaş gibi durumlarda memur ve işverenlerin adaletsiz davranmasının iş doyumunu olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir (Torlak ve Kuzey, 2019). Bunların yanısıra, mevcut araştırmalar, iş tatmininin insanların sağlığını da etkilediğini göstermektedir. İşlerinden büyük ölçüde memnun olan insanların, memnun olmayanlardan daha sağlıklı oldukları ifade edilmektedir (Jain, 2016, s. 724).

1.4. Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma niyeti, işten ayrılma ile sonuçlanabilecek bir süreçtir. Bir çalışanın işten ayrılma niyetinin artması, bu çalışanın örgütten ayrılma noktasına yaklaştığını göstermektedir. Deneyimli bir çalışanın kaybı, yeni çalışanların çalışma ortamını öğrenmesi ve uyum sağlaması zaman alacağından (Tziner vd., 2015, s. 212), kurum için her zaman bir maliyet ve yük getirmektedir (Özkan, 2022, s. 668). İşten ayrılma niyetini oluşturan birçok olgu bulunmaktadır. Bu olguların ön sıralarında, çalışanların işten ayrılma niyetini önemli ölçüde tetikleyen tükenmişlik kavramı gelmektedir. Park ve Min (2020, s.2), tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin etki büyüklüğünün pozitif ve büyük olduğunu gösteren bir meta-analiz çalışması yürütmüştür.

Tükenmişlik, çalışanların iş motivasyonunu olumsuz etkileyerek onları bitkin hale getirmektedir (Choi vd., 2019). Bu durum çalışanların sorumluluklarını ihmal etmesine, işe karşı duyarsızlaşmasına ve yetersizlik hissiyatına kapılmalarına neden olmaktadır. Hemşireler, örneklem alınarak yapılan çalışmalarda, hemşirelerin çalışma ortamlarında çok sayıda bulunan stresörlerden etkilenerek, bunlar yüzünden sürekli baskı altında kalarak suçlu hissettikleri ve böylece işten ayrılma eğilimine girdikleri ortaya konulmuştur (Kim vd., 2019; Wang vd., 2020). Özkan (2022) ve

Tsukamoto vd. (2021, s. 203), tarafından yapılan çalışmalar ise; deneyimin algılanan tükenmişlik üzerindeki etkisini ortaya koyarak; deneyimli hemşirelerin acemi hemşirelere kıyasla daha az tükenmişlik ve duyarsızlaşma algıladıklarını öne sürerek, bunun örgütlerin hemşirelerin işten ayrılma niyetini düşürmeye çalışmak ve onları elde tutmak için bir strateji olarak kullanmaları gerektiğini ifade etmektedir. Park ve Min (2020, s. 2) ve Kim ve Kao (2014) tarafından yapılan meta-analizler, tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin etki boyutunun yüksek seviyede olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte birçok çalışma, tükenmişliği işten ayrılma niyetinin ana yordayıcılarından biri olarak görmektedir (Kelly vd., 2021; Marshall ve Stephenson 2020; Scanlan ve Still 2019).

İş yerinde aşırı stres ve dolayısıyla tükenmişlik yaşayan bir çalışan, yıkıcı etkiler yaşama eğilimine girebilmektedir. Özellikle kişisel düzeyde, yüksek zihinsel yorgunluğu, stresi ve hatta uyku bozukluklarını tetikleyebilmesinin yanı sıra tükenmişlik, çalışanların kendilerini endişeli, depresif, motivasyonsuz, bitkin ve melankolik hissetmelerine, sonunda da çalıştıkları örgütten ayrılmayı istemelerine yol açabilmektedir (Gomes vd., 2022, s. 94).

Ayrıca, daha yüksek iş devir hızına sahip kuruluşlarda tükenmişlik, hayal kırıklığı ve stres faktörleri, elde tutma sorunlarının ana nedenlerinden bazılarını temsil etmektedir (Stancel vd., 2019). Kısacası tükenmişlik, işten ayrılma niyetini artırarak organizasyon için yüksek maliyetler doğuracak sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Böylece hem tükenmişlik hem de işten ayrılma niyeti, sunulan hizmetin kalitesini ve örgütsel etkinliği de olumsuz olarak etkilemektedir (Gomes vd., 2022, s. 94). Yukarıda belirtilen çalışmalar ve kaynakların korunması teorisi göz önüne alındığında aşağıdaki araştırma hipotezi kurulmuştur:

H1: Tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

1.5. Tükenmişlik ve İş Tatmini

Tükenmişlik ve iş tatmini arasındaki ilişkiye yönelik, özellikle COVID-19 pandemisi esnası ve sonrasında sağlık çalışanları örneklem alınarak yapılmış çok

sayıda araştırma bulunmaktadır (Zhang vd., 2021; Ran vd., 2020; Raja vd., 2022). Sağlık çalışanlarının bu dönemde çok yoğun fiziki şartlarda ve stres altında çalışmaları araştırmacıları bu yönde teşvik etmiştir. Bu çalışmaların neredeyse tamamı benzerlik göstermiş olup, tükenmişliğin iş tatmini üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu ortaya konulmaktadır. Raja vd. (2022) tarafından ABD ve Kanada’da yaşayan sağlık çalışanlarına, Zhang vd., (2021) ve Ran vd. (2020) tarafından Çin’de yaşayan sağlık çalışanlarına yönelik olarak yapılan çalışmalarda, COVID-19 korkusunun tükenmişliği pozitif yönde etkilediği vurgulanmaktadır. Yükselen tükenmişlik düzeyi ile birlikte ortaya çıkan nevrotik durumların ise, iş tatminini yok ettiği gözlemlenmektedir. Yani tükenmişliğin iş tatminin üzerinde negatif bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır (Zhang vd., 2021; Ran vd., 2020). Bu çalışmaların farklı bir sektörde ve örneklem düzeyinde ve pandemiden tamamen uzaklaşmış bir dönemde yapılması amaçlanarak kaynakların korunması teorisi kapsamında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H2: Tükenmişliğin iş tatmini üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

1.6. İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti

İş tatmini ve işten ayrılma niyeti ilişkisine yönelik literatürde yer alan çalışmaların neredeyse tamamında, iş tatmininin işten ayrılma niyetini açık bir şekilde negatif yönlü olarak etkilediğine yönelik sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Sowmya, 2013; Cave vd., 2013; Muralidharan vd., 2013). Ancak bu etkilerin anlamlılık ve etki düzeyleri sektör, örneklem, çalışma yılına göre farklılık gösterebilmektedir. Cave vd. (2013, s. 102), tarafından yapılan araştırmada diğerlerinden farklı olarak, kendi ülkesinden farklı ülkelerde çalışanların işten ayrılma niyetlerinin azalmasında iş tatmin düzeyinin daha fazla etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Ali ve Anwar (2021, s. 28), tarafından sağlık çalışanları örnekleminde yürütülen çalışmada, iş tatmininin, katılımcıların işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ancak zayıf bir etkisi olduğu ortaya konulmaktadır. Bu çalışma, çalışanların iş tatmini ne kadar yüksekse, işten ayrılma niyetini ifade etme olasılıklarının o kadar düşük olduğunu göstermektedir. Endonezya’da bir işletmede yürütülen çalışmada, iş

doyumunu değişkeninin çalışanların işten ayrılma niyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmaktadır (Pratama, 2022, s. 80). Bu kapsamda, kaynakların korunması teorisi ve literatürde yer alan araştırmaların incelenmesi sonucu aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H3: İş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

1.7. İş Tatmininin Aracılık etkisi

Tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmalardan yukarıda bahsedilmiştir. Bu konunun daha detaylı ve özgün olması adına yapılmış, literatürde az sayıda da olsa, bu iki değişken arasındaki ilişkiye iş tatmininin aracı ve düzenleyici olarak etkisini tespit etmeye yönelik çalışmalara da rastlanmaktadır (Gharakhani ve Zaferanchi, 2019; Al Sabei vd., 2020; Ran vd., 2020). Bu çalışmalarda, iş tatmininin tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasında bir aracı olduğu kabul edilmektedir. Buna göre iş tatminini teşvik etmek, işten ayrılma oranını azaltmak için göreceli önlemler arasında gösterilmektedir.

Gharakhani ve Zaferanchi (2019), tarafından yapılan araştırmada, iş tatmininin tükenmişlik ile çalışanların işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiye aracılık edip etmediği incelenmiş olup sonuç olarak pozitif anlamlı bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır.

Yoğun iş yükü olan durumlarda, iş tatmini düzeyi, çalışanların örgütte daha uzun süre kalma arzularını geliştirmekte ve işten ayrılma niyetlerini azaltmaktadır. Başka bir ifadeyle iş tatmini, tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki gücünü azaltmaktadır. Öte yandan, çalışanlar işlerinde düşük bir iş tatmini hissettiklerinde örgütten ayrılma istekleri artma eğilimindedir (McHolm, 2006). İş tatmini bu durumda, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi daha da güçlü hale getirmektedir. Bu nedenle, bir çalışanın iş tatmini algılayıp algılamamasının tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiyi önemli ölçüde etkilemesi beklenmektedir. Diğer bir perspektiften bakıldığında, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti

arasındaki ilişki, iş tatmini tarafından yönetildiğinde, tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu, daha fazla tükenmişliğin daha yüksek işten ayrılma niyetine yol açması ve iş tatmininin bu ilişkiyi yumuşatacağı anlamında doğrulanmaktadır (Gomes vd., 2022, s. 103). Ayrıca Gomes (2022)'e ait bu çalışma, kolluk personeline yönelik iş tatmini, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti değişkenlerini aynı anda inceleyen tek çalışma olarak da göze çarpmaktadır.

Bu verilerden yola çıkarak, literatür ile benzerlik göstereceği tahmin edilen aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H4: Tükenmişliğin işten ayrılma niyetine etkisinde iş tatmininin aracı rolü vardır.

2. Metot

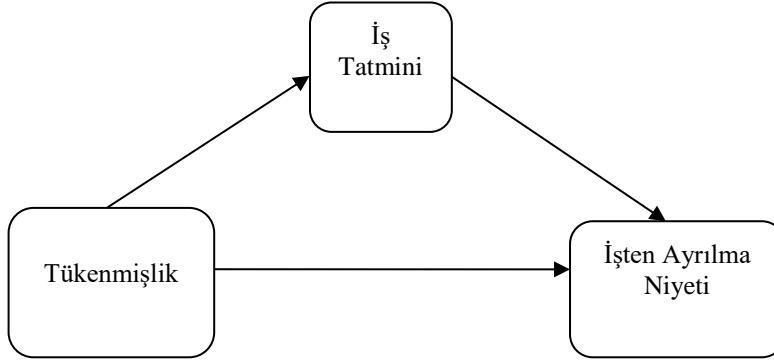
2.1. Araştırmanın Örneklemi

Bu araştırma, İstanbul'da savunma sanayi sektöründe ticari hayatına devam eden bir firmada yapılmıştır. Firmanın savunma sanayinde sektöründe faaliyet gösteriyor olması nedeniyle çalışan sayısı konusunda (gizlilik gerekçeli) bilgi verilmiştir. Bu nedenle evrenin sayısını belirlemek mümkün olmamıştır. Ayrıca araştırmada katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik olarak sorulan sorularda kısıtlamaya gidilmiştir. Sadece yaş, cinsiyet ve medeni durumuna yönelik sorular ankette bırakılmış diğer sorular (iş tecrübesi, maaş vb.) ankette çıkarılmıştır. Toplamda 500 anket hazırlanmıştır. Hazırlanan anketler yetkili personele verilmiş ve daha sonrasında kapalı zarflarda geri alınmıştır. Geri gelen anket sayısı 487'dir. Anketlerin zarfları açılmış ve 125 tane boş olan anket formu ayrılmıştır. Elde edilen 362 anket formunda da rastgele veya hatalı doldurulduğu düşünülen 11 anket araştırmaya dâhil edilmemiştir. Böylelikle, araştırma 351 anket ile tamamlanmıştır.

Katılımcıların 244'ü erkek, 107'si kadındır. 220 katılımcı evli iken 131 katılımcı bekârdır. Bu katılımcılardan 36'si 30 yaş ve altında, 191'i 31-40 yaş, 71'ü 41-50 yaş, 53'ü ise 51 yaş ve üstündedir.

2.2. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Çalışmaya ait araştırma modeli Şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Araştırmaya ait dört hipotez belirlenmiş olup aşağıda sunulmuştur:

H1: Tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi vardır.

H2: Tükenmişliğin iş tatmini üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

H3: İş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif etkisi vardır.

H4: Tükenmişliğin işten ayrılma niyetine etkisinde iş tatmininin aracı rolü vardır.

2.3. Ölçekler

Tükenmişlik: Pines (2005) tarafından geliştirilen ve Tümkaya vd. (2009) tarafından Türkçeye uyarlanan Tükenmişlik Ölçeği Kısa Versiyonu ölçeği (BMS-9) kullanılmıştır. Ölçek, 1’den (Hiç) 5’e (Daima) kadar derecelendirilmiş 5’li likert tipindedir. 10 maddeden oluşan ölçeğe ait örnek maddeler; “Çaresiz hissediyorum”, “Umutsuzluk duyuyorum” ve “Fiziksel olarak hastalıklı hissediyorum” şeklindedir.

İşten Ayrılma Niyeti: katılımcıların işten ayrılma niyetlerinin belirlenmesinde Cammann vd. (1983) tarafından geliştirilen ve Mimaroglu (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan “Michigan Örgütsel Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, 1’den (Kesinlikle Düşünmüyorum) 5’e (Kesinlikle Düşünüyorum) kadar derecelendirilmiş 5’li likert tipindedir. 3 maddeden oluşan ölçeğe ait maddeler; “Önümüzdeki bir sene içinde şu an çalıştığınız firma dışında bir firmada aktif olarak iş

arama ihtimaliniz nedir?”, “Önümüzdeki bir sene içinde şu an çalıştığınız firma dışında bir firmada aktif olarak iş arama ihtimaliniz nedir?” ve “Önümüzdeki sene büyük bir ihtimalle şu an çalıştığım firmadan başka bir yerde yeni bir iş arıyor olacağım.” şeklindedir.

İş Tatmini: Katılımcılarda iş tatmin düzeyini belirlemek için Taylor ve Bowers (1972) tarafından geliştirilen ve Okumuş vd.’nin (2022) araştırmalarında kullandıkları “İş Tatmini Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, 1’den (Kesinlikle Katılmıyorum) 5’e (Kesinlikle Katılıyorum) kadar derecelendirilmiş 5’li likert tipindedir. 7 maddeden oluşan ölçeğe ait örnek maddeler; “Genel anlamda işimden memnunum” ve “Genel anlamda çalışma grubumdaki iş arkadaşarımdan memnunum” şeklindedir.

2.4. Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde IBM SPSS 23 yazılımı kullanılmıştır. İlk başta araştırmadaki katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini tespit etmek için frekans; daha sonrasında ise değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. En son ise Hayes (2017) tarafından geliştirilen Process Macro analizi ile hipotezler test edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Korelasyon Analizi

Yapılan korelasyon analiz sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Korelasyon Analiz Sonuçları

Değişken	Ort.	Sh.	1.	2.	3.
Tükenmişlik	2,275	0,992	1		
İşten Ayrılma Niyeti	2,111	0,824	0,283**	1	
İş Tatmini	3,525	0,670	-0,499**	-0,354**	1
Basıklık			-0,488	-0,959	-0,866
Çarpıklık			-0,668	0,388	0,797

Tablo’1deki sonuçlar değişkenlere ait basıklık ve çarpıklık değerlerinin -0,959 ile 0,797 arasında değiştiğini göstermektedir. Literatür bu değerlerin -1,5 ile +1,5 arasında olması durumunda verilerin normal dağılıma sahip olduğunu belirtmektedir (Hair, Hult, Ringle ve Sarstedt, 2014; Sürücü, Şeşen, & Maslakçı, 2023). Elde edilen değerler, verilerin normal dağılıma sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle analizlerde parametrik testler uygulanmıştır.

Korelasyon analiz sonuçlarında ise tükenmişliğin işten ayrılma niyeti ($r=283^{**}$, $p<0,05$) ile negatif yönlü bir ilişkiye sahip iken iş tatmini ($r=-499^{**}$, $p<0,05$) ile pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca işten ayrılma niyeti ile iş tatmini ($r=-354^{**}$, $p<0,05$) arasındaki ilişki de negatif yönlüdür.

3.2. Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlik ve güvenirliliğine yönelik yapılan analiz sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri Sonuçları

Değişkenler	Faktör Yüğü	AVE	Cronbach Alfa	Cr
Tükenmişlik	0,601 – 0,811	0,506	0,852	0,910
İşten Ayrılma Niyeti	0,529 – 0,758	0,502	0,762	0,832
İş Tatmini	0,639 – 0,788	0,506	0,701	0,753

Faktör yükleri, değişkenin ilgili faktörün oluşmasına sağladığı katkıyı ifade etmektedir (Sürücü vd., 2022). Tablo 2’deki sonuçlar değişkenlere ait maddelerin faktör yüklerinin 0,5’in üzerinde olduğu göstermektedir. Sürücü vd. (2022) faktör yüklerinde 0,5 ve üzerinde olması durumunda o maddenin ilgili faktörü iyi temsil ettiğini belirtmektedir. Ayrıca faktör yüklerinin ve AVE değerlerinin 0,5 ve üzerinde olması ölçeklerin yakınsak geçerliliğini doğrulamaktadır (Hair vd., 2010; Sürücü vd., 2023). Ölçeklerin iç tutarlılığını belirlemek için Cronbach alfa ve bileşik güvenilirlik (CR) değerleri belirlenmiştir. Cronbach alpha ve CR değerleri 0,701 ile 0,910 arasında değişmektedir. Değerler 0,7’lik alt eşikten daha yüksektir; dolayısıyla modeldeki değişkenler iç tutarlı ve güvenilirdir (Sürücü ve Maslakçı, 2020; Sürücü vd., 2023).

3.3. Hipotez Testi

Araştırmanın hipotezlerini test etmek için Process Macro analizi kullanılmıştır. Process Macro, geçmiş dönemde basit aracı modellerin analizinde sıklıkla kullanılan Baron ve Kenny’nin (1986) nedensel adımlar yöntemine göre daha sağlıklı sonuçlar vermektedir (Sürücü vd., 2023). Bu nedenle araştırma hipotezleri test edilirken Process Macro analizi tercih edilmiştir. Model 4’de 5000 yeniden örneklem ve %95 güven aralığında yapılan analizlere ait bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Hipotez Test Sonuçları

	B	S.H	LLCI	ULCI
Tükenmişlik → İşten Ayrılma Niyeti	0,1175	0,0497	0,0198	0,2153
Tükenmişlik → İş Tatmini	-0,4113	0,0658	-0,1876	-0,3682
İş Tatmini → İşten Ayrılma Niyeti	-0,3482	0,0735	-0,2035	-0,4928
Model Özeti R ² =0,1402; F=26,0795; p<0,05				
Aracı Etki				
Direk etki	0,1175	0,0497	0,0198	0,2153
Dolaylı Etki	0,1173	0,0497	0,0506	0,1849
Toplam Etki	0,2349	0,0445	0,1474	0,3224

Tablo 3’deki sonuçlar incelendiğinde (H1) tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu ($\beta=0,1175$; $p<0,05$), (H2) iş tatmini üzerindeki etkisinin de negatif yönlü olduğu görülmektedir ($\beta=-0,4113$; $p<0,05$). Ayrıca (H3) iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin olduğu da görülmektedir ($\beta=-0,3482$; $p<0,05$).

Tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı rolünün olup olmadığının tespit edilmesi için dolaylı etkinin anlamlılığı kontrol edilmiştir. Alt ve üst güven aralıklarının (LLCI-ULCI) sıfırı içermemesi durumunda etkinin anlamlılığından söz edilebilir (Sürücü vd., 2023). Tablo 3’deki sonuçlar dolaylı etkinin anlamlı olduğunu ve (H4) tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı etkisinin olduğunu göstermektedir ($\beta=0,1173$; $p<0,05$). Elde edilen bulgular doğrultusunda Hipotez 1, Hipotez 2, Hipotez 3 ve Hipotez 4 desteklenmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Günlük hayatta tükenmişlik sendromu olarak da ifade edilen tükenmişlik alanında yapılan çalışmalar ve sonuçları incelendiğinde, iş dünyasının bu konuda ciddi sorunları olduğu görülmektedir (Maslach, 2006; Valsania vd., 2022; Maslach ve Leiter, 2016). Bu çalışmanın literatür inceleme sürecinde, tükenmişliğin örgütler ve çalışanlar için birçok örgütsel davranış konusunu da olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Özellikle tükenmişliğin ileri boyutlarının, işten ayrılma niyetinin ve nihayetinde de işten ayrılma eyleminin gerçekleşmesine neden olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum, başta iş devir hızının artarak çalışanların sürekli değişmelerinin getirdiği finansal olumsuzluklar olmak üzere, örgütlere birçok yönden zarar vermektedir. Çalışanların yaptıklarının karşılığını alması, yöneticilerin davranışları ve çalışma ortamının fiziki yeterlilikleri gibi birçok unsurun ortaya çıkardığı iş tatmini kavramı, bu olumsuzlukların önlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu yüzden işletmeler, çalışanlarını elde tutabilmek için onların iş tatmin düzeyine önem vermektedirler.

Savunma sanayi, son dönemlerde tüm dünyada önemli bir sektör haline gelmektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşı başta olmak üzere, ülkeler arasında yaşanan gerginlikler ve ülkelerin kendilerini bu yönde geliştirme çabaları tüm dünyada bu sektörü popüler hale getirmektedir. Türkiye’de de son dönemlerde savunma sanayine ciddi önem verilmekte ve bu alanda çok sayıda işletme faaliyet göstermektedir. Gerek ulusal gerekse uluslararası alanda faaliyet gösteren bu işletmelerin belirtilen nedenlerden dolayı iş yükü her geçen gün artmakta ve bu durum doğal olarak çalışanlarına da yansımaktadır. Bu çalışma, savunma sanayi sektöründe faaliyet gösteren çalışanların tükenmişliklerinin işten ayrılma niyetlerini ne yönde ve ne düzeyde etkilediğini, iş tatmininin bu etkiye ne derece aracılık ettiğini araştırmak için yapılmıştır. Bunun yanında toplanan veriler tükenmişliğin iş tatmini ve iş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerini incelemeye de fırsat tanımıştır. Verilerin analizi sonucu:

- Tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu,
- Tükenmişliğin iş tatmini üzerindeki etkisinin anlamlı ve negatif yönlü olduğu,
- İş tatmininin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin olduğu ve
- Tükenmişliğin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı rolünün olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ışığında araştırma hipotezlerinin tamamı (H1, H2, H3 ve H4) kabul edilmiştir.

Yukarıda belirtilen sonuçlar literatürü destekler niteliktedir. Ancak savunma sanayiinde uygulanması araştırmayı özgün bir boyuta taşımakla birlikte, bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin de dikkat etmesi gereken konuları vurgulamaktadır. Buna göre yoğun çalışma, özlük haklarının yetersizliği ve çalışma ortamının fiziki yetersizliği gibi konuların işten ayrılma niyetini büyük ölçüde oluşturması kaçınılmaz bir durumdur. İşletmelerin bu durumun önlenmesi için sürekli iç çevre analizi yaparak olumsuzlukların tespiti ve giderilmesi için adım atmaları gerekmektedir. Özellikle iş tatmini sağlayıcı unsurların (özlük haklarının düzenlenmesi, katılımcı yönetim, çalışma ortamının düzenlenmesi vb.) devreye sokularak tükenmişliğin işten ayrılma niyetiyle sonuçlanmadan önlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada kavramlar arası ilişkileri açıklamada kullanılan kaynakların korunması teorisi kapsamında, tükenmişlik çalışanların kaynaklarını azaltarak işten ayrılma niyeti geliştirmelerine sebep olmuş, aynı zamanda iş tatmini tükenmişliğin

çalışanların kaynaklarına olan olumsuz etkiyi azaltarak işten ayrılma niyeti geliştirmelerini azaltmıştır. Bu kapsamda çalışma kaynakların korunması teorisini desteklemiştir.

Bu çalışmanın, öncelikle savunma sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin örgütsel davranışlarına yönelik gelecekte yürütülecek araştırmalara rehber olması beklenmektedir. Gerek tükenmişlik, işten ayrılma niyeti ve iş tatmini değişkenlerini konu alan gerekse farklı örgütsel davranış konularının bu değişkenlerle ilişkilerini inceleyen araştırmalara destek sağlayarak literatüre destek vereceği değerlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında gelecekteki çalışmaların araştırmacılarına yönelik öncelikli tavsiye, aynı sektörde benzer başlıkla yapılacak bir uygulamayla bu araştırmanın sonuçlarının doğrulanması olacaktır.

Kaynakça

- Al Sabei, S. D., Labrague, L. J., Miner Ross, A., Karkada, S., Albashayreh, A., Al Masroori, F. ve Al Hashmi, N. (2020). Nursing work environment, turnover intention, job burnout, and quality of care: The moderating role of job satisfaction. *Journal of Nursing Scholarship*, 52(1), 95-104.
- Ali, B. J. ve Anwar, G. (2021). Employee turnover intention and job satisfaction. Ali, BJ, & Anwar, G.(2021). Employee Turnover Intention and Job Satisfaction. *International Journal of Advanced Engineering, Management and Science*, 7(6), 22-30.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bhatti, M. A., Alshagawi, M., Zakariya, A., ve Juhari, A. S. (2019). Do multicultural faculty members perform well in higher educational institutions?: Examining the roles of psychological diversity climate, HRM practices and personality traits (Big Five). *European Journal of Training and Development*, 43(1/2), 166–187. <https://doi.org/10.1108/EJTD-08-2018-0081>
- Bouza, E., Gil-Monte, P. R., Palomo, E., Cortell-Alcocer, M., Del Rosario, G., González, J. ve Soriano, J. B. (2020). Síndrome de quemarse por el trabajo (burnout) en los médicos de España. *Revista Clínica Española*, 220(6), 359-363.
- Cammann, C., M. Fichman, D. ve Jenkins, J. Klesh (1983), *Assessing Organizational Change: A Guide to Methods, Measures, and Practices, Assessing the attitudes and perception of organizational members*, (Ed.) Seashore, S., E. Lawler, P. Mirvis, C. Cammann (New York: John Wiley & Sons.)
- Cave, A. H., Chung, W. ve Choi, S. (2013). Determining the Factors Affecting Retention of Employees in Taiwanese Electronic's Firms-General Vs Repatriated Employees. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(1): 100 – 118.
- Choi, M. Y., So, H. S. ve Ko, E. (2019). Influences of occupational stress, ethical dilemma, and burnout on turnover intention in hospital nurses. *Journal of Korean Academy of Fundamentals of Nursing*, 26(1), 42–51.

- Clark, A. E. (1997). Job satisfaction and gender: Why are women so happy at work? *Labour Economics*, 4(4), 341-372
- Edú-Valsania, S., Laguía, A. ve Moriano, J. A. (2022). Burnout: A review of theory and measurement. *International journal of environmental research and public health*, 19(3), 1780.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of social issues*, 30(1), 159-165.28.
- Gharakhani, D. ve Zaferanchi, A. (2019). The effect of job burnout on turnover intention with regard to the mediating role of job satisfaction. *Journal of Health*, 10(1), 109-117.
- Gomes, G. P., Ribeiro, N. ve Gomes, D. R. (2022). The Impact of Burnout on Police Officers' Performance and Turnover Intention: The Moderating Role of Compassion Satisfaction. *Administrative Sciences*, 12(3), 92-110.
- Hair, J., Hult, G. T. M., Ringle, C. ve Sarstedt, M. (2014). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Thousands Oaks, Sage.
- Hair, Jr., J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*, 7th ed, Pearson Education, Upper Saddle River, NJ
- Hayes, A. F. (2017). *Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-based Approach*. Guilford publications.
- Jain, A. (2016). The mediating role of job satisfaction in the relationship of vertical trust and distributed leadership in health care context. *Journal of Modelling in Management*, 11(2), 722-738.
- Kang, M. ve Sung, M. (2017). How symmetrical employee communication leads to employee engagement and positive employee communication behaviors: The mediation of employee-organization relationships. *Journal of Communication Management*, 21. 82-102. 10.1108/JCOM-04-2016-0026.
- Katebi, A., HajiZadeh, M. H., Bordbar, A. ve Salehi, A. M. (2022). The relationship between "job satisfaction" and "job performance": A meta-analysis. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 23(1), 21-42.
- Kelly, L. A., Gee, P. M. ve Butler, R. J. (2021). Impact of nurse burnout on organizational and position turnover. *Nursing outlook*, 69(1), 96-102.
- Kim, H. ve Kao, D. (2014). A meta-analysis of turnover intention predictors among U.S. child welfare workers. *Children and Youth Services Review*, 47(3), 214-223
- Kim, Y., Lee, E. ve Lee, H. (2019). Association between workplace bullying and burnout, professional quality of life, and turnover intention among clinical nurses. *PLoS ONE*, 14(12), e0226506
- Lacity, M.C., Iyer, V.V. ve Rudramuniyaiah, P.S., 2008. Turnover intentions of Indian IS professionals. *Information Systems Frontiers*, 10(2), 225-241.
- Maslach, C. (1976). Burned-out. *Human behavior*, 5(9), 16-22.
- Maslach, C. (2006). Understanding Job Burnout, Stress and Quality of Working Life: *Current Perspectives in Occupational Health*. Ed. Ana Maria Rossi, Pamela L. Perreve ve Steven L. Sauter, (ss.37-51), Information Age Publishing, USA.
- Maslach, C. ve Leiter, M. P. (2016). *Burnout*. In *Stress: Concepts, cognition, emotion, and behavior* (pp. 351-357). Academic Press.
- Maslach, C., Jackson, S. E. ve Leiter, M. (1986). *Maslach Burnout Inventory Manual* Consulting Psychologists Press. Palo Alto, CA, EEUU.
- Maslakçı, A. ve Sürücü, L. (2022). Gender Effects on Depression, Anxiety, and Stress Regarding the Fear of COVID-19. *Trends in Psychology*, 1-13.
- McHolm, F. (2006). Rx for compassion fatigue. *Journal of Christian nursing*, 23(4), 12-19.

- Mimaroğlu, H. (2008). *Psikolojik sözleşmenin personelin tutum ve davranışlarına etkileri: Tıbbi satış temsilcileri üzerinde bir araştırma. Basılmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Psikolojik sözleşmenin personelin tutum ve davranışlarına etkileri: Tıbbi satış temsilcileri üzerinde bir araştırma. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Montero-Marín, J. (2016). El síndrome de burnout y sus diferentes manifestaciones clínicas: una propuesta para la intervención. *Anestesia Analgesia Reanimación*, 29(1), 4-20.
- Muralidharan, C., Venkatram, R. and Krihnaveni, R. (2013). Impact of Job Satisfaction on Intention to Quit: A Study on Customer Service Providers in Commercial Banks. *Prabandhan: Indian Journal of Management*, 6(7): 15 – 25.
- Ngo-Henha, P. E. (2018). A review of existing turnover intention theories. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 11(11), 2760-2767.
- Okumuş, M. T., Bakan, İ. ve Kutluk, M. R. (2022). İşe Tutkunluk, Odaklanma Yeteneğinin Kariyer Tatmini ve İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Çalışması. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 119-138.
- Oluwatayo, A. A. ve Adetoro, O. (2020). Influence of Employee Attributes, Work Context and Human Resource Management Practices on Employee Job Engagement. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 21(4), 295–308.
- Özkan, A. H. (2022). The effect of burnout and its dimensions on turnover intention among nurses: A meta-analytic review. *Journal of Nursing Management*, 30(3), 660-669.
- Park, J. ve Min, H. (2020). Turnover intention in the hospitality industry: A meta-analysis. *International Journal of Hospitality Management*, 90 (2020), 102599. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102599>
- Piansoongnern, O. ve Anurit, P. (2007). A global competitiveness study of Thai securities industry: A case study of factors influencing investors' loyalty to securities companies in Bangkok. *Global Journal of Flexible Systems Management*, 8(1–2), 1–16. <https://doi.org/10.1007/BF03396516>
- Pines, A. M. (2005). The burnout measure short version (BMS). *International Journal of Stress Management*, 12(1), 78-88.
- Pratama, E. N., Suwarni, E. ve Handayani, M. A. (2022). The Effect of Job Satisfaction and Organizational Commitment On Turnover Intention With Person Organization Fit As Moderator Variable. *Aptisi Transactions on Management (ATM)*, 6(1), 74-82.
- Rahman, W. ve Nas, Z. (2013). Employee development and turnover intention: theory validation. *European journal of training and development*, 37(6), 564-579.
- Raja, U., Jahanzeb, S., Malik, M. A. R. ve Baig, M. U. A. (2022). Dispositional causes of burnout, satisfaction, and performance through the fear of COVID-19 during times of pandemic. *Applied Psychology*, 1– 22. <https://doi.org/10.1111/apps.12417>
- Ran, L., Chen, X., Peng, S., Zheng, F., Tan, X. ve Duan, R. (2020). Job burnout and turnover intention among Chinese primary healthcare staff: the mediating effect of satisfaction. *BMJ open*, 10(10), e036702.
- Scanlan, J. N. ve Still, M. (2019). Relationships between burnout, turnover intention, job satisfaction, job demands and job resources for mental health personnel in an Australian mental health service. *BMC health services research*, 19(1), 1-11.
- Sousa-Poza, A. ve Henneberger, F. (2004). Analyzing job mobility with job turnover intentions: An international comparative study. *Journal of economic issues*, 38(1), 113-137.
- Sowmya, K. R. (2013). Job Satisfaction and Turnover Intention in Organization: A Study across Sectors in Indian Perspective. *Prabandhan: Indian Journal of Management*, 6(7): 1 – 14.

- Stancel, K., Russo, C., Koskelainen, M., Papazoglou, K. ve Tuttle, B. M. (2019). Police moral injury, compassion fatigue, and compassion satisfaction: A brief report. *Salus journal*, 7(1), 42-57.
- Stephenson, S. M. ve Marshall, G. H. (2020). Burnout and turnover intention among electronics manufacturing employees in South Africa. *SA Journal of Industrial Psychology*, 46(1), 1-11.
- Sun, Y., Luo, Z. ve Fang, P. (2013). Factors influencing the turnover intention of Chinese community health service workers based on the investigation results of five provinces. *Journal of community health*, 38, 1058-1066.
- Sürücü (2021) Liderlik Tarzlarının Çalışan Performansına Etkisinde İş Tatminin Aracı Rolü, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar V, Eğitim Yayınevi, İstanbul, 223-238
- Sürücü, L., Şeşen, H. ve Maslakçı, A. (2023). *Regression, Mediation/Moderation, and Structural Equation Modeling with SPSS, AMOS, and PROCESS Macro*. Livre de Lyon: Lyon
- Sürücü, L. ve Maslakçı, A. (2020). Validity and reliability in quantitative research. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(3), 2694-2726.
- Sürücü, L., Yikilmaz, İ. ve Maslakçı, A. (2022). *Exploratory Factor Analysis (EFA) in Quantitative Researches and Practical Considerations* (No. fgd4e). Center for Open Science.
- Taheri, R. H., Miah, M. S. ve Kamaruzzaman, M. (2020). Impact of working environment on job satisfaction. *European Journal of Business and Management Research*, 5(6).
- Taris, T. W., Le Blanc, P. M., Schaufeli, W. B. ve Schreurs, P. J. (2005). Are there causal relationships between the dimensions of the Maslach Burnout Inventory? A review and two longitudinal tests. *Work & Stress*, 19(3), 238-255.
- Taylor, J. C. ve Bowers, D. G. (1972). Survey of organizations: A machine-scored standardized questionnaire instrument.
- Tett, R. P., & Meyer, J. P. (1993). Job satisfaction, organizational commitment, turnover intention, and turnover: path analyses based on meta-analytic findings. *Personnel psychology*, 46(2), 259-293.
- Torlak, N. G. ve Kuzey, C. (2019). Leadership, job satisfaction and performance links in private education institutes of Pakistan. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 68(2), 276–295. <https://doi.org/10.1108/IJPPM-05-2018-0182>
- Tsukamoto, N., Kudo, M., Katagiri, Y., Watanabe, A., Funaki, Y., & Hirata, A. (2021). Differences in the effects of organisational climate on burnout according to nurses' level of experience. *Journal of Nursing Management*, 29(2), 194–205.
- Tümekaya, S., Sabahattin, Ç. A. M. ve Çavuşoğlu, I. (2009). Tükenmişlik Ölçeği Kısa Versiyonu'nun Türkçe'ye Uyarlama, Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 387-398.
- Tziner, A., Rabenu, E., Radomski, R. ve Belkin, A. (2015). Work stress and turnover intentions among hospital physicians: The mediating role of burnout and work satisfaction. *Journal of Work and Organizational Psychology*, 31, 207–213. <https://doi.org/10.1016/j.rpto.2015.05.001>
- Wang, C., Xu, J., Zhang, T. C. ve Li, Q. M. (2020). Effects of professional identity on turnover intention in China's hotel employees: The mediating role of employee engagement and job satisfaction. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 10-22.
- Wang, H., Jin, Y., Wang, D., Zhao, S., Sang, X. ve Yuan, B. (2020). Job satisfaction, burnout, and turnover intention among primary care providers in rural China: Results from structural equation modeling. *BMC Family Practice*, 21,12–22.

- WHO (2019). Burn-out an "occupational phenomenon": International Classification of Diseases. Erişim Tarihi: 20 Nisan 2023 <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases>
- Yıkılmaz, İ., & Sürücü, L. (2023). Leader–member exchange as a mediator of the relationship between authentic leadership and employee creativity. *Journal of Management & Organization*, 29(1), 159-172.
- Zhang, T., Feng, J., Jiang, H., Shen, X., Pu, B. ve Gan, Y. (2021). Association of professional identity, job satisfaction and burnout with turnover intention among general practitioners in China: evidence from a national survey. *BMC Health Services Research*, 21, 1-11.

Extended Abstract

Burnout, which occurs as a result of increased stress in business life, makes it inevitable for employees to have turnover intentions in their job in the future. If employers do not provide job and career satisfaction to prevent employees from being harmed in this regard, this situation ultimately causes employees to leave the job. This, in turn, increases the turnover rate in enterprises, leading to cost and time loss (Gomes et al., 2022, p. 92). When the subject is evaluated within the scope of resource conservation theory, the theory argues that burnout reduces employees' resources for a sustainable career, leads to dissatisfaction and low self-efficacy, and ultimately results in employees developing turnover intention (Zhang et al., 2022).

In order to investigate and solve these situations, which can cause serious harm to both the organizations and the sector, especially the employees, great importance is given to the researches carried out on these issues recently.

This study was carried out in order to contribute to both the practice and the literature by determining the reflections of the effect of burnout on the turnover intention of the job in the defense industry sector. However, another aim of the study is to depict to what extent and in what direction job satisfaction mediates the relationship between these two variables. In addition, it is evaluated that the studies on burnout, which have been carried out intensively on healthcare professionals in recent years, especially with the effect of the Covid-19 pandemic, by taking different sectors as samples, will bring a different perspective to the literature (Raja et al., 2022; Zhang et al., 2021 Maslakçı and Driver, 2022). In this context, the results of this application, which was conducted for 500 people (362 qualified returns were received) by using a survey in a defense industry company operating in Istanbul, are especially important for the measures to be taken against burnout in the business world, especially in the defense industry sector, and the turnover intention the job as a result they will be evaluated in terms of job satisfaction. In addition, when the studies in the national literature are examined, it has been determined that there are very few studies on the three variables that make up the title of the article. It aims to eliminate this deficiency with both current examples from the international literature and current practice and analysis to be made.

In the first part of the study, a literature review was conducted on the concepts of burnout, turnover intention and job satisfaction. Current studies on these variables are included and their place in the literature is emphasized. In the method part, the characteristics of the research, data collection and analysis methods and the findings obtained as a result of these are presented. Data was created by IBM SPSS 23 software. First of all, frequency analysis used for determine the socio-demographic characteristics of the sample. Then correlation analysis

used for determine the relationship between the variables, and at the last stage, the hypotheses were tested by analyzing with Process Macro.

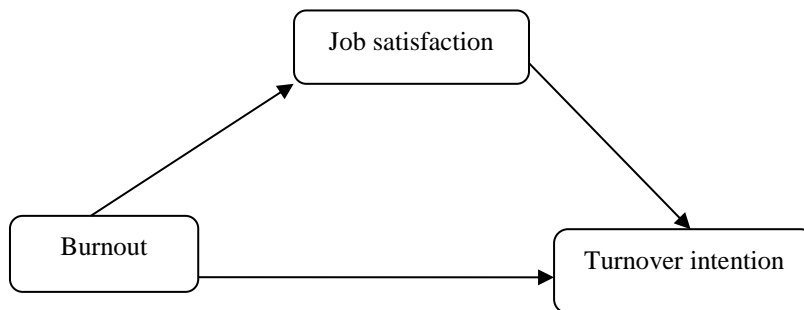
Almost all of the studies in the literature on the relationship between job satisfaction and turnover intention show that job satisfaction clearly affects turnover intention negatively (Sowmya, 2013; Cave et al., 2013; Muralidharan et al., 2013). However, the significance and impact levels of these effects may differ according to the sector, sample and study year. Cave et al. (2013, p. 102), it is emphasized that, unlike the others, the level of job satisfaction is more effective in reducing the turnover intention work of employees in countries other than their own.

In the study conducted by Ali and Anwar (2021, p. 28), on a sample of health workers, it is revealed that job satisfaction has a significant but weak effect on the participants' turnover intention. This study shows that the higher the job satisfaction of the employees, the less likely they are to express their turnover intention. In a study conducted in an enterprise in Indonesia, it was concluded that the variable of job satisfaction has a negative and significant effect on the turnover intention of the employees (Pratama, 2022, p. 80).

This research was carried out in a company that continues its commercial life in the defense industry sector in Istanbul. Due to the fact that the company operates in the defense industry, no information was given about the number of employees (with reasons of confidentiality). Therefore, it was not possible to determine the number of the universe. In addition, limitations were made in the questions asked to determine the demographic characteristics of the participants in the study. Only questions about age, gender and marital status were left in the survey, and other questions (work experience, salary, etc.) were excluded from the survey. A total of 500 questionnaires were prepared. Prepared questionnaires were given to authorized personnel and then taken back in closed envelopes. The number of returned questionnaires is 487. The envelopes of the questionnaires were opened and 125 empty questionnaire forms were separated. Of the 362 questionnaires obtained, 11 questionnaires that were thought to be filled in randomly or incorrectly were not included in the study. Thus, the research was completed with 351 questionnaires.

244 of the participants were male and 107 were female. While 220 participants are married, 131 participants are single. Thirty-six of these participants were aged 30 and under, 191 were aged 31-40, 71 were aged 41-50, and 53 were aged 51 and over.

The research model of the study is shown in Figure.

Research Model

Four hypotheses belonging to the research were determined and presented below:
H1: Burnout has a significant and positive effect on turnover intention.

H2: Burnout has a significant and negative effect on job satisfaction.

H3: Job satisfaction has a significant and negative effect on turnover intention.

H4: Job satisfaction has a mediating role in the effect of burnout on turnover intention.

In the literature review process of this study, it was seen that burnout negatively affects many organizational behavior issues for organizations and employees. In particular, it is emphasized that the advanced dimensions of burnout cause the turnover intention of the job and ultimately the act of leaving the job. This situation harms the organizations in many ways, especially the financial negativities brought about by the increase in the turnover rate and the constant changes of the employees. The concept of job satisfaction, which is revealed by many factors such as the employees' getting what they do, the behavior of the managers and the physical competencies of the working environment, plays an important role in preventing these negativities. Therefore, businesses give importance to their job satisfaction level in order to retain their employees.

The defense industry has recently become an important sector all over the world. Tensions between countries, especially the Russia-Ukraine war, and the efforts of countries to develop themselves in this direction make this sector popular all over the world. In Turkey, the defense industry has recently been given serious importance and many enterprises operate in this field. The workload of these enterprises, which operate both nationally and internationally, is increasing day by day due to the reasons stated, and this naturally reflects on their employees. This study was conducted to investigate how and to what extent the burnout of employees operating in the defense industry sector affects their turnover intention, and to what extent job satisfaction mediates this effect. In addition, the collected data also provided an opportunity to examine the effects of burnout on job satisfaction and job satisfaction on turnover intention. The result of the analysis of the data:

- Burnout has a significant and positive effect on turnover intention,
- The effect of burnout on job satisfaction is significant and negative,
- Job satisfaction has a significant and negative effect on turnover intention, and
- It has been concluded that job satisfaction has a mediating role in the effect of burnout on turnover intention. In light of these results, all of the research hypotheses (H1, H2, H3, and H4) were accepted.

The above-mentioned results support the literature. However, its application in the defense industry carries the research to a unique dimension and emphasizes the issues that businesses operating in this sector should also pay attention to. Accordingly, it is inevitable that issues such as intensive work, inadequacy of personal rights and physical inadequacy of the working environment create the turnover intention of the job to a large extent. In order to prevent this situation, businesses need to take steps to detect and eliminate the negativities by making continuous internal environmental analysis. It is of great importance to prevent burnout before it results in the turnover intention of the job, especially by introducing the elements that provide job satisfaction (regulation of personal rights, participatory management, regulation of the working environment, etc.).

Within the scope of the theory of conservation of resources used in the study to explain the inter-conceptual relations, burnout caused employees to develop turnover intention by reducing their resources, and at the same time, job satisfaction decreased the negative effect of burnout on employees' resources and reduced their turnover intention. In this context, the study supported the theory of conservation of resources.

It is expected that this study will primarily guide future research on the organizational behavior of enterprises operating in the defense sector. It is evaluated that it will support the literature by providing support to the researches that examine the variables of burnout, turnover

intention and job satisfaction, and the relations of different organizational behavior issues with these variables. From this point of view, the primary recommendation for researchers of future studies will be to verify the results of this research with an application to be made with a similar title in the same sector.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1394-1418

Geliş Tarihi:11.09.2023 Kabul Tarihi:21.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1358454>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

SAKARYA NEHRİ VE OSMANELİ

Refik ARIKAN*

Öz

Yeryüzü, bilindiği üzere oluşumundan beri şekillenmeğe devam etmekte olup, akarsu sistemleri de bu değişimin ana etkenlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Özellikle vadi-boğaz, taban ovaları ve platoların şekillenmesinde akarsular başrol oynamaktadır. Sakarya Nehri de bölgedeki milyonlarca yıllık yolculuğunda yeryüzünün şekillenmesine büyük etki etmiş; açtığı her boğazdan sonra kavuştuğu ovalara bereketli alüvyal topraklarını bırakarak bitki ve hayvan çeşitliliğinin artmasını temin etmiştir. Diğer yandan Sakarya Nehri'nin açtığı boğazlar sayesinde deniz etkisi iç bölgelere ulaşabilmiş, bu da bölge iklimine doğrudan etki etmiştir. Yine Sakarya Nehri boyunca görülen mikro klima etkisi tarımsal faaliyetleri doğrudan etkilemiştir.

Diğer su kaynaklarında olduğu gibi Sakarya Nehri, aynı zamanda antik dönemden günümüze yerleşim alanları için de çekici bir alan yaratmıştır. Nitekim nehrin kat ettiği yol boyunca irili ufaklı onlarca köy ve şehir nehrin yakınında yerlerini almışlardır. Çalışmaya bahis konusu olan kısım içerisinde ise Bilecik'in Osmaneli ilçesi en büyük yerleşim merkezi olarak dikkat çekmektedir. Bu ilişki sebebiyle çalışmanın bir kısmı da nehrin Osmaneli üzerindeki etkilerine ayrılmıştır.

Nehirler yukarıda sıralanan faydalarının yanında özellikle ulaşım açısından birtakım handikaplar oluşturmaktadır. Bu bağlamda Sakarya Nehri İstanbul'dan Anadolu'ya geçen tarihi yollar için engel teşkil etmiş; bu engeli aşmak isteyen devletler ise yaptıkları köprüler ile kendi medeniyetlerinin mirasını günümüze bırakmışlardır. Sonuç olarak bu çalışma bağlamında nehrin Paşalar Boğazı ile Canbazkaya Boğazı arasında kalan kısmı hem coğrafi hem de tarihi açıdan ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sakarya Nehri, Osmaneli, Tarihi Yollar, Tarihi Köprüler

Sangarius River and Osmaneli

Abstract

By its well-known history of continuous formation, the Earth has been constantly evolving, with river systems being recognized as one of the primary drivers of this transformation. Rivers, particularly in the shaping of valleys, gorges, floodplains, and plateaus, play a pivotal role. The Sakarya River, over its millions of years of journey in the region, has significantly contributed to the Earth's formation. After carving through each gorge, it has left behind fertile alluvial soils in the valleys it converges with, ensuring an increase in plant and animal diversity. Moreover, the gorges opened by the Sakarya River allowed the influence

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, refik.arikan@bilecik.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7813-8171>

of the sea to penetrate inland areas, directly impacting the regional climate. The microclimate effects observed along the Sakarya River have also had a direct influence on agricultural activities.

Similar to other water sources, the Sakarya River has, throughout history, created attractive areas for human settlements from ancient times to the present day. Indeed, numerous villages and cities, large and small, have emerged along the course of the river. Within the scope of this study, the town of Osmaneli in Bilecik province stands out as the largest settlement center. Due to this relationship, a portion of the study is dedicated to examining the effects of the river on Osmaneli.

In addition to the benefits mentioned above, rivers also pose certain challenges, particularly in terms of transportation. In this context, the Sakarya River posed an obstacle for historical routes connecting Istanbul to Anatolia. Nations seeking to overcome this obstacle have left a legacy of their civilizations through the construction of bridges. Consequently, within the context of this study, the section of the river between Paşalar Gorge and Canbazkaya Gorge is examined from both geographical and historical perspectives.

Keywords: Sakarya River, Osmaneli, Historical Roads, Ancient Bridges

Giriş

Sakarya Nehri Kuzeybatı Anadolu'nun en büyük akarsuyu olup geniş bir alanın sularını toplamaktadır. Çalışmamıza konu olan kısımda ise özellikle Orta Sakarya Platoları olarak adlandırılan bölgeden beslenmekte; yine Uludağ'ın doğu uzantılarının suyu da Sakarya Nehri'ne katılmaktadır. Karadeniz'e ulaşana kadar 824 km kat eden Sakarya Nehri, geçtiği bölgelere bereket dağıtmaktadır. (Demiryürek, 2018, s. 99-100)

Sakarya Nehri tarih içinde ulaşım hatlarını belirleyen temel faktör olduğu gibi aynı zamanda bir sınır vazifesi de ifa etmiştir. Bu açıdan özellikle 13. yüzyılda önemli tarihi hadiseler de şahitlik etmiştir. Diğer yandan nehrin bu özelliği Milli Mücadelede de önemli bir yere sahip olmuş (Bilgin, 2015; Bilgin 2016a; Bilgin 2016b) ve Sakarya Nehri Yunan işgaline karşı en çetin mücadelelerin verildiği bir bölge olmuştur.

Bu çalışma Sakarya Nehri'nin Paşalar Boğazı'ndan Cambazkaya Boğazına kadar olan yaklaşık 25 km'lik yolculuğunu konu edinmektedir. Sakarya Nehri'nin aktığı bu alanın orta kısmına ise Osmaneli ilçe merkezi yerleşmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada Sakarya ile beraber Osmaneli'nin tarihi de irdelenmeye çalışılmıştır.

“Sakarya” Adının Kökeni

Sakarya Nehri'nin adının kökenine dair en eski iddialar Hitit Devleti öncesi Anadolu Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na kadar gitmektedir. Tek bir metinde geçen “Sa-ka-ri-a” adının yeterince veri sunmaması sebebiyle nehrin ismini buraya bağlamak mümkün değildir. Hititçe metinlerde ise Sakarya Irmağı “Šahariia veya Šeheriia” şeklinde geçmektedir. Hitit Kralı II. Murşili'nin yıllıklarında: 3. Yıl Seferinin anlatımında, ordusuyla birlikte Arzawa Ülkesi'ne yaptığı seferde Šeheriia Nehrine vardığı anlatılmaktadır. Bu bilgi tarihi coğrafya açısından da doğrulanabilir nitelikte olduğundan günümüz Sakarya Irmağı ile aynı nehri tarif ettiği kuvvetle muhtemeldir (Kıymet, 2017, s.194-196).

Sakarya Nehri'nin Antik dönemdeki adı “Sangario(u)s”tur. Küçük Asya yerel halkları yakın ilişki içerisinde oldukları Yunanlıların mitolojilerinden etkilenmişler ve nehir isimlendirmelerini de bu doğrultuda yapmışlardır. Nitekim Küçük Asya Yazıtlarında adı geçen nehir tanrılarında bir tanesi de Sangarios'tur. Sangarios ya da bir başka yazılış biçimiyle Sagarius mitolojideki Okeanos ile Tethys'in çocuklarından biridir. Bu bilgi adak yazıtlarına da yansımış olup Sakarya Nehri ile ilgili iki tane yazıt bulunmaktadır (Avcu, 2016, s. 208, 214, 230) (Görsel 1). Bu iki yazıtta da yer alan balık vurgusu Sakarya Nehri'nin bu noktadaki verimliliğine atıf yapmaktadır.

Sakarya Nehri'nin Antik Dönemdeki ismi; Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde de yine nehir tanrısı “Sangarius” olarak geçmektedir. MS. 2. yüzyıla ait olan bu sikkelerin arka yüzünde Nehir Tanrısı Sangarius'un kabartması yer alır. Tanrı bu kabartmalarda sola doğru uzanmış ve sağ elinde bir kamış bulunurken, içinden su akan bir kaba yaslanmaktadır (Kumandaş Yanmaz, 2018, s. 37, 45) (Görsel 2).

Peutingeria haritasında da Sakarya Nehri'ne dair kayıt bulunmaktadır. MS. 4. yüzyılda son halini almış olan haritada nehrin ismi yukarıda değinilen kaynaklardan farklı olarak “Sagar” şeklinde geçmektedir (Tabula Peutingeria, 2017).

Sangarius/Sangarios ismi ekseriyetle mitoloji ile ilişkilendirilerek açıklanmakla birlikte; Prof.Dr. Muzaffer Demir konuya farklı bir açıdan yaklaşmakta ve kelimenin etimolojik kaynağı olarak “Sagaris” kelimesi üzerinde durmaktadır. Bu kelimenin İskit kökenli olduğu ve nehrin adının İskitli savaşçıların sagaris olarak adlandırdıkları baltalarından geldiği ifade edilmektedir (Demir, 2018, s.163-165).

Sakarya Nehri'nin ismine dair bir başka iddianın temeli de Strabon'a dayanmaktadır. Strabon'un nehrin kaynağı noktasında “Sangia” isimli bir köyden bahsetmesi, nehrin adının doğduğu yer ile de ilişkilendirilmesine neden olmuştur (Ünsal, 2012, s. 215-216).

Görüldüğü üzere Sakarya Nehri'nin adının kökeni ve anlamı, çeşitli bilgileri ele alarak farklı kaynaklarda tartışılmıştır. Ancak burada Sakarya isminin Sangarius/Sangarios'dan geldiğine dair hiç şüphe görünmemektedir. Hâlbuki Türkler, egemenliklerini tesis ettikleri yerlerde özellikle nehir ve dağ isimlerini Türkçeleştirmişlerdir ya da kendileri isimlendirmişlerdir. Çalışmamıza konu olan bölgede Sakarya Irmağı'na katılan iki koldan birinin adı Karasu iken diğerinin adı Göksu olması bunun göstergelerindedir.

Bilecik ve çevresini içine alan bölgede Anadolu Selçukluları ile başlayan Türk hâkimiyeti çok uzun sürmemiş; 13. yüzyıl ortalarından itibaren yeni bir Türkmen dalgası ile birlikte “Uc” olarak adlandırılan bu sınır boyu tekrar Türk yurdu haline gelirken Sakarya Nehri de Bizans İmparatorluğunun doğu sınırı (Linder, 2008, s.117)¹ olmuştur. Türkler bu tarihlerden itibaren Sakarya Nehri ile daha yakın olmuşlardır. Bu süreç içerisinde nehrin yeniden adlandırılmış olması mümkün olabilir.

---

¹ Mihail Paleologos, Sakarya'daki savunma hattının güneybatıdaki Bursa'ya kadar bozulduğuna ilişkin haberler alınca, 1280 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Sakarya boyunca sıralanan istihkamları denetlemiş ve bir yıl sonra ordusuyla bölgeye gelmiştir. Bu seferde istihkamlar güçlendirilmiş, yeni tahkimatlar yapılmış, eski kaleler onarılmış ve geçişin kolay olduğu yerlere yeni kaleler inşa edilmiştir. Kaleler arasında boş kalan alanlara ise at sırtındaki göçerlerin yaklaşmasını önlemek için, Pahimeres'in bildirdiğine göre yüz ayak genişliğinde bir alana kesilen ağaçlar dalları ile birlikte ırmağın Batı kıyısına "yılanların bile zor geçeceği" bir sıklıkla istiflenerek nehirden karşıya geçişler engellenmeye çalışılmıştır. Yapılan bu tahkimat muhtemelen 1308 büyük baskınına kadar faal kalmıştır.

İbn Battuta 1332/1333 tarihlerinde gerçekleştirdiği Anadolu ziyareti sırasında, İznik'ten Kastamonu-Sinop istikametine doğru yaptığı yolculukta Mekece yakınında Sakarya Nehri'ni geçmiş ve izlenimlerini eserinde anlatmıştır. İbn Battuta ve beraberindekiler, İznik'ten yola çıktıkları günün gecesini Mekece'de geçirmişler ve sabah yolu kaybetmemek için Yenice'ye (Taraklı) doğru hizmetkârları ile birlikte yola çıkan ata binmiş bir Türk kadınıni takip etmişlerdir. Battuta burada “Deli” bir nehrin yanına vardıklarını ve bu nehrin adının da “Sakarî” olduğunu ifade eder. Ve devamında sanki “Sakar”²a (Cehennem) benzetildiği için bu adın verildiğini söyler. Hatta İbn Battuta burada geçmeyi beklerken atı ile nehre giren kadının atı devrilmiş, kadın ve onu kurtarmaya çalışan hizmetkârlarından biri nehirde sürüklenmeye başlamışlar; suya atlayanlar kadını kurtarsalar da hizmetkâr hayatını kaybetmiştir. Bu olay sonrası nehri geçen salın olduğu yere giderek nehri geçen İbn Battuta ve beraberindekiler geceyi Geyve'de geçirerek yola devam etmişlerdir (İbn Battûta Seyahatnâmesi, 2000, s. 432-433).

14. yüzyılda ortaya çıkan ilk Osmanlı kroniklerinde de Sakarya Nehri'nin adı “Sakarî” olarak geçmektedir. Nitekim Âşıkpaşazâde Tarihinde Osman Gazi'nin Harmankaya Tekfuru Köse Mihal ile birlikte Mudurnu taraflarına yaptıkları akın sırasında “Sakarî Suyu”nu geçtiklerine dair bilgiler mevcuttur (Âşıkpaşazâde Tarihi, 2013, s. 21).

Sakarya Nehri günümüzde “Cehennem” ismini hak edecek kadar coşkun ve tehlikeli akan bir nehir değildir. Hatta nehri yürüyerek geçmek yılın belli dönemlerinde mümkün olmaktadır³. Son yıllarda yaşanan kuraklıklarla beraber nehrin debisi giderek düşmektedir. Diğer yandan sulu tarımın daha fazla tercih edilmesine bağlı olarak sulama sebepli bir debi düşüşü de Sakarya Nehri'ni etkilemektedir. Bu etkenlerden başka her geçen gün sayıları artan barajlar da Sakarya Nehri'nin özellikle yıkıcı etkilerini sınırlamıştır. Barajlar bir taraftan akarsu rejimini kontrol altına alırken

---

² Sakar kelimesi Arapça'da Cehennem anlamına gelmektedir.

³ 2014 yılı Kasım ayında, Sakarya Nehrinde tarafımızdan yapılan çalışmalar sırasında nehirdeki su yetersizliğinden dolayı bot yüzememiş ve nehir yürüyerek geçilmiştir.

bir taraftan da nehrin malzeme taşıma kapasitesini düşürmektedir. Tüm bu gelişmelerle birlikte İbn Battuta tarafından cehennem olarak nitelendirilen nehirden günümüze sadece hatıralar kalmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere; her ne kadar Sakarya bugün uysal bir kimliğe bürünse de geçmişte yaşanan seller, yıkılan köprüler, nehrin açtığı boğazlar ve yatak değişiklikleri onun ne kadar deli aktığının bir işaretidir. Buradan hareketle nehre Türkler tarafından “Sakar” kökünden mülhem “Sakarı ya da Sakarya adının verilmiş olması akla yatkın görünmektedir. Hatta günümüzde Bilecik’in merkez köylerinden birinin adının “Deresakarı” olması ve Sakarya boyunda yaşayan köylülerin ekseriyetinin Sakarya Nehrine “Sakarı” demeleri, isimlendirme noktasında bu ihtimalin göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sakarya Nehri’nin Morfolojik Özellikleri

İnsanoğlu ilk yerleşimlerini seçerken, iki temel etken belirleyici olmuştur: Bunlardan ilki su ve yiyecek kaynaklarına yakın olmak; diğeri ise güvenlidir. Nitekim hem Bilecik’te hem de Anadolu’nun başka yerlerindeki eski yerleşim kalıntılarına bakıldığında bu faktörlerin göz önünde bulunduruldukları görülür. Aynı şekilde geçmişte çok eskilere uzanan Osmaneli (Demiryürek, 2015, s. 31)⁴ şehrinin kurulduğu alan da aynı özellikleri ile temeyyüz etmiştir. Nehir, şehrin sakinlerine gerekli hayati ihtiyaçları karşılama avantajı sağladığı gibi bir yandan da güvenli bir yaşam alanı oluşturmuştur. Arkadaki dağlık kütle (Kapakça Tepeleri) ile nehir arasında kalan doğal korunaklı yerleşim alanı şehrin neden orada kurulduğunu da açıklamaktadır.

Gölpazarı-Üyük Köyü düzlüklerini Paşalar Boğazı⁵ ile terk eden Sakarya Nehri, Bilecik-Bayırköy yakınlarında yeni bir havzaya açılır. Sakarya Nehri’ne bu

---

⁴ İlçe merkezinin adı 1914 yılına kadar Lefke iken bu tarihte Osmaneli olarak değiştirilmiştir.

⁵ Paşalar Boğazı, Sakarya Nehri’nin orta çıkırında açtığı en dar boğazlardan bir tanesidir. Kalker yapılı kayalar üzerinde binlerce yıllık aşınım izleri hala görülebilmektedir. Diğer yandan Paşalar Boğazı Antik taş ocaklarına da ev sahipliği yapmaktadır.

noktada önemli kollarından olan Karasu Nehri⁶ katılır. Yaklaşık 8 km sonra Göynük Çayı'nı da bünyesine katarak yoluna devam eden Sakarya Nehri, Osmaneli yakınlarına doğru menderesli akış gösterir. Karasu ve Göynük Çayı'nın Sakarya Nehri ile birleşmesi ile beraber bölge yüzyıllar içinde pek çok defa sel felaketine maruz kalmıştır. Nitekim yüzyıl önce çekilen fotoğraflarda (Görsel 3) bu tehlikenin boyutları görüldüğü gibi 1963 yılında meydana gelen büyük su baskını da yazılı basına yansımıştır (Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1963, s.1.). Osmaneli'nin en önemli mimari miras eserlerinden olan Göksu Taş Köprüsü (Arıkan, 2016a, s. 513-514) bu sel ile birlikte büyük zarar görmüş ve yapısal bütünlüğünü kaybetmiştir.

Bölgedeki köprü kalıntıları aşağıda ulaşım bahsinde değerlendirildiği için burada yalnızca nehrin yatağı üzerinden bir tartışma konusu olmuşlardır. Çünkü köprüler nehir yataklarını ve değişim dönemlerini belirlemede en önemli bilgi kaynaklarındandır. İznik Kuru Köprü (Kahraman, Arıkan, 2015a) örneğinde olduğu gibi nehrin akış yerinin değişimi ile yapılar işlevsiz kalabilmektedir. Sakarya Nehri'ne bu nokta-i nazarla baktığımızda; nehrin Osmaneli'nden sonra batı istikametine ilerlediği ve 5 km sonra, İznik yol ayrımı yakınından kuzeye dönüp Cambazkaya Boğazına yöneldiği görülür (Görsel 4). Bu bölümün temel sorusu Sakarya Nehri'nin zaman içerisinde aynı yatağı kullanıp kullanmadığı hususudur. Nehirler zaman içerisinde çeşitli etkenlerle birlikte yatak değişimine uğrayabilir. Bu durum Sakarya Nehri'nde de görülen yaygın bir hadisedir. Nitekim Sakarya Nehri'nin yatak değişimlerine dair somut örnekler Pamukova önlerinde daha bariz görünür. Bu duruma örnek teşkil edecek Osmaneli civarında da somut örnekler var mıdır? Yukarıda da belirtildiği üzere Sakarya Nehri günümüzde Osmaneli şehir merkezinin yakınından batı yönlü bir akışa sahiptir. Ancak nehrin çok daha önce doğrudan kuzeye doğru

---

⁶ Karasu Nehri, Uludağ'ın doğu uzantıları ile Bozüyük çevresinin sularını toplar ve yaklaşık 55 km sonra Sakarya Nehri ile birleşir. Karasu Nehri'nin sutaşıma kapasitesi çok olmasa da, akış bölgesinde hızlı değişen bir yatak irtifasına sahip olması, onun yeryüzünü şekillendirme kuvvetini arttırmakta, aynı zamanda sel gibi riskleri de beraberinde getirmektedir. Karasu'nun özellikle Bilecik-Vezirhan geçişinde açtığı boğaz bu nehrin geçişte ne kadar kuvvetli olduğunun göstergesidir.

yöneldiği ve günümüzde Selçik Köyü'nün hemen güneyinde bulunan kayalık kütle (Çamlık Tepe) ile daha doğuda bulunan dağlık alan (Kuşkale Tepe) arasında aktığı düşünülmektedir. Nitekim Selçik Köyü'nün güneyinde bulunan kayalık kütlelerin doğudaki ana parçadan ayrıldığı ve adeta ovada bir ada şeklinde kaldığı görülür. Bu iki kütle arasında yükselti farkları ve uzanış yönleri birbirini tamamlayan bir bütün olduklarını düşündürmektedir. Nitekim bu iki kütleyle birbirinden koparacak iki kuvvetten söz edilebilir ki: Bunlardan ilki nehir aşındırması; ikincisi ise tektonik hareketlerdir. Bu bölgede pasif bir fay hattının varlığı bilinmektedir (Uncu, Karakoca, 2020), hatta Sakarya Nehri'nin bölgede akış yönünü belirleyen temel faktörlerden biri de bu fay hattı olmalıdır. Burada zaman içinde bir yatak değişimi meydana gelmiş ve nehrin bu yatağını terk ederek bu sefer Selçik Köyü güneyinde bulunan bu kayalık alanın batısından dolanan yeni bir yatak kullanmaya başladığı muhtemeldir. Nehirler ekseriyetle düzlük alanlara ulaşır ve menderesler çizmeye başladıklarında bu yatak değişimleri daha sıklıkla meydana gelmektedir. Osmaneli civarında nehrin yatağında meydana gelen değişimlerin temel sebebi de budur. Binlerce yıl önce meydana gelen bu değişim sonrası Sakarya Nehri, batı-kuzey yönlü bir güzergâhta akmaya devam etmiştir. Diğer yandan Selçik Köyünün batısında bulunan düzlüklerdeki taraçalar Sakarya Nehri'nin zaman içinde bu bölgeyi kullandığını ve nihayetinde günümüzdeki yatağına oturduğunu göstermektedir. Selçik Köyü'nün güneyinde, "Taşkesiği" alanında bulunan köprü kalıntıları (Arıkan, 2016b) Sakarya'nın bu alanı Geç Roma Döneminden beri kullandığını göstermektedir. Ancak Nehrin yatağının sürekli batı yönlü kaymasının delili Göksu Taş Köprüsü ile Karabağlar bölgesindeki köprü kalıntılarıdır.

Göksu⁷, Sakarya'nın en önemli kollarından olup Osmaneli'nin hemen 5 km batısında Sakarya Nehri'ne katılır. Böylece Sakarya Nehri takriben 20 km'lik bir alanda üç önemli kolunun sularını toplar. Göksu'nun Sakarya Nehri'ne katıldığı alan

---

⁷ Göksu Nehri, Bozüyük-İnegöl arasında doğar ve Mezit Boğazını takiben İnegöl düzlüklerine ulaşır. Yenişehir üzerinden Köprühisar'a; oradan da kuzeydoğu istikametine ilerleyerek Osmaneli düzlüklerine iner ve Sakarya Nehri ile birleşir.

nehirin takip ettiği güzergâhla ilgili önemli ipuçları barındırır. Göksu üzerinde bulunan taş köprü (Görsel 5) daha önce de belirtildiği üzere 1963 yılında meydana gelen sel ile tahrip olmuştur. Köprünün tahrip olmasında temelının boşalması temel etken olmuştur. Yaptığımız incelemelerde temel dolgusunun ortaya çıktığı açıkça görülmüştür.

İnsanoğlu mimari birikimine bağlı olarak köprü yapımında uzmanlaşmış ve azgın nehirleri inşa edilen köprülerle aşmayı bilmiştir. Zaman içerisinde köprü yapım tekniği geliştiği gibi köprülerin yapıldığı yer seçimi de önem kazanmış ve bu doğrultuda da adımlar atılmıştır. Özellikle büyük nehirler üzerine inşa edilen bu köprülerin, o dönemin büyük yatırımları olduğu dikkate alındığında; bunların tahrip olmalarına ve yatak değişimlerinde işlevsiz kalmalarına karşı önlemler de alınmıştır. Nitekim büyük köprülerin yapımında nehirlerin yatak değişim ihtimalinin olmadığı boğaz çıkış ya da girişleri daha fazla tercih edilmiştir. Vezirhan yakınlarında yer alan Küçük Yenice Roma Köprüsü, Taşkesiği Roma Köprüleri, Alifuatpaşa II. Beyazıt Köprüsü bu noktada örnek olarak verilebilir.

Göksu üzerinde yer alan taş köprünün yıkılması, yukarıda sıralanan örneklerle tezat teşkil etmektedir. Çünkü günümüzde bu köprü Göksu ile Sakarya'nın tam kesiştiği noktada yer almaktadır. Sakarya Nehri burada kuzeye doğru menderes çizmekte ve köprü tam da Sakarya Nehri'nin aşındırma sahası içerisinde yer almaktadır. Bu durum insanoğlunun köprü yapımında kazandığı tecrübelerle oldukça terstir. Kuvvetle muhtemel bu köprü inşa edildiğinde Sakarya Nehri daha doğudan akmaktaydı ve Göksu Nehri ile çok daha kuzeyde birleşmekteydi.

Bu duruma bir başka kanıt da Göksu Köprüsü'nün hemen 500 m kadar kuzeyinde yer alan Karabağlar Köprüsü kalıntılarıdır. Burada vaktiyle var olan ve yıkılan köprüye dair kalıntılara dair izler Sakarya Nehri'nin batı kıyısından başlamakta, ancak nehrin karşısına ulaşmamaktadır. Yani var olan kalıntılar buradaki köprünün Sakarya gibi büyük bir nehir için değil daha küçük olan Göksu için yapıldığını düşündürmektedir. Diğer yandan yine Sakarya içerisinde bulunan Taşkesiği Köprülerine dair kalıntılar çok daha fazla ve görünürdür (Arıkan 2016b). Sakarya

Nehri'nin batıya doğru yatak değiştirmesi sırasında; nehir zaman içerisinde Göksu'nun yatağına yerleşmiş ve Karabağlar Köprüsü de bu tazyike dayanamayarak tahrip olmuştur.

Sakarya Nehri'nin Ulaşım Ağındaki Yeri

Sakarya Nehri bölgedeki tektonik hatlara aykırı bir biçimde kabaca güney-kuzey yönlü bir akışa sahiptir. Bu durum batı-doğu uzantılı yol gzerghları için büyük engel teşkil eder. Bu sebeple bölgeden geçen yollar boyunca egemen devletler, devirlerinin büyük yatırımları kabul edilen köprüler yapmak zorunda kalmışlardır. Bu köprülerin yapılabileceği hatlar ise bölgedeki ulaşım rotalarının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. (Görsel 6)

Sakarya Nehri'nin bu çalışmaya konu olan bölümü, ulaşım hatları bakımından değerlendirildiğinde adeta ana kavşak rolü üstlendiği görülür. Bölge Roma ncesi Bithnia Krallığı için önemine binaen ulaşım hatları ile buluşurken; İstanbul'un kuruluşu ile birlikte devreye girecek "Diagonal Yol Ağı"nın önemli parçası haline gelmiştir. İstanbul'dan Anadolu ilerine kat eden asker, ticar ve din tüm yolların keşiştiği en önemli kavşak Osmaneli nleriydi (Kahraman, Arıkan, 2015b).

Bölgeyi kat eden tarihi yollardan ilki: Kuzeybatı Anadolu'nun Antik Dönemdeki ana yollarından biri olan Bursa-Amasya yoludur. Bursa'dan Yenişehir'in doğusunda bulunan Köprühisar'a ulaşan yol buradan Göksu Nehrini takiben Osmaneli düzlüklerine inmekteydi. Göksu Nehri'nin Sakarya ile birleşiği noktaya yakın kısımda inşa edilmiş olan Lefke Taş Köprüsü'n aştıktan sonra Osmaneli'nin kuzeyinden Sakarya Nehri'ni takiben Osmaneli-Medetli Köyü'ne yönelir ve buradan Gölpazarı-Göynük-Nallıhan zerinden Ankara'ya ulaşır. Bu yola dair kalıntılardan en önemlisi Osmaneli-Düzmeşe Köyü yakınlarında yer alan "Gözetleme Kuleleri'dir.

Osmaneli'nin önemi ulaşım hatları bakımından Roma Döneminde daha da artar. Özellikle İstanbul'un kurulması ile birlikte Avrupa'dan gelip Anadolu'yu kat eden diagonal yol, ana arter haline gelir. Romalılar hem sahip oldukları topraklardaki

egemenliklerini tesis etmek, hem de bölge ticaretini canlandırmak için yol ve yol yapılarının yapımına büyük önem vermişlerdir. Bu doğrultuda Sakarya Nehri'ni geçmek için de çok sayıda köprüler inşa etmişlerdir. Hatta bu köprülerin özellikle Adapazarı ile Osmaneli arasında kalan 80 km'lik bir alanda yoğunlaştığı görülür. Nitekim bu ana rotanın İznik sonrası ilk önemli durağı ve Sakarya Nehri'ni geçtiği nokta Osmaneli düzlükleridir. İznik'ten Lefke Kapı'dan çıkmak suretiyle doğuya yönelen bu ana hat, Karadin oluşunu takip eder ve Arapuçtu mevkiini geçerek Göksu Nehri'ne ulaşırdı. Daha önce de ifade edildiği üzere Göksu üzerinde ilk köprü Karabağlar mevkiine inşa edilmiş, ancak bu köprünün tahrip olmasıyla 500 m güneyine yeni bir köprü yapılmak suretiyle yolun devamlılığı sağlanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde de aynı yol kullanılmış ve Osmanlılar, zaman içerisinde tahrip olan Göksu Taş Köprüsü'nü kendi mimari üsluplarıyla tekrar inşa etmişlerdir. Bu köprünün temelinde görülen büyük ölçülü işlenmiş taşlar Roma Dönemi yapısının işareti olarak değerlendirilebilir. Göksu Taş Köprüsü'nün 2,5 km kadar doğusunda ise Roma Dönemi'nde Sakarya Nehri üzerine yapılmış iki köprü kalıntısı görülür. Bunlardan daha doğuda olanı muhtemelen İmparator Justinyen Dönemi eseri iken diğeri ise İmparator Maurakis (MS 582-602) döneminde inşa edilmiştir. Her iki köprü de mimari olarak Adapazarı Jüstinien Köprüsü tarzında inşa edilmişlerdi. Bölge de bulunan ikinci köprünün köprü taşları üzerinde bulunan damgadan İmparator Mauricus Dönemi'nde yapıldığı kesin olarak ifade edilebilir. Bu yol Roma (Doğu Roma/Bizans) Dönemi'nde, Eskişehir'e (Dorylaion) doğru uzanan ticaret ve ordu yolu olarak kullanıldığı gibi Osmaneli'ne 10 km kadar mesafede bulunan Medetli Köyü'nde başka bir kola ayrılarak Ankara'ya uzanan Hristiyan Hac Yolu (The Pilgrim's Road) (Kahraman, Arıkan, 2017a) olarak da kullanılmıştır.

Bölge Osmanlı Dönemi'nde de önemini korumuş, hem karayolu olarak kullanıldığı gibi 19. yüzyıl sonunda inşa edilen demiryolu hattı da buradan geçmiştir. Osmanlılar var olan yol yapılarını tadil ve yeniden inşa ettikleri gibi bu bölgeye yeni yapılar da eklemişlerdir. Nitekim Osmaneli, Osmanlı Dönemi'nde İznik'ten sonra yolun menzil noktası olarak dikkat çeker. Nitekim bu önemine binaen Kanuni Sultan

Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa tarafından Osmaneli'ne bir "Menzil Külliyesi" inşa ettirilmiştir (Kahraman, Arıkan, 2017b). Cami, hamam ve kervansaraydan oluşan bu külliye Osmanlıların bölge ulaşımına verdikleri önemin bir göstergesidir. Diğer taraftan bu yapıların inşasından 100 yıl kadar sonra, Bilecik-Vezirhan'a Köprülü Mehmet Paşa'nın bir menzil külliyesi inşa ettirdiği görülür.

Görüldüğü üzere Osmaneli Antik Dönemden itibaren bölge ulaşımının önemli bir merkezi olmuş; Sakarya Nehri başta olmak üzere bölgedeki nehirleri geçmek için pek çok yapı inşa edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Sakarya Nehri'nin uzun yolculuğunun kısa bir bölümünü ele alan bu çalışma nehirle beraber bölgenin kaderinin de nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın nehirle birlikte merkezini teşkil eden Osmaneli'nin tarihi gelişim seyrinde Sakarya Nehri'nin büyük önemi vardır. Tarihi yollar üzerinde bir menzil noktası olması, bereketli topraklarda devam eden tarım faaliyetleri ve şehrin kurulduğu korunaklı alan Osmaneli'ne bu bölgedeki en büyük yerleşim yeri olma yolunu açmıştır.

Ağırlıklı olarak saha çalışmalarının sonuçlarına dayanan bu çalışma, Sakarya Nehrinin ilgili bölgedeki hikâyesine de ışık tutmaktadır. Öncelikle nehrin adı üzerinde durulmuş ve isimlendirmenin kökenleri üzerinde bir tartışma yapılmıştır. Yaygın görüşe göre Sakarya adı daha çok Sangarius ile ilişkilendirilirken; bu çalışma nehrin Türk hâkimiyeti ile birlikte "Sakarı" kelimesi üzerinden adlandırıldığı noktasında yeni bir görüşe kapı aralamıştır. Diğer taraftan nehrin yaptığı yatak değişiklikleri bizzat arazide gözlemlenmiş ve buna dair sonuçları da değerlendirilmiştir. Bu değişimin ulaşım hatları üzerindeki tesiri de ayrıntılı olarak görülmüştür. Orta çığrından itibaren güneyden kuzeye doğru bir güzergâhta akan Sakarya Nehri, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan yollar için aşılması gereken en önemli engellerden biri haline gelmiş ve Osmaneli düzlükleri Roma'dan Osmanlı'ya kadar çok uzun bir zaman içerisinde en öncelikli geçiş alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu durum bölgenin önemini arttırırken köprü ve menzil külliyesi gibi çok sayıda mimari unsurun ortaya

çıkmasına imkân tanımıştır. Osmaneli'nin kaderi Sakarya ile birlikte yazılmış ve nihayetinde bu ilişki bir kentin tarihi haline gelmiştir.

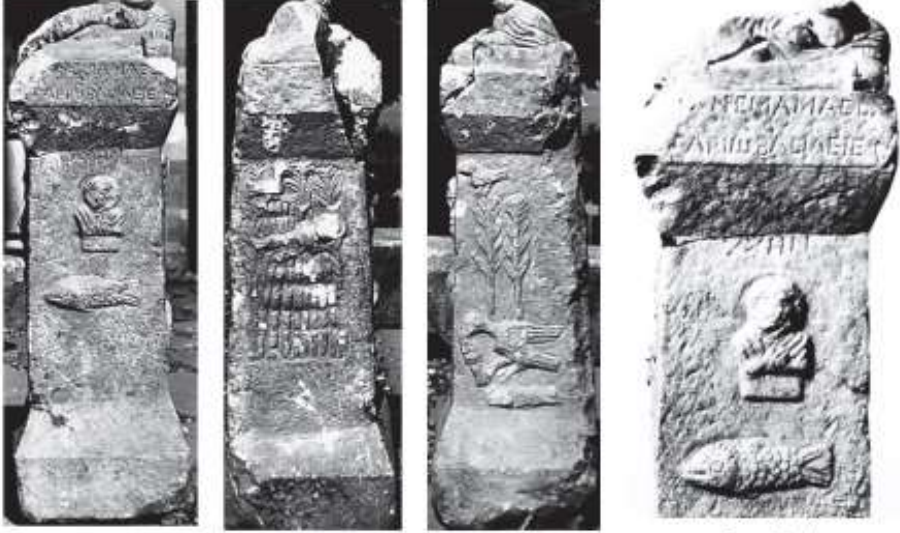
Kaynakça

- Arıkan, R. (2016a). "Osmaneli Göksu Taş Köprüsü ve Ulaşım Ağındaki Yeri", Bir İnsan-ı Selim Azmi Özcan'a Armağan, Edit. Refik Arıkan-Halim Demiryürek, İstanbul, ss. 503-514.
- Arıkan, R. (2016b). An Unknown Roman Bridge On Saangarius And Ancient Road system Around It. *Global Journalon Humanites & Social Sciences* 04, ss. 873-881
- Âşıkpaşazâde Tarihi (2013). Yay. Haz. Nejdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Avcu, F. (2016). "Küçük Asya Yazıtlarında Nehir Tanrıları", *Eskiçağ Yazıları* 8, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul 2016, ss. 205-246.
- Bilgin, T. (2015). Milli Mücadele Döneminde Bilecik, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, T. (2016a), "Savaş Yıllarında Anadolu Rumları'nın Yaşadığı İkilem (1919-1922)", *VAKANÜVİS Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Mart, Vol 1, No 1, ss. 37-91.
- Bilgin, T. (2016b). "Milli Mücadele'de Osmaneli (Lefke)", 2. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı, ss. 1653-1668.
- Demir, M. (2018). "Antik Kaynaklar Işığında Sangarios (Sakarya) Nehri ve Vadisi", *Uluslararası Sakarya Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ss. 163-173.
- Demiryürek, H. (2015). Ertuğrul Sancağı, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik.
- Demiryürek, H. (2018). "XX. Yüzyıl Başlarında Ertuğrul Sancağı'nda İpek Üretimi", *VAKANÜVİS Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol 3, ss. 98-105.
- İbn Battûta Tancî (2000). İbn Battûta Seyahatnâmesi I, Çev. A. Sait Aykut, YKY Yayınları İstanbul.
- Kahraman, N., Arıkan, R. (2015a). "Gebze'den İznik'e İpek Yolu", Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumumu Bildiri Kitabı, C. 1, ss.287-306.
- Kahraman, N., Arıkan, R. (2015b). "Osmaneli, Bilecik ve Söğüt Arasındaki Tarihi Yollar", *Tarih Boyunca Söğüt ve Kültürü*, Edit. Taner Bilgin-Halim Demiryürek, ss.95-108.
- Kahraman, N., Arıkan, R. (2017a). "I. Haçlı Seferinde Haçlıların İznik'ten Eskişehir'e Takip Ettikleri Güzergâhın Tespiti", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Sayı. 2 Güz 2017, ss.18-35.
- Kahraman, N., Arıkan, R. (2017b). İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan kadim yol üzerinde tarihi bir yapı: Lefke Rüstempaşa Kervansarayı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(46), ss.223-233
- Kıymet, K. (2017). "Hititçe Metinlerde Sakarya Irmağı", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C.I, ss. 193-206.
- Kumandaş Yanmaz, H. (2018). "Roma İmparatorluk Dönemi Pessinus Sikkeleri Işığında Pessinis'un Romalılaşma Süreci", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, C.5, sayı 12, ss.33-65.
- Linder, P.R. (2008). Osmanlı Tarih Öncesi, İstanbul, Kitap Yayınevi Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1963.

- Tabula Peutingeriana, Yay. Haz. Bülent Özukan, Boyut Yayınları, İstanbul 2017.
- Uncu,L., Karakoca, E. (2020). “Orta Sakarya Vadisi Akarsu Seki Sistemlerinin Morfometrik ve Sedimantolojik Özellikleri (İnhisar-Gemiciköy Arası, Bilecik)”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, s. 41, ss. 165-177.
- Ünsal, V. (2012). “Eskiçağda Anadolu Su Kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 28, ss. 209-224.

Ekler

Res. 11 a

Res. 11 b

Res. 11 c

Res. 11 d

[M]άνης Μαμᾶς Σα- *Mama oğlu Manes*
2 γαρίω Βασιλεῖ ε- *Sangarios Basileus'a*
ὕχην. *adağı (sundu).*

Görsel 1: Sangarios Altarı (Avcu, 2016, s. 231)

Kat. No :9

Env. No : P 215

6. 72 gr

Ö.Y. : AV KA AA P ANTW EV CE

Antoninus Pius'un defne taçlı büstü, sağa

A.Y. : ΓΑΑ. ΤΟ[ΑΙ]C. ΠΕCCIN

Nehir Tanrısı Sangarius (Sakarya) sola uzanmış; sağ elinde kamış; içinden su akan bir kabartma (ibriğine) yaslanmakta.

Tarih : Antoninus Pius (İS 138-161)

Referans : Wadd. no. 6657; SNG *France* 3, no. 2579

Görsel 2: Sangarius'un kabartmasının olduğu sikke. (Kumandaş Yanmaz, 2018, s. 45)

Görsel 3: 20. Yüzyıl Başlarında Osmaneli ve geri planda Sakarya Nehri'nin Taşkın Yapması (Osmaneli Belediye Arşivi)

Görsel 4: Sakarya Nehri'nin Yatağı

Görsel 5: Göksu üzerindeki taş köprünün Sakarya Nehri tarafından tahrip edilmiş ayaklarından biri. Refik Arıkan Arşivi.

Görsel 6: Osmaneli çevresinde yeralan eski yol ağları.

Extended Abstract

As it is known, the earth has been continuing to be shaped since its formation and river systems are recognized as one of the main factors of this change. Particularly, rivers play a leading role in shaping valleys, gorges, floodplains, and plateaus. The Sakarya River, during its millions of years of journey through the region, has significantly influenced the shaping of the Earth's surface. With each gorge, it carves and each floodplain it reaches, it leaves behind fertile alluvial soils, fostering an increase in plant and animal diversity. Moreover, the gorges carved by the Sakarya River have allowed the influence of the sea to penetrate inland areas, directly affecting the regional climate. Along the course of the Sakarya River, the microclimate effect has also had a direct impact on agricultural activities.

Like other water sources, the Sakarya River has, throughout history, created attractive areas for settlements, from ancient times to the present day. Along the path the river traverses, numerous villages and towns of various sizes have sprung up in its vicinity. Among these settlements, the town of Osmaneli in Bilecik stands out as the largest. Due to this relationship, a portion of this study has been dedicated to examining the effects of the river on Osmaneli.

However, rivers, in addition to their aforementioned benefits, present certain challenges, particularly in terms of transportation. In this context, the Sakarya River posed an obstacle to historical routes crossing from Istanbul to Anatolia. To overcome this obstacle, various states constructed bridges, leaving behind a legacy of their civilizations. Consequently, within the scope of this study, the section of the river between Paşalar Strait and Canbazkaya Strait has been examined both geographically and historically.

The Sakarya River is the largest in Northwest Anatolia, collecting waters from a vast region. The segment under scrutiny here is primarily fed by the region known as the Middle Sakarya Plateaus, and it also receives water from the eastern extensions of Uludağ. Over its 824-kilometer journey to the Black Sea, the Sakarya River bestows fertility upon the regions it traverses.

The origins of the name "Sakarya" date back to pre-Hittite Anatolia, reaching as far as the Anatolian Assyrian Trade Colonies Period. However, due to the lack of sufficient data in a single text mentioning the name "Sa-ka-ri-a," it is not possible to conclusively trace the river's name to this period. In Hittite texts, the Sakarya River is referred to as "Šahariiia" or "Šeheriia."

In antiquity, the Sakarya River was known as "Sangario(u)s." The local peoples of Asia Minor, closely associated with the Greeks, were influenced by Greek mythology, which also guided their choices for river names. Indeed, among the river deities mentioned in the Anatolian Inscriptions, one is Sangarios. Sangarios, sometimes written as Sagarius, is one of the children of Okeanos and Tethys in mythology. This information is reflected in dedicatory inscriptions related to the river, of which two are associated with the Sakarya River. The emphasis on fish in these inscriptions alludes to the fertility of the Sakarya River in this region.

The ancient name of the Sakarya River is also recorded as the river deity "Sangarius" on Roman Imperial coins from the 2nd century AD. These coins feature a relief of the River God Sangarius on their reverse side. In these reliefs, the god is depicted extending to the left, with a reed in his right hand, leaning on a vessel from which water flows.

The Peutingeriana map also contains a record of the Sakarya River. In the 4th century AD, the name of the river on this map is listed as "Sagar," differing from the sources mentioned earlier.

While the name Sangarius/Sangarios is often associated with mythology, its etymological origin is also explored, particularly focusing on the word "Sagaris." It is suggested that this word has Scythian roots and that the river's name is derived from the axes called "sagaris" used by Scythian warriors.

Another basis for a claim regarding the name of the Sakarya River is traced back to Strabo. Strabo's mention of a village named "Sangia" at the source of the river has led to an association between the name of the river and its place of origin.

As evidenced, the origin and meaning of the name of the Sakarya River have been debated in various sources, considering different pieces of information. However, there is little doubt that the name Sakarya is derived from Sangarius/Sangarios. Conversely, Turks have often Turkified or named rivers and mountains in areas where they established their dominance. In the region under our study, one of the two tributaries that join the Sakarya River is named Karasu, while the other is named Göksu, serving as indicators of this practice.

Starting from the mid-13th century, the borderland known as "Uc" became Turkish territory again, and the Sakarya River became the eastern border of the Byzantine Empire. Turks grew closer to the river during this period. It is possible that the river was renamed during this process.

During his visit to Anatolia in 1332/1333, Ibn Battuta crossed the Sakarya River near Mecece on his journey from İznik towards Kastamonu-Sinop. Ibn Battuta and his companions spent the night in Mecece and, in the morning, followed a Turkish woman on horseback to avoid losing their way to Yenice (Taraklı). Battuta mentions arriving at the side of a "wild" river here, which he identifies as "Sakarî." In the first Ottoman Chronicles that emerged in the 14th century, the name of the Sakarya River is also recorded as "Sakarî." In Âşıkpaşazâde's History, there is information about Osman Gazi and Köse Mihal, the ruler of Harmankaya, crossing the "Sakarî River" during their raids towards the Mudurnu region. Therefore, it seems plausible that the Turks named the river "Sakarî" or Sakarya, derived from the root "Sakar." In fact, the name of one of the central villages in Bilecik today is "Deresakarî," and the majority of the villagers along the Sakarya River refer to it as "Sakarî." This suggests that the possibility of such naming should not be overlooked.

When we examine the course followed by the Sakarya River within the scope of this study, we observe that it departs from the Gölpaazarı-Üyük Köyü plains after leaving the Paşalar Strait. Near Bilecik-Bayırköy, the Sakarya River opens up into a new basin, where it receives an important tributary, the Karasu River. Continuing its journey approximately 8 km later by incorporating the Göynük Creek into its waters, the Sakarya River exhibits meandering flow patterns as it approaches Osmaneli. The confluence of the Karasu and Göynük Creeks with the Sakarya River has subjected the region to numerous flood disasters over the centuries. Indeed, historical photographs from a century ago depict the extent of this danger, and a major flood that occurred in 1963 was extensively covered in the written press. The Göksu Stone Bridge, one of the most important architectural legacies of Osmaneli, suffered significant damage during this flood and lost its structural integrity.

Bridges are among the most crucial sources of information for determining riverbeds and periods of change. As exemplified by the case of the İznik Dry Bridge, structures can become obsolete due to alterations in the course of a river's flow. When examining the Sakarya River from this perspective, we observe that after Osmaneli, the river veers westward and, approximately 5 km later, near the İznik road junction, it turns northward, heading toward the Cambazkaya Strait. The fundamental question in this section is whether the Sakarya River has used the same bed over time. It is believed that the river originally flowed directly northward and passed between a rocky mass located just south of Selçik Village (Çamlık Hill) and a mountainous area further to the east (Kuşkale Hill). Indeed, it can be seen that the rocky mass south of Selçik Village has separated from the main mass to the east and now exists as an island-like formation in the plain. The differences in elevation and orientation between these two masses suggest a complementary relationship. There could have been two forces that separated these two masses over time: river erosion and tectonic movements. In this context, a change in the riverbed occurred over time, with the river abandoning this bed and adopting a new one by circling to the west of this rocky area, which is located south of Selçik Village. Riverbed changes tend to occur more frequently when rivers reach flat areas and start to meander. The primary reason for the changes in the riverbed near Osmaneli is also related to this phenomenon. Thousands of years ago, after this change took place, the Sakarya River continued to flow in a west-north direction. On the other hand, terraces in the plains west of Selçik Village indicate that the Sakarya River used this area over time and eventually settled into its current bed. The bridge remains found in the "Taşkesiği" area south of Selçik Village providing evidence that the Sakarya has been using this area since the Late Roman Period. However, the constant westward shift of the riverbed is evident through the remains of the Göksu Stone Bridge and the bridge remnants in the Karabağlar region.

Göksu, one of the most important tributaries of the Sakarya, joins the Sakarya River just 5 km west of Osmaneli. Thus, the Sakarya River collects the waters of three significant tributaries in approximately a 20 km stretch. The area where Göksu joins the Sakarya River holds crucial clues regarding the course followed by the river. As previously mentioned, the Göksu Stone Bridge was damaged during the flood of 1963. The primary factor in the bridge's destruction was the emptying of its foundation. Our investigations have clearly revealed the exposed foundation fill.

The collapse of the stone bridge on the Göksu River presents a contradiction to the examples listed above. This is because today, the bridge is located at the precise intersection point of the Göksu and Sakarya rivers. Here, the Sakarya River meanders northward, and the bridge stands within the erosion zone of the Sakarya River. This situation is in stark contrast to the accumulated expertise of humans in bridge construction. It is highly likely that when this bridge was constructed, the Sakarya River flowed further eastward, and its confluence with the Göksu River occurred much further to the north. Another piece of evidence supporting this scenario is the remnants of the Karabağlar Bridge, located just about 500 meters north of the Göksu Bridge. In this case, there are traces of the bridge that once existed and collapsed, starting from the western bank of the Sakarya River but not extending to the opposite bank. This suggests that the remnants present here indicate that the bridge was constructed not for a large river like the Sakarya but for the smaller Göksu. Furthermore, the remains of the Taşkesiği Bridges within the Sakarya River are more numerous and visible. During the Sakarya River's westward shift in its course, the river settled into the bed of the Göksu over time, and the Karabağlar Bridge also succumbed to this pressure and was destroyed.

When evaluating the section of the Sakarya River covered in this study in terms of transportation routes, it is evident that it played a central role as a major intersection. The region converged with transportation routes due to its importance for the pre-Roman Kingdom of Bithynia, and with the establishment of Istanbul, it became a significant component of the "Diagonal Road Network," which would come into play. The most crucial intersection for all military, commercial, and religious routes from Istanbul to the interior of Anatolia was in the vicinity of Osmaneli.

One of the historical roads that traversed the region was the Bursa-Amasya road, which was one of the main roads in ancient Northwestern Anatolia. This road led from Bursa to Köprühisar, located to the east of Yenişehir, and from there, it descended to the plains of Osmaneli along the course of the Göksu River. After crossing the Lefke Stone Bridge, which was constructed near the point where the Göksu River joins the Sakarya, the road continued north of Osmaneli along the Sakarya River and, from there, reached Ankara through Gölpaazarı-Göynük-Nallıhan. The most significant remnants related to this road are the "Observation Towers" near Osmaneli and Düzmeşe Village.

Osmaneli's significance in terms of transportation routes increased during the Roman period. Especially with the founding of Istanbul, the diagonal road that came from Europe and crossed into Anatolia became a major artery. In the Ottoman period, the same road was used, and over time, the Ottomans reconstructed the Göksu Stone Bridge, which had suffered damage, in their own architectural style. The large, finely crafted stones found in the foundation of this bridge can be considered a sign of its Roman period construction. About 2.5 km east of the Göksu Stone Bridge from the Roman period, two bridge remnants are seen built over the Sakarya River. The one further east was likely constructed during the reign of Emperor Justinian, while the other one was built during the reign of Emperor Maurice (582-602 AD). Both bridges were constructed in the architectural style of the Justinian Bridge in Adapazarı. The bridge stones of the second bridge in the region bear a stamp that confirms its construction during the reign of Emperor Maurice. During the Roman (Eastern Roman/Byzantine) period, this road was used as a trade and military route leading towards Eskişehir (Dorylaion). It also branched into another route in Medetli Village, located about 10 km from Osmaneli, leading to Ankara, which served as the Christian Pilgrimage Route (The Pilgrim's Road).

The region retained its significance during the Ottoman period, serving as both a land route and, in the late 19th century, a railway line was constructed through it. The Ottomans not only renovated and reconstructed existing road structures but also added new ones to this region. Indeed, during the Ottoman period, Osmaneli stood out as the destination point after İznik on this route, thanks to its importance. Reflecting this significance, a "Menzil Külliyesi" (caravanserai complex) was commissioned by Rüstem Pasha, the son-in-law of Sultan Suleiman the Magnificent, in Osmaneli. This complex, consisting of a mosque, a hammam, and a caravanserai, serves as evidence of the Ottomans' commitment to the region's transportation. On the other hand, about 100 years after the construction of these structures, Köprülü Mehmet Pasha had a menzil külliye built in Bilecik-Vezirhan.

This study, which focuses on a short section of the long journey of the Sakarya River, also reveals how the fate of the region changed in conjunction with the river. Osmaneli became the largest settlement in this area due to its role as a stopover point on historical routes, ongoing agricultural activities in fertile lands, and the establishment of the city in a sheltered area.

Primarily based on fieldwork results, this study sheds light on the story of the Sakarya River in the relevant region. In particular, the river's changes in its course were observed firsthand in the field, and their consequences were evaluated. The impact of this change on transportation routes was also examined in detail. Flowing from the south to the north along a route, the Sakarya River became one of the most significant obstacles to overcome for the roads connecting Istanbul to Anatolia, making the Osmaneli plains one of the foremost crossing areas over a long period, from Roman times to the Ottoman era. This situation increased the importance of the region and allowed for the emergence of numerous architectural elements, such as bridges and caravanserais. The fate of Osmaneli was intertwined with the Sakarya River, and ultimately, this relationship became a part of the city's history.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1419-1454

Geliş Tarihi:20.08.2023 Kabul Tarihi: 19.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1346803>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ MÜZİKSEL BEĞENİ EĞİTİMİNDE ŞİİR TERAPİ UYGULAMA MODELİNDEN YARARLANABİLİR MİYİZ? BİR PROGRAM ÖNERİSİ

Esra YÜCESAN*

Öz

Bu araştırma şiir terapi uygulama modelinden yararlanılarak okul öncesi öğretmen adaylarının müziksel beğeni eğitimine yönelik örnek bir eğitim-öğretim programı sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda okul öncesi öğretmen adaylarının müzik beğenisinin geliştirilmesine yönelik olarak öncelikle tanıtımı amaçlanan eserlerin belirlenmesi ve sonrasında bu eserlerin yer aldığı şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programı planlanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırma kapsamında okul öncesi öğretmen adaylarına Türk müziği'nin güncel nitelikli örneklerinin tanıtımı amaçlanmıştır; gençler tarafından tanınırlığı ve eserlerinin söz niteliği göz önünde bulundurularak program içeriğinde Türk müziği söz yazarı ve bestecilerinden Nadir Göktürk'e ait eserlerin tanıtımına yer verilmiştir. Program kapsamında tanıtılacak olan eserler belirlenirken özellikle sözleri bakımından şiir terapi uygulama modeli kapsamında değerlendirilebilecek anlam derinliğine sahip eserler olmalarına, ek olarak bu eserlerin söz içeriklerinin okul öncesi öğretmen adaylarının ilgisini çekebilecek konuları kapsamalarına özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda sanatçıya ait eserler içinden 'arkadaşlık, aşk, duygusal iç görü, yaşam sorumlulukları' gibi konuları kapsayan 5 eser seçilmiştir. Seçilen eserlerin tanıtımını içeren okul öncesi öğretmenlerine yönelik 6 oturum süreli şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programı tasarlanmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda okul öncesi öğretmen adaylarının; Nadir Göktürk'e ait seçilmiş müzik eserlerini aktif katılım göstererek tanıyabilmeleri, bu eserler ile duygudaşlık geliştirerek eserlerin söz derinliklerini fark edebilmeleri, bu eserlerin estetik değerlerini kavrayabilmeleri ve böylece müziksel beğeni gelişimi sağlayabilmeleri açısından şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programının katkı sağlayıcı niteliklere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müziksel Beğeni Eğitimi, Öğretmen Yetiştirme, Şiir Terapi, Okul Öncesi Dönem.

*Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, esrayucesan@sinop.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-6657-6086>

Can We Benefit From Poetry Therapy Practice Model in Musical Appreciation Education of Pre-School Pre-Service Teachers? A Program Proposal

Abstract

This research aims to develop an exemplary educational program for pre-school pre-service teachers' musical appreciation training by utilizing the poetry therapy practice model. In this context, it is aimed to first identify the works which intend to promote the musical taste of pre-school pre-service teachers, and then plan a musical appreciation training program based on the poetry therapy practice model in which these works are included. In this regard, within the scope of the research, it is aimed to introduce current quality examples of Turkish music to pre-school pre-service teachers. Considering his recognition among young people and the lyrical nature of his works, the program content included the works of Nadir Gökürk, one of the Turkish music songwriters and composers. While selecting the works to be introduced within the scope of the program, it is paid attention to ensure that the works have a depth of meaning that could be evaluated within the scope of the poetry therapy practice model, especially in terms of their lyrics, and that the lyrical contents of these works covered topics that would be of interest to pre-school pre-service teachers. Accordingly, five works covering topics such as 'friendship, love, emotional insight, and life responsibilities' were selected from the artist's works. A 6-session poetry therapy practice model-based musical appreciation training program was designed for preschool pre-service teachers, which includes the introduction of selected works. In line with the research findings, it is found out that the musical appreciation training program based on the poetry therapy practice model has contributing aspects for pre-school pre-service teachers in terms of 'being able to recognize the selected musical works of Nadir Gökürk by active participation, to realize the lyrical depth of the works by developing empathy, to understand the aesthetic values of these works and to display musical taste improvement.

Keywords: Musical Taste Education, Teacher Training, Poetry Therapy, Early Childhood

1. Giriş

Bireyin, yaşamının her döneminde devam eden çok boyutlu gelişim süreçleri değerlendirildiğinde, bu süreçler içinde okul öncesi dönemin ne derece önemli ve etkili olduğu, her geçen gün sayısı artan bilimsel araştırmalarla ortaya koyulmaktadır. Temiz'e göre (2006) okul öncesi dönemin, insan yaşamında en duyarlı ve en hızlı geçirilen dönem olduğu söylenebilir. Doğumdan sonra yaşamın ilk yıllarında alınan eğitimin, bireyin yaşamı boyunca başarıları üzerinde önemli etkileri vardır. Okul öncesi dönem 0-6 yaş dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönem, öğrenme-

nin en yoğun olduğu, yeteneklerin ve alışkanlıkların en hızlı şekilde geliştiği ve biçimlendiği süreci kapsamaktadır. Bireyin yaşamında bu derece önemli yere sahip olan okul öncesi dönemin, bireyin çok boyutlu gelişimi açısından en doğru şekilde değerlendirilmesi nitelikli bir okul öncesi eğitimi ile mümkün olabilir. Geçmişten günümüze dek dünya genelinde yapılan araştırmalar göstermektedir ki okul öncesi dönemde verilen eğitimler içinde müzik eğitiminin, bireyin çok boyutlu gelişimine olumlu katkıları vardır (s. 193). Bu nedenle erken yaşlarda çocukların müziğe olan ilgileri işlenmelidir. Çocukların bu süreçlerde doğru, iyi ve zevkle müzik yapmaları, sahip oldukları bazı müzikal becerilerin geliştirilmeleri, şarkı söyleme ve çalgı çalmaya yönelik gereksinimi ortaya çıkarması, onlara verilecek iyi bir ‘kulak-ses eğitimi’ ile müzik zevki edinmelerinin desteklenmesi ve güzel bir müziği anlama kabiliyetlerinin geliştirilmesi, okul öncesi dönem müzik eğitimi önemli kılmalıdır (Ürfiöğlu, 1989, s. 6). Türkiye’de devlet okulları bünyesinde bu önemli müzik eğitimi sürecini okul öncesi öğretmenleri yürütmektedir. Kendilerine tanımlanan bu görev elbette büyük bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Çünkü nitelikli bir okul öncesi dönem eğitimi ve bu kapsamda nitelikli bir müzik eğitimi ancak mesleki olarak donanımlı okul öncesi öğretmenleri ile mümkün olabilir. Bu durum okul öncesi öğretmenlerinin mesleki eğitim süreçlerinde almış oldukları müzik eğitimi de önemli kılmalıdır.

Okul öncesi öğretmen adaylarının meslek öncesi almış oldukları lisans öğrenimleri kapsamında katılım gösterdikleri müzik alanına ilişkin çeşitli dersler mevcuttur(Bkz. Yükseköğretim Kurulu[YÖK], 2018). Seçmeli dersleri de kapsayan bu dersler içinde, alan eğitimi zorunlu dersi olarak ‘Erken Çocuklukta Müzik Eğitimi’ dersi ile (içerik bakımından incelendiğine) okul öncesi öğretmen adaylarının okul öncesi dönem müzik eğitimi süreçlerini en doğru şekilde yürütebilmeleri için mesleki yetkinlik kazanmalarının amaçlandığı görülmektedir. Bununla birlikte adı geçen ders, yalnızca ‘3 teorik ders saati’ olarak tanımlanmıştır(Bkz. YÖK, 2018, s. 2,8). Sun ve Seyrek (1998) okul öncesi dönem müzik eğitimi uygulama konularını çocuk-

lara şarkı öğretimi, tartım eğitimi, kulak ve ses eğitimi, müzik dinleme, müzikli dramtizasyon ve müzik köşesi oluşturma olarak yedi başlık altında tanımlamaktadır(s. 43-107). Konu başlıkları göz önünde bulundurulduğunda bu alanlara yönelik çalışmaların tamamının uygulama becerisi gerektirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda okul öncesi öğretmen adaylarının bu alanlara dönük uygulama becerileri olmadan okul öncesi dönem müzik eğitimi süreçlerinde başarılı olmalarının pek de mümkün olmayacağı düşünülebilir. Sun ve Seyrek (1998) tarafından aktarılan okul öncesi dönem müzik eğitiminin uygulama konuları içinde, farklı yöntemlerin kullanılması ile gerçekleştirilecek ‘müzik dinleme’ uygulamaları (s. 95-99) diğer uygulama konuları gibi okul öncesi dönem çocuklarının müziksel gelişimleri açısından büyük önem taşımaktadır. Öyle ki bu uygulamalar çocukların müziksel beğenilerinin oluşmasına yönelik temellerin atıldığı süreçleri kapsamaktadır. Sun ve Seyrek (1998) müzik dinleme uygulamalarının çocukların beğeni gelişimlerini desteklemesi açısından son derece yararlı olduğuna vurgu yapmaktadır (s. 95). Ek olarak bu uygulamalar, çocukların farklı türlerde müziklerle tanışmalarını sağlayacağından, onların müzik kültürü edinmelerini de destekleyecek niteliktedir. Bu bağlamda çocukların müziksel beğeni eğitimi süreçlerini planlayacak ve yürütecek olan okul öncesi öğretmen adaylarının müziksel beğeni eğitimleri de önem kazanmaktadır.

YÖK 2007 yılı okul öncesi öğretmenliği lisans programında, alan eğitimi zorunlu dersi olan ‘Müzik Eğitimi I’ dersi konuları içinde okul öncesi öğretmen adaylarının müziksel beğeni eğitimlerine dönük olarak ‘Ülkemizdeki ve dünyadaki müzik türlerinin ve çalgılarının tanıtımı ve özellikleri’ konu başlığına rastlanmaktadır (YÖK, 2007, s. 20). Ancak bu konu başlığı, halen uygulanmakta olan YÖK 2018 yılı programı kapsamında ders içeriğinden kaldırılmıştır (YÖK, 2018, s. 8). Bu doğrultuda okul öncesi öğretmen adaylarının müziksel beğenilerinin geliştirilmesi için zorunlu alan dersi dışında yapılandırılacak, uygulama dersleri içeren seçmeli derslere ya da ders dışı ek sanat etkinliklerine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Günay & Özdemir (2006) müzik beğenisinin eğitimi için amaçları;

“Tüm müzik türlerine ve çeşitlerine açık olabilme,
Müzik seçmesini ve dinlemesini öğrenebilme,
Müzik beğenisinin geliştirilmesinde sesini ve çalgısını kullanmayı öğrenebilme,
Müzik dinleme alışkanlığını sistematik olarak elde edebilme,
Müzik beğenisini kuramsal bilgilerle zenginleştirebilme,
Partiturdan müzik izleyebilme,
Giderek daha seçkin müzik örneklerine yönelebilmeye,
Müzikle doruk yaşantılar geçirebilme,
Müzikle yücelmeyi öğrenebilme,

Müzik aracılığı ile insan değerlerini geliştirebilme” olarak sıralamaktadır (s. 77). Günay ve Özdemir (2006) tarafından bu amaçlar ışığında müzik beğenisinin eğitiminde ilgili materyallerin seçiminin belirlenmesi ve bu alana yönelik genel bir görüşün ortaya koyulabilmesi hedeflenmiştir (s. 76). Akyürek (2019) tarafından üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışma sonuçları öğrencilerin müziksel beğenilerinin oluşmasında çoğunlukla aldıkları eğitim, aile ve arkadaş çevresinin etkili olduğunu ortaya koymuştur (s. 2057). Benzer şekilde Sun ve Seyrek (1998) çocukların müzik beğenilerinin eğitim, aile ve çevrenin etkileriyle geliştirilebileceğine vurgu yapmaktadır (s. 38). Peery ve Peery (1986) tarafından 45 anaokulu çocuğu ile gerçekleştirilen çalışma Sun ve Seyrek’ in (1998) görüşlerini destekler niteliktedir. Araştırma kapsamında çocuklar deney ve kontrol grupları olarak iki gruba ayrılmıştır. Deney grubu ile 10 aylık bir süreçte okul öncesi eğitim programı ve öğretici müzik dinleme etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Deney süreci öncesi ve sonrasında uygulanan test sonuçları deney grubuna dahil olan çocukların klasik müziği beklenmeyen bir farkla sevdiğini ortaya koymuştur (Akt. Erdal, 2009, s. 190). Alan yazın göstermektedir ki müziksel beğenin gelişiminde aile, sosyal çevrenin yanı

sıra eğitim çalışmalarının da etkisi söz konusudur. Bu hususta Akyürek (2019) gerek mesleki gerekse genel müzik eğitimi süreçlerinde estetik, müzikal tercihler ve beğeni gibi konulara daha fazla yer verilmesini önermektedir. Ayrıca müzik beğenisinin geliştirilmesi amacı ile başta müzik eğitimcisi adaylarına yönelik olmak üzere çeşitli ek müzik etkinliklerinin düzenlenmesini önermektedir. Bu etkinliklerin müzik beğenisinin gelişimine ek olarak estetik anlayışın artırılmasına da katkı sağlayabileceğine vurgu yapmaktadır (s. 2058). Sun ve Seyrek (1998) de müziksel beğeni eğitiminin bilgili, bilinçli ve sistemli bir eğitsel çabayı gerektirdiğine değinmektedir (s. 38).

Okul öncesi dönem müzik eğitimi süreçlerinde farklı uygulamalı yaklaşımlara yer veriliyor olsa da (Bkz. Sun ve Seyrek, 1998, s. 95-98) çoğunlukla nitelikli müzik eserlerinin profesyonel yorumlarının dinlenmesi etkinlikleri ile gerçekleştirilen müziksel beğeni eğitimi uygulamaları, güncel yaklaşımlardan faydalanarak dinleyicilerin aktif katılımının sağlandığı öğretim süreçlerine dönüştürülebilir. Çünkü tıpkı diğer öğrenme alanlarında olduğu gibi müziksel beğeni eğitimi uygulamalarında da öğrenciler için ilgi çekici ve verimli öğretim yaklaşımlarının kullanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda terapi amaçlı gerçekleştirilen uygulamalara ek olarak sanat eğitimi çalışmalarında da faydalanılan şiir terapi uygulama modeli (Bkz. Mazza, 2012; Mazza & Hayton, 2013; Yücesan & Şendurur, 2018) müzik eğitimi uygulamalarında da yararlanılabilecek nitelikleri ile göze çarpmaktadır.

“Şiir terapinin temelleri çeşitli terapötik ortamlarda şiirin kullanılmasının farklı etkilerinin keşfedilmesi ve değerlendirilmesi ile gelişmiştir” ve “terapötik koşullarda dil sanatlarının kullanılması şeklinde tanımlanır” (Mazza, 2014, s. 29, 171). Öz saygı geliştirmede, öz güven geliştirmede, stresi azaltmada, sürekli öfkenin azaltılmasında, hayatı ve yaşantıları anlamlandırmada, güven duygusunun gelişiminde, yaratıcılığın gelişiminin desteklenmesinde şiirden yararlanılabilmektedir. Alan yazında tüm bu amaçlar doğrultusunda çocukların, ergenlerin ve yetişkinlerin özel ihtiyaçlarına yönelik yapılandırılmış çalışmalara, uygulama örneklerine ve araştırmalara yer verilmektedir (Baker & Mazza, 2004; Chan, 2003; Demir, 2022; Gregory,

2011; Loew, 2002; Mazza, 2012; 2014; Mazza & Hayton, 2013; Springer, 2006; Yücesan, 2016). Sanat eğitimi çalışmaları kapsamında da yararlanılan şiir terapi uygulama modeli Mazza (2014) tarafından aşağıda yer verilen üç tarzda açıklanmaktadır:

“Terapiye edebiyatın katılmasını içeren kuralcı/yenilikçi tarz,

Terapide danışan yazısını içeren dışavurumcu/yaratıcı tarz,

Öykü anlatma, ritüel ve metafor kullanımını içeren sembolik/törenselle tarz”.

Mazza’ya (2014) göre bu üç tarz, insan deneyiminin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanlarını ele alma potansiyeline sahiptir (s. 49-57).

Bu üç tarz içinde özellikle [‘var olan şiirlere’ ek olarak] ‘popüler müzik şarkı sözlerinden’ yararlanmayı mümkün kılan ‘kuralcı/yenilikçi tarz’, müzik eğitimcilerine müziksel beğeni eğitimi süreçlerinde yararlanabileceği ilgi çekici ve işlevsel bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Kuralcı/yenilikçi tarzda kullanılan ‘var olan şiirlerin okunması ve katılımcıların bu şiirlere tepki vermelerini sağlamak’ şiir terapide kullanılan en yaygın tekniklerden biridir. Katılımcılara popüler şarkıların sözlerini sunmak ya da şarkılar dinletmek de bu tekniğin bir başka biçimidir. Bu uygulamalar süresince katılımcıların paylaşılan şiir veya şarkı sözü hakkında konuşmaları sağlanabilir. Katılımcılar bu şiir veya şarkı sözü içinde kendilerini etkileyen dizeleri fark ederler ve bu dizelerin kendileri için ne anlam ifade ettiğini tanımlarlar. Böylece yaşadıkları duygu durumları ile şarkı veya şiirin anlamı arasındaki ilişki, katılımcıların kendilerini anlamalarını, iç görü kazanmalarını sağlar (Mazza, 2014, s. 50-52). Ek olarak dışavurumcu/yaratıcı tarz ve sembolik/törenselle tarz’ içinde yer alan tekniklerle birlikte bir şarkı veya şiire ait sözler katılımcılarla birlikte geliştirilebilir, değiştirilebilir, farklı formlara (hareket/dans, resim vb.) dönüştürülebilir. Müzikal açıdan bakıldığında bu süreçlerin; bir şarkının derinlemesine incelendiği, dinleyicinin kişisel duygu durumu ile şarkı arasındaki bağı fark ettiği, bu farkındalığı yine estetik yollar aracılığı ile

(yaratıcı yazı, yaratıcı hareket/dans, resim vb. sanatsal ifade biçimleri) ifade ettiği muazzam bir akışı ortaya koyduğu düşünülebilir.

Sildir ve Sümer' e (2017) göre formal eğitim hayatına güçlü bir başlangıç yapmak gelecekteki eğitim kademelerini de olumlu yönde etkileyebilecek bir güce sahiptir (s. 275,276). Bu açıdan bakıldığında çocukların, müziksel beğenilerinin hızla oluşmaya ve gelişmeye başladığı erken dönemde müzik eğitimlerini yeterli mesleki donanıma sahip okul öncesi öğretmenleri ile yürüttüklerinde, gelecek yıllarda edinecekleri müzikal becerileri için de sağlam bir zemin oluşturabilecekleri söylenebilir. Elbette bu durum, okul öncesi öğretmen adaylarının (meslek yaşamlarında yürütecek oldukları müzik eğitimi süreçlerinde çocuklara katkı sağlayabilmeleri için) müziksel beğeni alanında da belirli düzeyde donanıma sahip olmalarını gerektirmektedir. Sun ve Seyrek' e (1998) göre öğretmenler farklı yetkinliklerin yanı sıra müzikle ilgili genel kültüre, bildiklerini uygulamaya aktarma gücüne dair ne kadar çok birikime sahip olursa, öğrencilerinin müzik beğenisini geliştirme konusunda da aynı derecede başarılı olabilirler (s. 39). Alan yazın göstermektedir ki okul öncesi öğretmen adaylarının kişisel müzikal bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine ek olarak mesleki gelişmelerinin desteklenmesi açısından müziksel beğenilerinin geliştirilmesi önemlidir. Bu doğrultuda araştırma kapsamında, meslek yaşamları süresince öğrencileri ile müzik eğitimi süreçlerini yürütecek olan okul öncesi öğretmen adaylarının müziksel beğeni gelişmelerini desteklemeye yönelik bir 'şiiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programının tasarlanması' amaçlanmıştır. Buna yönelik olarak program kapsamında tanıtılması hedeflenen eserlerin seçilmesi ve bu eserlerden yararlanarak müziksel beğeni eğitiminin genel amaçları doğrultusunda okul öncesi öğretmen adaylarına dönük şiiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi ders uygulamalarının planlanması amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik ‘şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programının’ tasarlanmasının amaçlandığı bu araştırma nitel bir araştırmadır. Marshall ve Rossman (1999) nitel araştırma yapan araştırmacının üç temel konuyu dikkate alması gerektiğine değinmektedir. Öncelikle araştırmacı, böyle bir araştırmanın ilgili alanda önemli olduğuna ve alan yazına katkı getireceğine dair okuyucuyu ikna edecek ve araştırmaya temel oluşturacak kuramsal çerçeveyi açık şekilde belirtmelidir. İkinci olarak araştırmacının esnek, yapılabılır ve sistematik bir araştırma stratejisi oluşturması gerekmektedir. Son olarak araştırmacı tarafından araştırmanın, okuyucunun anlayabileceği şekilde anlamlı ve tutarlı bir doküman haline getirilerek sunulması gerekmektedir (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 81). Bu çalışma, Marshall ve Rossman (1999) tarafından yukarıda aktarılan hususlar (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 81) doğrultusunda nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırma kapsamında tasarlanan okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programında yer alan uygulamaların sağlıklı şekilde yürütülebilmesi ve bu bağlamda programdan en üst düzeyde verim alınabilmesi için, programın 10 okul öncesi öğretmen adayı ile yürütülmesi önerilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Şiir Terapi Uygulama Modeli Temelli Müziksel Beğeni Eğitimi Programında Tanıtılan Eserler

Okul öncesi öğretmen adaylarının müziksel beğeni eğitimini amaçlayan ‘şiir terapi uygulama modeli temelli yapılandırılmış müziksel beğeni eğitimi programı’, öğretmen adaylarının Türk Müziği bestecilerinden Nadir Gökçürk’ ün ve eserlerinin

tanıtımını hedefleyen 6 oturum süreli müzik ders etkinliklerini kapsamaktadır. Nadir Göktürk Türkiye’de tanınırlığı yüksek müzik eserlerinin söz yazarı ve bestecisidir. Eserlerini herhangi bir müzik türü içinde sınıflandırmadığını belirten Göktürk (2023) araştırmacı tarafından kendisi ile gerçekleştirilen e-posta yazışmasında şarkılarında ‘söz’ unsuruna çok önem verdiğini dile getirmiştir. Buna yönelik olarak kendisi ile gerçekleştirilen e-posta yazışmasının bir kısmına aşağıda yer verilmiştir;

(...) Ben kendi şarkılarımı, müzik açısından belli bir türde kategorize etmedim hiç. Bu, müzik bilimcilerinin işi bence. Onun için bu konuda size yardımcı olamayacağım. Sadece şu kadarını söyleyebilirim: Ben müzik yaparken önceliğimde hep Anadolu müziği vardır. Ama, onunla sınırlı değilimdir, kapım bütün dünya müziklerine sonuna kadar açıktır. Onun dışında, yazdığım şarkılar genellikle sözlüdür. Ve bir anlamda da, şarkılarımda, söz daha öncelikli bir konumdur. Yani, temel unsur 'söz'dür benim şarkılarımda. Tabii bunun devamı olarak da 'söz müzik uyumu' esastır. Çok sayıda da, çeşitli şairlerin şiirleri üzerine yazdığım müzikler vardır. Zaten bu durum da, bir anlamda, şarkılarda söze verdiğim önemin göstergesidir. Bu konuda, piyasada çokça rastladığım örneklerde, hep, bir müzik yapıp, üzerine bir şiir oturtma şeklinde işlere rastladığım için, bu konuyu özellikle vurgulamak istedim (Nadir Göktürk, araştırmacı tarafından kendisi ile gerçekleştirilen kişisel görüşme, 11 Temmuz 2023).

Nadir Göktürk kendisi ile gerçekleştirilen e-posta yazışmasında müziğini bir tür içinde tanımlamadığına değinmektedir. Bununla birlikte birçok eseri geniş bir dinleyici kitlesine sahip, özgün(kendine özgü) yapıda, güncel ve popülerdir. Bu doğrultuda sanatçının araştırmacı tarafından program kapsamında tanıtımı amaçlanan eserleri değerlendirilirken, bu eserlerin sahip oldukları müzikal ve sözlü yapının/dilinin güncelliği, eser kayıtlarında yer verilen enstrüman çeşitliliği ve keskin sınırları olan herhangi bir müzikal kalıba bağlı olmadan geliştirilmiş olmaları ile Nadir Göktürk’ün Türk Müziği alanında tamamlamış olduğu müzik öğrenimi süreci göz önünde bulundurularak net bir sınıflandırma yapılmaksızın bu eserlerin günümüzde güncel ve popüler olan, özgün(kendine özgü) nitelikte Türk Müziği eserleri içinde

yer alıyor oldukları düşünülmüştür. Ve program kapsamında da seçilen eserler bu boyutta ele alınmıştır. Bu doğrultuda farklı yıllarda yayınlanan albümlerde yer alan beş farklı eseri eğitim programına dahil edilmiştir.

Program kapsamında tanıtılması amaçlanan eserlerin seçimi yapılırken, Günay ve Özdemir (2006) tarafından ortaya konulan müzik beğenisinin eğitimi amaçları (s. 77) ışığında bu eserlerin söz gücünün yüksek olmasına dikkat edilmiştir. Seçilen eserlerin sözleri itibariyle şiir terapi uygulama modeli kapsamında kullanılan teknikler ile uyum sağlayabilecek nitelikte olmalarına, söz içerikleri bakımından okul öncesi öğretmen adaylarının ilgisini çekebilecek konuları ele alıyor olmalarına özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda Göktürk'ün arkadaşlık, dostluk, aşk, duygusal iç görü, yaşam sorumlulukları gibi konuları kapsayan 'Aşıkçı' (2013a), 'Eksik Bir Şey' (2005), 'Eski Arkadaş'(2010), 'Yaramaz' (2013b) ve 'İstanbul' (2003) isimli eserlerin tanıtımına yer verilmiştir. Sanatçı, eserlerinde sözlere verdiği önemi e-posta yazışmasında vurgulamaktadır. Sanatçının (e-posta yazışma sürecinde belirttiği üzere) çok sayıda değerli şiirin bestelenmesine dönük müzik çalışmalarının da olması göz önünde bulundurulduğunda, müziğinde sözlere verdiği önem açıkça görülmektedir. Bu bağlamda seçilen eserlerin söz gücünün yüksekliğinin, bu eserleri şiir terapi uygulama modeli kapsamında kullanılabilir kılacağı düşünülmüştür.

3.2. Şiir Terapi Uygulama Modeli Temelli Müziksel Beğeni Eğitimi Programı

Okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik olarak hazırlanan şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programı tasarlanırken Günay ve Özdemir (2006) tarafından aktarılan müziksel beğeni eğitiminin amaçları (s. 77) ışığında belirlenen program kazanımları ile tanıtımı amaçlanan eserler eğitim bilimleri program geliştirme alanında uzman bir akademisyen ile paylaşılmış, önerileri doğrultusunda kazanımlara yönelik gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ardından programın altı oturum süreli olacak şekilde şiir terapi uygulama modeli temelli içeriği tamamlanmıştır.

Uygulamalar, her bir oturum için (uygulama süresi grup dinamiğine göre esnek bırakılması kaydı ile) 45 dk. + 45 dk. = 2 ders saati süreli planlanmıştır. Ders etkinlikleri Mazza (2014) tarafından aktarılan şiir terapi uygulama modelinden (alıcı ve kurallı tarz; yaratıcı ve dışavurumcu tarz ve sembolik törensel tarz) (s. 49-59) yararlanılarak modelin eğitimsel amaçlı kullanılması ile yapılandırılmış ve şiir terapi uygulama modeline dönük başlıklar altında açıklanmıştır.

1.Oturum

Katılımcılar: Okul öncesi öğretmen adayları (10 kişi)

Konu: Tanışma

Süre: 45+45 dk.

Kazanımlar:

Şarkıların söz değerlerini fark eder.

Şarkılara yönelik duygularını yaratıcı yollarla ifade eder.

Araç-Gereçler:

Yazı çalışması için yeterli sayıda kâğıt, kalem ve silgi.

Uygulama

Ders, katılımcılar ile çember şeklinde oturarak selamlaşma ile başlatılır. Öncelikle eğitim programının amacı ve içeriği okul öncesi öğretmen adaylarına kısaca tanıtılır. Ardından tanışma etkinliğine geçilir.

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Tanışma etkinliğine yönelik olarak grubu oluşturan okul öncesi öğretmen adaylarının kendileri hakkında 6 satırdan oluşan bir hikâye yazmaları istenir. Yaratıcı yazı çalışması tamamlandığında her bir katılımcı hikayesini paylaşmak üzere desteklenir.

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Tanışma etkinliğinin ardından katılımcılar ile şarkılar hakkında sohbet edilir. Şarkıların yaşamlarında nasıl bir yer edindikleri, şarkılardan yaşamlarının hangi anlarında-dönemlerinde yararlandıkları, şarkıların söz ve müzik değerleri üzerine konuşulur. Sonrasında biçimlendirilmiş şiir grupla paylaşılarak yaratıcı yazı çalışmasına geçilir;

Şarkıların rengi .....

Şarkıların sesi .....

Şarkılar ..... gibi

Şarkıların tadı .....

Şarkıların kokusu .....

Şarkılar bana ..... hissettiriyor.

Tüm katılımcıların şiirlerini yazmaları için gereken zamanın tanınmasına özen gösterilir. Yaratıcı yazı çalışmaları tamamlandığında her bir katılımcının şiirini paylaşması için imkân tanınır. Dersi bitirmek üzere son etkinliğe geçilir.

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Dersi tamamlamak üzere çember konumunda oturulur ve her bir katılımcının derse yönelik, kendi duygularına vb. durumlara yönelik geri bildirimleri grup tarafından dinlenir. Son olarak her bir katılımcının bu ders için bir günlük oluşturması istenir. Tüm katılımcıların günlüklerini doldurmaları için gerekli zaman tanınır. Yaratıcı yazı etkinliğinin tamamlanmasının ardından bir sonraki derste görüşmek üzere vedalaşarak ders sonlandırılır.

2.Oturum

Katılımcılar: Okul öncesi öğretmen adayları (10 kişi)

Konu: ‘Aşıkçı’

Süre: 45+45 dk.

Kazanımlar: Nitelikli müzik eserlerini dinlemenin estetik değerini fark eder.

Nitelikli müzik eserlerinden yola çıkarak kendisini yaratıcı yollarla ifade eder.

Araç-Gereçler: Yazı çalışması için yeterli sayıda kâğıt, kalem ve silgi.

Uygulama

Ders, katılımcılar ile çember şeklinde oturarak selamlaşma ile başlatılır.

Kuralcı/Yenilikçi Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 50,51,52,53).

Söz ve müziği sanatçı Nadir Göktürk'e ait olan 'Aşıkçı' (Göktürk, 2013a) isimli şarkı, program yürütücüsü tarafından seslendirilir. Ardından şarkı sözleri, okul öncesi öğretmen adayları ile paylaşılır (Bu aşamada kullanılmak üzere şarkı sözlerinin her bir katılımcı için yazılı olarak çoğaltılması önerilmektedir). Katılımcıların şarkı sözleri içinde dikkatlerini çeken, kendileri için anlamlı olduğunu düşündükleri bölümler hakkında paylaşımda bulunmalarına fırsat tanınır, bunlara dair konuşulur.

“AŞIKÇI

Eski sevgilileri kapıya bırakın,

Âşıkçı geldi hanım.

Kalp kırıklarınızı çöpe atın,

Aşıkçı geldi hanım.

Gözlerinize güzel bakarım,

Saçlarınıza güller takarım,

Ellerinize dokunup yakarım,

Âşıkçı geldi hanım.

Önce aşk şarabından içerim,

Sonra sevip sevip kaçarım,

Kalbinize derin yara açarım,

Âşıkçı geldi hanım.

Hayallerinizi itinayla yamarım,

*Tepeden turnağa aşkla boyarım,
Yalanlarınıza kanmış gibi yaparım,
Âşıkçı geldi hanım.*

*Düşlerinize girip gezerim,
Hem kalp hem ok çizerim,
Her isme akrostiş yazarım,
Âşıkçı geldi hanım (Göktürk, 2013a).*

Sembolik/Törenselleşen Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 55,56,57).

Katılımcıların ikili gruplar oluşturması sağlanır. ‘Aşk’ ikili gruplar halinde yaratıcı hareket/dans doğaçlaması ile anlatmaları istenir. Buna yönelik çalışma yapabilmeleri için gerekli zamanın tanınmasına özen gösterilir. Gruplar hazır olduğunda sunumları tüm katılımcılar tarafından izlenir.

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55,75).

Katılımcılar ‘grup şiiri’ hakkında bilgilendirilir. Ardından ‘Aşk’ temalı bir grup şiiri yazmaları için desteklenir. Grup şiiri tamamlandığında gönüllü katılımcılar tarafından seslendirilir.

Bir sonraki etkinlik için çember konumunda oturulur ve sanatçı Nadir Göktürk katılımcılara tanıtılır. Sanatçının ‘Aşıkçı’ (Göktürk, 2013a) eserinin araştırılması ödev olarak verilir.

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Ders sonu değerlendirme aşamasında her bir katılımcının derse yönelik, kendi duygularına vb. durumlara yönelik geri bildirimleri grup tarafından dinlenir. Ardından tüm katılımcıların bu ders için oluşturmuş olduğu günlüğünü doldurması için gerekli zaman tanınır. Yaratıcı yazı etkinliğinin tamamlanmasının ardından bir sonraki derste görüşmek üzere vedalaşarak ders sonlandırılır.

3.Oturum

Katılımcılar: Okul öncesi öğretmen adayları (10 kişi)

Konu: ‘Eksik Bir Şey’

Süre: 45+45 dk.

Kazanımlar:

Nitelikli müzik eserlerinde yer alabilecek özelliklere sahip yaratıcı metin oluşturur.

Nitelikli müzik eserleri aracılığı ile yaşantılarını anlamlandırır.

Araç-Gereçler:

Eski dergi yaprakları, makas, yapıştırıcı, yazı çalışması için yeterli sayıda kâğıt, kalem ve silgi.

Uygulama

Ders, katılımcılar ile çember şeklinde oturarak selamlaşma ile başlatılır.

Kuralcı/Yenilikçi Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 50,51,52,53).

Söz ve müziği sanatçı Nadir Göktürk’e ait olan ‘Eksik Bir Şey’ (Göktürk, 2005) isimli şarkı, program yürütücüsü tarafından seslendirilir. Ardından şarkının sözleri okul öncesi öğretmen adayları ile paylaşılır(Bu aşamada kullanılmak üzere şarkı sözlerinin her bir katılımcı için yazılı olarak çoğaltılması önerilmektedir). Katılımcıların şarkı sözleri içinde dikkatlerini çeken, kendileri için anlamlı olduğunu düşündükleri bölümler hakkında paylaşımda bulunmalarına fırsat tanınır, konuşulur.

“EKSİK BİR ŞEY

Eksik bir şey mi var hayatımda?

Gözlerim neden sık sık dalıyor?

Eksik bir şey mi var hayatımda?

Gökyüzü bazen ciğerime doluyor.

*Öyle bir şey ki bu, kolay anlatamam,
Atsan atılmaz, satsan satamam,
Eksik bir şey mi var, anlayamam,
Bak çayım sigaram, her şeyim tamam.*

*Kalksam duraktan dolmuş gibi,
Arka koltukta unutulmuş gibi,
Terliklerimle gelsem sana,
Sonunda aşkı bulmuş gibi (Göktürk, 2005).*

Kuralcı/Yenilikçi (Bkz. Mazza, 2014, s. 50,51,52,53) ve **Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz** (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Şarkıya ait sözlerin bir kısmı katılımcılar ile paylaşılır ve bu sözleri kendi duygu ve düşüncelerinden ilham alarak tamamlamaları istenir;

Eksik bir şey mi var hayatımda? Neden .....?
Eksik bir şey mi var hayatımda? Neden .....?
Öyle bir şey ki bu .....

Tüm katılımcılara yaratıcı yazı çalışması için gereken zamanın tanınmasına özen gösterilir. Yaratıcı yazı çalışmaları tamamlandığında her bir katılımcının paylaşımı için imkân tanınır ve paylaşımlar tüm grupla dinlenir.

Sembolik/Törenselleşen Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 55,56,57).

Katılımcılara;

-Ne olsaydı yaşamınızda eksik olan şey veya şeyler tamamlanabilirdi? Sorusu yöneltilir ve geri bildirimleri dinlenir. Ardından katılımcılardan bu sorunun cevabını oluşturan durum/nesne temalı bir resim yapmaları istenir. Bu çalışmada çeşitli dergilerin sayfalarını kullanarak (sayfaları küçük parçalara ayırarak kesip yapıştırma ya da dergi görsellerini bütün olarak kullanmak üzere kesip yapıştırma gibi) resim yapılabilir. Resimler tamamlandığında derslik panosunda tüm gruba sergilenebilir.

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Ders sonu değerlendirme aşamasında her bir katılımcının derse yönelik, kendi duygularına vb. durumlara yönelik geri bildirimleri grup tarafından dinlenir. Ardından tüm katılımcıların bu ders için oluşturmuş oldukları günlüklerini doldurmaları için gerekli zaman tanınır. Yaratıcı yazı etkinliğinin tamamlanmasının ardından oturumda adı geçen eserin araştırılması ödev olarak verilir ve bir sonraki derste görüşmek üzere vedalaşarak ders sonlandırılır.

4.Oturum

Katılımcılar: Okul öncesi öğretmen adayları (10 kişi)

Konu: ‘Eski Arkadaş’

Süre: 45+45 dk.

Kazanımlar:

Nitelikli müzik eserleri aracılığı ile duygularını fark eder

Nitelikli müzik eserleri aracılığı ile yaşantılarını anlamlandırır.

Araç-Gereçler: Resim kâğıdı, ip yumakları, makas, yapıştırıcı, yazı çalışması için yeterli sayıda kâğıt, kalem ve silgi.

Uygulama

Ders, katılımcılar ile çember şeklinde oturarak selamlaşma ile başlatılır

Kuralcı/Yenilikçi Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 50,51,52,53).

Söz ve müziği sanatçı Nadir Göktürk’e ait olan ‘Eski Arkadaş’ (Göktürk, 2010) isimli şarkı program yürütücüsü tarafından seslendirilir. Ardından şarkı sözleri, okul öncesi öğretmen adayları ile paylaşılır (Bu aşamada kullanılmak üzere şarkı sözlerinin her bir katılımcı için yazılı olarak çoğaltılması önerilmektedir). Katılımcıların şarkı sözleri içinde dikkatlerini çeken, kendileri için anlamlı olduğunu düşündükleri bölümler hakkında paylaşımında bulunmalarına fırsat tanınır, konuşulur.

“ESKİ ARKADAŞ

*Eski arkadaş eski araba gibi,
Arıza yapar ama yolda bırakmaz.
Teker patlatır, su kaynatır,
Yoldan çıkar ama yolda bırakmaz.*

*Bittimiydi güzel günlerin?
Salya sümük koşacak bir kucak,
Gözyaşlarını dökecek bir yatak,
Seni eski günlere uçuran bir salıncak,
İstersen...*

*Eğer bir gün koparsa film,
Kadere küskün kaçacak bir yer,
Hayattan yorgun yumuşak bir minder,
Yeni sevdalara açılan bir defter,
İstersen... (Göktürk, 2010).*

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Katılımcılardan eski arkadaşları (dostları) ile geçirdikleri özel zamanları ve bu zamanlara dair duygularını 6 satırdan oluşan bir hikâye ile yazıya aktarmaları istenir. Yaratıcı yazı çalışması tamamlandığında her bir katılımcının hikayesini paylaşması için gerekli imkân sağlanır.

Kuralcı/Yenilikçi (Bkz. Mazza, 2014, s. 50,51,52,53) ve **Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz** (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Şarkıya ait sözlerin bir kısmı katılımcılar ile paylaşılır ve bu sözleri kendi duygu ve düşüncelerinden ilham alarak tamamlamaları istenir;

Eski arkadaş ..... gibi
..... hissettiriyor.

Tüm katılımcıların yaratıcı yazı çalışması tamamlandığında dizeler birbirine eklenerek bir grup şiiri haline getirilir. Grup şiiri gönüllü katılımcılar tarafından seslendirilir.

Sembolik/Törenselleşme (Bkz. Mazza, 2014, s. 55,56,57) ve **Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz** (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Katılımcılara;

-Eski arkadaşınızı (dostunuzu) bir nesne ile ya da sembol ile anlatacak olsaydınız bu ne olurdu? sorusu yöneltilir ve yanıtlarını resmetmeleri istenir (Bu çalışmada resim kâğıdı üzerine iplerin yapıştırılması ile resim yapmaları istenebilir). Resimler tamamlandığında sınıf panosunda sergilenir.

Ardından tüm katılımcıların bu ders için oluşturmuş olduğu günlüğünü doldurması için gerekli zaman tanınır. Adı geçen geçen eserin araştırılması ödev olarak verilir ve bir sonraki derste görüşmek üzere vedalaşarak ders sonlandırılır.

5.Oturum

Katılımcılar: Okul öncesi öğretmen adayları (10 kişi)

Konu: ‘Yaramaz’

Süre: 45+45 dk.

Kazanımlar:

Nitelikli müzik eserleri aracılığı ile duygularını fark eder.

Yaşamın içinde dinlemiş olduğu nitelikli müzik eserlerinden örnekler verir.

Araç-Gereçler:

Yazı çalışması için yeterli sayıda kâğıt, kalem ve silgi.

Uygulama

Ders, katılımcılar ile çember şeklinde oturarak selamlaşma ile başlatılır.

Kuralcı/Yenilikçi Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 50,51,52,53).

Söz ve müziği sanatçı Nadir Göktürk'e ait olan 'Yaramaz' (Göktürk, 2013b) isimli şarkı program yürütücüsü tarafından seslendirilir. Ardından şarkı sözleri, okul öncesi öğretmen adayları ile paylaşılır (Bu aşamada kullanılmak üzere şarkı sözlerinin her bir katılımcı için yazılı olarak çoğaltılması önerilmektedir). Katılımcıların şarkı sözleri içinde dikkatlerini çeken, kendileri için anlamlı olduğunu düşündükleri bölümler hakkında paylaşımda bulunmalarına fırsat tanınır, konuşulur.

“YARAMAZ

*Ah ben çok yaramaz oldum,
Yerimde duramaz oldum,
Sabah akşam iş miş para pul,
Artık düşmüş kuramaz oldum.
Ah ben çok yaramaz oldum,
Halimi göremez oldum,
Bu son deyip her şişede,
Kararımda duramaz oldum,
Dizip dizip şişeleri,
Kararımda duramaz oldum.*

*Ah ben çok yaramaz oldum,
Aşkta karar veremez oldum,
Sevmek sevilmeğe mühim değil,
Güzel çirkin aramaz oldum.
Öğretmenim darılmasın,
Güzel çirkin aramaz oldum.*

*Uçtum ustam kanat takıp Galata'dan,
Seyrettim âlemi,
Düştüme ustam Kuledibi'nin de dibine,
Seyretti âlem beni.*

*Ah ben çok yaramaz oldum,
Çimenleri falan korumaz oldum,
Artık Tahran Lübnan umurumda değil,
Anneleri bile aramaz oldum* (Göktürk, 2013b).

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Katılımcılara;

Nadir Göktürk ile yakın arkadaş/dost olsaydınız bu şarkıyı dinledikten sonra kendisine neler söylemek isterdiniz? Kendisini ‘bu şarkıya yönelik olarak, kişiliğine yönelik olarak’ nasıl takdir ederdiniz? Kendisini nasıl motive ederdiniz? Soruları yöneltilir ve düşünceleri için gereken zaman tanınır. Ardından Nadir Göktürk’e tüm bunlara yönelik bir mektup yazmaları ve mektubun sonunda Nadir Göktürk’e kendisini iyi hissettireceğini düşündükleri bir şarkı önerisinde bulunmaları istenir. Yazı çalışması tamamlandığında her bir mektup grupla paylaşılır. Mektuplarda önerilen şarkılar hakkında sohbet edilir.

Sembolik/Törenselleşen Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 55,56,57) ve **Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz** (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Katılımcılardan kendilerini ‘yaramaz’ hissettikleri zamanlara dair bir hareket doğaçlaması yapmaları istenir. Bu çalışma ‘bedeninle ard arda üç poz oluşturma’ ile sınırlandırılabilir. Tüm katılımcıların hareket doğaçlamalarını sergilemeleri için gereken destek verilir.

Ardından tüm katılımcıların bu ders için oluşturmuş olduğu günlüğünü doldurması için gerekli zaman tanınır. Adı geçen geçen eserin araştırılması ödev olarak verilir ve bir sonraki derste görüşmek üzere vedalaşarak ders sonlandırılır.

6.Oturum

Katılımcılar: Okul öncesi öğretmen adayları (10 kişi)

Konu: ‘İstanbul’

Süre: 45+45 dk.

Kazanımlar:

Nitelikli müzik eserlerinin estetik değerini savunur.

Nitelikli müzik eserlerini seslendirir.

Araç-Gereçler:

Resim kâğıdı, boya kalemleri, makas, yazı çalışması için yeterli sayıda kâğıt, kalem ve silgi.

Uygulama

Ders, katılımcılar ile çember şeklinde oturarak selamlaşma ile başlatılır.

Kuralcı/Yenilikçi Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 50,51,52,53).

Söz ve müziği sanatçı Nadir Göktürk’e ait olan ‘İstanbul’ (Göktürk, 2003) isimli şarkı program yürütücüsü tarafından seslendirilir. Ardından şarkı sözleri, okul öncesi öğretmen adayları ile paylaşılır (Bu aşamada kullanılmak üzere şarkı sözlerinin her bir katılımcı için yazılı olarak çoğaltılması önerilmektedir). Katılımcıların şarkı sözleri içinde dikkatlerini çeken, kendileri için anlamlı olduğunu düşündükleri bölümler hakkında paylaşımında bulunmalarına fırsat tanınır, konuşulur.

“İSTANBUL

*İstanbul İstanbul dedim sana geldim,
İstanbul İstanbul geldim de ne buldum?*

*Anam ayırmazdı benden gözünü,
Söylemişti dinlemedim sözünü.
Yıllardır unuttum artık yüzünü,
Beni ne dertlere saldın İstanbul
Beni ne dertlere saldın İstanbul*

*Bir ateş buldum, yandım yakıldım,
Esti geçti rüzgarına kapıldım.
Bir o yana, bir bu yana yıkıldım,
Hayallerim vardı çaldın İstanbul.
Ne ümitle geldim, ama ne buldum,
Hani taş toprağın altın İstanbul.*

*İstanbul İstanbul dedim de geldim,
Bu koca şehirde ben yalnız kaldım.
Bir o yana, bir bu yana yıkıldım,
Hayallerim vardı çaldın İstanbul.
Ne ümitle geldim, ama ne buldum,
Hani taş toprağın altın İstanbul.*

*İstanbul İstanbul diye özendim,
Beyaz mermerlere yattım uzandım.
Çalış çalış üç-beş kuruş kazandım,
Onu da elimden aldın İstanbul,
Çalış çalış üç-beş kuruş kazandım,
Beni ne dertlere saldın İstanbul.*

*Bir o yana, bir bu yana yıkıldım,
Hayallerim vardı çaldın İstanbul.
Ne ümitle geldim, ama ne buldum,
Hani taş toprağın altın İstanbul (Göktürk, 2003).*

Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55,75).

‘İstanbul’ kelimesi tahtaya yazılır. Katılımcılardan ‘İstanbul’ kelimesinin kendilerinde neleri çağrıştırdığını bir kelime ile belirtmeleri istenir. Tüm çağrışım kelimeleri ‘İstanbul’ kelimesinin çevresine yazılır. Ardından bu kelimeleri tekrar gözden geçirmeleri istenir ve bir grup şiiri yazmaları için gereken destek ve

zaman sağlanır. Her bir katılımcının katkı sağladığı grup şiiri tamamlandığında gönüllü öğrenciler tarafından seslendirilir.

Sembolik/Törenselleştirme (Bkz. Mazza, 2014, s. 55,56,57) ve **Yaratıcı/Dışavurumcu Tarz** (Bkz. Mazza, 2014, s. 53,54,55).

Katılımcılardan İstanbul güzergahına bir uçak bileti tasarımları istenir. Bu bilete istedikleri tarihi ekleyebilecekleri belirtilir. Bu uçak biletinin bir hediyesi olarak İstanbul’da dinleyici olarak katılabilecekleri bir konser olduğu ve bu konser hakkında bilgileri de (hayal güçleri doğrultusunda) uçak biletinin arkasına eklemeleri gerektiği söylenir. Çalışmalar tamamlandığında bilet bilgileri ve hediye konser etkinliği bilgileri grupla paylaşılır.

Ardından tüm katılımcıların bu ders için oluşturmuş olduğu günlüğünü doldurması için gerekli zaman tanınır. Günlük yazımı tamamlandıktan sonra tüm eğitim-öğretim programına yönelik olarak genel değerlendirme yapmaları için katılımcılara söz hakkı verilir. Bu aşamada gönüllü katılımcıların günlüklerinden paylaşımlarda bulunması için de gereken destek sağlanır.

Nadir Göktürk’e ait eserler içinden katılımcılar tarafından istenen eserlerin seslendirilmesi ile eğitim-öğretim programı sonlandırılır.

4. Tartışma

Bu araştırmada okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik olarak şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitim programı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Program kapsamında Türk Müziği’nin ünlü besteci ve söz yazarlarından Nadir Göktürk’e ait eserlerin tanıtımına yer verilmiştir. Bu amaçla öncelikli olarak program kapsamında tanıtılacak olan şarkıların seçimi yapılmıştır. Günay ve Özdemir (2006) tarafından aktarılan müzik beğenisinin eğitiminin amaçları (s. 77) esas alınarak şarkılar seçilirken, bu şarkıların söz gücünün yüksek olmasına dikkat edilmiştir. Bu eserlerin sözleri itibarıyla şiir terapi uygulama modeli kapsamında kulla-

nılan teknikler ile uyum sağlayabilecek nitelikte olmalarına, söz içerikleri bakımından okul öncesi öğretmen adaylarının ilgisini çekebilecek konuları ele alıyor olmalarına özen gösterilmiştir. Bu doğrultuda Göktürk'ün arkadaşlık, dostluk, aşk, duygusal iç görü, yaşam sorumlulukları gibi konuları kapsayan 'Aşıkçı' (Göktürk, 2013a), 'Eksik Bir Şey' (Göktürk, 2005), 'Eski Arkadaş' (Göktürk, 2010), 'Yaramaz' (Göktürk, 2013b) ve 'İstanbul' (Göktürk, 2003) isimli eserlerinin tanıtımına yer verilmiştir. Sanatçının (e-posta yazışma sürecinde belirttiği üzere) çok sayıda değerli şiirin bestelenmesine dönük müzik çalışmaları da mevcuttur. Bu doğrultuda sanatçının müziğinde sözlere verdiği önem açıkça görülmektedir. Bu bağlamda seçilen eserlerin söz gücünün yüksekliğinin, bu eserleri şiir terapi uygulama modeli kapsamında kullanılabilir kıldığı ve müzik beğenisi eğitiminin amaçlarına hizmet ettiği düşünülmüştür.

Doğan (2020) gençlerin dinlemeyi tercih ettikleri müziklerin, onların kişilik gelişimlerine yönelik olarak olumlu olduğu kadar olumsuz etkilerinin de olabileceğine vurgu yapmakta ve bu noktada şarkılara ait sözlerin önemine değinmektedir. Müzik duyguları ifade etmede, yönlendirmede, biçimlendirmede etkili bir araçtır (s. 1598-1599). Bu doğrultuda araştırma kapsamında tanıtımına yer verilen eserlerin okul öncesi öğretmen adaylarının öz farkındalık kazanmalarına olanak tanıyan, şiir gücü ve dolayısıyla estetik değeri yüksek şarkılardan oluşuyor olmasının önemli ve değerli olduğu düşünülmektedir. Soycan'a göre (2013) insanlar yaşamlarının her alanında olduğu gibi, müzikle olan ilişkilerinde de belli alışkanlıklar oluşturmaktadır. Bireylerin müziksel beğenileri ile ilişkili olarak, isteyerek ve severek yapmaya başladıkları müziksel davranışlar, zaman içinde düzenli olarak yinelenirken müziksel alışkanlıklara dönüşmektedir (s. 4). Bu doğrultuda araştırmada geliştirilen program kapsamında yer verilen eserlerin tanıtımı ile okul öncesi öğretmen adaylarına; sanatçı tarafından bestelenen şiirleri araştırmaya, farklı müzisyenleri ve eserlerini yakından tanımaya, bu eserlerin sözlere yönelik farkındalık kazandırmaya dönük müziksel bir alışkanlık edindirilebileceği düşünülebilir. Bu doğrultuda okul öncesi öğretmen adayları, dinlemek isteyecekleri farklı müzik eserlerinin sözlerinde de benzer

estetik değerleri arayabilir. Ayrıca Doğan (2020) gençlerin, duygularını ifade edebilmelerine olanak sağlayabilecek, onları stresten, sıkıntılı ruh durumlarından biraz olsun uzaklaştıracak nitelikli ve kaliteli müzik türlerine yönlendirilmeleri gerekliliğine de vurgu yapmaktadır (s. 1599). Bu bağlamda program kapsamında tanıtımı gerçekleştirilen eserlerin sözleri aracılığı ile okul öncesi öğretmen adaylarının duygularını ifade edebilmelerine, bu eserler ile duygudaşlık geliştirerek yalnızlık hissin-den uzaklaşabilmelerine ve böylece zor, sıkıntılı zamanlarda farklı bakış açılarına kendilerini açarak stresle baş edebilmelerine destek sağlanabileceği düşünülebilir.

Müziksel beğeni alanına odaklanılan çalışmalara olan ilgi gün geçtikçe artıyor olsa da Türkiye’de bu alan odaklı gerçekleştirilmiş çalışmaların son yıllarda gerçekleştirildiği dikkat çekmektedir. Akçay ve Erden (2020) tarafından Türkiye’de müzik beğenisi üzerine yapılmış olan akademik çalışmaların bibliyografik yöntemle incelendiği araştırma, Türkiye’de müzik beğenisiyle ilgili ilk lisansüstü tez çalışmasının 2007 yılında, ilk makalenin ise 2008 yılında yapıldığını ortaya koymuştur. Türkiye’de müzik beğenisi alanında gerçekleştirilen lisansüstü araştırmalar konularına göre ele alındığında ise çoğunlukla çeşitli öğretim kademelerindeki öğrencilerin müzik beğenilerinin incelenmesine dönük oldukları göze çarpmaktadır. Bu araştırmaların tamamına yakınının çeşitli tarama yöntemleri ile yapıldığı tespit edilmiştir. Müzik beğenisinin önemli bir bölümünü oluşturan kültürel etkenler, bireyin kişilik özellikleri, psikolojik etkenler, sosyal etkenler ve daha pek çok boyutla/değişkenle ilişkisi gibi konularda çok az sayıda araştırma gerçekleştirilmiştir. Lisansüstü çalışmalara benzer durum bu alana odaklanan makale sayılarının azlığında da görülmektedir. Bu makalelerin konuları incelendiğinde ise çoğunlukla üniversite öğrencilerinin müzik beğenilerinin incelenmesine ve müzik tercihinin kuramsal arka planına odaklanıldığı görülmektedir (s. 129,130).

Uluslararası alan yazında ise müzik eğitiminin kişilerin müziksel beğenilerine etkilerinin incelendiği bazı araştırmalar mevcuttur. Hargreaves, Comber ve Colley (1995) tarafından gerçekleştirilen araştırmada müzik dinleme tercihinde farklı

parametrelere ek olarak eğitimin etkisi incelenmiş ve müzik eğitimi ile müzik tercihi arasında önemli bağlantılar olduğu saptanmıştır (Akt. Erdal, 2009, s. 190). Farnsworth' a göre de (1950) eğitim, müzik dinleme beğenisini üretir. Çocuklar davranışları nasıl ailelerinden, akran gruplarından ya da öğretmenlerinden öğrenebiliyorlarsa, bazı müzik türlerini de kendilerine yakın insanların etkisi ile öğrenebilirler (Akt. Erdal, 2009, s. 190). Bu doğrultuda okul öncesi öğretmen adaylarının meslek yaşamları süresince öğrencilerinin müziksel beğeni gelişimlerine sağlayabilecekleri katkının ne derece yüksek olabileceği görülmektedir. Elbette bunun için öncelikle kendilerinin buna yönelik donanım kazanmaları gerekmektedir. Ancak alan yazında bu konuya odaklanan araştırma yetersizliği göze çarpmaktadır. Türkiye'de yapılan çalışmalar incelendiğinde okul öncesi öğretmen adaylarına dönük bir müziksel beğeni eğitimi programının mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Müzik beğenisini eğitiminin okul öncesi öğretmen adaylarının hem kişisel müziksel gelişimi hem de mesleki yeterlilikleri açısından ele alınması ihtiyacı ve buna yönelik gerçekleştirilecek program çalışmalarının önemi öne çıkmaktadır.

Bu doğrultuda araştırma kapsamında okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik müzik beğenisini eğitimi programı geliştirmek ve bu programın amaçlarına hizmet edeceği düşünülen şiir terapi uygulama modelinden yararlanmak amaçlanmıştır. Bu amaçla geliştirilen program, altı oturum süreli olacak şekilde tasarlanmıştır. Müziksel beğeni eğitimi, okul öncesi dönemden üniversitelerin lisans programlarına devam eden, 'genel müzik eğitimi, özengen müzik eğitimi ve mesleki müzik eğitimi' süreçlerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Her yaş grubundan insanın farklı müzik türleri ve bu müzik türlerinin nitelikli örnekleri ile tanışmasını, çeşitli müzik türlerini yakından incelemesini, irdelemesini; müziğin ses gücünü, söz gücünü fark edebilmesini desteklemeyi amaçlayan bu eğitimlerin ilgi çekiciliği, öğrenmeye sunduğu destek potansiyeli de her geçen gün önem kazanmaktadır. Şen'e göre (2016) müzik yansıttığı/içerdiği tüm anlamları, farklılıkları, işlevleri, zenginlikleri ile insan için, insan tarafından insanı anlatan estetik, felsefi, sanatsal bir oluşumdur. Müziğin estetik açıdan anlaşılabilirliği; dinleyiciler tarafından yapısında bulundurduğu ahenk,

güzellik ve etki gücünün hissedilmesini ve sanatsal değerinin özüksenebilmesini gerektirmektedir (Akt. Akyürek, 2019, s. 2052). Bu bağlamda şiir terapi uygulama modeli temelli planlanmış müziksel beğeni eğitim programı ile okul öncesi öğretmen adaylarının müziğin estetik boyutuna dönük bilinç ve farkındalık kazanmalarına katkı sağlanabileceği de görülmektedir. Çünkü bu program ile okul öncesi öğretmen adaylarına müzik eserlerinin güzelliğini, sahip oldukları ahengi ve etki gücünü fark edebilecekleri gerekli zaman, uygulama alanı ve çeşitli teorik bilgileri sunulabilmektedir. Şen'e göre (2016) müzik işlevseldir, hayattan kaçmak istediğimizde soluklanmamızı sağlar. Gözle görülmeden ruh dünyamızın kapısını aralar, kendimizi anlamamızı ve tanımamızı, her şeye dair farkındalık oluşturmamızı sağlar. Müzik uyum, ritim, güzellik, düzen gibi unsurlar 'müzik estetiği' denilen yaşamımızın estetik boyutudur. Bu unsurlar hayatımıza anlam katmaktadır. Müzik türleri; desenler, renkler, biçimler/formlar gibi kendi içinde çeşitlilikler içerir. Her bir tür, kültürümüze olan uzaklığı/yakınlığı ve yaşama bakış açımız ile bir yere ve bir anlama sahiptirler (Akt. Akyürek, 2019, s. 2051). Müziğin insanların düşünce yapılarını, duygu dünyalarını ve hareketlerini etkilediği düşünüldüğünde, hayatın akışını etkileyen bir konu olarak 'beğeni' duygusunu da etkileyeceği düşünülebilir. İnsan, yaşamı boyunca sayısız seçim yapmakta ve bu seçimlerinin sonuçlarını yaşamaktadır. Hür seçimlerini de beğeni duygusu ile gerçekleştirmektedir. Bu nedenle beğeni duygusu, başka bir deyişle estetik yönden değerlendirme becerisi, yaşamın farklı alanlarında yapılan seçimleri de yönlendiren baskın bir duygudur (Soycan, 2013, s. 3). Bu durum, müzikle geçirilen yaşantılar ve müziksel beğeni gelişimi aracılığı ile insanların her şeye dair geliştirebilecekleri farkındalığı ortaya koymaktadır. Tüm bu açılardan bakıldığında müzik alanının her bir türünde sınıflandırılan nitelikli müzik eserlerinin, okul öncesi öğretmen adaylarının kendilerini anlamaları, tanımaları ve her şeye dair geniş bir farkındalık edinmeleri açısından önemli bir öğretim materyali olabileceği düşünülebilir. Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda, müzik eserlerinin sahip oldukları bu güçten bilinçli şekilde yararlanabilmek adına şiir terapi uygulama modelinden yarar-

lanılabileceği gözlenmektedir. Şiir terapi uygulama modeli, terapi alanında faydalanılan sağaltıcı etkilerinin (Bkz. Chan, 2003; Demir, 2022; Gregory, 2011; Loew, 2002) yanı sıra öz farkındalığa sağladığı katkılar açısından da sanat etkinlikleri kapsamında müziksel beğeni eğitimi etkinlikleri içinde faydalanılabilecek niteliklere sahiptir. Mazza'ya göre (2014) şiir yazmak, terapi süreçlerinde danışanların kendilerini ifade edebilmeleri, parçalanmış düşünce ve duyguları üzerinde denetim kazanabilmeleri açısından son derece önemli bir araçtır. Danışanlar bu şekilde kişisel duygularını yazmaya başladıklarında daha tutarlı bir denetim duygusu geliştirerek duygularına dönük farkındalık kazanmaktadır (s. 63). Bu uygulamaların sanat etkinlikleri içinde gerçekleştirilmeleri söz konusu olduğunda da duyguların tanınmasında, duygular yardımı ile öz farkındalık geliştirmede sağlayacağı katkı açıktır. Okul öncesi öğretmen adaylarının kendilerine dönük böylesi bir anlayışa sahip olmaları, kendileri dışında insanlara, canlılara yönelik de benzer derin bir algılayışa sahip olmalarını beraberinde getirebilir. Bu durum, hayat boyu ve meslek yaşamları süresince kendileri, yakın-uzak çevreleri ve en önemlisi de öğrencileri ile sağlıklı, anlamlı ilişkiler kurmada onlara katkı sağlayabilir.

Müziksel beğenin inşası edilmesinde şiir terapi uygulama modeli oldukça işlevsel olanaklar sunabilmektedir. Müziksel beğeniye yönelik uygulamaların yalnızca teorik bilgiler vererek müziğin dinlenmesi ile sınırlı tutulması öğrencileri pasif birer dinleyici kılacaktır. Böylesi bir yaklaşımın, öğrenmenin eğlenceli, ilgi çekici olmasını, kalıcı olmasını zorlaştıracığı açıktır. Bu bağlamda araştırma bulguları, şiir terapi uygulama modelinin, Mazza'nın (2014) vurguladığı gibi 'bireyin tüm gelişim alanlarını destekleme potansiyeline sahip yapısı (s. 49)' ile okul öncesi öğretmen adaylarının müziksel beğeni eğitimine yönelik çalışmalarda onların tüm gelişim alanlarını destekleyen, keyifli, aktif katılımın gerçekleştiği, kalıcı öğrenmeye katkı sağlayabilecek güçlü bir köprü oluşturabilir nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

Şiir terapi uygulama modeli temelli çalışmalar aracılığıyla okul öncesi öğretmen adaylarının bir müzik eserinin sözleri ve müziği ile kuracağı bağ ve bu sayede müziksel beğenileri kolaylıkla derinleşebilir. Böylece Günay ve Özdemir (2006) tarafından ortaya konulan müzik beğenisinin eğitiminin amaçlarından; ‘müzikle doruk yaşantılar geçirebilme’, ‘müzik aracılığı ile insan değerlerini geliştirebilme’ ve ‘müzikle yücelmeyi öğrenebilme’ (s. 77) gibi duyuşsal amaçlara ulaşmak, müzik eserleri ile kurulabilecek böylesi derin bir bağ ile mümkün olabilir. Bu doğrultuda bu araştırma kapsamında tüm oturumlarda gerçekleştirilmesi tasarlanan program kazanımlarının ve planlanan uygulamaların, Günay ve Özdemir (2006) tarafından ortaya konulan müzik beğenisinin eğitiminin yukarıda yer verilen amaçlarını (s. 77) doğrudan destekleyici nitelikte olduğu söylenebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada okul öncesi öğretmen adaylarına yönelik şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programı geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Günay ve Özdemir (2006) tarafından aktarılan (s. 77) müzik beğenisinin eğitiminin amaçları ışığında; güncel, tanınırlığı yüksek olan, sözleri bakımından okul öncesi öğretmen adaylarının ilgisini çekebilecek konuları içeren Türk Müziği söz yazarı ve bestecilerinden Nadir Gökçürk’e ait ‘Aşıkçı’ (Gökçürk, 2013a), ‘Eksik Bir Şey’(Gökçürk, 2005), ‘Eski Arkadaş’(Gökçürk, 2010), ‘Yaramaz’ (Gökçürk, 2013b) ve ‘İstanbul’ (Gökçürk, 2003) isimli eserlerin tanıtımına yer verilmiştir.

Araştırma kapsamında geliştirilen programın ders dışı sanat etkinlikleri kapsamında küçük gruplarla uygulanabileceği düşünülmüştür. Program kapsamında yer verilen uygulamalar, okul öncesi öğretmen adaylarının tercihen ayakta olarak kullanabileceği, yaratıcı hareket/dans çalışmaları açısından elverişli bir derslik ortamında gerçekleştirilebilecek şekilde tasarlanmıştır. Program, yürütücüsü olan müzik eğitimcisinin her oturum öncesinde, seçilen şarkıyı eşlik çalgısı ile seslendirmeye dönük bir ön hazırlık yapmasını gerektirmektedir.

Araştırma bulguları doğrultusunda okul öncesi öğretmen adaylarının; Nadir Gökçürk'e ait seçilmiş müzik eserlerini aktif katılım göstererek tanıyabilmeleri, bu eserler ile duygudaşlık geliştirerek eserlerin söz derinliklerini fark edebilmeleri, bu eserlerin estetik değerlerini kavrayabilmeleri ve müziksel beğeni gelişimi sağlayabilmeleri açısından şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programının katkı sağlayıcı niteliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda programın, Günay ve Özdemir (2006) tarafından aktarılan müzik beğenisinin eğitiminin amaçlarından; 'müzikle doruk yaşantılar geçirebilme', 'müzik aracılığı ile insan değerlerini geliştirebilme' ve 'müzikle yücelmeyi öğrenebilme' amaçlarına ulaşmada önemli katkılar sağlayabileceği söylenebilir. Alan yazın incelendiğinde Türkiye'de okul öncesi öğretmen adaylarının müziksel beğenilerinin geliştirilmesine odaklanılarak hazırlanmış ayrıntılı bir müziksel beğeni eğitimi programı önerisine rastlanmamıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarının meslek yaşamları süresince öğrencilerinin müziksel beğeni gelişimlerine sağlayabilecekleri katkının ne derece yüksek olabileceği görülmektedir. Elbette bunun için öncelikle kendilerinin buna yönelik donanım kazanmaları gerekmektedir. Ancak alan yazında bu konuya odaklanan araştırma yetersizliği göze çarpmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde okul öncesi öğretmen adaylarına dönük şiir terapi uygulama modeli temelli hazırlanmış bir müziksel beğeni eğitimi programının bu boşluğu doldurmaya katkı sağlayacak nitelikte olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda araştırmanın, farklı müzik türleri ve sanatçılara yönelik olarak tasarlanabilecek şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programları için örnek ve öncü olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda aşağıda yer alan önerilerde bulunulabilir;

- Araştırma kapsamında geliştirilen şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programına uygulamalı olarak katılması planlanan okul öncesi öğretmen adaylarının programa yönelik görüşleri incelenebilir.
- Müzik beğenisinin eğitimi amaçları göz önünde bulundurularak okul öncesi öğretmen adayları için farklı içeriklere sahip şiir terapi uygulama

modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programları tasarlanabilir ve bu programlar basılı ve elektronik platformlarda müzik eğitimcileri ile paylaşılabilir,

- Farklı yaş gruplarına yönelik hazırlanmış şiir terapi uygulama modeli temelli müziksel beğeni eğitimi programlarının etkililiğine dair deneysel çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akyürek, R. (2019). Müzik eğitimcisi adaylarının müzikal beğeni durumlarının incelenmesi: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi örneği. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(5), 2047-2058. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.38842>
- Akçay, Ş. Ö. & Erden, E. (2020). Türkiye’de müzik beğenisi üzerine yapılmış olan akademik çalışmaların bibliyografik yöntemle incelenmesi, *Sanat Dergisi*, (36), 117-134. Doi: <http://doi.org/10.47571/ataunigsfd.763079>
- Baker, K. C., & Mazza, N. (2004). The healing power of writing: applying the expressive/creative component of poetry therapy, *Journal of Poetry Therapy*, 17(3), 141-154. DOI: <https://doi.org/10.1080/08893670412331311352>
- Chan, Z. C. Y. (2003). Poetry writing: A therapeutic means for a social work doctoral student in the process of study, *Journal of Poetry Therapy*, 16(1), 5-17. DOI: <https://doi.org/10.1080/0889367031000147995>
- Demir, V. (2022). The effect of poetry therapy on individuals' trait anger and self-esteem levels, *International Journal of Humanities and Art Researches*, 7(4), 362-372. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhar/issue/73411/1181700>
- Doğan, U. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin müzik beğeni ve tercihlerinin çeşitli değişkenler yönünden incelenmesi (Sivas/Zara örneği), *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), s. 1579-1600. DOI:10.17755/esosder.669678 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/56179/669678>
- Erdal, B. (2009). Müzik tercihi ve kişilik ilişkisi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(2), 188-196. <http://cujos.cumhuriyet.edu.tr/tr/pub/issue/4341/59331>
- Göktürk, N. (2003). İstanbul, *İlk aşk* albümünden. Erişim Adresi: <http://www.ezginingunlugu.com.tr/ezginin-gunlugu/sarkilar/ilk-ask-2003/istanbul>
- Göktürk, N. (2005). Eksik Bir Şey, *Dargın mıyız* adlı albümden. Erişim adresi: <http://www.ezginingunlugu.com.tr/ezginin-gunlugu/sarkilar/dargin-miyiz-2005/eksik-bir-sey>
- Göktürk, N. (2010). Eski arkadaş, *Eski arkadaş* adlı albümden. Erişim adresi: <http://www.ezginingunlugu.com.tr/ezginin-gunlugu/sarkilar/eski-arkadas-2010/eski-arkadas>
- Göktürk, N. (2013a). Aşıkçı, *Süslü saksı sokağı* adlı albümünden. Erişim adresi: <http://www.nadirgokturk.com/sss.html>
- Göktürk, N. (2013b). Yaramaz, *Süslü saksı sokağı* adlı albümünden. Erişim adresi: <http://www.nadirgokturk.com/sss.html>
- Gregory, H. (2011). Using poetry to improve the quality of life and care for people with dementia: A qualitative analysis of the try to remember programme, *Arts & Health*, 3(2), 160-172. DOI: <https://doi.org/10.1080/17533015.2011.584885>

- Günay, E., & Özdemir, M. A. (2006). *Müzik öğretimi teknolojisi ve materyal geliştirme*. Bağlam Yayıncılık.
- Loew, J. N. (2002). The effect of poetry therapy on the self-esteem and life satisfaction of nursing home residents (Master of Science), The University of Scranton, Scranton. <https://digitalservices.scranton.edu/digital/collection/p15111coll1/id/325/>
- Mazza, N. (2012). Poetry/creative writing for an arts and athletics community outreach program for at-risk youth, *Journal of Poetry Therapy*, 25(4), 225-231. DOI: <https://doi.org/10.1080/08893675.2012.738491>
- Mazza, N. (2014). *Şiir terapi teori ve pratik*. Okuyan Us.
- Mazza, N. F., & Hayton, C. J. (2013). Poetry therapy: An investigation of a multidimensional clinical model, *The Arts in Psychotherapy*, 40(1), 53-60. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aip.2012.10.002>
- Sildir, E., & Sümer, M. (2017). Okul öncesi eğitim programında yer alan dil gelişimiyle ilgili kazanımların Türkçe dersi öğretim programındaki 1. sınıf kazanımlarını desteklemesi açısından incelenmesi, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 273-288. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.328892>
- Springer, W. (2006). Poetry in therapy: A way to heal for trauma survivors and clients in recovery from addiction, *Journal of Poetry Therapy*, 19(2), 69-81. DOI: <https://doi.org/10.1080/08893670600756632>
- Soycan, M. (2013). Konya İli Ortaöğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Müziksel Beğenileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp> üzerinden erişilmiştir.
- Sun, M. & Seyrek, H. (1998). *Okul öncesi eğitiminde müzik*. MEY.
- Temiz, E. (2006). Okulöncesi dönemde müzik eğitimi; yaşanan problemler ve çözüm önerileri, Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu Bildirileri (s. 193-207) içinde, 26-28 Nisan 2006, Pamukkale Üniv. Eğt. Fak., Denizli.
- Ürfioğlu, A. (1989). *Bebeklik ve okulöncesi dönemde müziğin gelişimi ve eğitimi*. Ya-Pa Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. SEÇKİN.
- Yükseköğretim Kurulu[YÖK], Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı, 2018. Erişim adresi: https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/Okul_Oncesi_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf 21.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Yükseköğretim Kurulu[YÖK], Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları, 2007. Erişim adresi: <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlari-miz/egitim-fakultesi-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari.pdf> 21.08.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Yücesan, E. (2016). Müzik terapi, şiir terapi ve yaratıcı drama uygulamalarının üniversite öğrencilerinin benlik saygısı düzeylerine etkisi (Doktora tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/giris.jsp> üzerinden erişilmiştir.
- Yücesan, E., & Şendurur, Y. (2018). Effects of music therapy, poetry therapy, and creative drama applications on self-esteem levels of college students, *Journal of Poetry Therapy*, 31(1), 26-39. DOI: <https://doi.org/10.1080/08893675.2018.1396730>

Extended Abstract

The literature indicates that it is important to develop the musical appreciation of pre-school pre-service teachers both in terms of developing their personal musical knowledge and skills and supporting their professional development. Accordingly, within the scope of the research, it was aimed to 'design a musical appreciation education program based on a poetry therapy practice model' to support the musical appreciation development of pre-school pre-service teachers who will carry out music education processes with their students throughout their professional lives. For this purpose, it is aimed to select the works intended to be introduced within the scope of the program and to plan musical appreciation education course applications based on the poetry therapy practice model for pre-school pre-service teachers in line with the general aims of musical appreciation education by making use of these works.

The research was designed as qualitative research. Within the scope of the research, first of all, songs that are thought to be used with the poetry therapy practice model and that may attract the attention of pre-school pre-service teachers, covering topics such as friendship, love, life responsibility, emotional insight, etc. were identified. In this regard, Nadir Göktürk's works titled 'Aşıkçı' (2013a), 'Eksik Bir Şey' (2005), 'Eski Dost' (2010), 'Yaramaz' (2013b) and 'İstanbul' (2003), which cover these subjects, are introduced.

While designing a musical appreciation education program based on the poetry therapy practice model prepared for pre-school pre-service teachers, the program achievements determined in line with the aims of musical appreciation education (p. 77) cited by Günay and Özdemir (2006) and the works intended to be promoted were shared with an academician who is an expert in the field of educational sciences program development, necessary arrangements were made for the achievements in line with the suggestions of this academician. Then, the six-session content of the program based on the poetry therapy application model was completed.

1st Session

Participants: Preschool pre-service teachers (10 individuals)

Topic: Meeting

Duration: 45+45 min.

Objectives:

They recognize the verbal values of the songs.

They express their feelings towards songs in creative ways.

Materials:

Sufficient paper, pencil and eraser for writing practice.

Implementation:

The course starts with a greeting by sitting in a circle with the participants. First of all, the purpose and content of the education program are briefly introduced to preschool pre-service teachers. Then it continues with the meeting event.

Creative/Expressive Style

For the meeting activity, the preschool pre-service teachers forming the group are asked to write a 6-line story about themselves. When the creative writing work is completed, each participant is supported to share their story.

Creative/Expressive Style

After the meeting event, the participants talk to each other about the songs. It is discussed how the songs take place in their lives, at which moments and periods of their lives they benefit from the songs, and the lyric and musical values of the songs. Afterward, the structured poem is shared with the group and creative writing is started;

The colors of the songs.....
The songs sound like.....
The songs are like.....
The songs taste like.....
The songs smell like.....
The songs make me feel.....

It is paid attention to allow time for all participants to write their poems. When the creative writing work is completed, each participant is allowed to share their poetry. To finish the lesson, the last activity starts.

Creative/Expressive Style

To complete the lesson, they sit in a circle position. The thoughts of each participant about the lesson, their own feelings, and their feedback on the situations are shared in the group. Finally, each participant is asked to create a diary for this lesson. All participants are given time to fill out their diaries. After the creative writing activity is completed, the lesson ends by saying goodbye to see you in the next lesson.

In line with the research findings, it is observed that the works selected to be introduced within the scope of the program have qualities that can be used within the scope of the poetry therapy practice model in the musical appreciation education processes of pre-school pre-service teachers. The research findings indicate that the musical appreciation training program based on the poetry therapy practice model has contributing aspects for pre-school pre-service teachers in terms of 'being able to recognize the selected musical works of Nadir Gökürk by active participation, to realize the lyrical depth of the works by developing empathy, to understand the aesthetic values of these works and to display musical taste improvement.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1455-1503

Geliş Tarihi:25.08.2023 Kabul Tarihi:25.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1349980>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

YOKSULLUKLA MÜCADELE BAĞLAMINDA UYGULANAN SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARI ŞIRNAK-CİZRE ÖRNEĞİ*

Murat GÜMÜŞ*
Özgür SARI*

Öz

21.yüzyılı yaşayan dünyamızda toplumlar, gelişmişlik sıralamasında bazı ölçütler kullanılarak diğer toplumlardan aşağı veya yukarı bir noktada konumlandırılmaktadırlar. Toplumlar eğitim, sağlık, ulaşım, teknolojiye erişim, toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik hizmetler başta olmak üzere birçok ölçütler temelinde sınıflandırılmaktadır. Günümüzde yeryüzünde en gelişmiş ülkelerin, aynı zamanda kendi toplumlarındaki başta yoksullar olmak üzere dezavantajlı kesimlere yönelik çok çeşitli sosyal politikalar geliştirdiklerini ve bu politikaları uygulamaya geçirdikleri görülmektedir. Ancak toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik geliştirilen bu sosyal politikaların bir anda gelişmediği, yüzyıllara dayanan bir gelişme çizgisine sahip olduğu görülmektedir. Devletlerin, yoksul, işsiz ve bakıma muhtaç bireylerinin yaşam koşullarının iyileştirme yönünde çabalarına ancak modern devletin gelişmesiyle şahit olunduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın yapılması öncesinde, Şırnak ilindeki yoksulluk düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılan incelemelerde elde edilen veriler, ildeki yoksulluk düzeyinin vahim boyutlarda olduğunu ve ildeki toplam nüfusun yaklaşık % 40'nın kendilerine yapılan nakdi yardımlarla yaşamlarını sürdürdükleri görülmüştür. Araştırmanın yürütüldüğü Cizre ilçesinde ise sadece Cizre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 2020 yılında 6817 kişinin sürekli yardımlardan yararlandığı; bu sayının, 2021 yılında yararlanıcı sayısının 15215 kişiye ulaştığı görülmektedir.

Bu çalışmada, 1990'lı yıllardan itibaren yoğun bir göç alan Cizre ilçe merkezinde sosyal yardım kuruluşları tarafından yürütülen sosyal politika uygulamalarının, yoksullukla mücadelede ne düzeyde etkili olduğunu ortaya koymak amacıyla "Durum Çalışması Deseni" kullanılarak bu uygulamalardan yararlanan yararlanıcıların bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmanın alt problemleri doğrultusunda hazırlanmış olan Yarı Yapılandırılmış Soru yönergesi kullanılarak sosyal politika uygulamalarından yararlanmış olan bireyler ile

* Bu çalışma, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında tamamlanmış olan "Yoksullukla Mücadele Bağlamında Uygulanan Sosyal Politika Uygulamaları 2021 Yılı Şırnak-Cizre Örneği adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

*Öğr. Gör. Dr., Şırnak Üniversitesi Cizre Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Programı, mrtgms79@gmail.com,ORCID:0000-0001-7778-0218

*Prof. Dr., Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sosyologozgur@gmail.com,ORCID 0000 0002 8042 7252

mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin içerik analizinde katılımcıların en yoğun olarak aileye güven koduna yoğunlaştığı, aileden sonra komşuya güven duymanın ikinci sırada geldiği diğer unsurlara ise güvenlerinin gittikçe düştüğü görülmüştür. Katılımcılardan elde edilen verilerin içerik analizinde, sosyal sermaye düzeyi nispeten yüksek olan katılımcıların, ekonomik veya sosyal bir sorun yaşadıklarında devlet kuruluşlarından destek görmeye ve alınan sosyal yardımların yaşadıkları sorunların çözümünde önemli katkılarda bulunmaya ilişkin olumlu bakış açısına sahip olma yoğunluğunun sosyal sermaye düzeyi nispeten düşük olan katılımcılardan daha fazla olduğu ve katılımcıların çoğunlukla akrabalarıyla veya sosyal çevreleri ile herhangi bir yardımlaşma mekanizması kuramadıklarını bildirdikleri görülmüştür. Hayırsever yardımlarının sürekli olamayışı ve hayırseverlerin yaptığı yardımların miktar olarak az olması düşüncesinin etkisiyle katılımcıların yarısı hayırsever yardımlarının yoksulluğun azaltılmasında etkili olmadığını düşünmektedir. Katılımcıların yarısından biraz azı, sosyal yardımlardan yararlandıktan sonra yaşamında önemli bir değişiklik hissettiğini bildirmiştir. Yine katılımcılar, çoğunlukla yapılan sosyal yardımların miktarlarının artırılması gerektiğini ve yoksulluk ile mücadelede çok az katkı sunduğunu düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Yoksulluk, Sosyal Sermaye, Sosyoloji.

Social Policy Practices In the Context Of Against Poverty Şırnak-Cizre Case

Abstract

The societies of the 21st century are positioned at a point higher or lower than other societies by using some criteria in the development ranking. Societies are classified on the basis of many criteria such as education, health, transportation, access to technology, and services for the disadvantaged segments of the society. Today, it is seen that the most developed countries of the world have developed a wide variety of social policies for the disadvantaged groups in their societies, especially the poor, and have put these policies into practice. However, it is seen that these social policies developed for the disadvantaged segments of society did not develop all at once but have a development line dating back centuries. It is seen that the efforts of the states to improve the living conditions of the poor, unemployed and people in need of care have only been witnessed with the development of the modern state. Before conducting this study, the data obtained in the previous investigations carried out to determine the poverty level in Şırnak province showed that the poverty level in the province was dire and that approximately 40% of the total population in the province continued their lives with cash aids. In the Cizre district, where the research was conducted, only the Cizre Social Assistance and Solidarity Foundation benefited from 6817 people in 2020; it is seen that this number reached 15215 beneficiaries in 2021.

In this study, the perspectives of the beneficiaries were tried to be revealed by using the "Case Study " method to reveal how effective the social policy practices carried out by the social aid organizations in the Cizre district centre, which has received an intense migration since the 1990s, in the fight against poverty. Using the Semi-structured interview form, which was prepared in line with the sub-problems of the research, interviews were conducted with individuals who benefited from social policy practices. In the content analysis of the research data, it was seen that the participants mostly focused on the code of trust in the family, and trust in the neighbours came second after the family, while their trust gradually decreased. In

the content analysis of the data obtained from the participants, it was seen that the participants with a relatively high level of social capital had a positive perspective on receiving support from state institutions when they experienced an economic or social problem and making significant contributions to the solution of the problems they experienced, compared to the participants with a relatively low level of social capital. It was seen that the participants reported that they could not establish any mechanism of cooperation with their relatives or social circles. Half of the participants think that philanthropic aids are not effective in reducing poverty due to the fact that charitable aids are not continuous, and the amount of aid provided by philanthropists is low. Just under half of the participants reported feeling a significant change in their lives after receiving benefits. Again, the participants mostly think that the amount of social aid should be increased and that they contribute little to the fight against poverty.

Keywords: Social Policy, Poverty, Social Capital, Sociology.

Giriş

21.yüzyılı yaşıyan dünyamızda toplumlar, gelişmişlik sıralamasında bazı ölçütler kullanılarak diğer toplumlardan aşağı veya yukarı bir noktada konumlandırılmaktadırlar. Toplumlar eğitim, sağlık, ulaşım, teknolojiye erişim, toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik hizmetler başta olmak üzere birçok ölçütler temelinde sınıflandırılmaktadır. Günümüzde yeryüzünde en gelişmiş ülkelerin, aynı zamanda kendi toplumlarındaki başta yoksullar olmak üzere dezavantajlı kesimlere yönelik çok çeşitli sosyal politikalar geliştirdiklerini ve bu politikaları uygulamaya geçirdikleri görülmektedir. Ancak toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik geliştirilen bu sosyal politikaların bir anda gelişmediği, yüzyıllara dayanan bir gelişme çizgisine sahip olduğu görülmektedir. Devletlerin, yoksul, işsiz ve bakıma muhtaç bireylerinin yaşam koşullarının iyileştirme yönünde çabalarına ancak modern devletin gelişmesiyle şahit olunduğu görülmektedir.

Şırnak ilinde dünyada ve ülkemizde yaşanan gelişmelerin yanı sıra yoksulluk ve yoksullukla bağlantılı sorunların daha büyük çapta oluşmasına neden olan çok daha farklı olayların meydana geldiği görülmektedir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Şırnak, Siirt'e bağlı bir ilçe iken 1990 yılında 3647 sayılı kanunla il statüsüne yükseltilmiştir.1990 yılında yapılan ilk nüfus sayımında il nüfusu 262.006 olarak

belirlenmiş ve nüfus büyüklüğü açısından Türkiye'nin 62. ili olmuştur. 7152 km² yüz ölçüme sahip olan Şırnak'ta km²'ye 1990 yılında 37 kişi, 2000 yılında 49 kişi, 2008 yılında ise 60 kişi düşmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verileri incelendiğinde, 2020 yılında Türkiye'de ortalama toplam doğurganlık hızı binde 1,76 iken toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu ilin, 3,71 çocuk ile Şanlıurfa olduğu ardından 3,22 çocuk ile Şırnak ili olduğu ve halen en çok genç nüfusun bulunduğu iller arasında görülmektedir (TÜİK, 2022).

Bu çalışmanın yapılması öncesinde, Şırnak ilindeki yoksulluk düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılan incelemelerde elde edilen veriler, ildeki yoksulluk düzeyinin vahim boyutlarda olduğu göstermiştir. 2020 yılında Şırnak merkez ve ilçe merkezlerinde yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika ve uygulamalarına bakıldığında, il merkezi ve ilçe merkezlerinde yer alan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla merkezi bütçe kapsamında ayda bir veya iki ayda bir olarak süreklilik arz eden bir şekilde şartlı yardımlar, asker ailesi ve asker çocuğu yardımı, eşi vefat etmiş kadınlar yardımı, engelli yakını yardımı, engelli yardımı, yaşlı aylığı ve öksüz yetim aylığı adı altında sosyal yardımların yapıldığı tespit edilmiştir. Yine Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla süreklilik arz etmeyen bir şekilde, gıda yardımı, kömür yardımı, ev onarım yardımı, aile yardımları, giyecek yardımı, eğitim yardımı adı altında sosyal yardımların yapıldığı görülmüştür. Şırnak il merkezi ve ilçe merkezlerindeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından 2020 yılında yoksul bireylere yönelik yaptıkları sosyal yardımlar ilgili yapılan araştırmada; Cizre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 25.065, Şırnak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 10.300, İdil Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 5550 ve Silopi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 14.800 yoksul bireye sürekli nakdi yardım verildiği tespit edilmiştir (SYDV, 2021).

Yukarıda ifade edilen veriler incelendiğinde Şırnak ilinde, 56889 yoksul bireyin düzenli nakdi yardımlardan yararlandığı, bu yararlanan bireylerin ortalama

dört kişilik aileleriyle beraber 230000 bireye tekabül ettiği görülmektedir. Şırnak ilinin 2020 yılı toplam nüfusunun 537.762 (TÜİK, 2021) olduğu göz önüne alındığında, ildeki toplam nüfusun yaklaşık %40'nın kendilerine yapılan nakdi yardımlarla yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir. Bu verilere merkezi yönetim, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları tarafından düzenli olmayan aynı yardımlardan yararlandırılan bireylerin sayısı da eklendiğinde ildeki yoksulluk düzeyinin boyutu daha görünür olmaktadır. Bu araştırmanın yapılacağı Cizre ilçesinde ise sadece Cizre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından 2020 yılında 6817 kişinin sürekli yardımlardan yararlandığı; bu sayının, araştırmaya katılacak olan katılımcıların seçileceği 2021 yılında ise 15215 kişiye ulaşarak yararlanıcı sayısının bir önceki yılın yararlanıcı sayısının iki katını geçtiği görülmektedir. Bu yardımlara bir defaya mahsus yapılan nakdi yardımlar, kömür yardımları, gıda yardımları, giyecek yardımları ve kırtasiye yardımları gibi yardımlar dahil edilmemiştir (SYDV, 2021). Yapılacak olan bu araştırma ile, dünyada ve ülkemizde sosyal politika ve uygulamaları alanında gerçekleşen gelişmelerin, Cizre ilçesinde ne düzeyde hayata geçirilebildiğinin tespit edilmesi mümkün olacak ve bu çalışmanın, hem yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politikalar alanındaki akademik literatüre hem de ülkemizdeki karar alıcılar tarafından bundan sonra oluşturulacak olan sosyal politikaların geliştirilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Nitekim yapılan literatür taramasında, dünyada sosyal politika alanındaki gelişmelerin hem teorik düzeyde gerçekleştiği hem de sosyal politika uygulamalarından alınan dönütlerle geliştirildiği görülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Nitel araştırma tekniğinin kullanılacağı bu çalışmanın temel amacı 1990'lı yıllardan itibaren Şırnak iline bağlı kırsal bölgelerden, Cizre ilçe merkezine doğru gerçekleşen yoğun göç sonucunda Cizre ilçesinde yaşayan bireylerin, kendilerine sunulan sosyal politika uygulamaları ve kendilerine sosyal politika uygulamalarını

sunan kuruluşlara yönelik bakış açılarının nasıl olduğunu ortaya koymaktır. Bu temel amaçla yürütülen bu araştırma boyunca ayrıca aşağıda ortaya konulan araştırma soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Yoksul bireylerin sahip oldukları sosyal sermaye düzeyi, onların yoksulluğu hissetme düzeyini etkilemekte midir?

Sahip olunan sosyal sermaye düzeyi, yoksul bireylerin yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamaları hakkındaki bakış açılarının şekillenmesinde ne kadar etkili olmaktadır?

Aşiretlere bağlılık ne düzeyde hissedilmektedir?

Yoksullukla mücadele bağlamındaki sosyal politika uygulamalarından yararlananlar yoksulluğu ne düzeyde hissetmektedirler?

Bireylerin yoksullukla başa çıkmak için kendi aralarında geliştirdikleri mekanizmalar var mıdır?

Yoksulların kendi aralarında geliştirdikleri yoksullukla başa çıkma stratejileri başarılı oluyor mu?

Hayırseverlerin yaptığı yardımlara nasıl ulaşılmaktadır?

Hayırseverlik mekanizmasının yaptığı sosyal yardımlar yoksulluğun azaltılmasını sağlıyor mu?

Yararlanıcıların, sosyal yardımı, devlet, sivil toplum örgütleri veya şahıslardan almaya yönelik bakış açılarında bir farklılaşma görülmekte midir?

Bireyler yoksulluk ile karşı karşıya kaldıklarında bu sorunlarla mücadele eden kurum ve kuruluşlar ile nasıl ilişkiye geçmektedirler?

Yoksulluk ve yoksulluk ile bağlantılı sorunlar ile karşı karşıya kaldıklarında sosyal yardım kuruluşlarından destek görebileceklerini düşünüyorlar mıdır?

Yoksulluk ile mücadelede ne tür sosyal politikalar uygulanmaktadır?

Aşiretsel bağlılıklar sosyal yardım talebini ne yönde etkilemektedir?

Yararlanıcılar sosyal yardımlardan yararlandıktan sonra yaşamlarında bir değişiklik hissediyorlar mı? Yararlanıcılar, sosyal yardımların kendilerinin yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunların çözülmesine katkı sağladığını düşünüyorlar mı?

Kendileri mi yoksa başkası mı sosyal yardımları kullanmaktadır?

Yararlanıcılar sosyal yardım kuruluşlarının yaptığı yardımların sosyal ve ekonomik sorunların çözülmesine daha fazla katkı sunması için ne yapılması gerektiğini düşünmekteler?

Yöntem

Bu bölümde, araştırma modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Yoksulluk ile ilgili yapılan literatür taramasında Dünya’da ve Türkiye’de yaşanan yoksulluk sorununun, çok bileşenli ve karmaşık bir sorun olduğu gözlemlenmiştir. 21. Yüzyılın Modern dünyasında, sadece hayırseverlik mekanizmasına dayanarak yaşanan yoksulluğun üstesinden gelmenin mümkün görünmediği; bu sorunun ancak sosyal refah devletinin gerektirdiği “hak temelli” bir yaklaşımla ele alınarak üstesinden gelinebileceği görülmektedir. Yine bu karmaşık sorun ile baş edebilmek için yapılan sosyal desteklerin yeterliliğinin değerlendirilmesinde sosyal desteklerin nicel olarak ifade edilmesi ile yetinilmemesi gerektiği, yapılan sosyal desteklerden yararlananların yararlanıcıların yaşadıkları deneyimlerden yola çıkılarak analizler yapılması gerekmektedir. Bu araştırma böyle bir bakış açısının ürünü olarak yürütülmüştür. Bu çalışmada, yoksulluk sorununun karmaşık yapısı gereği daha derinlikli bir analiz yapılmasına imkân vermesinden dolayı nitel araştırma tekniği kullanılacaktır.

Araştırmada, ana problem olarak belirlenen yoksulluk ile mücadele eden kuruluşların yürüttükleri sosyal politika uygulamalarının, yararlanıcıların bakış açısına göre yoksulluk sorununun çözümünde ne düzeyde etkili olduğu problemini tüm yönleriyle belirlemek için en uygun olduğu düşünülen “Durum Çalışması Deseni” kullanılmıştır. Durum Çalışması Deseni, yöntem ile ilgili literatürde, araştırmanın hem ürünü hem de nesnesi olabilecek nitel araştırma içerisinde bir desen türü olduğu ifade edilmektedir (Creswell, 2020, s. 99).

Araştırmada, yoksulluk sorunu yaşayan bireylerin, sahip oldukları sosyal sermaye düzeyinin hem yoksulluğu hissetme düzeyi hem de yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamaları hakkındaki bakış açılarının oluşmasındaki etkisi, yoksul bireylerin yoksullukla baş edebilmek için geliştirdikleri başa çıkma stratejileri, yoksul bireylerin sosyal yardımlara nasıl erişim sağladıkları ve sosyal yardımlar hakkındaki bakış açılarının nasıl olduğu hakkında yararlanıcıların yaşadıkları deneyimler derinlemesine mülakat tekniği ile elde edilecek veriler doğrultusunda yorumlanmıştır. Araştırmanın analiz birimi yaşadıkları yoksulluk ile başa çıkmak amacıyla sosyal yardımlardan yararlanan bireyler olacaktır. Araştırmada, EK-1’de sunulmuş olan yönerge doğrultusunda aşağıda sunulan başlıklarda yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat, gerçekleştirilmiştir.

Sosyo-demografik durum

Sosyal Sermaye

Yoksullukla Baş etme Stratejileri

Sosyal yardımlara Erişim

Sosyal Yardımlar Hakkındaki Bakış Açuları

Sosyal yardım görevlileri ile de Ek-2’de sunulan soru yönergesi kapsamında sosyal politika uygulamalarından yararlanan yararlanıcıların tespitinde görülen sorunlar ve sosyal politika uygulamalarının yoksulluk ile mücadeledeki etkileri hakkında derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırmanın diğer türlerinin aksine durum çalışmaları deseninde, iki düzey örneklem seçilmelidir. İlk önce üzerinde çalışılacak olan durum belirlenmeli, daha sonra eğer durum kapsamındaki bütün insanlar ile görüşülmeyecek ise ikinci düzey örneklem seçilmelidir (Merriam, 2013, s. 76-81).Bu çalışmada, birinci düzeyde Ocak 2021- Aralık 2021 tarihleri arasında Cizre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’na başvuran, Cizre Kaymakamlığı veya CİMER yapılan başvuruların Cizre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı’na aktarılmasıyla yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanma durumu üzerinden çalışma grubu seçilecektir. İkinci düzeyde ise aşağıda belirlenmiş ölçütler

kullanılarak belirlenen ölçüt durum örnekleme yoluyla çalışma grubu seçilmiştir. Çalışma grubunun seçiminde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan alınan resmi liste içerisindeki kişiler arasından araştırmacının sosyal yardım görevlileri ile kurduğu enformel ilişkiler yoluyla araştırma sorularına daha samimi cevaplar verebilecek katılımcıların seçilmesine özen gösterilmiştir. Yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle sosyal yardım kuruluşlarının mevzuatı gereğince yoksul olarak nitelendirilebilecek kişilerden seçilmiştir.

Çalışmanın ağırlıklı olarak 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan terör olaylarından dolayı köylerinden göç eden kişilerin yerleştiği Cudi, Nur, Sur, Konak ve Yafes mahalleleri ile iç göç ile geçiş yapılan Şah, Dağkapı, Kale ve Alibey mahallelerinde ikamet eden kişilerden cinsiyet temsili eşitliği dikkate alınarak seçilecek olan 18 yaş üstü en az 40 kişilik çalışma grubu ile yürütülmesi planlanmıştır. Ancak katılımcı sayısına takılmadan veriler kendini tekrar etmesine kadar derinlemesine mülakatlara devam edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışmada elde edilen verilerin, araştırmanın hedefleriyle uyumlu veriler olmasını sağlamak için veri toplama süreci üç aşamada yürütülecektir.

Birinci Aşama: Bu aşamada Cizre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na yapılan başvurular ile ilgili Doküman incelemesi yapılarak yukarıda dile getirilen ölçütler dahilinde derinlemesine mülakat gerçekleştirilecek olan kişiler belirlenecek ve bu kişilere ait veriler tasnif edilecektir. Doküman incelemesi yöntemi sayesinde, yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanan kişilerden görüşme için seçilecek olanların, belirlenmiş mahallelerde ikamet eden, 18 yaş üstü gibi ölçütlere uygunluk durumları tespit edilecektir. Yine Doküman incelemesi yöntemi kullanılarak yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanan kişilerin hangi tür uygulamalardan yaralandıkları belirlenecektir.

İkinci Aşama: Bu aşamada çalışmaya kaynaklık edecek görüşmelerin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Doküman incelemesi yöntemiyle önceden belirlenmiş

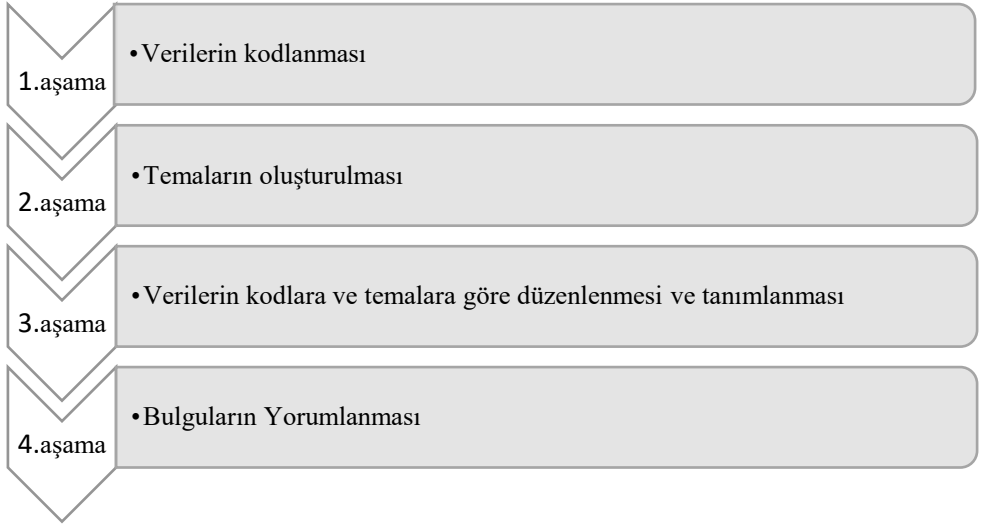

ölçütlere uygun olduğu tespit edilmiş olan kişiler ile Ek-1’de sunulmuş olan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları doğrultusunda görüşmeler gerçekleştirilecektir.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmadaki verilerin çözümlemesi betimsel analiz ve içerik analizi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Wolcott (1994), nitel yöntemle yapılacak araştırmanın veri analizinde, toplanan verilerin mümkün olduğunca özgün formuna sadık kalınması gerektiğini ve gerektiğinde bireylerin söylediklerinde doğrudan alıntı yapılması şeklindeki betimsel yaklaşımı önermektedir. Wolcott, birinci yaklaşımı da içeren bazı nedensel ve açıklayıcı sonuçlara ulaşmak şeklindeki sistematik analizi de betimsel analizi tamamlayıcı bir yöntem olarak önermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Nitel araştırmalarda kullanılan içerik analizinde ise temel amaç elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analiz yoluyla özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir analize tabi tutularak, betimsel yaklaşımla fark edilmeyen kavram ve temalar içerik analizi sonucunda keşfedilir. İçerik analizi yoluyla elde edilen verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya konulmaya çalışılır. Yıldırım ve Şimşek (2016), içerik analizini aşağıda sunulan dört aşamada ele almıştır;

Şekil.1: İçerik Analizi Süreci (Kaynak: Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 260)

Araştırmada veri çözümleme tekniği olarak öncelikle betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların verdikleri yanıtlar ilk olarak Word kayıtlarına alınmış ve betimsel analizleri yapılmıştır. Ardından elde edilen verilerden veriler arası bağlantıları ortaya koymak amacıyla MAXQDA programına aktarılmış ve veriler bu program kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde ortaya çıkan kodlardan kategori ve temalara ulaşılmıştır. MAXQDA araştırmacılara nitel metinleri sistematik bir şekilde değerlendirmek ve yorumlamak için kullanılan bir bilgisayar yazılım programıdır (Creswell, 2020, s. 205). Bu makalede makale formatının sınırlılığından dolayı yapılan saha çalışmasının sadece içerik analizine ilişkin veriler sunulmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Nitel araştırmalarda veri analizi, genel olarak verilerin hazırlanmasını ve organizasyonunu, verilerin kodlanması ve kodları birleştirmek suretiyle temalara indirgemeyi ve en sonunda verileri şekiller, tablolar veya bir tartışma şeklinde sunmayı içermektedir (Creswell, 2020, s. 182). Araştırmada görüşülen kişilerin kimlikleri etik değerler gereği gizli tutularak isimleri K1, K2, K3.... Şeklinde kodlanmıştır.

Sosyo-demografik durum

Sosyal Sermaye

Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri

Sosyal yardımlara Erişim

Sosyal Yardımlar Hakkındaki Bakış Açıları

Yararlanıcılardan Elde Edilen Verilere İlişkin Sosyo-Demografik Analiz

Yoksulluk ile mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanan bireylerden derinlemesine mülakat gerçekleştirilen kişilerin yaş ve cinsiyet dağılımları incelendiğinde, katılımcıların 23-79 yaş aralığında olduğu ve katılımcıların önemli bir çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

Sosyal politika uygulamalarından yararlanan bireylerden derinlemesine mülakat gerçekleştirilen katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, katılımcıların 23'ünün evli, 13'ünün dul, 5'nin de bekar olduğu görülmektedir.

Derinlemesine mülakat gerçekleştirilen 41 katılımcının eğitim durumları incelendiğinde, katılımcılardan 18'inin hiç okula gitmediği, 1'in okur yazar olduğu, 3'ünün ilkokul terk olduğu, 7'sinin ilkokul mezunu, 4'ünün ortaokul mezunu, 7'sinin lise mezunu ve 1 katılımcının da Lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Sosyal politika uygulamalarından yararlanan bireylerden kendileri ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilen 41 katılımcının çalışma durumları incelendiğinde, katılımcılardan sadece 3 kişinin, 65 yaş üstü olduğundan çalışma yaşında olmadığı görülmektedir. 41 katılımcının 38'i çalışma yaşında olduğu halde katılımcı bireylerin sadece 11'nin çalıştığını, 2 katılımcının bazen çalıştığını 28 katılımcının da çalışmadığını beyan ettiği görülmektedir. Çalışan 11 katılımcının 3'ünün kadın, 8'inin de erkek olduğu anlaşılmaktadır.

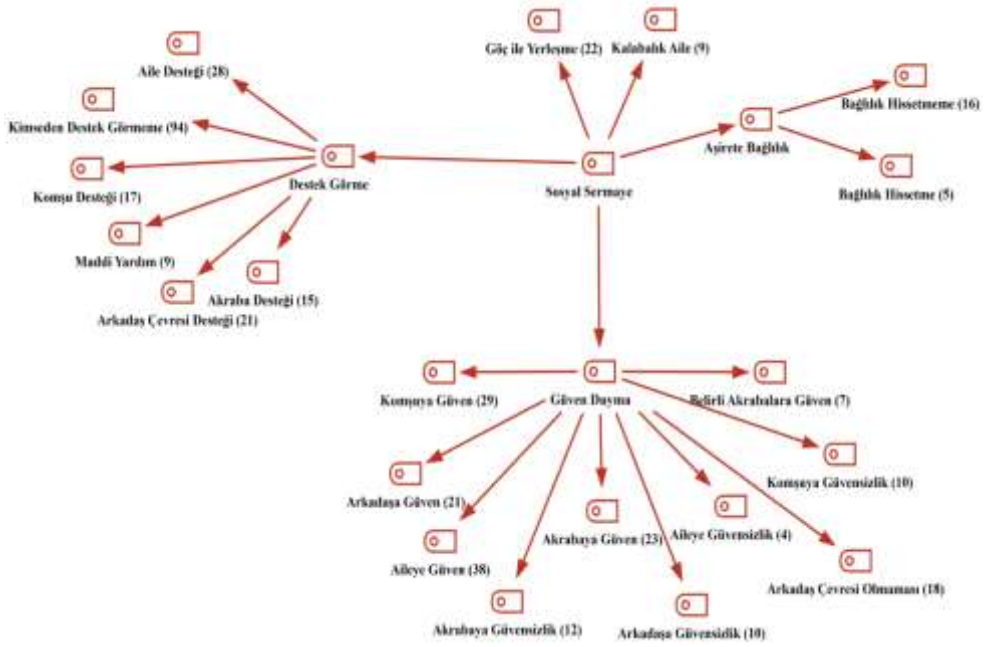
Derinlemesine mülakat gerçekleştirilen 41 katılımcının, yararlandığı yardım türleri incelendiğinde, en fazla yardım yapılan türünün 39 kişi ile Genel Sağlık Sigortası Desteği olduğu görülmektedir. Genel Sağlık Sigortası Desteğinden sonra ikinci sırada gelen yardım türünün 29 katılımcı ile Elektrik Tüketim Desteği, üçüncü

sırada gelen yardım türünün ise 19 katılımcı ile Şartlı Eğitim Yardımı olduğu görülmektedir. Katılımcılardan ve Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma vakfı görevlilerinden alınan bilgilere göre, genelde ilk 3 sıradaki yardım türlerinden birini alan diğerlerinden de bir veya ikisini aldığı görülmektedir.

Katılımcılardan Elde Edilen Bulguların İçerik Analizi

Katılımcıların Sosyal Sermaye Durumu

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan oluşan temalardan olan “Sosyal Sermaye” temasına ait 5 kategori oluşturulmuştur. Bunlar; “göç ile yerleşme”, “kalabalık aile”, “güven duyma”, “destek görme” ve “aşirete bağlılıktır”. Sosyal sermaye temasına ait katılımcılar en yoğun “destek görme” ve “güven duyma” koduna yoğunlaşmıştır.

Şekil 2: Sosyal Sermaye Temasına Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Gösterimi

Sosyal sermaye temasında katılımcılar “göç ile yerleşme” ile ilgili görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar yaşadıkları bölgeye göç ile yerleşerek geldiklerini belirtmişlerdir.

“K1: Göç sonucu Güçlükönak’tan geldim.”

“K33: Göç sonucu geldim. Eşim ve çocuklarımla yaşıyorum.”

“K6: Denizli’den Cizre’ye göç ettik.”

“K16: Göç sonucu geldim.”

“K23: Göç sonucu geldim. Çocuklarım ve annem ile yaşıyorum.”

Sosyal sermaye kategorisinde katılımcıların bildirdiği bir diğer görüş “kalabalık aile” olmuştur. Bulguların analizi katılımcıların yaşadıkları evlerde kalabalık aile ile yaşadığını göstermektedir.

Güven Duyma

Sosyal sermaye kategorisinde görüşmeye katılan katılımcılar ayrıca güven duymaktan bahsetmişlerdir. Güven duyma kodu kendi içerisinde 10 alt koddan oluşmaktadır. Bunlar; “aileye güven”, “aileye güvensizlik”, “akrabaya güven”, belirli akrabalara güven”, “akrabaya güvensizlik”, “komşuya güven”, “komşuya güvensizlik”, “arkadaşa güven”, “arkadaşa güvensizlik” ve “arkadaş çevresi olmama”dır.

Güven duyma alt kodunda katılımcılar en yoğun “aileye güven” koduna yoğunlaşmıştır.

“K1: Aileme güven duyuyorum.”

“K2: Aileme güven duyuyorum.”

“K6: Evet aileme güven duyuyorum.”

Güven duyma alt kodunda katılımcıların bildirdiği bir diğer görüş “aileye güvensizlik” olmuştur. Katılımcılar ailelerine güvenmediklerini belirtmiştir. Güven duyma alt kodunda katılımcılar ayrıca “akrabaya güven”den bahsetmişlerdir. Katılımcılar akrabalarına güvendiklerini belirtmişlerdir.

Güven duyma alt kodunda katılımcılar ayrıca “belirli akrabalara güven”den bahsetmişlerdir. Katılımcılar akrabalarından bazılarına güvendiklerini belirtmişlerdir. Güven duyma alt kodunda katılımcılar ayrıca “akrabaya güvensizlik”, “komşuya güven”, “komşuya güvensizlik”, “arkadaşa güven” ve “arkadaşa güvensizlik”ten bahsetmişlerdir. Güven duyma alt kodunda katılımcılar son olarak “arkadaş çevresi olmaması”ndan bahsetmişlerdir.

Destek Görme

Sosyal sermaye temasında katılımcıların en çok değindiği bir diğer konunun “destek görme” olduğu görülmüştür. Destek görme kodu kendi içerisinde 6 alt koddan oluşmaktadır. Bunlar; aile desteği, akraba desteği, komşu desteği, arkadaş çevresi desteği, kimseden destek görmeme ve maddi yardımdır.

Destek görme alt kodunda katılımcılar en yoğun “aile desteği” koduna yoğunlaştığı görülmüştür. Konuyla ilgili K7, K9 ve K32 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Evet aile üyelerimden destek görebileceğimi düşünüyorum.” (K7)

“Evet aile üyelerimden destek göreceğimi düşünüyorum.” (K9)

“Evet destek görebileceğimi düşünüyorum. Şu anda yardım ediyorlar.” (K32)

Katılımcılar ailelerinden destek görebileceklerini belirtmişlerdir. Destek görme alt kodunda katılımcılar ayrıca “akraba desteği” konusunda da görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar akrabalarından destek görebileceklerini belirtmişlerdir.

Destek görme alt kodunda katılımcılar ayrıca “komşu desteği” konusunda da görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar komşularından destek görebileceklerini belirtmişlerdir. Destek görme alt kodunda katılımcılar ayrıca “arkadaş çevresi desteği” konusunda da görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar arkadaşlarından destek görebileceklerini belirttiği görülmüştür. Destek görme alt kodunda katılımcılar ayrıca “kimseden destek görmeme” konusunda da görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı kimseden destek görmediklerini belirtmişlerdir. Destek görme alt kodunda katılımcılar ayrıca “maddi yardım” konusunda da görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar ihtiyaç duyduklarında sosyal çevrelerinden maddi yardım aldıklarını belirtmişlerdir.

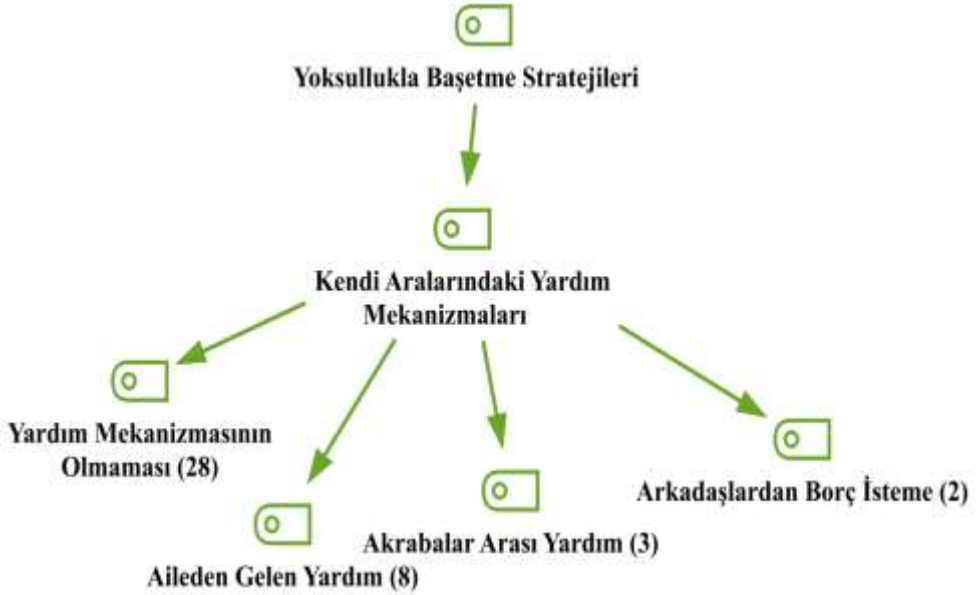
Aşirete Bağlılık

Sosyal sermaye kategorisinde katılımcılar ayrıca “aşirete bağlılık” konusunda görüş bildirmişlerdir. Aşirete bağlılık kodu kendi içerisinde 2 alt koddan oluşmaktadır. Bunlar; “bağlılık hissetme” ve “bağlılık hissetmeme”dir. Katılımcılar yoğun olarak “bağlılık hissetmeme” ile ilgili görüş bildirmişlerdir. Araştırmaya katılan 41 katılımcıdan 21’inin bir aşirete mensup olduğunu beyan ettiği ama 21 kişiden 16’sının mensup olduğu aşiretine bir bağlılık hissetmediği, 5 katılımcının bağlılık hissettiğini beyan ettiği görülmektedir.

Yararlanıcıların Yoksulluk ile Baş Etme Stratejileri Durumu

Araştırmaya katılan katılımcılara yöneltilen sorulardan oluşan bir diğer tema “Yoksullukla Baş Etme Stratejileri” temasıdır. Yoksullukla Baş Etme Stratejileri temasına ait “Kendi Aralarındaki Yardım Mekanizmaları” kodu oluşmuştur. Kendi Aralarındaki Yardım Mekanizmaları kodunun 4 alt koddan oluştuğu görülmektedir. Bunlar; “yardım mekanizmasının olmaması”, “akrabalar arası yardım”, “arkadaşlardan borç isteme” ve “aileden gelen yardım” alt kodlarıdır.

Şekil 3: Yoksulluk ile Baş Etme Temasına Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Gösterimi

Kendi Aralarındaki Yardım Mekanizmaları

Araştırmaya katılan katılımcılar “en yoğun” olarak kendi aralarında bir “yardım mekanizmasının olmaması” ile ilgili görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar akrabaları, arkadaşları ile kendi aralarında bir yardım mekanizmasının olmadığını dile getirmiştir.

“Aramızda öyle bir mekanizma yok.” (K9)

“Akrabalarımız arasında böyle bir yardımlaşma yok.” (K24)

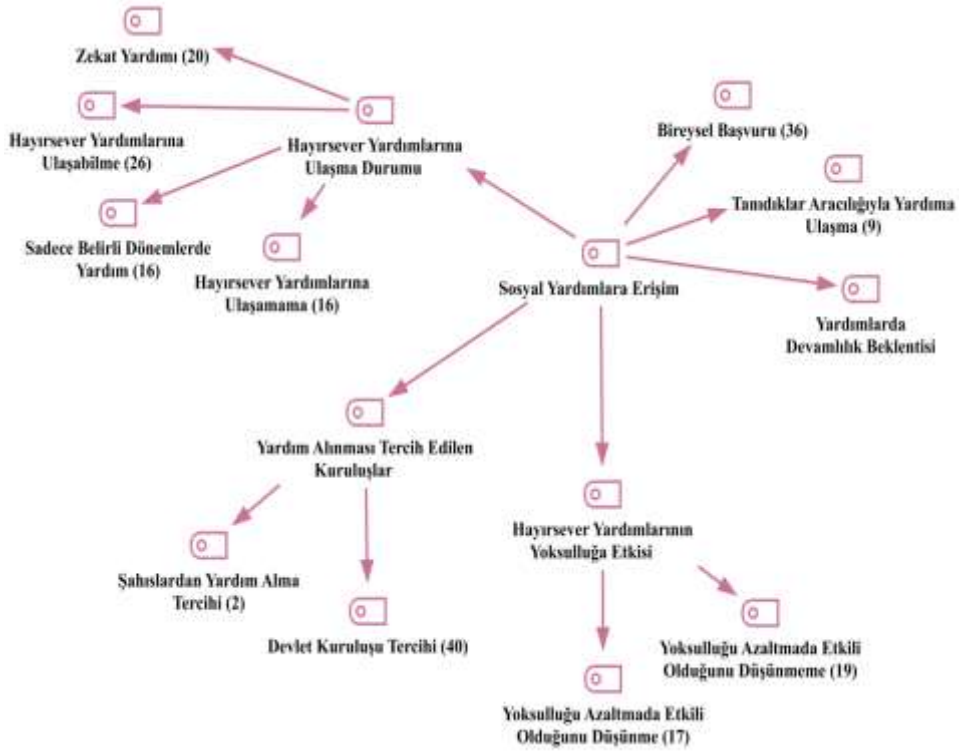
“Şu ana kadar böyle bir yardımlaşma yöntemi olmadı” (K31)

Katılımcıların ikinci sırada en çok dile getirdiği görüşün “aileden gelen yardım” ile ilgili olduğu görülmektedir. Katılımcılar aileden yardım aldıklarına değinmişlerdir. Katılımcıların üçüncü sırada en çok dile getirdiği görüşün “akrabalar arası yardım” ile ilgili olduğu görülmektedir. Katılımcıların azı da olsa akrabalarından

yardım aldıklarına değinmişlerdir. Katılımcıların bu temada son olarak “arkadaşlardan borç isteme” ile ilgili de görüş bildirdikleri görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların beyanlarından, katılımcıların sosyal çevresi ile yardımlaşma davranışlarının büyük ölçüde zayıflamış olduğu, akrabalar arasındaki yardımlaşmanın çok alt düzeylerde olduğu ve gerçekleşen çok az düzeydeki yardımlaşmanın da anne, baba gibi birinci derece akrabalar arası gerçekleşebildiği anlaşılmaktadır.

Yararlanıcıların Sosyal Yardımlara Erişim Durumu

Yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanan katılımcılardan elde edilen bulgulardan oluşan bir diğer tema olan “Sosyal Yardımlara Erişim” temasına ait 6 kategorinin oluştuğu görülmektedir. Bunlar; “hayırsever yardımlarına ulaşma durumu”, “hayırsever yardımlarının yoksulluğa etkisi”, “yardım alınması tercih edilen kuruluşlar”, “bireysel başvuru”, “tanıdıklar aracılığıyla yardıma ulaşma” ve “yardımlarda devamlılık beklentisi”dir.

Şekil 4: Sosyal Yardımlara Erişim Temasına Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Gösterimi

Hayırsever Yardımlarına Ulaşma Durumu

Hayırsever yardımlarına ulaşma durumu kategorisi 4 koddan oluşmaktadır. Bunlar; “hayırsever yardımlarına ulaşabilme”, “zekât yardımı”, “hayırsever yardımlarına ulaşamama” ve “sadece belirli dönemlerde yardım”dır. Katılımcılar “en yoğun” olarak hayırsever yardımlarına ulaşabilme ile ilgili görüş bildirmiştir.

“Hayırseverler bize ulaşıyor. Kendileri arıyor telefonla.” (K5)

“Bazen hiç tanımadığım yerlerden bir zarf geliyor. Ben peşine düşmüyorum. Onlar bize ulaşıyor.” (K17)

“Hayırseverler eşime ulaşıyor. Bazen eşim arıyor bazen onlar ulaşıyor. Zekât, sadaka bayramdan bayrama bize yardım veriliyor.” (K22)

Katılımcılar ikinci olarak “zekât yardımı” ile ilgili de görüş bildirmiş ve zekât yardımını aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar Hayırsever Yardımlarına Ulaşma kategorisinde üçüncü olarak “hayırsever yardımlarına ulaşamama” ile ilgili de görüş bildirmiştir. Katılımcılar, hayırseverlerin yardımlarına ulaşamadıklarını ifade etmiştir. Katılımcılar son olarak sadece “belirli dönemlerde yardım” ile ilgili görüş bildirmiş ve sadece “belirli dönemlerde yardım” aldıklarını ifade etmiştir.

Hayırsever Yardımlarının Yoksulluğa Etkisi

Hayırsever yardımlarının yoksulluğa etkisi kategorisi 2 koddan oluşmaktadır. Bunlar; “yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu düşünmeme” ve “yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu düşünme” kodlarıdır. Katılımcılar en yoğun olarak “yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu düşünmeme” ile ilgili görüşlerini bildirerek “hayırsever yardımlarının yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu düşünmediklerini” belirtmiştir.

“Genel olarak etkili olduğunu düşünmüyorum. Çünkü bu yardımlar fakirlere gitmiyor. Zenginler fakirlerden daha fakir olmuş, zenginler daha çok peşine düşüyor. Fakirler, yeterince hayırseverlerin yardımına ulaşamıyor.” (K6)

“Bu yardımların çok etkili olduğunu düşünmüyorum. Zenginler genelde kendine yakın yoksullara yardımı vermektedir. Bizim gibi fakirlere çok az ulaşabilmekte.” (K25)

Katılımcılar ikinci sırada “yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu düşünme” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Daha az olmakla birlikte katılımcılar “hayırsever yardımlarının “yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu düşündüklerini” belirtmiştir.

Sosyal Yardım Alınması Tercihi

Yardım alınması tercih edilen kuruluşlar kategorisi 2 koddan oluşmaktadır. Bunlar; “devlet kuruluşu tercihi” ve “şahıslardan yardım alma tercihi”dir. Katılımcılar “en yoğun” olarak devlet kuruluşu tercihi ile ilgili görüşlerini bildirmiş ve görüş

bildiren katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal yardımları devlet kuruluşlarından almayı tercih ettiğini belirtmiştir. Katılımcılar şahıslardan yardım alma tercihi ile ilgili de görüşlerini bildirmiş ve 2 katılımcı sosyal yardımları şahıslardan almayı tercih ettiğini belirtmiştir.

“Devlet daha iyidir. Devlet devamlı olduğu için devletten almayı isterim.”
(K3)

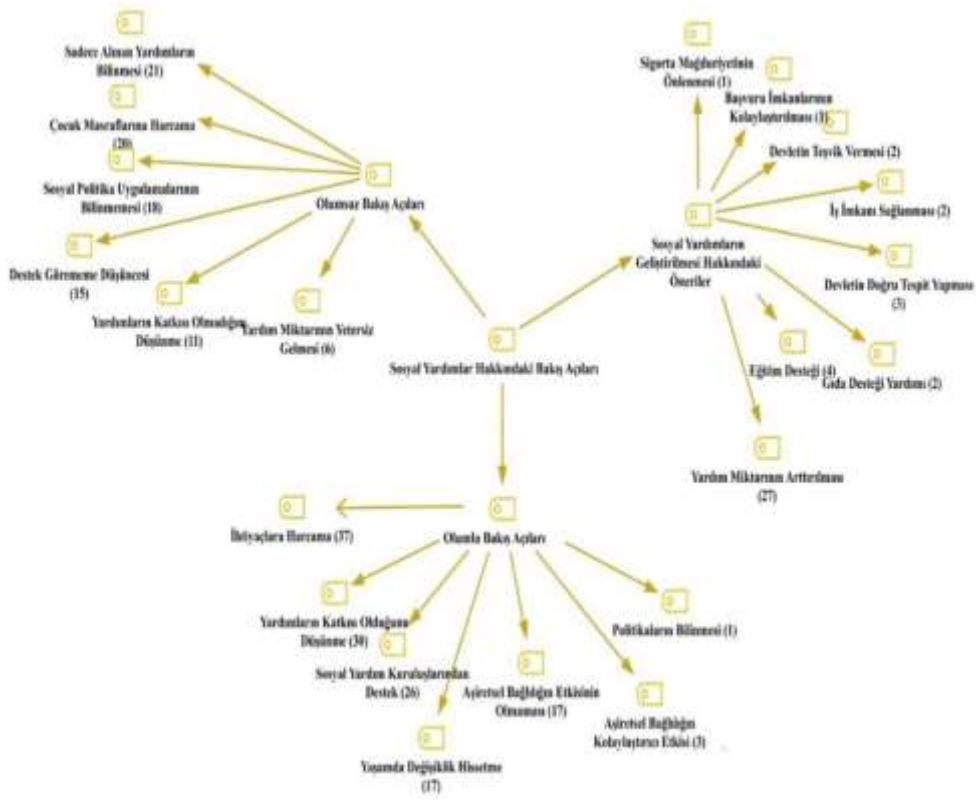
“Yardımları devlet kuruluşlarından almayı tercih ederim” (K14)

“Sosyal yardımları devlet kuruluşlarından almayı tercih ederim. Devlet kuruluşları daha güvencelidir. Daha çok güveniyorum devlet kuruluşlarına.” (K25)

Sosyal yardımlara erişim temasında katılımcılar ayrıca “bireysel başvuru” ile ilgili de görüş bildirmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu sosyal yardım için kendileri, kimseyi araya koymadan sosyal yardım kuruluşlarına gidip, başvuru yapmayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Sosyal yardımlara erişim temasında katılımcılar ayrıca “tanıdıklar aracılığıyla yardıma ulaşma” ile ilgili de görüş bildirmiş ve yardımlara tanıdıklar aracılığıyla ulaştıklarını belirtmiştir. Katılımcılar “sosyal yardımlara erişim” temasında ayrıca “yapılan yardımlardan devamlılık beklediğini ifade etmişlerdir.

Yararlanıcıların Sosyal Yardımlar Hakkındaki Bakış Açıları

Yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanan katılımcılardan elde edilen bulgulardan oluşan bir diğer tema olan ve araştırmanın ana probleminin oluşturan “Sosyal Yardımlar Hakkındaki Bakış Açıları” temasına ait 3 kategorinin olduğu görülmektedir. Bunlar; “olumsuz bakış açıları”, “olumlu bakış açıları” ve “sosyal yardımların geliştirilmesi hakkındaki öneriler”dir.

Şekil 5: Sosyal Yardımlar Hakkındaki Bakış Açıları Ait Hiyerarşik Kod-Alt Kod Gösterimi

Yararlanıcıların Olumsuz Bakış Açıları

Olumsuz bakış açıları kategorisinde 6 kod belirtilmiştir. Bunlar; “sadece alınan yardımların bilinmesi”, “çocuk masraflarına harcama”, “sosyal politika uygulamalarının bilinmemesi”, “destek görememe düşüncesi”, “yardımların katkısı olmadığını düşünme” ve “yardım miktarının yetersiz gelmesi” kodlarıdır.

Yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanan bireylerin, yürütülen sosyal politika uygulamaları hakkındaki farkındalık düzeyleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılar yoğun olarak “sadece alınan yardımların bilinmesi” ve “sosyal politika uygulamalarının bilinmemesi” ile ilgili de görüş bildirmişlerdir. Konuyla ilgili K6, K14 ve K39 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Hayır bir bilgim yoktur. Aldıklarımız dışında bilmiyorum. Biz bugüne kadar o kadar zor duruma düşmedik.” (K6)

“Aldığımız yardımların dışındakileri bilmiyorum.” (K14)

“Aldığım yardımlar dışında hangi destekler olduğu hakkında bir bilgim yok.” (K39)

“Hayır hiçbir bilgim yok.” (K2)

“Bir bilgim yok.” (K19)

“Duyuyorum. Ama yakın derecede bir bilgim yok.” (K36)

Sosyal politika uygulamalarının bilinmesi ile ilgili katılımcıların tamamına yakınının bir farkındalığa sahip olamadığı görülmektedir. Sosyal politika uygulamalarının içeriğinin bilinmemesi konusunda, daha önce yapılmış çalışmalarda da değinildiği görülmektedir. Özsoy’un (2019), yaptığı çalışmada kamu yöneticisi konumundaki katılımcıların bile sosyal yardım mevzuatının dağınık ve anlaşılabilir olmadığı hususlarında görüşlerin dile getirildiği görülmektedir (Özsoy, 2019, s. 368). Yoksul bireylerin sosyal yardımlar konusundaki farkındalık düzeyini ortaya koymaya dönük benzer bir çalışmanın Negiz (2011), tarafından Isparta ilinde yapıldığı görülmektedir. Negiz’in çalışmasında, katılımcıların birçoğunun ilgili birimlerden ve bu hizmetlerden haberdar bile olmadığı ortaya konulmuştur (Negiz, 2011, s. 339). Daha önce yapılan çalışmalar ve bu çalışmada ortaya konulan bulgular, büyük çoğunluğu okuryazar veya ilkokul mezunu durumunda olan yararlanıcıların sosyal politika uygulamaları hakkında farkındalık kazanması için sosyal yardım mevzuatının sadeleştirilmesi ve tarafların bu konularda bilgilendirilmesi gereksinimini ortaya çıkarmaktadır.

Katılımcılar ayrıca “destek görememe düşüncesi” ile ilgili de görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların yarıya yakınının “sosyal yardım kuruluşlarından destek göremeyeceklerini düşündükleri” görülmüştür.

Katılımcılardan “yardımların katkısı olmadığını düşünme” ve “yardım miktarının yetersiz geldiği” görüşlerini dile getirenlerin, katılımcıların yaklaşık yarısını oluşturdukları görülmektedir.

Bu çalışmada, ortaya konulan katılımcıların yardım miktarının yetersiz geldiği yönündeki düşüncenin benzer çalışmalarda ortaya konduğu görülmektedir. Özsoy’un (2019), çalışmasında katılımcıların çoğunlukla sosyal yardımların büyüklüğünün yoksulluktan kurtarmaya yeterli olmadığı ancak ülke kaynaklarındaki kısıt nedeniyle var olan durumun oluştuğu görüşünde oldukları görülmüştür (Özsoy, 2019, s. 382).

Yararlanıcıların Olumlu Bakış Açıları

Olumlu bakış açıları kategorisinde 7 kod belirtilmiştir. Bunlar; “ihtiyaçlara harcama” “yardımların katkısı olduğunu düşünme”, “sosyal yardım kuruluşlarından destek görebileceğini düşünme”, “yaşamda değişiklik hissetme”, “aşiretsel bağlılığın etkisinin olmaması, aşiretsel bağlılığın kolaylaştırıcı etkisi ve “politikaların bilinmesi”dir.

Araştırmanın alt problemlerinden biri yararlanıcıların aldıkları sosyal harcamaları ne yaptıkları sorusuydu. Bu amaçla herhangi bir aile bireyinin alınan sosyal yardımlara el koyup koymadığını anlamak için özellikle sosyal yardımlardan yararlanan kadın katılımcıların aldıkları sosyal yardımları ne yaptıkları, anlaşılılmaya çalışılmıştır. Katılımcılar bu soruya cevap olarak “ihtiyaçlara harcama” ile ilgili en yoğun olarak görüşlerini bildirmişlerdir. Konuyla ilgili K2, K8 ve K24 kodlu katılımcılar şunları dile getirmiştir:

“Ben harcamaları yapıyorum. Elektrik ve mutfak harcamalarını yapıyorum.” (K2)

“Yardımları kendi kontrol zamanlarımda harcıyorum. Diğer zamanlarda da kendi ihtiyaçlarıma harcıyorum.” (K8)

“Kendim, erzak ve çocukların giyimi gibi ihtiyaçların borçlarına veriyorum.” (K24)

Elde edilen bulgulardan özellikle kadınların alınan sosyal yardımların harcanması üzerinde tasarruf sahibi oldukları görülmektedir.

Katılımcılar ikinci sırada yararlandıkları yardımların, yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunların çözümüne önemli bir katkısı olduğunu düşünme ile ilgili (30 katılımcı) görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar içerisinde Cizre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfında aldıkları sosyal yardımların yanında aynı zamanda Cizre Sosyal Hizmet Merkezi tarafından verilen yardımlardan da yararlananların varlığının göz önünde bulundurulmasında yarar görülmektedir. Her iki kuruluşun yaptığı sosyal yardımlardan yararlananların hemen hepsinin aldıkları sosyal yardımların yaşadıkları sorunların çözümüne önemli bir katkısı olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır.

Katılımcılar ayrıca araştırmanın bir diğer alt problemi olan “sosyal yardım kuruluşlarından destek” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar yoğunluk açısından üçüncü sırada, ekonomik veya sosyal bir sorun ile karşı karşıya kaldıklarında sosyal yardım kuruluşlarından destek görebileceğini düşündüklerini belirtmiştir.

Katılımcılara araştırmanın bir diğer alt problemi olan aşiretsel bağlılıkların sosyal yardım talebini ne yönde etkilediği ile ilgili sorulmuştur. Bir aşirete mensup olan katılımcıların büyük çoğunluğu “aşirete olan bağlılıklarının sosyal yardım talebinde ve sosyal yardım almada etkisinin olmadığını” ifade etmiştir.

Katılımcılar ayrıca araştırmanın bir diğer alt problemi olan “yaşamda değişiklik hissetme” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık yarısı aldıkları yardımlar ile yaşamlarında değişiklik hissettiklerini ifade etmiştir.

Katılımcılar ayrıca “aşiretsel bağlılığın kolaylaştırıcı etkisi” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Çok az sayıdaki katılımcı “aşirete olan bağlılıklarının yardım alma” konusunda kolaylaştırıcı etkisi olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılar ayrıca “sosyal politikaların bilinmesi” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Sadece bir katılımcı yoksullukla mücadele bağlamında uygulanan sosyal politikaları bildiğinden bahsetmiştir.

Yararlanıcıların Sosyal Yardımların Geliştirilmesi Hakkındaki Öneriler

Sosyal yardımların geliştirilmesi hakkındaki öneriler kategorisinde 8 kod belirtilmiştir. Bunlar; “yardım miktarının artırılması”, “eğitim desteği”, “devletin doğru tespit yapması”, “devletin teşvik vermesi”, “iş imkânı sağlanması”, “gıda desteği yardımı”, “sigorta mağduriyetinin önlenmesi” ve “başvuru imkânlarının kolaylaştırılması”dır.

Katılımcılar “yardım miktarının artırılması” ile ilgili “en yoğun olarak” görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar “ayrıca eğitim desteği” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar sosyal yardım olarak eğitim desteği verilmesi konusunda öneri belirtmiştir. Konuyla ilgili K3, K7 ve K18 kodlu katılımcılar şunları dile getirmiştir:

“Her ay yardımın verilmesini isterim. Kızlarım çalışkan, onları okutmak istiyorum.” (K3)

“Geçimimi sağlamıyor bu yardımlar. Eğer miktar arttırılabilirse daha fazla katkı sunardı. Bir iş imkânı verilebilirse daha fazla katkı sunar. Eşime de iş imkânı verilseydi iyi olurdu.” (K7)

“Yardımların miktarı arttırılırsa daha iyi olur. Engelli aylığının dışında para ve gıda desteği olsaydı daha iyi olurdu. Çocuğum üniversitede okuyor. Babaları da terk etmiş.” (K18)

Katılımcılar “devletin doğru tespit yapması” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar “iş imkânı sağlanması” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar sosyal yardımın yanında “devletin iş imkânı sağlaması” konusunda öneri belirtmiştir.

Katılımcılar “devletin teşvik vermesi” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar sosyal yardımlarda “devletin teşvik vermesi” konusunda öneri belirtmiştir.

Katılımcılar “gıda desteği yardımı” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar sosyal yardımlarda “gıda desteği sağlanması” konusunda öneri belirtmiştir.

Katılımcılar ayrıca “başvuru imkânlarının kolaylaştırılması” ile ilgili de görüşlerini bildirmişlerdir. Katılımcılar sosyal yardımlara başvurma imkânlarının kolaylaştırılması veya her seferinde başvuruya gerek olmayacağı bir sistemi öneri olarak belirtmiştir. Katılımcının getirdiği bu önerinin Batı Avrupa ve İskandinav ülkelerinde yürütülen ve güvenceli asgari gelir desteği, asgari gelir güvencesi veya asgari tutunma geliri olarak adlandırılan uygulamalara tekabül ettiği anlaşılmaktadır (Alper, 2014). Asgari gelir desteği önerisinin Özsoy’un (2019), sosyal politika uygulamalarından yararlanıcı konumunda olmayan akademisyen, yönetici ve uygulayıcı gibi birçok kesimden katılımcı ile yaptığı çalışmada da dile getirildiği görülmektedir. Daha önce yapılmış olan çalışmalarda yararlanıcı konumunda olmayan katılımcılar tarafından dile getirilen bu konunun, bu çalışmada yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanan katılımcılar tarafından da dile getirilmesi bu konuda var olan bir gereksinimi ortaya koymaktadır.

Yararlanıcıların Sosyal Sermaye Durumlarına Göre Sosyal Yardımlar Hakkındaki Bakış Açıları

Katılımcılardan elde edilen bulgular incelendiğinde güçlü bir sosyal sermayeye sahip olanların sosyal yardımlar hakkındaki olumlu bir bakış açısına sahip olma düzeyinin, zayıf bir sosyal sermayeye sahip olanların sosyal yardımlar hakkındaki olumlu bir bakış açısına sahip olma düzeyinden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun, belki de zayıf sosyal sermaye düzeyine sahip olan katılımcıların sosyal

yardımlar hakkında daha olumlu düşünmesi gerektiği şeklindeki beklenti ile uyumadığı ifade edilebilir.

Tablo 1: Sosyal Sermaye Bileşenlerinin Sosyal Yardımlar Hakkındaki Bakış Açılarının Etkisi

Katılımcı adı	Güven duyma	Destek görme	Sosyal ağlara katılım	Sosyal yardımlar hakkındaki bakış açısı
K1	Kismen olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu
K2	Kismen olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K3	Olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K4	Kismen olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K5	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu
K6	Olumlu	Kismen olumlu	Olumlu	Olumsuz
K7	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K8	Olumlu	Kismen olumsuz	Olumsuz	Olumlu
K9	Olumlu	Olumlu	Olumlu	Olumlu
K10	Olumlu	Kismen olumlu	Olumlu	Olumlu
K11	Olumlu	Kismen olumlu	Olumlu	Olumlu
K12	Olumlu	Olumlu	Kismen olumlu	Kismen olumlu
K13	Kismen olumlu	Kismen olumlu	Olumsuz	Kismen olumlu

Katılımcı adı	Güven duyma	Destek görme	Sosyal ağlara katılım	Sosyal yardımlar hakkındaki bakış açısı
K14	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	Olumlu
K15	Olumlu	Olumlu	Olumlu	Olumlu
K16	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu
K17	Olumlu	Kısmen olumlu	Olumlu	Olumsuz
K18	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu
K19	Kısmen olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu
K20	Kısmen olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K21	Olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K22	Kısmen olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K23	Kısmen olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu
K24	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K25	Olumlu	Kısmen olumlu	Olumsuz	Olumlu
K26	Kısmen olumlu	Kısmen olumlu	Olumlu	Olumlu
K27	Kısmen olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumlu
K28	Kısmen olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumlu
K29	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz

Katılımcı adı	Güven duyma	Destek görme	Sosyal ağlara katılım	Sosyal yardımlar hakkındaki bakış açısı
K30	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K31	Olumlu	Olumsuz	Olumlu	Olumsuz
K32	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	Olumlu
K33	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu	Olumlu
K34	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	Olumlu
K35	Olumlu	Olumlu	Olumlu	Olumlu
K36	Olumlu	Kısmen olumlu	Olumlu	Olumlu
K37	Olumlu	Kısmen olumlu	Olumsuz	Kısmen olumlu
K38	Olumlu	Olumsuz	Olumsuz	Olumsuz
K39	Kısmen olumlu	Olumlu	Olumsuz	Olumlu
K40	Olumlu	Kısmen olumlu	Olumsuz	Olumlu
K41	Olumlu	Olumlu	Olumsuz	Olumlu

Katılımcıların Bakış Açılarına Göre En Çok Vurgulanan Kodlar

Katılımcı ifadelerinin yoğunluğa göre dağılımı Şekil 6 'da gösterilmektedir. Daha büyük puntolu olarak gösterilen kodlar daha yoğun olarak kullanılan ifadeleri gösterirken, daha küçük puntolu olan ifadeler, kodların daha az yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. Kod bulutuna göre en çok vurgulanan kodlar; “*Kimseden destek görmeme*,” ekonomik sorunların çözümünde “*yardımların katkısının az olduğunu düşünme*”, aldığı yardımları “*ihtiyaçlara harcama*”, sosyal yardım almada

yönelik bakış açılarının nasıl olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada, Cizre Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın yürüttüğü sosyal politika uygulamalarından yararlanan bireylerin sosyal politika uygulamaları hakkındaki bakış açıları ortaya konulurken aynı zamanda yararlanıcıların yaşadıkları yoksulluk düzeyi, bireylerin kendilerine yönelik sosyal politika uygulamalarına nasıl ulaştıklarını, bakış açılarının şekillenmesinde sahip oldukları sosyal sermaye düzeyinin etkilerinin neler olduğu, sahip olunan sosyal sermayenin sosyal yardım taleplerini nasıl etkilediği, yararlanıcıların sosyal politika uygulamalarından yararlandıktan sonra yaşamlarında nasıl bir değişim yaşadıklarını, yararlanıcıların yoksulluk ile baş edebilmek için ne tür stratejiler geliştirdiklerini ve yapılan sosyal yardımların yoksulluğun azaltılmasında ne kadar etkili olduğu yararlanıcıların deneyimlerinden yola çıkarak ortaya konulmuştur.

Araştırmanın alt problemlerinden biri yoksul bireylerin sahip oldukları sosyal sermaye düzeyinin, onların yoksulluğu hissetme düzeyini etkileyip etkilemediğidir. Literatürde sahip olunan sosyal sermaye düzeyinin direkt ya da dolaylı işlevlerinin oldukça vurgulandığı görülmektedir. Sosyal sermayenin en önemli kaynaklarından biri olan sosyal dayanışmanın, bireylerin psikolojik açıdan sağlıklı olmalarını sağladığı (Durkheim, 2013); iktisadi kalkınma için ekonomik faaliyetleri dolaylı olarak etkileyen sosyal faktörlerin de dikkate alınması gerektiği (Karagül ve Masca, 2005, s. 49); sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma için, sosyal sermayeye yatırım yapmanın, kalkınmanın Ortodoks sermaye araçlarına yatırım yapmak kadar gerekli ve önemli olduğu (Eşkinat, 2015, s. 87) vurgulanmıştır.

Bu çalışmanın bir bölümünde yoksul bireylerin yoksulluk ile baş etme mücadelesi verirken sahip oldukları sosyal sermaye düzeyinin “yoksulluğu hissetme düzeyi” üzerindeki etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Derinlemesine mülakat gerçekleştirilen yararlanıcılardan elde edilen verilerin gerçekleştirilen betimsel analizinde katılımcıların büyük çoğunluğunun aile üyeleri dışındaki akraba, komşu, arkadaşla-

rına güven duymadıkları ve onlardan destek görebileceklerini düşünmedikleri görülmüştür. Verilerin içerik analizinde de katılımcıların en yoğun aileye güven koduna yoğunlaştığı, aileden sonra komşuya güven duymanın ikinci sırada geldiği diğer unsurlara ise güvenlerinin gittikçe düştüğü görülmüştür.

Destek görme alt kodunda katılımcılar en yoğun olarak aile desteği koduna yoğunlaşarak, aile dışında en çok arkadaş çevresi ve komşusundan destek görececeklerini; akraba ve aşiretlerinden destek göremeyeceklerini düşündüğü görülmüştür. Araştırma süresince yapılan gözlemler ışığında sosyal sermaye bileşenlerinden olan destek görme konusunda komşu desteği sorusuna verilen cevaplarda genelde Cizre'ye göç etmeden önce birbirinin köylüsü ve akrabası olup aynı zamanda komşu olan katılımcılarda komşudan destek göreceğine olan inancın daha fazla olduğu ifade edilebilir. Sosyal sermaye düzeyi açısından dezavantajlı oldukları görülen katılımcıların verdikleri cevapların analizinde, katılımcıların yarısından fazlasının yoksulluğu üst düzeyde yaşadıklarını beyan ettikleri; diğer katılımcıların ise büyük çoğunluğunun yoksulluğu hissettiklerini beyan ettikleri anlaşılmıştır.

Bölgede yüzyıllardan beri özellikle kırsal kesimlerde etkili bir sosyal ağ ve destek unsuru olabilen aşiretin şehirlere gerçekleşen göç neticesinde, bölge insanı üzerinde etkinliğini anlamak, araştırma boyunca odaklanılan bir diğer konu olmuştur. Mülakata katılan katılımcılardan edinilen veriler ve araştırmacının gözlemleri ışığında, katılımcıların yarısına yakınının bir aşirete mensup olmadığını, yarısından biraz fazlasının bir aşirete mensup olduğunu beyan ettiği; ancak aşirete mensup olduğunu beyan edenlerin büyük çoğunluğunun aşirete olumsuz bir anlam yükleyip aşirete bağlılık hissetmediğini beyan ettiği görülmüştür. Aşiretlere yaklaşımın bu kadar olumsuz olmasının nedenlerine odaklanıldığında katılımcıların, yaşadıkları yoksulluk ve yoksulluk ile bağlantılı yaşadıkları sorunlara karşılık, aşiretlerinden şu ana kadar bir destek görmemelerini beyan ettikleri görülmüştür. Bourdieu'nun sermaye kuramı açısından yaklaşıldığında, aşiretlerin bünyesinde oluşturduğu ekonomik imkanları kullanarak bazı mensuplarına ekonomik sermayeye sahip olmayı ve bu ekonomik sermayeyi destekleyen bir sosyal sermayeye sahip olmayı sağladığı, geriye

kalan mensuplarını da ekonomik sermaye ve sosyal sermayeden mahrum bıraktığı ifade edilebilir. Bu anlamda aşiretin toplumda eşitsizlikler oluşturan ve sürekliliğiyle bu eşitsizlikleri yeniden üreten bir özne olarak kodlandığı görülmektedir (Bourdieu, 2010).

Çalışmada sosyal sermaye temasında odaklanılan bir diğer husus sahip olunan sosyal sermaye düzeyinin, yoksul bireylerin yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamaları hakkındaki bakış açılarının şekillenmesinde ne kadar etkili olduğudur. Sosyal sermaye düzeyi düşük olan katılımcıların dayanılacak bir sosyal destek olması münasebetiyle yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamaları hakkındaki bakış açılarının daha olumlu olması beklenebilir. Ancak tüm katılımcıların verdikleri cevaplara ilişkin verilerin içerik analizinde, sosyal sermaye düzeyi nispeten yüksek olan katılımcıların, ekonomik veya sosyal bir sorun yaşadıklarında devlet kuruluşlarından destek görmeye ve alınan sosyal yardımların yaşadıkları sorunların çözümünde önemli katkılarda bulunmaya ilişkin olumlu bakış açısına sahip olma yoğunluğunun sosyal sermaye düzeyi nispeten düşük olan katılımcılardan daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışmada odaklanılan bir diğer konu yoksul bireylerin, sosyal yardım kuruluşlarına başvurmadan önce sosyal çevreleri ile enformel bir şekilde geliştirdikleri veya yararlandıkları bir mekanizma veya yöntemin olup olmadığıdır. Çalışmada yoksullukla mücadele bağlamında yürütülen sosyal politika uygulamalarından yararlanan katılımcıların çoğunlukla akrabalarıyla veya sosyal çevreleri ile herhangi bir yardımlaşma mekanizması kuramadıklarını bildirdikleri görülmüştür. Sadece bir kişi geçmişte köyde gerçekleştirdikleri yardımlaşmayı şehirde de gerçekleştirmeye çalıştıklarını ama başarılı olamadıklarını dile getirmiştir. Katılımcılardan sadece iki kişi herhangi bir sosyal çevresi ile herhangi bir yardımlaşma mekanizmasını kuramadıklarını ama kendilerinin yoksullukla baş etmek için terzilik, oya gibi el işleme gibi işler yaptıklarını bildirmişlerdir. Çalışmaya katılan katılımcıların çoğunluğunun, literatürde “idare etme sanatı” olarak isimlendirilen yoksul bireylerin yoksullukla baş

etmek için geliştirdikleri mücadele çabalarına çok fazla girişmedikleri görülmektedir. Katılımcıların bu durumu, Batı’da literatürde “sınıfsız” olarak dile getirilen veya Işık ve Pınarcıoğlu’nun “dönüştürme kapasitesi”nden yoksun “kentiçi yoksullar” olarak nitelendirdiği kategoriye uygun düştüğü ve bu bireylerin sosyal yardım kuruluşlarının veya hayırseverlerin yapacağı yardımlarla geçimlerini sürdürme durumunda oldukları düşünülmektedir (Işık & Pınarcıoğlu, 2020).

Çalışmada yoğunlaşılan diğer konular, hayırseverlerin yaptığı yardımlara yoksul bireylerin ulaşma durumunu ortaya koyma ve yoksulluğun azaltılmasında hayırseverlerin yaptığı yardımların ne düzeyde etkili olduğudur. Çalışmaya katılan katılımcılardan elde edilen bulguların betimsel ve içerik analizinde, katılımcıların önemli bir çoğunluğunun hayırseverlerin yaptığı yardımlara ulaştıklarını beyan ettikleri ve hayırseverlerin en çok zekât adı ile yoksul bireylere yardım ettikleri; hayırseverlerin yaptığı diğer yardımların sadaka ve kurban eti şeklinde yapılan yardımlardan oluştuğu görülmüştür.

Hayırseverlerin yaptığı yardımlara ulaşan katılımcıların üçte birinden biraz fazlası yapılan yardımların belirli dönemlerde özellikle Ramazan ayında yoğunlaştığını yılın geriye kalan aylarında hayırseverlerin yardımlarının çok azaldığını belirtmektedir. Hayırsever yardımlarının sürekli olamayışı ve hayırseverlerin yaptığı yardımların miktar olarak az olması düşüncesinin etkisiyle katılımcıların yarısı hayırsever yardımlarının yoksulluğun azaltılmasında etkili olmadığını düşünmektedir.

Katılımcıların üçte birinden biraz fazlası hayırsever yardımlarına ulaşamadıklarını ve hayırseverlerin yardımları kendi yakın çevrelerine veya yardıma muhtaç olmayanlara yaptıklarını ifade etmektedirler. Araştırma boyunca yapılan gözlemlerden yola çıkarak, hayırsever yardımlarının kendi yakınlarına yapılıp; yardıma muhtaç olduğu halde bazı yoksul bireylerin yardıma ulaşamama durumunun önemli bir nedeninin, bölgede dini otoritelerce zengin kişilerin yapacakları yardımı öncelikle yoksul olan yakın çevresine yapmaları yönündeki telkinler olduğu düşünülmektedir. Bu telkinlerin etkisiyle bazı zengin hayırseverlerin yardıma muhtaç olmadığı halde zekât adı altında yaptıkları yardımları kendi yakınlarına verdikleri görülmektedir.

Bunun sonucu olarak araştırma boyunca görüşülen bazı katılımcılar, yakınları arasında zengin olmadığı için hayırseverlerin yaptığı yardımlara ulaşamadıklarını dile getirmiştir. Ayrıca yine çalışma boyunca yapılan gözlemlerden yola çıkarak sosyal yardım kuruluşlarından yararlanmada zorluk yaşayan yoksul bireylerin, hayırseverlerin yaptığı yardımların yoksulluğu azaltmada etkili olduğunu düşünme eğiliminin daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Hayırsever yardımları konusunda, yukarıdaki tespitler ışığında hayırsever yardımlarının yoksulların ihtiyaçlarının karşılanmasında bir miktar etkisinin olduğu görülse de bu yardımların hem miktar hem de süreklilik açısından yoksul bireylerin temel ihtiyaçlarının görülmesinde esas alınamayacağı ancak devletin hak temelli ve birey odaklı yapacağı yardımlara bir destek olabileceği görülmektedir.

Çalışmada, yoksul bireylerin sosyal yardımı devlet kuruluşları, sivil toplum örgütleri veya şahıslardan almaya yönelik bakış açıları ne yönde olacağı, anlaşılmaya çalışılan bir diğer alt problem olarak seçilmiştir. Bu konunun araştırma konusu yapılmak istenmesinin bir nedeni toplumda olduğu varsayılan sosyal bağların devletten yardım istemeye engel olup olmayacağının anlaşılma istenmesi; diğer bir nedeni ise çoğunlukla 90'lı yıllardan itibaren köy boşaltmaları sonucu Cizre'ye göç eden kişilerden oluşan katılımcıların, sosyal yardım almada devlet kuruluşlarına yönelik bir tepkisellik içinde olup olmadığını anlamaya çalışmaktır. Bu kapsamda katılımcılardan elde edilen bulguların analizinde, katılımcıların tamamına yakınının sosyal yardımı devlet kuruluşlarından almayı tercih ettiği görülmüştür. Katılımcılar devlet kuruluşlarını neden tercih ettiklerine ilişkin soruyu da devlet kuruluşlarının yapacağı yardımların sürekli olması ama şahıs veya sivil toplum örgütlerinin yapacağı yardımların sürekli olmaması olarak dile getirdikleri görülmüştür. Katılımcılar, şahıslar tarafından yapılacak olan yardımların minnet konusu olması, şahısların yaptıkları yardımları kendi yakınlarına daha çok vermesi ve sosyal ortamlarda sohbetlerde şahıslardan aldıkları yardımların dile getirilmesi gibi çekincelerini de dile getirmişlerdir.

Çalışmada, bireylerin yoksulluk ile karşı karşıya kaldıklarında bu sorunlarla mücadele eden kurum ve kuruluşlar ile nasıl ilişkiye geçtikleri ve araya herhangi birini koymadan ulaşım ulaşılamadıkları anlaşılmaya çalışılan bir diğer alt problem olmuştur. Araştırmaya katılan katılımcıların büyük bir çoğunluğu ihtiyaç duymaları halinde sosyal yardım kuruluşlarına, araya kimseyi koymadan bireysel bir şekilde gittiklerini, başvurularını yaptıklarını ve görevlilerin kendilerine yardımcı olduklarını beyan ettikleri görülmüştür. Bu sonuç, sosyal yardım kuruluşlarının kurumsallaşma ve nesnel değerlendirme yönünde önemli bir mesafe katettiğini göstermektedir.

Yoksul bireylerin, yoksulluk ve yoksulluk ile ilgili bir sorun ile karşı karşıya kaldıklarında devlet kuruluşlarından destek görme hakkındaki düşünceleri araştırmada anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan elde edilen bulguların analizinde katılımcıların yarısından biraz fazlasının devlet kuruluşlarından destek görebileceğini düşündüğü ortaya çıkmıştır. Katılımcıların yaklaşık diğer yarısı ise yaşadığı deneyimleri de dile getirerek zor bir duruma düştüğünde devlet kuruluşlarının destek sunmayacağını ya da çok cüzi düzeyde bir destek sunabileceğini düşündüğü görülmüştür. Katılımcılar var olan yardım sisteminin bu kadar yardım yapabileceğini düşünmektedir. Yoksul bireylerin yaklaşık yarısının devlet kuruluşlarından zor zamanlarında destek göremeyeceğini düşünmesi, sosyal bir devlet olma çabasında olan devletin üzerine eğilip düşünmesi, yoksul bireylerin bu şekilde düşünmelerine neden olan sorunların nerelerden kaynaklandığı konusunda araştırma yapması gereken bir durum olduğu düşünülmektedir.

Yoksul bireylerin, sosyal yardım kuruluşlarının yoksulluk ile mücadelede hangi sosyal politika uygulamalarını yürüttüğü hakkındaki farkındalık düzeyi bu çalışmanın odaklandığı bir diğer konu olmuştur. Araştırma verileri, sadece bir katılımcının yürütülen sosyal politika uygulamalarını bildiğini beyan ettiğini göstermektedir. Katılımcıların tamamına yakını ya sadece aldıkları yardımları bildiklerini bildirmiş ya da yürütülen sosyal politika uygulamaları hakkında bir bilgilerinin olmadığını

ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar, yoksul bireylerin yürütülen sosyal politika uygulamaları hakkında bir farkındalığa sahip olmadığını göstermekte ve sosyal yardım kuruluşlarının, toplumun genelini kapsayan yeterli düzeyde bilgilendirme programları hazırlama ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Çalışmada odaklanılan bir diğer konu yararlanıcıların aşirete bağlılıklarının, kendilerinin sosyal yardım taleplerine etkilerinin olup olmadığıdır. Yararlanıcıların aşirete bağlılıklarının kendilerini sosyal yardım talebinde bulunmaktan alıkoyup koymadığı veya aşiretsel bağlılıklarının sosyal yardım taleplerinde kolaylaştırıcı bir etkisinin olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada, aşirete mensup olduğunu beyan edenlerin büyük bir çoğunluğunun, aşiretsel bağlılıklarının kendilerini sosyal yardım talebinde bulunmaktan alıkoymadığını bildirdiği görülmüştür. Katılımcıların sadece üçü aşiretsel bağlılığın, sosyal yardım talebindeki kolaylaştırıcı etkisinin olduğunu beyan ettiği görülmüştür. Bu bulgular tarihsel olarak bölgede önemli sosyal yardımlaşma, sosyal dayanışma ve bir sosyal ağ olarak işlev gören aşiretlerin, bölgede yaşayan bireylerin düşünce, tutum ve davranış geliştirmelerindeki etkilerinin ciddi düzeyde azaldığını göstermektedir. Bu çalışma, zaman zaman medya veya sosyal medyada toplum üzerindeki etkileri çok abartılan aşiretlerin, bölgedeki özellikle dezavantajlı bireyler nezdinde, düşünce ve tutum belirlemedeki etkilerinin gün geçtikçe zayıfladığını ortaya koymuş ve hızlanan şehirleşme ile bölgedeki aşiretlerin, bireylerin düşünce ve tutumlarını belirlemedeki etkilerinin ne düzeyde olduğuna ilişkin başka çalışmaların da yapılması gerektiğini göstermektedir.

Çalışmada, bireylerin yoksullukla mücadelelerinde bir destek olması amacıyla kendilerine sunulan sosyal yardımların, onların yaşamlarında olumlu yönde bir değişikliği sağlayıp sağlamadığı yoğunlaşılan bir diğer konu olmuştur. Çalışmada katılımcıların yarısından biraz azı, sosyal yardımlardan yararlandıktan sonra yaşamında önemli bir değişiklik hissettiğini bildirmiştir. Ama katılımcıların büyük çoğunluğu aynı zamanda sosyal yardımların yoksullukla mücadelelerinde önemli bir katkı sunduğunu da dile getirmiştir. Bu alt problem ile ilgili ortaya çıkan sonuçlar,

katılımcıların sosyal yardımların kendilerini yoksulluktan kurtarmayarak yaşamlarında önemli bir değişiklik oluşturmadığını düşündüğü ama başka gelir kaynakları olmadığı için sosyal yardımlarla geçinebildikleri dolayısıyla kendilerine yapılan sosyal yardımların kendileri için önemli bir katkı olduğunu düşündükleri şeklinde anlaşılabilir. Öte yandan katılımcıların, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının yaptığı sosyal yardımların yanında Sosyal Hizmet Merkezi tarafından verilen Sosyo-ekonomik Destek gibi yardımlardan yararlanması halinde, sosyal yardımların yoksullukla mücadelelerine yaptığı katkılar hakkında daha olumlu bakış açılarına sahip oldukları görülmektedir. Çünkü Sosyal Hizmet Merkezi tarafından verilen sosyal yardımlar yaşamlarında değişiklik hissettirecek miktarlarda gerçekleşmektedir. Araştırmada yararlanıcıların aldıkları sosyal yardımları ne yaptıkları, kendilerinin harcaayıp harcaımadıkları da anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çoğunluğu kadın olan katılımcıların tamamına yakınının aldığı sosyal yardımları kendilerinin çocuklarının gıda, giyecek kırtasiye gibi ihtiyaçlarına harcadıkları ve eşleri veya bir başkasının kendilerine karışmadıklarını ifade ettikleri görülmüştür.

Çalışmada son olarak sosyal yardım kuruluşlarının yaptığı yardımların, sosyal ve ekonomik sorunların çözülmesine daha fazla katkı sunması için ne yapılması gerektiği hakkında katılımcıların bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Katılımcılar sosyal yardımların mevcut miktarlarının düşük olduğunu düşündükleri için çoğunlukla yapılan sosyal yardımların miktarlarının artırılması gerektiğini ve yoksulluk ile mücadelede çok az katkı sunduğunu düşünmektedirler.

Sosyal yardım kuruluşlarının yaptıkları sosyal desteklere ek olarak çocukların eğitimi için kurs veya dershaneye erişim gibi eğitim desteği uygulaması başlatılması katılımcılar tarafından dile getirilen bir diğer öneri olmaktadır.

Katılımcılar sosyal yardım kuruluşlarının yardıma muhtaç olanlar ile muhtaç olmayanları iyi tespit etmesi gerektiği düşüncesini dile getirmiştir. Sosyal yardımlardan yaralananların dile getirdiği sorunların daha etraflıca ele alınmasını sağlamak amacıyla sosyal yardım görevlileri ile yapılan mülakatlarda, sosyal yardım miktarı

ve muhtaç olanların tespiti konularında yaşanan teknik bazı sorunların da dile getirildiği görülmüştür. Sosyal yardım görevlileri, yardımlara başvuru sayısının fazla oluşu, sosyal çevrenin çoğu zaman başvuran vatandaş hakkında doğru bilgi paylaşmaması ve kayıt dışı ekonomi oranlarının yüksek oluşunun hem doğru tespit yapılmasını zorlaştırdığını hem de sosyal yardım miktarlarının düşük kalmasına yol açtığını dile getirmişlerdir.

Sosyal yardım kuruluşlarının gıda desteği vermesi, muhtaç durumda olanlara sosyal yardımın yanında iş imkanlarının oluşturulması, devletin köyüne dönmek isteyenlere teşvikler vermesi, engelli olup başka illerde tedavi olanlar için yol ve konaklama gibi imkanların oluşturulması, sosyal yardımlara başvuru imkanlarının kolaylaştırılması talebi ve sigortalı iken ölmüş eşinin ölüm aylığını aldığı için kendisine hem sosyal yardım verilmediği hem de İŞKUR üzerinden görev alınan işlerde iş verilmediği için yaşadığı mağduriyetinin giderilmesi talebini içeren öneriler dile getirilmiştir. Elbette yukarıda dile getirilen mağduriyetler ve katılımcı önerilerinin hepsinin sosyal yardım kuruluşlarının imkanları ile karşılanması mümkün görünmemektedir. Sosyal yardım alanında görülen bazı sorunlar sosyal yardım kuruluşlarının çabaları ile giderilebilecek iken bazı sorunların da sosyal yardım kuruluşları ile devletin diğer kuruluşlarının iş birliği ile çözülebileceği düşünülmektedir.

Çalışma süresince elde edilen bulgular doğrultusunda tespit edilen sorunların ortadan kaldırılması amacıyla aşağıda bazı çözüm önerileri sunulmuştur. Sosyal sermayenin yoksulluk ile mücadele ve toplumsal kalkınmadaki işlevleri literatürde yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu çalışmada da görüldüğü gibi, kırsal mekanlarda yaşayanlar arasındaki sosyal ilişkilerde etkisini hissettiren sosyal sermayenin, göç ile yaşanan aşırı şehirleşmenin etkisiyle ciddi bir aşınma ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Şehir yaşamında, yoksul bireylerin sosyal ağlara katılımını sağlayacak ve kendi imkanlarını dönüştürmeyi sağlayacak olan projeler geliştirilebilir.

Çalışmanın yapıldığı mahalleler, çoğunlukla 1990'lı yıllarda gerçekleşen köy boşaltmaları sonucu göç etmek zorunda kalan bireylerin yaşadığı mahallelerdir.

Söylemlerinde yoğun olarak yaşadıkları mağduriyetler gözlemlenen bu vatandaşların yine de sosyal yardım taleplerini şahıs veya sivil toplum örgütlerinden çok devlet kuruluşlarına yapmayı tercih ettikleri görülmüştür. Sadece sosyal yardım kuruluşları değil devletin diğer kuruluşlarının da desteğiyle hem göçün hem yoksulluğun getirdiği zorluklar ile baş etmeye çalışan bu yoksul vatandaşların mağduriyetlerini gidermeye dönük projeler geliştirilip bu vatandaşların devlet ile daha fazla bütünleşmesi sağlanmalıdır.

Çalışmada, yararlanıcıların büyük bir çoğunluğu zor bir duruma düştüğünde devlet kuruluşlarından ya destek göremeyeceğini ya da destek görse de bu desteğin çok cüzi miktarlarda olabileceğini düşündüğü ortaya çıkmıştır. Devlet kuruluşlarının, yoksul vatandaşlarda var olan bu algıyı kırmaya dönük yapısal değişiklikler, projeler ve uygulamalar üzerinde çalışmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Sosyal yardım kuruluşlarının yürüttüğü sosyal politika uygulamalarının içerikleri hakkında yararlanıcıların büyük bir çoğunluğunun hiçbir bilgiye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Vatandaşların sosyal yardım kuruluşları tarafından yürütülen sosyal politika uygulamaları hakkında farkındalık kazanmasını temin edecek, yılın belirli zamanlarında halk toplantıları, seminer, afiş gibi uygulamaları içeren geniş tanıtım organizasyonları düzenlenebilir.

Engelli aylığı alıp, başka şehirlerde tedavilerini sürdürmek zorunda olan yararlanıcılara yol masrafı, iâşe ve diğer harcamalarını gidermeye yönelik düzenli sosyal destekler sunulmalıdır.

Eşleri sigortalı iken vefat etmiş olan bireylerin, hayatta kalan eşlerine bağlanan ve hanelerinin asgari harcamalarını karşılamaktan oldukça uzak olan ölüm aylıklarından dolayı hayatta kalan eşlerine sosyal yardım kuruluşları tarafından sigortalı oldukları gerekçesiyle aynı ve nakdi sosyal yardımlar verilememektedir. Ayrıca bu kişiler İŞKUR kapsamında çalışmak için başvurdukları halde sigortalı oldukları gerekçesiyle iş verilememektedir. Bu sorunları çözmek amacıyla mevzuatta değişiklikler yapılabilir.

Çalışma boyunca hem sahada yapılan gözlemler hem de sosyal yardım görevlilerinin değerlendirmelerinde yardıma muhtaç olduğu halde sosyal yardım kuruluşlarına başvurmaktan utanan vatandaşların olduğu anlaşılmaktadır. Sadece bu durumda olan vatandaşları tespit etmek amacıyla özel bir mekanizma kurulabilir.

Bu çalışma yürütülürken denk gelinen ve muhtemelen aynı durumda başka vatandaşların da olduğu düşünülen bekar, çocuksuz ve yalnız başına yaşayan kadınların sosyal yardım kuruluşlarının yaptığı sürekli sosyal desteklerden yararlanmasını engelleyen mevzuat boşluklarının ortadan kaldırılarak sosyal yardımların evrensel, hak temelli ve birey odaklı bir hale dönüştürülmesi sağlanmalıdır.

Yoksul vatandaşların yaşadıkları sosyal dışlanmıslıktan kurtarılması ve asgari ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla özellikle Avrupa ülkelerinde asgari gelir desteği, asgari gelir güvencesi veya asgari tutunma geliri gibi isimlendirmeler ile hayata geçirilen; kişinin bütün gelir kaynaklarının hesaplanması ve toplam gelirinin asgari tutunma gelirinin altında kalması halinde karşılıksız olarak sunulan düzenli aylık uygulaması hayata geçirilebilir. Böylece Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarında hem görevli hem de yoksul vatandaşların ciddi memnuniyetsizliklerine yol açan aşırı iş yükü ve mağduriyetler önenebilir.

Köylerine dönmek isteyen yoksul vatandaşlar için devletin ilgili bütün kuruluşlarından oluşturulacak heyetlerin yapacağı çalışmalar doğrultusunda köye dönüş teşvikleri sunulabilir. Böylece şehirde yardımlara bağımlı bir şekilde yaşamlarını sürdüren yoksul vatandaşların bir kısmı tarım ve hayvancılık sektöründe aktif işgücü haline getirilebilir.

Sosyal yardım kuruluşlarından yararlandığı halde yaşamında, önemli bir değişiklik hissedemeyen yoksul vatandaşların yaşamına gerçekten dokunan yardım miktarları geliştirilmelidir. Nitekim bu çalışmada sadece Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının yaptığı sosyal yardımlardan yararlanan katılımcıların yaşamlarında çoğunlukla önemli bir değişiklik hissetmedikleri; buna karşın hem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının hem de Sosyal Hizmet Merkezinin yaptığı sosyal

yardımlardan yararlanan katılımcıların yaşamlarında önemli bir değişiklik hissettikleri ortaya çıkmıştır. Devletin diğer kuruluşlarının desteği ve iş birliği ile öncelikle kayıt dışı ekonominin mümkün olan en az düzeye indirilmesi sağlanarak, sosyal yardım kuruluşlarına çok fazla başvuru ve çok sayıda yararlanıcı döngüsünün kırılması ve sosyal yardım almayı gerçekten hak eden kişilerin tespiti sağlanmalıdır. Böylece şu anda olduğundan daha az sayılara düşecek olan ve gerçekten mağdur olanlara yönelik, yaşamlarında değişiklikler hissetmelerini sağlayacak sosyal yardım miktarları tespit edilebilir. Bu tespit edilen kişilerden çalışma yaşında olan ve çalışabilir olanlara İŞKUR aracılığıyla çalışma teklifleri yapılarak, kişilerin yardım bağımlısı olmaktan korunması yoluna gidilmelidir.

Bu alanda çalışma yapıldıkça aslında taraflarca bilinen ve çaresiz bir şekilde tespiti ve çözümü beklenen birçok sorun tespit edilebilmektedir. Araştırmacıların bu alanda daha fazla çalışma yapmasının ve bu sorunları çözmeye yetkisine sahip olanların, bu alanda yapılacak olan araştırma sonuçlarına odaklanmalarının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alper, Y. (2014). Sosyal Dışlanma-Ayrımcılık. A. İ. Oral ve Y. Şişman içinde, *Sosyal Politika* (s. 150-172). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Altan, Ö. Z. (2007). *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arabacı, R. Y. (2019). Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk. A. Tokol ve A. Yusuf içinde, *Sosyal Politika* (s. 175-201). Bursa: Dora Basın Yayın Dağıtım.
- Aydın, M., ve Türgay, T. (2011). Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 249-274.
- Bardhan, P. (1996). Efficiency, Equity and Poverty Alleviation: Policy Issues in Less Developed Countries. *The Economic Journal*, 1344-1356.
- Bedir, E. (2016). Sosyal Politikaya İlişkin Genel Bilgiler ve Sosyal Politika Araçları. A. İ. Oral ve Ş. Yener içinde, *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye Biçimleri. M. M. Şahin, ve A. Z. Ünal içinde, *Sosyal Sermaye; Kuram Uygulama Eleştiri* (s. 47). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Cardoso, E., ve Helwege, A. (1992). *Below The Line: Poverty in Latin America*. 19-37: World Development.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri; Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- DPT. (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013. Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Drakakis-Smith, D. (1996). Third World Cities: Sustainable Urban Development II- Population, Labour and Poverty. *Urban Studies*, 673-701.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Ekinci, A. (2010). *Okullarda Sosyal Sermaye*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Eşkinat, R. (2015). Sosyal Sermayenin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-90.
- Işık, O., ve Pınarcıoğlu, M. (2020). *Nöbetleşe Yoksulluk; Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karagül, M., ve Masca, M. (2005). Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37-52.
- Koray, M. (2011). *Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koray, M. (2018). *Sosyal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Metin, B. (2016). Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele. İ. A. Oral ve Y. Şişman içinde, *Sosyal Politika* (s. 90-121). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Negiz, N. (2011). *Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri Açısından Isparta Belediyesi: Farkındalık, Yararlanma ve Değerlendirme Açısından Bir Araştırma*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.
- Özsoy, D. (2019). *Türkiye'de Yoksullukla İlgili Sosyal Politikalar: Bir Değerlendirme Çalışması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Rao, C. H. (1992). Integrating Poverty Alleviation Programmes with Development Strategies: Indian Experience. *Economic and Political Weekly*, , 2603-2607.
- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı. (2021). Şırnak ili ve Cizre, Silopi, İdil ilçelerinde sosyal yardım alan vataşdaş veri sayıları. SYDV.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Timmer, C. P. (1994). Popülasyon, Yoksulluk ve Politikalar. *American Economic Association*, 261-265.
- TÜİK. (2022, Mart 25). TRC3 bölgesinde genel işsizlik oranları. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022, Temmuz 7). www.aile.gov.tr: <https://www.aile.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022, Mart 19). www.aile.gov.tr: <https://www.aile.gov.tr/sendikalar/isci-isveren/> adresinden alındı
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

In the 21st century we live in, societies are positioned at a point higher or lower than other societies by using some criteria in terms of development based on a number of criteria such as education, health, transportation, access to technology, and services for the disadvantaged segments of the society. Today, it is seen that the most developed countries in the world have also developed and implemented a wide variety of social policies for the disadvantaged groups in their societies, especially the poor. However, it is seen that these social policies developed for the disadvantaged segments of the society did not develop all at once, but have a development line dating back centuries. It is seen that the efforts of the states to improve the living conditions of the poor, unemployed and people in need of care have only been witnessed with the development of the modern state. Before this study was conducted, the data obtained in the examinations carried out to determine the poverty level in Sırnak province showed that the poverty level in the province was dire and that approximately 40 % of the population in the province continued their lives with cash aid (TÜİK, 2021). In this study, the perspectives of the beneficiaries who benefited from these practices were tried to be revealed by using the “Case Study” method to reveal how effective the social policy practices carried out by social aid organizations in the Cizre district centre, which has received intense immigration since the 1990s, in the fight poverty.

This study reveals how the beneficiaries view the social policy practices offered to them and the organizations that offer them social policy practices, based on the experiences of the participants selected from the individuals who applied to the Social Assistance and Solidarity Foundation in Cizre district, which has been subjected to a great migration since the 1990s. In the study, the perspectives of the individuals benefiting from the social policy practices of Cizre Social Assistance and Solidarity Foundation about the social policy practices are revealed. Based on the experiences of the beneficiaries, how the social capital affects the social assistance demands, how the beneficiaries experience a change in their lives after benefiting from the social policy practices, what kind of strategies the beneficiaries develop to cope with poverty, and how effective the social assistances are in reducing poverty.

One of the sub-problems of the research is whether the level of social capital of poor individuals affects their level of feeling poverty. In the literature, it is seen that the direct or indirect functions of the level of social capital are highly emphasized. Social solidarity, which is one of the most important sources of social capital, ensures that individuals are psychologically healthy (Durkheim, 2013); it is necessary to take into account the social factors that indirectly affect the economic activities for economic development (Karagül and Masca,

2005, p. 49); It was emphasized that for sustainable and inclusive development, investing in social capital is as necessary and important as investing in orthodox capital instruments for development (Eşkinat, 2015, p. 87).

In the sub-code of receiving support, the participants mostly concentrated on the code of family support, and they would receive support from their friends and neighbours the most, apart from the family; "It was observed that they thought that they would not be able to receive support from their relatives and tribes". In light of the observations made during the research, it can be stated that in the answers given to the question of neighbour support in terms of receiving support, which is one of the components of social capital, the belief that they would receive support from their neighbours is higher in the participants who were villagers and relatives of each other before migrating to Cizre and were neighbours at the same time. In the analysis of the answers given by the participants, who were found to be disadvantaged in terms of social capital level, more than half of the participants stated that they experienced poverty at a high level; it was understood that most of the other participants declared that they felt poverty.

Understanding the influence of the tribe on the people of the region because of the migration to the cities, which has been an effective social network and support element in the region for centuries, especially in the rural areas, was another focus throughout the research. In the light of the data obtained from the participants participating in the interview and the observations of the researcher, nearly half of the participants stated that they were not from a tribe, and a little more than half of them declared that they belonged to a tribe; However, it was observed that the majority of those who declared that they belonged to the tribe stated that they did not feel any loyalty to the tribe by ascribing a negative meaning to the tribe. When approached from the perspective of Bourdieu's theory of capital, it can be stated that using the economic opportunities created by the tribes enables some of its members to have economic capital and to have a social capital that supports this economic capital, while depriving the remaining members of economic capital and social capital. In this sense, it is seen that the tribe is encoded as a subject that creates inequalities in society and reproduces these inequalities with its continuity (Bourdieu, 2010).

Another issue that focuses on the theme of social capital in the study is how effective the level of social capital is in shaping the perspectives of poor individuals on social policy practices carried out in the context of combating poverty. In the content analysis of the data on the answers given by the participants, it was observed that the participants with a relatively high level of social capital had a higher intensity of having a positive outlook on receiving support from government organizations when they experienced an economic or social problem and making significant contributions to solving the problems they experienced from the social benefits received than the participants with a relatively low level of social capital.

In the analysis of the findings obtained from the participants who participated in the study, a significant majority of the participants declared that they had reached the aid provided by the benefactors and that the benefactors helped the poor individuals mostly with the name of zakat; "It was seen that other aids made by philanthropists consist of aid made in the form of charity and sacrificial meat". Slightly more than one-third of the participants who received aid from philanthropists state that the aid intensified in certain periods, especially during Ramadan, and that the aid of philanthropists decreased very much in the remaining months of the year. Half of the participants think that charitable aid is not effective in reducing poverty due to the thought that charitable aid is not continuous and the amount of aid provided by philanthropists is low.

In the study, another sub-problem was tried to decipher how individuals encounter institutions and organizations that struggle with these problems when faced with poverty and whether they can reach out without putting anyone together was another sub-problem that was tried to be understood. It was observed that most of the participants participating in the study declared that they individually went to social aid organizations without putting anyone in between if they needed, made their applications and the staff helped them. This result shows that social aid organizations have moved a significant distance in the direction of institutionalization and objective evaluation. Another issue focused on in the study is whether the beneficiaries' tribal affiliation has an impact on their social assistance demands. In the research, it was observed that the majority of those who declared that they belonged to the tribe reported that their tribal affiliation did not prevent them from seeking social assistance. Only three of the participants declared that tribal affiliation had a facilitating effect on the request for social assistance.

In the study, it was another topic that focused on whether the social assistance offered to individuals to support them in their struggle with poverty provided a positive change in their lives. Just under half of the participants reported feeling a significant change in their lives after receiving benefits. However, most of the participants also stated that social assistance makes an important contribution to their fight against poverty. The results of this sub-problem can be understood as the participants think that social assistance does not make a significant difference in their lives by not raising them from poverty, but they can live on social assistance because they do not have other income sources, therefore they think that the social assistance provided to them is an important contribution to them.

Finally, in the study, the perspectives of the participants were to be revealed about what should be done to contribute more to the solution of social and economic problems. Since the participants think that the current amount of social assistance is low, they mostly think that the amount of social assistance provided should be increased and it contributes little to the fight against poverty. Suggestions were made, including the demand for the relief of the grievance he experienced. "He was not given social assistance because he received his pension, and he was not given a job in the jobs he was assigned through İŞKUR".

To eliminate the problems identified in line with the findings obtained during the study, some solution suggestions are presented below.

The functions of social capital in the fight against poverty and social development are discussed extensively in the literature. As seen in this study, it is seen that the social capital, which makes its impact on the social relations between the people living in rural areas, is faced with serious erosion with the effect of excessive urbanization experienced by migration. In city life, projects can be developed that will enable poor individuals to participate in social networks and transform their own opportunities.

With the support of not only social aid organizations, but also other state organizations, projects should be developed to address the grievances of poor citizens who are trying to cope with the challenges posed by both migration and poverty, and to ensure that these citizens become more integrated with the state.

In the study, it was revealed that most beneficiaries think that when they are in a difficult situation, they would either not receive support from government organizations, or that this support may be in very small amounts, even if they receive support. It is thought that it would be useful for government organizations to work on structural changes, projects and applications aimed at breaking this perception that exists among poor citizens.

Large promotional organizations can be organized at certain times of the year, including public meetings, seminars, and posters. which will ensure that citizens gain awareness about social policy practices carried out by social welfare organizations.

For poor citizens who want to return to their villages, incentives may be offered to return to the village in line with the work to be done by delegations to be formed from all relevant organizations of the state. Thus, some of the poor citizens who live their lives dependent on aid in the city can be turned into an active workforce in the agriculture and animal husbandry sector.

As the work is carried out in this area, many problems that are known by the parties and are expected to be identified and solved desperately can be identified. It is thought that it would be useful for researchers to do more research in this area and for those who have the authority to solve these problems to focus on the research results that will be conducted in this area.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1504-1533

Geliş Tarihi:17.08.2023 Kabul Tarihi: 12.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1344122>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

ORTAOKUL DÜZEYİNDEKİ ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN TARİHSEL BİLGİYE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ İLE TARİHSEL EMPATİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ümmü Gülsüm DEDEŞAH*

Besime Arzu GÜNGÖR AKINCI*

Öz

Araştırmanın amacı, ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşlerini ve tarihsel empati düzeylerini ortaya koyarak, çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşlerinin ve tarihsel empati düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlere göre karşılaştırıldığı bölümde nicel bir çalışma olarak yapılan betimsel araştırma kapsamında bulunan genel tarama modeli kullanılmıştır. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve tarihsel empati düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği bölümde ise korelasyonel (ilişkisel) tarama modeline yer verilmiştir. Çalışma kapsamında Özbaş Çulha (2010) tarafından geliştirilen “İlköğretim Öğrencilerinin Tarihsel Bilgiye İlişkin Görüşlerini Belirleme Ölçeği” ile Çalışkan ve Demir (2019) tarafından geliştirilen “Tarihsel Empati Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Bilim ve Sanat Merkezlerinde öğrenim gören 426 üstün yetenekli öğrenci katılmıştır. Veri analizi SPSS 28.0 istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin analizi sonucunda, öğrencilerin tarihsel bilgi boyutuna ilişkin görüşlerinin kesinlik ve aktarım alt boyutları ile tarihsel empati düzeyi 8. sınıfta daha yüksek bulunmuştur. Kaynak, gelişim ve temel alt boyutları ise 7. sınıfta daha yüksek bulunmuştur. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri Belirleme Ölçeği toplamı ve alt boyutları ile Tarihsel Empati Ölçeği arasındaki ilişkide, Tarihsel Empati Ölçeği ile Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri Belirleme Ölçeği arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır. Tarihsel Empati Ölçeği ve Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri Belirleme Ölçeği alt boyutları arasın-

* Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Programı, gulsumdedesah@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5042-7780>

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Programı, besimearzu@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6641-5351>

daki ilişkide, Tarihsel Empati Ölçeği ile kesinlik, kaynak, gelişim, dayanak alt boyutu arasında düşük seviyede negatif ve Tarihsel Empati Ölçeği ile aktarım alt boyutu arasında düşük seviyede pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Üstün yetenekli öğrenci, tarihsel bilgi, tarihsel empati, tarihsel düşünme becerileri.

Examining The Relationship Between Middle School Gifted Students' Views On Historical Knowledge And Their Historical Empathy

Abstract

This study aimed to analyze the historical and historical experiences of gifted students at the secondary school level. By revealing their views on knowledge and their level of historical empathy, various in terms of variables. In the section where the views of gifted students at the secondary school level towards historical knowledge and historical empathy levels were compared according to socio-demographic variables, the general survey model within the scope of descriptive research conducted as a quantitative study was used. Gifted and talented at the secondary school level between students' views on historical knowledge and historical empathy levels in the section where the relationship is examined, the correlational screening model is used. Within the scope of the study, the "Scale for Determining Primary School Students' Opinions on Historical Knowledge" developed by Özbaş Çulha (2010) and the "Historical Empathy Scale" developed by Çalışkan and Demir (2019). The research was carried out in seven geographical regions of Turkey in the 2021-2022 academic year. 426 gifted students participated in the study according to education in Science and Art Centers. Data analysis was done using the SPSS 28.0 statistical program. The analysis of the data, the precision and transfer sub-dimensions of the students' opinions on historical knowledge size and historical empathy level were found to be higher in the 8th grade. Source, development, and foundation sub-dimensions were found to be higher in the 7th grade. In the relationship between the total and sub-dimensions of the Scale for Identifying Opinions Towards Historical Knowledge and the Historical Empathy Scale of gifted students at the secondary school level, there is a slight negative statistically insignificant relationship between the Historical Empathy Scale and the Scale for Identifying Opinions Towards Historical Knowledge.

Keywords: Gifted student, historical knowledge, historical empathy, historical thinking skills.

Giriş

Her çocuk kendine özgü özellikler ve yeteneklerle doğar ve çocuklardaki bu yeteneklerin keşfedilmesi büyük önem taşır. Üstün yetenekli bireyler yaşıtlarına göre daha hızlı öğrenen, ilgi duydukları alanlarda özgürce hareket etmeyi seven, yaratıcılık, liderlik, soyut düşünme ve akademik çalışma düzeyi yüksek olan bireyler olarak

tanımlanmaktadır (ÖEHY, 2018). Üstün yetenekli bireyler aynı zamanda, toplumu ileriye götürebilecek bireyler olarak da görülmektedir (Emir ve Yaman, 2017). Diğer taraftan üstün yetenekli bireyler ihtiyaç duydukları eğitimi alamadıklarında, bu durumdan psikolojik olarak olumsuz etkilenme ya da kapasitelerinin körelmesi gibi sorunlar yaşayabilmektedirler (Atalay, 2014a). Bu kapsamda üstün yetenekli bireylerin aileleri ve öğretmenleri tarafından fark edilmeleri ve iyi bir eğitim almalarının sağlanması oldukça önemlidir. Günümüzde Türkiye’de, üstün yetenekli bireylerin eğitimini üstlenen kurum Bilim ve Sanat Merkezleri’dir (BİLSEM). Üstün yetenekli öğrenciler BİLSEM Yönetmeliği kapsamında eğitim almaktadırlar (ÖEHY, 2018).

Sosyal bilgiler, tüm açılardan değişerek gelişen ülke ve dünya şartlarında, bilgiyi temel alan kararlar alarak sorunları çözen etkin birey ve etkin vatandaş yetiştirme maksadı ile sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi, beceri ile tekniği birleştirdikten sonra kaynaştırıp kullanan öğretim programları şeklinde ortaya konulmuştur (Öztürk, 2006). Sosyal bilgiler, sosyal ve beşeri bilimlerden yararlanarak etkili vatandaş yetiştirmeyi esas alan bir çalışma alanı olarak öğrencileri toplumsal hayata hazırlayan etkin ve demokratik vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde sosyal bilgiler ve tarih dersi kapsamında yer alan tarih konularının öğretiminde, tarihsel düşünme becerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Tarihsel anlamaya geliştirmek üzere anlam kazanan tarihsel düşünme becerisi, günümüzde tarih öğretiminin öğrencilere kazandırması gereken temel bir beceri olarak önem kazanmaktadır (Işık, 2008). Yapıcı (2006), güncel olarak öğretim sürecinde temel alınan yapılandırmacı yaklaşımın, öğrencilerin birincil veya ikincil kaynaklarla çalışmasını, elde edilen kanıtı sorgulamasını ve tarihsel bir problemi çözmesini esas alarak öğrencilerin tarihçi gibi düşünmesini ve çalışmasını gerektirecek becerileri ön plana çıkardığını belirtmektedir. Tarih öğrenmek, bireyin insanlık tarihi içinde kendi köklerini aramasına ve geçmiş ile gelecek arasında bir devamlılık göstermesine yardımcı olmaktadır (Paykoç, 1991). Collingwood (1990) tarihsel bilgiyi, zihnin geçmişte neler yaptığının bilgisi ve geçmiş kazanımların günümüzde de devam ettirilmesi olarak tanımlar. Tarihsel düşünme faaliyetiyle öğrenciler, tarihsel

olayları geçmişte yaşayanların gözünden inceleyerek onların duygu ve düşüncelerini anlamaya çalıştıkları için farklı bakış açıları kazanabilmektedir (Dilek, 2009). Öte yandan Özalp (2000), tarih eğitiminin bir amacının da öğrencilere eleştirel ve analitik düşünce ile tarihsel sorgulama kapasiteleri kazandırmak olduğunu belirtmektedir. Özellikle tarih konularının öğretiminde ezberci anlayış, yerini tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik bir anlayışa bırakmaktadır.

Sosyal bilgiler, öğrencinin insan-toplum ilişkileri ile ilgili deneyimlerini ilerletmesini sağlayan, bireyin farkındalığını artırarak kendini ve çevresini keşfetmesine ortam hazırlayan bir ders olarak nitelendirilmektedir (Kabapınar, 2012). Coltham ve Fines (1971, Akt. Erdoğan, 2007) tarih öğretiminin eğitsel amaçlarını; sözcük edinme, referans becerileri kazanma, hafızaya yerleştirme, kavrama, çeviri yapma, analiz yapma, öteleme yapma, sentezleme, yargı ve değerlendirme ile iletişim becerilerini geliştirmek olarak ifade etmektedir. Tarihsel düşünme becerisi günümüzde tarih öğretiminin öğrenciye kazandırması gereken öncelikli beceriler arasında yer almaktadır (Işık, 2008). Foster (1999), tarihi karakterlerin davranışlarının nedenlerini tespit etmeye yönelik çalışmasında öğrencilerin tarihsel bağlam içinde tarihi karakterlerle empati kurarak, o karakterlerin davranışlarını yorumlayabildiklerini tespit etmiştir. Bu bağlamda tarihsel süreci anlayarak ve tarihsel empati kurarak geçmişte yaşanan olayları daha iyi öğrenmenin mümkün olabileceğinden söz edebiliriz. Berberoğlu (2015) da, öğrencilerin eleştirel ve tarihsel düşünme gibi becerilerinin geliştirilmesinde tarihsel empati becerisinin büyük katkısı olduğunu belirtmektedir. Tarihsel empati, tarih programının ana yapı taşlarından biri olmanın yanı sıra, diğer tarihsel becerilerle de iç içe olan bir süreçtir. Tarihsel empati hem kendi başına öğretilen hem de diğer tarihî beceriler öğretilirken onlarla birlikte ele alınabilecek bir beceri olarak görülmektedir (Portal, 1986). Sosyal bilgiler dersi kapsamında tarihsel empatiden yararlanılması, geçmiş zamanda yaşayan bireylerin düşünce, inanç, duygu ve hayat görüşlerinin anlaşılmasına, geçmişin günümüzle ve yaşamıyla olan alakalarının görülmesine yardımcı olmaktadır (Yılmaz, 2011). Bu bağ-

lamda öğrencilerin çevreleriyle iletişim kurmaları ve tarihsel olayları anlamlandır-
malarında empati kurma becerisine yer verilmesinin katkısı ve öneminden söz ede-
biliriz.

Sosyal bilgiler dersi kapsamında tarih konularının öğretiminde tarihçi gibi düşünemeyi ve tarihsel anlamayı gerçekleştirmek esastır. Öğrenciler, sosyal bilimlerin yapısı ile bilgi toplama ve yorumlama süreçlerini öğrenerek sosyal bilimci-
ler tarafından tanımlanan önemli bulguları, bakış açılarını ve sorunları tespit edebil-
mektedir. Sosyal bilgiler sınıflarında karma gruplarla yapılan tarihsel empatiye yö-
nelik araştırma sonuçlarında öğrencilerin tarihsel bilgi boyutunu kavramadan, tarih-
sel karakterlerden perspektif alma ya da duyuşsal bağlamı tarihsel bağlamla ilişki-
lendirmede sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir (Endacott ve Brooks, 2013; Şahin
ve Aktın, 2021; Aktın, 2021). Bu çalışmalarda tarihsel kanıtlar üzerinde çalışan öğ-
rencilerin, güçlü tarihsel bağlam bilgisine sahip olmaları durumunda başarılı tarihsel
empati yapabildikleri bildirilmiştir (Şahin ve Aktın, 2022). Bu araştırma sonuçları
tarihsel bağlam bilgisinin tarihsel empati de önemli olduğuna işaret etmekle birlikte
güçlü bağlam bilgisini kavrayan başarılı üstün yetenekli öğrencilere de işaret etme-
tedir. Bu kapsamda etkin bir tarih eğitiminin üstün yetenekli öğrencilerde gerçekleştire-
tirilebilmesi için öncelikle öğrencilerin, tarih eğitimi ile ilgili hazır bulunuşluklarının
ve tarih algılarının tespit edilmesi, tarihsel bilgiye yönelik görüşlerinin bilinmesi
önem taşımaktadır. Üstün yetenekli öğrencilerin, tarihsel anlama ve yorumlama be-
cerilerini ortaya koyacak çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Delisle (1991,
Akt. Atalay, 2014b) “Sosyal Bilgilerin sınırsız çeşitliliğe izin vermesi nedeniyle üs-
tün zekâlı ve yetenekli bireylerin eğitimi için mükemmel bir araç olduğunu” belirtir.
Nitekim sosyal bilgiler ders programı için, birçok dünya ülkesinde, üstün yetenekli
bireylerin ilgisini çekebilecek, ileri düzeyde karmaşık ve kapasitelerine uygun ola-
bilecek seçenekler önerilmiş ve programlar geliştirilmiştir (Popham, 1971). Bu dü-
zenlemelerle özellikle farklı karakteristik özellikleri dolayısıyla akademik ortam-
larda sıkıntılar yaşayan üstün yetenekli bireyler için alınabilecek eğitsel önlemler,

üstün yetenekli bireylerin topluma kazandırılması adına çok önemli olacaktır (Atalay, 2014a). Öğrencilerin tarihsel olarak düşünmeleri, geçmişte yaşanan tarihi olayları analiz etmeleri ve sorgulamaları tarihsel dönemleri empati kurarak daha iyi anlamalarını ve bir vatandaş olarak toplumsal kimliklerini güçlendirmelerini sağlayabilir.

Alan yazın incelendiğinde Uzun (2006), üstün veya üstün yetenekli olarak adlandırılan öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarıyla akademik başarıları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında öğrencilerin sosyal bilgiler dersine yönelik tutumlarıyla akademik başarı, sınıf düzeyi, yaş ve Bilim ve Sanat Merkezleri'ne kabulleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmiştir. Bu yönüyle üstün yetenekli öğrencilere özgü yapılacak çalışmalar, üstün yetenekli öğrencilerin eğitimine önemli bir katkı sağlayabilir. Bu çalışmanın amacı, toplumun geleceği için büyük önem taşıyan üstün yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersi ve tarih öğretimi için gerekli olan tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve tarihsel empati düzeylerinin tespit edilmesidir.

Bu kapsamda çalışma, ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve tarihsel empati düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın problemini "Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve tarihsel empati düzeyleri arasında ilişki var mıdır?" sorusu oluşturmaktadır. Araştırmanın alt problemleri ise şöyledir:

1. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilginin kesinliği, kaynağı, gelişimi, dayanağı, aktarımına yönelik görüşleri ne düzeydedir?

2. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilginin kesinliği, kaynağı, gelişimi, dayanağı, aktarımına yönelik görüşleri;

a) Yaşadığı coğrafi bölge-illerine göre

b) Sınıf düzeylerine göre

c) Cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık oluşturmakta mıdır?

3. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel empatileri ne düzeydedir?

4. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel empati düzeyleri;

- a) Yaşadığı coğrafi bölge-illerine göre
- b) Sınıf düzeylerine göre
- c) Cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık oluşturmakta mıdır?

5. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve tarihsel empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırma sonuçlarının, üstün yetenekli öğrencilere eğitim veren sosyal bilgiler öğretmenleri, Bilim ve Sanat Merkezleri, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın üstün yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersindeki tarih eğitimi, tarihsel bilgiye dayalı tarihsel düşünme ve tarihsel empati becerilerini geliştirmeye yönelik öğretim programları, kitaplar ve ders etkinlikleri hazırlamasında katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ile tarihsel empati düzeylerinin sosyo-demografik özelliklerine göre karşılaştırıldığı bölümde, var olan durum gözlemlenerek betimlenmeye çalışıldığı için tarama modeli kullanılmıştır. Bir konu veya olayla ilgili katılımcıların görüşlerinin ya da bazı özelliklerinin belirlenebilmesi için bilgi toplanmasını amaç edinen araştırmalara tarama araştırmaları denir (Büyüköztürk vd., 2016). Araştırmanın öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ile tarihsel empati düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmeye çalışıldığı bölümünde korelasyonel (ilişkisel) tarama modeli kullanılmıştır. Korelasyonel (ilişkisel) tarama yöntemi, iki değişken veya daha fazla değişken arasında olan değişimi belirlemeyi amaç edinmiştir. Bu yöntemde, değişkenlerin birlikte değişip değişmedikleri, bir değişim varsa bunun nasıl olduğu tespit edilir (Karasar, 2011).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki tüm Bilim ve Sanat Merkezlerinde öğrenim gören, ortaokul düzeyindeki öğrenciler oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme

yöntemleri içerisinde bulunan maksimum çeşitlilik örnekleme yönteminin kullanıldığı araştırmada, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinin her birini temsil eden yedi ilde yer alan (Ankara, Adana, Gaziantep, İzmir, İstanbul, Zonguldak, Van) tüm Bilim ve Sanat Merkezlerinde öğrenim görmekte olan 5, 6, 7 ve 8. sınıftaki, 426 üstün yetenekli öğrenciden veriler toplanmıştır. Veriler gönüllük esasına dayalı ve yaşanan salgın dönemi nedeniyle sanal ortamda google formlar kullanılarak toplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri aşağıda yer alan Tablo 1 ve Tablo 2 ile gösterilmektedir:

Tablo 1: Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri Belirleme Ölçeği'ne Katılan Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Bölge-İl-BİLSEM'lerine, Cinsiyetlerine ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Bölgeler	İl Bilim ve Sanat Merkezi Adı	F	%
Karadeniz	Zonguldak Merkez Prof. Dr. Şaban Teoman Duralı	79	18,5
	Zonguldak Kdz. Ereğli Şahinde Hayrettin Yavuz		
Akdeniz	Adana Çukurova	51	12
	Adana Kozan		
Ege	İzmir Çiğli Karşıyaka Aydoğan Yağcı	79	18,5
	İzmir Ödemiş		
	İzmir Aliağa Habaş Mehmet Rüştü Başaran		
	İzmir Konak Şehit Ömer Halisdemir		
Marmara	İstanbul Başakşehir	71	16,7
	İstanbul Esenler		
	İstanbul Fatih İslam Seçen		
	İstanbul Üsküdar Ahmet Yüksel Özemre		
	İstanbul Zeytinburnu Şehitler		
	İstanbul Küçükçekmece		
	İstanbul Beşiktaş		
	İstanbul Avcılar		
İstanbul Kadıköy			
Güneydoğu	Gaziantep Şehitkamil Nuray Tuncay Kara	62	14,6
	Gaziantep Şahinbey Belediyesi		
	Gaziantep Nizip		
İç Anadolu	Ankara Çankaya Yasemin Karakaya	58	13,6

Ümmü Gülsüm DEDEŞAH & Besime Arzu GÜNGÖR AKINCI, Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri İle Tarihsel Empatileri Arasındaki İlişki

	Ankara Sincan Şehit Abdullah Büyüksoy		
	Ankara Etimesgut		
	Ankara Altındağ Şehit Hüseyin Gültekin		
	Ankara Çubuk		
	Ankara Keçiören		
Doğu Anadolu	Van İpekyolu Yusuf Gökçenay	26	6,1
	Van Erciş		
Cinsiyet	Kız Öğrenci	227	53.2
	Erkek Öğrenci	199	46.8
Sınıf Düzeyi	5. Sınıf	213	50
	6. Sınıf	148	34.7
	7. Sınıf	46	10,8
	8. Sınıf	19	4,5
Toplam		426	100

Tablo 2: Tarihsel Empati Ölçeği'ne Katılan Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Bölge-İl-BİLSEM'lerine, Cinsiyetlerine ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Bölgeler	İl Bilim ve Sanat Merkezi Adı	F	%
Karadeniz	Zonguldak Merkez Prof. Dr. Şaban Teoman Duralı	79	18,6
	Zonguldak Kdz. Ereğli Şahinde Hayrettin Yavuz		
Akdeniz	Adana Çukurova	51	12
	Adana Kozan		
Ege	İzmir Çiğli Karşıyaka Aydoğan Yağcı	79	18,6
	İzmir Ödemiş		
	İzmir Aliağa Habaş Mehmet Rüştü Başaran		
	İzmir Konak Şehit Ömer Halisdemir		
Marmara	İstanbul Başakşehir	70	16,5
	İstanbul Esenler		
	İstanbul Fatih İslam Seçen		
	İstanbul Üsküdar Ahmet Yüksel Özemre		
	İstanbul Zeytinburnu Şehitler		
	İstanbul Küçükçekmece		
	İstanbul Beşiktaş		
İstanbul Avcılar			
Güneydoğu	İstanbul Kadıköy	62	14,6
	Gaziantep Şehitkamil Nuray Tuncay Kara		
	Gaziantep Şahinbey Belediyesi		

Gaziantep Nizip			
İç Anadolu	Ankara Çankaya Yasemin Karakaya	58	13,6
	Ankara Sincan Şehit Abdullah Büyüksoy		
	Ankara Etimesgut		
	Ankara Altındağ Şehit Hüseyin Gültekin		
	Ankara Çubuk		
Doğu Anadolu	Ankara Keçiören	26	6,1
	Van İpekyolu Yusuf Gökçenay		
Cinsiyet	Van Erciş	226	53,2
	Kız Öğrenci		
Sınıf Düzeyi	Erkek Öğrenci	199	46,8
	5. Sınıf	215	50,6
	6. Sınıf	146	34,3
	7. Sınıf	45	10,6
	8. Sınıf	19	4,5
Toplam		425	100

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında, nicel veriler “İlköğretim Öğrencilerinin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşlerini Belirleme Ölçeği” (TBGÖ) ve “Tarihsel Empati Ölçeği” (TEÖ) ile toplanmıştır. Bu ölçeklerin sahiplerinden kullanım izinleri elektronik posta yoluyla alınmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda öğrencilerin eğitim aldıkları kurumun adı, yer aldığı bölge-il, cinsiyeti ve sınıf düzeyine göre dağılımlarını tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Araştırmada Özbaşı Çulha'nın (2010) geliştirdiği “İlköğretim Öğrencilerinin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşlerini Belirleme Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek aynı zamanda, ilköğretim öğrencilerinin tarihsel bilgi ile ilgili görüşlerini tespit etmek amacıyla ülkemizde geliştirilmiş özgün ilk ölçek olma özelliğini taşır. Ölçek beşli likert tipinde, 21 madde ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin tamamının Cronbach α güvenilirlik katsayısı 0.82 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ise Cronbach α güvenilirlik katsayısı 0,852 olarak bulunmuştur. Çalışmanın alt boyutlarında güvenilirlik değerleri; kesinlik .622, gelişim .660, kaynak .766, aktarım .597 ve dayanak .363 olduğu için, ölçek güvenilir kabul edilmiştir. Araştırmada, katılımcıların tarihsel empati düzeylerinin belirlenmesi için Çalışkan ve Demir (2019)'in geliştirdiği “Tarihsel Empati Ölçeği”

kullanılmıştır. Ölçek, beşli likert tipinde 12 madde ve 2 faktörden oluşmaktadır. Cronbach α güvenilirlik katsayısı 0.81 olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ise Cronbach α güvenilirlik katsayısı 0,851 olarak bulunmuş ve 0,7 üzeri olduğu için ölçek güvenilir kabul edilmiştir.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 28.0 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu ise basıklık ve çarpıklık değerleri ile kontrol edilmiştir. Normal dağılım ile aralarında fark bulunmayan değişkenlerin bağımsız iki grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklerde t testi, ikiden fazla olan grup karşılaştırmalarında ise tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılmıştır. Post-hoc çoklu karşılaştırmalar için LSD ve Tamhane T2 testi kullanılmıştır. $P < 0,05$ anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri Belirleme Ölçeği ve Tarihsel Empati Ölçeği toplam puanı ile normal dağılım arasında fark olup olmadığı araştırılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerleri her iki ölçek için de -1,5 ve +1,5 arasında bulunmuştur. Elde edilen basıklık ve çarpıklık değerleri, toplanan verilerin normal dağılıma uygun olduğuna ilişkin kanıt olarak gösterilebilir. Buna göre, ifadelerin dağılımı ile normal dağılım arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmemiştir.

Araştırma Etiği

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi “İnsan Araştırmaları ve Yayın Etiği Kurulundan” 30.03.2021 tarihli ve 110 sayılı etik izin belgesi alınmıştır.

Bulgular

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilginin kesinliği, kaynağı, gelişimi, dayanağı, aktarımına yönelik görüşlerinin ne düzeyde olduğuna ilişkin sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3: Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin TBGÖ ve Alt Boyutlarına Göre Puanlarının Betimsel Analizi

Alt Boyutlar	5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		8. Sınıf	
	Ort.	Std	Ort.	Std	Ort.	Std	Ort.	Std
Kesinlik	19,59	2,74	19,89	2,82	19,87	2,18	20,37	2,45

Kaynak	13,39	2,80	13,16	2,68	13,72	2,75	13,26	2,45
Gelişim	7,28	2,08	7,05	2,02	7,72	1,97	6,32	1,57
Dayanak	8,35	1,72	8,74	1,70	8,76	1,61	7,79	1,72
Aktarım	17,00	2,10	17,04	1,92	17,52	1,81	18,00	1,41

Tablo 3 incelendiğinde ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeğinin 8. sınıfta kesinlik ($p=20.37$) ve aktarım alt boyutunun ($p=18.00$) en yüksekken, 5. sınıfta kesinlik ($p=19.59$) ve aktarım alt boyutunun ($p=17.00$) en düşük olduğu; 7. sınıfta gelişim ($p=7.72$) ve dayanak alt boyutunun ($p=8.76$) en yüksekken, 8. sınıfta gelişim ($p=6.32$) ve dayanak alt boyutunun ($p=7.79$) en düşük olduğu; kaynak alt boyutunun 7. sınıfta ($p=13.72$) en yüksekken, 6. sınıfta ($p=13.16$) en düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin yaşadığı coğrafi bölgelerine göre tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeği alt boyutları ve toplamının sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yaşadığı Coğrafi Bölge-İllerine Göre TBGÖ Alt Boyutları ve Toplamına İlişkin Anova Sonuçları

Alt Boyutlar	Bölgeler	N	Ort	Std	95% Güven Aralığı			
					ALT	ÜST	F	P
Kesinlik	Karadeniz	79	198.354	261.372	192.500	204.209	1.295	0,26
	Güney-doğu Anadolu	62	203.548	207.322	198.283	208.813		
	Akdeniz	51	197.255	217.328	191.142	203.367		
	Ege	79	194.177	281.756	187.866	200.488		
	Marmara	71	198.873	295.948	191.868	205.878		
	İç Anadolu	58	197.759	304.379	189.755	205.762		
	Doğu Anadolu	26	188.077	317.514	175.252	200.902		
Toplam	426	197.582	270.080	195.010	200.154			
Kaynak	Karadeniz	79	134.557	292.118	128.014	141.100	1.596	0,15
	Güney-doğu Anadolu	62	134.677	222.296	129.032	140.323		
	Akdeniz	51	138.431	248.494	131.442	145.420		
	Ege	79	128.734	304.819	121.907	135.562		

Ümmü Gülsüm DEDEŞAH & Besime Arzu GÜNGÖR AKINCI, Ortaokul Düzeyindeki
Üstün Yetenekli Öğrencilerin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri İle Tarihsel Empatileri
Arasındaki İlişki

	Marmara	71	134.930	249.498	129.024	140.835		
	İç Anadolu	58	135.690	280.421	128.316	143.063		
	Doğu Anadolu	26	121.923	302.019	109.724	134.122		
	Toplam	426	133.404	273.696	130.797	136.010		
Geli- şim	Karadeniz	79	72.025	219.194	67.116	76.935	0.895	0,5
	Güney- doğu Ana- dolu	62	69.194	160.224	65.125	73.262		
	Akdeniz	51	71.176	181.821	66.063	76.290		
	Ege	79	74.051	237.249	68.737	79.365		
	Marmara	71	71.972	180.965	67.688	76.255		
	İç Anadolu	58	70.345	209.398	64.839	75.851		
	Doğu Anadolu	26	78.846	225.081	69.755	87.937		
	Toplam	426	72.066	203.720	70.126	74.006		
Daya- nak	Karadeniz	79	86.582	185.283	82.432	90.732	0.693	0,66
	Güney- doğu Ana- dolu	62	83.065	139.776	79.515	86.614		
	Akdeniz	51	83.922	128.185	80.316	87.527		
	Ege	79	84.937	194.061	80.590	89.283		
	Marmara	71	86.197	174.328	82.071	90.323		
	İç Anadolu	58	86.724	177.099	82.068	91.381		
	Doğu Ana- dolu	26	80.769	183.135	73.372	88.166		
	Toplam	426	85.047	171.532	83.413	86.680		
Akta- rım	Karadeniz	79	173.797	183.487	169.688	177.907	1.421	0,21
	Güney- doğu Ana- dolu	62	175.323	178.075	170.800	179.845		
	Akdeniz	51	170.000	206.882	164.181	175.819		
	Ege	79	168.354	224.996	163.315	173.394		
	Marmara	71	172.535	174.617	168.402	176.668		
	İç Anadolu	58	167.759	222.461	161.909	173.608		
	Doğu Ana- dolu	26	168.077	193.947	160.243	175.911		
	Toplam	426	171.174	199.301	169.276	173.072		
Ölçek Top- lamı	Karadeniz	79	665.316	560.182	652.769	677.864	1.571	0,15
	Güney- doğu Ana- dolu	62	665.806	403.488	655.560	676.053		

Akdeniz	51	660.784	473.643	647.463	674.106
Ege	79	650.253	605.313	636.695	663.811
Marmara	71	664.507	518.181	652.242	676.772
İç Anadolu	58	658.276	530.520	644.327	672.225
Doğu Ana- dolu	26	637.692	543.550	615.738	659.647
Toplam	426	659.272	529.256	654.232	664.312

Tablo 4 incelendiğinde, ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin yaşadığı coğrafi bölge-illerine göre tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeği alt boyutları ve toplam puanı karşılaştırılmıştır. Buna göre, tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeği alt boyutları ve ölçek toplamı ile üstün yetenekli öğrencilerin yaşadığı coğrafi bölgeler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).

Üstün yetenekli öğrencilerin sınıf düzeylerine göre tarihsel bilginin kesinliği, kaynağı, gelişimi, dayanağı, aktarımına yönelik görüşlerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesi için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Buna ait sonuçlar Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Sınıf Düzeylerine Göre TBGÖ Alt Boyutları ve Toplamına İlişkin Anova Sonuçları

Alt boyutlar		Karelerin Toplamı	SD	Karelerin Ortalaması	F	P
Kesinlik	Grup arası	16,544	3	5,515	0,755	0,52
	Grup içi	3083,552	422	7,307		
	Toplam	3100,096	425			
Kaynak	Grup arası	11,87	3	3,957	0,526	0,664
	Grup içi	3171,776	422	7,516		
	Toplam	3183,646	425			
Gelişim	Grup arası	31,724	3	10,575	2,576	0,053
	Grup içi	1732,098	422	4,104		
	Toplam	1763,822	425			
Dayanak	Grup arası	26,429	3	8,81	3,037	0,029
	Grup içi	1224,062	422	2,901		
	Toplam	1250,491	425			

Ümmü Gülsüm DEDEŞAH & Besime Arzu GÜNGÖR AKINCI, Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri İle Tarihsel Empatileri Arasındaki İlişki

	Grup arası	25,901	3	8,634	2,192	0,088
Aktarım	Grup içi	1662,23	422	3,939		
	Toplam	1688,131	425			
	Gruplar arası	148.980	3	49.660	1.783	.150
Ölçek Toplamı	Grup içi	11.755.764	422	27.857		
	Toplam	11.904.744	425			

Tablo 5 incelendiğinde, tarihsel bilgiye yönelik görüşleri belirleme ölçeği alt boyutları, üstün yetenekli öğrencilerin sınıf düzeyi değişkenine göre karşılaştırılmıştır. Buna göre, kesinlik ($p=0,520$), kaynak ($p=0,664$), gelişim ($p=0,053$) ve aktarım ($p=0,088$) alt boyut puanları gruplar arasında anlamlı bir farklılık göstermez iken; dayanak alt boyutu anlamlı bir şekilde değişmiştir ($p=0,029$). Tarihsel bilgiye yönelik görüşleri belirleme ölçeği dayanak boyutu sınıf değişkenine göre LSD testi ile karşılaştırıldığında, 6. sınıf öğrencilerinde, 5. sınıf ($p=0,030$) ve 8. sınıf ($p=0,022$) öğrencilerine göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Ek olarak, 7. sınıf öğrencilerinde kaydedilen dayanak alt boyutuna ait toplam puan 8. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek bulunmuştur ($p=0,037$). Üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeği toplamı, sınıf düzeyi değişkenine göre karşılaştırılmıştır ve tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeği toplamı ile üstün yetenekli öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,150$).

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyetlerine göre tarihsel bilginin kesinliği, kaynağı, gelişimi, dayanağı, aktarımına yönelik görüşlerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesi için Bağımsız Örneklemelerde T Testi yapılmıştır. Buna ait sonuçlar Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre TBGÖ Alt Boyutları ve Toplamına İlişkin Bağımsız Örneklemelerde T Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort	SD	T	P
Kesinlik	Kız	199	19,7588	2,63084	0,004	0,997
	Erkek	227	19,7577	2,76648		

Kaynak	Kız	199	13,196	2,70741	-1,02	0,309
	Erkek	227	13,467	2,76234		
Gelişim	Kız	199	7,3317	2,11071	1,187	0,236
	Erkek	227	7,0969	1,96863		
Dayanak	Kız	199	8,4573	1,77153	-0,534	0,594
	Erkek	227	8,5463	1,66731		
Aktarım	Kız	199	17,2362	1,82837	1,164	0,245
	Erkek	227	17,0132	2,12545		
Ölçek Toplamı	Kız	199	659.799	STD 504.921	.192	.848
	Erkek	227	658.811	SH 550.775		

Tablo 6 incelendiğinde, tarihsel bilgiye yönelik görüşleri belirleme ölçeği alt boyutları ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmıştır. Buna göre, kesinlik ($p=0,997$), kaynak ($p=0,309$), gelişim ($p=0,236$), dayanak ($p=0,594$) ve aktarım ($p=0,245$) alt boyutlarında alınan puanlar cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Ayrıca Tablo 6 incelendiğinde, tarihsel bilgiye yönelik görüşleri belirleme ölçeği toplamı, ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmıştır. Buna göre cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p=0,848$).

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel empatilerinin ne düzeyde olduğuna ilişkin sonuçları Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin TEÖ’ye Göre Puanlarının Betimsel Analizi

Sınıf Düzeyi	Ort	Std
5. Sınıf	46.02	17685
6. Sınıf	45.12	47300
7. Sınıf	44.67	15919
8. Sınıf	47.68	19085

Tablo 7 incelendiğinde ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel empati düzeylerinin 8. sınıfta en yüksekken ($p=47.68$), 7. sınıfta en düşük ($p=44.67$) olduğu ortaya çıkmıştır.

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin yaşadığı coğrafi bölgelerine göre tarihsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesi için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Buna ait sonuçlar Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Yaşadığı Coğrafi Bölge-İllerine Göre TEÖ’ye İlişkin Anova Sonuçları

Bölgeler	N	Ort	Std	95% Güven Aralığı			F	P	Tamhane’s T ₂
				Alt	Üst				
Karadeniz	79	43.4430 (A)	745.714	417.727	451.133				
Güneydoğu Anadolu	62	442.581	733.269	423.959	461.202				
Akdeniz	51	468.431	642.922	450.349	486.514				
Ege	79	47.1899 (B)	578.255	458.947	484.851	3.673	0,001	(B)>(A)	
Marmara	70	464.714	650.467	449.204	480.224				
İç Anadolu	58	469.138	653.005	451.968	486.308				
Doğu Anadolu	26	435.385	828.604	401.917	468.853				
Toplam	425	456.447	693.286	449.837	463.057				

Tablo 8 incelendiğinde, tarihsel empati ölçeği coğrafi bölgelere göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0,001$). Anlamlı farklılığın hangi coğrafi bölgeler arasında olduğunu tespit etmek için Tamhane’s T₂ post-hoc testi yapılmıştır. Buna göre, Karadeniz ve Ege bölgesi arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür ($p=0,012$). Ege bölgesinde kaydedilen ölçek puanı Karadeniz bölgesine göre istatistiksel olarak daha yüksektir.

Üstün yetenekli öğrencilerin sınıflarına göre tarihsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesi için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Buna ait sonuçlar Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9: Üstün Yetenekli Öğrencilerin Sınıflarına Göre TEÖ’ye İlişkin Anova Sonuçları

	Karelerin Toplamı	SD	Ort	F	P
Grup arası	192,581	3	64,194		
Grup içi	20186,77	421	47,95	1,339	0,261
Toplam	20379,351	424			

Tablo 9 incelendiğinde, tarihsel empati ölçeği toplam puanı, üstün yetenekli öğrencilerin sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. Buna göre, farklı sınıf düzeyindeki öğrenciler ile ölçek puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmemiştir ($p=0,261$).

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyetlerine göre tarihsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığının incelenmesi için Bağımsız Örneklemelerde T Testi yapılmıştır. Buna ait sonuçlar Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10: Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre TEÖ'ye İlişkin Bağımsız Örneklemelerde T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ort	Std	Sh	T	P
Kız	199	46,5578	6,57094	0,4658	2,564	0,011
Erkek	226	44,8407	7,15488	0,47594		

Tablo 10 incelendiğinde, tarihsel empati ölçeği toplam puanı ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak karşılaştırılmıştır. Buna göre, kız öğrencilerde kaydedilen tarihsel empati ölçeği puanının erkek öğrencilere göre istatistiksel olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p=0,011$).

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilginin kesinliği, kaynağı, gelişimi, dayanağı, aktarımına yönelik görüşleri ve tarihsel empati düzeyleri arasındaki ilişki Pearson Korelasyonu ile incelenmiştir. İlgili sonuçlar Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11: Ortaokul Düzeyindeki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri ve Tarihsel Empati Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Sonuçları

		Kesinlik	Kaynak	Gelişim	Dayanak	Aktarım	TBGÖ
		-0,083	-0,023	-0,02	-0,074	0,029	-0,075
TEÖ	P	0,088	0,631	0,688	0,127	0,554	0,122
	N	425	425	425	425	425	425

Tablo 11 incelendiğinde, ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri Belirleme Ölçeği (TBGÖ) toplam puanı ve alt boyut puanları ile Tarihsel Empati Ölçeği (TEÖ) arasındaki ilişki gösterilmektedir. Buna göre, ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin TEÖ puanları ile TBGÖ puanları arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır ($r=-0,075$; $p=0,122$). Bunun yanında, TEÖ ve TBGÖ alt boyutları arasındaki ilişki analiz edildiğinde, TEÖ ile kesinlik arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır ($r= -0,083$; $p=0,088$); TEÖ ile kaynak arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır ($r= -0,023$; $p=0,631$); TEÖ ile gelişim arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır ($r= -0,020$; $p=0,688$); TEÖ ile dayanak arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır ($r= -0,074$; $p=0,127$) ve TEÖ ile aktarım arasında düşük seviyede pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır ($r= 0,029$; $p=0,554$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada yaşlarına göre farklı düşünen, yaratıcılık yönü güçlü olan ve üst düzey performans gösterebilen üstün yetenekli öğrencilerin, tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve tarihsel empati düzeyleri sosyo-demografik karşılaştırmaya dayalı olarak ortaya konmuş ve tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ile tarihsel empatileri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeğinin alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeğinin kesinlik ve aktarım alt boyutunun 8. sınıfta en yüksekken, 5. sınıfta en düşük olduğu görülmüştür (Tablo 3).

8. sınıf öğrencileri, 5. sınıf öğrencilerine göre tarihi, daha çok geçmişte yaşananlarının bir benzeri olarak değerlendirmekte ve tarihsel bilginin mutlak kesinliğine inanma eğilimindedir. Ayrıca 8. sınıf öğrencilerinin tarihsel bilginin aktarımına yönelik görüşlerinin de daha keskin olduğu söylenebilir. Öğrencilerin görüşlerindeki bu farklılaşmada gelişimsel olduğu kadar, 5., 6. ve 7. sınıfta Sosyal Bilgiler dersinin, 8. Sınıfta ise T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin yer alması ve içeriklerinden de kaynaklanan farklılıkların olması düşünülmektedir. Adey ve Biddulph (2001), İngiltere’de 14 yaş üstünde olan öğrencilerle yaptıkları çalışmada tarihsel bilgiye sahip olmanın geçmişteki ve gelecekte olabilecek sorunlara anlamaya yardım ettiğini ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, geçmiş hakkındaki tecrübelerin günümüzde ve gelecekte olabilecek sorunlara karşı bize bir tecrübe kazandırdığı ortaya konulmaktadır.

Yapılan bu çalışma kapsamında da tarihsel düşünme becerileri ve empati kurma becerisinin önemi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeğinin gelişim ve dayanak alt boyutunun 7. sınıfta en yüksekken, 8. sınıfta en düşük olduğu görülmüştür (Tablo 3). Buna göre 7. sınıf öğrencilerinin 8. sınıf öğrencilerine göre tarihsel bilginin gelişimi ve dayanağı konusunda daha esnek düşündükleri söylenebilir. Bu durumun oluşmasında 7. sınıf öğrencilerinin tarihsel bilgiye yönelik daha değerlendirmeci ve yansıtıcı bir tutum sergilemelerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeğinin kaynak alt boyutunun 7. sınıfta en yüksekken, 6. sınıfta en düşük olduğu görülmüştür (Tablo 3). Buna göre 7. sınıf öğrencileri 6. sınıf öğrencilerine göre tarihsel bilginin kaynağı konusunda ders kitapları ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarih hakkında söylediklerine daha çok inanma eğilimindedir. Bu çalışma ile Özbaş Çulha (2010)’nın “12-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Tarihsel Düşünme Gelişimi ve Tarihsel Kanıt Kullanımı” adlı çalışması arasında bazı farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıklardan biri 12 yaş grubundaki öğrencilerin

tarihsel bilginin kesinliği ve aktarımı alt boyutlarına yönelik görüşlerinin 14 yaş grubuna göre daha yüksek olduğunun belirlenmesidir. Buna göre 12 yaş grubundaki öğrenciler tarihsel bilginin kesinliği ve aktarımı konusunda daha kapalı düşünmektedir. 13 yaş grubu öğrencilerinin tarihsel bilginin kesinliği, kaynağı, gelişimi, dayanağı, aktarımı alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Ayrıca 14 yaş grubu öğrencilerinin tarihsel bilginin gelişimi alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu ve daha esnek düşündükleri görülmektedir.

Tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ölçeği kesinlik, kaynak, gelişim, dayanak ve aktarım alt boyutları, ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin yaşadığı coğrafi bölge-il değişkenine göre istatistiksel olarak karşılaştırıldığında, alt boyutlar ile coğrafi bölgeler arasında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür (Tablo 4). Bu nedenle öğrencilerin yaşadığı coğrafi bölge-il değişkeninin, tarihsel bilgiye yönelik görüşlerinin düzeylerini belirleyen kuvvetli bir değişken olmadığı sonucuna ulaşılabılır. Tarihsel bilgiye yönelik görüşleri belirleme ölçeği alt boyutları üstün yetenekli öğrencilerin sınıf düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak karşılaştırıldığında, kesinlik, gelişim, kaynak ve aktarım alt boyutları gruplar arasında anlamlı bir farklılık göstermez iken; dayanak alt boyutunun anlamlı bir şekilde değiştiği saptanmıştır (Tablo 5). Tarihsel bilgiye yönelik görüşleri belirleme ölçeği dayanak alt boyutunun 6. sınıf öğrencilerinde 8. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu ve 7. sınıf öğrencilerinde dayanak alt boyutuna ait toplam puanın 8. sınıf öğrencilerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Alanyazın incelendiğinde Topçu (2016)'nın "Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ve İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Tarihsel Bilgiye İlişkin Algılarının İncelenmesi" adlı çalışmasında, tarihsel bilgiyi algılamalarının 6. sınıf öğrencilerinde 8. sınıflara oranla daha kuvvetli olduğu görülmüştür. Bu durumun sebeplerinden biri olarak, 6. sınıf öğrencilerinin, öğretmenlerinin dersteki varlığının diğer gruplara göre daha güçlü etkisini, doğrudan tarihçilere de yansıtabileceklerinden ve 8. sınıf öğrencilerinin de tarihin yapısını daha iyi kavramaya başlamalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu çalışma yapılan araştırma ile benzerlik göstermektedir.

Tarihsel bilgiye yönelik görüşleri belirleme ölçeği alt boyutları ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak karşılaştırıldığında, kesinlik, kaynak, gelişim, dayanak ve aktarım alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmemiştir (Tablo 6). Özkal vd. (2010)'nin yaptığı çalışmada da, erkek öğrencilerin daha fazla tarihsel bilgiye dair görüşlerini belirlemeye sahip olduğu gözlenmiştir. Topçu ve Yılmaz Tüzün (2009) tarafından ilköğretim öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre, daha gelişmiş düzeyde tarihsel bilgiye yönelik görüşleri belirlemeye sahip oldukları ve kesinlik, kaynak, gelişim, dayanak ve aktarım alt boyutlarında daha gelişmiş düzeyde epistemolojik görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Tarihsel empati düzeylerinin 8. sınıfta en yüksekken, 7. sınıfta en düşük olduğu görülmüştür (Tablo 7). Buna göre, 8. sınıf öğrencilerinin geçmişi anlama, geçmişteki insanlarla bağ kurma, tarihsel figürlerle bilişsel ve duygusal etkileşimi sağlama konusunda diğer sınıf düzeylerine daha eğilimli oldukları söylenebilir. Araştırma sonuçlarını destekler şekilde Bryant ve Clark (2006) tarihsel empati etkinliğinde öğrencilerin geçmişi kendi değerleri ve koşulları ile görmediği durumda günümüz düşünce ve değerlerini kullanarak bugünün değerleriyle geçmişi görme eğilimi ile sonuçlanabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Tarihsel empati ölçeği toplamı ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin sınıf düzeyi değişkenine göre istatistiksel olarak karşılaştırıldığında, tarihsel empati ölçeği ile öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmemiştir (Tablo 9). Alanyazın incelendiğinde, Yavuz (2019)'un “Özel Yetenekli Olan ve Olmayan Öğrencilerde Empatik Eğilim ve Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişki” adlı çalışmasında üstün yetenekli olmayan öğrencilerde sınıf düzeyi ile empatik eğilim arasında anlamlı bir farklılık olmadığı fakat üstün yetenekli öğrencilerde sınıf düzeyi ile empatik eğilim arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 7. sınıftaki üstün yetenekli öğrencilerin 6. ve 8.

sınıftaki üstün yetenekli öğrencilere kıyasla empatik eğilim düzeylerinin daha yüksek düzeyde olduğu sonuçları çıkmıştır.

Tarihsel empati ölçeği, ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre tarihsel empati düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Tablo 5.10). Alanyazın incelendiğinde benzer çalışmalarda da tarihsel empati düzeyinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği söylenebilmektedir. Karabağ (2003)'ın "Öğretilebilir ve Bilişsel Bir Beceri Olarak Tarihi Empati" adlı araştırmasında da erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre tarihsel empati konusunda daha düşük performanslar sergilediği ve daha fazla desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir. Özbaş (2010) 4. ve 5. sınıf düzeyi üstün ve norma zeka düzeyine sahip öğrencilerle yaptığı çalışmasında tüm gruplar için kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre empati eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akyol (2011) da "Sosyal Bilgiler Dersinde 'Türk Tarihinde Yolculuk' Ünitesinin Çocuk Edebiyatı ile İlişkilendirilmesinin Öğrencilerin Empati Becerilerine Etkisi" çalışmasında cinsiyete göre karşılaştırma yapıldığında, kız öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin erkek öğrencilerden yüksek olduğunu belirtmiştir. Yavuz (2019)'un "Özel Yetenekli Olan ve Olmayan Öğrencilerde Empatik Eğilim ve Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişki" adlı çalışmasında üstün yetenekli öğrencilerde empatik eğilim düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken, üstün yetenekli olmayan kız öğrencilerin duygusal ve bilişsel empati alt boyut puanlarının erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Farklı araştırmaların sonucunda cinsiyetin empatik beceri üzerinde farklılığa neden olmadığı bulunmuştur. Mesela, Dökmen (1987), Hietolahti-Ansten & Kalliopuska (1990) ve Tanrıdağ (1992) yapmış oldukları araştırmanın sonucunda, cinsiyetin empatik beceri üzerinde bir farklılığa neden olmadığını saptamışlardır. Cinsiyetin empatik beceri üzerindeki etkisi ile ilgili farklı araştırma bulgularının olduğu görülmektedir.

Ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin Tarihsel Bilgiye Yönelik Görüşleri Belirleme Ölçeği (TBGÖ) toplamı ve alt boyutları ile Tarihsel Empati Ölçeği (TEÖ) arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu saptanmıştır (Tablo 11). Bunun yanında, TEÖ ve TBGÖ alt boyutları arasındaki ilişkide, TEÖ ile kesinlik arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır; TEÖ ile kaynak arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır; TEÖ ile gelişim arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır; TEÖ ile dayanak arasında düşük seviyede negatif istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır ve TEÖ ile aktarım arasında düşük seviyede pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve alt boyutları ile tarihsel empatileri arasındaki ilişkinin düşük seviyede negatif yönde ve anlamlı olmaması, öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşlerinin tarihsel empatileri üzerinde çok etkili olmadığını düşündürmektedir. Alanyazın incelendiğinde ortaokul düzeyindeki üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ile tarihsel empatileri arasındaki ilişkiye yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat karma öğrenci gruplarında yapılan tarihsel empatiye yönelik araştırmaların sonuçlarında öğrencilerin güçlü tarihsel bağlam bilgisine sahip olmaları durumunda başarılı tarihsel empati yapabildikleri bildirilmiştir (Endacott ve Brooks, 2013; Şahin ve Aktın, 2021; Aktın, 2021). Demir (2019)'in çalışmasında, sosyal bilgiler dersinin tarihsel empatiye dayalı etkinliklerle işlenmesinin hem erkek hem de kız öğrencilerin tarihsel empati düzeylerinin artmasında etkili olduğu görülmektedir. Kılınç (2021)'in çalışmasında ise, kültüre duyarlı farklılaştırılmış öğretim yaklaşımının öğrencilerin empati düzeylerini artırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma kapsamında üstün yetenekli öğrencilerin tarih bilgisine yönelik görüşleri ve tarihsel empatileri incelenmeye çalışılmıştır. Benzer bir çalışma, üstün yetenekli olmayan öğrencilerle de çalışılabilir. Üstün yetenekli ya da üstün yetenekli olmayan öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve tarihsel empatileri ile ilgili

tutum ve bakış açıları nitel bir araştırma olarak düzenlenebilir. Üstün yetenekli öğrencilerin tarihsel bilgiye yönelik görüşleri ve tarihsel empati düzeylerine ilişkin sonuçları, sosyal bilgiler öğretmenleri, Bilim ve Sanat Merkezleri, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın, üstün yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersinde tarihsel bilgiye dayalı tarihsel düşünme ve tarihsel empati becerilerini geliştirmeye yönelik öğretim programları, kitaplar ve ders etkinlikleri hazırlığında bir bilgi kaynağı olarak kullanılması önerilebilir.

Kaynakça

- Adey, K., & Biddulph, M. (2001). The Influence of Pupil Perceptions on Subject Choice at 14+ in Geography and History. *Educational Studies*, 27(4) 439-450.
- Akkanat, H. (2004). Üstün veya Özel Yetenekliler. R. Şirin, A. Kulaksızoğlu & A. E. Bilgili (Ed.), *Üstün Yetenekli Çocuklar: Seçilmiş Makaleler Kitabı* içinde (s. 63). İstanbul: Çocuk Vakfı.
- Akyol, Y. (2011). İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde "Türk Tarihinde Yolculuk" Ünitesinin Çocuk Edebiyatı İle İlişkilendirilmesinin Öğrencilerin Empati Becerilerine (Eğilimlerine) Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atalay, Z. Ö. (2014a). *Farklılaştırılmış Sosyal Bilgiler Öğretiminin Üstün Zekalı Öğrencilerin Akademik, Başarı, Tutum, Eleştirel Düşünme ve Yaratıcılıklarına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Atalay, Z. Ö. (2014b). Üstün Zekâlı ve Yetenekli Bireyler İçin Farklılaştırılmış Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulanabilecek Öğretim Stratejileri. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(22), 339-358.
- Bryant, D., & Clark, P. (2006). Historical empathy and Canada: "A People's History". *Canadian Journal of Education*, 29(4), 1039-1063.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Collingwood, R. G. (2005). *Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üzerine Başka Yazılar*. (A. H. Aydoğan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Coltham J. B., & Fines J. (1971). *Educational Objectives for the study of History a suggested framework*. London: Chamelon Press.
- Çal, Ü. T. (2018). *Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminde Sosyal Bilgiler Eğitiminin Yeri ve Önemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi: Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çalışkan, H., & Demir, B. (2019). Ergenlerde Tarihsel Empati Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Turkish History Education Journal*, 8(1), 129-149.
- Demir, B. (2019). Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihsel Empatiye Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Tarihsel Empati Becerilerine ve Başarılarına Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Dilek, D. (2009). Geçmiş İmgelerle Yeniden Kurmak: İlköğretim Düzeyinde Tarihsel İmgelem Becerilerinin Kullanımı Üzerine İkonografik Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(2), 633-689.
- Dökmen, Ü. (1987). Empati Kurma Becerisi İle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20(1-2), 183-188.
- Emir, S., & Yaman, Y. (2017). Özel Yetenekli Öğrenciler İçin Eğitim Programı Nasıl Olmalı?. S. Emir (Ed.), *Özel Yeteneklilerin Eğitiminde Program Tasarımı* içinde (s. 1-22). Ankara: Pegem Akademi.
- Endacott, J. L. ve Brooks, S. (2013). An updated theoretical and practical model for promoting historical empathy. *Social Studies Research and Practice*, 8(1), 41-58
- Foster, S. J. (1999). Historical Empathy; and Rosalyn Ashby and Peter Lee, Children's Concepts of Empathy and Understanding in History. Christopher Portal (Ed.), *The History Curriculumfor Teachers* içinde (s. 62-88). London: Palmer Press.
- Hietolahti-Ansten, M., & Kalliopuska, M. (1990). SelfEsteem and Empathyamong Children Activitely Involved in Music. *Perceptual and Motor Skills*, 71(3), 1364-1366.
- Işık, H. (2008). *Tarih Öğretiminde Doküman Kullanımının Öğrencilerin Tarihsel Düşünme Becerilerine ve Başarılarına Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kabapınar, Y. (2012). *Kuramdan Uygulamaya Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Karabağ, Ş. G. (2003). *Öğretilebilir ve Bilişsel Bir Beceri Olarak Tarihi Empati*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karasar, N. (2011). *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kılınç, Ş. (2021). Kültüre Duyarlı Farklılaştırılmış Öğretim Yaklaşımının Öğrencilerin Empati Becerilerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özalp, O. (2000). İlköğretim okulları ve liselerde tarih eğitimi. *Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması* içinde (4-7 s). Ankara: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Özbaş, B. Ç. (2010). *12-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Tarihsel Düşünme Gelişimi Ve Tarihsel Kanıt Kullanımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÖEHY (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği Hakkında Kanun). (2018, Temmuz 7). *Resmî Gazete* (Sayı 30471). Şubat 5 2022 tarihinde https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeli_07072018.pdf adresinden alındı.
- Özkal, K., Tekkaya, C., Sungur, S., Cakiroglu, J., & Cakiroglu, E. (2010). Elementary Students' Scientific Epistemological Beliefs in Relation to Socio-Economic Status and Gender. *Journal of Science Teacher Education* 21(7), 873-885.
- Öztürk, C. (2006). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler Arası Bir Bakış. Cemil Öztürk (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* içinde (s. 21– 50). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2007). Küreselleşme ve Bilgi Çağında Sosyal Bilgiler Öğretimi. Oktay, A. ve Unutkan, Ö. P., (Ed.), *İlköğretimde Alan Öğretimi* içinde (101- 142). İstanbul: Morpa Yayınları.
- Paykoç, F. (1991). *Tarih Öğretimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

- Popham, D. (1971). *Teaching Gifted Social Sciences in Grades Ten Through Twelve*. Sacramento, CA: California State Department of Education. Şubat 4, 2022 tarihinde <https://eric.ed.gov/?id=ED053502> adresinden alındı.
- Portal, C. (1986). Empathy as an Aim for Curriculum: Lessons from History. P. H. Taylor (Ed.), *Recent Developments in Curriculum Studies*. Berkshire: NFER-NELSON
- Karabağ, Ş. G. (2003). *Öğretilebilir ve Bilişsel Bir Beceri Olarak Tarihi Empati*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şahin, S. ve Aktın, K. (2022). Tarihsel empati etkinliklerinin bir tarihsel empati modeli çerçevesinde incelenmesi. e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi, 9, 230-252. doi:10.30900/kafkasegt.947441
- Tanrıdağ, Ş. R. (1992). Ankara'daki Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Çalışan Personelin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topçu, E. (2016). 6, 7 ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Tarihsel Bilgiye İlişkin Algılarının İncelenmesi. Turkish History Education Journal, 5(1), 97-135.
- Topçu, M.S., & Yılmaz-Tüzün, Ö. (2009). Elementary Students' Metacognition and Epistemological Beliefs Considering Science Achievement, Gender and Socioeconomic Status. Elementary Education Online, 8(3), 676- 693.
- Uzun, A. (2006). *Üstün Veya Özel Yetenekli Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Tutumları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yapıcı G. (2006). *Dört Kültürde Tarih Öğretimi Yaklaşımı: İngiltere, Fransa, İsviçre ve Türkiye Örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yavuz, Ö. A. (2019). Özel Yetenekli Olan ve Olmayan Öğrencilerde Empatik ve Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Arasındaki İlişki. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yılmaz, K. (2011). Sosyal Bilgiler ve Tarih Öğretiminde Tarihsel Empati: Geçmiş Geçmişteki İnsanların Gözüyle Bakabilme Becerisi. A. Sümbül, H. Akdağ (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar II* içinde (s. 11-33). Ankara: Pegem A.

Extended Abstract

Every child is born with unique characteristics and talents, and it is of great importance to discover these talents in children. Gifted individuals are defined as individuals who learn faster than their peers, like to act freely in their fields of interest, and have high levels of creativity, leadership, abstract thinking and academic work (ÖEHY, 2018). Gifted individuals are also seen as individuals who can take society forward (Emir & Yaman, 2017). On the other hand, when gifted individuals do not receive the education they need, they may experience problems such as being negatively affected psychologically or having their capacities atrophied (Atalay, 2014a). The social studies course includes the teaching of history as an interdisciplinary field of study that prepares students for social life, aims to raise effective and democratic citizens who know their duties and responsibilities, teach their past and values, and gain many skills. Historical thinking skill, which has gained meaning in order to develop historical understanding, emerges as a basic skill that history teaching should provide students today (Işık, 2008). Learning history helps individuals to search for their roots in

human history and to show a continuity between the past and the future (Paykoç, 1991). According to Collingwood (1990), historical knowledge is the knowledge of what the mind did in the past and the continuation of past achievements in the present. Through historical thinking activities, students can gain different perspectives as they examine historical events through the eyes of those who lived in the past and try to understand their feelings and thoughts (Dilek, 2009). On the other hand, Özalp (2000) states that one of the aims of history education is to provide students with critical and analytical thinking and historical inquiry capacities. Especially in the teaching of history subjects, the rote memorization approach is replaced by an understanding aimed at developing historical thinking skills.

Social studies are characterized as a course that should enable students to improve their experiences related to human-society relations and prepare the environment for the individual to discover himself and his environment by increasing his awareness (Kabapınar, 2012). Coltham and Fines (1971, cited in Erdoğan, 2007) state that one of the educational objectives of history teaching is to develop skills and abilities (vocabulary acquisition, reference skills, memorization, comprehension, translation, analysis, translation, synthesis, judgment and evaluation, communication skills). Historical thinking skill is one of the most basic skills that history teaching should provide to students today. Historical thinking is expressed as historical reasoning and logical thinking (Işık, 2008). Foster (1999) found that students were able to interpret the reasons behind the behaviors of historical characters in his study in which students revealed their thoughts and ideas about the reasons for the actions of historical characters using historical evidence. Based on this study, Foster (1999) defines historical empathy comprehensively as an effort to understand and explain the behavior of people who lived in the past, an understanding of historical context and chronology in the evaluation of past events, an awareness of key events, personalities and culture of the period under study, a comprehensive analysis and evaluation of historical evidence, and an understanding of the consequences of actions taken in the past. In this context, we can talk about the contribution of historical empathy to the development of students' skills such as critical and historical thinking (Berberoğlu, 2015). In addition to being one of the main building blocks of the history program, historical empathy is a process that is intertwined with other historical skills. Historical empathy is seen as a skill that can be taught both on its own and in conjunction with other historical skills (Portal, 1986). Utilizing historical empathy in the social studies course helps to understand the thoughts, beliefs, feelings and life views of individuals living in the past and to see the relevance of the past to the present and their lives (Yılmaz, 2011). In this context, we can talk about the contribution and importance of including empathy skills in students' communication with their environment and making sense of historical events.

It is essential to be able to think like a historian and to realize historical understanding in the teaching of history topics in the social studies course. In the results of research on historical empathy conducted with mixed groups in social studies classes, it was found that students had problems remove this taking perspective from historical characters or associating affective context with historical context without grasping the historical knowledge dimension (Endacott & Brooks, 2013; Şahin & Aktın, 2021; Aktın, 2021). In these studies, it has been reported that students working on historical evidence can perform successful historical empathy if they have strong historical context knowledge (Şahin & Aktın, 2022). These research results indicate that historical contextual knowledge is important in historical empathy, but also point to successful gifted students who comprehend strong contextual knowledge. In this context, in order to realize an effective history education in gifted students, it is important to first determine the students' readiness for history education and their perceptions of history, and to know their views on historical knowledge. The lack of studies to reveal the historical

understanding and interpretation skills of gifted students draws attention. Delisle (1991, cited in Atalay, 2014b) states that “Social Studies is an excellent tool for the education of gifted and talented individuals because it allows unlimited diversity”. As a matter of fact, in many countries around the world, options have been proposed and curricula have been developed for the social studies curriculum that can attract the interest of gifted individuals and that can be highly complex and appropriate for their capacities (Popham, 1971). With these arrangements, educational measures to be taken especially for gifted individuals who experience difficulties in academic environments due to their different characteristics will be very important for the inclusion of these individuals into society (Atalay, 2014a).

In this context, the study aims to determine the views of gifted students at the secondary school level towards historical knowledge and their historical empathy levels. The problem of the study is “Is there a relationship between the views of gifted students at the secondary school level towards historical knowledge and historical empathy levels?”. In this framework, the sub-problems of the study were determined as follows:

1. The views of gifted students at the secondary school level on historical knowledge what are their views on certainty, source, development, basis and transmission level?
2. The level of historical knowledge of gifted students at the secondary school level
Their views on certainty, source, development, basis, transmission;
  - a. According to the geographical region-provinces they live in
  - b. According to class levels
  - c. Does it create a significant difference according to their gender?
3. What is the historical empathy of gifted students at the secondary school level?
4. Historical empathy levels of gifted students at the secondary school level;
  - a) According to the geographical region-provinces they live in
  - b) According to class levels
  - c) Does it create a significant difference according to their gender?
5. The role of gifted students at the secondary school level towards historical knowledge is there a significant relationship between their views and historical empathy levels?

In this study, the views of gifted students, who think differently from their peers, have strong creativity and can perform at a high level, on historical knowledge and historical empathy levels were revealed based on socio-demographic comparison and the relationship between their views on historical knowledge and historical empathy was examined. It was determined that there was a significant difference in the sub-dimensions of the scale of gifted students' views on historical knowledge at the secondary school level. It was observed that the precision and transmission sub-dimension of the scale of views on historical knowledge was the highest in the 8th grade and the lowest in the 5th grade. 8th grade students, compared to 5th grade students, evaluate history as a repetition of what happened in the past and tend to believe in the absolute certainty of historical knowledge. It was observed that the development and justification sub-dimension of the scale of the views of gifted students at the secondary school level towards historical knowledge was the highest in the 7th grade and the lowest in the 8th grade. Accordingly, it can be said that 7th grade students think more flexibly about the development and justification of historical knowledge than 8th grade students. It was seen that the source sub-dimension of the scale of the views of gifted students at the secondary school level towards historical knowledge was the highest in the 7th grade and the lowest in the 6th grade. Accordingly, 7th grade students tend to believe what textbooks and social studies teachers say about history more than 6th grade students about the source of historical

knowledge. When the sub-dimensions of the view of historical knowledge scale, namely certainty, source, development, basis and transmission, were statistically compared according to the geographical region-province variable in which gifted students at the secondary school level live, it was seen that there was no significant difference between the sub-dimensions and geographical regions. Therefore, it can be concluded that the geographical region-province variable is not a strong variable that determines the level of students' views on historical knowledge. When the sub-dimensions of the scale for determining views on historical knowledge were statistically compared according to the grade level variable of gifted students, it was found that the sub-dimensions of certainty, development, source and transmission did not show a significant difference between the groups, while the sub-dimension of justification changed significantly. It was seen that the grounding sub-dimension of the scale for determining the views on historical knowledge was higher in 6th grade students than in 8th grade students, and the total score of the grounding sub-dimension was higher in 7th grade students than in 8th grade students.

When the total of the historical empathy scale was statistically compared according to the grade level variable of the gifted students at the secondary school level, it was found that there was no significant difference between the historical empathy scale and the grade levels of the students. Accordingly, it was concluded that gifted students in the 7th grade had higher levels of empathic tendency compared to gifted students in the 6th and 8th grades. When the sub-dimensions of the scale for determining views on historical knowledge were statistically compared according to the gender variable of gifted students at the secondary school level, it was found that there was no significant difference between the sub-dimensions of certainty, source, development, basis and transmission and the gender variable. When the historical empathy scale was statistically compared according to the gender variable of gifted students at the secondary school level, a significant difference was found. It was seen that female students had higher levels of historical empathy than male students. It was found that there was a slight negative statistically insignificant relationship between the total and sub-dimensions of the Scale for Determining Opinions Towards Historical Knowledge and the Historical Empathy Scale of gifted students at the secondary school level.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1534-1555

Geliş Tarihi:03.07.2023 Kabul Tarihi:25.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1322325>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

XVIII. YÜZYILDA YAŞANAN DEPREMLER SONRASI KANDİYE KALESİ'NDEKİ ONARIMLAR

Hasan Ali CENGİZ*

Öz

Akdeniz ile Ege'nin birleştiği noktada yer alan Girit Adası, Girit ve Rodos'un güneyinden Fethiye körfezine yönelen "Helen yayı" veya "Girit hendeği" olarak adlandırılan bir bölgede yer almaktadır. Bundan dolayı Girit, tarih boyunca büyük depremlerin yıkımına uğramıştır. XVIII. yüzyılda Girit'te yaşanan ilk büyük deprem, 1717 yılında olmuş ve adanın batı kesimlerinde birçok köy zarar görmüştür. 1738 yılında bütün adaları kapsayan bir deprem meydana gelmiştir. 1741 yılında Rodos Adası açıklarında meydana gelen deprem Girit Adası'nda da hasara yol açmıştır. Aralık 1769'da meydana gelen bir depremde ise Kandiye Kalesi'nin büyük bir bölümü zarar görmüştür. Bu yüzyılın son büyük depremi ise 1780 yılında meydana gelmiştir.

Adada yaşanan bu depremler sonrası ilk onarım 1722 yılında gerçekleşmiş olup kale bünyesinde bulunan Sultan İbrahim Camii onarılmıştır. 1736 yılında kalenin su yollarında 1738 yılında da kalede onarımlar yapılmıştır. 1749 yılında kaledeki Sadrazam Hüseyin Paşa Konağında, 1760 yılında da kale ve kale bünyesindeki Sultan Mehmed Camii'nde onarımlar gerçekleştirilmiştir. Adada yaşanan 1769 yılındaki büyük deprem sonrasında da yine kalede onarımlar yapılmıştır.

Bu çalışma ile Arşiv vesikalarından yararlanılarak XVIII. yüzyılda yaşanan depremlerde Kandiye Kalesi surlarında ve kale bünyesindeki diğer yapılarda oluşan hasarları gidermek amacıyla gerçekleştirilen onarımlara yer verilecektir. Aynı zamanda söz konusu onarımların mahiyeti ve onarımlar sırasında yaşanan sorunlar da ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Girit, Kandiye, Deprem, Kandiye Kalesi, Onarım.

Repairs In Kandiye Castle After The Earthquakes In The 18th Century

Abstract

The island of Crete, located at the junction of the Mediterranean and the Aegean, is located in a region called the "Helen Arc" or "Crete Ditch", which leads to the Gulf of Fethiye from the south of Crete and Rhodes. Because of this, Crete has been devastated by great earthquakes throughout history.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, hasancengiz@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9175-4737.

The first major earthquake in Crete in the 18th century was in 1717 and many villages were damaged in the western parts of the island. In 1738, an earthquake occurred that covered all the islands. The earthquake that occurred off the coast of Rhodes Island in 1741 also caused damage on the Island of Crete. In an earthquake that occurred in December 1769, a large part of the Heraklion Castle was damaged. The last major earthquake of this century occurred in 1780.

After the earthquakes that took place on the island in this period, the first repair was carried out in 1722 and the Sultan İbrahim Mosque in the castle was repaired. In 1736, the waterways of the castle were repaired, and in 1738 the castle was repaired. Repairs were made in the Grand Vizier Hüseyin Pasha Mansion in the castle in 1749, and in the castle and the Sultan Mehmed Mosque in the castle in 1760. After the great earthquake in 1769 on the island, repairs were made to the castle again.

In this study, the repairs in question, which were carried out in order to eliminate the damage to the walls of the Heraklion Castle and other structures within the castle, during the earthquakes in the 18th century will be included by making use of archive documents. At the same time, the nature of the mentioned repairs and the problems experienced during the repairs will also be revealed.

Keywords: Grete, Heraklion, Eartquake, Hereklaion Castle, Repair.

Giriş

Girit adası, Coğrafi ve stratejik konumu itibariyle tarih boyunca Akdeniz ticaretini kontrol altına almak ve Doğu Akdeniz'de üstünlük sağlamak isteyen devletlerin mücadele alanı olmuştur. Osmanlı Devleti, Akdeniz'e hâkim olabilmek için Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren bölgedeki adalara hâkim olma girişimleri başlatmıştır. 1571 yılında Kıbrıs'ın alınmasından sonra Akdeniz'in Osmanlı hâkimiyeti altına girmesinde tek engel, Akdeniz ticaret yolları üzerinde bulunan Girit kalmıştır. 1645 yılında başlayan Girit seferi, Venediklilerin Çanakkale Boğazını kapaması nedeniyle adaya asker ve malzeme sevkiyatındaki aksamalar, İstanbul'da çıkan askeri isyanlar ve diğer nedenlerden dolayı 24 yıl sürmüştür. Girit'te Osmanlı hâkimiyetinin tam olarak kurulması 1669'da Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye'yi fethi ile mümkün olmuştur (Gülsoy, 2004, s. 26).

Osmanlı Devleti, fethettiği diğer şehirlerde olduğu Kandiye'nin fethinden sonra da şehirde onarımlar yapılmıştır. Uzunluğunun sekiz bin arşın, genişliğinin de dört bin arşın olan, kale duvarları ve tabyalar üzerinde iki yüz atlının cirit oynayabileceği söylenen Kandiye Kalesi'nin savaş sırasında zarar gören kısımları da Fazıl

Ahmed Paşa'nın kontrolünde onarılmıştır (Mustafa Bin Mustafa, 2016, s. 151; Gülsoy, 2001, s. 304).

Osmanlı Devleti kalelerde, o bölgenin fetihten sonra, yeni bir sefer hazırlık sürecinde, sefer sırasında zarar görmesi halinde ve yangın, deprem gibi doğal afetlerden etkilendiği durumlarda onarımlar yapmıştır. Bu çalışmamızda XVIII. yüzyılda Girit Adası'nda yaşanan depremler sonrası zarar gören Kandiye Kalesi'nde yapılan onarımlar yer alacaktır.

Girit Adası, Ölüdeniz Doğru Atımlı Fayı ve Kuzey Anadolu Fay Hattı boyunca gerçekleşen hareket ile Yunan Kesme Zonu ve Batı Anadolu'nun güneybatı yönlü hareketinin etkileşimi altında bulunan Girit ve Rodos'un güneyinden Fethiye körfezine yönelen "Helen yayı" veya "Girit hendeği" olarak adlandırılan bir bölgede yer almaktadır (Gönenç & Akgün & Ergün, 2009, s. 44). Bundan dolayı Girit, tarih boyunca büyük depremlerin yıkımına uğramıştır. Osmanlı yönetiminden önce Adada birçok deprem yaşanmıştır. Bu şiddetli depremlerden ikisi Girit kuşatmasının sürdüğü 1662 ve 1665 yıllarında olmuştur (Soysal & Sipahioğlu & Kolçak & Antınok, 1981, s. 29-37). Adanın Osmanlı yönetimine girişinden sonra en önemli yer sarsıntısı 1681 yılında yaşanmıştır. 1 Ocak 1681 tarihinde meydana gelen bu deprem sırasında pek çok zayıt meydana gelmiştir. Kandiye'nin üçte birinin yıkıldığı bu deprem sırasında 3.400'den fazla insan ölmüş, 600'ü ağır olmak üzere 2.400 kişi yaralanmıştır (Evangelatou-Notara, 2001, s. 39).

Çalışma dönemimizi oluşturan XVIII. yüzyılda Girit'te ilk büyük deprem 1717 yılında olmuş ve adanın batı kesimlerinde birçok köy zarar görmüştür (Evangelatou-Notara, 2001, s. 127). 1738 yılında Helen yayında gerçekleşen ve bütün adaları kapsayan bir deprem meydana gelmiştir. 1741 yılında Rodos Adası açıklarında meydana gelen deprem, Girit Adası'nda da hasara yol açmıştır. Ayrıca 1742 ve 1743 yıllarında bütün adalarda hissedilen deprem bilgileri de yer almaktadır. Aralık 1769'da meydana gelen bir depremde ise Kandiye kalesinin büyük bir bölümü zarar görmüştür (Ambraseys & Finkel, 2003, s.110; Ambraseys & Finkel, 2001, s.103; 108-109). Bu yüzyılın son büyük depremi ise 1780 yılında meydana gelmiştir. Bu

deprem sırasında Yerapetre'de büyük hasarlar oluşmuş ve 200'ün üzerinde kişi de ölmüştür (Vogt, 2001, s. 331).

Bu çalışma ile Arşiv vesikalarından yararlanılarak XVIII. yüzyılda yaşanan depremlerde Kandiye Kalesi surlarında ve kale bünyesindeki diğer yapılarda oluşan hasarları gidermek amacıyla gerçekleştirilen onarımlarına yer verilecektir. Aynı zamanda söz konusu onarımların mahiyeti ve onarımlar sırasında yaşanan sorunlar da ortaya konulacaktır.

1. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısındaki Onarımlar

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Girit Adası'nın Kandiye Kalesi'nde 1722, 1736, 1738 ve 1749 yıllarında onarımlar yapılmıştır. Gerçekleşen bu onarımlar, gerek Girit adasında gerekse çevrede yaşanan depremler sonrası olmuştur.

Bu onarımların ilki 1722 yılında gerçekleşmiş olup, bu onarım sırasında kaledeki Sultan İbrahim Camii onarılmıştır. 1717 yılında Helen Yayı'nda gerçekleşen deprem, Girit Adası başta olmak üzere Mora ve diğer adalarda da hissedilmiş hasarlar oluşturmuştur (Ambraseys & Finkel, 2001, s.107). Kandiye Kalesi'ndeki cami-deki hasarında bu deprem sırasında oluşması muhtemel olup, zamanla da cami, minare, darülhadis, muallimhane ve imamlar ile müezzinlerin kullandıkları konutlar harap hale gelmiştir. Cami cemaatinin bu yapıların onarımı için arzuhal vermeleri üzerine bu yapıların tamiri için 16 Eylül 1722 tarihinde Kadı Hasan ve Kandiye Muhafızı Hacı İbrahim Paşa'nın katılımıyla keşif yapılmıştır. Yapılan bu keşif ile caminin onarımı için 1.282 kuruş, minarelerin onarımı için 1.542 kuruş, darülhadis, muallimhane, imam ve müezzinin kullandığı konutların onarımı için 382 kuruş ve bu bölgede bulunan Büyük Han'ın çatı onarımı ve kurşun kaplamaları için ise 476 kuruş masraf belirlenmiştir. Buradaki tüm yapıların onarımı için gerekli olan toplam meblağ ise 3.682,5 kuruştur. III. Ahmed'in emri ile 680 kuruşluk bir ödeme yapılarak keşiften sonra onarımlar başlamıştır (BOA., TS.MA.d., 6073).

1736 yılında da Kandiye Kalesi'ne Erhanes isimli karyeden gelen su yollarının tamiri hakkında Kandiye Muhafızı Vezir Ali Paşa'ya gönderilen hükümden, su yollarının onarımı için 5.216 kuruş masraf belirlenmiş olup, belirlenen bu meblağın

3.000 kuruşu Girit Adası ahalisinden 2.216 kuruşu ise hazine-i miriden ödenerek tamiratın yapıldığı anlaşılmaktadır (BOA., C.AS., 1093/48257).

1.1. 1738 yılı Onarımı

1738 yılında muhtemelen yine Helen yayında bütün adaları kapsayan bir deprem meydana gelmiştir (Ambraseys & Finkel, 2003, s.110). Bu deprem esnasında zaman içinde harap olan Kandiye Kalesi'nin birçok duvarı da yıkılmıştır. Kalede onarılacak yerleri ve tahmini onarım maliyetini belirlemek amacıyla 18 Nisan 1738 tarihinde bir keşif yapılmıştır. Bu keşfe, Kâtib Kethüda-i hakani Mustafa Efendi, Mimar halifelerinden Yusuf Ağa, Defterdar Şeyh Mehmed Efendi ve bazı vilayet ayanları katılmıştır (BOA., D.AMH.d., 24895).

Yapılan bu keşfe göre, Kaledeki Küçük Suyun deniz tarafındaki yıkılan rıhtım, kaldırım, liman yolu ve havale duvarları onarılarak, limana yeni rıhtım ile kale dışına yeni bir zabitan odası yapılacaktır. Ayrıca bu bölgede bulunan tophanenin duvarları ve çatısı ile Numan Paşa Kasrı'nın duvarlarında onarımlar gerçekleştirilecektir.

Kalede onarım yapılacak bölgelerden biri de Baltalar Tabyası'dır. Bu tabyanın doğu ve güney tarafındaki duvarlar, güney kısmında topları muhafaza için Melek İbrahim Paşa'nın yaptırdığı kâgir duvarlar ile bu tabyanın mahzen duvarları ile çatısı da onarılacaktır. Ayrıca bu tabya yakınında yer alan Nezaret Kapısı dışına da yeni bir hendek inşa edilecektir. Onarım yapılacak bir diğer tabya ise Sefid Tabya'dır. Bu tabyanın güney ve doğusunda yıkılan duvarlar ile Parmak Kapı kısmındaki duvarlar onarılarak bu bölgeye yeni bir karakol binası inşa edilecektir. Ayrıca bu tabya bölgesindeki su yolları onarılacak ve kapının dış kısmına mahlûta bir kaldırım yapılacaktır.

Onarım yapılacak diğer iki tabya ise Bâlâ ve Huni Tabyalardır. İki tabyada duvar onarımları yapılarak Huni Tabya karşısındaki Hınzır isimli fener de yenilenecektir. Yine bu tabya yakınında bulunan Uğrun Kapısı'nın çevre duvarları da yeni-

den inşa edilecektir. Ayrıca bu tabya yakınında bulunan mahzen ile Hanya Kapısı'nın üstündeki çatısı onarılarak kiremit aktarmaları da yapılacaktır. Depremde en fazla hasar gören Bâlâ Tabyası'nın çevre duvarları yenilenecek mazgalları da onarılacaktır. Bu tabya bölgesinde bulunan Âb-ı Kebîr Kulesi'nin çevre duvarları ile doğu tarafındaki rıhtımlar da onarılacaktır. Yine bu bölgedeki Sultan İbrahim Camii karşısında yer alan Kum Kapısı'nın deniz tarafındaki rıhtımı, ağaç iskelesi ile çevre duvarları da yenilenecektir. Ayrıca Kum Kapı ve Parmak kapılarında da onarımlar yapılacaktır. Kale dışındaki Lazarta Kapı yakınında bulunan ambar bölgesine yeni döşeme yapılacak, bu bölgede bulunan mahzenin çatısı onarılarak kiremit aktarımları da gerçekleştirilecektir. Yine bu bölgede yer alan miri cephaneliğin pencereleri de onarılacaktır.

18 Nisan 1738 tarihinde yapılan keşif ile yapılacak bu onarımların maliyeti, 808.476 akçe olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu keşif sırasında kalenin onarımında kullanılacak malzemelerin çeşit ve miktarı da belirlenmiştir. Belirlenen bu malzemelerden Urgan, topaç, kurşun, mismar ve halatlar İstanbul'dan tedarik edilecektir (BOA., D.AMH.d., 24895).

1.2. 1749 Yılı Onarımı

1749 yılında Kandiye Kalesi'ndeki Sadrazam Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı miri konak, zamanla harap olup sonrasında da tamamen yıkılmıştır. 1741 yılında Rodos Adası açıklarında meydana gelen deprem Girit Adası'nda da hasara yol açmıştı. Ayrıca 1742 ve 1743 yıllarında bütün adalarda hissedilen deprem bilgileri yer almaktadır (Ambraseys & Finkel, 2003, s.113; (Ambraseys & Finkel, 2001, s.108-109). Zamanla harap hale gelen konakta hasarların oluşmasında ve tamamen yıkılmasında bu depremlerin etkili olduğu tahmin edilmektedir. Konağın onarılması amacıyla yapılacak olan işleri ve bunların tahmini maliyetlerini belirlemek amacıyla keşif yapılmıştır. Vezir Mustafa Paşa'nın inayetiyle 20 Eylül 1749 tarihinde yapılan bu keşfe, Defterdar Süleyman Efendi, ser mimar, neccar ve diğer görevliler katılmıştır (BOA., D.BŞM.BNE.d., 15910).

Tablo 1: 1949 Yılı Hüseyin Paşa Konağı'nın Onarım Keşfi

Tamirat Yapılacak Yer	Ölçü (zira')	Birim Fiyatı (Akçe)	Yekûn (Akçe)
Konağın iç ve dış kısımlarındaki çatılarda yapılacak onarımlar	2.530	180	455.400
Konağın iç ve dış kısımda bulunan oda duvarlarında yapılacak onarımlar	2.090	720	1.504.800
Konağın dış tarafında bulunan kâgir hazine odasının onarımı	352	150	52.800
Konağın dış taraftaki hamamın onarılması	500	150	75.000
Konağın üst tarafında bulunan hamamın onarılması	480	100	4.800
Konağın dış taraftaki kâgir mutfağın onarılması	480	150	72.000
Konağın alt ve üst katında bulunan odalar, dehlizin döşemesi ve dolma duvarlarının onarılması	704	720	506.880
Konağın iç tarafında bulunan odaların onarılması	480	150	72.000
Konağın iç tarafta bulunan hamamın temel inşası	100	15	1.500
Konağın iç taraftaki hamamının inşası	100	480	4.800
Konak etrafındaki kâgir duvarlarının yenilenmesi	2.520	150	378.000
Konağın iç ve dış tarafında yapılacak süslemeler	6.468	30	19.4040
Yekûn			3.322.020

20 Eylül 1749 tarihinde yapılan bu keşfe göre, konak bünyesinde bulunan yapılar tamamen yıkılmıştır. Konağın iç ve dış kısmı, müştemilatı alt ve üst kattaki odalar ile burada bulunan hamam yeniden inşa edilecektir. Konağın dışında bulunan hamam ile hazine odası onarılacak, alt ve üst kattaki odaların çatıları, döşemeleri ve sarayın etraf duvarları ile konağın iç ve dış süslemeleri yenilecektir. Konak yapısının yeniden ayağa kaldırılması için belirlenen tahmini maliyet 3.322.020 akçedir.

Keşif sırasında konağın onarımı için gerekli olan ahşap malzeme listesi ve bunların miktarları da belirlenmiştir. Bunlar arasında döşeme tahtası, tavan için çam tahtası, ıhlamur tahtası, koğuş tahtası, karaağaç tahtası, kurşunlu tahta, kanatlı Kilyos tahtası, sütun, varna sütunu ve varna topacı gibi malzemeler bulunmaktadır (BOA., D.BŞM.BNE.d., 15910).

2. XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Gerçekleşen Onarımlar

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Girit Adası'nda 1769 yılında büyük bir deprem olmuştur. Kandiye Kalesi'nde gerek bu deprem öncesi ve gerekse de bu deprem sonrası olmak üzere 1760, 1762, 1770, 1773 ve 1776 yıllarında onarımlar gerçekleştirilmiştir.

2.1. 1762 Yılı Onarımı

1760 yılında Kandiye Kalesi'nin ve kale bünyesinde yer alan Sultan Mehmed Camii'nin bazı kısımları zamanla harap hale gelmiştir. Kandiye Muhafızı Vezir Hamza Paşa'nın kalede yapılacak onarımlar için keşif yapılması talebi üzerine keşif yapılarak onarımlar başlamıştır (BOA., TS.MA.d., 831/36). Sultan Mehmed Camii'nin müstakil vakfı olmadığından tamir için gereken masrafların Haremeyn-i şerifeyn muhasebesi ile Anadolu muhasebesinden karşılanmıştır (BOA., TS.MA.d., 791/18).

Girit Adası Defterdarı Ahmed Efendi'nin kontrolünde kalenin farklı yerlerinde 1760 yılında başlayan onarımlar 1762 yılında bitirilmiştir. Yapılan bu onarımın muayene kontrol keşfi 19 Şubat 1762 tarihinde mimar halifesi, Kandiye Muhafızı Mehmed Salih Paşa'nın katılımıyla yapılmıştır (BOA., D.AMH.d., 25150).

Tablo 2: 1760-1762 Yıllarında Yapılan Onarımlar

Onarım Yılı ve Onarılan Yer	Meblağ (akçe)
1760 yılında kalenin bazı kısımlarında yapılan tamirat	2.630
1760 yılında kollukhanenin tamiri	2.400
1762 yılında miri top kundaklarının yenilenmesi ve tamiri	5.157
1762 yılında Kandiye su yollarının onarımı	380
1762 yılında miri cephanelerin kapı, baca ve keçelerinin onarılması	525
1762 yılında kale duvarı bitişiğinde bulunan mehterhanenin tamiri	6.263
1762 yılında miri büyük cephane çatısında yapılan onarımlar	1.158
1762 yılında Numan Paşa Kasrı'nın tamiri	18.930
1762 yılında Hanya Kapısı'nın tamiri	10.604
1762 senesi miri su yolları köprüsünde yapılan onarımlar	340
Yekûn	48.387

19 Şubat 1762 tarihinde yapılan bu keşif ile 1760 ve 1762 yıllarında kalede yapılan onarım yerleri ve bunların maliyetleri belirlenmiştir. Vezir Köprülü Ahmed Paşa, Vezir Kamil Ahmed Paşa kontrolünde yapılan bu onarımlar sırasında, kollukhane, Kandiye su yolları ve köprüsü, cephanelerin kapı, baca ve keçeleri, kale duvarı bitişiğindeki mehterhane, büyük cephanenin çatısı, Numan Paşa Kasrı, Hanya Kapısı ile top kundaklarının tamiri yapılmıştır. Yapılan bu onarımların maliyeti 48.387 akçe olarak belirlenmiştir. Bunlar içerisinde içerisinde 18.930 akçe Numan Paşa Kasrı ve 10.604 akçe ile Hanya Kapısı'nın onarımları maliyeti yüksek olanlar arasındadır.

2.2. 1770 Yılı Onarımı

Girit Adası'nda 1769 yılı Aralık ayında bir deprem meydana gelmişti. Adada büyük hasar oluşturan bu deprem esnasında Kandiye Kalesi'nin de büyük bir bölümü zarar görmüştür (Ambraseys & Finkel, 2001, s.113). "Zelzele-i Âzîme" olarak adlandırılan bu deprem sırasında pek çok duvarı yıkılan kalenin tamir olunacak kısımlarını belirleyerek bunların tahmini maliyetini ortaya koymak için Kandiye Kalesi Muhafızı ve Girit Adası Seraskeri Vezir Hüseyin Paşa'nın izniyle 10 Haziran 1770 tarihinde bir keşif yapılmıştır. Bu keşfe, Girit Adası Defterdarı Osman Efendi, Kale Dizdarı Hüseyin Ağa, Hassa Mimar Halifesi İsmail Ağa ve kale zabitleri katılmışlardır (BOA., D.AMH.d., 25184/2).

Bu keşif sırasında öncelikle deprem sırasında yıkılan kalenin farklı yerlerindeki duvarlar ile tabyalarda onarımların yapılması kararlaştırılmıştır. Onarım yapılacak tabyalardan biri Gönlüyar Tabyası'dır. Bu tabya bölgesinde yıkılmış olan duvarlar ile neferat kışlağı üzerindeki odaların çatıları onarılacaktır. Onarım yapılacak diğer bir tabya ise Kanlı Tabya'dır. Bu tabyanın da yine çevre duvarları başta olmak üzere birçok duvarları yıkılmış olup bunlardan bazıları yenilenecek bazıları da onarılacaktır. Ayrıca bu tabyanın mühimmat mahzeni üzerindeki zabıt odalarının çatı onarımları ve kiremit aktarımları yapılacak, tabyanın dış tarafında yer alan iki adet taştan küçük kule de yenilenecektir. Onarım öngörülen yerlerden biride Ak Tabya

bölgesidir. Bu bölgede de yıkılmış olan duvarların bazıları yenilenecek bazıları onarılacaktır. Yine bu bölgede bulunan Topçu Ocağı'nın mahzen ve karakol binalarının çatıları ile bu tabyanın Uğrun Kapısı ile neferat kışlağında ve çevre duvarlarında onarımlar yapılacaktır. Ayrıca Yeniçeri Kışlağı'nın yıkılmış olan matbahı yeniden inşa edilecektir.

Onarım yapılacak bir diğer yer Kızıl Tabya bölgesidir. Burada tabyanın iç kısmındaki pencereleri ile tabyadan yerli karakol binasına varıncaya kadarki siperler de yenilenecektir. Ayrıca bu tabya bölgesindeki mühimmat mahzeni ile cephaneliğin de tamir edilmesi planlanmaktadır. Kalenin Yine Sağır Tabya, Gazab Tabya, Güllük Tabya ve Parmak Kapısı bölgesinde depremde zarar gören duvarlarının bir kısmı onararak bir kısmı da yenilenecektir. Ayrıca Frenk Kulesi bölgesinde bulunan Nezaret Kapısı dışındaki duvarlar ile Taşlı Tabya bölgesindeki zabitan ve neferat odaları da onarılacaktır.

Kalede onarım öngörülen bir diğer yer Sultan Mehmed Han Camii bölgesidir. Bu bölgede de yıkılan duvarların bir kısmı onarılacak, bir kısmı da yenilecektir. Ayrıca siper duvarları ve mazgallar da yenilenecektir. Kalenin Liman Kapısı bölgesinde yıkılmış olan duvarların bir kısmı yenilenecek bir kısmı da onarılacaktır. Yine bu bölgede yıkılmış olan yeniçeri kışlası yenilecek, mazgallar ile farklı amaçlarla kullanılan mahzenler de onarılacaktır. Sultan İbrahim Han Camii'nin bulunduğu deniz tarafındaki duvarlar ile caminin karşısındaki cephane binaları ile Liman Kapısı'ndan Kule-i Kebire varıncaya kadarki duvarlar da onarılacaktır.

Bunların dışında Hanya Kapısı'nda, Gazaban Ocağı, Yerli Ocağı, Fuçile ve Baltalar isimli yerdeki tabyalarda onarımlar ile cephane binasının kiremit aktarımının yapılması planlanmaktadır. Kule-i Kebirin iç tarafında dört adet yıkılmış olan karakol binası yeniden inşa edilerek, bu karakolların önüne toplar için siper duvarları yapılacaktır. Ayrıca bu kulenin deniz tarafındaki hisar bacası ile bölgedeki pek çok duvarın derzleri yenilenecektir.

10 Haziran 1770 tarihinde yapılan bu keşfe göre, Kandiye Kalesinde yapılacak onarımlar için 3.117.720 akçe bir maliyet belirlenmiştir (BOA., D.AMH.d.,

25184/2). Kalede yapılması planlanan bu onarımlar iki senede tamamlanmıştır. Onarımların bitmesinden sonra muayene keşfi, Girit Adası Defterdarı Osman Efendi nezdinde ve kaledeki görevlilerin katılımıyla 26 Haziran 1772 tarihinde yapılmıştır (BOA., C.AS., 986/43030).

Onarımları kontrol amacıyla yapılan bu keşfe göre, kalenin onarım maliyeti 2.612.727 akçe olarak belirlenmiştir. Bu onarım sırasında tamirat öncesi yapılan keşifte belirlenenlerin dışında da ek onarımlar yapılmıştır. Bu ek onarımlar ile Taşlı Tabya bölgesindeki hendek siper duvarları yenilenmiş, bazı duvarları ve duvar derzleri de onarılmıştır. Onarım gerçekleştirilen bir diğer bölgeler ise Ak, Fuçile, Azablar, Bıyıklı, Yüksek, İbrahim Paşa ve Gönlüyar tabyalarıdır. Söz konusu tabyalar bölgesindeki siper duvarları başta olmak üzere diğer bazı duvarlar yenilenmiş bazıları ise onarılarak derz tamirleri yapılmıştır. Ayrıca Ak Tabya dışına ve Yüksek Tabya yakınına küçük kuleler ile Yeni Kapı yakınına bir karakol binası ve bir kule inşa edilmiştir. Nezaret Kapısı bölgesine küçük bir kule ile yıkılmış olan top mazgalları ve neferat kışlası yeniden inşa edilmiştir. Ek yapılan bu onarımın maliyeti 462,612 akçedir. Tamirat, bu ek onarımlara rağmen onarım öncesinde belirlenen meblağdan 505.000 akçe daha az bir maliyet ile tamamlanmıştır (BOA., C.AS., 986/43030).

2.3. 1773 ve 1776 Yıllarında Yapılan Onarımlar

Kandiye Kalesi'nde 1769 Depreminin oluşturduğu hasarları gidermek amacıyla yapılan onarımların 1772 yılında tamamlanmasından sonra 1773 ve 1776 yıllarında da ek onarımlar yapılmıştır. 1773 yılındaki onarımlar ile kalenin farklı bölgelerindeki duvar ve mazgallar tamir edilmiştir. Bu onarımların tamamlanmasından sonra 3 Kasım 1773 tarihinde yapılan işleri kontrol ve masrafı belirlemek amacıyla Kâtip Ahmed Efendi, Ser mimar ve diğer yetkililerin katılımıyla muayene keşfi yapılmıştır (BOA., D.BŞM.BNE.d., 16028).

Tablo 4: 1773 Yılında Kandiye Kalesi'nde Yapılan Onarım

Tamirat Yapılacak Yer	Ölçü (zira')	Adet	Birim Fiyatı (Akçe)	Yekûn (akçe)
Sultan İbrahim Camii yakınından mahzenler bitişiğine kadarki tamir edilen duvar ve mazgallar			14	12.576
Yahudi Kapısı yakınına yapılan yeni siper duvarı		2 çift	80	480
Yahudi Kapısı'ndan Kum Kapı Karakoluna kadar tamir edilen duvar ve mazgallar			24	6048
Kum Kapısı dışından deniz tarafına kadar yapılan kâgir duvar		12 çift	120	1440
Kum Kapısı karakolundan Köşk Karakoluna kadarki tamir edilen mazgallar			24	10560
Kum Kapısı bölgesinde Topçular mahzeni bitişiğindeki onarılan duvar derzleri	100		20	2000
Kumkapı bölgesine yeni yapılan hendek duvarı		8 çift	80	640
Köşk karakolundan Gaziler karakolu köşesine kadarki onarılan duvar derzleri	320		20	6400
Uğrun Kapı bitişiğinden Toplar meydanına kadar yeni inşa edilen kâgir duvar	540		120	64800
Kale dışındaki tamir edilen Hanya Kapısından Hendek Kapısına kadarki siper hendek duvarları	504		20	10080
Taşlı Tabyada yeni inşa edilen hendek duvarı		8 çift	80	640
Kale dışındaki külliyanar siperinin inşa edilen kâgir duvarı	120	66 çift		7920
Fuçile Tabyası kapısı yakınına yeni yapılan duvar	120	16 çift		1920
Fuçile Tabyada lağım üzerine yeni inşa edilen kâgir duvar	120	çift 24		2880
Fuçile Tabyasından Uğrun Kapı yakınına kadar yeni inşa edilen kâgir duvar		çift 6	120	720
Gönlüyar Tabyası karşısında yeni inşa edilen kâgir duvar		çift 4	80	320
Yeni Kapı dışındaki Bıyıklı Tabya'da Zabıt odasının güney tarafına yeni inşa edilen taş mahlûta duvar		çift 10	80	800
Bıyıklı Tabya yakınındaki Parmak Kapı bitişiğinde yıkılmış olup yeniden yapılan hendek duvarı				21200
Bıyıklı Tabya yakınına yeni yapılan hendek duvarı		çift 9	80	720
Bıyıklı Tabya'daki kemer yakınında yıkılmış olup yenilenen hendek duvarı		4	80	320
Kalenin iç tarafında mevcut top kundak ve tekerlerini muhafaza için gerekli olan halat	9	2400 kıyye		21600
Yekûn				174.064

3 Kasım 1773 tarihinde yapılan bu keşfe göre, Sultan İbrahim Camii yakınından mahzenler bitişiğine kadar, Yahudi Kapısı'ndan Kum Kapı Karakoluna kadar ve Kum Kapısı karakolundan Köşk Karakoluna varıncaya kadarki mazgalların tamiri yapılmıştır. Uğrun Kapı bitişiğinden Toplar meydanına kadar, Fuçile Tabyası kapısı yakınına, Uğrun Kapı yakınına, Gönlüyar Tabyası karşısına, Taşlı Tabyası yakınına, Bıyıklı Tabya yakınına, Parmak Kapı bitişiğine, Yahudi Kapısı yakınına, Kumkapı bölgesine, Külliyanıyar siperine yeni kâgir duvarlar inşa edilmiştir. Bunların yanı sıra Kale dışındaki Hanya Kapısından Hendek Kapısına kadar siper hendek duvarı ile Kum Kapısı bölgesinden Gaziler Karakolu köşesine kadarki duvarların derz tamirleri yapılmıştır. Yapılan bu onarımın maliyeti 174.064 akçe olarak belirlenmiştir (BOA., D.BŞM.BNE.d., 16028).

Ayrıca keşif sırasında Kandiye Kalesi'ndeki malzeme listesi ve bunların maliyetleri de belirlenmiştir. Kaledeki mevcut topların kundakları için gerekli olan Kundaklık tahta için 1.250 kuruş, ağaç renkli peştuvan için 180 kuruş olmak üzere toplam 3.216 kuruş bir maliyet belirlenmiştir. Yine Kandiye kalesindeki 346 adet top için imal olunan ve tophanede bulunan kundak ve tekerlek için ise 4.666 akçelik bir harcama yapılmıştır (BOA., D.BŞM.BNE.d., 16028).

1773 yılındaki onarımlardan sonra 8 Şubat 1776 tarihinde Kandiye Kadısı Ahmed'in maruzatından Kandiye Kalesi'nde 1769 depreminde zarar görüp de onarılamayan bazı kısımlarının deniz sularının tesiriyle daha çok zarar gördüğü ve tamire muhtaç bir hale geldiği anlaşılmaktadır. Söz konusu maruzattan kalenin liman tarafındaki Kule-i Kebîr'in iki mevzisi, Sultan İbrahim Han Camii karşısındaki bazı bölgeler ile yine kalenin iç ve dış tarafında bazı kısımların yıkılmış olduğu görülmektedir (BOA., C.AS., 930/40262). Bunun üzerine bu yerlerin onarılması amacıyla 11 Haziran 1776 tarihinde bir keşif yapılmıştır. Bu keşfe göre, Kule-i Kebîr'in Güneyi deniz tarafındaki ve Kum Kapı yakınına kadar yıkılan duvarlar onarılacak, Kule-i Kebîr'in deniz tarafındaki duvarı ile Kule-i Kebirin ardından Kum Kapısına

kadarki duvarları ile Kule-i Sağır'ın deniz tarafındaki kadarki duvarını deniz dalgalarından korumak için denize taş dökülerek doldurulacaktır (BOA., AE.SABH.I, 3576).

Ek 6: Kandiye Kalesi'nde 1776 Yılında Yapılan Onarım

Tamirat Yapılacak Yer	Ölçü (zira')	Birim Fiyatı (Akçe)	Yekûn (Akçe)
Kule-i Kebîr'in Güneyi deniz tarafındaki duvarların yıkılan kısımları beyaz, siyah mahluta ve kurşunlu olarak yeniden yapılması	960	3600	3.456.000
Kule-i Kebîr'in duvarını deniz dalgalarından korumak için taş dökülmesi	5.280	360	1.900.800
Kule-i Kebîr'in Kum Kapı yakınına kadar yıkılmış olan som duvarın yenilenmesi	1.520	1200	182.400
Kule-i Kebirin ardından Kum Kapısına kadarki duvarın deniz dalgalarından korumak için taş dökülmesi	4.800	300	1.440.000
Kule-i Sağır'ın duvarlarını korumak için taş dökülmesi	3.600	240	864.000
Toplam			7.843.200

Kule-i Kebîr bölgesinde yapılan bu onarımların maliyeti 7.843.200 akçe olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu keşif sırasında onarım sırasında çalışacak taş kırıcı, taş yontmacı ve farklı işlerde çalışacak nefer sayıları ile onarım sırasında gerekli olan alet ve edevat listesi de belirlenmiştir. Bunlar arasında farklı türdeki ip çeşitleri, farklı işlevdeki ağaç malzeme ve farklı mismar (çivi) çeşitleri ile taş çekmek için araba yer almaktadır (BOA., AE.SABH.I, 3576). 1776 yılında yapılan bu onarım Girit Defterdarı ve Kandiye Kalesi Bina Emni Mehmed Emin Efendi'nin kontrolünde yapılmış olup tamir masrafları Girit Hazinesi mukataası ile cizye-i gebran tahvilinden karşılanmıştır (BOA., C.AS., 1152/51218; BOA., AE.SABH.I, 347/24286).

Sonuç

Akdeniz ile Ege'nin birleştiği noktada yer alan Girit, Girit ve Rodos'un güneyinden Fethiye körfezine yönelen "Helen yayı" veya "Girit hendeği" olarak adlandırılan bir bölgede yer almasından dolayı tarih boyunca büyük depremlerin yıkımına uğramıştır.

XVIII. yüzyılda Girit'te ilk büyük deprem 1717 yılında olmuş ve adanın batı kesimlerinde birçok köy zarar görmüştür. 1738 yılında bütün adaları etkileyen bir deprem meydana gelmiştir. 1741 yılında Rodos Adası açıklarında meydana gelen deprem ise Girit Adası'nda da hasara yol açmıştır. 1769 yılında meydana gelen bir depremde ise Kandiye kalesinin büyük bir bölümü zarar görmüştür. Bu yüzyılın son büyük depremi ise 1780 yılında meydana gelmiştir. Bu depremler sonrası XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kandiye Kalesi'nde 1722, 1736, 1738, 1749 yıllarında, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ise 1760, 1769, 1773 ve 1776 yıllarında onarım gerçekleşmiştir.

Çalışma dönemimizi oluşturan XVIII. yüzyıldaki Kandiye Kalesi'nde yapılan onarımlarda Kandiye Kalesi'nin bazı duvarları yenilenmiş bazıları da onarılmıştır. Kalenin Mahzen, cephanelik, siperler, karakol binalarının bazıları onarılarak bazı bölgelere de yeni karakol binası, hendekler, siperlerin önüne konulan topları korumak için siper duvarları inşa edilmiştir. Kalenin farklı bölgelerindeki mazgallar tamir edilmiş aynı zamanda deniz dalgalarından kale duvarlarını korumak için denize taş dökülerek dolgular da yapılmıştır. Bazı yapıların çatıları onarılmış ve kiremit aktarımları da yapılmıştır. Kale bünyesinde bulunan yapılardan, Sultan İbrahim Camii ve bu cami bünyesindeki darülhadis, muallimhane, Büyük Han, imam ve müezzinin kullandığı konutlar ile Sultan Mehmed Camii, Sadrazam Hüseyin Paşa Konağı, Numan Paşa Kasrı ve su yollarında onarımlar gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu çalışma ile onarımlar sırasında yaşanan sorunlar da ortaya konuldu. Bunların başında onarımlar öncesi yapılan keşiflerin eksik yapılmasıdır. Böyle durumda iki yol izlenmiştir. Birinci yol, onarım sırasında daha önceden belirlenmeyen yerler de onarılmış ve kontrol keşfinde bunlar belirtilmiştir. Böyle bir durum 1769 Depreminden sonrasında yapılan onarımlar sırasında yaşanmış olup, tamirat öncesi yapılan keşifte belirlenenlerin dışında da ek onarımlar yapılmıştır. İkinci yöntem ise onarımı yapılmayan yerler için ek keşif yapmak olmuştur. Böyle bir du-

rum yine 1769 Depremi'nden sonra yaşanmıştır. Depremi oluşturduğu hasarları gidermek amacıyla yapılan onarımların 1772 yılında tamamlanmasından sonra 1773 ve 1776 yıllarında da ek onarımlar yapılmıştır.

Onarımlar, bazen belirlenen meblağa yakın bir maliyet ile bitirilirken bazen de daha düşük bir maliyet ile tamamlanmıştır. Böyle bir durum, 1769 Depreminden sonrasında yapılan onarımlar sırasında yaşanmıştır. Tamirat öncesi yapılan keşifte belirlenenlerin dışında da ek onarımlar yapılmasına rağmen onarım daha düşük bir maliyet ile bitirilmiştir.

Adada yapılan onarımlar sırasında taş kırıcı ve taş yontmacı başta olmak üzere amele sıkıntısı, yaşanmış olup bunlar İstanbul'dan sağlanmıştır. Ayrıca onarımlar sırasında başta ahşap olmak üzere malzeme sıkıntısı da yaşanmış yine bunlar da İstanbul'dan sağlanma yoluna gidilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA., (Ali Emiri Mustafa I) AE.SMST.I,347/24286.
BOA., (Ali Emiri Abdülhamid I) AE.SABH.I, 3576.
BOA., (Cevdet Askeriye) C.AS., 1093/48257.
BOA., C.AS., 1152/51218.
BOA., C.AS., 930/40262.
BOA., C.AS., 986/43030.
BOA., (Bab-1 Defteri Anadolu Muhasebesi Defterleri), D.AMH.d., 24895.
BOA., D.AMH.d., 24895.
BOA., D.AMH.d., 25150.
BOA., D.AMH.d., 25184/2.
BOA., (Bab-1 Defteri Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri) D.BŞM.BNE.d., 15910.
BOA., D.BŞM.BNE.d., 16028.
BOA., D.BŞM.BNE.d., 16028
BOA., (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Defteri) TS.MA.d., 6073.
BOA., TS.MA.d., 791/18.
BOA., TS.MA.d., 831/36.

Diğer Kaynaklar

- Ambraseys, N. N. & Caroline Finkel, (2001), "1500-1800 Döneminde Balkanların Deprem-selliği Üzerine Yayımlanmamış Osmanlı Arşiv Belgeleri", Elizabeth Zachariadou, (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Ambraseys, N. N. & Caroline, F. (2003). *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler*, M. Umur Koçak, (Çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Gönenç, T. & Akgün, M. & Ergün, M. (2009). "Girit Bölgesinin İzafi Kabuk Kalınlığı Değişiminin Manyetik ve Serbest Hava Gravite Anomalileri İle İrdelenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 11(1), 44-56.
- Gülsoy, E. (2001). "Kandiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 303-305.
- Gülsoy, E. (2004). *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması*, İstanbul: TATAV Yayınları.
- Mustafa Bin Mustafa,. (2016). *Târîh-i Sefer ve Feth-i Kandiye*, Meltem Aydın, (Haz.) İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Notara, F. (2001). "İkincil Önemli Yunanca Kaynaklarda Doğal Afetler", Elizabeth Zachariadou, (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Soysal, H & Sipahioğlu, S. & Kolçak, D.& Antınok, Y. (1981). *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu (M.Ö. 2100-M.S. 1900)*, Tübitak, Proje No: TBAG, 341, İstanbul: 29-37.
- Vogt, J. (2001) "Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik-Batılı Kaynaklardan ve Tanıkların İfadelerinden Örnekler", Elizabeth Zachariadou, (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Extended Abstract

The island of Crete, due to its geographical and strategic location, has been the battleground of states that want to control the Mediterranean trade and gain superiority in the Eastern Mediterranean throughout history. In order to dominate the Mediterranean, the Ottoman Empire started attempts to dominate the islands in the region since the reign of Mehmet the Conqueror. After the conquest of Cyprus in 1571, the only obstacle for the Mediterranean to come under Ottoman rule was Crete, which was on the Mediterranean trade routes. The Crete expedition, which started in 1645 after the Agha incident, lasted for 24 years due to the Venetians closing the Dardanelles, disruptions in the shipment of soldiers and supplies to the island, military riots in Istanbul and other reasons. The full establishment of Ottoman domination in Crete was made possible by the conquest of Heraklion by Grand Vizier Köprülü Fazıl Ahmet Pasha in 1669.

After the conquest of Heraklion, where the Ottoman Empire was in other cities it conquered, repairs were made in the city. Heraklion Castle, which is eight thousand cubits long and four thousand cubits wide, and is said to be capable of playing javelin at two hundred horses on the castle walls and bastions, was repaired during the war under the control of Fazıl Ahmed Pasha after its conquest. The Ottoman Empire made repairs to the castles in the regions under its dominion after the conquest, as well as during the preparation of a new campaign, in case of damage during the campaign and remove this case of natural disasters such as fire and earthquake.

Crete Island is under the interaction of the movement along the Ölüdeniz Strike Slip Fault and the North Anatolian Fault Line and the southwestern movement of the Greek Shear Zone and Western Anatolia, which is called the "Hellenic arc" or "Crete trench", which leads from the south of Crete and Rhodes to the Gulf of Fethiye located in a region. Because of this, Crete has been devastated by great earthquakes throughout history. Before the Ottoman rule,

there were many earthquakes on the island. Two of these severe earthquakes occurred in 1662 and 1665, during the siege of Crete. After the island came under Ottoman rule, the most important earthquake occurred in 1681. Many casualties occurred during this earthquake. During this earthquake, which destroyed one-third of Heraklion, more than 3.400 people died and 2.400 people were injured, 600 of them seriously.

In the 18th century, which constitutes our study period, the first major earthquake in Crete was in 1717 and many villages were damaged in the western parts of the island. In 1738, there was an earthquake that probably took place in the Hellenic Arc and encompassed all the islands. The earthquake that occurred off the coast of Rhodes Island in 1741 also caused damage to the Island of Crete. In addition, there is information about the earthquakes felt in all the islands in 1742 and 1743. A large part of the Heraklion castle was damaged in an earthquake in December 1769. The last major earthquake of this century occurred in late October 1780. This earthquake caused great damage in Ierapetre and more than 200 people died.

In this study, the repairs carried out in order to eliminate the damage to the walls of the Heraklion Castle and other structures within the castle during the earthquakes in the 18th century will be included by making use of archive documents. The first of these repairs took place in 1722 and the Sultan İbrahim Mosque in the castle was repaired. The earthquake that took place in the Hellenic Arc in 1717 caused damage to the Peloponnese and other islands, especially the Island of Crete. During the earthquake in question, it is possible that the mosque in the Heraklion Castle was damaged, and over time, the mosque, hospice, darülhadis, teacher's house and the houses used by imams and muezzins became ruined over time. 1736 The waterways coming from Erhanes village to the Heraklion Castle were repaired.

In 1738, there was an earthquake that probably took place in the Hellenic Arc and encompassed all the islands. Since many walls of the Heraklion Castle, which was destroyed over time, were destroyed due to the earthquake, it was necessary remove them a repair. One of the areas to be repaired in this period is the Baltalar Bastion. The walls on the eastern and southern sides of this bastion, the masonry walls built by Melek İbrahim Pasha to protect the cannons in the southern part, and the cellar wall and roof of this bastion will be repaired. In addition, a new ditch will be built outside the Ministry Gate located near this bastion. Another bastion to be repaired is the Sefid Bastion. The destroyed walls in the south and east of this bastion and the walls in the Finger Gate will be repaired and a new police station building will be built in this area. In addition, the waterways in this bastion area will be repaired and a pavement will be built on the outside of the gate.

The other two bastions to be repaired are the Bala and Funnel Bastions. Wall repairs will be made in both bastions and the lighthouse named Hinzır opposite the Huni Bastion will be renewed. Again, the surrounding walls of the Uğrun Gate, located near this bastion, will also be rebuilt. In addition, the cellar near this bastion and the roof above the Hanya Gate will be repaired and tile transfers will be made. The surrounding walls of the Bala Bastion, which was the most damaged in the earthquake, will be renewed and its battlements will be repaired. The surrounding walls of the Ab-ı Kebîr Tower in this bastion area and the piers on the east side will also be repaired. Again, the seaside quay, tree pier and surrounding walls of the Sand Gate, located opposite the Sultan İbrahim Mosque in this region, will also be renewed. In addition, the Sand Door and Finger doors will also be repaired. Flooring will be made in the warehouse area near the Lazarta Gate outside the castle, the roof of the cellar in this area will be repaired and tile transfer will be made. The windows of the arsenal in this region will also be repaired.

The earthquake that occurred off the coast of Rhodes Island in 1741 also caused damage to the Island of Crete. In addition, there is information about the earthquakes felt in all the islands in 1742 and 1743. The mansion, which was built by the Grand Vizier Hüseyin Pasha in the Heraklion Castle in 1749, was destroyed over time and then completely demolished. During this repair, the interior and exterior of the mansion, the outbuildings, the downstairs and upstairs rooms, and the Turkish bath remove this will be rebuilt. The bath and the treasury room outside the mansion will be repaired, and the roofs and floors of the rooms on the lower and upper floors, the surrounding walls of the palace, and the interior and exterior decorations of the mansion will be renewed.

In 1760, some parts of the Heraklion Castle and some parts of the Sultan Mehmed Mosque were destroyed over time and a repair was made. During these repairs, the law enforcement office, the Heraklion waterways and bridge, the doors, chimneys and felts of the ammunition, the military house next to the castle wall, the large ammunition roof, the Numan Pasha pavilion, the Hanya Gate and cannon mounts were repaired.

An earthquake occurred on the island of Crete in December 1769. During this earthquake, which caused great damage to the island, a large part of the Heraklion Castle was also damaged. The bastions to be repaired are the Gonluyar Bastion, the Bloody Bastion, and the Red Bastion. Some of the destroyed walls in the Sultan Mehmed Han Mosque area will be repaired and some will be replaced. Apart from these, repairs will be made at the bastions at the Chania Gate, at the Gazaban Hearth, Yerli Ocağı, Fuçile and Baltalar.

According to the additional repairs made in 1773, the battlements from the Sultan İbrahim Mosque to the cellars adjacent, from the Jewish Gate to the Kum Kapı Police Station and from the Kum Kapısı police station to the Köşk Police Station were repaired. New masonry walls were built from adjacent to Uğrun Kapı to Toplar Square, near Fuçile Bastion door, near Uğrun Kapı, opposite Gonluyar Bastion, near Taşlı Bastion, near Bıyıklı Bastion, near Finger Gate, near Jewish Gate, in Kumkapi area, and Kulliyanyar trench. After these repairs, the two positions of the Kule-i Kebir, which were damaged in the earthquake of 1769 but could not be repaired, some areas opposite the Sultan İbrahim Han Mosque and some parts of the inside and outside of the castle were repaired in 1776.

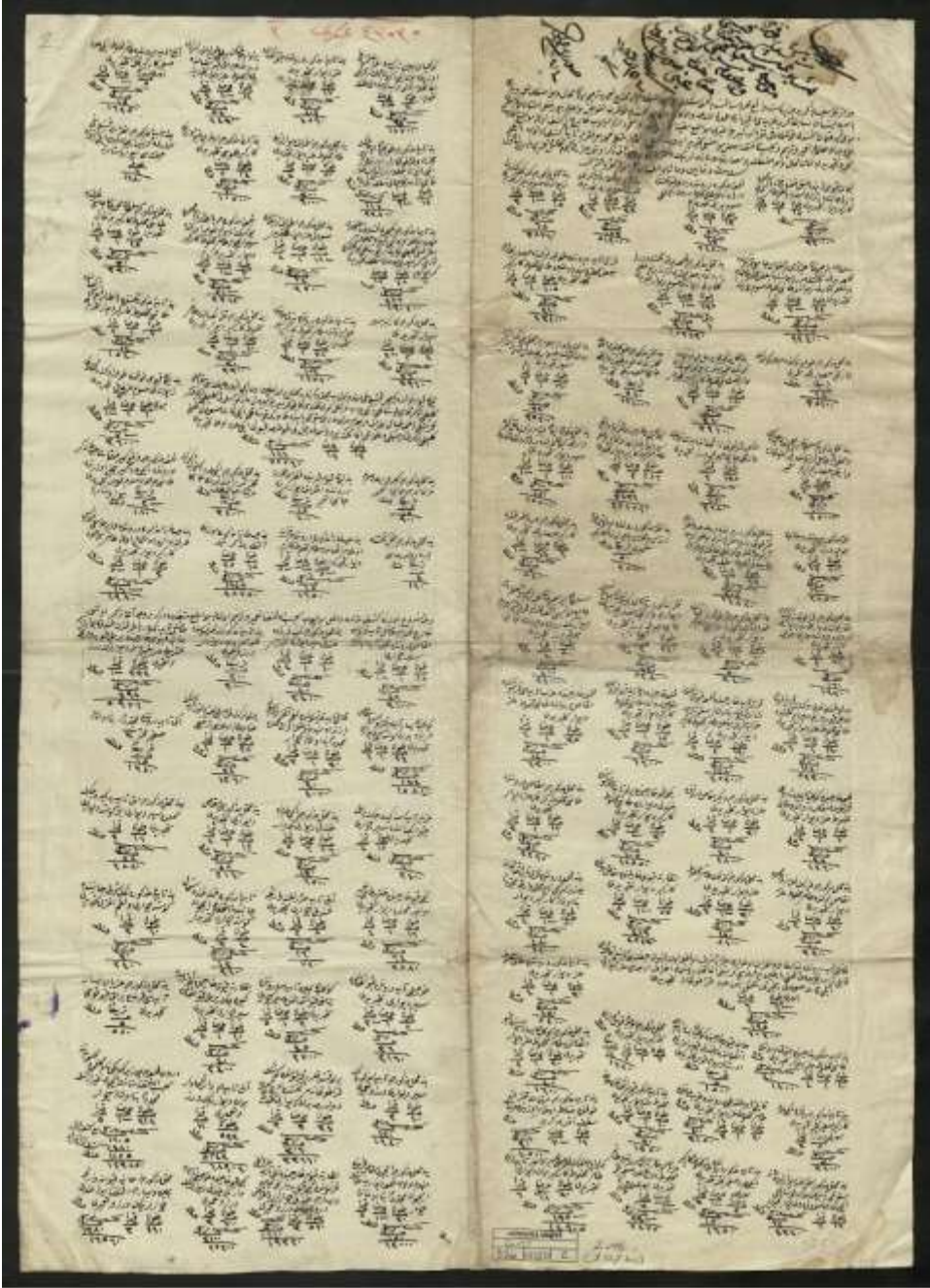
During the repairs made in the Heraklion Castle in the 18th century, which constitutes our working period, some walls of the castle were renewed and some were repaired. The cellar, arsenal, trenches and some of the outpost buildings of the castle were repaired and a new police station building, ditches, and trench walls were built in some areas to protect the cannons placed in front of the trenches. The battlements in different parts of the castle were repaired, and at the same time, stones were poured into the sea to protect the castle walls from sea waves. Roofs of some buildings were repaired and tile transfers were also made. Among the structures within the castle, the Sultan İbrahim Mosque and the darülhadis, the teacher's house, the Great Khan, the houses used by the imam and the muezzin, the Sultan Mehmed Mosque, the Grand Vizier Hüseyin Pasha Mansion, the Numan Pasha Pavilion and the waterways were repaired.

In this study, the problems encountered during the repairs were also revealed. The first of these is the incomplete discovery of the discoveries made before the repairs. In this case, two paths were followed. The first road, during the repair, the places that were not determined during the exploration were also repaired and these were noted in the control reconnaissance. Such a situation was experienced during the repairs made after the 1769 Earthquake, and additional repairs were made other than those determined in the exploration made before the repair. The second method was to make additional exploration for places that were not repaired. Such a situation was experienced again after the 1769 Earthquake. After the repairs

made to repair the damage caused by the earthquake were completed in 1772, additional repairs were made in 1773 and 1776. During the repairs on the island, labor and material shortages were also experienced, and they were provided from Istanbul.

Ekler

Ek 1: 1770 Yılı Onarımı Kontrol Keşif Defteri

C.A.S. 986/43030

BOA., C.A.S., 986/43030

Ek 2: 1749 Yılı Hüseyin Paşa Konağı'nun Onarımı İçin Gerekli Olan Malzeme listesi

BOA., D.BŞM.BNE.d., 15910

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1556-1589.

Geliş Tarihi:20.07.2023 Kabul Tarihi:02.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1330245>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

AMERİKALI GAZETECİ CURTIS'İN İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN YÖNETİM VE EĞİTİM ANLAYIŞINA DAİR BAZI GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELERİ

Ayşegül KUŞ*

Öz

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti yenilmiş ve ardından II. Abdülhamid Meclis-i Mebusanı kapatmış ve böylece 33 yıl kadar devam eden bir süreç başlamıştır. Bu süreç içerisinde muhalif bir hareket olarak ortaya çıkan Jön Türkler ve onun bir uzantısı olan İttihat ve Terakki, hem yurt dışında hem de yurt içinde güç kazanmış ve 23 Temmuz 1908 yılında Abdülhamid'i tekrar Meşrutiyeti ilan etmeye ve meclisi açmaya zorlamıştır. II. Meşrutiyet ilan edilince, İttihat ve Terakki yönetimi başlamıştır. II. Meşrutiyet, Jön Türkler'in baskısıyla ilan edilmiş olsa da, özde, Lale Devri, Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutiyet gibi Osmanlı Devleti tarafından yapılan yenileşme ve çağdaşlaşma çabalarının devamı niteliğindedir. Tüm bunlara ek olarak, II. Meşrutiyet döneminin, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetine giden süreç ve sonrası üzerinde de önemli yansımaları ve etkileri olmuştur. Çünkü bu dönemin bazı siyasetçileri ve aydınları, Cumhuriyet'in de kurucu kadrosu içerisinde yer alarak gerek düşünceleri gerekse yürüttükleri faaliyetlerle Cumhuriyet döneminin şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu yüzden, 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle başlayan dönemin, idari, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan modern Türk tarihi üzerindeki etkilerini ayrıntılı olarak ele alarak analiz etmek önem taşımaktadır. İşte bu çalışma, Amerikalı gazeteci William Eleroy Curtis'in "Around the Black Sea: Asia Minor, Armenia, Caucasus, Circassia, Daghestan, The Crimea, Roumenia" adlı eserinden yola çıkarak II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayan İttihat ve Terakki yönetiminin yapısına ve yönetim anlayışına dair gözlemlerinin bir değerlendirmesini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: William Eleroy Curtis, Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, İdari ve siyasi yapı.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, aysegulkus@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-8051-6001>.

Some Observations And Evaluations Of An American Journalist Curtis On The Administrative Approach Of The Union And Progress

Abstract

The proclamation of the First Constitutional Monarchy in 1876 constitutes one of the most important turning points in the recent Turkish history. However, the Ottoman Empire was defeated in the Ottoman-Russian War in 1877-1878, after which Abdulhamid II dissolved the Parliament and thus a process began that had lasted for 33 years. During this period, the Young Turks, who emerged as an opposition movement, and their political extension, the Union and Progress Party, gained power both abroad and at home and forced Abdülhamid II to declare the Constitutional Monarchy and open the parliament again on July 23, 1908. When the Second Constitutional Monarchy was proclaimed, the Union and Progress Party began to rule. Although Constitutional Monarchy II was proclaimed under the pressure of the Young Turks, in essence, it was a continuation of the renewal and modernization efforts made by the Ottoman Empire such as the Lale period, Tanzimat, Islahat and Constitutional Monarchy I. In addition to all these, the Second Constitutional Monarchy period also had important reflections and effects on the process leading to the Republic of Turkey and its aftermath. Some politicians and intellectuals of this period were among the founding cadre of the Republic and played an important role in shaping the Republican period through their thoughts and activities. Therefore, it is important to analyze the administrative, political, economic and social effects of the period that began with the declaration of the Constitutional Monarchy in 1908 on modern Turkish history in detail. This study aims to present an evaluation of the observations of the American journalist William Eleroy Curtis on the structure and understanding of the Union and Progress Party administration that started with the proclamation of the Constitutional Monarchy in 1908, based on his book "Around the Black Sea: Asia Minor, Armenia, Caucasus, Circassia, Daghestan, The Crimea, Roumenia".

Keywords: William Eleroy Curtis, Ottoman Empire, Constitutional Monarchy II, Union and Progress Party, Administrative and political structure.

Giriş

Osmanlı devlet adamları, 1850'li yıllarda Avrupa'da güçlü olan bazı düşünce akımlarından etkilenerek milliyetçilik ve liberalizm gibi görüşleri benimsemeye başladılar. Özellikle Mülkiye ve Harbiye okullarında eğitim görenler, liberal ve anayasal düşüncelerinin yanı sıra kitaplarını okudukları Osmanlı aydın ve entelektüellerinden etkilendiler (Zürcher, 1996:s.229). Liberal fikir akımlarından etkilenen kişiler, bir anayasa hazırlanması ve parlamento kurulması için mücadele ederek görüşlerini topluma yaymak için gazeteciliği bir araç olarak kullandılar. Seslerini İstanbul'da duyurmak isteyen bazı liberaller, yönetime yönelik muhalif görüşleri

nedeniyle ülkeyi terk ettiler. Söz gelimi, Mustafa Fazıl Paşa, 1866 yılında bu muhalif harekete katıldı. Hatta Mustafa Fazıl Paşa Paris'e gitti ve oradan padişaha devletin içinde bulunduğu kötü duruma dikkat çeken bir mektup yazdı. Bazı Genç Osmanlılar, onun tarafından kaleme alınan bu mektubu çoğaltarak dağıtınca, hükümet tarafından Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürüldü. Ancak bunların ekseriyeti muhalif görüşlerini daha özgürce dile getirmek ve bu yönde faaliyetler yürütmek amacıyla Avrupa'ya gittiler. Bu nedenle, Avrupa'da bulunan muhalifler, görüş ve fikirlerinin Osmanlı topraklarında geniş bir halk kitlesi arasında duyulması ve yayılması amacıyla 1867-1871 tarihleri arasında gazete yayımlamaya başladılar (Zürcher, 2011: s.23-25). Genç Osmanlılar 1860'larda Paris ve Londra gibi Avrupa'nın önemli yerlerinde anayasa, parlamento ve demokrasi ile ilintili kavramları seslendirmeye çalışıyorlardı. Bu bağlamda, 1864'te ilk Jön Türk dergisi "Hürriyet", Rıfat Bey'in editörlüğünde Londra'da yayın hayatına başladı. Böylelikle, Jön Türk hareketi kısa zamanda siyasi bir nitelik kazandı ve Batı etkisindeki Osmanlı aydınları özgürlük talep ederek anayasal meşrutiyete dayanan bir yönetimin kurulması ciddi bir mücadeleye başladılar. (Ramsaur, 2004: s.18-19).

Osmanlı Devleti parlamenter sistemle ilk olarak 1876 yılında Genç Osmanlıların hem yurt içinde hem de yurt dışında yürütmüş oldukları muhalif siyasi faaliyetler neticesinde tanıştı. Bu durum, Genç Osmanlılar yahut Jön Türkler açısından önemli bir başarı olmasına rağmen, uzun süreli olamadı. Zira 23 Aralık 1876 yılında Beyazıt Meydanında devlet görevlilerin huzurunda ilan edilen ve halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanan Kanun-i Esasi'nin 113. maddesi gerekçe gösterilerek padişah II. Abdülhamid tarafından meclis tatil edilerek askıya alındı. Böylece, Osmanlı Devleti'nin 1877 yılında Rusya ile savaşa girmesi ve Rus ordusunun Yeşilköy'e doğru gelmesi gibi bazı önemli siyasi gelişmeleri gerekçe gösteren II. Abdülhamid, 13 Şubat 1878 tarihinde sadece anayasayı askıya almakla kalmadı, aynı zamanda Meşrutiyetin ilan edilmesinde büyük çaba gösteren kadroları da merkezden uzaklaştırma yoluna gitti. (Karal, 1995: s.13-14). Ayrıca kendisine muhalif olanları da tasfiye etmeye başladı. Fakat tarihçi Tunaya'ya göre, yer altına inen muhalefet,

“İkinci Jöntürk Hareketi” olarak tekrar ortaya çıkarak anayasal meşrutiyetin yeniden kurulması için bazı faaliyetlere başlamış (Erkek, 2009: s.82; Çavdar, 1991:s.15; Uçarol, 1995, s.332-336; Hanioglu, 2001a: ss.388-393) ve Meşrutiyeti yeniden yürürlüğe koymak için Sultan II. Abdülhamit ve onun yönetimi ile mücadelede, Yeni Osmanlıların yerini, onların siyasi uzantıları olan ve Fransızcada "Jeune Turcs", Türkçede "Jön Türkler" olarak adlandırılan hareket almıştır. (Sungu, 1940, s.1). 1877 yılının başında II. Abdülhamit'in Mithat Paşa'yı sürgüne göndererek başlattığı bu baskıcı yönetim şekli, 1908 yılına kadar, yani II. Meşrutiyetin ilan edilmesine kadar 33 yıl devam etti (Akşin, 1987: s. 21).

II. Meşrutiyet ilan edilince İttihat ve Terakki yönetimi başlamış oldu. II. Meşrutiyet, Jön Türkler'in baskısıyla ilan edilmiş olsa da, aslında Lale Devri, Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutiyet gibi Osmanlı Devleti tarafından yapılan bazı yenileşme ve çağdaşlaşma çabalarının devamı niteliğindedir. Tüm bunlara ek olarak, II. Meşrutiyet döneminin, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetine giden süreç ve sonrası üzerinde de önemli yansımaları ve etkileri olmuştur. Çünkü bu dönemin bazı siyasetçileri ve aydınları, Cumhuriyet'in de kurucu kadrosu içerisinde yer alarak gerek düşünceleri gerekse yürüttükleri faaliyetlerle Cumhuriyet döneminin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamışlardır. Bu yüzden, 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle başlayan dönemin, idari, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bakımdan modern Türk tarihi üzerindeki etkilerini ayrıntılı olarak ele alarak analiz etmek önem taşımaktadır. İşte bu çalışma, Amerikalı gazeteci William Eleroy Curtis'in “Around the Black Sea: Asia Minor, Armenia, Caucasus, Circassia, Daghestan, The Crimea, Roumenia” adlı eserinden yola çıkarak II. meşrutiyetin ilanı ile başlayan İttihat ve Terakki yönetiminin yapısına, yönetim ve eğitim anlayışına dair gözlemlerinin bir değerlendirmesini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. İttihat ve Terakki Cemiyeti

Osmanlı devlet adamları 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa Devletleri'nin giderek artan baskılarını kabul etmek zorunda kaldı. Devletin kötü gidişini

durdurmak için bir yandan Batılılaşma yönünde bir siyaset takip edilirken, diğer yandan Milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti üzerindeki olumsuz etkilerinden korunmak için, Osmanlı vatandaşı oluşturma fikri benimsendi. Aslında anayasa çerçevesinde modernleşme ve çağdaşlaşma taraftarı olan Osmanlı vatandaşı oluşturma fikri, bir anlamda devletin parçalanmasını önleme çabasıydı (Hanioğlu, 1985: s.70). Bu amacı gerçekleştirmek için iki yol denendi. İlk olarak Batılı devletlerin yöntem ve kurumları alınarak Osmanlı Devleti'nin idari yapısı modernize edilerek daha etkin ve verimli hale getirilmeye çalışıldı. Ardından bazı ıslahatlar yapıldı ve Avrupa Devletleri'ni memnun ederek onların Osmanlı Devleti üzerinde kurmuş oldukları baskıların azaltılması amaçlandı. (Zürcher, 2011: s.15).

İki yıl kadar süren anayasal meşrutiyet rejimine son vermesinin ardından II. Abdülhamid katı bir istibdat uygulayarak devleti yönetmeye başlamıştır. Fakat II. Abdülhamid'in bu yönetim anlayışına ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü koşulları düzeltmek için mutlakiyete dayalı rejime bir son vermek ve tekrar anayasal düzene geçmek yönünde bazı muhalif hareketler ortaya çıktı. Bu bağlamda, bazı aydın ve entellektüeller gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yoğun faaliyetler yapmaya başladılar. Bu hareketin içinde yer alanlar, Jön Türkler (Genç Türkler) olarak adlandırılmışlardır. Araştırmacı Tunaya, Jön Türk tabirinin, daha dar anlamıyla I. ve II. Meşrutiyete giden süreci hazırlayan ve bu doğrultuda ihtiyaçlara cevap verecek batılı tarzda reformlar yapılmasını isteyen kişiler için kullanıldığını belirtir. Fakat ilk başlarda daha ziyade kişisel hareketler şeklinde olan bu muhalif hareketler, daha sonra bir düşünce etrafında örgütlenerek II. Meşrutiyetin ilanına kadar siyasi bakımdan oldukça güçlenmiştir. (Tunaya, 1952: s. 103; Hanioğlu, 1985: s. 9 vd.). Bu bağlamda, Osmanlı Devletinde Tanzimat ile birlikte Avrupalı devletlerin etkisiyle başlayan özgürlükçü siyasi akımlar süreç içerisinde daha da gelişti. Söz gelimi, 1865 yılında kurulan Genç Osmanlılar Cemiyeti tarafından yürütülen faaliyetler neticesinde Meşrutiyete dayalı bir yönetim anlayışı bazı aydınlar tarafından benimsendi ve yapılan mücadelelerin sonucu olarak I. Meşrutiyet ilan edildi. (Davison,

1997: s.68-69). 1878 yılından sonra da II. Abdülhamid'in istibdata dayalı olarak kurmuş olduğu düzeni ortadan kaldırmak için Jön Türkler yoğun faaliyetler yapmaya başlamışlardır. Kısa bir süre sonra da siyasi olarak örgütlenmeye başlamışlar ve bu örgütlerin amacına ulaşmayı başaranlarından birisi İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. (Kuran, 1945: ss. 9-16)

Bazı kaynaklarda farklı tarihler verilse de, İttihat ve Terakki Cemiyeti (Karal, 1995: s. 513) 3 Haziran 1889 yılında “İttihad-ı Osmani” (Osmanlı Birliği) adı ile İstanbul'da Askeri Tıbbiye okulunda kurulmuştur. Aynı yıl Paris'te muhalif çalışmalar yapan Ahmet Rıza Bey ile irtibata geçtikten sonra adını İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirmiştir. Cemiyeti kuranlar Askeri Tıp Okulu öğrencilerinden İbrahim Temo (Ohri), Abdullah Cevdet (Harpur), Mehmet Reşit (Kafkasya) Hüseyinzade Ali (Bakü) ve İshak Sukuti'dir (Diyarbakır). Cemiyetin ilk adı “Cemiyet-i Osmaniye İttihat ve Terakki” olmuş, ancak kısa bir süre sonra “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak değiştirilmiştir. Cemiyete ilk katılanlar Asaf Derviş Paşa, Süleyman Emin Paşa, İsmail Safa Bey ve Naci Paşa gibi kişiler olmuştur. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti gizli bir örgüt olarak kurulmuş ve zaman içinde daha da büyüyerek gelişmiştir. (Karal, 1995: s. 514; Tunaya, 1989: s.7; Şapolyo ve Gökalp, 1943: s. 48-49; Temo, 1987: ss.13-18; Çavdar, 1999: s. 51-52).

Buna koşut olarak Hanioglu, daha sonra bu okuldan ve diğer Osmanlı eğitim kurumlarından çok sayıda öğrencinin katılımıyla örgütün üye adedini hızla artırdığını söyler. Cemiyet kurucuları en önemlileri Hamamönü (Hatab Kıraathanesi) içtimaı, Midhat Paşa bağı (Onikiler) içtimaı ve Rumelihisarı (Boğaziçi) içtimaı olan çeşitli toplantılarla bir yandan üye sayısını arttırmaya, öte yandan da etkin bir örgüt yapısı oluşturmaya çalıştılar. Hanioglu'na göre, cemiyet Carbonari Cemiyeti ve Rus nihilistlerinin örgütlenme modellerini temel aldılar ve öğrenciler hücreler biçiminde teşkilatlandılar. Cemiyetin ilk başlardaki faaliyetleri, yurt dışında basılan gizli gazetelerin eski sayılarının öğrencilere okutulması ve Nâmık Kemal ile bazı arkadaşlarının eserlerinin el yazısıyla çoğaltılarak dağıtılmasının ötesine geçemedi. 1894'te

Mekteb-i Tıbbiyye-i Şâhâne'nin diğer askerî mekteplerle aynı çatı altında birleştirilerek Zeki Paşa'nın yönetimine verilmesi, cemiyet hakkındaki ilk kapsamlı soruşturmanın açılmasına yol açtı ve böylece aynı yılın Eylül ayında cemiyetin önde gelen dokuz üyesi okuldan uzaklaştırıldı. (Hanioglu, 2001b: s. 476). 1908 yılına gelindiğinde İttihat ve Terakki 33 yıl iktidarda kalan II. Abdülhamit'i tahttan indirerek Meşrutiyeti tekrar ilan ettirmeyi başardı. İşte Amerikalı gazeteci Curtis, anılan sancılı dönemde İstanbul'da bulunmuş ve gözlemlerini Amerika'daki bir gazetede yayınlamıştır.

2. İttihat ve Terakki'nin İdari ve Siyasi Yönetim Anlayışı

Curtis gazetede yayınladığı yazılarda ilk olarak Türkiye'deki yeni yönetim anlayışının, mevcut koşullar altında doğal olarak pek çok hatası olmasına rağmen oldukça başarılı olduğunu söyler. Ona göre, II. Abdülhamit'in ülkeye yaptığı en büyük kötülük, Osmanlı Devleti için hizmet edecek donanımlı insanlardan mahrum bırakması olmuştur. Zira onun merkeziyetçi yönetim anlayışı, yani yönetimi sadece kendi elinde tutması ve yalnızca çok az sayıda güvendiği kişilere görev ve sorumluluk vermesi, doğal olarak yeni yöneticilerin bilgi ve deneyimlerinin yetersiz olması ile sonuçlanmıştır. Hemen herkes İttihat ve Terakki partisinin liderlerinin ve kabinede görev yapan bakanlarının, ülkenin duygularını en iyi temsil ettiklerini ve onlardan daha iyi bir yönetici sınıfın hiçbir yerde bulunamayacağı konusunda hem fikirdirler; çünkü bu yöneticiler Türk tarihinde daha önce hiç rastlanılmadığı kadar dürüst ve objektif davranmaktadırlar. Ancak çok iyi niyetli olmalarına rağmen, en büyük zayıflıkları sorumluluk almaktan kaçmalarıdır. Bu nedenle, halk yeni yönetimden çok şey beklemekte ancak bu beklentilerinin çok azı gerçekleşmektedir. (Curtis, 1911: s. 379). Curtis, İttihat ve Terakki yönetiminin idari anlayışına dair halkın ne düşündüğü konusunda da şunları söyler:

Halk, eski yönetimle mukayese edildiğinde, yeni hükümetle iş yapmanın daha zor olduğundan şikâyet etmektedir; çünkü eskiden sadece bir kişi ile görüşerek işini halleden birisi, şimdi 40 farklı kişi ile muhatap olmak zorundadır. Eğer bu kişi,

işle ilgili herhangi bir görevliyi atlarsa yahut önemsemezse, hemen yaşamı boyunca düşman ilan edilir ve işi hemen engellenir. Kimi uygulamalar İttihat ve Terakki hükümetine dürüstlük bakımından büyük bir ün sağlasa da, bazı şüpheci kişiler, daha önce olduğu gibi, masaların altından rüşvetlerin hala verilmeye devam ettiğini düşünmektedir. (Curtis, 1911: s. 379-380).

Curtis'in de belirttiği gibi, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi başta İstanbul olmak üzere tüm ülkede büyük bir sevinçle karşılanmıştır; çünkü devletin üzerindeki tüm kara bulutlar dağılmış, Müslim-gayrimüslim halk bir araya gelmiş, Rum, Bulgar, Ermeni, Ulah, Türk, Arap ve benzeri tüm etnik gruplar "hürriyet, adalet ve eşitlik" diye bağırarak sokakları doldurmuştur. Yine Balkanlarda komitacılık faaliyetlerinde bulunan Bulgar ve Rum çeteciler, akın akın şehirlere inmişler ve silahlarını bırakarak zaferi kutlamışlardır. (Erkek, 2009: s. 89). Aslında 1908 Devrimi, modern Türkiye tarihinde ilk kez meşruti monarşinin kurulduğu, hükümetin yalnızca halk tarafından seçilmiş bir meclise karşı sorumlu olduğu ve dolayısıyla mutlakıyetçi monarşinin ve ona hizmet eden sivil ve askeri bürokrasinin gücünün siyasal süreçten dışlanmaya çalışıldığı bir dönemi temsil ettiği söylenebilir. (Kansu, 2001: s.1-2). Ancak İttihat ve Terakki cemiyetinin itici güç olduğu bu dönemde tek hedef olarak belirlenen bu meşruti yönetim, beraberinde bazı önemli sorunları da getirmiştir. Özellikle sevinç havası dağılmaya başlayınca İttihat ve Terakki üyeleri gerçeklerle yüzleşmeye başladılar. Aslında cemiyet üyeleri amaçlarına ulaşmış ve meşruti yönetimi ilan ettirmeyi başarmışlardı, fakat ne önlerinde uygulayacakları bir program ne de ellerinde faydalanabilecekleri donanımlı sivil bir bürokrasi vardı. Bu nedenle, kimilerince "çoluk çocuk" olarak nitelendiriliyorlardı. İttihat ve Terakki cemiyetinin yönetim kadroları genellikle küçük rütbeli subaylardan ve kıdemsiz memurlardan oluşmakta olup, devlet adamlığı vasfını taşıyan akıl bir üyeye bile sahip değildiler ve bu nedenle iktidarı bizzat ele alamadılar. Açıkçası böyle bir durum cemiyetin siyaseten işine de geliyordu; çünkü perde arkasından merkezi iktidar üzerinde baskı kurarak, istediklerini yaptırıyorlar, fakat olumsuz bir durumda sorumluluktan kurtulmuş oluyorlardı. Curtis'e koşturarak, Mardin'de İttihat ve Terakki yönetiminde

görev yapanların, derinlikli fikri bir teoriden ve ideolojiden mahrum olduklarını belirtir. Buna bağlı olarak, amaçladıkları ve bu yolda büyük çaba harcadıkları meşrutî yönetim ilan edilince, doğal olarak, ilk dönemlerde tutarsız ve ne yapacağını bilmez bir politika izlemişlerdir (Mardin, 2007: s.24). Ancak gazeteci Curtis, bir milletin bazı alışkanlıklarından bu kadar kısa bir süre içinde vazgeçmesinin beklenemeyeceğinin altını çizer. Zira “bahşiş” adı altında alınan şey, çok eski dönemlere değin geri gitmektedir ve daha önceki yönetim sadece bu geleneği kabul etmekle kalmamış aynı zamanda da bunu yasal olarak kabul etmiştir. Örneğin, Sultan Abdülhamid yabancı devletlerin elçilerinden ve devlet görevlilerinden onların işleri ile ilgilenmek zorunda kalan görevlilerin maaşlarını ödemelerini beklerdi ve böylece devlet bu kişilere maaş ödeme yükümlüğünden kurtulmuş olurdu. Aslında bu yöntem, Osmanlı İmparatorluğu'nun her yerinde yaygındı. Hatta hiç kimse hediye vermeden bir görevliden bir iyilik isteyemezdi. Aslında bu gelenek, oldukça gerilere gitmektedir ve tüm doğu ülkelerine özgü bir durumdur. Verilen hediyeğin değeri de yapılması istenen işle orantılı olmak zorundadır. Elbette doğuya özgü karakteri bilmeyen birisi, bakanlar ve üst düzeydeki kişilerin ahlaklı ve düzgün olduklarına inanılmasına rağmen, bu geleneğin, Bâb-ı Âli'de artık uygulanmadığını düşünebilir (Curtis, 1911: s.380). Gümrük işlerinden sorumlu olan İngiliz asıllı Crawford, gümrük çalışanlarına, birisi eğer bir ithalatçıdan rüşvet kabul ederse, hemen istifa etmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu bağlamda, gerçekten olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Dolayısıyla, Curtis'e göre, kamu işleri için imtiyaz alma konusundaki gecikmeler, eski yönetimde yaygın olan bazı sorunlar nedeniyle değil, yeni yönetimde görev yapan kişilerin, daha önce hiç alışık olmadıkları ve kendileri için daha önemli olan meseleler konusundaki karasızlıkları ve eleştirilme endişesi ile eyleme geçmek için tereddütlü davranmalarından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, sorumluluğu bir başka birisine atmaya çalışmaktadırlar. Diğer bir deyişle, eleştirilmemek için kendilerini adeta bir ekranın arkasına gizlemektedirler. Bu nedenle, yeni yönetimin en büyük hatası, kamusal alanda yaşanan gecikmelerdir (Curtis, 1911: s.380-381).

Gazeteci Curtis'e göre, yeni yönetimle ilgili şikayet edilen diğer bir husus, eyaletlerde görev yapan valilere ve diğer yerel yöneticilere halkın yararına olabilecek işlere öncelik verme konusundaki başarısızlıktır. Fakat geçmişle mukayese edildiğinde, yerel görevlilerin gerek donanım gerekse kişilik özellikleri bakımından daya iyi durumda olduğu düşünülmektedir; çünkü artık daha iyi valiler göreve getirilmektedir ve onların yönetici olarak yerlerini korumaları da sergiledikleri davranış biçimlerine bağlıdır. Eski yönetim anlayışında, valiler bizzat para ile mevki elde ederlerdi ve bunu hem kendi gelecekleri hem de geçmişte yaptıkları masraflar için kullanmaktan çekinmezlerdi. Bu şekilde göreve gelen vali kendi kesesini doldururken, halkı soymaktan başka bir şey yapmazdı. Köprü yahut yol inşa etmezler ve halktan toplanan vergileri kamu yararı için harcamazlardı. İttihat ve Terakki yönetimin başa geçmesi ile birlikte, bu sorunlar nispeten çözülmeye başladı. Söz gelimi, valilere bataklıkları kurutma, yol ve köprüler inşa etmeleri, hapishaneleri daha iyi duruma getirmeleri, okul açmaları ve camileri tamir etmeleri için kimi talimatlar verildi. Fakat valiler sorumluluk almaktan korktukları için, bu konuda pek eyleme geçme eğiliminde olmamışlardır; çünkü eski yönetimin alışkanlıklarından kurtulamamışlardır. Eski yönetimde bir vali düşündüğü bir şeyi, sultana söylemeden, onun onay ve rızasını almadan yapmaya cesaret edemezdi. Ancak Curtis, bazı istisnai yöneticilerin olduğuna vurgu yapar ve sayıları çok olmamasına rağmen kimi valilerin, eyleme geçme konusunda başarılı olduklarını ve İstanbul'daki bakanlığın samimi takdirini kazandıklarını belirtir. Örneğin, bu gibi valilerin yaptıkları işler, mecliste takdir edilerek övülmektedir. Büyük bir olasılıkla, bu gibi olumlu gelişmeler diğerleri için hem öncü olacak hem de örnek alınacaktır. (Curtis, 1911: s. 382).

Curtis bu konuda Doğu Anadolu bölgesinde daha büyük sorunlar yaşandığına değinir. Ona göre, burası, gerek fanatizm ve cahilliğin en yaygın olduğu gerekse halkın kamu hizmetlerine diğer bölgelerden daha fazla ihtiyaç duydukları bir bölgedir. Bu bölgede yaşayan halk yeni yönetime samimi bir şekilde destek vermiştir. Yeni yönetim de bölge halkına ürünlerini pazara götürecekleri yollar, çocuklarının eğitim görebilecekleri okullar, nehirlerin üstüne köprüler inşa edileceği türünden

sözler vermiştir. Halk yaklaşık bir yıl kadar verilen sözlerin yerine getirilmesini sabırla beklemiş, ancak “hiçbir şey olmamıştır”. Bu nedenle, köylülerin kafasında yeni yönetimin samimiyeti konusunda bazı şüpheler oluşmaya başlamıştır ve bu durum devam ettiği takdirde, ya halk yeni yönetime sırtını dönecek yahut ayaklanacaktır. Buna rağmen, yeni yönetimle birlikte, halkı mutlu eden tek şey, bir köyde ikamet eden birinin diğer köye güvenlik güçlerinden izin almadan gitmesini yasaklayan izin sisteminin kaldırılması olmuştur. Çünkü bu yasağın kaldırılması ile birlikte, herkes özgür bir şekilde seyahat etme hakkına kavuşmuştur (Curtis, 1911: s. 382).

Curtis yeni yönetimin yaptığı en büyük işlerden birinin de, İç İşleri Bakanlığı'na bağlı bulunan jandarma ve polis teşkilatında yapılan yenilikler olduğunu söyler. Curtis daha önce jandarmanın görevini yaparken insani olmayan bazı yöntemler kullandığını ve bu nedenle pek çok insanlık dışı şeyin onlar tarafından yapıldığını belirtir. Buna ek olarak, jandarma olarak görev yapanlar hırsız, şantajcı, evleri yağmalayan, kadınlara tecavüz eden ve üniformaları onları koruduğu için, her türlü suçu işlemekten çekinmeyen kişilerden oluşmaktaydı. Fakat yeni yönetimin başa geçmesi ile birlikte, polis teşkilatı ve personeli ile ilgili bazı evrensel değişiklikler yapılması yoluna gidilmiştir ve hâlihazırdaki polis gücü, büyük ölçüde onurlu geçmişleri olan deneyimli askerlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu iş için en akıllı ve en güvenilir olan kişilerin seçilmesine büyük özen gösterilmektedir. Ayrıca güvenlik güçleri okullarda Makedonya'dakine benzer bir eğitim görmektedirler. Bu okullarda Avrupalılar hocalık yapmaktadırlar ve bu eğitim esnasında onlara ilk olarak insanların saygısını kazanmak olduğu öğretilmektedir. Doğal olarak, bu yeni yaklaşım, eski yönetimde hizmet etmiş olan zaptiye ve casuslarca kıskançlıkla izlenmektedir. Ayrıca eskiye nazaran çok az şikâyet vardır ve her geçen gün bu yeni yaklaşıma yönelik olumlu görüşler de artmaktadır (Curtis, 1911, s.382-383).

Curtis yeni yönetiminin yaptığı yanlışlara da değinir. Ona göre, en yanlış şeylerden birisi, daha önce II. Abdülhamid tarafından büyük teveccüh gösterilen mağrur, özgürlüklerine düşkün, korkusuz ve baş edilmesi oldukça güç olan Dağlı

Arnavutlara yönelik sergilenen davranış biçimidir. Bu halk yarı medenidir ve onların yaşadığı bölge Avrupa'nın belki de en ilkel yeridir. İttihat ve Terakki yönetimi onlara yollar ve demiryolları inşa etme ve onların iyi niyetlerini pekiştirmek yerine, yönetime geldikleri ilk günden itibaren onları kızdıran şeyler yapmıştır. Aslında Arnavut halkı eski Osmanlı padişahının en büyük destekçisi idi, ancak padişahın en yakınında olan ve sıradan bir askerin aldığı maaşın dört katını alan seçkin Arnavut birlikleri yeni yönetim tarafından tasfiye edildi ve adeta kargaşa çıkarsınlar diye memleketlerine gönderildi. Buna ek olarak, zekice hareket etmeyen bir vali, Arnavutluk'taki tüm okullarda sadece Türkçenin kullanılacağı şeklinde bir emir yayımladı ve bu gerçekten yapılabilecek en kötü şeylerden biri idi. Mecliste görev yapan Arnavut Milletvekilleri bunu protesto etseler de, bu hiçbir şeyi değiştirmede. Bu kişiler, reform yapılması adına İttihat ve Terakki cemiyeti ile işbirliği yapmalarına ve yeni yönetime her türlü desteği vermelerine rağmen, hükümet Arnavutlara güvenmedi ve onlara düşmanca davranmayı tercih etti. Böylece, tüm eyalette pek çok insanın yaşamını yitirmesine ve büyük maddi zarara yol açan yeni yönetime karşı büyük bir isyan patlak verdi. Silahla bir barış tesis edilmesine rağmen, bölgede yaşayan Arnavutların yaşam koşullarını iyileştirmek için hiçbir şey yapılmadı. Bu olayların neticesinde yakılan köylerin kalıntıları ve ölenlerin mezarları, Arnavut halkının maruz kaldığı zorbaca ve adil olmayan davranışın bir simgesi olarak asla unutulmayacaktır (Curtis. 1911: 383-384).

Curtis, Arnavutluk konusunda yönetimin yaptığı siyasi hatanın bir benzerinin de, ihtilal çıkmasından korkulan, yanı başlarında komşuları olan Arnavutlara güçlü bir sempatileri olan Makedonya'da yapıldığını söyler. Bu bağlamda o, Makedonya'da halkın yönetime karşı ayaklanmaması için, yollar inşa etme ve okullar açma gibi kamusal hizmetler yapılmasına öncelik verilmesi gerekirken, İttihat ve Terakki yönetiminin bölge halkının silahsızlanması yönünde bir emir yayımladığını belirtir. Bu emirle birlikte, çok az sayıda silah teslim edilmiş ve hatta askerler tarafından sadece küçük bir silahlı çete ele geçirilmiştir. Geri kalan silahlar da koşullar

uygun olduğunda yeni yönetime karşı tepkilerini ortaya koymak için ormanlık alanlara gömülmüştür. Bu bağlamda, hükümetin siyasi olarak bölgede izlediği politikaların yanlışlığını ortaya koymak güç değildir. Fakat sözü edilen hatalar, bunların en ciddi olanlarıdır. Curtis'in de belirttiği gibi, kilise ve çeteler sorununu Makedonya'daki çatışmaların en önemli nedeni olarak gören İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu konuda özel bir komisyon oluşturmuş ve bu komisyona kilise ile çeteler sorununa ilişkin yasa tasarıları hazırlama görevi vermiştir. Zira onlara göre, Makedonya'daki Hıristiyan halkın hoşnutsuzluğunda, seçim sistemindeki sorun ile eğitim alanındaki sorunlar önemli bir rol oynamaktaydı (Uzer, 1999: s. 119; Kerimoğlu, 2014: s.161). Ancak kısa süre sonra yaşanan 31 Mart ayaklanması, Makedonya sorununa yönelik bu düzenlemeleri ikinci plana itti. Buna karşın 1909 yılının yaz aylarında Makedonya'daki çetelerin yeniden ortaya çıkmaları, konuyu Osmanlı kamuoyunun gündemine tekrar getirdi. Bölgedeki yabancı gözlemciler de Rum, Sırp ve Bulgar çetecilerin faaliyetlerini artırdıklarını ve yeniden cinayet olayların ortaya çıktığını bildiriyorlardı. Ancak tüm bu sorunlara rağmen, mevcut koşullarda belirgin bazı olumlu gelişmeler olduğu da dikkat çekmektedir. Söz gelimi, ülkenin mali durumu iyidir. Zira halktan alınan vergiler dürüstçe toplanmakta ve kaynaklar doğru şekilde kullanılmaktadır. Bu nedenle, vergi gelirlerinde belirgin bir artış olmuş ve böylece ithalat yapanlar ve diğer vergi ödeyenler artık adam kayırmacılıktan şikâyet etmemektedirler (Curtis, 1911: s. 384-385; Kerimoğlu, 2014: s.160).

Her ne kadar Curtis yabancı bir gazeteci olarak İttihatçıların Makedonya konusunda yanlış politikalar izlediği yönünde bilgi verse de, İttihatçılara göre, Makedonya meselesi aslında bir asayiş ve güvenlik sorunu idi. Onlara göre, bu sorun, ulusal veya dinsel farklılıkların sebebiyet verdiği çatışmaların yanı sıra, aslında bölgede adil ve düzgün bir yönetim anlayışının kurulamamasından da kaynaklanmıştı. Örneğin, İttihat ve Terakki'nin Selanik'te yayımlanan yayın organında yer alan imzasız bir makalede, sorunun, istibdat dönemindeki kötü yönetiminden kaynaklandığına vurgu yapıyordu. Buna göre, etnik veya mezhepsel farklılıklara ek olarak, bölgede düzenli bir yönetimin olmayışı, aslında Makedonya meselesinin ortaya çıkışında

daha başat bir rol oynuyordu. Bu nedenle, Makedonya sorunu, temel olarak bölgede adil bir yönetim ve asayişin olmayışı ile ilişkilendirildiği için, asayişin tesis edilmesi ile meselenin çözülebileceğine dair güçlü bir görüş vardı. Bu bakımdan, İttihatçılar bölgedeki anlaşmazlık ve çatışmaların nedenlerinden olan kilise ve okullar sorunu ve çete faaliyetlerinin önlenmesi yolu ile güvenliğin sağlanacağını düşünüyorlardı. (Kerimoğlu, 2014: s.159).

Ancak Makedonya’da devlet otoritesini yeniden kurmak isteyen İttihatçıların, sorunun tarafları ile bölgeye yönelik emperyal politikalar izleyen büyük devletlerin desteğini almadan başarıya ulaşması pek mümkün değildi. Söz gelimi, İngiltere 1908 devrimini büyük bir ilgi ve memnuniyetle karşılasa da, başarılı bir meşrutiyet hareketinin, sömürgeleri olan Mısır ve Hindistan’daki özgürlükçü hareketleri harekete geçirebileceğinden çekiniyordu. (Ahmad, 1996: s.131; Aydın, 2011: s. 25). Buna rağmen, İngiltere ve Rusya’nın, Makedonya için hazırlanan reform programını Jön Türk devriminden sonra rafa kaldırmaları, İttihatçılar açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirildi (Ramsaur, 2004, s.195). Tüm bunlara ek olarak, 1908 Ekiminde Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i topraklarına kattığını duyurması, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Girit Rumlarının Yunanistan’la birleşme doğrultusundaki girişimleri, Osmanlı toprak bütünlüğüne aşırı bir hassasiyet gösteren İttihatçıların söz konusu ülkelere yönelik tepkisel bir politika izlemesine yol açtı. Bu durum, bölgede çok sayıda Bulgar ve Rum vatandaşı bulunan Osmanlı Hükümetinin Makedonya’daki reform çabalarına da olumsuz olarak etki etmiştir. Söz konusu kayıplara engel olamayan İttihatçılar, Avusturya ve Yunan mallarını boykot ederek tepkilerini göstermeye çalıştılar. (Kerimoğlu, 2014, s.160).

Makedonya meselesini tetikleyen en önemli faktörler arasında, Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde Balkan halkları arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ile her geçen gün artan milliyetçilik merkezli çatışmalar olduğu söylenebilir. Makedonya mücadelesi, Gayri Müslim Osmanlı vatandaşları arasında bazı çatışmalara yol açarken, Müslüman Türk toplumunda da milliyetçiliğe dayanan ideoloji ve düşüncelerin yeşermesi için uygun koşul ve ortamın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hatta

“Osmanlıcılık” politikasının Türk milliyetçiliğine dönüşmesinde ve Türk milliyetçiliğinin daha kitlesel hale gelmesinde Makedonya sorununun önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına damga vuran İttihat ve Terakki cemiyetinin, gerek kurumsal, gerekse ideolojik anlamda şekillenmesinde de Makedonya mücadelesinin önemli bir işlevi olduğu görülmektedir. (Kerimoğlu, 2014: s. 158; Tokay, 1995: s.13-14). Bu bağlamda Beydilli, 19. yüzyılda patlak veren milliyetçi fikir ve hareketlerin, doğal olarak Balkanları ilk fethedildiği günlerdeki haline döndürmeyi başardığını söyler. Hepsi Osmanlı fethi öncesi birbirleri ile amansız bir mücadele içinde olan Sırp, Rum, Hırvat, Arnavut, Ulah, Bulgar gibi etnik unsurlar zayıflayan Türk idaresi ile birlikte tekrar harekete geçmişler ve birbirleri ile şiddetli bir mücadele içine girmişlerdir. Yakın dönem tarihine, “Makedonya Meselesi” olarak geçen bu olgu hiç şüphesiz, Balkan milletlerinin Türk yönetimi altında bir kenara bırakılmak zorunda kaldıkları eski mücadelelerine yeniden başlamaları, asırlar öncesinde Türk fethiyle sona eren anarşinin, uzun bir zamandan sonra, Osmanlı Devleti'nin her bakımdan güç kaybederek zayıflaması ile yeniden ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla Makedonya sorununun da, Rum Patrikhanesinden ayrı olarak özerk bir Bulgar Eksarhlığının kurulması ve bir süre sonra ortaya çıkan Bulgar ayaklanmaları ve Panslavist faaliyetlerinin yol açtığı 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının beraberinde getirdiği sonuçların bir uzantısı olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Beydilli, 1989: s. 78). Ancak bölgeyi ele geçirme mücadelesi, kültürel ve dini propaganda faaliyetlerinin yanında, giderek sertleşen ve silahlı çete savaşları şeklinde teröre ve anarşiye dönüştü. Daha önce de sözü edildiği gibi, büyük devletler, özellikle başta İngiltere olmak üzere, Rusya ve Avusturya-Macaristan gibi devletler, Makedonya'yı bölge devletlerini ellerinde tutarak onları kendilerine bağımlı hale getirmenin bir aracı olarak kullanmaya başladılar ve bu sorunu kendi siyasi çıkarları için kullanma yönünde bir politika izlediler (Uçarol, 1995: s. 386-387).

Curtis, İttihat ve Terakki yönetiminin ilk yıllarında ülkedeki eğitimin durumu ve yönetim tarafından izlenen eğitim politikalarına ilişkin de bazı bilgiler verir.

O, Türk yönetim yapısı içinde her daim eğitimle ilgili kurumların bulunduğunu söyler. Ancak eğitim hiçbir zaman İttihat ve Terakki yönetimi döneminde ulaştığı noktada olmamıştır. Curtis'e koşturularak, bazı araştırmacılar da II. Meşrutiyet döneminin, Türk eğitiminde ilköğretim sorunlarının ciddi anlamda ele alındığı bir dönem olduğunu söylerler. Ayrıca bu dönemde bakanlık yasalar çıkarma, bina sorununu çözüme, öğretmen yetiştirme ve Balkanlar'dan gelenler göçmenleri yerleştirme başta olmak üzere ilköğretimle ilgili bazı önemli çalışmalar yapılmıştır. Daha önce orta-öğretim kapsamında olan rüştiyeler, II. Meşrutiyet ile birlikte ilköğretime dâhil edilerek iptidailerin bünyesinde yer almıştır. II Meşrutiyetin ilk yıllarında ilköğretimle ilgili sorunların en başında ise bina ve öğretmen bulma sorunu gelmektedir (Ergün, 1996: s.276).

Hâlihazırdaki eğitim bakanı halkın eğitim alanındaki cahilliğinin farkında olan ve bunu ortadan kaldıracak en önemli şeyin de eğitim olduğunu bilen işinin ehli, ciddi ve idealist birisidir. Dolayısıyla hazineden gelen yardımlarla ve yerel vergilerle desteklenecek bir şekilde ülkenin her yerinde ücretsiz devlet okullarının açılması için girişimlere başlanmıştır. Curtis'in adını vermediği eğitim bakanı, onun 1910 yılının yaz ve güz aylarında İstanbul'da olduğu düşünülürse, 10 Ocak 1910-18 Şubat 1911 tarihleri arasında maarif nazırı olarak görev yapan Emrullah Efendi olmalıdır (Erkek, 2013, s.387).

II. Meşrutiyet döneminin eğitim alanında en önemli simalarından birisi olan Emrullah Efendi hem eğitim alanında almış olduğu aktif görevler, hem de öne sürmüş olduğu "Tûbâ Ağacı" nazariyesi (Bakır, 2008: s.203; Sakaoğlu, 1985: s.482) ile Türk eğitim sisteminde önemli bir rol oynayan maarif nazırlarından biridir. Bu bağlamda, parlamento 1910 yıl için eğitime 4.300 dolar bir kaynak ayırmıştır. Bu paranın altıda biri özel okullara, geri kalanı ise tüm ülkedeki devlet eğitim kurumları ile ücretsiz devlet okullarına tahsis edilmiştir. Ayrıca eğitim için ayrılan bu miktarın toplanan vergiler elverdiği ölçüde her yıl artacağı düşünülmektedir. Meclis üyelerinin ortaya koydukları bu ruh, gelecek açısından oldukça ümit vericidir. Curtis bu konu üzerine o dönem maarif müfettişi olan bir kişi ile bazı görüşmeler yapmıştır.

Bu kişi görüşmeleri esnasında Curtis'e 1910 yılından önce Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamında bulunan devlete ait ilkokulların sayısının 65.000 olduğu bilgisini verir ve bu sayının en hızlı şekilde arttırılacağını belirtir. Ancak, en büyük sorun, öğretmen eksikliğidir ve bu sorun gerçekten de eğitim sisteminin her yere yayılmasının önündeki en büyük engeldir. Ona göre, aslında pek çok şehirde insanlar okulların açılması konusunda hem oldukça isteklidirler hem de bu okulların açılması için maddi olanakları elverdiği ölçüde vergi ödemeye de hazırdırlar. Ancak bu okullarda çalışacak öğretmen yoktur. Zira öğretmen maaşları düşük olduğu için, bu durum eğitilmiş insanların öğretmenlik mesleğini cazip bir meslek olarak görmemelerine yol açmaktadır. Hatta ülkedeki eğitilmiş kadınların sayısı o kadar azdır ki; kız okulları için öğretmen bulmak neredeyse imkânsızdır. Müslüman kızlar, erkek ve kız öğrencilerin devam ettiği karma eğitim veren okullara gidemezler ve erkek öğretmenleri olamaz (Curtis, 1911: s. s.385-386).

Curtis'in de yukarıda sözünü ettiği gibi, İttihat ve Terakki cemiyetinin vaat ettiği özgürlük ortamı her şeyden önce tüm yasakların kaldırılmasını, ekonomik bağımsızlığı, adil yargılanmayı, toplumsal eşitliği ve eğitim hakkını öngörüyordu. Dolayısıyla, bunları gerçekleştirmek isteyen cemiyetin önde gelenleri, eğitim konusuna ayrı bir önem veriyorlardı. Aslında eğitime büyük bir önem verilmesinin arkasında şu türden nedenler yatıyordu: İttihatçıların Devr-i Sabık olarak nitelendirdikleri istibdat döneminde en fazla eleştiri yönelttikleri alan eğitimdi. Eğitimin örgütlenişi, bütçesi, amacı, öğretmen kadrosu, felsefesi, mekteplerin niceliksel ve niteliksel özellikleri gibi eğitimin genel yapısı ile ilgili büyük bir hoşnutsuzluk vardı ve bu yönde eleştirel bir politika izlenmişti. Fakat artık eski dönem kapanmış ve insanlar II. Meşrutiyeti ilan ettirenlerden sıkça eleştirilen eğitim düzeninin yeniden yapılandırmasını ve değiştirmesini talep ediyordu. Böyle bir zorunluluk hissedilmesi nedeniyle, teşkilat yapısı başta olmak üzere İttihat ve Terakki cemiyeti eğitimin hemen her alanında hummalı bir faaliyete girişmiştir. En önemlisi de İttihat ve Terakki için eğitim meselesi hayati bir önem taşıyordu. Zira rejimler kendilerini ayakta tutacak kadrolara

ihtiyaç duydukları için, en kısa sürede ve hızlı bir şekilde insan yetiştirmek zorundaydılar. Aynı zorunluluk İttihat ve Terakki cemiyeti için de geçerliydi; çünkü sayısı çok fazla olmayan genç subaylar ve kıdemsiz memurlardan başka destek alabileceği bir kadro yoktu. Ayrıca II. Meşrutiyet'in ilanında halk desteği de yeteri kadar sağlanamamıştı. Her ne kadar İttihat ve Terakki cemiyeti Meşrutiyeti ilan ettiren güç olarak görülse de, İmparatorluğun Anadolu ve Arap coğrafyasında yaşayan halk için, II. Meşrutiyet padişahın bir lütfu idi. Bu nedenle, bu sorunun ortadan kaldırılması için halka ulaşılabilecek en kolay yol mektepler yani eğitim olarak görüldü (Erkek, 2009: s. 91). Buna ek olarak, meşrutiyeti ilan ettiren kadronun ekseriyeti başta Aydınlanma felsefesi olmak üzere, Fransız İhtilali'nin getirdiği evrensel değerlerden etkilenen kişilerden oluşmaktaydı. Bu aydın ve sivil bürokrasi mensupları, hürriyet, adalet, eşitlik gibi fikirleri Namık Kemal ve Ziya Paşa ve hatta bazı Avrupalı düşünürlerden okuyarak öğrenmişlerdi. Birçoğu özellikle Balkan Savaşları öncesi ve sonrasında Balkan Devletlerinin eğitim sayesinde başarı kazamadıklarını şahit olmuşlardı. İşte bu nedenle, onlara göre, devletin yıkılmaktan kurtulması için gerekli olan en önemli şey, eğitilmiş ve nitelikli insan gücüydü (Erkek, 2009: 92). Fakat II. Meşrutiyet dönemi, özellikle maarif teşkilâtının en üst yöneticisi olan Maarif Nazırları açısından pek iç açıcı olmamıştır. Zira bu dönemde başa geçen nazırlar çok kısa süreli görevlerde bulunmuşlardır. Bu kısa süre içerisinde de dikkate değer faaliyetler yapamayan nazırlar, genel olarak seleflerinin yaptıkları işleri eleştirmekle yetinmişler ve bu yapılanları değiştirmeye çalışmışlar, fakat bunda da pek başarılı olamamışlardır. İyi ve güzel düşüncelerle başlanan, ancak programsız ve yeterli kadro olmadan eğitim alanında yapılmaya çalışılan faaliyetler, önce patlak veren Balkan Savaşları, ardından da Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte istenilen düzeyde başarıya ulaşamamıştır (Erkek, 2014: s.386).

Maarif müfettişi, İstanbul'da öğretmenlerin eğitimi konusunda yapılan bazı faaliyetler konusunda Curtis'e şu bilgileri de verir:

Öğretmenlerin yetiştirmek için son zamanlarda İstanbul'da iki tane büyük okul açtık ve en kısa süre içinde ülkenin diğer yerlerinde de buna benzer okullar

açacağız. Ancak bu okullardan öğretmenlerin mezun olabilmesi için iki yahut üç yıl gibi bir süre gereklidir ve biz bu esnada elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyoruz. Örneğin, öğretmenlerini gönderme konusunda isteksiz olsalar da, Türkiye'nin farklı yerlerindeki Amerikan misyoner okullarında görev yapan öğretmenlerden destek alıyoruz. Yine devlet desteği ile gelecek vaat eden bazı genç kadın ve erkekleri eğitim almaları için Amerikan eğitim kurumlarına gönderiyoruz. Söz gelimi, Üsküdar Kız Amerikan kolejinde beş tane öğrencimiz eğitim görmektedir. Ayrıca önümüzdeki güz döneminin başında Robert Kolejinde çok sayıda erkek öğrenci eğitim görmeye başlayacaktır. Tüm bunlara ek olarak, devlet bursu ile 150 öğrenciyi Viyana, Paris, Berlin, Cenevre gibi Avrupa'daki önemli eğitim merkezlerine gönderdik. Bu gençler liseye devam eden ve gelecek vaat eden öğrenciler arasından seçilmektedir ve gelecek sene Avrupa'ya daha fazla öğrenci göndereceğiz. Ayrıca 25 yahut 50 genci Amerika'da eğitim görmesi için göndermeyi planlıyoruz; çünkü Amerikan eğitim sistemini çok beğeniyoruz, ancak uygulaması daha kolay olduğu için devlet okullarındaki eğitim için Alman yahut İsviçre eğitim sistemlerini kullanmayı tercih ediyoruz (Curtis, 1911: s.386-387).

Öğretmen yetiştirme konusunda ciddi ve önemli sorunlar yaşayan yeni yönetim, sorunu hızlı bir şekilde çözebilmek amacıyla, eğitim sistemini geliştirme yönünde atılan adımların yanı sıra, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine de büyük bir önem verdi. Söz gelimi, Maarif Nezareti Avrupa'ya öğrenci gönderirken, öncelikle orta ve yüksek derecedeki okullara öğretmen yetiştirmeyi amaçlıyordu. Bu öğrenciler yurda döndüklerinde Sultanilerde öğretmenliğe, Darülfünun ya da yüksekokullarda öğretmen yardımcılığına atanıyorlardı. 1913-14 ders yılında Sultani ve Darülfünun öğretmenlerinden bazıları eğitim görmek için Avrupa'ya gönderildi (Ayas, 1948: s.459-460). Kodaman da Osmanlı İmparatorluğu'nda, çağdaş eğitimin gelişmesinde karşılaşılan en büyük güçlüklerden birisinin öğretmen eksikliği olduğuna işaret eder. O, uzun yıllar bu eksikliğin medrese mezunlarının öğretmen yapılmasıyla giderilmeye çalışıldığını belirtir. Ancak bu durum, modern eğitim ve öğretim anlayışına sahip bazı eğitimciler tarafından eleştirilmekteydi; çünkü bir taraftan yeni

okulları, medresenin sultanından ve idari yönden Evkaf Nezaretinden veya Şeyhülislamıktan kurtarmaya çalışmak, diğer taraftan bu okullara ve yeni ve çağdaş öğretime karşı olan medreselileri öğretmen yapmak bir tezat teşkil etmekteydi. İşte bu çelişkili durumu ortadan kaldırmak için 16 Mart 1848 tarihinde, yeni açılan rüştiyelere öğretmen yetiştirmek için, İstanbul'da Darülmuallimin adıyla bir öğretmen okulu açılmıştır. Böylece, medreselere ek olarak, yeni eğitim müesseseleri ile öğretmen yetiştirmek için önemli bir adım atılmış ve Darülmuallimin kurulduktan sonra hızlı bir şekilde rüştiye okulları açılmaya başlamıştır. Ancak modern eğitim ve öğretimde öğretmenin rolü ve önemi anlaşılmasına rağmen, Darülmualliminden başka bir öğretmen okulu 1868'e kadar açılmamıştır (Kodaman, 1991: s. 146). Gazeteci Curtis'in de yukarıda sözünü ettiği gibi, Temmuz 1908'den hemen sonra, taşrada 30 tane Darülmuallimin açıldı. Eski Darülmualliminlerin genellikle bir öğretmeni vardı ve bazı dersleri de dışarıdan gelen "seyyar muallimler" vermekteydi. Yeni açılan Darülmualliminler önceden hazırlanmış ve iyi planlanmış bir program çerçevesinde ele alınmadığından, sayıları 30 olan Darülmualliminlerin hepsine öğretmen bulunamadı ve bu okullara iptidaiye ve rüştiye muallim-i evvel ve sanileri getirildi (Aksoy, 2008: s. 69). Buna ek olarak, örneğin, 1908 yılından hemen sonra, Darülmualliminin iptidai kısmı ayrılarak müstakil bir okul haline getirilmiştir. Yine bu dönemde Darülmuallimin-i Aliye kısmındaki öğrenciler derslerinin bir kısmını Darülfünun'da aldılar. 1909'da Darülmuallimin-i Aliye kapatılmış ancak sonra tekrar açılmıştır. İstanbul Darülmuallimi yatılı bir okuldu ve iptidai, ihzarî ve ali kısımlarından oluşuyordu (Akyüz, 2001: s.254).

Görüşme esnasında, maarif müfettişi, gazeteci Curtis'e Türkiye'de eğitim alanında önemli işler yapıldığının da altını çizer. Zira meclisteki milletvekilleri temsil ettikleri bölgeler için her geçen gün daha fazla okul açılması yönünde talepte bulunmaktadırlar. Hatta bu vekillerden birisi, sabahki meclis toplantısında temsil ettiği bölge halkının adeta "okul diye bağırdığını" söylemiştir. Yine Mezopotamya bölgesinden bir vekil, hükümetin eğitim politikalarının ne kadar memnuniyet verici ve

ümit vaat ettiği yönünde yaptığı bir konuşmanın bir kopyasını ona göndermiştir. Maarif müfettişi ardından Curtis'e 1910 yılı için hükümetin eğitim için ayırdığı bütçeye dair de şu sayısal bilgileri verir:

İlkokullar için ayrılan miktar: 20,0000 kuruş

Ortaokullar için ayrılan miktar:12,0000 kuruş

Devlet ilkokulları için ayrılan miktar:3,0000 kuruş

Devlet liseleri için ayrılan miktar: 3,0000 kuruş

Devlete ait normal okullar için ayrılan miktar:2.453.820 kuruş

Vilayetlerdeki normal okullar için ayrılan miktar: 3,0000 kuruş

Vilayetlerdeki liseler için ayrılan miktar:4,0000 kuruş

İstanbul Üniversitesi için ayrılan miktar:2.928.816 kuruş

Zirai okullar için ayrılan miktar: 3.0036.000 kuruş

Tıp okulları için ayrılan miktar: 8.502.200 kuruş

Müzik ve Resim okulları için ayrılan miktar: 1.030,000 kuruş

Teknik okullar için ayrılan miktar: 7.839.000 kuruş

Ticaret okulları için ayrılan miktar: 2.670.120 kuruş

Özel okullardaki öğrenciler için ayrılan miktar: 5.190.000 kuruş (Curtis, 1911: s.387).

Curtis, yeni yönetimin eğitim için tahsis ettiğini söylediği sayısal-mali verileri nereden aldığına dair herhangi bir bilgi vermese de, onun bu bilgileri İstanbul'da görüştüğünü söylediği umumi maarif müfettişinden almış alma olasılığı yüksektir. Bu verilere göz atıldığında, en yüksek para tahsis edilen eğitim kurumlarının, ilkokullar, ardından da ortaokullar olduğu dikkat çekmektedir Bunun, yeni yönetiminin halk arasında yaygın olan cehaletle mücadele etmek amacıyla temel eğitime verdiği önemi göstermesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Zira II. Meşrutiyet döneminde birçok yeni okul açılmış, eski okullar önemli ölçüde ıslah edilmiştir. Orta öğretimde bazı değişiklikler yapılmış ve rüştiyeler orta öğretimden ayrılarak ilköğretime dâhil edilmiştir. Buna ek olarak, orta öğretimde yabancı dil öğretimine ağırlık verilmiş ve Fransızca ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca kızların eğitimi için de önemli

bazı adımlar atılmıştır (Hayta ve Ünal, 2003: s.2008; Ahmad, 1986: s.111; Akşin, 1998, s.144). Curtis ayrıca çok sayıda askeri akademinin Savunma bakanlığı için tahsis edilen para ile desteklendiğini söyler. Ona göre, yukarıda sözü edilen vilayet okulları, Osmanlı Devleti'nin farklı vilayetlerinde nüfus bakımından en kalabalık 40 yahut 50 merkezinde bulunmaktadır. Yine liseler batıda yüksek yahut hazırlık eğitimi veren kurumlar olarak adlandırılan okullardır. Ticaret okulları da, modern dillerin, muhasebenin, daktilografinin ve stenografinin ve iş hayatında gereksinim duyulabilecek diğer derslerin öğretildiği eğitim kurumlarıdır (Curtis, 1911, s.388). Curtis ayrıca Darülfünun-i Şahane adı verilen üniversitenin, (İhsanoğlu, 1990: s.700; İhsanoğlu, 1993: s. 522) bünyesinde hukuk, tıp, siyaset, ilahiyat, edebiyat ve tabiat bilimleri eğitimi veren altı bölüm bulunduğunu ve 1904 yılında eski sultan II. Abdülhamid tarafından açıldığından söz eder. Ona göre, bu üniversite, bir anlamda çocuklarını Amerikan misyoner okullarına veya Avrupa'daki üniversitelere göndermek istemeyen, ancak aynı zamanda çocuklarının liberal eğitim almalarını isteyen Müslüman ve dindar ailelerin isteklerini karışılmak için açılmıştır. Bu bağlamda, pek çok Türk genci Batıda Paris, Cenevre, Berlin, Viyana, Budapeşte gibi şehirlerde bulunan üniversitelerde eğitim görmekteydiler ve buralarda aldıkları liberal ve devrimci fikirler onları despotizme dayanan yönetim anlayışı için tehlikeli hale getirmektedir. Aslında Abdülhamit, özellikle orta ve daha düşük sınıftan gelen insanların eğitimi başta olmak üzere, eğitimin her türüne karşı olan muhalif biridir; çünkü eğitim, bu insanları sadece sorun çıkartan mutsuz kişilere dönüştürmektedir. Ancak tahttan indirilmeden dört sene önce, her zaman yaptığı gibi kendi üniversitesini kurarak dik-kati başka bir yere çekmeye çalışmıştır. Fakat onun yönetimde olduğu dönemde üniversite kayda değer bir ilerleme gösterememiş, ancak Genç Türklerin iktidara gelmeleri ile birlikte, her bakımdan büyük bir ilerleme ve gelişme göstererek önemli bir kurum haline gelmeyi başarmıştır. Söz gelimi, hâlihazırda üniversitenin çeşitli bölümlerinde 250 öğrenci eğitim görmekte ve yine alanlarında yetkin 200 kadar hoca da burada görev yapmaktadır. Fakat bu hocaların çok azının eğitim alanında tecrübesi vardır. 1910 yılında üniversitenin ihtiyaçları için tahsis edilen para miktarı üç

milyon kuruştur (150.000 dolar) ve bu ayrılan parasal kaynak mevcut ihtiyaçları gidermek için oldukça yeterlidir. Üniversite, şehrin en yüksek ve en iyi noktalarından biri olan Sultan Beyazid Camisinin yakınındaki Kamil Paşa'nın eski sarayının olduğu yerdedir. Yapı her ne kadar tüm ihtiyaçlara cevap veremeyecek durumda olsa da, oldukça kaliteli bir şekilde dekore edilmiştir. Meclis binası olarak kullanılan Çırağan Sarayı 1909 yılında çıkan bir yangın sonucunda tahrip olunca, burasının üniversite binasına dönüştürülmesi ve Kamil Paşa'nın konağının da meclis binası olarak kullanılması gündeme gelmiştir. Ancak Maarif Nazırı, üniversite olarak kullanılan bu binaya benzer bir yerin bulunmasının oldukça güç olduğunu düşündüğü için, bu plana karşı çıkmıştır. Tüm bunlara ek olarak, 5 milyon dolara mal olan yeni bir binanın inşası için bazı planlar yapılırsa da, Türk hazinesinin böyle büyük bir miktarı finanse edebilmesi uzun bir zaman alacaktır (Curtis, 1911: s.388).

Curtis'in anlatımlarında yer yer İttihat ve Terakki yönetimine karşı bazı eleştiriler yer alsa da, onun, II. Abdülhamid yönetimini, toplum üzerinde her bakımdan baskıcı bir idare tarzı ile ülkenin çağdaş ilerlemesinin önünde önemli bir engel teşkil ettiğine vurgu yaptığı görülmektedir. Geçmiş dönemle mukayese edildiğinde, İttihatçılar tarafından özellikle eğitim alanında yapılan çalışmaları daha etkili bulduğu yönünde verdiği bilgiler, onun İttihat ve Terakki yönetimine karşı büyük bir ilgi ve sempati beslediğini göstermektedir. Ancak gazeteci Curtis'in II. Abdülhamid döneminde yapılan eğitim faaliyetlerine yönelik eleştiriler yaparken, bu konuda fazla ayrıntıya girmediğini söylemek gerekir. Zira 1876-1909 yılları arasındaki dönem, ilk ve orta öğretim alanında, Tanzimat devrinde yapılan kanunların uygulamaya koyulması ve eğitim alanındaki eksikliklerin giderilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Diğer bir deyişle, 1876'dan önce eğitim alanında yapılan faaliyetlerin sonuçları, II. Abdülhamid zamanında kendini göstermiştir; çünkü Osmanlı Devletini Batılılaştırma amacıyla, 1839'da başlayan oldukça iddialı ve büyük reform hareketlerinden, kısa zamanda sonuç alınabileceğini düşünmek çok doğru olmayacaktır. Zira Osmanlı Devleti Tanzimat'tan sonra, 1856'da Islahat fermanını ilan etmiştir. 1856-1876 arasındaki 20 yıl ise, reformlar için bir başlangıç ve intikal evresi olmuştur. Bu nedenle,

II. Abdülhamid döneminin, iyi veya kötü yönleriyle birlikte bir uygulama devri olduğu söylenebilir. Örneğin, II. Abdülhamid döneminde, ilk ve orta öğretimde, eğitim alanında yapılan reform hareketlerinden geriye dönüşü imkânsız kılacak kadar çok yol alınmıştı. Bu gerçeğin farkında olan dönemin maarifçileri, hızlı veya yavaş, tam veya eksik de olsa, ilk ve orta öğretimi modernleştirmek ve yaygınlaştırmak için reform çabalarını ve faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu nedenle, Curtis sözünü etmese de, II Abdülhamid döneminde, eğitim alanında pek çok önemli şey de başarılmıştır. Söz gelimi, rüştiyelerin sayısı 250'den 600'e, idadilerin sayısı 5'ten 104'e, darülmualiminlerin sayısı da 4'den 32'ye çıkarılmıştır. Yine 1876'da sayıları 200 olan iptidâi okullarına, 4.000-5.000 civarında yeni okul eklenmiştir. Sayıları yaklaşık 10.000 olan Sıbyan Okulları da ıslah edilmiştir. Bütün bu gelişmeler, daha sonraki süreçte yapılacak eğitim alanında yapılan reformlarının temelini oluşturmuştur. Ancak Curtis'in de sözünü ettiği gibi, II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında yapılan faaliyetler ele alındığında, en çok eleştirilen şey, bu faaliyetlerin nitelik yönüdür. Ancak II. Abdülhamid dönemine yöneltilen eleştiriler genellikle yükseköğretimdeki uygulamalara ilişkindir; çünkü ilk ve ortaokulların ana misyonu, öğrencilere okuma yazma ve hesap öğretmek, daha sonra genel olarak fen, sosyal ve kültür alanlarında bilgi vermek olduğu için, bu okullar bunun biraz daha dışında kalmıştır. Ancak yine de ilk ve orta öğretim, Avrupa'daki muadilleri ile karşılaştırıldığında, hiç bir zaman Avrupa'dakiler ile aynı seviye ulaşamamıştır (Kodaman, 1911: s. 163-164; Karal, 1995: ss.375-402).

Curtis Darülfünun-i Şahane'de bulunan bölümler hakkında da bazı bilgiler aktarır. Ona göre, üniversitede bulunan en büyük bölüm, Mekteb-i Hukuk olarak adlandırılan birimdir. Bu bölümde ortalama olarak 1000 kişiden fazla genç insan, hukuk eğitimi almakta ve gelecekte hâkim, savcı yahut diğer hukuki alanlarda görev yapacak şekilde kendilerini hazırlamaktadırlar. Hukuk fakültesine giden genç insanlar, Sorbon, Paris ve diğer Avrupa şehirlerinde derslerini tamamlamaktadırlar. Ülke yönetiminde şeriat düzenine, Avrupa hukuk sisteminden daha fazla önem verilmektedir; çünkü şeriat ülkenin her yerinde hâkim olan ve tamamen Kuran'a dayanan bir

yönetim biçimidir. Bu sistemi modernize etmek için bir komisyon oluşturulmuş, ancak din adamları bu planların hayata geçirilmesine engel olmayı başarmışlardır. Buna ek olarak, Hukuk Mektebi her milletten öğrenciye açıktır ve giriş ücreti 5 dolardır, fakat ilk yıl her bir sınav için ve eğitim için alınan ücret ile öğrencilerin ödemek zorunda oldukları ücret 15 doları bulmaktadır. Ancak okul ücretini karşılayamayan başarılı öğrencilerden, resmi bir belge ile başvurdukları takdirde, üniversite yetkililerine bu ücreti almama yetkisi veren bir kanun meclisten geçmiştir. 1910 yılında öğrencilerin %40'ı bu muafiyetten faydalanmıştır. Okulun bünyesinde yaklaşık olarak 50 kişiden oluşan hocalar ders vermekte ve yıl boyunca 2.500 kişiden oluşan genç öğrenciler, derslerin tümüne yahut bir kısmına devam etmektedir ve ortalama olarak derslere düzenli olarak katılanların sayısı 1000 kişiyi geçmemektedir (Curtis, 1911: s. 389-390).

Curtis, Hukuk mektebini üniversite bünyesinde yer aldığı yönünde bilgi aktarsa da, İhsanoğlu, Dârülfünûn-ı Şâhâne'nin Edebiyat ve Hikmet (Felsefe) şubesi, Ulûm-i Riyâziyye ve Tabîiyye (Fünun) şubesi ve Ulûm-i Âliye-i Dîniyye (İlâhiyat) şubesi adlı üç fakülteli bir üniversite olarak planlandığını, Hukuk ve Tıbbiye mekteplerinin de resmen bağlanmamakla birlikte, Darülfünunun doğal kolları sayılmasıyla beş fakülteli modern bir Osmanlı üniversitesi olarak kurulduğunu belirtir (İhsanoğlu, 1993: s. 524).

Curtis Hukuk Fakültesi hakkında bazı bilgiler verdikten sonra, üniversitenin ikinci büyük birimi olan, Mekteb-i Mülkiye hakkında bilgiler vermeye yönelir. O ilk olarak bu okula devamın zorunlu olduğunu ve her öğrencinin Cuma günü resmi bayram olduğu için günde üç derse katılmasının gerektiğini belirtir. Ona göre, Mekteb-i Mülkiye'ye devam eden öğrenci sayısı yaklaşık olarak 300'dür ve burada Osmanlı İmparatorluğu'nda konuşulan dilleri öğreten 9 hoca eğitim vermektedir. Bu okul aslında devletin çeşitli kademelerinde çalışacak nitelikli devlet adamı yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Üniversitede bulunan bir diğer birim ise Ulum-u diniye yani ilahiyat alanında eğitim veren okuldur. Burada 10 kişiden oluşan bir hoca kadrosu ile

Müslüman din adamı olmak için 140 öğrenci eğitim görmektedir. Bu okulda kullanılan eğitim yöntemlerinin, geçmişte medreselerde kullanılan eğitim yönteminden daha ileride olduğu söylenmektedir. Zira medreselerde verilen geleneksel eğitim, sadece Kuran'ın ezberletilmesine ve bu kutsal kitap üzerine yorum (tefsir) yapan âlimlerin (müfessir) görüşlerini ele alan bir eğitimle sınırlıdır. Üniversitede diğer alanları da kapsayan daha geniş çapta bir öğretim vardır (Curtis, 1911: s.300-391).

1900 yılında Ulûm-ı Âliye-i Diniye adı ile açılan şube, Türkiye'de açılan ilk İlahiyat yahut İslami İlimler Fakültesidir. Şubenin idari yapılanması, Darülfünun Nizamnamesinde belirtilen genel esaslara uygun olarak belirlenmiştir. Buna göre, öğretim süresi 4 yıl olan şube, Maarif Nazırının teklifi ve padişahın onayı ile atanan müdür tarafından idare edilecektir. Şubeye her yıl 18 yaşını doldurmuş, giriş imtihanında başarılı idadi, sultani ve Darülmualimîn mezunları yanında, bu mekteplerden mezun olmayanlar için ayrıca yapılacak bir imtihanda başarılı olan 30 öğrenci daha alınacaktır. Eğitim programında Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, İslam Tarihi gibi derslere yer verilen şubeden mezun olanlar, orta ve yüksek dereceli mekteplerde muallim olarak istihdam edilebilecektir. II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan 8 yılda toplam 88 kişi okuldan mezun olmuştur. 1900- 1908 yıllar arasını kapsayan dönemdeki mezun sayısına bakıldığında, okula yönelik fazla bir ilginin olmadığı görülmektedir. Zengin, anılan dönemde burada sunulan eğitimin medresedeki eğitime tercih edilmesini gerektirecek bir tarafının da olmadığını iddia eder. (Zengin, 2019, s.61). Curtis'e paralel olarak, okulun asıl gelişme kaydettiği dönemin II. Meşrutiyetle birlikte olduğunun altını çizer ve bu gelişme Darülfünun'un gerçek bir üniversite olması konusunda atılan adımlar sayesinde sağlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde yapılan düzenlemeler kapsamında 1913 yılında hazırlanan Talimatname ile günümüzdeki fakülte kurulu ve üniversite senatosu karşılığı Meclis-i Müderrisîn ve Darülfünun Meclis-i Umumiyesi oluşturularak, öğrenciler ulûm-ı şer'iyeye, edebiyat ve fûnûn alanlarında yapılan sınavlardaki başarılarına göre, merkezi giriş sınavlarına benzer bir yöntemle alınmaya başlamıştır (Zengin, 2019: s.9).

Curtis'in de aktardığı gibi, Mekteb- Mülkiye okulunun açılmasıyla, Osmanlı bürokrasisi ve mülkî idaresi kaymakamlık ve müdürlük gibi idarî-mülkî kademelerde görev yapacak nitelikli memurların yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hususta ilk olarak 1858 yılında Meclis-i Âli-i Tanzîmât tarafından hazırlanan raporda ülkedeki mevcut kaymakam ve müdürlerin yetersizliği vurgulanarak idari işlerde ihtiyaç Mekteb-i Mülkiye'nin ilk temeli, Maarif Nazırı Sami Paşa zamanında atılmıştır ve ihtiyaç duyulan yöneticilerin yetiştirilmesi adına bir mektep açılması gerekliliği ifade edilmiştir. 9 Mayıs 1858 günü Sultan Abdülmecid tarafından yayımlanan bir irade ile okulun açılmasına karar verilmiş, 6 Aralık 1858'de de okulun ilk nizamnamesi hazırlanmıştır. Fakat Mekteb-i Mülkiye'nin ilk temeli, Maarif Nazırı Sami Paşa zamanında atılmış olsa da, okul ancak 12 Şubat 1859 günü eğitime başlayabilmiştir (Yücel, 1994: s.9; Yavuz, 2017: s. 433; Ünal, 2016: s. 161; Serin, 1985: s. 9).

Üniversitede bünyesinde yer alan bir diğer eğitim kurumu da Tıp okuludur. Bu okulun yaklaşık olarak 1000 öğrencisi vardır ve Boğazın Asya tarafındaki Haydar Paşa'da bulunan tren garının yakınında yer alan ayrı bir binada hizmet vermektedir. Curtis aslında bu okulun yıllar önce ordu için askeri doktor yetiştirmek amacıyla açıldığını ve burada eğitim veren hocaların Alman, Fransız ve Rum olduklarını aktarır. Tıp fakültesinde eğitim süresi 5 yıldır ve yapılan sınavların oldukça katı olduğu söylenmektedir. Üniversitede Tıp Fakültesi ile birlikte diş hekimliği ve eczacılık okulları da bulunmaktadır (Sarı, 2009: s.7).

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye yeni bir öğretim kurumu olarak 1908'de onaylandı ve Tıp Fakültesi adını alarak Darülfünun'un bir şubesi oldu ve Muallimler Meclisi oluşturuldu. Cerrahi Kliniği muallimi Müşir Cemil (Topuzlu) Paşa Tıp Fakültesi Dekanlığına (Riyasetine) getirildi. Tıp Mekteplerinin birleştirilmesine karar verilmesine rağmen ilgili komisyonların anlaşamamasından ötürü birleşme gecikti. Nihayet 1909 yılında Maliye Nazırının Askeri Tıp Mektebine ayrılan tahsisatı Tıp Fakültesine vermesi ile mali bakımdan ortadan kalkan Askeri Tıbbiye de Tıp Fakültesine katılarak "Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi" adı altında birleştirilmiş oldu. 1909 yılında Mülki Tıbbiye de Haydarpaşa'ya taşındı. Tıp Fakültesine lise mezunları

alınmaya başlandı. Yine II. Meşrutiyet'in getirdiği yeni ve özgür ortamdan yararlanan dönemin Gülhane Müdürü Dr. Julius Wieting Paşa, Harbiye Nezaretine başvurarak uygulama hastanesini (Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyat Hastanesi) ayrı bir tıp okuluna dönüştürdü. Askeri hekimlik dersleri de programına dâhil edilen bu okul, 1941 yılında Ankara'ya taşındı ve günümüze kadar Gülhane Askeri Tıp Akademisi olarak faaliyetini yürüttü (Sarı, 2009: s. 26).

Curtis üniversitede Tabiat Bilimlerinin de yer aldığını ve bu bölümün 10 kişiden oluşan hoca kadrosu ile kimya alanında eğitim gören 90 öğrencisi olduğunu söyler. Buradan mezun olan kişiler, genel olarak gümrüklerde ve askeri karargâhlarda çalışmaktadırlar. Yine üniversiteye bağlı olan Edebiyat Fakültesinde hemen her branşta eğitim verilmektedir. Fakülte matematik, modern diller, finans, mühendislik ve güzel sanatlar olmak üzere çeşitli bölümlere ayrılır. Güzel Sanatlar okulunun başında yaptığı eserler ile büyük bir ün kazanmış olan Vosgam Efendi bulunmaktadır (Uzun, 2012, s. 286) ve 150 öğrencisi vardır. Okulda, resim, heykeltçilik, oymacılık gibi sanatsal faaliyetler yapılmaktadır ve okul Sarayburnu'ndaki bir binada hizmet vermektedir (Curtis, 1911: s.301-302).

Sonuç

1876 yılında I. Meşrutiyet ilan edilmiş ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ile birlikte, II. Abdülhamid Meclis-i Mebusanı kapatmış ve böylece 33 yıl kadar devam eden bir süreç başlamıştır. Bu süreç içerisinde II. Abdülhamid'in baskıcı yönetim biçimine muhalif bir hareket olarak ortaya çıkan Jön Türkler ve onun bir uzantısı olan İttihat ve Terakki, hem yurt dışında hem de yurt içinde önemli bir güç kazanmış ve 23 Temmuz 1908 yılında Abdülhamid'i tekrar Meşrutiyeti ilan etmeye ve meclisi açmaya zorlamıştır. II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile İttihat ve Terakki yönetimi iktidara geçmiştir. Tüm bunlara ek olarak, II. Meşrutiyet dönemi, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetine giden süreç ve sonrası üzerinde de önemli yansımaları ve etkileri olan bir dönemi de ifade etmesi bakımından da önemlidir. II. Meşrutiyetin ilanı 33 yıl süren istibdat rejimini son verdiği için

ülke genelinde sevinçle karşılanmış ve törenlerle kutlanmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ayrıca bölge üzerinde bazı siyasi ve ekonomik emelleri olan Batılı devletler tarafından da yakın bir ilgiyle izlenmiştir. Özellikle İngiltere, Almanya ve Fransa gibi devletler İttihat ve Terakki'nin iktidara geçmesine ve anayasal rejime geçişe yönelik olumlu bir tutum sergilemişlerdir.

Bu bağlamda, Amerikalı gazeteci William Eloroy Curtis Meşrutiyetin ilan edilmesinden iki yıl sonra İstanbul'a gelmiş ve burada yeni yönetime dair bazı gözlem ve incelemeler yapmıştır. Curtis'in, yapıtında, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesi ile başlayan yeni döneme dair özel bir bölüm ayırdığı dikkat çekmektedir. Curtis, eserinde yeni yönetime dair bilgiler aktarırken, siyasi olarak İttihat ve Terakki yönetiminin Makedonya ve Arnavutluk meselelerine yaklaşımı ve ele alış biçimine ilişkin yer yer bazı eleştirel getirir. Fakat İttihat ve Terakki'nin Makedonya ve Arnavutluk meselelerine yaklaşımındaki değişikliğe yol açan nedenler üzerinde detaylı bir analiz yapmaz. Oysa yabancı devletler siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için bölgeyi istikrarsızlaştırarak kaos ve anarşi ortamına dönüşmesinde önemli bir rol oynamışlardır.

Yine Curtis'in İttihat ve Terakki'nin yönetim bağlamında hem tecrübesiz oluşuna hem de yetişmiş kadroları olmayışının getirdiği olumsuzlukların altını çizmesine rağmen, İttihat ve Terakki yönetiminin, Abdülhamid rejiminden farklı olarak gelecek vaat eden ve süreç içinde ülke için olumlu şeyler yapacağına ve başarılı olacağına inandığını belirtmek gerekir. Buna ek olarak, İttihat ve Terakki'nin eğitim alanında, özellikle Darülfünunun modern anlamda gelişmesi için yaptığı faaliyetlerden övgü ile bahsetmesi dikkat çekmektedir. Ancak eski yönetime yönelik getirdiği eleştirilerinde ayrıntıya girmediği görülmektedir. Örneğin, Curtis, eğitim alanında yapılan faaliyetlere ilişkin yaptığı görüşmeleri ve bu görüşmelerde elde ettiği bilgileri ayrıntılı bir şekilde aktarırken, II. Abdülhamid döneminde yapılan faaliyetlere neredeyse hiç değinmez. Yine yeni yönetim kendi siyasi ideolojisi bağlamında insan yetiştirerek iktidarını güçlü ve kalıcı hale getirmek için eğitimi bir araç görmüş ve bu yönde önemli adımlar atmıştır. Curtis yeni yönetimin hem eğitim alanında yapılan

faaliyetler ve okullar için tahsis edilen para miktarı hem de o dönem görevde olan maarif nazırına (Emrullah Efendi) dair olumlu bilgiler verir. Ancak İttihat ve Terakki yönteminin ilk yıllarında 14 maarif nazırının değişmesi ve eğitim alanındaki sorunların belli bir program ve sistem çerçevesinde ele alınmadığını ve geçmişten gelen sorunların da köklü çözümü için fazla bir şey yapılmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Buna ek olarak, göreve gelen her bakan başta merkez teşkilatı olmak üzere eğitim örgütü üzerinde değişikliklere gitmiştir. Daha önceki bakan tarafından getirilen pek çok uygulama bir sonraki bakan tarafından kaldırılmış ve bu nedenle yapılan değişiklikler kalıcı olamadığı gibi, eğitim alanındaki sorunlara çözüm de getirememiştir.

Kaynakça

- Feroz, A. (1986). *İttihat ve Terakki (1908 - 1914)*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Feroz, A. (1996). *İttihatçılıktan Kemalizme*. (çev. Fatmagül Berktaş (Baltalı). 3.Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- A. İlhan (2008). II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikası ve Satı Bey. *Gazi Türkiyat*, 1(3), 67-81.
- Akşin, S. (1998). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İmge Yayınevi: Ankara.
- Akşin, S. (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Ayas, N. (1948). *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi-Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara: MEB
- Aydın, M. (2011). II. Meşrutiyetin İlanı ve İngiltere. *Belgi* (1), 15-49.
- Beydilli, K. (2008). II. Meşrutiyet Döneminde Millî Seçkincilik ve Eğitim: Emrullah Efendi Tuba Ağacı Nazariyesi. *Doğu Batı I* (45), 197-213.
- Beydilli, K. (1989). II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair. *Osmanlı Araştırmaları* (9), 78-99.
- Coates, B. (2014). The Pan-American Lobbyist: William Eleroy Curtis and U.S. Empire, 1884-1899. *Diplomatic History* 38 (1), 22-48.
- Curtis, W. E. (1911). *Around the Black Sea, Asia Minor, Armenia, Caucasus, Circassia, Daghistan, the Crimea, Roumania*. New York: Hodder and Stoughton.
- Çavdar T. (1991). *İttihat ve Terakki*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davison, R. H. (1997). 19.Yüzyılda Hristiyan Müslüman Eşitliğine İlişkin Türk Tavrı. *İslam Dünyası ve Batılılaşma* (s.57-86). İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- E. Mustafa (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erkek, M. S. (2013). II. Meşrutiyet Dönemi Maarif Nazırları. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 38 (2), 385-416.
- Erkek M. S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Hanioğlu, M. Ş. (2001a). Meşrutiyet, İçinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi*.(C.29, ss.388-393). İstanbul: TDV Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* (1889- 1902). I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2001b). İttihat ve Terakki Cemiyeti, İçinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. (C. 23,ss. 476-484). İstanbul: TDV Yayınları.
- H. Necdet ve Ü. Uğur (2003). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (17. YY. Başlarından yıkılışa)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- İhsanoğlu, E. (1990). Dârülfünûn Tarihçesine Giriş. *Belleten*, 54 (210), 699-738.
- İhsanoğlu, E. (1993). Darülfünun. İçinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C.8, ss. 521-525). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kansu, Aykut (2001), *1908 Devrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- K. Ebuzer (2021). Şerif Mardin'in Metinleri Bağlamında Yeni Osmanlılar ile Jön Türklerin Fikrî Derinliklerine Dair Bir İzah Denemesi. *Liberal Düşünce Dergisi* 26 (104), 73-99.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*, 8, 4. Baskı, Ankara: TTK.
- Kerimoğlu, H. T. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyetinin Makedonya Politikası ve Çeteler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 14(2), 149-188.
- Kodaman, B. (1991). *II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları*, TTK, Ankara.
- Kuran A. B. (1945). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Tan Matbaası.
- Mardin, Ş. (2007). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ramsour E. E. (2004). *Jöntürkler: 1908 İhtilalinin Doğuşu*. (çev. M. Önal Mengüşoğlu). Pınar Yayınları, İstanbul 2004.
- Ramsaur, E. E. (2007). *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*. (çev. N. Yavuz). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Serin, N.(1985).1985“Eğitim Tartışmaları.İçinde *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*.(C. 2, ss. 478-484). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sarı, N. (2009). “Mektebi Tıbbiye (1827-1909)”, Mekteb-i Tıbbiye (1827-1909). *Kuruluşundan Günümüze Cerrahpaşa Tıp Fakültesi 1827-1967- 2007* (ss.7-24). (eds: N. Sarı, Z. Özaydın, B. Akgün, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Serin, N. (1985). Mekteb-i Mülkiyeden Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 125. Yıl. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 40 (1), 9-16.
- Sungu, İ. (1940). *Tanzimat ve Yeni Osmanlılar*. (Tanzimat'ı Anma Kitabı'ndan ayrı basım), İstanbul: Maarif Matbaası.
- Şapolyo, E. B. ve Gökalp, Z. (1943), *İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İstanbul: Güven Basımevi.
- Temo, İ. (1987). *İttihat Terakki Anıları*. İstanbul: Arba Yayınları.
- Tokay, G. (1995). *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)*, İstanbul: Afa Yayınları.
- Tuanaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler*, 1. Baskı. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları Basımevi.
- Tunaya T. Z. (1989). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, 3, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih, (1789-1994)*, 4. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uzer, Tahsin (1999). *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara:TTK Yayınları.

- Uzun, D. (2012). Heykel Sanatının Türk Kültüründeki Yeri ve Yervant Oskan Efendi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1(1), 279- 291.
- Ünal, U. (2016). III. Selim'den Meşrutiyet'e Osmanlı'da Eğitim (1789-1876). *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı* (s.151-172). Ankara: Grafiker Yayınları:
- Yavuz, Mehmet (2017). Klasik ve Modern Dönem Yönetici Yetiştirme Sistemlerinin İncelenmesi: Kurumlar ve Kişiler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2), 433-540.
- Yücel H. Â. (1994). *Türkiye'de Orta Öğretim*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2019). *Medreseden Darülfünuna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*, Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları.
- Zengin, Z. S. (2021). Tanzimat Sonrasında Yüksek Din Eğitiminde İslahat: Darülfünun Ulum-ı Aliye-i Diniye Şubesinin Kurulması. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30.Yıl Özel Sayısı,1-15.
- Zürcher, E. J. (2011). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. (çev. N. Salihoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1996). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Extended Abstract

In the 1850s, Ottoman statesmen were influenced by some of the movements of thought that were strong in Europe and began to adopt such views as nationalism and liberalism. Especially those who were educated at the Mülkiye and Harbiye schools were deeply under the influence of the Ottoman intellectuals and intellectuals whose books they read, as well as their liberal and constitutional ideas. These people, influenced by liberal thoughts and ideas fought hard to spread their views to the society for the drafting of a constitution and the establishment of a parliament. For instance, some liberals who desired to make their voices heard in Istanbul had to leave the country due to their opposition to the government. Mustafa Fazıl Pasha joined this opposition movement in 1866. Mustafa Fazıl Pasha even traveled to Paris and from there wrote a letter to the Sultan drawing attention to the plight of the state. When some Young Ottomans reproduced and distributed this letter, he was exiled by the government to various parts of Anatolia. In the 1860s, the Young Ottomans were trying to give voice to the concepts of constitution, parliament and democracy in important European cities such as Paris and London. In this sense, the first Young Turk magazine "Hürriyet" was launched in London in 1864 under the editorship of Rıfat Bey. Thus, the Young Turk movement soon assumed a political character and the Western-influenced Ottoman intellectuals began a struggle for the establishment of a constitutional government by demanding freedom. Thus, the Ottoman Empire was first introduced to the parliamentary system in 1876 as a result of the oppositional political activities carried out by the Young Ottomans both at home and abroad. Although this was an important achievement for the Young Ottomans or Young Turks, it could not last long. Because the parliament was suspended by Sultan Abdülhamid II on the grounds of Article 113 of the "Kanun-i Esasi", which was proclaimed in the presence of state officials in Beyazıt Square on December 23, 1876 and was welcomed with great joy by the people. Thus, Abdülhamid II, citing some important political developments such as the Ottoman Empire's entry into the war with Russia in 1877 and the arrival of the Russian army towards Yeşilköy, not only suspended the constitution on February 13, 1878, but also

removed the cadres who had made great efforts to have the Constitutional Monarchy proclaimed from the center. He also began to liquidate the ones who opposed him.

After putting an end to the constitutional regime that lasted for two years, Abdülhamid II started to rule the state by applying a strict tyranny. However, some opposition movements emerged in order to overthrow the regime based on absolutism and to reinstate the constitutional order in order to abolish the tyrannical ruling of Abdulhamid II and the bad conditions in which the Ottoman Empire was. In this context, some intellectuals started to carry out intensive activities both at home and abroad. Those who took part in this movement were called Young Turks (Young Turks). In fact, the term Young Turks was used in a narrower sense for those who opened the path for the process leading to the Constitutional Monarchy I and II and who demanded reforms in the Western style to meet the needs in this direction. However, these opposition movements, which at first were in the form of personal movements, were later organized around an idea and ideology and became politically powerful until the declaration of the Constitutional Monarchy II.

In this process, the Young Turks, which emerged as an opposition movement, and the Union and Progress Party, an extension of it, gained political power both at home. The Committee of Union and Progress was founded on June 3, 1889 at the Military Medical School in İstanbul under the name "İtti-had-ı Osmani" (Ottoman Union). In the same year, it changed its name to the Committee of Union and Progress after getting into contact with Ahmet Rıza Bey, who was working on dissident activities in Paris. Among the founders of the Union and Progress Party were İbrahim Temo (Ohrid), Abdullah Cevdet (Harput), Mehmet Reşit (Caucasus) Hüseyinzade Ali (Baku) and İshak Sukuti (Diyarbakır), all of whom were students of the Military Medical School. The first name of the organization was "Cemiyet-i Osmaniye İttihat ve Terakki", but it was soon changed to "Ottoman İttihat ve Terakki Cemiyeti". Asaf Derviş Pasha, Süleyman Emin Pasha, İsmail Safa Bey and Naci Pasha were the first to join the organization. The Ottoman Committee of Union and Progress was founded as a secret organization and grew and developed over time. The Committee of Union and Progress was based on the organizational models of the Carbonari Society and the Russian nihilists, and students were organized in cells. At first, the activities of the society were limited to having students read old issues of secret newspapers printed abroad and distributing handwritten copies of the works of Nâmık Kemal and some of his friends.

In 1894, the Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne merged with other military schools under the same roof and it was given under the administration of Zeki Pasha, which led to the first comprehensive investigation into the society, and in September of the same year, nine prominent members of the society were expelled from the school. By 1908, the Committee of Union and Progress succeeded in dethroning Abdülhamit II, who had been in power for 33 years, and reinstating the Constitutional Monarchy. When Constitutional Monarchy II was proclaimed, the Union and Progress Party began to rule. Although Constitutional Monarchy II was proclaimed under the pressure of the Young Turks, in essence, it was a continuation of the renewal and modernization efforts made by the Ottoman Empire such as the Tulip period, Tanzimat, Islahat and Constitutional Monarchy I. When the proclamation of the Constitutional Monarchy II was announced in İstanbul and all over the empire. It was received with great joy throughout the country, as though the black clouds over the Ottoman Empire disappeared. For instance, Muslims and non-Muslims came together, Greeks, Bulgarians, and other groups such as Armenians, Vlachs, Turks, Arabs, and so on filled the streets with their cries for "freedom, justice and equality". Moreover, in the Balkans, there were Bulgarian and Greek gangs who descended on the cities in droves, laying down their weapons and they shouted in triumph. In addition to all these, the Second Constitutional Monarchy period also

had important reflections and effects on the process leading to the Republic of Turkey and its aftermath. Some politicians and intellectuals of this period were among the founding cadre of the Republic and played an important role in shaping the Republican period with their thoughts and activities as well.

In fact, the process leading to the proclamation of the Constitutional Monarchy was politically based on three factors. As mentioned above, the first of these was the attempts of young people organized in prestigious colleges, such as the leading medical and military schools of the period, to establish societies. The second one is the activities of committees, which also had non-military members but were mostly composed of soldiers. The last one is the actions spearheaded by intellectuals who resided abroad. Even though these groups initially carried out independent activities, they later cooperated. Moreover, the Sultan was not the sole authority in the administration after the Constitutional Monarchy II. He shared his authority with Bab-ı Ali, the Meclisi Mebusan and other political organizations, especially the Committee of Union and Progress. After the proclamation of the Constitutional Monarchy, a more liberal environment was established in the capital, albeit for a short period. Following the regulations, some sort of visible changes were observed the administration of the Ottoman state; for instance, some social institutions such as education, politics and economy were reformed. Associations and civil society organizations were made more active. It was also during this period that the multi-party parliament became operational. Due to the political turmoil, unstable policies, economic inadequacies and many wars that took place during the period, the Second Constitutional Monarchy period could not deliver what was desired, but it managed to leave serious influences and experiences on our recent history. The period is not only important in terms of Turkish modernization but also in terms of shaping the policies of the early Republic.

It should be noted that it is important to analyze in detail the administrative, political, economic and socio-cultural effects of the era which began in 1908 with the proclamation of the Constitutional Monarchy on modern Turkish history. This study is based on the personal observations and examinations of American journalist William Eleroy Curtis who was in İstanbul in the year 1910 on the structure, administration and educational approach of the Union and Progress Party (İttihat ve Terakki) administration that started with the declaration of the Constitutional Monarchy in 1908 in his book titled "Around the Black Sea: Asia Minor, Armenia, Caucasus, Circassia, Daghestan, The Crimea, Roumenia", and make some contributions to the literature. Thus, it is aimed to make some contributions to the field of literature.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1590-1620

Geliş Tarihi: 11.09.2023 Kabul Tarihi: 03.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1358443>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

THE EMERGENCY DISTANCE EDUCATION: AN EXAMPLE OF OBSERVATION IN SPECIAL EDUCATION INSTITUTIONS COURSE

Onur Emre KOCAÖZ*

Gülistan YALÇIN*

Neslihan ÜNLÜOL ÜNAL*

Abstract

This study aims to determine the opinions of preservice teachers in special education about the observation course in special education institutions held in emergency distance education. The 'Observation in Special Education Institutions' course was offered with distance education during the pandemic at a state university. This course was offered in a session for a total of 12 weeks which lasted 77 minutes on average. A total of 40 preservice teachers who attended this course were assigned as participants in his study. A phenomenology design, one of the qualitative research designs, was applied. In the study, the data were analyzed with the descriptive analysis technique. The data were organized in tables by calculating the frequencies of the codes under each theme (expectations, opinions, suggestions regarding the course). As a result of the analysis, most of the participants found the online course beneficial regarding having the opportunity to listen to the experiences of special education teachers and watch al videos of students from different disability groups. However, they recommended that the number of the use of interactive videos, watching detailed videos about each disability group, and the duration of the lesson can be extended.

Key Words: Special education preservice teachers, Distance education, Teacher preparation, Online graduate courses, Pandemic period

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, onurkcz@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-8412-0736>.

* Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, glstn88@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0002-9668-0359>.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, nunluolunal@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-6762-1563>.

Acil Uzaktan Eğitim: Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem Dersi Örneği

Öz

Bu çalışmanın amacı, özel eğitim öğretmen adaylarının acil durum eğitiminde gerçekleştirilen özel eğitim kurumlarında gözlem dersine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Pandemi sürecinde uzaktan eğitim ile 2. sınıf özel eğitim öğretmen adaylarına 'Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem' dersi verilmiştir. Bu ders, ortalama 77 dakika süren toplam 12 haftalık bir oturumda sunulmuştur. Bu derse katılan toplam 40 öğretmen adayı bu çalışma için katılımcı olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni uygulanmıştır. Çalışmada veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Veriler, her bir tema (kursa ilişkin beklentiler, görüşler, öneriler) altında yer alan kodların frekansları hesaplanarak tablolar halinde düzenlenmiştir. Analiz sonucunda, katılımcıların çoğu verilen bu çevrimiçi kursu, özel eğitim öğretmenlerinin deneyimlerini dinleme ve farklı engel gruplarından öğrencilerin gerçek videolarını izleme fırsatına sahip olma açısından olumlu bulmuştur. Bununla birlikte, interaktif videoların kullanım sayısının, her engel grubuyla ilgili ayrıntılı videoların izlenmesinin ve ders süresinin uzatılabileceğini önermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim öğretmen adayları, Uzaktan eğitim, Öğretmen hazırlığı, Çevrimiçi lisansüstü dersler, Pandemi dönemi

Introduction

A teaching practicum is a crucial component of a special education teacher training program (Sandall et al., 2005). Providing field-based teaching practicum experiences contributes to prospective special education teachers' teaching skills and abilities. The preservice teachers can apply the theoretical knowledge that they learn in the class and work on the newly acquired skills in real classroom settings (Macy et al., 2009). Moreover, the practicum does not only provide teaching experience to preservice teachers, but it also helps them evaluate their teaching performance and understand the importance of their profession (Cesur et al., 2021).

The practicum for the special education teacher education programs in Turkey has is two-fold. For the first part, the preservice teachers take the "Observation of Special Education Institutions" course during the fourth semester and the "School Experience" course during the sixth semester of the program. In this case, the preservice teachers' role is to observe the teachers' teaching in special education classrooms and the characteristics of the students with disabilities in those

classrooms. The preservice teachers report their observations to their supervisors for feedback. Additionally, the preservice teachers get familiar with the school system, the duties, and responsibilities of the school management. For the second part, the preservice teachers take the “Teaching Practicum” course during the seventh and eighth semesters. In this case, the preservice teachers teach in the special education classrooms and practice their skills under the supervision of the classroom teacher and the faculty professor (Ersin et al., 2020).

While teaching practicum courses provide hands-on experience for the preservice teachers and improve the future teachers’ competence and quality (Darling-Hammond, 2014), the outbreak of the Coronavirus (COVID-19) disease has interfered with these experiences. First, all the schools and colleges were closed in Turkey and then the classes shifted to online for the rest of the academic year. The preservice teachers in teaching practicum courses also had to discontinue observing and teaching in special education classrooms. The instructors of the teacher practicum course had to shift their practice-based courses to online platforms (Ersin et al., 2020). As a form of distance education, online learning can be either asynchronous or synchronous (Günlü & Çakmak, 2021; Shoepe et al., 2020). While synchronous learning refers to live learning environments where instructors and their students can interact with each other at the same time (Perveen, 2016), asynchronous learning allows students flexible learning experiences through online discussion boards, online modules, and/or instructors’ online notes (Rinekso & Muslim, 2020). There are also blended online learning environments that consist of both asynchronous and synchronous learning combined (Garrison & Vaughan, 2008). During the Covid-19 pandemic, the instructors of the courses in Turkey have used either asynchronous, synchronous, or blended forms of distance education based on the infrastructure of the universities and the digital literacy level of the instructors (Durak & Çankaya, 2020; Ersin et al., 2020).

Various studies explore the experiences and/or challenges of preservice teachers on online learning and teaching practicum courses during the Covid-19

outbreak (Özüdoğru, 2021) The studies investigated the challenges of preservice teachers when they were experiencing their online practicum during the pandemic. The findings indicated that the preservice teachers had challenges in some areas of teaching such as content delivery, assessment, technology use (Al Abiky, 2021), classroom management (Shinta & Aprilla; 2020), online assessment, and implementing the pedagogical knowledge (Gustine, 2021). The preservice teachers also emphasized the need for support from their supervisors to enhance their skills and knowledge of technology use (Gustine, 2021). On the other hand, in several studies, the preservice teachers indicated that their knowledge and skills of information communication technology were improved during online teaching practicum (Brinia & Psoni, 2022; Gustine, 2021; Sasaki et al., 2020; Shinta & Aprilla, 2020).

In Turkey, some studies investigated the practicum experiences of preservice teachers during the Covid-19 pandemic. The findings of the studies indicated that the preservice teachers experienced challenges due to the lack of technical equipment (Piştav--Akcamese & Kayhan, 2020; Yolcu, 2020), the internet problems, increased workload of preparing the course materials, assessment, lack of interaction (Çamlıbel-Acar & Eveyik-Aydın, , 2022), content knowledge (Eti & Karaduman, 2020), and classroom management (Izgi Onbasili & Sezginsoy Seker, 2021). The preservice teachers also feel inadequate in terms of poor improvement of their teacher qualifications (Izgi Onbasili & Sezginsoy Seker, 2021), lack of observation, and insufficient communication with the students and the supervisors (Yolcu, 2020).

In the field of special education, the teaching practicum including the observation of the institutions is one of the essential elements of a special education teacher education program. The practicum does not only provide the preservice teachers to incorporate their content and pedagogical knowledge, but it also supports them to collaborate with the teachers in the schools, the students, and their families. Video analysis is one of the teaching ways for practicum courses to support preservice teachers to improve their understanding of teaching experience (Star &

Strickland, 2008). Video analysis is generally preferred to provide instructional strategies and classroom management techniques to preservice teachers in teacher education programs (Hong & Riper, 2016). Video analysis is defined as identifying the vital features of classroom interactions and reflecting the own teaching performance by watching a videotaped lesson (Nagro & Cornelius, 2013). Tait (2008) argued that preservice teachers could observe challenging situations and identify the strategies that help them cope with those situations. While there are many studies related to video analysis (e.g., Santagata & Guorino, 2011; Schieble et al., 2015; Tripp & Rich, 2011; Van Es et al., 2014), there are a limited number of studies investigating preservice teachers' online practicum experiences through video analysis during the Covid-19 pandemic. The studies found that the preservice teachers were actively engaged with the presentation of videotaped teaching, understood the implementation of teaching practice (Nel & Marais, 2021), and identified the issues related to their teaching experiences (Jin, 2022).

As literature indicated, the studies generally focused on the second part of the practicum which requires preservice teachers to teach and practice their skills. However, to the best of our knowledge, no study explored the experiences of the Observation of Special Education Institutions course which was conducted online during the Covid-19 pandemic in Turkey. Additionally, no study investigated the preservice teachers' online learning practicum course experiences with video analysis during the pandemic in Turkey. Although this study's findings may reflect the findings obtained in the emergency distance education process, it is thought that the results will contribute to all processes of distance education in applied courses. The findings of this study may contribute to the current literature by underlining not only the emergence distance education but also distance education applications regarding the following areas: (a) identifying the difficulties or problems that are encountered in the emergence of distance education process, (b) revealing the opinions of the preservice teachers about the methods and techniques used in the course, and (c) providing ideas that will be used to designing distance education

programs. Therefore, this study aims to determine the opinions of special education preservice teachers about the observation course in special education institutions held in emergency distance education. For this purpose, answers to the following questions were sought.

1. What are the expectations of special education preservice teachers for the 'Observation in Special Education Institutions' course?
2. What are the opinions of special education preservice teachers about the teaching of the observation course offered with emergency distance education?
3. What are the suggestions of special education preservice teachers regarding the teaching of the observation course offered with emergency distance education?

Method

In this section, we delve into various aspects such as the research design, the participants involved, the tools used for data collection, the methodology employed for data collection, the process of data analysis, and considerations related to the validity and reliability of our findings.

1. Research Model

Our aim was to understand the viewpoints of special education preservice teachers regarding the observation course provided during the emergency transition to distance education amid the pandemic. To achieve this, we utilized a phenomenological research design, which is a qualitative research approach. In phenomenological studies, data is intended to reveal experiences and meanings. The results are presented in a descriptive manner and often include direct quotations from the participants. In addition, the findings obtained within the framework of emerging themes and patterns are explained and interpreted (Yıldırım & Şimşek, 2013).

2. Participants

In phenomenological studies, it is stated that the participants should be carefully selected among the people who will explain the phenomenon (Creswell,

2007). For this reason, the participants of the research are special education preservice teachers studying in the second year of the Faculty of Education, Department of Special Education Teaching at a state university. The study was conducted with 40 preservice teachers (19 of the participants were female and 21 of them were male) who voluntarily wanted to participate in the study among the preservice teachers who took the observation course in emergency distance education during the pandemic.

3. Data Collection Tool

An “Interview Form Approach” was used to collect data. Interview is an important method used to reveal people's perspectives, experiences, feelings and perceptions (Yıldırım & Şimşek, 2013). In this study, an interview form consisting of 4 open-ended and 4 closed-ended questions was prepared in order to determine the opinions of special education preservice teachers about the observation course offered through emergency distance education. To create the questions in the interview form, a literature review was made, and then the questions were drafted by the researchers. Then, the form was presented to two special education field experts, a computer and technology expert, and an assessment and evaluation expert for expert opinion. According to the feedback from the experts, two questions that did not match the purpose of the research were removed from the form.

Questions 1 and 2 in the final interview form were prepared for the first sub-problem of the research, questions 3, 4, 5, 6 and 7 for the second sub-problem, and the last question for the third sub-problem. The 'Observation in Special Education Institutions' course offered by emergency distance education was held live on the distance education platform of the university. The lectures were conducted by the first author of the study and a research assistant working in the special education department. The lecturer completed his master's degree in the Special Education Department of a state university in the United States, and his doctorate in the Special Education Department of a state university in the same country. The lecturer continues his activities in the Special Education Department of the university where

he works. The research assistant, who contributes to the courses together with the lecturer, graduated from the Department of special education and continues her master's degree in the special education program in early childhood. In addition, the research assistant who contributes to the courses has four years of teaching experience in private and public institutions.

Students first knew that they would take the 'Observation in Special Education Institutions' course face-to-face. However, due to the Covid-19 outbreak, the course offered by distance education was held in 12-week sessions, lasting 77 minutes on average. In the sessions, 15-minute breaks were given according to the level of participation of the students. While they had a wide range of expectations face-to-face, these expectations were also met online.

The following table includes the teaching program of the 'Observation in Special Education Institutions' course offered with distance education.

Table 1. *Observation in Special Education Institutions' Curriculum*

Dates	Duration	Conducting the Course
* Course content of the first week	60min	* Explaining the syllabus, sharing detailed purpose and process
* Course content of the second week	70min	* Introducing the institutions where special education teachers serving
* Course content of the third week	75min	* Informative work of administrators working in special education institutions about school operations, regulations and directives.
* Course content of the fourth week	83min	* Sharing the experiences of special education teachers on coursework
* Course content of the fifth week	76min	* Watching a video that included an instruction example of a student with special needs in early childhood and preservice teachers reporting their observations

Onur Emre KOCAÖZ, Gülistan YALÇIN & Neslihan ÜNLÜOL ÜNAL, The
Emergency Distance Education: An Example Of Observation In Special Education
Institutions Course

---

* Course content of the sixth week	91min	* Watching a video that included an instruction example of a student with autism spectrum disorder and preservice teachers reporting their observations
* Course content of the seventh week	78min	* Watching the video that included an instruction example of the intellectual disability student and reporting the observations of the preservice teachers
* Course content of the eighth week	78min	* Watching the video that included an instruction example of the student visual impairment and reporting the observations of the preservice teachers
Midterm Week	60min	Midterm Week
* Course content of the ninth week	75min	* Watching a video that included an instruction example of a student with multiple disabilities and preservice teachers reporting their observations
* Course content of the tenth week	75min	* Watching the video that included an instruction example for intervention for behavior problems in the classroom with students with special needs and reporting the observations of the preservice teachers
* Course content of the eleventh week	84min	* Watching the video that included an instruction example for intervention for behavior problems in the classroom with students with special

---

		needs and reporting the observations of the preservice teachers
* Course content of the twelfth week	75min	* Watching the video that included an instruction example for intervention for behavior problems in the classroom with students with special needs and reporting the observations of the preservice teachers
Final Exam Week	-	Final Exam Week

As in Table 1, the teaching of the lessons was carried out by the participation of invited speakers and by watching and reporting the videos of the lessons with students with special needs. First, brainstorming, discussion and question-answer techniques were included in order to support the active participation of preservice teachers. After the lecturer began the lesson, he played the video and supported the preservice teachers to watch and ask questions when necessary. In this way, preservice teachers received immediate corrective feedback and explanations on subjects they were curious about or did not understand. On the other hand, the message button was actively used in order to prevent confusion in interactions, which is seen as a disadvantage of distance education, and to increase the participation opportunity of each student.

The preservice teachers prepared their reports immediately after the lessons and sent them to the instructor via e-mail. Preservice teachers used the previously prepared observation forms while preparing their reports. The forms include information such as date and observer. On the other hand, the environment watched in the video, material, target behavior, teaching method, use of reinforcement etc. They were asked to describe in detail their observations on many situations. 40 of the students who actively participated in the lessons submitted these reports in full to the instructor of the course at the end of each session.

All of the videos used in the lessons were obtained from real environments. In this process, necessary permissions were obtained from the family, the school principal and the Ministry of National Education.

4. Data Collection Process

The data collection process in the research started with the process of sending the interview form to the participants via e-mail. The researchers, who sent the forms via e-mail, called the preservice teachers and said that they shared the interview forms, and asked the participants to fill in the forms and send them back to them via e-mail. The researchers explained the purpose of the research to the participants both by e-mail and by phone and stated that it was important for them to answer the questions in the interview form sincerely in order to achieve the purpose of the research. On the day the e-mail was sent, 18 participants, the next day 15 participants, two days later 10 participants and five days later 16 participants sent their opinions to the open-ended questions on the forms in writing and sent them to the researchers via e-mail. The researchers finished the data collection process by printing out the forms from the participants and filing them.

Data Analysis

The data were analyzed with the descriptive analysis technique. The data obtained in the descriptive analysis were summarized and interpreted according to the previously determined themes. In this study, the themes were determined beforehand based on the interview questions. In the descriptive analysis, the statements of the participants can be included directly in order to reflect the views of the participants on the target subject in a striking way (Yıldırım & Şimşek, 2013). In this study, direct quotations were made from the views of the participants. While the statements of the participants were included directly, codes such as PT1 and PT2 were used.

In the analysis, firstly, the opinions of the participants regarding each question were collected in a file. Therefore, 8 files were created, and coding was done by examining them separately based on the questions. The views of the

participants were read by the researchers one by one, and themes for the questions were created. In order to check the accuracy, reliability and validity of the coding and themes, opinions were obtained from 2 special education field experts and 2 measurement and evaluation experts. The obtained data were arranged in tables by calculating the frequencies of the codes under each theme.

1. Credibility and Transferability

In qualitative research, some procedures are recommended in order to increase the credibility and transferability of the study. First, it is expected that the situation in which the research was carried out, the participants and the themes are described in detail. In this study, the characteristics of the participants and the themes were explained in detail. Another process used to increase the credibility of the research is to present the research to an expert (Merriam, 1998). In this study, revisions were made by presenting the research to both field experts and measurement and evaluation experts. Last, to increase the credibility of the research, the participants, who were the participant confirmation and the data source, were briefly summarized after the interview and asked whether their own perceptions reflected the transferred data. In addition, in order to increase the transferability of the study results, that is, the transferability of the results to similar environments, a detailed description was made by using direct quotations, which is the most frequently used method.

Findings

The findings of this study were presented based on the themes and the sub-themes emerged as a result of the data analyses for each question. Three major themes were formed that are (a) the expectations of the pre-service teachers about the course, (b) the opinions about the course, and (c) suggestions of pre-service teachers regarding the teaching of the course.

1. Expectations of the Pre-Service Teachers About the Course

This theme described the expectations of participants about the course in two ways that were expectations for face-to-face teaching and expectations for online

learning. Under the theme of expectations for face-to-face teaching, 12 sub-themes emerged according to the participant responses (See Table 2). Participants underlined four critical issues related to their expectations. The first expectation was *observing children with special needs in a real environment*. Most participants indicated that this course would provide them with an opportunity to observe the characteristics of students with disabilities. A pre-service teacher stated:

“My expectations about this course were that it would be an instructive course in terms of interpreting the students according to the existing cases with examples to be given, observing concretely the symptoms of the diagnosis made, and gaining the skills of controlling the behaviors of the students. It was expected that students would gain the skills to see, understand and make inferences through the observation course.”

The second expectation was *visiting special education institutions*. Some pre-service teachers had highlighted the necessity of visiting the institutions as part of the course. They mentioned that the institutions are the places where they could meet with the principals and other staff and learn about their jobs. A pre-service teacher described *“to get to know the private educational institutions related to our field, to learn about their jobs and functions, the duties of the trainers and other personnel working there”*.

Third, the participants referred to *observing special education teachers in a real environment* as one of the expectations of the course. The participants stressed that observing a special education teacher in a classroom environment would help them learn how to implement appropriate teaching strategies for students with disabilities. One pre-service teacher explained this as follows: *“We will have the chance to observe what the teachers do in the classrooms and how they do the lessons.”*

Last, the participants highlighted *having experience in the profession* was their expectations on the face-to-face course. They indicated that they could have a chance to improve their skills and abilities regarding their profession. One pre-

service teacher stated “*I thought it would be an opportunity for me to improve myself in my field. Seeing what teachers do will be important for my professional development.*”

Table 2: *Expectations About the Course Before Starting the 'Observation of Special Education Institutions' Course*

Themes	Sub-themes	f	%
Expectations (face-to-face training)	Observing children with special needs in a real environment	15	27.28
	Visiting special education institutions	10	18.06
	Observing special education teachers in a real environment	8	15.34
	Having experience in the profession	7	12.32
	Having a chance to meet with the families	5	9.00
	Observing the diagnosis process	2	3.60
	Having knowledge of physical and instructional arrangements	2	3.60
	Observing teaching methods used in real environments	2	3.60
	Meeting online with children with special needs	1	1.80
	Having discussions on the observations in the classroom environment	1	1.80
	Observing the communication skills of the children	1	1.80
	Improving myself by getting feedback on the reports	1	1.80
	Total	55	100

Under the theme of expectations for distance education, 5 sub-themes emerged (See Table 3). Based on the participant responses, *meeting with teachers on online platforms and learning about their experiences* was one of the expectations of pre-service teachers on online courses. The preservice teachers indicated that they expected to meet with teachers to listen to their experiences through online platforms after they were notified that the course was going to be taught online. One of the participants stated as follows: *“I believe that the most logical decision in this process was to invite working professionals in the field to the lesson and allow them to share their positive and negative experiences in the teaching profession.”*

Also, *listening to the experiences of our university professors online* was another expectation of the pre-service teachers. The participants expected that the content of the online course would include the lecturer’s experiences. One pre-service teacher emphasized *“it will also be effective to listen to the experiences of our lecturer. Our professors are already working in the field. They also have a lot of information.”*

Table 3: *Expectations About the Course After the Notification of Online Participation for the Course*

Themes	Sub-themes	<i>f</i>	%
Expectations (distance education)	Meeting with teachers on online platforms and learning about their experiences	20	31.74
	Listening to the experiences of our university professors online	15	23.80
	Watching videos of children in various disability categories	10	15.87
	Listening to a different principal’s presentation of the institution every week	10	15.87

Thinking that the online course will not be as effective as the face-to-face observation course and we will see limited examples	8	12.70
Total	63	100

2. Opinions About the Course

The pre-service teachers mostly found beneficial the following aspects of the course that were *listening to the experiences of special education teachers, watching the videos of children in various disability categories, and having two instructors for the course* (See Table 4). The pre-service teachers indicated that listening to the experiences of special education teachers and watching the videos of students with special needs contributed to their professional development in many ways. One participant stated, *“In fact, we listened to many special education teachers, I think listening to their experiences here gave us support.”* Another participant stated *“We watched videos while working with different children. They were actually the most instructive practice.”* Another participant stated that *“Inviting participants who are experts in their fields and transferring information from different fields was one of the ways that made the course productive. The use of video demonstration and receiving the comments of the students before, during and after the screenings made the course more active.”*

One of the participants also expressed the advantage of using video-based content in this course by stating that *“we had the opportunity to observe the teaching environment, students, teaching techniques, materials, the use of materials and their effect on teaching, teaching techniques and their usefulness, the teacher's attitude, possible problem behaviors of students with different diagnoses, etc.”*

The teaching technique used in the online course was the expectation of participants before the process of online course delivery. One of the participants

confirmed that their expectations were met by stating that “*we had the opportunity to actively participate in the distance learning course by the techniques such as discussion and brainstorming during the course activities. These interactive techniques prevented the course from being monotonous and boring. Most importantly, we were able to exchange ideas and come up with different and effective ideas*”.

Table 4: *The Aspects of the Course that the Pre-Service Teachers Find Beneficial*

Themes	Sub-themes	f	%
Opinions about the course	Listening to the experiences of special education teachers	19	32.20
	Watching the videos of children in various disability categories	17	28.81
	Having two faculty members for the course	10	16.94
	Listening to the experiences of the lecturers	8	13.55
	Preparing a weekly report	5	8.50
	Total	59	100

Other situations that the participants found valuable were listening to the experiences of the lecturers and preparing a weekly report. One participant stated that “*I can say that making observations and preparing a report is one of the most productive parts of the course*”. However, while some pre-service teachers thought that writing a weekly report beneficial to them, most of them responded to the Question 4 as it had no contribution to them at all (See Table 5).

Table 5: *The Contribution of the Weekly Reports to the Pre-Service Teachers*

The responses of the pre-service teachers		<i>f</i>	<i>%</i>
Weekly Reports	Yes	24	60
	No	12	30
	Not Sure	4	10
Total		40	100

3. Suggestions of the Pre-Service Teachers About the Teaching of the Course

The pre-service teachers mostly recommended the use of interactive videos rather than having only the lectures on the distance education platform (See Table 6). They indicated that the use of interactive videos increases their attention to the course. A pre-service teacher stated *“actually, I think the most important thing was the use of videos. We saw a lot of students and teachers in the videos, I think it was the most important.”* Moreover, the pre-service teachers also suggested watching detailed videos about each disability group. One pre-service teacher explained *“We also saw each disability group in the video. Every student is different, and I have seen many different students work with all of them”*.

Additionally, a limited number of participants suggested watching detailed videos on the introduction of the schools and institutions and a few number of participants suggested that the course hours should be extended. A pre-service teacher mentioned *“The deadline should have been extended. All of the online courses are limited in time, but there should have been more time for this course”*.

Table 6: *Suggestions About the Teaching of the Course*

Themes	Sub-themes	<i>f</i>	<i>%</i>
Suggestions	Use of interactive videos other than having only the lectures on UZEM	32	57.14

Watching detailed videos on the introduction of the schools and institutions	18	32.16
Listening to the experiences of the lecturers	3	5.35
Extension of course hours	3	5.35
Total	56	100

In general, the pre-service teachers expected that face-to-face courses would provide them an opportunity to observe students with special needs and their teachers, learn about how the institutions work, and have experience in the special education field. However, the course delivery method of this course changed to emergency distance education due to the Covid-19. The expectations, opinions, and suggestions of the pre-service teachers on distance education were generally associated with the opportunities that provide them obtain experiences related to the special education field such as watching videos of children and listening to the experiences of teachers and professors via emergency distance education.

Discussion

A different number of outcomes have been explored within the context of this investigation, which endeavors to ascertain the perspectives of pre-service special education teachers regarding the "Observation in Special Education Institutions" course conducted through emergency distance education during the period of the pandemic. The following section presents a comprehensive discourse on the findings related to each research question addressed in the study.

The first theme was reached by obtaining the expectations of the preservice teachers concerning the 'Observation in Special Education Institutions' course, which was addressed separately in both face-to-face and emergency distance education contexts. The results indicated that participants held distinct expectations for the course in face-to-face education. Nevertheless, a prominent trend emerged, as the

majority of participants expressed expectations to observe children with special needs in real education settings, including visits to special education institutions and the opportunity to observe special education teachers in real educational environments. This particular finding aligns with previous studies conducted on pre-service teachers (Kozikoğlu & Soyalp, 2018). These observations may be construed as an indication of pre-service special education teachers' strong desire to directly witness and comprehend the various components of the education and training process within natural educational settings.

Based on examining the expectations for the observation course conducted during the emergency distance education process, it becomes evident that participants held the highest expectations for the online implementation of real-world applications. Specifically, they expressed strong desires to engage in virtual meetings with teachers to gain insights into their experiences, listen to the experiences shared by faculty members, view educational videos featuring children with different disability groups, and access promotional videos of educational institutions. These expectations articulated by the participants during distance education likely emerged from their aspiration to gather information about real-world practices, even in the absence of physical presence in natural environments. Therefore, these findings can be interpreted as exposing online platforms and virtual means, participants sought to bridge the gap between their physical limitations and the desire to familiarize themselves with natural educational settings and experiences.

The second theme was related to the opinions of pre-service special education teachers regarding the teaching of the observation course delivered through distance education. Based on examining the findings for this question, it was found that the participants expressed positive views about the following aspects (a)listening to the experiences of special education teachers, (b)watching videos of students from different disability groups, and (c) having the opportunity to be taught by two instructors. The convergence between these findings and the expectations

for the observation course in Special Education Institutions, delivered via distance education during the pandemic process, is evident. The positive responses from the participants regarding listening to special education teachers' experiences and watching videos of students with diverse disabilities indicate a strong alignment with their earlier expectations for the course. Moreover, the positive feedback related to being taught by two instructors suggests that this instructional approach was well-received and may have contributed to the overall positive perception of the distance education course. Therefore, these findings may imply a consistent and favorable response from the participants towards the distance education format of the observation course during the pandemic period. The findings highlight the efficacy of incorporating video-based learning in the observation course and demonstrate how this approach aligns with the participants' expectations and contributes significantly to their understanding and knowledge acquisition in the field of special education.

On the other hand, based on examining the findings for the question regarding the participants' perception of whether the weekly reports prepared in the lessons contribute to them, it was observed that a significant portion of the participants believed that writing reports was beneficial to them. However, it is noteworthy that a considerable number of participants stated that preparing reports did not contribute to their learning experiences. Interestingly, a study conducted by Sürücü et al. (2019) in the literature found that pre-service counselor's diary writing during the institution experience course had several positive effects. These included facilitating reflective thinking about their experiences, connecting theoretical knowledge to practical applications, cultivating a sense of responsibility, and improving writing proficiency. The positive opinions expressed by counselor candidates in that study about translating their experiences into written documents align with the present research's findings.

Furthermore, it is reasonable to assume that the effectiveness of this practice in contributing to the participants' learning experiences is likely influenced by two

key factors. Firstly, the content and quality of the videos themselves play a crucial role. Educational videos featuring students with disabilities in various contexts and settings can offer valuable insights, practical examples, and real-life scenarios that enhance the participants' understanding of special education practices.

The third theme was reached by gathering suggestions from special education preservice teachers regarding the teaching of the observation course through distance education. Some of the participants recommended using interactive videos and providing detailed videos about each disability group. On the other hand, a small number of participants expressed their opinions about extending the course duration. It is worth noting that studies in the literature have highlighted certain inefficiencies and challenges associated with distance education, which align with some of the suggestions made by the preservice teachers. These challenges include issues with technical aspects (Akkuş & Acar, 2017; Doğan & Tatık, 2015; Kırmacı & Acar, 2018; Yılmaz & Güven, 2015) such as sound and image quality, communication problems, and internet connection, as well as the perceived limitations of synchronous ASUZEM (distance education platform) in fulfilling individual preferences and needs (Öztaş & Kılıç 2017; Turğut & Yenilmez, 2011).

Considering the emergency distance education process, it is expected that certain factors influencing the effectiveness of teaching practice would differ or diversify. For instance, preservice teachers may have had the opportunity to observe only a limited number of classes in face-to-face training, whereas in the distance education process, they expressed a desire to observe students from each disability group. While the inability to directly observe students in real environments may be seen as a disadvantage, the advantage of the observation lessons in distance education lies in the possibility of conducting observations for each disability group.

Limitations and Suggestions

Although the findings of this study showed that preservice teachers' experiences and views varied regarding one of the practicum courses that was delivered in the emergency distance education process, there are some limitations

existed. One limitation was the number of participant. Another limitation is about data collection process that only intervention form was used in this study. Additional data collection tools can be used for future studies. Another limitation is that participants were chosen from the same university and the same department.

The use of distance education for practicum experiences needs to continue to be researched for preservice special education teachers. Replication of this study in which the course is designed in different online platforms and extended course content is needed. Thus, future researchers could investigate when the way of delivering practicum courses is modified, such as a blended or hybrid learning approach applied.

Conclusion

The practicum for the special education teacher education programs plays an important role in order to be highly qualified teachers. One of the practicum opportunities in the preservice teachers' program is an observation course in special education institutions. Although this observation course is designed in the traditional way in which preservice teachers assign course requirements in real environments (special education schools and classrooms), this course had to be delivered via emergency distance education because of the Covid-19 process. The findings of this study revealed that preservice special education teachers' views and experiences about the observation course supported by the emergency distance education varied according to the sub-themes. Supporting the course content with video demonstration, using video analysis techniques, delivering the course by two different faculty members, and including videos in which different disability groups emerged, could be considered as positive and beneficial by preservice teachers.

References

- Akkuş, İ., & Acar, S. (2017). A research on determining the effect of technical problems in simultaneous learning environments on teachers and learners. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 363-376.
- Akmeşe, P. P., & Kayhan, N. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Salgınında özel eğitimde öğretmenlik uygulaması dersi ve öğretmen deneyimleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 73-104. <https://doi.org/10.29299/kefad.813169>
- Al Abiky, W. B. (2021). Lessons learned for teacher education: Challenges of teaching online classes during covid-19, what can teacher candidates tell us?. *Revista Argentina de Clínica Psicológica*, 30(2), 110. <https://doi.org/10.24205/03276716.2020.4011>
- Brinia, V., & Psoni, P. (2021). Online teaching practicum during COVID-19: the case of a teacher education program in Greece. *Journal of Applied Research in Higher Education*. 14(2), 610-624. <https://doi.org/10.1108/JARHE-07-2020-0223>
- Çamlıbel-Acar, Z., & Eveyik-Aydın, E. (2022). Perspectives of EFL teacher trainers and teacher candidates on continued mandatory distance education during the pandemic. *Teaching and Teacher Education*, 112, 103635. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103635>
- Cesur, K. (2021). Review of the studies on teaching practicum courses in Turkey: Suggestions for teacher education. *Eurasian Journal of Language Teaching and Linguistic Studies*, 30, 36.
- Darling-Hammond, L. (2014). Strengthening clinical preparation: The holy grail of teacher education. *Peabody Journal of Education*, 89(4), 547-561. <https://doi.org/10.1080/0161956X.2014.939009>
- Doğan, S., & Tatık, R. Ş. (2015). Evaluation of distance education program in Marmara University according to the views of students. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(1), 247-261.
- Durak, G., & Çankaya, S. (2020). Undergraduate students' views about emergency distance education during the COVID-19 pandemic. *Online Submission*, 5(1), 122-147.
- Ersin, P., Atay, D., & Mede, E. (2020). Boosting preservice teachers' competence and online teaching readiness through e-practicum during the COVID-19 outbreak. *International Journal of TESOL Studies*, 2(2), 112-124. <https://doi.org/10.46451/ijts.2020.09.09>
- Eti I., & Karaduman, B. (2020). Investigation Of Covid-19 pandemic process in terms of professional competences of teacher candidates. *Milli Eğitim*, 635-656.
- Garrison, D.R., & Vaughan, N.D. (2008). Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines. John Wiley & Sons.
- Günlü, Y., & Çakmak, S. (2021). Özel gereksinimli çocukları olan babalarının Covid-19 sürecinde online eğitimlere ilişkin görüşleri. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 148-162
- Gustine, G. G. (2021). " How do you work out this zoom classroom?": Pre-service english teachers' challenges and expectations during transition to online teaching practicum. *Research and Innovation in Language Learning*, 4(1), 68-78. <http://dx.doi.org/10.33603/rill.v4i1.4301>
- Hong, C. E., & Riper, I. V. (2016). Enhancing teacher learning from guided video analysis of literacy instruction: An interdisciplinary and collaborative approach. *Journal of Inquiry & Action in Education*, 7(2), 94-110.

- Izgi Onbasili, U., & Sezginsoy, B. (2021). Distance education in the Covid-19 pandemic period: Opinions of primary pTeacher candidates about teaching practice course. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 4(4), 726-744. <http://doi.org/10.31681/jetol.1016098>
- Jin, M. (2022). Preservice teachers' online teaching experiences during COVID-19. *Early Childhood Education Journal*, 1-11. <https://doi.org/10.1007/s10643-022-01316-3>
- Kırmacı, Ö., & Acar, S. (2018). Kampüs öğrencilerinin eşzamanlı uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlar. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 14 (3), 276-291.
- Kozikoğlu, İ., & Soyalp, H. (2018). Aday öğretmenlerin, danışman öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin aday öğretmen yetiştirme programına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(4), 934-952.
- Macy, M., Squires, J. K., & Barton, E. E. (2009). Providing optimal opportunities: Structuring practicum experiences in early intervention and early childhood special education preservice programs. *Topics in Early Childhood Special Education*, 28(4), 209-218. <https://doi.org/10.1177/0271121408327227>
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications in Education. Revised and Expanded from " Case Study Research in Education."*. Jossey-Bass Publishers.
- Nagro, S. A., & Cornelius, K. E. (2013). Evaluating the evidence base of video analysis: A special education teacher development tool. *Teacher Education and Special Education*, 35, 312–329. <https://doi.org/10.1177/0888406413501090>
- Nel, C., & Marais, E. (2021). Addressing the wicked problem of feedback during the teaching practicum. *Perspectives in Education*, 39(1), 410-426. <http://dx.doi.org/10.18820/2519593X/pie.v39.i1.25.e-ISSN>
- Öztaş, S., & Kılıç, B. (2017). Atatürk ilkeleri ve inkilâp tarihi dersi'nin uzaktan eğitim şeklinde verilmesinin üniversite öğrencilerinin görüşleri açısından değerlendirilmesi (kırklareli üniversitesi örneği). *Turkish History Education Journal*. 6(2), 268-293.
- Özüdoğru, G. (2021). Problems faced in distance education during Covid-19 Pandemic. *Participatory Educational Research*, 8(4), 321-333.
- Perveen, A. (2016). Synchronous and asynchronous e-language learning: A case study of virtual university of Pakistan. *Open Praxis*, 8(1), 21-39. <https://doi.org/10.5944/openpraxis.8.1.212>
- Piştav-Akmeşe, P., & Kayhan, N. (2020). Özel eğitim öğretmenliği öğrencilerinin koronavirüs (covid-19) salgın sürecinde uygulama derslerine ilişkin deneyimleri, *Turkish Studies*, 15(8), 3669-3688.
- Rinekso, A. B., & Muslim, A. B. (2020). Synchronous online discussion: teaching English in higher education amidst the covid-19 pandemic. *JEES (Journal of English Educators Society)*, 5(2), 155-162. <https://doi.org/10.21070/jees.v5i2.646>
- Sandall, S., Hemmeter, M. L., Smith, B. J. & McLean, M. E., (2005). *DEC recommended practices: A comprehensive guide for practical application*. Longmont, CO: Sopris West.
- Santagata, R., Guarino, J. Using video to teach future teachers to learn from teaching. *ZDM Mathematics Education* 43, 133–145 (2011). <https://doi.org/10.1007/s11858-010-0292-3>
- Sasaki, R., Goff, W., Dowsett, A., Parossien, D., Matthies, J., Di Iorio, C., Montey, S., Rowe, S. and Puddy, G. (2020), "The practicum experience during covid-19-supporting

- initial teacher education student's practicum experience through a simulated classroom", *Journal of Technology and Teacher Education*, 28(2), 329-339.
- Schieble, M., Vetter, A., & Meacham, M. (2015). A discourse analytic approach to video analysis of teaching: Aligning desired identities with practice. *Journal of Teacher Education*, 66(3), 245-260. <https://doi.org/10.1177/0022487115573264>
- Shinta, L. G. B., & Aprilia, N. (2020). EFL Teacher candidates' perceptions of online teaching-practicum during Covid-19 Pandemic. *Journal of English Language, Literature, and Teaching*, 4(2).
- Shoepe, T. C., McManus, J. F., August, S. E., Mattos, N. L., Vollucci, T. C., & Sparks, P. R. (2020). Instructor prompts and student engagement in synchronous online nutrition classes. *American Journal of Distance Education*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/08923647.2020.1726166>
- Star, J. R., & Strickland, S. K. (2008). Learning to observe: Using video to improve preservice mathematics teachers' ability to notice. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 11(2), 107-125. <https://doi.org/10.1007/s10857-007-9063-7>
- Sürücü, A., Ali, Ü. N. A. L., & Yıldırım, A. (2019). Kurum Deneyimi Dersi Kapsamında Günlük Yazmanın Rehber Öğretmen (Psikolojik Danışman) Adaylarının Mesleki Gelişimine Katkısının İncelenmesi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 9(53), 373-409.
- Tait, M. (2008). Resilience as a contributor to novice teacher success, commitment, and retention. *Teacher Education Quarterly*, 35(4), 57-76.
- Tripp, T. R., & Rich, P. J. (2012). The influence of video analysis on the process of teacher change. *Teaching and Teacher Education*, 28(5), 728-739. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2011.01234.x>
- Turğut, M., & Yenilmez, K. (2011). İlköğretimde web tabanlı matematik eğitimine ilişkin lisansüstü öğrencilerin görüşleri. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 2(2), 121-139.
- Van Es, E. A., Tunney, J., Goldsmith, L. T., & Seago, N. (2014). A framework for the facilitation of teachers' analysis of video. *Journal of Teacher Education*, 65(4), 340-356. <https://doi.org/10.1177/0022487114534266>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, G. K., & Güven, B. (2015). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 6(2), 299-322.
- Yolcu, H. H. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinde sınıf öğretmeni adaylarının uzaktan eğitim deneyimleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4)237-250.

Türkçe Genişletilmiş Özet

Acil Uzaktan Eğitim: Özel Eğitim Kurumları Dersinde Bir Gözlem Örneği

Giriş

Öğretmenlik uygulaması, özel eğitim öğretmeni yetiştirme programının önemli bir bileşenidir (Sandall vd., 2005). Alana dayalı öğretmenlik uygulaması deneyimlerinin sağlanması, özel eğitim öğretmen adaylarının öğretim beceri ve yeteneklerine katkıda bulunur. Öğretmen adayları öğrendikleri teorik bilgileri sınıfta uygulayabilir ve yeni edindikleri beceriler üzerinde gerçek sınıf ortamlarında çalışabilirler (Macy vd., 2009).

Türkiye'deki özel eğitim öğretmenliği programlarında uygulama iki aşamalıdır. Birinci bölümde öğretmen adayları dördüncü yarıyıldan itibaren "Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem" ve altıncı yarıyıldan itibaren "Okul Deneyimi" derslerini almaktadırlar. Bu durumda öğretmen adaylarının rolü, özel eğitim sınıflarındaki öğretmenlerin öğretimini ve bu sınıflardaki özel gereksinimli öğrencilerin özelliklerini gözlemlemektir. Öğretmen adayları gözlemlerini geri bildirim için danışmanlarına rapor etmekte ve aynı zamanda okul sistemi ve okul yönetiminin görev ve sorumlulukları hakkında bilgi edinirler.

Öğretmenlik uygulaması dersleri öğretmen adayları için uygulamalı deneyim sağlarken ve geleceğin öğretmenlerinin yeterlilik ve kalitesini artırırken (Darling-Hammond, 2014), Koronavirüs (COVID-19) salgını bu deneyimleri sekteye uğratmıştır. Önce Türkiye'deki tüm okullar ve kolejler kapatılmış, ardından akademik yılın geri kalanında dersler çevrimiçi olarak yürütülmüştür. Öğretmenlik uygulaması derslerindeki öğretmen adayları da özel eğitim sınıflarında gözlem yapmayı ve ders vermeyi bırakmak zorunda kalmışlar ve öğretmenlik uygulaması dersinin öğretim elemanları, uygulamaya dayalı derslerini çevrimiçi platformlara kaydırmak zorunda kalmışlardır (Ersin vd., 2020).

Türkiye'de Covid-19 pandemisi sırasında öğretmen adaylarının uygulama deneyimlerini araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Çalışmaların bulguları, öğretmen adaylarının teknik ekipman eksikliği (Pistav, Akçamete ve Kayhan, 2020; Yolcu, 2020), internet sorunları, ders materyalleri hazırlama, değerlendirme, etkileşim eksikliği (Çamlıbel-Acar ve Eveyik-Aydın, 2022), alan bilgisi (Eti ve Karaduman, 2020) ve sınıf yönetimi (İzgi Onbaşılı ve Sezginsoy Şeker, 2021) nedeniyle zorluklar yaşadıklarını göstermiştir. Öğretmen adayları ayrıca, öğretmen niteliklerinin yetersiz gelişimi (İzgi Onbaşılı ve Sezginsoy Şeker, 2021) ve gözlem eksikliği ile öğrenciler ve müfettişlerle yetersiz iletişim (Yolcu, 2020) açısından da kendilerini yetersiz hissetmektedir.

Video analizi, uygulama derslerinde öğretmen adaylarının öğretmenlik deneyimi anlayışlarını geliştirmelerine destek olmak için kullanılan öğretim yollarından biridir (Star ve Strickland, 2008). Video analizi genellikle öğretmen eğitimi programlarında öğretmen adaylarına öğretimsel stratejiler ve sınıf yönetimi teknikleri sağlamak için tercih edilmektedir (Hong ve Riper, 2016). Video analizi, videoya kaydedilmiş bir dersi izleyerek sınıf içi etkileşimlerin önemli özelliklerini belirlemek ve kendi öğretim performansını yansıtmak olarak tanımlanmaktadır (Nagro ve Cor-nelius, 2013). Tait (2008), öğretmen adaylarının zorlu durumları gözlemleyebileceğini ve bu durumlarla başa çıkmalarına yardımcı olan stratejileri belirleyebileceğini savunmuştur. Çalışmalar, öğretmen adaylarının videoya kaydedilmiş öğretimin sunumuna aktif olarak katıldıklarını, öğretmenlik uygulamasını anladıklarını (Nel ve Marais, 2021) ve öğretmenlik deneyimleriyle ilgili sorunları belirlediklerini ortaya koymuştur (Jin, 2022).

Alanyazında yaptığımız araştırmalara göre Türkiye'de Covid-19 pandemisi sırasında çevrimiçi olarak yürütülen Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem dersine ilişkin deneyimleri araştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Buna ek olarak, Türkiye'de pandemi döneminde öğretmen adaylarının çevrimiçi öğrenme uygulaması dersinde video analizi ile ilgili deneyimlerini araştıran bir çalışma da bulunmamaktadır. Bu çalışmanın bulguları acil durum uzaktan eğitim sürecinde elde edilen bulguları yansıtmakla birlikte, sonuçların uygulamalı derslerde uzaktan eğitimin tüm süreçlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın bulguları, (a) acil uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan güçlüklerin ya da sorunların belirlenmesi, (b) öğretmen adaylarının derste kullanılan yöntem ve tekniklere ilişkin görüşlerinin ortaya konması ve (c) uzaktan eğitim programlarının tasarlanmasında kullanılacak fikirler sunması bakımından sadece acil uzaktan eğitimin değil, uzaktan eğitim uygulamalarının da altını çizerek mevcut literatüre katkı sağlayabilir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, özel eğitim öğretmen adaylarının acil uzaktan eğitim kapsamında gerçekleştirilen özel eğitim kurumlarında gözlem dersine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Özel eğitim öğretmen adaylarının 'Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem' dersine yönelik beklentileri nelerdir?
2. Özel eğitim öğretmen adaylarının acil uzaktan eğitim ile sunulan gözlem dersinin işlenişine ilişkin görüşleri nelerdir?

3. Özel eğitim öğretmen adaylarının acil uzaktan eğitim ile sunulan gözlem dersinin öğretimine ilişkin önerileri nelerdir?

Yöntem

Bu bölümde, araştırma tasarımı, araştırmaya dahil olan katılımcılar, veri toplama için kullanılan araçlar, veri toplama için kullanılan metodoloji, veri analizi süreci ve bulgularımızın geçerliliği ve güvenilirliği ile ilgili hususlar gibi çeşitli yönler ele alınmıştır.

1. Araştırma Modeli

Amacımız, pandemi döneminde uzaktan eğitime acil geçiş sürecinde verilen gözlem dersine ilişkin özel eğitim öğretmen adaylarının görüşlerini anlamaktır. Bunun için nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik araştırma deseni kullanılmıştır. Fenomenolojik çalışmalarda verilerin deneyimleri ve anlamları ortaya çıkarması amaçlanır. Sonuçlar betimsel bir şekilde sunulur ve genellikle katılımcılardan doğrudan alıntılar içerir. Ayrıca ortaya çıkan temalar ve örüntüler çerçevesinde elde edilen bulgular açıklanır ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2. Katılımcılar

Fenomenolojik çalışmalarda katılımcıların fenomeni açıklayacak kişiler arasından özenle seçilmesi gerektiği belirtilmektedir (Creswell, 2007). Bu nedenle araştırmanın katılımcıları bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Öğretmenliği Bölümü ikinci sınıfında öğrenim gören özel eğitim öğretmen adaylarıdır. Çalışma, pandemi sürecinde acil durum uzaktan eğitiminde gözlem dersini alan öğretmen adayları arasından çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen 40 öğretmen adayı (katılımcıların 19'u kadın, 21'i erkek) ile yürütülmüştür.

3. Veri Toplama Aracı

Veri toplamak için "Görüşme Formu Yaklaşımı" kullanılmıştır. Bu çalışmada, özel eğitim öğretmen adaylarının acil uzaktan eğitim yoluyla sunulan gözlem dersine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla 4 açık uçlu ve 4 kapalı uçlu sorudan oluşan bir görüşme formu hazırlanmıştır.

Uzaktan eğitimle verilen 'Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem' dersi 12 hafta boyunca ortalama 77 dakika sürmüştür. Oturumlarda öğrencilerin katılım düzeyine göre 15 dakika ara verilmiştir.

Derslerin öğretimi davetli konuşmacıların katılımıyla ve özel gereksinimli öğrencilerle ders videolarının izlenilip raporlanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Öğretmen

adaylarının aktif katılımını desteklemek amacıyla öncelikle beyin fırtınası, tartışma ve soru-cevap tekniklerine yer verilmiştir. Öğretim görevlisi derse başladıktan sonra videoyu oynatarak öğretmen adaylarının izlemesine destek olmuş ve gerektiğinde sorular sormuştur. Bu sayede öğretmen adaylarına merak ettikleri veya anlamadıkları konularda anında düzeltici geri bildirimler ve açıklamalar verilmiştir. Öte yandan uzaktan eğitimin dezavantajı olarak görülen etkileşimlerde karışıklığın önlenmesi ve her öğrencinin katılım olanağının artırılması amacıyla mesaj butonu aktif olarak kullanılmıştır. Öğretmen adayları derslerden hemen sonra raporlarını hazırlayarak öğretim elemanına e-posta yoluyla göndermişlerdir.

4. Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama süreci görüşme formunun katılımcılara e-posta yoluyla gönderilmesi süreciyle başlamıştır. Formları e-posta yoluyla gönderen araştırmacılar, öğretmen adaylarını arayarak görüşme formlarını paylaştıklarını belirterek, katılımcılardan formları doldurup e-posta yoluyla kendilerine geri göndermelerini istemişlerdir

Veri analizi

Araştırma verileri betimsel analiz tekniğiyle analiz edilmiştir. Betimsel analizde elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu çalışmada, görüşme soruları temel alınarak temalar önceden belirlenmiştir. Bu çalışmada katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Katılımcıların ifadelerine doğrudan yer verilirken ÖA1, ÖA2 gibi kodlar kullanılmıştır.

Bulgular

Bu çalışmanın bulguları, her bir soru için veri analizi sonucunda ortaya çıkan temalar ve alt temalara dayalı olarak sunulmuştur. (a) öğretmen adaylarının derse ilişkin beklentileri, (b) derse ilişkin görüşleri ve (c) öğretmen adaylarının dersin işlenmesine ilişkin önerileri olmak üzere üç ana tema oluşturulmuştur.

1. Öğretmen Adaylarının Derse İlişkin Beklentileri

Bu tema, katılımcıların derse ilişkin beklentilerini, yüz yüze öğretime yönelik beklentiler ve çevrimiçi öğrenmeye yönelik beklentiler olmak üzere iki şekilde açıklamaktadır. Yüz yüze öğretime yönelik beklentiler teması altında katılımcı yanıtlarına göre 12 alt tema ortaya çıkmıştır.

2. Ders Hakkında Görüşler

Öğretmen adayları, dersin en çok özel eğitim öğretmenlerinin deneyimlerinin dinlenmesi, çeşitli engel kategorilerindeki çocukların videolarının izlenmesi ve dersin iki öğretim elemanının olması gibi yönlerini faydalı bulmuşlardır.

3. Öğretmen Adaylarının Dersin İşlenmesine İlişkin Önerileri

Öğretmen adayları sadece UZEM derslerinin işlenmesi dışında çoğunlukla etkileşimli videoların kullanılmasını önermişlerdir. İnteraktif video kullanımının derse olan ilgiyi arttırdığını belirtmişlerdir.

Öğretmen adayları genel olarak yüz yüze dersin özel gereksinimli öğrencileri ve öğretmenlerini gözleme, kurumların işleyişini öğrenme ve özel eğitim alanında deneyim sahibi olma fırsatı sunmasını beklemişlerdir. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime ilişkin beklenti, görüş ve önerileri ise genel olarak çocukların videolarını izleme, öğretmenlerin ve profesörlerin deneyimlerini dinleme gibi özel eğitim alanına ilişkin deneyimler edinmelerini sağlayacak fırsatlarla ilişkilendirilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Nitelikli öğretmen olabilmek için özel eğitim öğretmen yetiştirme programlarındaki uygulamalar önemli bir yer tutmaktadır. Öğretmen adaylarının programlarındaki uygulama fırsatlarından biri de özel eğitim kurumlarında gözlem dersidir. Her ne kadar bu gözlem dersi, öğretmen adaylarının ders gerekliliklerini gerçek ortamda (özel eğitim okulları ve sınıf) belirledikleri geleneksel şekilde tasarlanmış olsa da Kovid-19 süreci nedeniyle bu dersin uzaktan eğitim yoluyla verilmiştir. Bu çalışmanın bulguları, özel eğitim öğretmen adaylarının acil uzaktan eğitim destekli gözlem kursuna ilişkin görüş ve deneyimlerinin alt temalara göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Ders içeriğinin video gösterimi ile desteklenmesi, video analiz tekniğinin kullanılması, dersin iki farklı öğretim üyesi tarafından işlenmesi ve farklı engel gruplarının ortaya çıktığı videolara yer verilmesi öğretmen adayları tarafından olumlu ve faydalı görülebilir.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1621-1651

Geliş Tarihi:11.09.2023 Kabul Tarihi:02.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1358453>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

21 TEMMUZ 1946 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNDE İSTANBUL VİLAYETİ

M. Serhan YÜCEL*

1946 Seçimlerinde Sinop ve İstanbul Vilayetlerinden Milletvekili seçilen ve Sinop’u tercih eden Yusuf Kemal Tengirşenk’in aziz ruhuna.

Öz

Türk siyasal hayatının çok partili ve tek dereceli ilk seçimi olma özelliğini taşıyan 21 Temmuz 1946 milletvekili erken genel seçimlerine hukuksuzluk ve usulsüzlük damgasını vurmuştur. Seçimin öncesinde, sandık başında ve sandıkların kapanmasından sonra yaşananlar 1946 seçimlerinin hileli seçim olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Bu nedenle 1946 seçimleri, hem hukukun, hem siyasetin, hem de tarihin alanına girmektedir. Öte yandan seçime şaibe bulaşmayan tek bir il veya ilçenin olmaması, Türk insanını süratle politize etmeye yaramış, demokrasiye geçiş sürecini hızlandırmıştır. Hileli seçimlerde şikâyetler belli noktalarda toplanmıştır. Bunların başında seçimlerin yargının değil de idarenin denetim ve gözetiminde olması dolayısıyla muhalefet partisini destekleyenlerin tutuklanması, dövülmesi, oy vermelerinin engellenmesi gibi kamu güçleri tarafından yapılan baskılar gelmektedir. Oyların açıktan verilmesi, oy sayım ve döküm işleminin kapalı odalarda iktidar partisi mensuplarınca gerçekleştirilmesi ayrıca oy pusulalarının sayıldıktan sonra yakılarak imha edilmesi gibi seçim hukukunun temel ilkelerine aykırılık bir başka itiraz konusu olmuştur. Türkiye’nin her köşesinden gelen bu tepkilere seçim akşamı bir yenisi eklenmiş, CHP tek parti döneminin refleksiyle hareket ederek İstanbul’da kaybettiği seçimlere müdahale etmiştir. Aslında DP, İstanbul’u tartışmaya yer bırakmayacak şekilde elli bin oy farkıyla kazanmıştır. Ancak CHP, İstanbul’da vazgeçilmez gördüğü adaylarının parlamentoya girebilmesi için düğmeye basmış, parti müfettişi Cevdet Kerim İncedayı’nın baskıları sayesinde aralarında Kâzım Karabekir, Recep Peker ve Cemil Cahit Toydemir’in bulunduğu yedi CHP’li adayın seçimi kazandığı açıklanmıştır. Dönemin İstanbul Valisi Lütfi Kırdar sonraki yıllarda bu konuya değinmiş, aslında yirmi üç milletvekilinin tamamını DP’nin kazandığını ama seçimlerin iptaline yol açmamak için gelen talimata uygun olarak hareket edildiğini ve seçimi kaybetmesine rağmen CHP adaylarından yedisine mazbata verilerek milletvekili yapıldıklarını ifade etmiştir. Bu çalışmada 1946 milletvekili seçimlerinde İstanbul’da yaşanan siyasi gelişmeler ele alınmıştır. Hukuksuzluklarla ve antidemokratik uygulamalarla

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-mail: mserhan.yucel@bilecik.edu.tr – ORCID: 0000-0003-2453-4069

dolu bu süreçte gösterilen tepkilerin ve yapılan muhalefetin, seçim hukukunun temel ilkele-
rinin gerekliliğini ortaya koyduğu ve Türk demokrasisine katkı sağladığı sonucuna
ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimleri, Hileli Seçimler, Cum-
huriyet Halk Partisi (CHP), Demokrat Parti (DP), İstanbul Seçimleri.

İstanbul Province in the General Elections of the Parliamentary July 21, 1946

Abstract

Lawlessness and irregularity left their mark on the early general parliamentary elections of July 21, 1946, which was the first election of Turkish political life with a multi-party system and a single degree. The events before the election, at the ballot box and after the closing of the ballot boxes led to the 1946 elections being called fraudulent elections. For this reason, the 1946 elections fall into the domain of law, politics and history. On the other hand, the absence of a single province or district that was not polluted by the fraud in the election has served to politicize the Turkish people rapidly and accelerated the transition to democracy. Complaints were collected at certain points in fraudulent elections. The most prominent of these is the pressure exerted by public forces, such as arresting, beating and preventing opposition party supporters from voting, since the elections are under the supervision and control of the administration and not the judiciary. Another objection was the violation of the basic principles of the election law, such as open voting, the counting and casting of votes carried out by the members of the ruling party in closed rooms, and the destruction of the ballot papers by burning them after they were counted. A new one was added to these reactions from all corners of Turkey on the night of the election, and the CHP, acting with the reflex of the single-party period, intervened in the elections it lost in Istanbul. In fact, DP won Istanbul with a margin of fifty thousand votes, leaving no room for discussion. However, the CHP pressed the button so that the candidates it deemed indispensable in Istanbul could enter the parliament, and it was announced that seven CHP candidates, including Kazim Karabekir, Recep Peker and Cemil Cahit Toydemir won the election thanks to the pressures of party inspector Cevdet Kerim Incedayi. The Istanbul Governor of the period, Lutfi Kırdar, touched upon this issue in the following years, stating that DP won all of the twenty-three deputies, but that they acted in accordance with the instruction in order not to cause the cancellation of the elections, and that despite losing the election, seven of the CHP candidates were appointed as MPs. In this study, the political developments in Istanbul in the 1946 parliamentary elections are discussed. It has been concluded that the reactions and opposition to this process, which is full of unlawfulness and antidemocratic practices, reveal the necessity of the basic principles of election law and contribute to Turkish democracy.

Keywords: The General Elections of the Parliamentary July 21, 1946, Fraudulent Elections, Republican People's Party (CHP), Democrat Party (DP), Istanbul Elections.

Giriş

Yıl 1946. Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasının üzerinden geçen yirmi üç yıllık süreye rağmen çok partili siyasal hayat girişimlerinin başarısızlığı, demokratik sistem açısından problem doğuruyordu. Çeyrek asırlık parlamento döneminde, altı aylık Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve üç aylık Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) denemeleri yaşanmış ancak çok partili siyasal hayat gerçekleştirilememiştir. Diğer taraftan bu gelişmeler siyaset alanı için büyük tecrübe oluşturmuş ve 18 Temmuz 1945'te Millî Kalkınma Partisi'nin (MKP), 7 Ocak 1946'da da Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşu önceki başarısızlıklardan önemli dersler alınmasını sağlamıştı (Burçak, 1979, s.49).

Yeni dönemin kurulan ilk partisi MKP, karşılık bulamadı. Genel Başkan Nuri Demirağ'ın zenginliği, tanınması ve sevilmesi, partiyi CHP'nin alternatifi yapmaya yetmemişti. Üstelik partinin temel ilkelerini ve programını Hüseyin Avni Ulaş gibi dönemin en önemli düşünür/ siyasetçilerinden birinin kaleme almasına rağmen. Millet, MKP'nin Türkiye'yi yönetebilecek bir yapıya sahip olmadığını görüyordu. Zaten parti toplantılarının kuzu çevirmenin servis edildiği eğlenceli buluşmalara dönüşmesi ve partinin *Kuzu Partisi* adıyla anılmaya başlaması partinin ciddiyetten uzak yapısını gözler önüne seriyordu. Öte yandan Demokrat Parti önderleri kamuoyunun tanıdığı, bildiği ve en önemlisi güvenebileceği kişilerdi. Her biri CHP geleneğinin önemli isimleriydi. Partinin kurucularından Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü CHP'nin sembolü haline gelmiş, kamuoyunda tanınan ve sevilen kişilerdi. Şüphesiz partinin en önemli ismi kurucu genel başkan Celâl Bayar'dı. Atatürk'ün son başbakanı, Atatürk'ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938'de gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimlerinde ortaya koyduğu dirayetli ve vakur tavırlarıyla ne kadar büyük devlet adamı olduğunu ortaya koymuş ve Atatürk sonrası yaşanması kuvvetle muhtemel yönetim krizini engellemişti. Parti kurucularından muhalif partiler/ hareketler içinde yer alan tek isim Adnan Menderes'ti. Menderes, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) Aydın İl Başkanlığını yapan Menderes, SCF'nin kapatılmasının ardından Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in isteğiyle CHP'ye katılmış ve 1931,

1935, 1939 ve 1943 seçimlerinde 4 dönem CHP milletvekili seçilmişti. Dolayısıyla DP'lilerin en tanınmayan/ tecrübesizi bile on beş yıldır siyasetin içinde en üst seviyede yer almıştı.

Tanınırlık ve güven, Demokrat Parti'yi siyasette kısa süre içinde başarıya taşıdı. Partinin kurulmasını izleyen günlerde ardı ardına DP il, ilçe, ocak, bucak teşkilâtları kurulmaya başladı (Akandere, 2010, s. 4).

Samsun'la başlayan DP örgütlenmesi, Manisa, Aydın, Ankara, Maraş, Burdur ve İzmir ile devam etti. DP, bu illerden sonra Türkiye'nin en büyük şehri ve yirmi üç yıl öncesine kadar başkent sıfatını haiz İstanbul'da sekizinci il teşkilatını kurdu (BCA 490-1-0-08473512, 1947).

DP'nin kurulmasının üzerinden henüz dört ay geçmeden milletvekili ara seçimleri yapıldı. İstanbul, Kütahya, Niğde ve Seyhan illerinde 21 Nisan'da gerçekleştirilen bu seçimler, Türkiye'de iki dereceli seçimlerin sonuncusuydu. Müntehib-i evvel (birinci seçmen), müntehib-i sâni (ikinci seçmen) kavramları (Demiryürek, 2018, s. 524) bu seçimlerle tarihe karıştı. 21 Nisan ara seçimlerine DP katılmadı. Gerek seçilecek milletvekili sayısının azlığı, gerekse biri yerel, biri genel iki büyük seçimin kapıda olması, DP'nin gücünü 1946 milletvekili ara seçiminde kullanmak istemediği şeklinde değerlendirilebilir.

CHP Meclis Grubu, ara seçimlerin ardından 26 Nisan 1946'da toplandı ve 10 Mayıs'ta CHP Olağanüstü Kurultayının, Eylül ayında yapılması gereken belediye seçimlerinin de Mayıs ayı bitmeden yapılmasına karar verdi (Erer, 1963, s. 254). CHP Meclis Grubu'nun belediye seçimlerini erkene alma kararı, milletvekili genel seçiminin de erkene alınacağını gösteriyordu.

Belediye seçimleri öngörüldüğü gibi 26 Mayıs 1946'da yapıldı. Demokrat Parti, milletvekili ara seçimleri gibi bu seçimleri de boykot etti (Albayrak, 2004, s.83). MKP de DP gibi belediye seçimlerine katılmayacağını ilan etti. Çok partili hayatın başlamasının üzerinden neredeyse bir yıl geçmesine rağmen, seçimler hâlâ yarışmasız yapıyordu. Tek parti dönemi bitmemişti. Ancak seçimlere az zaman

kala MKP seçimlere katılmama kararından vazgeçti. MKP, DP'ye kayan muhalefeti geri almak için belediye seçimlerini bir fırsat olarak görüyordu.

Belediye seçimleri oldukça tartışmalı geçti. Özellikle yüzde 10'larda kalan seçimlere katılma oranını, şaibe, CHP'lilerin parti içi mücadeleye girmesi, oyların sayımında yaşanan "ciddiyetsizlik" gibi birçok alanda itirazlar yükseldi. Ancak seçim sonuçları, seçimleri boykot eden DP'nin lehineydi: Sandıklara gitmeyen seçmenlerin tümü DP'nin hanesine yazmıştı (Enver Kaya ile görüşmeler, Ankara 30 Kasım 1992, İstanbul 7 Mayıs 1994).

21 Temmuz 1946 Milletvekili Erken Genel Seçimleri Kararı

İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden şekillenen dünya, Türkiye'de yorgun iktidarı tehdit ediyordu. Değişim kaçınılmazdı, CHP uzatmaları oynuyordu. İktidara devam edebilmenin yolu, yeni döneme adapte olmaktan değil, değişimin öncüsü olmaktan geçiyordu. Bunun yolu da kuralların ve kurumların demokrasi ilkeleriyle çatışmamasından geçiyordu.

Ara seçim ve yerel seçimlerin ardından 5 Haziran 1946'da Milletvekili Seçim Kanununun bazı maddeleri değişti. Seçim kanununda yapılan değişiklikler, muhalefet partileri için köşeye sıkışma anlamını taşımaktaydı. Gerçi son altı ayda yeni kurulan muhalefet partileri olmakla birlikte CHP'nin karşısında tutunabilecek tek bir parti görünüyordu. O da Demokrat Parti idi. DP için yeni seçim kanunu tuzaklarla doluydu. Seçimlerin demokratik olması için altı şartın bir arada gerçekleşmesi şarttı, seçim kanunu değişikliği bunlardan sadece birini yerine getirebiliyordu, o da seçimlere birden çok siyasi partinin katılması şartıydı. Oysaki siyasi partilerin serbestçe propaganda faaliyetinde bulunabilmesi; seçimlerde gerekli/yeterli oyu alması durumunda seçime katılan partilerden her birinin iktidara gelebilmesi; temsilde adalet ilkesinin gerçekleşebilmesi için nispi temsil sisteminin uygulanması; oyların gizli verilmesi, oy döküm ve sayım (tasnif) işleminin aleni olması ve en önemlisi seçimin denetim ve gözetiminin idari makamlarda değil, yargı organlarında olması demokratik seçimin olmazsa olmaz ilkelerindendi. Seçim kanunu

değişikliği bu ilkelerin hiçbirini sağlamıyor, aksine hepsinden uzaklaşılmasına yol açıyordu. Üstelik oy kullanabilmek için seçmen kütüklerine önceden yazılma şartı da vardı. Seçmenlerin, parti oy listelerini resmî görevlilerden alması ve CHP yöneticilerinin kontrolündeki sandığa atması oldukça tehlikeliydi (Koçak, 2010, s. 408-420, Koçak, 1996, s. 64-73). Nitekim TCF ve SCF denemeleri bu tür başkaldırıların cezasız kalmadığını göstermişti. DP'lilerin Milletvekili Seçim Kanununda yapılmasını istedikleri tüm değişiklik önerileri, seçimlerin tek dereceli yapılması dışında önemli yeni bir düzenleme getirmedi ve TBMM'de kabûl edildi (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, Yasama Yılı: 4, Elli dokuzuncu birleşim, 5 Haziran 1946 Çarşamba s. 39-48. Milletvekilleri Seçimi Kanunu, Kanun No: 4918, Resmi Gazete İlân Tarihi: 6 Haziran 1946 Sayı: 6326).

Milletvekili Seçim Kanununda yapılan bu değişikliklerin ardından, 10 Haziran 1946'da Kırklareli Milletvekili Nafi Tuf Kansu, Konya Milletvekili Saffet Arıkan ve Kütahya Milletvekili Recep Peker'in önergesi üzerine 8'inci Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinin erkene alınarak 21 Temmuz 1946 günü yapılmasına karar verildi. (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, Yasama Yılı: 4, Altmış birinci birleşim, 10 Haziran 1946 Perşembe ss. 81-87).

TBMM, gerek 10 Haziran günlü toplantıda gerekse 13/14 Haziran oturumlarında erken seçim kararıyla birlikte önemli başka kararlara da imza attı: Cemiyetler Kanununda (Resmî Gazete, 4919 sayılı Cemiyetler Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair Kanun, 10 Haziran 1946 tarih, Sayı 6329) ve İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanununda (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, Yasama Yılı: 4, Altmış ikinci birleşim, 11 Haziran 1946 Salı ss. 141-146) değişiklik yapan kanunları kabûl etti. Üniversiteler Kanunu değişti, üniversite özerkliği büyük ölçüde sağlandı (Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, Sayı: 6336). Basın Birliği Kanunu kaldırılarak Türk Basın Birliği lağvedildi. Türk Ceza Kanununun 141-142. maddeleri değiştirildi. Matbuat Kanununda yapılan değişiklikle mahkemelere, Türk Ceza

Kanununun bazı maddelerinde yazılı cürümlerin yayım yoluyla işlenmesi durumunda yayım organını iki yıla kadar kapatma yetkisi verildi. Basın suçlarını kapsamına alan Af Kanunu çıktı (Resmi Gazete, 18 Haziran 1946, Sayı: 6336).

10 Haziran 1946 günü alınan kararla sadece 41 gün sonra yapılacak Milletvekili Erken Genel Seçimleri -başta Demokrat Parti- bütün muhalefet için var olma kavgasıydı (DP Teşkilat Mümessilleri toplantısı beyannamesi, 1946). Muhalefetin bu süre içinde teşkilatlanması, aday belirlemesi, seçim kampanyası düzenleyip geniş seçmen kitlesine ulaşması mümkün değildi. Nitekim muhalefet partilerinden Demokrat Parti, 63 ilin 47'sinde seçimlere girebildi, bu sayı bile büyük bir başarı sayılabilirdi. Çünkü Milli Kalkınma Partisi 10 ilde aday gösterebildi; Liberal Demokrat Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi de yalnızca İstanbul'da seçime katıldı. O dönemde faaliyette olan beş muhalefet partisi daha vardı: Türkiye Sosyalist Partisi, Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi ve Sosyal Adalet Partisi. Bu partiler 21 Temmuz 1946 seçimlerine hiçbir ilde katılmadı (Tuncer, 2008, s.70).

Çok kısa süre içinde sandığa gidilecek olması, özellikle muhalefetteki siyasi partileri propaganda, aday belirleme, beyanname hazırlama ve sandık organizasyonu gibi birçok konuda sıkıntıya sokmuştu (Ahmad, 1995, s. 153). Aslında sıkıntı sadece siyasi partilerde yaşanmıyordu. 8. Dönem milletvekili seçimine, ilk 7 seçimin aksine çok parti katılıyordu ve seçim tek dereceli yapılacaktı. Seçimlerin denetim ve gözetiminden yargı değil idare sorumluydu, yani gözler idarenin üzerindeydi. Ancak seçimi gerçekleştirecek olan idarenin de bu kısa sürede işin içinden çıkması zor görünüyordu.

Yürürlükteki 4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu, ilçelerde "Milletvekilleri Seçim Kurulu" adı altında kurullar öngörmüştü. Aynı kanunun 15. maddesi gereğince her ilçede seçim sahaları oluşturuldu ve bunların merkezleri, hangi köy ve mahalleler ile sokakları kısmen veya tamamen içine aldıklarına dair listeler hazırlandı. Listeler, 1 Temmuz Pazartesi günü seçim kurullarının duvarlarına asıldı, gazetelerde yayınlandı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk tek dereceli, çok partili seçimleri öncesinde gündem, oldukça tartışmalıydı. Gündemi tartışmalı hale getiren de DP'nin temsil ettiği alışılmadık muhalefet anlayışıydı. Aslında DP'liler haklıydı. Yeni kurulmuş, Türkiye'nin çoğunluğunun varlığından bile haberi olmadığı bir parti kırk günde teşkilat kuracak, kendini tanıttacak ve seçimlerde başarılı olacaktı. Evet, bu imkânsızdı. Ama tek çıkar yol radyo yayınlarına katılmaktan geçiyordu.

1946'da Türkiye'nin 40 bin civarında köyü vardı ve nüfusun dörtte üçü bu 40 bin köyde yaşıyordu. Aynı yıllarda Türkiye'de toplam 181 bin 394 radyo vardı, bunun yalnızca 26 bin 77'si köylerde ve kasabalarda bulunuyordu (Koçak, 2012, s. 461). Kasabalarda, köylere oranla radyo sayısının daha fazla olacağı düşünüldüğünde, neredeyse 2-3 köye bir radyo bile düşmediği anlaşılıyordu.

Bu süre içinde onca köye başka ulaşabilme yolu olmayan DP, Başbakanlığa başvuruda bulunarak, radyoyu kullanmak istediğini ilettili. Ancak, başvuru uygun bulunmayarak reddedildi. Dolayısıyla Atatürk'ün son Başbakanı ve Demokrat Parti Genel Başkanı Celâl Bayar radyoda konuşma yapamayacaktı. Celâl Bayar'a ve Demokrat Partililere seçim öncesinde çıkarılan engeller radyoda konuşmasına izin vermemekten ibaret değildi. Yürürlükteki 1924 Anayasasınının 70. maddesi "seyahat özgürlüğü"nü düzenliyordu, anayasanın bu hükmüne rağmen Demokrat Partililerin seçim gezilerine yasaklamalar getirildi. Ülkenin her tarafında partililer polis tacizine uğradı, dayak yedi, tutuklandı. Şehirlere girişlerinde arabaları durduruldu, miting alanlarında elektrik kesilerek hoparlörlerin çalışması engellendi, birçok şehirde ve kasabada partiye kiralık bina verilmedi. Hatta İstanbul teşkilatı, koskoca İstanbul'da kiralık daire bulamadı, Taksim Meydanında çadır kurmak zorunda kaldı (Naskali, 2021, s.2). Daha da vahimi gerek gazeteler gerekse bürokrasi bu durumdan DP'yi sorumlu tutuyordu.

Baskıların ve suçlamaların dozu artmasına rağmen DP (Kılıçık, 1992, s. 93), mutedil bir tavır takındı ve Türkiye siyasi hayatında "seçim afişi" ve "slogan" denilince akla ilk gelen "Yeter! Söz Milletindir!" sloganını kullanmaya başladı. Mimar Selçuk Milar, tasarımı ve sloganı kendisine ait olan afişi bir gecede hazırladı. Ancak

seçimlere çok kısa süre kalması bu afiş ve sloganın gerekli etkiyi yapmasına engel oldu. Dolayısıyla radyodan yararlanamayan DP, başta seçim afişi olmak üzere propaganda imkânına da sahip olamamıştı.

Dolayısıyla Demokrat Partililerin seçimde başarılı olabilmelerinin tek bir yolu kalmıştı: Başta İstanbul olmak üzere, şehir merkezlerine ağırlık vermek. Belki bürokrasi (memur kesimi) destek vermezdi ama demokrasi taleplerine şehirlerden bir talep gelebilirdi. Sosyoloji, liberal/ demokrat bir yapıyı besleyebilirdi. Bunun da yolu soyut söylem ve vaatlerden geçmiyordu. Toplumun tanıyıp sevdiği kanaat önderlerinin partiden aday gösterilmeleri seçime kalan kısa sürede yapılacak en akıllı hareket olarak gözüküyordu.

Ancak CHP, belki de iktidar olmanın avantajını kullandı ve elini çabuk tuttu. CHP'nin adaylık teklifi götürdüğü isimlerin çoğu tanınmış bürokratlardı. Cumhuriyetin ilanından itibaren geçen 23 yılda tek parti iktidarının kanıksanmış olması, TCF ve SCF gibi partilerin akıbeti de düşünüldüğünde bürokratların ve kamuoyunda tanınan isimlerin muhalefet partilerinden aday olması çok akıllıca değildi. Çeyrek aşıra yaklaşan cumhuriyet döneminde öne çıkan isimlerin CHP'den aday olması beklenen bir gelişmeydi. Ancak, Atatürk'ün Nutuk'ta kendisine komplo kurmakla suçladığı TCF'nin önemli isimlerinin CHP listelerinde yer bulması oldukça ilginç sayılabilirdi. Nitekim CHP, Kâzım Karabekir ve Refet Bele'yi İstanbul'dan, Ali Fuat Cebesoy'u da Konya'dan aday gösterildi. Rauf Orbay'a da adaylık teklifi götürdü, ancak Orbay bu teklife sıcak bakmadı, seçimlerde İstanbul vilayetinden müstakil (bağımsız) aday oldu.

CHP'nin şok eden TCF/ İttihatçı atağına DP başka bir hamleyle cevap verdi. Mareşal Fevzi Çakmak, DP listesinden bağımsız aday oldu. Atatürk dışında "Mareşal" unvanına sahip tek kişi, Atatürk'ün cumhuriyetin ilanından, ölene kadar askeri bürokrasiyi teslim ettiği değişmez Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, DP listesinde yer almıştı. Böylelikle 1946 seçimlerinde Atatürk'e son dönemlerinde en yakın iki kişi -Celâl Bayar ve Fevzi Çakmak- muhalefet partisinin İstanbul adayı,

Atatürk'ün son yıllarında yanından uzaklaştırdığı ve inzivaya çekilmiş olan İsmet İnönü ile Kâzım Karabekir de, biri Ankara diğeri İstanbul'dan CHP adayı olmuştu.

Seçim Sistemi ve 21 Temmuz 1946 İstanbul Aday Listeleri

İkinci Meşrutiyet döneminde birden çok partinin yarıştığı genel seçimler yapılmıştı ama tarihimizin tek dereceli ilk genel seçimi 1946'da yapılacaktı. Seçimlerin denetim ve gözetiminden yargı kuruluşları değil, idare sorumluydu. Bu da oy pusulalarının hazırlanması işini partilere ve/veya adaylara yüklüyordu. Oy pusulası olarak kullanılabilirler “beyaz kâğıtlar” sandık başlarında hazır duracaktı ve isteyene bunlar verilecekti ama seçmenler, seçime giren partilerin hazırladığı aday listelerini sandığa atabilecekleri gibi kendi hazırladıkları listeyi de oy pusulası olarak kullanabilirlerdi. Tek şart, sandığa atılan oy pusulalarındaki toplam isim sayısı, oy kullanılan ilin milletvekili sayısını geçemezdi. Dolayısıyla İstanbul'da da seçmenler kendi listelerini yapabilirler, İstanbul'un milletvekili sayısı olan 23'ü geçmemek kaydıyla farklı partilerden veya bağımsız adaylara yer verebilirlerdi. İşte farklı listelerden seçilmenin anlamı buydu, en çok oy alan 23 aday seçilecekti. 23 kişi aynı partinin listesinden de olabilir, farklı partilerden veya bağımsız adaylardan da...

Oy verme işlemi sabah 08:00'de başlayacak ve 19:00'da bitecekti. 1946'da İstanbul'un nüfusu 850 Bin civarındaydı. Nüfusun yarıdan fazlası (yaklaşık 530 Bin) seçmen listesine kayıtlıydı. 22 yaşından yukarı ve medeni haklardan mahrum olmayan her Türk vatandaşı oy kullanabilecekti. Sandığın içinden çıkacak oy miktarı hakkında idarenin görevlendirdiği beş kişilik komisyon mazbata düzenleyecek, mazbata tanzim edilir edilmez de oylar imha edilecekti. İtiraz imkânı fiilen yoktu, çünkü itiraz halinde oylar yakılmış olduğundan tekrar sayılabilmesi mümkün değildi (Tuncer, 2008, s.59).

Müstakil adaylar, kabûl etmeleri durumunda bir siyasi partinin listesinden de yer alabiliyordu. Örnek olarak İstanbul'da Mareşal Fevzi Çakmak ve Adnan Adıvar DP listesinden, Cihat Baban da hem DP, hem MKP listesinden müstakil aday olmuştu. Başka ilginçlikler de vardı. MKP'nin en önemli ismi Hüseyin Avni Ulaş,

partisinden ayrılmış ve İstanbul'dan bağımsız aday olmuştu. Ama aynı zamanda Hüseyin Avni Ulaş, DP'li hemşerilerinin ısrarı üzerine Erzurum'da Demokrat Parti listesinden de aday olmuştu (Rıfki Salim Burçak, Görüşme, Ankara, 18 Ekim 1992).

İstanbul'da 104'ü bağımsız 200 civarında aday vardı. (Seçim günü parti aday listelerinde veya bağımsız adaylar arasında yer almasa da oy alan bütün isimler dikkate alınacak ve toplam 411 adaya oy kullanılacaktı.)

Seçimlerin ağırlık merkezi İstanbul'du. Bu nedenle partiler İstanbul listelerini öyle tanzim ettiler ki, hazırladıkları listeler günümüz şampiyonlar ligi kadroları gibiydi. Sadece partiler değil, İstanbul'dan müstakil (bağımsız) aday olan isimler de seçim yarışının kalite ve liyakat seviyesinde çıtayı yükseltiyordu. İstanbul'da CHP, DP ve MKP'nin listelerindeki 23'er isim ile 104 bağımsız adaydan tespit edilebilen 99'unun isimleri ile meslek veya sanatları şöyleydi:

Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Adayları (Serhan Yücel arşivi)

Kazım Karabekir	(General, İstanbul Eski Milletvekili)
Refet Bele	(General, İstanbul Eski Milletvekili)
Yahya Kemal Beyatlı	(İstanbul Eski Milletvekili)
Ahmet Şükrü Esmer	(Hukukçu, Gazeteci, Öğretmen, İstanbul Eski Milletvekili)
Mekki Hikmet Gelenbeğ	(Hukukçu, Öğretmen, Eski Baro Başkanı, Eski Milletvekili)
Mahmud Ferid Hamal	(İstanbul Eski Umumi Meclis Azası, İstanbul Eski Milletvekili)
Ziya Karamürsel	(İstanbul Eski Milletvekili)
Şükrü Ali Ögel	(Eski Milli Emniyet Hizmeti Reisi, İstanbul Eski Milletvekili)
Ali Rana Tarhan	(Eski Gümrük ve İnhisarlar Bakanı, Eski Milletvekili)
Muhittin Üstündağ	(Eski Emniyet Umum Müdürü, Eski İstanbul Valisi ve Belediye Reisi, İstanbul Eski Milletvekili)
Hüseyin Cahit Yalçın	(Gazeteci, İstanbul Eski Milletvekili)

Recep Peker	(Eski İçişleri Bakanı, Eski Milletvekili)
Avram Galanti Bodrumlu	(Profesör, Niğde Eski Milletvekili)
Nakiye Elgün	(Eski İstanbul Umumi Meclisi ve Daimi Encümeni Üyesi, Eski Milletvekili)
Hamdullah Suphi Tanrıöver	(Öğretmen, Yazar, Eski Maarif Bakanı, Eski Milletvekili)
Kigork Berç Türker	(Afyon Eski Milletvekili)
Bican Bağcıoğlu	(Tüccar, Ticaret Odası İdare Meclisi Üyesi)
Süreyya Birol	(İşçi)
Safiye Hüseyin Elbi	(Hemşire, Kızılay Derneği İdare Kurulu Üyesi, Şehir Meclisi Eski Üyesi)
Kaludi Laskari	(Avukat)
Atanas Kukulis	(Doktor, Şehir Meclisi Üyesi)
Cemil Cahit Toydemir	(Emekli Orgeneral, Eski 1. Ordu Kumandanı)
Halil Hilmi Uyguner	(Avukat, Eski Baro Başkanı)

Demokrat Parti İstanbul Adayları (Serhan Yücel arşivi)

Mustafa Fevzi Çakmak	(Bağımsız) (Mareşal, Eski Genelkurmay Başkanı)
Mahmut Celâl Bayar	(Eski Başbakan)
Yusuf Kemal Tengirşenk	(Eski Adalet Bakanı, Eski Hariciye Bakanı)
Mehmet Fuad Köprülü	(Ordinaryüs Profesör, Milletvekili)
Adnan Adıvar	(Bağımsız) (Profesör Doktor, Eski İçişleri Bakanı)
Fuat Hulusi Demirelli	(Hukukçu, Yargıtay Ticaret Dairesi Başkanı)
Refik Koraltan	(Milletvekili)
Enis Akaygen	(Diplomat, Eski Büyükelçi)
Osman Nuri Köni	(Hukukçu, Yargıtay Üyelerinden)
Yusuf Salmona	(Tüccar)
Faruk Nafiz Çamlıbel	(Edebiyat Öğretmeni, Şair)
Cihad Baban	(Tasvir Gazetesi Sahiplerinden)
Abdurrahman Münip Berkan	(Profesör, Hukukçu, Avukat)

Vasil Konos	(Doktor, Asabiye Mütihazası)
Burhan Cahit Morkaya	(Köroğlu Gazetesi Sahibi)
Ahilya Moshos	(Hukukçu, Avukat, Eski Savcı)
Zeki Rıza Sporel	(Tüccar, Futbolcu, Veteriner)
Nüzhet Gökdoğan	(Fen Fakültesi Doçenti)
Salamon Adato	(Hukukçu, Avukat)
Ahmet Kemal Silivri	(Çiftçi, Silivri Eski Belediye Başkanı)
Krikor H. Keşişyan	(Doktor, Bakteriyolog, Laboratuvar Sahibi)
Senihi Yürüten	(Nakliyeci, Motorlu Kara Nakliyecileri Eski Başkanı)
Salih Fuat Keçeci	(Manifatura ve Kumaşçılar Birliği Başkanı)

DP'li adaylar arasında her isim ayrı önem taşıyordu. Örneğin sonraki yıllarda soyadını Salman olarak değiştiren ve 1957 seçimlerinde İstanbul'dan milletvekili seçilen Yusuf Salmona, Yahudi cemaatinin çok önemli bir ismiydi. 27 Mayıs Darbesinden sonra tutuklandı ve Yassıada duruşmaları başlamadan vefat etti. Bir diğer isim Nüzhet Gökdoğan, Lyon Üniversitesi'ni birincilikle bitirmiş ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinin 1 numaralı doktora mezunu olarak tarihe geçmiştir.

Millî Kalkınma Partisi İstanbul Adayları (Serhan Yücel arşivi)

Cihad Baban (Bağımsız)	(Tasvir Gazetesi Başyazarı)
Vahid Çadırcıoğlu	(MKP Umumi Kâtibi)
Asaf Göreç	(Avukat, MKP Merkezi İdare Heyeti Âzası)
Salahaddin Biktimir	(Tüccar, MKP Merkezi İdare Heyeti Âzası)
Nurettin Ardıçoğlu	(Gazeteci, MKP Merkezi İdare Heyeti Âzası)
Şevket Arı	(Yüksek Mühendis, Erzurum Eski Belediye Reisi, Devlet Havayolları Eski Umum Müdürü, MKP İstanbul Vilâyet Reisi)
Hikmet Şençaoğlar	(Avukat, MKP İstanbul Vilayet Heyeti Âzası)
Azmi Aslaner	(Dokumacılar Kooperatifi Murahhas Âzası, MKP İstanbul Vilayet Heyeti Âzası)

Nihat Atameriç	(Doğan Nakliyat Şirketi Sahibi, MKP Merkez Müfettişlerinden)
Hulki Kurtkaya	(MKP Merkez Müfettişlerinden)
Emin Sönmez	(MKP Merkez Müfettişlerinden)
Mustafa Güler	(Hukukçu, MKP Eminönü Kazası Reisi)
Fikret User	(Mali Müşavir, MKP Beyoğlu Kazası Reisi)
Bedri Öztürk	(MKP Beykoz Kazası Reisi)
Mustafa Badem	(İşçi, MKP Eyüp Kazası Reisi)
Ahmet Soysal	(Çiftçi ve Tüccar, MKP Fener Nahiye Reisi)
İbrahim Vefik Belender	(İşçi, MKP Kasımpaşa Nahiye Reisi)
Ahmed Yılmaz	(Dokumacılar Kooperatifi Reisi, MKP Şehremini Nahiye Reisi)
Muharrem Cansel	(Tüccar, MKP Samatya Nahiye Reisi)
İbrahim Sadık Berkan	(Doktor, Tıp Fakültesinde Doçent, MKP Âzası)
Ömer Türkes	(Pilot ve Havacılık Başöğretmeni, MKP Âzası)
Hasan Tufan	(İşçi, MKP Âzası)
Hüseyin Dokur	(İşçi, MKP Âzası)

Müstakil (Bağımsız) Adaylar

1946 Seçimlerinde İstanbul'dan bağımsız aday olan 104 kişi vardı. Bu adaylardan tespit edilen 99'unun isimleri ile meslek ve sanatları aşağıda verilmiştir:

1- Fevzi Çakmak	(Mareşal, Genelkurmay Eski Başkanı DP Listelerinden)
2- Adnan Adıvar	(Birinci Mecliste Milletvekili, Reis Vekili- DP Listelerinden)
3- Rauf Orbay	(Eski Başvekil, Eski Büyükelçi)
4- Hüseyin Avni Ulaş	(Eski Milletvekili)
5- Nihal Atsız	(Öğretmen)
6- Salih Yeşil	(Eski Milletvekili)

M. Serhan YÜCEL, 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimlerinde İstanbul
Vilayeti

- 7- Hasan Basri Çantay (Eski Milletvekili, Gazeteci, Öğretmen, Kur'an Müfessiri)
- 8- Kâmil Miras (Eski Milletvekili)
- 9- Celâleddin Ökten (Vefa, Darüşşafaka Felsefe ve Edebiyat Öğretmeni)
- 10- Selahattin Kösepoğlu (Eski Milletvekili)
- 11- Cemaletdin Saracoğlu (Yeni Sabah Gazetesi Sahibi, Başmuharriri)
- 12- Muharrem Feyzi Togay (Tasvir Gazetesi Başmuharriri)
- 13- Şemseddin Yeşil (Etyemez Camii İmam Hatibi)
- 14- Halid Kökem (Eski Milletvekili)
- 15- Cafer Tayyar (Emekli General)
- 16- Celâl Yardımcı (Avukat)
- 17- Enis Akaygen (Eski Atina Elçisi)
- 18- Selâhaddin Arduman (Doyçe Oryent Bank Müdür Muavini)
- 19- Münir Altuğ (Emekli General)
- 20- Salahaddin Kıp (Emekli Albay)
- 21- Ali Rıza İlgün (Emekli Kurmay Binbaşı)
- 22- Vasıf Göncü (Kereste Tüccarı)
- 23- Refika Dırvana (Kıbrıslı Mustafa Paşa Kızı)
- 24- Kâzım Nami Duru (Ticaret Odası Neşriyat Raportörü)
- 25- Yavuz Sezan (Terzi)
- 26- Ratib Ezgin (Mali Müşavir)
- 27- Osman Erdem (Boyahane Sahibi)
- 28- Rasim Öncel (İstihkâm Binbaşı)
- 29- Aziz Akıncan (Edirne Tekel Müdürlüğünden Emekli)
- 30- Reşad Şükrü Reisoğlu (Yeni Sebat Ambarı Sahibi)
- 31- Hasan Fehmi Köprülüler (Çiçekçi)
- 32- Yorgaki Habib (Emekli Yargıç)
- 33- A. Orhan Mestçi (Kunduracı)
- 34- Recep Kızılduman
- 35- Asaf Halet Çelebi (Muharrir)

- 36- Kâmrân Evrenos (Muharrir)
37- Hikmet Çankaya (Eski Komiser Muavini)
38- Mahir Tong (Başöğretmen)
39- Saim Sertkolluer
40- İsmet Berköz (Kumaş Tüccarı)
41- Leon Dilek
42- Nurettin Ören (Muhasip)
43- Hikmet Nisan (Muharrir)
44- İbrahim Murad Artuma (Emekli)
45- Kemal Emin Bora (Sanatkâr)
46- Salâhaddin Güncan (Milli Savunma Bakanlığında)
47- Arif Feyzi Ülkü (Başöğretmen)
48- M. Nedim Muradoğlu (Emekli Tuğbay)
49- Ziya Doğan (Terzi)
50- Haydar Berkman (Fabrikatör)
51- Mustafa Enver Birol (Sıhhat Müfettişi)
52- Fuad Coşkun (Balkan Ticaretevi Şirketi Sahiplerinden)
53- Galip Kemali Söylemezoğlu (Eski Moskova Sefiri)
54- Haydar Savaş (Temizlik Müd. Murakıbı)
55- Hüsametdin Haydar Çemel (3. Noter)
56- Ali Sacid (Eski Hukuk Muallimi)
57- Şevket Tolgar (Emekli Subay)
58- Lütfi Güla (Eski Umumi Meclis Üyesi)
59- Refik Osman Top (Golspor Gazetesi Sahibi)
60- M. Şükrü Yenal (PTT Müd. Kontrol Şefliğinden Emekli)
61- Feridun Kurtandolsun (Gazeteci)
62- Sadeddin Ertur (Mülkiye Müfettişi)
63- Ahmet Rasim Berkmay (Emekli)
64- Kerim Milar (İthalatçı)

M. Serhan YÜCEL, 21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimlerinde İstanbul
Vilayeti

65- Hasan Basri Özdeniz	(Fransızca Öğretmeni)
66- H. Peştemalcı	(Doktor)
67- Adem Nezihi Energin	(Dişçi)
68- Fikri Faik Güngören	(Tekel Genel Müdürlüğünden Emekli)
69- Sabiha Gören	(Merhum Şefik Paşa Kerimesi)
70- Abdülkadir Akçora	(Tarım Bakanlığı Eski Müfettişi)
71- Kâmil Şerbetçioğlu	(Komisyoncu)
72- Ahmed Beşer	(Emekli)
73- Hıristaki Angelidis	(Avukat)
74- Fehmi Eren	(İnşaat Müteahhidi)
75- İsmet Uluğ	(Doktor, Emekli Yarbay)
76- Tacettin Barker	(Ticaret Mühendisi Mali Müşavir)
77- Mustafa Sungumen	(Emekli Kurmay Binbaşı)
78- Marko Nahom	(Avukat)
79- İhsan Altay	(Avukat)
80- Cihad Baban	(Tasvir Gazetesi Başmuharriri)
81- Mümin Pekselek	(Avukat)
82- Ruhi Develioğlu	(Emekli Kurmay Albay)
83- Şevket Varol	(Kadın ve Erkek Berberi)
84- Yusuf Kemal Başal	(Pastacı)
85- Ali İhsan Sabis	(Emekli General)
86- Şevket Kaya	(Ticaret Bakanlığı Müfettişi)
87- Muhsin Necati Eğilmez	(Diş Tabibi)
88-ERCÜMEND EKREM TALU	(Öğretmen, Mizah Yazarı, Gazeteci)
89- Ahmet Hamdi Başar	(Liman Şirketi Eski Müdürü)
90- İhsan Mukbil Ben	(Avukat)
91- Hüseyin Kâzım Silivri	(Tüccar)
92- Abdünnafi Yarar	(Avukat)
93- Adem Vasfi Yaradanakul	(Emekli Kurmay Albay)

- 94- Mişon Ventura (Avukat)
95- Teodor Kostantinidis (Halkalı Ziraat Mektebi Eski Öğretmenlerinden)
96- Mihal Kayaoğlu (Avukat, Ankara Eski Milletvekili)
97- Ahmed Eyüb Aksoy (Zeynep Kamil Hastanesi Başhekimi 300 İmza ile)
98- Necmi Güneş (İslâm Koruma Partisi Kurucusu)
99- Efcayış Suad (Doçent, Türk Kadını Kitabı Yazarı)

İstanbul'da 21 Temmuz 1946 Seçimi

1946 Seçimlerine altı siyasi parti katıldı. İktidar partisi CHP 63 ilin tamamında aday göstermişti. DP ise Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van illeri dışındaki 47 ilde seçimlere katılıyordu. MKP'nin Çanakkale, Edirne, Giresun, İstanbul, İzmir, İzmit, Kırklareli, Samsun, Seyhan (Adana) ve Tekirdağ illerinde yani toplam 10 ilde aday vardı. Liberal Demokrat Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi de yalnızca İstanbul'da seçime katıldı (Tuncer, 2008, s.70).

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı seçim günü güvenliği sağlayabilmek için seçimlerden on gün önce bir bildiri yayınladı. Bildirinin İstanbullu bütün seçmenlere ulaşması için azami çabayı da gösterdi. Bildiri, radyoda ve bütün gazetelerde birkaç kez yayımlandı, el ilanları olarak basılıp dağıtıldı ve duvarlara afiş olarak asıldı. Sıkıyönetim Komutanlığının bildirisi şöyleydi (Serhan Yücel arşivi):

“Sıkıyönetim Komutanlığından

1- Milletvekili seçim günü olan 21 Temmuz 1946 Pazar sabahından akşam saat 20'ye kadar sıkıyönetim bölgesinde hiçbir gazino, lokanta, kahve, kır kahvesi, dükkân ve hiçbir yer alkollü içki satamaz ve kimseye veremez.

2- O gün hiçbir vatandaş sarhoş olarak evden dışarı çıkamaz ve sokaklarda dolaşamaz.

3- Seçimi bahane ederek hiç kimse şehir kasaba ve köylerin asayişini bozmaya yeltenemez. Bütün vatandaşların kanuna aykırı en küçük bir hareketten ve konmuş yasakları bozmaktan şiddetle sakınmaları lüzumu beyan olunur.

Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe”

Sıkıyönetimin tebliği ile vatandaşlar seçim güvenliği için sert şekilde uyarılmıştı ama seçimi seçmenler değil, bizzat bürokratlar sıkıntıya sokacaktı. İlk hukuksuzluk seçim sabahı yaşandı. CHP'ye muhalif olduğu bilinen bazı seçmenler, seçmen kütüklerinde yer almadıkları gerekçesiyle oy kullanamadı. Bu kişilerin ne zaman ve hangi sebeple seçmen kütüğünden silindiği belli değildi. Seçmen kütüğünden silinenlerin itiraz edecekleri bir merci yoktu.

İkinci hukuksuzluk “açık oy, gizli sayım” anlayışı yüzünden yaşandı. Oylar aleni, herkesin gözleri önünde kullanıldığından muhalif partilerin hazırladığı aday listelerini sandık kurulundan istemek oldukça riskli bir davranıştı (Koçak, 2012, s.513). Sandık başına hazırlıksız gelenler böyle bir riske girmek istemiyor ve oylarını iktidar partisinden yana kullanmak zorunda kalıyorlardı. Gerçi İstanbul seçmeni oldukça bilinçliydi. Muhalif partilere veya adaylara oy verecek olan seçmenlerin birçoğu sandık başına geldiğinde oy pusulasını da yanlarında getiriyordu.

Oy verme işlemi süresince karşılaşılan “*sandık başı*” usulsüzlükler bunlarla sınırlı değildi. Muhalefet temsilcilerinin sandık başına yaklaştırılmaması, sandık başlarında sadece iktidar partisinin oy pusulasının bulunması, diğer partilere ait oy pusulası isteyenlere “kalmadı, elimizde yok” denmesi, güvenlik güçlerinin muhalif olduğu bilinen kişileri karakola götürmesi gibi birçok usulsüzlük yapılmıştı. Ancak seçim akşamı, sandıkların kapanmasıyla birlikte seçim sırasında yaşanan hukuksuzlukların ve usulsüzlüklerin hepsi unutuldu. Sandıklar “güvenli” yerlere götürülüyordu ama güven kelimesi ile neyin kastedildiği belli değildi. Bu güvenli bölgelere DP temsilcileri giremiyordu, yani sandıklar -daha doğru bir ifadeyle sonuçlar- DP'lilerden korunuyordu. İşte seçim akşamı oyların sayım ve döküm işlemleri sandık başı hilelerini unutturmaya yetti. 1912 Sopalı Seçimleri hortlamıştı (Yazıcı, 2019, s.52).

Türkiye’de seçim sonuçları, 1950 seçimlerinden sonra yayımlanmaya başlandı. Dolayısıyla 1946 seçim sonuçları Devlet İstatistik Enstitüsü dâhil hiçbir resmi kurum tarafından yayımlanmadı (Tuncer, 2008, s.59). Oy döküm ve sayım işlemi tamamlanınca oyların tamamı yakıldığından 21 Temmuz 1946 seçimlerine

dair tek veri, İçişleri Bakanı olan Hilmi Uran'ın açıklaması oldu. Bakan Uran, 8.551.549 kayıtlı seçmenin 6.373.543'ünün oy kullandığını ve CHP'nin 394, DP'nin 65 ve Bağımsızların 7 milletvekilliği kazandığını ifade etti.

1946 Seçimlerinde neredeyse ülkedeki tüm sandıklara şaibe bulaşmıştı. Sonuçlar şaibeli de olsa ilk akşamdan itibaren ilan edildi. Birçok ilde DP'liler kazandıklarını iddia ediyor, seçim kurulları sonuçları CHP lehine açıklıyor, oylar yakıldığı için yeniden sayma imkânı bulunmadığı gibi sonuçlara itiraz etmenin de anlamı bulunmuyordu.

İstanbul seçimleri farklıydı. Çünkü DP, İstanbul'da 50.000 civarında oy farkıyla öndeydi. İstanbul seçmeninin diğer yerlere göre bilinçli olması, gerek seçmen sayısının gerekse aradaki oy farkının da fazla olması İstanbul seçim sonuçlarının DP aleyhine ilan edilmesini güçleştiriyordu. İstanbul'da 850 Bin nüfusun yüzde 60 kadarını oluşturan 527 Bin seçmenin büyük bir kısmı, oylarını "karışık" kullandı. Yani bir partinin listesinde yer alan istemediği isimlerin üstünü karaladı, yerlerine farklı partilerden ve bağımsızlardan mecliste görmek istediği adayların adlarını yazarak kendi listelerini oluşturdu. Ancak, DP listesinin attığı fark o kadar büyüktü ki, aldığı 200 Binin üzerindeki oya karşılık CHP 150 Binlerde kalmıştı. CHP'nin en fazla oy alan adayı Kâzım Karabekir Paşa, DP'nin en az oy alan adayları arasında sayılan Ahilya Moshos, Krikor H. Keşişyan ve Salih Fuat Keçeci'nin bile gerisindeydi. Oysaki CHP, İstanbul hariç Türkiye genelinde 400'e yakın milletvekilliği kazanmıştı, DP'nin ise milletvekili sayısı 50 civarında kalmıştı. DP'nin İstanbul'da kazandığı başarı Türkiye'yi yeni dönemde zaafa sokabilirdi, zira CHP iktidarında görev alacak birçok önemli isim İstanbul'dan aday olmuştu. Bu isimlerden en azından bir bölümü TBMM'ye girmeliydi.

Çok partili siyasal hayata geçişte söylenen "biz şimdi Hasolarla Memoların ayağına mı gideceğiz?" sözünün müellifi CHP parti müfettişi Cevdet Kerim İnce-dayı, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'a 21 Temmuz akşamı sonuçlar gelmeye başlayınca İstanbul seçimlerinin DP tarafından komple kazanmasının önüne geçilmesi talimatını verdi. CHP listesinde yer alan en az beş aday da parlamentoya girmeliydi.

İncedayı'nın "en azından" dediği beş isim Kâzım Karabekir, Cemil Cahit Toydemir, Recep Peker, Hüseyin Cahit Yalçın ve Hamdullah Suphi Tanrıöver idi. Vali Lütfi Kırdar çaresizdi, istenilene yapmak zorundaydı. Kırdar, yıllar sonra Yassıada'da yarılanırken "23 milletvekilinin tamamını DP kazanmıştı ama 5 kişi için talimat geldi. Bu talimat yerine getirilmeseydi DP, 23 milletvekilinin tamamını kaybedecekti" diyecekti (Enver Kaya ile görüşmeler, Ankara 30 Kasım 1992, İstanbul 7 Mayıs 1994).

Talimatın yerine getirilmesi kolay değildi, zira belirttiğimiz gibi fark büyüktü. Ama oy pusulalarının yakılmış olması işi kolaylaştırıyordu. Tartışmalı da olsa seçim, İstanbul hariç bütün illerde iki gün içinde sonuçlandı. İstanbul sonuçlarını alabilmek için 26 Temmuz Cuma gününün beklenmesi gerekti. Seçimden beş gün sonra açıklanan sonuçlara göre İstanbul'un 23 milletvekilinin 13'ünü DP, 7'sini CHP ve 3'ünü de DP listesinden bağımsızların kazandığı ilan edildi. Oysaki Milletvekilleri Seçim Kurullarının verdiği toplam seçmen sayısı ile oy kullanan seçmen sayısı arasındaki ilçeler arası tutarsızlık gözden kaçmıyordu. Üstelik İstanbul'un genelinde katılım oranının yüzde 65'lere ulaşması gerçekçi değildi. Muhalefete ait oy pusulaları kaybolmuş, yerine iktidar partisinin oy pusulaları gelmişti. Ayrıca seçimlerden sonra, oy sayım işlemleri sırasında (ve sonrasında) "karışık" oy kullananların oy pusulalarında değişiklikler yapılmış, örneğin DP'nin listesindeki Nüzhet Gökdoğan'ın ismi karalanarak yerine Cemil Cahit Toydemir'in ismi eklenmişti.

Tablo 1: İstanbul'un İlçelerinde Toplam Seçmen Sayıları ve Seçime Katılım Oranları (Serhan Yücel arşivi)

İLÇE	TOPLAM SEÇMEN SAYISI	OY KULLANAN SEÇMEN	KATILIM ORANI %
ŞİLE	8.758	6.222	71,04
SARIYER	15.503	10.040	64,76
KADIKÖY	40.527	24.662	60,85
KARTAL	10.013	4.932	49,26
EYÜP	17.040	11.668	68,47
EMİNÖNÜ	58.489	39.293	67,18
BEYKOZ	14.544	10.240	70,40

ADALAR	10.301	6.683	64,88
BEYOĞLU	129.329	79.488	61,46
FATİH	102.745	61.703	60,06
BEŞİKTAŞ	32.873	20.725	63,04
ÜSKÜDAR	32.620	24.286	74,45
BAKIRKÖY	16.289	11.950	73,36
ÇATALCA	17.883	15.032	84,06
SİLİVRİ	11.911	9.370	78,67
YALOVA	8.726	7.754	88,86
TOPLAM	527.450	344.048	65,23

İstanbul seçim sonuçları 26 Temmuz 1946 Cuma günü açıklandı. Bu açıklama aslında sadece seçimi kazanan isimlerin açıklanmasıydı. Seçim akşamından 26'sına kadar geçen beş günlük sürede CHP'nin vazgeçemeyeceği isimler için operasyon yapılmış, beş CHP'liye seçim kazandırılmıştı. Üstelik İstanbul'daki bu belirsizlik, farklı illerden aday olup, seçimi o illerde de kazanan adayların İstanbul'u tercih etmemelerine yol açtı. İstanbul'dan ve Sinop'tan aday olan Yusuf Kemal Tengirşenk Sinop'u, İstanbul ve İçel'den seçilen Refik Koraltan da İçel'i seçeceğini, İstanbul adaylığından çekildiklerini ilan ettiler. Bu iki ismin yerini de yine CHP'liler doldurdu. Sonuçta İstanbul seçimlerinde Demokrat Parti 13 milletvekili, DP listesinden seçilen bağımsızlar 3 milletvekili ve CHP 7 milletvekili kazandı.

Üzerinde oynama yapılan, şaibe bulaşan listelerle ilgili ilginç bir gelişme 26 Temmuz yaşandı. Seçim sonuçları basına sızdı. Seçimlerde adına oy kullanılmış olan 411 adayın tamamının aldığı oylar (hileli de olsa) açıklanmıştı. Dolayısıyla bir şaibe de bundan sonra yaşandı. İstanbul seçimlerine bulaşan şaibeye CHP'nin en az 5 milletvekili kazanma niyeti neden olmuştu. Bu nedenle seçim sonuçları üzerinde oynama yapılmış ve DP'nin büyük farkla kazandığı seçimlerde 5 CHP'linin listeyi deldiği açıklanmıştı. Ancak seçimi kazanmış olan DP'li iki adayın başka illerin milletvekilliğini tercih etmesi, CHP'ye iki kontenjan ilave anlamını taşıyacaktı. Hâlbuki basına sızan oy miktarlarına göre sırada 162.728 oyla DP'li Nüzhet Gökdoğan ve 160.543 oyla yine DP'li Yusuf Salmona vardı. Basına sızan ve açıklanan oy miktarları yalanlanmasa da Nüzhet Gökdoğan ile Yusuf Salmona'nın değil, CHP'li Refet Bele ile Mekki Hikmet Gelenbeğ'in milletvekili seçimini kazandıkları açıklandı. Zaten Gökdoğan ve Salmona milletvekili olamıyorsa bile oy sırasına göre

başka isimlerin parlamentoya girmesi gerekirdi (Enver Kaya ile görüşmeler, Ankara 30 Kasım 1992, İstanbul 7 Mayıs 1994). Ama seçimlerden sorumlu olan idare fütursuz davranışlarına bir yenisini ekleyecek ve kendi açıkladığı ve hiç inandırıcı olmayan oy sıralamasına bile riayet etmeyecekti.

21 Temmuz 1946 Seçimlerinde İstanbul Vilayetinde bin oyun üzerinde oy alan bazı adayların aldıkları oy sayısına göre sıralaması şöyle gerçekleşti:

- 1- Mustafa Fevzi Çakmak (DP-Bağımsız) 194.833 oy, milletvekili seçildi.
- 2- Mahmut Celâl Bayar (DP) 186.345 oy, milletvekili seçildi.
- 3- Mehmet Fuad Köprülü (DP) 182.999 oy, milletvekili seçildi.
- 4- Adnan Adıvar (DP-Bağımsız) 182.835 oy, milletvekili seçildi.
- 5- Yusuf Kemal Tengirşenk (DP) 182.711 oy, Sinop Vilayetini tercih etti.
- 6- Refik Koraltan (DP) 181.682 oy, İçel Vilayetini tercih etti.
- 7- Cihad Baban (DP-Bağımsız) 181.109 oy, milletvekili seçildi.
- 8- Enis Akaygen (DP) 179.844 oy, milletvekili seçildi.
- 9- Fuat Hulusi Demirelli (DP) 179.431 oy, milletvekili seçildi.
- 10- Abdurrahman Münip Berkan (DP) 178.385 oy, milletvekili seçildi.
- 11- Faruk Nafiz Çamlıbel (DP) 177.212 oy, milletvekili seçildi.
- 12- Osman Nuri Köni (DP) 173.513 oy, milletvekili seçildi.
- 13- Ahmet Kemal Silivri (DP) 173.035 oy, milletvekili seçildi.
- 14- Burhan Cahit Morkaya (DP) 172.365 oy, milletvekili seçildi.
- 15- Kazım Karabekir (CHP) 169.982 oy, milletvekili seçildi.
- 16- Senihi Yürüten (DP) 169.520 oy, milletvekili seçildi.
- 17- Recep Peker (CHP) 168.852 oy, milletvekili seçildi.
- 18- Hüseyin Cahit Yalçın (CHP) 167.982 oy, milletvekili seçildi.
- 19- Hamdullah Suphi Tanrıöver (CHP) 167.345 oy, milletvekili seçildi.
- 20- Zeki Rıza Sporel (DP) 167.253 oy, milletvekili seçildi.
- 21- Cemil Cahit Toydemir (CHP) 166.577 oy, milletvekili seçildi.
- 22- Vasil Konos (DP) 166.259 oy, milletvekili seçildi.
- 23- Salamon Adato (DP) 165.566 oy, milletvekili seçildi.
- 24- Nüzhet Gökdoğan (DP) 162.728 oy.
- 25- Yusuf Salmona (DP) 160.543 oy.
- 26- Ahilya Moshos (DP) 159.028 oy.
- 27- Krikor H. Keşişyan (DP) 158.793 oy.
- 28- Salih Fuat Keçeci (DP) 158.149 oy.
- 29- Refet Bele (CHP) 147.390 oy, milletvekili seçildi.
- 30- Ali Rana Tarhan (CHP) 147.100 oy.
- 31- Ahmet Şükrü Esmer (CHP) 146.781 oy.
- 32- Mekki Hikmet Gelenbeğ (CHP) 146.497 oy, milletvekili seçildi.
- 33- Mahmud Ferid Hamal (CHP) 144.402 oy.
- 34- Yahya Kemal Beyatlı (CHP) 142.752 oy.

- 35- Ziya Karamürsel (CHP) 141.233 oy.
- 36- Muhittin Üstündağ (CHP) 141.267 oy.
- 37- Şükrü Ali Ögel (CHP) 139.282 oy.
- 38- Bican Bağcıoğlu (CHP) 138.710 oy.
- 39- Avram Galanti Bodrumlu (CHP) 137.707 oy.
- 40- Halil Hilmi Uyguner (CHP) 136.148 oy.
- 41- Kigork Berç Türker (CHP) 135.913 oy.
- 42- Kaludi Laskari (CHP) 135.468 oy.
- 43- Nakiye Elgün (CHP) 134.066 oy.
- 44- Süreyya Birol (CHP) 133.796 oy.
- 45- Safiye Hüseyin Elbi (CHP) 133.610 oy.
- 46- Atanas Kukulis (CHP) 132.655 oy.
- 47- Rauf Orbay (BAĞ) 14.021 oy.
- 48- Mustafa Güler (MKP) 6.338 oy.
- 49- Fikret User (MKP) 6.311 oy.
- 50- İbrahim Vefik Belender (MKP) 6.175 oy.
- 51- Nurettin Ardıçoğlu (MKP) 5.737 oy.
- 52- Vahid Çadırcıoğlu (MKP) 5.715 oy.
- 57- Şevket Arı (MKP) 5.618 oy.
- 70- Hüseyin Avni Ulaş (BAĞ) 3.246 oy.
- 73- Ercüment Ekrem Talû (BAĞ) 1.463 oy.
- 74- Nihal Atsız (BAĞ) 1.438 oy.
- 76- Şemsettin Yeşil (BAĞ) 1.398 oy.
- 77- Ali İhsan Sabis (BAĞ) 1.144 oy.

Açıklanana göre İstanbul'da oy pusulalarına ismi yazılan toplam 411 adayın 77'si 1.000 oy üzerine çıktı, 334 aday 1.000'den az oy aldı. MKP listesi (adayları) 6.000 civarında oy alırken, Bağımsız adaylardan en çok oyu Rauf Orbay 14.021 aldı. Diğer bağımsız adaylardan Hüseyin Avni Ulaş 3.246 oy alırken, Nihal Atsız 1.438, Recaizade Mahmut Ekrem'in oğlu olan ve kıymeti bilinmeyen bir yazar olarak tarihe geçen Ercüment Ekrem Talû 1.463, Ali İhsan Sabis de 1.144 oyda kalmış ve seçilememişlerdi. Milletvekili seçilen DP'lilere baskı ilk günden başlayacak henüz mazbatalar verilmeden Vasil Konos aşağıdaki açıklamayla istifa edecekti (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1946, s.1).

"Hayatımı kazandığım günden bugüne kadar yalnız doktorlukla uğraştım. Milletvekili seçilmek benim için büyük bir zevktir. Vatandaşlarıma minnettarım. Ancak çok uzun düşünerek şu neticeyi çıkardım ki, ben mecliste boşuna bir sandalye işgal etmiş olacağım. Bunu göz önünde bulundurarak dün seçim kuruluna müracaat ederek istifa edeceğimi bildirdim. Ne yapayım mesleğimi ve hastalarımı çok seviyorum."

Sonuç

Tarihe hileli seçim olarak geçen 21 Temmuz 1946 Seçimlerinde İstanbul ayrı bir önem taşımıştır. Vali Lütfi Kırdar'dan en azından beş milletvekilinin seçilmesi istenmesi ve seçim akşamından itibaren beş gün boyunca bunun altyapısının hazırlanması, 1946 İstanbul seçimlerine ayrı bir anlam yüklemiştir. Gerçekten de seçilmesi için çaba gösterilen isimlerin çoğu kısa süre içinde çok önemli görevler üstlenmişler, böylelikle İstanbul seçimlerine CHP'nin verdiği önem ortaya çıkmıştır.

CHP İstanbul Milletvekili seçilenlerden Kâzım Karabekir seçim sonrası TBMM Başkanlığına seçilmiş, Recep Peker seçim sonrası Başbakan olmuş, Cemil Cahit Toydemir de seçim sonrası Milli Savunma Bakanlığına getirilmiştir. Operasyonu talimatını veren ve yürüten Cevdet Kerim İncedayı da seçim sonrası Bayındırlık Bakanlığı görevini üstlenmiştir.

İstanbul milletvekilleri ile tartışma TBMM açıldıktan sonra da devam etti. Seçim kurullarının verdiği mazbatalar TBMM içtüzüğünde yer alan bir maddeye göre oylanıyor, mazbatasını reddedilen milletvekilinin milletvekilliği düşüyordu. Mecliste çoğunluğa sahip CHP'liler akıl almaz gerekçeler öne sürerek muhalif milletvekillerinin sayısını azaltmak istedi (Toker, 1990, s.137).

İstanbul milletvekilleri Abdurrahman Münip Berkan, Burhan Cahit Morkaya ve Zeki Rıza Sporel'in mazbataları iptal edildi, milletvekillikleri sona erdi (Koçak, 2013, s. 198). Senihi Yürüten ve Salamon Adato'nun da mazbataları iptal edilmek istendi, ancak CHP'li meclis çoğunluğu bunda başarılı olamadı.

1946 seçimlerinde hukuksuzluklarla ve antidemokratik uygulamalarla dolu bir süreç yaşansa da gösterilen tepkilerin ve yapılan muhalefetin, seçim hukukunun temel ilkelerinin gerekliliğini ortaya koyduğu söylenebilir. Bütün olumsuzluklarına rağmen 1946 seçimlerinin hak arama, sandığa sahip çıkma gibi birçok demokratik davranış refleksi doğurduğunu ve Türk demokrasisine katkı sağladığını ifade edebiliriz.

Kaynakça

- BCA, 1946 yılında kurulan siyasi partiler ve teşkilatlarını gösteren fihrist, 490-1-0-08473512, 1947.
- 16 Haziran 1946 Demokrat Parti Teşkilat Mümessilleri toplantısı beyannamesi, Ankara, 18 Haziran 1946'da neşredilmiştir.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, Ankara.
- Akandere, O. (2010). "1946 Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 26/76, ss. 1-26
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Olgaç Matbaası, Ankara.
- Demiryürek, H. (2018). Kütahya Sancağında 1919 Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16/3, Manisa.
- Erer, T. (1963). *Türkiye'de Parti Kavgaları – I*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.
- Kılçık, H. (1992). *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, 1. Cilt*, Demokratlar Kulübü Yayınları: 3, Ankara.
- Koçak, C. (1996). "1946 Seçimleri: Demokrasinin İlk Sandık Oyunları", *Görüş* dergisi Sayı: 27, ss. 64-73.
- Koçak, C. (2010). *İkinci Parti- Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuşuluş Yılları (1945-1950)* Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C. (2012). *İktidar ve Demokratlar- Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, C. (2013). *Rejim Krizi- Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Naskali, E. (2021). *Demokrat Parti I. Büyük Kongresi -1947 Tutanakları ve Yorumlar-*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tuncer, E. (2008). *1946 Seçimleri*, TESAV Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, S. (2019). "Osmanlı Modernleşmesi", *Modern Türkiye Tarihi*, Edt: Ahmet Şimşek, PEGEM Yayınları, Ankara.

Extended Abstract

Year 1946. Despite the twenty-three years that had passed since the establishment of the Republic of Turkey, the failure of attempts to introduce a multi-party political life posed a problem for the democratic system. In a quarter-century of parliamentary rule, there had been brief experiments with the Progressive Republican Party (TCF) for six months and the Liberal Republican Party (SCF) for three months, but a multi-party political life had not been realized. On the other hand, these developments had provided significant experience for the political arena and the establishment of the Democratic Party (DP) on January 7, 1946, had drawn important lessons from previous failures.

Just four months after the founding of the DP, by-elections for members of parliament were held. DP did not participate in these elections, which took place on April 21 in the provinces of Istanbul, Kütahya, Niğde, and Seyhan. The reasons for DP's decision not to participate can be attributed to the small number of seats to be won and the impending local and general elections.

Following the by-elections, the Republican People's Party (CHP) Parliamentary Group convened on April 26, 1946, and decided to hold the municipal elections scheduled for September before the end of May. The municipal elections took place as planned on May 26, 1946, with the DP also choosing to boycott these elections.

The municipal elections were highly controversial. Many objections arose, particularly regarding the low voter turnout, suspicions, CHP members' involvement in internal party disputes, and perceived "lack of seriousness" in the counting of votes. However, the election results favored the DP, as all non-voters had cast their ballots in favor of the DP.

The post-World War II world, which was undergoing reshaping, posed a threat to the exhausted ruling party in Turkey. Change was inevitable, and the CHP was playing for extra time. The path to remaining in power did not lie in adapting to the new era but in being a pioneer of change. This required that rules and institutions did not conflict with democratic principles. The ruling party, CHP, passed significant changes through parliament, including the Press Law. However, these changes were not reflected in the election law. The indispensable principles of democratic elections, including the freedom of political parties to engage in propaganda activities, the possibility for any participating party to come to power if it received the necessary or sufficient votes, the application of a proportional representation system for the realization of the principle of fair representation, secret voting, transparency in the ballot casting and counting process, and most importantly, the oversight and monitoring of the election taking place in judicial bodies rather than administrative authorities, were all missing from the amended Election Law. Moreover, voters had to be registered in advance on the voter rolls, and it was quite dangerous for voters to receive party lists from official officials and deposit their votes in a ballot box controlled by CHP officials. Indeed, the early experiments with multi-party political life in the early years of the Republic of Turkey had shown that such acts of rebellion did not go unpunished.

Following the amendments made to the Parliamentary Election Law, the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) decided to hold the 8th Term General Parliamentary Elections earlier than planned, on July 21, 1946.

The prospect of going to the polls in such a short time had caused difficulties, particularly for opposition parties, in areas such as propaganda, candidate selection, preparing statements, and organizing electoral campaigns. However, the challenge was not confined to political parties alone. Unlike the previous seven elections, the 8th term parliamentary election witnessed the participation of multiple parties, and it was a single-stage election. The oversight

and monitoring of the elections were the responsibility of the administration, not the judiciary, meaning that all eyes were on the government. Nevertheless, it appeared to be a formidable task for the administration to manage the elections within such a short timeframe.

The existing Parliamentary Election Law, numbered 4918, had established boards called "Parliamentary Election Boards" in districts. Under Article 15 of the same law, election areas were set up in every district, and lists were prepared to indicate which villages, neighborhoods, and streets were partially or entirely included in these areas. These lists were posted on the walls of the election boards on July 1 and published in newspapers.

Before Turkey's first single-stage, multi-party elections, the agenda was highly controversial. The unusual approach to opposition, represented by the DP (Democratic Party), was what made the agenda contentious. In truth, the DP had valid concerns. A party that had just been established and was virtually unknown to the majority of the Turkish population had to organize itself, introduce itself to the public, and achieve success in the elections within forty days. Yes, it seemed impossible. But the only way forward was to participate in radio broadcasts.

In 1946, Turkey had around 40,000 villages, and three-quarters of the population lived in these villages. During the same years, there were a total of 181,394 radios in Turkey, with only 26,077 of them located in villages and towns. Considering that there would likely be more radios in towns compared to villages, it became clear that even one radio per 2-3 villages was a rarity.

During this period, with no other means of reaching many villages, the DP applied to the Prime Ministry, expressing its desire to use radio broadcasts. However, the application was deemed unsuitable and was rejected. Therefore, Celâl Bayar, the last Prime Minister of Atatürk and the General Chairman of the Democratic Party, would not be allowed to speak on the radio. The obstacles placed before Celâl Bayar and the members of the Democratic Party before the election were not limited to denying them the opportunity to speak on the radio. Despite Article 70 of the 1924 Constitution, which regulated "freedom of movement," travel restrictions were imposed on DP members during their election campaigns. Party members were subjected to police harassment, beatings and arrests all over the country. Their cars were stopped upon entering cities, electricity was cut off at campaign rallies, and speakers' microphones were silenced. In many cities and towns, no buildings were rented to the party. In fact, the Istanbul organization of DP could not find a rented apartment in all of Istanbul and had to set up tents in Taksim Square. Furthermore, both newspapers and the bureaucracy held DP responsible for this situation.

Despite increasing pressure and accusations, DP adopted a moderate stance and began using the slogan "Yeter! Söz Milletindir!" (Enough! The Word Belongs to the People!) when discussing election posters and slogans, which became synonymous with Turkey's political scene. However, the proximity of the elections did not allow this poster and slogan to have the necessary impact. Therefore, DP, which could not utilize the radio and lacked propaganda opportunities, had only one remaining option to succeed in the elections: to focus on urban centers, particularly Istanbul. Perhaps the bureaucracy (civil service) would not offer support, but demands for democracy might emerge from the cities. Sociology could nourish a liberal/democratic structure. However, this required more than just abstract rhetoric and promises.

It appeared to be the wisest move to nominate opinion leaders who were well-known and beloved by society as candidates from the party in the short time remaining until the election. The focal point of the elections was Istanbul. Therefore, the parties meticulously arranged their Istanbul candidate lists; these lists resembled championship teams. Not only political

parties but also independent candidates from Istanbul were raising the bar in terms of quality and competence in the election race. There were about 104 independent candidates in Istanbul. On election day, all names, whether on party candidate lists or among independent candidates, who received votes would be taken into account, totaling 411 candidates.

In order to ensure the security of the elections, the Istanbul Martial Law Command issued a notice ten days before the elections. Maximum efforts were made to reach all Istanbul voters with this notice. The Martial Law authorities had sternly warned citizens about election security through this notice. However, it was not the voters but rather the bureaucrats who would cause problems during the election. The first violation of the law occurred on the morning of the election. Some voters known to be opposed to the CHP (Republican People's Party) were unable to cast their votes because they were not listed in the voter registry. It was unclear when and for what reason these individuals had been removed from the voter registry, and there was no authority to whom these individuals could appeal.

The second violation occurred due to the concept of "open voting, secret counting." Since votes were cast openly in front of everyone, it was quite risky to request opposition party candidate lists from the ballot committee. Those who came to the ballot box unprepared were reluctant to take such a risk and ended up voting for the ruling party. Although Istanbul voters were quite conscious, many of those who intended to vote for opposition parties or candidates brought their own ballot papers with them when they came to the ballot box.

The irregularities encountered during the voting process were not limited to these. Many irregularities had taken place, such as opposition representatives not being allowed near the ballot box, only the ruling party's ballot papers being present at the ballot boxes, those requesting ballots from other parties being told "there are none, we don't have them," and security forces taking individuals known to be opposition supporters to the police station. However, on the evening of the election, as the ballot boxes were closed, all the unlawful acts and irregularities that occurred during the election were forgotten. The ballot boxes were being transported to "secure" areas, but it was unclear what was meant by "security." DP (Democratic Party) representatives could not enter these secure areas, meaning that the ballot boxes - or more accurately, the results - were being protected from DP members. On the evening of the election, the counting and recording of votes were sufficient to make people forget about the irregularities at the ballot boxes. The specter of the 1912 Bludgeon Elections had returned. In Turkey, election results began to be published after the 1950 elections. Therefore, the 1946 election results were not officially published by any government institution, including the State Institute of Statistics. Once the vote counting and recording process was completed, all the votes were burned. Thus, the only data available for the July 21, 1946 elections came from the announcement made by the Minister of Interior, Hilmi Uran. Minister Uran stated that out of 8,551,549 registered voters, 6,373,543 had cast their votes, with the CHP winning 394 seats, DP 65 seats, and Independents 7 seats.

Almost all ballot boxes across the country had been tainted with suspicion in the 1946 elections. Despite the questionable nature of the results, they were announced on the first evening. In many cities, DP supporters claimed victory, while the election boards announced the results in favor of CHP. Since there was no possibility of recounting the votes as they had been burned, and appealing the results had no meaning, even though they were dubious from the beginning.

The Istanbul elections were different in nature. This was because the Democratic Party (DP) was leading in Istanbul with a margin of around 50,000 votes. The awareness of Istanbul voters, coupled with the significant difference in both the number of voters and the vote margin, made it difficult to declare the Istanbul election results against the DP.

In Istanbul, a significant portion of the 527,000 voters, which constituted about 60% of the city's population of 850,000, uniquely cast their votes. They used their ballots in a "mixed" fashion, meaning that they blacked out the names they did not want from one party's list and wrote the names of candidates they wanted to see in parliament from different parties and independents. However, the margin by which the DP was ahead was so substantial that even though it received over 200,000 votes, the CHP (Republican People's Party) remained in the 150,000 range. CHP's highest vote-receiving candidate, Kâzım Karabekir Pasha, was even behind the least-voted DP candidate. However, CHP had won nearly 400 seats nationwide, excluding Istanbul, while DP had only around 50 seats. DP's success in Istanbul had the potential to weaken Turkey in the new era, as many prominent figures who would serve in the CHP government had run as candidates from Istanbul. At least some of these individuals needed to enter the Turkish Grand National Assembly (TBMM).

CHP's party inspector Cevdet Kerim İncedayı, upon receiving the initial results on the evening of July 21, gave instructions to prevent the complete victory of DP in the Istanbul elections. At least five candidates from the CHP list needed to be elected. The five names that İncedayı mentioned were Kâzım Karabekir, Cemil Cahit Toydemir, Recep Peker, Hüseyin Cahit Yalçın, and Hamdullah Suphi Tanrıöver. Governor Lütfi Kırdar of Istanbul was in a difficult situation and had to comply with these instructions. Years later, while on trial at Yassıada, Kırdar would say, "DP had won all 23 seats, but instructions came for 5 people. If these instructions weren't followed, DP would have lost all 23 seats."

The Istanbul election results were announced on July 26, 1946, Friday. This announcement was actually limited to the declaration of the winning candidates. From the evening of the election until the 26th, operations were carried out to secure victory for the candidates that CHP could not afford to lose, resulting in five CHP members winning the election. Moreover, the uncertainty in Istanbul led candidates who had won in other cities and were eligible for Istanbul to opt not to represent Istanbul. Yusuf Kemal Tengirşenk, who had run as a candidate from both Istanbul and Sinop, and Refik Koraltan, who had been elected from Istanbul and Mersin, declared that they would represent Sinop and Mersin, respectively, and withdrew their candidacy for Istanbul. These two positions were filled by CHP members once again. As a result, in the Istanbul elections, the Democratic Party won 13 seats, independent candidates elected from the DP list won 3 seats, and CHP won 7 seats.

An interesting development regarding manipulated and tainted lists occurred on July 26. The election results had been leaked to the press. The votes received by all 411 candidates whose names were on the ballots, despite the irregularities, were disclosed. Therefore, a new scandal emerged. CHP had intended to win at least 5 seats in the Istanbul elections, which led to alterations in the election results. It was announced that 5 CHP members had manipulated the list in an election that DP had won by a large margin. However, it was based on the leaked vote counts, and while these counts were not denied, Nüzhet Gökdoğan and Yusuf Salmona, both DP members, were not in the order of election; instead, it was announced that CHP members Refet Bele and Mekki Hikmet Gelenbeğ had won. Even if Gökdoğan and Salmona couldn't become parliament members, other names should have entered parliament in accordance with the order of votes. However, the administration responsible for the elections would add another shameless act to their actions and wouldn't even adhere to the list of votes, which they announced.

According to the announced results, out of a total of 411 candidates whose names appeared on the ballot papers in Istanbul, 77 received more than 1,000 votes, while 334 received fewer than 1,000 votes. The list of the Workers' Party of Turkey (MKP) received around 6,000 votes, and the independent candidate Rauf Orbay received the most votes with 14,021.

Among other independent candidates, Hüseyin Avni Ulaş received 3,246 votes, Nihal Atsız received 1,438, Ercüment Ekrem Talû received 1,463, and Ali İhsan Sabis received 1,144 votes, but none of them were elected.

The elections of July 21, 1946, which have gone down in history as fraudulent elections, held particular significance in Istanbul. The directive from Governor Lütfi Kırdar to secure the election of at least five parliament members and the groundwork prepared for this purpose in the five days following the election added a distinctive dimension to the 1946 Istanbul elections. Indeed, many of the individuals who were actively pursued for election quickly assumed critical roles shortly after, underscoring the importance that the CHP (Republican People's Party) attached to the Istanbul elections.

Among the elected CHP Istanbul parliament members, Kâzım Karabekir became the Speaker of the Turkish Grand National Assembly (TBMM) after the elections, Recep Peker became the Prime Minister, and Cemil Cahit Toydemir was appointed as the Minister of National Defense. Cevdet Kerim İncedayı, who issued and executed the directive for this operation, also took on the role of Minister of Public Works after the elections.

The debates involving Istanbul parliament members continued in the TBMM even after its convening. The certificates of election issued by the election committees were subject to a vote in accordance with an article in the TBMM regulations, and if a parliament member's certificate was rejected, their membership would be terminated. CHP members in the majority in the parliament attempted to reduce the number of opposition parliament members by putting forth extraordinary justifications. The certificates of election of Istanbul parliament members Abdurrahman Münip Berkan, Burhan Cahit Morkaya, and Zeki Rıza Sporel were invalidated, thus ending their membership. There were attempts to invalidate the certificates of election for Senihi Yürüten and Salamon Adato as well, but the CHP-led parliamentary majority was unsuccessful in this regard.

Although the 1946 elections were marred by irregularities and anti-democratic practices, it can be argued that the reactions and opposition that emerged in response underscored the necessity of the fundamental principles of election law. Despite all its shortcomings, it can be stated that the 1946 elections gave rise to various democratic behaviors such as seeking justice and defending the ballot box, contributing to Turkish democracy.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1652-1692

Geliş Tarihi:27.08.2023 Kabul Tarihi:03.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1350826>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

AKİM KALMIŞ BİR PROJE HUDEYDE-SANA DEMİRYOLU İMTİYAZI

Onur ÇAPAR*

Öz

Osmanlı Devleti'nin son döneminde büyük güçlerin nüfuz mücadeleleri dikkat çekicidir. Fransızlar, Osmanlı ekonomisinde en fazla borç anlaşması yapan ülke olmalarının yanında imparatorluğun çeşitli bölgelerine önemli ölçüde yatırımlar yapmışlardır. Başta Demiryolu, liman, karayolu yapımı gibi bayındırlık işletmeleri ile beraber gaz ile aydınlatma, su, tramvay gibi belediyeçilik hizmetleri verilen borçların neticesinde imtiyaz olarak Fransız şirketlerine verilmiştir. Bununla beraber 1890'dan itibaren Alman sermayesinin Osmanlı devletinde güç kazanması bu rekabeti artırmış diğer ülkelerin kendi nüfuz alanlarını oluşturmalarını ve Birinci Dünya Savaşı arifesinde de imparatorluğun topraklarının hızlı bir şekilde elden çıkmasını sağlamıştır. Konumuz olan Hudeyde-San'a demiryolu projesi, Osmanlı Devleti'nin asayiş problemlerinin en fazla olduğu Yemen sancağında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1911 yılında Fransızların öncü olduğu bir borç antlaşması sonucunda demiryolu imtiyazı Fransızlara verilmiştir. Proje ile Cibâne limanı ile Hudeyde-San'a arasında bir demiryolu inşa edilmesi daha sonra hattın Hicaz vilayetine bağlanmasını amaçlamaktadır. Projenin gerçekleşmesi durumunda Yemen vilayetinin diğer bölgelerle etkileşiminin artacağı ve ticaretin gelişeceği öngörülmektedir. Osmanlı Devleti açısından ise demiryolunun tamamlanması halinde asayiş problemlerinin halledilmesi ve siyasi otoritenin sağlanacağı düşünülmektedir. Proje başladığı dönemde Osmanlı Devleti bölgedeki isyanlarla meşguldür. Dolayısıyla demiryolunun inşaatında birçok asayiş problemi yaşanmıştır. Aynı yıl başlayan Trablusgarp savaşı neticesinde ise demiryolu şantiyesi İtalyanlar tarafından bombalanmış proje durdurulmak zorunda kalınmıştır. Şüphesiz bu gelişme hem İtalya-Fransa arasında hem de Osmanlı-Fransız hükümetleri arasında birtakım diplomatik krizler yaratmıştır. Bu makalenin amacı dönemin Fransız basını baz alınarak bu demiryolu projesini incelemek aynı zamanda dönemin diplomatik ve siyasi çatışmalarını gözlemlemeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Fransa, İtalya, Yemen, Hudeyde-San'a Demiryolu

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, onurcapar2@gmail.com <https://orcid.org/0000-002-5976-8845>

An Abandoned Transport Project In Yemen: Hodeidah-San'a Railway

Abstract

In the last period of the Ottoman Empire, the struggle for influence of the great powers was remarkable. In addition to being the largest lender to the Ottoman economy, the French made significant investments in various parts of the empire. Public works such as railway, harbour, highway construction and municipal services such as gas, lighting, water, and tramway were given to French companies as concessions as a result of the loans given. In addition to this, German capital gaining power in the Ottoman Empire from 1890 onwards increased this rivalry, enabling other countries to establish their own spheres of influence and, on the eve of the First World War, the rapid loss of the empire's territories. The Hodeidah-San'a railway project, which is our subject, was tried to be realised in Yemen, where the Ottoman Empire had the most public order problems. In 1911, as a result of a debt agreement led by the French, the concession was given to the French. The project aims to build a railway between Cibâne port and Hodeidah -San'a, and then connect the line to the Hejaz province. In the case of the realization of the project, it is foreseen that the interaction of the Yemen province with the interior regions will increase and trade will develop. In terms of the Ottoman Empire, it is thought that if the railway is completed, the security problems will be solved and the political authority will be strengthened. When the project started, the Ottoman state was busy with the rebellions in the region. Therefore, there were many security problems in the construction of the railway. As a result of the Tripolitan War that started in this year, the railway construction site was bombed by the Italians and the project had to be stopped. Undoubtedly, this development created a number of diplomatic crises both between Italy and France and between the Ottoman and French governments. The aim of this article is to analyse this railway project based on the French press of the period and to observe the diplomatic and political conflicts of the period.

Keywords: Ottoman Empire, France, Italy, Hodeidah-San'a Railway

Giriş

19. yüzyılda Osmanlı Devleti geleneksel ekonomik yapısını terk ederek Avrupalı ülkelerle iktisadi bütünleşme sürecine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini yaşamış olduğu bu yüzyılda devlet iktisadi gelişmeyi kendi otoritesini sağlamak için elzem görmektedir. Devlet merkezi otoritesini sağlamak, etkin vergi ve askerlik sistemini kurmak amacıyla lojistik gelişimin öneminin farkındadır. Fakat siyasi bunalımlar ayrıca maddi yetersizliklerden dolayı bu projeleri kendisi gerçekleştiremeyeceğini anlamış Avrupalı sermayedarlara ihale etmiştir. Özellikle Baltalimanı Ticaret Antlaşması ve bunu takip eden anlaşmalar Avrupalı güçlerin imparatorluğun farklı yerlerinde birçok yatırım yapmalarını sağlamıştır (Pamuk, 2008, s. 5). Önce borç anlaşmaları ile başlayan yabancı sermaye girdileri ilerleyen aşamada

direk yatırımlara evirilmişlerdir. Avrupalı sermayedarlar büyük bir pazar olarak gördükleri Osmanlı coğrafyasında demiryolu, liman yapımı, belediye hizmetleri, bankacılık-sigortacılık, maden gibi birçok alanda doğrudan yatırım yapmışlardır (Isawi,1982, s. 25).

Bu doğrudan yatırımların ülkelerin nüfuz bölgelerine göre şekillendiklerini söylemek mümkündür. Örneğin, İngilizler Batı Anadolu'ya yatırımlar yapmış, ilerleyen aşamada kendi nüfuz bölgesi olarak gördükleri Irak, Filistin, Mısır gibi bölgelerde siyasi nüfuzları ile birlikte iktisadi teşebbüslerini de geliştirmişlerdir. Fransızlar ise Suriye ve Lübnan bölgesini kendi doğal yayılma alanları olarak görmüşler bu bölgede birçok demiryolu, liman, karayolu yapımı, belediye hizmetleri gibi işbirlikleri gerçekleştirmişlerdir (Kazgan, 2006, s. 20). 1890 yılından itibaren Alman sermayesinin Osmanlı imparatorluğu içinde etkin olması ile birlikte ülkeler arasındaki yatırım yarışı hızlanmıştır. Almanların Bağdat demiryolu ile Anadolu'yu ve Mezopotamya'yı Berlin'e bağlama düşünceleri aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Hicaz demiryolu gibi projeleri Avrupalı güçlerin bu bölgedeki rekabetlerini artırmıştır (Akyıldız, 2019, s. 148-150).

Birinci Dünya Savaşı arifesinde büyük güçlerin rekabet alanlarından bir tanesi de Kızıldeniz ve çevresidir. Özellikle Yemen coğrafyası Osmanlı Devleti'nin siyasi otoritesini kurmakta zorlandığı bir bölgedir. Devlet, bu bölgede bir demiryolunun yapımının bölgeyi hem iktisadi açıdan zenginleştireceğinin hem de siyasi otorite boşluğunu dolduracağına düşüncesindedir. Fakat bölgedeki diğer güçler hem Osmanlı ile hem de kendi aralarında rekabet halindedirler bu yüzden demiryolu yapımı bir siyasi sorun haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Yemen Hakimiyeti ve Avrupalı Güçlerin Bölgedeki Faaliyetleri

Yemen, Arap yarımadasının güney-batı bölümünde Batıda Kızıldeniz, Güneyde Aden Körfezi, Doğuda Hadramut ve kuzeyde Asir bölgeleri ile çevrelenmiş stratejik olarak önemli bir bölgede bulunmaktadır (Sırma, 2008, s. s.27). Osmanlı

Devlet'inden önce Yemen; 1250-1517 arasında Mısır, Suriye ve Hicaz bölgelerini kontrol eden Memlûklular tarafından idare edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Yemen'e ilgisi Portekizlilerin bölgedeki faaliyetleri nedeniyle olmuştur. Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin yardım talebi üzerine Selman Reis'in donanması Hüseyin Bey'in önderliğinde bölgeye gitmiş Zebîd ele geçirilmiş ve yönetim Kansu Gavri'nin beylerinden Baybars'a bırakılmıştır. Daha sonra donanma tarafından Aden kuşatılmış fakat alınamamıştır. Donanma buradan Cidde'ye hareket ederek Portekizlilere karşı bu şehri savunmuştur (Hathaway, 2003, s. 25).

1517'de Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır'ın alınmasından sonra Yemen, Osmanlı idaresi altına girmiştir. Yemen'de son Memluk Beyi Emir İskender bölgede "Muhadram" sıfatıyla Osmanlı yöneticisi olarak atanmış ve üç yıl görev yapmıştır. Fakat bu dönemde bölgedeki leventlerin ve eski Memluk beylerinin çekişmeleri Yemen de tam bir Osmanlı hakimiyetinin kurulmasını engellemiştir. Bu aşamada Mısır Beylerbeyi Ahmet Paşa, Cidde Beyi Hüseyin Bey ile Selman Reis'i Yemen'e göndermiştir. Bu dönemde bölgedeki ticaretin öneminin farkına varan Osmanlılar, Yemen'in tamamen fethedilmesinin gerektiğini anlamışlardır. Özellikle Portekizlilere karşı Hindistan ticaretinin ele geçirilmesi için Yemen tamamen kontrol altına almak gerekiyordu. Bu aşamada Selman Reis; Zebîd, Aden üzerinde tekrar hakimiyet kurdu. Daha sonra Hadım Süleyman Paşa'nın Birinci Mısır Beylerbeyliği sırasında bölgede Osmanlı otoritesi artmıştır (Bostan, 2013, s. 407).

Hadım Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması 1538 tarihinde Portekizlilere karşı Gucerât Sultanı Bahadır Han'a yardım etmiş seferden dönüşte Hudeyde ve Yemen'i kontrol ederek Kızıldeniz limanlarını kontrol altına almışlardır. Böylece Osmanlı Devleti bölgenin en önemli siyasi figürü haline gelmiştir. (Kurtuluş, 1998, s. 300) Ancak Devletin, Yemen'de kurduğu hâkimiyet IV. Murad zamanında sarsılmıştır. Yemen'de El Kasım ve oğlu Muhammed döneminde başlayan isyanlar Osmanlı'nın bölgeden çekilmesine sebep olmuştur. Böylece 1630'lu yıllarda Yemen'de tesis edilen otorite ortadan kalkmıştır. Bölgede kontrol Zeydi İmamlara ve yerli kabilelere geçmiştir. 1848 yılında tekrar Osmanlı idaresine giren

Yemen, Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır (Akalin, 2014, s. 360). *

Osmanlı Devleti'nin dışında Fransız ve İngilizlerin de bölgede önemli ölçüde çıkarları mevcuttur. Napoléon Bonaparte'ın Mısır'a çıkması, İngiltere'yi bölgedeki politikalarında daha dikkatli olmaya sevk etmiştir. Bilindiği gibi Fransızların en önemli amacı İngilizlerin Hindistan'daki ticari üstünlüğüne son vermektir (Kızıltoprak, 2010, s. 3-4). İngiltere ise Fransızlara karşı tedbir amacıyla 1799'da Babül Mendeb Boğazı'nda yer alan Perim Adası'nı işgal etmiştir (Sırma, 2008, s. 57). Ancak bölgedeki asıl stratejik nokta Aden'di. İngilizler, Aden'i işgal etmeye karar verdiler. 19 Ocak 1839'da East India Company'e bağlı İngiliz kuvvetlerinin Aden'i ele geçirmeleri sonucunda bölgenin hâkimi Sultan Muhsin, Aden'i terk etmek zorunda kalmıştır (Dresch, 2000, s. 19). Aden daha sonra idari olarak Bombay'a bağlanmıştır. Aden, Ümit Burnu'nun keşfedilmesiyle canlılığını kaybetmiş daha sonra Kızıldeniz-Hindistan yolunun açılması ile tekrar önemini kazanmıştır. Süveyş kanalının açılması ile birlikte ise kömür ikmal deposu olarak önemi daha da artmıştır (Akyıldız & Kurşun, 2015, s. 36).

İngiltere'nin Yemen üzerinde nüfuzunu arttırması Fransızları rahatsız etmiştir. İki ülkenin rekabeti Süveyş'in açılması ile daha da artmıştır. Bölgede söz sahibi olan İngiltere, 1839'da Aden'i ve Perim Adası'nı ikinci defa 1857'de ele geçirmişti (Akalin, 2015, s. 5). Buna karşılık Fransa, Babül Mendeb Boğazı'na hâkim Şeyh Said adlı stratejik bölgeyi 1840'ta kömür deposu yapmak gerekçesiyle bir müddet işgal etmiştir (Akalin, 2015, s. 6). Bununla birlikte Ahmed Muhtar Paşa'nın Yemen valiliği sırasında da Fransızların Yemen sahillerine yerleşme isteği ısrarla devam etti. İngilizlerin Kızıldeniz'deki üstünlüğünü dengelemek için Fransızlar bölgede farklı liman ve demiryolu projeleri geliştirerek bölgede etkin olmaya çalışmışlardır

---

* 1598'de İmam Kasım Mansur yeni bir Zeydi hanedanı kurdu. Yemen'in Osmanlı valileri uzunca bir müddet Mısır'ın yardımı ile Kasimileri durdurmaya çalıştılar. 1630'ların başında Kasım'ın oğlu ve halefi Müeyyed Bilal Muhammed Osmanlıları önemli kıyı kentlerinden çıkardı. Daha sonra Muha limanını'da Osmanlıların elinden alarak Yemen'de Osmanlı otoritesine son verdi (Hathaway, 2016, s. 96).

Özellikle Kızıldeniz'in içindeki limanları geliştirerek bu limanları iç bölgelere demiryolları ile bağlamayı istemişlerdir. Fransızlar ulaşımı ve lojistiği geliştirerek başta kahve[†] olmak üzere bölgedeki önemli tarımsal metallerin ticaretini tekellerine alma gayretinde idiler. İtalyanlar ise sömürge yarışında geç kaldıklarını düşünerek bu dönemde Habeş vilayeti başta olmak üzere Kızıldeniz de egemenliklerini geliştirmeye çalışıyorlardı (Sırma, 2008, s. 51).

Zeydi İsyanları ve İtalyanların Yemen'deki Faaliyetleri

Osmanlı idaresinde girdikten sonra Yemen'de otoriteyi sağlamak kolay olmamıştır. Osmanlı Devleti uzun zamandan beri Yemen sancağında asayiş problemleri yaşamaktaydı. Bu dönemde çıkan isyanlar devleti zor duruma düşürmüş devlet asayiş problemlerini gidermek amacıyla olağanüstü yetkilerde valileri bölgeye sevk etmiştir. Bunun yanında ulaşım ve lojistik alanındaki problemler devletin bölgede etkin bir nüfuz kurmasını engellemiştir. Bölgede isyanların çıkmasındaki en büyük neden Zeydiler ile Osmanlı Devleti arasındaki mezhepsel farklılıklardır. Hicaz yarım adasının güneyinde bulunan Asır bölgesi isyanların çıktığı en karışık bölgedir. Bu bölge Osmanlı Devleti'ne bağlı görünse de görece bağımsız bir statüye sahiptir (Üzüm, 2013, s. 327).

19. Yüzyılda İmam Yahya ve Seyyid El İdrisi birlikte hareket ederek Osmanlı devletiyle uzun bir dönem mücadele etmişlerdir. İmam Yahya'nın hâkim olduğu iç bölgelerde 1904-1905 senelerinde şiddetli mücadeleler olmuş, Sultan II. Abdülhamid bu bölgeleri İmam Yahya'nın otoritesine bırakmaya çalışmıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyet ile birlikte ise İttihat ve Terakki milli menfaatleri dikkate alarak bölgede isyancılarla mücadeleye devam etmiştir. 1909 yılında İttihatçılar tarafından bir komisyon kurularak bölgedeki asayiş problemleri çözülmesi için çalışmalar yapıldı. Fakat bu dönemde çıkan isyanlar neticesinde birçok subay şehit edildi. Talat

---

[†] Osmanlı Devleti ve Avrupalı güçlerin Yemendeki kahve ticareti ve diğer ürünlerin rekabeti için bkz: (Um, 2015, s. 122-126).

Paşa bu aşamada katı tedbirler alması ve olayları eşkıya hareketi olarak görmesi üzerine ıslahat programı yarıda bırakılmıştır (Kurşun, 1992, s. 5).[‡]

İttihat ve Terakki yönetiminde devlet bölgede otoritesini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu dönemde Sadrazam Kâmil Paşa İmam Yahya'ya mektup göndererek Yemen'deki idarenin yetersiz valiler yüzünden bu hale geldiğini ıslahat yapılacağını, San'a ve çevresinin Zeydilerin nüfusu fazla olduğu için İmam Yahya'nın kontrolüne verileceğini söylemiştir. Fakat kendisinden sonra gelen sadrazamlar Yemen sorununa fazla eğilmemiştir. Daha sonra Hüseyin Hilmi Paşa tarafından bir komisyon kurularak sorunların çözümü için uğraşmıştır. Daha sonra İmam Yahya tarafından gönderilen bir heyet İstanbul'a gelerek görüşmeler yapmak istemiş bu sırada 31 Mart Vakası gerçekleşmiş olduğundan Talat Paşa tarafından kendilerine hediyeler verilerek gönderilmişlerdir (Sert, 2009, s. 31).

Bölgedeki bir diğer önemli aktör aslen Faslı olan Muhammed Seyyid el İdrisi'dir. Mekke'ye hacca geldikten sonra bu bölgeye yerleşmiş ve burada büyük bir ün kazanmıştır. 1910 yılında asayişin bozulmasıyla birlikte İmam Yahya ve Şeyh el İdrisi birlikte isyan etmişlerdir. İmam Yahya Türklere karşı cihat ilan etmiş ve Hudeyde-San'a yolunu kesmiştir. İsyancılar başladığında Ahmet İzzet Paşa 40 tabur piyade askeri ile birlikte Yemen'e hareket etmiştir. Ayrıca Hamidiye kruvazörü de bölgeye gitmiştir. Yemen Valisi Mehmet Ali Paşa isyancılar tarafından ele ablukaya alınmış Ahmet İzzet Paşa'nın çabaları sayesinde kurtarılmıştır. Ahmet İzzet Paşa İmam Yahya ile anlaşmaya çalışırken Mehmet Ali Paşa İdrisi isyanını bastırmaya çalışmıştır. İdrisi Cizan'a giden birliklere pusu kurarak 1000 askeri öldürmüştür. Bu yüzden Osmanlı Devleti ilk olarak İmam Yahya ile anlaşma yoluna gitmiş ve kendisini ikna ederek Da'an anlaşmasını imzalamış ve kendisinin Zeydiler üzerindeki

---

[‡] Meşrutiyet'in ilanı Mısır, Suriye ve Lübnan'da Araplar arasında olumlu karşılanmış fakat Basra, Hicaz, Yemen gibi yerlerde ise çok etkili olmamıştır. Bu dönemde çıkan isyanlara karşı İttihat ve Terakki Cemiyeti Arap vilayetlerinde seçimlerin yapılması ve mecliste temsil edilmeleri için çaba göstermiştir. Fakat bu durum çıkan isyanlara çare olmamıştır. (Kayalı, 1998, s. 77- 80).

otoritesini kabul etmiştir. Anlaşma ile Osmanlı Devleti İmam Yahya ile birlikte Seyyid el İdrisi 'ye karşı birlikte hareket edecektir (Atabay, 2016, s. 40).§□

Seyyid el İdrisi ise 1909 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiş ve İmam Yahya'nın yardımı ile yenilgiye uğratılmıştır. İdris İtalyanların yardımı sayesinde İmam Yahya'nın elinden kurtulmuştur. İdrisi, İtalyanlarla hareket ettiği için Asir bölgesi kendisinin elinde kalmış buradan yürütülen isyanlar Osmanlı Devleti'ni uzunca bir dönem uğraştırmıştır. Trablusgarp savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni yıpratmak için İtalyan devleti Seyyid el İdrisi 'ye silah ve cephanelik yardımı yapmıştır. İdrisi Türklere karşı yeniden saldırıya geçerek İtalyanların yanında savaşa katılmıştır (Chevalier, 2008, s. 76).

II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile birlikte Sultan II. Abdülhamit azledilmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi ele almıştır. Siyasi kaos devam ederken İtalya kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağını işgal etmiştir. Bu haksız girişimin sonucunda Osmanlı Devleti Yemen'deki isyanlarla mücadele ettiği için bölgeye askerlerini sevk edememiş, İtalyanlar asker çıkardıkları bölgelerde yerel direnişlere uzun süre mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Armaoğlu, 1992, s. 629-630). İtalyanlar Trablusgarp savaşı sırasında Trablus ve Bingazi'de ilerleyemeyince savaşı başka bölgelere yayarak Osmanlı Devleti'ni birçok cephede meşgul etme siyasetini benimsediler. Bu dönemde birçok Osmanlı şehri topa tutuldu. Rodos ve Oniki ada işgal edildi. Aynı zamanda Çanakkale Boğazına saldırı düzenlendi. Savaş esnasında Hudeyde'nin bombalanmasının sebebi Eritre'yi koruma düşüncesiydi. Ayrıca Osmanlı Devleti Hudeyde'ye kamp kurmuş ve İtalya'da Eritre'nin Musavva ve Mogadişu limanlarını üs yapmıştır. Muhammed el İdrisi Trablusgarp savaşı başladığında yine

---

§ Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bölgede uğraştığı en büyük problemlerden birisi de silah kaçakçılığıdır. Silah kaçakçılığının yapıldığı yerler Elvech, Elvesin, Elberk, Sakik, Cizan, Mehdi, Aden, Musavva ve Cibuti'ydi. Özellikle Cibuti Kızıldeniz'de silah kaçakçılığı yapılan en önemli üs olarak biliniyordu. İtalya işgali altında bulunan Musavva ve Eritre kaçakçılığın merkezlerinden sayılıyordu. Musavva 1895 yılında İtalyanlar tarafından işgal edilmiş Kızıldeniz ve Arap yarımadası açısından İtalyanların önemli bir üssü olarak bilinmektedir. (Çakar, 2022, s. 73).

isyan etmiştir. Kendisi ile olan görüşmeleri bizzat İtalyan Başvekili Giolitti yürütmüştür. İtalya İdrisilere antlaşma yapıp 10 bin tüfek ve 3 batarya top gönderdi. 21 Aralık 1911'de Kızıldeniz'de İtalyan kuvvetlerine katılan Piomente kruvazörü ile gelen Albay Rombo Seyyid İdrisi ile ilişkilerini geliştirerek ona silah, para ve topçu kuvveti göndermiştir. Ve Seyyid el İdrisi yeniden Türklere saldırmıştır (Besbelli, & Ülman, 1980, s. 85).

İtalya savaş sırasında biryandan asilere desteklerken Kızıldeniz'de birçok şehri ablukaya almış ve bombalamıştır. İlk olarak 1 Aralık 1911'de Moha kasabasını bombardıman etmiştir. Daha sonra 2 aralıkta Şeyh Said bölgesi bombardıman edilmiş ve burada telgraf hatlarına zarar verilmiştir. Bundan sonra Moha'nın kuzeyinde Havza bombalanmış ve Cuma vakti camide namaz kılan 9 kişi vefat etmiştir. İtalyan donanmasının büyük saldırılarından birisi 7 Ocak 1912'de Kunfide üzerine düzenlenmiş ve dört gün boyunca devam etmiştir. Bu saldırı zor durumda kalan Muhammed el İdrisi'nin isteği üzerine yapılmıştır. Hudeyde'nin bombalanması da 7 Şubat 1912 tarihinde gerçekleşmiş ve İttihat-Terakki hükümetinin vermiş olduğu ilk demiryolu imtiyazı bombardımanda hasar görmüştür (BOA. HR.SYS, 1564-1; Duy-sak, 2005, s. 142).

Fransız Basınında Hudeyde-San'a Demiryolu Projesi

Osmanlı Devleti Yemen'in bütün kentlerinin özellikle San'a şehrinin geliştirilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Osmanlılar; askeri, idari ve kentsel düzenin kurmanın yanı sıra mimari yapıların geliştirilmesine büyük özen göstermişlerdir. Hisarlar, kaleler, mescitler, askeri kışlalar inşa etmelerinin yanında yollar açma, hamamlar kurma ve Türk tarzı evleri bölgede yapılmasına önayak olmuşlardır (Mustafa L. Bilge, 2009, s. 90) (Barlak, 2017, s. 340-344). Özellikle Osmanlı egemenliğinin ikinci döneminde San'a'ya vali olarak atanan Ahmet Muhtar Paşa bir dizi proje hayata geçirmek üzere çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla Yemen'e birçok makine ve teçhizat getirilmiştir. Yol yapımı ile birlikte hükümet daireleri, kale ve hisar gibi

yapıların yapılması için projeler yapılmıştır. Bu dönemde Yemen siyasi haritası düzenlenerek her bir kazanın başına kaymakam atanacak şekilde idari sistem oluşturulmuştur. Yine Müşir Ahmet Paşa döneminde Rüştiyeler ve İdadiler inşa edilmiştir. Ayrıca Vali Muhammed İzzet Paşa döneminde 1881-84 tarihleri arasında Osmanlı yönetiminin en önemli binalarından Mecme-i Ordi adında askeri tesis kurulmuştur. Bunu takip eden süreçte Taiz ve diğer şehirlerde ordu binaları kurulmuş, Vali Ahmet Fevzi Paşa döneminde San'a ve Taiz'de belediye binaları yapılmış yollar düzenlenmiştir. Dolayısıyla bayındırlık alanında Osmanlı Devleti bölgeyi ihmal etmemeye çalışmış ve gelişmesine önem vermiştir (Alma'Mary, 2016, s. 188-190) (Barlak, 2013, s. 65-66; 72-73).

Bölgede demiryolu yapılması ile ilgili istekler Yemen mutasarrıflığı tarafından sıkça dile getirilmekteydi. 3 Ağustos 1899 tarihinde Yemen Valisi Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Yıldız'a gönderilen şifrede bölgede bir demiryolu inşasının hem askerî açıdan elzem olduğu dört milyon kişilik nüfusu ile bölgenin hem ziraat hem de ticari açıdan büyük bir potansiyel taşıdığı belirtilmiş ise de bu talep için bir cevap alınmadığı belirtilmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa aynı şifrede bölgede kurulacak şimendifer hattının devlet eliyle yapılmasının uygun olacağını eğer maliye bütçesi buna yeterli olmaz ise yerli ahalinin iş birliği ile bölgede siyasi emeli olmayan bir devlet kumpanyasına ihale edilmesinin mümkün olacağını belirtmiştir. Bu vesile ile fen memurlarının hükümetin istediği kişilerden seçilmesi kurulacak kumpanyaya mecbur tutulursa olabileceği düşünülen sakıncalı durumlara yol açılmayacağı söylenmiştir (BOA. Y.PRK.UM, 47-53).

29 Mart 1903 tarihinde Yemen vilayetinden Abidin Bey tarafından gönderilen tahriratta bölgedeki şimendifer hattının nasıl ihale edilmesi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Söz konusu belgede hattın yapımı için kilometre başına bir ücret ile ihale yapılması örneğin 45.000 lira garantisi varsa 35.000 lira kâr edilmişse geriye kalan 10.000 liranın gümrük gelirlerinden karşılanabileceği bildirilmiştir. Bu durumda hükümetin az zaman zarfında kendi malı olarak hattı inşa edebileceği belirtilmiştir. Bu durumda hükümetin inşaatı ya kendisi yapması ya da Fransız, Alman

veya Belçikalı bir şirketle anlaşabileceği ifade edilmiştir. İhale Fransızlara verilirse Fransız hükümeti Başbakanı Mösyö Rouvier'in mutemedi Paris'te bir bankacı olan Mösyö Granjan demiryolu için bir teşebbüste bulunduğu eğer bu istenmezse Alman sermayeli bir şirkete ihale edilmesi durumunda Almanya imparatorunun tevcihini kazanmış meşhur mühendis Fon Kab'ın kendisinin arkadaşı olduğu ve Alman sermayesiyle bir şirket kurabileceğini belirtmiştir. Belçika sermayesi ile bir şirkete ihale edilmesi tercih edilirse bunun da pek kolay olacağını bildirilmiştir (BOA.Y.PRK.UM, 62-69, Lef,1).

25 Ekim 1905 tarihinde Hariciye Nezaretine Paris Baş Şehbenderi Alaattin Bey tarafından gönderilen tahriratta bölgede yapılacak demiryolu için kurulacak Osmanlı şirketinin kuruculuğunu üstlenebileceği aynı zamanda 99 yıllık bir imtiyaz ile kilometre başına tahminen 850 liralık bir garanti verilmesiyle demiryolu yapımını gerçekleştirebileceğini belirterek kendisine gerekli kolaylıkların yapılmasını istemiştir (BOA.Y.PRK.HR, 34-99, Lef,1). Yine hattın 150.000 liraya mal olacağını hesaplandığı belirtilmiştir. Hattın yapılması ile yolcuların 7-8, eşyaların 15, askerlerin 25 günde kat ettikleri bir mesafenin 12 saatte tamamlanabileceği bildirilmiş böylece askerlerin nakliye masraflarının azalacağı belirtilmiştir. Bunun yanında Cibâne'ye bir liman ve iskele yapılmasının hem yolcu indirme ve bindirme de emniyet sağlayacağı hem de kaçakçılığı önlemeye yardımcı olacağı bildirilmiştir (BOA. Y.PRK.HR, 34-99, Lef,3).

Yine 29 Ekim 1905 tarihinde Müşir Şakir Paşa tarafından Yıldız'a gönderilen tahriratta ise Şakir Paşa kendisinin Hudeyde-San'a demiryolunun yapılmasının bölgedeki asayiş problemlerini gidereceğini ayrıca Cibâne limanına yapılacak bir iskelenin Aden ve Cibuti ticaretinin yarısını bu limana çekeceğini belirtmiştir. Bu durumda İngilizlerin türlü entrikalar ile bu hattın yapımını engelleyeceklerini bu yüzden bu teşebbüsün gizli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir (BOA.Y.PRK.HR, 34-99, Lef,1). Görüldüğü gibi Osmanlı devlet adamları bölgede demiryolunun önemini kavramışlar ve bu doğrultuda dikkatli adımlar atılması için çaba sarf etmişlerdir. Sonuç itibarı ile devlet bölgede bir demiryolu hattının stratejik

öneminin farkındadır. Bu nedenle devlet demiryolu için keşif faaliyetleri yapılmasına izin vermiştir.

Bölgede yapılan ilk keşif çalışmaları imtiyazın verilmesinden oldukça erken bir dönemde başlamıştır. 24 Aralık 1905 tarihinde Yıldız Baş kitabet dairesinden yazılan bir tahriratta daha imtiyaz talebinde bulunmamasına rağmen bütün masrafları kendisine ait olmak üzere bölgede tahkikatta bulunmak isteyen Fransız mühendis Mösyö Zaboro'ya izin verilmesi için Nâfia Nezaretinden Yemen Vilayetine bir izinname yazılması talep edilmiştir (BOA. İ.HUS, 136-49).

Bu durumla beraber 15 Ocak 1906 tarihinde yayımlanan bir irade-i seniyye'ye göre bölgede Fransız mühendis ile refakat etmesi için Hudeyde liman inşası için memur edilen Mustafa Veysi Efendi görevlendirilmiştir. Kendisinin hendese-i mülkiyeden birincilikle yetişmiş ayrıca Anadolu şimendifer kumpanyasında çalışmış olduğundan bahisle Fransız mühendisle beraber güzergâhın seçilmesi ve tayin edilmesi ayrıca diğer keşifler için mühendisle birlikte çalışması uygun görülmüştür (BOA.Y.PRK.ASK, 235-67). 3 Mart 1906 Mustafa Fevzi Efendi ile birlikte Fransız mühendisin San'a'ya geldikleri ve çalışmalara başladıkları Yemen Vali Vekili tarafından Bab-ı Âli'ye bildirilmiştir (BOA.Y.A.HUS, 500-64, Lef, 5).

Bölgede keşif için çalışma izni verilirken İtalyanların demiryolu yapımı ile ilgili malumat aldıkları belgelere yansımıştır. Dahiliye Vekaletinden Sadarete gönderilen 10 Mart 1906 tarihli belgeye göre İtalyan konsolosluğu tarafından vali muavinine gönderilen Arapça mektupta demiryolu yapımının İtalyan bir şirkete ihale edilip edilemeyeceği sorulmuştur. Bunun üzerine konsolosa verilen cevapta demiryolunun Osmanlı Devleti tarafından kendi imkanları ile yapılmasının düşünüldüğü fakat ne zaman ve hangi koşullarda yapılacağı bilinmediği bildirilmiştir (BOA.DH.MKT, 1058-7). Dolayısıyla bölgede demiryolu ile etkinlik kurma fikri İtalyanlar tarafından Trablusgarp savaşıdan öncesinde planlandığı söylenebilir.

Yapılan çalışmalardan sonra 6 Mayıs 1909 tarihinde Meclisi Vükela'da Yemen'de inşa edilecek demiryolu ile ilgili verilen kararın zapt altına alınarak Ticaret

ve Nafia Nezaretine bildirilmesine karar verilmiştir. Buna göre demiryolunun güzergahı Hudeyde-San'a arasında inşa edilmesi Cibâne mevkiinde bir istasyon ile birleştirilmesi kararı alınmış bu uzatılma ve inşa durumunun Meclis-i Vükela tarafından uygun bulunduğu durumun Mebusan riyasetine bildirildiği beyan edilmiştir (BOA. MV, 127-14). Bu durum itibarıyla ihale İtalyan ilgisine karşın Fransızlara verilmesine karar verilmiştir.

Hudeyde-San'a Demiryolu Projesi ilk etapta bir borç anlaşması üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Fransız basını incelendiğinde İstanbul'dan Frankfurt Gazetesi'ne gönderilen bir habere göre, Babiâli ile bir Fransız finans grubu (La Banque Française pour le commerce et l'industrie) arasında bir anlaşma imzalandığı ifade edilmiştir. Anlaşma, Hudeyde-San'a demiryolunun Cibâne ve Amran'daki şubeleriyle birlikte inşasıyla ilgili olduğu söz konusu haberde ifade edilmiştir (Le Journal des débats, 13 Mayıs 1909, Numara:121, s. 2-3).

19 Mayıs 1909 tarihinde Meclis-i Vükela'ya Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından sunulan mazbataya göre demiryolu keşif çalışmaları sürerken Amran şubesinin yapımından Osmanlı Devleti'nin vazgeçtiği ve bu durumun yapım şirketine bildirildiği belirtilmiştir. Bununla beraber hattın inşası için Menasa güzergahından geçirilmesi düşünülen demiryolunun zorlu arazi şartları nedeniyle vazgeçildiği Hudeyde-San'a demiryolunun sadece Cibâne limanına bağlanmasına karar verilmiştir (BOA. MV, 127-14).

Şirket ile hükümet arasında yapılan imtiyaz mukavelesi 24 Ağustos 1909 tarihinde Maliye bakanı Cavid Bey ve Hudeyde-San'a demiryolu ve uzantıları komisyonu adına David Elie Léon Bey tarafından imzalanmıştır. Şirket ile hükümet arasında imzalanan anlaşma metni şu şekildeydi.

Birinci Madde: Osmanlı Hükümeti bir milyon on (1.000.010) Osmanlı lirası veyahut yirmi iki milyon yedi yüz yirmi yedi bin beş yüz (22.727.500) frank kıymetinde bir istikraz akit eder.

İkinci Madde: Bu kredi "Hudeyde-San'a ve Uzantıları %4 Osmanlı Borçlanması" başlığını taşıyacaktır. Bir milyon on Türk Lirası (1.000.010 Lots) nominal

sermayeyi temsil eden her biri yirmi iki (22) Türk Lirası 45.455 veya beş yüz Frank (500) nominal değerde 1450 tahvile bölünecektir. Tahvilatın toplamı 1.000.010 lira veya 22.727.500 frank olacaktır. Tahvilatın metni Türkçe ve Fransızca olacak ve hamiline ait olacaktır. Altı aydan altı aya her senenin miladi nisanı ve teşrin-i evveli başlangıcında altın akçe kırk dört (44) kuruşluk ve on (10) franklık hamilin reyine göre İstanbul veya Paris'te tediye olunmak üzere senede %4 faizi olacaktır. Tahvilin birinci kuponu Nisan 1911 tarihinden itibaren satışa çıkarılacak ve faizi işleyecektir (BOA. İ.MMS, 139-3, Lef, 6).

Üçüncü Madde: Hükümet, Hudeyde'den Cibâne'ye uzanan hattın Cibâne limanının deniz tesislerinin inşası için tahsis edilmek üzere mevcut kredinin 42.850 tahvilini yani 791.858 lira veya 17.997.000 frank tutarını şirkete tahsis edecektir. Hükümet bu vesile ile şirkete 45.455 tahvil çıkarma yetkisi tanımıştır. Bu tahvillerin 42.850 tanesi hattın inşaat masrafları için kullanılacak, 2605 tanesi ise şirket tarafından muhafaza edilecek ve ihtiyacı olduğu zaman ihraç edebilecektir.

Dördüncü Madde: Tahvillerin basılması ve masrafları Osmanlı hükümeti tarafından karşılanacaktır.

Beşinci Madde: Osmanlı hükümeti, işbu istikrazın Avrupa piyasalarında süratle ihracını kolaylaştırmak maksadıyla, mezkûr şirkete, icabında, istikrazdan mesul bankalar tarafından, istikrazın tamamı için muvakkat senetler ihracına izin verir.

Altıncı Madde: Tahvillerde Osmanlı Devleti Maliye Nazırı'nın imzası olacak ve kontrol edilmek üzere devlet tarafından bir memur atanacaktır. Tahvilat için kefalet akçesi ve teminat nâmına olan şeyler Osmanlı devletinin mal sandıklarında kabul edilecektir.

Yedinci Madde: Vadelerinden itibaren beş sene bedeli alınmak için götürülmeyen kuponlar veya kura isabet edip ifa olduğundan on beş sene zarfında ibraz olunmayan tahviller geçersiz sayılacaktır.

Sekizinci Madde: Osmanlı hükümeti faiz ve kuponların ödemesini muntazam bir şekilde yapmak üzere kendi hesabına 48.600 lira ile Hudeyde ve Cidde gümrüklerinin 40.987 lirasını tahsis etmiştir.

Dokuzuncu madde: Demiryolu inşaatında muhtelif kısımlar tamamlan-
dikça Osmanlı devletince ödenmiş kuponların bedeli imtiyaz şirketi tarafından pey-
der-pey Osmanlı hükümetine ödenecektir.

On ikinci Madde: İstikraz tahvilatı ile kuponların herhangi bir damga ver-
gisinden muaf tutulacaktır.

On üçüncü Madde: İstikrazın Paris ve diğer borsalarda kabulü için yapıla-
cak masraflar şirkete ait olacaktır.

On dördüncü Madde: 1921 yılından itibaren Osmanlı Hükümeti tahvilleri
bedelini ödemek suretiyle tedavülden kaldırmak hakkına sahiptir.

On Beşinci Madde: Bu mukavelelerin icrasından dolayı itilaf çıkması duru-
munda hakem vasıtasıyla halledilecektir. İki taraf bir müddet zarfında birer hakem
tayin edecek hakimler uyuşamadıkları durumlarda üçüncü bir hakem tayin edilecek
ve bunların vereceği karar iki taraf için bağlayıcı olacaktır. Mukavele 24 Şubat 1327/
9 Mart 1911 tarihinde İstanbul'da düzenlenmiştir.

İmtiyaz antlaşması imzalandıktan sonra demiryolu yapım çalışmalarına hız
verilmiştir. Bu amaçla keşif çalışmaları devam etmektedir. 19 Ekim 1909 tarihinde
Hudeyde Mutasarrıfı Necip tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen şifrede Ye-
men demiryolu için gelen heyetin iki kısma ayrılıp birisinin San'a'ya hareket ettiği
Hudeyde'de kalan kısmının Hudeyde kasabasının kuzeyinde askeri birliğin bulun-
duğu yerin yakınında resmi topoğrafya çalışmalarının başlatıldığı belirtilmiştir
(BOA. DH. MUİ, 1-73).

Fransız basınında göre ise Cibâne limanı ve Cibâne-Hudeyde-San'a demir-
yolu için yapılan çalışmalar 1910 senesi mart ayına kadar tamamlanacaktır. Basında
çıkan haberlere göre şu ana kadar çalışmaların oldukça ilerlediği belirtiliyordu. De-
miryolu yapımı üst düzey yönetim İtalyan mühendis G. de Violini ve Fransız mü-
hendis A. Béneyton'a emanet edilmiştir. Béneyton, Syndicat des études de Chemins

de fer en Turquie'den (Türkiye Demiryolları çalışmaları sendikası) görevli bir Fransız mühendistir. Söz konusu haberde keşif çalışmalarını yapan iki grup Cibâne San'a'ya ve diğer ikisi de San'a'dan Hudeyde'ye doğru çalışmakta olup, Sanfour vadisi bunların birleşme noktası olduğu ifade ediliyordu.

Söz konusu habere göre çalışmalar tamamlanıp hükümet tarafından onaylanır onaylanmaz, yani gelecek yıl Ekim ayı civarında inşaat çalışmalarına başlayabilmeyi umuluyordu. Yapılan çalışmalara göre hattın gabarisi (yüksekliği) 1 m 05 olacaktır. Yani dar hat olarak yapılmasına karar verilmiştir. Haberde hattın yapımının bölge için sağlayacağı faydalar şu şekilde ifade ediliyordu.

“Bu çalışma, yoksul nüfusun büyük bir bölümünü meşgul edecek ve başta mühendisler, müteahhitler ve Fransız işçiler olmak üzere çok sayıda yabancıyı bölgeye getirecektir. İtalya ve İngiltere'nin konsolosluklarının bulunduğu Hudeyde 'de ülkemiz yeterince temsil edilmemektedir. Bugüne kadar sadece bir konsolosluk temsilcimiz oldu, o da Fransız değildi. Hudeyde 'de bir Fransız konsolosluğunun açılmasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç var.” (Revue Commerciale du Levant, 31 Aralık 1909, numara: 167, s. 318).

Görüldüğü gibi Fransızlar demiryolu yapımını bölgedeki kendi nüfuzları yüzünden elzem görmüşlerdir. Ayrıca hatta çalışacak yoksul sınıfların iş gücüne katılacağı ve asayiş problemlerini azaltacağını bu durumun da Osmanlı Devleti'ne fayda sağlayacağını öngörmüşlerdir.

Demiryolu projesinin mimarı Bay Béneyton tarafından Fransız Coğrafya Cemiyetine 15 Mayıs 1913 tarihinde Hudeyde-San'a demiryolu ve bölgedeki durumu anlatan bir konferans verilmiştir. Konferansta ilgili yayımlanan makalede Bay Beneyton'un uluslararası demiryollarının yapımında uzman bir mühendis olduğu ve son projesi Hudeyde-San'a arasındaki demiryolu olduğu ifade edilmiştir. Béneyton keşif çalışmaları yapılırken demiryolu için Ağustos 1909'dan Temmuz 1910'a kadar ilk çalışmaların yapıldığını Saham ve Ferş vadileri boyunca bir demiryolu projesinin ilk olarak yapılmasına karar verildiğini fakat bölgenin güvensizliği nedeniyle Os-

manlı Devleti'nin bu güzergahı onaylamadığını söylemektedir. Daha sonra 1911 Kasım ayından 1912 yılına kadar Zebîd, Taiz, Ibb ve Zamar üzerinden yeni rotayı incelemek için kendisine görev verilmiştir. Ve bu keşif çalışmaları sonucunda Hudeyde ve Taiz arasındaki bölüm onaylanmıştır. İncelenen hattın uzunluğu 700 km'den fazla olmakla birlikte rakım 0 ila 3000 metre arasında değişmektedir (Raymond Duguay, Bulletin de la Société de Topographie, 1914, s. 42).

29 Ekim 1909 tarihinde La Constitution gazetesinde Hudeyde-San'a hattının imtiyazının verildiği ve bu hattın getireceği faydalardan bahsedilen bir makale daha yayımlandı. Makaleye göre Yemen'de Hudeyde'den San'a'ya ve oradan da Amran'a kadar uzanacak hattın inşa etme fikrinin yeni olmadığı ve bu hattın ekonomik, stratejik ve siyasi olmak üzere üç açıdan önem taşımakta olduğu belirtiliyordu.

“Ekonomik açıdan Hudeyde-San'a hattının inşası ve Kızıldeniz'de iyi donanımlı bir limanın kurulması büyük önem taşımaktadır. Sahile yakın bölge kurak ve ıssızdır, ancak Yemen'in yüksek platoları kaynaklar açısından zengindir. Ticari işlemler hali hazırda çeşitli ve çok sayıdadır ve Hudeyde ile komşu limanların denizcilik açısından dezavantajlarına rağmen trafik aktiftir. Ancak iç kesimlerden gelen kervanların çoğu daha donanımlı ve nakliye şirketlerinin hizmet verdiği Aden'e yöneliyor. Tüm bu trafiği Hudeyde'ye yönlendirmek için bir demiryolu inşa edilmesi ve yakınlarda bir liman kurulması yeterli olacaktır. Ulaşım kolaylığı, şimdiye kadar tamamen ihmal edilmiş olan bu bölgenin ekonomik kalkınmasını çok hızlı bir şekilde artıracaktır. Özellikle de bir demiryolunun inşası, bölgeyi harap eden ve kervanların güvenliğini sürekli tehdit eden göçebelerin aralıksız yağmalamalarına son verecektir. Ve gizli bir isyan halinde olan bu eyalette düzen ve sükunetin sağlanması kolaylaşacaktır.”

Ayrıca söz konusu makalede Osmanlı hükümeti ile yapılan imtiyaz antlaşmasının koşulları şu şekilde belirtilmiştir.

“Resmî Gazete de 21 Ağustos/6 Eylül 1909'da yayınlanan bir kanun bu anlaşmaları onayladı; kanunun amacı başvuru sahibine yapılacak çalışmaların sorumluluğunu vermek, bu çalışmalar için ödeme yöntemini belirlemek ve imtiyazın hangi koşullar altında verileceğini belirlemektir. Ön sözleşmeye göre, bu sözleşmeleri onaylayan kanunun yayınlandığı tarihten itibaren en geç 10 ay içinde, başvuru sahibinin üstlenilecek işlerin

ön tasarımı Bayındırlık Bakanlığı'na sunması gerekmektedir. Bakanlık tarafından görevlendirilen mühendislerin gözetiminde çalışmalar derhal başlatılmış ve ön proje zamanında sunulmuştur.” (La Constitution (Constantinople), 24 Ekim 1910, Numara: 14, s. 2).”

İmtiyaz koşulları saptandıktan sonra Fransız hükümeti ve İttihat-Terakki arasında kredi kullanımı ile ilgili birtakım problemlerin çıkmıştır. Fransızlar ilk etapta Osmanlı Devleti'ne ait bir şirketin hisse senetlerinin Paris borsasında işlem görmesini istememişlerdir. Bu süreç dönemin gazetelerinde yer bulmuştur. Söz konusu haberde yeni kredinin Paris Borsası'na resmi olarak kote edilmesine yönelik Fransız-Türk müzakerelerinin kesildiği ifade edilmiştir. Bu durumun Türkiye'de halihazırda faaliyet gösteren ya da kurulma aşamasında olan çok sayıda Fransız şirketine zarar vereceği ifade edilmiştir. İktidardaki parti olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olan Tanin'deki makalede kredi kullandırılmamasının Fransa'nın aleyhine olacağı vurgulanmıştır. Bu durumun en çok yeni kurulmakta olan Hudeyde-San'a demiryoluna zarar vereceği bu durumda Fransız konsolosluğunun devreye girmesi ve sorunu çözmesi ve yapılacak kârlı yatırımı desteklemesi istenmiştir (L'Information financière, économique et Politique, 11 Kasım 1910, Numara: 200, s. 3).

Dönemin gazetelerinde keşif çalışmalarının devam ettiği ifade edilmiştir. Bayındırlık Bakanlığı, Hudeyde-San'a demiryolu hattı için Fransız imtiyaz sahibi şirket tarafından görevlendirilen mühendislerin 12 Şubat 1911'de Aden'den Hudeyde'ye doğru yola çıktıkları konusunda bilgilendirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı, Bayındırlık Bakanlığı Demiryolları Müdürlüğü ve Yemen Demiryolları Konsorsiyumu Fransız Şirketi (Société Française concessionnaire du Chemin de fer au Yémen) arasında, şirketin bu hatta sahip olacağı vagon, lokomotif ve diğer ekipmanların sayısı konusunda bir anlaşmaya varıldığı söylenmiştir (La Jeune Turquie, 22 Şubat 1911, Numara: 8, s. 2).

Bu netameli süreç devam ederken demiryolu imtiyazına karşılık Osmanlı Devleti'ne verilecek avans yine haberlere konu olmuştur. Fransız gazetesi Türk hü-

kümeti ile Rouvier finans grubu arasındaki anlaşmanın 13 Mart tarihinde imzalandığı bildirmektedir. Buna göre Rouvier grubu Türk hükümetine gümrük garantili 50 milyon pound avans vermiş karşılığında Hudeyde'den San'a'ya kadar olan demiryolu için kilometre garantisi ile kalıcı bir imtiyaz aldığı ifade edilmektedir (La Gazette, 20 Mart 1911, Numara: 45, s. 4).

İmtiyaz alındıktan sonra hızlı bir şekilde şirketleşme yoluna gidilmiştir. Dönemin gazetelerinde 31 Mart 1911 tarihli emirle, Sömürgeler Bakanlığı'nın hizmetine verilen ve bu idare tarafından Bayındırlık Bakanlığı'nın emrine verilen 2. sınıf karayolları ve köprüler başmühendisi Bay Pierre Renard, 1 Nisan 1911 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere istifa ettiği belirtiliyordu. Kendisi bu tarihten itibaren Hudeyde-San'a demiryolu ve şubeleri Osmanlı Şirketi'nin müdürü olarak görevlendirilmiştir (La Jeune Turquie, 12 Nisan 1911, Numara:15, s. 1). Şirketin genel müdürü atandıktan sonra Osmanlı Gümrük İdaresi, Hudeyde-San'a demiryolu ve şubelerinin kredisini garanti altına almak ve anlaşma şartlarını yerine getirmek için Hudeyde Gümrüğü'nden Ticaret ve Endüstri Fransız Bankası'na (Banque Française pour le Commerce et L'industrie) 3.333 Türk Lirası tutarındaki ilk aylık ödemeyi yapmıştır. Böylece devlet yapılan imtiyaz antlaşması uyarınca şirkete ait ilk garanti ücretini ödemiştir.

Dönemin gazetelerinde Hudeyde-San'a demiryolu projesi için hisse senetleri reklamları yapılmakta ve demiryolu projesi hakkında detaylar verilmekte idi.

“Borsacılar Sendikası (Chambre Syndicale des Agents de Change) tarafından yayınlanan bir duyuruda, Hudeyde-San'a Demiryolu ve şubelerinin %4 Osmanlı kredisinin bir parçasını oluşturan ve toplam nominal sermayesi 22.727.500 frank olan 42.850 adet 1 ila 42.850 numaralı tahvillerin 18 güncel tarihten itibaren nakit olarak borsada işlem görmeye başlayacağı ve resmi listenin ilk sırasında yer alacağı belirtilmektedir. Arabistan'ın iki ana şehri (Hudeyde-San'a) eski coğrafyacıların deyimiyle mutlu Arabistan'ın metropolleridir. Kızıldeniz'e kıyısı olan ve siyasi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan geniş Arap Yarımadası, uygarlığın bir parçası haline yeni gelmiş olabilir, ancak yine de bu kadar dar bir çerçevede sayılamayacak zenginlikleri barındır-

maktadır. Bölge sakinlerinin dini fanatizmi, iletişim araçlarının eksikliği ve hatta Avrupalı gezginlerin bölgenin iç kısımlarına girmekten duydukları korku, ülkenin gelişimini uzun süre geciktirmiştir. Hinterlandın, en iyi Afrika topraklarımız kadar verimli geniş bölgeler, sulamanın harikalar yarattığı vahalar, metal madenleri açısından zengin dağ sıraları ve fosfat yatakları barındırmaktadır. Açıkça görülüyor ki, bu kadar çok ekim potansiyeline sahip bir bölgeyi kalkındırmanın, çevresinde nüfuz edici demiryolu hatları oluşturmaktan daha iyi bir yolu yoktur.

Osmanlı hükümeti, Hudeyde-San'a hattının ilk 120 kilometrelik bölümünün ve kollarının inşası için 22,5 milyon franklık kredi için en önemli garantileri sağladı. İmtiyaz birkaç yıllığına şirkete verilmiş ve şebekenin inşası için büyük metalürji firmaları görevlendirilmiştir. Osmanlı hükümeti ile demiryolu şirketi arasında yapılan bir mali anlaşma, yukarıda bahsedilen kredinin faiz ve amortismanının düzenli olarak ödenmesini öngörmektedir. Hükümet devredilemez bir yükümlülük olarak, Hudeyde ve Cebane bölgelerinin gümrük gelirlerinden kesilmek üzere, söz konusu kredinin ödenmesi için 40.987 Türk Lirası (yaklaşık 930.000 frank) tahsis etmiştir. Yaklaşık 48.600 Türk lirası veya 1.104.000 frank tutarındaki bu gelirler şu anda herhangi bir harç veya ödenekten muaftır. Bu gelir her ay Gümrükler Genel Müdürlüğü tarafından Fransız Bankası'na ödenecektir. Nisan ayında ödenen miktar 76,000 franktı. Yapılan ödemelerin yetersiz kalması halinde -bu ödemelerin 1 Ekim 1914 tarihine kadar altı ayda 20.000 Türk Lirası ve bu tarihten itibaren kredinin sermayesi tamamen ödeninceye kadar 20.493 Türk Lirası olduğu unutulmamalıdır- aradaki fark Osmanlı İmparatorluğu'nun genel gelirlerinden karşılanacaktır. Bu nedenle, iki tür garantinin söz konusu olduğu tamamen güvenli ve taahhütlü bir yatırımdır. Bunlar Hudeyde ve Cebane bölgelerinin gümrük gelirlerinden özel bir garanti ve Osmanlı hükümetinden genel bir garantisidir. Bu tahvillerin ana hüküm ve koşullarına dikkat çekmekte fayda vardır. Tahviller 1 Nisan 1911 tarihinden itibaren temettü hakkı taşımaktadır ve faiz her yıl 1 Nisan ve 1 Ekim tarihlerinde altı ayda bir ödenmektedir. İlk kupon önümüzdeki 1 Ekim'de ödenecektir. Tahviller, 1 Nisan 1915'ten itibaren 95 yıl içinde, nominal değer üzerinden veya nominal değerinin altında itfa edilerek ya da nominal değer üzerinden veya nominal değerinin üzerinde ise, her yıl 1 Şubat'ta yıllık çekilişle ve takip eden 1 Nisan'da 500 frank üzerinden itfa edilerek itfa edilebilir. Kredi 1 Ocak 1921'e kadar dönüştürülebilir ancak herhangi bir zamanda nominal değer üze-

rinden itfa edilebilir. Her biri 20 franklık tahviller ve kuponları Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi ve damga vergisinden sonsuza kadar muaftır; ayrıca şu anda yürürlükte olan tüm Fransız vergilerinden de muaftır. Yatırımın getirisi, 455 franklık bir fiyat üzerinden net %4.39'dur." (L'Information financière, économique et Politique, 18 Mayıs 1911, Numara: 116, s. 3).

Görüldüğü gibi demiryoluna yatırımın kârlı bir iş olduğundan bahsedilmiş aynı zamanda yapılacak demiryolunun bölgenin zenginliklerini elde etmek için etkili bir araç olacağı savunuluyordu.

Demiryolu inşaatı 1912 yılı itibarı ile başlamıştır. Dönemin gazetelerinde hattın inşası inşaatın başlamasından bu yana geçen birkaç ay içinde yapılan harcamalar yaklaşık 80.000 Türk Lirası, yani neredeyse iki milyon frank gibi hatırı sayılır bir rakama ulaştığı söylenmiştir (L'Information financière, économique et Politique, 28 Eylül 1911, Numara: 225, s. 2). İnşaat devam ederken Osmanlı Devleti demiryolu güzergahında asayişin sağlamak için jandarma personelini bölgeye sevk etmiştir. Bu dönemde bölgeye sevk edilen jandarmanın maaş tahsisatları ve güvenliği sağlamak amacıyla kurulacak karakolların yaptırılması için ödenek bulunması belgelere yansımıştır. 19 Kasım 1911 tarihinde Maliye Bakanlığında Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesine gönderilen tezkirede demiryolunda istihdam edilecek jandarmanın maaşının ve karakollar için yapılacak inşaat masraflarının karşılanmasının bakanlıktan istenildiği bildirilmiş, jandarmanın maaşlarının genel bütçeden karşılanacağı fakat karakollar için inşaat masraflarının demiryolu şirketi ile yapılan anlaşma içerisinde bulunmadığından başka yollar ile bu masrafların giderilmeye çalışacağı belirtilmiştir. Bu durum demiryolu güzergahında asayişin sağlanmasında önemli derecede zorlukların yaşandığının göstergesidir (BOA. ATESE, 44-201-7).

İnşaat başladıktan sonra bölgede çıkan isyanlar inşaatın ilerlemesini zorlaştırmıştır. 7 Ocak 1912 tarihli Sadareten Dahiliye Nezaretine gönderilen tezkireye göre Hudeyde kısmının 7. kilometresinde inşaat devam ederken civarda bulunan kabileler tarafından şantiyeye saldırıda bulunmuş ve 1700 amele inşaatı terk etmek

zorunda kalmıştır. Bu aşamada Yemen Mutasarrıflığı'nın uyarılması ve inşaatın emniyet altına alınması istenilmiştir. Bu durum üzerine Nâfia Nezareti aynı şekilde Dahiliye Nezaretine demiryolu inşaatına saldırıların durdurulması ve çalışanların korunması için Yemen Vilayetine tebligat gönderilmesini talep etmiştir (BOA. BEO, 3986-298938).

Bu dönemde asayiş problemlerinin devam etmesi ayrıca Yemendeki ordunun maaşlarının zamanında ödenememesinden dolayı inşaat bir süre aksadığı görülmektedir. 8 Temmuz 1912 tarihinde Dahiliye Nezaretinden Nâfia Nezaretine gönderilen tahriratta bölgede şimendifer hattından sorumlu olan Osmanlı komiseri Veli Bey'in maaşını Hudeyde milli sandukasınca aldığı fakat maaşı düzenli alamamasından dolayı huzursuzluk çıkardığı anlaşılmaktadır. Bölgedeki isyanlardan kaynaklanan olağanüstü durumdan dolayı ordunun 3-4 aydır maaş alamadığı ve kendisine ihtimam gösterilemeyeceği bildirilmiştir. Fakat Veli Bey maaş alamadığından dolayı darlık içine düştüğünü bildirmesi yüzünden Nafia Nezaretinden maaşının düzenli bir şekilde yatırılması istenilmiştir (BOA. DH. İD, 16-79, Lef, 1-3).

Bunun dışında Veli Bey'in Nâfia Nezareti ile problemler yaşadığı yine belgelerden anlaşılmaktadır. Yemen Vilayet idaresince kendisinden Şimendifer mukavelesinin suretlerinin ilgili yerlere verilmesi istenilmiş bu iş için kendisine Nâfia Nezaretinin bir telgrafla emir verdiği bildirilmiştir. Fakat kendisi bu gibi bir emir almadığını bildirmiş ayrıca nezaretin kendisine böyle bir emir veremeyeceğini söylemiştir. İlgili kurumun yazı müdürü olarak buraya gelmediğini, kendisine emir vereceklerine nezarete bulunan yazıcılardan birisini buraya göndermelerini söylemiştir. Bu cevap Hudeyde mutasarrıflığından Yemen vilayetine gönderilmiştir (BOA. DH. İD, 16-79, Lef, 4). Bu cevap üzerine Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi ve Yemen Kuvayı Umumiyesi kumandanlığından bu durum Dahiliye Nezaretine yazılarak Veli Bey şikâyet edilmiş ve isyan durumunda kimse maaş alamazken kendisine ödeme yapılmasının uygun olmayacağı belirtilmiştir (BOA. DH. İD, 16-79, Lef, 5). Görüldüğü gibi hem bölgedeki asayiş problemleri hem de ordudaki kimselerin maaş alamaması inşaatın ilerlemesine mâni olmaktadır.

Hudeyde-San'a Demiryolu Tesislerinin Bombalanmasının Fransız Basınına Yansımaları

Şirketin çalışmaları devam ederken Trablusgarp savaşı çıkmış ve Kızıldeniz İtalyan donanması tarafından ablukaya alınmıştır. İtalyanlar bir ultimatoma ile inşaatın durdurulmasını ve terk edilmesini istemişlerdir. Dönemin gazetelerinde şirkete ait olan mülklerin bombalanması şu şekilde geçmektedir.

*İtalyan filusunun bir Fransız kuruluşunu bombalayıp imha ettiği söyleniyor: Dışişleri Bakanlığı tarafından henüz teyit edilmemiş olan ciddi haberler dün Paris'e ulaştı. Maa-
lesef bu iddialar doğrusa, Fransız çıkarlarına yönelik kabul edilemez bir saldırıyla karşı
karşıya kalacağız. L'Écho de Paris Londra muhabiri dün son dakika olarak aşağıdaki haberi
yayınladı: İtalyanlar, Ras-el-Kebib'deki liman ve demiryolunun inşasından sorumlu
Fransız şirketine çalışmalarını bırakmasını ve beş gün içinde bölgeyi tahliye etmesini em-
retti. Şirkete ait bir sandala el konulmuştur. Binalar ve demiryolu hatları yok edildi ve hasa-
rın milyonlarca olduğu bildiriliyor. Çoğu Fransız olan şirket çalışanlarının evsiz kaldığı bil-
diriliyor. Beş günlük süre dolduğunda, tesisler bombalanmış, tüm deniz ile sabit teçhizatlar
imha edilmiş ve demiryolu araçları hasar görmüştü. Hasarın 12 milyon frank olduğu tahmin
edilmektedir. Aralarında 13 mühendisin de bulunduğu yaklaşık kırk kişiden oluşan Fransız
personel ise İtalyanlar tarafından göz altına alındılar (L'Écho de Paris, 4 Şubat 1911,
Numara: 67, s. 5).*

Fransız hükümeti olayla ilgili ilk etapta resmi bir bilgi almaya çalışmıştır. İtalyan kruvazörleri tarafından Hudeyde' deki Fransız tesisin bombalanmasının ardından M. Poincaré Aden ve İstanbul'dan bilgi istemiştir.** Bu yüzden Fransız basını olayın abartılı olabileceği konusunda şüphelenmektedir (Le Mémorial des Vosges, 10 Şubat 1912, Numara:10100, s. 3). Fransızlar olayın akabinde bölgede çalışan demiryolu yöneticilerinden haber almaya çalışmışlardır. Bununla beraber Fransızlarla İtalyanlar arasında demiryolunun milliyeti konusunda birtakım tartışmaların yaşan-

---

** Fransa'nın Hudeyde' deki konsolosluk temsilcisi Cibâne bombardımanının demiryolu şirketine herhangi bir zarar vermediğini bildirmiştir. Sadece ülkenin iç kesimlerinde incelemelerde bulunan on beş Fransız mühendisin 17 Şubat'ta Armant Behic adlı gemiye binmek için sahile gitmeyeceği bildirilmiştir (Le Mémorial des Vosges, 8 Şubat 1912, 10098, s. 2).

diği gazetelere yansımıştır. Fransızlar demiryolunun Osmanlı adını taşımasına rağmen Fransız menşei olduğunu İtalyanların birkaç mühendis ve 12.500 franklık bir meblağı temsil eden 50 hisseye sahip olduklarını dolayısıyla sınırlı bir ortaklığa sahip oldukları söylemektedirler. Bununla birlikte Fransız müesseseleri Hudeyde'yi abluka altında tutan “Piomente” kruvazörü ile iletişime geçerek şirket çalışanlarının tahliyesine izin verilmesini istemiştir. Gazete'ye göre Fransızlar, İtalyanların Osmanlı'ya ait bir şirketi vurduklarını iddia etmeleri üzerine şirketlerinin hepsinin isminin Osmanlı olduğu fakat demiryolu şirketinin aslında Fransız şirketi olduğunu bildiklerini söylemektedirler. Dolayısıyla ilk etapta sorumluluğu Türklerden ziyade İtalyanlara yükleme eğilimindedirler (Le Journal du Midi, 7 Şubat 1912, Numara: yok, s. 1).

Olayın akabinde Fransız hükümeti bombardıman ile ilgili bilgi almak amacıyla İstanbul ve Cibuti'deki Obuk konsolosluğuna telgraf çekmiştir. Ve Kızıldeniz'den geçmekte olan Messageries Maritimes gemisine talimat verilerek bölgedeki Fransızların tahliye etmesi istenilmiştir. Dönemin gazetelerinde İtalyanların Kızıldeniz'deki Osmanlı kıyılarını ablukaya alacağını daha önceden ultimatom ile bildirdiklerini anlatılmaktadır. Ayrıca bu ultimatomun 23 Ocak 1912 tarihinde Fransız resmî gazetesinde yayımlandığı ifade edilmiştir. Bunun yanında 1907 tarihli Lahey sözleşmesine göre savaşan tarafların bombardıman ile ilgili haklarına bakılacak olursa demiryolu ve limanı vurmasının haklı olabileceği söylenmektedir. Lahey sözleşmesine göre savunulmayan limanların, kasabaların, köylerin, meskenlerin veya binaların deniz kuvvetleri tarafından vurulması yasaktır. Ancak bu yasak; askeri silah ve malzeme depolarını, düşman donanmasının veya ordusunun ihtiyacı için kullanılmaya uygun tesisleri kapsamamaktadır. Sonuç itibarı ile bu demiryolu inşası için yapılan atölyelerin vurulması bombardımanı haklı gerekçelere dayandırdığı belirtilmiştir. Bununla beraber şirketin mülkleri Osmanlı-İtalyan savaşından zarar gördüğü için devletten tazminat isteyebileceği ifade edilmektedir. Bu durumun dayanağının ise inşaat şartnamesinde yazan “*İnşaat süresince, usulüne uygun olarak tespit*

edilen ve işleri kesintiye uğratabilecek rahatsızlıklar meydana gelirse, kesinti süresine ilişkin zararın Osmanlı hazinesine ait olacağı” maddesine dayandırılmaktadır (La Lanterne: Journal Politique Quotidien, 6 Şubat 1912, Numara: 12707, s. 3). Görüldüğü gibi bazı gazeteler olayı savaş esnasında uluslararası hukuktan doğan normal bir durum olarak gördüğü gibi bazıları da İtalyanların saldırganlığının Fransızlara yönelik olduğunu düşünmektedir.

Dönemin gazetelerinde Hudeyde limanının Fransızlar tarafından yapıldığının İtalyanlar tarafından bilindiği bu durumun yaşanmasından sonra ise savaş kaçakçılığı yaptığı bahanesiyle 26 ya da 27 Ocak'tan beri bir Fransız'ın Milano'da tutuklandığı ifade edilmiştir. Bay H. Maublanc, Dôle'de (Jura) diş hekimi olarak çalışırken İtalyanlar tarafından gözaltına alınmış ve Milano'ya götürülmüştür. Sonuç itibarı Fransızlar bu iki olayın İtalyanların açıkça bir düşmanlığı olarak görmektedirler (Le Mémorial des Vosges, 6 Şubat 1912, Numara: 10096, s. 1). Bombardımandan sonra Hudeyde' deki durumu araştırmak için bir komisyon kurulmuştur. 26 Ağustos tarihinde Aden'deki İngiliz konsolosu ile beraber Fransa'nın Hudeyde konsolosu M. Roux ve konsolos yardımcısı İtalyan ablukası ve bombardımandan sonraki durumu yerinde incelemek üzere Port Said'den hareket etmişlerdir. Fransız gazetelerine göre Hudeyde'nin bu dönemdeki nüfusu 40.000'di ve bunların 300'ü İngiliz konsoloslukunda çalışanlardan oluşmaktadır. Şehrin bombalanması kentin neredeyse boşalmasına ve nüfusun büyük bir bölümünün iç bölgelere kaçmasına neden olmuştur (Le Correspondance d'Orient, 01 Ekim 1912, s. 280).

Ertesi gün Posta ve Telgraf Bakanlığı'ndan alınan bilgiye göre, İtalya'nın Cibâne'ye yönelik bombardımanın kasabının postanesini tamamen tahrip ettiği ifade edilmiştir. Bombardıman ayrıca birkaç telgraf direğine de zarar vermiş ve Hudeyde ile Yemen'in iç kesimleriyle iletişimi kesmiştir (Stamboul, 8 Şubat 1912, Numara: 34, s. 1). Demiryolu Sendikası Başkanı M. Del Porto ise gazetelere verdiği demeçte Fransız vatandaşlarına kötü davranılmamış, sadece kışlaların ve yapıların İtalyan gemilerinin bombardımanından zarar gördüğünü ifade etmiştir. Bunun yanında Osmanlı hükümetinden tazminat talep edeceklerini ve daha sonra İtalyan hükümetine

karşı harekete geçmenin Osmanlı hükümetine kalacağını söylemiştir. Ayrıca Fransız hükümetinden kendi haklarını korumalarını isteyeceklerini çünkü yapım şirketi Fransız olduğunu ve Fransız sermayesini temsil ettiğini ifade etmiştir. Ayrıca şu anda Osmanlı imparatorluğundan başka tazminat talep edecekleri bir merci bulunmadığını söylemektedir (L' Express du Midi, 8 Şubat 1912, Numara: 7010, s. 2).

Bununla beraber Excelsior gazetesi saha araştırması yaparak Hudeyde Limanı ve demiryolunun bombalanan kısımlarının fotoğraflarını yayımlamıştır (Excelsior: Journal Illustré Quotidien, 6 Şubat 1912, Numara: 448, s. 3). (Ek-1.) Fotoğrafa göre demiryolunun bazı kısımları ve limanın büyük bir bölümü bombardımanda isabet alarak kullanılmaz hale gelmiştir. Bombalamanın ardından Fransızlar tarafından bir ulti-matom verilmediği veya bir uyarının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Fransızlar beklemeyi ve olayı araştırmayı tercih etmişlerdir. Sadece İtalyanların Aden'deki konsoloslugu tarafından Avrupalıların bölgeden ayrılmasına müsaade edileceği beyan edilmiştir. Fakat bu iznin ablukanın başlaması için öngörülen 5 gün ile sınırlı tutulduğu anlaşılmaktadır (Le Mémorial des Vosges, 7 Şubat 1912, Numara: 10097, s. 1).

İtalyan tarafında ise Hudeyde'deki demiryolunun binalarının bombalanmasıyla ilgili deniz kuvvetlerden herhangi bir bilgi verilmediği söylenmektedir. Üst düzey bir yetkilinin Fransız gazetesine verdiği demeçte; İtalyanların Hudeyde'ye on altı ve Ras el Rétif'e altı kilometre uzaklıktaki Cibâne mevkiindeki Türk birliklerine ait bir kampı bombaladığı ve İtalyan Hükümetinin de bu konuyla ilgili haber beklediği anlatılmaktadır. Bunun yanında bazı yabancı gazetelerin Hudeyde'nin savunmasız olduğu için bombalanamayacağı yönündeki iddialarının aksine, şehrin en kuzeyinde küçük bir kale tarafından korunduğunu ve geçen 2 Ekim'de bu kalenin toplarının Voltorno ve Aretusa gemilerine ateş açtığını belirtmiştir. Ve birkaç sahra topunun kasabanın güneyine, denize bakacak şekilde yerleştirildiği İtalyan yetkili tarafından vurgulanmıştır (Le Mémorial des Vosges, 8 Şubat 1912, Numara: 10098, s. 2).

İtalyanlar bunlara ek olarak Hudeyde ablukasından sorumlu olan Piomente komutanının raporundan, bu ablukanın bildirildiği sırada Hudeyde limanında sadece İngiliz buharlı gemisi Mohammedi'nin bulunduğu söylemektedirler. İtalyanlara göre vapura un yüklenmişti ve geminin karaya çıkarılmasına izin verilmiştir. Konsolosların talebi üzerine, Piomente komutanı, dikkatli bir incelemeden sonra aynı geminin birkaç yolcuyla birlikte ayrılmasına izin vermiştir. Kızıldeniz'deki İtalyan deniz kuvvetlerinin komutanı daha sonra tüccarların ve Avrupalı tebaayı bindirmek için bir vapurun Hudeyde' ye gönderilmesine izin vermiştir. Aden'de ikamet eden İngiliz konsolosluğunun talebi üzerine, başka bir vapura da Hudeyde'de İngiliz tebaasının mallarıyla tahliye edilmesi sağlanmıştır. İtalyan bir yetkili Paris'te yayınlanan bir habere göre denizcilerin Ras Ketib demiryolunun yapımından sorumlu bir Fransız firmasına beş gün içinde işi durdurma emri verdiği ve buna ait bir tekneye el koyacakları haberinin temelsiz olduğunu söylemiştir. Habere göre Piemonte gemisinin komutanı ablukayı yalnızca Fransız konsolosuna değil, aynı zamanda demiryolu şirketine ait küçük bir vapura da bildirerek ona beş gün içinde kalma veya ayrılma özgürlüğü verdiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu resmi olmayan notanın Fransızlar tarafından uydurulduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında savaşın başından beri İtalyanlar 5 Mısır, 7 Türk, 5 Yunan, 4 Avusturya, 5 İngiliz, 3 Fransız ve 1 Romanya bandıralı gemiyi durdurmuşlardır. Bu gemilerden 5 Türk, 2 Yunan ve 2 İngiliz gemisine el koyduğu söylenmiştir (La Dernière Heure, 6 Şubat 1912, Numara: 345, s. 6).

Fransızlar İtalyanların bombalama ile ilgili gerekçelerini öğrendikten sonra imtiyaz şartlarının devam ettiği ve bombalanmaya Türkler ile İtalyanlar arasındaki savaşın sebep olduğunu bu yüzden hasarın Osmanlı hükümeti tarafından karşılanacağını savunuyorlardı. Dönemin gazetelerine demiryolu sendikası başkanı M. del Porto şu şekilde bir demeç vermişti.

“Bunu ödeyecek olan Türklerdir. İnşaat Sendikası tamamen Fransız’dır; Fransız sermayeli, Fransız mühendisli ve Fransız ekipmanlı bir Fransız şirkettir. Belki bir ya da iki

İtalyan bu işle ilgileniyor ama şirket Fransız-İtalyan değil Fransız şirkettir. Şirket, inşa edilen bölümleri, bombardımanın yol açtığı hasardan sorumlu olan Osmanlı hükümetine teslim etmelidir. Demiryolu için devlet tahvilleri gümrük tarafından garanti altına alınmıştır”. (L’Intransigeant, 6 Şubat 1912, Numara: 11528, s. 2).

Görüldüğü gibi şirket temsilcisi girişimin bir Fransız şirketi olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca bombalanmadan doğan hasarı Osmanlı hükümetine yüklemektedir. Şirket bu durumdan ötürü Osmanlı Devletinden tazminat talep etti. Fakat bu talep Osmanlı devleti tarafından incelenmiş ve reddedilmiştir.

Şirketin bombalama olayından sonra Osmanlı hükümetine tazminat talebinde bulunması ve bu talebin reddedilmesi Fransız gazetelerinde yer almaktaydı. Dönemin gazetelerinde şirket tahvillerinin yükümlülüklerinin garanti altında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca şirketin çalışanlarının bombalamadan önce bölgeden ayrıldıkları bunun yanında 12 milyon frank olarak belirtilen zararın abartı olduğu bildirilmektedir. Tazmini istenen zararın 5 milyon frank olarak Osmanlı hükümetine bildirildiği fakat hükümetin şirketin bir Osmanlı şirketi olduğunu kabul ettikleri fakat aslında Fransız şirketi olması hasebiyle yükümlülüklerini tamamlamadığı için riskleri kendi kabul etmek durumunda olduğu dolayısıyla bir ödemenin söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Bu durum gazetelerde siyasi bir sorunun ortaya çıkmasının an meselesi olduğu yönünde yorumlanıyordu.

“Maliye Bakanlığı tarafından yapılan basın açıklamasında, söz konusu şirketin Fransız olduğuna dikkat çekilmiştir. Söz konusu hattın tamamını belirli bir süre içinde inşa etmeyi ve Osmanlı hükümetine teslim etmeyi taahhüt etmiştir. Osmanlı Hükümeti resmi olarak teslim almadığı sürece ve her şeyden önce bu hat inşa edilmediği sürece, meydana gelebilecek herhangi bir şeyden Osmanlı Hükümeti sorumlu olmayacaktır. Şirket, devlet adına inşaat yapmakla yükümlüdür ve bunu riski kendisine ait olmak üzere yapmaktadır.” (L’Information financière, économique et Politique, 16 Şubat 1912, Numara: 39, s. 5).”

Devlet ile şirket arasında tazminat konusu görüşülürken Osmanlı Devleti ile İtalya arasında demiryolunda çalışan işçilerin esir edilmesi ile ilgili diplomatik yazışmalar yapılmıştır. 15 Nisan 1912 tarihinde Hariciye Nezaretinden Harbiye Neza-

retine gönderilen tahriratta şirketin çalıştırdığı 20 işçinin memleketlerine dönecekleri sırada asker oldukları bahanesiyle İtalyanlar tarafından esir edildikleri bildirilmektedir. Bu işçilerin sivil oldukları ve demiryolu inşaatı tasdiknamesi taşıdıkları halde esir edilmeleri Osmanlı Devleti tarafından protesto edilmiştir. İtalyanlar ise Almanya konsolosluğu vasıtasıyla verdikleri notada işçilerin arasından 9 onbaşının ve bir çavuşun asker olduklarını itiraf ettiklerini bu nedenle tutuklandıkları bildirilmiştir. Osmanlı Devleti bu durum sonucunda askerlerin serbest bırakılmaları konusunda diplomatik girişimlerini hızlandırmıştır (BOA. ATESE, 36-164-13).

Hudeyde-San'a Demiryolu Şirketinin Feshi

Bu aşamada devletin ve şirketin tazminat konusunda uzunca bir süre anlaşamadıkları belgelere yansımaktadır. Şirket, zararın ödenmesini ayrıca başka bir firmaya demiryolu hattının ihale edilmesini arzulamaktadır. Osmanlı Devleti ise şirketin tazminat almadan yükümlülüklerini belirlenen süreler içerisinde tamamlamasını istemektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda Osmanlı Devleti anlaşmayı iptal etmeyi ve tahvillerin ödemesini yapmayı kabul etmiş fakat tazminat ödemesi yapmamıştır.

Fransız gazetelerine göre “*Babıâli'nin, Hudeyde'den San'a'ya demiryolu inşası için bir Fransız grupla imzalanan ve ancak büyük fedakarlıklar pahasına sürdürülebilen sözleşmeyi iptal etmeyi kabul ettiği açıklandı. 1911 yılında, Osmanlı Hudeyde Demiryolu Şirketi tarafından piyasamızda 42.850 adet 500 franklık tahvil ihraç edildi. Bu tahviller, Osmanlı hükümetinin Hudeyde bölgesi gümrükleri tarafından garanti edilen doğrudan bir kredisiydi. Sözleşmenin iptal edilmesinin tahvil sahiplerinin haklarını etkilemeyeceğini düşünüyoruz, zira kredi aslında Osmanlı hükümeti tarafından verilmiştir*” denilmiştir. (L'Information financière, économique et Politique, 31 Aralık 1912, Numara: 301, s. 5).

Şirketin tazminat ile ilgili taleplerine karşı Meclis-i Vükela tarafından 9 Mart 1913 tarihinde verilen cevapta şirketin başka bir şirkete demiryolunu emaneten inşa ettiremeyeceği bunun dışında şartnamenin hükümetçe tatbikinden dolayı şirkete

bir zarar gelmesi durumunda yapılan araştırmalarda böyle bir ziyanın tanzim edilebileceği diğer durumlardan devletin sorumlu olmayacağı bildirilmiştir. Bu durum ile ilgili Nâfia Nezareti'nin şirkete vermesi gereken cevap tebliğ edilmiştir (BOA. MV,175-18).

Bunun yanında 7 Mayıs 1913 tarihinde şirkete bir ihtarname çekildiği şirketin emaneten inşa ettirmesinin kabul edilmediği ayrıca şirketin mukavele şartnamesine göre zararının karşılanmasında ısrar ettiği bildirilmiştir. Bu aşamada şirkete mukaveledeki şartları 3 ay içerisinde yerine getirip inşaata devam etmezse şirketin yaptırımı olduğu kefaret akçesi ve alet-edevatın demiryolu idaresince zapt edileceği bildirilmiştir. Bu arada Anadolu-Suriye ve Yemen şimendiferleri için Paris'te bulunan Nâfia Nazırı Cavid Bey ve demiryolları umum müdürü Muhtar Bey ile beraber şirket yetkilileri ile görüşmüş bunun neticesinde bir ödeme planı ile ilgili anlaşmışlardır (BOA. MV, 177-61). 24 Haziran 1914 tarihli Meclis-i Vükelâ tarafından yazılan mazbataya göre Hudeyde-San'a Demiryolu ve uzantıları demiryolu şirketinin imtiyazının fesh edildiği ve 9 Mart 1911 tarihinde %4 faizle bir milyon on liralık piyasaya sürülen tahvillerin şirket hissedarları adına İzak Fernandez ve Fransız Bankası adına Menase Efendi tarafından birlikte düzenlenen mukaveleye göre bazı tahvillerin imha edilmesi konusunda anlaşıldığı bildirilmiştir. Bu durumda 2605 adet tahvilatin imha olunarak buna ayrılmış tahsisatın ödenmesine dair izin istenilmiş ve bu izin İrade-i Seniyye ile verilmiş bu işin icrası için de Maliye Nezareti görevlendirilmiştir (BOA. MV, 235-129). Fransız gazeteleri bu haberi Hudeyde-San'a Demiryolu ve şube Hattı %4 Osmanlı Kredisi tahvil sahiplerine, 1 Ekim 1914 vadeli bu tahvillerin 7 numaralı kuponunun gelecek 1 Ekim'den itibaren ödeneceği bildirmiştir (L'Information financière, économique et Politique, 24 Eylül 1914, Numara, 254, s. 3).

şirket imtiyaz feshinden sonra bölgede kalan malzemeleri için de tazminat talebinde bulunmuştur. Bu durum üzerine 27 Temmuz 1916 tarihinde Hariciye Nezaretinden Dahiliye nezaretine yazılan mazbata da Hudeyde-San'a demiryolu sözleşmesi fesh edilmesine rağmen şirketin bölgede terk edilen eşyaları için tazminat

talep ettiği bu durumun Yemen valiliğine yazılarak bölgedeki eşyaları ve fiyatlarını içeren bir listesinin çıkarılması Dahiliye Nezaretinden talep edilmiştir (BOA. DH. İ. UM. EK, 112-18). Bunun üzerine Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından 5 Ağustos 1916 tarihinde Yemen Valisi Mahmut Nedim Bey'e yazılan yazıda söz konusu demiryolu sözleşmesinin fesh edildiği ve bölgede bulunan demiryolu şirketine ait alet ve edevatın fiyatlarını gösteren bir liste hazırlanması rica edilmiştir. Bahsedilen tezkire üzerine 5 Ağustos 1916 tarihinde Yemen vilayetine tahrirat yazılmış fakat cevap gelmemiştir (BOA. DH. İ. UM. EK, 112-18, lef. 3).

15 Mart 1917 tarihinde yazılan Hariciye Nezaretinden Bab-ı Âli'ye yazılan tezkireye göre Hudeyde-San'a demiryoluna ait olup müsadere olan eşyanın listesinin demiryolu ve limanlar idaresine gönderildiği belirtilmiştir. San'a'ya gelebilen eşyanın fiyatlarının meçhul olduğu bildirilmiş tahminen bir fiyatın söylendiği belirtilmiştir. Bu durumda elde bulunan alet ve edevatın listesinin Anadolu veyahut Rumeli demiryolu şirketlerine gönderilerek eşyanın piyasada ne fiyat ile satıldığının araştırılması ve listenin demiryolu ve limanlar idaresine gönderilmesinin istenildiği belirtilmiştir (BOA. HR. HMs.İŞO, 133-10. Lef,4). Yine aynı tezkirede Hudeyde-San'a demiryoluna ait malzemenin bir kısmının Hicaz Demiryolu şirketine devirebildiği anlaşılmaktadır. San'a vapuru ile Port Said'den Hayfa'ya taşınan malların bir kısmının Port Said'de kaldığı fakat kalan miktarın ne kadar olduğunun bilinmediği belirtilmiştir. Bununla beraber San'a vapuruna 2294 tonilatoya ulaşan bir yükün yüklendiği fakat Cemal Bey'den alınacak pusula ile Port Said'de ne kadar eşyanın bırakıldığının tahmin edileceği belirtilmiştir. Bunun dışında Beyrut vilayeti aracılığı ile Port Sadi'de kalmış eşyanın araştırılması istenilmiştir (BOA. HR. HMs.İŞO, 133-10. Lef,5).

İlerleyen aşamada Türkiye Cumhuriyeti konunun takipçisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra Yemen'de İmam Yahya dönemi başlamış ve imtiyazın İtalyanlara ihale edildiği belgelere yansımıştır. 11.11 1926 tarihinde Hariciye Vekaletine gönderilen tahriratta Yemen'de İmam Yahya tarafından İtalyanlara Hudeyde-

San'a demiryolu imtiyazının verildiği bu durumun İtalya sefaretı tarafından doğrulandığı şeklinde söylentiler dolaştığı fakat Yemen'de doğru ve güvenilir bilgi alınmanın zor olduğu bu durumun araştırılması gerektiği bildirilmiştir (BOA. TDA, 584 – 43756-205823-9). Buna karşın Hariciye Vekaleti tarafından haberin doğrulanamadığı fakat olabılesinin mümkün olduğu belirtilmiştir (BOA. TDA, 584 – 43756-205823-10). Daha sonra hattın âtil kaldığı anlaşılmıştır. İmam Yahya'nın tamamlanmış bölümü ihmal etmesi sonucunda insanlar hususi bazı ihtiyaçları kullanmak üzere hattın sütunlarını söküp almıştır (Alma'Mary, 2016, s.191).

Sonuç

Yemen, Osmanlı Devleti'nin en sorunlu bölgelerinden biridir. Devlet uzunca bir müddet burayı ele geçirmek ve otoritesini sağlamlaştırmak için uğraşmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti bu bölgede İngiliz, Fransız ve İtalyanların emperyal heveslerini dengelemek aynı zamanda bölgedeki etkinliğini kaybetmemek için mücadele vermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidara geldikten sonra bölgenin siyasal yapısını düzenlemek için birtakım önlemler almaya çalışmıştır. Hükümet, İngilizlere ve İtalyanlara karşı Fransızların himayesinde yapılacak bir demiryolunun Yemen'i kalkındıracağı ve bölgede asayişı sağlayacağı düşüncesindedir. Bu fikir dönemin Fransız gazeteleri incelendiğinde bölgenin fırsatlar barındırdığı ve yapılacak demiryolunun bölgenin kalkınması için büyük bir atılım gerçekleştireceği fikriyle doğru orantılıdır. Fransızlar uzunca bir müddet hem İngilizlerin Aden'deki etkinliği hem de İtalyanların bölgedeki emellerini bildiklerinden bir borç antlaşması karşılığında demiryolunun imtiyazını elde etmişlerdir. İlerleyen aşamada Fransızların bu girişimi gümrük gelirleri ve diğer garantiler ile birlikte güvence altına alınmıştır. Yapılan keşif çalışmaları sonucunda inşaat başlamış fakat İtalyanların bölgedeki kışkırtmaları sonucunda çıkan isyanlar inşaatın ilerlemesini zorlaştırmıştır. Osmanlı Devleti bu aşamada inşaatın güvenliğini sağlamaya çalışmış fakat askerlere maaşlarının düzenli ödenmemesi ve diğer asayiş problemleri eklendiğinde bu durum inşaat çalışmalarının yavaşlamasına neden olmuştur.

Trablusgarp savaşının çıkmasıyla İtalyanlar aradıkları fırsatı bulmuşlar ve demiryolunu bir askeri üs olarak Osmanlı Devleti'nin işine yarayacağı düşüncesiyle imha etmişlerdir. Fransız basını bu durumda yeterince tepki göstermemişler bazı gazeteler bu tavrın Fransız çıkarlarına yapılan saldırı olarak görmüş bazıları ise savaş durumunda yapılan bu eylemi haklı görmüşlerdir. Fransız hükümeti ise olaylarla ilgili diplomatik kaynaklardan bilgi almakla yetinmiş ve İtalyanlara karşı şiddetli bir tepki vermemiştir. Fransız basını ise olaydan sonra Osmanlı hükümetinin tazminat ödemesi konusunda fikir birliğinde varmıştır. Fakat devlet şirketin yükümlülüklerini yerine getirmediği gerekçesiyle bu isteği reddetmiştir. Bu aşamada şirket ile hükümet arasında demiryolu antlaşmasının feshi uzunca bir süre görüşülmüş Maliye Bakanı Cavid Bey'in girişimleri ile belli hisselerin karşılıklarının ödenmesi ile girişim feshedilmiştir. Daha sonra demiryolundan arta kalan malzemelerin Hicaz demiryoluna devri ile ilgili bazı problemler çıkmış şirket kalan malzemelerden dolayı tekrar tazminat talebinde bulunmuştur. Bu netameli süreç Birinci Dünya Savaşının ortalarına kadar sürmüş sonuç itibarı ile Fransız-İtalyan hükümetleri arasında çözülmesi gereken meseleler Osmanlı Devleti'ni uzun bir müddet meşgul etmiştir.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

- Akalın, Durmuş. (2014). Aden'in İşgali ve İşgalden Sonra Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz'de Aldığı Tedbirler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/2.
- Akalın, Durmuş. (2015). Yemen'de Şeyh Said Adlı Arazi Çevresinde Osmanlı Fransız Rekabeti (1868-1912). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/1, 1-44.
- Akyıldız, Ali. (2019). Osmanlı'da Ulaşımın Modernleşmesi. İstanbul, Timaş Yayınları.
- Akyıldız, Ali., & Kurşun, Zekeriya. (2015). Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alma'Mary, Abdulwahhab. (2016). "Osmanlı Devleti Döneminde Yemen'de Eğitim Sistemi". İçinde Arap Coğrafyası Sosyal, Siyasi ve İdari Yapı Bildiriler. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Armaoğlu, Fahir. (1992). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Atabay, Mithat. (2016). Son Yüzyılda Türkiye ve Ortadoğu. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Barlak, Yasemin. (2017). Yemen'de Bir Osmanlı-Arap Şehri: San'a, İstem, 30, 333-35.
- Barlak, Yasemin. (2013). Dinî ve Siyasî Yönden Osmanlı Devleti İdaresinde Yemen (1872-1909). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Besbelli, Saim., & Ülman, Mustafa. (1980). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi, Deniz Harekâtı (1-III). Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.
- Bilge, Mustafa L. (2009). San'a, DİA, 36, 88-90.
- Bostan, İdris. (2013). Yemen, DİA, 43, 406-412.
- Çakar, Sinan. (2022). Kızıldeniz'de İnsan ve Silah Kaçakçılığı, İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Chevalier, Patrice. (2008). Al-Hudayya sous occupation Ottomane (1849-1918). *Revue des Musulmans et de la Méditerranée*, 79-99.
- Dresch, Paul. (2000). A History of Modern Yemen. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duguay, Raymond. (1914), *Bulletin de la Société de Topographie*,
- Duysak, Cabir. (2005). Osmanlı Belgelerine göre Asir Bölgesinde Seyyid İdrisi İsyanı ve Sonuçları (1908-1918). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hathaway, Jane. (2003). A Tale of Two Factions: Myth, Memory, and Identity in Ottoman Egypt and Yemen. Albany: State University of New York.
- Hathaway, Jane. (2016). Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Issawi, George. (1982). The Economic History Of the Middle East and North Africa, Columbia University Press. New York.
- Kayalı, Hasan. (1998). Jön Türkler ve Araplar, 1908-1918. Çev: Türkan Yöney, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kazgan, Gülten. (2006). Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kızıltoprak, Süleyman. (2010). Mısır'da İngiliz İşgali Osmanlı Devleti'nin Diploması Savaşı (1882 -1887). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kurşun, Zekeriya. (1992). Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri. İstanbul: İrfan Yayıncılık.

- Kurtuluş, Rıza. (1998). Hudeyde, DİA, 18, 299-301.
- Pamuk, Şevket. Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme II. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Sert, Serap. (2009). Son Osmanlı Valisi Mahmut Nedim Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri (1857-1940). İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sırma, İhsan Süreyya. (2008). Osmanlı Devleti'nin Yıkılışında Yemen İsyanları. Beyan.
- Üzüm, İlyas. (2013). Zeydiler (1-44, s. 326-328.). TDV İslam Ansiklopedisi.

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
- Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), 298993; 3986-298938.
- Dahiliye İdare (DH. İD), 16-79.
- Dahiliye Mektubî Kalemi (DH.MKT), 1058-7.
- Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri (DH. İ. UM. EK), 112-18.
- Dahiliye Muhaberatı Umumiye İdaresi (DH. MUİ), 1-73.
- Hariciye İstişare Odası (HR. HMŞ.İŞO), 133-10.
- Hariciye Siyasi (HR.SYS), 1564-1.
- Meclis-i Vükela Zabıtları (MV), 127-14; 124-14; 175-18; 177-61; 235-129.
- İrade-i Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 139-3.
- Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS), 500-64.
- Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK), 235-67.
- Yıldız Perakende Umumi (Y.PRK.UM), 47-53; 62-69.
- Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR), 34-9.
- Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 584 – 43756-205823.
- Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi: (ATASE), 36-164-13.

Basılı Kaynaklar

- Bulletin de la Société de Topographie
- Excelsior: Journal Illustré Quotidien.
- La Constitution.
- Le Dernière Heure.
- L'Écho de Paris.
- La Gazette.
- La Jeune Turquie.
- Le Journal des débats.
- La Lanterne: Journal Politique Quotidien.
- Le Mémorial des Vosges.
- L'Intransigeant.
- L'Information financière, économique et Politique.
- Revue Commerciale du Levant.
- Stamboul.

EK-2. Hudeyde-San'a Demiryolu çalışmaları için gelen heyet hakkındaki belge

Kaynak: BOA. DH. MUİ, 1-73.

EK-3. Hudeyde-San'a Demiryolu İmtiyazının Fransızca ve Osmanlıca Sureti

Kaynak: BOA. İMMS, 139-3.

Extended Abstract

The aim of this study is to examine the Ottoman state's struggle against the European Great Powers in Yemen and the Red Sea in the 19th century through a railway project. Ottoman Empire, which had difficulty in competing with Europe since the mid-19th century and had limited investment opportunities due to capital and technological inadequacies, tried to solve the capital problem by granting concessions to foreign companies in various sectors. European countries, which aimed to create a global market at that time, entered the market with railway investments in the Ottoman Empire, as in other countries. In the following years, railway investments were followed by investments in ports, mining, industry, trade and municipalities. However, the share of railway investments in total investments was always in the first place. In time, the competition arising from the railways in the Ottoman Empire pushed the relevant states to concentrate their investments in integrated sectors. For instance, the country that invested in a region's railway undertook the construction of the port, urban services and mining in that region. The Ottoman Empire, which received investments in this process, was trying to balance the competition and prevent monopolisation in strategic sectors.

Yemen is one of the lands where the Ottoman state had the most problems. The state has been dealing with public order problems since it captured this region. The political power of the Zaidis in the region caused the Ottoman state to follow an unstable policy in the region. the sectarian differences caused the Ottoman state to be unable to establish full sovereignty in the region for a long time. The attempts of other great powers to control the Red Sea in the region also constitute the main source of instability in the region. The British occupied Aden for the security of the road to India. The French, on the other hand, aimed to reduce the dominance of the British in the region and to take over the trade of agricultural commodities, especially the coffee trade. In the following phase, they did not give up their goals and tried to revive the inland ports of the Red Sea and increase their commercial capacity by connecting the region with the railway. Another European power, the Italians, after achieving national unity after in 1870, intended to increase their activities in Yemen, especially in the province of Abyssinia in Africa.

The Italians caused significant instability by supporting the rebellions in the region. it can be said that they caused the destabilisation of Yemen, especially in the sheikh al Idrisi rebellion, by openly supporting the Ottoman state. their aim here was to liberate Yemen from the sovereignty of the Ottoman state and to take over the trade in the region completely. During the revolts, the Italians provided arms and ammunition support to the Zaidi rebels and left the Ottoman Empire in a difficult situation. The Hodeidah-San'a railway project, which is our subject, is a project initiated in the shadow of these revolts. The Ottoman state was aware of the importance of building a railway in the region. the governors sent to the region are well aware of the situation of the region and are sympathetic to this project to ensure the control of trade in the Red Sea. first of all, the Ottoman state intends to build the railway with its own means and does not want to give the concession to foreign powers. However, this could not be realised due to the instabilities in the region and financial inadequacies. However the committee of union and progress was keen to establish political unity in the Yemeni territories as soon as possible, so they decided to give the construction of the railroad to the French through a loan agreement.

Within the framework of the agreement, the construction of the railroad in the region was tendered to the French in return for a 4% Ottoman loan and exploration works were initiated.

Afterward the company was quickly established and its shares began to circulate in the markets. When the French press is analysed, they consider the construction of the railroad as beneficial as it will connect the Yemeni hinterland to the port. In addition, they foresaw that the railroad would develop the region, make it easier for foreigners to come to the region and put an end to the rebellions in the region. After this, the tender for the construction of the railroad was finalized and the company started work. Meanwhile, the Zaidi rebellions continued in the region. so sometimes the construction site of the railroad is raided by rebels and construction has to stop. In 1911, after the outbreak of the Tripoli war, things became more complicated. the Italians moved to seize the Ottoman state's last territory in Africa, but met with resistance in the coastal cities. The Italians spread the war to other areas in order to break the resistance. At this stage, the Red Sea and its ports were blockaded.

On the other hand, the Ottoman state was put under pressure in the interior of Yemen by making an agreement with Sheikh al Idriss. Many areas were bombed during the war in Tripoli. One of the places bombed was Cibâne, where the French built the railroad. Before the bombing, the Italians gave a 5-day period for the evacuation of this area. but it was deliberately bombed even though it was known that the French owned the railroad. The barracks of the company's staff and a section of the railroad are damaged by the bombardment. The French took action to investigate the situation. The press is divided at this stage. some think that the bombing is an attack on French interests, while others say that in case of war the Italians could bomb the area. Some say that a diplomatic note should be sent to the Italians, while others say that the Ottoman state is responsible for the damage. The Italians, on the other hand, state that the bombing was carried out as a result of the state of war, but that it was not intended to harm the French. they even allowed the evacuation of foreigners from the area. As for compensation, when the French realized that they could not get anything from the Italians, they guided the company to demand compensation from the Ottoman state. However, the Ottoman state refused to pay compensation because the company did not fulfill its obligations and therefore had to take some "risks"

As a result, the issue of compensation and the termination of the railroad business was negotiated between the Ottoman state and the company for a long time. It is interesting that the French state was not interested in the interests of the company at this stage. The Ottoman state and the company executives finally reached an agreement and dissolved the railway company. But at this stage, the company's remaining equipment in Yemeni poses a problem. some of the equipment is transferred to the Hijaz railway. Some are looted by the local population. The company demands reimbursement. However, since most of the company's goods are lost, a complete classification cannot be made. After the First World War, the Yemeni territories were left under the control of Imam Yahya. Imam Yahya wanted the company to continue and the railway to be completed. At the end of World War I, the newly established Republic of Turkey became a follower of the railway project. When diplomatic documents are examined, the negotiations between the Italians and Imam Yahya are reflected in the documents. However, it was understood that the railway construction was not realized. Afterwards, the railway remained idle and its materials were used by the public.

As a result, since the Ottoman state could not make railway investments with its own means, other countries had to tender. The state considers means of transport such as railways as essential to ensure its authority. On the one hand, the state, which wants to ensure its authority, thinks that modern means of transport will have a significant impact on the development of the region. However, due to financial impossibilities, the state had to tender the railway investment to private companies. the imperial struggles of the great powers in the region

prevented the construction of the railway and the development of Yemen. This railway project is important in terms of learning the diplomatic relations between the great powers before First World War. But the real problem is that the entire responsibility of an issue that needs to be resolved between the Italians and the French is to be transferred to the Ottoman government. The Italians had long since realised the importance of the railway in the region. even before the railway works began, they asked prominent people in the region whether the railway could be tendered to them. after the railway was tendered to the French, they sabotaged the railway using the Red Sea blockade as an excuse. The French government, on the other hand, did not even protest against the shooting of its company representing the French capital by the Italians. It is understood from this that the great powers tended to act in line with their interests in the region and attribute every unfavourable situation to the Ottoman state.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1693-1723

Geliş Tarihi:07.03.2023 Kabul Tarihi:03.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1261273>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

BELİRSİZLİĞE TAHAMMÜLSÜZLÜK VE ENDİŞE İLE İLGİLİ OLUMLU İNANÇLAR ARASINDAKİ İLİŞKİDE AKILCI OLMAYAN İNANÇLARIN ARACI ROLÜ

Rabia ADIGÜZEL*

Volkan DEMİR*

Öz

Araştırmada belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolü incelenmiştir. Araştırmaya lisans düzeyinde öğrenim görmekte olan toplam 402 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin % 87.8'ini (n=353) kadın, % 12.2'sini (n=49) erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması 22.00'dir (SD= 2.7). Araştırmaya ilişkin veriler, "Demografik Bilgi Formu", "Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği", "Genel Tutum ve İnanışlar Ölçeği" ve "Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar Ölçeği" kullanılarak ölçülmüştür. Araştırma sonuçları SPSS ve AMOS paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. SPSS eklentisi AMOS aracılığıyla doğrulayıcı faktör analizi ile değişkenlerin uygunluğu incelenmiş, belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolünü değerlendirmek amacıyla yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Analiz sonuçlarında, belirsizliğe tahammülsüzlüğün, endişeye yönelik olumlu inançları pozitif düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği, belirsizliğe tahammülsüzlüğün akılcı olmayan inançları pozitif düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği, akılcı olmayan inançların endişeye yönelik olumlu inançları pozitif düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği bulunmuştur. Aracı değişkene dair yapılan analiz sonucunda, akılcı olmayan inançların belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişeye yönelik olumlu inançlar arasındaki ilişkide aracı rolü olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçlar alanyazındaki araştırmalarla birlikte tartışılmış, gelecekte yapılabilecek çalışmalar adına öneriler verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar, Akılcı Olmayan İnançlar

* Klinik Psikolog, Yeşilay Danışmanlık Merkezi, rrabiadiguzel@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4512-0650>

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, vdemir@gelisim.edu.tr, <https://doi.org/0000-0002-8148-8647>

Bu çalışma, ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

The Mediating Role of Irrational Beliefs in the Relationship Between Intolerance to Uncertainty and Positive Beliefs About Anxiety

Abstract

In the study, the mediating role of irrational beliefs in the relationship between intolerance of uncertainty and positive beliefs about worry was examined. A total of 402 undergraduate students participated in the study. Of the university students participating in the study, 87.8% (n=353) were female and 12.2% (n=49) were male. The average age of the participants is 22.00 (SD = 2.7). The data relating to the study were measured using the "Demographic Information Form", "Intolerance of Uncertainty Scale", "General Attitudes and Beliefs Scale" and "Positive Beliefs about Worry Scale". The results of the research were evaluated using SPSS and AMOS package programs. The appropriateness of the variables was examined by confirmatory factor analysis through SPSS add-on AMOS, and structural equation modelling was used to evaluate the mediating role of irrational beliefs in the relationship between intolerance of uncertainty and positive beliefs about worry. In the results of the analyses, it was found that intolerance of uncertainty positively and statistically significantly affected positive beliefs toward worry, intolerance of uncertainty positively and statistically significantly affected irrational beliefs, and irrational beliefs positively and statistically significantly affected positive beliefs toward worry. As a result of the analysis of the mediating variable, it was seen that irrational beliefs had a mediating role in the relationship between intolerance of uncertainty and positive beliefs toward worry. The results obtained from the study were discussed together with the studies in the literature and suggestions were given for future studies.

Keywords: Intolerance of Uncertainty, Positive Beliefs About Anxiety, Irrational Believe

1. Giriş

Bir kavram olarak belirsizlik, bir durumun sonucunun öngörülmemesi veya bilinmemesi olgusudur. Olayların ve sonuçların gerçekleşme olasılıklarının, herhangi bir öngörüyle tahmin edilememesi durumu olarak da tanımlanmaktadır (Kasperson, 2008). Belirsizliğe tahammülsüzlük ise belirsiz olayların gerçekleşme ihtimalinden ayrı bir şekilde bireylerin, olumsuz tepki gösterme yönelimi olarak tanımlanmıştır (Ladouceur, Gosselin ve Dugas, 2000). Belirsizliğe tahammülsüzlük, gerçekleşme ihtimali küçük olsa dahi bireyin olumsuz bir olayı tahammül edilemez olarak görme eğilimi biçiminde ele alınır. Belirsizliğe tahammülü düşük olan kişiler günlük hayatta, olumsuz olayların varlığını yadsınamayacağı için birçok durumu kabul edilemez olarak algılama eğilimindedir (Dugas, Gosselin ve Ladouceur, 2001).

Belirli olmayan ve belirsizlik içeren olaylar bireylerde çoğunlukla kaygı oluşturan olaylardır (Geçgin ve Sahranç, 2017). Araştırmalar belirsizliğe tahammülsüzlüğün bazı kaygı bozukluğu türleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar obsesif kompulsif bozukluk (Boelen ve Carleton, 2012; Fergus ve Wu, 2010; McEvoy ve Mahoney, 2012), sosyal fobi (Boelen ve Reijntjes, 2009; Carleton, Collimore ve Asmundson, 2010; McEvoy ve Mahoney, 2012), panik bozukluk (Carleton vd., 2013; McEvoy ve Mahoney, 2012; Norton vd., 2005) gibi psikolojik belirtileri içermektedir. Alanyazında yer alan çalışmalar belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyinin artması ile birlikte kişilerin endişe düzeylerinin de arttığını göstermektedir (Ladouceur vd., 2000).

Endişe, sonrasında ne olacağı belli olmayan ya da birden fazla negatif sonucun olma ihtimalini barındıran durumlar hakkında, zihinsel olarak sorunu giderme çabası ve çoğunlukla denetlenemeyen fikir ve görüntü zinciri olarak tanımlanmıştır (Borkovec, Robinson, Pruzinsky ve DePree, 1983). Endişeli bireyler, bizzat tehdit edici bilgilere dikkat kesilirler ve belirsiz olayları tehdit edici olarak algılama eğilimindedirler (Mathews, 1990). Endişeye yönelik olumlu inançlar, endişelenerek, olumsuz sonuçların önüne geçilebileceğine, suçluluk duygusunu en aza indirgeyeceğine ve dolayısıyla da olumsuz durumların etkisini azaltarak hüsrana uğramanın önüne geçilebileceğine yönelik inançları temsil etmektedir (Freeston, 1994). Endişeye yönelik olumlu inançların varlığı endişenin devamlılığına katkı sağlamaktadır (Francis ve Dugas, 2004). Freeston ve diğerlerine (1994) göre endişeye yönelik inançlar, endişe seviyesi ile ilişkili görülmektedir. Davey ve diğerleri (1996) endişe düzeyi yüksek olan kişilerin olumlu inançlarının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Yapılan çalışmalarda, yüksek düzeyde endişe yaşayan bireylerin, endişelenmenin olumlu etkilerine yönelik inançlara sahip oldukları ve bunun endişelenmeye iten reaksiyonları sıklaştırıp devamlılık sağlayacağı ifade edilmektedir. Ancak buna rağmen bu kişilerin baş etme düzeylerinin oldukça düşük olduğu görülmüştür (Francis ve Dugas, 2004).

Belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe arasında kuvvetli bir bağlantının olduğu ve belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyindeki değişikliğin endişe düzeyinde de değişikliklere sebep olduğu ifade edilmektedir (Buhr ve Dugas, 2002). Endişeye yönelik olumlu inançların, belirsizliğe tahammülsüzlük ile bağlantısı olduğuna ilişkin alanyazın çalışmaları mevcuttur (Karataş ve Uzun, 2018; Laugesen, Dugas, Bukowski, 2003; Sarı, 2007; Uzun ve Karataş, 2020). Kaygı düzeyi düşük olan bireylerin, endişelenmenin olumlu olduğuna inanmaları, çoğunlukla etkin bilişsel anlamıyla (bilgi arayışı, akılcı değerlendirme, sorun çözme) ilişkili bulunmaktadır. Bunun yanında yüksek endişe düzeyine sahip bireyler, endişelenmenin olumlu olduğuna inanmaktadırlar. Çoğunlukla etkin sorun çözümü yerini pasif olarak sorunun üstesinden gelme yöntemlerine bırakmaktadır. Bu nedenle inançların, belirsizliğe tahammülsüzlük ile endişeye yönelik olumlu inançlar üzerinde değişikliklere sebep olacağı düşünülmektedir (Freeston, 1994).

Dugas, Buhr ve Ladouceur'a (2004) göre hayat her an belirsizlikler ile doluyken belirsizliğe tahammülsüz bir birey endişelenmek için çok sayıda nedeni kolaylıkla bulabilmektedir. Endişenin hakim olduğu belirsizliğe tahammülsüzlüğün artması bazı ruhsal sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunlar arasında obsesif-kompulsif bozukluk (Steketee, Frost ve Cohen, 1998; Tolin, Abramowitz, Brigidi ve Foa, 2003), sosyal kaygı (Boelen ve Reijntjes, 2009; Carleton, Collimore ve Asmundson, 2010), depresif belirtiler (Berenbaum, Bredemeier ve Thompson, 2008; Miranda, Fontes ve Marroquin, 2008; Yook, Kim, Suh ve Lee, 2010), panik bozukluğu (Buhr ve Dugas, 2009; Carleton, Duranceau, Freeston, Boelen, McCabe ve Antony, 2014; McEvoy ve Mahoney, 2011), yeme bozuklukları (Sternheim, Startup ve Schmidt, 2011), yaygın anksiyete bozukluğu (Dugas, Gosselin ve Ladouceur, 2001) yer almaktadır. Bu çalışmada belirsizliğe tahammülsüzlükle ilişkili olduğu düşünülen endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki ilişkiye akılcı olmayan inançların aracılık edebileceği düşünülmektedir.

Bilişsel davranışçı kuramlardan olan Akılcı Duygusal Davranışçı Yaklaşım (Ellis, 1999), ruhsal problemlerle ilgili teorisini, akılcı inançlar ve akılcı olmayan

inançlar terimi ile ifade etmektedir (Turner, 2016). Akılcı olmayan inançlar kesinlik içeren, katı düşüncelerden oluşmaktadır. Akılcı inançlar ise esnek ve kesin olmayan düşüncelerden oluşmaktadır (Harris, Davies ve Dryden, 2006). Weitzman ve diğerlerine (2011) göre bireyler, akılcı olmayan inançlarının artıp, akılcı inançlarının azalmasının uzun süreli olumsuz etkileri olduğunu bilseler dahi bunu sürdürmektedirler. Akılcı olmayan inançların varlığının, kişinin temel ruhsal gereksinimlerinin doyurulmasının önünde engel olabileceği tahmin edilmektedir (Artıran, 2015). Akılcı olmayan inançların endişeyi etkilediği bilinmektedir.

Belirsizlik içeren anlar kişilerde stres ve bunalmaya sebep olabilmektedir. Bu anlar yaşandığında; endişe ve korku gibi duygular ortaya çıkmakta ve kişiyi negatif olarak etkilemektedir. Bu etkiden kaynaklı kişi, belirsiz anları tehlikeli olarak yorumlamaktadır (Budner, 1962). Duyguların ortaya çıkmasında yaşanan olay ya da kişiyi tetikleyen durumlar yerine, bireyin olay ve tetikleyicilerle ilişkili var olan inançları etkili olmaktadır. Örneğin, normlara uyum sağlamakla ilgili esnek olmayan inançlar, “başkaları bana saygısızlık yapmamalı” inancına, bu da hayal kırıklığı ve kızgınlık duygusuna neden olabilmektedir. Dolayısıyla bazı inançlar bazı duyguları meydana getirebilmektedir (Beck, Emery ve Greenberg, 1985). Alanyazın incelendiğinde belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar kavramlarını birlikte ele alan az sayıda ulusal (Kıvanç ve Karataş, 2018; Uzun ve Karataş, 2020; Sarı, 2007) ve uluslararası (Laugesen, Dugas ve Bukowski, 2003) araştırmalara rastlanmaktadır. Buradan yola çıkılarak bu çalışma, üniversite öğrencilerinin belirsizliğe tahammülsüzlükleri ve endişe ile ilgili olumlu inançları arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolünü incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Arnett’e (2004) göre üniversite öğrenimi görmekte olan bireyler, 18-29 yaş aralığına denk gelen, karar verilmemiş pek çok seçeneğin olduğu, geleceğe dair çok az şeyin netleştirildiği ve kimliğin keşfedildiği bir yaşam dönemi olan beliren yetişkinlik dönemindedir. Beliren yetişkinlik döneminin psikolojik sağlık ve ruhsal iyi oluş bakımından riskler barındırdığı ve bu dönemde bireylerin ruhsal sorunlarla

daha sık karşı karşıya geldikleri bilinmektedir (Arnett, 2011). Sonuç olarak belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolünün anlaşılması ile ilgili alanyazına katkıda bulunması ile birlikte bu çalışmanın, özellikle de beliren yetişkinlik döneminde olan üniversite öğrencileri ile çalışan ruh sağlığı uzmanlarına, terapötik sürecin etkililiğini arttırmada fayda sağlayacağı umulmaktadır.

Tüm bu açıklamalardan hareketle bu araştırmanın amacı, belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı etkisinin incelenmesidir. Bu temel amaç çerçevesinde oluşturulan hipotezler ise şöyledir:

1. Belirsizliğe tahammülsüzlük, endişeye yönelik olumlu inançları anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
2. Belirsizliğe tahammülsüzlük, akılcı olmayan inançları anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
3. Akılcı olmayan inançlar, endişeye yönelik olumlu inançları anlamlı bir şekilde etkilemektedir.
4. Belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolü bulunmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Belirsizliğe tahammülsüzlük ile endişeye yönelik olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı etkisinin araştırıldığı bu çalışmada ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi, birbirini yordayıp yordamadıklarını ve değişkenlerin birlikte değişimlerini ve bunun derecesini tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır (Karasar, 2016). Değişkenler arasındaki yordayıcılık ilişkilerinin incelenmesinde ise yapısal eşitlik modellerinden yol analizi kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 yılları arasında öğrenim görmekte olan ve araştırmaya katılım sağlamada gönüllü olan 18-30 yaş aralığındaki üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcılara internet üzerinden ulaştırılan forma toplamda 418 kişi katılmıştır ancak 16 kişi yaş sınırlamasının dışında olması sebebiyle cevapları araştırmaya dahil edilmemiştir. Dolayısıyla üniversite öğrencileri arasında kolay ulaşılabilir örnekleme ile seçilen 353'ü kadın (%87,78), 49'u erkek (%12,22), olmak üzere toplamda 402 kişinin katılımıyla çalışma yürütülmüştür. Katılımcıların yaş ortalaması $22 \pm 2,7$ yıldır.

Bu araştırmanın işleme kriteri beliren yetişkinlik dönemi olan 18-30 yaş aralığında bulunmak; dışlama kriteri ise katılımcıların hali hazırda psikiyatrik tedavi alıyor olmak veya psikiyatrik ilaç kullanıyor olmalarıdır. İşleme ve dışlama kriterlerini baz alındığında çalışmaya katılan 437 kişinin 402'si araştırmaya dahil edilmiştir. Yapısal eşitlik modelini kullanan uzmanlar belirlenecek örneklem büyüklüğünün 200 ile 500 aralığında olmasının yerinde olduğunu söylemişlerdir (Kline, 1994, s. 111-112). Bu bilgiye bakılarak seçilen örneklem hacminin yeterli düzeyde olduğu ifade edilebilir. Katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	%	n
Kadın	%87.78	353
Erkek	%12.22	49
Yaş	%	n
18-24	%81.34	327
25-30	%18.66	75
Eğitim Durumu	%	n
Önlisans	%24.37	98

Lisans	%66.41	267
Lisans Üstü	%9.22	37

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Sosyodemografik bilgi formu çalışmaya katılım sağlayan kişilerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve son altı ay içerisinde bir tedavi (ilaç, terapi vb.) alıp almadıklarına dair soruları içeren bir bilgi formudur.

2.3.2. Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği (BTÖ- 12)

Belirsizliğe tahammülsüzlük Ölçeğinin (BTÖ), orijinal Fransızca versiyonu Freeston ve diğerleri (1994) tarafından geliştirilmiştir (Kasap, 2020). Ölçeğin, 27 maddesi ve beş alt boyutu bulunmaktadır. Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeğinin orijinal formunun kısaltılması Carleton, Norton ve Asmundson (2007) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek 12 madde ve iki alt boyuta indirgenmiştir. Ölçeğin alt boyutları, ileriye yönelik kaygı ve engelleyici kaygı şeklindedir. İleriye yönelik kaygı; kişinin ileriki zamanla alakalı belirsizliğe tahammülsüzlük seviyesini tartmaktadır. Engelleyici kaygı ise bireyin belirsizliğe duyduğu tahammülsüzlüğün harekete geçmesini engelleme seviyesini ölçmektedir. Belirsizliğe tahammülsüzlük Ölçeğini (BTÖ- 12) Türkçe formuna uyarlayıp, geçerlilik ve güvenilirliğinin yapılması Sarıçam, Erguvan, Akın ve Akça (2014) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek 12 madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert tipini yansıtmaktadır ve madde işaretleri “1) Bana hiç uygun değil, 2) Bana çok az uygun, 3) Bana biraz uygun, 4) Bana çok uygun 5) Bana tamamen uygun” şeklindedir. Belirsizliğe tahammülsüzlük Ölçeği Türkçe geçerlilik ve güvenilirliğinde yapılan analiz sonucunda ölçeğin kısa formunun, iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayısı .88 bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayısı “ileriye yönelik kaygı” için .84, “engelleyici kaygı” için .77 olarak saptanmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik değeri .74 bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarının test-tekrar test güvenilirlik değerleri

“ileriye yönelik kaygı” için .75, “engelleyici kaygı” için .71 olarak saptanmıştır. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayı ölçeğin bütünü için .87; ileriye yönelik kaygı alt boyutu için .76, engelleyici kaygı alt boyutu için .85 olarak bulunmuştur.

2.3.3. Genel Tutumlar ve İnanışlar Ölçeği Kısa Formu (GTİÖ- KF)

Genel Tutum ve İnanışlar Ölçeği orijinal versiyonunu Burgess (1986) geliştirmiş, kısa formuna ise Lindner ve diğerleri (1999) dönüştürmüştür (Artıran, 2019). Orijinal versiyonunda 96 madde bulunan ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik yapılmış kısa formunda 26 madde bulunmaktadır. Artıran (2019)’ın Türkçe’ye uyarladığı formunun kullanıldığı ölçek 5’li likert tipini yansıtmaktadır ve madde işaretleri “1) Hiç katılmıyorum, 2) Nadiren katılıyorum, 3) Biraz katılıyorum, 4) Katılıyorum 5) Tamamen katılıyorum” şeklindedir. Ölçeğin orijinali de Türkçe formu da yedi alt boyuta sahiptir. Bunlar “rasyonellik, kendini değersizleştirme, başarmak akılcı olmayan inanışlar, onaylanma akılcı olmayan inanışlar, konfor arayışı, adalet beklentisi, başkalarını değersizleştirme” şeklindedir. Genel Tutum ve İnanışlar Ölçeği Kısa Formunun Türkçe iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayı değeri .84 bulunmuştur. Dolayısıyla ölçeğin Türkçe formu geçerli ve güvenilir bulunmuştur. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayı ölçeğin bütünü için .88; rasyonellik İnanıcı alt boyutu için .51, kendini değersizleştirme alt boyutu için .91, başarmak irrasyonel inançları alt boyutu için .77, onaylanma irrasyonel inanışları alt boyutu için .76, konfor arayışı alt boyutu için .70, adalet beklentisi alt boyutu için .75, başkalarını değersizleştirme alt boyutu için .66 olarak bulunmuştur.

2.3.4. Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar Ölçeği

Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar ölçeğinin orijinal formu Fransızcadır ve Freeston ve diğerleri (1994) tarafından endişeye dair olumlu inançları değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Daha sonra Holowka ve diğerleri (2000) tarafından İngilizce formuna dönüştürme aşamasında Penn State Endişe Ölçeği, Beck Kaygı Envanteri ve Beck Depresyon Envanteri-II’den yararlanılmıştır. Sarı ve Dağ’ın

(2009) Türkçe geçerlilik ve güvenilirliğini yaptığı Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar ölçeğinin 25 maddesi, beş alt boyutu bulunmaktadır. Endişenin olumsuz sonuçları ile ilgili olanlar “endişelenmek problem çözmeye yardımcı olur ve motivasyon kaynağıdır”, “endişelenmek tehlikeli ve olumsuz sonuçları engeller” ve “endişelenmek olumsuz duygulara karşı korur” şeklindedir. Endişenin olumlu sonuçlar ile ilgili olanlar ise “endişe motive eder” ve “endişelenmek analitik düşünmeye yardımcı olur” inancı şeklindedir. Ölçek 5’li likert tipini yansıtmaktadır ve madde işaretleri “1) Benim için hiç doğru değil, 2) Benim için nadiren doğru, 3) Benim için biraz doğru, 4) Benim için doğru, 5) Benim için tamamen doğru” şeklindedir. Endişe ile İlgili Olumlu İnanç Ölçeği iç tutarlılık Cronbach Alpha değeri .93 olarak hesaplanmıştır. Endişe ile İlgili Olumsuz İnançlar Ölçeği Türkçe formu geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonucunda kullanılmaya uygun bulunmuştur. Bu araştırmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayı ölçeğin bütünü için .95; endişelenmek problem çözmeye yardımcı olur ve motivasyon kaynağıdır alt boyutu için .93, endişelenmek tehlikeli ve olumsuz sonuçları engeller alt boyutu için .85, endişelenmek olumsuz duygulara karşı korur .84 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın hedefi doğrultusunda kullanılan ölçme araçları ile ulaşılan verilerin çözümlenmesi için SPSS 22.0 ve AMOS 26.0 programları kullanılmıştır. Veriler analiz edilmeden önce çoklu ve doğrusal regresyon analizinin yapılması için gerekli olan varsayımlar test edilmiştir. Regresyon analizinde aracılık etkisini tespit etmek amacıyla Baron ve Kenny (1986)’nin yöntemi izlenmiştir. Çoklu ve doğrusal regresyon analizinin normallik ve doğrusallık varsayımlarının karşılandığı tespit edilmiştir. Araştırmanın değerlendirilmesinde yapısal eşitlik modelinden yararlanılmıştır. Yapısal eşitlik modeli (YEM) gözlem yapılabilen ve yapılamayan değişkenlerin kendi aralarındaki nedensel ilişkinin test edilmesinde tercih edilen kapsayıcı bir istatistiksel yöntemdir (Reisinger ve Turner, 1999). İkinci nesil analiz yöntemlerinden kabul edilen YEM (Bagozzi ve Fornell, 1982), birinci nesil analiz yöntemlerin-

den kabul edilen regresyon analizine kıyasla, araştırma probleminin kompleks olması ve bağımlı ve bağımsız değişkenin birden çok olması sebebiyle kendi aralarındaki ilişkinin modellenmesini düzenli biçimde, çok yönlü ve tek gösterimde ele almaktır (Anderson ve Gerbing, 1988). Yapısal eşitlik modelinin kompleks yapıları modelde tek seferde açıklayabilmesi, eksik görülen noktalara dair öneriler sunması ve yanlışları açıklamaya dahil etmesi bu modelinin tercih edilmesinde etkili bulunmaktadır (Dursun ve Kocagöz, 2010).

YEM ilişkileri göstermede yol analizinden faydalanılmıştır. Path analizi, gözlenen değişkenlerle bir dizi değişken arasındaki ilişkilerin araştırılmasına olanak tanıyan bir istatistiksel yöntemdir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbirleri ile sebep-sonuç ilişkisi diyagram ile açıklanırken korelasyon katsayıları ile değişkenler arasındaki ilişkiler de incelenebilmektedir. Araştırmada aracılık rolünün incelenmesinin yanı sıra ölçeklerin alt boyutlarının gizil ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkiler de incelenmiştir.

Belirsizliğe tahammülsüzlük değişkeni ile endişeye yönelik olumlu inançlar değişkeni arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançlar değişkeninin aracı rolünün var olup olmadığının incelemek adına bootstrap yöntemini temel alan yol analizinden yararlanılmıştır. Baron ve Kenny'nin geleneksel yöntemine ve Sobel testine kıyasla bootstrap yönteminin daha güvenilir sonuçlar verdiği öne sürülmektedir. Bootstrap analizinde 5000 yeniden örneklem opsiyonu seçilmiştir. Bootstrap tekniği, aracılık etkinin incelenmesi dair yapılan analizlerde kullanılmaktadır ve araştırmanın hipotezini doğrulamak amacıyla elde edilen verilerde %95 güven aralığındaki (GA) değerlerin sıfır (0) değerini içermemesi gerekmektedir (Gürbüz, 2021, s. 124).

2.5. Araştırmanın Etik Yönü

Bu çalışma için İstanbul Kent Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 26.01.2021 tarihinde 04 kararı ile etik onay alınmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırmada elde edilen bulgular sunulmuştur. Çalışmada değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler hesaplanmış ve veriler normal dağılım göstermediğinden Spearman korelasyon analizi yöntemi ile değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Son olarak belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracılık rolüne ilişkin analiz gerçekleştirilmiştir. Bulgular bu doğrultuda aşağıda sırasıyla verilmiştir. Tablo 2’de araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel istatistikler yer almaktadır.

Tablo 2: Araştırma değişkenlerine ilişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Ölçekler	Min	Maks	$\bar{x}$	St. Sp.
Belirsizliğe Tahammülsüzlük	17	60	40,97	9,427
İleriye yönelik kaygı	10	35	24,23	5,376
Engelleyici kaygı	5	25	16,74	4,971
Durumluk- Süreklilik Kaygı Envanteri	43	149	90,11	23,233
Durumluk	20	78	41,16	13,785
Sürekli	22	77	48,95	11,427
Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar Ölçeği	25	125	69,91	22,794
Endişelenmek problem çözmeye yardımcı olur ve motivasyon kaynağıdır	14	70	40,82	13,565
Endişelenmek tehlikeli ve olumsuz sonuçları engeller	6	30	15,08	5,822
Endişelenmek olumsuz duygulara karşı korur	5	25	14,00	5,019
Genel Tutumlar ve İnanışlar Ölçeği	40	120	80,171	15,514
Rasyonellik İnancı	4	19	9,07	3,020
Kendini Değersizleştirme	4	20	7,30	4,468
Başarmak irrasyonel inançları	4	20	13,85	3,633
Onaylanma irrasyonel inanışları	3	15	8,087	3,388
Konfor arayışı	5	20	14,845	3,283
Adalet beklentisi	7	20	16,79	3,118
Başkalarını değersizleştirme	3	15	10,20	2,917

Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği toplam puanların 12-60 aralığında olduğu, ortalamalarının 40.97 ± 9.427 olduğu görülmektedir. Ölçek puanları, ağırlıklı

olarak İleriye yönelik kaygı puanlarından (24.23±5.376) oluşmaktadır. Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar Ölçeği toplam puanların 29-145 aralığında olduğu, ortalamalarının ortalaması 69.91±22,794 olduğu görülmektedir. Ölçek puanları, ağırlıklı olarak Endişelenmek problem çözmeye yardımcı olur ve motivasyon kaynağıdır puanlarından (40.82±13.565) oluşmaktadır. Genel Tutumlar ve İnanışlar Ölçeği toplam puanların 26-130 aralığında olduğu, ortalamalarının ortalaması 80.171±15,514 olduğu görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarında, alt boyut puan ortalamalarının yakın olduğu ve ölçek puanlarının oluşmasında yakın katkıları olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon katsayıları ise Tablo-3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Araştırmanın değişkenlerine ilişkin Spearman Sıra Korelasyon Katsayı değerleri

	Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Belirsizliğe T. Ölçeği	1 İleriye yönelik kaygı	1											
	2 Engelleyici kaygı	0,643 **	1										
Genel Tutum ve İnançlar Ölçeği	3 Rasyonellik inancı	0,084 p=0,09	0,122 *	1									
	4 Kendini Değer-sizleştirme	0,276 **	0,327 **	0,333 **	1								
	5 Başarmak irrasyonel inançları	0,530 **	0,463 **	0,145 **	0,334 **	1							
	6 Onaylanma irrasyonel inanışları	0,421 **	0,381 **	0,308 **	0,585 **	0,493 **	1						
	7 Konfor arayışı	0,477 **	0,520 **	0,104 *	0,264 **	0,528 **	0,433 **	1					
	8 Adalet beklentisi	0,395 **	0,348 **	-0,49 p=0,33	-0,03 p=0,5	0,493 **	0,291 **	0,472 **	1				
	9 Başkalarını değer-sizleştirme	0,350 **	0,326 **	0,048 p=0,33	0,172 **	0,379 **	0,358 **	0,300 **	0,402 **	1			
Endişe ile İlgili	10 Endişelenmek problem çözmeye yardımcı	0,364 **	0,321 **	0,020 p=0,693	0,285 **	0,283 **	0,239 **	0,189 **	0,196 **	0,308 **	1		

olur ve moti- vasyon kaynağıdır													
11 Endişelen- mek teh- likeli ve olumsuz sonuçları engeller	0,30 **	0,271 **	0,040 p=0,422	0,370 **	0,245 **	0,261 **	0,164 **	0,148 **	0,289 **	0,778 **	1		
12 Endişelen- mek olumsuz duygulara karşı korur	0,372 **	0,281 **	0,036 p=0,47	0,328 **	0,259 **	0,279 **	0,203 **	0,179 **	0,262 **	0,754 **	0,742 **	1	

Tablo 3 incelendiğinde ölçek gruplarını oluşturan değişkenlerin grup içindeki etkileşimleri açısından ulaşılan sonuçlar; Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği'ni oluşturan İleriye yönelik kaygı ve Engelleyici kaygı değişkenler arasında pozitif yönlü yüksek korelasyon ($r=0.643$, $p<0.01$) mevcuttur. Buna göre; ileriye yönelik kaygı arttıkça, engelleyici kaygı da artmaktadır. Genel Tutumlar Ölçeği'ni oluşturan değişkenler arasında ise iki değişken istisna olmak üzere tüm değişkenler arasındaki ilişki şiddeti değişmekle birlikte pozitif yönlüdür. Başka bir deyişle; bu eğilimlerin herhangi birindeki artış diğer eğilimlerde de artışa neden olmaktadır. Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar Ölçeği'nde ise benzer şekilde ölçeği oluşturan tüm değişkenler arasında pozitif yönlü yüksek korelasyon bulunmaktadır. Farklı ölçek gruplarında bulunan değişkenler arasındaki etkileşimler açısından ulaşılan önemli sonuçlar ise;

İleriye yönelik kaygı arttıkça, Başarmak irrasyonel inançları da artmaktadır ($r=0,53$, $p<0.01$). Benzer şekilde; Engelleyici kaygı ile Başarmak irrasyonel inançları arasında anlamlı pozitif yönlü ilişki ($r=0.463$, $p<0.01$) bulunmaktadır. Buradan hareketle Başarmak irrasyonel inancının, Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeğiyle grup olarak anlamlı bir pozitif ilişki içinde olduğu görülmüştür.

Onaylanma irrasyonel inancı ile Geleceğe yönelik kaygı arasındaki pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,421$, $p<0.01$) bulunulmuştur. Buna göre Onaylanma irrasyonel inancı geleceğe yönelik kaygıyı da etkilemektedir. Benzer şekilde Onaylanma irrasyonel inancı ile Kendini değersizleştirme arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişki

($r=0,585$, $p<0.01$) bulunmuştur. Bu da onaylanma irrasyonel inancının geleceğe yönelik kaygıyı etkilediği gibi kendini değersizleştirme davranışını da etkilediğini göstermektedir. Onaylanma irrasyonel inancı ile Başarma irrasyonel inancı arasında da pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,493$, $p<0.01$) tespit edilmiştir.

Konfor arayışı ile İleriye yönelik kaygılar arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,477$, $p<0.01$) tespit edilmiş olup buradan da, ileriye yönelik kaygıların aynı zamanda konfor ihtiyacında artışı da beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılabılır. Benzer şekilde Engelleyici kaygı düzeyinin artması da konfor arayışında artışa neden olduğu ($r=0,520$, $p<0.01$) görülmektedir. Buradan hareketle, Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği'ni oluşturan tüm değişkenlerdeki artışın, aynı zamanda konfor arayışında da artışa neden olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Onaylanma irrasyonel inancı ile Konfor arayışı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r=0,433$, $p<0.01$) olduğu görülmektedir.

Endişe ile İlgili Olumlu İnanışlar Ölçeği ile diğer grup ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Endişenin farklı olumlu sonuçları arasında ise tüm değişkenler için pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. ($r(10, 11)=0,778$, $p<0.01$, $r(10, 12)=0,754$, $p<0.01$, $r(11, 12)=0,742$, $p<0.01$). Buna göre endişenin herhangi bir olumlu sonucu olabileceğine olan inanış, diğer olası olumlu sonuçlara olan inanışı da beraberinde getirmektedir.

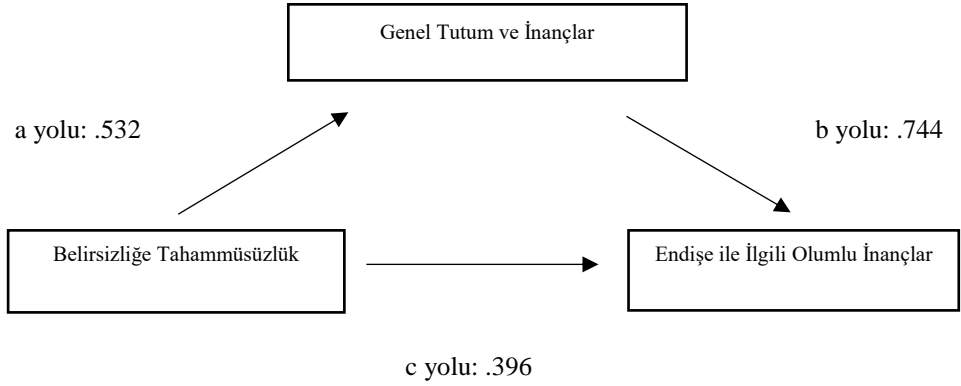
Belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolüne ilişkin yapılan analizlere ilişkin bulgular Tablo-4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Aracı Rolünün İncelenmesi

	Genel Tutum ve İnançlar		Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar	
	β	Standart Hata	β	Standart Hata
Belirsizliğe Tahammülsüzlük (c yolu)			.557*	.108
			R^2	.119
Belirsizliğe Tahammülsüzlük (a yolu)	.532*	.103		

	R^2	
		.652
Belirsizliğe Tahammülsüzlük (c' yolu)	.121*	.027
Genel Tutum ve İnançlar (b yolu)	.744*	.183
	R^2	.145
Dolaylı etki	.396* (.203 - .584)	

* P<0,001

Şekil 1. Araştırmanın Aracılık Modeli

Belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişe ile ilgili olumlu inançlar arasındaki dolaylı etki (ab yolu; $\beta=.396$, %95 CI [.203, .584] sonucunu vermiştir ve bu aralık 0 değerini barındırmamaktadır. Bu sebeple dolaylı etki istatistiğe dayanan veriler açısından anlamlı kabul edilmiştir. Belirsizliğe tahammülsüzlüğün, istatistiksel açıdan endişe ile ilgili olumlu inançlar üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu ifade edilebilir (c yolu; $\beta=.121$; $p<0,001$). Dolayısıyla araştırmanın da hipotezi olan belirsizliğe tahammülsüzlüğün, endişeye yönelik olumlu inançları pozitif olarak anlamlı düzeyde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Belirsizliğe tahammülsüzlük ile genel tutum ve inançlar bağlantısı arasında pozitif bir yol katsayısı, regresyon katsayısı elde edilmiştir. Bu sebeple belirsizliğe tahammülsüzlüğün, akılcı olmayan inançlar üzerin-

deki etsisinin anlamlı düzeyde olduğu ifade edilebilir (a yolu; $\beta=.532$; $p<0,001$). Dolayısıyla araştırmanın hipotezi olan belirsizliğe tahammülsüzlüğün, akılcı olmayan inançları pozitif olarak anlamlı düzeyde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Genel tutum ve inançların, endişe ile ilgili olumlu inançlar üzerinde toplam etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\beta= .744$; $p<0,001$). Dolayısıyla araştırmanın hipotezi olan akılcı olmayan inançların, endişeye yönelik olumlu inançları pozitif olarak anlamlı düzeyde etkilediği ifade edilebilir.

Modelin geçerliliğini değerlendirmek için uygun görülen uyum iyiliği kriterlerine Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5: Standart Uyum İyiliği Ölçütleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$ $3 \leq \chi^2/sd \leq 5$ orta
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$
RMR	$0 \leq RMR$	$0.05 \leq RMR$
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$
CFI	$0.97 \leq CFI \leq 1.00$	$0.90 \leq CFI \leq 0.97$
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1.0$	$0.85 \leq GFI \leq 0.95$
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1.0$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$

Uyum indeksi sonuçlar; $\chi^2/sd = 2,027$, $RMR = 0,116$, $RMSA = 0,051$, $AGFI = 0,851$, $GFI = 0,852$, $NFI = 0,902$, $CFI = 0,904$ şeklindedir. Yol analizi neticesinde elde edilen uyum indekslerinin kabul edilebilir eşik değerler içinde olması modelin veri ile uyumuna ve kabul edilebilir olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla araştırmanın da ana hipotezi olan belirsizliğe tahammülsüzlük ile endişeye yönelik olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolünün olduğu ifade edilebilir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Mevcut araştırmada belirsizliğe tahammülsüzlük ile endişeye yönelik olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmanın amaçlarına yönelik ilişkili hipotezler alanyazın göz önüne alınarak tartışılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada belirsizliğe tahammülsüzlük ile endişeye yönelik olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolünün olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Başka bir ifade ile bireylerin zorlayıcı deneyimler karşısında ortaya çıkan endişeye dair hem olumlu inançları hem de olumsuz inançları belirsizliğe tahammülsüzlüğü arttırmaktadır. Çalışmanın sonucunda ulaşılan bulgulara benzer bir şekilde Karataş ve Uzun (2018) üniversite öğrencileri ile yürüttükleri çalışmalarında, öğrencilerin belirsizliğe tahammülsüzlüklerinin endişe ile ilgili olumlu ve olumsuz inançlar tarafından pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkilediği bulunmuştur. Sarı tarafından 2007 yılında yapılan çalışmada da üniversite öğrencilerinin belirsizliğe tahammülsüzlüğünün endişe ile ilgili olumlu ve olumsuz inançlar ile pozitif yönde anlamlı ilişki içinde olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili araştırmaların bulguları incelendiğinde, bu araştırmanın bulgularını doğrulayıcı nitelikte olduğu söylenebilir (Buhr ve Dugas, 2006; Britton, Neale ve Davey, 2019; Dugas, Buhr ve Ladouceur, 2004; Uzun ve Karataş, 2020).

Araştırmada belirsizliğe tahammülsüzlüğün akılcı olmayan inançları pozitif düzeyde anlamlı olarak yordadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bir kavram olarak belirsizliğe tahammülsüzlük, endişe ve akılcı olmayan inançların birbirleri ile ilgili tanımlar içerdikleri görülmektedir. Örneğin, endişe hakkındaki bilişlerin içeriğinde, geleceğe yönelik kaygılar, tehdit ve belirsizliğin bulunduğu (Safren ve diğerleri, 2000), endişeli bireylerin, belirsizlik içeren olayları tehditkâr bulmaya meyilli oldukları (Butler ve Mathews, 1983; Russell ve Davey, 1993) bu sebeple de belirsizlik içeren durumlarda negatif değerlendirmeye meyillilik gösterdikleri ifade edilmiştir (Buhr ve Dugas, 2002; Odacı, Kaya ve Aydın, 2023). Geleceğe ilişkin belirsizlik ve kaygı ile

İlgili otomatik inançların kaygı duygulanımını eşsiz bir biçimde açıkladığı görülmüştür. Akılcı olmayan inançlardan olan talepkarlık inancının ise ileriki zamana yönelik kaygıyı, belirsizliği ortaya koymaya yönelik anlatımları ifade ettiği görülmüştür (Buschmann ve diğerleri, 2017).

Alanyazın değerlendirildiğinde belirsizliğe tahammülsüzlüğün akılcı olmayan inançları etkileyip etkilemediğini inceleyen araştırmaların oldukça sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Uzun, Gönültaş ve Akın (2020) ergenlerin aleksitimi düzeylerinin belirsizliğe tahammülsüzlük ve akılcı olmayan inançları ne derecede yordandığını belirlemeye yönelik yaptıkları araştırmalarında, belirsizliğe tahammülsüzlük ve akılcı olmayan inanç düzeylerinin, ergenlerin aleksitimi düzeylerini pozitif yönde anlamlı olarak yordadığını gözlemlemişlerdir. Kasap (2020) çalışmasında ise belirsizliğe tahammülsüzlüğün akılcı olmayan inançlar, kaygılı ve kaçınmacı bağlanma ile anlamlı bir ilişki içinde olduğunu rapor etmiştir.

Araştırma bulgularından elde edilen verilere göre belirsizliğe tahammülsüzlük, endişeye yönelik olumlu inançları pozitif düzeyde anlamlı şekilde etkilemektedir. Endişeli bireyler, belirsiz durumlara maruz kaldıklarında bunu negatif olarak algıladıkları için daha fazla zorluk çekerler. Veriler endişeli bireylerin, belirsizlik karşısında tahammül düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Endişe, belirsizliğin ortaya koyduğu bir yapı olarak kabul edilir. Dolayısıyla endişe ile ilgili araştırılacak ilk olgu belirsizliğe tahammülsüzlük olarak görülmektedir (Grenier, Barrette ve Ladouceur, 2005). Endişenin oluşumuna ve sürdürülmesine sebep olan etkenlerin incelenmesinin, endişenin temel bileşenlerini anlamak açısından önemli olduğu ifade edilmiştir (Buhr ve Dugas, 2002).

Belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişeye yönelik olumlu inançların, endişeyi etkileyen en güçlü etken olduğu ifade edilmektedir (Laugesen, Dugas ve Bukowski, 2003). İleriki zamana yönelik belirsiz olaylara negatif reaksiyon gösteren bireylerde, endişeye yönelik olumlu inançların olabileceği, yüksek düzeyde endişe gösteren bireylerin, endişeyi problemin üstesinden gelmeye yönelik yararlı bir yöntem olarak gördükleri ifade edilmiştir (Borkovec ve Roemer, 1995; Freeston vd.,

1994). Dolayısıyla endişenin bir sorunun üstesinden gelmeye yönelik motive edici bir tarafının olduğu, bireyi huzursuz eden negatif duyguları engellediği gibi bunun yanında olumlu inançların da endişe ile alakalı görüldüğü aktarılmıştır. Sarı'nın (2007) yapmış olduğu çalışmada belirsizliğe tahammülsüzlük ile endişeye yönelik olumlu inançlar arasındaki ilişkide pozitif düzeyde anlamlı bir bağ saptandığı bulgusu bu çalışmanın alanyazındaki çalışmalar ile uyumlu olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmada belirsizliğe tahammülsüzlüğün akılcı olmayan inançları pozitif düzeyde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Budner'a (1962) göre belirsizliğe tahammülsüzlük, ileride yaşanabilecek öngörülemeyen, belirsiz olayları olumsuz biçimde değerlendirme ve negatif durumları, adil bulmama şeklinde ele alınan bir yanıltıyı ifade etmektedir (Güvendiren, 2020). Akılcı olmayan inançlardan biri olan "düşük hayal kırıklığı inancı" da bu durumu ele almaktadır. Bu inanç, bireyin durumu dayanılmaz yapan bazı olaylara ya da durumlara karşı tahammülsüzlüğünü içermekte ve yapılacakların umulduğu gibi devam etmediğinde dayanılmaz bulunmasını ifade etmektedir. Belirsizliğe razı gelmemek ve belirsizliğin yaşanmaması gerektiğine yönelik inançların olması, bireyler için belirsiz olayların olumsuz olarak algılanmasına ve belirsizliğin stres ve hayal kırıklıklarıyla yaşanmasına sebep olmaktadır (Buhr ve Dugas, 2002). Davison ve Zigelboim'in (1987) çalışmasında stresli olarak yorumlanan bir olay yaşandığında, bireylerin aklına akılcı olmayan düşüncelerin geldiği ve bu düşünceleri çoğalttıkları görülmektedir. Dolayısıyla tanımlarda belirsizliğe tahammülsüzlük, belirsizlik ve sonuçlarına yönelik negatif inançlara meyilli olma durumu olarak geçmektedir (Koerner ve Dugas, 2006). Akılcı olmayan inançlar ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğuna yönelik yapılmış çalışmalar (Kasap, 2020; Uzun, Gönültaş ve Akın, 2020) bu çalışmanın alanyazındaki çalışmalar ile benzer sonuç verdiğini göstermektedir.

Araştırmada akılcı olmayan inançların, endişeye yönelik olumlu inançları pozitif düzeyde anlamlı olarak etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Wells (1995, 1997) sorun oluşturan türden endişelere sahip olan kişilerin, endişeye yönelik olumlu ve

olumsuz inançları olduğunu ifade etmiştir (Cartwright Hatton ve Wells 1997). Pelletier ve diğerlerinin (2002) yaptığı bir araştırmada yüksek seviyede endişe yaşayan bireylerin, orta seviyede endişe yaşayan bireylere kıyasla daha çok sağlık hakkında endişe barındıran, hatalı inançlara sahip oldukları görülmüştür. Endişenin, bir durumun üstesinden gelmek için kullanıldığı olumlu ve olumsuz inançlar içerdiği bilinmektedir (Wells, 1999). Yaygın anksiyete bozukluğunun kavranmasında bireydeki endişeye yönelik inançların içeriğini bilmenin önemli olduğu ifade edilmiştir çünkü yüksek düzeydeki endişenin negatif inançlar dahil bazı etkileri olduğu bilinmektedir (Karataş ve Uzun, 2018). Wilkinson, Meares ve Freeston'ın (2011) yaptığı çalışmada, endişe düzeyi yüksek olan bireylerde, endişe düzeyi ve endişelenmenin olumlu sonuçlarına yönelik benimsenen inançların, endişelenme reaksiyonlarını desteklediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Akılcı olmayan inançların kaygıya sebep olduğu (David, Lynn ve Ellis, 2010) ve endişenin bilişsel tamamlayıcısı (Başpınar, 2007) olduğu bilinmektedir. Endişelenmeyi, problemleri halletmede bir strateji olarak kullanmak, kaygı ve etkilerinden korunmak için tercih etmek, kaygı ve korkunun etkilerini aza indireceğini düşünmek gibi inançlar endişeye yönelik olumlu inançları temsil etmektedir (Borkovec ve Roemer, 1995; Freeston ve diğerleri, 1994). Gosselin ve diğerlerinin (2007) gerçekleştirdiği araştırmada, endişe seviyesi yüksek olan bireylerin, daha çok kaçınma davranışına yöneldiği ve endişeye yönelik daha fazla inanç barındıkları görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bir başka sonuca göre ise endişelenmenin, ileriki zamanda gerçekleşebilecek negatif durumlardan kaçınmayı desteklediğine dair inancın olması endişe ile ilişkili bulunmuştur. Dolayısıyla akılcı olmayan inançların, endişeye yönelik olumlu inançlar içerdiği görülmektedir. Gündüz (2019) çalışmasında endişelenmenin olumlu işlevselliğiyle ilgili olan olumlu inançların, endişelenmeyi uzun soluklu kullanmaya sebep olduğunu dolayısıyla negatif problem tercihinin ve bilişsel olarak kaçınma davranışına neden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bilişsel kaçınma davranışı göstermenin, korku duygusunun yaşanmasına engel olarak, fazla seviyede endişe ve kaygının sürdürülmesine sebep olduğu aktarılmıştır.

Daha önce yapılmış olan çalışmalar belirsizliğe tahammülsüzlüğü, endişeyi, endişeye yönelik olumlu inançları ve akılcı olmayan inançları ikili gruplar halinde, ayrı ayrı incelenmiş olmakla birlikte (Anderson ve diğerleri, 2012; Göç, 2017; Karataş ve Uzun, 2018; Koerner ve Dugas, 2005; Uzun, Gönültaş ve Akın, 2020), yapılan literatür taraması sonucunda, Türk alanyazınında belirsizliğe tahammülsüzlük ile endişeye yönelik olumlu inançlar arasındaki ilişkide akılcı olmayan inançların aracı rolünü değerlendiren bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışma ülkemizde belirsizliğe tahammülsüzlük ve endişeye yönelik olumlu inançlara sahip bireylerin akılcı olmayan inançları göz önünde bulundurularak olası aracı rolünün literatürde sınırlı sayıda ele alınan bir konu olmasından dolayı alanyazına katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır.

Tüm bunlarla birlikte, çalışmadan elde edilen verilerin genel olarak yorumlanmasında, araştırmanın halihazırda var olan bazı sınırlılıklar içerdiği de dikkate alınmalıdır. Araştırmanın örneklem grubunu üniversiteli öğrencileri oluşturmaktadır. Bu da belli bir sınırlılık getirmektedir. Bir sonraki yapılacak araştırmalarda üniversite öğrenimi aktif olmayan yetişkin bireylerin de çalışmaya katılması, örneklemimin artırılması, yaş aralığının geniş tutulması ve cinsiyet dağılımının eşit olması elde edilecek sonuçlara dair daha kapsamlı veriler elde edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada aracılık etkisine bakılmıştır. Endişeye yönelik olumlu inançlar üzerinde etkili olabilecek gizil değişkenler ve aracı değişkenlerin tespiti için ileri düzey istatistikler, neden sonuç ilişkisinin tam anlamıyla ortaya konabilmesi için karıştırıcı değişkenlerin kontrol edildiği deneysel çalışmalar tercih edilebilir. Buradan hareketle ruh sağlığı uzmanları tarafından yapılacak psikososyal ve psikoeğitsel grup çalışmaları ile bireylerin belirsizliğe tahammüllerini artırarak kaygı ve endişe seviyelerini azaltmaya olanak sağlayabilir.

Kaynakça

- Anderson, J. C. & Gerbing, D. W. 1988. Structural equation modeling in practice: a review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103(3), 411-423. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.103.3.411>
- Anderson, K.G., Dugas, M.J. Koerner N., Radomsky A.S., Savard P., & Turcotte J. (2012). Interpretive style and intolerance of uncertainty in individuals with anxiety disorders: A focus on generalized anxiety disorder. *J. Anxiety Disord.* 26(8), 823-832. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2012.08.003>
- Arnett, J. J. (2011). *Debating emerging adulthood: Stage or process?*. Oxford University Press.
- Arnett, J. J. (2014). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press.
- Artıran, M. (2015). *Akılcı duygucu davranışçı kuram ve öz-belirlenim kuramı çerçevesinde yeni bir ölçek: Akılcı-duygucu öz-belirlenim (adöb) ölçeğinin geliştirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Arel Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Artıran, M. (2019). Genel Tutumlar ve İnanışlar Ölçeği Kısa Formu'nun Türkçe'ye uyarılma, geçerlik ve güvenirlik çalışması çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 842-858. <https://doi.org/10.17679/inuefd.516350>
- Bagozzi, R. P., & Fornell, C. (1982). Theoretical concepts, measurements, and meaning. *A Second Generation of Multivariate Analysis*, 2(2), 5-23.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of personality and social psychology*, 51(6), 1173. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Başpınar, P. (2007). *Kaygının bilişsel ve fizyolojik bileşenlerine yönelik tedavilerin etkinliği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bayram, F., Özkamalı, E., ve Çiftçi, S. (2021). Tercih sürecindeki üniversite adaylarının belirsizliğe tahammülsüzlük ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(77), 98-120. <https://doi.org/10.17755/esoder.735689>
- Beck, A. T., Emery, G., & Greenberg, R. L. (1985). *Anxiety disorders and phobias: A cognitive perspective*. Basic Book.
- Berenbaum, H., Bredemeier, K., & Thompson, R. J. (2008). Intolerance of uncertainty: Exploring its dimensionality and associations with need for cognitive closure, psychopathology, and personality. *Journal of anxiety disorders*, 22(1), 117-125. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2007.01.004>
- Boelen, P. A., & Carleton, R. N. (2012). Intolerance of uncertainty, hypochondriacal concerns, obsessive-compulsive symptoms, and worry. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 200(3), 208-213. <https://doi.org/10.1097/NMD.0b013e318247cb17>
- Boelen, P. A., & Reijntjes, A. (2009). Intolerance of uncertainty and social anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 23(1), 130-135. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2008.04.007>
- Borkovec, T. D., & Roemer, L. (1995). Perceived functions of worry among generalized anxiety disorder subjects: Distraction from more emotionally distressed topics? *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 26(1), 25-30 [https://doi.org/10.1016/0005-7916\(94\)00064-s](https://doi.org/10.1016/0005-7916(94)00064-s)

- Borkovec, T. D., Robinson, E., Pruzinsky, T. & DePree, J. A. (1983). Preliminary exploration of worry: Some characteristics and processes. *Behaviour Research and Therapy*, 21, 9-16. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(83\)90121-3](https://doi.org/10.1016/0005-7967(83)90121-3)
- Britton, G.I., Neale, S.E. ve Davey, G.C.L., 2019. The effect of worrying on intolerance of uncertainty and positive and negative beliefs about worry. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 62, 65-71. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2018.09.002>
- Budner, S. (1962). Intolerance of ambiguity as a personality variable. *Journal of Personality*, 30(1), 29-50. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02303.x>
- Buhr, K. & Dugas, M. J. (2002). The Intolerance of Uncertainty Scale: Psychometric properties of the English version. *Behaviour Research and Therapy*, 40(8), 931-945. [https://doi.org/10.1016/s0005-7967\(01\)00092-4](https://doi.org/10.1016/s0005-7967(01)00092-4)
- Buhr, K., & Dugas, M. J. (2009). The role of fear of anxiety and intolerance of uncertainty in worry: An experimental manipulation. *Behaviour research and therapy*, 47(3), 215-223. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2008.12.004>
- Burgess, P. (1986). Belief Systems and emotional disturbance: evaluation of the rational emotive model. (Unpublished Doctoral Dissertation), University of Melbourne, Parkville, Melbourne, Australia
- Buschmann, T., Horn, R. A., Blankenship, V. R., Garcia, Y. E., & Bohan, K. B. (2017).The relationship between automatic thoughts and irrational beliefs predicting anxiety and depression. *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*, 36(2), 137-162. <https://doi.org/10.1007/s10942-017-0278-y>
- Carleton, R. N., Collimore, K. C., & Asmundson, G. J. (2010). “It’s not just the judgements—It’s that I don’t know”: Intolerance of uncertainty as a predictor of social anxiety. *Journal of Anxiety Disorders*, 24(2), 189-195. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2009.10.007>
- Carleton, R. N., Duranceau, S., Freeston, M. H., Boelen, P. A., McCabe, R. E., & Antony, M. M. (2014). “But it might be a heart attack”: Intolerance of uncertainty and panic disorder symptoms. *Journal of Anxiety Disorders*, 28(5), 463-470. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2014.04.006>
- Carleton, R. N., Norton, P. J., & Asmundson, G. J. G. (2007). Fearing the unknown. A short version of the Intolerance of Uncertainty Scale. *Journal of Anxiety Disorders*, 21, 105-117. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2006.03.014>
- Carleton, R. N., Thibodeau, M. A., Teale, M. J., Welch, P. G., Abrams, M. P., Robinson, T., & Asmundson, G. J. (2013). The center for epidemiologic studies depression scale: a review with a theoretical and empirical examination of item content and factor structure. *PloS one*, 8(3), e58067. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0058067>
- Cartwright-Hatton, S., & Wells, A. (1997). Beliefs about worry and intrusions: The Meta-Cognitions Questionnaire and its correlates. *Journal of anxiety disorders*, 11(3), 279-296. [https://doi.org/10.1016/s0887-6185\(97\)00011-x](https://doi.org/10.1016/s0887-6185(97)00011-x)
- Davey, G. C. L., Tallis, F., & Capuzzo, N. (1996). Beliefs about the consequences of worrying. *Cognitive Therapy and Research*, 20, 499-520. <https://doi.org/10.1007/BF02227910>
- David, D., Lynn, S.J. ve Ellis, A. (2010). *Rational and Irrational Beliefs: Research, Theory, and Clinical Practice*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195182231.001.0001>

- Davison, G. C., & Zigheboim, V. (1987). Irrational beliefs in the articulated thoughts of college students with social anxiety. *Journal of Rational-Emotive Therapy*, 5(4), 238-254. <https://doi.org/10.1007/BF01073815>
- Dugas, M. J., Buhr, K., & Ladouceur, R. (2004). The Role of Intolerance of Uncertainty in Etiology and Maintenance. In R. G. Heimberg, C. L. Turk, & D. S. Mennin (Eds.), *Generalized anxiety disorder: Advances in research and practice* (pp. 143-163). The Guilford Press.
- Dugas, M. J., Gagnon, F., Ladouceur, R., & Freeston, M. (1998). Generalized anxiety disorder: A preliminary test of a conceptual model. *Behaviour Research and Therapy*, 36, 215-226. [https://doi.org/10.1016/s0005-7967\(97\)00070-3](https://doi.org/10.1016/s0005-7967(97)00070-3)
- Dugas, M. J., Gosselin, P., & Ladouceur, R. (2001). Intolerance of uncertainty and worry: Investigating specificity in a nonclinical sample. *Cognitive therapy and Research*, 25, 551-558.
- Dursun Y., Kocagöz, E. 2010. Yapısal Eşitlik Modellemesi ve Regresyon: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 35, Ocak-Temmuz 2010, 1-17 Retrieved from
- Ellis A. Why rational-emotive therapy to rational emotive behavior therapy? *Psychotherapy* 1999; 36:154-9 Ellis A. The revised ABC's of rational-emotive therapy (RET). *J. Ration Emot Cogn Behav Ther* 1991; 9: 139-72. <https://doi.org/10.1007/BF01061227>
- Fergus, T. A., & Wu, K. D. (2010). Do symptoms of generalized anxiety and obsessive-compulsive disorder share cognitive processes? *Cognitive Therapy and Research*, 34(2), 168-176. <https://doi.org/10.1007/s10608-009-9239-9>
- Francis, K., & Dugas, M. J. (2004). *Assessing positive beliefs about worry: validation of a structured interview. Personality and Individual Differences*, 37(2), 405-415. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2003.09.012>
- Freeston, M. H., Rhéaume, J., Letarte, H., Dugas, M. J., & Ladouceur, R. (1994). Why do people worry?. *Personality and individual differences*, 17(6), 791-802. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(94\)90048-5](https://doi.org/10.1016/0191-8869(94)90048-5)
- Geçgin, F. M. & Sahraç, Ü. (2017). The relationships between intolerance of uncertainty and psychological well-being. *Sakarya University Journal of Education*, 7(4), 739-756. <https://doi.org/10.19126/suje.383737>
- Gosselin, P., Langlois, F., Freeston, M. H., Ladouceur, R., Laberge, M., & Lemay, D. (2007). Cognitive variables related to worry among adolescents: Avoidance strategies and faulty beliefs about worry. *Behaviour Research and Therapy*, 45(2), 225-233. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2006.03.00>
- Göç, E. (2017). *Sürekli kaygının yordayıcıları olarak belirsizliğe tahammülsüzlük, endişe ile ilgili inançlar ve kontrol odağının incelenmesi ile yaşam doyumunun araştırılması* (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Grenier, S., Barrette, A.-M., & Ladouceur, R. (2005). Intolerance of uncertainty and intolerance of ambiguity: similarities and differences. *Personality and Individual Differences*, 39, 593-600. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2005.02.014>
- Gündüz A. *Yaygın anksiyete bozukluğunda bilişsel davranışçı terapiler*. Bahadır G, Ertekin E, editörler. Farklı Tanı Gruplarında Bilişsel Davranışçı Terapiler. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2019. p.28-34.
- Gürbüz, S. (2021). *Amos ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. 2.Baskı: Seçkin Yayınevi.

- Güvendirin, H. (2020). *Gemi adamlarında bağlanma stilleri ve belirsizliğe tahammülsüzlüğün ruhsal belirtilerle ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harris, S., Davies, M. F., and Dryden, W. (2006). An experimental test of a core REBT hypothesis: Evidence that irrational beliefs lead to physiological as well as psychological arousal. *J. Ration. Emot. Cogn. Behav. Ther.* 24, 101-111. <http://dx.doi.org/10.1007/s10942-005-0019-5>
- Holowka, D. W., Dugas, M. J., Francis, K., & Laugesen, N. (2000, November). Measuring beliefs about worry: A psychometric evaluation of the Why Worry-II Questionnaire. in *Poster presented at the 34 Annual Convention of the Association for the Advancement of Behavior Therapy, New Orleans, LA*.
- Kasap, M. (2020). *Yakın ilişkilerde belirsizliğe tahammülsüzlüğün irrasyonel inanışlar ve temel psikolojik ihtiyaçlara ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Kasperson, R. E. (2008). *Coping with deep uncertainty: Challenges for environmental assessment and decision-making*. Bammer, G. & Smithson, M. (Ed.), *Uncertainty and risk: Multidisciplinary perspectives*, London, Cromwell Press
- Kılıç, D. ve Erhan, TUN Ç. (2020). Gençde akılcı olmayan inanç ile özanlayış arasındaki ilişkide affetmenin aracı rolü. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (Eğitim ve Toplum Özel sayısı), 6244-6270. <https://doi.org/10.26466/opus.735586>
- Kline, R. (2011). *Principles And Practice Of Structural Equation Modeling*. The Guilford Press.
- Koerner, N. & Dugas, M. J. (2005). Cognitive-behavioral treatment for generalized anxiety disorder: Current status and future directions. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 19(1), 61-81. <https://doi.org/10.1891/jcop.19.1.61.66326>
- Koerner, N., & Dugas, M. J. (2006). A cognitive model of generalized anxiety disorder: The role of intolerance of uncertainty. In G. C. L. Davey, & A. Wells (Eds.), *Worry and its psychological disorders: Theory, assessment and treatment* (pp. 201–216). Chichester, England: Wiley <https://doi.org/10.1002/9780470713143.ch12>
- Koerner, N., & Dugas, M. J. (2008). An investigation of appraisals in individuals vulnerable to excessive worry: The role of intolerance of uncertainty. *Cognitive Therapy and Research*, 32, 619-638 <https://doi.org/10.1007/s10608-007-9125-2>
- Ladouceur, R., Gosselin, P., & Dugas, M. J. (2000). Experimental manipulation of intolerance of uncertainty: A study of a theoretical model of worry. *Behaviour research and therapy*, 38(9), 933-941. [https://doi.org/10.1016/s0005-7967\(99\)00133-3](https://doi.org/10.1016/s0005-7967(99)00133-3)
- Laugesen, N., Dugas, M. J., & Bukowski, W. M. (2003). Understanding adolescent worry: The application of a cognitive model. *Journal of abnormal child psychology*, 31(1), 55-64. <https://doi.org/10.1023/A:1021721332181>.
- Lindner, H., Kirkby, R., Wertheim, E., & Birch, P. (1999). A brief assessment of irrational thinking: The shortened general attitude and belief scale. *Cognitive Therapy and Research*, 23(6), 651-663. <https://doi.org/10.1023/A:1018741009293>
- MacInnes D. (2004). The theories underpinning rational emotive behaviour therapy: Where's the supportive evidence? *International Journal of Nursing Studies*, 41(6), 685-695. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2004.02.004>
- Mathews, A. (1990). Why worry? The cognitive function of anxiety. *Behaviour Research and Therapy*, 28(6), 455-468. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(90\)90132-3](https://doi.org/10.1016/0005-7967(90)90132-3)

- McEvoy, P. M. ve Mahoney, A. E. (2011). Achieving certainty about the structure of intolerance of uncertainty in a treatment-seeking sample with anxiety and depression. *Journal of Anxiety Disorders*, 25(1), 112-122. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2010.08.010>
- McEvoy, P. M., & Mahoney, A. E. (2012). To be sure, to be sure: Intolerance of uncertainty mediates symptoms of various anxiety disorders and depression. *Behavior therapy*, 43(3), 533-545. <https://doi.org/10.1016/j.beth.2011.02.007>
- Miranda, R., Fontes, M., & Marroquín, B. (2008). Cognitive content-specificity in future expectancies: Role of hopelessness and intolerance of uncertainty in depression and GAD symptoms. *Behaviour research and therapy*, 46(10), 1151-1159. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2008.05.009>
- Odacı, H., Kaya, F., & Aydın, F. (2023). Does educational stress mediate the relationship between intolerance of uncertainty and academic life satisfaction in teenagers during the COVID-19 pandemic?. *Psychology in the Schools*, 60(5), 1514-1531. <https://doi.org/10.1002/pits.22766>
- Pelletier, O., Gosselin, P., Langlois, F., & Ladouceur, R. (2002). Evaluation des croyances reliées à la santé. Etude des propriétés psychométriques de deux nouveaux instruments évaluant les croyances présentes dans l'hypocondrie auprès d'une population non clinique [Study of psychometric properties of two new questionnaires assessing beliefs in hypochondriasis in a non-clinical population]. *L'Encephale*, 28(4), 298-309. Retrieved from
- Reisinger, Y., & Turner, L. (1999). Structural equation modeling with Lisrel: application in tourism. *Tourism Management*, 20(1), 71-88. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(98\)00104-6](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00104-6)
- Reuman, L., Jacoby, R. J., Fabricant, L. E., Herring, B. ve Abramowitz, J. S. (2015). Uncertainty as an anxiety cue at high and low levels of threat. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 47, 111-119. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2014.12.002>
- Safren, S. A., Heimberg, R. G., Lerner, J., Henin, A., Warman, M., & Kendall, P. C. (2000). Differentiating anxious and depressive self-statements: Combined factor structure of the anxious self-statements questionnaire and the automatic thoughts questionnaire-revised. *Cognitive Therapy and Research*, 24(3), 327-344. <https://doi.org/10.1023/A:1005515421103>
- Sarı, S. (2007). *Sürekli kaygının yordayıcıları olarak belirsizliğe tahammülsüzlük, endişe ile ilgili inançlar ve kontrol odağının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sarı, S., Dağ, İ. (2009). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği, endişe ile ilgili olumlu inançlar ölçeği ve endişenin sonuçları ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, geçerliliği ve güvenilirliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 261-270.
- Sarıçam, H., Erguvan, F. M., Akın, A. & Akça, M. Ş. (2014). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği (BTÖ-12) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Route Educational and Social Science Journal*, 1(3), 148-157.
- Steketee, G., Frost, R. O., & Cohen, I. (1998). Beliefs in obsessive-compulsive disorder. *Journal of anxiety disorders*, 12(6), 525-537. [https://doi.org/10.1016/S0887-6185\(98\)00030-9](https://doi.org/10.1016/S0887-6185(98)00030-9)

- Sternheim, L., Startup, H., & Schmidt, U. (2011). An experimental exploration of behavioral and cognitive–emotional aspects of intolerance of uncertainty in eating disorder patients. *Journal of anxiety disorders*, 25(6), 806-812. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2011.03.020>
- Tolin, D. F., Abramowitz, J. S., Brigidi, B. D. ve Foa, E. B. (2003). Intolerance of uncertainty in obsessive– compulsive disorder. *Journal of Anxiety Disorders*, 17, 233-242. [https://doi.org/10.1016/S0887-6185\(02\)00182-2](https://doi.org/10.1016/S0887-6185(02)00182-2)
- Turner, M. J. (2016). Rational emotive behavior therapy (REBT), irrational and rational beliefs, and the mental health of athletes. *Frontiers in psychology*, 7, 1423. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01423>
- Uzun, K., & Karataş, Z. (2020). Predictors of academic self efficacy: Intolerance of uncertainty, positive beliefs about worry and academic locus of control. *International Education Studies*, 13(6), 104-116. <https://doi.org/10.5539/ies.v13n6p104>
- Uzun, K., Gönültaş, O. & Akın, M. S. (2020). Ergenlerin aleksitimi düzeylerinin yordayıcıları olarak belirsizliğe tahammülsüzlük ve akılcı olmayan inançlar. *Humanistic Perspective*, 2(2), 191-211.
- Uzun, K.ve Karataş, Z. (2018). Belirsizliğe tahammülsüzlüğün yordayıcısı olarak endişe ile ilgili olumlu ve olumsuz inançlar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(4), 1267-1276. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.434169>
- Weitzman, M. L., McHugh, R. K. ve Otto, M. W. (2011). The association between affect amplification and urgency. *Depression and Anxiety*, 28(12), 1105-1110. <https://doi.org/10.1002/da.20830>
- Wells, A. (1995). Meta-cognition and worry: A cognitive model of generalized anxiety disorder. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 23(3), 301-320. <https://doi.org/10.1017/S1352465800015897>
- Wells, A. (1997). *Cognitive therapy of anxiety disorders: A practice manual and conceptual guide*. John Wiley & Sons Inc
- Wells, A. (1999). A cognitive model of generalized anxiety disorder. *Behavior Modification*, 23(4), 526-555. <https://doi.org/10.1177/0145445599234002>
- Wilkinson, A., Meares, K., & Freeston, M. (2011). *CBT for worry and generalised anxiety disorder*. Sage.
- Yılmaz, V. 2004. “LISREL ile yapısal eşitlik modelleri: tüketici şikayetlerine uygulanması”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 77-90 .
- Yook, K., Kim, K. H., Suh, S. Y., & Lee, K. S. (2010). Intolerance of uncertainty, worry, and rumination in major depressive disorder and generalized anxiety disorder. *Journal of anxiety disorders*, 24(6), 623-628. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2010.04.003>

Extended Abstract

Uncertainty as a concept is the phenomenon of not foreseeing or knowing the outcome of a situation. It is also defined as a situation in which the probability of occurrence of events and results cannot be predicted with any foresight (Kasperson, 2008). Intolerance of uncertainty, on the other hand, has been defined as the tendency of individuals to react negatively, apart from the possibility of uncertain events (Ladouceur et al., 2000). Intolerance of uncertainty is handled as an individual's tendency to view a negative event as intolerable, even if the probability of it happening is small. People with low tolerance for uncertainty

tend to perceive many situations as unacceptable because the existence of negative events cannot be denied in daily life (Dugas, Gosselin, & Ladouceur, 2001).

Events containing uncertainty are mostly events that cause anxiety in individuals (Geçgin & Sahraç, 2017). Studies reveal that intolerance to uncertainty is associated with some types of anxiety disorders. These are obsessive-compulsive disorder (Fergus & Wu, 2010; Boelen & Carleton, 2012; McEvoy & Mahoney, 2012), social phobia (Boelen & Reijntjes, 2009; Carleton, Collimore & Asmundson, 2010; McEvoy & Mahoney, 2012), panic disorder (McEvoy & Mahoney, 2012; Carleton et al., 2013). Studies in the literature show that people's anxiety levels increase as the level of intolerance to uncertainty increases (Ladouceur, Gosselin, & Dugas, 2000).

Worry has been defined as an effort to solve a problem mentally and mostly an uncontrollable chain of ideas and images about situations that are unclear about what will happen next or that have the possibility of more than one negative result (Borkovec et al., 1983). Anxious individuals pay attention to threatening information themselves and tend to perceive uncertain events as threatening (Mathews, 1990). Positive beliefs about anxiety represent the belief that by worrying, negative consequences can be avoided, minimizing the feeling of guilt, and thus, by reducing the effect of negative situations, frustration can be prevented (Freeston, 1994). The presence of positive beliefs about anxiety contributes to the continuity of anxiety (Francis & Dugas, 2004). According to Freeston et al. (1994), beliefs about anxiety appear to be related to the level of anxiety. Davey et al. (1996) state that people with high levels of anxiety have higher positive beliefs. In studies, it is stated that individuals with high levels of anxiety have beliefs about the positive effects of worrying, and this will increase the frequency of reactions that lead to worry and ensure continuity. However, despite this, it was observed that the coping levels of these people were quite low (Francis & Dugas, 2004).

It is stated that there is a strong connection between intolerance of uncertainty and anxiety, and that the change in the level of intolerance to uncertainty causes changes in the level of anxiety (Buhr & Dugas, 2002). There are literature studies that show that positive beliefs about anxiety are associated with intolerance to uncertainty (Laugesen, Dugas & Bukowski, 2003; Sari, 2007; Karataş & Uzun, 2018). Individuals with low levels of anxiety believe that worrying is positive and is mostly associated with active cognitive understanding (seeking information, rational evaluation and problem solving). In addition, individuals with high levels of anxiety believe that worrying is positive. Mostly, effective problem-solving gives way to passive problem-solving methods. For this reason, it is thought that beliefs will cause changes in intolerance of uncertainty and positive beliefs about anxiety (Freeston, 1994).

Moments of uncertainty can cause stress and depression in people. When these moments happen; Emotions such as anxiety and fear arise and affect the person negatively. Due to this effect, the person interprets uncertain moments as dangerous (Budner, 1962). Instead of the event or the situations that trigger the person, the existing beliefs of the individual related to the event and triggers are effective in the emergence of emotions. For example, inflexible beliefs about conforming to norms can lead to a belief that "others should not disrespect me," which can lead to feelings of frustration and anger. Therefore, some beliefs can create some emotions (Beck, Emery, & Greenberg, 1985).

The aim of this study is to examine the mediating effect of irrational beliefs on the relationship between intolerance of uncertainty and positive beliefs about anxiety. Within the framework of this main purpose, answers to the following questions will be sought:

1. Do irrational beliefs have a mediating role in the relationship between intolerance of uncertainty and positive beliefs about anxiety?

2. Does intolerance of uncertainty significantly affect positive beliefs about anxiety?
3. Does intolerance of uncertainty significantly affect irrational beliefs?
4. Do irrational beliefs significantly affect positive beliefs about anxiety?

The relational screening model was used in this study, which investigated the mediating effect of irrational beliefs on the relationship between intolerance of uncertainty and positive beliefs about anxiety. The study group of the research consists of university students between the ages of 18-30 who are studying between 2021-2022 and volunteer to participate in the research. A total of 418 people participated in the form, which was sent to the participants over the internet. The data regarding the research is measured by using the "Demographic Information Form", Intolerance to Uncertainty Scale (BTS-12)", General Attitudes and Beliefs Scale (GTIO-SF)" and Positive Beliefs About the Anxiety Scale. The evaluation of the data obtained in the research was made by using SPSS and AMOS package programs.

In the study, it was found that irrational beliefs have a mediating role in the relationship between intolerance to uncertainty and positive beliefs about anxiety. It is known that individuals who are prone to high levels of anxiety have beliefs that uncertainty affects their self-perception negatively, such as "being in uncertainty means I am not a first-class individual" in situations involving uncertainty (Koerner & Dugas 2008). For these people, uncertainty can be a cause for concern, and many events involving uncertainty can be interpreted as dangerous. An intolerance to uncertainty realizes its anxiety-related consequences through current biases, while an increase in anxiety causes changes in information processing. This transformation can support the preservation of negative beliefs associated with uncertainty. It is useful to identify the beliefs underlying negative comments and reactions to uncertainty in people who are prone to anxiety (Koerner & Dugas 2008).

According to the data obtained from the research findings, intolerance to uncertainty affects positive beliefs about anxiety positively. Anxious individuals have more difficulties when they are exposed to uncertain situations because they perceive them negatively. The data show that anxious individuals have lower levels of tolerance in the face of uncertainty. Anxiety is considered a construct that is revealed by uncertainty. Therefore, the first case to be investigated regarding anxiety is seen as intolerance to uncertainty (Grenier, Barrette, & Ladouceur, 2005). It has been stated that examining the factors that cause the formation and maintenance of anxiety is important in terms of understanding the basic components of anxiety (Buhr & Dugas, 2002).

In the study, it was found that intolerance to uncertainty affects irrational beliefs positively and significantly. According to Budner, intolerance to uncertainty refers to a misconception that is considered negative evaluation of unpredictable and uncertain events that may occur in the future and not finding negative situations fair (Guvendiren, 2020). One of the irrational beliefs, "low disappointment belief", also addresses this situation. This belief includes the intolerance of the individual against some events or situations that make the situation unbearable and expresses that it is unbearable when the things to be done do not continue as expected. Not accepting uncertainty and having the belief that uncertainty should not be experienced cause individuals to perceive uncertain events negatively and to experience uncertainty with stress and disappointment (Buhr & Dugas, 2002). In the study of Davison and Zigelboim (1987), it is seen that when an event that is interpreted as stressful occurs, irrational thoughts come to the minds of individuals and they multiply these thoughts. Therefore, intolerance to uncertainty is defined as a tendency to have negative beliefs about uncertainty and its consequences (Koerner & Dugas, 2006). Studies conducted on a positive and significant relationship between irrational beliefs and intolerance to uncertainty (Kasap,

2020; Uzun, Gönültaş, & Akın, 2020) show that this study gives similar results to the studies in the literature.

In the study, it was found that irrational beliefs significantly affected positive beliefs about anxiety at a positive level. Wells (1995, 1997) stated that people who have troublesome worries have positive and negative beliefs about anxiety (Cartwright Hatton & Wells 1997: 280). In a study by Pelletier et al. (2002), it was seen that individuals with high anxiety have more erroneous beliefs about health than individuals with moderate anxiety. It is known that anxiety includes positive and negative beliefs that it is used to overcome a situation (Wells, 1999). It has been stated that it is important to know the content of beliefs about anxiety in the comprehension of generalized anxiety disorder, because it is known that high levels of anxiety have some effects, including negative beliefs (Karataş & Uzun, 2018). In the study conducted by Wilkinson, Meares and Freeston (2011) it was found that in individuals with a high level of anxiety, the level of anxiety and the beliefs adopted about the positive consequences of worrying support reactions to worrying (Karataş & Uzun, 2018).

This study is important in terms of contributing to the literature since the possible mediator role of individuals with positive beliefs towards uncertainty and anxiety is a limited issue in the literature, considering irrational beliefs.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1724-1752

Geliş Tarihi:18.04.2023 Kabul Tarihi:22.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1284882>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

KASTAMONU MAHMUDIYE MEDRESESİ VE VAKIFLARI

Özcan OĞUR*

Mustafa EĞİLMEZ*

Öz

İslam tarihi ve medeniyetinin önemli bir parçasını teşkil eden vakıflar, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar İslam ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatını düzenleyen en önemli müesseselerden biri olmuştur. Müslüman devletler ve toplumlarda birçok kişinin hayır kazanmak gayesiyle vakıflar kurduğu ve bu vakıflara önemli gelirler aktardığı anlaşılmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak Türk-İslam şehirlerinin vakıf müesseseleri sayesinde bayındır birer şehir hâline geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olan Kastamonu, vakıf şehir özelliği ile dikkati çekmektedir. XIII. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu Selçuklularına bağlı olarak Paphlagonia'da hâkimiyet alanını genişleten Hüsameddin Çoban, ilk vakıf mescidi ve camisini Söğüt ve Kastamonu'da yaptırmıştır. Kastamonu, Candaroğulları'ndan İsmail Bey tarafından şehir merkezinde yaptırılan vakıf imareti başta olmak üzere inşa edilen diğer pek çok vakıf müessesesiyle Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri hâline gelmiştir. Bu önemine binaen Kastamonu, Kâtip Çelebi tarafından Türkmenlerin kaidesi olarak nitelendirilmiştir. Bugün bile Kastamonu şehir merkezinde hemen her cadde ve sokakta çok sayıda vakıf eserine rastlamak mümkündür. Kastamonu'nun kimliğini oluşturan bu müesseselerin işleyişinin ve geçmişte ifa ettikleri hizmetlerin tam olarak anlaşılabilmesi için arşiv malzemelerine dayalı çalışmaların yoğunluk kazanması büyük önem arz etmektedir. Bu noktada son dönemde Kastamonu şehrinin sosyoekonomik tarihi ile ilgili çalışmaların hız kazandığı bilinmektedir. Ancak Kastamonu tarihine ayrı bir zenginlik katan vakıf müesseseleri ile ilgili çalışmaların oldukça sınırlı olduğu da bilinen bir gerçektir. Bu çalışma söz konusu alana bir nebze de olsa katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda Kastamonu'nun şehir ve eğitim tarihine önemli katkı sağlayan Mahmudiye Medresesi ve vakfına, vakıf kayıtları arşivinden istifade edilerek değinilmeye çalışılmıştır. Özellikle medresenin kuruluş tarihi, banisi, vakıfları, görevlileri, yıl bazında öğrenci sayıları ile medreseye ilişkin mahkemeye intikal eden meseleler irdelenip, konunun önemine dikkat çekilerek yapılacak çalışmalara basamak görevi görmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kanlıcıoğlu el-Hac Mahmut, Mahmudiye Medresesi, Vakıf, Kastamonu.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İslami Bilimler Fakültesi, İslam Tarihi Bölümü, ozcanogur@hakkari.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3022-8076>.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, megilmez@kastamonu.edu.tr, <https://doi.org/0000-0003-1135-2928>.

KASTAMONU MAHMUTİYE MADRASA AND FOUNDATIONS

Abstract

Waqfs, which constitute an insignificant part of Islamic history and civilization VIII. from the middle of the XIX century. It is one of the most important institutions regulating the social, economic and cultural life of Islamic countries until the end of the 19th century. It is known that many people in Muslim states and societies established foundations for the purpose of gaining charity, and these individuals transfer significant incomes to foundations. As a natural consequence of this, it is possible to say that Turkish-Islamic cities have become prosperous cities with foundation institutions. As a matter of fact, Kastamonu, one of the important cities of Anatolia, attracts attention with its foundation city feature. XIII. Hüsamed-din Çoban, who expanded his area of dominance in Paphlagonia under the Anatolian Seljuks from the beginning of the century, had the first foundation mosque and mosque built in Söğüt and Kastamonu. Kastamonu has become one of the most important cities of Anatolia with many other foundations built, especially the foundation soup kitchen built by İsmail Bey of Candaroğulları in the city center. Based on this importance, Kastamonu was described by Katip Çelebi as the rule of the Turkmens. Even today, it is possible to come across many foundations works in almost every street and street in Kastamonu city center. Intensification of studies based on archival materials is of great importance in order to fully understand the functioning of these institutions that make up the identity of Kastamonu and the services they have performed in the past. At this point, it is known that studies on the socio-economic history of Kastamonu city have gained momentum recently. However, it is a well-known fact that the studies on foundation institutions, which add a different richness to the history of Kastamonu, are quite limited. This study aims to contribute to the said field to some extent. In this sense, Mahmudiye Madrasa and its foundation, which contributed significantly to Kastamonu's city and education history, were tried to be mentioned by making use of the archive of foundation records. Especially, the foundation date of the madrasa, the number of students per year and the issues brought to the court regarding the madrasah are among the subjects examined in this study. On this occasion, it is aimed to draw attention to the importance of the subject and to serve as a stepping stone for future studies.

Keywords: Kanlıcıoğlu el-Hac Mahmut, Mahmudiye Madrasa, Foundation, Kastamonu

Giriş

Hız. Peygamber, Medine'ye hicretinden sonra Mescid-i Nebevi'yi inşa ettirmiş ve mescidin güney tarafında, ailesine ait odaların yanı sıra yetim ve fakir sâhabilerin barınması için bir saçak yaptırmıştır. Burada Ehl-i Suffa denilen ve ihtiyaçları bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından karşılanan kişiler kalmıştır. Hz. Peygamber, akşam vakitlerinde karınlarını doyurmak için bir kısmını birer ikişer

ashaba taksim eder, kalanları da kendi evine götürürdü. Bu uygulama, Müslümanların mali durumları düzelene kadar devam etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, kendisine getirilen bütün sadakaları Suffa ehline gönderir ve hediyeleri onlarla paylaşırdı. Suffa ashabı, vakitlerini Resûlullah'ı dinleyerek ve İslam'ın esaslarını ondan öğrenerek geçirdikleri için burası kısa bir süre içinde bir eğitim kurumu haline gelmiştir (Baktır, 2019, s. 469). Nitekim Suffa'da kalanlar, gündüzleri mescitte ilim ve ibadetle meşgul olur, Suffa'yı yatakhane ve ilmî müzakere yeri olarak kullanırlardı. İlimle meşgul olan Suffa ehline başta Kur'an-ı Kerîm olmak üzere; yazı, hadisler, çeşitli dini bilgiler öğretiliyordu. Öğretmenleri ise başta sevgili Peygamberimiz olmak üzere, Abdullah b. Mes'ud ve Muaz b. Cebel gibi sahabelerdi (Aydın, 2001, s. 62). Bu anlamda Suffa'yı, İslam Dini'nin ilk yatılı medresesi olarak nitelendirmek mümkündür. Sonraki süreçte buranın durumu örnek alınarak, medreseler daha çok cami ve mescitlerin etrafında inşa edilip gelişmiştir.

İslam dininin ilme, eğitime ve öğretime verdiği önem, Kur'an-ı Kerim'in pek çok yerinde zikredilmektedir. Nitekim Kur'an'da insanların kendilerini tanıyabilecekleri konulara bakmalarını emreden 350, dünyayı keşfetmeye teşvik eden 50, eğitime ve pozitif bilimlere işaret eden 750 civarında ayet olduğu anlaşılmaktadır. Akıl ve aklın kullanılması ile ilgili ayetlerin sayısı 65, cehalet ve cehaleti kınamakla ilgili ayetlerin sayısı ise 25 civarındadır (Kayadibi, 2012, s. 33). Dolayısıyla İslam akidesinin temelinde, kâinatın bir bütün hâlinde sorgulanarak ele alınması ve incelenmesi ilkesi vardır. Nitekim, Kur'an'da geçen "ilm" kavramının, aynı zamanda "hakk" yani gerçeklik kavramıyla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekliğin bütün olması, bilgiyi de bölünmez bir bütünlük içerisinde ele almamızı gerektirmektedir. Kur'an'da 'ilm kelimesi, gerçeklikle bağlantılı olduğundan doğru bilgi yanlış bilgi nitelenmesine yer vermemekte, buna karşılık "bilgisi var" veya "bilgisi yok" anlamında kullanılabilir. Bazı ayetlerde (Neml 27/84) insanların bazı gerçekleri bir "ilm" ile kavrayabilecek yetenekte oldukları halde bunları kavrayamadıklarından bahsedilmektedir. Kur'an'da Allah'ın her şeyi bir bilgi ile çevrelemiş veya kuşatmış

olduğu belirtilmektedir, ki bu, bilginin bütün bir uzaya dağılmış olduğu anlamında değerlendirilebilir.

Özet olarak, aldığımız bu kavramsal yapı, Kur'an'da daha geniş bir kavramsal yapının bir parçasını oluşturur. Müslümanlar için bilginin önemi ve gerekliliği, insan olmanın bir gereği olarak ortaya çıkar (Kocabaş, 1996, s. 70). Tarihsel süreçte, Müslümanların başlıca eğitim kurumlarının mescit, han ve medrese şeklinde geliştiği bilinir. Medreseler, günümüzde eğitimin hiyerarşik yapılanması dikkate alındığında sıbyan mektebinden sonra ortaokul, lise, yüksekokul ve üniversite eğitimine denk gelen bir yapılanmaya sahiptir. Medreseler, batı tarzı mektepler açılmadan önce uzun yıllar boyunca hâkim eğitim kurumları olarak kalmıştır (Zengin ve Cevherli, 2019, s. 174). Makdisi, medreselerin tarihsel süreçte Müslümanların başlıca eğitim kurumları olarak uzun bir süre devam ettiğini aktarmaktadır. Bu eğitim kurumlarından ilki mescitlerdir. İslâm şehrinin muhtelif semtlerinde bulunan bu küçük mabetler, zamanla İslam hukuk müesseselerinin ilki olan fıkıh okullarına dönüşmüştür. Bu mabet türü İslam'ın erken dönemlerinden itibaren var olmuş, din ilimleri ve yardımcı edebî sanatların eğitimi için mektep vazifesi görmüştür (Makdisi, 2007, s. 30).

Selçuklu Dönemi'nde eğitim ve sağlık yapılarının ilk örnekleri, Anadolu dışında İslam coğrafyasında görülmektedir. Şiî Fâtımîlerin, Sünnî Abbâsîleri ve Selçukluları yıpratmak amacıyla yaptığı siyasî ve askerî faaliyetlerin yanı sıra ilmî açıdan da yoğun bir propagandaya giriştikleri bilinmektedir. Selçuklu veziri Nizâmülmülk, bu kara propagandayı bertaraf etmek, Ehl-i sünnet akîdesini güçlendirmek ve devletin ihtiyaç duyduğu görevlileri yetiştirmek amacıyla ülkenin her tarafında medreseler açmaya karar vermiştir. Bu konuda Sultan Alparslan'dan izin alan Nizâmülmülk onun devrinde ve daha sonra Sultan Melikşah zamanında Irâk-ı Arab, Irâk-ı Acem, Horasan, Mâverâünnehir, Suriye ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde medreseler kurdurmuştur. Bunların bir kısmı Nizâmülmülk'ün ölümünden sonra açılmakla birlikte, Bağdat Nizâmiye Medresesi örnek alındığı için, sonradan yapılan bu medreseler de Nizamiye medreseleri olarak adlandırılmıştır.

Bilinen ilk Nizamiye medresesi Selçuklular Dönemi'nde (1040-1157) Sultan Alparslan zamanında 1067 yılında Bağdat'ta yapılmıştır (Özaydın, 2007, s. 188). Anadolu'daki medreselerin ilk örnekleri ise, Artuklu ve Danişmentli kültür çevrelerinde karşımıza çıkmaktadır. Artuklular, Diyarbakır, Harput, Mardin ve Urfa gibi merkezlerde; Danişmentliler ise Amasya, Çorum, Kırşehir, Malatya, Niksar, Sivas ve Tokat gibi merkezlerde hâkim olmuşlardır. Diğer bir ifadeyle, Artuklular Güneydoğu Anadolu'ya yerleşirken; Danişmentliler ise Orta Anadolu, Doğu Anadolu ve kısmen Karadeniz bölgelerine yerleşmişlerdir. Coğrafya farklılığı medreselerin ve diğer yapıların plan şemalarını da etkilemiştir. Türkiye'nin en sıcak kentleri olan Diyarbakır, Mardin ve çevresindeki medreselerde açık ve geniş avlu yapılar tercih edilirken; Tokat, Niksar ve Konya gibi merkezlerde karasal iklim nedeniyle avlular genellikle örtülü şekilde olmuştur (Doğan, 2013, s. 430).

Osmanlılar zamanında ilk medresenin XIV. yüzyılın ilk yarısında, 1330-31 (H. 731) yılında Orhan Bey tarafından İznik'te açıldığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, eğitim-öğretim faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğü hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, cami ve mescitlerin birer eğitim müessesesi olarak hizmet verdikleri anlaşılmaktadır (Unan, 2004, s. 1). Bu medreseler, teşkilat ve işletme yapıları, eğitim kadrosu ve öğrenci yapısıyla ilgili birçok konuda Selçuklu medrese deneyimini geliştirmiş, ilmiye sınıfına ve devlet kadrosuna yetiştirmiş insan kaynağı sağlamıştır (Zengin ve Cevherli, 2019, s. 176). Bunun yanı sıra, İslam şehirlerinin sosyal, ekonomik ve imar yapılarının gelişmesinde dini müesseselerin (cami, mescit, medrese, bedesten vb.) önemli bir katkı sağladığı bilinmektedir. Bu müesseselerin inşa edilmesinde, iyilikte bulunma, ahiret hayatını tamir ettirme düşüncesi etkili olmuş ve söz konusu müesseselere büyük vakıflar tahsis edilmesini sağlamıştır (Berki, 1962 s. 10). Bu vakıfların daha çok padişah, sadrazam ve devlet adamları ile zenginler tarafından kuruldukları bilinmektedir. Osmanlılar, diğer İslam devletlerinden devraldıkları bu kültürel mirası daha ileri götürmüş; tesis ettikleri geniş vakıflarla bu mirası ayakta tutmaya, geliştirmeye ve kalıcı hâle getirmeye çalışmışlardır. Başta başkent İstanbul olmak üzere Osmanlı

şehirlerinin imarı (dini ve sivil mimari anlamında) genellikle vakıf kurumları vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

İslam kültür ve medeniyet anlayışının bir tezahürü olarak gelişen bu mimari yapılar, İslam devletlerinde bir süreklilik arz ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Kastamonu, I. Murad döneminde Osmanlı topraklarına katıldığında, hâlihazırda gerçekleştirilmiş, imar faaliyetleri ve tesis edilen güçlü hukuk, toprak, vakıf ve eğitim sistemleri sayesinde Kastamonu hızla gelişmiş ve büyümüştür. Hüsameddin Çoban ve oğulları zamanında Kastamonu, Anadolu Türk tarihi içinde eğitim-bilim ve kültür hizmetleri noktasında önde gelen ve ilme merkezlik eden vilâyetler arasına girmiştir (Yakupoğlu, 2018, s. 64).

Osmanlılar döneminde de bu mümtaz konumunu sürdüren Kastamonu Anadolu'nun önemli bir şehri ve kaza merkezi olarak dikkati çekmektedir. Nasrullah cami (1506), Yakup Ağa cami ve külliyesi (1576), Sinan Bey cami (1571), Şeyh Şaban-ı Veli Camii (1580) gibi tarihi camiler ile Karanlık Evliya, Atabey, Müfessir Alâeddin, Ali Bey, Hatun Sultan, Şeyh Şaban-ı Veli türbeleri ve 1746'da Reis ül-Küttap Hacı Mustafa Efendi tarafından yaptırılan Münire Medresesi dönemin önemli yapılarıdır. Yine Osmanlı dönemi önemli yapılarından olan ve Kastamonu merkezde yer alan Mahmudiye Medresesi, XVIII. yüzyılın başlarından XX. yüzyılın başlarına kadar, yaklaşık üç yüz yıllık bir tarihi geçmişe sahiptir. Sahip olduğu geniş vakıflar ve icra ettiği eğitim hizmeti sayesinde uzun bir süre ayakta kalmayı başarmıştır. Mahmudiye Medresesine ismini veren kişi, medreseyi inşa eden Hacı Mahmut Efendi'dir. Hacı Mahmut Efendi, 1688 (H. 1100)'de doğan Bedî el-Hac Ahmet Efendi'nin babasıdır. Kastamonu'nun Çay Mahallesi'nden olan Bedî el-Hac Ahmet Efendi'nin "Dergâh-ı Âli Yeniçeri Ocağı" emeklilerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bedî el-Hac Ahmet Ağa bin Mahmut Ağa'nın da Kastamonu merkezde birtakım yapılar inşa ettirdiği anlaşılmaktadır. İplikçiler Çarşısı'nda bir konak, Mahmut Efendi Medresesi şadırvanı ve Nasrullah Kadı şadırvanlarına kubbe ve benzeri yapıları inşa etmiştir. Münire Medresesi ve Urgan Hanı kitabeleri de Bedî el-Hac

Ahmet Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Son zamanlara kadar mevcut olduğu anlaşılan medrese, Maarif-i Umumiye Nezareti Salnamesinde de Mahmudiye Medresesi olarak geçmektedir (Arslanoğlu, 2011, s. 58). Medrese avlusunda bir şadırvan bulunmakta ve bu şadırvanın Hacı Bedî Ahmet Ağa tarafından 1753 (H. 1166) yılında yaptırıldığı kitabesinde belirtilmiştir. Dolayısıyla bu durum, medresenin 1753 yılından daha eski bir tarihte inşa edildiğini göstermektedir.

Vakıf Müessesesinin Tarihsel Gelişimi

VIII. yüzyılın ortalarından itibaren İslam tarihi ve medeniyetinde önemli bir yere sahip olan vakıf müesseseleri, XIX yüzyılın sonlarına kadar bütün İslâm ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatını derinden etkilemiş müesseselerden biridir. Ancak, Kur'an'da vakıf kelimesinin geçmemesi vakıf müessesesinin kökeninin tartışılmasına neden olmuştur. Ancak Hz. Peygamber'in ve sahabenin uygulamaları, sadaka ve sadaka-i câriye kavramlarını içeren ve tarih boyunca hemen hemen bütün vakfiyelerde zikredilen hadisler, vakfın sürekliliğini ve bağlayıcılığını temellendirmiştir. Dolayısıyla sadaka ve sadaka-i câriye ye ilişkin hadisi şerifler, İslâm vakıf sisteminin kurulması ve gelişmesinde büyük rol oynamıştır (Yediyıldız, 2012, s. 479). Ayrıca, Hz. Peygamber'in, sahabelerine vakıf yapmalarını tavsiye ettiği bilinmektedir. Hz. Ömer'in bir sorusu üzerine, Hz. Peygamber'in; "aynını tut, semere ve menfaatlerini sadaka ver" şeklinde verdiği cevapta aslında vakfın kısa bir tarifini yaptığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Hz. Peygamber, bizzat kedisinin de birtakım vakıflarda bulunduğu bilinmektedir. Hicretin 32. yılında Medine'de kendisine ait yedi hurma bahçesini vakfedip, gelirini "havadis-i dehr"e, yani İslam'ın müdafaasını icap ettirecek hadiselerle, zorunlu ihtiyaçlara tahsis etmiştir. Ayrıca Fedek hurmalığını da ibnü's-sebil'e, yani yiyecek ve içeceği tükenmiş, parasız kalmış yolculara, Hayber hurmalığını ise üçe taksim ederek, iki hissesini Müslümanların ihtiyaçlarına ve bir hissesini ehl ü iyaline yani bakmakla yükümlü olduğu kimselere ve bundan bir şey artarsa fakirlere ve muhacirlere tahsis edeceğini belirtmiştir. Hz. Peygamberin vakıf hizmetini başlatmasından sonra, Müslümanlar

onun bu hareketine destek vererek her şeylerini Allah rızası için vakfetmeye başladıkları aktarılmaktadır (Akbulut, 2007, s. 65). Nitekim dört halifeden biri olan Hz. Ömer'in, birtakım vakıflar tahsis ettiği ve kendi vakfına nezaret eden ilk kişi olduğu kayıtlara geçmiştir (Turgut, 2018, s. 285).

Sonraki süreçte Türkler'in İslamiyet'i kabulüyle birlikte Türk toplumunda birçok vakıf müessesesi kurulmuştur. Selçuklular dönemindeki vakıfların gayesi sadece dinî amaçlarla sınırlı kalmamıştır, aynı zamanda sosyal faaliyet gösteren kurumlar olarak da işlev görmüşler; fakirlere, yaşlılara, engelli ve hastalara, hapiste olanlara yardımcı olmak gibi faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. Anadolu Selçukluları zamanında, ticaretin gelişmesi ile birlikte, diğer önemli bir vakıf müessesesi olarak kervansarayların önemi daha çok artmıştır. Sonraki süreçte birçok sosyal ihtiyacı karşılayan kurumlar haline gelen vakıflar; toplumsal hayatı devam ettiren en önemli kurumlar haline gelmiştir. Ayrıca eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü medreselerde, talebelerden herhangi bir bedel talep edilmemekte, öğrencilerin yiyecek ve yatacak masrafları vakıf gelirlerinden karşılanmaktaydı (Akyıldız ve Abay, 20174, s. 149).

Osmanlılar zamanında vakıf çalışmaları artarak devam etmiştir. İlk olarak Orhan Gazi, Bursa'da yaptırdığı Orhan Gazi Cami ve zaviyesi için geniş vakıflar tahsis etmiştir. Vakıf nezaretine ise Sinan Paşa'yı getirmiştir. (Çam ve Pantuk, 2022, s. 4). Sonrasında, tüm hayır ve hasenat işlerinin vakıf sistemi ile yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak vakfedilen malın miktarı, niteliği ve kullanım alanı çeşitlendikçe; bunların en iyi şekilde yönetilmesi ve denetlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun için de birtakım önlemler alınmaya başlanmış ve ihtisaslaşmaya doğru gidilmiştir. Bu noktada vakıf denetim işinin nazır tarafından, yönetim işinin ise müteveli tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca bir vakfın kuruluşu ve vakfiyesinin yazılması esnasında kaza kadısı ya da Nabi'nin orada hazır bulunduğu ve vakıf akdinin şahitler huzurunda gerçekleştiği bilinmektedir. Nitekim vakıf

müesseselerinde meydana gelen herhangi bir olaya, kadı ve naibinin doğrudan müdahale yetkisi bulunmaktaydı. Sonraki süreçte, 1826'da Vakıf Nezareti kurulmuş ve vakıf denetimi nazırın himayesine verilmiştir.

Mahmudiye Medresesi ve Tarihçesi

Günümüz Kastamonu'nun Adalet Çarşısı mevkiinde ve şadırvanın kuzeybatı köşesinde bulunan Mahmudiye Medresesi'nin banisi hakkında farklı görüşler mevcuttur. Gökoğlu; medresenin Nasrullah Camii'nin güneyinde ve Hacı Mahmut Efendi tarafından 1731'de yapıldığını belirtmektedir (Gökoğlu, 1952, s. 345). Fazıl Çiftçi ise daha geç bir tarihte, 1858 yılında Hacı Mahmutoğlu Salih Efendi tarafından inşa edildiğini ileri sürmektedir. (Döşemetaş, 2019, s. 227). Bazı arşiv çalışmalarında ise medresenin el-Hac Pîrî Kanlıcıoğlu" (Akis, 2016, s. 297) veya "el-Hac Pîrî Katlıcı" (Mayuk, 2019, s. 268) adıyla geçtiği görülmektedir. Kastamonu şer'iyye sicillerinde ve vakıf kayıtlarında Mahmudiye Medresesi'ne ilişkin önemli bilgiler bulunmaktadır. 101 Numaralı ve 1838-39 tarihli Kastamonu şer'iyye sicilinde geçen; "Mahmudiye Medresesi demekle meşhur el-Hac Mahmut bin el-Hac Pîrî Kanlıcıoğlu Medresesi" (Mayuk, 2019, s. 51) kaydı ile; Muharrem 1279/Eylül 1862 tarihli vakıf kaydında "nezareti evkafı hümayuna mülhak evkaftan Kastamonu'da vaki Mahmudiye Medresesi demekle maruf Kalaycıoğlu el-Hac Mahmut bin el-Hac Pîrî Medresesi" (BOA, EV.BRT. 39/18) şeklinde geçen kayıtlardan anlaşıldığı üzere medreseyi inşa eden kişi aynı zamanda medreseye de ismini veren el-Hac Mahmut bin el-Hac Pîrî Kanlıcıoğlu'dur BOA, C.MF. 124/6175; BOA, C.MF. 124/6175). Dolayısıyla Gökoğlu'nun görüşünün daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

25 Şevval 1265/3 Eylül 1850 tarihli bir vakıf kaydında, evkaf-ı hümayuna ait vakıflardan olduğu belirtilen, Mahmut bin el-Hac Pîrî Kanlıcıoğlu Medresesine (Mahmudiye Medresesi) 29 akçe yevmiye ile müderris ataması yapılmıştır (BOA, C.MF. 124/6175). 21 Rebiyülevvel 1271/12 Aralık 1854 yılına gelindiğinde, Mahmudiye Medresesi müderrislerinin almış oldukları yevmiyelerinin değişmediği görülmektedir. Söz konusu tarihte Mahmudiye Medresesi müderrisi es-Seyyid Ali

Efendi'dir. Mahmudiye Medresesi müderrisliği, vakıf mütevelliliğinde olduğu gibi, vakıf evladına şart koşulmuştur. Es-Seyyid Ali Efendi'nin vefatı üzerine, müderrislik ciheti, küçük oğlu es-Seyyid Mehmet Salih Efendi'ye geçmiştir. Ancak es-Seyyid Mehmet Salih'in yaş itibarıyla küçük olması müderris olmasına engel olmuş ve "kesb-i liyakat" edinceye kadar, yani müderris olma yeterliliğine erişinceye kadar, Dedesi Salih Efendi tarafından bu görevin vekâleten yürütülmesi karara bağlanmıştır. Ancak Dede Salih Efendi'nin bir süre sonra ölmesi üzerine, İhsan Gazi Divanı'nda kayıtlı otuz beş yaşındaki es-Seyyid Mehmet Efendi vekâleten Mahmudiye Medresesi müderrisi olarak atanmıştır (BOA, C.MF. 21/1021). Bir ara es-Seyyid Numan ve es-Seyyid Ahmet Hasib ibn Seyyid Hafız Ahmet Said'in de iştirakten medrese mütevelliliğini yürüttükleri bilinmektedir (BOA, C.MF. 124/6175). Mehmet Efendi'nin ise yaklaşık 30 yıla yakın bir süre boyunca Mahmudiye Medresesi'nde vekâleten müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır (BOA, C.MF. 21/1021). 1293/1876–77 tarihinde medrese müderrisliğini artık Salih Efendi'nin devraldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde medresedeki talebe sayısı da artmış ve 15'e çıkmıştır (Arslanoğlu, 2011, s. 59). Cumhuriyet Dönemi'nde de varlığını devam ettiren medrese, isim değişikliğine uğrayarak, bir müderrisinin adına izafeten, "Dabanalioğlu Medresesi" adıyla anılmaya başlanmıştır (Çiftçi, 1995, s. 263). Medresenin son zamanlardaki müderrisliğini ise Kırkbeş-zade Efendi yapmıştır (Güzey, 2010, s. 681).

Tablo 1: Yıl Bazında Mahmudiye Medresesi Talebe Sayıları (Bay, 2012, s. 88)

Yıl	1833	1838	1870	1874	1876	1899	1901	1903
Mahmudiye Medresesi	12	11	10	25	15	70	43	40

Tabloda görüldüğü üzere, Medresesinin 20. yüzyılın başlarına kadar faal olduğu anlaşılmaktadır. Medresede okuyan talebe sayısı stabil olmamakla birlikte

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun oluşmasında söz konusu dönem itibarıyla yapılan savaşlarda alınan yenilgiler ve bunun sonucu olarak Anadolu'nun içlerine doğru yaşanan göçlerin etkili olduğu tahmin edilmektedir. Özellikle Osmanlı-Rus harbi (93 Harbi) sonrasında medrese talebe sayısında önemli bir artış olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşlarda aldığı yenilgiler ve toprak kayıplarına bağlı olarak, devlet sınırları dışında kalan topraklardan Osmanlı devletinin iç kesimlerine yapılan göçler artarak devam etmiştir (Çelik, 1999, s. 57). H. 1294 tarihli (1877-1878) Salname 'ye göre Batum ve çevresinden göç talebinde bulunan 40 bin muhacirin 29 bini Trabzon ve Kastamonu vilayetlerine iskân edilmişlerdir (Paşaoğlu, 2013, s. 358) Yapılan bu kitlesel göçler, Kastamonu şehir merkezinde önemli nüfus artışına neden olurken, işsizlik, geçim sıkıntısı, barınma ve yoksulluk gibi çeşitli sosyal ve ekonomik problemleri de beraberinde getirmiştir. Aşağıda Tablo 2'de detaylı bir şekilde verildiği gibi, 1812-1870 yılları arasında Mahmudiye Medresesi'ndeki öğrenci sayısı 10-12 civarında seyrederken; 1874-1900 yılları arasında bu sayı 15-40 arasında değişiklik göstermiştir.

Millî Mücadele Dönemi'nde Kastamonu'da yayımlanan Kastamonu Vilayet gazetesinden anlaşıldığına göre, Mahmudiye Medresesi müderris ve yöneticilerinin devletin gidişatıyla yakından ilgilendikleri anlaşılmaktadır (Köprülüoğlu, 2007, s. 120). Söz konusu dönemde medrese müderrisi Ali Hilmi Efendi'dir (BOA, A.MKT. 235/5). Ali Hilmi Efendi 1908 yılında Kastamonu Mahmudiye Medresesi Müderrisi olmasının yanında, Osmanlı Donanma Cemiyeti Kastamonu Şubesi Reis-i Sânilîği görevini de yürütmüştür (<http://tite.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/154/2013/02/K9.pdf>). Millî Mücadele Dönemi'nde, düşman devletlerin zorlaması ile gelişen olaylar üzerine çıkartılan fetvalara da Ali Hilmi Efendi'nin cevap verdiği bilinmektedir (Köprülüoğlu, 2007, s. 121). Ayrıca, Kastamonu'nun tarihteki ilk kadın vekili olan Hacer Dicle Hanım, Ali Hilmi Bey'in kızıdır ve Kastamonu milletvekilliği yapmıştır (<https://www.kastamonuistiklal.com/tarihteki-tek-kadin-milletvekilimiz>. Erişim tarihi: 28.05.2023).

Medresenin Yapısal Özellikleri

Nasrullah Külliyesi yakınında inşa edilen Mahmudiye Medresesi, avlu içerisinde iki katlı ve 7 odalı olarak inşa edilmiştir. Medresede talebelerin ders çalışmaları için bir dersane ve abdest alabilmeleri için avluda bir şadırvan vardı. Ancak kitabesinde, şadırvanın Hacı Bedî Ahmed Ağa tarafından 1166/1753 yılında eklendiği anlaşılmaktadır. Vakfiye şartnamesi, başta Umdu'tü's Sadetil Kiram es-Seyyid Ali Efendi, Kaymakam ve Nakibüleşraf Umdu'tül Kudat Fenari Zade Hafız Mustafa Efendi ve Umdu'tül eimme Elvanzade el-hac Mehmet Efendi olmak üzere 13 kişilik şahitler huzurunda hazırlanmıştır. Medrese ve dershanenin bulunduğu avlunun bir kapısı ve bu işe bakacak kapıcının yetenekli ve görevini eksiksiz yapan biri olması gerektiği belirtilmiştir. Bu şartların sağlanması durumunda kapıcıya günlük bir akçe yevmiye verileceği belirtilmiştir. 3 Cemaziyülevvel 1154/17 Temmuz 1741'de Mahmudiye Medresesi vakfiyesi, Kastamonu muhasebe defterine kaydedilmiştir (BOA, C.EV. 240/11997).

Mahmudiye Medresesi Vakfiyesi ve Vakıfları

Bilindiği gibi "vakıf" bir mülkün kamu yararına tahsis edilmesi anlamında kullanılan bir terimdir. Dolayısıyla vakıf, bireysel çalışma ve çabayla elde edilen imkân ve varlıkların gönüllü olarak paylaşılmasını öngören hukuki ve sosyal bir sistemdir. Bu sistemde kişisel varlıklar her türlü hırs ve tamahtan uzak olarak halkın kullanımına aktarıldığından kamu hizmetlerine dönüştürülmektedir (Bayartan, 2008, s. 157). Vakfın şartı, kanun koyucunun hükmü gibi kesindir ve hiç kimse tarafından değiştirilemez.

Vakıf yapan kimseye "vâkıf", vâkıfın ve kadının onayı ile hazırlanan hüccete ise vakfiye denmektedir. Vakfiyeler, kadıya yani eski zamanların noter defteri gibi olan şeriat mahkemesi sicil defterine geçtiğinde son şeklini alırdı. Kurulan müessesenin; nasıl yönetileceği, ne tür harcamaların yapılacağı, kurumda kaç kişinin çalışacağı, kendilerine ne kadar yevmiye verileceği, bu yevmiyelerin nereden karşılanacağı ve son olarak bu müesseseden kimlerin yararlanacağı, vakfiyelerinde

detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca suiistimal ve hırsızlığı önlemek için vakfi idare edeceklere yiyecek, giyecek ve oturacak yer de tahsis edilmiştir (Pakalın, 1993/III., s. 576).

Vakfiyelerde, genel olarak, Allah'a hamd ve sena ile başlandıktan sonra vakıfta bulunmanın ecir ve sevabına ilişkin ayet ve hadislerden bahsedilmektedir. Akabinde vakfedilen mallar ile vakıf şartları belirtilmektedir. Vakfedilen malların akar (ev, dükkân, tarla, bağ, bahçe, değirmen gibi gelir getiren mülk) olması şarttır (Yıldız, 2006, s. 100). Kastamonu Mahmudiye Medresesi Vakfiyesi'nde Kastamonu'nun Çay Mahallesi sakininden Kanlıcıoğlu olarak bilinen el-hac Mahmut bin el Hac Pîri, malının üçte biri ile -ki bu da 1240 kuruş etmektedir- han ve dükkân vakfettiğini belirtmiştir. Vâkıf, vakfettiği bu gelirlerle ahiret hayatını tamir etmeyi arzulamıştır. Oğlu Hasan Efendi el-Hac Hüseyin'i yevmi 3 akçe ile vakıf mütevellisi olarak tayin etmiştir. Hasan Efendi, daha sonra vakıf mütevelliliğini kendi neslinden gelecek kişilere şart koşmuştur. Mahmut Efendi'nin vasiyeti gereği malinin (1/3'ü) 1200 kuruş ile ilim talebeleri yetiştirsin diye daha önceden yaptırdığı Mahmudiye Medresesi yakınında üst kat ve alt kat olmak üzere bir han ve bahsi geçen medrese önünde iki kapılı berber dükkânı ve bezistan önünde iki kapılı dükkânı vakfetmiştir (BOA. C. MF. 124/6175; BOA, EV.BRT. 39/18).

Vakıf görevli ücretleri, vâkıfın tayin ettiği miktara bağlıydı ve kendilerine tevcih edilen Berat'ta, gündelik ne kadar ücret alacakları yazılıydı. Mahmudiye Medresesi Vakfiyesinde vakfedilen mallardan kimlerin nasıl tasarruf edecekleri açıkça belirtilmiştir. Buna göre, müteveli eliyle "rehni kavi veya kefil meli" ile başkalarına irbah ve istirbah ettirilmesi şart koşulmuştur. Vakfedilen han ve dükkânlar, piyasa bedelinden kiralanmak suretiyle hâsıl olan gelirden vâkıfın torunu Seyyid Ali Efendi'ye müderrislik yapması karşılığında günlük 29 akçe yevmiye verileceği vakfiyesinde belirtilmiştir. Vakıf mütevellisi olarak, vâkıfın oğlu Hüseyin Efendi tayin edilmiştir. Hüseyin Efendi'nin mütevelliliği, hayatta olduğu müddetçe devam edecektir. Bu anlamda vakfın evladiyelik vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin

Efendi'nin ölümünden sonra erkek çocuğu ve onların erkek evlatlarının nesilden nesile mütevellî olacakları belirtilmiştir (Mayuk, 2019, s. 269-270).

Medresenin çalışma usulü, vakfiyesinde belirtilen düzen dâhilinde olacağı karara bağlanmıştır. Buna göre; iki katlı olduğu anlaşılan medresenin alt katında bulunan 7 odanın her birinde ikişer talebe kalacak, sabah namazından sonra bu talebeler medresede bulunan dershanede birer cüz okuyarak günde bir hatmi şerif eda edecekleri belirtilmiştir. Bu talebelere günlük bir buçuk akçe yevmiye verilecektir. Medresenin vakıfları arasında şunlar yer almaktadır: Medresenin vakıfları arasında şunlar yer almaktadır: Kastamonu Saraçhane çarşısında bulunan iki dükkânın gelirinden 42 kuruş; medrese için tahsis edilen Saraçhane çarşısındaki iki dükkânın yıllık geliri 60 kuruş; Kadı Mehmet Efendi'nin vasiyeti üzerine, terekesinin 1/3'ü olan nakit 500 kuruşun 70 kuruşu Mahmudiye Medresesi müderrislerine tahsis edilmiştir. Her yaz medresenin yedi odasında bulunan 14 talebeye, Saraçhane çarşısında bulunan iki dükkânın gelirinden 42 kuruş eşit olarak dağıtılacağı kararlaştırılmıştır (Mayuk, 2019, s. 269). Aşağıda, Mahmudiye Medresesi mütevellisi Hâfız Mehmet Efendi'nin talebi üzerine 1839 (H. 1254) senesine ait yıllık vakıf muhasebesinin gelir-gider kaydı verilmiştir.

Mahmudiye Medresesi Vakfı'nın 1254/1839 Yılı Muhasebe Kaydı

*Kastamonu Saraçhane çarşısında bulunan iki dükkânın senelik 60 kuruş geliri (Talebeye şart koşulmuştur).

*Kastamonu çarşısında bulunan Tuzcu dükkânlarının gelirinden senelik 48 kuruş (Talebeye şart koşulmuştur).

*Kastamonu çarşısında bulunan terzi dükkânlarının senelik 165 kuruş geliri.

*Kastamonu Saraçhane Çarşısı'nda bulunan kahve dükkânının senelik 150 kuruş geliri.

*Kastamonu Saraçhane Çarşısı'nda bulunan Fişekçi dükkânının senelik 60 kuruş geliri.

* (...) meşrut olan meblağ 403 kuruş.

*Seyyid Salih Efendi'ye eğitim işlerini yürütmesi karşılığında beratla 29 kuruş yevmiye tahsis edilmiştir.

*Berat ile mütevellilik cihetine sahip olan Hafız Mehmet Efendi'ye yevmiye 3 kuruş tahsis edilmiştir (Mayuk, 2019, s. 269).

Buna göre Kastamonu çarşısında (Saraçhane Çarşısı) senelik gelirleri 60 kuruş olan iki dükkânın yanı sıra 48 kuruş geliri bulunan tuzcu dükkânı; yine aynı çarşıda bulunan ve yıllık geliri 165 kuruş olan bir terzi dükkânı, Saraçhane Çarşısı'nda yıllık geliri 150 kuruş olan kahve dükkânı, Mahmudiye Medresesi vakıf gelirleri arasında gösterilmiştir. Söz konusu meblağ, medresede görevli müderris, müteveli, bevvap, talebe harçlıkları ile medresenin tamir giderlerine ayrılmıştır.

Mahmudiye Medresesi ve Vakıf Görevlileri

Yukarıda da değinildiği üzere, Mahmudiye Medresesi vakıf mütevelliliği vakıf evlatlarına şart koşulmuştur. Yani evladiyelik bir vakıftır. Geliri, evlada ve evladın evladına meşrut olan (şart kılınan) vakıflara evladiye vakıf denirdi. Buradaki "evlad" kapsamına hem erkek hem de kız çocuklar girmektedir. Evladiye vakıflarda bir sıralama varsa ona uyulması gerekirdi. Meselâ gelir, önce büyük evlada, sonra küçük evlada daha sonra ise evladın evladına sıra ile tahsis edilirdi. Birinci kuşaktan evlat var iken ikinci kuşaktan evlada, yani torunlara gelirden pay verilmezdi (BOA, C.EV. 240/11997).

Kastamonu Mahmudiye Medresesi mütevelliliği "batnen ba'de batn"; yani vâkıfın soyu devam ettiği sürece vakfın evlatlarına şart koşulmuştur. 1818 tarihli bir vakıf kaydında, Mahmudiye Medresesi müderrisi ve evladı vakıftan es-Seyyid Osman Efendi'nin vefat etmesi üzerine oğlu Seyyid Mehmet Esad Efendi 26 Zilhicce 1227/31 Aralık 1812 tarihli Divân-ı Hümayun Ruûs Kalemi'ne bir arzuhâl göndermiştir. Bu arzuhâlde göre; kendisinin kardeşlerine göre büyük olduğunu, babasının vefatı üzerine yerinin boş kaldığını ve ifa ettiği hizmetlerin aksadığını belirterek yerine görevlendirilmek istemiştir. Ruûs Kalemi cevabında, Seyyid Mehmet Esad Efendi'nin arzuhâlde yazdıkları doğru ve önceden verilen berat mevcut ise kendisine

söz konusu görev tevcihinin yapılması gerektiği belirtilmiştir (BOA, C.EV. 240/11997). Seyyid Mehmet Esad Efendi, vâkıf evlatlarından en büyüğünün oğlu olduğunu vurgulaması, vakfiye şartı dolayısıyla atanmasını daha kuvvetlendirmekle birlikte, vakıf evlatları arasındaki sıralamaya dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır.

Mahmudiye Medresesi ve vakıf görevlileri arasında müteveli, müderris, dersiam, muid gibi hem eğitim işlerini yürüten hem de vakıf idaresini icra eden görevliler bulunmaktaydı. Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere, bu görevli işlemlerinin ihtiyaca binaen ve belli bir düzen içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun için merkeze arzuhal göndermek suretiyle görev talebinde bulunulduğu gibi, atık beratı mucibince kişinin beratını yenilemek veya evladı vakıftan olanlara yeni berat vermek şeklinde görev tevcihi yapılmıştır. Ancak mağduriyet durumunda geçerli olmak üzere, bazen arzuhâl yazıp atama talebinde bulunulabiliyordu (BOA, A. MKT. 235/5). Bu tür haller dışında medrese ve vakıf görevlilerin atanmaları ancak vakıf mütevellisinin arzı ve kaza kadısı veya naibinin inhası üzerine Divan-ı Hümayun Ruûs Kalemi tarafından yapılmaktaydı. Şevval 1165/Eylül 1849'da Mahmudiye Medresesi'ne yapılan müderris ataması Kastamonu naibi Seyyid Derviş Ahmet Efendi'nin arzı ve evkafı müdürü el-Hac Hasan Hamza Efendi'nin inhası ve Evkafı Hümayun nazırı Seyyid Mehmet Hasip Paşa'nın telhisi ve Mekkizade Mustafa Asım Efendi'nin işareti üzerine Ruûs-ı Hümayun'dan çıkmıştır (BOA, C.MF. 124/6175). Dolayısıyla medreseye yapılan atamaların önemli bir bürokratik işlemden geçtikten sonra yapıldığı anlaşılmaktadır.

Mahmudiye Medresesi müderrisliğinin, vakıf mütevelliliğinden farklı olarak, “batnen ba'de batn” vâkıfın evladına değil, vakıf torunu olan Ali Efendi'ye tahsis ve şart edildiği anlaşılmaktadır. 9 Muharrem 1266/25 Kasım 1849 tarihli bir vakıf kaydında; Mahmudiye Medresesi tevliyet cihetinin “batnen ba'de batn” evlad-ı evlada şart eylemiş olduğu; ancak müderrislik cihetinin yalnız torunu Ali Efendi'ye tahsis edildiği, onun dışında bu görevin herhangi bir kimseye tevcih ya da şart koşulmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla müderris cihetinin yalnız Ali Efendi'ye verilmesi,

evladına ilişkin herhangi bir şartın olmaması, vâkıf evladından başka birisinin de müderris olarak atanabileceğini göstermektedir (BOA, A.MKT.UM. 3/30).

Vakıf görevlileri, özellikle mütevelliler, kurumlarını idare edip gelirlerini en kârlı şekilde işletmekle yükümlüydüler. Bu sebepten vakıf müessesesinin bakım ve onarımını yapmak, kaynaklarını işletmek, görevlilerin ücretlerini ödemek gibi hususlar vakıf mütevellisi ve diğer görevlilerinin vazifeleri arasındadır. Mahmudiye Medresesi müderrisleri için verilen yevmiye, 10 Recep 1271/29 Mart 1855'te 29 akçe olarak belirtilmiştir (BOA, C.MF. 21/21). Medrese eğitiminin herhangi bir nedenden dolayı kesintiye uğramaması ve sürekli olmasına özen gösterilmiştir. Vefat ya da başka nedenlerle boş kalan müderrislik cihetine yeni atama talebinde bulunarak eksikliğin giderilmesi sağlanmıştır. Söz konusu tarihte Mahmudiye Medresesi müderrisi Salih Efendi'nin vefatı üzerine, Seyyid Mehmet Salih'in evladiyet ve meşrutiyet üzere müderrislik cihetine sahip olduğu; ancak yaşının küçük olması münasebetiyle müderrislik yapma yaşına gelinceye kadar ba-berat-ı ali ile Salih Efendi'nin ona vekâlet etmesi istenmiştir. Aslında müderrislik gibi belli bir eğitim sürecini gerektiren işlerin evlada şart koşulması normal bir durum değildir. Nitekim yukarıda da belirtildiği üzere Mahmudiye Medresesi müderrisliği, sadece vâkıfın torunu Ali Efendi'ye şart koşulmuş, bunun dışında herhangi bir kimseye şart söz konusu olmamıştır. Bazı vakıf kayıtlarında "Mahmudiye Medresesi Vakfı'ndan almak üzere yevmi yirmi dokuz akçe vazife ile evladiyet ve meşrutiyet üzere müderrislik cihetine mutasarrıf" (BOA, C.MF. 21/21) şeklinde geçen kayıtlar bulunsa da aradan geçen süre zarfında bir karışıklığın olmuş olması muhtemeldir.

Tablo 2: Mahmudiye Medresesi Müderrisleri ve Medresede Okutulan Ders Kitapları ve Talebe Sayıları (1812-1908).

Yıl	Müderris	Vakit1	Ders Kitabı	Vakit2	Ders Kitabı	Talebe Sayısı
-----	----------	--------	-------------	--------	-------------	---------------

1812	Seyyid Osman Efendi					
1818	Seyyid Mehmet Esad Efendi					
1833						12
1838						11
1850	Seyyid Numan İzzi ve Seyyid Ahmet Hasip					
1858	Hacı Mahmut oğlu Salih Efendi					
1870	Hafız Mehmet Efendi (BOA, A.MKT. 235/5).					10
1874	Nazlı-zâde Hafız Mustafa Efendi ve Hacı Hafız-zade Fazıl Efendi (Bay, 2012, s.87)	Sabah Namazı	İzhar, Cami	İkinci	Halebi	25
1876	Salih Efendi					15
1899						45

1901						43
1903						40
1908	Ali Hilmi Efendi					
Son Dö- nem	Kırkbeş-zade Efendi					

Tablodan medrese müderrislerine ilişkin ulaşılan en erken tarihli kayıt XIX. yüzyılın başlarıdır. Benzer şekilde medrese müderrislerine ilişkin en geç tarihli kayıt ise XX. yüzyılın başlarıdır. Söz konusu tarih aralığında Mahmudiye Medresesinde görevli müderrisler, okuttukları dersler ve medrese ders programı hakkında önemli bilgiler tabloda verilmiştir. Verilen tarih aralığında, medresede eğitim gören öğrenci sayılarına yaklaşık olarak ulaşılmıştır. Dolayısıyla medresede verilen eğitimin sürekli bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kastamonu merkezde, iki yüz yılı aşkın bir süre zarfında hizmet veren medresede pek çok müderrisin görev aldığı anlaşılmaktadır. Ancak bunların hepsinin bir kronolojik sıra hâlinde tespit edilmesi mümkün olmamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Mahmudiye Medresesi'nin elliye yakın öğrencisi olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda, medresenin XIX. yüzyılın ikinci yarısında en aktif dönemlerini yaşadığını söyleyebiliriz. Bu dönemde medresede okutulan dersler; sabah namazında İzhâr ve Cami, ikindi namazında ise Halebi olarak bilinmektedir. Bu üç dersi bir arada okutan tek müderris Hacı Hafız-zade Fazıl Efendi'dir. Aynı medresede müderris olan Nazlı-zade Hafız Mustafa Efendi'nin ise sabah namazında Cami, ikindi namazında ise Halebi dersini okuttuğu anlaşılmaktadır.

Sonuç/Conclusion

Mahmudiye Medresesi, Kastamonu merkezinde bulunan bir hayır ve eğitim kurumudur. Medrese, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Hacı Mahmud tarafından inşa edilmiştir. Vakıf kayıtlarına göre, medresenin en eski kaydı 1741 tarihine aittir. İlerleyen zamanlarda ihtiyaçların artması nedeniyle medreseye yeni yapılar eklenmiş ve medrese çevresi daha kompleks bir yapı haline gelmiştir.

Mahmudiye Medresesi Vâkıfı, vakfettiği han ve dükkânların kira gelirinden torunu Seyyid Ali Efendi'ye müderrislik yapması şartıyla günlük 29 akçe yevmiye verilmesini kararlaştırmıştır. Ancak müderrislik cihetinin evlat dışında sadece vâkıfın torunu Ali Efendi için şart koşulduğu anlaşılmaktadır. Bu dükkânların gelirleri medresede görevli müderris, müteveli, dersiam, muid, bevvap (kapıcı), talebe harçlıkları ile tamir giderlerine ayrılmıştır.

Ruûs Kalemi'nden çıkan tevcihatlarda Ali Efendi'nin vefatı üzerine medrese müderrisliğinin herhangi bir kimseye şart koşulmadığı, evlad-ı vakıf diyerekten müderrislik tevcihatında evladiyelik şartının aranmasına gerek olmadığı ve tevcihatın bu doğrultuda yapılması gerektiği belirtilmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Mahmudiye Medresesi'nin elliye yakın öğrencisinin olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı medresede müderris olan Nazlı-zade Hafız Mustafa Efendi'nin sabah namazlarında Cami, ikindi namazlarında ise Halebi dersini okutmuştur. Bu iki ders medresede okutulan başat dersler olduğu anlaşılmaktadır. Mahmudiye Medresesi'nde okutulan ders kitapları, klasik dönem Osmanlı medreselerinde okutulan ders kitapları ile aynıdır. Düzenli bir eğitimin yapıldığı anlaşılan medresede, Öğrenci sayısının zaman zaman arttığı ve azaldığı anlaşılmaktadır. Medresede genellikle tek müderrisin olduğu, bunun yanında dersiam ya da muid adı verilen yardımcı öğretim elemanlarının da bulunduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Millî Mücadele Dönemi'nde Mahmudiye Medresesi müderrislerinin bir aydın sorumluluğu içerisinde, dönemin siyasi ve sosyal olaylarına karşı duyarlı bir yaklaşım sergiledikleri anlaşılmaktadır. Dönemin Mahmudiye Medresesi müderrisi Ali

Hilmi Efendi siyasi bir tavır takınarak, Anadolu hükümeti karşısı olayları tasvip etmediğini ortaya koymuştur. Yine Ali Hilmi Efendi'nin kızı da benzer şekilde cumhuriyet dönemi Kastamonu'nun siyasi hayatında rol oynamış bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mahmudiye Medresesi, Osmanlı döneminde önemli bir eğitim kurumu ve vakıf müessesesi olarak faaliyet göstermiştir. Tarihsel kökenleri ve kurucusu hakkında farklı bilgiler mevcut olmasına rağmen, bu medresenin Kastamonu'nun kültürel ve eğitim tarihinde özel bir yere sahip olduğu açıktır. Vakıf sistemi içinde değerlendirilen medrese, Müslümanların eğitim ve kültürel gelişimine önemli katkılarda bulunmuş ve bu medrese, Osmanlı döneminde uzun yıllar boyunca eğitim hizmeti sunmuştur. Mahmudiye Medresesi'nin tarihsel önemini anlamak, Osmanlı dönemi eğitim sisteminin ve vakıf müesseselerinin yapısını anlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu metin, medresenin kökenleri ve tarihsel gelişimini aydınlatarak, Osmanlı döneminin eğitim ve kültür tarihine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Kaynakça/Reference

Arşiv Belgeleri

- BOA, Cevdet Maarif. C.MF.00124.06175.03.001,
BOA, Cevdet Maarif. C.MF.00124.06175.03.02,
BOA, Cevdet Evkaf. C.EV.00240.11997.01.001,
BOA, Cevdet Evkaf. C.EV.00240.11997.02.001,
BOA, Cevdet Maarif. C.MF.00021.01021.002.001,
BOA, Cevdet Maarif. C.MF.00021.01021.003.001,
BOA, Cevdet Maarif. C.MF.00124.06175.001.001,
BOA, Cevdet Maarif. C.MF.00124.06175.002.001,
BOA, Cevdet Maarif. C.MF.00124.06175.03.02,
BOA, Evkaf, Berat. EV.BRT.00039.00018.001.001,
BOA, Evkaf Defteri. EV.D.27578.00003,
BOA, Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı A. MKT.UM.00003.00030.001.001,
BOA, Sadâret Mektubî Kalemi Belgeler. A.MKT.00235.00005.001.001,
BOA, Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı A. MKT.UM.00003.00030.001.001,
BOA, Cevdet Evkaf C.EV.00240.11997.02.001,
BOA, Maarif Nezâretî Mektubî Kalemi C.MF.00021.01021.002.001,

Kitap ve Makaleler

- Akis, M. (2016). Kastamonu vakfiyelerine göre Kastamonu'da Bulunan Medreseler. B. Burhan ve diğerleri (Ed). *III. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu, 2012, Bildiriler içinde* (298-309). Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Aydın, M. Ş. (2001). İslam Eğitim Geleneğinde Öğretmenlik . *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C/S. 19/11: 59-74
- Akbulut, İ. (2007). Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi. *Vakıflar Dergisi*, S. 30: 61-72.
- Akyıldız, Y ve Ali Rıza A. (2017). Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 15: 141-157.
- Baktır, M. (2009). "Suffa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 37: 469-470). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bozkur, N. (2020). "Medrese". *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 31: 86-87). İstanbul: TDV Yayınları.
- Bayartan, M. (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Cilt. 10: 157-175.
- Berki, A.H. (1962). Hukukî ve İçtimaî Bakımdan Vakıf. *Vakıflar Dergisi*, S. 5: 9-13.
- Çelik, G. (1999). Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası. *Divan Dergisi*, S. 6: 49-110.
- Doğan, N. Ş. (2013). Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri Darüşşifalarından Örnekler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 28: 429-443.
- Döşemetaş, Ö. (2019). *Şeri'yye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazâsı (1725-1750)*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Güzey, A. R. (2010). Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu'daki Cami-Mescit ve Medreseler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. Cilt. 18: 675-688.
- Aslanoğlu O. (2018). Nasrullah Kadı ve Kastamonu Kent Tarihindeki Yeri -1. Erişim Adresi: <https://www.kastamonuulkhaber.com/gundem/nasrullah-kadi-ve-kastamonu-kent-tarihindeki-yeri-i-h7578.html>
- Kayadibi, F. (2012). İslam Dininin Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*. Cilt. 4: 34-44.
- Kocabaş, Ş. (1996). İslam ve Bili. *Divan Dergisi*, Cilt. I, 67-83.
- Köprülüoğlu, A. (2007). *Kastamonu Vilayet Gazetesinde Millî Mücadelenin Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Makdısı, G. (2009). *İslam'ın Klasik Çağında ve Hristiyan Batı'da Beşerî Bilimler*. Çev. Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Mayuk, R. (2019). *101 Numaralı Kastamonu Şer 'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi H. 1254-1255/M. 1838-1839*. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt. 3. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Paşaoğlu, D. D. (2013). Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı. *History Studies, International Journal of History*, S. 5/2: 347-351.
- Şener, A. (1995). Eski Hukukumuzda Göre Evladiye Vakıflarda Gelirin Taksimi. *Vakıf Haftası Dergisi*. Sayı. 12: 41-43.
- Özaydın, A. (2007). "Nizamiye Medresesi". *DİA*, Cilt. 33: 188-191.

- Unan, F. (2004). Medreseler ve Osmanlı Merkezî Yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı. 5 (9): 1-7.
- Yediıldız, B. (2012). “Vakıf”. *DİA*, Cilt. 42: 479-485.
- Yakupoglu, C. (2018). Anadolu'nun Fethi'nden Milli Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu, Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu, Sempozyum Bildiri Kitabı (s. 63-72 içinde). Kastamonu.
- Yıldız, A. (2008). 135/313 Nolu Şer'iyeye Siciline Göre XVIII. Asırda Diyarbakır'da Bulunan Cami ve Görevlileri. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 20 (20): 283-290.
- Zengin M.-Cevherli K. (2019). Osmanlı Medrese Sisteminde Eğitim-Öğretim Kadrosu Üzerine Bir Değerlendirme. Edit. Fuat Aydın, Mahmut Zengin, Kübra Cevherli vd. *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans* (ss. 175-194) İçinde. İstanbul: Mahya Yayınları.
- Turgut, B. (2018) İslâm Medeniyetinde Vakfiye: Hz. Ömer Örneği. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. 2018/2: 271-293.
- Tite-a9 kataloğu. (2013). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları*. Erişim Adresi: <http://tite.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/154/2013/02/K9.pdf>
- Çam, M. ve Ramazan P. (2022). *Bursa Selatin Vakıfları*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- <https://www.kastamonuistiklal.com/tarihteki-tek-kadin-milletvekilimiz>. Erişim tarihi: 28.05.2023

Extended Summary

As it is known, “foundation” is a term used to mean the allocation of a property for public benefit. Therefore, the foundation is a legal and social system that envisages the voluntary sharing of opportunities and assets obtained through individual work and effort. In this system, personal assets are transformed into public services as they are transferred to the use of the public, away from all kinds of greed and greed.

After his migration to Medina, Hz. Muhammad had Masjid an-Nabawi built and a fringe was built on the south side of the mosque for the shelter of orphans and poor Companions, as well as the rooms belonging to his family. Here, the people who are called Ahl-i Suffa and whose needs are met by Hz. Those who were welcomed by the Prophet (saas) remained. Hz. The Prophet used to distribute some of it to his companions in order to fill their stomachs in the evening, and take the rest to his own house. This practice continued until the financial situation of Muslims improved. This place became an educational institution in a short time as the Companions of Suffa spent their time listening to the Messenger of Allah and learning the fundamentals of Islam from him. It is known that madrasas, which continue their educational activities in line with this understanding, have witnessed the peak periods of Islamic civilization. Waqfs, which constitute an insignificant part of Islamic history and civilization VIII. from the middle of the XIX century. It is one of the most important institutions regulating the social, economic and cultural life of Islamic countries until the end of the 19th century. It is known that many people in Muslim states and societies established foundations for the purpose of gaining charity, and these individuals transfer significant incomes to foundations. Makdisi reports that in the historical process, madrasas continued as the main educational institutions of Muslims for a long time. The first of these educational institutions is masjids. These small temples, located in various districts of the Islamic city, eventually turned into schools of fiqh, the first of the Islamic legal institutions. This type of

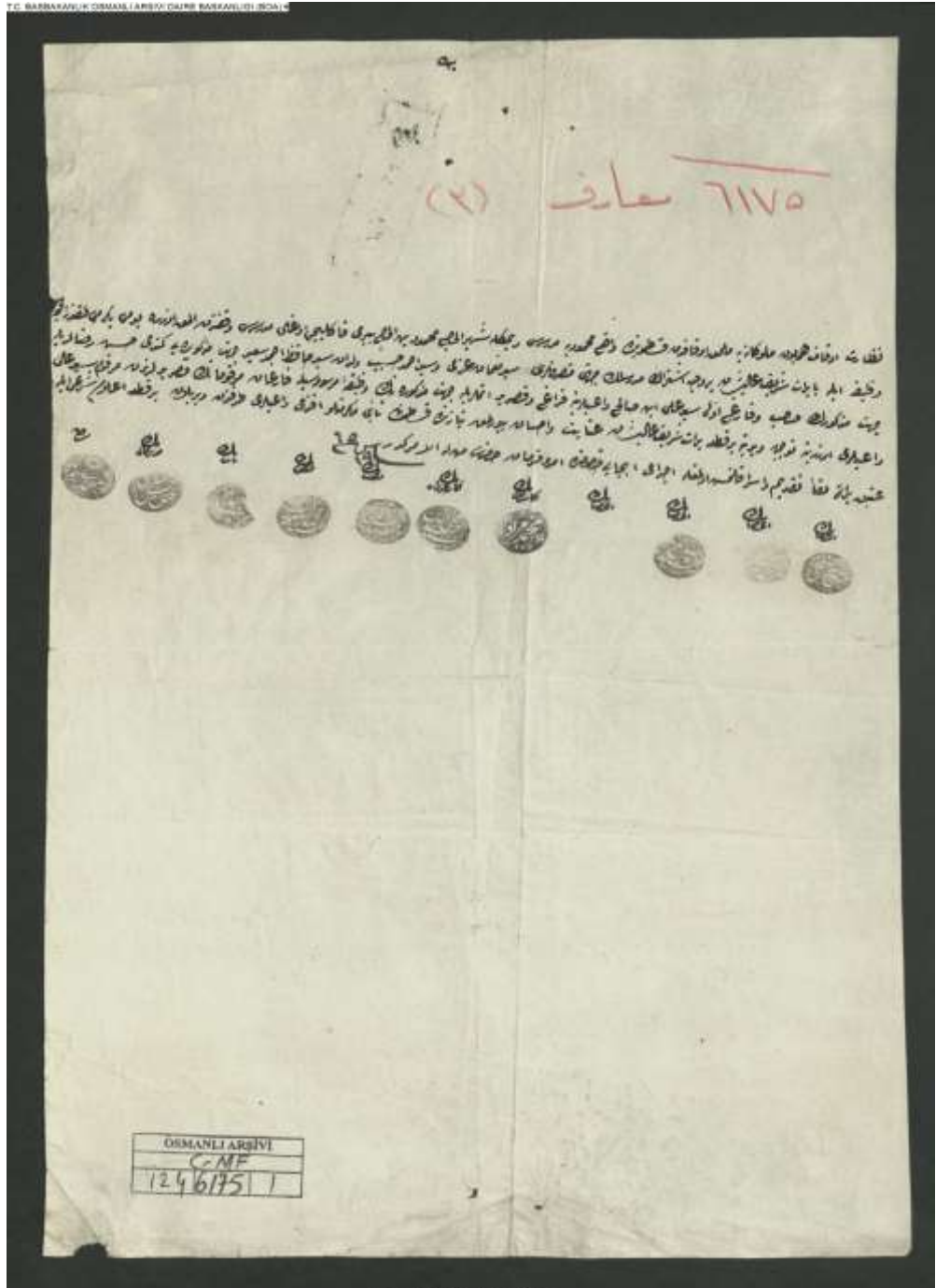
temple has existed since the early periods of Islam and served as a school for the education of religious sciences and auxiliary literary arts. The first examples of madrasas in Anatolia during the Seljuk Period appear in the cultural circles of Artuqids and Danişment. The plan schemes of madrasahs vary according to geographical differences. For example, while open and wide courtyard structures are preferred in the madrasas in and around Diyarbakır, Mardin, which are the warmest cities of Turkey; In centers such as Tokat, Niksar and Konya, the courtyards were usually covered due to the continental climate. Although there is no definite information about how the educational activities were carried out during the establishment period of the Ottoman Empire, it is understood that mosques and maşjids served as educational institutions. The first madrasah in the Ottoman Empire XIV. It is known that it was built in Iznik by Orhan Bey in the first half of the century, in 1330-31 (H. 731).

There are different views on the History of Mahmudiye Madrasa. Gokoglu states that the madrasa was built by Hacı Mahmut Efendi in 1731 in the south of the Nasrullah Mosque. Fazıl Çiftçi claims that it was built at a later date, in 1858, by Hacı Mahmutoğlu Salih Efendi. There is important information about Mahmudiye Madrasa in Kastamonu şer'iyye registers and foundation records. According to the information in the Kastamonu şer'iyye register dated 1838-39 and the foundation register dated 1279/ September 1862, the founder of the madrasah is el-Hac Mahmut bin el-Hac Piri Kanlıcioğlu, who also gave the madrasah its name. Also, Hacı Mahmut Efendi had a son named Bedi el-Hac Ahmet Efendi, who was born in 1688 (H. 1100). It is mentioned in the inscription that Bedi el-Hac Ahmet Efendi from the Çay District of Kastamonu had the fountain built in the courtyard of the madrasah in 1753 (H. 1166). In the foundation record dated 21 Rebiyülevvel 1271/December 12, 1854, it is understood that the teacher of Mahmudiye Madrasa was under the responsibility of es-Seyyid Ali Efendi with a daily wage of 29 akçe. The madrasa built near the Nasrullah Complex, Structural Features of the Madrasa; It had 15 rooms in a courtyard, a classroom for students to study and a fountain for ablution. In the Foundation of Mahmudiye Madrasa, it is stated that el-hac Mahmut bin el Hac Piri, known as Kanlıcioğlu, a resident of Çay Mahallesi in Kastamonu, donated an inn and a shop with one third of his property, which is 1240 kuruş. The foundation wanted to restore the hereafter with the revenues it donated. His son Hasan Efendi, appoint Hac Hüseyin to the board of trustees of the foundation with 3 coins a day. Later, Hasan Efendi stipulated that he should be the trustee of the foundation for his grandchildren. The wages of the foundation officers depended on the amount determined by the foundation, and in the berat conferred to them, it was written how much they would receive per day. In the Mahmudiye Madrasa Foundation, it is clearly stated who will save and how from the donated goods. It was decided that the working style of the madrasah should be in the order specified in its statute According to this; It has been stated that two students will stay in each room of the 14-room madrasah and that these students will read juz in the classroom in the madrasah every day after the morning prayer These students will be given a daily wage and a half. Among the revenues of the madrasah; 42 kuruş from the income of the two shops in Kastamonu Saraçhane bazaar; According to the will of Kadı Mehmet Efendi, 70 kuruş of the 500 kuruş cash money, which is 1/3 of his estate, is allocated to the professors of Mahmudiye Madrasa. Each summer, 42 kuruş will be distributed equally to 14 students in the seven rooms of the madrasah from the revenues of the two shops in the Saraçhane bazaar. In the center of Kastamonu, many professors served in the madrasah, which served for more than two hundred years. However, it was not possible to identify all of them in a chronological order. XIX. In the second half of the century, it was determined that the Mahmudiye Madrasa had about fifty students. In this sense, the madrasa, XIX. It is possible to say that the second half of the 19th century experienced its most active periods. During this period,

the lessons taught in the madrasah were in the morning prayer, *Izhar* and *Camii*; in the afternoon prayer, it is *Halebi*. The only professor who taught these three courses together is Hacı Hafizzade Fazıl Efendi. Nazlı-zade Hafız Mustafa Efendi, who was also a professor in the same madrasa, taught the *Camii* in the morning prayer and the *Halebi* lesson in the afternoon prayer. The textbooks taught in the Mahmudiye Madrasa are the same as the textbooks taught in the classical period Ottoman madrasahs. It is understood that the number of students in the madrasah, where a regular education is provided, increases and decreases from time to time. It is understood that there is usually only one professor in the madrasah, and there are also assistant lecturers called muids. However, in some periods, two professors gave lectures in the madrasah. Among the conditions of the madrasa foundation, it was stated that the daily wages to be received by the professors would be 29 akçe. However, it is understood that 29 akçes were shared jointly in cases where two mudarris served. It is stated that in 1849 (H. 1266) Seyyid Numan İzzi and Seyyid Ahmet Hasib were professors in Mahmudiye Madrasa. With the sultan's berat, the two mudarrises who performed their duties were not paid a daily wage, and 29 akçe was divided between the two mudarris. It is understood that, unlike the trusteeship of the foundation, the Mahmudiye Madrasa professorship, "batnen ba'de batn", was allocated and stipulated not to the foundation's son, but to Ali Efendi, the foundation's grandson. In a foundation record dated 9 Muharram 1266/25 November 1849; The Mahmudiye Madrasa has stipulated that the aspect of marriage is "batnen ba'de batn" in the offspring; however, it is understood that the aspect of being a professor was assigned only to his grandson Ali Efendi, and that this duty was not conferred or stipulated to anyone other than him. Therefore, it is stated that someone other than the foundation child can also be appointed in the appointment of mudarris.

It is understood that the madrasa was active until the beginning of the 20th century. Although the number of students studying in the madrasah is not stable, it is understood that there has been a significant increase since the second half of the 19th century. It is estimated that the defeats in the wars made in the said period and the migrations into the interior of Anatolia as a result of this were effective in the formation of this situation. Especially after the Ottoman-Russian war (93 war), the increase in madrasah students reached the highest level. As can be understood from the Kastamonu Province newspaper published in Kastamonu during the National Struggle Period, it is understood that the Mahmudiye Madrasah professors and administrators carried out their services until the republican period.

Ekler

C.MF.00124.06175.001

T.C. BASKAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
هداه لولاه

OSMANLI ARŞİVİ
E-11P
1246/75 3

BU BELGE RESTORASYONLUKTUR. RESTORASYON SONRASI GÖRÜNTÜ YENİDEN ÇEKİLECEKTİR.

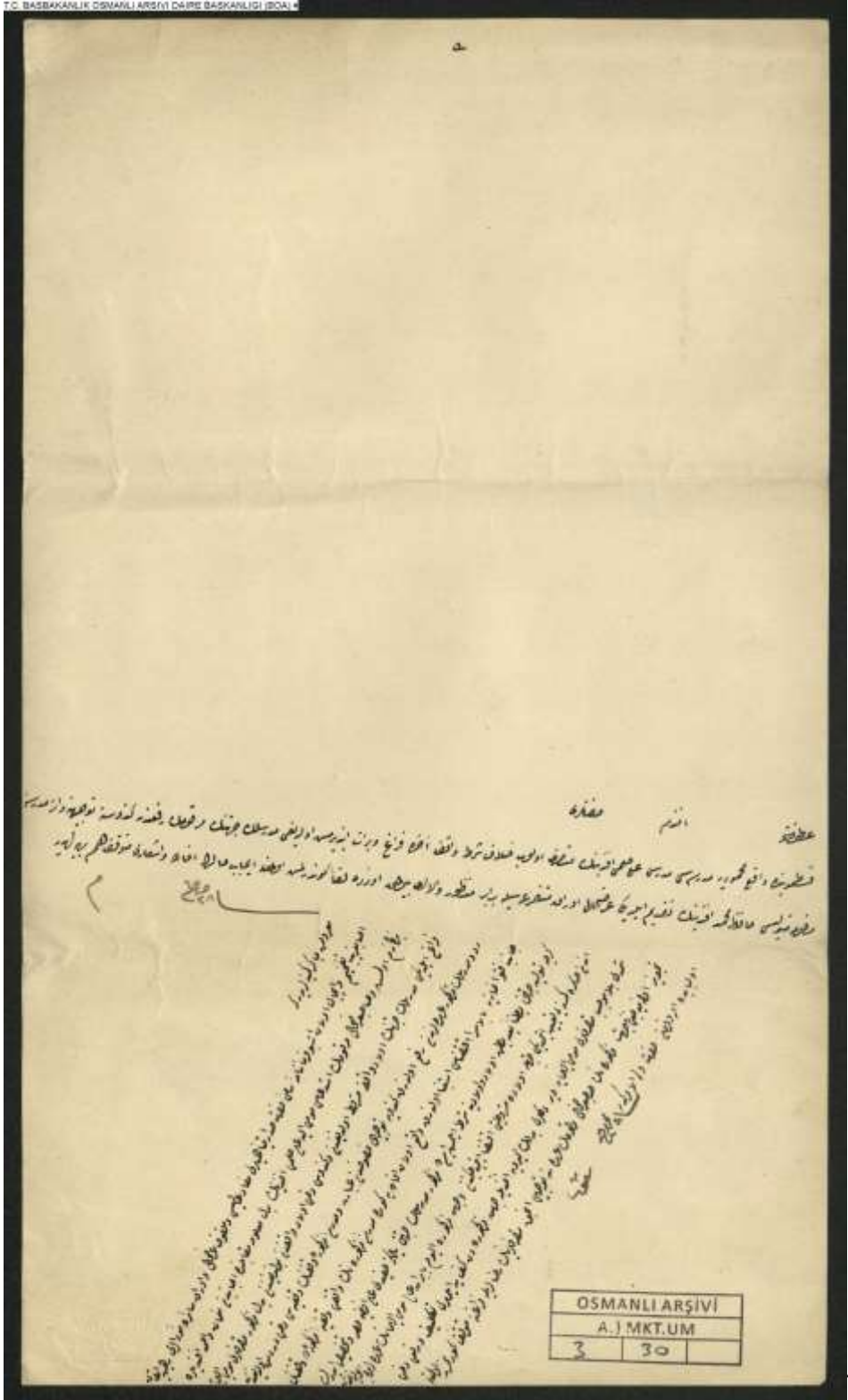
C.M.F.

1246/75

7

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (SOBA)

OSMANLI ARŞIVI		
A.1.MKT.UM		
3	30	

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1753-1789

Geliş Tarihi:26.08.2023 Kabul Tarihi:03.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1350602>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

PORTEKİZ KRALI II. JOÃO DÖNEMİNDEKİ DENİZAŞIRI YOLCULUKLARI YENİDEN DEĞERLENDİRMEK: DIOGO CÃO ÖRNEĞİ

Sertuğ Galip İNAN*

Öz

Portekiz Krallığı XIII. asrın ortasına kadar ülkelerini Müslümanlardan arındırdıktan sonra denizaşırı genişlemeye karar verdi. Bu maksatla ilk önce Atlantik açıklarındaki adaların iskâna açılması tercih edildi. Ardından Prens Henrique'nin inisiyatifiyle başlatılan keşif ve ticaret yolculukları giderek ivme kazandı. Yolculuklar başarılı oldukça, onların hikâyeleri Portekizli saray kronikçileri tarafından, hamileri ön plana çıkarılacak şekilde, kayda geçirildi. Ancak Portekiz denizcilik tarihinde çok önemli bir yere sahip bazı yolculukların hikâyeleri hak ettikleri değeri görmezler. Bu çalışmada örnek vaka olarak Portekiz kralı II. Dom João'nun saltanatında Afrika sahillerinin araştırılması için Diogo Cão'nun komutasında yapılmış olan yolculukların hikâyelerini belirgin ve güvenilir bir çerçeveye oturtmanın ne kadar güç ve hatta imkânsız olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu, modern literatürde kaleme alınmış çalışmalar mukayese edilerek, sonraki yıllarda yazılmış olan Portekizce kroniklerin ve yayınlanmış arşiv vesikalarının ışığında yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Portekiz Krallığı, Batı Afrika, II. Dom João, Diogo Cão.

Review of the Discovery Voyages in the Reign of João II: A Case of Diogo Cão

Abstract

The Kingdom of Portugal, after the expulsion of Muslims from the country until the mid-13th century, decided the overseas expansion. To this end, some islands, just off the coast of West Africa, were settled and colonized. From then on, early discovery and trading voyages initiated by Prince Henrique down Africa's Atlantic coast advanced progressively. As long as these voyages yielded, their stories were exaggeratively recorded by the royal chroniclers, and their patrons were aggrandized, too. Unfortunately, we can not say the same for the narratives of some voyages in Portuguese maritime history, which never enjoyed any appreciation they deserved. The discovery voyages of Diogo Cão in search of the southernmost point of Africa in the reign of Dom João II can be shown as a good sample. It will be seen that any story of his voyages chronologically and credibly can not be built. The method used here is

* Öğr. Gör. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Okulu, Harp Tarihi Anabilim Dalı, sginann@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0475-0100>.

based on the confusing main sources written in that epoch and the published archival documents. At the same time, the problematic view in the modern literature will be discussed, too.

Keywords: The Kingdom of Portugal, West Africa, Dom João II, Diogo Cão.

Giriş

Portekiz sarayının baş-kronikçisi Gomes Eannes de Azurara'nın Gine kro-niğinde (Azurara, 1841) denizaşırı keşiflerin anlatılarını sonlandırdığı 1448 yılından sonra Portekiz Kraliyeti genişlemeyi Fas'ta sürdürdü. Kral Dom V. Afonso Af-rika'nın kuzeybatısına yayılma politikasını yeniden gündeme getirdi ve 1458'de Fas'ın Kasrû's-sâgîr şehrini fethetmeye karar verdi. Bu şehir aynı yıl ele geçirildiği gibi, 1471'de Asilah kolayca zapt edildi. Ahalisi tarafından tahliye edilen Tanca şehri de Portekizliler için kolay bir av oldu. Böylece Fas'ın bazı önemli şehirleri XV. yüzyılın son çeyreğine doğru birer Portekiz toprağı haline geldiler (Dias Farinha, 1999, s. 20- 21).

1450'lerde veya Prens Henrique'nin¹ 1460'taki ölümüne kadar, Yeşil Burun Adaları'na yönelik keşif araştırmaları özel teşebbüsler nezdinde yapıldı² ve sahil şeri-di Sierra Leone'ye kadar kat edildi. 1469'da, epey âtıl kalmış olan Gine ticareti Fernão Gomes adında itibarlı bir Lizbonluya iki yüz bin *real* karşılığında beş sene-liğine kiralandı³. Fernão, aynı zamanda, Liberya'dan itibaren doğuya doğru sahili, her sene 500 km olmak üzere, araştıracaktı⁴. Bu sayede 1471 ile 1475 yılları arasında Orta Afrika sahili keşfedilip, araştırıldı. Lopo Gonçalves ekvator hattını geçen ilk

---

¹ Portekiz Kralı I. João'nun oğlu olan ve Afrika keşiflerini başlatan Prens Henrique'nin bi-yografisi hakkında yazılmış en kapsamlı çalışma için bkz. (Russell, 2001; Elbl, 1991, s. 73-89). Onun 1443 yılına kadar olan keşif faaliyetleri başka bir çalışmamızda ele alınmıştır (İnan, 2020, s. 192-227).

² Bu teşebbüsler, Prens Henrique'nin ölümüne kadar, onun izniyle yapılabilmektedir. Venedikli Alvise Cadamosto bu özel müteşebbislerden biriydi. Öyle ki onun anlatısı sayesinde Portekizlilerin bu zaman diliminde gerçekleştirdikleri keşif araştırmalarını öğrenebiliyoruz (Cadamosto, 1944).

³ V. Afonso dönemdeki çifte genişleme politikası için bkz. (Diffie; Winus, 1977, s. 144-148).

⁴ Bu arada Fernão Gomes bu ticareti daha önce başka şahıslara bahşedilmiş olan ticarî alanları ihlal etmeden yapacaktı (Barros, 1932, s. 65-66; Axelson, 1961, s. 149).

Portekizli olarak tarihe geçti. Fernão Pó Gine Körfezi'ndeki Pó Adası'nı (günümüzde Bioko Adası) 1472'de keşfetti. Bu keşiflerden en önemlisi altın ticaretinin yapıldığı ve böylece "altın sahil" denilen Gana kıyısındaki Shama Koyu'nun 1471'deki keşfidir (Barros, 1932, s. 67). V. Afonso'nun saltanatının sonunda Rui de Sequeira adlı bir şövalyesinin keşfettiği yer Gabon sahillerindeki *Santa Catarina Burnu* oldu⁵.

V. Afonso'nun ölümünden sonra, tahta oğlu II. Dom João (sa. 1481-1495) geçti ve seleflerine nazaran, denizaşırı keşif faaliyetlerine kraliyetin Fas'taki karasal yayılma politikasından daha fazla önem verdi⁶. Öncesinde ise babasının saltanatında karasal genişlemeyle konumlarını pekiştirmiş olan saraydaki birtakım güçlü hizipleri karşısına almak zorunda kaldı. Öyle ki bu politika aristokrat sınıf için maddî ve manevî kazanımlar sunabiliyordu. Bu yüzden Portekiz Kralı, feodal beylere karşı tehlikeli bir mücadeleye girişerek, sahip oldukları imtiyazları onların ellerinden aldı (Oliveira Marques, 1972, s. 207-210).

Konumunu sağlamlaştıran II. Dom João ticarî menfaatlerini yabancı unsurlardan korumaya koyuldu. Gana-Elmina sahilinde bir istihkâm inşa ettirmek⁷ üzere Diogo de Azambuja isminde bir şövalyesini görevlendirdi. Azambuja ve kaptanlarının⁸ komutasındaki Portekiz filosu 1481'in Santa Lucia günü arifesinde⁹ Lizbon'dan

---

⁵ Onun saltanatının son on yılında Fernão Gomes ve adamlarının keşif işine başladığı Liberya'dan Gine Körfezi'ne kadar Portekizlilerce araştırılan yerlerin coğrafi ve demografik yapısı meşhur kozmograf ve asker Duarte Pacheco Pereira'nın *Esmeraldo* adlı muasır eserinde ayrıntısıyla anlatılır (Pacheco Pereira, 1892, s. 59-79).

⁶ Örneğin, 4 Mayıs 1481 tarihli bir belge "Gine sularındaki ticareti ve balıkçılığı oğluna" tahsis eder (Silva Marques, 1989, s. 220-222).

⁷ II. João bu mesele için istişare meclisini toplamış, ancak mecliste menfi ve müspet görüşler ileri sürülmüştü. Kimileri bu işi kârlı görüyorken, kimileri ise hem uzaklığından hem de havasının sağlıksız ve oradaki yerlilerin güvenilmez olmasından dolayı, bu yapının muhafazasını tehlikeli ve imkânsız görüyordu (Pina, 1792, s. 11; Resende, 1902, s. 64).

⁸ Filodaki diğer kaptanların isimlerini ilginç bir biçimde sadece Barros verir: Gonçalo de Fonseca, Rui de Oliveira, João Ruiz Gante, João Afonso, João de Moura, Diogo Ruis Ingres, Bartolomeu Dias, Pero de Evora, Gomes Aires, Pero de Cintra ve Fernando Afonso idi (Barros, 1932, s. 72).

⁹ Katolik alemine göre, arife günü 12 Aralık'tır. Pina ve Resende bu tarih konusunda hem fikirlerdir (Pina, 1792: 12; Resende, 1902, 65; Galvão, 1989, s. 34). Duarte Pacheco ise

yelken açtı. Afrika'nın batı sahillerini takip eden filo istihkâmın yapılacağı yer olan *Aldea das Duas Partes* denilen bir yere geldi. 19 Ocak 1482 günü¹⁰ burada demir atıldıktan sonra, Azambuja Portekizce kroniklerin *Caramansa* diye isimlendirdikleri o yerin efendisiyle inşa için görüştü. Yerli şef Portekizlilerin taleplerine çekimser yaklaşmış olsa da muhataplarının iyi görünümlü ve ticaret yapmaya istekli olduklarına kanaat getirdikten sonra inşaata izin verdi. Hummalı çalışmaların ardından istihkâm o yılın şubat ortasında tamamlandı¹¹. Bu yapıya *São Jorge* isminin verilmesinin nedeni bu azizin vaktiyle kraliyetin hamisi ve koruyucusu olarak benimsenmiş olmasıydı (Barros, 1932, s. 78). O yerde Portekizliler mallarını sulh içinde alıp satmaya başladıktan sonra filodaki adamların bir kısmını bu istihkâmın korunması için ayıran Azambuja, diğer adamları bu işin tamamlandığı haberiyle Portekiz'e gönderdi ve orada iki sene yedi ay kaldı¹².

1. Diogo Cão'nun Tarih Sahnesine Girişi

Öncelikle, Portekizlilere Ümit Burnu'nun kapılarının açılmasına katkı yapan kâşiflerden Diogo Cão'ya dair sözler söylemekle başlayalım. Onun gençliği hakkında bir hikâye inşa etmek güç olsa da atalarının Portekiz Kraliyeti'ne vermiş olduğu hizmetlere (Cordeiro, 1892, s. 25-30) bakıldığında Cão alelade seçilmiş olmalıdır. Zira keşif araştırması için gönderildiği bir yolculuğundan Lizbon'a dönüşünden sonra hizmetlerinin karşılığında verilmiş olan bir belgede onun büyükbabası ile babasının kraliyete yaptıkları katkılar, ayrıntılı olmasa da, ifade edilir¹³. Ne zaman doğduğuna dair elimizde bir kayıt olmasa da Cão'nun belirgin bir kişi olarak tarih sahnesine girişi 1480 yılıdır. İlginç bir biçimde onun ismi ilk kez Eustace de la Fosse

---

Azambuja'nın filosunun Lizbon'dan hareketini 1 Ocak 1482 olarak verir (Pacheco Pereira, 1892, s. 68-69).

¹⁰ Pina, Resende ve Barros bu tarih konusunda hem fikirlerdir.

¹¹ Pina istihkâmın inşa işlerine 21 Ocak 1482 günü başlanmış olduğunu kaydeder (Pina, 1792: 16). Barros da inşa işlerinin yirmi gün içinde tamamlanacak hale geldiğini aktarır (Barros, 1932, s. 78).

¹² Pina ve Barros, *São Jorge da Mina* istihkâmının inşasıyla ilgili hikâyeyi Garcia de Resende'den daha ayrıntılı anlatırlar (Pina, 1792, s. 17; Resende, 1902, s. 66; Barros, 1932, s. 72).

¹³ 14 Nisan 1484 tarihli belge için bkz. (Silva Marques, 1989, s. 273-274).

adında yabancı birinin hatırasında geçer¹⁴. Bir Felemenk olan bu kişi 1479'un güzünde ticaret yapmak için İspanya'nın Sevilla şehrine gelmiş ve bir grup İspanyolla Gine sularına yelken açmıştır. 6 Ocak 1480 günü Gana'ya ulaşan bu davetsiz misafirler karşılarında bir anda beliren Portekizlilere mecburen teslim oldular. Aralarında Eustache de la Fosse'nin de olduğu bu mütecavizlerden önde gelenleri Portekiz'de yargılanıp, idam cezasına çarptırıldılar (De La Fosse, 1949, s. 181). Daha sonra bu cezadan kurtulmayı başaracak olan De La Fosse yolculuk sırasında derdest edilecek¹⁵, Fernand de les Vaux¹⁶ adında bir kaptanın gemisine yerleştirilmiştir. Bu Felemenkli, Portekiz'e esir olarak götürülmesinden önce buldukları yerin daha doğusuna yapılacak bir yolculuğa katılmıştır. Ancak bu yolculukta¹⁷ bir müddet seyahat eden De La Fosse, sıkıldığından, Diogo Cão'nun gemisine nakledilmiş ve onunla Portekiz'e gönderilmiştir. De La Fosse hatırasında Fernand de les Vaux'dan nazik biri olarak bahsederken, Cão için aynı duyguları paylaşmaz. Hatta Cão'nun, onu,

¹⁴ Bu hatıranın yayına hazırlanmış bir versiyonu için bkz. (De La Fosse, 1949, s. 181-195). De La Fosse hatırasını bu hadiseden ancak 40 sene sonra yazmıştır.

¹⁵ Portekiz Kraliyeti ve özellikle de Prens Dom João 1479 tarihli Alcáçovas Antlaşması uyarınca bütün çabalarını İspanyolların Gine sularına yönelik tecavüzlerini savuşturmaya yoğunlaştırmışlardır. Bu sayede Portekizli gemiler kraliyetin izni olmaksızın bu sularda seyredecek herhangi bir yabancı gemiyle savaşa ve onu ele geçirme hakkına sahiplerdi. Yukarıdaki alıkoymalar işte buna göre yapılmıştır (Oliveira Marques, 1972, s. 218-219).

¹⁶ De La Fosse'nin, kendi dilinin telaffuz kaidelerine göre bahsettiği bu ismin Portekizce karşılığı bazı araştırmacılar tarafından farklı bir şekilde idrak edilir. Portekizce versiyonu Fernão Vaz olabilecek olan bu kişinin ismi 1485 tarihli Cristoforo Soligo haritasında günümüz Angola sınırlarından Atlantik'e dökülen bir nehrin ismi olarak kayıtlıdır. Fernão Vaz'ın Cão'nun yolculuklarına katılıp katılmadığını bilmiyoruz. Yine de Vaz'ın sözü edilen haritadaki bir nehre isminin verilmiş olması Cão'nun onun ismini bir şekilde yaşatmak isteğiyle de izah edilebilir. Çünkü Vaz, yukarıda bahsedildiği üzere, De la Fosse'yi Cão'nun gemisine naklettikten sonra, Gine Körfezi'nden daha öteye hareket etmişti. İşte bu yüzden Cão'nun ilk yolculuğunda ismini vereceği Fernão Vaz sözü edilen nehre Cão'dan önce ayak basmış olabilir. Hatta Fernão Vaz aynı zamanda günümüz Kongo Nehri'ne Cão'dan önce ilk olarak ulaşmış da olabilir (Bontinck, 1976, s. 353-359).

¹⁷ De La Fosse bir önceki dipnotta Fernand de Les Vaux'nun hakkında söylenen ihtimalleri düşündürecek bir şekilde, onun, yakın bir gelecekte inşa edilecek olan *São Jorge da Mina* istihkâmının 200 *lig* (1 *lig* ortalama 5,5 km ise, yaklaşık 1100 km) doğusuna gitmek için talimat almış olmasından bahseder (De La Fosse, 1949, s. 187-188, 190).

karavelasını alıkoymakla kalmayıp, ona ait mallarla Portekizli gasıpların namı hesabına sahil boyunca ticaret yapmaya zorladığını da ifade eder. İşte Cão'nun 1480'de ilk kez tarihî bir kayıta geçmesi bu şekilde olmuştur.

2. Diogo Cão'nun Problemlili Yolculukları

Diogo Cão'nun yolculuklarına dair herhangi bir seyrüsefer yönetmeliği (*regimento*) ve/veya seyir defteri ne yazık ki günümüze kadar ulaşmamıştır. Böyle olsa da onun yolculuklarının o döneme kadar kat edilmiş olan Afrika'nın batı sahilini araştırmakla ve hatta Doğu'nun efsanevî Hıristiyan hükümdarı Rahip Kral Yohannes'in ülkesini bulmakla ilgili olduğu düşünülmelidir. Örneğin, XVI. asır Portekizli tarihçilerden Fernão Lopes de Castanheda, II. João'nun vizyonundan bahsederken, sözü edilen Yohannes'in ülkesinin araştırılmasına yönelik çabayı da onun hedefleri arasında sayar¹⁸. Zaten Cão'nun, aşağıda da ele alacağımız üzere, başka bir yolculuğunda Kongo (Zaire) Nehri'ne ulaşmasından sonra nehirden iç kesimlere doğru bir müddet kat etmiş olması bu gayenin bir delili olarak görülebilir.

Cão'nun yapacağı yolculuklara dair seyir defterinin günümüze kadar ulaşmamış olması probleminin yanında, başka problemler daha göze çarpar: Onun ilk yolculuğunun Lizbon'dan hareket tarihi ve kronolojik hikâyesi. Bu problemlerin başlıca nedenleri olarak, o döneme doğrudan şahit olmuş olan kraliyet kronikçilerinden Rui de Pina ve Garcia de Resende ile XVI. asır tarihçisi João de Barros'un verdikleri çetrefilli bilgiler gösterilebilir. Pina ve Resende, II. João'nun *São Jorge da Mina* istihkâmının ötesindeki "Manikongo" denilen bir krallıkla temas kurmak için 1485'te o diyarlara bir filo göndermiş olduğunu ve bu filonun baş-kaptanlığına Diogo Cão'yu getirdiğini ifade ederler¹⁹. Duarte Pacheco ise eserinde Cão'nun keşifle-

---

¹⁸ Bu müellif, Portekiz Kralı'nı, bu gayelerini yerine getirmek isterken, öncelikle Tanrı'nın rızasını kazanmaya adanmış bir figür olarak gösterir (Castanheda, 1833, s. 1-2; Correia, 1858, s. 5; Axelson, 1973, s. 42).

¹⁹ Dikkat çekmek gerekir ki Pina "Diogo Cão bir kez daha kâşif olarak oraya gidecek" diye bir ifade kullanır. Yukarıdaki 1485 tarihine bakılacak olursa, bu ifade, onun aşağıda ele ala-

rin alameti olarak yanında götürdüğü *padrão*yu (taştan sütun) Kongo Nehri'nin girişine 1484'te diktiğini söylemekle iktifa eder (Pacheco Pereira, 1892, s. 83; Galvão, 1989, s. 34). Barros da Cão'nun bu yolculuğu için 1484 tarihini verir²⁰. Dönemin kronikleri bu meseleyi içinden çıkılmaz kıldıklarından (Cordeiro, 1892, s. 11-13), dikkatimizi başka kaynaklara yöneltmeliyiz.

Bilindiği üzere, Portekizli kâşifler Prens Henrique döneminden itibaren denizaşırı keşif faaliyetlerini kayıt altına almak için kolayca yok olabilen ahşaptan haçlar dikmekle ve/veya ağaçlara birtakım işaretler ve yazılar kazımakla yetinmişlerdir. Ancak bu adet bir süre sonra değişti. II. João keşifler üzerindeki hâkimiyetini kalıcı tutabilmek için üzerinde bir haç ve kraliyet arması ile Portekizce ve Latince kitabelerin²¹ bulunduğu *padrão*ların dikilmesini emretmiştir. Kitabelerde o toprağın ne zaman ve kim veya kimler tarafından keşfedildiği de yazılmıştır.

Cão'nun ilk keşif yolculuğunda diktiği bu *padrão*lardan ilki Kongo Nehri'nin girişinin güney ucuna dikilmiş ve *São Jorge* olarak isimlendirilmiştir. Barros'a göre, bunun nedeni Portekiz Kralı tarafından bu azize çok saygı duyulmasıydı (Barros, 1932, s. 80). Ancak bu *padrão*dan günümüze işe yarar parça kalmamıştır²². İkinci *padrão* ise dönemin haritalarında *Cabo do Lobo* olarak geçen, günümüzde Angola sahilindeki *Santa Maria* (veya *Saint Mary*) Burnu olarak bilinen bir yere

---

çağımız son yolculuğu için söylenmiş olabilir (Pina, 1792, s. 144-145). Bu ifade, aynı zamanda, onun 1485'ten önceki tarihi belirsiz olan başka bir yolculuğuna da işaret eder. Pina'nın bu ifadesini Resende de tekrarlar (Resende, 1902, s. 150).

²⁰Eğer Barros XV. asır keşiflerini anlatırken, Duarte Pacheco'dan istifade etmiş olduğunu söylüyor ise, o zaman bu tarihi ondan iktibas etmiş olmalıdır (Barros, 1932, s. 79).

²¹ Barros *padrão*lardaki kitabelerin sadece Latince ve Portekizce dillerinde yazıldıklarını ifade ederken, Duarte Pacheco ise bu kitabelerin Latince, Portekizce ve aynı zamanda Arapça dillerinde yazıldıklarını belirtir (Cordeiro, 1892, s. 9-10).

²² Cão'nun diktiği ilk *padrão* en azından XVII. asırda yerinde duruyordu. 1645'te bölgeyi ziyaret eden Kapuçin misyonerler büyük bir taşın sahilde uzandığını görmüşlerdir. Bölge halkı onlara bu taşın Cão'nun diktiği haçın bir parçası olduğunu söylemişlerdir. Üstelik Hollandalılar 1641'de Angola'yı işgal ettiklerinde, bu *padrão*yu yıkmışlardı. 1682'de Keşiş Merolla kraliyet armasıyla ve kayıt altına almadığı bir kitabenin bulunduğu bu *padrão*nun parçalarıyla karşılaşmıştır (Ravenstein, 1900, s. 630; Axelson, 1973, s. 51-52).

dikilmiştir. Şans eseri, *Santo Agostinho* isimindeki bu *padrão* günümüze ulaşabilmiştir²³. Üzerindeki kraliyet armasının tarzı 1485'ten önce cari olan tarza aittir. Kitabesinde sadece Portekizce yazılı metin şöyledir:

“Dünyanın yaratılışının 6681. yılında ve Rabbimiz İsa Mesih'in milâdının 1482. yılında pek saadetli, pek mümtaz ve kudretli hükümdar Portekiz Kralı II. João bu toprağın Diogo Cão tarafından fethedilmesini ve bu *padrão*ların dikilmesini emretmiştir” (Cordeiro, 1892, s. 19-20).

Bu metin Cão'nun Lizbon'dan tam olarak hangi tarihte hareket etmiş olabileceğine dair kesin bir şey söylememize imkân vermese de yolculuğun zaman aralığı için “tahminî” bir versiyon oluşturulmasına yardımcı olabilir. Ösöbyo (Eusebius) takvimine göre kaydedilmiş olan 6681 yılı Milâdî takvime göre 1 Eylül 1481 günü başlar ve 31 Ağustos 1482 günü sona erer. Diğer bir deyişle, 6681 yılının bir kısmı 1 Ocak – 31 Ağustos 1482 arası dönemi de kapsar. Milâdî “1482” yılına bakılacak olursa bu yolculuğun başlangıcı o yılın başlarına kadar da götürülebilir. Çünkü Cão, *São Jorge da Mina* istihkâmının inşası için 1481 Aralık'ının ortalarında hareket etmiş olan Azambuja'dan sonraki bir tarihte Lizbon'dan ayrılmış olmalıdır. Eğer bu istihkâmın inşası, kroniklerin belirttiği üzere, 1482 Şubat'ının ortalarına doğru tamamlanmışsa ve Barros'a göre, Cão da yolculuğu sırasında bu istihkâmda ikmal yapmışsa, onun Portekiz'den hareket tarihi mantıken 1482'nin hemen başları²⁴ olabilirdi. Böylece o yılın şubat ortalarında tamamlanmış olan bu istihkâma o andan sonraki herhangi bir tarihte ve belki de mart ayı içinde uğramış olmalıdır. Üstelik bu yolculukta diktiği *padrão*lardan ilkinin ismi *São Jorge* ise ve bu isimlendirme Portekiz Kralı'nın bu azize duyduğu hürmetten dolayı değil de *padrão*nun dikildiği ta-

²³ Ravenstein bu *padrão*yu şöyle tarif eder: yüksekliği 1,69 metre ve gövdesinin dairesel çapı 73 cm'dir. Üzerinde ise 47 cm yüksekliğinde ve 33 cm genişliğinde bir blok vardır (Ravenstein, 1900, s. 628).

²⁴ Abel Fontoura da Costa, Cão'nun Lizbon'dan hareket tarihinin, ihtimaller arasında olmak kaydıyla, 1481 senesinin sonlarına yerleştirilebileceğini de ekler (Fontoura da Costa, 1990, s. 24, 44). Ancak o da 1482 senesini benimser.

rihin bu azizin kutlandığı gün olan 23 Nisan'a denk gelmiş olmasından dolayı yapılmışsa²⁵, arada geçen en az üç aylık zaman dilimi mantıklı görünebilir. Çünkü Cão'ya verilen talimatlardan biri o döneme kadar keşfedilmiş olan sahilin ötesini keşfetmekse, o zaman onun, Lizbon'dan ilk *padrão*nun dikildiği nehrin girişine, çok fazla gecikme yaşamadığı kabul edilecek olursa, sözü edilen üç ayda gitmiş olması düşünülebilir. Yine aynı yolculukta dikilen *Santo Agostinho* *padrão*su ismini, dikiliş tarihi bu azizin kutlandığı güne, yani 28 Ağustos'a denk gelmesinden dolayı, almışsa, Cão'nun bu yolculuğu kitabedeki 6681 senesinin son günü olan 31 Ağustos 1482'den önce tamamlanmış da olabilirdi (Radulet, 1988, s. 111).

Ne var ki böyle bir görüş nazariye olmanın ötesine geçememektedir. Çünkü, aşağıda gösterileceği üzere, Cão'nun bu problemlili yolculuğunu ele almış olan araştırmacıların inşa ettikleri hikâyeler dikkatli okunduğunda, onların da bilimsel bir gerçeklikten ziyade birer nazariye olarak kaldıkları görülecektir. Dahası burada bir başka problem karşımıza çıkar: azizlerin gününe göre isimlendirilmiş olabilecek olan bu iki *padrão*nun tahminî dikiliş tarihleri arasındaki muhtemel dört aylık süre. Cão'nun diktiği ilk *padrão* 23 Nisan'da dikilmişse, o zaman ikinci *padrão*nun *Cabo do Lobo*'da²⁶ dikilmiş olabileceği 28 Ağustos'a kadar geçen sürede Portekizli kâşif ne yapmış olabilir? İki yer arasındaki mesafeye bakılacak olursa, Cão'nun bu mesafeyi dört aydan daha kısa bir sürede kat etmesi gerekirdi. Muhtemelen, Cão bu yolculukta nehrin girişine geldikten sonra, Pina, Resende ve Barros'a göre, Rahip Kral Yohannes'in ülkesine dair birtakım bilgiler almak istemiş benziyor. Çünkü burada yerliler ona iç kesimlere doğru çok güçlü bir hükümdarın yaşadığını söylemişlerdi. Bu yüzden Portekizli kâşif, Yohannes'le özdeşleştirilebilecek hükümdarla temas kurmak için emrindeki Portekizlilerden bir heyet oluşturmuş ve bu heyeti oradaki yerlilerle nehirden göndermiştir. Heyettekiler verilen mühlette dönmediklerinden, Cão da onların başlarına kötü bir şeyin gelmiş olabileceğini düşünmüş olmalıdır.

---

²⁵ Örneğin, Barros'a göre, kâşifler ayak bastıkları yerleri isimlendirirken, ulaştıkları günün herhangi bir azizin gününe denk gelme durumunu da kollarlar.

²⁶ *Cabo do Lobo* çıkıntısı Duarte Pacheco'nun eserinde *Ponta Preta* (Kara Burun) olarak isimlendirilir (Pacheco Pereira, 1892, s. 84).

Sözü edilen kroniklere göre, daha fazla sabredemeyince, gemisine binmiş olan yerlileri rehin olarak almış ve diğer yerlilere, bu rehinelere on beş ay içinde döneceğini ve onları iade edeceğini işaretlerle izah etmişti²⁷.

Portekizce kronikler Cão'nun yolculuğuna dair böyle bir versiyon sunarlar-ken, kartografik veriler ise başka bir versiyon karşımıza çıkarırlar. Kronikler, onun, bu ilk yolculuğunu yarıda keserek, ikinci *padrão*yu diktiği yere kadar gitmediğini ve rehin yerlilerle²⁸ doğrudan Portekiz'e döndüğünü ifade ederler. Dolayısıyla bu meselede muhtemel bir kronoloji oluşturmak için dayanak noktası almamız gereken kaynak Cristoforo Soligo'nun 1485 tarihli haritasıdır²⁹. Bu harita, büyük ihtimalle, Cão'nun, kroniklerin yarıda kestikleri bu yolculuğundan sonra çizilmiş olmalıdır. Haritaya bakıldığında, Cão'nun, kroniklerin aksine, Portekiz'e dönmeyerek, bu yolculukta diktiği ikinci *padrão*nun bulunduğu yere kadar gitmiş olabileceği intibamı uyandırır. Üstelik diktiği ilk *padrão* ile ikincisi arasında uzanan sahil boyunca dokuz adet yer ismi³⁰ mevcuttur. 1482 Nisan'ından Ağustos'una kadar olmak üzere, bu dört aylık süre dokuz adet yeri isimlendirmek ve haritalandırmak için çok uzundur. O zaman, ihtiyatlı olmak kaydıyla, Cão'nun, nehrin iç kesimlerinde yaşadığı söylenen hükümdara göndermiş olduğu Portekizli heyeti beklemek için biraz fazla zaman geçirdikten sonra, Portekiz'e dönmek yerine, ikinci *padrão*yu diktiği yere gitmiş olabileceği ihtimali de akla gelebilir.

---

²⁷ Buraya kadar anlatılan hikâyeye hem Pina ve Resende hem de Barros tarafından bahsedilir (Pina, 1792, s. 145; Resende, 1902, s. 151; Barros, 1932, s. 80). Ancak Pina ve Resende bu hikâyeyi Cão'nun 1485 tarihli yolculuğuna hasrederler. Barros'a göre böyle bir versiyon Cão'nun 1484 tarihli yolculuğu içindir.

²⁸ Özellikle de Pina, Cão'nun bu yerlileri adı bir esir olarak değil de "Portekiz Krallığı'nın dilini, geleneklerini ve kralın niyetini öğrenmeleri için getirmiş olduğunu" ifade eder (Pina, 1792, s. 146). Barros da Pina ile hem fikirdir.

²⁹ Burada şu hususu belirtmek gereklidir ki XV. asrın ikinci yarısından itibaren yapılan keşifleri anlatan kroniklerin problemleri yönlerine bakılacak olursa, o dönemde çizilmiş olup, günümüze kadar ulaşan haritalardaki bilgiler çok önemlidir. Soligo ve muasır başka haritalar Ravenstein'in çalışmasının sonunda verilmiş ve haritalarda geçen yer isimleri epey çaba sarf edilerek, listelenmiştir (Ravenstein, 1900, s. 649-655).

³⁰ Duarte Pacheco iki *padrão* arasındaki yer isimlerinden bazılarının Cão tarafından verildiğini aktarır (Pacheco Pereira, 1892, s. 85).

Sertuğ Galip İNAN, Portekiz Kralı II. João Dönemindeki Denizaşırı Yolculukları
Yeniden Değerlendirmek: Diogo Cão Örneği

Harita 1: Diogo Cão'nun 1485'ten önceki keşif yolculuğunda veya yolculuklarında kat ettiği Afrika sahil şeridi ve diktiği ilk iki *padrão*yu temsil eden haç tasvirleri.

Kaynak: Ravenstein, 1900, Haritalar Kısmı.

Soligo haritasına ve şimdiye kadar kurgulanan senaryoya göre, Cão bu yolculuğunda *Santo Agostinho padrãosunu Cabo do Lobo*'da 1482 Ağustos'unda diktikten sonra Portekiz'e dönmeye karar vermiş olmalıdır. Çünkü haritaya göre yolculuğu burada sonlanmış gösterilir. Hatta bu haritada ikinci *padrão*nun bulunduğu sahilin hemen güneyi, ilginç bir biçimde, doğuya doğru kıvrılırken tasvir edilir. Cão'nun yolculuğuna bu aşamadan sonra niçin devam etmemiş olabileceğini bilmiyoruz. Belki de ikmal imkânlarının azalmaya başlamasından dolayı, mürettebatın baskı yapmış olabileceği düşünülebilir (Axelson, 1973, s. 46). Yine de bu dönüşün asıl nedeni hâlâ belirsizliğini korur.

Cão ikinci *padrãosunu* diktikten sonra daha güneye gitmemişse ve makul seyrüsefer şartlarının sıkıntısız bir dönüş yolculuğuna izin verdiği düşünülecek olursa, o zaman Portekiz'e 1482'nin sonunda veya en geç 1483'ün başında dönmüş olmalıdır. Eğer böyle olmuşsa, buraya kadar yazdıklarımızı sorgulatacak başka bir problem daha gündeme gelir: Cão'ya, yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak 8 ve 14 Nisan 1484 tarihli iki adet bağış beratının verilmiş olduğu ana kadar, onun 1483 senesinin tamamını nasıl geçirmiş olabileceği problemi. Mademki Cão ülkesine en geç 1483'ün başında dönmüş ise, o zaman sözü edilen iki adet bağış beratı neden bir seneden fazla bir süre sonra verilmiştir? Yukarıda ifade ettiğimiz görüşleri şimdilik bir kenara bırakarak, ancak asla ihtimal dışı görmeyerek, meselenin bu tarafına modern araştırmacıların nasıl yaklaşmış olduklarını kısaca gözden geçirelim.

Modern literatürde bir bütün olarak verilen Cão'nun bu yolculuğu için, keşilme olmaksızın, yaklaşık iki senelik bir süre biçilir. Ravenstein, Fontoura da Costa, Damião Peres, Axelson bu yolculuğun 1482 Ağustos'undan önce, özellikle de Mayıs veya Haziran ayında başladığını iddia ederler³¹. Bunu, *Santo Agostinho padrãosunda*

---

³¹ Araştırmacılar Cão'nun ilk yolculuğunun Lizbon'dan hareket tarihini umumiyetle 1482'nin ortalarında başlatırlar ve yolculuğun 1484'ün ilkbaharına kadar sürmüş olabileceğini ifade ederler (Cordeiro, 1892, s. 10). Ravenstein yolculuğun başlangıcını 1482 Haziran'ına yerleştirir (Ravenstein, 1900, s. 629). Damião Peres, Cão'nun Lizbon'dan 1482'nin Ağustos'undan önce ve belki de o senenin ilkbaharında yola çıktığı görüşündedir (Peres, 1943, s. 188). Axelson da Peres'in görüşünü kabul eder. Bunun sebebi olarak, *São Jorge da*

kayıtlı “1482” tarihiyle ilişkilendirerek, yaparlar. Kitabesine bu tarih yazılmışsa, *padrão* o yıl içinde dikileceği varsayılarak hazırlanmış olabilirdi. Fakat bu tarih, *padrão*nun hangi yıl dikileceğine bakılmaksızın, yolculuğun hareket emri o yıl verilmiş olduğundan dolayı da kitabeye işlenebilirdi. O zaman, *padrão*lar 1483 yılının içinde de dikilmiş olabilirdi. Ne yazık ki bu konuda emin olamıyoruz. İşte bu tür ihtimaller bakımından, yolculuğun hareket emri 1482’de verilmiş olsa bile bu durum ele aldığımız yolculuğun, modern araştırmacıların belirttiği gibi, o yılın ortalarında başlamış olabileceği anlamına gelmemeli ve şartlanmış bir bakış açısıyla kesin olarak verilecek bir hareket tarihi de sunulmamalıdır. Zaten bu araştırmacılar yolculuğun Lizbon’dan hareket tarihini umumiyetle 1482’nin ortası olarak kabul etmek için kesin bir gerekçe de sunamamaktadırlar³². Üstelik 1484’ün ilkbahar başında bitecek şekilde, bu yolculuğun bütününe dair yaklaşık iki senelik süre o dönemin keşif araştırmaları için çok uzundur. Zira gelecekte Hindistan’a gönderilecek olan senelik firoların Lizbon’dan hareketi ile bu şehre varışı arasında ortalama on altı aylık bir süre geçer. Neticede Cão’nun bu yolculuğu, genel kabule göre, gerçekten de bu kadar uzun sürmüş müdür?

Radulet hem bu mesele hem de sözü edilen bağış beratlarının neden bu kadar geç verildiği üzerine fikir yürütür. Çünkü yukarıda serdettiğimiz varsayımlar bakımından, Cão iki *padrão*yu diktikten sonra 1482’nin sonunda veya 1483’ün başında Lizbon’a ulaşmışsa, 1483 senesini nasıl geçirmiş olabileceği durumunu, ihtimal de

---

Mina istihkâmının inşası için Cão’nun adamlarının kullanılması ihtimaline karşı bundan kaçınmak istenmesini verir (Axelson, 1973, s. 46). Dr. C. Radulet ise bu yolculuğun yaklaşık iki sene sürmüş olmasını ve Cão’nun bu yolculuktan en geç 1484 ilkbaharının başlarında dönmesini üzerinde durulması gereken ciddi problemler olarak görür (Radulet, 1988, s. 109).³² Örneğin, Axelson sözü edilen kitabedeki Ösöbyo takvimine göre kayıtlı 6681 senesinin 31 Ağustos 1482’de sona erecek olmasına bağlı olarak, kitabedeki 1482 tarihinin, *padrão*ların dikildiği tarih olarak değil de, ancak ve ancak Cão’nun bu yolculuk için görevlendirilmiş ve aynı zamanda Lizbon’dan gönderilmiş olduğu tarih olarak benimsenmesi gerektiğini vurgular. Eğer böyle düşünülmediği takdirde, bu yolculuğun sekiz aylık bir zaman dilimine sıkıştırılması gerektiğini vurgular. Üstelik Axelson da diğer modern araştırmacılar gibi, bu yolculukta dikilmiş olan iki *padrão*nun 1483 senesinde, ancak o senenin farklı dönemlerinde dikildiğine yönelik bir kronoloji oluşturur. En sonunda bu yolculuk için yaklaşık iki senelik bir süre biçilir (Axelson, 1973, s. 61).

olsa, bir nazariye üzerine oturtur: Cão, yukarıda kurgulanmış olan senaryoya göre, 1482'nin hemen başında Lizbon'dan hareket etmiş olsun ve *São Jorge da Mina* istihkâmında ikmal yaptıktan sonra Kongo Nehri'ne gelmiş olsun. Ancak burada senaryoda birtakım değişiklikler yapar ve Pina, Resende ve Barros'un ifadelerini bir kez daha gözden geçirir. Cão'ya bu yolculuk için verilmiş olan talimatlardan biri Rahip Kral Yohannes'e dair bilgiler toplamaktı. Nehre geldiğinde, oradaki yerlilerden iç kesimlerde güçlü bir hükümdarın yaşadığını öğrenen Cão, sözü edilen kronikçilere göre, lisan sıkıntısına bağlı olarak anlayamadığı bu yerlilerden daha iyi istifade edebilmek için yolculuğun bu aşamasından sonra ikinci *padrão*sunu diktiği yere gitmeyerek, bu yerlilerle en geç 1483'ün başına doğru Portekiz'e ulaşmış olabilir. Eğer böyle olmuşsa, getirdiği yerlilerden alınan bilgiler uzun bir değerlendirme vetiresinden geçmiş olmalıydılar. Üstelik yerlilere Portekizce dilinin öğretilmesi ve Portekiz Kralı'nın güçlü hükümdarla temas kurmak istemiş olabileceği meselesinin adam akıllı anlatılması gerekebilirdi³³. Bilgilerin değerlendirildiği ve yerlilerin intibakı sırasında, Cão keşif işine kaldığı yerden devam etmek için 1483'ün ilkbaharına doğru, ancak bu kez yerlileri geri götürmeksizin, yola çıkmış ve nehre geldikten sonra yukarıda kurgulanan yolculukta hükümdara gönderildiği düşünülen elçilik heyetini aslında bu ikinci yolculuğunda göndermiş olabilirdi. Heyet nehrin iç kesimlerine doğru giderken, Cão da daha güneye gitmiş ve *Santo Agostinho padrão*sunu³⁴ diktiği yere belki de bu yolculukta gelmiş olsa gerek³⁵. Zaten aşağıda görüleceği üzere, 1485

³³ Hatırlamak için bu çalışmanın 28 numaralı dipnotu.

³⁴ Barros, Cão'nun, Lizbon'dan bir kez daha nehre ulaştığında, Portekizli heyeti Kongo Hükümdarı'na gönderdiğini ve kendisinin de güneye doğru yola devam ettiğini ifade eder. Onun bu ifadesi muhtemel 1483 tarihli yolculuğun kronolojisine, ihtimal olsa da, uyabilir. Çünkü, ona göre, Cão *Santo Agostinho padrão*sunu "bir kez daha" gönderildiği yolculukta dikmiştir (Barros, 1932, s. 80). Yine de ihtiyatlı olmak gerekir. Radulet, Cão'nun 1482 tarihli yolculuğunda nehre diktiği ahşaptan bir sütunun yerine, 1483 tarihli yolculuğunda *São Jorge* isimli taştan *padrão*yu dikmiş olabileceğini söyler ve bu taştan *padrão* 1483 tarihinde dikilmiş olsa bile üzerine bir önceki senenin keşif tarihini yâd eden tarihin işlenmiş olabileceğini ekler. Cão'nun 1482'den 1486'ya kadar gerçekleştirdiği yolculukların muhtemel kronolojileri için bkz. (Radulet, 1988, s. 119).

³⁵ Radulet, *Santo Agostinho padrão*su için de bir önceki dipnotta belirtilen ifadeleri söyler. Muhtemelen, bir önceki yolculukta dikilmiş olabilecek olan ahşaptan sütunlar 1483'teki yolculukta taştan *padrão*larla değiştirilmiş olabilirlerdi (Radulet, 1988, s. 119).

tarihli son yolculuğunda Kongo Nehri üzerindeki Yellala kataraktına Portekiz kraliyet armasının ve Cão'nun isminin de olduğu bazı Portekizce kişi isimlerinin işlenmiş olmaları hükümdarla bir şekilde iletişim kurulması ısrarını şüphesiz gösterir. Yine de bu demek değildir ki Cão, kroniklerin de işaret ettiği gibi, muhtemel 1483 tarihli bu yolculuğunda da hükümdara heyet göndermemiş olsun (Radulet, 1988, s. 111).

O zaman şöyle bir nazariye ortaya koyulabilir: Cão'nun 1482'de gerçekleştiren, bir sonraki yılın başına doğru tamamlamış olabileceği yolculuğu aslında Afrika'nın batı sahilinin güneye doğru araştırılmasına yönelik olabilirdi. Ancak ne zaman ki nehre ulaştıktan sonra, güçlü bir hükümdarın yaşadığına dair çok önemli bilgiler aldı, işte o zaman yolculuğun planı da değişmiş olsa gerek. Cão'nun, o sırada yaşadığı iletişim sıkıntılarından dolayı yolculuğunu yarıda keserek, bu yerlileri, onlardan daha mükemmel istifade edilmeleri için Portekiz'e götürmüş olduğu versiyonu kayıtlıdır. Onun 1483'teki muhtemel yolculuğu sırasında nehirden içeriye göndermiş olabileceğini düşündüğümüz Portekizli heyete bakılacak olursa, bu heyet Kongolu hükümdara, rehin olarak Lizbon'a götürülmüş olan yerlilerden dolayı Portekizlilerin gasıp ve hırsız olarak telakki edilmemesini anlatma vazifesiyle gönderilmiş olabilirdi. Dolayısıyla 1482 tarihli yolculukta karşılaşılan durum bir sonraki yılda yapılmış olabileceği varsayılan yolculuğun durumunu ve gidişatını belirlemiş görünüyor. Bu yüzden modern araştırmacılar tarafından bütün olarak kurgulanmış olan bir yolculuk yerine, Radulet'in iddia ettiği gibi, bu iki senelik zaman zarfında, yani 1482'den iki beratin verilmiş olduğu 1484 Nisan'ına kadar iki farklı yolculuğun gerçekleştirilmiş olabileceği de ihtimal dâhilinde düşünülebilir. Cão 1483 tarihli "farazi" yolculuktan o senenin sonunda veya 1484'ün ilkbaharından önce Lizbon'a dönmüş olduktan sonra 8 ve 14 Nisan 1484 tarihli bağış mektupları verilmiş olmalıdır.

Resim 1: Diogo Cão'nun *Cabo do Lobo*'da veya Angola'nın *Santa Maria Burnu*'na diktiği *Santo Agostinho* adlı *padrão*sudur. Üzerindeki kitabe sadece Portekizce olup, diğer yüzündeki kraliyet arması ise 1485'in ortasından önce geçerli olan tarza göre işlenmiştir.

Kaynak: <https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2015/kongo/blog/posts/kongo-music-past-and-present>

Peki 1483 tarihli muhtemel yolculuk Cão'nun ikinci *padrão*yu dikmiş olduğu *Cabo do Lobo*'da neden bitmiş ve ona, hem yıllık tahsisat hem de arma kullanma imtiyazını bahşeden 8 ve 14 Nisan 1484 tarihli böylesine önemli iki bağış beratı neden verilmiş olabilir? Şöyle bir bakıldığında, Cão aslında tarihe damga vuracak ve ona özellikle de arma kullanma imtiyazını bahşedecek çok önemli bir yolculuk gerçekleştirmişe benzemiyor. Üstelik onun bu yolculuğunu yarıda kesmesine neden olabilecek ne olmuş olabilirdi? Soligo haritasında *Santo Agostinho* *padrão*sundan itibaren sahil hattının doğuya doğru kıvrılmış olduğu görülür. Cão Afrika'nın ucuna yaklaştığını zannettikten sonra, acaba bir yanlış neticesinde, yolculuğunu yarıda keserek, bu haberi bir an önce Portekiz'e ulaştırmak mı istemiştir?

Bu tür suallerin muhtemel cevapları Papa VIII. Innocentius'a gönderilmiş olan Portekiz elçilik heyetinde aranabilir. Bilindiği üzere, Katolik hükümdarlar yeni

bir papa tahta geçtiğinde hem onu tebrik etmek hem de ona bağlılıklarını bildirmek üzere, Roma'ya bir elçilik heyeti gönderirlerdi. II. Dom João 11 Aralık 1484'te içinde Vasco Fernandes de Lucena'nın da olduğu bir heyeti Vatikan'a gönderdi. Lucena nutkunda geçmişteki Portekizli kralların gerek Müslümanlara karşı gerekse keşiflere dair başarılarını anlatmıştır. Böylece Hristiyanların o diyarlardan getirdikleri bol miktarda altın ve değerli mallarla zenginleşmekle kalmadıklarını, aynı zamanda Kuzey Afrika'da yaşayan "imansızların" ticaretlerine büyük bir sekte vurulmuş olduğunu da vurgulamıştır. Hatta Portekizli sözcü, kantarın topuzunu kaçırmış olsa gerektir ki, sabık Portekizli kralların Gine sahillerinde gerçekleştirdikleri keşiflerden daha fazlasının II. João'nun döneminde "dört sene üç ay on üç gün"³⁶ içinde gerçekleştirildiğini aktarmıştır. En nihayetinde Lucena'nın nutkunda Cão'nun yolculuğunu niçin yarıda kesmiş olabileceğini ima eden bir pasaj bulunur:

"(...) işte bütün bunların hepsi Avrupalılarca eski zamanlardan beri bölük pörçük bilinen Asyalı krallıkların ve halklarının ve aynı zamanda Hristiyan dinine inananların yaşadıkları Arap Körfezi'nin araştırılmasına yönelik bir ümidin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Eğer tecrübeli coğrafyacılar inanılacak olursa, Portekizli denizciler³⁷ o diyarlara birkaç günlük yolculuk kadar yaklaşmışlardı. Zaten [batı] Afrika sahilinin büyük bir şeridi keşfedilmiş olduğundan, Portekizli denizciler bir önceki yıl³⁸ Arap Körfezi'nin başladığı *Promontorium Prassum*'a çok yaklaşmışlardı. Lizbon'dan itibaren 450 bin adımlık bir mesafede bulunan nehirler, sahiller ve limanlar keşfedilmiş ve bunların hepsi denizlerin, karaların ve yıldızların en doğru şekilde gözlemlenmeleri neticesinde kayda geçirilmişti (...)"³⁹.

³⁶ II. João'nun tahta oturduğu 1481'den Vasco Fernandes de Lucena'nın Vatikan'a gönderildiği 1484'e kadar geçen süre kast edilir.

³⁷ Cão ve refakatindeki Portekizlileri kast ediyor.

³⁸ Heyet 1484'ün sonlarında gönderildiğine göre, bahsettiği yıl 1483 oluyor.

³⁹ Burada iktibas ettiğimiz pasajın yer aldığı uzun nutkun Latince ve Portekizce versiyonları için bkz. (Fontoura da Costa, 1990, s. 67-86). Burada şunu belirtmek gerekir ki bu Portekizli heyetin bir üyesi olan Pina kroniğinde böyle bir pasaja asla değinmez. Aynı zamanda Resende de değinmez. Onların kroniklerinde bu pasajdan bahsetmemeleri, kroniklerini Portekiz Kralı Manuel döneminde yazdıklarından dolayı, onların bir sansür sürecinden geçmiş olmalarıyla izah edilebilir. Bundan başka, bu pasaj bazı araştırmacıların ilgisini çekmiş ve Ümit Burnu'na Bartolomeu Dias'tan önce ulaşıldığına dair nazariyeler sunulmuştur (Déprez, 1933, s. 285-287). Özellikle de çok farklı nazariyeler için bkz. (Fontoura da Costa, 1990, s. 44-50).

Bu pasaj, görünürde, Portekiz denizcilik tarihinde infial uyandırmış olabilecek bir keşfin papa ve kardinaller huzurunda duyurulmuş olduğunu gösterir. Eğer Portekizli hatibin çektiği nutuktaki bu pasaj uydurma değilse ve o zamana kadar yapılmış olan Portekizli keşiflerin mütecavizlerden korunmasına yönelik papalıktan sırf berat alınması için oluşturulmamışsa, o zaman Cão'nun gerçekten de Afrika'nın en uç noktasına yaklaşmış olabileceğine dair bir kanaat kraliyet içinde oluşmuş olabilir. Çünkü ikmal imkânlarının azalması gibi menfi durumlarla karşılaşmadığı takdirde, Cão niçin bir anda dönüşe geçsin? O zaman yolculuğun aniden kesilmesi coğrafi bir bakış açısıyla izah edilebilir. Cão'nun ikinci *padrão*sunu diktiği *Cabo do Lobo* veya *Santa Maria Burnu* olarak bilinen yer, kadim Batlamyus geleneğine göre, Afrika'nın doğu sahilinin en güney ucu olarak kabul edilen *Prasum promontorium*⁴⁰ çıkıntısıyla neredeyse aynı enlemedir. Üstelik haritaya göre, dikilen ikinci *padrão*nun güneyindeki sahil şeridi doğuya doğru kıvrılan bir hat olarak devam eder. Çok muhtemeldir ki Cão ve adamları, henüz bilmedikleri sahilin görünüşünden dolayı yanıldıklarından, Afrika'nın en güney ucuna yaklaştıklarına ikna olmuş olabilirlerdi⁴¹. Gerçi sahil şeridinin görünüşü hakkında yanılmış olsalar bile Cão ve adamlarının, Batlamyus'a göre, Arap Körfezi'nin başladığı *Promontorium Prassum*'un bulunduğu enleme⁴² ulaşmış olduklarını düşünmeleri bu yolculuğun orada kesilmesi ve bu haberin derhal Portekiz'e götürülmesi için yeterlidir. Zaten Lucena'nın ifadeleri böyle bir ihtimali akla getirir. Cão da infial uyandıracak bu tür bir haberle gelmiş olsa gerekir ki yıllık tahsisat almasının yanında arma kullanma imtiyazıyla da taltif edilmiştir⁴³.

⁴⁰ Bu yer günümüz Mozambik sahilinin en kuzey sınırında yer alan günümüz Delgado Çıkıntısı'dır.

⁴¹ Damião Peres ve Axelson bu noktada hem fikirlerdir (Peres, 1943, s. 192-196; Axelson, 1973, s. 65).

⁴² Yine de Soligo'nun, haritasında, *Santo Agostinho padrão*sunun dikildiği yerin konumunu Batlamyus'un *Afrika'nın en güney ucu* olarak kabul ettiği yerin konumuyla aynı enlemede göstermemiş olması şaşırtıcıdır (Radulet, 1988, s. 114).

⁴³ Böylesine önemli bir ödüllendirme getirilen haberin önemi üzerine verilmiş olsa da masraflı ve zahmetli işlerde kullanılan kişilerin ödüllendirilmesi krala sadık yeni bir soylu sınıfının oluşturulması bağlamında da düşünülebilir (Radulet, 1988, s. 114).

Şimdiye kadar başvurduğumuz muasır hikâyeci kaynaklardaki muğlak ifadelere göre, Cão'nun 1482'den 1484'ün başlarına kadar gerçekleştirmiş olabileceği yolculuk veya yolculukları sayesinde Afrika'nın Kongo Nehri'nden güneye uzanan sahillerinin bir kısmı araştırılmış ve *padrão*lar dikilmiştir. Her ne olursa olsun, onun bu yolculuk[lar]da ulaştığı en uzak nokta yaklaşık 13 derece güney enlemi olmuştur. Bu aşamadan sonra bu hattın güneyine uzanan sahilin araştırılması vazifesi bir kez daha Cão'ya verildi. Çünkü yeni yolculuğunda dikilecek olan bir *padrão*da onun ismi bulunur.

Cão'nun bu yolculuğa 1485⁴⁴ Haziran'ından sonraki herhangi bir tarihte çıkmış olabileceğini söyleyebiliriz. Bunun nedeni sadece yeni yolcuğunda diktiği ve günümüze kadar ulaşmış olan *padrão*lardan birinde bu tarihin yazılmış olması değil, aynı zamanda o *padrão*ya işlenmiş olan kraliyet armasıdır. 1385'te Portekiz Kraliyeti'nin idaresini üstlenmiş olan Avis Tarikatı'nın Üstadı João⁴⁵ bu isimle I. João olarak Portekiz tahtına oturduktan sonra Avis Hanedanı tesis edilmiş oldu ve bu hanedana göre bir kraliyet arması geliştirildi. II. João'nun saltanatında, yani 1485 Haziran'ında bu kraliyet arması değişti. Buna göre, armadaki kırmızı şeritteki bu tarihin sembolü olan yeşil haçlar çıkarıldı. Düz haç şeklinde hizalanmış olan beş adet mavi kalkanın uçları, hep birden aşağıya doğru bakar halde, yeniden düzenlendi ve kırmızı şeritteki kale figürlerinin sayısı da yediye indirildi⁴⁶.

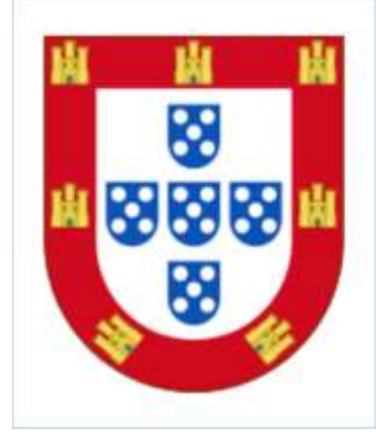
⁴⁴ Bu *padrão*ya işlenmiş olan 1485 tarihi, yukarıda da söylendiği üzere, doğruluğu şüphe götürsün veya götürmesin, Pina ve Resende'nin kroniklerinde Cão'nun yapmış olduğu bir yolculukla bir şekilde ilişkilendirilir. Bkz. bu çalışmanın 19 numaralı dipnotu.

⁴⁵ Bu arada hatırlanmalıdır ki I. João Portekiz'in kurucu Burgonya Hanedanı'nın sondan birinci hükümdarı olan I. Pedro'nun da gayrimeşru oğludur.

⁴⁶ Kraliyet armasında yapılan değişiklikler hakkında bkz. (Pina, 1792, s. 64-65; Resende, 1902, s. 137-138). Bu kraliyet armasına Portekiz *Quinas*'ı (*Mavi Beşlisi*) da denir.

1385'ten 1485'e kadar kullanılan Portekiz kraliyet arması.

1485'te güncellenen Portekiz kraliyet arması.

Cão'nun filosuyla yeni yolculuğa, güncellenmiş kraliyet armasına göre, 1485 Haziran'ından sonra çıkmış olabileceğini söyleyebilirsek de 1484 Nisan'ından itibaren bu tarihe kadar ne yapmış olabileceğine veya hareket tarihinin neden bu kadar geciktiğine dair kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Çünkü aynı muasır kaynaklar, tıpkı önceki yolculuk[lar]ın hikâyelerinde olduğu gibi, onun ara dönemdeki faaliyetleri hakkında ayrıntı vermezler. Gerçi kitabesinde 1485 tarihinin kayıtlı olduğu *padrão*sunu dizeceği yolculuğu için kronikler Kongolu yerlilerin ülkelerine geri götürülmeleri hususuna dikkat çekerler. Dolayısıyla bu yerliler Portekiz'de epey uzun bir süre kalmışa benziyorlar. Eğer böyle olmuşsa, o zaman onların verdikleri bilgilerin Portekiz'de uzun bir değerlendirme süzgecinden geçirilmeleri ve bu yerlilerin, Kongo Hükümdarı'na iade edildiklerinde, ona, Portekiz Kralı'nın niyeti hakkında gerçek ve dürüst bilgiler vermeleri için uzun bir tedrisat döneminden geçmiş olmaları ihtimal dâhilinde düşünülebilir. Bu muhtemel sebeplerden dolayı Cão'nun yolculuğunun hareketi gecikmiş olabilir⁴⁷.

⁴⁷ Ravenstein da bu yolculuğun bilinmeyen sebeplerden dolayı gecikmiş olabileceğini ifade eder. Ona göre, ya kraliyet müşavirlerinin daha fazla yolculuklara yönelik muhalefeti veyahut da değişmiş olan kraliyet armalarının görünüşlerinin dikilecek *padrão*lara işlenme arzusu olabilir (Ravenstein, 1900, s. 635).

II. João, önceki yolculuk[lar]dan birinde Kongo Hükümdarı'na gönderilmiş olan Portekizli heyetin hayatından endişelenmiş olduğundan, Cão'yu derhal göndermeye karar vermiştir. Portekizli kâşifin bu yolculuğunda en az iki gemiye baş-kaptanlık yaptığı düşünülebilir. Çünkü bu tür yolculuklarda baş-kaptan ve keşif heyetinin bulunduğu geminin yanında, ikmal malzemelerini taşıyan en az bir gemi daha olmalıdır. Böylece Afrikalı hükümdara götürülecek olan hediye ve rehinelere Lizbon'dan yelken açıldı⁴⁸. Gine Körfezi'nden güneye doğru yolcuğa devam eden Cão Kongo Nehri'nin girişine geldiğinde, vaktiyle vaat ettiği üzere, getirdiği yerlileri burada karaya çıkardı. Bu aşamadan sonra Cão'nun ne yaptığına dair elimizdeki kaynaklardan biri olan Barros, onun, teslim ettiği yerlilerin karşılığında, Kongo Hükümdarı'na vaktiyle gönderilmiş olan Portekizli heyeti sağ salim teslim aldığını ve bu takas işleminin ardından, nehirden içeriye doğru girmeyerek, okyanus sahili boyunca güneye doğru ilerlemiş olduğunu ifade eder (Barros, 1932, s. 81).

Kroniklerdeki tutarsız ifadeler bu meselede de başka delillere müracaat etmeyi gerektirir. Bilindiği üzere, Cão'nun ilk iki *padrão*yu dikmiş olduğu önceki yolculuk[ların]da ona kimlerin eşlik etmiş olabileceğine dair kronikler herhangi bir şey söylemezler. Onun kat ettiği sahillerin tasvir edildiği bazı haritalardaki koylara ve nehirlerle verilmiş olan Portekizce kişi isimleri görülür. Yine de isimleri haritalara kayıtlı olan bu kişilerin ona eşlik eden kişiler olup olmadığına dair kesin bir hüküm vermek zordur. Bu yolculukta ise ona eşlik eden bazı isimlerle karşılaşılır. Bunlar Kongo Nehri'nin girişinden kaynağına doğru yaklaşık 150 km mesafedeki Yellala kataraktındaki kayalara kazınmıştır. Üstelik yazılarla birlikte yeni güncellenmiş kraliyet arması da göze çarpar. Kayaların üzerine o dönemin kaligrafisine göre yazılmış olan yazılar, deşifre edildiklerinde, şöyle okunur. Öncelikle kraliyet arması ve haçın işlendiği kayadaki metinde:

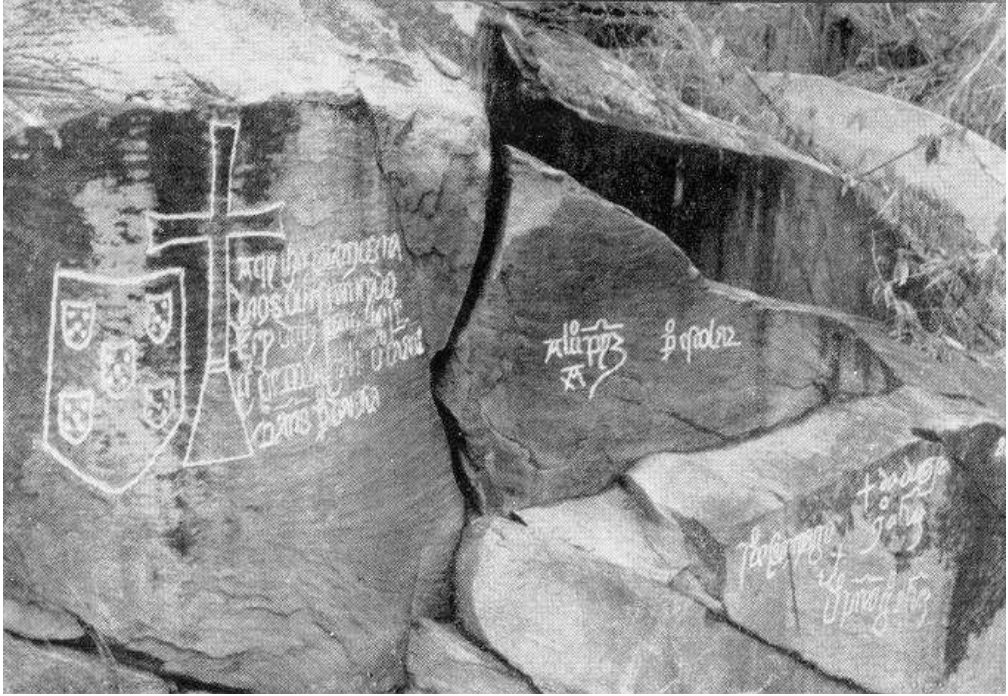
---

⁴⁸ Burada şunu belirtmeliyiz ki Cão'nun 1485 tarihli *padrão*sunu dikeceği yolculuk için baş-kaptan olarak gönderilmiş olmasını Barros açıkça dile getirir (Barros, 1932, s. 80-81). Pina ve Resende'nin, Cão'nun "bir kez daha kâşif olarak gidecek" diye belirttikleri 1485 tarihli yolculuğu eserlerinde, bölük pörçük olsa da, hikâyesi anlatılan tek keşif yolculuğudur.

“Buraya pek mümtaz Portekiz Kralı II. João’nun gemileri ulaşmıştır: Diogo Cão, Pero Anes, Pero da Costa”;

Yanındaki kayalarda ise

“João de Santiago, Álvaro Pires, Pero Escolar, Antão diye biri, Gonçalo Álvares (isminin yanında daha sonra hastalıktan ölmüştür ibaresi yazılıdır), Diogo Pinheiro” (Fontoura da Costa, 1990, s. 28).

Resim 2: Diogo Cão’nun yolculuğunda Kongo Nehri üzerindeki Yellala kataraktına kazınmış olan Portekiz kraliyet arması ile bir *padrão*yu andıran haç sureti ve Portekizce metin ve kişi isimleri.

Kaynak: <https://sanzabl01a.wordpress.com/2013/11/12/le-fleuve-congo-ou-zaire-de-banana-a-matadi-anciennes-cartes-postales/>

Barros, yukarıda belirtildiği üzere, Cão’nun, Portekizli heyeti teslim aldıktan sonra doğrudan keşif yolculuğuna devam ettiğini aktarır. Eğer Cão, Lizbon’da buldukları sırada Portekiz lisan ve kültürüne dair bir tedrisat sürecinden geçmiş olan yerlileri Kongo Hükümdarı’na götürme ve onunla bire bir görüşme talimatları almışsa, o zaman bu aşamada sahil şeridini güneye doğru takip etmeyerek, bazı önemli

adamlarıyla nehirden içeriye doğru gitmiş olması gerekirdi. Çünkü böylesine mühim bir hükümdara alelade birini göndermek makbul olmayabilirdi. Yukarıdaki kayalara kazınmış yazılar nehirden içeriye doğru bir yolculuğun, Cão'nun okyanus boyunca yola devam etmesinden önce, gerçekleştirilmiş olabileceğini de gösterir. Gerçekten de o ve arkadaşları hükümdarla görüşmek için bu nehirden içeriye doğru kat etmişlerdir, ancak yolculuk nehrin rahat bir seyrüsefere imkân vermediği kayalıklarda keşilmiş olmalıdır. Çünkü nehir bu kayalıkların olduğu yerde giderek sığlaşıyor ve iç kesimlere olan yolculuğu engelliyordu. Üstelik hükümdarın yaşadığı yere epey mesafe vardı. Kara yoluyla yapılacak bir yolculuk tehlikeli ve uzun sürebilirdi. Bu yüzden buldukları yerden daha öteye gitmeyi uygun görmeyerek, nehrin girişine geri dönmüş olmalılar. Bu minvalde, bize göre, hükümdarla görüşmek için başarısız nehir yolculuğuna dair bir versiyonun da yaşanmış olması ihtimal dâhilinde olabileceğinden, Barros'un versiyonuna ihtiyatla yaklaşmak gerekir⁴⁹. Çünkü onun bu versiyonu Heinrich Hammer'in 1489 tarihli haritasındaki Cão'nun akıbeti hakkındaki ifadeyle uyuşmaz.

Ümit ettiği görüşmenin gerçekleştirilemediğini gören Cão okyanus sahili boyunca güneye doğru yola koyulduktan sonra *Santo Agostinho padrãosunun* bulunduğu yere kadar daha süratle gitmiş olsa gerek. Bu noktadan itibaren sahil Duarte Pacheco'nun eserinde ve erken dönemli haritalarda tasvir edilir. Cão, Batlamyus'un *Afrika'nın en güney ucunun bulunduğu* diye bahsettiği enlemden ileriye doğru kat ederken, 15,5 derece güney enlemindeki *Monte Negro* denilen çok dikkat çekici bir çıkıntıya geldi. Duarte Pacheco'ya göre, bu çıkıntıya "Kara Dağ" manasına gelen *Monte Negro* denilmesinin nedeni burasının koyu renkli bodur fundalıklarla kaplı

---

⁴⁹ Barros'un versiyonunu aynen iktibas eden Ravenstein da Portekizli kâşifin nehirden içeriye doğru kat etmediğini, aksine, getirdiği rehin yerlilerden birini haber vermesi için Kongo Hükümdarı'na gönderdiğini ve sahil boyunca güneye doğru yola devam ettiğini ifade eder (Ravenstein, 1900, s. 635). Yalnız Ravenstein'in böyle bir tavır sergilemiş olması Yellala katarındaki kayalara kazınmış olan yazılardan haberdar olmamasıyla ilişkilendirilebilir. Axelson ise Barros'la aynı fikirde değildir ve dolayısıyla Ravenstein'a da itiraz eder (Axelson, 1973, s. 94-95)

olmasıdır⁵⁰. Cão bu yolculuktaki ilk *padrão*sunu burada⁵¹ dikse de *padrão* günümüze kadar ulaşmamıştır.

Duarte Pacheco fakir balıkçı köylerin olduğu *Angra/Golfo das Aldeas* isimli bir koyun⁵² Portekizli kâşifin bir sonraki durağı olduğunu aktarır. Bu yer Angola'nın Tombua Koyu'dur. Bölge artık kıyı boyunca giderek çoraklaşıyor ve kum tepeleri ile kıraç kayalıklar göze çarpıyordu. Azametli dağlar ise iç kesimlerden ara ara yükseliyordu. Cão alçak kum tepeciklerinden ve beyaz uçurumlardan oluşan bir sahili geçtikten sonra *Golfo da Baleia* (Balina Koyu) veya Cantino ile Caverio haritalarına göre, *Golfo das Areas* (Kumlar Koyu) denilen bir yere geldi. Bu koyun hemen açığında ise Duarte Pacheco'nun 16,5 derece güney enleminde *Mangua das Areas* (veya *Manga de Areia*) diye belirttiği “kumluk bir uzantı” yer alır. Cão artık keşif yolculuğunun son aşamasına doğru ilerliyordu. Ancak Cantino haritasına göre, bu kumluk sahilin güneyinde uzanan bir yer ismi dikkat çeker: *Serra de São Lazaro* (Aziz Lazaro Sıradağları)⁵³. Eğer Cão iç kesimlerdeki bu dağların görüldüğü sahile sözü edilen azizin gününde, yani 12 Aralık'ta gelmişse, onun 1485'in yaz ortasına doğru yola çıkmış olabileceği düşünülebilir. Gerçi bu noktaya geç gelmesi onun nehirde iç kesimlere yaptığı yolculuğun gidiş-dönüşüyle ilişkilendirilebilir (Axelson, 1973, s. 86). Duarte Pacheco'nun eserinde Cão'nun güneye doğru kat ettiği sahil şeridinde *Angra de Rui Pires* (Rui Pires Koyu)⁵⁴ ve *Angra de Santo Amaro* (Aziz Amaro Koyu) isimleri kayıtlıdır. Cão 21 derece güney enleminde bulunan bu koyu sözü edilen azizin gününden dolayı isimlendirmişse, o zaman buraya 1486'nın 15

⁵⁰ Ona göre, sahilin bu kısmı hemen hemen çöldür ve nüfus yok denecek kadar azdır (Pacheco Pereira, 1892, s. 85).

⁵¹ Ravenstein'in çalışmasında yayınladığı Martin Behaim'in 1492 tarihli haritasında da *Monte Negro* tabiri geçer ve bu yolculuktaki ilk *padrão*nun dikilmiş olduğu da gösterilir. Bu yer *Cabo Negro* olarak da bilinir ve Cantino haritasında (1502) bu isimle kayıtlıdır. Fontoura da Costa ve Damião Peres de *Cabo Negro*'da bir *padrão*nun dikilmiş olduğunu ifade ederler (Fontoura da Costa, 1900, s. 24; Peres, 1943, s. 187-188).

⁵² Barros bu koyun ismini *Angra do Salto* olarak verir, çünkü Cão burada birkaç yerli insan ele geçirmiştir (Barros, 1932, s. 85).

⁵³ Bu yer ismi Cantino haritasında mevcutken, Duarte Pacheco'nun eserinde yoktur.

⁵⁴ Duarte Pacheco böyle bir Portekizce kişi ismini kaydetse de onun kim olduğu hakkında bilgi vermez. Belki de Cão'ya eşlik etmiş olan bir arkadaşının ismi olabilirdi.

Ocak günü gelmiş olmalıdır. Gerçi ihtiyatlı olmak gerekiyor. Çünkü *Serra de São Lazaro* ile *Angra de Santo Amaro* arasındaki mesafe bir ayda alınamayacak kadar kısadır.

Cão'nun bu yolculukta diktiği son *padrão* ise Duarte Pacheco'nun *Areais* diye tasvir ettiği "kumluk" arazinin 10 *lig* güneyindeki *Cabo do Padrão*'da⁵⁵ yer alır. Bu yer Namibya sahilinde yaklaşık 21,5 derece güney enlemindeki *Cape Cross*'tur. Buraya dikilen *padrão* günümüze kadar ulaşmıştır. Üzerinde deşifre edilen Portekizce ve Latince kitabelerde şöyle yazar. Önce Portekizce metin:

"Dünyanın yaratılışının bJMbJclxxxlb (6685.) senesinde ve İsa Mesih'in milâdının llllclxxxlb (1485.) senesinde, pek mümtaz, pek muhterem Portekiz Kralı II. João bu toprağın, hanehalkından şövalyesi olan Diogo Cão tarafından keşfedilmesini ve bu *padrão*unun onun tarafından dikilmesini emretmiştir".

Latince metinde ise,

"Pek saadetli Portekiz Kralı II. João bu *padrão*unun şövalyesi Iacobus Canus tarafından dikilmesini emrettiği sırada dünyanın yaradılışından 6684 yıl ve İsa Mesih'in milâdından 148(?) yıl geçmiş idi"⁵⁶.

Bu kitabelere işlenmiş olan tarihler, önceki *padrão*larda olduğu gibi, hem Ösöbyo hem de Milâdî takvimlere göre kaydedilmiştir. Portekizce metinde iki takvime göre verilmiş olan tarihlerde bir sorun olmamasına rağmen, Latince metindegiler ise çelişkilidir. Çünkü bu metindeki Ösöbyo tarihi yıpranmasa da Milâdî tarihin son rakamı silinmiştir. Bu nedenle Latince kitabedeki Milâdî tarihin son rakamının silinmiş olmasından kaynaklanan mesele silinen rakamın nasıl okunması gerektiğine dair bazı görüşleri beraberinde getirmiştir. Meseleye ilk olarak değinen Portekizli bilim adamı Luciano Cordeiro Latince metindeki Miladî tarihin son rakamının her

---

⁵⁵ *Cabo do Padrão* ibaresi Heinrich Hammer, Cantino ve Caverio haritalarında da yer alır.

⁵⁶ Metin için bkz. (Silva Marques, 1989, s. 300). Burada şu söylenmelidir ki Cão'nun 1484 Nisan'ından önceki yolculuk veya yolculuklarında diktiği *padrão*lardaki kitabelerde sadece Portekizce metin bulunmuşsa, o zaman 1485 tarihini taşıyan *padrão*larda hem Portekizce hem de Latince kitabelerin olması, kraliyet armasında güncelleme yapılmasının yanında, bu *padrão*larda kitabelerin iki dilde yazılmasına dair bir kararın alınmış olabileceğini gösterir. Duarte Pacheco bu *padrão*daki kitabeyi tanımlarken, yanılmak suretiyle, Arapça, Latince ve Portekizce olarak hazırlandığını ifade eder (Pacheco Pereira, 1892, s. 87).

halükârda “5” olarak okunması gerektiğini öne sürer⁵⁷. Bunun sebeplerinden biri olarak “5” rakamının XV. asırdaki farklı yazılış versiyonlarını gösterir. Çünkü Portekizce kitabedeki Ösöbyo ve Milâdî tarihler Roma rakamlarına göre yazılmıştır. XV. asırda “5” rakamı Roma sayı sisteminde “b” karakteriyle de yazılabiliyordu (Cordeiro, 1895, s. 890). Üstelik Latince kitabedeki 6684 tarihi aynı zamanda 1 Ocak – 31 Ağustos 1485 arası dönemi de kapsar. Bu yüzden yolculuk için hareket emri 1485 senesinin yazında, yani 6684 senesinin henüz bitmediği bir sırada verilmiş olsa bile, Latince kitabedeki son rakamı silinmiş olan Milâdî tarih “1485” okunabilir. Çünkü Cão’nun bu *padrão*yu Ösöbyo takvimine göre 6684 senesinin biteceği ve 6685 senesinin başlayacağı 1 Eylül 1485’ten sonraki herhangi bir tarihte dikeceği düşünülmüş olmalıdır. Dahası *padrão*ya işlenmiş olan kraliyet arması 1485 Haziran’ında güncellenmiş olan tarza aittir. Şu hâlde Latince metindeki Ösöbyo tarihi (6684) aynı metindeki Milâdî tarihin (148?) son rakamının nasıl okunabileceği konusunda karmaşık bir durum oluşturmuştur. Bu arada Portekizce metindeki 6685 ve 1485 tarihleri esas olarak dikkate alınacak olursa, o zaman Latince metindeki 6684 tarihi de sehven yazılmış olmalıdır. Böylece aynı metindeki Milâdî tarih de “1485” olarak okunabilir⁵⁸. Yukarıda yolculuğun hareket emri için verilen durum böyle bir hatanın olma ihtimaline işaret edebiliyor.

---

⁵⁷ Cordeiro bu *padrão*daki Latince ve Portekizce metinleri Dr. K. R. Scheppig’in ona gönderdiğini ve bu metinlerdeki yazı karakterlerini günümüz Latin harflerine onun uyarladığını da söyler (Cordeiro, 1895, s. 888-889).

⁵⁸Yine de Cordeiro, haklı olarak, bu meselede tahminler üretmenin ötesini geçemiyor (Cordeiro, 1895, s. 890-891).

Resim 3: Diogo Cão'nun 1485 tarihli *padrão*sudur. Bu *padrão*da, görüldüğü üzere, kraliyet arması o yılın ortasında gücüllenen tarza göre işlenmiştir. Armanın yer aldığı bloğun altında kitabe bulunur.

Kaynak: <https://artsandculture.google.com/asset/stone-cross-of-cape-cross/HwFRADZfuwHAXw>

3. Diogo Cão'nun "Ölümü" Meselesi

Cão'nun yolculuklarında diktiği *padrões*olar günümüzdeki gizemini korurlarken, onun akıbeti meselesi de başka bir tartışmayı doğurur. Duarte Pacheco, Cão'nun son *padrão*sunu diktikten sonra onun başına ne geldiği hakkında bir şey söylemez. Pina ve Resende ise Cão'nun bu yolculuğunun sonucu için farklı bir versiyon inşa ederler. Sadece Barros, Cão'nun son *padrão*sunu *Manga das Areas* civarında diktiğini ve bu yüzden oraya *Cabo do Padrão* denildiğini ve burasının 22 derece güney

enleminde yer aldığını ifade eder⁵⁹. Üstelik Cão'nun bu istikamette birkaç yerde karaya çıktığını ve keşfedeceği yerler hakkında bilgi almak için bazı yerlileri filosuna almış olduğunu da ekler. Buradan sonra dönüş yolculuğuna geçen Cão'nun Kongo Hükümdarı'yla görüşmek için aslında bu aşamada nehrin girişinden içeriye doğru kat ettiğini ve hatta onunla bizatihi görüştüğünü dile getirir. Üstelik Barros'a göre, hükümdar da Hıristiyan olmaları için soyluların çocuklarını ve Caçuto adlı bir elçisini Cão'ya emanet etmiştir. Son olarak Barros, Cão'nun Kongolu misafirlerle Portekiz'e 1486 senesinde döndüğünü ekleyerek, yolculuğu bitirir (Barros, 1932, s. 81-82).

Barros'un, Cão'nun akıbetiyle ilgili verdiği bilgilerle çelişecek ifadeler Hammer'in haritasındaki bir lejantta bulunur. Bu lejantta şöyle yazar:

“Kara Dağ denilen bu dağa (15 derece 41 dakika güney enlemindeki *Monte negro*'ya) Diegus Canus'un komuta ettiği Portekiz Kralı ikinci João'ya ait filo ulaşmıştır. [Sözü edilen Canus] bunun hatırasına binaen haç işareti olan mermer taştan bir sütun dikti ve Kara Dağ'ın 1000 mil ötesindeki *Serra Parda*'ya kadar ilerledi ve burada öldü”⁶⁰.

Metinde Cão'nun ölmüş olabileceği *Serra Parda* diye bir yer göze çarpar. Eğer Barros'un Cão'nun Portekiz'e döndüğüne dair ifadesi değil de son *padrão*sunu diktikten sonra yola devam ederek, uğradığı sahil boyunca birkaç yerde karaya çıktığına dair ifadesi dikkate alınacak olursa, o zaman Cão *Cape Cross*'tan biraz daha güneye ilerlemiş olmalıdır. Ölmüş olabileceği yer *Serra Parda* ise, bu yer *Cape Cross*'un güneydoğusundaki bir dağ olsa gerek. Bakıldığında, bu tasvire iki adet zirvesi olan Namibiya'daki Spitskoppe Dağı uyabiliyor⁶¹. Adı geçen *Monte Negro*'dan (Kara Dağ) *Serra Parda*'ya kadar olan mesafe 1000 mil olarak verilmiş olsa bile bu

⁵⁹ Barros'un *Manga das Areas* ve *Cabo do Padrão* gibi yer isimlerini kroniğinde kaydetmesi onun bu isimleri Duarte Pacheco'nun eserinden aldığını gösterir.

⁶⁰ Metin için bkz. (Ravenstein, 1900, s. 637; Axelson, 1973, s. 93). Axelson bu metnin Latince orijinali şöyle verir: “ad hunc usque montem qui vocatur niger pervenit classis secundi regis portugalie cuius classis prefectus erat Diegus canus qui in memoriam rei erexit columnam marmoream cum crucis Insigne' et ultra processit usque ad Serram Pardam que distat ab monte nigro Mille miliaria et hic moritur”.

⁶¹ Afrika'nın batı sahillerindeki yer isimlendirmeleri için bkz. (Axelson, 1988, s. 32; Axelson, 1973, s. 92).

üstünkörü yazılmış olmalıdır. Çünkü aradaki mesafe bu kadar olmasa da 700 km'den az değildir.

Cão'nun muhtemel ölümüyle ilgili bir başka bilgiye seneler sonra rastlanmaktadır. 1494 tarihli Tordesillas Antlaşması uyarınca okyanus denizlerinin Portekiz ile Kastilya krallıkları arasında bölüştürülmesi için Atlantik üzerinde belirlenmiş olan hattın yeniden düzenlenmesi gündeme geldi. Özellikle de bu hattın anti-meridyen Asya'nın güneydoğusundaki "baharat adaları" üzerindeki ihtilafı iki krallık arasında çözecek şekilde ayarlanacaktı. Bu maksatla 1525'te Badajoz Konferansı toplandı. Konferans'ta İspanyol astronom ve kılavuzların Cão'nun yolculukları ve akıbetiyle ilgili ifadeleri şöyledir:

"Diego Can *Cabo de Catalina*'dan *Monte-negro*'ya uzanan mesafeyi keşfetti. Bu mesafe 380 *lig*'tir ve **bir başka yolculuğunda** ise sözü edilen *Monte-negro*'dan *Sierra Parda*'ya geçti ve orada öldü. Bu iki yer arasındaki mesafe 200 *lig*'tir" (Navarrete, 1837, s. 347).

Bu ifadeler Cão'nun yaklaşık 40 yıl önce yaptığı yolculukların hikâyeleriyle uyuşur. Hem Hammer'in haritasında kaydedilen lejantta hem de İspanyol heyetin ifadelerinde "öldü" ibareleri geçer. İspanyol murahhaslar konferansa katılmadan önce, onların, ön hazırlıklar yaparak, eski haritaları incelemiş ve Cão için "öldü" ifadesini Hammer'in haritasından almış olabilecekleri düşünülebilir (Radulet, 1988, s. 117). Ancak işin ilginç tarafı ise İspanyolların bu iddialarına karşılık Portekizli heyetin menfî bir şey söylememiş veya tekzip etme yoluna gitmemiş olmasıydı. Bu, Portekizli heyetin "ölüm" meselesini kabullenmiş olduğuna işaret edebilir⁶².

Bu karmaşayı biraz olsun dağıtabilmek için bir kez daha Barros'un ifadelerine dönelim: Cão son *padrõesunu* diktikten sonra bir müddet daha güneye giderek, iletişim amacıyla bazı yerlileri ele geçirmiştir. Buradan itibaren dönüş yolculuğuna

---

⁶² Örneğin, Damião Peres, Cão'nun *Serra Parda* denilen yerdeki ölümüyle ilgili kesin bir şey söylemez. Bu meseleyle ilgili görüşler aktarmış olan önceki araştırmacılara dayanarak, Cão'nun "ölümü" durumuna şüpheyle yaklaşılması gerektiğini belirtir. Çünkü ona göre, Latince metindeki "burada öldü" ibaresi gerçek bir ölümden ziyade yolculuğun orada sonlandığını kast eder (Peres, 1943, s. 198). O zaman Peres, Barros'un versiyonunu dolaylı olarak kabul etmiş oluyor. Dahası Duarte Pacheco da Cão'nun keşiflerini burada keser.

geçen Cão, yukarıda değindiğimiz gibi, hükümdarla görüşükten sonra Portekiz’e sözü edilen elçiyle dönmüştür. Pina ve Resende ise bu elçinin⁶³ Portekiz’e geldiğini ifade etmekle birlikte, onun gelişini 1489’un başına yerleştirirler⁶⁴. O zaman bu Kongolu elçinin Portekiz’i hakkında bir şey bilmediğimiz başka bir yolculukla ziyaret etmiş olabileceği intibai oluşur. Caçuto’nun Portekiz’e ne zaman geldiği versiyonu bir kenara bırakıldığında, eğer Cão bu yolculuğunda son *padrões*unu diktikten sonra birkaç yerde karaya çıkıp, birtakım yerlileri ele geçirmişse, bu durum onun güneye doğru yolculuğuna devam etmek istemiş olabileceği anlamına da gelebilir. Çünkü ilerleyen yıllarda Şark’a yapılacak yolculuklarda Portekizliler ayak bastıkları, ancak tanımadıkları sahillerde bu türden yerlileri iletişim sağlamak ve bilgi edinmek için gemilerine alacaklar ve yolculuklarına devam edeceklerdi. Cão’nun sürdürmek istediği yolculuğu kesilmişse, onun “ölmüş” olabileceği ve bundan dolayı filodakilerin keşif işini sonlandırıp, Lizbon’a dönmüş olabilecekleri ihtimal dâhilinde düşünülebilir⁶⁵. Her şey bir yana, Yellala kataraktında ismi geçen João de Santiago, Barros’un eserinde Bartolomeu Dias’ın Ümit Burnu yolculuğunda vazifeli kılavuzlardan biri olarak kayıtlıdır. Eğer bu iki kişi aynıysa, Portekiz filosu, Dias’ın 1486’nın Ağustos’unda keşfe çıkacak olmasından önce⁶⁶, Cão’yla veya Cão’suz çoktan Lizbon’a ulaşmış olabilir. Dönüş yolculuğu da Kongolu hükümdar ziyaret edilmeksizin, kesintisiz sürmüş olsa gerek. Kaynaklardaki tutarsız ifadeler Cão’nun “ölümünün” veya dönüşünün mantıklı bir zemine oturtulmasına imkân vermemektedirler. Üstelik

⁶³ Pina ve Resende, Cão’nun önceki yolculuklarından birinde Portekiz’e götürülmüş olan yerlilerin, sağ salim iadelerine bağlı olarak, Kongolu hükümdar tarafından hürmete layık bir şekilde karşılandıklarını ve hükümdarın da onlara Portekiz’deyken çok iyi muamele edilmiş olduğunu öğrendikten sonra, Hıristiyan olmaya karar vermiş olduğundan bahsederler. Ancak bu yerlileri iade eden Portekizli kaptanın kim olduğunu belirtmezler. Hatta hükümdarın Hıristiyanlık hakkında daha fazla bilgilenmek için Portekiz’e Caçuto’yu göndermiş olduğunu aktarmalarına rağmen, onun hangi kaptanın komutasında Portekiz’e geldiğine dair bir bilgi de vermezler (Pina, 1792, s. 147-148; Resende, 1902, s. 153-154).

⁶⁴ Bu kronikçiler vaftiz edilen Caçuto’nun João da Silva ismini aldığını da kaydederler (Pina, 1792, s. 148-149; Resende, 1902, s. 154-155; Galvão, 1989, s. 36).

⁶⁵ Axelson bu versiyonu mantıklı bulur (Axelson, 1973, s. 94-95). Ravenstein de Cão’nun gerçek ölümünü kabullenir ve sözü edilen Caçuto’nun başka bir yolculukla Lizbon’a getirilmiş olduğunu savunur (Ravenstein, 1900, s. 637-638).

⁶⁶ Dias’ın Ümit Burnu yolculuğu başka bir çalışmamızda ele alınacaktır.

kesin olan bir şey varsa, o da kaynakların ve kraliyet belgelerinin Portekizli kâşiften bir daha bahsetmeyecek olmalarıdır.

Sonuç

Portekizlilerin Hint denizlerine ulaşmalarına ve oradaki ekonomik sisteme dâhil olmalarına katkı yapan böylesine kıymetli yolculuklar ne yazık ki tarihyazıcılığındaki büyük kara deliklerden biri olmuşlardır. Halbuki eldeki kıt kaynaklarla ve bir o kadar da tehlikelerle yürütülmüş bu tür yolculuklar İberyalıları ve sonra da bazı Avrupalı milletleri yeni diyarlarla tanıştırmış olmalarına rağmen, insanlık tarihi içinde hak ettikleri övgüden ve mübalağalı anlatım tarzlarından mahrum kalmışlardır. XV. asrın Portekizli saray kronikçileri bunları onlardan esirgemişlerdir veya daha doğrusu, esirgemek zorunda bırakılmış olmalıdırlar.

Cão'nun yolculuklarını da içine alan bu problematik mesele XX. asırdaki bazı tarihçilerin dikkatini çekmiş ve bu nedenle onların türlü nazariyeler ortaya atmalarını beraberinde getirmiştir. Araştırmacıların bu meselede en fazla işaret ettikleri husus Portekizlilerin, hâlâ tartışmalara açık kapı bırakan “gizlilik politikası” gibi yapılmış olan keşiflerin dış dünyayla paylaşılmaması endişesiydi. Böyle bir endişe kazanç getirmesi beklenen yolculuklara dair kayıtların ve özellikle de ve en önemlisi, bu yolculuklar sırasında çizilmiş olabilecek kraliyet haritalarının günümüze ulaşmalarını belki de engellemiştir. Bakıldığında, Anonim Cantino Haritası dışında, Portekizlilerin Atlantik keşiflerine dair ilim âlemini şaşkına çevirecek deniz haritaları, maalesef, mevcut değildir. Neyse ki bu yolculuklara ilgi göstermiş olan münferit kişilerin kulaktan dolma çizdikleri muasır haritalar kâşiflerin ayak bastıkları yerleri bilim alemine sunmuşlar ve bu eksikliği nispeten gidermişlerdir.

Bu meseledeki bir diğer nazariye de “sansürleme” nazariyesidir. Siyasî muhalefetten kaynaklanmış olabileceği iddia edilen “sansürleme” kaygısı XV. yüzyılın son çeyreğindeki keşif hikâyelerinin “kasten” hasır altı edilmelerine neden olmuştur. Özellikle de Portekiz kralı Manuel'in siyasî bir muhalifi olarak hayatını kaybeden selefi II. João'nun gözardı edilmiş olabileceği düşünülebilir. Öyle ki Pina ve Resende gibi, saray kronikçilerinin onun döneminde yapılmış yolculukları yüzeysel geçmiş

oldukları görülür. Bu meselede onların bu yolculukları anlatan kroniklerini Manuel döneminde yazmış olmalarının payı olmuş olsa gerek. Hatta Duarte Pacheco bile II. João döneminde keşfedilen yerlerin kıymetini ve önemini, halefi Manuel'inkilerle kıyasladığında, düşürmekten bile çekinmemiştir.

Ek-1

Diogo Cão'ya, yapmış olduğu hizmetlerin ve özellikle de Gine'de gerçekleştirdiği keşif faaliyetlerinin karşılığı olarak ve onun ölümünden sonra da bir oğluna 10 bin *real branco* miktarında senelik tahsisatın verilmesine dair 8 Nisan 1484 tarihli belge⁶⁷.

Dom João olarak işbu mektubun muhataplarına bildiririz ki şövalyemiz Diogo Cão'nun hem Gine diyarlarında hem de diğer yerlerde ve özellikle de, çok faydasını gördüğümüz sözü edilen Gine diyarlarında yeni topraklar keşfetmeye gönderdiğimiz bu gidişinde yapmış olduklarını göz önünde bulundurduğumuzdan, ve aynı şekilde şimdiye kadar bize yapmış olduklarından ve gelecekte de [hizmetler] yapacağını umduğumuzdan, bize bu şekilde hizmet edenlere yaptığımız gibi, onu şereflendirmek ve ona ihsan ve inayette bulunmak istediğimizden, makbul gördük ve bizi mutlu edeceği üzere, bin dört yüz seksen dört senesinin geçtiğimiz Ocak ayından itibaren, ömrü boyunca her sene bizden senelik tahsisat alacak ve onun ölümünden sonra da bir oğluna on bin *real branco* miktarında tahsisat kalacaktır. Böylece, bu tahsisatın Gine hazinemizden ona verilmesini istiyoruz. Bu hazineden ona her sene olmak üzere [bu tahsisatın] ödenmesini emrediyoruz. Ve yine de Gine ticareti hazinedarımıza buyuruyoruz ki, şimdi ve bundan sonra hem yaşadığı sürece sözü edilen Diogo Cão'ya hem de onun ölümünden sonra da sözü edilen oğluna her sene olmak üzere sözü edilen on bin *real* miktarındaki tahsisat ödesin. Üstelik, bunun için bizim hazinemizden başka bir mektubun onlara ayrıca verilmesine gerek yoktur. Aynı şekilde bizim muhasebecilerimize buyururuz ki bunları sözü edilen hazinede kayda geçirsinler. Ayrıca, hazine müfettişlerimize de buyururuz ki, sözü edilen Diogo Cão

---

⁶⁷ Portekizce metnin aslı için bkz. (Silva Marques, 1988, 180 numaralı belge, s. 273). Metindeki köşeli parantezli ifadeler tarafımızdan eklenmiştir.

ve onun oğlu yaşadıkları sürece, [müfettişlerimiz] bunu gözetmek ve korumak için bu şekilde hareket etsinler. İmzamızla imzalanmış ve mühürümüzle mühürlenmiş olan bu mektubun ona verilmesini emrediyoruz. Santarem’de 8 Nisan günü verilmiş olup, Fernão de Espanha bu belgeyi bin dört yüz seksen dört senesinde hazırlamıştır.

Ek-2

Portekiz kralının şövalyesi Diogo Cão’ya, onun ve büyük babası ile babasının hizmetlerinin karşılığı olarak, arma ve itibar ve imtiyazlar verilmesine dair 14 Nisan 1484 tarihli belgedir⁶⁸.

Dom João olarak işbu mektubun muhataplarına bildiririz ki ... onun büyük babası olan Gonçalo Cão’nun benim dedemin babası kral [birinci] João’ya Kastilya ile olan savaşlarda yapmış olduğu hizmetler ve aynı şekilde [Diogo Cão’nun] babasının da benim rahmetli kralım ve babama yapmış olduğu hizmetler ve son olarak da sözü edilen Diogo Cão’nun aynı şekilde babam ve efendim olan Kralıma hem savaşta hem de barışta Afrika taraflarında ve ayrıca Gine diyarlarında⁶⁹ ve özellikle de, Rabbimize hizmet ve bizim dinimizin yayılması ve krallıklarımızın genişlemesi için keşfetmeye gönderdiğimiz sözü edilen Gine diyarlarında ona emrettiğimiz her şeyde layıkıyla hareket edip, bunda ve diğer görevlerde (*serviços*) bize olan hizmeti ve itibarımızı yükseltmeyi yerine getirdiğinden, tıpkı bize hizmeti dokunanlara yaptığımız gibi, onu bir parça ödüllendirmek ve ona ihsanda bulunmak istediğimizden, makbul gördüğümüz üzere, ona arma sahibi olma hakkını veriyoruz... Santarem şehrinde Nisan ayının on dördüncü günü verilmiştir ve Nicolau Eanes bu belgeyi bin dört yüz seksen dört senesinde düzenlemiştir.

---

⁶⁸ Portekizce metnin aslı için bkz. (Silva Marques, 1988, 181 numaralı belge, s. 273-274). Metindeki köşeli parantezli ifadeler tarafımızdan eklenmiştir.

⁶⁹ Yalnız burada şu belirtilmelidir ki yukarıdaki ifade yanlış anlaşılmaya yol açabilir. “Babam ve efendim olan Kralım” diye bahsedilen kişi V. Dom Afonso’dur. Eustache de La Fosse’nin hatırasında Cão’nun bu hükümdarın saltanatında Gine sularında Portekiz’e hizmet ettiği görülür. Ancak Pina ve Resende’deki “Cão’nun bir kez daha kâşif olarak gidecek” ifadesinden onun V. Afonso döneminde de müstakil bir keşif yolculuğu için gönderilmiş olabileceği anlamı çıkarılmamalıdır.

Kaynakça

A. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Silva Marques, J. M. da. (1988). *Descobrimientos Portugueses. Documentos para a sua história (1461-1500)*, C. 3, Edição Comemorativa dos Descobrimientos Portugueses, Lizbon.

B. Kaynak Eserler (Kronikler)

- Barros, J. de. (1932). *Ásia, Dos Feitos que os Portugueses Fizeram no Descobrimiento e Conquista dos Mares e Terras do Oriente*, (yay. haz. António Baião), C. 1, Coimbra.
- Cadamosto, A. de. (1944). *Navegações de Luis de Cadamosto*. Texto italiano e tradução portuguesa, yay. haz. Giuseppe Carlo Rossi, Instituto para a Alta Cultura.
- Castanheda, F. L. de. (1833). *História do Descobrimiento e Conquista da Índia pelos Portugueses*, C. 1, Lizbon.
- Correia, G. (1858). *Lendas da Índia*, yay. haz. Rodrigo José de Lima Felner, C. 1, Academia Real das Sciencias, Lizbon.
- Galvão, A. (1989). *Tratados dos Descobrimientos*, Publicações Alfa, Lizbon.
- La Fosse, E. de. (1949). Voyage à la côte occidentale d'Afrique (1479–1480), yay. haz. Raymond Mauny, *Boletim Cultural da Guiné Portuguesa*, C. 4, No. 14, ss. 181–195.
- Navarrete, M. F. de. (1837). *Colección de los viages y descubrimientos que hicieron por mar los españoles desde fines del siglo XV*, C. IV, Madrid.
- Pacheco Pereira, D. (1892). *Esmeraldo de Situ Orbis*, yay. haz. Raphael Eduardo de Azevedo Basto, Edição Commemorativa da Descoberta da America por Christovão Colombo.
- Resende, G. de. (1902). *Chronica de El-Rei D. João II*, C. 1, Lizbon.
- Pina, R. de. (1792). Cronica del Rei Dom João II başlığı altında *CLIHP: dos reinados de D. João I, D. Duarte, D. Affonso V, e D. João II*, yay. haz. José Francisco Correia da Serra, 5-204 içinde.

C. Araştırma Eserleri

- Axelson, E. (1961). Prince Henry the Navigator and the Discovery of the Sea Route to India. *The Geographical Journal*, C. 127, No. 2, 145-155.
- Axelson, E. (1973). *Congo to Cape. Early Portuguese Explorers*, Londra.
- Axelson, E. (1988). The Dias voyage, 1487-1488: Toponymy and Padrões. *Revista da Universidade de Coimbra*, C. 34, 29-55.
- Bailey W. D, Winius, G. D. (1977). *Foundations of the Portuguese Empire, 1415-1580*, C. 1, University of Minnesota Press.
- Bontinck, F. (1976). Le Zaïre 'decouvert' avant Diogo Cão? *Africa: Rivista trimestrale di studi e documentazione dell'Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente*, Anno 31, No. 3, 347-366.
- Cordeiro, L. (1892). *Descobertas e Descobridores: Diogo Cão*, Imprensa Nacional, Lisboa, 9-79.
- Cordeiro, L. (1895). O Ultimo Padrão de Diogo Cão. *Boletim da Sociedade de Geographia de Lisboa*, 14a Serie, 885-894.

- Déprez, E. (1993). Les Portugais et le périple de l'Afrique en 1484 avant Dias. *Résumés des communications présentées au Congrès Varsovie*, C. II, 285-287.
- Dias Farinha, A. (1999). *Os Portugueses em Marrocos*, Lisboa: Instituto Camões.
- Elbl, I. (1991). Man of His Time (and Peers): A New Look at Henry the Navigator. *Luso-Brazilian Review*, C. 28, No. 2, Kış, 73-89.
- Fontoura da Costa, A. (1990). *As portas da Índia em 1484*, Edições Culturais da Marinha, Lizbon.
- İnan, S. G. (2020). Prens Henrique'nin Bojador Burnu'nu Keşfi (1434) ve 22 Ekim 1443 Tarihli Bağış Mektubu. *Vakanüvis*, C. 5, Sayı 1, Bahar, 192-227.
- Oliveira Marques, A. H. R. de. (1972). *History of Portugal, From Lusitania to Empire*, C. 2, Columbia Uni. Press.
- Peres, D. (1943). *História dos Descobrimentos Portugueses*, Portucalense Editora, Porto.
- Radulet, C. M. (1988). As Viagens de Diogo Cão: Um problema ainda em aberto. *Revista da Universidade de Coimbra*, C. 34, 105-119.
- Ravenstein, E. G. (1900). The Voyages of Diogo Cão and Bartholomeu Dias, 1482-88. *The Geographical Journal*, C. 16, No. 6, 625-666.
- Russell, P. (2001). *Prince Henry "Navigator"*, A Life, Yale University Press.

D. İnternet Erişim Kaynakları

- <https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2015/kongo/blog/posts/kongo-music-past-and-present>
- <https://sanzabl01a.wordpress.com/2013/11/12/le-fleuve-congo-ou-zaire-de-banana-a-ma-tadi-anciennes-cartes-postales/>
- <https://artsandculture.google.com/asset/stone-cross-of-cape-cross/HwFRADZfuwHAXw>

Extended Abstract

From ancient times, some tried to know the earth geographically and to make maps either by making a journey or by hearsay. The outcomes of their efforts came to the present day and reflected their concern for knowledge-making. This course progressed and served others to make more attractive knowledge, especially from the economic point of view. The attractive knowledge in the circulation of luxury goods in the East was transferred to the West in any way. In the Indian Ocean and its around, the Muslims conducted mostly the traffic of expensive goods. So, for many years Christian Europe had been dependent on both Muslim rulers and their occasional arbitrary attitudes. It seemed to have inspired a few European individuals to search any alternative routes to reach this economic circulation. Yet, these attempts came to nothing.

At the beginning of the 11th century, the County of Portugal emerged in western Iberia progressively and independently. During the *Reconquista*, it could regain the lands that had been captured by Muslim powers. After the territorial integrity, the direction of the expansion became Morocco. In 1415, Ceuta, one of the most commercial Moroccan cities, was occupied and grabbed by the Kingdom of Portugal. However, it didn't prefer to maintain the territorial expansion through Morocco; instead, the exploitation and the settlement of some Atlantic islands were more attractive than the territorial expansion. After the 1420s, the Portuguese entrepreneurs concentrated on the cultivation of the islands, with royal consent. From the beginning of the 1430s, Prince Henrique, the son of king Dom João I, began to send his

ships along the African coast, which had not been visited by any European officially. Although the first tries were not yielding, the Prince continued to send his men ceaselessly. Before long, he was rewarded for his efforts. The profitable and commercial voyages initiated by him attracted other individuals. They could get involved in coastal trade, with his permission. After all, a part of West Africa was discovered and explored down the coast until his death. The next Portuguese rulers also kept on this policy; so, the coastline beyond the Gulf of Guinea was passed.

The revolutionary sea voyages to find the southernmost point of Africa were witnessed during the reign of Dom João II. After his accession to the throne in 1481, he adopted the seafaring expansion decidedly and had to struggle against landlords, who stood up for territorial expansion in Morocco. By eliminating them, the king was able to hold the reins of royal administration. To this end, he set to protect the trading interest from foreign aggressors and decided to establish a castle or fortress. In 1482, after being commissioned by him, Diogo de Azambuja, his knight, erected a fort named *São Jorge da Mina* in the middle of the Guinea coast. This castle served the defense of the Portuguese sea trade and became one of the most important *feitorias* (factor) on the route of the slave and gold trade.

As soon as the consolidation of the Portuguese trade was ensured, further explorations came to the fore. In order to carry on these sea voyages and to find new economic opportunities, Dom João II determined to explore the African coasts that were expected to be promising, and by sea to send Diogo Cão, a knight of his household, beyond the Gulf of Guinea. In his first voyage in 1482, Cão went to the Congo (Zaire) River and erected his first pillar (*padrão*). According to João de Barros, this pillar was named as *São Jorge*, because of the Portuguese king's veneration for this Saint. Here, Cão, at the same time, was informed by the Congolese natives that a powerful ruler, which could be identified with the Prester John, a legendary Christian king, lived far in the interior. In this stage, the story of Cão's voyage came to a deadlock, because the Portuguese chroniclers, such as Pina, Resende and Barros, narrate that Cão, amazed by the natives' information, decided to return to Portugal with them to benefit them. However, the cartographic data provides a different version. Soligo's chart (1485), which seems to present Cão's first voyage, shows that his voyage continued along the coast and the second pillar, named as *Santo Agostinho*, was erected. Modern literature refers to this voyage as an integrity and sets a version that it would have lasted approximately twenty months. To tell the truth, this version should be approached cautiously, because Cão and his men wouldn't have endured such a long voyage. If one examines the main sources, a different version may be concluded. As C. Radulet states, two different voyages may have been realized in twenty months. The first voyage seemed to have been interrupted by bizarre information given by the natives. In order that this information be verified and evaluated, the Portuguese captain may have taken them with him to Portugal. While the information they would have given was being evaluated and they were told that the Portugal king would establish a communication with that powerful African ruler, Cão and his fleet may have been sent to keep on his exploration, but without them. Along the voyage, the Portuguese fleet, in 1483, may have reached the point where the *Santo Agostinho* pillar was erected. After the erection of the second pillar, Cão, according to Soligo's chart, seemed to have preferred to return to Lisbon. Yet, we don't have any idea why Cão may have stopped his voyage. The possible answer to this question may be sought in an oration by Vasco Fernandes de Lucena sent, in December, 1484, to Rome to congratulate for the accession to the throne of the new Pope, Innocentius VIII. The most striking part of that oration refers to Cão's arrival at a place where, according to Ptolemy, the southernmost point of Africa would have begun. Moreover, Soligo's chart presents a version that the point at which Cão reached

bends to the East. So, the Portuguese captain must have stopped the voyage at the point where the second pillar was put, in order to take such extraordinary news to Lisbon in haste. And, two royal documents, dated April, 1484, grant to him an annuity and especially a coat-of-arms. The privilege of having a coat-of-arms must have been granted to him, seemingly because of his taking such extraordinary news to Lisbon, even if it would be false.

This extraordinary news must have aroused the continuation of further exploration in the royal palace. To this end, Diogo Cão was commissioned again. His voyage may have begun after June, 1485, because the royal coat of arms carved upon the pillar at Cape Cross were updated up to that date. However, the materials for Cão's expedition in 1485 are even less complete than the first one[s]. It causes the story of this expedition to be rather messy. Moreover, we don't have any idea why his departure from Lisbon may have been so delayed. Anyway, Cão must have sailed from Lisbon in the mid-summer of 1485. His voyage to the Congo River seemed to have been ceaseless. However, at this stage, the contemporary materials, especially Barros, offer a version that when the Portuguese fleet arrived at the mouth of the Congo River, Cão carried on his voyage along the coast until the place where the second pillar was put, instead of a river journey in the interior. We know that the Portuguese captain, for this voyage, departed from Lisbon with the native hostages to be returned. At the same time, he may have been commissioned to start a communication with that powerful ruler, by visiting him in person. Because the inscription carved upon the Yellala Falls on the river refers to a visit trip to that African king. When it is read, Cão and his men's names and also an updated royal coat of arm are seen as inscribed on the rocks. So, he must not have continued his sea voyage, instead of his river voyage. But the latter must have been interrupted by navigational obstacles. Failing to realize the meeting with the ruler, Cão must have carried on his voyage from the mouth of the river along the coast. During the voyage, Cão proceeded along the unknown coast and set up two pillars. Yet, the end of his voyage of 1485 is also controversial, because Barros' version and the legends on the charts tell differently. According to Barros, Cão, after the second pillar in this expedition was erected, returned to Congo River to start the negotiation with the powerful ruler. But the legends say that Cão, after the erection of the second pillar, moved ahead for a while and "died" unexpectedly. If any further royal document about Cão's end does not exist, the version that "he died" may be seen as logical. The contradictory materials do not allow to build Cão's voyages in the true chronology. On the contrary, they cause alternative histories.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1790-1811

Geliş Tarihi:07.09.2023 Kabul Tarihi:04.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1356930>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

HALEP RUS KONSOLOSU İVANOV NİKOLAY GRİGORYEViÇ'E GÖRE 1878 ZEYTUN İSYANI

Uğur BOZKURT*

Öz

Çalışmanın amacı, tarih boyunca birçok kez isyan girişiminde bulunan Zeytun Ermenilerini, Halep Rus konsolosu İvanov Nikolay Grigoryeviç'in gözünden değerlendirmektir. Bu kişilerin isyan etme sebepleri ve Osmanlı Devleti tarafından yapılan ıslahat çalışmalarının neler olduğu, yerli ve yabancı kaynakların mukayese edilmesiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen ilk izlenim, Zeytun halkının uzun yıllar bağımsız yaşadıklarından dolayı herhangi bir otoriteyi istemedikleri için isyan ettikleri yönündedir. 1878 Zeytun isyanına giden sürecin çok önceden başladığı, yerel idarecilerin suistimallerinden ve ekonomik gerekçelerden dolayı asayişin sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca İvanov'un tespitine göre, isyanın bir başka sebebi bölgede bulunan İngiliz konsolosluk çalışanları ile Ermeni Katolikosu Migirdiç'in isyanın çıkması ve devam etmesine yönelik propagandalarıdır. İsyancıları önlemek adına Osmanlı Devleti'nin yapacağı kale inşası, asker sayısının artırılması gibi güvenlik tedbirleri yerel halk tarafından iyi karşılanmadı. Ermeni isyancı Babik'in, Osmanlı Devleti'ne güvenmediği ve etrafına topladığı kişilerle dağa çıktığı konsolosluk raporlarında dile getirildi. Bunun yanı sıra 1878 isyanının bastırılmasında aktif rol alan Kâmil Paşa'nın, İngilizlerin basıkları sonucu görevden alınmasından sonra kurulan tahkikat komisyonunun çalışmalarının neler olduğu açıklanmaya çalışıldı. Ancak Osmanlı Devleti tarafından Zeytun'da yapılan ıslahat çalışmalarının başarısız olacağı ve burada bulunan Ermenilerin tekrar isyan girişimlerinde bulunacağı hem Rus konsolosu hem de Osmanlı devlet adamları tarafından dile getirildi.

Anahtar Kelimeler: İvanov Nikolay Grigoryeviç, Halep, Zeytun Ermenileri.

The 1878 Zeytun Revolt According to Aleppo Russian Consul Ivanov Nikolay Grigoryevich

Abstract

The aim of this study is to evaluate the Zeytun Armenians, who attempted to revolt many times throughout history, through the eyes of Ivanov Nikolai Grigoryevich, the Russian consul in Aleppo. The reasons for the rebellion of these people and the reform efforts made by

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ugur-bozkurt@yyu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8698-8368>

the Ottoman Empire are tried to be explained by comparing local and foreign sources. The first impression is that the people of Zeytun revolted because they did not want any authority, as they had lived independently for many years. It is understood that the process leading to the 1878 Zeytun rebellion started long beforehand, and public order could not be maintained due to the abuses of local administrators and economic reasons. Moreover, according to İvanov, another reason for the rebellion was the propaganda of the British consular staff and the Armenian Catholicos Migirdich in the region. Security measures taken by the Ottoman Empire to prevent rebellions, such as the construction of fortresses and increasing the number of soldiers, were not well received by the local population. It was stated in the consular reports that the Armenian rebel Babik did not trust the Ottoman Empire and went to the mountains with the people he gathered around him. In addition, the work of the investigation commission established after the dismissal of Kâmil Pasha, who took an active role in the suppression of the 1878 rebellion, as a result of British pressure was tried to be explained. However, both the Russian consul and Ottoman statesmen expressed that the reform efforts made by the Ottoman Empire in Zeytun would fail and that the Armenians here would attempt to revolt again.

Keywords: Ivanov Nikolai Grigoryevich, Aleppo, Zeytun Armenians.

Giriş

Günümüzde adı Süleymanlı olan Zeytun bölgesi, Maraş'ın güneybatısındaki sarp dağlar arasında ve dar bir vadi içinde bulunmaktaydı (Cevdet Paşa, 1986, s. 120). Coğrafyanın vermiş olduğu zorluklardan dolayı merkezi otoriteyi tesis etmek oldukça zordu. Halep vilayetine bağlı olarak yönetilen Zeytun, 1517'den sonra Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girdi. İlk dönemlerde Arap ve Şam vilayetlerine bağlı sancak statüsünde olan Halep, 1568-1865 tarihleri arasında eyalet ve 1866'dan itibaren vilayet olarak yönetildi (Sezen, 2017, s. 323). Bu tarihten itibaren Halep vilayeti, Halep Merkez, Payas, Adana, Kozan, Maraş, Urfa ve Zor sancaklarına ayrıldı (Cevdet Paşa, 1986, s. 202). Buna mukabil daha sonraki süreçte sancak sayısında azalma oldu ve 1873'te Halep Merkez, Urfa ve Maraş sancaklarına ayrıldı. Bu dönemde vilayetin toplam nüfusu 677.658 kişiydi ve Zeytun, Maraş sancağına bağlı kaza statüsündeydi. 1873'te Zeytun kazasında, 15 Musevi, 10.456 Hristiyan ve 6.746 Müslüman toplam 17.217 kişi yaşamaktaydı (Halep Vilayet Salnamesi, 1290/1873, s. 164, 165). Bunun yanı sıra 1878'de, Halep vilayetinde, Halep Merkez, Maraş, Urfa ve Zor sancakları bulunmaktaydı. Bu dönemde ise vilayetin toplam nüfusu 431.877

olmakla birlikte Zeytun'da 6.126 Hristiyan, 3.995 Müslüman toplam 10.121 kişi yaşamaktaydı (Halep Vilayet Salnamesi, 1295/1878, s. 116-119). 1873 ve 1878'deki nüfus verilerini kıyasladığımızda ortalama beş yıl içerisinde yedi binden fazla kişinin azaldığı ve 1873'te bölgede yaşayan 15 Musevi'nin, 1878 verilerinde olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Gayrimüslim unsurların Müslüman unsura nazaran fazla olduğu görülmektedir. Nüfustaki bu azalmanın bölgede yaşanan asayiş sorunlarından kaynaklandığı ya da Osmanlı Devleti'nin halkı sayıma tabi tutmada sorun yaşadığından dolayı olduğu düşünülmektedir. Bu minvalde Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinin başladığı XVI. yüzyıldan itibaren Zeytun Ermenilerinin isyanlarının başladığı ve sorunların dört yüz asır devam ettiği vurgulanmaktadır (Ermeni komitelerinin âmâl ve harekât-ı ihtilâliyyesi, 1332/1916, s. 18). Osmanlı Devleti'nin, savaşta olması sebebiyle bölgedeki devlet otoritesinin zayıflığını fırsat bilen bu kişilerin vergi ödemedikleri ve 1780, 1808, 1810, 1819, 1820, 1829, 1832, 1835, 1836, 1840 ve 1843 yıllarında isyan ettikleri bilinmektedir (Günay, 2007, s. 337). Ayrıca 1850'den itibaren isyan etmeye devam eden Zeytun Ermenilerinin, 1860 yılına kadar ekonomik sebeplerden isyan ettikleri ancak 1860'tan sonra, devletlerin yönlendirmesi ve kurdukları cemiyetler vasıtasıyla siyasî amaçlarla bağımsızlık yolunda hareket ettikleri görülmektedir (İlter, 1988, s. 100-107). Bu bağlamda, Zeytun'da bulunan Gayrimüslimlerin durumunu yakından takip eden Çarlık Rusya'nın, bölgeye yönelik siyasî girişimleri ve kurduğu diplomatik temsilcilikler, tarihsel süreç dikkate alınarak aşağıda irdelenmektedir.

Çarlık Rusya'nın, Ortadoğu'da konsolosluk açma fikri siyasî gerekçelerle XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başladı. Dönemin Rus Çariçesi II. Katerina'nın (1762-1796) Bizans İmparatorluğu'nu, Osmanlı topraklarında tekrar kurma projesi (Grek Projesi) bağlamında Osmanlı Devleti ile yaptığı 1768-1774 Savaşı, Çarlık Rusya lehine sonuçlandı. 1774'te imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile II. Katerina, Çarlık Rusya için Akdeniz'de başta Kırım olmak üzere siyasî ve ekonomik yönlerden birçok kazanım elde etti (Коршунова, 2003, s. 62, 63). Bu kazanımları arttırmak için Akdeniz'e kıyısı olan yerleri tanımaya çalışan II. Katerina,

birçok bölgede Konsolosluk açmaya çalıştı. Bu bağlamda II. Katerina döneminde 1784'te Sayda'da bir Başkonsolosluk, 1785'te ise Şam ve Beyrut'ta Başkonsolos Yardımcılıkları kurulması planlandı ve Suriye'nin ilk Rus Konsolosu İtalyan asıllı Carlo (Şarl) Ferrieri oldu (Кобищанов, 2017, s. 7). Buradan hareketle ilk zamanlarda Çarlık Rusya'nın, Akdeniz kıyılarına yakın olan bölgelerde Konsolosluk kurduğu ancak ilerleyen dönemde Beyrut, Şam ve Halep'te diplomatik temsilcilikleri açacağı görülecektir.

Çarlık Rusya'nın, Ortadoğu'da başlattığı diplomatik temsilciliklerin daha sonraki süreçte aynı istikamette olmadıkları, ilk dönemlerdeki maksimum faaliyet döneminin yerini daha temkinli ve pragmatik bir yaklaşımın aldığı görülmektedir. Sayda'da Konsolosluk açılışından yaklaşık üç yıl sonra Osmanlı Devleti ile savaşa giren Çarlık Rusya'nın, 1791 Yaş Antlaşması'yla birlikte bölgedeki Konsoloslukları kapattığı ve diplomatik varlık seviyesini Kahire'de, Venedikli Carlo Rossetti tarafından yönetilen bir Konsolos Yardımcılığına indirdiği anlaşılmaktadır. Bu minvalde XVIII. yüzyılın son on yılında Çarlık Rusya ile Ortadoğu dünyası arasındaki temaslar neredeyse tükenme noktasına geldi (Кобищанов, 2013, s. 6). Ancak XIX. yüzyılın başlarından itibaren Konsolosluk faaliyetlerine hız veren ve bu anlamda köklü değişiklikler yapan Çarlık Rusya, I. Aleksandr döneminde (1801-1825) Konsoloslukları, Bakanlıklara bağlı hale getirdi. Ayrıca Konsoloslukların özelinde ıslahat çalışmaları yapılarak görevleri ana hatlarıyla belirlendi. Buna göre;

- 1) Rus ticaretinin ve bir bütün olarak Rus İmparatorluğu'nun çıkarlarının yabancı topraklarda "himayesinin" gerçekleştirilmesi,
- 2) Rus göçmenlerin anavatanlarına dönmelerine yardımcı olmak,
- 3) Yurtdışında yaşayan muhtaç Ruslara ödenek verilmesi ve Rus vatandaşlığına geçmek isteyen yabancılara yardım edilmesi (Курбанов, 2015, s. 117).

Yukarıdaki maddelerden anlaşıldığı üzere Çarlık Rusya, ticari faaliyetlerin güçlendirilmesinin yanı sıra, göçmenlerin anavatanlarına dönüşünü ve başka topraklarda bulunan yabancılara yardım edilmesi gibi konularda Konsoloslukları görevlendiriyordu.

XIX. yüzyılın başında Ortadoğu'ya ilgisi artan Çarlık Rusya, 1820'de Yafa'da Konsolosluk açtı ve Ortodoks Hacıların bölgeye ziyaretlerinde önemli görevleri yerine getirdi (Житенёв, 2020, s. 5). Aynı zamanda Kavalalı Mehmed Ali Paşa olayı ve imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması (1833), Çarlık Rusya'nın, Ortadoğu'daki konumunu güçlendirerek bölgede etkili bir aktör haline gelmesini sağladı. 1820'den önce 200 kadar Rus Hacı kutsal toprakları ziyaret ederken, 1840'ların başında bu sayı iki katına çıkarak 400 kişiye ulaştı (Православного Палестинского сборника, 2019, s. 51). Bunun yanı sıra 1839'da Yafa'daki Rus Konsolosluğu, Beyrut'taki Başkonsolosluğa bağlı bir temsilcilik konumuna getirildi (Православного Палестинского сборника, 2019, s. 51). Bu tarihten itibaren Beyrut, Rus Konsolosluğu açısından önemli bir merkez haline geldi ve ilk Rus Konsolosu Konstantin Mihayloviç Bazili oldu. Ayrıca Bazili, 1843'te Suriye ve Filistin Başkonsolosu unvanını aldı (Якушев & Михайлов, 2015, s. 330). Aynı zamanda Rus diplomatik misyonunun rolünü yerine getirmek isteyen Çarlık Rusya, 1847'de Kudüs'te, Rus Ruhani Misyonunu kurdu (Православного Палестинского сборника, 2019, s. 51). Çarlık Rusya'nın kısa süre içerisinde bölgede aktif hale gelmesini sağlayan diplomatik temsilciliklerin ilerleyen süreçte Şam ve Halep'te etkili olacağı görülecektir.

1859'da Şam'da Konsolosluk Yardımcılığını kuran Çarlık Rusya, 1863'te burayı Konsolosluğa dönüştürdü. Bunun yanı sıra 1871'de Halep'te, II. Aleksandr'ın onayı üzerine Konsolosluk açılmasına karşın, 1875'te Şam Konsolosluğu geçici olarak kapatıldı ve 1891'de tekrar faaliyete geçirildi. Halep'te görev alan Konsoloslar ve görev süreleri şöyleydi; İvanov Nikolay Grigoryeviç (1871-1877, 1879-1883), Yakimanskiy Mihaıl İvanoviç (1883-1897), Grigoroviç İzmail (İvan) Grigoryeviç (1898-1903), Kruglov Aleksey Fedoroviç (1903-1907) ve Zimmerman Vladimir Vladimiroviç'ti (1907-1914) (Якушев & Михайлов, 2015, s. 327-337). Bu minvalde, Halep Vilayeti'nde 93 Harbi dışında Birinci Dünya Savaşı'na kadar Rus Konsolosluklarının aralıksız faaliyette buldukları görülmektedir. Ayrıca, beş farklı Konsolos'un görevlendirildiği Halep vilayetinin ilk Rus Konsolosu, İvanov Nikolay

Grigoryeviç'in olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişinin Konsolos olarak çalıştığı dönemde bölgede yaşanan toplumsal sorunlara yaklaşımı ve Zeytun'daki Osmanlı yönetimi hakkındaki görüşleri aşağıda değerlendirilecektir.

1. İvanov Nikolay Grigoryeviç'e Göre Zeytun'un Toplumsal Yapısı ve Ermenilerin İsyan Etme Sebepleri

İvanov, Zeytun'da yaşanan isyanların sebeplerine temas etmeden önce, bölgenin coğrafi konumu ve geçmişte yaşanan siyasî olaylar hakkında genel bilgiler vermektedir. O'na göre tarih boyunca Zeytun'da hiçbir hükümet kayıtsız şartsız egemenlik kuramadı. Büyük çoğunluğu Ermeni olan Zeytun halkı, XIV. yüzyıldan itibaren krallık kurarak bağımsız hareket etti. Ancak daha sonra bölgeye gelen Memlûkler, Karamanoğulları ve Osmanlı Devleti'nin, Zeytun'u hakimiyetleri altına aldıkları bilgisini vermektedir (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 10-2). İvanov'un, Zeytun hakkında verdiği bu bilgiler yukarıda ifade ettiğimiz gibi literatürümüzdeki bilgilerle örtüşmektedir.

İvanov, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti döneminde Zeytun'da, derebeylik sisteminin uygulanmaya çalışıldığını bundan dolayı da itaatsizlik ve bağımsızlık ruhunun bölgede canlı tutulduğunu savunmaktadır. Bu ruhun Kilikya Ermenilerinin temsilciliğini yapan Katolikos'un¹ ve Zeytun Ermenilerinin bedenlerinde hayat bulduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği Tanzimat reformlarının uzun süre bölgeye etki etmediğini, 1861 yılında bile buranın ayrı bir Cumhuriyet olarak hareket ettiği bilgisini vermektedir. Bunun yanı sıra Zeytun halkının kurdukları bu Cumhuriyet sisteminde kendi içlerinde seçtikleri ve ağa diye tabir edilen dört kişi tarafından yönetildiklerini, Sis Katolikosu'na bağlı olduklarını, dönemin güçlü beylerinden Kozandağlılar ile dostluk kurduklarını, özgürlüklerine yönelik yapılacak saldırıları bertaraf edebilecek güçte olduklarını ve Osmanlı Devleti'ne yıllık 30 bin vergi ödediklerini yazmaktadır (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 11). Bu ifadelerden, Zeytun halkının Osmanlı Devleti'nin yönetiminden dolayı itaatsizliklerine devam ettiklerini ve

merkezde yapılan reformların Zeytun'da karşılık bulmadığı sonucu çıkarılabilir. Ancak itaatsizlik ve bağımsızlık eğilimlerinin idarî yönetimden bağımsız olarak bölge halkının karakteristik özelliği olduğunu düşünmekteyiz. Bunun yanı sıra Zeytun halkının özerk bir yapıda ve dört ayrı kişi tarafından yönetildiğine dair bilgiler başka kaynaklarda da geçmektedir (Cevdet Paşa, 120, s. 120).

İvanov, 1861'den sonra Zeytun'da ciddi olayların patlak verdiğini ve bu tarihte başlayan Maraş olaylarına, Fransız Devleti'nin müdahil olduğunu yazmaktadır². Ayrıca, ortaya çıkan karışıklıkları ve düzeni tesis etmek için 1865'te Derviş Paşa'nın bölgeye askerî sefer düzenleyerek, Zeytun'u idarî birim olarak Kaza statüsüne getirdiğini belirtmektedir³. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin, buraya bir Kadı, bir Kaymakam, iki parlamento temsilcisi atadığını ve 200 bin kuruş vergi koyarak, bölgedeki araziye el koyduğunu iddia etmektedir. O'na göre bu tarihten itibaren Zeytun'un sıkıntıları başladı ve buradaki Ermeniler isyan etmek zorunda kaldı (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 11-2). İvanov'un bu iddialarına karşılık olarak şunları söyleyebiliriz; öncelikle Osmanlı Devleti'nin bölgedeki asayiş sorunlarını ortadan kaldıracak girişimleri sadece Zeytun bölgesine yönelik değildi ve buradaki isyanları başlatan unsurun zorunluluktan ziyade herhangi bir devletin otoritesini kabul etmeyen halkın varlığıyla açıklamak mümkündür. Ayrıca buradaki ıslah çalışmaları hakkında teferruatlı bilgi veren Ahmed Cevdet Paşa, Zeytun'da, kırk hane Müslümanın askerlik hizmetini yerine getirmediklerini tespit ettiklerini ve bu konuda düzenleme yapıldığını söylemektedir (Cevdet Paşa, 1986, s. 212, 213). Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin, ıslahat çalışmaları sadece Ermenilere yönelik olmayıp, itaatsizlik sergileyen herkesi kapsamıyordu.

İvanov, Osmanlı Devleti tarafından Zeytun'a gönderilen Kadı ve Kaymakam'ın halka zulmettiğini, sınırsız yetkilere sahip olan bu kişilerden Kaymakam Davud Efendi'nin, Artün adında bir Ermeni'yi, Zeytun'daki konağında acımasızca katlettiğini ve suçlu bulunmasına rağmen cezasız kaldığını iddia etmektedir. (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 12). Zeytun

Kaymakamı Davud Efendi hakkında verilen bu bilgi İngiliz Konsolosluk raporlarında da ifade edilmekle beraber, Davud Efendi'nin davayı lehine çözmek için Maraş meclis üyesine rüşvet verdiği iddiaları bulunmaktadır (Eyicil, 1999, s. 43). Kaymakam Davud Efendi hakkında yazılan bu iddiaların Osmanlı arşiv kayıtlarında da görüldüğü, her ne kadar İstinaf mahkemesinden beraat etse de yargılama sürecinin devam ettiği ve yanında hizmette bulunan Mıgırdiç ile Hüseyin isimindeki şahısların da yargılama sürecine dahil olduğu anlaşılmaktadır (BOA, DH. MKT. 1497/86, H-16.07.1305). Üç farklı kaynağın verdiği bilgilerden yola çıkarak, Kaymakam Davud Efendi'nin adı geçen Ermeni'yi konağında öldürmüş olma ihtimalinin güçlü olduğu kanaatini taşımaktayız.

İvanov, Osmanlı Devleti'nin Zeytun'daki yönetimi ve Zeytun halkının karakteri hakkında şu ifadelerde bulunur; "Türklerin, yaşam araçları bakımından fakir, ancak geçmişinin anıları bakımından zengin ve özgürlüğü için ölmeye hazır olan halka karşı Zeytun'daki mutlak egemenliklerinin ilk on yılı boyunca yönetimi böyleydi" (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 12). Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, İvanov, Zeytun halkının fakir olduğunu buna mukabil köklü bir geçmişe ve özgürlüklerine düşkün olduklarını vurgulayarak on yıl boyunca Osmanlı devlet adamları tarafından kötü yönetildiklerini iddia etmektedir.

İvanov'a göre, Zeytun Ermenilerinin 1865'ten sonra isyan etmelerinin temel sebeplerinden biri Osmanlı Devleti'nin, vergiyi 30 binden 200 bine çıkartması ve halkın bunu ödeyebilecek imkanlarının olmamasıydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, Zeytun halkını tarım ve hayvancılık yapmaları için zorladığı ancak bölgenin tarım ve hayvancılığa uygun olmadığı, bundan dolayı Zeytun'a halk arasında Ermeni Karadağı denildiği iddia edilmektedir. Aynı zamanda arazi tarım ve hayvancılık yapmaya uygun olsa bile Zeytun Ermenilerinin bu tür faaliyetleri yapmada yetkin olmadıklarını vurgulanmaktaydı. İvanov yazısının devamında Zeytun'un ekonomik durumu ile ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır;

“Zeytun’da sadece üzüm bağları, meyve bahçeleri ve demir cevheri var, ancak en yakın kasaba Maraş ile bile iletişimin zorluğu nedeniyle ne meyve ne de demir satılabiliyor. Ticaret, fabrika ve imalathane yoktur; ücretler çok düşüktür, yoksulluk tüm nüfusa içkindir. (Ermeniler) vergilerini ödeyemedikleri için borçlu durumuna düşüyorlar ve hapishaneler iflas eden borçlularla sürekli dolup taşıyor. Şikâyetlerin ardı arkası kesilmiyor” (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 11, 12).

İvanov’un ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Zeytun’un, ekonomik açıdan oldukça kötü durumda olduğu, istihdam alanlarının bulunmadığı ve ticari faaliyetlerin iletişim zorluğundan dolayı yapılamamaktadır. Ancak coğrafi zorunluluktan kaynaklı ekonomik sıkıntıların dışındaki idari uygulamaların yukarıda da belirtildiği üzere sadece Ermenilere yönelik olmadığı bilinmelidir.

Konsolosluk raporlarında, Osmanlı Devleti’nin, Zeytun’daki kötü yönetimine karşı isyanın başladığı, Babik’in⁴ ortaya çıkışından bir yıl sonra Kaymakam Davud Efendi’nin kaçtığı ve Kaymakam’ın Zeytun’daki konağının tahrip edilerek arşivlerin yakıldığı iddia edilmektedir. Bunun yanı sıra raporlarda, Berlin Kongresi’nden iki üç ay sonra (Fırnis Manastırı) Piskopos Nikogos’un, bölgenin Türklerden kurtarılması için isyan bayrağını açtığı yazılıdır (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 13-13-2). Berlin Kongresi, Zeytun Ermenileri arasında bağımsızlık kurulacağı söylentilerin dolaşmasına sebep olduğu için birçok kişinin isyana katıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda İzmir Ermeni Kilisesi Başrahibi’nin torunu Kokaz’ın, Zeytun’a gelerek propaganda yaptığı ve Piskopos Nikogos ile öğretmen Varjabet’i yanına alarak isyan girişiminde buldukları ancak yakalandıkları bilinmektedir (Çağlar, 2013, s. 174). Bu bağlamda, Kokaz’ın, İzmir’den, Zeytun’a gelerek Ermenilere destek sağlanması buradaki isyan potansiyelinin varlığını ortaya koymaktadır.

Zeytun isyanlarının bir başka sebebini bölgede propaganda yapan kişilerin olmasına bağlayan İvanov, bu konuda Ermeni Katolikosu Mıgırdiç ve İngiliz Konsolosu Enderson’u suçlamaktadır. Aynı zamanda Kâmil Paşa’nın bu kişiler ile isyan edenler arasındaki yazışmaları tespit ettiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda Kâmil

Paşa'nın, Enderson'a, İngiltere'yi ilgilendirmeyen konulara karışmaması gerektiğini aynı zamanda Katolikos Mıgırdiç'i ayaklanmayı teşvik ettiği için suçladığını yazmaktadır. İvanov'un tespit ettiği yazışmalara göre Katolikos Mıgırdiç isyancılara şunları yazdı; "Batı, Zeytun halkının içinde buldukları duruma sempati duyuyor ve kurtuluşlarında Batı'nın da rol alacağı konusunda onlara güvence veriyordu". Aynı zamanda yine İvanov'un tespitlerine göre Enderson isyancılardan "silahlarını bırakmamalarını ve İngiltere tarafından emredilene kadar Türklere boyun eğmemelerini" konusunda telkinde bulunuyordu (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 15). Yukarıda Osmanlı Devleti'ni suçlayıcı ifadelerde bulunan İvanov, aynı zamanda Katolikos Mıgırdiç ve İngiliz Konsolosu Enderson'un isyan girişimlerini nasıl teşvik ettiklerini açıklamaktadır. İvanov, yazısının devamında Katolikos Mıgırdiç'in kendisine isyanın amacının Zeytun'u kurtarmak ve Kilikya Krallığı'nı kurarak özerklik talep ettiğini söylediğini iddia etmektedir (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 15). Bu açıklamalardan, Zeytun Ermenilerinin isyan etme sebepleri ve İngilizlerin isyancıları destekledikleri dış referanslı bir kaynaktan tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarılmaktadır. Ayrıca Ermeni dinî liderlerinin tek amacının bölgede ibadet faaliyetlerini yürütmek olmadığı, isyan girişimlerini teşvik ede-

2. Halep Rus Konsolosluk Raporları Işığında Osmanlı Devleti'nin Zeytun'a Yönelik Başlattığı İslahat Çalışmaları

1878 Zeytun İsyanı'nın bastırılması için Halep Valisi Kâmil Paşa ve Komutan Veysi Paşa, yanlarındaki askerlerle birlikte Zeytun'a geldiler. Birçok kişi tutuklandıktan sonra 1.200 civarında silah ele geçirildi. Kâmil Paşa'nın isyan karşısındaki başarısı İngiliz Konsolosu Henderson'un planlarını bozduğu için İngilizler, Kâmil Paşa'nın görevden alınmasını istiyordu. Bunun için İngiltere Hariciye Nazırı Lord Salisbury ve İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Layard, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaktaydı (İlter, 1988, s. 123, 124). Uzun uzun yazmış oldukları şikâyet mektuplarında Osmanlı devlet adamlarının Zeytun halkına zulmettikleri, suçsuz olanlara işkence yaptıkları yazılıydı (BOA, İ. DÜİT., 146/64, H-28.07.1296; BOA, HR. TH.,

29/23, M-26.10.1878). İngiliz sefaretı aracılığıyla yapılan şikayetler aylarca sürdü (BOA, HR.TO., 255/1, M-04.01.1789) ve İngilizlerin yaptığı baskılar sonucunda Mart 1879'da Kâmil Paşa görevden alındı (İlter, 1988, s. 124).

Kâmil Paşa'nın görevden alınmasından sonra Zeytun'daki isyana müdahale konusunda yaşananların aydınlatılması ve bölgede yapılacak ıslahatların icrası için tahkikat komisyonunun kurulmasına karar verildi. Bu minvalde, komisyonunda Maraş Mutasarrıf Vekili Mazhar Paşa birinci komiser, Şûra-yı Devlet üyesi Nuryan Efendi ikinci komiser olarak görev aldı. Ayrıca bu komisyona Halep İngiliz Konsolosu Mr. Henderson'la beraber Sis Katolikos'u da katıldı (Çağlar, 2013, s. 176). Halep Rus Konsolosluk raporlarında, tahkikat komisyonu üyelerinin, Osmanlı merkezi otoritesinin tam olarak tesis edilemediği Maraş sancağına, Katolikos Mıgırdıç ve İngiliz Komiser Yüzbaşı Chermside eşliğinde geldikleri bilgisi verilmekteydi. Bu heyetin isyanın bastırılması ve bölgede sükunetin tesisi için aldıkları 5 maddelik anlaşmanın kararları şunlardı;

- 1) Önemli suçlular hariç herkes affedilecek,
- 2) Muhtelif vergiler kaldırılacak ve Bâb-ı Âli'nin izin verdiği 24 bin kuruşluk bir vergi konulacak,
- 3) Hristiyanlardan kaymakam atanacak,
- 4) Sayıları sabit ve bölgede bulunan silahlı Çerkezler ile diğer askerler düzeni ve huzuru sağlayacak,
- 5) Kâmil Paşa'nın el koyduğu silahlar Zeytun halkına iade edilecek (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 13-2).

Maddelerden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki siyasi otoritesi sağlam olmayacaktı. Özellikle suçluların tamamının affedilmesi ve el konulan silahların tekrar iadesi gibi maddeler özgürlüklerine düşkün Zeytun Ermenilerinin tekrar isyan etme ihtimalini güçlendiriyordu. Bu minvalde, anlaşma maddelerinin hayata geçirilmediği, bunun sebebinin de Bâb-ı Âli'nin yeni taleplerde bulunmuş olmasıydı. Bâb-ı Âli'nin yeni talepleri; Zeytun'a Türklerden bir ordu ve

Kaymakam gönderilmesinin yanı sıra orada bir Konak ve Kışla inşâ edilmesi yönündeydi. Ancak bu taleplerin karşılık bulmadığını iddia eden İvanov, şu ifadelerle iddiasını desteklemektedir;

“Zeytunlular, Katolikos ve Yüzbaşı Chamisod bu beklenmedik talebe karşı çıktı. Bu kişiler Mazhar Paşa ve Nuryan Efendi’yi, Bâb-ı Âli’den genel bir af ve kışla inşâsı ile buradaki Garnizon’un iptali için ricada bulunmaya ikna ettiler. Komiserler bu ricayı yerine getireceklerine dair söz verdiler ve ertesi gün Maraş’tan topladıkları 150 bin kişilik bir orduyla Zeytun’a doğru hareket ettiler. Zeytun’un önünde kamp kurdular ve Halep’te müzakerelerin gidişatıyla ilgili haberleri takip etmeye başladılar” (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 14).

Osmanlı Devleti’nin 150 bin kişilik orduyu bölgeye göndermesi için ciddiyetini ortaya koymaktaydı. Olası bir isyan girişiminin engellenmesi açısından alınan bu önlem daha sonra asker sayısının artırılmasıyla 400 bin kişilik bir orduya dönüşecekti.

Zeytun’da çıkan karışıklıklara İngilizler başta olmak üzere birçok kişinin müdahil olduğu ve sükunetin sağlanması için çalıştığı ancak Osmanlı Devleti’nin yerelde ve merkezde olan kişiler arasındaki değişken isteklerinden dolayı uzlaşmanın sağlanamadığı anlaşılmaktadır. İvanov’a göre, Osmanlı devlet adamları ile Bâb-ı Âli arasındaki beklenmedik talep değişikliğinin sebebi, eski Halep Valisi Kâmil Paşa’dan kaynaklanmaktaydı. Çünkü Kâmil Paşa, Zeytun’un dış müdahaleye açık olduğunu biliyordu ve olası bir isyan girişimini önlemek için hâkim bir tepeye Kale ya da Kışla inşâ etme projesi onun fikriydi (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 14). Bu bağlamda Kâmil Paşa, Zeytun Ermenilerinin çıkardığı isyanı bastırmakla kalmadı, onların tekrar isyan etmemesi için önleyici tedbirler aldı. Bu tedbirlerden en önemlisi de merkezi otoritenin varlığını tesis edebilecek Kale ya da Kışla’nın varlığıydı.

İvanov’un, 31 Mayıs 1879’da yazdığı raporunda, Osmanlı Devleti’nin kararında ısrarcı olduğu ve Zeytun’daki 150 bin olan asker sayısının 400 bine çıkarıldığı iddia edilmektedir. Raporun devamında, Zeytun Ermenilerinden kayıtsız şartsız itaat

talep eden Nuryan Efendi, kendisini, kanı ve inancı Türklerden çok Zeytunlulara bağlı bir Ermeni olarak göstererek ve Bâb-ı Âli Komiseri olarak onlar için beklediklerinden daha fazlasının yapacağına söz vererek, onları kayıtsız şartsız teslim olmaya, Sultan'ın yüce gönüllülüğüne ve merhametine tamamen güvenmeye ve Mazhar Paşa'nın idaresini kabul etmeye davet etti. (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 23-2). Nuryan Efendi'nin Zeytun isyancılarını teskin edecek sözler sarfetmesi isyan girişiminin önlenmesi açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. Ancak Nuryan Efendi'nin, Ermenilerin yanında durması duygusal bir bağ kurduğu izlenimi vermekte ve Osmanlı Devleti'nin isyancılar karşısındaki sert duruşunu yumuşatarak işleri zorlaştırmaktaydı (BOA, DH. ŞFR., 111/11, R-20.02.1295).

Zeytun Ermenileri, Osmanlı Devleti'nin otoritesini ve ıslahat çalışmalarını kabul ettikten sonra Mazhar Paşa, Zeytun'un idarî ve güvenlik açısından bazı uygulamalarını devreye soktu. Ermenilerin beklentilerinin aksine, Kaymakam ve Kadı'yı Türklerden seçti; Türklerin başkanlığında iki mahkeme kurdu ve Zeytun yakınlarında bin kişilik bir kale ya da kışla inşa edilmesini emretti. Buna ek olarak, elişer asker için iki kule, Elbistan sınırındaki Göksu'da altı, Andrin sınırındaki Ahsen Deresi'nde on iki kişilik kulelerin inşa edilmesini istedi. Ayrıca yarısı Ermeni ve yarısı Türk olan yerel halktan bir jandarma müfrezesi oluşturdu. Zeytun'u dört bölgeye ayıran Mazhar Paşa, ikisi karma, ikisi sadece Müslümanlardan olmak üzere dört mahkeme kurdu ve bu mahkemelere sadece yüz elli kuruşun altındaki davalara bakma hakkı tanındı. Vergilerin uygulanmasıyla ilgili tüm görüşleri bir kenara bırakan Mazhar Paşa, sadece taşınır malların yeniden değerlendirilmeye tabi tutulması için bir komisyon oluşturdu (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 23-2, 24). Ermenilerin beklentilerini karşılamayan bu uygulamalar toplumsal huzursuzluğun devam etmesine neden oldu. Ancak buradaki isyanları önlemek adına yapılan uygulamaların kısa süreli de olsa başarılı olduğu görülecektir. Bunun yanı sıra Henderson ve Albay Chermside Mazhar Paşa'nın, Kâmil Paşa gibi hareket etmesinden şikâyet edeceklerdir (Çağlar, 2013, s. 176).

İvanov'un yazdığı raporlara göre, Nuryan Efendi'nin söz geçiremediği Babik isimli Ermeni isyancı, verilen sözlere itibar etmeyerek otuz kişiyle birlikte dağa kaçtı. Mazhar Paşa askeri yetkililere Babik'i ölü ya da diri olarak getirmelerini ve isyanla suçlanan 128 kişi hakkında sıkı bir soruşturma yürütmelerini ve onları Maraş'ta tutuldukları hapisaneden daha kötü bir yere nakletmelerini emretti (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 23, 24). Verilen vaatlerin yerine getirilmediği ve Zeytun Ermenileri arasında huzursuzluk olduğu Konsolosluk raporlarında şu şekilde ifade edilmekteydi;

“Zeytunlular, Nuryan Efendi'nin kendilerine sarf ettiği sözlerden özerk bir yönetim bekliyorlardı. Yine O'nun sözleri doğrultusunda, genel af ilan edilmesini, borçların silinmesini ve vergilerin düşürülmesini bekliyorlardı. Bölgeye getirilen yeni idarî düzen onların tüm beklentilerini boşa çıkardı. Müslümanların başkanlığındaki meclislerin sayısının artırılmasını suistimallerin genişletilmesi olarak görüyorlardı. Aynı zamanda inşa edilen Kaleleri, Komiserlerin iddia ettiği gibi onları komşu Çerkeslerin hakaret ve istilalarına karşı bir savunma aracı olarak değil, isyanlarına neden olan ve korunması için hiçbir önlem alınmayan iktidarın suistimallerine karşı her türlü sesi derhal bastırabilecek yeni bir Türk gücü olarak değerlendiriyorlardı” (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 24, 24-2).

İvanov'un raporunda yazdığı bu bilgilerden, Zeytun Ermenilerinin, Osmanlı devlet adamlarına güvenmediği ayrıca bölgede inşa edilen Kalelerin, suistimalleri önlemek yerine haklı olanlara karşı engel oluşturduğu vurgulanmaktaydı.

1879'da isyan etmeyi düşünen Zeytun Ermenileri, Osmanlı Devleti'nin aldığı güvenlik tedbirlerinden dolayı isyan etmeye cesaret edemiyorlardı. Çaresiz olduklarını söyleyen bu kişiler, Nuryan Efendi'den yardım talep ettiler. Nuryan Efendi alınan tedbirlerin geçici olduğunu, tüm borçların affedileceğini ve başka vergiler getirileceğini; isyanla suçlanan herkese af çıkarılacağını söyleyerek onları yatıştırdığı iddia edilmektedir (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 24-2, 25). Osmanlı Devleti'nin almış olduğu önlemler sayesinde Zeytun Ermenilerinin isyan girişiminde bulunmalarını engellediği anlaşılmaktadır. Ancak Zeytun Ermenilerinin huzursuzluğu, devlet adamlarına karşı güvensizlikleri

ve sosyal entegrasyon gibi problemler isyanların tekrar gündeme gelmesine sebep olacaktır. İvanov, Mazhar Paşa ve Nuryan Efendi ile yaptığı görüşmede, Osmanlı devlet adamlarının Zeytun'un kaderinin orada bulunan Kadı ve Kaymakam'ın elinde olduğunu ve Zeytun'da sükûnet olmazsa buraya Çerkezlerin iskân edileceğini ima ettiklerini iddia etmektedir. Ancak bu sorunların devam edeceği ve Ermenilerin özerklik taleplerinin her zaman olacağı olaylara tanık olanlar tarafından dile getirilmekteydi. (АВПРИ, Ф., 180 посольство в Константинополь, О., 517-2, Д. 1125 Г., 1879, s. 25-2, 26). Yazılanlardan anlaşıldığına göre, Zeytun Ermenilerine yönelik yapılan ıslahat çalışmaları kısa süreli sorunları çözdü. Aynı zamanda Halep vilayetinin gündemini meşgul eden bu olayların ilerleyen zamanlarda tekrar gündeme gelmesi muhtemeldi.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin, Halep vilayetini hakimiyeti altına almasıyla birlikte Maraş sancağına bağlı Zeytun kazası Osmanlı toprağı oldu. Ancak bölgenin sarp dağlarla çevrili olması buraya ulaşımı zorlaştırdığı gibi, bölgede bulunan Gayrimüslim unsurlarının fazlalığı Zeytun'u dış müdahalelere açık hale getirdi. Bu bağlamda Çarlık Rusya, XVIII. yüzyılın sonundan itibaren bölgeyle yakından ilgilendi ve burada dindaş olarak gördüğü Ermenileri himaye edecek Konsolosluk çalışmalarını başlattı. Önce Sayda'da Başkonsolosluk kuran Çarlık Rusya, daha sonra Beyrut, Şam, Halep gibi stratejik öneme sahip olan ayrıca Gayrimüslimlerin yoğun bulunduğu bölgelerde diplomatik temsilciliklerin faaliyetlerine hız verdi. Böylece 1871'de Halep vilayetinde de konsolosluk açan Çarlık Rusya, Zeytun Ermenileri hakkında bilgi topladı. Halep Rus Konsolosluk raporları ışığında değerlendirdiğimiz çalışmamızda elde ettiğimiz çıktılar aşağıda açıklanmaktadır.

İvanov, yazdığı raporlarda, Zeytun Ermenilerinin başlattıkları isyan girişimlerinin temel sebebinin ekonomik gerekçelerle yapıldığını ve Osmanlı Devleti'nin bu durumu düzeltecek reformlara imza atmadığını birçok kez tekrar etti. 1878 Zeytun isyanının çıkış sebebi de halktan alınan ağır vergilerin olması ve burada uygun

olmamasına rağmen halktan tarım ve hayvancılık yapılmasının istenmesiydi. Aynı zamanda İvanov'un, vurgulamaya çalıştığı noktalardan birisi de yerel idarecilerin halka yaptıkları zulümler ve Osmanlı Devleti'nin yanlış yapan idarecileri cezasız bıraktığı yönündeydi. Başta Kaymakam Davud Efendi olmak üzere, Mazhar Paşa ve Nuryan Efendi'nin halka vaat ettikleri düzenlemeleri yerine getirmedikleri ve halkın Osmanlı Devleti'ne karşı güven duymadığı vurgulanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin dönem itibariyle Zeytun'da bulunan ortalama on bin kişilik nüfusun tamamına yönelik ıslahat faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve Gayrimüslim unsurlara yönelik çalışmalar yaptığı çıkarımında bulunabiliriz. Ancak bu ıslahatların toplumsal huzursuzluğu ortadan kaldırmadığı ve Gayrimüslimlerden fazla vergi talep edilmesinin çetecilik faaliyetlerine yol açtığını düşünmekteyiz. Babik gibi çetecilik faaliyetlerinde bulunan ve silah tedariginde sorun yaşamayan Zeytun Ermenilerinin, dışarıdan destek alarak isyan ettikleri görülmektedir. İsyancıların özerk yönetim için isyan ettikleri, Ermeni Katolikosu Mıgırdiç tarafından birçok defa gündeme getirilmekle beraber, İngiliz konsolosu Enderson'un, isyancılara Batı'nın onlarla birlikte olduğu söylemleri isyanların devam etmesine sebep oldu.

Enderson'un açık bir şekilde isyancıları desteklemesi karşısında Osmanlı Devleti'nin herhangi bir şekilde bu duruma karşı çıkmamasının sebebi, dönem itibariyle İngilizler ile kurulan iyi ilişkilerden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca İngilizlerin isteği üzerine Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği Kâmil Paşa'yı, başarılı olmasına rağmen görevden alması, İngiliz yanlısı siyaset izlediğine dair çıkarımımızı desteklemektedir. Bunun yanı sıra 1878 Zeytun İsyanı, Çarlık Rusya'nın, İngilizler kadar Ermenilerin yanında olmadığını ve Ermenilerin de İngiliz yanlısı siyaset izlediklerini göstermektedir. Netice itibariyle, Zeytun Ermenilerinin yanında olmaya çalışan başta İngiltere olmak üzere birçok devletin yapmaya çalıştığı ortak hareket, Osmanlı hakimiyetini ortadan kaldırmaktı. Bu durumu önlemek adına Osmanlı Devleti'nin bölgede yaptığı ıslahat çalışmalarının uzun süre huzur ve sükuneti sağlayamayacağı ve isyanların ilerleyen tarihlerde tekrar çıkacağı hem Osmanlı devlet adamlarının hem de İvanov'un ortak fikriydi.

¹ Ermenilerin dini liderliğinin kurumsal hali olan bu yapılanma 1828'den itibaren Çarlık Rusya'nın etkisiyle hareket etmeye başladı. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Paul Werth (2012). Kilise'nin başı, İmparator'un kulu: Rus İmparatorluğu'nun iç ve dış politikalarının kesişme noktasında Ermeni Katolikosu, Ermeni Araştırmaları, 1828-1914, 43, s. 35.

² 1861'deki Zeytun İsyanı, kendisine Prens namını veren Ermeni komiteci tarafından asılsız iddialar öne sürerek başlatıldığı isyan girişimiydi. 70.000 kişiyle Zeytun'un bağımsızlığı için savaşıldığı iddia ederek Napolyon'dan yardım talep ettikleri bilinmektedir. (Ermeni komitelerinin âmâl ve harekât-ı ihtilâliyyesi, 1332/1916, s. 20).

³ 1865'teki askeri sefer, Osmanlı Devleti'nin Kırım Harbi'nden sonra bu bölgedeki askeri ve sosyal sorunları çözmek adına kurulan Fırka-ı İslahiye ordusunun seferidir. Dördüncü ordu kumandanı olan Derviş Paşa da bu orduyu komuta etmiştir. Yusuf Halaçoğlu (1996). Fırka-ı İslâhiye. TDV İslam Ansiklopedisi, s. 35.

⁴ Babik Paşa ya da Eşkiya Babik adıyla anılan ve Ermeniler arasında değerli görülen bu şahsın 1878 Zeytun İsyanı sırasında aktif rol aldığı bilinmektedir. Halep Valisi Veysi Paşa'nın isyancıların üzerine yürümesi ve bazılarını tutsak etmesi üzerine dağdan inen Babik, Kaymakam ile on iki kişiyi tutsak ettiği iddia edilmektedir. Esat Uras (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Belge Yayınları, s. 490.

Kaynakça

Arşivler

Rus İmparatorluğu Dış Politika Arşivi

Архив внешней политики Российской Империи (АВПРИ). Ф., 180 посольство в Константинополь, о., 517-2, д. 1125 г., Алеппо Мая 14 Д. 1879 г., с. 10-15.

Архив внешней политики Российской Империи (АВПРИ). Ф., 180 посольство в Константинополь, о., 517-2, д. 1125 г., Алеппо Мая 31 Д. 1879 г., с. 23-51.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, HR. TH., 29/23, M-26.10.1878.

BOA, DH. ŞFR., 111/11, R-20.02.1295.

BOA, İ. DUİT., 146/64, H-28.07.1296.

BOA, DH. MKT. 1497/86, H-16.07.1305.

Kitaplar

Ermeni komitelerinin âmâl ve harekât-ı ihtilâliyyesi ilân-ı Meşrûtiyetden evvel ve sonra. (1332/1916). İstandul: Matbaa-ı Âmire.

Esat U. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi*. İstanbul: Belge Yayınları.

Günay, N. (2007). *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun isyanları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

İlter, E. (1988). *“Ermeni Mes’ele”nin perspektifi ve Zeytûn isyanları (1780-1880)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Paşa, C. A. (1986). *Tezakir*, Cilt III, Yay. Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Православного Палестинского сборника, 116-й Выпуск. (2019). Императорское православное палестинское общество, Москва: «ИНДРИК».

Sezen, T. (2017). *Osmanlı yer adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Makaleler

- Çağlar, (2013). 1878-1879 Zeytun Ermeni isyanları ve İngiliz Said Paşa'nın aldığı tedbirler. *Ermeni Araştırmaları*, 45, 163-198.
- Eyicil, A. (1999). 1878 Zeytun İsyanı. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 10, 27-58.
- Halaçoğlu Y. (1996). Fırka-ı İslâhiye. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 35-37.
- Коршунова, Н. В. (2003). Восточный вектор геополитики Екатерины II: "Греческий проект", *Вестник Челябинского государственного университета*, 10, 62–67.
- Кобищанов Т. Ю. (2017). "Греческий проект" Екатерины II и Сирия, *Вестник Московского Университета*, 13, 2–25.
- Кобищанов Т. Ю. (2013). Политика России на Ближнем Востоке в годы экспедиции Наполеона Бонапарта в Египет и Сирию (1798–1801), *Вестник Московского Университета*, 13, № 1, 3–22.
- Курбанов С. Г. (2015). Консульская служба в России от истоков и до современности: развитие и становление. *Управленческое Консультирование*, № 9, 175–182.
- Житенёв С. Ю. (2020). Российская Империя на Ближнем Востоке в первой половине XIX в.: дипломатия, религия и паломничество, *Журнал Института Наследия*, № 3, 1–15.
- Якушев, М. & Михайлов, В.Б. (2015). Сирия накануне и в период Младотурецкой революции по материалам консульских донесений. *Сотрудники российских консульских учреждений в Сирии с 1838 по 1916 гг.* (Ed. И. М. Смилянская- Н. М. Горбунова-М. М. Якушев) içinde (s. 327–340). Москва: «Индрик».
- Werth, P. (2012). Kilise'nin başı, İmparator'un kulu: Rus İmparatorluğu'nun iç ve dış politikalarının kesişme noktasında Ermeni Katolikosu, *Ermeni Araştırmaları*, 1828-1914, 43, 33-77.

Salnameler

- Halep Vilayet Salnamesi, 1290/1873, 7. Def'a, s. 164, 165.
Halep Vilayet Salnamesi, 1295/1878, 10. Def'a, s. 116-119.

Extended Abstract

The historical name of Süleymanlı, which is now a neighbourhood of Onikişubat district of Kahramanmaraş province, is Zeytun. This region, which came under the sovereignty of the Ottoman Empire in the early 16th century, was administered as an accident under the Maraş Sanjak of the Aleppo Province. Although the region had the status of an accident, its administration was quite difficult, and the Ottoman Empire sent important statesmen here. There are many reasons why Zeytun was administratively difficult to manage. One of these reasons was the region's location among steep mountains and the lack of adequate transport links. Moreover, since the population structure in the region was predominantly composed of non-Muslims, the religious influence of the Ottoman administration did not affect the

region. The fact that the people of Zeytun, mostly Armenians, were fond of their freedom and did not want to act according to the rules set by any authority put the administration in a difficult situation.

It is understood that the demographic structure of Zeytun has changed many times during the historical process. It is known that mostly Christians, but also Muslims and Jews lived in the region. However, the Ottoman Empire's settlement of Caucasian immigrants in Zeytun and the departure of non-Muslims outside the borders of the Ottoman Empire due to the unrest within the Ottoman Empire caused the demography to change in a short time. At the same time, it is understood that almost half of the population of approximately twenty thousand became unregistered in a short period.

Since the beginning of the Ottoman Empire's rule in the 16th century, it is understood that there were public order problems in the region and rebellion attempts against the Ottoman rule. It can be said that these rebellions lasted for about four hundred years and peace could not be fully restored in Zeytun. It is known that especially during the periods when the authority of the Ottoman Empire was weakened, there were more rebellions, and the Armenians here did not pay the taxes they were supposed to pay. For example, it is observed that Zeytun Armenians rebelled during the wars waged by the Ottoman Empire against Tsarist Russia or European states. In addition, the reasons for the rebellion of Zeytun Armenians were not the same in every period. In the early periods, the reasons for Zeytun Armenians to revolt were economic or rebellion against the authority, while in the later period, it is understood that they revolted for political reasons such as autonomous administration and independence. The fact that they revolted for political reasons led to longer and more effective processes due to foreign support. The Zeytun Armenians, which was turned into a political struggle between Britain and Tsarist Russia, rebelled against the Ottoman Empire. In this situation, the states showed their sides by blaming each other or by being more insistent on siding with the Zeytun Armenians. The Ottoman Empire made many reforms in order to protect this geography, which became a political struggle, but due to problematic statesmen, it could not provide absolute administration at times. The Zeytun Armenians, which also became an international problem, succeeded in conveying their demands through diplomatic representatives to the states that were interested in the region and encouraged the rebellions. Therefore, it is necessary to look at how the consulates, which were actively active in the region during the period of the rebellions, followed the process and what their approach towards the Zeytun Armenians was. In this way, the reasons for the rebellion of the Zeytun Armenians and the authority that the Ottoman Empire tried to establish here can be evaluated from the perspective of those who witnessed the period.

Tsarist Russia's interest in the region and the activation of its diplomatic missions began in the 18th century. The first of the reasons for Tsarist Russia to establish a consulate here was to carry out economic and religious activities for the society it considered as co-religionists. Tsarist Russia, which accelerated its consular activities from the 19th century onwards, established diplomatic missions in many places such as Jaffa, Beirut, Syria and Palestine. In addition, in 1871, a consulate was opened in Aleppo province and the first consul there was Ivanov Nikolai Grigoryevich. The consul, who worked for six years between 1871 and 1877, left the Aleppo province due to the outbreak of the 1877-1878 Ottoman Russian War. However, after the war, Ivanov returned to Aleppo province and stayed in the region for four years between 1879 and 1883. As far as our subject is concerned, it is understood that Ivanov, who worked as the Russian consul in Aleppo during the 1878 Zeytun period, wrote many reports. The most important for us is the file of Aleppo Consular reports in the Foreign Policy Archive of the Russian Empire. Our study is centred on this file and is based on the information obtained from the sources available in the literature on the subject.

Ivanov analyses the Armenians of Zeytun from a political, social and economic perspective and makes some inferences about the reasons for their revolt. According to Ivanov, the Zeytun region has a mountainous geography and many states in history wanted to take over this region. Moreover, Ivanov claims that the Ottoman Empire's oppressive system was applied during the period when the region was under its sovereignty, and therefore the Zeytun Armenians revolted. In addition, Ivanov emphasises that the reform activities initiated by the Ottoman Empire (such as the Tanzimat Edict) did not affect the Zeytun region and that this region was a separate republic until the 1860s.

Ivanov's reports show that the Ottoman army arrived in Zeytun as a result of the reform movements initiated by the Ottoman Empire in 1865. It is said that as a result of these reforms carried out by the Ottoman Empire, the administration of the lands in Zeytun, which had the status of an administrative accident, was seized and a tax of two hundred thousand kurus was imposed. Ivanov claims that troubles started because of this and the revolts intensified from this date onwards. Moreover, the reports state that the Ottoman statesmen sent to Zeytun persecuted the people and unjustly killed some Armenians. It is emphasised that these accusations were made especially against District Governor Davud Efendi and that Davut Efendi's unjust behaviour towards the Zeytun Armenians went unpunished. Ivanov, who argues that the Ottoman Empire's rule in Zeytun continued like this for years, expresses his opinion that the situation changed after the Berlin Congress. In this context, reports indicate that revolutionary Armenians named Babik and Kokaz started political activities and that the rebellion against the Ottoman administration flared up. The most

important of Ivanov's explanations for the 1878 Zeytun rebellion is his description of the people who were in the region and caused the start of the rebellion by making propaganda. The Armenian Catholicos Mgrdich and the British Consul Enderson are said to have actively encouraged the Armenians to revolt.

Sharing information about the 1878 suppression of the Zeytun Rebellion, Ivanov writes that the then Aleppo Governor Kamil Pasha and commander Veysi Pasha accomplished important works. However, Ivanov claims that Kamil Pasha's success against the rebellion did not lead to good results and angered the British Consul Henderson. The reason for Henderson's anger was that an autonomous administration would be established as a result of the revolts of the Armenians and Britain would be at the head of this autonomous administration. The British wanted Kamil Pasha, who had disrupted the plan, to be dismissed. For this reason, Lord Salisbury, the British Minister of Foreign Affairs, and Layard, the British Ambassador in Istanbul, put pressure on the Ottoman Empire and ensured the dismissal of Kamil Pasha.

After Kamil Pasha was dismissed, a commission of inquiry was established to investigate the events in Zeytun. According to Ivanov's reports, Mazhar Pasha served as the first commissioner and Nuryan Efendi as the second commissioner. In addition, together with the British Consul in Aleppo, Henderson, the Catholicos of Sis participated in the work of the commission. According to the first five-point decision of the commission, all but the most important criminals were to be pardoned, only twenty-four thousand worth of taxes were to be collected, Christian District Governors were to take office, Circassians were to take part in providing security and the weapons confiscated by Kamil Pasha were to be returned. However, these conditions were not favourable to the Ottoman Empire and other conditions were considered. It was necessary to carry out security-oriented activities for Zeytun, which was open to foreign intervention. These views, which were considered as a project of Kamil Pasha, were accepted and after the Zeytun Armenians accepted the Ottoman authority, work started. Mazhar Pasha, who chose the district governor and the kadi from among the Turks, also established two courts headed by Turks. He also ordered the construction of a fortress or barracks for a thousand men near Zeytun. In addition, towers were built in important places and a gendarmerie detachment was formed from the local population, half Armenian and half Turkish. Dividing Zeytun into four districts, Mazhar Pasha set up four courts, two mixed and two exclusively Muslim, and granted them the right to hear only cases under one hundred and fifty piastres. Another decision was that only movable property was subject to taxation.

The security-orientated reform efforts of the Ottoman Empire in the region, as described above, soon provoked a reaction. According to Ivanov, the Armenians

of Zeytun were in no way satisfied with these reforms. According to him, the Ottoman Empire deceived the Zeytun Armenians and the measures taken were only in favour of the wrongdoers. Therefore, Ivanov claims that the Zeytun Armenians had the intention to revolt again in 1879 and writes that this attempt failed thanks to the measures taken. It is also alleged that Nuryan Effendi made some promises to the Armenians and that the Zeytun Armenians requested Nuryan Effendi's help. Again, according to Ivanov, the reform activities of the Ottoman Empire in Zeytun were short-lived. Likewise, Mazhar Pasha and Nuryan Efendi, who participated in the reform activities in the region, thought that the region could not be pacified.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1812-1832

Geliş Tarihi:15.09.2023 Kabul Tarihi: 11.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1361219>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

KAPLICALARDAN TERMAL OTELLERE: YALOVA TERMAL

Aysel KAYA*

Öz

Türkiye termal kaynaklar bakımından zengin bir ülkedir. Cumhuriyet Dönemi'ne kadar termal sularından faydalanmak için modern termal tesisler yerine kaplıcalar kullanılmıştır. Bu kaplıcalardan en bilineni, 1911 yılında Roma'da yapılan bir yarışmada en iyi şifalı su ödülünü alan Yalova Kaplıcaları'dır. Yalova Kaplıcaları'nın bulunduğu bölgeye, planlı ve bilimsel araştırmalar izlenerek modern bir termal otel inşa edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de kaplıcalardan termal otelcilğe geçiş sürecinde modern otelcilik anlayışının önünü açan Yalova Termal Otel'in mikro tarihini oluşturmak ve 1938'den itibaren Türkiye'ye getirdiği modern termal otelcilik anlayışını ortaya koymaktır. Bu bağlamda Yalova Termal Otel'in tarihine ilişkin arşiv belgeleri, döneme ait gazeteler, dokümanlar ve ikincil kaynaklar araştırılmıştır. Yalova Termal Otel, 22 Ocak 1938 tarihinde açılmış ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk modern termal tesisi olarak tarihe geçmiştir. Otelin ilk misafiri Mustafa Kemal Atatürk'tür. Çalışmada bulgular Yalova Kaplıcaları'ndan Yalova Termal Otel'e geçiş dönemi (1929-1938) ve Yalova Termal Otel'in açılışı olmak üzere iki alt başlıkta verilmiştir. Bu çalışmanın Türkiye turizm tarihine katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kaplıca, Termal otel, Turizm tarihi, Mikro tarih, Yalova.

From thermal springs to thermal hotels: Yalova Thermal

Abstract

Turkey is a country rich in thermal resources. Until the Republican Period, hot springs were used instead of modern thermal facilities to benefit from thermal waters. The best known of these thermal springs is Yalova Hot Springs, which was awarded the best healing water award in a competition held in Rome in 1911. A modern thermal hotel was built in the region where Yalova Hot Springs are located, following a planned and scientific research. The aim of this study is to create a micro history of Yalova Thermal Hotel, which paved the way for the modern hotel management concept in the process of transition from hot springs to thermal hotel management in Turkey, and to reveal the modern thermal hotel management concept it brought to Turkey since 1938. In this context, archival documents, newspapers of the period, documents and secondary sources related to the history of Yalova Thermal Hotel were researched. Yalova Thermal Hotel was opened on 22 January 1938 and went down in history as

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, ay-sely@anadolu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1296-1074>.

the first modern thermal facility of the Republican Period. The first guest of the hotel was Mustafa Kemal Atatürk. The findings of the study are given under two subheadings: the transition period from Yalova Thermal Springs to Yalova Thermal Hotel (1929-1938) and the opening of Yalova Thermal Hotel. This study is expected to contribute to the history of tourism in Turkey.

Keywords: Thermal spring, Thermal hotel, Tourism history, Micro history, Yalova.

Giriş

İnsanlar yüzyıllardan beri sağlıklarını korumak, geri kazanmak ve artırmak için seyahat etmişlerdir. Bu amaçla kaynarca, ılıca, kaplıca ve içme gibi termal kaynaklardan faydalanmışlardır. Avrupa’da 16. yüzyıldan itibaren şifalı ve rahatlatıcı etkisinden dolayı kaplıcalar kullanılmış ve bu nedenle yapılan seyahatler de artmıştır (Löschburg, 1998). Termal kaynaklara ilişkin kavramlara bakıldığında, maden suyunun yeryüzüne çıktığı kaynağa kaynarca, içlerine girilip yıkanılan kaynayan su birikintisi ya da gölcüğe ise ılıca adı verildiği görülmektedir. Ilıcaların çevresinde bu suların kullanılması amacıyla kurulan tesisler ise “kapalı ılıca” anlamındaki kaplıcalar, maden sularının içme kürü olarak yararlanıldığı yerler ise içmelerdir (Kaya ve Kalyoncu, 2020). Termal oteller ise bazı özellikleri bakımından kaplıcalardan farklılık göstermektedir. Termal otellerde kür tarzında uygulanan kaplıca tedavisinin yanı sıra termal kaynaklardan eğlence ve rekreasyon amaçlı da faydalanılmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2023).

Termal kaynaklar bakımından zengin bir ülke olan Türkiye’de, sıcak ve soğuk olmak üzere yaklaşık 1300 maden suyu bulunmaktadır. Bunların 229’unun tedavi amaçlı kullanılabileceği saptanmıştır (Kahraman, 1991). Cumhuriyet’in ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk’ün talimatları ile birçok alanda olduğu gibi sağlık alanında da modernleşme çalışmaları başlatılmıştır. İstanbul Tıp Fakültesi’nde “Hidro-Klimatoloji Kürsüsü” kurulmuş ve böylece kaplıca hekimliğinin de temelleri atılmıştır (Yüksek ve Kalyoncu, 2016).

Cumhuriyet Dönemi'ne kadar termal sulardan faydalanmak için kullanılan kaplıcalar arasında bulunan ve bu çalışmanın konusunu oluşturan Yalova Kaplıcaları, Helenistik ve Roma dönemlerinden bu yana bilinmekte ve işletilmektedir. Yalova Kaplıcaları'nın belirli bir plan izlenerek modern anlamda ilk termal tesise dönüştürülmesi ise 1929 yılında Atatürk'ün "Yalova geleceğin su şehri olacaktır" öngörülerine dayanarak gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin ilk termal oteli olan Yalova Termal Otel, turizm tarihinde önemli bir yere sahiptir. Yalova Termal Otel hakkında literatürde çalışmalara rastlansa da kaplıcalardan termal otele, bir diğer deyişle termal turizmin başlangıcına götüren süreç daha önce incelenmemiştir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, Türkiye'de kaplıcalardan termal otelcilğe geçiş sürecinde modern otelcilik anlayışının önünü açan Yalova Termal Otel'in mikro tarihini oluşturmak ve 1938'den itibaren Türkiye'ye getirdiği modern termal otelcilik anlayışını ortaya koymak amaçlanmıştır. Yalova Termal Otel üzerine yapılan çalışmalar, termal suları bakımından sağlık ve peyzaj mimarisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışma, modern otelcilğe geçiş sürecini anlatması bakımından diğerlerinden farklıdır.

1. Literatür

Bu çalışmada Yalova Termal Otel'in mikro tarihi araştırıldığından Mikro Tarih Araştırmaları ve Yalova Termal Otel başlıkları altında literatür incelemesi yapılmıştır.

Mikro Tarih Araştırmaları

Mikro tarih, küçük bir nesnenin, tek bir olayın veya bir topluluğun, bir grup ailenin, hatta tek bir kişinin yoğun tarihsel araştırmasıdır. Mikro tarih araştırmacıları büyük tarihsel soruların cevaplarını aramaktadırlar (Magnússon ve Szijártó, 2013). Özdemir (2021) üniter tarih anlatıcılığına karşı mikro tarihi eleştirdiği yazısında mikro tarih araştırmalarının büyük bir yapının atom parçacığı gibi olduğunu ve büyük yapıları anlama çabasının mikro alana bakmayı da zorunlu kıldığını belirtmektedir. Raim (2021) on dokuzuncu yüzyıl tarihinde ulusal veya küresel perspektiflerin hâkim olması nedeniyle mikroskobik görüşlere kolaylıkla uyum sağlamadığını ve bu

nedenle mikro tarih araştırmalarının genellikle Ortaçağ'da ya da erken modern zamanlarda yapıldığını savunmaktadır. Magnússon ve Szijártó (2013: 4) mikro tarih araştırmacılarının tarihsel soruların cevaplarını ararlarken “ellerinde teleskop değil mikroskop olduğu” benzetmesi yapmaktadırlar. Belirli vakalara, kişilere ve koşullara odaklanan mikro tarih, konunun yoğun bir şekilde tarihsel olarak incelenmesine olanak tanımaktadır. Mikro tarih araştırmaları, uluslar, devletler ya da sosyal gruplar hakkında on yıllara, yüzyıllara ya da daha uzun sürelere yayılan araştırmalardan tamamen farklı bir tarih bilgisi sunmaktadır (Magnússon ve Szijártó, 2013).

Mikro tarih araştırmaları; kurumların (Yetgin ve Yılmaz, 2015; Yılmaz, Yetgin ve Kozak, 2018; Fahey, 2019), mimari eserlerin (Taşgüzen ve Çamurdaş, 2021), kişilerin (Magnússon 2011; Karsono, 2022), şehirlerin (Raim, 2021; Arielli, 2023), belli toplulukların (Langrognet, 2022; Beach ve Duffett, 2023), ve bazen de bir olayın tarihi (Cronin, 2007; Rosenthal 2017) üzerine yoğunlaşmıştır. Yetgin ve Yılmaz (2015) Eskişehir turizm tarihinde önemli bir yeri olan Porsuk (Turing Klöp) Oteli'nin, bir başka çalışmada Yılmaz, Yetgin ve Kozak (2018) Hotel Tadia'nın mikro tarihini araştırmışlardır. Bu bağlamda arşiv belgeleri ve seyahatnamelerden edindikleri bilgilerle, bu iki otelin geçmişine ulaşılmıştır. Taşgüzen ve Çamurdaş (2021) çalışmalarında Mardin'in Artuklu İlçesi'nde kültür envanterinde yer alan tarihi bir konutu ele almışlardır. Çalışmalarında ikinci dereceden koruma kapsamında olan bir konutun fiziksel özelliklerinin ötesinde orada yaşayanların gündelik hayat pratikleri ve mekânsal kullanımları incelenmiştir. Fahey (2019) 1850'lerden yirminci yüzyılın başlarına kadar Bendigo'daki kuvars madenciliğinin tarihini yorumlamak için Avustralya'da bulunan Bendigo'daki Victoria Hill Rezervinin mikro tarihini yazmıştır.

Mikro tarih araştırmalarında kişiler, belirli topluluklar ve şehirler tek başlarına ele alındığı gibi bunlar üzerinden belirli bir döneme ait olaylar da konu edilmiştir. Toker ve Kozak (2016) turizmin gelişim sürecinde Kapadokya'ya gelen hippileri konu alan çalışma yapmışlardır. Çalışmalarında hippilerin Kapadokya'nın yerel halkı tarafından nasıl algılandıklarını, Kapadokya'da turizmin gelişmesindeki rollerini ve

bu akımın ilk dönemlerinde turizme verdikleri desteğin boyutlarını analiz etmişlerdir. Magnússon (2011) İzlanda'nın Reykjavik kentinde işçi sınıfından bir kadın olan Elka Björnsdóttir'in hayatını araştıran bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu şekilde 20. yüzyılın başlarında modernleşme sürecinde İzlanda halkının hayata genel bakışı üzerindeki etkisi örneklendirilmiştir. Karsono (2022) şair Afrizal Malna'nın biyografisi ve edebi eseri üzerinden Jakarta'nın değişim sürecinde sosyal tarihi ile arasındaki gerilimi araştırmıştır. Bu mikro tarih araştırması ile Üçüncü Dünya modernite deneyiminin bakış açılarını yakalamaya çalışmıştır. Raim (2021) Almanya'da Murnau şehrini araştırmış, Arielli (2023) ise 900'den fazla bitki türünün bulunduğu dünyanın tek kalabalık botanik bahçesi olan İsrail'deki Kibbutz Ein Gedi'yi incelemiştir. Langrognet (2022) Paris'in Plaine-Saint-Denis banliyösündeki evlerde komşu olan dört ailenin 1869 yılında başlayan hikayesini mikro tarihini araştırmıştır. Beach ve Duffett (2023) makalelerinde Birinci Dünya Savaşı askerlerinden Vince Schürhoff tarafından tutulan bir günlüğü kullanarak İngiliz Ordusu'nun yemek kültürünü incelemiştir. Cronin (2007) araştırmasında İrlanda ve Amerikan spor tarihinde az bilinen bir olayı, yani Gaelic Athletic Association tarafından 1888 yılında Kuzey Amerika'ya yapılan bir turu incelemiştir. Rosenthal (2017) çalışmasında 16 Mart 1889'da Sāmoa Devletindeki Apia'yı vuran tropikal bir kasırganın hikâyesinin 24 saatini araştırarak tekil bir olayın çevresel mikro tarihi içinde ne kadar çok hikâye anlatılabileceğini göstermeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada da mikro alanda bir tarih araştırılması yapılmış ve bir kurum olarak Yalova Termal Otel ele alınmıştır.

Yalova Termal Otel

Yalova Kaplıcaları çok eski zamanlardan beri tanınmakta ve işletilmektedir. İlk kez Helenistik ve Roma dönemlerinde kullanıldığı bilinen Yalova Kaplıcaları, Bizans İmparatoru Konstantin'in İstanbul'u başkent olarak tanınmasından sonra İstanbul halkı tarafından ilgi görmeye başlamıştır (Mansel, 1936'dan aktaran Kahraman, 1991). Yalova kaplıcaları, 1911 yılında Roma'da kaplıcalar arasında yapılan yarışmada "suları en şifalı kaplıca" unvanını almıştır (Yalova Termal Otel, 2023).

Bu denli şifalı olması nedeniyle birçok araştırmaya konu olmuştur. Yalova Termal Otel'in bulunduğu bölgeye ilişkin jeoloji, kent planlama, peyzaj mimarisi ve termal alanın işletilmesi alanlarında çalışmalar mevcuttur. Yılmaz (1987) Yalova-termal bölgesinin turistik planlamasında peyzaj mimarlığı kriterlerinin saptanmasını konu alan bir doktora tez çalışması yapmış ve öneriler geliştirmiştir. Belkayalı ve Akpınar (2009), jeotermal enerji kaynaklarının sağlık, turizm ve rekreasyon amacıyla kullanımını ve ekonomik değerini tespit etmek amacıyla Yalova termal kaplıcaları örneğini ele almıştır. Araştırma sonucunda alanın sahip olduğu doğal kaynaklar sayesinde termal turizme uygun bir yöre olduğu, bu alanların planlanarak, uygun tesislerin yapılması ile turizmin gelişebileceğini ve alanın kullanım süresinin arttırılabileceği tespit edilmiştir.

Işık ve Bozdağ (2008) Yalova Termal Kaplıcası sıcak su kaynaklarının hidrojeokimyasal değerlendirmesini amaçlayan araştırmaları sonucunda, Yalova Termal sıcak su kaynaklarının sodyumlu, kalsiyumlu, sülfatlı, klor içeren sıcak su sınıfına girdiğini tespit etmişlerdir. Göçmez (2005) yüksek lisans tezinde kentsel planlamada etkili olan jeolojik faktörleri araştırdığı çalışmada inceleme alanı olarak Yalova Termal yerleşmesini seçmiştir. Çalışma sonucunda Yalova Termal yerleşmesinde jeolojik açıdan kısıtlayıcı sıcak su kaynakları ve Gökçe Barajı koruma alanları ile yerleşime uygunluk değerlendirmesi bulunduğunu tespit etmiş ve alanda yerleşilebilir ve yerleşime uygun olmayan alanları haritalamıştır.

Gözgeç ve Aydemir (2018) termal turizm girişimcilerinin sektörel yatırım kararları, deneyimleri, beklentileri ve karşılaştıkları zorlukları öğrenmeyi amaçlayan çalışmalarında Yalova termal bölgesinin termal su kaynaklarının kaliteli olduğu, fakat tanıtım eksikliği nedeniyle yeterince talep görmediği sonucuna ulaşmıştır. Araştırmacılar yerel yönetimin, talebi çekmek için rekreatif faaliyetlerin artırılması yönünde adımlar atması gerektiğini, otelin sorunlarının hizmet kalitesinden değil, bölgenin tanıtım eksikliğinden kaynaklandığı belirtmişlerdir. Esen (2000) Yalova'yı Atatürk'ün yazlık başkenti, Termal Otel'i ise yazlık Çankaya'sı olarak nitelendirdiği

çalışmasında Atatürk'ün neden Yalova'yı seçtiğini, orada kaldığı süreleri ve yaptıklarını anlatmıştır. Kahraman (1991) termal turizm olayını ele aldığı çalışmasında Yalova Termal Otel'in, Kozak da (1991) TURBAN tarafından işletildiği dönemde Yalova Termal Otel'in kısa tarihini yazmıştır. Alanyazındaki çalışmalar, genelde termal bakımdan Yalova'nın, özelde ise hem sağlık ve peyzaj mimarisi açısından hem de Atatürk'ün yazlık mekânı olarak Yalova Termal Otel'in üzerinde yoğunlaşmıştır.

2. Yöntem

Nitel yöntem çerçevesindeki doküman incelemesi yaklaşımının (Bowen, 2009) benimsendiği bu araştırmanın amacı, Türkiye'de kaplıcalardan termal otelcilğe geçiş sürecinde modern otelcilik anlayışının önünü açan Yalova Termal Otel'in mikro tarihini oluşturmak ve 1938'den itibaren Türkiye'ye getirdiği modern termal otelcilik anlayışını ortaya koymaktır. Mikro tarih, nispeten iyi tanımlanmış daha küçük bir nesnenin, çoğunlukla tek bir olayın veya bir köy topluluğu, bir grup aile, hatta tek bir kişinin yoğun tarihsel araştırmasıdır. Mikro tarih araştırmacıları daha küçük ölçekte tarihsel araştırmalar ile büyük tarihsel soruların cevaplarını aramaktadırlar (Magnússon ve Szijártó, 2013).

Bu araştırmanın temel sorusu “kaplıcalardan termal otele geçiş sürecinde Yalova Termal Otel'de ne gibi değişikliklerin gerçekleştirildiği ve hangi yeniliklerin getirildiği”dir. Bu soruya yanıt aramak üzere Yalova Termal Otel'in tarihine ilişkin arşiv belgeleri, döneme ait gazeteler, dokümanlar ve ikincil kaynaklar araştırılmıştır. Patton (2014) geçmişte tutulan kayıtlar, dokümanlar, eserler ve arşiv belgelerinin materyal kültürü olarak araştırmacılara zengin bir veri kaynağı sunduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada da veriler; 1929-1938 yılları arasında yazılan Yalova Termal Otel'e ait Cumhurbaşkanlığı arşiv belgeleri, kayıtlar, Cumhuriyet, Tan, Son Posta, Akşam ve Kurun gazeteleri ve otele ilişkin alanyazındaki ikincil kaynakların incelenmesiyle elde edilmiştir. Güvenirliğin sağlanması için (Lincoln ve Guba, 1985) ilgili gazetelerin haber metinleri, arşiv belgeleri ve kayıtlar tasniflendikten sonra bir Word dosyasına aktarılmış ve uzman incelemesi yapılarak doğruluğu onaylanmıştır.

Veriler tarihlerine göre bilgisayar dahili bellekte depolanmış ve böylece metnin yazımında sistematik bir süreç izlenmiştir.

3. Bulgular

Yalova Termal Otel'in mikro tarihini araştırmak üzere Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve döneme ilişkin gazeteler taranmıştır. Bu bağlamda Yalova Termal Otel'in kuruluşunun öncesinden itibaren tarihine yönelik bilgilere devlet arşivlerden, kuruluşundan sonraki bilgilere ise gazetelerden ulaşılmıştır. Bu bölümde elde edilen bulgular, Yalova Termal Otel'in kuruluşundan önceki, bir başka deyişle "kaplıcadan termal otele geçiş dönemi" ile açılış tarihi olan 22 Ocak 1938'den itibaren olan dönem "kuruluş aşaması" olarak iki alt başlık altında verilmiştir.

Yalova Kaplıcalarından Yalova Termal Otele Geçiş Dönemi (1929-1938)

Yalova Termal Otel'in kuruluşuna ilişkin ilk belge 20 Ağustos 1929 tarihinde Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Tefvik Bey tarafından gönderilen belgedir. Buna göre Mustafa Kemal Atatürk, Yalova civarındaki termal su ile ilgilenmiş ve suyun analiz edilmesi için bir uzmanın görevlendirmesini emretmiştir (CA, 01009955-1; CA, 01009956-1; CA, 01023604-1). Atatürk'ün Yalova'ya sık geldiği bilinmektedir. Bu ziyaretler 26 Aralık 1929 tarihinde Paris'te yayımlanan Petit Parisien gazetesinde "Yalova'da Marmara Kaplıcaları'nda Mustafa Kemal ile" başlıklı yazıda da görülmektedir. Yalova Termal Otel'in kurulmasına da öncülük eden hikâye, gazetede şöyle yer almaktadır.

"Yaratıcı iradesiyle dünyayı şaşırtan Gazi Mustafa Kemal Paşa bir yaz sabahı Yalova'dan geçiyormuş, Burada bir otelin yıkılmak üzere ve yolların bozuk olduğunu görmüş. Hemen tatilinin bir kısmını burada geçireceğini söyleyerek sözlerine şunları eklemiş: Yalova diriltilsin, yollar yapılarak ulaşım sağlansın, oteller ve kullanışlı villalar inşa edilsin. Bunun üzerine Denizcilik İşletmeleri Genel Müdürü Miralay Sadullah Bey başkanlığında işe başlanmıştır." (CA, 01012507)

Haberin devamında Atatürk'ün 1929 tatilini Yalova'nın inşasına ayırdığı anlaşılmaktadır. Yalova 1929 yılında 300 hane ve 15 bin nüfusa sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk, Ekim ayındaki ziyaretinde Yalova'da harabeler içinde modern bir otel, zarif yeni boyanmış villalar, temizlenmiş yollar ve 12 kilometre asfalttan yapılmış bir yol görmekten dolayı memnun bir şekilde Ankara'ya dönmüştür. Modern hamam, üç ayda tamamlanmıştır. Atatürk, Yalova'ya tekrar geleceğini belirterek çalışmaların kış aylarında bile devam etmesini emretmiştir (CA, 01012507).

Termal Otel'e geçiş sürecinde bilimsel yöntemlerin ve modern tekniklerin kullanıldığı görülmüştür. Yalova Kaplıcaları'ndaki suyun tahlili için uzmanlardan yardım alınmıştır. 18 Mart 1930 tarihli İstanbul Darülfünunu'ndan gelen yazıya göre Yalova Kaplıcası sularının tahlili için görevlendirilen Fen Fakültesi Öğretim Üyelerinden Cevat Mazhar ve Liğor Beylerle Strasburg Darülfünunu'ndan Kimya Endüstrisi Profesörü Mösyö Fayyeben ve Müderris Muavini İlhami Bey tarafından bir rapor hazırlanmıştır. Yalova Kaplıcaları sıcak su kaynaklarının kaptajını araştırmak için ise 27 Kasım 1936 tarihinde Atatürk'ün talimatı üzerine Fransa'da Plombieres Kaplıcaları'nda çalışmış olan Uzman Des Chaseaux getirilmiştir. Des Chaseaux'in 15 gün süre ile Yalova'ya getirilmesi ve kendisine geliş-dönüş birinci sınıf yataklı vagon ücreti ile 15 gün konaklama için 17.500 frank ve bu süreyi aşarsa her gün için üç İngiliz lirası ve bunun karşılığı Türk parası gündelik verilmesi kararı onanmıştır (BCA, 030-18-1-2).

Otelin işletilmesi ile ilgili bulgularda AKAY İşletmesi'nin devreye girdiği görülmüştür. İşletme, 1934 tarihinden itibaren imar planı için çalışmaya başlamıştır. AKAY İşletmesi yönetimi esasen İstanbul'un imar planını hazırlamak üzere Türkiye'ye gelen Fransız mimar ve şehir plancısı Henri Prost'un Yalova Kaplıcaları'nın imar planı için de getirilmesinde aracı olmuştur. İşletme Müdürlüğü'nden gönderilen raporda 40 yaşlarındaki Prost'un çok zeki ve işinde uzman olduğu belirtilmektedir. İstanbul'da yapılan görüşmede, Yalova'ya yatırım yapmanın ne kadar gerekli olduğu, kaplıcaların harita memurları tarafından çizilen 1/2000 ölçekli planı üzerinden Prost ve yanındakilere anlatılmıştır. Bunun üzerine Yalova'ya gelerek üç gün kalan

Prost, otelin yapılacağı yeri ve Yalova Köşkü'ne etkisini ölçen araştırmalar yapmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda Paris'teki ustasından da görüş alarak genel bir plan hazırlamaya başlamıştır. Bu çalışmalar arasında otelin peyzajı da vardır. Prost, taş otelin kaldırılmasını, park lokantası ile taş otel arasından geçen yolun genişletilmesini ve bu yolun iki tarafının makasla düzeltilerek duvar gibi duracak sık yeşillikler dikilmesini planlamıştır. Hatta bu bitkilerin, örneğin yirmişer metrelik bölümlere ayrılıp bir bölümü yeşil, bir bölümü kırmızı, bir bölümü sarı olacak şekilde düzenlenmesi ve yol seviyesinin de düzeltilip köşkün kapısı önünden bakıldığı zaman içmeye kadar zengin bir görüntü elde edilmesi gerektiğini belirtmiştir. 30 Kasım 1934 tarihinde de Yalova Kaplıcaları'nın genel imar planını çizmek Paris Elçisi Suat Bey'in referansları ile Prost'un yardımcısı olan Jan Boyer'in geldiği yazıdır (CA,01019060).

AKAY İşletmesi, 1 Ocak 1935 tarihinde Yalova Oteli Projesini incelemek üzere gelen mühendislerin Ankara'ya döndüğünü bildirmiş ve bunların tetkikleri neticesine dair Vekâlet Deniz Müsteşarına bilgi olarak şunları sunmuştur (CA, 01009091):

“Yalova'da yapılacak Otel projesi üzerinde yerinde inceleme yapmak üzere Bayındırlık Bakanlığından gönderilen mühendisler, proje sahibi Sedat Hakkı ve Belediye Fen Müdürü Ziya ile beraber kaplıcaya geldiler ve inşaatı değerlendirdiler. Alınan sonuçlar şunlardır:

- 1- Projenin üzerinde hiçbir değişiklik yapılmamasına,*
- 2- Kaplıcanın suyundan faydalanarak kalorifer tesisatı kurulmasına karar verilmiştir.*
- 3- Nafaa'dan gelen mühendisler bütün işleri bitirip otel proje ve keşiflerinin artık hiçbir suale ve cevaba hacet kalmayacak şekilde 20 Ocak'ta verebileceklerini söylemişlerdir.”*

AKAY İşletmesinin çalışmaları sonuç vermiştir. 17 Aralık 1937 tarihinde kabul edilen 3287 no'lu Yalova Kaplıcaları ile Kaplıcalar Bölgesinin İdaresi Hakkında Kanununun 1. Maddesine göre Yalova bölgesindeki sıcak ve soğuk su kaynakları

ile kaplıcaların, bunlara ait binaların, kaplıcaların tesisatının ve arazinin yönetim hakkı 50 yıllığına AKAY işletmesine verilmiştir (CA, 01003308).

Arşiv belgelerinden Yalova Termal Otel için ayrılan bütçe hakkında da bilgilere ulaşılmıştır. Seyrisefain İdaresi (Denizcilik İşletmeleri) Bütçesi Tahsisat Mükamesine Dair Kanun'un 3. maddesinde 1929 senesi Seyrisefain İdaresi bütçesinden Yalova kaplıca ve plajları inşaat ve tesisat masraflarında kullanılmak üzere 230.000 lira aktarıldığı belirtilmektedir. 1930 yılı için Yalova kaplıca ve plajlarının sermayesi 50.000 lira olarak encümenca kabul edilmiştir (CA, 01003280-415; CA, 01003282-2). 1932'de ise Yalova Kaplıcaları'nın memur ücretleri 18.660 lira (daima), 28.050 lira (muvakkate), inşaat, tamirat, tesisat vs. işleri 8690 ve demirbaş eşya ve mefruşat için 3000 lira uygun görülmüştür (CA, 01003286-123). TBMM Heyeti Umumiye, 4 Nisan 1936 tarih ve 2934 numaralı kanunda 1936 yılında Yalova Kaplıcaları için 70.400 lira bütçe ayırmış, bunun 54.171 lirası kullanılmıştır (CA, 01003300).

Yalova Termal Otel'in Açılışı

Yalova Termal Otel 22 Ocak 1938 tarihinde açılmıştır ve sezonluk olarak çalışmaktadır. Bu haber gazetelere ertesi gün yansımıştır. Bu başlık altında otelin açılışına dair gazete haberlerinde otelin ilk misafirleri, fiziksel özellikleri, termal suyun hangi hastalıklara iyi geldiği ve daha sonrasında yapılan yenilikler hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Otelin açıldığı gün Cumhurbaşkanı Atatürk, saat 5.40'ta Yalova'ya gelerek doğrudan yeni yapılan otele gitmiş ve yapılanlar hakkında bilgi almıştır. Bütün radyoaktivite donanımı ile birlikte "Otel Termal Yalova" adını almış olan işletmenin açılışı, 22 Ocak 1938 tarihinde gerçekleştirilmiştir (Cumhuriyet, 23 Ocak 1938, s. 1; Tan, 23 Ocak 1938, s. 8). Tan ve Son Posta gazeteleri, otelin adını bazı gazetelerin sonuna Yalova ekleyerek Otel Termal Yalova olarak yanlış yazdıklarını, oysa otelin adı Otel Termal olduğunu belirtmektedir. Bu uluslararası bir isimdir. Otele bu adın verilmesi çok doğaldır, çünkü bu otel doğal sıcak su ile yapılacak bir tedavi işletmesidir (Son Posta, 25 Ocak 1938, s. 11).

İlk misafirleri: Otelin ilk misafirleri başta Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk olmak üzere (Ulus, 23 Ocak 1938, s. 1) Başbakan Celal Bayar, Dahiliye Nazırı Şükrü Kaya, Üçüncü Genel Müfettiş Tahsin Uzer, İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ, Yalova Kaymakamı Hüseyin Erkin, saygınlardan Prof. Neşet Ömer, Şakir Ahmed, Ziya, Naki, Salih Bozok, Ali Kılıç, İsmail Müştak Mayakon, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu İdare Meclisi azasından Kavalalı İsmail Hakkı olmuştur. Otel 23 Ocak 1938'den itibaren umuma açıktır (Cumhuriyet, 23 Ocak 1938, s. 1; Tan, 23 Ocak 1938, s. 8).

Fiziksel özellikleri: Tan Gazetesi'nin 23 Ocak tarihli haberine göre otel, beş katlı, 98 odalı, 148 yataklı (Tan, 23 Ocak 1938, s. 8), iki gün sonraki haberine göre ise 90 odalı, 150 yataklıydı (Tan, 25 Ocak 1938, s. 2). Cumhuriyet Gazetesi ise otelin 100 kadar odası, 150 yatağı ve 20 banyosu olduğunu bildiriyordu (Cumhuriyet, 25 Ocak 1938, s. 1). Tan Gazetesi'nin iki gün sonraki haberine göre ise otelde 90 oda ve 150 yatak vardı. Önceden mevcut otel ve departmanlarda da 250 yatak bulunduğu göre Yalova'da 400 kişi için konaklama imkânı temin edilmiş oldu (Tan, 25 Ocak 1938, s. 2). Günümüzde ise otelde, hamamların yanı sıra sekiz adet süit, 54 adet standart oda bulunmaktadır (Yalova Termal Otel, 2023).

Bina ve donanım için yarım milyon liraya yakın para harcanmıştı. Otelin mobilyası ve diğer eşyaları tamamen yerliydi. Kübik desenli Isparta halısı göze çarpıyordu. Otelin alt katında yüz metre uzunluğunda muazzam bir salon vardı (Tan, 23 Ocak 1938, s. 8). Otelin geniş ve güzel antresinden geniş ve süslü bir hole giriliyordu. Bu hol, boylu boyunca uzanan zengin ve zarif salona bitişikti. Salonun sağında solunda eski Türk odalarını andıran zevkli döşenmiş iki geniş oturma odası vardı. Salonun ışık tertibatı orijinal ve güzeldi. Salonun her tarafı geniş pencerelerle etrafındaki güzel manzaraya açılıyordu. Otelin en merak edilen ve önemli kısmı kuşkusuz bodrum katındaki banyo ve su tedavi daireleriydi. Burada gerek otelde konaklayanlar gerekse dışarıdan gelecek misafirler için 25 banyo odası vardı. Banyolarda su derecesini tespit etmek için otomatik derece tertibatı yapılmış, duş ve su ile vücuda masaj aletleri konulmuştu. Sıcak su, kaynaktan çıkmasından itibaren borular

içine alınmış ve suyun açıkta akıp kirlenmesi ya da değerinin/sıcaklığının kaybolması önlenmeye çalışılmıştı (Tan, 25 Ocak 1938, s. 2). Otel Termal, Avrupai, güzel bir işletme olmuştu. İstanbul'a yakınlığı da avantajdı. Artık romatizma tedavisi için Avrupa'daki su şehirlerine gitmeye ve masraf etmeye gerek kalmamıştı (Cumhuriyet, 25 Ocak 1938, s. 1).

Hangi hastalıklara iyi geldiği: Otelin termal suyunun şifalı olduğu yüzyıllardan beri bilinmekteydi ve çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktaydı. Modern teknikler kullanılarak yeni bir tedavi şekli ortaya çıkmıştı. Termal suyun otelin içerisinde değerini kaybetmeden kullanılması ile gerek banyolar gerekse su tedavileri bilimsel yöntemler kullanılarak yapılıyordu. Yalova'nın suları, içerdiği minerallerden ve doğal sıcaklığının yüksek oluşundan dolayı şifalıydı. Su üzerinde yapılmaya başlanan tetkikler sonucunda, dünya genelinde birinci derecede şifalı sular arasında bulunduğu tespit edilmişti (Son Posta, 25 Ocak 1938, s. 11). Yalova Termal Otel'in radyoaktif sıcak sularından; romatizma, siyatik, nikris, sinir hastalıkları, nevrojji, ağrılı sindirim yolları rahatsızlıkları, obezite, şeker hastalığı, sancılı rahim ve genital hastalıkların tedavisinde faydalanılmakta, ayrıca sağlık birimlerinde zayıflama yöntemleri denenmekteydi (Cumhuriyet, 25 Ocak 1938, s. 1; Kurun, 5 Haziran 1939, s. 12). Termal kür ve rejim yemekleri uzman doktorların sürekli kontrolü altındaydı. Otelde su altında veya kuru masajlar, fizyoterapi ve elektrikle tedavi uygulanmakta, her türlü tıbbi tahliller yapılmaktaydı (Cumhuriyet, 5 Temmuz 1939, s. 11; Son Posta, 5 Temmuz 1939, s. 16).

Ayrıca özel su tedavisine gelen hastalar için de daireler yapılmış, elektrik ve benzeri tedavi aletleri getirilmişti. Bu dairenin sorumlusu Dr. Nihad Reşat Belger'di. Burada tedavi görmek isteyenler için Dr. Reşat'ın kontrolünde beş kişilik doktor kadrosu vardı. Otelin yöneticisi ise iyi bir otelci olarak bilinen Naim Mulaliç'ti (Tan, 25 Ocak 1938, s. 2 Son Posta, 25 Ocak 1938, s. 11; Akşam, 8 Temmuz 1938, s. 4). Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir ilanda masaj uzmanı Ferid Mohaç'ın Macar ve Yugoslav diplomaları olduğu ve Yalova Termal Oteli referans vererek kendini tanıttığı görülmektedir (Cumhuriyet, 30 Ekim 1939, s. 7). Otel hem tedavi hem de

eğlence sunmaktaydı. Suyu radyoaktivite bakımından zengin olduğu için gelenler, sağlık, zindelik ve güç buluyordu. Bu bakımdan hem yerli hem de komşu ülkelerden gelenler için önemli bir işletmeyi (Cumhuriyet, 25 Ocak 1938, s. 1). Otelin alt katında sağlık kurallarına uygun 18 banyo, bir masaj dairesi ve birkaç zayıflama aleti mevcuttu. Zayıflamak isteyenler doktor tavsiyesi ile ya karada kürek çekmekte veya her iki tarafı kapalı, dikine durmuş sandık gibi bir aletin içine girmektedirler. “Kabir azabı” benzetmesi yapılan bu alet ile vücut yağları erimekteydi (Akşam, 8 Temmuz 1938, s. 4).

Açılış sonrasında yapılan yenilikler: Yalova Termal Otel’in açılışından yaklaşık altı ay sonra bazı yenilikler yapılmış ve 30 kadar gazeteci otele davet edilerek bu yenilikler gösterilmiştir. Akşam Gazetesi yazarı Necmi Erkmén’in haberine göre son sistem sıhhi tesisat, yeni parklar, bahçe düzenlemesi, tiyatro, sinema salonu ve kısmen de fiyat indirimi yapılmıştı. Sıhhi tesisat için yeni aletler alınmıştı. Ayrıca masaj dairelerinin artırılması, barsak tedavisi, barsak temizlenmesi ve bazı kadın hastalıkları için yeni aletler sipariş edilmesi de planlanmıştı. Yeni yapılan sinema ve tiyatro salonları 200 kişilikti. Dönemin tanınmış tiyatro oyuncuları Naşid ile Hazım da bu oteli görüp beğenmiş ve tiyatrunun banyolu sahnesinde oynamaya karar vermişlerdi. Aynı sahnede Münir Nureddin Selçuk da şarkı söylemeyi kabul etmişti (Akşam, 8 Temmuz 1938, s. 4; Kurun, 5 Haziran 1939, s. 12).

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye’de kaplıca anlayışını değiştiren, yenilenmeyi ve modernleşmeyi getiren ilk termal otel olarak Yalova Termal Otel’in mikro tarihi araştırılmıştır. Yalova Kaplıcaları’nın bir plan izlenerek modern anlamda ilk termal tesise dönüştürülmesi, 1929 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün talimatları üzerine gerçekleştirilmiştir. Kaplıcaların, termal otele dönüşme süreci dönemin Seyrisefain İdaresi Genel Müdürü Sadullah Bey başkanlığında başlamıştır. Bu bağlamda modern yapıya kavuşturulan yalnızca kaplıcalar değildir, aynı zamanda Yalova hem İstanbul iline bağlı bir ilçe merkezi konumuna getirilmiş hem de Gemlik’ten geçen yol ile Bursa’ya

bağlanarak ulaşımı kolaylaştırılmıştır. Devlet tarafından imar edilen ve işletilen Yalova Kaplıcaları, Yalova Termal Otel olarak 22 Ocak 1938 tarihinde açılmış ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk modern termal tesisi olarak tarihe geçmiştir. Otelin ilk misafiri Mustafa Kemal Atatürk'tür. Bu bağlamda Yalova Termal Otel, Türkiye'nin turizm tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Yalova kaplıcalarının modern bir termal otele dönüştürülmesi sürecinde şu noktalar dikkat çekici olmuştur:

- Yalova'nın ve Termal Otel'in imar planı için Fransız mimar ve şehir plancısı Henri Prost ve ekibinden yardım alınmıştır. Bu da o dönemde otelcilik ve sağlık turizmi adına yapılan yenileşme hareketlerinden biri olarak kabul edilebilir.

- Su ile yapılan tedavilerde bilimsel metotlardan faydalanılmaya başlanmıştır. Bu amaçla hem şifalı suyun tetkikleri yaptırılmış, raporlar hazırlanmış hem de tedavide kullanılmak üzere modern aletler satın alınmıştır.

- Yalova'nın şifalı sularından Termal Otel açılıncaya kadar yeterince faydalanılamamıştır. Bunun sebebi olarak termal kaynaktan çıkan suyun banyolara gelinceye kadar sıcaklığını kaybetmesidir. Termal Otel ile birlikte şifalı su, dönemin modern teknolojileri kullanılarak değerini ve sıcaklığını kaybetmeden doğrudan otelin içine kadar getirilmiştir.

- Otelin şifalı sularından romatizma, siyatik, nikris, sinir hastalıkları, nevralsi, ağrılı sindirim yolları rahatsızlıkları, obezite, şeker hastalığı, sancılı rahim ve genital hastalıkların tedavisinde faydalanılmakta, ayrıca zayıflama yöntemleri denenmektedir.

- Otelin yönetim hakkı, 50 yıllığına, kuruluşundan itibaren çalışmalarını sürdüren AKAY işletmesine verilmiştir. Sağlık birimlerinin sorumlusu, Atatürk'ün hastalığının teşhisini koyan (Atatürk Ansiklopedisi, 2023) Nihad Reşat Belger'dir. Otelin yöneticisi ise Naim Mulaliç'tir.

- Dönemin gazetelerinde otelin açılışının büyük yankı uyandırdığı ve basın süreci takip ettiği görülmüştür.

Geleneksel kaplıca tedavisi, Yalova Termal Otel’le birlikte hem tedavi hem de boş zaman faaliyetlerinin yer aldığı bir şekle dönüşmüştür. Bu dönüşümle Avrupa’da, özellikle Almanca konuşulan coğrafyadaki Bad Dürkheim, Bad Homburg ve Baden Baden gibi örneklere benzemeye başlamıştır. Başka bir deyişle Yalova Termal Otel’in, termal turizm hareketliliğinin başlamasına olumlu bir etkide bulunduğu düşünülmektedir. Yalova Termal Otel’in, geleneksel kaplıcalardan modern termal otelciliğe dönüşmesi, genç Türkiye’nin modernleşme çabaları arasında sayılabilir. Aynı zamanda uluslararasılaşmasına katkı sağlayabilecek bir detay olarak da düşünülebilir. Yalova Termal Otel o dönemde lüks bir tesis olarak geçmekle birlikte günümüzde standart bir tesis durumundadır. Ancak halen anlam ve önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk termal tesisi olan Yalova Termal Otel’in araştırılması ve belgelenmesi, Türkiye’nin turizm tarihine ışık tutması bakımından önemlidir.

Çalışmanın Katkıları

Uygulamaya katkısı: Sağlığın giderek yaşam kalitesiyle özdeşleştirilmesinden dolayı yurt dışındaki örneklerinde olduğu gibi Türkiye’deki termal turizme olan talebin artacağı öngörülmektedir. Zaman içerisinde talep kitlesinin beklentisinin değişmesiyle birlikte termal temalı tesislerin dönüşüm süreçlerinin kaçınılmaz olduğunu göstermesi bakımından bu çalışmanın sektöre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışma, Yalova’ya yapılan turlarda, turist rehberlerinin anlatımlarına kaynak oluşturabilir, böylece rehberlerin anlatımlarını zenginleştirebilir.

Akademiye katkısı: Kaplıcadan termal otele geçiş sürecini araştırarak akademik çalışmalar için bir örnek ve çıkış noktası oluşturacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, Yalova Termal Otel’in günümüzdeki durumu ile karşılaştırmalar yapılarak ne derece ilerleme kaydettiği saptanabilir. Benzer dönüşüm sürecini yaşayan tesisler araştırılabilir. Yalova Termal Otel’in bu tesislerin

dönüşümünü nasıl etkilediğini nicel ve nitel yöntemlerle ortaya koyan çalışmalar yapılabilir. Yalova Termal Otel'in misafir profilinin dünü ve bugünü araştırılarak karşılaştırma yapılabilir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, otelin kuruluşunun planlandığı 1929 yılından otelin açılışının gerçekleştirildiği 1938 yılına kadar olan dönemle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde otelin değişim sürecine tanıklık eden kimsenin olmaması nedeniyle sözlü tarih görüşmesi yapılamamıştır. Mikro tarih araştırmalarının doğası gereği sadece ilgili dönem ve otel üzerinde durulmuştur.

Yazarın Notu

Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi tarafından Denizli'de düzenlenen V. Ulusal Turist Rehberliği Kongresi'nde "Kaplıcalardan Termal Otellere: Yalova Termal" adıyla sunulurken özet bildiri olarak yayımlanmıştır.

Mali Destek Bildirimi (Funding)

Bu çalışma, "Kaplıcalardan Termal Otellere: Yalova Termal" adlı 2207E072 no'lu Yayın ve Araştırma Teşvik Projesi kapsamında Anadolu Üniversitesi tarafından desteklenmiştir.

* Gazi Mustafa Kemal Paşa "Atatürk" soyadını 24 Kasım 1934 tarihinde almıştır. Çalışmada kavram kargaşası olmaması bakımından 1934 yılına kadar olan dönemlerde de Mustafa Kemal Atatürk adıyla anılmıştır.

Kaynakça

- Arielli, N. (2023). Land, water and the changing Dead Sea environment: A microhistory of Kibbutz Ein Gedi. *Journal of Israeli History*, 40(2), 235-256.
- Atatürk Ansiklopedisi, *Nihat Reşat Belger (1882-1961)*, <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/nihat-resat-belger-1882-1961/> Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Beach, J. ve Duffett, R. (2023). Tommies, Food, and Drink: A Microhistory, 1914–18. *Journal of War & Culture Studies*, 16(1), 1-20.
- Belkayalı, N. ve Akpınar, N. (2009). Yalova Termal Kaplıcaları'nın Rekreasyon ve Turizm Amaçlı Kullanımının Ekonomik Değerinin Seyahat Maliyeti Yöntemi ile Tespit Edilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 7(2), 177-184.
- Bowen, G.A. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method, *Qualitative Research Journal*, 9(2): 27-40.

- Cronin, M. (2007). The Gaelic Athletic Association's Invasion of America, 1888: Travel Narratives, Microhistory and the Irish American 'Other'. *Sport in History*, 27(2), 190-216.
- Esen, K. (2000). Atatürk'ün Yazlık Başkenti Yalova ve Yazlık Çankaya'sı Termal. *Türk İdare Dergisi*. 72(429), 211-225.
- Fahey, C. (2019). Happy Valley Road and the Victoria Hill District: A microhistory of a Victorian Gold-mining Community, 1854-1913. *Victorian Historical Journal*, 90(2), 271-300.
- Göçmez, B.D. (2005). *Jeolojik Faktörlerin Kentsel Planlamaya Etkisi: Yalova Termal Yerleşmesi Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gözgeç, H. ve Aydemir, B. (2018). Termal Turizm Girişimciliğine Genel Bir Bakış. *International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS'18)*, June 27-28, 2018 /Bandırma, 1032-1046.
- Işık, H.B. ve Bozdağ, Ş. (2008). Yalova Termal Kaynaklarının Hidrojeokimyasal Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü E-Dergisi*, 17(8), 141-150.
- Kahraman, N. (1991). Termal Turizm Olayı ve Yalova Kaplıcaları. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 10-12.
- Karsono, S. (2022). The City, the Body, and the World of Things: A Microhistory of New Order Jakarta's Accelerated Modernization. *Journal of the Humanities and Social Sciences of Southeast Asia*, 178(2-3), 192-224.
- Kaya, A. ve Kalyoncu, M. (2020). Sağlık Temalı Özel İlgi Turizmi. Cem Işık (Edt.), *Özel İlgi Turizmi* (s. 26-53). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kozak, N. (1991). Termal Turizm Alanında Örnek Bir Kuruluş: TURBAN Yalova Termal. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 30-32.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2023). *Genel Tanımlar*. Termal Turizm. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11475/genel-tanimlar.html>, Erişim tarihi: 22 Mart 2023.
- Langrognet, F. (2022). *Neighbours of Passage: A Microhistory of Migrants in a Paris Tenement, 1882–1932*. Routledge.
- Lincoln, Y.S. ve Guba, E.G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Löschburg, W. (1998). *Seyahatin Kültür Tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Magnússon, S. G. (2011). The life of a working-class woman: Selective modernization and microhistory in early 20th-century Iceland. *Scandinavian Journal of History*, 36(2), 186-205.
- Magnússon, S. G. ve Szijártó, I. M. (2013). *What is microhistory?: Theory and practice*. Routledge.
- Özdemir, M. (2021). Üniter Tarih Anlatısına Karşı Mikro Tarih ve Tarihinin Duyarlılığı. *Akademik Açı*, 1(2), 161-174.
- Raim, E. (2021). *The Rise of National Socialism in the Bavarian Highlands: A Microhistory of Murnau, 1919-1933*. Routledge.
- Rosenthal, G. (2017). A storm in Sāmoa: an environmental microhistory. *Rethinking History*, 21(1), 2-27.
- Taşgüzen, Z. ve Çamurdaş, S. (2021). Eski Mardin'de Bir Mikro-Tarih Anlatısı: Çamurdaş Evi. *International Journal of Mardin Studies*, 2(1), 41-53.

- Toker, A. ve Kozak, N. (2016). Residents Support for Tourism in Cappadocia Case of the Hippias. *The Social Sciences*, 11(20), 4875-4881.
- Yalova Termal Otel (2023) *Tarihçemiz*. <http://Yalova Termal Otel/Tarihçemiz>, Erişim tarihi: 10 Mayıs 2023.
- Yetgin, D. ve Yılmaz, A. (2015). Eskişehir Porsuk (Turing Klöp) Oteli'nin Kurum Tarihi Açısından İncelenmesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 71-89.
- Yılmaz, A., Yetgin, D. ve Kozak, N. (2018). A hotel in Anatolia in the last period of the Ottoman Empire: Hotel Tadia (1892–1922). *Tourism Management Perspectives*, 26, 118-125.
- Yılmaz, O. (1987). *Yalova-Termal Yöresinin Turistik Planlamasında Peyzaj Mimarlığı Kriterlerinin Saptanması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yüksek, G. ve Kalyoncu, M. (2016). Dünyada ve Türkiye’de Termal ve SPA Turizmi. Rıdvan Kozak (Edt.), *Termal ve SPA Hizmetleri*. (s. 64-89). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). Fon Kodu: 030. 18. 1. 2. Dosya No: 70, Kutu No: 91, Sıra No: 20.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01003280-415, Ek No: 78, Belge Kayıt No: 551473.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01003282-2, Ek No: 1, Belge Kayıt No: 543307.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01003286-123, Ek No: 26, Belge Kayıt No: 551126.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01003300, Ek No: 48, Belge Kayıt No: 905109.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01003308, Ek No: 54, Belge Kayıt No: 559038.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01009091, Ek No: 1, Belge Kayıt No: 581550.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01012507, Ek No: 10, Belge Kayıt No: 579316.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01019660, Ek No: 9, Belge Kayıt No: 716235.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA), EBİS Sıra No: 01023604, Ek No: 1, Belge Kayıt No: 663900.

Gazeteler

- “Atatürk, Dün Otel Termal Yalova'nın İlk Misafiri Oldular”, Cumhuriyet, 23 Ocak 1938.
- “Bir Masaj Mütahassısı”, Cumhuriyet, 30 Ekim 1939, s. 7.
- “Otel Termal Yalova'yı Modern Bir Su Şehri Haline Getirdi”, Tan, 25 Ocak 1938.
- “Yalova Kaplıcaları Açıldı Mevsim Başladı”, Kurun, 5 Haziran 1939.
- “Yalova Kaplıcaları Tamamen Açıldı”, Cumhuriyet, 5 Temmuz 1939.
- “Yalova Kaplıcaları Tamamen Açıldı”, Son Posta, 5 Temmuz 1939.
- “Yalova Sevinç İçinde”, Tan, 23 Ocak 1938.
- “Yalova Su Şehri ve Marmara Havzasının Turizm Bakımından Ehemmiyeti”, Cumhuriyet, 25 Ocak 1938.
- “Yalova'da Otel Termal Yalova Açıldı”, Ulus, 23 Ocak 1938.
- “Yalova'nın Tekamülünde Bir Merhale: Otel Termal”, Son Posta, 25 Ocak 1938.
- Erkmen, N., “Yalova Kaplıcaları Gün Geçtikçe Güzelleşiyor” Akşam, 8 Temmuz 1938.

Extended Abstract

For centuries, people have travelled and benefited from thermal springs to protect, restore and increase their health. In Türkiye, a country rich in thermal springs, 229 of approximately 1300 mineral waters can be used for therapeutic purposes. The most important of these thermal springs is in Yalova. Yalova Thermal Springs have been known and operated since Hellenistic and Roman times. Yalova Thermal Springs received the best healing water award in a competition held in Rome in 1911. Until the Republican Period, hot springs were used instead of modern thermal facilities to benefit from thermal waters. The transformation of Yalova Thermal Springs into the first thermal facility in the modern sense by following a specific plan was realised in 1929 upon Atatürk's prediction that "This will be the water city of the future". A modern thermal hotel was built in the region where Yalova Hot Springs is located, following a planned and scientific research. The aim of this study is to create a micro history of Yalova Thermal Hotel, which paved the way for the modern hotel management concept in the process of transition from hot springs to thermal hotel management in Türkiye, and to reveal the modern thermal hotel management concept it brought to Türkiye since 1938. Qualitative method was adopted in the study. Microhistory is the intensive historical research of a relatively well-defined smaller object, often a single event or a village community, a group of families, or even a single person. In this context, archival documents, newspapers of the period, documents and secondary sources related to the history of Yalova Thermal Hotel were investigated.

The first document regarding the establishment of Yalova Thermal Hotel is the document sent by Tevfik Bey, Secretary General of the President of the Turkish Republic, on 20 August 1929. According to this document, Mustafa Kemal Atatürk was interested in the thermal water around Yalova and ordered an expert to analyse the water.

The transformation of Yalova Thermal Springs into the first thermal facility in the modern sense following a specific plan was realised in 1929 upon the instructions of Mustafa Kemal Atatürk. The work was started under the chairmanship of Sadullah Bey, General Manager of the Seyrisefain Administration of the period. In this context, it was not only the thermal springs that were transformed into a modern structure, but Yalova was also turned into a district centre of Istanbul province and its transportation was facilitated by connecting it to Bursa via the road passing through Gemlik. Yalova Thermal Springs, which was built and operated by the state, was opened as Yalova Thermal Hotel on 22 January 1938 and went down in history as the first modern thermal facility of the Republican Period. The first guests of the hotel were President Atatürk (Ulus Newspaper, 23 January 1938, p. 1), Prime Minister Celal Bayar, Minister of Internal Affairs Şükrü Kaya, Third Inspector General Tahsin Uzer, Governor of Istanbul Muhiddin Üstündağ, Yalova District Governor Hüseyin Erkin, and the following members of the Assembly: Prof. Neşet Ömer, Şakir Ahmed, Ziya, Naki, Salih Bozok, Ali Kılıç, İsmail Müştak Mayakon, and Kavalalı İsmail Hakkı, a member of the Board of Directors of the State Agricultural Enterprises Corporation. The hotel was opened for use as of 23 January 1938 (Cumhuriyet Newspaper, 23 January 1938, p. 1; Tan Newspaper, 23 January 1938, p. 8).

According to newspaper reports providing information on the physical characteristics of the hotel, the hotel had five floors, 98 rooms, 150 beds and 20 bathrooms. Since there were 250 beds in the pre-existing hotels and departments, accommodation was provided for 400 people in Yalova in 1938 (Tan Newspaper, 25 January 1938, p. 2; Cumhuriyet Newspaper, 25 January 1938, p. 1). Today, the hotel has eight suites and 54 standard rooms in addi-

tion to the baths (Yalova Termal Otel, 2023). Shortly after the opening of the hotel, innovations such as the latest system sanitary installations, new parks, landscaping, theatre, cinema hall and partly price reductions were made. New equipment was purchased for sanitary installations. It was also planned to increase the number of massage rooms, to order new instruments for bowel treatment, bowel cleansing and for some gynaecological diseases. New cinema and theatre halls were built for 200 people (Akşam Newspaper, 8 July 1938, p. 4; Kurun Newspaper, 5 June 1939, p. 12).

The following points were noteworthy in the process of transforming Yalova thermal springs into a modern thermal hotel:

- For the zoning plan of Yalova and the Thermal Hotel, the French architect and urban planner Henri Prost and his team were assisted. This can be considered as one of the innovation movements made in the name of hotel management and health tourism in that period.

- Scientific methods were started to be utilised in water treatments. For this purpose, both the medicinal water was examined, reports were prepared and modern instruments were purchased to be used in treatment.

- The healing waters of Yalova could not be utilised sufficiently until the Thermal Hotel was opened. The reason for this is that the water coming out of the thermal spring loses its temperature until it reaches the baths. With the Thermal Hotel, the healing water was brought directly into the hotel without losing its value and temperature by using the modern technologies of the period.

- The healing waters of the hotel are used in the treatment of rheumatism, sciatica, nerve diseases, neuralgia, painful digestive tract disorders, obesity, diabetes, painful uterus and genital diseases, and slimming methods are also tried.

- The hotel management rights have been granted for 50 years to AKAY Company, which has been operating since its establishment. Nihad Reşat Belger, who diagnosed Atatürk's illness, was in charge of the health units. The manager of the hotel was Naim Mulalic.

- In the newspapers of the period, it was observed that the opening of the hotel had a great repercussion and the press followed the process.

In summary, the transformation of Yalova Thermal Hotel, which was opened with the foresight and instructions of Mustafa Kemal Atatürk, from traditional thermal springs to modern thermal hotel management can be counted among the modernisation efforts of young Türkiye. It can also be considered as a detail that can contribute to its internationalisation. Traditional spa treatment has transformed into a form that includes both treatment and recreational activities with the thermal hotel. In other words, it can be said that the thermal tourism movement has started. The research and documentation of Yalova Thermal Hotel, the first thermal facility of the Republican Period, is important in terms of shedding light on Türkiye's tourism history with the help of the documents obtained. This study can form a source for the narratives of tourist guides on tours to Yalova, thus enriching the narratives of the guides. This research is limited to the period from 1929, when the establishment of the hotel was planned, to 1938, when the hotel was opened. For future studies, comparisons can be made with the current situation of the hotel to determine how much progress it has made.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1833-1852

Geliş Tarihi:19.09.2023 Kabul Tarihi:25.09.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1362862>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İSTANBUL BALAT AYA TAKSİARHI KİLİSESİNDEKİ ZULOPETRA (DELİKLİ TAŞ) İÇİN BİR DEĞERLENDİRME

Emine Sibel HATTAP*

Öz

İnsanın varoluşundan itibaren taş ile yakın ilişkisi olmuştur. Taşın doğadaki tüm malzemelerden daha uzun ömürlü olması, barınak işlevi, avlanırken silah, mağaradaki ilk sanat eserini yaratırken kalem olarak kullanılması, ateşin taş ile yakılabilmesi, ilk tekerleğin taştan yapılması, buğdayın taş ile öğütülmesi, süs eşyası olarak kullanabilmesi ve nihayetinde taş ile şifa bulunduğu inanılması gibi sebepler ile insan ve taş arasında bağ kurmak pek çok açıdan mümkündür. Doğada bulunan farklı renklerde taşlar, az bulunan taşlar ve kristaller, doğal etkenlerle ilginç şekiller almış, taşlar hakkında efsaneler söylenmiş ve özel güçleri olduğuna inanılarak yüceltilmişlerdir. Çok tanrılı dinlerden, tek tanrılı dinlere, dünyada ve Anadolu'da birçok yerde delikli taşlardan geçilerek, şifa bulunduğu ya da günah testi yapıldığı bilinmektedir. Çalışmada, bu delikli taşlar içinde mimari bir eleman olarak da bir su kanalının ağız olduğu varsayılan Zulopetra'nın (Delikli Taş), kutsal olma hikayesi, 1263 pandemisi esnasında Konstantinopolis'e getirilmesi, İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesi'ndeki Ayios Nikolaos Ayazması'na konması, eski Rumca kaynaklar araştırılarak değerlendirilmiştir. Zulopetra, günümüzde Hristiyanlık inancına göre kutsal olan ve şifa verdiği kabul edilen İstanbul'daki tek delikli taş olması bakımından da önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ZuloPetra (Delikli Taş), Balat Aya Taksiarhi Kilisesi, Delikli Taş Kültürü

Evaluation of "Hole Stone" Zulopetra in İstanbul Balat Aya Taksiarhi Church

Abstract

Mankind had a close relationship with stone since the beginning of existence. It is possible to connect this mankind with stone by the reasons that stone is more durable than other substances in nature, by functions as shelter, as a weapon in hunting, as being used as a pen while creating the first work of art, using stone to make fire, the first wheel being made of stone,

* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, sibel.hattap@msgsu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3616-4421>.

wheat processing by stone, using as ornaments and finally, the belief of finding healing with stones. Many legends are being told about stones with different colors in nature, rare stones and crystals, taken interesting shapes by natural forces and praised by the belief of holding special powers. From polytheistic religions to monotheistic religions, around the world and in many places in Anatolia, it is known that going through a hole stone is used for healing purposes and as a in test. In this study, within these stones, the story of Zulopetra (Hole Stone) which is also considered to be a water duct entrance as an architectural element becoming holy, being brought to İstanbul during the 1263 pandemic, being placed in the Agios Nikolaos Spring in Aya Taksiarhi Church in İstanbul Balat is evaluated by examining old Greek resources. Zulopetra holds importance being the only hole stone in İstanbul that is considered holy and healing according to the contemporary Christian faith.

Key Words: ZuloPetra (Hole Stone), Balat Aya Taksiarhi Church, Perforated Stone Culture

Giriş

Taşın kullanımı, insanlık tarihi boyunca, dinsel inanışlarda yaratılışa, bilimsel çalışmalarda ise tarihsel süreçte ilk görüldüğü noktaya kadar gitmektedir. Tek tanrılı dinler, insanın topraktan yaratıldığını anlatırken, bilimsel çalışmalarda ise, insanlığın hafızası ilk defa taşla okundu. İnsanın taşla olan serüveni, var oluşuna kadar uzanmaktadır. Tek tanrılı dinlerde beşerin menşei toprak olarak işaret edilirken taşın da jeolojik olarak toprakla ilişkisi vardır. Dolayısıyla insan ve taş arasında bağ kurmak pek çok açıdan mümkündür. İnsanoğlunun uygarlaşma yolculuğunda kullandığı ilk alet hatta silahı, şekil verdiği taştır. Taş sayesinde kendini savunmuş ve karnını doyurmuştur. Yine insanın ilk sanatsal eylemi olarak nitelenen mağara duvarları resimleri de taş marifetiyle yapılmıştır. Çizdikleri resimlerden, avlandıkları ok uçlarına kadar insanlığın ilk izleri taştadır.

Krallar büyük savaşlardan nasıl kahramanca çıktıklarını taşlara yazmıştır ya da taş tapınaklarda tanrılara övgüler yapılmıştır. Taş; sığınak, silah, süs objesi olmuştur, ilk buğday taş ile öğütülmüştür. Zaman içinde taş, insanların temel ihtiyaçları; barınma (barınak olarak taş), beslenme (avlanma aracı olarak taş), korunma ve savunma (silah olarak taş) kullanımından evrilerek ruhani ihtiyaçları karşılamak için de kullanılmıştır. Taşın bu evrimi, farklı kültür ve kültürlerde tapım aracı olarak kul-

lanıldığı zaman da karşımıza çıkmaktadır. Bu karşılaşma arkeolojik verilerle desteklenir. Sözü edilen evrim politeistik dinlerde yoğun olarak görülmektedir. Taşlardan yapılan yontuların kullanım alanları, büyük tapınakların en kutsal alanlarından, sıradan halkın evlerine, hatta insanların üzerlerinde taşıdıkları muskalara kadar değişim göstermiştir.

Taşın şifa verme özelliği günümüzde hala alternatif tıp alanında kullanılırken, M.Ö. 4. Yüzyıldan itibaren Ege ve Akdeniz’de kullanılmaya başlayıp, sonraları daha geniş bir coğrafyaya yayılan çakıl taşı (Podima) döşemelerin, hem yazın ısıtıldığında, suyun buharlaşması ile etrafa serinlik verdiği, hem de üzerinde yürünürken ayak masajı yaptığı, aynı zamanda ruhsal şifa verdiği inancı yaygındır.

Doğada farklı renklerde taşlar, az bulunan taşlar ve kristaller, doğal etkenlerle ilginç şekiller almış taşlar hakkında efsaneler söylenmiş ve özel güçleri olduğuna inanılarak yüceltilmişlerdir.

Doğa ile ilişki içinde olduklarını iddia eden Pagan kültürlerinde bu taşların yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Kelt inanışlarındaki Hag Stone veya Adder Stone, Türk kültüründeki yağmur yağdırdığına inanılan Yada taşı, Quechua şamanlarının kullandığı Pi Stone bunların başlıca örneklerindedir.

Taşın bu evrimi ilk çağlardan günümüze kadar gelmiş, inançlar öncesi dönemden semavi dinlere kadar birçok alanda kendine yer bulmuştur.

Taş ve taşın kutsiyeti zamanla Hıristiyanlığa da geçmiştir. İsa'nın oniki havarisinden birinin ismi dahi Simon Petrus'tur. Petrus Yunan dilinde "taş-kaya" manasına gelmekle birlikte İsa Mesih havarisi Simon Petrus'a atfen " ben kilisemi kayanın üzerine inşaa edeceğim" demiştir. İsa'nın çarmıha gerilmeden önce bağlanıp kamçılandığı taş yine Fener Rum Patrikhanesi'nde bulunmaktadır. İncildeki ayetlere göre, İsa'nın mezarı kaya mezarıdır.

İsa Mesih'in mezarı olduğu iddia edilen Kudüs'teki "kutsal mezar kilisesi" çeşitli taş oyuntuları ve kaya mezarlarını bünyesinde barındırmaktadır. Hıristiyan

inancında taşın ve kayanın bunlar gibi örneklerine rastlanmaktadır. Çalışmanın konusu olan Balat Aya Taksiarhis Kilisesi'nde Zulopetra (Delikli taş) Hristiyanlık tarihindeki kutsal taşlar için bir örnektir. Ayrıca İstanbul'da kutsal tek delikli taşır.

1. Dünyada ve Türkiye'de Delikli Taşlar

Dünyada ve Türkiye'de çok fazla kutsal ve delikli taş örneği vardır. Bu taşların ve kutsal mekânların, güneşin doğuşu ve batışı ile yıldız haritalarıyla ilişkilendirildiklerine dair fikirler öne sürülmektedir.

Diğer yandan ise delikli taşlar, kutsal veya şifa verici olarak tanımlanmaktadır. İngiltere'de Madron'a bağlı Cornwall bölgesinde sık ziyaret edilen Men-an-Tol olarak adlandırılan delikli taş bulunmaktadır. Efsaneye göre taştaki delikten geçen insanlar hastalıktan kurtulur. Çocuklar, üç kez çıplak geçirilerek tüberküloz ve raşitizmden iyileşirler. Yetişkinlerin romatizmadan kurtulmak için delikli taştan dokuz kez geçmeleri gerekir (Koç, 2022:96).

Görsel 1: *Men-an-Tol: İngiltere, Madron, Cornwall*

(<https://www.britainexpress.com/counties/cornwall/ancient/men-an-tol.htm>)

Kıbrıs'ta bulunan delikli taşlar genellikle hasta çocukların götürüldükleri yerlerdi. Bu çocuklar taşlara iki kadın tarafından götürülürdü. Biri çocuğu deliğin bir tarafından sokarken, diğeri karşı taraftan alırdı. Bu arada “Gali Yenega, al çocuğunu ver çocuğumu!” denirdi. İşlem üç kez tekrarlandıktan sonra hastanın giysilerinden kesilen kumaş parçası taşın üzerine, ya da oradaki bir ağaca, genellikle de Mosphilia adıyla bilinen alıç ağacına bağlanırdı (Bağışkan'dan aktaran Koç, 2022).

Nevşehir-Hacıbektaş Delikli Taş, Nevşehir ili Hacıbektaş ilçesi Çilehâne veya Arafat Dağı adı verilen tepede yer almaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin içinde çile çektiğine inanılan bu kaya kitlesi, Alevi-Bektaşilerce kutsal sayılmakta ve sıklıkla ziyaret edilmektedir. Ziyaretçilere göre, günahkâr olan kişiler çok ince ya da zayıf bir bedene sahip olsalar da buradan geçemeyeceklerdir. Günahsız olanların ise fazla kilolu ya da yaşlı da olsalar buradan geçeceklerine zira bunların geçtiği sırada taşın genişleyerek o kişiye yol vereceğine inanılmaktadır. Buradan geçenlerin günahlarından temizlendiğini düşünerek büyük bir mutluluk duydukları geçemeyenlerin ise üzüntü duydukları ve adak kurbanlar keserek günahlarından arınmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Anlatılanlara göre Çilehâne'ye gelen ve onunla sohbet eden erenlerden birinin odanın çok karanlık olduğu ve ışık girecek bir yerinin olmadığını söylediği ve Hünkâr'ın duvara yumruk vurmaıyla beraber bu deliğin açıldığı kabul edilmektedir (Kozan'dan aktaran Karaoğlan, 2022). Birçok delikli taşta şişman da olsa günahsızların içinden geçebildiği, günahı olanların ise zayıf da olsa taşta sıkışıp, geçemediği inancı çok yaygındır.

Yunan kaynaklarında Büyükçekmece-Çatalca dolaylarında iki Zulopetra olduğundan söz edilir. Bunlardan bir tanesinin günümüzde Beylikdüzü bölgesinde kalmış olan eski adıyla Gardas köyünde olduğu bilinmektedir. İkincisi ise Kara Murat'tadır.

Zulopetra'lar bölge sakinleri tarafından mucize yaratan taşlar olarak bilinmektedir. Gardas köyündeki taşın şöyle bahsedilmektedir: 'Hastalar Karayalı'dan girip güneşin olduğu tarafa doğru uzanırlar ve bunu üç kez yaparlardı. Taş hastaları iyileştirecekse Zulopetra mucizesini gösterip hastalara baskı yapardı. Kırk gün bu ritüeli tekrarlamak gerekti. Kırk gün içinde taş sonuç verirdi. Bölgedeki birçok kör ve sakat insanın bu şekilde iyileştiği iddia edildi'. Bugün bile Türkiye'deki bölge halkı taşı korumak için etrafına bir çit inşaa etmeyi ihmal etmedi. Halen pek çok insan (Türk ve Yunan) şifa bulmak ve mum yakmak için Zulopetra'yı ziyaret ediyor. Zoulopetra'nın bir zamanlar Konstantinopolis'e taşındığını, ancak mucizevi bir şekilde şu anki yerine geri döndüğünü de söylentiler arasındadır.

(<https://users.sch.gr/deshourmou/TSAKILI/gardas.htm>dir.<https://users.sch.gr/deshourmou/TSAKILI/gardas.htm> 1)

Kırgızistan'da, Makedonya'da, dünyada pek çok ülkede ve Anadolu'da Niğde'de, Isparta'da, Malatya'da, Kayseri'de, Gaziantep'de daha pek çok kentinde delikli taşlar ve onlara inanış hikayeleri vardır.

2. İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesi

Aya Taksiarhis Kilisesi, İstanbul'un Fatih ilçesine bağlı Balat semtinde yer almaktadır (Görsel: 3). İstanbul'un tarihi semtlerinden olan Balat Haliç'in güney kıyısına konumlanmıştır. Tarihi Yarımada'yı çevreleyen surlarda bulunan yirmi kapıdan biri de eski adı "Palation" olan Balat Kapısı'dır (De Carbo gnano'dan aktaran Yılmaz, Ö.2018: 6). Fatih ilçesi Ayvansaray Mahallesi'nde 296 pafta 1880 ada 1 parselde, Ayan caddesi Tamburacı Sokak ile Aynalı Dükkân Sokağı'nın kesiştiği yerde, Ayios Stratis Rum Ortodoks ya da diğer adıyla Taksiarhes Kilisesi içinde tek örnek olarak iki farklı ayazma bulunmaktadır. Biri Aya Nikolaos Ayazması diğeri ise Zulopetra Ayazması'dır. Ayios Nikolaos Ayazması 10.11.1973 yılında tescillenmiştir. 7502 numaralı kararda kilise ile tescillenen sayılı ayazmalardandır (Ordu, M. 2021:74).

Görsel 2: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesi

(<https://www.google.com/maps/search/balat+kap%C4%B1+aya+strati+taksiarhi+rum+ortodoks+kilisesi/@41.0320108,28.9364666,16.25z?entry=tt>)

Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde Balat semti yerleşimcileri, farklı etnisiteye mensuptur. Semtte Müslümanların dışında yoğun olarak Museviler onlardan sonra Rum ve Surp Hreşdagabet Kilisesi etrafına yerleşmiş 800 kadar evden oluşan Ermeni nüfus bulunmaktaydı (Kömürcüyan, E. Ç. 1952: 20-21).

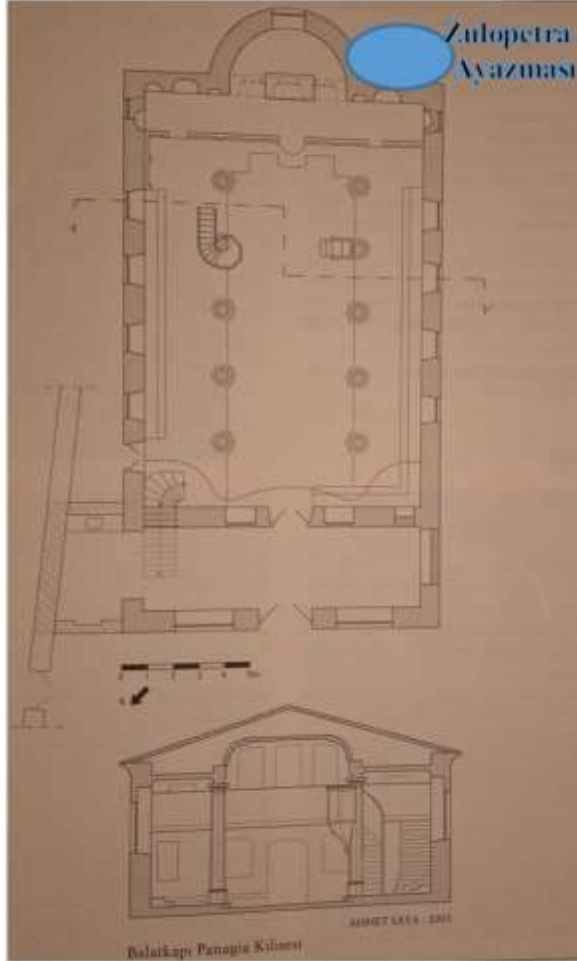

Görsel 3: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesi (<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/taksiarhes-rum-kilisesi-balat/#15.13/41.03073/28.947018->)

Balatkapı Aya Taksiarhi Kilisesinin bulunduğu semt günümüzde de aynı adlı mevcut bulunan Ayazmasından hareketle Zoro Petra olarak tanımlanmıştır (Keremaus, 1904- Karaca, Z. 2018,s. 302), kilisenin 1729 yılında Balatkapı bölgesinde çıkan yangında tarhrıp olduğu belirtilir (Karaca, Z. 2018: 302), Kilisenin bir numaralı kitabesine göre Patrik I. Konstantios döneminde (1830-1834) yeniden yapılmış ve 17 Eylül 1833 yılında tekrar ibadete açılmıştır. Balatkapı Aya Taksiarhi Kilisesi, iki numaralı kitabesine göre, görev yapan I. Patrik Bartholomaios döneminde 1999 yılında restore edilmiştir. Rum Ortodoks kilisesidir. Balatkapı Aya Taksiarhi Kilisesi

yüksek duvarlar ve konutlarda çevre geniş bir alanın güney batısında yer alır. Avlunun doğu ve kuzey doğusunda konutlar, kuzeyinde ise günümüzde kullanılmayan Balat Özel Rum Okulu vardır, avluda kilisenin kuzeyinde Zulopetra taşının yer aldığı Mikhael ve kilisenin apsisine güneyde bitişik Hagios Nikolaos Ayazması bulunmaktadır (Karaca, Z. 2018: 304-305).

Görsel 4: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesi Planı ve Kesiti (Karaca, Z. 2018:301)

Görsel 5: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesi'nde Ayios Nikolaos Ayazma görünümü,2020 (Ordu, M. 2021:77)

Görsel 6: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesi (Karaca, Z. 2018:303).

3. İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesindeki Zulopetra -Delikli Taş

1204-1261 seneleri arasında İstanbul'u işgal eden Latinler, şehrin neredeyse tüm kiliselerine zarar vermiş, tüm kutsallarını yağmalayıp ele geçirebildiklerini Vatikan'a götürmüştür.

1261 senesinde sona eren Latin İstilalarından sonra şehre gelen Paleologos Hanedanı'nın kurucusu sayılan VIII. Mikhael Paleologos'un şehri yeniden iskân ve tadil çabaları görülmektedir. Yine, İmparator Mikhael Paleologos'un bu iskân ve tadil icraatlarının yanı sıra şehrin eski kutsiyetinin geri kazandırılarak, iade-i itibar çalışmaları yapılması olduğu da açıkça görülmektedir. Özellikle bu çalışmaların 1263 pandemisi esnasında yapması İmparatorun şehir için çok çaba harcadığının en büyük ispatıdır.

Zulopetra'nın 1263 pandemisi esnasında Konstantinopolis'e getirilmesi şehri tadil ve iade-i itibar çabası mı, yoksa gerçek bir şifa arayışı mı olduğu tam olarak bilinmemektedir.

Avrupa, tarihte pek çok salgın hastalıkla yüzleşmiş ve bu salgınların sonucunda pek çok değişiklikler yaşamıştır. Orta Çağda Roma İmparatorluğunun çöküşünün de yine salgın hastalıkların yaptığı tahribat dolayısıyla olduğu söylenmektedir. Orta Çağda kara veba olarak adlandırılan salgın hastalığın arkasındaki nedenler incelendiğinde, ilk olarak köylülerin çok fazla çocuk yapmaya başlaması ile ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. 1250'de 75 milyon olan nüfus sürekli artmaya devam etmiştir. Artan nüfusun yanı sıra insanlar, temizlik ihtiyacından da yoksundular ve temizlenmeyi de bir erdem olarak görmemişlerdir. Diğer taraftan kilise çevresi kirliliği bir kutsallık olarak kabul etmektedir. Aziz Jerome, İsa'nın karnında bir kez yıkanmış olmayı yeterli bularak bir daha yıkanmaya gerek duyulmadığını söylemiştir (Nikiforuk, 1991: 57-58). Bu şartlarda kaçınılmaz olarak başlayan 1263 pandemisinde Zulopetra'nın İstanbul'a getirilip, Vlahernai Saray Kompleksi, Patrikhane olarak kullanılan Havariyyun Kilisesi (temel duvarları üzerinde yapılan Fatih Ca-

mii), Pammakaristos Manastırı (Fethiye Camii), Aya Theodosia Kilisesi (Gül Camii), Mikhael Paleologos'un -muhtemel- iskan politikası ile şehirde yeni yapılmış olan Maria Muhliotissa (Moğolların Meryemi Kilisesi), Pantokrator Kilisesi (Molla Zeyrek Camii) gibi bir çok kutsal mekanın kesişme noktası olan Aya Taksiarhis kilisesine yerleştirilmesi de dikkat çekici unsurlardandır.

Zulopetra'nın hikayesi şu şekilde anlatılmaktadır: Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Frigya-Ierapolis'te yaşayan Agapion isimli birinin Arhippos (Synaxaristis, 1818:10) isminde bir oğlu vardı ve bu çocuk felçliydi. Aldığı bilgiye göre yakın bir şehirde bir büyücü vardı ve bu gibi hastalıklara ehil biriydi.

Agapion çocuğunu alıp büyücüye gitmeye karar verir. Kolossas Kolossas (Vyzantios, 1852: .95) şehri yakınlarından geçerken 100 yıllık ağaçları görür ve bu ağaçların arasında bir dehliz vardır (Synaxaristis, 1818: 10). Bu dehlizin arkasında bir su pınarı bulunmaktadır. Bu yürüyüşten yorulan Agapion çocuğunu dehlizin yanında bırakır ve biraz su içip elini yüzünü yıkamak ister. Çocuğun yanına döner Agapion ağlamakta olan Arhippos'u görür.

Arhippos ağlayarak dehlize girmek istemektedir. Çocuğun isteğini yerine getirmek isteyip dehlizden geçen Agapion onu pınar suyu ile yıkar. O zaman hayretle çocukta bir değişim fark eder. Çocuk konuşup gülmeye başlamıştır. Çocuk mucizevi bir şekilde iyileşmiştir.

Hemen Ierapolis'e dönen Agapion başına gelen bu olayı anlatmaya başlar. Şehirde, daha önce böyle bir mucizeye kimse tanıklık etmemiştir. Hikayenin geçtiği dönemlerde Ierapolis politeistik bir inanişaya sahiptir.

Agapion mucizeler yaratan bu pınarı ve dehlizi kutsal bir mekan olarak sayar ve insanların iyileşmesini sağlamak için hikayeyi çevresine de anlatır. Buranın tedavi edici özelliği kulaktan kulağa herkes tarafından öğrenilir. Çeşitli sorunları olan insanlar bu yerden medet ummaya başlar. Özellikle küçük çocukların aileleri bu bölgeye akın etmektedir.

Ancak Kolossos halkı, Ierapolis'ten gelen yabancının meşhur ettiği bu kaynağı kıskanmaktadırlar. Agapion ve Arhippos'u bu kutsal alandan uzaklaştırıp, oradaki zenginliği kendilerine mal etmek isterler (Synaxaristis, 1818: 10).

Agapion, Allah sevgisini öne sürerek orada bir sunak inşaa eder. Sunakta çeşitli kurbanlar verilmeye başlar. Agapion kutsal alan ve sunak ile günlerini geçirirken bir gün rüyasında Başmelek Mikail'i görür. Başmelek Mikail, Agapion'a, bu yaşanan mucizeleri bizzat kendisinin yaptığını söyler. Agapion'a içinin rahat olmasını ve ona karşı olan tüm bu düşmanca tavırların biteceğinden bahseder. Ancak bunun için Hıristiyanlığı kabul edip vaftiz olması gerektiğini öğütler. Kendisini vaftiz edecek kişinin de Kilikya'da yaşayan Aziz Nektarios olacağını bildirir (Synaxaristis, 1818: 10).

Aziz Nektarios tarafından vaftiz olan adam, Kolossos'a geri döndüğünde sunağı yıkar ve onun yerine Başmelek Mikail adına bir kilise inşaa eder (Synaxaristis, 1818: 10). Putperestler bunu yıkmak için ellerinden geleni yapar fakat tüm gayretleri boşa çıkar. Amaçlarına ulaşamazlar.

Son olarak Likostraton ve Koufon nehirlerinin suyunu kullanarak buradaki kiliseyi yıkmak isterler. Oysa Hristiyan halk Başmelek Mikail'in yardımını isteyerek adamı teselli ederler (Synaxaristis, 1818: 6).

Politeist halk ise düşmanlığına devam eder ve nehir yataklarını değiştirerek kiliseye doğru çevirirler. Başmelek Mikail, kiliseye şifa bulmaya gelen çocukları, kilisenin yanında bir yere toplar. Başmelek elindeki değnekle bir taşa vurarak bir deprem meydana getirir. Kilisenin önünde bir yarık açılır ve kilisenin üzerine gelmekte olan su bu yarığa dolar. Fakat akan suyun kalan kısmı kiliseye saldıranları boğarak öldürür. Bu olayı hatırlamak için kilise 6 Eylül'de ad günü "Fone'deki Mucize" olarak kutlanır (Kefalidu, 1943).

1263'teki Pandemi esnasında tahtta VIII. Mikhael Paleologos (Diplopaleologos) vardır (Vyzantios, 1862: 378). Bizans Patriği ise Patrik Arsenios'tur (Vyzan-

tios, 1852: 522) Hikayede sözü geçen taş, o dönemde İstanbul'a getirilir, Agio Panton'da (Tüm Azizler Yortusu gününde) bir pazar günü taşı kiliseye konulur (Kefalidu, 1943).

Kilise, Balat'ta, Belisarios Sarayı yakınlarında 1055'te inşaa edilen Aya Taksiarhis kilisesidir. Özellikle çocukların bu taşın altından üç sefer geçip ayazma suyu ile kutsanmasından sonra iyi olacaklarına inanılır (Gedeon,1899: 200). 1627'de Ermeniler Kefeli Camii yakınlarındaki bu kiliseye sahip olup bu kiliseyi yıkarak yine Başmelek Mikail adına daha büyük bir kilise inşaa ederler. Zulopetra'yı restore edip yerine yerleştirirler. Başta çocuklar olmak üzere birçok insan halen bu taşın şifa dilemektedir. Mucize böyle tasvir edilmiştir (Gedeon,1899:274). Frigya'dan İstanbul'a getirilen Zulopetra halen kilisede durmaktadır, taşın kesit alınıp, petrografik analizi yapılmadığından net bilinmemekle birlikte çıktığı bölge ve görüntüsü itibarı ile karbonatlı kayaç olduğu tahmin edilmektedir. Bozunma mekanizmalarından da oldukça etkilendiği görülmektedir (Görsel 8).

Görsel 7: *İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesindeki Zulopetra -Delikli Taş (Kefalidu, T., 1943:7).*

Görsel 8: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesindeki Zulopetra -Delikli Taş (Ali Osman Altan Arşivi).

Görsel 9: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesindeki Zuloapetra -Delikli Taş (Ali Osman Altan Arşivi).

Görsel 10: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesindeki Zulopetra -Delikli Taşın arka tarafı (<https://www.pontosnews.gr/440327/politika-mikrasiatika/pascha-stin-konstantinoupoli-mesa-apo/>).

Görsel 11: İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesindeki Zulopetra Ayios Nikolaos Ayazması, su tekne ve haznesi (Ordu, M.,2020:77)

Sonuç ve Öneriler

Tarih boyunca dünyada ve Anadolu’da delikli taşlar ile birlikte benzer inanışlar ve ritüeller gerçekleşmektedir. Genelde delikli taş kültü, dini inançların eşlik ettiği şifa arayışları ve günah testlerini içermektedir. Yapılan literatür araştırmalarında, genel olarak delikli taşların geçmişten günümüze dini inanışlardaki yeri ve önemi üzerinde durulduğu görülmüştür. İstanbul Balat Aya Taksiarhi Kilisesindeki Zulopetra Ayios Nikolaos Ayazması içinde yer alan Zulopeta (Delikli Taş) ise diğerlerinden farklı olarak delikli taşlar içinde mimari bir eleman olarak da bir su kanalının ağzı olduğu varsayılan bir taştır. Aynı zamanda 1263 pandemisi esnasında tam da şifa arayışlarının en yüksek düzeye ulaştığı dönemde İstanbul’a getirilip, birçok kutsal mekanın kesişme noktası olan Aya Taksiarhis kilisesine yerleştirilmesi de dikkat çekici unsurlardandır. Hristiyanlık inanışına göre kutsal olan ve şifa verdiği kabul edilen Zulopetra, İstanbul’daki tek delikli taş olması bakımından da önem arz etmektedir. Bu nedenle geçmişi çok uzun yıllara dayanan Zulopetra’nın (Delikli Taş) zarar verilmeden petrografik analizleri ve periyodik bakımın yapılması gerekmektedir. Ayrıca halk arasında anlatılan hikayelere dayanarak, daire kesitli olduğu tahmin edilen Zulopetra’nın eksik parçasının bulunması için araştırmalar yapılması da önerilebilir.

Yazarın Notu

Bu çalışmada, arşivini ve bilgilerini paylaşan, çeşitli dillerden literatür çevirileri yapan Sayın Ali Osman ALTAN’a, eski Rumca metinlerden çeviri yapan Sayın Kiryako LIAZE’ye, çevirileri için Ceren ÖZÜGÜÇ’e, destekleri için Sayın Dr. Aysel TARIM’a, çok teşekkür ederim.

Kaynakça

A-Arşiv Belgeleri

Ali Osman Altan Kişisel Arşivi.

B-Kitap ve Makaleler

Altunay, E. & Eracun, S. (2020). İstanbul'un Latin Çağı Dördüncü Haçlı Seferi, Latin İstilas ve Latin Krallığı. Destek Yayınları.

Diehl, C. (2006). Bizans İmparatorluğunun Tarihi. (Çev. A.G. Bozkurt). İlgı Yayınları.

Dikici, R. (2007). Bizans İmparatorluğu Tarihi [Şu Bizim Bizans-Byzantium 330-1453]. Remzi Kitabevi.

Gedeon, M. (1899). Vizantion Eortalogion. University of Crete.

Gür, B. & Dalkılıç, S. (2020). Anadolu Prehistoryasına Adanmış Bir Yaşam, Jak Yakar'a Armağan. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Karaca, Z. (2018). İstanbul'da Tanzimat Öncesi Rum Ortodoks Kiliseleri. Yapı Kredi Yayınları.

Karaoğlan, H. (2022). Anadolu'da Delikli Taş Kültü ve Etrafında Oluşan İnanışlar. International Academic Social Resources Journal, 7 (44), 1853-1862.

Kefalidu, T. (1943). İ en to en Balata leroi Naoi Ton Taksiarhon İstoriki Stoa Zulopetra. Kefalidu Matbaası Yayını.

Koç, A. (2022). Kutsal Mekânlarda Delikli Taştan Geçme Ritüeline Arketipsel Bir Yaklaşım. Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 1, 87-110.

Kömürçüyan, E. Ç. (1952). İstanbul Tarihi XVIII. Asırda İstanbul. (Çev. H. D. Andreas-yarı). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Massavetas, A. (2013). Diadromes Sto Fanari, Ton Balata Ke Tis Vlahernes - Fener, Balat ve Vlaherna'da Gezinti. İstos Yayını.

Ordu, M. (2021). Tarihi Yarımada Alan Yönetim Planı Kapsamında Ayazmalar ve Su Kültürünün Ele Alınmasına Yönelik Bir Değerlendirme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi Programı.

Uca A. (2003). Kaybolmuş Folklorik Değerlerimizden Biri: Delikli Taş. A.Ü. Türiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi 21, 163-167.

Vyzantios, S. (1852). Lexikon tēs Hellēnikēs Glōssēs. Andreou Koromēla.

Vyzantios, S. (1862). Hēs Kōnstantinoupolis, ē, Perigraphē,topographikē,kai historikē. Vol.II Andreou Koromēla.

Yılmaz, M. (2018). Balat 2306 Ada Sivil Mimarlık Örnekleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

C- İnternet Kaynakları

<https://www.google.com/maps/search/balat+kap%C4%B1+aya+strati+taksiarhi+rum+ortodoks+kilisesi/@41.0320108,28.9364666,16.25z?entry=tt> (erişim tarihi, 12.09.2023).

<https://www.pontosnews.gr/440327/politika-mikrasiatika/pascha-stin-konstantinopoli-mesa-apo/> (erişim tarihi, 12.09.2023).

<https://users.sch.gr/deshourmou/TSAKILI/gardas.htm> (erişim tarihi, 16.09.2023).

<https://www.britainexpress.com/counties/cornwall/ancient/men-an-tol.htm> (erişim tarihi, 16.09.2023).

<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/taksiarhes-rum-kilisesi-balat/#15.13/41.03073/28.947018-> (erişim tarihi, 10.09.2023)

Extended Abstract

Mankind had a close relationship with stone since the beginning of existence. It is possible to connect this mankind with stone by the reasons that stone is more durable than other substances in nature, by functions as shelter, as a weapon in hunting, as being used as a pen while creating the first work of art, using stone to make fire, the first wheel being made of stone, wheat processing by stone, using as ornaments and finally, the belief of finding healing with stones. Many legends are being told about stones with different colors in nature, rare stones and crystals, taken interesting shapes by natural forces and praised by the belief of holding special powers. From polytheistic religions to monotheistic religions, around the world and in many places in Anatolia, it is known that going through a hole stone is used for healing purposes and as a in test. In this study, within these stones, the story of Zulopetra (Hole Stone) which is also considered to be a water duct entrance as an architectural element becoming holy, being brought to İstanbul during the 1263 pandemic, being placed in the Agios Nikolaos Spring in Aya Taksiarhi Church in İstanbul Balat is evaluated by examining old Greek resources. Zulopetra holds importance being the only hole stone in İstanbul that is considered holy and healing according to the contemporary Christian faith.

The usage of stone, throughout the history of mankind could reach the creation in religious beliefs and to the first occurrence in historical process in scientific studies. Monotheistic religions say that man is created by earth, within scientific research it can be seen that there are some hypotheses that suggests that the memory of humanity could be read on stone for the first time. The relationship between mankind and stone could reach dawn of existence. Meanwhile, in monotheistic religions, it is pointed out that the origin of mankind is the earth, the earth has a geological relationship with stone. Accordingly, it is possible to establish a relationship between mankind and stone is possible in many aspects. During the process of civilization, the first tool or weapon that humans used was the stone which has given shape. They defended themselves with stones and fed themselves. Again, the pictures were drawn by humans on the cave walls which is considered the first artistic action made by stone. From the pictures drawn to hunting arrow heads, the first prints of humanity are on the stone. There are many samples of holy and holed stones in the world and in Turkey. There are some ideas being put forward that suggest that these stones could be associated with sunrise and sunset and star maps. The subject of this study, Zulopetra (Hole Stone) located in Balat Agia Taksiarhis Church is an example of the holy stones in the history of Christianity. Additionally, it is the only holy hole stone in İstanbul. Agia Taksiarhis Church is in Balat district, Fatih province in İstanbul. Balat, which is one of the historical districts of İstanbul is located on the southern shore of Haliç. One of the twenty gates on the city walls with surrounds the Historical Peninsula is Balat Gate, formerly named "Palation" (De Carbognano, narrated by Yılmaz, Ö.2018: 6). There are two different springs as one example in Agios Stratis Greek Orthodox or by the other name Taksiarhi Church located at Fatih province, Ayvansaray district with section 296, block 1880, parcel 1, at the intersection point between Ayan Road Tamburacı Sreet and Aynalı Dükkan Street. One of them is Nikolaos Spring and the other one is Zulopetra Spring. Agios Nikolaos Spring was registered on 10.11.1973. It is one of the few counted springs that is registered to the church by the ruling with the number of 7502. (Ordu, M. 2021:74). In Greek resources, two Zulopetra are located around Büyükçekmece-Çatalca. One of them is known to be located in formerly known as Gardas town, nowadays in the Beylikdüzü area. The other one is at Kara Murat. Zulopetras are known as miracle making stones by the community. The stone in Gardas Town is mentioned as: "The patients enter from Karayalı and lay down to the Sun's positions and repeat this three times. If the

stone were to heal the patients, Zulopetra would reveal its miracles and put pressure on the patients. This ritual must be repeated for forty days. The stone would give it's effect in forty days." Many blind and crippled people within the area are allegedly healed by this method. Even today, the local community cared enough to build a fence around the stone in order the protect it. Still many people (Turkish and Greek) are visiting Zulopetra to heal and light candles. It has been rumored that Zoulopetra had carried to Constantinopolis but miraculously, turned back to its current place. Between 1204 and 1261, Latins who occupied İstanbul, vandalized almost all of the churches in the city, pillaged all sacred materials they could take and sent them to the Vatican. After the Latin Occupation ceased in 1261, upon the arrival of VIII. Mikhael Paleologos who is considered the founder of the Paleologos Dynasty, repairment and settlement actions could be seen. Again, apart from Emperor Mikhael Paleologos' actions of repairment and settlement, the holy status of the city was regained, and restoration of honor endeavors could be seen. These efforts took place during the 1263 pandemic is one of the greatest proofs that the emperor has put great effort into the city. Whether bringing Zulopetra to Constantinopolis during the 1263 pandemic was done as a restoration of honor endeavor or an attempt in search for healing and cure is not known.

Throughout history, similar beliefs and rituals with hole stones have taken place in the world and Anatolia. Generally, the cult of hole stone consists of the search for healing and sin tests. In the literature research, it seems that the place and importance of the hole stones in religious beliefs from the past to present is accentuated. Zulopetra (Hole Stone) is a stone which is located in Agios Nikolaos Spring in İstanbul Balat Aya Taksiarhi Church, is also considered as a water duct entrance as an architectural element different from others. At the same time, the fact that it was brought to İstanbul during the 1263 pandemic when the search for healing reached its speak and located in Aya Taksiarhis Church which is an intersection point of many holy places is one of the remarkable factors. Zulopetra, which is believed to be holy and healing according to Christian belief, holds significance by being the only hole stone in İstanbul. Thus, petrographical analyses without causing any damage and periodic maintenance must be done to Zulopetra (Hole Stone) which has a history going back to many years. Moreover, it is suggested to make research to find the missing part of Zulopetra which is considered as circular sectioned according to the stories being told in public.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1853-1856

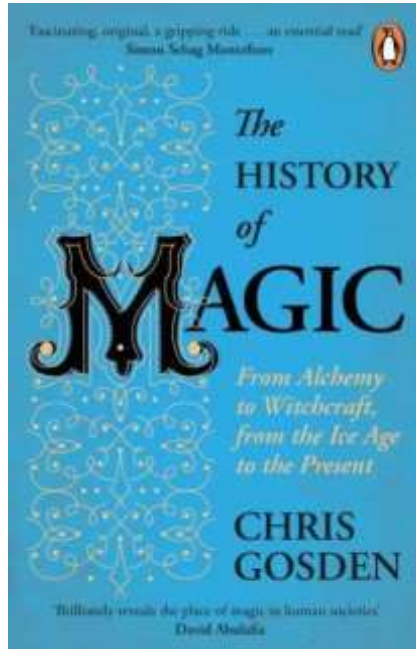
Geliş Tarihi:01.09.2023 Kabul Tarihi: 11.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

**THE HISTORY OF MAGIC:
FROM ALCHEMY TO WITCHCRAFT, FROM THE ICE AGE TO
THE PRESENT
CHRIS GOSDEN
London: Penguin, 2021, 512 S.
ISBN: 9780241294819**

Şevket AKYILDIZ*¹

¹* SOAS London, sevket.akyildiz1@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-9545-4432>

Magic has been marginalised in Western society since the eighteenth-century European Enlightenment and the rise of rationalist science. Indeed, it is possible to study humanities and the social sciences at the university level and never read in-depth about the history of magic worldwide. Conversely, religion and science dominate the humanities curriculum. While this is understandable in light of the modern and technological society we live in; nonetheless, magical perspectives deserve an updated academic analysis. Professor of European Archeology Chris Gosden's *The History of Magic: From Alchemy to Witchcraft, from the Ice Age to the Present* is an encyclopaedic and objective study of magic and all things magical and is a good starting point for students, scholars, and general readers. It is important to clarify that this book is not about demonism, devil worship, or black magic; rather, it is about how individuals and cultures understand each other, society, nature and the universe in the face of social, cultural and environmental change.

Gosden's definition of 'magic' '*emphasizes human connections with the universe, so that people are open to the workings of the universe and the universe is responsive to us.*' The author explains that 'religion' addresses 'God' or 'gods', while 'science' is a '*distanced understanding of physical reality*' (p. 1). All of these concepts are more complex, but they at least provide us with a starting point. The forms of magical participation discussed in the study are transcendence (astrology), transformation (alchemy, Eurasian shamans), and transactions (Chinese ancestor worship, oracles, demons, angels and saints). Often, the three operate in 'mutual interaction' (p. 10).

Accordingly, the Western claim that magic is dead is premature. In fact, human history consists of '*a triple helix of magic, religion and science*' (p. 11); the book analyses magic within this context. The main argument attempts to look beyond magic's bad reputation and magical charlatans; equally, the work highlights the anti-magic propaganda made by religious and scientific institutions (including missionaries, colonialists and imperialists). Indeed, magic is seen as an alternate form of logic (able to exist with religion and science).

Gosden argues that magic is still widespread internationally and has a long history, affecting individuals and cultures. He comments (in the final chapter) that a magical revival – or re-enchantment – of sorts might provide some philosophical and ethical responses to the emerging global ecological crisis. Indeed, '*Magic is one of the oldest world-views and yet is*

capable of constant renewal, so that a modern magic can help us to explore our physical and ethical connections to the world in a time of profound ecological crisis' (p. 1). Furthermore, he aims to '*document the strange and compelling variety of magic*' at an international level and, importantly, place magic in the history of world studies, '*I also aim to explore its positive qualities and to ask: what can magic offer the world today?*' (p. 2).

The book's ten chapters trace the historical development of magic's diverse expressions from 40,000 BCE to the present day. Numerous images and photographs prove helpful and relevant, while the index is comprehensive (see pages 455 to 482). The timeline is succinct and summarises the book. Overall, the work is well structured with the geographic regions separated, allowing the reader to focus on prehistory, ancient history, premodern and modern history in each region. Chapter One ('What is Magic and Why is It Important') states Gosden's terms and analytical framework. In the context that the universe is animate and sentient, he discusses how benign magic fosters a holistic view of humans. Chapter Two ('The Deep History of Magic c.40,000–6,000 BCE') imagines what human life might have been like in the deep past, particularly after the last ice age. The chapter outlines the role of magic in making sense of a risky and unpredictable environment. This theme of humans, society, nature and the universe is developed by analysing the first civilisations and empires in the Near and the Middle East and North Africa in Chapter Three ('The Magic of the Cities: Mesopotamia and Egypt 4,000-1,000BCE'). Likewise, Chapter Four considers this by studying China—concentrating on ancestral spirit worship ('Chinese Magic: Deep Participation c.20,000 BCE—to present'). The significance of the Eurasian shamans in that region – and among the American indigenous peoples – is investigated in Chapter Five. Artistic and magic connections are noted between the Eurasian Steppe, prehistoric Europe, and later the Celts (p. 151). Politically, shamanism became more active during colonial resistance (for instance, Imperial Russian or Chinese annexations of other lands) (p. 182). Prehistoric Europe and its magical traditions (10,000 to 0BCE) is the next region under review (Chapter Six). One key idea is that magic was invented and reinvented according to historical circumstance and conjuncture (throwing a sword into a lake being an example) (p. 237).

Chapter Seven examines Jewish, Ancient Greek and Roman magic from 1,000 BCE to 1,000 CE. In brief, Jewish magic is linked with the issues and worries about everyday life

and protection from devils and spirits. Conversely, Greek and Roman magic include aggressive curses. The study then shifts to the magic of Africa, Australia, and the Americas (Chapter Eight) and the similarities and differences between them. The chapter also mentions the impact of Western colonialism on local magic practices and worldviews. Chapter Nine studies a period and region with numerous research materials available: medieval and modern Europe from 500 CE to the present. The final chapter pulls the key concepts and analytical frameworks together. It suggests a role for contemporary benign magic to assist with the twenty-first century's psychological, social and ecological issues; for example, a case is made for similarities between the latest physics theories and the animist view that the universe is energetic (p. 424). Also highlighted is the fact that trees appear to communicate with each other through their roots; thereafter, the debate considers whether all matter is sentient.

Gosden's book is worth the intellectual concentration and time to read; the book covers magic, archaeology, place, nature, people and society, the universe, and God. It is an extraordinary sweep of history about a topic somewhat sidelined in many humanities and social science courses—except for witchcraft beliefs. On the downside, the book is dry in places, and one is left wondering if its length could have been reduced by 100 pages, making it more concise. However, the counterargument is that the breadth of coverage requires an encyclopaedic tome. Chapter Two has a strong archaeological element. However, the discussion about magic in this chapter is limited because the author tries to explain prehistory magic (a time before documents and written evidence). Lastly, Gosden might have said more about magic's negative or dark side. Witchdoctors can have a detrimental and manipulative hold over a community. Human sacrifice is one other key example. In this case, the arrival of Abrahamic religious morality, despite flaws and misapplication, would have been a general improvement for many pre-modern people.

The History of Magic suits undergraduate and postgraduate humanities and social science students. General readers of intellectual history and the history of ideas, and religious history will appreciate its content and arguments. Overall, Gosden's book is the outcome of decades of academic research and is an excellent introductory text to the study of magic history.

Source

Chris Gosden. (2021). *The History of Magic, From Alchemy to Witchcraft, from the Ice Age to the Present*. London: Penguin.

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 1857-1862

Geliş Tarihi:12.08.2023 Kabul Tarihi:20.10.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi: 15.10.2023

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

MEKANIN ÜRETİMİ

**HENRI LEFEBVRE, Işık Ergüden (çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık, 2020,
ss. 447, ISBN 9789755706764**

Bilal ÇAVDAR¹

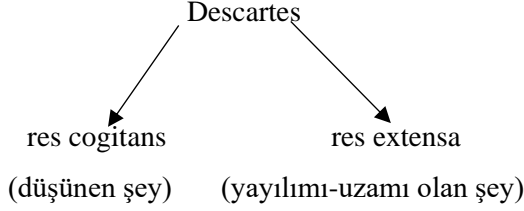
¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, bilalcavdarb@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4622-2576>

Henri Lefebvre, Chicago Okulundaki kent tartışmalarını ülkesi Fransa özelinde Avrupa'ya getiren önemli bir düşünce insanıdır. Belki de bunun meydana gelmesinde en önemli nedenlerden birisi 1920-1930 yılları arasında iki yıl Paris'teki taksit şoförlüğü deneyimi olarak görülebilir. Bu meslek Lefebvre'nin kenti, mekanı, mekanla ilişkiyi düşünebilmesinin bir vesilesi olmuştur. Buna ek olarak 1966-1973 yılları arasında yapmış olduğu seyahatlerle farklı ülkelerdeki şehirleri deneyimleme imkanı bulmuştur. "Mekanın Üretimi" eseri meydana gelene kadar olan süreçte Lefebvre önemli yayınlar yapmıştır. Özellikle 'Şehir Hakkı' eseri kent alanı üzerindeki programını ifade etmiş olduğu bir manifesto niteliği taşımaktadır. Sanayileşmenin yoğunlaşması, şehrin tüketiminin üst sınıfları alt sınıflar lehine yoğunlaşmasına neden olurken bu durum eşitsizliğin şehir mekanı üzerindeki görünürlüğünü yansıtmıştır. Şehir yaşamının yıkılması ve insan yaşantısının değer biçiminin değişmesine neden olan bu durum toplum ve toplumsallığının değer kaybetmesine yol açmıştır.

Lefebvre'nin mekan anlayışı neyin üzerinde biçimlenmektedir? Lefebvre'nin Mekanın Üretimi eserinde geçmişten gelen mekan anlayışına ya da kavrayışına eleştirel bir yaklaşım göstererek bu eleştireliliğini gerekçelendirme amacı taşıdığı görülmektedir. Mekanın, tarihsel olarak boş alan imgesi üzerinde düşünüldüğünü belirtmektedir. Mekanın bu kullanımı Öklid Geometrisinin sonsuz ve eş yönlü (izotropik) mekanında bulunmaktadır. Lefebvre buradan hareketle mekana ilişkin en yaygın anlamın matematiksel bir niteliğe sahip olduğu yargısına varmıştır. Ona göre salt matematik üzerinden mekanın canlı, devingen ve değişen yapısı tek başına açıklanamaz. Mekana ilişkin Lefebvre 'ye kadar olan var olan algıyı üreten ve onu dönüştüren düşünsel ya da kuramsal kavrayış Kartezyen mekan anlayışı olarak nitelenmiştir. Kartezyen mekan anlayışıyla Descartes felsefenin hem pratik hem de teorik ön yargısını taşımaktadır. Descartes'in yapmış olduğu "*res cogitans*" ve "*res extensa*" olarak kavramlaştırma bu düşünüşün gösterge mahiyetini taşımaktadır.

Descartes'te mekan, düşünme ediminde karşıya alınan; nesneleştirilen, durağan ve tasarlanabilir olan bir şeye dönüşmektedir. Bununla birlikte Lefebvre

kartezyen mekan anlayışını mekanın düşünömselliği için bir dönüm noktası olarak görmektedir. Aristo'dan Descartes'te kadar gelinen süreç boyunca mekan zamanla birlikte adlandırma ve sınıflama yoluyla duyuların kesinliğini sağlayan bir kategori olarak görölmüştür. Kartezyen mekan anlayışında ise varlığa ait olan mantıksal bir niteliğin taşıyıcısı olarak anlaşılmaktadır.

Lefebre 'ye göre zaman ve mekana ait ikinci düşünömsel hamle Immanuel Kant'la gerçekleşmiştir. Ona göre Kant kartezyen düşöncenin tamamlayıcısıdır. Aristo'nun kategori kavramını canlandırarak ona yeni bir form kazandırmıştır. Zaman ve mekanın "*experianta*" yani deneyimlerinizin dış dünyaya ait bilgimizin ön koşulu olduğunu belirtmektedir. Kant'ta mekan yalnızca zihinsel bir nitelik olmaktan ziyade zaman ve mekanın göröüntüleri sınıflayarak bilginin oluşumunu sağlayan ön koşul olarak görölmüştür.

Lefebre ise toplumsal yaşamın mekandaki açılımlının nasıl olacağıyla ilgilenmiştir. Mekanın zihin dışındaki dünya ve doğayla olan ilişkisinin nasıl kurulacağına anlamak istemiştir. Toplumsal mekanın olanaklılığının sorgulanması onun temel merakını taşımaktadır. Bunun devamında Lefebre mekanı bütönsel bir biçimde görebileceği bir yere yerleştirmiş durumdadır. Bu yer toplumsal mekan ve onun üretimidir. Lefebre'deki mekan üretimin toplumsal bir üretim olduğu görölmektedir. Her toplum kendi mekanının üretimi olmakla birlikte toplumsal mekan da toplumsal bir üretimdir.

Lefebre, Heidegger'in mekan yorumunun mekanın tüm tarihsel ve düşünösel söylemi açısından bir dönüm noktası olduğunu düşünmektedir. Heidegger'e göre mekan, varoluşun dünya içindeki varlığını kökensel açıdan uzamsaldır. Lefebre bu

yorumu “bedeni” öne çıkartarak dönüştürmüştür. Ona göre mekan yalnızca geometrik alana indirgenirse mekan algısı ile mekan tasarımı arasında büyük bir açıklık meydana gelecektir. Toplumsal üretim ilişkilerinden, yasallaşmış ideolojinin sunduğu bilgiye hatta teknolojik ütopya kadar her şey mekanın izdüşümüdür. Bu kavram mimaride, kentte yaşama dinamiklerinde ve şehir planlamacılığı gibi biçimlerde olabilmektedir.

Lefebvre kapitalizmin türleri üzerinden bilginin farklı biçimsellikler gösterebileceğini düşünmüştür. Bilginin ikili bir yapısı olduğunu söyleyen Lefebvre, diyalektik bir çözümleme yaparak gerçekliğin doğasındaki çelişkiye vurgu yapmaktadır. İktidara (hegemonya) hizmet eden bilgi ile onu yanlışlayan bir bilgi söz konusudur. Buradan hareketle Modern toplumun, baskılayıcı ve özgürleştirici güçleri bir arada tuttuğunu belirtmiştir.

Modernliğin kapitalist üretiminde özgürlüğün maddi ve teknolojik potansiyeli oldukça fazladır. Özgürlüğün gerçekleşebileceği alanlar çoğalmaktadır. Bunun yanında yabancılaştırmanın öznel ve nesne etkileri tüm bu artmakta olan seçeneklere göre şiddetlenmektedir. Bu durum hem kapitalizmin en temel gerilimi hem de toplumsal yaşamın dönüşebilme olanağıdır.

Lefebvre ‘ye göre mekan karmaşık toplumsal ilişkilerde ve üretim biçiminde yalnızca uzamsal ve fiziksel bir şey olarak anlaşılmaz. Mekan halihazırdaki üretim biçimine özgü değildir. Aynı zamanda bir eylemdir. Önemli olan mekanın nasıl hizmet ettiği ve hegemonyanın onu nasıl kullandığıdır.

Lefebvre ’deki mekan çok yönlü ve boyutlu bir mahiyette sahiptir. Fiziksel ve zihinsel mekana ek olarak toplumsal mekanın olduğunu da açıklamıştır. Yapmış olduğu mekan çözümlemesinde mekan ona göre diyalektik bir oluşumdur. Bu oluşumu anlatan en uygun kavram ise mekanın üretimidir. Lefebvre mekanın üretiminde yalnızca maddi şeylerin üretiminden bahsetmemektedir. Buradaki üretim aura üretmek, şehir merkezleri, meydanlar, kurumlar ya da bilgi üretmek dolayısıyla toplumu oluşturan her şeyi üretmektir. Lefebvre’de mekanın canlılığına ek olarak an’ın yaşanımsal önemi de söz konusudur.

Lefebvre'nin mekan üçlemesi; sorgulamadan yaşamış olduğumuz ve mekan odaklı pratiklerimi ve alışkanlıklarınızı biçimlendirme algılanan mekan; “mekanın tasarımı”, kavramsal ve soyut kavramlarını mekanı planlama ve düzenlemeyi biçimlendirme “tasarlanan mekan”. Aykırı, köktenci, devrimsel rutine ara veren sanat gibi belirsizlik ve us dışı olana taşıyan “yaşayan mekan” söz konusudur.

Lefebvre'ye göre günümüz insanının anlamı ve belirlenimi ne homo sapiens ne de homo faber ile betimlenemez Modern insanın var oluşunu anlatacak nitelikler tüm belirlenimlerin sınırlarının aşılmasıyla olanaklı hale gelecektir. Gündelik insanın varoluşun tasvir edilmesi durumu. İnsan betimlemesini neşelenen, öfkelenen ve oyun oynayan insan olarak yapmaktadır. Bu çözümler yoluyla homo ridens (gülen, çöşkulu insan), homo ludens (oyun oynayan insan) betimlemesini uygun görmüştür.

Gündelik yaşamın diyalektiğinin çözümlenmesi. Lefebvre dönüşümün gündelik yaşamda belirginleşmekte olduğunu bildirmiştir. Gündelik varoluşunda insanı belirleyen tek şeyin ise beden olduğunu düşünmektedir. Lefebvre'deki mekan çözümlenmesi doruk noktasına beden ile ulaşmaktadır. Beden toplumsal eylemin ve oluşmakta olanın bir parçası olarak görülür.

Beden haz, arzu, cinsellik, fizyolojik gereksinimler ve şölenler olarak kendini aşarak gündelik yaşamın yoğun ve aşırı anlarını üretmektedir. Beden hem arzulayan hem acı çeken hem de manipüle eden bir varoluşa sahip durumdadır. Beden Lefebvre'ye göre biyolojik ve toplumsal arasında açılan gerilimin ta kendisi olarak görülür. Cinsellik, kırılganlık, toplumsal roller, düşünsel boyut her biri aynı varoluşsal değerde bedenin karmaşık yapısında kendi ritmiyle açığa çıkmakta olmaktadır. Beden aynı zamanda pratik ve duyular alanıdır. Bu alanda kokular, tatlar ve temaslar algılanabilmektedir. Mekan insanın kendi içliğine bedeni kadar yakındır. Bireyler modern yaşamın getirmiş olduğu sıkıntı, çelişki, bozukluk ve yıkılışları mekanda kendi bedenleri üzerinden deneyimlemektedirler. Mekan yaşamın gerçekleşmesine özgü mücadelelerin neşv-ü neva bulunduğu alanıdır. Bundan dolayı mekan politiktir. En kökensel politika mekanın politikasıdır.

Sonuç olarak mekanın kapitalizmin tekelindeki tutsaklığından kaçış yolu onu sınırlayan, indirgeyen ve soyutlayan tüm yaygın anlamlarından özgürleştirilmesiyle mümkün olabilmektedir. Mekan belli bir kod ve örüntü sistemine esir edilemeyecek kadar önemli bir olgudur. Lefebvre'ye göre mekanın ritminin dinlenebilmesiyle mekanın üretimine dahil olunabilir. Bu üretim en başından bedenimiz olarak gerçekleşmektedir. Mekan birey tarafından oluşturulan bir anlatı olmaktan ziyade bizzat onun bedenidir.

Kaynakça

Lefebvre, H. (2019). *Mekanın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.